168543

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ MİMARİ ve İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN ASKERİ YAPILAR

(CİLT – I.)

Y. Mimar Aynur ÇİFTÇİ

FBE Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında Hazırlanan

DOKTORA TEZİ

Tez Savunma Tarihi	: 27 Aralık 2004
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Nadide Seçkin
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY (İ.T.Ü.)
	Prof. Dr. İlgi YÜCE AŞKUN (M.S.G.S.Ü.)
	Doç. Dr. Cengiz CAN (Y.T.Ü)
	Doç. Dr. İlknur KOLAY (İ.T.Ü.)

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER
(CİLT – I.)

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ vii

ÖNSÖZ ix

ÖZET x

ABSTRACT xi

1. GİRİŞ 1

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ TEŞKİLAT: KARA KUVVETLERİNİN TARİHÇESİ 6

2.1 Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan III. Selim Dönemine Kadar Geçen Süre (1299-1789) 7
2.2 19. Yüzyılda Askerî Teşkilâtın Yapısı 8
2.2.1 III. Selim Dönemi (hd 1789-1807) 8
2.2.1.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi 9
2.2.2 II. Mahmud Dönemi (hd 1808-1839) 12
2.2.2.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi 12
2.2.2.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri 14
2.2.3 Abdülmecid Dönemi (hd 1839-1861) 15
2.2.3.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi 16
2.2.3.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri 16
2.2.4 Abdülaziz Dönemi (hd 1861-1876) 18
2.2.4.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi 19
2.2.4.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri 19
2.2.5 II. Abdülhamid Dönemi (hd 1876-1909) 20
2.2.5.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi 21
2.2.5.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri 21

3. 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ EĞİTİM-ÖĞRETİM 23

3.1 Askerî Eğitim-Öğretim Veren Kurumlar 24
3.2 Askerî Mimarlık Eğitimi 30

4. 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ YAPI FAALİYETLERİ 37

4.1 1826 Yılından Önce Askerî Yapı Faaliyetleri 37
4.1.1 Askerî Yapı Faaliyetlerinden Sorumlu Birimler 37
4.1.2 Kapıkulu Ocakları'na Ait İstanbul'daki Askerî Yapılar 38
4.1.2.1 Acemi Ocağı'nın Yapıları 39
4.1.2.2 Yeniçeri Ocağı'nın Yapıları 42
4.1.2.3 Cebeci Ocağı'nın Yapıları 50

4.1.2.4 Topçu Ocağı'nın Yapıları 51
4.1.2.5 Top Arabacıları Ocağı'nın Yapıları 54
4.1.2.6 Humbaracı Ocağı'nın Yapıları 55
4.1.2.7 Lağımcı Ocağı'nın Yapıları 57
4.1.2.8 Atlı Kapıkulu Ocakları'nın Yapıları 57
4.1.3 Nizam-ı Cedit Ordusu'na Ait İstanbul'daki Askerî Yapılar....58
4.1.4 Kapıkulu Ocakları ve Nizam-ı Cedit Ordusu İçin İnşa Edilen Askerî Yapıların Genel Değerlendirmesi 60
4.2 1826 Yılından Sonra Askerî Yapı Faaliyetleri 64
4.2.1 Farklı İşlevle İnşa Edilen Askerî Yapıların Sınıflandırması 64
4.2.2 Askerî Yapı Faaliyetlerinden Sorumlu Birimler....65

5. 1826 YILINDAN SONRA İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN ASKERİ YAPILAR 69

5.1 Askerî İdarî Yapılar 69
5.1.1. Harbiye Nezareti Binası 69
5. 2 Kışlalar 75
5.2.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başına Ait Teknik Şartnamelere Göre Piyade, Süvari ve Topçu Kışlaların Mimarî Özellikleri....75
5.2.2 Günümüzde Mevcut Olan Kışlalar 83
5.2.2.1 Selimiye Kışlası 83
5.2.2.2 Davutpaşa Kışlası 90
5.2.2.3 Rami Kışlası 95
5.2.2.4 Kuleli Kışlası 99
5.2.2.5 Kırmızı Kışla 106
5.2.2.6 Demirkapı Kışlası 108
5.2.2.7 Taşkışla 114
5.2.2.8 Gümüşsuyu Kışlası 118
5.2.2.9 Galatasaray Kışlası 120
5.2.2.10 Orhaniye Kışlası 123
5.2.2.11 Eminönü'ndeki Kışla....129
5.2.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Kışlalar 132
5.2.3.1 Taksim Topçu Kışlası 132
5.2.3.2 Tophane Topçu Kışlası 135
5.2.3.3 Ertuğrul Kışlası 138
5.2.4 Kışlaların Genel Değerlendirmesi....139
5.3 Askerî Okullar 147
5.3.1 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Okullar 147
5.3.1.1 Mekteb-i Harbiye-i Şahane 147
5.3.1.2 Mühendishane 154
5.3.1.3 Toptaşı Askerî Rüştiyesi 157
5.3.1.4 Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi 159
5.3.1.5 Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi 163
5.3.1.6 Fatih Askerî Rüştiyesi 166
5.3.1.7 Hendesehane 168
5.3.1.8 Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi 173
5.3.1.9 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 175
5.3.2 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Okullar 180
5.3.2.1 Paşakapısı Askerî Rüştiyesi 180

5.3.2.2 Eyüp Askerî Rüştiyesi 181
5.3.3 Askerî Okulların Genel Değerlendirmesi 182
5.4 Askerî Hastahaneler 188
5.4.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Hastahanelerin Mimarî Özellikleri....188
5.4.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Hastahaneler 193
5.4.2.1 Maltepe Hastahanesi 193
5.4.2.2 Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi 197
5.4.2.3 Haydarpaşa Hastahanesi 200
5.4.2.4 Gümüşsuyu Hastahanesi 205
5.4.2.5 Gülhane Hastahanesi 211
5.4.2.6 Hadımköy Hastahanesi 215
5.4.2.7 Zeytinburnu Hastahanesi 217
5.4.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Hastahaneler 222
5.4.3.1 Anadolu Kavağı Hastahanesi 222
5.4.3.2 Tarabya Hastahanesi 223
5.4.3.3 Yıldız Hastahanesi 223
5.4.3.4 Serviburnu Hastahanesi 224
5.4.3.5 Emirgân Hastahanesi 224
5.4.4 Askerî Hastahanelerin Genel Değerlendirmesi 224
5.5 Askerî Karakollar 230
5.5.1 19. Yüzyıl Sonundaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Karakolların Mimarî Özellikleri....230
5.5.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Karakollar 232
5.5.2.1 Çinili Karakol 232
5.5.2.2 Arnavutköy Karakolu 235
5.5.2.3 Mecidiye Karakolu 237
5.5.2.4 Maçka Karakolu 239
5.5.2.5 Yıldız Sarayı Karakolu (1) 241
5.5.2.6 Yıldız Sarayı Karakolu (2) 243
5.5.2.7 Topçu Karakolu (3) 245
5.5.2.8 Mesarburnu Karakolu 248
5.5.2.9 Pazarbaşı Karakolu 251
5.5.2.10 Yeniköy Karakolu 254
5.5.2.11 Topkapı Sarayı Karakolu 256
5.5.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Karakollar 258
5.5.3.1 Topkapı Sarayı Karakolu (1) 258
5.5.3.2 Dolmabahçe Sarayı Karakolu....259
5.5.3.3 Feriye Karakolu 259
5.5.3.4 Bağdat Köşkü Karakolu 262
5.5.3.5 Topkapı Sarayı Karakolu (2) 262
5.5.3.6 Koşuyolu Karakolu 263
5.5.4 Askerî Karakolların Genel Değerlendirmesi 263
5.6 Askerî Fabrikalar 269
5.6.1 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Fabrikalar 270
5.6.1.1 Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası 270
5.6.1.2 Feshane-i Amire 272
5.6.1.3 Zeytinburnu Fabrikası 276
5.6.2 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Fabrikalar 283
5.6.2.1 İplikhane-i Amire 283
5.6.3 Askerî Fabrikaların Genel Değerlendirmesi 285

5.7 Askerî Silâhhaneler 288
5.7.1 19. Yüzyıl Sonundaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Silâhhanelerin Mimarî Özellikleri 288
5.7.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Silâhhaneler 289
5.7.2.1 Maçka Silâhhanesi 289
5.7.2.2 Orhaniye Silâhhanesi 293
5.7.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Silâhhaneler 294
5.7.3.1 Yıldız Sarayı Silâhhanesi 295
5.7.3.2 Tuğla Harmanı'ndaki Silâhhane....295
5.7.4 Askerî Silâhhanelerin Genel Değerlendirmesi 295
5.8 Askerî Depolar 298
5.8.1 Gülhane'deki Depolar 298
5.8.2 Küçükyalı'daki Depolar 302
5.8.3 Askerî Depoların Genel Değerlendirmesi 304
5.9 Askerî Fırınlar 307
5.9.1. 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Fırınların Mimarî Özellikleri 307
5.9.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Fırınlar 309
5.9.2.1 Davutpaşa Fırını 309
5.9.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Fırınlar 311
5.9.3.1 Unkapanı Fırın ve Değirmeni 312
5.9.3.2 Kavak İskelesi Fırını 315
5.9.4 Askerî Fırınların Genel Değerlendirmesi 315
5.10 Askerî Yapıların Mutfakları 319
5.10.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Yapıların Mutfaklarının Mimarî Özellikleri 319
5.10.2 Askerî Yapıların Mutfaklarının Genel Değerlendirmesi 321
5.11 Askerî Yapıların Hamamları 323
5.11.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Yapıların Hamamlarının Mimarî Özellikleri 323
5.11.2 Askerî Yapıların Hamamlarının Genel Değerlendirmesi 326

6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ....328

KAYNAKLAR 347
EKLER LİSTESİ 362
ÖZGEÇMİŞ 365

KISALTMA LİSTESİ

A.B.D.	Anabilim Dalı
A.A.E.F.A.	Alman Arkeoloji Ensititüsü Fotoğraf Arşivi
Arş. Gör.	Araştırma Görevlisi
B.	Belge
bkz.	Bakınız
Bld.	Belediyesi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bşk.	Başkanlığı
cm	Santimetre
Ç.	Çizim
Çev.	Çeviren
Çzg.	Çizelge
Dr.	Doktor
Ed.	Editör
Em.	Emniyet
F.	Fotoğraf
G.	Gravür
G.E.E.A.Y.K.	Gayrımenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
H.	Harita
H	Hicrî
hd	Hanedan
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.B.K.H.A.	İstanbul Büyükşehir Kitaplığı Harita Arşivi
İst.	İstanbul
İ.T.Ü.	İstanbul Teknik Üniversitesi
k.	kenarı (EK 10-14)
K.T.V.K.K.	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
K.T.V.K.Y.K.	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
m	Metre
m^2	Metre Kare
m^3	Metre Küp
Md.	Müdür
M.S.B.	Millî Savunma Bakanlığı
M.S.Ü.	Mimar Sinan Üniversitesi
Müd.	Müdürlüğü
Prof.	Profesör
R.	Resim
S.	Spor
s.	Sayfa
Sn.	Sayın
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.K.T.V.K.Y.K.	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
T.Y.	Tarihî Yarımada
vb.	ve benzerleri
vd.	ve diğerleri
y.	Yerleşim (EK 10-14)
Y.	Yakası (EK 10-14)
Y.T.Ü.	Yıldız Teknik Üniversitesi

Hicrî takvime göre aylar

M - Muharrem (1.ay)	Ca - Cemâziyelevvel (5. ay)	N - Ramazan (9. ay)
S - Safer (2. ay)	C - Cemâziyelâhir (6. ay)	L - Şevval (10. ay)
Ra - Rebiyülevvel (3. ay)	B - Receb (7. ay)	Za - Zilkade (11. ay)
R - Rebiyülâhir (4. ay)	Ş - Şaban (8. ay)	Z - Zilhice (12. ay)

BOA'ndeki belgelerin kısaltmaları

A.}AMD.	Sadaret Amedî Kalemi Belgeleri
A.}MKT.MHM.	Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri
A.}MKT.MVL.	Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeleri
A.}MKT.NZD.	Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeleri
C.A.	Cevdet Tasnifi, Askerî Konulu Belgeler
C.A.T.	Cevdet Tasnifi, Askerî Konulu Belgeler
C.S.H.	Cevdet Tasnifi, Sıhhiye Konulu Belgeler
DH.EUM.AYŞ.	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Asayiş Kalemi Belgeleri
DH.EUM.MH.	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri
DH.EUM.THR.	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Tahrirat Kalemi Belgeleri
DH.İD.	Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, İdarî Kısım Belgeleri
DH.KMS.	Dahiliye Nezareti, Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Belgeleri
DH.MUİ.	Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Belgeleri
DH.MB.HPS.M.	Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Belgeleri
DH.UMVM	Dahiliye Nezareti, Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri
E.İ.	İrade Evkaf Belgeleri
HAT	Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi Belgeleri
HR.MKT.	Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi Belgeleri
İ.D.	İrade Dahiliye Belgeleri
İ.MV.	Meclis-i Vâlâ İradeleri
MV.	Meclis-i Vâlâ İradeleri
Y.A.HUS.	Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususî Maruzat Evrakı
Y.EE.	Yıldız Esas ve Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı
Y.MTV.	Yıldız Tasnifi, Mütenevvî Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	Yıldız Perakende Evrakı, Sadaret ve Devâir Maruzatı, Askerî Maruzat
Y.PRK.AZJ.	Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Jurnaller
Y.PRK.BŞK.	Yıldız Perakende Evrakı, Mâbeyn Başkitâbeti Belgeleri
Y.PRK.EV.	Yıldız Perakende Evrakı, Evkâf Nezareti Maruzatı Belgeleri
Y.PRK.HH.	Yıldız Perakende Evrakı, Hâzine-i Hassa Nezareti Maruzatı
Y.PRK.MM.	Yıldız Perakende Evrakı, Mâbeyn Müşiriyeti Belgeleri
Y.PRK.SGE.	Yıldız Perakende Evrakı, Mâbeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arîzaları
Y.PRK.TKM.	Yıldız Perakende Evrakı, Tahrîrat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK.ZB.	Yıldız Perakende Evrakı, Zaptiye Nezareti Maruzatı

ÖNSÖZ

19. yüzyılda İstanbul'un kent dokusunda önemli bir yer tutan askerî yapılar hakkında yapılmış olan çalışmalar, askerî mimarîyi bütünde değerlendirmekten çok tekil yapılar üzerinde yoğunlaşmaktadır. "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askerî Mimarî ve İstanbul'da İnşa Edilen Askerî Yapılar" başlıklı bu doktora tezi ile Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin ilk etkileşiminin görüldüğü askerî teşkilâtta yapılan yenilik ve düzenlemelerin askerî mimarlığı ne şekilde etkilediğinin belirlenmesine çalışılmıştır.

Tez danışmanlığımı kabul ederek araştırmam süresince yakın ilgi, anlayış ve desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Nadide Seçkin'e, Tez İzleme Komitesi'nde bulunan Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ve Doç. Dr. Cengiz Can'a, ayrıca Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. İsmet Ağaryılmaz ve diğer öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Gereken izinleri vererek askerî birim ve kurumların kullanımında olan yapılarda araştırma ve inceleme yapabilmem konusunda her türlü kolaylığı gösteren başta T.C. Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere, T.C. Kara Kuvvetleri Komutanlığı 1 nci Ordu Komutanlığı'na, T.C. Kara Kuvvetleri Komutanlığı 3 ncü Kolordu Komutanlığı'na, Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'na, T.C. Dz. K.K. Kuzey Deniz Saha Komutanlığı'na, İstanbul İl Jandarma Komutanlığı'na, T.C. M.S.B. İstanbul Askerlik Dairesi Başkanlığı'na;

Günümüzde farklı resmî kurumların kullanımında olan yapılarda çalışmama olanak sağlayan T.C. Adalet Bakanlığı İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'na, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne, T.C. İstanbul Valiliği İl Emniyet Müdürlüğü'ne, T.C. İstanbul Valiliği Millî Eğitim Müdürlüğü'ne, T.C. T.B.M.M. Millî Saraylar Daire Başkanlığı'na, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi, T.C. İstanbul Teknik Üniversitesi, T.C. Marmara Üniversitesi ve T.C. İstanbul Üniversitesi rektörlüklerine, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, Zeytinburnu ve Eyüp Belediyesi başkanlıkları ile TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'ne;

Yapıları belgeleme çalışmalarında başvurduğum T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na, T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu müdürlüklerine; 19. yüzyıla ve 20. yüzyıl başına ait görsel malzemelere ulaşmam ve yararlanabilmem konusunda bir diğer desteği sağlayan IRCICA Genel Direktörlüğü ve Dr. Hidayet Nuhoğlu'na, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi ile bu kurumlarda bana yardımcı olan isimlerini sayamadığım tüm yetkili ve görevlilere gösterdikleri ilgi ve kolaylık için minettarım.

Bu çalışma kapsamında bilgilerine ve tanıklıklarına başvurduğum değerli araştırmacı yazarlardan merhum M. Nermi Haskan'ı rahmetle anarken, Prof. Mustafa Cezar'a, Sn. Necdet Sakaoğlu'na, Osmanlıca metinlerin okunmasındaki yardımı için Sn. Yücel Demirel'e, destekleri ve paylaşımları için Y. Mimar Elif Geçioğlu'na, Arş. Gör. Y. Mimar Banu Çelebioğlu'na, Arş. Gör. Y. Mimar Yonca Kösebay Erkan'a ve eğitimim boyunca sağladıkları olanaklar için aileme teşekkürlerimi sunarım.

Aynur Çiftçi

İstanbul, 2004

ÖZET

19. yüzyılda "Batılılaşma" dönemi olarak da adlandırılan modernleşme süreci, Osmanlı askerî teşkilâtının yapısında ve ordu düzeninde önemli değişikliklere sebep olmuş ve bu değişim kaçınılmaz olarak askerî mimarînin biçimlenmesinde de etkin olmuştur. Bu araştırmada, I. Ordu merkezi olan İstanbul'da Osmanlı Ordusu'nun kara kuvvetleri için inşa edilen askerî yapıların tespit edilerek tarihsel ve mimarî özellikleri açısından değerlendirilmesine ve halen mevcut olan yapıların koruma sorunlarının belirlenmesine çalışılmıştır.

19. yüzyılda gelişen askerî mimarîyi tanımlayabilmek için öncelikle değişen askerî teşkilâtın yapısı, idarî açıdan belirleyici olan saltanat dönemlerine ayrılarak incelenmiştir. Batı ile etkileşim sonucu askerî eğitim-öğretim alanında yapılan yeniliklerin askerî mimarlık faaliyetlerine ne şekilde yansıdığı araştırılırken, özellikle Fransa ile kurulan ilişkilerin askerî yapıların tasarımında etkili olduğu görülmüştür.

İstanbul'daki askerî yapı faaliyetleri, Kapıkulu Ocakları'nın kaldırıldığı tarih olan 1826 öncesi ve sonrası olmak üzere iki bölüm halinde ele alınmıştır. 1826 yılı öncesinde Kapıkulu Ocakları için inşa edilen askerî yapılar incelenerek daha sonraki dönem yapılarında görülen işlevsel-biçimsel süreklilik ve benzerliklerin belirlenmesine çalışılmıştır. Bu araştırmada 1826 yılından sonraki dönemde idarî bina, kışla, okul, hastahane, karakol, fabrika, silâhhane, depo ve fırın olmak üzere farklı işlevli 9 askerî yapı grubu altında toplam 68 adet askerî yapı/yapı grubu inşa edildiği; 47 adedinin günümüze ulaştığı, 21 adedinin ise günümüzde mevcut olmadığı saptanmıştır.

Resmî arşivlerde bulunan 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başına tarihlenen belgeler ile yine bu dönemde basılan askerî mimarlık kitaplarından elde edilen özgün bilgiler sayesinde askerî yapıları konum, tasarım ilkeleri, malzeme ve yapım teknikleri açısından değerlendirmek mümkün olabilmiştir. Günümüzde işlev değişikliğinin yanı sıra yapılan müdahaleler nedeniyle özgün planları, cephe düzenleri ve kısmî de olsa yapım tekniği değiştirilen bu kültür varlıklarının sahip olduğu koruma sorunları tespit edilerek giderilmesi yönündeki yaklaşımlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, askerî, mimarî, İstanbul, idarî bina, kışla, okul, hastahane, karakol, fabrika, silâhhane, depo, fırın, mutfak, hamam.

ABSTRACT

In the 19th century, the modernization period named as the "Westernization Period" have created important changes in the Ottoman military organization and army order, which inevitably influenced the formation of the military architecture. In this research, documentation of all the buildings constructed in the 19th century for the Land Forces of the Ottoman Army built in Istanbul- as the base of the 1st Army Force, and evaluation of their historical and architectural values, designating the preservation problems of the remaining military buildings have been studied.

For to define the military architecture developed in the 19th century, first the changing structure of the Ottoman military and army organization have been analyzed based on a division defined by the period of reign in administrative terms. While researching, how changes made at the military education as a result of interaction with the West, reflected upon the military architecture. It has been observed that relations with France had been influential on designs of military architecture.

The military architecture of Istanbul in the 19th century is studied in two parts: before 1826 - the date that the "*Kapıkulu Ocakları*" have been abolished- and its aftermath. The military buildings built before 1826 for the "*Kapıkulu Ocakları*", has also been considered as part of the functional and formal continuity and for to define the similarities seen in later periods. After the renovations made at the military organization in 1826, it has been documented that buildings in 9 different functions such as administrative, barracks, hospital, school, police station, armory, factory, depot, bakery, kitchen, bath house, lodge; 68 in total has been built, 47 of these buildings remain today.

Through the original information dating 19th and beginning of 20th century obtained by the translation of Ottoman military books and documents from official archives, it has been possible to identify military buildings for their location, design principles, construction materials and techniques. The problems of conservation and defining approaching ways for these cultural artifacts, that through change of use and other interventions loose their plan and façade characteristics and partially their construction techniques today, has been undertaken.

Keywords: Ottoman, military, architecture, Istanbul, administrative building, barracks, school, hospital, police station, factory, armory, depot, bakery, kitchen, bath house.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından başlayarak, sınırlarını genişletmek ve büyük bir imparatorluk kurmak için askerî gücünü geliştirmeyi bir devlet politikası olarak benimsemiştir. Devlet yönetiminde her zaman ağırlıklı bir yere sahip olan askerî teşkilâtın iyileştirilmesi ve daha etkin kılınmasına verilen önem askerî mimarî faaliyetleri ile de vurgulanmıştır. Batı dünyasında bilim, teknik, kültür ve sosyal alanlarda çeşitli gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti öncelikle askerî alanda yapılan yenilikleri takip etmiş, 18. yüzyıldan itibaren askerî konulardaki yeni teknik ve buluşları kendi askerî teşkilâtına yansıtmaya çalışarak*, modernleşme yolundaki ilk adımlarını atmıştır**.

19. yüzyıla gelindiğinde Tanzimat öncesinde savaşlar, ayaklanmalar ve reform çabaları içinde bulunan Osmanlı Devleti, sınırları Ortadoğu'dan Avrupa ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan büyük bir devlet olarak toprak bütünlüğünü korumak ve yerleşim bölgelerinin güvenliğini sağlamak için askerî teşkilâtında köklü değişiklikler yapma gereğini duymuştur. Askerî teşkilâtta yapılan düzenlemeler ve Tanzimat'ın da etkisiyle Batı'dan gelen farklı idarî sistemler beraberinde yeni yapı tiplerini getirmiştir. "Batılılaşma" adı verilen bu süreçte sivil mimarlık alanından ayrı olarak askerî ve resmî yapı faaliyetlerinin arttığı görülmektedir.

Osmanlı askerî teşkilâtına ait birçok araştırma, yayın vb. çalışmalar bulunmasına karşın, Osmanlı askerî mimarîsi ve kara kuvvetleri için inşa edilen askerî yapılar bir mimarî bütün olarak ele alınmamıştır. Bu araştırmada İstanbul'da inşa edilen askerî yapı/yapılar grubu tespit edilerek, bu yapıların kentin mimarî dokusundaki yerleri, hangi ilkeler doğrultusunda biçimlendikleri ve hangi malzeme ile yapım teknikleri kullanılarak inşa edildiklerini olabildiğince belgelemek; ayrıca yapıların sonraki dönemlerde geçirdiği değişiklikleri ve koruma sorunlarını tespit etmek; mimarî mirasımızda önemli bir yeri olan bu yapılardan günümüze ulaşanların özgün mimarîlerini koruyabilmeleri için alınması gereken önlemlere katkıda bulunabilmek amaçlanmıştır.

Çalışma alanı olarak, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olarak tarihsel, kültürel, coğrafî ve stratejik önemi nedeniyle uzun süre askerî merkez olma özelliğini koruyan, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başında I. Ordu Merkezi olan İstanbul seçilmiştir***. İstanbul'un başkent

---

* 18. yüzyılda askerî konularda yapılan yenilikler hakkında bilgi için bkz. Karal, 1983.

** Kuban da bu etkiyi şu şekilde yorumlamaktadır: "*Askerî kurumlar yeniliklere açılan kapılar olmuştur. Bu açılan kapılardan inşaat teknikleri, planlama, bezeme, yeni malzemeler, matematik, çizim, resim, haritacılık, kentsel kavramlar ve genel bir bilimsel tavır toplum yapısına sokulmuştur*" (Kuban, 2000: 328).

*** 19. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları dahilinde stratejik açıdan önemli kent merkezleri ile ordu merkezlerinde de askerî yapılar inşa edilmiştir. Ancak 19. yüzyılda sadece İstanbul'da dahi inşa edilen askerî yapıların sayısal olarak fazla olması nedeniyle, İstanbul dışında kalan askerî yapılar tez kapsamı dışında tutulmuştur.

yapıldığı 15. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı ordusunun en önemli askerî gücünü oluşturan Kapıkulu Ocakları, kent yaşamında oldukça etkin bir konuma sahip olmuştur. Kapıkulu Ocakları'nın tarihçesine, bu konu ile ilgili kapsamlı bir yayın* bulunduğundan değinilmemiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte diğer ocakların da kaldırılmasından sonra askerî teşkilâtın kara kuvvetlerinin idarî yapısında ve ordu düzeninde meydana gelen önemli değişiklikler askerî mimarîyi de etkilediğinden, yöneticilerin saltanat dönemleri esas alınarak özetlenmiştir.

19. yüzyılda İstanbul'daki askerî yapı faaliyetleri, 1826 öncesi** ve sonrası olmak üzere iki bölüm halinde incelenmiştir. 1826 yılından sonra İstanbul'da kent içinde ve dışında farklı işlevli birçok askerî yapı inşa edilmiştir. Büyük bir bölümü günümüzde mevcut olan bu yapılara araştırmanın beşinci bölümünde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Sonradan askerî işlev verilen yapılar ile savunma amacıyla inşa edilen kale, tabya, istihkâm yapıları ve askerî teşkilâtın deniz kuvvetlerine (donanmaya) ait olan yapılar bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Yukarıda açıklanan amaç ve kapsam doğrultusunda, öncelikle 19.-20. yüzyıla ait arşiv belgeleri, basılmış kitaplar, fotoğraflar, gravürler ve haritalardan yararlanılmıştır***. BOA'nde yapılan araştırmada, İstanbul'daki askerî faaliyetler konusunda 130.000'in üzerinde belge bulunduğu öğrenilmiştir. Bu belgelerde askerî yapıların nerelerde, kimler tarafından, hangi malzemeler kullanılarak, nasıl inşa edildikleri ve ne zaman onarıldıklarına ilişkin bilgilerin yanı sıra kullanımları, kapasiteleri, çalışan kişilerin ücretleri vb. konularda da bilgiler bulunmaktadır. Ancak çalışma sürecinde bu belgelerin hepsinin incelenmesi mümkün olamadığından, sadece askerî yapıların inşasıyla ilgili genel hükümler içeren (hatt-ı hümayun, irade vd.) ve kaynaklarda adı geçmeyen bazı yapılara ait olan belgeler değerlendirilmiştir****. Araştırmanın konusu kapsamında ulaşılabilen seçilmiş belgelerin listesi ise çizelgeler halinde

---

* Kapıkulu Ocakları'nın tarihçesi için bkz. Uzunçarşılı, 1988a,b.

** 1826 yılı öncesinde inşa edilen askerî yapılar günümüze ulaşamadığından ve bu yapılara ait görsel malzeme ile kaynaklardaki bilgiler oldukça sınırlı olduğundan, tez çalışmasının dördüncü bölümde mimarî açıdan ayrıntılı değerlendirmeler yapılamamıştır.

*** Osmanlıca yazılı tüm belgeler tarafımdan okunmuş, okunamayan kelimeler için uzmanlara danışılmıştır. Sadece okuması zor olan el yazısı iki arşiv belgesi ve birkaç kitabenin tamamı açıklama notunda da belirtildiği gibi bu çalışma süresince devam ettiğim Tarih Vakfı Osmanlıca seminerlerini veren Sn. Yücel Demirel ve seminer grubu tarafından okunmuştur. Osmanlıca metinler, "*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*"taki (Devellioğlu, 1999) imlâ yazılışlarına ve Türkçe dilbilgisi kurallarına uygun olarak Latin alfabesiyle Türkçe yazıya aktarılmıştır.

**** Çalışma kapsamında, Osmanlıca yazılı bu belgelerin fotokopilerine ve belgenin Latin alfabesi ile "*İtalik*" yazı karakterinde Türkçe yazılmış metnine ekler bölümünde yer verilmiştir.

ek olarak sunulmuştur*.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınan izin doğrultusunda, Askerî Müze ve Kültür Sitesi'nin kütüphanesinde yapılan araştırmalarda, 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında Harp Okulu Matbaası'nda basılmış, Fransızca'dan Osmanlıca'ya tercüme edilmiş askerî mimarlık kitaplarına ulaşılmıştır. Bu kitapların askerî yapıların nerelerde, ne şekilde ve hangi malzemelerle yapılmaları gerektiğine dair teknik şartnameler niteliğinde olduğu görülmektedir.

1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen 68 askerî yapı/yapı grubu idarî yapılar, kışlalar, okullar, hastahaneler, karakollar, fabrikalar, silâhhaneler, depolar ve fırınlar olmak üzere işlevsel bir sınıflandırma ile ele alınmıştır. Kışlalar, hastahaneler, karakollar, silâhhaneler, fırınlar ile bu yapıların özgün ek yapıları olan mutfaklar ve hamamlar hakkında teknik şartnamelerde özgün mimarî bilgiler bulunmasına karşın diğer askerî yapılar hakkında bir tanımlama yapılmamıştır. Bu çalışmada ilgili bölümlerde teknik şartnameler değerlendirilmiş ve mevcut durum irdelemesinde bu bilgilerden yararlanılmıştır**.

Çalışma alanındaki askerî yapılar günümüzde mevcut olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki bölüm halinde incelenmiştir. Günümüzde mevcut olan 47 yapı/yapı grubunda ilgili askerî ve resmî makamlardan alınan izinler doğrultusunda yerinde mimarî inceleme ve fotoğrafla belgeleme*** çalışması yapılmıştır. Askerî yapılar, günümüzde bulundukları konum ve kadastral durumları**** ile tanımlandıktan sonra tarihçe, mimarî özellikler ve koruma sorunları başlıkları altında ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

---

* BOA Internet sitesinin Osmanlı Arşivi Katalogları bölümünde, yaklaşık 7.000 belge taranmış ve sadece mimarî açıdan değerlendirilebilecek olanlar için çizelgeler hazırlanmıştır. Çizelgelerdeki Tarih (hicrî), Dosya No, Gömlek No, Fon Kodu ve belge içeriği özeti, Internet sitesinden alınmıştır. Hicrî tarihler miladî tarihe çevrilerek çizelgelere eklenmiştir. Belge içeriğindeki özel isimler yazıldığı gibi bırakılırken, bazı Türkçe imlâ ve dilbilgisi hatalarının düzeltilmesine çalışılmış ve tek yapı ölçeğinde yapılacak ayrıntılı çalışmalarda bu belgelerin değerlendirilmesi amacıyla belgeler listeler halinde verilmiştir. Ayrıca BOA'nin katalogları zaman içinde yeni belgelerin eklenmesiyle zenginleştiğinden, sonraki çalışmalarda arşiv taramasının güncellenmesi gerekmektedir.

** Osmanlıca yazılı bu kitaplardan basım tarihi en eski olanlardaki teknik şartnameler okunup, Latin alfabesi ile "*İtalik*" yazı karakterinde Türkçe yazıldıktan sonra eklerde sunulmuştur. Basım tarihleri ve içerikleri farklı olan kitaplardaki konu ile ilgili bilgilere de yeri geldiğinde dipnotta ya da metin içinde yer verilmiştir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında basılan teknik konulardaki kitaplarda Rumî tarih kullanıldığından, bu kitapların basım tarihleri Rumî kabul edilerek miladî tarihe çevrilmiştir.

*** Askerî yapıların büyük bir bölümü çalışma sürecinin başında ve sonunda yerinde incelenerek yapılan değişiklik ve müdahalelerin fotoğrafla belgelenmesine çalışılmıştır. Günümüzde halen askerî işlevle kullanılan yapıların bazı bölümlerinde sınırlı izin nedeniyle fotoğraf çekilememiştir.

**** Yapıların konum ve kadastral durumları hakkındaki bilgiler, ilgili Koruma kurullarının arşivlerindeki dosyadan, ulaşılabilen Tapu kayıtlarından ya da yapıları kullanan kurumların kendi arşivlerindeki dosyalardan alınmıştır.

Tarihçe başlığı altında yapıların inşa tarihleri, özgün işlevleri* ve kullanım değişiklikleri** üzerinde durulmuştur. Mimarî özelliklerde ise önce ulaşılabilen 19.-20. yüzyıl haritaları yardımıyla mevcut yapıların konumu, varsa özgün ek yapıların durumu*** ve yapıların haritalarda ne isimle tanımlandığı belirtilerek özgün durumlarına ait plan****, cephe düzeni***** ve yapım tekniği ile malzeme özellikleri****** hakkında bilgiler verilmiştir. Koruma sorunları başlığı altında yapıların korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil durumlarına ve mülkiyet bilgilerine değinilmiştir*******. Daha sonra yapıların özgün mimarî özelliklerini ne ölçüde koruduklarına ilişkin değerlendirmeler yapılmış********, yapıların günümüzdeki işlevleri belirtilerek, temel koruma sorunlarına dikkat çekmeye çalışılmıştır.

---

* Bazı kaynaklarda ve yapıyı kullanan kurumların arşivlerinde, yapıların inşa tarihleri, ne amaçla ve kimler tarafından yapıldıklarına ilişkin yanlış ve çelişkili bilgiler bulunduğu tespit edilmiştir. Tez çalışmasında inşa tarihlerinin ve özgün işlevlerin belirlenmesinde varsa yapı kitabelerindeki tarih ve bilgiler ile arşiv belgeleri esas alınmıştır. Kitabeler fotoğrafla belgelendikten sonra okunarak tez kapsamında değerlendirilmiştir. Çeşitli kaynaklardaki kitabe yazıları ile mevcut kitabeler karşılaştırıldığında ise birçok okuma ve imlâ hatası olduğu, bazı durumlarda birkaç satırın hiç yazılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle yeniden okunan ve yanlışları olabildiğince düzeltilen kitabe yazılarına "*İtalik*" yazı karakteri ile tezde yer verilmiştir. Günümüzde mevcut olan ya da olmayan bazı yapıların çeşitli müzelerde ya da kurumlarda bulunan kitabeleri de tespit edilerek belgelenmiştir. Yapı cephesinde fotoğraflanamayacak kadar yukarıda olduğundan kontrol edilemeyen ya da günümüze ulaşamayan kitabeler için varsa yazılı kaynağa gönderme yapılmıştır.

** Bazı yazılı ve görsel kaynaklarda yapıların özgün isimleri, bulundukları yerler, kullanımları ve hatta mevcudiyetleri hakkında farklı ve çelişkiler bilgiler bulunmaktadır. Bu çelişkilerin olabildiğince giderilmesine çalışılmış, yapıların özel isimleri özgün kaynaklarda geçtiği gibi kullanılmış, özgün adı belirlenemeyen yapılar ise bulunduğu yer ismiyle anılmıştır. Bazı yapıların hangi dönemlerde farklı işlevle kullanıldığı ve hangi tarihte yıkıldıkları, gerekli belgeleme yapılmadığından ya da kaynak yetersizliğinden tam olarak tespit edilememiştir.

*** Günümüze ulaşamayan özgün ek yapılar ile ilgili bilgilere dipnotta yer verilmiştir. Bu yapılara ait görsel malzeme sınırlı olduğundan bu yapılar mimarî açıdan ayrıntılı olarak değerlendirilememiştir.

**** Mimarî özelliklerde öncelikle mevcut yapıların biçim, boyut ve kat adedi bilgilerine yer verilmiştir. Enxboy olarak yazılan boyut bilgileri, yapıları kullanan kurumların arşivlerindeki dosyalardan, varsa projelerinden ya da harita üzerinden yaklaşık olarak ölçülerek yazılmıştır. Yapıların büyük bir bölümünün özgün planlarının ve iç mekân düzenlerinin müdahaleler nedeniyle oldukça değiştiği gözlenmiştir. Yerinde yapılan incelemelerde değişikliklere karşın izlenebilen özgün planların ana hatlarıyla açıklanmasına çalışılmıştır. Çalışma kapsamında çok az sayıda yapının özgün projesine ulaşılabilmiştir. Askerî Müze ve Kültür Sitesi'nin kütüphanesinde bulunan özgün projeler çalışma sürecinde araştırmacıların kullanımına sunulmadığından tezde değerlendirilememiştir. 19. yüzyılda çekilmiş fotoğraflarla bazı özgün projelerin belgelendiği görülmüştür. Ancak pafta boyutları nedeniyle çizimlerin fotoğrafları uzaktan çekildiğinden mekân isimleri okunamamıştır.

***** Yapıların özgün cephe düzenleri de 19. ve 20. yüzyıla ait fotoğraflar ve gravürlerden hareketle ya da yerinde yapılan gözlemlere dayanarak yazılmıştır.

****** Yapım teknolojisi ve kullanılan malzemeyi belirlemek için yerinde inceleme ve ölçümler yapılmıştır. Yapıların beden duvarları her katta ölçülerek yığma kâgir yapım tekniği hakkında bazı veriler elde etmeye çalışılmıştır. Tez çalışması kapsamında yapılardan iç-dış sıva ve taş malzeme örnekleri alınmamıştır. Bu malzemelerin laboratuvar analizlerinin yapılması, özelliklerinin saptanması ve onarımlarda hangi malzemelerin ne oranda kullanılacağının belirlenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bazı yapılarda kullanılan putreller, metal kılıçlar, tuğla boyutu ve putrellerin, tuğlaların ve çatıda kullanılan özgün kiremitlerin üzerindeki damgalar, yazı ve şekiller bu elemanlar açıkta ya da ulaşılabilen noktalarda olduğundan belirlenebilmiştir. Ancak bir çok yapıda bu elemanlar sıvalı veya ulaşılmayan yerlerde olduklarından ölçüm yapılamamıştır.

******* Günümüzde mevcut olan askerî yapıların tescil durumları, T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu müdürlüklerinin arşivlerinde yapılan inceleme sonucunda belirlenebilmiştir. Mevcut dosyalarına ulaşılamayan bazı yapıların tescil tarihleri ve koruma grupları ise tespit edilememiştir.

******** Çeşitli dönemlerdeki müdahaleler, iç ve dış etkenler vb. sorunlar yerinde yapılan gözlemler, ilgili Koruma kurullarındaki dosyalardan elde edilen bilgiler ve yapıyı kullanan kurumdaki görevliler ya da onarımı gerçekleştiren firmaların yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonucunda yazılmıştır.

İşlevsel sınıflandırma yapılan her bölümün sonunda genel bir değerlendirme ile yapılar kent dokusundaki konumları, mimarî özellikleri ve koruma sorunları açısından irdelenmiştir. Bu çalışma incelenen yapı sayısının çokluğu nedeniyle iki cilt halinde hazırlanmıştır. İlk cilt metinler, ikinci cilt ise ekler halinde metinlere ait arşiv belgeleri, teknik şartnameler ve görsel malzemelerin yer aldığı bölümleri içermektedir*.

Günümüze ulaşan askerî yapılara ait çok az sayıda çalışma yapılmış olduğundan**, bu yapıların öncelikle ayrıntılı olarak mimarî açıdan belgelenmeleri ve tek yapı ölçeğinde başka çalışmalar yapılması gerekmektedir. Arşiv belgeleri ve 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına ait teknik şartnamelerden elde edilen özgün mimarî bilgilere dayanarak hazırlanan bu doktora tezinin, 19. yüzyıl mimarlığının tasarım anlayışı, malzeme ve yapım teknolojisine ışık tutarak diğer araştırmalara da katkı sağlaması umulmaktadır.

* Görsel malzemenin yer aldığı ikinci ciltte, 1826 yılı sonrasında inşa edilen askerî yapı/yapı grupları birinci ciltte olduğu gibi sınıflandırılarak, her bölümün başında varsa genel hükümleri içeren arşiv belgeleri, sonra teknik şartname metinleri ve bu şartnamelerdeki özgün çizimler sunulmuştur. Daha sonra her askerî yapı/yapı grubuna ait eklerde ilk sayfada özgün harita, fotoğraf, gravür, resim, plan ve çizimlere, sonrasında yapıların mimarî özelliklerini, müdahaleleri ve yapım tekniği ile kullanılan özgün malzemeleri belgeleyen fotoğraflara yer verilmiştir. Fotoğrafların varsa özgün fotoğraflarla aynı açıdan çekilmesine ve giriş cephesinden başlayarak dış cepheler ve iç mekânlar olmak üzere belirli bir düzen içinde ilerlemesine dikkat edilmiştir. Yapı adedinin fazlalığı nedeniyle görsel malzemenin boyutları küçük tutulmuştur. Bazı önemli fotoğraflar ve belgeler daha büyük boyutlu olarak kullanılmıştır. BOA'nde bulunan arşiv belgeleri çizelgeleri işlevine göre sınıflandırılmış her yapı grubunun sonunda sunulmuştur.

** Tek yapı ölçeğinde mimarlık bölümü yüksek lisans ve doktora programlarında tez olarak çalışılmış yapılar, Gülhane'deki askerî depolar, Davutpaşa Kışlası, Topçu Karakolu ve Selimiye Kışlası'dır (bkz. KAYNAKLAR). Bazı askerî yapılar ya da özgün ek yapılar, yüksek lisans programlarında "Koruma Projesi" dersi ya da döner sermaye çalışması kapsamında belgelenmiştir. Bazı resmî kurumların ya da yapıyı kullanan kurumların arşivlerinde de yapılara ait projeler vardır. Ancak bu projelerin bir bölümünün nitelikli olmadıkları ve yapıların günümüzdeki durumlarını yansıtmadıkları görülmüştür. Ayrıca var olan projelerin bir bölümüne sınırlı izin nedeniyle ulaşılamamıştır. Ulaşılabilen projeler kaynak gösterilerek bu çalışmada kullanılmıştır.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ TEŞKİLÂT: KARA KUVVETLERİNİN TARİHÇESİ

Devlet idaresinde askerî teşkilât ve devletin silâhlı kuvvetlerini oluşturan ordular, iç ve dış sorunları çözen ve düzenin temel koruyucusu niteliğinde bir güçtür. Bu nedenle tarih boyunca devletler siyasî ve idarî güçlerini korumak için askerî teşkilâtlarına önem vermişlerdir. Devletlerin çeşitli dönemlerdeki sosyal ve siyasî durumları ordularında değişiklikler yapmalarına neden olmuştur. Ordular zaman zaman profesyonel veya gönüllülerden, sadece para ve ganimet kazanmak isteyen paralı askerlerden ya da bir amaç uğruna çarpışmak isteyen vatanseverlerden kurulmuştur. Ayrıca, yeni keşifler ve geliştirilen silâhlar, yeni savaş taktiklerini getirmiş, bunlara paralel olarak orduların bünyesinde değişiklikler olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin de kuruluş yıllarından itibaren askerî gücüne dayanan bir devlet teşkilâtı ve yönetim biçimi olmuştur. Devletin saray, merkez ve taşra idaresini kapsayan teşkilât yapısında askerî teşkilât her zaman önemli bir yere sahip olmuş ve askerî sınıfa* mensup kişilerin bir kısmı devlet idaresinde de görev almışlardır. Askerî düzene dayalı bu devlet yapısında genel bir görüşe göre "devlet için ordu, ordu için para, para için zengin reaya, zengin reaya için devlet" gerekmekteydi (Kayalı, 1985: 1251).

"Yükselme Dönemi" olarak anılan 15-16 yüzyıllar boyunca, Osmanlı ordusu** yaptığı fetihlerle yeni topraklar kazanılmasını sağlamış ve sınırları genişleyen Osmanlı Devleti'nin siyasî gücü artmıştır. Ancak 16. yüzyılın son çeyreğinden 18. yüzyılın son çeyreğine kadar geçen sürede yapılan savaşlar ve antlaşmalar nedeniyle hızla toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti'nin siyasî gücünde azalma olmuştur. Bu nedenle devlet Batı'da çeşitli alanlarda görülen yenilikleri 18. yüzyıldan itibaren öncelikle askerî teşkilâtına yansıtarak ordusunu daha etkin kılmayı hedeflemiş ve modernleşme yolundaki ilk adımları atmıştır. Özellikle, 19. yüzyılda önce askerî teşkilâtta daha sonra devlet idaresinde yapılan yenilikler ve düzenlemeler siyasî, sosyal, kültürel ve mimarî alanlara da yansımıştır.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin başında bulunan sultanlar idarî yetkileri nedeniyle askerî teşkilâtta yapılan değişikliklerde belirleyici olmuşlar, diğer kademelerdeki devlet görevlileri ile yeniliklerin uygulanmasına çalışmışlar ve hatta bazı faaliyetleri yakından takip

---

* Bu idarî sistemde Osmanlı Devleti'nde halk da çeşitli özellikleri ve sahip oldukları olanaklar açısından ikiye ayrılmaktaydı: Biri hükümdarın otoritesini temsil eden idareci, asker ve ulemâdan oluşan "askerî sınıf", diğeri de bunun dışında kalan "reaya" idi. Askerîler de "ehl-i örf ve ehl-i şer" (ulemâ) olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Ancak askerî sınıf kavramının belirsizliği nedeniyle zaman zaman çıkarılan fermanlarla bu kavrama açıklık getirme ihtiyacı hissedilmiştir (Sahillioğlu, 1991: 488).

** Yükselme döneminde Osmanlı ordusu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taşkıran, 1999: 561-568.

edip denetlemişlerdir. Ancak modernleşme hareketleri değişim yanlısı olmayan ve çıkarlarına ters düşen idarî, askerî ve dinî kesimlerce reddedilmiş ve sultanların saltanatlarının sona erdirilmesine kadar varmıştır. Bu nedenle tezde 19. yüzyılda askerî teşkilâtın yapısı, 19.yüzyıl öncesi ve 19. yüzyılda devletin başındaki sultanların saltanat dönemlerine göre ele alınarak incelenmiştir.

2.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan III. Selim Dönemine Kadar Geçen Süre (1299-1789) (bkz. EK 1)

Kuruluşunun ilk yıllarında Osmanlı Beyliği düzenli askerî birliklere sahip değildi. Gerektiğinde haberciler vasıtasıyla gazilerden oluşan ve tamamı atlı olan aşiret kuvvetlerinin bir yerde toplanması sağlanır ve sefere çıkılırdı. Savaş bitince de bu kuvvetler dağılırdı. İlk fetihleri "uç kuvvetleri" yapmıştır*. Bunlardan başka "gaziyân-ı rum, ahıyân-ı rum, abdalân-i rum, baciyân-i rum" isimleriyle tarikat oluşumu altında bazı kuvvetlerden de yararlanılmıştır. Ancak fetihlerde geçici kuvvetlerin zamanında savaşa hazırlanamaması, uzun çarpışmalara dayanamaması sonucu devlet teşkilâtında sürekli ve düzenli bir ordunun eksikliği ortaya çıkmıştır (Özcan, 1994: 337).

İlk düzenli birlikler, Orhan Gazi döneminde (hd 1326-1360) kurulmuştur. Bursa Kadısı'nın önerisiyle öncelikle 1.000 yaya (piyade) ve 1.000 müsellemden (atlı, süvari) oluşan askerî birlikler oluşturulmuştur. Bu askerler sefer sırasında ücret alacaklar, barış zamanı ise kendilerine verilen araziyi ekip biçmekle uğraşacaklardı. Yaya ve müsellemlerin sayısı zamanla artınca, sefere nöbetleşe gitmeleri esası getirilmiştir. İlk fetihlere "azab, canbaz, garib, cerehor" adları altında sürekli ve geçici ücretli kuvvetler de katılırdı. Bu yaya ve atlılar, 14. yüzyılda Kapıkulu Ocakları'nın kurulmasından sonra nakliyat, maden işletmeleri, kale inşaatı ve tersane hizmeti gibi işlerde çalıştırılmak üzere geri hizmet birlikleri** arasına alınmışlardır (Özcan, 1994: 337).

I. Murad (hd 1360-1389) babası Orhan Gazi dönemindeki yaya ve atlı teşkilâtına dokunmadan, Selçuklular'da ve Memlûklar'da da görülen ücretli ve sürekli yeni bir ordu kurmak istemiştir***. "Kapıkulu" denilen bu kara ordusu padişahın kumandası altında olup "ulûfe, bahşiş" gibi değişik adlarla hazineden ücret alan piyade ve süvari askerlerinden meydana gelmekteydi. 14. yüzyılda düzenli bir ordu olarak kurulan ve Osmanlı Devleti'nin

---

* Osmanlı Devleti'nde sefer organizasyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, 1988b: 255-264; Ertaş, 1999: 590-597.

** Geri hizmet kıtaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Keser, 1999: 598-602.

*** Selçuklu askerî teşkilâtı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Köymen, 1970; Abbasiler döneminde askerî teşkilât hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Terzi, 1986.

sınırları genişledikçe diğer ocakların katılımıyla genişleyen "Kapıkulu Ocakları" ve "Eyâlet Kuvvetleri" Osmanlı askerî teşkilâtının temelini oluşturmuştur. Kapıkulu Ocakları hükümdarın "hassa" kuvvetlerini oluşturduklarından ve sürekli onun yanında olduklarından oldukça itibarlıydılar (Uzunçarşılı, 1988a: 2-4) (bkz. Çzg.1).

Kapıkulu teşkilâtı, padişahların ordunun başında savaşa katılmamaları ve asker üzerindeki otoritelerini kaybetmeleri, ocağa kanunsuz asker alınması nedeniyle 16. yüzyılın son yarısında bozulmaya başlamıştır. III. Mustafa (hd 1757-1774) ve III. Selim döneminde (hd 1789-1807) askerî teşkilâtta yapılan düzenlemeler yeterli olmamış, II. Mahmud döneminde (hd 1808-1839) Yeniçeri Ocağı ile birlikte diğer Kapıkulu Ocakları kaldırılarak yeni bir askerî düzene geçilmiştir. Kapıkulu Ocakları'nın yapısı, düzeni, işleyişi, hizmetleri ve görev alanları oldukça geniş bir inceleme alanıdır*. Bu nedenle tez kapsamında Kapıkulu Ocakları'nın İstanbul'daki yapıları anlatılırken askerî kuvvetlerin dağılımı ve asker sayılarına mimarîyi biçimlendiren öğeler olarak kısaca değinilmiştir.

2.2 19. Yüzyılda Askerî Teşkilâtın Yapısı

Osmanlı Devleti, 15-16. yüzyılları kapsayan "Yükseliş Devri"nden sonra giderek toprak kaybetmeye başlamış ve sınırları değişmiştir. Bu nedenle, devlet askerî alandaki yetersizliğini gidermek ve siyasî gücünü arttırmak için askerî teşkilâtını iyileştirmek güçlendirmek için yoğun çaba harcamıştır. Özellikle, III. Selim döneminde başlayan yenilikleri ve modernleşmeyi diğer sultanlar olabildiğince devam ettirmeye çalışmışlardır. 19. yüzyıl askerî teşkilâtın ve kara ordusunun eskisine oranla gelişip güçlendiği, buna karşın Osmanlı Devleti'nin savaşlar ve antlaşmalarla toprak kaybettiği, içte yaşadığı sorunlar nedeniyle idarî ve siyasî açıdan oldukça zayıfladığı bir dönemdir.

2.2.1 III. Selim Dönemi (hd 1789-1807)

Avrupa'nın ileriliğine ve üstünlüğüne inanan III. Selim veliahtlığı döneminden itibaren yenilik düşüncesi içindeydi. Bu nedenle, Fransız elçisinin yardımıyla, Baron de Tott'un** yetiştirdiği genç bir subayı, Avrupa devletlerinin birbirleriyle olan ilişkileri, kara ve deniz savaşlarına ilişkin yeni yöntemler, kârhaneler, atölyeler ve tersaneler hakkında bilgi almak

---

* Kapıkulu Ocakları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, 1988a, 1988b.

** III. Mustafa'nın (hd 1757-1774) emriyle Topçu Ocağı'na yenilik yapmak üzere Fransa'dan getirtilen ve 1770-1776 yılları arasında İstanbul'da bulunan Baron de Tott hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, 1994: 37-52; Anonim, 1999a: 628-629.

üzere Paris'e göndermişti. Fransa Kralı ile mektuplaşan III. Selim'in yenilik düşünceleri giderek olgunlaşmıştı (Karal, 1983: 60-61).

III. Selim tahta çıkınca yanındaki devlet adamlarına ıslahat hakkındaki düşüncelerini belirten "lâyihalar" yazmalarını emretmiştir*. Alınan önerilerin ağırlık noktasını askerî alanda yenilikler oluşturmaktaydı. III. Selim'in yapmak istediği bu yenilikler "Nizam-ı Cedit" adı altında toplanmaktadır. Nizam-ı Cedit, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın ilim, sanat, ziraat, ticaret ve uygarlıkta yaptığı ilerlemelere ortak yapmak için girişilen yenilik hareketlerinin tümünü kapsayan bir terimdir (Karal, 1983: 61-62).

Ancak uygulanması gereken yeniliklerin Hristiyanlardan alınması zorunluluğu bunların gerçekleştirilmesine engel olmaktaydı. Yeniçeriler, "gâvur icadı" olduğunu ileri sürerek yeni silâhları kullanmayı, yeni sisteme göre eğitilmeyi reddediyorlardı. Ayrıca bazı sadrazamlar, Yeniçeri ağaları, vezirler ve ulema kendi çıkarları için bütün yeniliklerin karşısındaydı (Ünal, 2001: 145). Bunun sonucunda orduda çıkan isyanda III. Selim tahttan indirilmiş ve 1807 yılında öldürülmüştür. Bu dönemde, Osmanlı Devleti ile çeşitli Avrupa devletleri ve Rusya arasındaki savaşlar**, Balkanlar'daki milliyetçilik akımları*** nedeniyle çıkan isyanlar ve savaşlar sonunda imzalanan antlaşmalar da devletin bazı topraklarını kaybetmesine ve malî durumunun sarsılmasına sebep olmuştur.

2.2.1.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi

III. Selim döneminde de en etkin askerî güç Kapıkulu Ocaklarıydı. Ancak 17. yüzyılın son yarısından başlayarak uzun süren savaşlar nedeniyle asker açığını kapatmak üzere bu ocakların en nüfuzlusu olan Yeniçeri Ocağı'na gelişigüzel bir şekilde asker kaydedilmekteydi. Kayıtlarda pek çok asker görünmesine karşın, savaşa gönderecek asker bulunamıyor, sefere çıkarken tekrar yeniçeri yazılması gerekiyor, hazine bu yük karşısında ulûfeyi düzenli olarak veremiyor ve gittikçe artan malî krizin önüne geçilemiyordu. Osmanlı Devleti'ne komşu olan Avusturya ve Rusya, ordularını zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirmiş, kuvvetli ve disiplinli bir ordu haline getirmişlerdi. Ancak Yeniçerilerin isyan etmesinden korkulduğu için

---

* III. Selim'in emri üzerine 22 devlet adamı 1792 yılında sultana yenilikler hakkındaki lâyihalarını sunmuştur. Bunlardan ikisi Osmanlı ordusunda hizmet gören Bertrant adında bir Fransız subay ile İsveç Elçiliği memurlarından D'Ohsson adındaki Avrupalı Hristiyanlardı (Karal, 1983: 62). D'Ohsson hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. D'Ohsson, 2002.

** Bu dönemde çıkan savaşlar ve yapılan antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1993b: 22-23, 166-182, 183-186, 216-228, 234-239,

*** Milliyetçilik akımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ortaylı, 1985: 1026-1031; Shaw, 1985: 1002-1006; Eryılmaz, 1993: 223-277.

zaman zaman asker sayısını azaltmakla malî sıkıntılar giderilmeye çalışılıyordu (Ünal, 2001: 141-144).

III. Selim'in hazırlattığı Nizam-ı Cedit programına göre askerlik alanında yapılması düşünülen yenilikler üç başlık altında toplanmıştı: 1- Mevcut asker ocaklarının düzenlenmesi, 2- Avrupa usulünde yeni bir ordu kurulması (Nizam-ı Cedit Askeri), 3- Savaş teknik kurumu ve kuruluşlarının düzenlenmesi. Ancak mevcut askerî teşkilâtı hemen kaldırmak ve yerine yeni bir düzen kurmak imkânsız olduğundan III. Selim, bir yandan Avrupa usulünde bir ordu hazırlarken, bir yandan da mevcut Kapıkulu Ocakları'nı olanakların elverdiği ölçüde yenileştirmeyi esas almıştır. Yeniçeri Ocağı için haftada birkaç gün eğitim-öğretim mecburiyeti konmuş, diğer ocaklar için yeni düzenlemeler yapılmış ve yeni kurallar getirilmiştir (Karal, 1983: 64).

III. Selim, 1791'de hazırlattığı "Tımar Kanunnamesi" ile de tımar ve zeametler konusunda yeni düzenlemeler yapmıştır. Eskiden olduğu gibi bu askerlerin metris kazmak, metrise girmek, tabya yapmak, toprak kazmak, hendek açmak, sepet örmek, top nakli ve bunun benzeri hizmetlerde kullanılması karara bağlanmıştır. III. Selim, Nizam-ı Cedit programı kapsamında Humbaracı, Lağımcı ve Topçu ocaklarının düzenlenmesi için 1792'de birer kanunname hazırlatmıştır. Humbaracı dirlikleri gelişigüzel kişilere verildiğinden, bu kişiler "fennî hendese" eğitimine uygun değillerdi. III. Selim, kanunname ile bu ocağı düzeltip, yetenekli kişilerin eğitilmesini, Hunbaracı ve Lağımcı ocakları kışlasını yaptırarak askerlerin burada devamlı talim yapmasını sağlamıştır. Ancak, talim yapmak istemeyenler bu yeniliklere karşı çıkmışlardır. Lağımcı Ocağı ise eskiden beri "fenn-i hendese ve sanayi-i mimarîye" yatkın kişilerden oluşmaktaydı. Ancak, yetkin olmayan kişilerin alınmasıyla nüfusu artan ocakta lağım bağlayacak kimse kalmamıştı. 1792 tarihli kanunname ile önce bu ocağa yetenekli bir nazırın atanması öngörülmüştür. Lağımcılar iki sınıfa ayrılarak bir sınıfın lağım bağlamak sanatı; diğer sınıfın köprü, tabya, kale, metris yapmak gibi sanatlarla uğraşması karara bağlanmıştır. Topçu Ocağı'nın düzeltilmesi için hazırlanan kanunnameye* göre, Topçu Ocağı'na da bir nazır atanmasına, ocağın bütün işlerinin nazır ve Yeniçeri Ocağı Ağası aracılıyla kısa süre içinde çözümlenmesine karar verilmiştir (Özkaya, 2001: 1-4).

Avusturya ve Rusya ile savaş sona erdikten, barış imzalandıktan sonra ordu İstanbul'a dönerken, birkaç Avrupalı subay getirilmişti. Bu subayların denetiminde, Levend Çiftliği'nde

* Sadrazam Halil Hamit Paşa, 31 Aralık 1782 yılında Sür'at topçularını yeniden kurmuş ve topçu sayısını 2.000'e çıkarmıştır. 1797 yılında da süvari topçu sınıfı kurulmuştur. 1807 yılında topçuların mevcudu 8.223'ü bulmuştur (Ünal, 2001: 144-145).

eğitmek üzere Yeniçeri Ocağı'ndan 1.000 kadar nefer istenmiş ancak kaydolanlar yenilik karşıtları tarafından engellenmek istenmişti. Tüm güçlüklere karşın toplanan askerlerin bu subayların* öğretmenliğinde Avrupa usulünde eğitime başlanmış ve böylece Nizam-ı Cedit Ordusu'nun çekirdeği oluşturulmuştur (Karal, 1983: 65). Talimli asker sayısı birkaç bine ulaşınca III. Selim talimleri izlemeye başlamıştır. III. Selim bu ocağın bağımsız olmasını istediğinden 1793'te "Levend Çiftliği Kanunnamesi"ni çıkarmıştır (Özkaya, 2001: 5).

Böylece modern bir ordunun temeli sayılabilecek bu üniformalı askerî kuvvetin kuruluşu, teşkilâtı, eğitimi ve maaşlarıyla ilgili esaslar belirlenmiştir. Daha sonra 1794 ve 1796 yıllarında bazı değişiklikler ve eklemeler yapılarak bu kanunname daha da geliştirilmiştir. Levend Çiftliği'nden sonra, Selimiye Kışlası'nda da bir Nizam-ı Cedit Ortası kurularak eğitime başlanmıştır. Levend Çiftliği'nde olduğu gibi buraya da çeşitli illerden ve özellikle Bolu ve Bursa bölgesinden askerler gelerek birliklere katılmıştır. İstanbul'daki Nizam-ı Cedit askerlerinin sayısı Eylül 1799 tarihinde 4.137'ye, Haziran 1801'de 9.263'e çıkmıştır. Ayrıca 5.000 kişilik "Nizam-ı Cedit Süvarisi" kurulmuştur (Ünal, 2001: 148-149).

Yeni askerin gerekliliğinin ve öneminin halka anlatılması için geniş çapta propaganda yapılmıştır. İlk zamanlarda bu ordunun kurulmasına karşı çıkılmadığından III. Selim, Nizam-ı Cedidi Anadolu'ya yaymaya çalışmıştır. 1796 yılında Anadolu'daki bütün tımar ve zeametlerin sahiplerinin sancaklarıyla Levend Çiftliği'ne bağlanması ve yoklamalarının burada yapılması kararlaştırılmıştır (Ünal, 2001: 148; Özkaya, 2001: 7).

Askerî alanda yapılan yeniliklere çok para harcanmıştır. Bu nedenle "İrâd-ı Cedîd Hazinesi" adıyla Nizam-ı Cedit'in bir bölümünü oluşturan özel bir hazine ve gelirlerin hesaplarını görmek için de "İrat-ı Cedit Defterdarlığı" kurulmuştur. Hazinenin karakteri, önemi ve çalışma şekli bir kanunname ile belirlenmiştir (Karal, 1983: 70).

Anadolu'da kabul görmesine karşın Nizam-ı Cedit, Rumeli'de büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Balkanlar'daki asiler, Edirne'ye kadar tüm bölgede faaliyetlerini sürdürmüş ve eğitimsiz, disiplinsiz Yeniçeriler bu kişilere karşı başarılı olamamışlardır. Bu iç karışıklığın yanı sıra Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle ordunun İstanbul'dan ayrılmasını fırsat bilen ve III. Selim'in askerî alandaki yenilik hareketlerini benimsemeyen şeyhülislâm, sadrazam ve ulema Yeniçerilerle anlaşarak Nizam-ı Cedidi ortadan kaldırmaya karar vermişler ve "Boğaz Yamaklarını" kışkırtarak 26 Mayıs 1807 tarihinde ayaklanmalarını sağlamışlardır (Ünal,

* 1799 yılında Hindistan'dan getirtilen bir İngiliz öğretmenin de asker talimi yaptırdığı bilinmektedir (Özkaya, 2001: 6). Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde İngilizlerin rolü için bkz. Yalçınkaya, 1999: 684-694.

2001: 149-150). Yeniçeriler'in Et Meydanı'nda toplanması üzerine III. Selim, Nizam-ı Cedidi kaldırdığını ilân etmiş, ancak isyanı bastıramamıştır. "Kabakçı Mustafa Olayı" olarak da bilinen bu isyanının sonunda III. Selim tahttan indirilmiş, yerine IV. Mustafa (hd 1807-1808) tahta çıkarılmıştır. IV. Mustafa, Nizam-ı Cedit'in kaldırılması için büyük çaba harcamıştır (Özkaya, 2001: 9-10). Kabakçı Mustafa İsyanı'ndan kaçabilen Nizam-ı Cedit taraftarları, sadrazamlıktan azledilen Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınmışlardır. Bu kişilerin çabalarıyla 1808 yılında Kabakçı Mustafa öldürülmüş ve II. Mahmud tahta geçirilmiştir (Ünal, 2001: 149-152).

2.2.2 II. Mahmud Dönemi (hd 1808-1839)

III. Selim'in 1807 yılında öldürülmesi, Alemdar Mustafa Paşa'nın Yeniçeri isyanı karşısında direndikten sonra katledilmesi, Osmanlı ordusunun devamlı yenilgilere uğraması II. Mahmud'u askerî alanda köklü bir değişiklik yapmaya zorlamıştır. Bu dönemde 400 yıla yakın bir süredir devam eden, fetihlerdeki başarılarıyla Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılmasını sağlayan Kapıkulu Ocakları 1826 yılında kaldırılarak "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" isminde yeni ve modern bir ordunun temeli atılmıştır. Askerî teşkilâtın tüm işlerinin yürütüldüğü Ağa Kapısı'nın yerini Bâb-ı Seraskerî almıştır. Batılılaşma etkisi ile devlete ait siyasî, idarî, askerî, malî işlerin görülmesi için nezaretler kurularak idarî alanda büyük yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde çıkan isyan ve savaş ile yapılan antlaşmalarla* Osmanlı Devleti bazı topraklarını kaybetmiş, dış ve iç güvenliği sarsılmıştır. II. Mahmud'un askerî ve idarî alanda yaptığı yenilikler 1839 yılındaki vefatına kadar devam etmiştir.

2.2.2.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi

II. Mahmud döneminin ilk yıllarında Sadrazam Bayraktar Mustafa Paşa, III. Selim'in Nizam-ı Cedide benzer bir "Sekban-ı Cedit Ocağı" kurmuştur. Bu ocak bağımsız hale getirilerek Levend Çiftliği ve Üsküdar kışlalarındaki genç asker adaylarının Avrupa usulünde eğitim görmesine başlanmış, bir ay içinde yeni askerin mevcudu 4.000'i bulmuştur. Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın da düzenlenmesine çalışılmıştır. Ancak bu yenilikler Yeniçerilerin ayaklanması ve sadrazamın öldürülmesiyle sona ermiştir. Böylece büyük umutlarla kurulan Sekban-ı Cedit de Kasım 1808 tarihinde ortadan kaldırılmıştır (Karal, 1983: 144-145).

Çağdaş, eğitimli ve disiplinli bir ordu kurmak girişimi bir kez daha başarısızlığa uğradığından II. Mahmud, uzun süre orduda herhangi bir yenilik girişiminde bulunamamıştır. Önce dikkat

---

* Bu dönemde çıkan isyanlar, savaşlar ve yapılan antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1993b: 15-23, 46-51, 58-60, 63-70, 81-89, 91-96.

çekmeden normal terfilerle ocağı her zaman ayaklandıran elebaşıları temizlettirmiştir. Ulema ile görüşerek onlara yeni bir askerî teşkilât kurulmasını kabul ettirmiştir. 25 Mayıs 1826 tarihinde Şeyhülislâm'ın "eğitimli asker yetiştirmenin şeriata uygun olduğu" şeklinde fetva vermesinden sonra "Muallem (talimli) Eşkinci" adı ile yeni bir askerî teşkilât kurulmuş ve ocak ağasının da katıldığı bir törenle At Meydanı'nda (Sultan Ahmet Meydanı) eğitime başlanmıştır (Ünal, 2001: 153-154). Eğitim yapmak istemeyen Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelenleri bu hareketi de önlemek istemişler ve Haziran 1826 tarihinde yine isyan etmişlerdir (Ünal, 2001: 154).

Yeniçeriler'in devlet otoritesini tanımayan hareketleri ve halka zarar veren davranışları nedeniyle II. Mahmud, bu ocağı tamamen kaldırmaya karar vermiştir. Padişaha bağlı topçu, Humbaracı, Lağımcı ve Kalyoncu Askerleri ve silâhlı halk, isyan eden Yeniçeriler'in üzerine yürümüşlerdir. İsyancılar dağılmışlar, çoğu kışlalarına kaçıp kapıları kapatmışlardır. 17 Haziran 1826 tarihinde, tarihe "Vak'a-i Hayriye" adıyla geçen olayda, Yeniçeri kışlaları topçu ateşiyle yıkılmış ve kahvelerinin tümü yıktırılmıştır. 6.000 Yeniçeri öldürülmüş, 20.000'i sürgüne gönderilmiştir. Kaçanların yakalandıkları yerlerde öldürülmeleri konusunda merkezden vilâyet ve sancak yöneticilerine emirler gönderilmiştir (Ünal, 2001: 154). Bu olayla birlikte yeniçerilikle ilgili her türlü nişan, unvan ve işaretler de kaldırılmış, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" adlı yeni ordu kurulmuştur. Bu sırada Yeniçeri Ocağı ile arasında bir bağ olan Bektaşî tekkeleri de kapatılmıştır* (Sezer, 2000: 67-68).

1826 yılına kadar tüm askerî işlerin yürütüldüğü Süleymaniye'deki "Ağa Kapısı" kaldırılarak yerine "Bâb-ı Seraskerî" (Serasker Kapısı) olarak anılan yeni askerî idarî daire açılmıştır. Bâb-ı Seraskerî'nin kurulup teşkilâtlandırılmasından sonra sadrazamlar "serdar-ı ekrem" unvanıyla askere kumanda etmeyi bırakmışlardır. Serasker, Osmanlı kara kuvvetlerinin en büyük kumandanı olmuştur. Bâb-ı Seraskerî'nin bünyesinde zamanla değişiklikler ve yenilikler yapılmıştır. 1834 yılında kurulan redif teşkilâtı Seraskerliğe bağlanmış; Seraskerlik, 1835 yılından sonra rütbece şeyhülislâmlıkla, hatta zaman zaman sadrazamlıkla birlikte aynı kişide birleştirilmiştir. Seraskerlik dairesi 1836 yılında "Eski Saray" adıyla bilinen binaya taşınmıştır. 1837 yılında, batı devletlerinin ordularında uyguladığı usullerin öğrenilmesi ve bunlardan gerekli olanlarının Osmanlı ordusuna yansıtılması için Serasker Kapısı'nda bir "tercüme odası" açılmıştır (Karal, 1976: 115-116).

---

* Yeniçeri Ocağı ile Bektaşî tekkelerinin arasındaki ilişki ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sezer, 2000: 67- 78.

2.2.2.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri

1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yeni bir askerî düzene geçilmiştir. Bu dönemde orduya asker alınmasının*, askerlerin eğitilmesinin ve ordu düzeninin farklılaştığı görülmektedir. Bu yeni ordu düzeni modern Türk ordusunun çekirdeği sayılabilir. II. Mahmud döneminde Osmanlı askerî kuvvetleri, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu ve 1834 yılında kurulan Redif kuvvetlerinden oluşmaktaydı.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu: 7 Temmuz 1826 tarihli Kanunname'de: "*Mansûre teşkilâtı, gündelikli ve aylıklı erattan ve subaylardan olmak üzere 12.000 mevcutlu olarak İstanbul'da kurulacaktır*" denilmiştir. Bu ordunun başına atanan "Asâkir-i Mansûre Nazırı", seraskerden sonra en yetkili merci sayılmıştır. Nazır, teşkilâtın maaş vb. idarî işlerinden sorumlu olmuştur (Kasalak, 2000: 392).

Yeni ordu için sancaklarda listeler halinde asker yazılmasına başlanmıştır. Yeni ordunun yöneticileri, yetişmiş eleman olmadığından eski ordunun yöneticilerinden seçilmiştir. Ancak eski Yeniçerilerden bu orduya bir katılım olmamasına dikkat edilmiş, katılanlar tespit edilerek ordudan atılmış ve sürülmüştür (Sezer, 2000: 67-68). Asâkir-i Mansûre Ordusu'na yaşları 15-30 arasındaki erler kabul edilmiş, daha küçük yaştakiler için Şehzadebaşı'ndaki Acemi Ocağı Kışlası talimhane olarak kullanılmıştır. Asâkir-i Mansûre Ordusu, Yeniçeri Ocağı'nın sadece seferî değil, şehir güvenliği, yangın söndürme gibi savaş durumu dışındaki görevlerini de üstlenmiştir (Özcan, 1994: 359-360). 8 tertibe ayrılan bu yeni ordunun tertiplerinden 2'si Serasker Kapısı'nda, kalan 6'sı da Davutpaşa, Rami ve Üsküdar'da yapılacak kışlalarda bulunacaklar ve askerlikle uğraşacaklardı (Anonim, 1978: 191).

Redif (Yedek) Kuvvetler: Asâkir-i Mansûre Ordusu'nun mevcudunun yetersiz oluşu nedeniyle eyâlet askerlerinin görevlerini üstlenmek üzere kurulan teşkilâta "redif" adı verilmiştir**. Redif teşkilâtı ile daha önceki Nizam-ı Cedit birliklerinin kuruluş ve işleyişleri arasında benzerlikler vardır (Çadırcı, 2000: 48-49). Redif ordusu subayları ile devamlı iken, askerleri bakımından ihtiyat ordusunu oluşturmaktaydı. Redif teşkilâtının önce 37 tabur olarak kurulmasına karar verilmişti. 1834 yılında hazırlanan "Redif Nizamnamesi"ne göre her sancaktan subaylarıyla birlikte 1.426 kişi mevcutlu birer tabur teşkil edilecekti (Ayın, 1994: 4). Her sancakta 3 veya 4 tabur hesabıyla her eyâlette 10-12 tabur bulunmaktaydı (Deny, 1964: 666-667). 1836'ya kadar ülke genelinde 40'a yakın redif taburu kurulmuş ve redif

---

* Orduya asker alınması ve askerlik hizmeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayın, 1994: 2-4.

** Redif teşkilâtı, Moltke Osmanlı ordusunda uzman olarak görevli olduğu dönemde Prusya'daki "Landor Teşkilât"ı örnek alınarak kurulmuştur. Redif teşkilâtı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bolat, 2000.

askerlerinin sayısı 54.000'e ulaşmıştır (Ayın, 1994: 4). Redif askeri piyade ağırlıklı olmakla birlikte kuruluştan itibaren süvari birlikleri de oluşturulmuştur. Redif askerlerine kale (Bahr-i Sefid Boğazı gibi), kordon ve karakol muhafızlığı görevleri de verilmekteydi (Çadırcı, 2000: 51-52). Mekteb-i Harbiye ilk mezunlarını vermeye başlayınca silâh altında bulunan redifler muvazzaf asker sınıfına geçirilmiş, subaylar ocaklarına gönderilmiştir (Deny, 1964: 666-667).

Yeni ordunun "bölük, tabur, alay" gibi askerî birlik adları, Nizam-ı Cedit Ordusu'nda olduğu gibiydi. İlk olarak ordu için 12.000 kişilik bir kuvvet oluşturulmuş ve 8 tertibe ayrılmıştı*. 1828 yılı ortalarında "tertip" terimi yerine "alay", "saf" yerine "bölük" kullanılmış, alayla bölük arasında bir tabur kademesi kurulmuştur. 1828 yılında çıkan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, 1832 yılına kadar Osmanlı ordusunda yeniden yapılanma düşüncesiyle önemli değişikliklere gidilmiştir. Sevk ve idareyi kolaylaştırmak amacıyla alaylar ikişer ikişer birleştirilerek "livalar" (tugaylar) kurulmuştur (Kasalak, 2000: 393-394).

II. Mahmud döneminde, Asâkir-i Mansûre Ordusu'nun merkezi başkent İstanbul'du. 1831 yılında yeni ordu iki bölüme ayrılarak İstanbul'daki alaylara "Hassa", Üsküdar'dakilere "Mansûre" denilmiş ve her birinin başına bir "Ferik"** atanmıştır. Hassa birlikleri yalnız İstanbul'da bulunurken, Rumeli'nin ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde "Redif-i Asâkir-i Hassa-i Mansûre" adıyla redif taburları oluşturulmuştur*** (Özcan, 1994: 359).

2.2.3 Abdülmecid Dönemi (hd 1839-1861)

3 Kasım 1839 tarihli "Tanzimat Fermanı" ("Gülhane Hatt-ı Hümayunu")**** Abdülmecid döneminin en önemli reform hareketidir*****. Bu ferman ile İslâm ve Hristiyan tebaanın aynı haklara sahip olacağı ve keyfî idareye son verilerek, âdil bir idare şeklinin uygulanması için yeni kanunlar çıkarılacağı vaat ediliyordu. Abdülmecid, saltanat döneminin ilk iki yılında dış sorunlarla uğraştıktan sonra daha çok ıslahat ve iç işleriyle ilgilenmiş, çeşitli seyahatler yapmıştır. 18 Şubat 1856 tarihinde, Tanzimat Fermanı'nı tamamlayan ve onu teyit eden "Islahat Fermanı"****** yayımlamıştır. Bu fermanla Osmanlı Devleti diğer devletlerin teminatı altında bütünlüğünü koruyordu. Her iki fermanla idarî alanda olduğu kadar askerî alanda da önemli değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin toprak kazandığı savaşlar devrinin geçtiği bu dönemde çıkan isyanlar karşısında ordunun başarısızlığı aynı zamanda devletin de

---

* Bir tertip bugünkü anlamıyla, yaklaşık olarak bir alay karşılığındaydı (Anonim, 1978: 190).
** II. Mahmud-II. Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı kara ordusunda subay rütbeleri hakkında bilgi için bkz. Kasalak, 2000: 391-404.
*** 1835-1837 yılları arasında, Anadolu ve Rumeli'deki redif taburları için bkz. Anonim, 1978: 197-198.
**** Tanzimat Fermanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1993b: 112-115.
***** Tanzimat Fermanı'nın ilânıyla oluşan tepkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnalcık, 1985: 1536-1544.
****** Islahat Fermanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1993b: 163-166.

güçsüzlüğünü yansıtmaktaydı. Ayrıca imzalanan antlaşmalarla Osmanlı Devleti siyasî bakımdan toprak kaybederek daha da zayıflamıştı* (bkz. H.1).

2.2.3.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi

Tanzimat'ın ilânından sonra Bâb-ı Seraskerî'nin önemi daha da artmış, hatta sadaretten sonra ikinci sırayı almıştır. Askerî alanda yapılan değişikliklere paralel olarak Serasker Kapısı'nda yeni bürolar kurulmuş, doğrudan doğruya serasker paşaya bağlı olarak "mektûbî, yoklama, jurnal, nizamiye, muhabere, rüznâmçe, vezne" gibi kalemler oluşturulmuştur. 1845 yılında "Zaptiye Müşirliği"** kurulana kadar İstanbul'un zabıta işlerini de Seraskerlik yürütmüştür (Özcan, 1991: 364). Yeni Ordu'nun bu dönemde yaptığı savaşlarda yenilgi almasından sonra devlet yönetimi, ordunun teşkilât ve eğitimini düzenleyip yönetmek için 1843 yılında Seraskerliğe bağlı "Dâr-ı Şûra-yı Askerî'yi" kurmuştur (Karal, 1976: 156). Ordunun tümü Seraskerin komutasında, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ile yönetilirken ordu kurmay heyeti de ordunun strateji hareketlerini düzenlemekteydi (Karal, 1995: 189).

Şûra, 1843 tarihli nizamnamesine göre "Harbiye, Nizam, Levazım" olmak üzere 3 daireden oluşmaktaydı. "Harbiye Dairesi", askerî harekât, eğitim, asker alma ve terhis ile "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye" tarafından hazırlanan kanun, nizam ve yönetmelik tasarılarını inceleme işlerine bakmaktaydı. "Nizam Dairesi", yükselme, atama, emeklilik ve her türlü özlük işleriyle ordularda görülüp hüküm ve cezalarının tayini padişah iradesi veya seraskerin emrine bağlı olan ağır cezaları belirlemek ve kanunun tayin ettiği derecede büyük davaları görüp hükme bağlamak işleri ile ilgilenmekteydi. "Levazım Dairesi" ise ordunun ihtiyacı olan yiyecek, giyecek, içecek ve her çeşit askerî erzak ve malzemenin sağlanması, imali, depolanması ve harcanmasının denetimi işlerinden sorumluydu. Nizamnamede ayrıca, başka genel kurul ve dairelerde görüşülecek konular, üyelerin dairelere taksimi, genel başkan ile daire başkanlarının görevleri ve görüşme usulleri de belirtilmişti (Çoker, 1985: 1262). Dâr-ı Şûra-yı Askerî, II. Abdülhamid döneminde kaldırılmıştır.

2.2.3.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri (bkz. EK 2)

Tanzimat dönemine girilirken ordu mevcudu, 12.000'i Avrupalı tümen esasına göre yapılandırılmış olan 118.400 kişiden oluşmaktaydı (Karal, 1976: 157). Prusya, Piyemonte ve Rus ordularında yapılan yeni düzenlemelerin Osmanlı topraklarını ele geçirmek için bir tehdit

---

* Bu dönemde çıkan isyanlar, savaşlar ve yapılan antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1993b: 102-104, 144-155, 160-163; Özkan, 1985: 1364-1380.

** Zaptiye Müşirliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alyot, 1947: 72-79, 92-93.

oluşturması üzerine, Fransız ve Prusya ordularının yapısı incelenerek 1843 tarihli bir askerî kanun* ile Osmanlı ordusu köklü bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni düzenlemeye göre teşkilâtlandırılan Osmanlı ordusu ilk başarısını 1854-1855 yılları arasındaki Kırım Savaşı'nda göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı muvazzaf ordusu, subay ve er olarak toplam 150.000 askerden oluşmaktaydı (Ayın, 1994: 22; Karal, 1995: 180). Abdülmecid döneminde askerî kuvvetler muvazzaf, redif, yardımcı ve başıbozuk kuvvetler olmak üzere dörde ayrılmıştır.

Muvazzaf kuvvetler: Ordunun esas savaş kuvvetini oluşturan piyade, süvari ve topçu askerleri, birbirinden bağımsız ve ayrı merkezleri olan kuvvetlerdi.

Redif (Yedek) kuvvetler: Redif teşkilâtının küçük subay ve subaylardan oluşan bir eğitim kadrosu mevcuttu. Redif askerler yılda bir defa bağlı oldukları askerî birliklerin bulundukları yerlere gelerek 1 ay askerî eğitim görmek zorundaydılar (sonraları 2 senede 1 ay). Her ordunun kendisinin redif sınıfı olmasına ve barış zamanlarında ordu karargâhında bulunan bir liva kumandanı tarafından idare edilmesine karar verilmişti (Karal, 1976: 163). 1850 yılında kabul edilen bir talimatla her düzenli ordu dairesinde bir alay redif askeri bulundurulması, her alayın 4 tabur ve her taburun 8 bölükten oluşmasına karar verilmiştir. Buna göre, devlet sınırları dahilinde 6 piyade alayı bulunacaktı. Ayrıca 3 süvari alayı oluşturulacak, bu alaylar 4'er bölükten ibaret olacaktı. Her ordu bölgesinde 6 bölükten oluşan 1 topçu redif alayı kurulacaktı (Çadırcı, 2000: 54).

Yardımcı kuvvetler: Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkî bölünmesinde ve idaresinde "muhtar" ve "yarı muhtar eyaletler" mevcuttu**. Bu eyaletler, Osmanlı Devleti ile her hangi bir devlet arasında çıkacak bir savaşta Osmanlı ordusuna askerî birlikler göndermek zorundaydılar (Karal, 1976: 164).

Başı bozuk kuvvetler: Bir savaş halinde yukarıda değinilen kuvvetlerden başka gönüllü olarak orduya 40-50.000 kişinin katılacağı, ayrıca jandarma ve bekçi gibi görevlilerle Dobriçe Tatarlarından ve Tuna Kazaklarından yararlanılabileceği düşünülüyordu. Tüm bu kuvvetler düzenli ordunun dışında kaldığı için kendilerine "başı bozuk kuvvetler" denilmekteydi (Karal 1976: 164).

---

* 1843 tarihli "Tenkisât-ı Celîle-i Askeriye" ve 1846 tarihli "Kur'a Kanunu" ile orduya asker alma ve askerlik hizmetinin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, 1976: 162; Ayın, 1994: 9-22.

** Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede devlet yönetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çadırcı, 1985: 210-230.

Bir savaş sırasında bu kuvvetler içinde yardımcı kuvvetlere ve başı bozuk kuvvetlere fazla güvenilemezdi. Bu durumda gerçek askerî kuvvetler muvazzaf ordu ile redif kuvvetlerden oluşmaktaydı. Savaş sırasında bu kuvvetlerden 70-80.000'i garnizonlarda memleketin savunması için bırakılacağından, savaş alanlarına sevk edilebilecek 200.000 askerlik muntazam bir kuvvet mevcuttu* (Karal, 1976: 165). Ordu merkezlerindeki her ordu bir müşirin komutasına verilmişti. Yalnız Hassa Ordusu, Harbiye Nazırı karşılığı olan Serasker Paşa'nın komutasındaydı. Piyade alayları 3'er taburlu, süvari alayları 6'şar bölüklü, topçu alayları 12'şer bataryalı idi. Piyade taburları bölüklere, bölükler de mangalara bölünmüştü. 1 tabur 8 bölükten, 1 bölük 8 mangadan oluşmaktaydı. Ordunun en küçük birliği 10 erden oluşan manga idi (Karal, 1976: 162-163).

Osmanlı ordusu, bu dönemde yapılan savaşlar, siyasî olaylar ve değişen sınırlara göre, farklı bölgelerde konumlanmıştır. 1843 yılında 5 ordu merkezi varken, 1848 yılında 6 ordu merkezi oluşturulmuştur (bkz. H.1). Yine bu dönemde Osmanlı askerî kuvvetlerinden redif teşkilâtı Rumeli'nin ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde faaliyetteydi**. Bu ordulardan her biri yalnız ismini taşıdığı bölgenin korunmasından sorumlu olmakla kalmıyor, bu bölgenin çevresindeki belirli bir alanın da kuvvetlerini oluşturuyordu.

2.2.4 Abdülaziz Dönemi (hd 1861-1876)

Abdülaziz tahta geçtiğinde sadrazama yolladığı hatt-ı hümayunda Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla girişilen yenilik hareketlerine devam edileceğini, malî güçlüklere çare bulunacağını, tasarrufa önem verileceğini belirtmişti. Ancak sarayın ve padişahın kişisel harcamalarının yanı sıra dönemin siyasî olayları, Osmanlı topraklarındaki isyanlar dış borçlanmayı oldukça hızlandırmıştır. Devletin malî yapısındaki bu hareketliliğin yanı sıra dış siyaset bakımından da hareketli geçen bu dönemde Abdülaziz, Avrupa'yı gezen ilk padişah olmuştur (Anonim, 1985: 25). Bu dönemde de Balkanlar'da ve Ortadoğu'daki Osmanlı topraklarında milliyetçilik hareketleri nedeniyle çıkan isyanlar devam etmiştir***. Bu dönemdeki Tanzimat esaslarına aykırı muhakemeler, devlet erkânında görülen hapisler, sürgün cezaları, rütbelerin geri alınması, sıkı sansür, keyfî hareketler ve dış olaylar Abdülaziz'in büyük tepkiler almasına neden olmuştur. "Yeni Osmanlılar"**** ("Jön Türk") adı altında faaliyet gösteren grubun da etkisiyle, Abdülaziz tahttan indirilmiş, yerine V. Murad

---

* Osmanlı ordusunun bu dönemdeki durumu hakkındaki eleştiriler için bkz. Karal, 1976: 165-167.
** 1848 yılında, Anadolu ve Rumeli'deki redif alayları için bkz. Anonim, 1978: 204.
*** Bu dönemde çıkan isyanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1993b: 176-229.
**** Jön Türkler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akşin, 1985: 832-843; Mardin, 1985: 1701.

tahta geçirilmiştir. Bu olaylar sırasında Abdülaziz, 3 Haziran 1876 tarihinde şüpheli bir şekilde vefat etmiştir (Anonim, 1985: 26).

2.2.4.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi

Abdülaziz, İmparatorluğun geniş sınırlarının savunulması için ordunun düzeni ve geliştirilmesi işi ile bizzat ve yakından ilgilenmekteydi. Askerlik işleri onun için "umûr-i cesîme" ve "saltanatın cüz-i azamı" idi. Abdülaziz, orduya çok önem verdiğinden, seraskerlik makamına konusunda uzman kişileri getirmeye çalışmış ve birkaç kez seraskerliği sadrazamlık ile birleştirmiştir. 1862 yılında ilk defa "Yaver-i Ekrem" unvanını Fuat Paşa'ya vererek onu sadrazamlığa getirirken seraskerliğin de başına getirmiştir. Ancak her iki makamın işlerinin yürütülmesinde aksamalar olacağından seraskerlik işleri ikiye bölünmüştü: Makamın genel idaresi Fuat Paşa'da kalmış, günlük işlerin görülmesi için "Harbiye Nezareti" unvanı çıkarılmıştı. Topçu Müşiri Hurşit Paşa'ya da Fuat Paşa'ya yardımcı olmak üzere bu unvan verilmişti. Ancak Harbiye Nezareti bir memuriyet ve makam olarak yapılandırılmamıştır (Karal, 1995: 141-142).

Bir süre Seraskerlik makamında bulunan Rüşdi Paşa yeniliklere açık olmadığından orduda iyileştirme yapamamıştır. 1869 yılında Seraskerlik makamına getirilen Hüseyin Avni Paşa, 1843 tarihli kanunu iptal ederek, 1869'da yeni bir kanun ile Osmanlı ordusunda esaslı değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Hüseyin Avni Paşa, 1876 yılında, Fuat Paşa gibi sadrazamlık ile seraskerlik görevlerini kendisinde toplamıştır. Fakat bu kez seraskerliğin günlük işlerini görmek ve sadrazama bu konuda yardım etmek üzere sadece bir "Sadaret Kaymakamlığı" oluşturulmuştur (Karal, 1995: 186-187).

2.2.4.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri (bkz. EK 2)

Abdülaziz döneminde ordunun ihtiyaç duyduğu asker kaynakları çeşitli kanunlarla düzenlenirken*, ordunun modernleştirilmesi ile de ilgilenilmiştir. Bu dönemde ordu için yeni kıyafetler kabul edilmiş**, ordu modern silâhlarla donatılmış, tophane ve askerî okullar iyileştirilmiştir. Abdülaziz tahta geçtikten sonra, Avrupa hükümdarları gibi kendisine bir "hassa alayı" kurmuştur. Bu alay çeşitli bölgelerden İstanbul'a getirtilen seçme ve mahallî kıyafet giyen erlerden oluşmaktaydı (Karal, 1995: 183). Abdülaziz döneminde askerî kuvvetler nizamiye, redif ve müstahfız olmak üzere üçe ayrılmıştır.

---

* Orduya asker alma ve askerlik hizmeti hakkında çıkarılan 1869 ve 1870 tarihli kanunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayın 1994: 22-28; Karal, 1995: 181-183.

** Osmanlı askerî kıyafetleri hakkında bilgi için bkz. Şevket Paşa, 1983.

Nizamiye kuvvetler: Ordunun çekirdeğini oluşturan piyade, süvari ve topçu askerlerinden oluşan kara kuvvetleri faal ve yedek kuvvetler olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı.

Redif kuvvetler: Birinci sınıf redif kuvvetleri ve ikinci sınıf redif kuvvetleri olmak üzere iki bölüme ayrılmaktaydı. Redif bölgelerinde bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak alay sayısı birden ikiye çıkarılmıştır (Karal, 1995: 187).

Müstahfız kuvvetler: Savaş halinde toplanan kuvvetlerdi. Rusya ile savaş tehlikesi baş gösterince bu sınıf kaldırılarak, "sınıf-ı sâlîs" (3. sınıf) olarak redife eklenmiştir (Çadırcı, 2000: 55).

Bu dönemde ordu merkezilerindeki her ordu, nizami olarak 6 piyade, 4 süvari, 1 sahra topçu ve 1 ağır topçu alayından ve ordu çevresindeki kale hizmetleri için 3 piyade, 2 süvari, 1 topçu livasını kapsayan 6 livalık 2 fırkadan oluşmaktaydı. Topçu alayları, Karadeniz Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Bölgesi'ne serpiştirilmişti. Her liva bir "mirliva"nın (tuğgeneral), her fırka bir "ferik"in (korgeneral, tümgeneral), her ordu ise bir "müşir"in (mareşal) komutasındaydı. Rediflerin ayrı kuruluş kadroları vardı (Karal, 1995: 188-189). Abdülmecid döneminde 6 ordu merkezine bölünen Osmanlı askerî kuvvetleri, 1869 yılındaki yeni kanuna göre yeniden düzenlenmiş, Arabistan'da Yemen'in Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle burada 7. Ordu kurulmuştur (bkz. H.1).

2.2.5 II. Abdülhamid Dönemi (hd 1876-1909)

II. Abdülhamid, uzun süren saltanatı süresince savaşlar*, isyanlar ve içte de çeşitli siyasî hareketlerle uğraşmıştır. Tanzimat'a karşı tepki olarak doğan "Jön Türk" ve padişahın yetkilerini sınırlamayı amaçlayan "İttihat ve Terakki"** hareketi dönemin önemli siyasî olaylarındandır. 28 Aralık 1876 yılında I. Meşrutiyet'in***, 23 Temmuz 1908 yılında da II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinde ordunun etkileri olmuştur****. Bu dönemde Osmanlı Devleti imzaladığı antlaşmalarla Balkanlar'da ve Doğu'da bazı topraklarını elinden çıkarmak zorunda kalmıştır***** (bkz. H.1). II. Meşrutiyet'e tepki duyanlar, tarihte "31 Mart Vakası" olarak bilinen olayla 13 Nisan 1909 tarihinde ayaklanmışlar ve bunun sonucunda II. Abdülhamid tahttan indirilmiş, kısa bir sürgün döneminden sonra döndüğü İstanbul'da 1918 yılında hastalanarak vefat etmiştir (Anonim, 1985: 30-32).

---

* II. Abdülhamid'in dış politikadaki tutumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Deringil, 1985: 304-307.
** Bu siyasî hareket hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1985: 612-613; Ahmad, 1985: 293-304.
*** I. Meşrutiyet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yayla, 1985: 948-952.
**** Bu dönemde ordunun siyaset üzerindeki etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kayalı, 1985: 1254-1257.
***** Bu dönemde çıkan isyanlar, savaşlar ve antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1993b: 247-251, 254-257.

2.2.5.1 Askerî Teşkilâtın İdarî Yapısı ve İşleyişi

Bu dönemde askerî yeniliklerde etkinlik gösteren "Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî" kaldırılmıştır. II. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıllarda Bâb-ı Seraskerî'de serasker paşanın maiyetinde bir müsteşar, bir mektupçu, bir nizamiye muhasebecisi ve bir hassa muhasebecisi bulunmaktaydı. Bu kalemler zamanla genişletilerek bağımsız hale getirilmiş veya tamamen kaldırılmıştır. Bâb-ı Seraskerî, I. Meşrutiyet'in ilânından 3 yıl sonra 1879 yılında, Harbiye Nezareti'ne dönüştürülmüş ve Harbiye nazırı, seraskerin tüm yetki ve sorumluluklarını üstlenmiştir. Ancak bu durum uzun süreli olmamış, 1884 yılında Bâb-ı Seraskerî tekrar eski şekline çevrilmiştir (Özcan, 1991: 364). Tanzimat'tan beri devam eden çağdaşlaşma çabaları bu dönemde de sürmüş, batılı örneklerden hareketle ordunun olanaklar ölçüsünde modernleştirilmesine çalışılmış, bunda da kısmen başarı sağlanmıştır. Ancak dönemin diğer kurum ve kuruluşlarında görülen düzensizlik, görevi ciddîye almama ve benzeri istenmeyen durumlar askerî kurum ve kuruluşlarda da görülmüştür*.

Harbiye Nezareti'nin Kurulması

II. Meşrutiyet'in ilânından bir gün önce 22 Temmuz 1908 tarihinde, Seraskerlik kaldırılarak yerine silâhlı kuvvetlerin çeşitli eğitim, ulaşım, yönetim işleriyle ilgilenmek üzere yeniden kurulan "Harbiye Nezareti" varlığını İmparatorluğun sonuna kadar devam ettirmiştir. Nezaretin ilk nazırı Ömer Rüşdi Paşa'dır. Sadrazamlıktan sonra ikinci önemli makam özelliği kazanan Harbiye Nazırlığı'na önceleri en kıdemli müşirler getirilirken, dönemin siyasî ve askerî olayları içinde bu uygulamadan vazgeçilerek, ferik rütbesindeki subaylar da nazır olarak atanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde kurulan "Umum Jandarma Kumandanlığı" da Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştır (Özcan, 1997: 119).

2.2.5.1.1 Ordu Düzeni ve Ordu Merkezleri (bkz. EK 2)

Plevne Savunması'nda, Kafkas Cephesi'nde büyük kahramanlıklar gösteren Osmanlı ordusu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kendinden daha üstün Rus ve Romen kuvvetleri karşısında başarı sağlayamamış ve yenilgiye uğramıştı. Bu nedenle kurulan bir komisyon savaşta edinilen deneyim ve bilgilerin ışığında orduda bazı düzenlemeler yapmaya karar

* 1892'de Serasker olan ve sekiz kere bu makama getirilen Rıza Paşa, yönetimi ele aldığında orduda bazı düzensizliklerin olduğunu görmüştü. Paşa'nın anılarında belirtildiğine göre, "Nizamiye Hazinesi"nde (orduya ayrılan hazine) sadece 260 kuruş kalmıştı. Ordunun çeşitli gereksinimleri yüksek fiyatla yurtdışından karşılanmaktaydı. Çuha, çorap, ayakkabı, kösele, fes, giyim eşyası ithal edilmekteydi. Hatta buğday, arpa bile Romanya ve Rusya'dan gelmekteydi. Bunun dışında maaşlar son derece düzensizdi. Askerî binalar yetersiz, depolar boş, harap ve eksikti. Ayrıca subayların atamalarında da kıdem ve sınavlar geçerli sayılmıyor, kişisel görüşlere göre hareket ediliyordu (Çadırcı, 1989: 39-41).

vermiştir* (Çadırcı, 1989: 38). Osmanlı askerî kuvvetleri bu dönemde de nizamiye, redif** ve müstahfız*** olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. 1879 yılında uygulanan en önemli kararlardan biri Avrupa ordularında olduğu gibi tümen (fırka) düzeninin benimsenmesiydi. Buna göre Nizamiye kuvvetler 19, Redif kuvvetler 20, Müstahfız kuvvetler 10 tümenden oluşmaktaydı. Savaş halinde Osmanlı ordusunun askerî kuvveti 49 piyade, 7 süvari ve 5 topçu tümeni (ayrıca bağımsız 3 süvari alayı, 3 topçu alayı ve 1 topçu taburu) seviyesindeydi (Özkan, 1985: 1263).

II. Abdülhamid döneminde Balkanlar'daki savaşlar sonucu kaybedilen topraklarda bulunan Manastır, Şumnu gibi ordu merkezleri ve askerî üs niteliğindeki Üsküp, Yanya, Sofya gibi şehirlerin yerine Edirne, Selanik gibi yeni merkezler oluşmuştur. 1894 yılında Osmanlı ordusu 7 ordu merkezine ayrılmıştı (bkz. H.1). Her ordu ise bir müşirin (mareşal), tümenler ferikin (tümgeneral) komutasındaydı. Piyade tümenlerinden her biri 2'şer tugaylı idi. Tugaylar 2'şer alaydan, alaylar 4'er taburdan, taburlar 4'er bölükten oluşmaktaydı. Her bölük 2 yarı bölükten, her yarım bölük 2 takımdan, her takım barışta 2 veya 3 mangadan, seferde 4 mangadan meydana gelmekteydi (Anonim, 1978: 217).

---

* Orduya asker alma, askerlik hizmetinin işleyişi ve 1886 tarihli kanun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayın, 1994: 29-33, 45-46.

** Redif teşkilâtı "Jön Türkler" tarafından kaldırılmıştır. Jön Türklerin bu kararı ağır eleştiriler almış, hatta Balkan Savaşı'ndaki yenilginin sebebinin redif kuvvetlerinin dağıtılması olduğu söylenmiştir. Ancak, 31 Ağustos 1912 tarihli kanunda bu kuvvetlerin dağıtılmasından bahsedilmemektedir (Deny, 1964: 667-668).

*** Savaş halinde, 34 yaşın üstündeki erlerden yurt içinde görev yapmak üzere, redif teşkilâtından ayrı olarak yalnızca piyade sınıfına ait müstahfız birlikleri oluşturulmuştur (Özkan, 1985: 1264).

3. 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ EĞİTİM-ÖĞRETİM

Osmanlı Devleti'nin idarî mekanizması, "seyfiye" (ordu), "kalemiye" (bürokrasi), "ilmiye" ve "hanedân"dan oluşan dört temel unsur üzerine kurulmuştu. Eğitim, her dört unsur için de önemli bir yere sahipti* (Kaçar, 1994: 3). Devlet yapısı içinde önemli bir ağırlığı olan askerî teşkilâtta görev yapanların eğitimine de büyük önem verilmekteydi. Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren toprak kaybı ile sonuçlanan askerî yenilgilere uğraması nedeniyle askerî teşkilâtını iyileştirme ihtiyacını duymuştur. Bu nedenle teknik ve askerî donanım konularında Batı'da görülen yenilikleri, yeniden yapılandırmaya çalıştığı ordusuna yansıtmak amacıyla 18. yüzyıldan itibaren teknik uzmanlar, mühendisler, hocalar davet edilmesine başlanmıştır. Tüccarlar, seyyahlar, esirler ve gönderilen Osmanlı sefirlerinin aktardığı bilgiler, raporlar ve tercüme eserlerle de yeniliklerin takip edilmesine çalışılmıştır (Kaçar, 1994: 11).

19. yüzyıla kadar Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin temelini Batı'da gelişen savaş teknolojisinin izlenmesi oluşturmuştur. Başta topçuluk ve diğer ateşli silâhlar olmak üzere, Osmanlılar yeni savaş teknolojilerini elde etmeye çalışmışlardır. Askerî alanda yapılan yeniliklerin ilk dönemlerinde, 17-18. yüzyıllarda Hristiyan Bosnalı ve Sırplar**, daha sonraları İtalyan ve Alman uzmanlar, 18. yüzyıldan itibaren de Fransız, İngiliz ve Hollandalı teknisyenler Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir***. Bu yabancılardan başka Saray'da "Taife-i Efrenciyan"**** adında çeşitli askerî ve sivil projelerde görevlendirilen Avrupalı teknisyenler de bulunmaktaydı (Kaçar, 1994: 10). Osmanlı Devleti'ni askerî alanda en çok yolladığı teknik uzmanlar ve askerî konulardaki yayınlarıyla Fransa etkilemiştir*****. Mühendislik okullarının kurulmasına öncülük eden ve kısa zamanda çok sayıda askerî mühendis yetiştiren Fransa sadece Osmanlı Devleti'ni değil diğer devletleri de oldukça etkilemiştir******.

---

* Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Adıvar, 1982; Anonim, 2001.

** 1734-1747 yılları arasında İstanbul'da bulunan Humbaracı Ahmed Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, 1994: 16-37; Aydüz, 1999b: 147-148.

*** 18. yüzyıldan itibaren istihdam edilen yabancı uzmanlarla ilgili bilgi için bkz. Beydilli, 1995: 85-92.

**** "Taife-i Efrenciyan" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murphy, 1992: 7-19.

***** BOA'nde bulunan 1255/1839-1840 tarihli bir belgeden Fransa Harbiye Nazırı tarafından Hariciye Nezareti aracılığıyla askerî eşya ve giysi gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA, Dosya No: 661, Gömlek No: 32262/.B, Fon Kodu: HAT). 07 Z 1305/15-08-1888 tarihli bir belgeden ise, Fransa Harbiye Nezareti'ne verilmek üzere Paris Sefareti'ne bir Osmanlı Askerî Salnamesi'nin gönderildiği öğrenilmektedir (BOA, Dosya No: 49, Gömlek No: 13, Fon Kodu: Y.PRK.ASK.).

****** Fransızlar, yeni istihkâm sanatlarını Rönesans çağında İtalyan mühendislerden öğrenmişler, 1600'lü yıllardan sonra istihkâm alanında İtalyanlardan da ileri gitmişlerdi. XIII. Louis döneminde (hd 1610-1643) başlayan ve 18. yüzyıl boyunca da devam eden bu hareket sonucunda mühendislik sanatı Fransa'dan dünyaya yayılmıştır. Portekiz'de, İtalya prensliklerinde, Venedik'te, Polonya'da, Almanya'da ve İngiltere'de birçok Fransız mühendis görev yapmıştır. Portekiz, Prusya, daha sonraları Amerika Birleşik Devletleri gibi devletler askerî alanda Fransız modelinde mühendis birlikleri oluşturmuşlardır. Fransa'da askerî mühendislik eğitiminin verilmesine ve bunun Avrupa'ya yayılmasına dönemin en önemli askerî mühendisi Mareşal Sébastien Le Prestre de Vauban (1633-1707) öncülük etmiştir (Vauban hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 1933a: 921; Bornecque, 1984).

Osmanlı ordusunda 18. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde askerî danışman niteliğinde bir yabancının istihdam edilmediği bilinmektedir (Kaçar, 1994: 10). 1716-1788 yılları arasında İstanbul'da bulunan Fransız subay ve mühendisleri, "Nizam-ı Cedit" programını teknik olarak desteklemek üzere İstanbul'un ve Karadeniz kıyılarının askerî açıdan stratejik yerlerine teknik geziler yapmışlar, incelemelerini raporlar, plan ve haritalar düzenleyerek Osmanlı devlet erkânına sunmuşlardır. Fransa, "askerî yardım" adı altında İmparatorluğun bu önemli bölgeleri hakkında bilgiler toplamıştır. Fransa'nın asıl amacı, Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın düşmanlarına karşı elde tutulması ve hatta Fransa'nın yanında yer almasını sağlamak olmuştur. Fransız uzmanlardan Mühendishane'de eğitmen olarak da yararlanılmıştır. Ancak 1787 yılında Fransa ile Rusya arasında imzalanan antlaşmadan sonra Rusya, Fransa'ya baskı yaparak Osmanlı topraklarındaki bütün Fransız uzmanların Fransa'ya geri çağrılmasını sağlamıştır. III. Selim dönemine kadar devam eden bu süreçte, çoğunluğu Fransız olan Avrupalı uzmanların çalışmaları Osmanlı Devleti'ni istenilen modern düzeye getirememiştir (Kaçar, 1994: 68-81). 19. Yüzyılın ikinci yarısında ise Prusya, Rusya ve Almanya'dan* gelen uzmanlar askerî teşkilâtta bazı çalışmalar yapmışlardır.

3.1 Askerî Eğitim-Öğretim Veren Kurumlar

18. yüzyılın ortalarına doğru Batı ile etkileşim sonucu klasik Osmanlı eğitim geleneğinden bazı noktalarda ayrılan yeni tip eğitim kurumları ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar başlangıçta önceki eğitim kurumları yanında ve onlara paralel şekilde devam etmiştir. 19. yüzyıl öncesinde kurulan ve askerî eğitim-öğretim veren kurumların bazıları etkinliğini 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürdüğünden bunlar iki bölüm halinde değerlendirilebilir.

A) 19. Yüzyıla Kadar Askerî Eğitim-Öğretim Veren Kurumlar

Osmanlı Devleti'nin askerî eğitim merkezi 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'du. 18. yüzyıla kadar Acemi Ocağı, askerî teşkilâtın temel eğitim okulu ve talimgâhı olarak hizmet vermişti. Acemi Ocağı'ndan beslenen Enderûn, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı Mektebi, Topçu, Cebeci, Top Arabacı, Humbaracı, Lağımcı ve Bostancı ocakları, Mehterhane, Canbazhane vd. askerî nitelikli diğer eğitim kurumlarıydı. Bunların her birinde, genel askerlik eğitiminin yanı sıra savaş tekniklerini içeren uzmanlık eğitimleri de verilmekteydi. İstanbul, 15. yüzyıldan beri aynı zamanda askerî sanayiinin de merkezi olduğundan Tophane, Tershane, Kılıçhane, Tüfenkhane gibi üretim merkezlerinde de teknik

* II. Abdülahmid döneminde (1876-1909) Almanya'dan gelen askerî heyet hakkında bilgi için bkz. Beydilli, 1979.

eğitim yapılmaktaydı (Sakaoğlu, 1993: 351-352). Bu askerî kurumlar 18. yüzyıla kadar sistemlerini korumuşlardır.

İlk modern askerî okul, I. Mahmud'un isteğiyle 27 Aralık 1734 tarihinde, Üsküdar'da Toptaşı'nda açılmıştır. Teknik askerî uzman yetiştirmeyi amaçlayan "Hendesehane" adlı bu kurum Yeniçerilerin tepkisi sonucu gelişme gösteremeyerek kapatılmıştır*. Benzeri bir okul, III. Mustafa döneminde 1759 yılında Kağıthane'de Karaağaç Semti'ndeki bir konakta yine aynı adla açılmıştır (Uluçay ve Kartekin, 1958: 17-19). Batı tarzında sürekli bir askerî eğitim veren ve Türkiye'deki modern eğitimin temelini oluşturan en önemli kurumlar, Batı ile etkileşim sonucu III. Selim döneminde açılan "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun"** ve "Mühendishane-i Berri-i Hümayun"dur.

a) Mühendishane-i Berri-i Hümayun: 1784 yılında Tersane'de yeni bir bina inşa edilmesiyle Hendese Odası buraya nakledilmiştir. Mühendishane için Hasköy'de bir bina yapımına başlanmıştır. 1793/1794'te Mühendishane'nin hoca ve halife kadrolarına atamalar yapılmıştır. 1795/1796'da Mühendishane, Humbaracı ve Lağımcı ocakları kanunnamesi ile düzenlenmiş olarak yeni binasında eğitime başlamıştır. 1797'de Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da verilmekte olan kale mühendisliği dersi, Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a nakledilmiştir. 1798'de eğitim-öğretim için davet edilen Fransız mühendisler ülkelerine dönmüşlerdir (Beydilli, 1995: 92).

B) 19. Yüzyılda Askerî Eğitim-Öğretim Veren Kurumlar

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp askerî teşkilâtın yapısının değişmesinden sonra, 18. yüzyılda kurulan Mühendishane hızla gelişen yenilik hareketleri karşısında yetersiz kalınca, yeni orduya subay, doktor ve diğer uzmanları yetiştirmek için başta Mekteb-i Harbiye olmak üzere askerî rüştiyeler, askerî idadîler ve askerî tıp okulları açılmıştır. Bu dönemde de askerî teşkilâtın ve askerî eğitim-öğretimin iyileştirilmesi için Batı'dan gelen Moltke*** ve Goltz Paşa**** gibi askerler ve uzmanlar görevlendirilmiştir.

---

* Hendesehane'de teknik eğitim verilmesini sağlayan Humbaracı Ahmed Paşa, Üsküdar'da modern bir Humbaracı Kışlası da kurmuştur (Sakaoğlu, 2003: 56).

** Osmanlı Devleti'nin Deniz Kuvvetleri ve Mühendishane-i Bahri-i Hümayun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gencer, 1985.

*** 1835-1839 yılları arasında Helmuth von Moltke (1800-1891), Osmanlı ordusunda askerî öğretmen ve istihkâm uzmanı olarak çalışmıştır (Dalak, 1999: 180-181). Moltke'nin hazırladığı 1268/1851-1852 tarihli İstanbul haritasında o tarihe kadar kentte inşa edilmiş olan birçok askerî yapı gösterilmiştir. Moltke hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Moltke, 1999.

**** Asıl adı Baron von der Goltz, Wilhelm Leopold Colmar olan Prusyalı Mareşal (1843-1916), 1883'te Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesiyle görevlendirilmiştir. Erkân-ı Harbiye ikinci başkanlığına getirilen Goltz Paşa, 1909-1913 yılları arasında sık sık İstanbul'a gelerek askerî danışmanlık görevini sürdürmüştür. Kasım 1914 tarihinde V. Mehmed'in yaverliğine, kısa bir süre sonra da Irak'taki Osmanlı ordusunun

Askerî eğitim kurumları idarî yapı ve öğretim kadrosu bakımından "Askerî Mektepler Nazırlığı"na bağlanmıştır. 1847 yılında Mekteb-i Harbiye ile ilgili çıkan bir kanunname ile askerî okullar, Serasker Paşa'ya bağlı "Askerî Mektepler Nazırı"nın idaresine verilmiştir. Bu bakanlığın altında çalışan "Meclis-i Maarif-i Askerî", askerî eğitime yön veren ve geliştiren bir kurum olmuştur (Özbey, 2001: 337). 1892 yılında "Umum Mekâtib-i Askeriye Nezareti" kurularak başına Von der Goltz getirilmiştir. 1319/1901 tarihli "*Sâl-nâme"ye* göre, 1899-1900 yıllarında İstanbul'daki askerî okullarda* 19 kız, 7.560 erkek öğrenci okumakta ve 837 erkek öğretmen görev yapmaktaydı. 1908 yılında, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra, Nezaret kaldırılarak yerine "Askerî Mektepler Terbiye ve Tedrisat-ı Umumiye Müfettişliği" kurulmuştur (Sakaoğlu, 1993: 353; Sakaoğlu, 2003: 116). 19. yüzyılda şu okullarda askerî eğitim-öğretim verilmiştir:

a) Mühendishane-i Berri-i Hümayun: 18. yüzyıl sonunda kurulan Mühendishane, 1806'da Humbaracı ve Lağımcı ocaklarından ayrılarak bağımsız bir kurum haline getirilmiş, ilk bağımsız kanunnamesi düzenlenmiştir. Aynı yıl Eyüp'te Hançerli Sultan Yalısı'na taşınmış ve eski binası depo olarak kullanılmıştır. 1808'de Hasköy'deki eski yerine dönen okul tekrar Lağımcı ve Humbaracı ocaklarına bağlanmıştır. 1808-1826 yılları arasında Nizam-ı Cedit hareketinin sona ermesi ve Avrupa tarzında eğitilmiş ordu mevcudunun ortadan kaldırılması nedeniyle mühendislik eğitimi ve hizmetleri gerilemiştir. 1826'da kurulan Asâkir-i Mansûre Ordusu ile beraber Mühendishane canlandırılmıştır (Beydilli, 1995: 92). Yeni kurulan ordu için her taburda 2 mühendis bulundurulması, bu amaçla seçkin öğrencilerden 16'sının bir mühendisin idaresinde Seraskerliğe gönderilmesine karar verilmiştir. 1835'te kara ve deniz mühendishanelerine hoca yetiştirmek amacıyla 2 zabit muallim ve 10 öğrenci İngiltere'ye gönderilmiştir (Uluçay ve Kartekin, 1958: 46-47).

1864'te Mühendishane'deki Topçu İdadîsi öğrencileri Galatasaray Sultanisi'ne taşınmış; burada Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye mekteplerinin idadî kısımları "Mekâtib-i İdadî-i Umumî" adında birleştirilmiştir. 1867'de Mühendishane İdadîsi öğrencileri Hasköy'e geri dönmüşlerdir. 1871'de Mühendishane'deki Harbiye sınıfları Mekteb-i Harbiye'ye, Topçu kısmı idadîsi sınıfları ise Maçka'daki kışlaya taşınmışlardır. Mühendishane yalnız topçu ve

---

komutanlığına getirilmiştir. Resmî kayıtlara göre savaş döneminde 1916 yılında tifüsten, iddialara göre ise İttihat ve Terakki tarafından öldürülmüştür (Anonim, 1999a: 480).

* Bu okullar sırasıyla: Mekteb-i Harbiye-i Şahane, Askerî Tıbbiye-i Şahane, Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Hendese-i Mülkiye, Mekteb-i Harbiye-i Şahane İdadîsi, Mekteb-i İdadî-i Tıbb-ı Şahane, Askerî Rüştiyeler, Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve Leylî Ticaret Kapudan Mektebi, Bahriye Makine, Ameliyat Mektebi, Selimiye Fırkateyni Dahilinde Gedikli Mektebi, Gedikli Şakirdan Mektebi, Bahriye Menşe-i Küttab-ı Askerî Mektebi, Tersane Bahriye Sanayi ve İmalât Sıbyan Mektebi'dir. Tüm askerî okulların ders programında, Fransızca ikinci dil olarak öğretilmekteydi (Sakaoğlu, 2003: 76, 116).

istihkâm subayı yetiştirecek hazırlık okulu haline getirilmiş, bir bölümü Harbiye'nin ihtiyat sınıfları için yetiştirme okulu olarak kullanılmıştır. 1877-1878 yılları arasında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Mühendishane'nin askerî hastane olarak kullanılması nedeniyle Harbiye Mektebi ihtiyat sınıfları Harbiye'ye taşınmıştır (Uluçay ve Kartekin, 1958: 47-50). 1884'te Mühendishane'de eski kılıçhanelerden biri boşaltılarak burada Mühendishane'ye idarî açıdan bağlı "Hendesehane-i Mülkiye Mektebi" açılmıştır* (Uluçay ve Kartekin, 1958: 134).

b) Mekteb-i Harbiye: II. Mahmud, yeni kurulan ordunun iyi eğitim görmüş ve bilgi sahibi subaylar tarafından yönetilmesi için Hassa Ordusu Müşiri Ahmed Fevzi Paşa'yı bir okul açmakla görevlendirmişti. 1831 yılında, Selimiye Kışlası'ndaki Hassa Ordusu'nun genç ve yetenekli askerlerinden kurulan "Sıbyan Bölükleri", Mekteb-i Harbiye'nin ilk öğrencilerini oluşturmuştur. 1834 yılında Sıbyan Bölükleri, okul olacak şekilde düzenlenip, onarılan Maçka Kışlası'na taşınmış ve okul 1 Temmuz 1835 yılında II. Mahmud'un ziyaretiyle resmen açılmıştır**. Mekteb-i Harbiye, 1841 yılında ikiye ayrılmıştır: Yapılan sınavlarda üstün başarı gösteren 104 öğrenci "Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye", orta derecede başarı gösteren 204 öğrenci ise "Mekteb-i Fünûn-u İdadîye" öğrencisi olarak alınmıştır. Bu sırada, Harbiye-Pangaltı'daki "Top-hane-i Amire Hastahanesi" olarak yapılan ve inşaatı bitmek üzere olan tek katlı binanın Harbiye'ye verilmesi kararlaştırılmıştır. Binaların inşaatı bitinceye kadar okul, eski Beşiktaş Sarayı'nın Çinili Köşk olarak bilinen binasına taşınmıştır. Abdülmecid döneminde, 10 Ekim 1846 tarihinde okulun resmî açılışı yapılmıştır (Çoruhlu, 1993: 372).

Temmuz 1847 yılında Mekteb-i Fünûn-u İdadîye öğrencileri Maçka Kışlası'na, Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye öğrencileri ise Pangaltı'daki binaya yerleştirilmiştir. Mekteb-i Harbiye yeniden örgütlenmiş ve öğrenim süresi 4 yıl olarak tespit edilmiştir. 1848 yılında "Erkân-ı Harb Sınıfı" (Kurmay Sınıfı) oluşturulmuştur. 1849 yılında, "kolağası" (ön yüzbaşı) rütbesiyle ilk kurmaylar mezun olmuştur. Okul bir yangın sonucunda harap olunca 1853 yılında Taksim'deki Taşkışla'ya, 1858 yılında ise Gülhane'deki "Mekteb-i Tıbbiye" binasına taşınmıştır. 1862 yılında Pangaltı'daki yeni binanın inşası bitince okul eski binasına taşınmıştır. Bu dönemde okulun öğretim programı Avrupa'daki örneklere göre yeniden düzenlenmiştir*** (Çoruhlu, 1993: 373).

---

* Yeni açılan bu sivil mühendislik mektebinden İstanbul Teknik Üniversitesi'nin kurulmasına kadar olan gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uluçay ve Kartekin, 1958.

** Mekteb-i Harbiye'nin tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Esad, 1310.

*** Galip Paşa'nın okul kumandanlığı döneminde (1863-1870, 1873-1875) öğretim 3 yıla indirilmiştir. Okul kumandanı Süleyman Paşa döneminde, piyade ve süvari eğitimleri için Fransa'daki "Saint-Cyr Okulu," Halıcıoğlu'ndaki Topçu Harbiyesi'nde verilen topçuluk eğitimi için de "Prusya Topçu Okulu" metotlarından yararlanılmıştır. Daha sonra okul kumandanı olan Zeki Paşa, "Berlin Harp Okulu" tarih öğretmeni binbaşı Von der Goltz'u getirtmiştir (Anonim, 1985: 629).

II. Abdülhamid'in bir fermanıyla İstanbul'dan başka ordu merkezi olan Manastır, Şam, Bağdat, Erzincan ve Edirne kentlerinde de harp okulu açılmış, ancak hepsi 1907-1908 yılları arasında kapatılmıştır. 1909'da Erkân-ı Harbiye, Mekteb-i Harbiye'den ayrılıp bir üst okul konumuna getirilmiş ve Yıldız Sarayı'na taşınmıştır. Harp Okulu, Cumhuriyet dönemine kadar Viyana, Paris, Berlin ve Londra'ya öğrenciler göndermiştir. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla 1914'te kapatılan ve değişik yerlerde aralıklı olarak eğitim vermeye çalışan okul, 25 Eylül 1923 tarihinde Pangaltı'daki eski binasında yeniden açılmıştır* (Anonim, 1985: 629; Sakaoğlu, 1993: 353).

c) Askerî Rüştiyeler: Mekteb-i Harbiye öğretime başladıktan sonra bu okula öğrenci yetiştirmek amacıyla 1839'da askerî rüştiyeler açılmıştır. 1845'te toplanan "Muvakkat Maarif Meclisi"nde askerî rüştiyeler orta dereceli okul niteliği kazanmıştır. Çoğunluğu yatılı olmayan ve önceleri mülkiye (sivil) rüştiyelerden bir farkı olmayan bu okullara 12-14 yaş arasındaki, 4 yıllık sıbyan mekteplerinden mezun olan erkek çocuklar alınmaktaydı. Batı tarzında eğitim veren bu okulların başlangıçta 2 yıl olan süresi 4 yıla çıkarılmış ve ağırlıklı olarak askerî eğitim verilmeye başlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde, 1875 yılından itibaren, İstanbul başta olmak üzere Sivas, Erzurum, Erzincan, Selanik ve Manastır gibi ordu merkezi kentlerde bir dizi askerî rüştiye açılmıştır. 1875'te İstanbul'da 9 askerî rüştiye açılmıştır**. 1294/1877-1878 tarihli "*Sâl-nâme*"ye göre bu 9 okulda, 1.461 öğrenci vardı. 1886'da Eyüp'teki İplikhane-i Amire'de, 4 yıl süreli bir Askerî Baytar Rüştiyesi açılmıştır. İstanbul'daki askerî rüştiyeler, 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşı sırasında kapanmıştır (Sakaoğlu 1993: 352-353; Özbey, 2001: 336-337, 341; Sakaoğlu, 2003: 90).

d) Askerî İdadîler: Askerî rüştiyelerden sonra Mekteb-i Harbiye'ye öğrenci yetiştirmek üzere Abdülmecid döneminde, 1845 yılında askerî idadîlerin açılmasına karar verilmiştir. Askerî idadîler, sivil idadîlerin kuruluşuna öncülük etmiştir. Yürürlüğe giren bu kararda "Mekteb-i Fünûn-u İdadîye" adıyla açılan okulun, "Müşirlikler İdaresi"nde bulunacağı belirtilmiştir. Bütün ordu merkezlerinde bu okulların açılmasının öngörülmesiyle 1846 yılında Bursa ve Saraybosna'da, 1847 yılında Edirne ve Manastır'da, 1848 yılında Şam'da, 1872 yılında Erzurum'da ve 1875 yılında Bağdat'ta askerî idadîler açılmıştır. Bu okullarda 3 yıl öğrenim gören öğrenciler Harbiye İdadîsi'nde 4. sınıfı okuduktan sonra Mekteb-i Harbiye'ye girmişlerdir. İstanbul'daki Harbiye (Kuleli), Mühendishane, Deniz ve Tıbbiye İdadîleri, 1865

---

* Mekteb-i Harbiye'nin eğitim tarihimizdeki yeri için bkz. Torun, 2000.

** Ergin, Paris'teki "Mekteb-i Osmanî'nin kapatılmasıyla elde edilen 50.000 Frank'ın askerî rüştiyelerin açılması için kullanıldığını, bu okullara 3.000 kişinin müracaat ettiğini, okulların mevcudunun 250-500 arasında değiştiğini yazmaktadır (Ergin, 1977: 504, 506).

yılında Galatasaray Sultanî'sinde bir çatı altında birleştirilmişse de, 1871 yılında yeniden ayrılmıştır (Özbey, 2001: 336). 1872 yılında Tophane'de Askerî Sanayi İdadisi adıyla bir askerî sanat okulu açılmıştır. 1878 yılında askerî idadîlerde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bahriye, Topçu, Tıbbiye İdadîleri ayrılmıştır. Tıbbiye İdadîsi Gülhane'deki Kırmızı Kışla'ya, Bahriye İdadîsi Heybeliada'ya, Topçu İdadîsi de Halıcıoğlu'na taşınmıştır. Bu okulların programları da yeni dersler eklenmesiyle askerî eğitim ağırlıklı olmuştur (Sakaoğlu, 1993: 353).

e) Askerî Tıp Okulları: Ordunun gereksinimi olan doktor ve cerrahlar yetiştirmek amacıyla, 14 Mart 1827 tarihinde İstanbul'da, "Tıphane-i Amire" adıyla bir askerî tıp okulu açılmıştır*. Okulun bulunduğu Kırmızı Kışla ihtiyaçları karşılayamadığından, 1837 yılında yeni bir bina ve hastahane yapılmasına karar verilmiştir. Ancak bunun çok masraflı olduğu düşünülerek, bugünkü Galatasaray'daki "Enderun Ağaları Mektebi" yeniden düzenlenmiş ve 1838 yılında okulda tıp eğitimi verilmeye başlanmıştır**. II. Mahmud, öğretim programını çağdaş bir düzeye ulaştırmak için Avusturya'dan Dr. Karl Ambros Bernard'ı davet etmiştir. Bu kişi 1839'da "Mekteb-i Adliye-i Şahane der Asitane-i Aliye"*** adıyla anılmaya başlanan okulda göreve başlamıştır. II. Mahmud'un ölümünden sonra, Abdülmecid de okulun gelişmesini desteklemiştir. Okulun öğrenim süresi 1845-1846'da 10 yıla çıkmıştır (Yıldırım, 1994: 375-376).

Askerî bir okul olmasına karşın sivil halkın sağlığı ile de ilgilenen bu kurumdan mezun olan doktorlar Avrupa'ya gönderilmiştir. Okulda yetişen eczacı sınıfının ürettiği ilâçlar, askerî hastahanelere dağıtılmıştır. 11 Ekim 1848 tarihinde Beyoğlu'nda çıkan yangında büyük ölçüde tahrip olan okul ilk önce Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlasına, 1865'te kışla hastahaneye çevrilince idadî bölümü Kırmızı Kışla'ya, tıp ve cerrahlık bölümü 1866'da Eminönü'ndeki Demirkapı Kışlası'na taşınmıştır. 1867'de sivil halka hizmet vermek üzere, okulun bir bölümünde "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye" açılmıştır. 1870'den sonra Fransızca öğretim bırakılarak, Türkçe öğretime geçilmiştir. Okuldan mezun olan hekim, cerrah ve eczacıların Haydarpaşa Hastahanesi'nde staj gördükten sonra tabur ve hastahanelere tayin edilmeleri esası getirilmiştir. 1874'te yangında harap olan binanın onarılması üzerine tekrar Galatasaray'a taşınan okul, 1876'da yeniden Demirkapı Kışlası'na dönmüştür. 1898'den

---

* Okul, ilk olarak Şehzadebaşı'nda açılmıştır. 1832 yılında Topkapı Sarayı yakınında saray müştemilâtından olan 3 koğuş, Cerrahhane-i Mâmure adıyla bir tedavi merkezi yapılmıştır. 1836 yılında bu iki birim, Topkapı Sarayı'nın dış bahçesindeki Otlukçu Kışlası'nda birleştirilmiştir (Sakaoğlu, 1993: 352).

** Ekim 1837'de başlayan onarım çalışmaları, Gümüşsuyu Askerî Hastahanesi'nin mimarlığını üstlenen W.J. Smith'in çizdiği plana göre yapılmıştır (Yıldırım, 1994: 375).

*** Bunu izleyen yıllarda okulun diplomalarında "*Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne, École Impériale de Médicine, Faculté de Médicine de Constantinople*" adları kullanılmıştır (Yıldırım, 1994: 375).

itibaren mezun olanlar aynı yıl açılan Gülhane Hastahanesi'nde staj yapmaya başlamışlardır. Demirkapı Kışlası'nın yetersiz kalması üzerine, 1895'te Haydarpaşa'da yeni bir bina yapımına başlanmış ve 1903'te yeni binalarda öğretime geçilmiştir. 1909 yılında askerî hekim yetiştiren okul, sivil hekim yetiştiren "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye" ile "Darülfünûn-ı Osmanî Tıp Fakültesi" adı altında birleştirilmiş, 1933'te İstanbul Tıp Fakültesi adını almıştır (Yıldırım, 1994: 376).

f) Diğer Askerî Okullar: 1834'te Serasker Kapısı'nda askerî büro memurlarını yetiştirmek için bir okul açılmıştır. 1840'da ise "Tophane Mekteb-i Harbiyesi" açılmıştır. 1857 yılında Paris'te açılan ve Harbiye'yi bitiren subay adaylarının Fransız öğretmenlerce yetiştirilmelerini amaçlayan "Mekteb-i Osmanî" ise hükümete çok pahalıya mal olduğundan, Fransızca öğretimin İstanbul'da yoğunlaştırılacağı gerekçesiyle 1875'te kapatılmıştır. 1862'de Tophane İdadî bölükleri oluşturulmuştur. Burada gençlere askerî teknikerlik ve genel bilgiler verilmiştir. 1864'te "Mahrec-i Mekatib-i Askeriye" adında Galatasaray'da ve Halıcıoğlu'nda askerî liselerin başlangıcı olan bir okul açılmıştır. 1870'e doğru Dersaadet, Üsküdar, ve Beşiktaş'ta "Menşe-i Küttab-ı Asker" (Askerî Yazıcılar Okulu) adlı okullar açılmıştır. Bunlar arasında 1875'te "Menşe-i Muallim" (Askerî Öğretmen Okulu) adıyla açılan okul gerici tepkiler nedeniyle tek öğrenci mezun ederek kapatılmıştır (Sakaoğlu, 1993: 352-353; Sakaoğlu, 2003: 57, 76-77).

3.2 Askerî Mimarlık Eğitimi

Batı'da askerî konularda yaşanan gelişmeler askerî mimarlık alanını da etkileyerek modernleşme hareketine öncülük etmiştir. Ateşli silâhların güçlerinin artması ve giderek daha yoğun olarak kullanılması nedeniyle Batı devletlerinde 16. yüzyıldan itibaren tahkimat mimarîsi büyük bir gelişim göstermiştir. 1699 tarihli "Karlofça Antlaşması" ile birlikte Osmanlı'da savunma mimarîsi büyük önem kazanmıştır. Osmanlı kale tasarımcıları/mimarları geleneksel kale yapım teknikleriyle savunmada yeterli olamayacaklarını görmüşler ancak Batı'daki yeni teknolojileri takip edememişlerdir. Çok sayıda Osmanlı kalesinin planı Batı'da geliştirilmiştir. Osmanlı'da askerî mimarlık alanında modernleşme yolunda ilk denemeler topografik ölçüm alanında başlamıştır. 1741-1742'de topografik ölçüm ve takeometri üzerine iki Türkçe kitap yazılmıştır. Askerî mimarlıkla ilgili bu ilk kitaplar o dönemde savunma yapıları inşa eden mimarlar tarafından kullanılmamışlardır. Bu kitapları yazanlar da topografyayı askerî mimarlıktan çok askerî harekât ve topçuluk için yararlı görmüşlerdir (Tanyeli, 1995: 38).

18. yüzyıl sonunda kurulan Mühendishane ile Osmanlı'da askerî eğitimin daha bilimsel temellere oturtulmasına çalışılmıştır. 19. yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı'nda, Mühendishane'de ve Mekteb-i Harbiye'de askerî mimarlık alanında eğitim verilmiştir. Sivil mühendislere ve mimarlara duyulan ihtiyaç nedeniyle bu okullardan başka teknik eleman yetiştirmek üzere bazı okullar da açılmıştır*.

A) Hassa Mimarlar Ocağı'nda Askerî Mimarlık Eğitimi

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş dönemlerinde temeli atılan "Hassa Mimarlar Ocağı", 1831 yılına kadar merkezden taşraya imar, inşa ve bayındırlık hizmetlerinin yürütülmesini sağlamıştır. Bir çeşit mühendislik-mimarlık okulu niteliğindeki Hassa Mimarlar Ocağı'nda, Selçuklulardaki gibi usta-çırak ilişkisi çerçevesinde, askerî yapı faaliyetlerinde bulunan mimarlar yetiştirilmekteydi. Teşkilâta girenler, mimarbaşı ve kıdemli halifelerin denetiminde eğitilir ve "ser mimarlığa" (baş mimarlık) kadar yükselirlerdi. Acemi, Cebeci ve Top Arabacıları ocaklarında görev yapanlardan yeteneği olanlar da Hassa Mimarlar Ocağı'na alınmaktaydı**. Hassa mimarlarının yetişmeleri için uygulamanın yanı sıra teorik bilgiler de verilirdi. 1802 tarihli bir Hatt-ı Hümayun ile o tarihlerde Hassa Mimarları Ocağı'nda mevcut olan 45 hassa mimarı, hendese (geometri) öğrenmeleri amacıyla "Hendesehane"ye bağlanmıştır. Böylelikle kendi bünyesinde mimar yetiştiren teşkilât, bu yetkisini Hendesehane'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Hassa Mimarları Ocağı, 1831 yılında kaldırılarak yerine "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü" kurulmuştur (Dündar, 2000: 12-13, 36, 39-42).

B) Mühendishane'de Askerî Mimarlık Eğitimi

18. yüzyıl sonunda kurulan Mühendishane, daha çok istihkâm ve topçu subayı ile bazı asker mühendis ve mimarları yetiştirmekteydi. Mühendishane'nin ders programı Avusturya'nın "Akademie Militär" ve "Akademie Enginieur"de (Askeri Akademi/Mühendislik Akademisi) okutulan derslerin bir karışımıydı. Hendese (geometri), coğrafya, alan (ölçüm), hesap, teknik resim, harita ve tasvir, mekanik, istihkâmât ve müstahkem binalar inşası ile ilgili dersler "Akademie Militär"in; kale istihkâmâtı, savaş, savunma ve koruma ile ilgili dersler "Akademie Enginieur"in ders programındaydı. Ders kitaplarının önemli bir bölümü ve dersi verenlerin bir kısmı da Avrupa kökenliydi (Beydilli, 1995: 59-60).

---

* 19. yüzyılda açılan bu okullar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uluçay ve Kartekin, 1958: 111-129.

** Mimar Sinan da Acemi Ocağı'nda edindiği dülgerlik sanatını giderek yapı ustalığına dönüştürmüş, inşaat işlerinde çalışırken mimarlığı ustalardan öğrenerek, katıldığı seferlerde köprü, kale gibi askerî amaçlı tesislerin yapımında ve ele geçirilen şehirlerdeki önemli yapıların tamirinde çalışarak bilgi ve tecrübesini arttırmıştır (Dündar, 2000: 39).

Fransa'dan gelen mühendisler tarafından verilen istihkâm, tabiye ve hendese dersleri ile Mühendishane'nin eğitim ve ders programı yeniden düzenlenmiştir*. İstihkâm sanatını öğretmeyi amaçlayan bu dersleri öğrenciler, "Bâb-ı Alî" tarafından sağlanan tercüman aracılığıyla takip etmiştir** (Kaçar, 1994: 72). Yabancı hocalar, Osmanlı mühendislik eğitiminde köklü bir reform yapmak yerine, mevcut sistem içinde ders vermek ve hizmet etmek yolunu tercih etmişlerdir. Birkaç yetenekli öğrenci yetiştirmeyi başarsalar da, Avrupa'daki gibi her yıl yüzlerce mühendis yetiştiren sivil ve askerî okulların açılmasını sağlayamamışlardır*** (Kaçar, 1994: 81).

Batılı uzmanlar askerî konularda yazdıkları eserlerle de Osmanlı'nın askerî mühendislik ve mimarlık faaliyetlerini etkilemişlerdir. 17. yüzyılda döneminin en önde gelen askerî mühendisi Fransız Mareşal Vauban'ın savaş mühendisliği, istihkâm, topçuluk ve lağımcılık alanında yazdığı bazı eserler, III. Selim'in isteğiyle Osmanlıca'ya çevrilerek İstanbul'da basılmıştır****. Diğer yabancı uzmanların da Osmanlıca'ya çevrilen eserleri 1797'de Mühendishane'nin bünyesinde kurulan matbaada basılmaya başlanmış ve Mühendishane'de ders kitabı olarak okutulmuştur (Beydilli, 1995: 259). Bu kitapların arasında Nizam-ı Cedit'in anlatıldığı, 1798 tarihli Mahmud Raif Efendi'nin "*Tableau des Nouveaux Règlements de l'Empire Ottoman*" en önemli eserlerden biridir*****.

Mühendishane Kütüphanesi'nin 1801, 1816, 1822, 1826 ve 1836 yıllarına ait mevcut kitap ve diğer donanımını gösteren listelerde askerî mimarlıkla ilgili pek çok doküman ve nesne olduğu belirlenmiştir. Kitaplar kale-palank(g)a inşası/istihkâmı, tabya ve bina inşası üzerinedir. Fransızca, İngilizce ve İtalyanca dillerinde yazılmış bu kitapların bazılarının

---

* 1716'da İstanbul'a gelen Fransız Subay Rocherfort; "Mézières Mühendislik Okulu"nda eğitim gördükten sonra 1783'te gelen Yarbay Marc Antoine Chabaud de la Tour, 1784'te gelen Lafitte-Clavé ve yardımcısı Kraliyet istihkâm müfrezesinden Monnier Courtois'nın çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, 1994: 68-81.

** III. Selim Kanunnamesi'ne göre öğrencilerin askerî talim, istihkâm ve tabya yapmaları için o zamanki Hasköy sahası tatbikat alanı olarak ayrılmıştı (Uluçay ve Kartekin, 1958: 58). Öğrenciler dördüncü derste Aynalı Kavak Sarayı'nın bahçesinde toprak ve ağaç kullanarak 1/12 ölçeğinde küçük bir istihkâm modeli kurmaya çalışmışlardır. Lafitte-Clavé, bu istihkâm modelinin bir de kabartma planını hazırlamıştır. Böylece öğrencilerin planları daha iyi algılamasını ve dil engelini aşmayı amaçlamıştır (Kaçar, 1994: 72-73).

*** Kaçar, bunun nedenleri arasında öncelikle Osmanlı Devleti'nin olanaklarının yeterli olmamasını, ikinci olarak "ıslâh-ı halel" yani mevcut düzenin iyileştirilmesinin birinci planda gelmesini ve üçüncü olarak da yabancı subay ve uzmanların asıl amaçlarının kendi ülkelerinin Osmanlı Devleti üzerinde siyasî ve iktisadî nüfuz kazanmasını sağlamak olduğunu saymaktadır (Kaçar, 1994: 81).

**** Vauban'ın *"Traité des Siéges"* adlı kitabı 1792 yılında *"Fenn-i Harb"*, *"Traité des Mines"* adlı kitabı 1793 yılında *"Fenn-i Lağım"* adıyla Osmanlıca'ya çevrilerek basılmıştır. En önemli eserlerinden biri olan *"Traité de l'Attaque et de la Défense des Places"* adlı taarruz ve mevkilerin savunması konusundaki kitap ise *"Darben ve Def'an muhâsara ve Muhârese-ı Kılâ' ve Hüsûn-ı Müşeyyed"* adıyla çevrilmiş ve 1794 yılında İstanbul'da basılmıştır (Beydilli, 1995: 182).

***** Bu kitabın Türkçe çevirisi için bkz. Raif, 1798.

Osmanlıca'ya çevrildiği, bir kısmının ise henüz tercüme edilmediği anlaşılmaktadır*. Görsel dokümanlar ise çeşitli kale planları ve haritalarını içermektedir**. Listelerdeki nesnelerin bir bölümü ölçme, teknik resim ve harita çizmekle ilgili aletlerdir (Beydilli, 1995: 373-421).

Uzun bir dönem boyunca mühendislik konusunda gerekli kitapların Osmanlıca'ya çevrilememeleri ve telif eserlerin hazırlanmaması nedeniyle, Mühendishane'deki dersler Baş Hoca İshak Efendi'nin*** tercümeleri ve kitaplarıyla yapılmıştır. 1834 yılında "Matbaa-i Amire"de basılan *"Usûl-i İstihkâmât"* adlı eser bu alandaki en önemli tercüme eserlerdendir. Le Blond'un (Belvan ?) *"Eléments de fortification..."* adlı kitabının İshak Efendi tarafından kısaltılarak yapılan bu çevirisi, 16. yüzyıldan başlayarak Avrupa'da çok sayıda örneği basılmış olan kitaplardan biridir. İshak Efendi bu kitapta dönemin Osmanlıca'sında var olmayan pek çok yapı kavramını yaratmak zorunda kalmıştır****. *"Usûl-i İstihkâmât"*, asıl kitaptan alınmış ancak tümüyle yeniden çizilmiş ve açıklamalarla donatılmış 21 adet katlanır çizim paftasını da içermektedir (Tanyeli, 1995: 39). Kitapta kalelerin yerlerinin seçilmesi, düzenlemesi, kale inşasında Fransa, Hollanda, İtalya ve İspanya'da uygulanan ekoller hakkında bilgi verilmiştir (İhsanoğlu, 1989: 37-38). *"Usûl-i İstihkâmât"* ile Hüseyin Rıfkı'nın tahkimata ilişkin daha geç dönemde yazdığı kitabı askerî mimarlık alanında yazılmış ilk Osmanlıca kitaplardır (Tanyeli, 1995: 39).

Bu bağlamda Mühendishane'de daha çok kale, tabya vb. savunma amaçlı yapıların inşasına yönelik mühendislik ağırlıklı bir eğitim verildiği anlaşılmaktadır. Askerî ve sivil mimarlık alanı, 19. yüzyılın sonuna kadar kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamıştır. Mühendishane'den mezun olanlar askerî-sivil ayrımı yapılmaksızın İstanbul'da ve taşrada her tür devlet yapısının yapım ve onarımında görevlendirilmişler, Ebniye-i Hassa örgütünde mimarlarla birlikte çalışmışlardır (Tanyeli, 1995: 39). Ancak Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi'ye

---

* Bazı Avrupalı hükümdarların Mühendishane Kütüphanesi'ne kitaplar hediye ettiği, özellikle Napolyon Bonapart'ın diğerlerinden daha çok kitap gönderdiği bilinmektedir. Vak'a nüvis tarihlerine göre Mühendishane için 400 kadar kitap tercüme edilmiştir (Uluçay ve Kartekin, 1958: 60).

** 1794 tarihli bir nizamname ile plan ve haritalar özel koruma altına alınmıştır. Mevcut serhat kale planları ve haritalarının saklanacakları özel bir yer olmaması ve bunlar kaydedilmediği için pek çoğunun kaybolması üzerine, "İrad-ı Cedit Defterdarı"nın önerisiyle bir düzenleme yapılmıştır. Bu nizamnameye göre elde bulunan ve bundan sonra edinilecek plan ve haritalar kaydedildikten sonra Mühendishane'de korumaya alınacaktı. Bunların dışarıya çıkartılması ve ödünç olarak kullanmak isteyenlere verilmesi ancak Bâb-ı Alî'nin vereceği özel bir tezkire ile mümkün olacaktı. Bâb-ı Alî'ye gelen her türlü plan ve haritalar, ilgili Bâb-ı Alî görevlileri tarafından incelendikten sonra Mühendishane'ye teslim edilecekti. Plan ve haritaların birer kopyaları Mühendishane halife ve şâgirdleri tarafından çıkartılacak ve her birinden ikişer adet saklanacaktı. Mevcut plan ve haritalar için *"filân kal'anın resm-i atîki ve filân kal'anın resm-i cedîdi"* ve *"filân mahallin haritası"* şeklinde bir *"Fihrist Defteri"* tutulmasına karar verilmişti. Uzun zaman ödünç verilmesi halinde kaybolma tehlikesi olacağından belgelerin kısa zamanda geri verilmesi üzerinde özellikle durulmaktaydı (Beydilli, 1995: 292).

*** Mühendishane'de Baş Hoca olan İshak Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İhsanoğlu, 1989.

**** Örneğin "küçük ay tabya" Fransızca "*demi-lune*"ün, "makascık" "*tenaille*"ın, "taclu tabya" ise "*couronne*"un karşılığıdır. "Kesit" kavramının karşılığı olarak *"resmi-i müsennem"* terimi yaratılmıştır. Bu kitap Osmanlıca yazım kurallarına da bazı yenilikler getirmiştir (Tanyeli, 1995: 39).

göre, Mühendishane'den mezun olan tüm mühendisler sivil mimarîye uyum sağlayamamaktaydılar. Abdülhalim Efendi, 1834 yılında II. Mahmud'a sunduğu lâyihada öğrencilerden 10 kadarının "mimarîde mâhir" olduklarını belirtmişti. Bu nedenle Mühendishane'deki öğrencilere "fennî mimarî" okutulmasını veya bir mimarlık okulu açılarak müdürlüğüne bağlı olarak çalışan 30'dan fazla mimar halifesinin bir düzene bağlanmalarını teklif etmişti. II. Mahmud, çıkardığı bir Hatt-ı Hümayun ile okulun açılmasını emretmiş, ancak bazı nedenlerden dolayı okul o dönemde açılamamıştır (Dündar, 2000: 13).

1847 yılında Mühendishane, topçu ve mimar mektebine dönüştürülerek 4 senelik harbiye ve mimar sınıfları açılmıştır. Ders programında da değişiklik yapılmış, ebniye resmi, cerr-i eskalin mimarlığa tatbiki, topografya, gemi inşası, yollar, köprüler, kanallar ve bentlerin yapılması gibi dersler verilmiştir. 1834 yılından sonra da Mühendishane'ye bazı yabancı hocalar getirilmiştir* (Uluçay ve Kartekin, 1958: 57).

C) Mekteb-i Harbiye'de Askerî Mimarlık Eğitimi

1835 yılında kurulan Mekteb-i Harbiye, Hassa Mimarlar Ocağı ve Mühendishane'den sonra askerî mimarlık eğitiminin verildiği en önemli kurum olmuştur. 1867-68 yılında okulda yapılan yeni düzenleme ile o zamana kadar verilen istihkâm, topografya, yol vb. derslerinin yanına doğrudan mimarlıkla ilgili dersler eklenmiştir: 3. sınıfta "*inşâât-ı âliye*" (yüksek inşaat), "*mi'mârî-i âliye*" (yüksek mimarlık), köprücülük; 4. sınıfta da "*inşâât-ı âliye-i mi'mârî*" dersleri okutulmuştur**. Bu program, 1884-1885 yılında Von der Goltz'un reform çabalarıyla bile teknik içeriği açısından fazla değişmemiştir. Taşradaki mimar ve mühendis yokluğu en az bir yüzyıl boyunca kurmay subaylarıyla doldurulmuştur. İstanbul dışındaki hükümet konağı, kışla, okul gibi devlet yapıların büyük bir bölümü Mekteb-i Harbiye'de mimarlık ve mühendislik eğitimi almış subaylar tarafından yapılmıştır (Tanyeli, 1995: 40).

Mekteb-i Harbiye'nin ders programında okutulan 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında basılan askerî konulardaki kitaplar Fransızca'dan Osmanlıca'ya tercüme edilmiş eserlerdir. Bu kitaplarda askerî yapıların mimarî özelliklerine ve nasıl inşa edilmeleri gerektiğine dair

* 1848 yılından itibaren Mühendishane'de eğitim veren bazı yabancı hocalar: Mister Sang, Mösyö Blum (Blum Paşa), Mösyö Şmidt, Mösyö Gronvald ve Mösyö Bon'dur. Bu kişilerden Mösyö Bon Alman asıllı bir subay olup kaldığı kısa süre içerisinde, fennî mimarî ve askerî coğrafya derslerini okutmuştur (Uluçay ve Kartekin, 1958: 78).

** Atatürk de 1889 yılında girdiği Mekteb-i Harbiye'nin ikinci sınıfında, 1900-1901 eğitim-öğretim yılında "*fenn-i mi'mârî*" dersine almıştır. Bu derste 45 üzerinden 41 notunu alan Atatürk diğer sınıflarda da istihkâmât konusunda bazı dersler görmüştür (Güler, 2000: 192).

temel bilgiler verilmiş ve Fransa'da inşa edilen bazı askerî yapılar çizimlerle örneklenmiştir*. Mekteb-i Harbiye öğrencilerine yönelik yazıldıkları üzerlerindeki kayıtlardan anlaşılan askerî mimarlık konulu kitaplar, 1867-1868'de okulda yapılan yeni düzenlemeden sonra çoğalmıştır.

Okulun eğitim programında kullanıldığı tespit edilebilen ilk kitap 1291/1875-1876 tarihli Mekteb-i Harbiye Matbaası'nda basılan *"Fenn-i Mi'mârî"*dir. Kitabın iç sayfasındaki: *"İnşââtta istihkâm oluna gelen piyâde ve süvâri zâbitânına mahsûs kavâid-i ameliyyeyi câmi' risâledir"* ifadesinden bu kitabın Mekteb-i Harbiye'de okuyan piyade ve süvari subaylarına yönelik bir teknik şartname olduğu anlaşılmaktadır**. Kitabın *"Ebniye Tertîbâtı"*na (bugünkü terminolojiyle bina bilgisine) ayrılan bölümünde, resmî ve askerî yapıların (kışla, hastane vb.) mekânsal ve işlevsel düzenlerinin nasıl olması gerektiğine ve yapım tekniklerine dair bilgiler verilmektedir***.

Bu kitaptan sonra kurmay subaylar tarafından yazılmış birkaç genel mimarî kitap daha Mekteb-i Harbiye Matbaası'nda basılmıştır. Bunlardan ilki, Ahmed Şükrü'nün 1300/1884-1885 tarihli *"Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî"*sidir****. Mustafa Reşid tarafından yazılan 1303,1304/1887-1889 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* adlı kitap da içerik olarak diğerlerine benzemektedir. Kitabın iç sayfasındaki: "*Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şahane piyâde ve süvâri zâbitânına mahsûsdur"* şeklindeki ifadeden bu kitabın da Harbiye'de okuyan piyade ve süvari subaylarına inşaat konusunda bilgiler veren bir teknik şartname olduğu anlaşılmaktadır.

Osman Nuri bin Ömer Şevki'nin ilki 1309/1893-1894 tarihli *"Fenn-i İnşâât ve Mi'mârî"*, ikincisi Nisan 1312/1896 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* adıyla ve üçüncüsü Haziran 1324/1908 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* kitapları da kamu ve askerî yapıların inşasına yönelik teknik şartnameler içermektedir. Mühendishane Matbaası'nda basılan ve Konyalı Hamdi bin Mahmud Celaleddin tarafından çevrilen 1322/1906-1907 tarihli *"Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye"* adlı kitapta ise çeşitli askerî yapıların inşaları konusunda daha ayrıntılı teknik

---

* Dallemagne'ın tarihî Fransız kışlalarını anlattığı kitaptan da (Dallemagne, 1990), Fransa'daki askerî yapıların Osmanlıca yazılmış kitaplarda örnek olarak gösterildiğini tez çalışmasında açık bir biçimde ortaya koymak mümkün olmuştur.

** Kitabın iç sayfasındaki: *"Mütercimi Erkân-ı Harbiyye yüzbaşılarından ve Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şâhâne'de taksîm-i arâzî muâvini ve piyâde süvâri topçu sınıflarının inşâât hevâcesi Mehmed Rif'at"* şeklindeki ifadeden kitabın, Harbiye'de öğretmenlik yapan bir yüzbaşı tarafından Osmanlıca'ya çevrildiği anlaşılmaktadır.

*** Leclerc, 19. yüzyılda yazılmış en etkili mimarî kitaplarından biri olan J. Rondelet'nin *"Traite Théorique et Pratique de L'art de Bâtir"* adlı kitabını temel alıp bazı ekleme ve çıkarmalar yaparak bu kitabı yazmıştır (Tanyeli, 1995: 40).

**** İki bölümden oluşan kitabın ilk bölümü J. Rondelet'nin kitabını temel almakta, ikinci bölümü ise yol ve topografik ölçüm gibi ağırlıklı olarak mühendislik konularını içermektedir (Tanyeli, 1995: 41).

bilgiler vardır*. Bu kitaplardan başka, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, Mühendishane ve Harbiye matbaalarında basılmış istihkâm, tabya, ordugah inşası, arazi taksimi vb. konulu çoğunlukla askerler tarafından Osmanlıca'ya çevrilmiş Batı kaynaklı eserler de vardır.

19. yüzyılın sonlarında yukarıda adı geçen kitapların dışında daha özel mimarî bilgiler içeren kitaplar da hazırlanmıştır: 1303/1887-1888'de maliyet ve keşif konulu bir kitap basılmıştır. 1304-1305/1888-1890'da subay adaylarına yönelik ilk serbest desen ve resim kitabı, 1312/1896-1897'de ise öncelikle subay adayları için ve yine bir subay olan Mülâzım-ı Evvel Ahmed Ziyaeddin tarafından ilk perspektif çizim kitabı yayımlanmıştır (Tanyeli, 1995: 41).

"Sanayi-i Nefise Mektebi"nin mimar yetiştirmeye başlamasıyla birlikte, subayların mimarî etkinlik alanı daralmıştır. Osmanlı döneminin askerî mimarlık alanındaki son kitabı 1915-1918 tarihleri arasından yayımlanan *"Umûm kolordu mıntıkları dâhilinde inşâ olunacak mebânî-i mütenevvia-i askerîyye için isti'mâl olunacak malzeme ve tatbîk olunacak tarz-ı inşâ hakkında ta'rîfât-ı umûmiyye"* isimli eserdir. Bu kitap aslında bir örnek ya da tip yapı projeleri albümüdür. Baştaki teknik bilgiler öğretim değil, uygulama amaçlıdır. Kitapta kolordudan başlayarak, her ölçekteki askerî birlik için hazırlanmış yerleşim planlarına, koğuş, karargâh, mutfak, hastane vb. yapıların çizimlerine yer verilmiştir. Mimarlar tarafından ordu için özel olarak tasarlanan bu yapıların cephe düzenleri "Birinci Ulusal Mimarlık Akımı" üslûbunu yansıtmaktadır. Bu proje albümü Enver Paşa döneminde "Harbiye Nezareti Mimarlığı" görevine atanan Mimar Vedat Tek'in** denetiminde hazırlanmış olabilir. Cumhuriyet dönemine kadar mimarlıkla ilgili kaynaklar (Montani ile Edhem Paşa'nın *"Usûl-ü Mi'mârî-i Osmânî"* adlı eseri hariç) sivil mimarlar değil askerler tarafından yazılmıştır (Tanyeli, 1995: 39, 41).

---

* Tanyeli, bu kitapların inşaat işinde çalışan işçiler için değil, bina tasarımı yapıp uygulamayı gerçekleştiren subaylar için yazılmış teknik kitaplar olduğunu; işçilerin, ustaların yüzyıllardır uyguladıkları geleneksel yapım tekniklerinin dışına çıkmayacaklarından bu kitapların askerlerin hakim olabileceği alanlarda yazıldığını belirtmektedir. Bu nedenle geometrik taş kesimi gibi özel teknik konulara yabancı kitaplarda yer verildiği halde Osmanlıca çevirilerde bu bilgilere yer verilmediğini eklemektedir (Tanyeli, 1995: 41).

** Mimar Vedat Tek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Batur, 2003.

4. 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ ASKERİ YAPI FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki askerî yapı faaliyetleri, 1826 yılında Kapıkulu Ocakları'nın kaldırılarak yeni bir askerî düzene geçilmesi nedeniyle, 1826 öncesi ve sonrası olmak üzere iki bölüm halinde ele alınmıştır. 1839 yılında Tanzimat'ın ilânıyla devlet idaresinde yapılan değişiklikler Osmanlı mimarlığına tipolojik çeşitlilik getirmiştir*. Devletin çeşitli idarî birimleri için inşa edilen yapılar, hükümet konakları, adliye, telgrafhane vb. yapılar, emniyet yapıları (polis, jandarma karakolları), eğitim yapıları (okullar), sağlık yapıları (hastaneler vd.), sanayi ve ticaret yapıları (fabrikalar, atölyeler vd.), dönemin mimarî özelliklerini taşımaktaydı. Resmî ve kamu yapılarının dışında dinî yapılar, sivil mimarlık örneği yalı, konak ve köşkler, hanedana ait saraylar, kasırlar ve diğer yapılar da Batılılaşma döneminin idarî, sosyal ve kültürel alana getirdiği değişiklikleri mimarî alana yansıtmaktaydılar. Bu çeşitlilik içinde, yeni askerî düzenin ihtiyaçları doğrultusunda, devletin güvenliğini sağlamak ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla başta başkent İstanbul olmak üzere çeşitli Osmanlı kentlerinde inşa edilen birçok askerî yapı ve yapı grupları, dönemin bu özelliklerini mimarî açıdan en iyi şekilde yansıtan yapı grubunu oluşturmuşlardır.

4.1 1826 Yılından Önce Askerî Yapı Faaliyetleri

Osmanlı Devleti askerî düzene dayalı bir imparatorluk olduğundan özellikle, 15-17. yüzyıllar arasında daha çok savunmaya yönelik kaleler inşa edilmiştir. Kalelerin inşası, onarımı ve kalelere bağlı yapılar devlet bütçesinde büyük bir yere sahip olmuştur. 17-19. yüzyıllar arasında ise "tahkimat mimarisi" olarak tanımlanan daha çok toprak setler halinde yeni savunma yapım teknikleri benimsenmiştir**. 19. yüzyıla gelindiğinde kale, sur gibi savunma amaçlı askerî yapı inşasının önceki dönemlere göre azaldığı görülmektedir. 15. yüzyıldan 1826 yılına kadar, Kapıkulu Ocakları ile III. Selim döneminde kurulan Nizam-ı Cedit Ordusu için, 1826 sonrası kadar yoğun ve farklı işlevli olmasa da, çeşitli askerî yapılar inşa edilmiştir. Özellikle, 1826 öncesi dönemde de inşa edilen kışla kompleksleri askerî yapı faaliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

4.1.1 Askerî Yapı Faaliyetlerinden Sorumlu Birimler

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü"nün kurulmasına kadar geçen sürede, resmî ve kamu yapılarında olduğu gibi askerî yapıların inşa ve onarım işleriyle "Hassa

---

* Batılılaşma Dönemi yapı faaliyetleri ve sanatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Batur, 1985: 1038- 1067; Çelik, 1996; Anonim, 1996.

** Osmanlı kentlerinde kale, yol, köprü ve su mimarisi hakkında bilgi için bkz. Cerasi, 1999: 184-196.

Mimarlar Ocağı"* ilgilenmiştir. Hassa Mimarlar Ocağı'nda çeşitli kademlerde görev yapan mimarlar, padişahtan ve devlet teşkilâtında yetkisi olan diğer görevlilerden gelen emirler doğrultusunda askerî yapı faaliyetlerini gerçekleştirmekteydiler. Ocağın başındaki mimarbaşılar inşa edilmesi istenilen yapıların yapılmasının uygun olup olmadığını, görevli mimar ve mühendisleri toplayıp etraflıca tartıştıktan sonra "Divan-ı Hümayun"a bildirirlerdi (Dündar, 2000: 21). Mimarbaşıların en önemli görevlerinden birisi de ordu sefere çıkarken kendilerinden istenen mimar, neccâr, lağımcı ve bennâ gibi ustaları bulup ordunun emrine vermekti. Ordunun ilerlemesi için ihtiyaç duyulan köprülerin, yolların, savunma amaçlı kale, sur gibi askerî yapıların inşası ve onarımları Hassa Mimarlar Ocağı'nın, dolayısıyla mimarbaşıların önemli görevlerindendi. Devlete ait resmî inşaat ve onarım işleri yanında, sultan vakıflarının yapı işleri de bu ocağa aitti (Dündar, 2000: 28-29).

Osmanlı imar sisteminin işleyişinde mimarbaşılardan sonra, imar ve inşa işlerinin teknik sorumluluğunu yürüten elemanların başında "hassa mimarları" gelmekteydi. Devletin sınırları genişledikçe, ocakta bazı gelişmeler olmuş, merkezdeki hassa mimarları kadrosu dışında "sefer mimarı, su mimarı, köprü mimarı, kale mimarı, Tersane-i Amire mimarı" gibi kadrolar oluşturularak hizmet alanlarına göre mimarlar arasında uzmanlaşmaya gidilmiştir. İnşaat sırasında mimarların uzmanlık alanları ve yetenekleri de dikkate alınarak iş bölümü yapılmıştır. Bunların dışında bazı mimarların "fenn-i kâgire aşina" oldukları belirtilerek kâgir binaların yapımları onlara verilmiştir (Dündar, 2000: 33-34).

1831 yılında Hassa Mimarlar Ocağı kaldırılana kadar savunma amaçlı askerî yapılar, sefer ve kale mimarları tarafından inşa edilmiştir. Ocakta görev yapan mimarlar dışında "bina nazırı, bina eminleri, mübaşirler, şehr-emîniler, kadılar, defterdarlar, bostancıbaşılar, kâtipler ve mûtemedler" de imar ve inşa işleriyle ilgilenmişlerdir**.

4.1.2 Kapıkulu Ocakları'na Ait İstanbul'daki Askerî Yapılar (bkz. EK 4)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1826 yılına kadar olan dönemde, Kapıkulu Ocakları'nı oluşturan her ocak için İstanbul'da, kışlalar ve kışla dışında kulluk gibi ayrı hizmet binaları inşa edilmiştir*** (bkz. Çzg.1). Kapıkulu Ocakları'nın asker mevcudu savaş zamanlarına ve

---

* II. Mehmed döneminde (hd 1451-1481) belirli bir düzeye gelen "Hassa Mimarlar Ocağı", Şehreminilerin bazı yetkilerin kendilerinde olduğunu iddia etmeleri, Evkaf Nezareti'nin kurulması gibi nedenlerle Şehremin'lik ve "Kıla' Nezareti" ile birlikte 1831 yılında kaldırılmıştır (Dündar, 2000: 9, 13).

** Sefer ve kale mimarları ile diğer kişilerin görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dündar, 2000: 44-45, 52-54, 80-81, 84-85, 87-95.

*** Bu çalışma kapsamında, 1826 yılı öncesinde İstanbul'da inşa edilmiş farklı işlevli birçok askerî yapı olduğu ortaya konmuştur. Ancak Cerasi, 19. yüzyıl öncesinde askerî amaçla inşa edilmiş kışla, nitelikli yapı grubu ve hizmet binaları olmadığı, bilinen bütün kışlaların 19. yüzyılda inşa edildiği görüşündedir (Cerasi, 1999: 185-188).

bazı siyasî olaylara zaman içinde büyük değişiklikler göstermiştir. Ancak asker sayısındaki farklılıkların inşa edilen yapılara ne şekilde ve ne oranda yansıdığı belirlenememektedir. Yazılı ve görsel kaynaklardaki mevcut bilgiler günümüze ulaşamayan bu askerî yapıları mimarî açıdan ayrıntılı bir biçimde tanımlamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Kapıkulu Ocakları'na ait yapılardan günümüze sadece Acemi Ocağı Kışlası'na ait 15. yüzyılda yapılan Acemi Ocağı Hamamı, Topçu Ocağı için 16. yüzyılda inşa edilen Tophane ve Humbaracı ocakları kışlaları için 1218/1803-1804'te inşa edilen Humbaracı Kışlası Camisi ulaşabilmiştir.

4.1.2.1 Acemi Ocağı'nın Yapıları (bkz. EK 4)

Acemi Ocağı askerleri, tarihî yarımadada sur içinde kendilerine ait koğuşlar, mescit, hamam, ve hapishane gibi farklı işlevli yapılardan oluşan kışlalarda kalmaktaydılar. Kışlaları dışında şehrin çeşitli semtlerindeki "Acemi Kullukları" adı verilen binalarda da görev yaparak kentin güvenliğini sağlayan bu ocağın askerleri, çeşitli hizmetlerinin yanı sıra inşaat işleri ile de ilgilenmişlerdir*. Zaman içinde mevcudu değişiklik gösteren ocaktaki asker sayısının** kışla yapılarına ne şekilde yansıdığı belirlenememektedir.

A) Kışla

Acemi Ocağı Kışlası: Uzunçarşılı'ya göre 15-16. yüzyıllarda yapılan Acemi Ocağı'nın kışlası, Şehzadebaşı ile Vezneciler arasında ve Yeniçerilerin "Eski Odalar" denilen kışlası yanında yer almaktaydı***. Karşılıklı iki sıradan oluşan "oda" yani koğuşların bir sırasına "kethüda dairesi" diğerine ise "çavuş dairesi" denilmekteydi. Kethüda dairesi, ağa odasıyla beraber 16 oda, çavuş dairesi ise 15 odadan meydana gelmekteydi (Uzunçarşılı, 1988a: 37, 54).

1812-1813 yıllarında yapıldığı sanılan II. Bayezid'in (hd 1481-1512) su yolu haritasında**** (Çeçen, 1997: 24), Acemi Ocağı Kışlası'nın yerleşiminin Uzunçarşılı'nın anlattığı düzende

---

* Acemi Ocağı askerleri, saray, cami, çeşme, su yolu, köprü, hastane, medrese gibi hükümdar ve hanedana ait yaptırılan binalarla, Yeniçeri Ağası ve vezirlerin yaptırdıkları inşaatlarda görev almışlardır (Uzunçarşılı, 1988a: 40-41).

** Acemi Ocağı'nın 17. yüzyılda 9.406 olan asker sayısı, 19. yüzyıl başında 1.818'e inmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 79-81).

*** Cezar, Sultanahmed Meydanı'ndaki günümüzde mevcut İbrahim Paşa Sarayı'nın II. Bayezid döneminde (hd 1481-1512), Acemi Ocağı Kışlası olmak üzere yapıldığını ve 16. yüzyılda Mimar Sinan'ın yaptığı eklerle büyütüldüğünü yazmaktadır (Cezar, 2002: 290). Artan ise, Sadrazam İbrahim Paşa'nın 1536 yılında öldürülmesinden sonra sarayın birçok kez el değiştirdiğini, bazı bölümlerinin II. Selim döneminde (1566-1574), Acemi Oğlanları (bazı kaynaklara göre de İçoğlanları) tarafından kullanıldığını ifade etmektedir (Artan, 1993: 129).

**** Humbaracı Ocağı sipahilerinden Kulekapılı Mühendis Seyyid Hasan'ın yaptığı, tarihsiz haritada Eski Odalar, Ağa Kapısı ve kulluk gibi askerî yapılar gösterilmiştir. Harita hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünver, 1995: 126-172; Çeçen, 1997.

olmadığı görülmektedir* (bkz. H.1). Haritaya göre, Acemi Ocağı Kışlası ve Eski Odalar, bir yol ile iki bölüme ayrılmış bir ada içinde yer almaktadır**. Haritada, Acemi Ocağı Kışlası'na ait olması gereken talim meydanının üzerinde "*Tulumbacı Kışlası*" yazmaktadır***. Acemi Ocağı Kışlası, ortası ağaçlıklı büyük bir meydan etrafına inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. Haritada 7 adedi kırma çatılı olmak üzere, toplam 26 ayrı birim çizilmiştir. Bu bölümlerin gerçek oda sayısını gösterip göstermediği bilinmemektedir. Kışlada ne kadar askerin kaldığı konusunda da farklı bilgiler bulunmaktadır****.

Haritada meydanın sol tarafında kırma çatılı küçük bir kapı görülmektedir. Kışlanın Şehzade Camisi'ne bakan cephesinde, 19. yüzyılda "Direklerarası"***** olarak tanınan yol üzerinde yan yana "*kahve*", "*duhâni*"******, "*kalem traşçı dükkânları*" sıralanmıştır. Karşısında İbrahim Paşa Sebili hizasından Vezneciler'e kadar olan yol üzerinde de "*kavaf dükkânları*"******* bulunmaktadır. Vezneciler tarafında "*çeşme, terazi, saatçi*" vardır. Karşısında ise "*sarraf*", "*börekçi*" vd. dükkânları yer almaktadır. Kışlanın üst köşesinde ise "*fodla fırını*" vardır. Fırının karşısındaki diğer adanın köşesindeki yapı "*Tulumbacıbaşının Konağı*"dır.

18. yüzyılda çıkan yangınlarda tahrip olan Acemi Ocağı Kışlası'nın (Cezar, 2002: 385, 412) hangi tarihte yıkıldığı tam olarak tespit edilememektedir********. Ayverdi'nin 1875-1882 yılları arasına tarihlenen haritasında kışla içindeki mescidin köşesinden başlayan ve hamamın yanından geçen sokak, "*Acemoğlanı Meydanı Sokağı*" olarak belirtilmiştir (bkz. H.4). Bu haritadan 19. yüzyılın son çeyreğinde eski dokunun tamamen bozulmadığı anlaşılmaktadır. 1934 tarihli Belediye'nin İstanbul Şehir Rehberi Haritası'nda da, kışlanın kapladığı alanın genel hatlarını koruduğu, ancak Vidinli Tevfik Paşa Caddesi'nin açılması sırasında bir bölümünün yola katıldığı görülmektedir. 1945'lere kadar mevcut olan çeşme ve su terazisi de günümüze ulaşamamıştır (bkz. H.5, F.1).

---

* Bir yangın sonucu harap olan Acemi Ocağı Kışlası 1757 yılında yenilenmiştir (Cezar, 2002: 261). Harita bu yenilenme sonrasındaki durumu gösteriyor olmalıdır.

** Çeçen'e göre, 1/2500 ölçekli haritada ada, 239.5x455 m boyutlarında yer kaplamaktadır (Çeçen, 1997: 57).

*** Ayvansarâyî, Tulumbacılar Karhanesi ve Kışlası'nın, Acemi Ocağı Kışlası Hamamı'nın yanında ve Yeniçeri Ocağı'nın fodla fırını karşısında olduğunu belirtmiştir (Ayvansarâyî, 2001: 205). Bu durumda Acemi Oğlanlar Kışlası içinde bir bölümün Tulumbacılar Ocağı'na ayrıldığı ve bu iki birimin de Eski Odalarla beraber askerî bir yapı grubu oluşturduğu söylenebilir. Tulumbacı Ocağı, III. Ahmed döneminde (hd 1703-1730), Yeniçeri Ocağı'na bağlı olarak kurulmuş, ilk tulumbacılar da Acemi Ocağı'ndan seçilmiştir. 1826 yılında diğer ocaklarla beraber kaldırılan ocağın tüm malzemesi Bâb-ı Seraskerî'ye gönderilmiştir (Göktaş, 1993: 302).

**** Koçu, kışlanın 9.000 asker alabilecek kadar büyük olduğunu yazmaktadır (Koçu, 1958: 189). Sakaoğlu ise, koğuşlarda 100 dolayında askerin kaldığını belirtmektedir (Sakaoğlu, 1993: 61).

***** 19. Yüzyıla kadar Yeniçerilerin gezi yeri olan Direklerarası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çavaş, 1993: 60.

****** Yaprakları kıyılıp içilen ot ve tütüne duhan denilmektedir (Pakalın, 1971: 179).

******* Kavaf, kundura ve terlik gibi hazır ayakkabı satan kişilere denilmektedir (Pakalın, 1971: 214).

******** Koçu, "*Cevdet Tarihi*"nden Acemi Ocağı Kışlası'nın, 1826 yılında kurulan Asâkir-i Mansûre Ordusu'na yazılan çocuklar için talimhane olarak kullanıldığını aktarmaktadır (Koçu, 1958: 189).

Acemi Ocağı Kışlası Mescidi: Ayvansarâyî'ye göre mescit kışla içinde ve II. Mehmed (hd 1451-1481) döneminde yapılmıştır (Ayvansarâyî, 2001: 205). II. Bayezid'ın su yolu haritasında açıkça betimlenmeyen yapı*, Ayverdi'nin haritasında, Acemi Ocağı Hamamı'nın tam karşısında, "*Acemoğlu Sokağı*" kenarında gösterilmiştir. Yapı, 1934 yılı öncesinde Vidinli Tevfik Paşa Caddesi'nin açılması sırasında yıkılmış olmalıdır** (bkz. H.1,4).

Acemi Ocağı Hamamı: II. Bayezid'in su yolu haritasında *"Meydân Hammâmı"* yazısıyla gösterilen kubbeli hamam yapısı, Tulumbacı (Acemi Ocağı) Kışlası meydanında yapılmıştı (bkz. H.1). Kaynaklarda hamamın yapıldığı dönem hakkında farklı bilgiler verilmektedir***. Haskan'a göre 1826 yılına kadar ocağın askerleri kullanılan hamam****, bu tarihten sonra etrafındaki esnaf tarafından çarşı hamamı olarak kullanılmıştır (Haskan, 1995: 9). Hamam, günümüzde Şehzadebaşı Caddesi ile Vidinli Tevfik Paşa Caddesi'nin kesiştiği köşede mevcuttur (bkz. H.4,6, F.6-7). 1940-1950'lere ait eski bir resimde ve fotoğrafta hamamın etrafında bir çevre duvarı olduğu görülmektedir (bkz. R.1, F.5). 1958 yılında hamamın önündeki binalar yıkılmıştır. Soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) bölümlerinden oluşan hamamın 1717 yılında yanan soyunmalık bölümü yeniden yapılmıştır (Haskan, 1995: 10). Büyük bir kubbe ile örtülü sıcaklıktan küçük kubbeli 2 halvete geçilir (bkz. Ç.3).

Acemi Ocağı Zindanı: Kışla meydanında cezalı Acemilerin hapsedilmeleri için yapıldığı belirtilen zindan (Uzunçarşılı, 1988a: 54), II. Bayezid'in su yolu haritasında gösterilmemiştir.

B) Kışla Dışındaki Askerî Yapılar

Acemi Kullukları: Acemi Ocağı askerleri, sur içinde Kalafatyeri, Eminönü ve Odunkapısı'nda kendilerine ait kulluklarda görev yapmışlardır (Uzunçarşılı, 1988a: 41-42).

---

* Tulumbacı Kışlası olarak geçen meydanın ortasındaki iki kubbeli hamam yapısının kubbelerinden bir tanesinin tam karşısındaki mescidi betimlediği düşünülmektedir.

** Yapının 20. yüzyıl başında mevcut olmadığına dair bazı çelişkili bilgiler vardır. Koçu, O. N. Ergin'den mescidin 1909 yılında yandığını, yerinin yola verildiğini aktarmaktadır. Esad Serezli ise, Koçu'ya 1909 yangınından mescit ile hamamın kurtulduğu, bu yangından 9 sene sonra Evkaf Nezareti'nin mescidi tasnif dışı bıraktığını ve sonradan yapının harap olup yıkıldığı bilgisini vermiştir (Koçu, 1958: 189-190). 1935 tarihli J. Pervititch Haritası'na göre bu yapının yerinde "*Balaban Ağa Camisi*" vardır (bkz. H.4).

*** Haskan, hamamın II. Mehmed döneminde (hd 1451-1481) yapılmış olduğunu (Haskan, 1995: 10), Uzunçarşılı ise "*Kavânin-i Yeniçeriyan*"dan aktararak, I. Selim (hd 1512-1520) döneminde yapıldığını ifade etmektedir (Uzunçarşılı, 1988a: 54-55). Ayvansarâyî ise, hamamın I. Süleyman (hd 1520-1566) tarafından yaptırıldığını yazmaktadır (Ayvansarâyî, 2001: 205).

**** Yeniçerilerin ve hamamın ihtiyaç duyduğu odunu gemi hizmetindeki Acemiler getirmişlerdir. Hamamda berbere tıraş olan Acemi Oğlanı bir akçe verir, tıraş olmazsa hamam için para ödemezdi. Ödenen bir akçenin yarım akçesini berber alır, kalanı da hamamın masrafına karşılık tutulurdu (Uzunçarşılı, 1988a: 54). Osmanlı döneminin en önemli bestekârlarından Hamamizâde İsmail Dede'nin babası, 1800'lü yıllarda İstanbul'a gelmiş ve hamamı satın alarak işletmiştir (Haskan, 1995: 10). Hamam daha sonra Şehzadebaşı'nın tanınmış kişilerinden sinemacı Rasim Bey'in mülkü olmuştur (Koçu, 1958: 188-189).

4.1.2.2 Yeniçeri Ocağı'nın Yapıları (bkz. EK 4,6)

Kapıkulu Ocakları'nın en büyüğü olan Yeniçeri Ocağı'nda her orta veya bölüğün kendilerine ait "oda" da denilen "kışlak"ları (kışlaları) vardı. Ocak, Edirne'de kurulduğundan ilk yapıları da burada idi*. İstanbul başkent olduktan sonra Yeniçeri Ocağı askerleri için Tarihî Yarımada'da sur içinde "Eski Odalar" ve "Yeni Odalar"** adı verilen iki kışla inşa edilmiştir. İstanbul'un hem topografyasında, hem de toplumsal yaşamında önemli bir yere sahip olan bu kışlalar birbirine yakın olarak konumlanmışlardı. Yeniçerilerin büyük bir bölümü*** Yeni Odalar'da kalmaktaydı. Yeniçerilerin, kışlaları dışında "Ağa Kapısı" adında Yeniçeri Ocağı'nın yönetim merkezi olarak kullanılan büyük bir askerî yapı grubu daha bulunmaktaydı. Ayrıca Yeniçeriler, İstanbul'un çeşitli semtlerindeki "Yeniçeri Kullukları"nda görev yaparak kentin güvenliğini sağlarlardı.

Kaynaklarda bu yapıların mimarî özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Yeniçeri kışlalarından pek söz etmemektedir****. İstanbul'u gören Batılı ressamlar ise Yeniçeri kışlalarını çizimle betimlememişlerdir*****. İstanbul'a gelen bazı Batılı gezginler ise Yeniçeri kışlaları hakkında sınırlı da olsa bazı bilgiler vermektedir******.

---

* Edirne'deki Yeniçeri Odaları hakkında Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi için bkz. Gökyay, 1996.

** Ocak ananesine göre İstanbul'a giren Yeniçerilerden bir kısmı Mahmud Paşa ile beraber deniz tarafındaki Unkapanı Kapısı'ndan içeri girip Eski Odalar mevkiine ellerindeki bayrakları dikmişlerdir. Yeniçeri ağasıyla gelenler de Yeni Odalar mevkiine bayrak dikince, Yeniçeri Odaları belirlenen yerlerde yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 239).

*** Yazılı kaynaklarda kışlalardaki asker sayısı hakkında oldukça farklı bilgiler vardır. Uzunçarşılı, 1472 yılındaki asker sayısının 10.000-12.000 iken, 1805 yılında 110.000'e çıktığını belirtmekte, 1826 yılında ocağın kaldırıldığı zamanki asker mevcudunun ise kesin olarak bilinmediğini ifade etmektedir. Yazar, D'Ohsson'dan 18. yüzyılda 20.000 kadar Yeniçerinin İstanbul'da olduğu gösterildiği halde, kışlalarda 3.000'den fazla Yeniçeri olmadığını aktarmaktadır (Uzunçarşılı, 1988a: 612, 619). Mahmud Raif Efendi ise: "... *Hikmetli Sultan Süleyman'ın Kanunnamesine göre, yalnız başkentin yeniçeri kışlalarında yüzbin yeniçeri bulunuyor .....*" diyerek 18. yüzyıl için oldukça yüksek bir sayı vermektedir (Raif, tarihsiz: 11). Cezar, sayılarının en az olduğu zamanlarda bile İstanbul'daki kışlalarda mevcut Yeniçerilerin sayısının 6.000-7.000'i bulduğunu yazmaktadır (Cezar, 2002: 65).

**** Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde Eski ve Yeni Odalar mimarî açıdan tanımlanmamış, sadece yerleri belirtilmiştir (Gökyay, 1996: 125, 127, 133, 157, 230, 284).

***** Cezar'a göre bunun nedeni kışlalara Yeniçerilerden başkalarının girememesi ve yapıların etrafının duvarla çevrilerek dışarıdan görülmesinin engellenmiş olmasıdır (Cezar, 2002: 64).

****** Underlamas'tan aktaran Ramazanoğlu, Ağustos 1552-Mart 1555 tarihleri arasında İstanbul'da şehrin ortalarındaki "Yağpazarı" denilen yerde Yeniçerilerin 1.000'den fazla odası olduğunu ve 10 kişinin uzanıp yatabileceği kadar geniş olan odalarda, çul üzerinde uyunduğunu yazmıştır. Ramazanoğlu, Hans Denschwam'dan da 1554 tarihli kayda göre Padişah'ın, Acemi Oğlanları'na büyük konaklar ve Yeniçeriler için yüksek bahçe duvarı ile çevrilmiş binalar yaptırdığını, Yeniçeri binalarından sokak görünmediğini aktarmaktadır (Ramazanoğlu, 2003: 31). 1591 yılında Avusturya elçisi ile İstanbul'a gelen Baron W. Wratislaw anılarında Yeniçeri kışlalarını şu şekilde tarif etmiştir: "*İstanbul gezilerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünün belkemiğini oluşturan Yeniçerilerin kışlasını da ziyaret ettik. Bu askerler kışlada büyük bir düzen ve temizlik içinde yaşıyorlar. Başlıca savunma ve saldırı silâhları olan tüfekler, kılıçlar, savaş baltaları gereği gibi silinip yağlanmış olup bez silâhlıklar içinde muhafaza ediliyor. Kışla alanında Acemioğlanlara her türlü savaş eğitimi yaptırılmaktadır. Yeniçerilerin bu sarayı Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethi şerefine, önceleri Hazreti Mesih'in havarilerinden Aziz Petro ve Pavlo kilisesinin bulunduğu yerde yaptırılan ilk camiden uzak değildir*" (Wratislaw, 1981: 69). Fransız elçisi Antoine Galland da, 1672 yılının 14 Eylül Çarşamba günü yaptığı gezide gördüğü kışlalar hakkında: "... *Ekselansın götürüldüğü gerek eski ve gerek yeni Yeniçeri odaları çinilerle*

BOA'nde 1222-1242/1807-1827 tarihleri arasındaki döneme ait Yeniçeri kışlalarının inşası ve onarımı ile ilgili bazı belgeler vardır (bkz. EK 6, Çzg.1).

A) Kışlalar

Eski Odalar (bkz. EK 4)

İstanbul'daki bu ilk Yeniçeri kışlası Şehzadebaşı* semtinde 15. yüzyılda yapılmıştı**. Eski Odalar'ın bir kısmı 1544 yılında Şehzade Camisi'nin inşaatına başlanınca*** karşıdaki alana, bir kısmı da Yeni Odalar'a taşınmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 240). Eski Odalar'ın 16. yüzyıldaki görünümüne ait tek belge Matrakçı Nasuh tarafından hazırlanan *"Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn"* adlı minyatür albümüdür. Bu albümde Eski Saray'ın sağ alt tarafında, yüksek çevre duvarı ve üstü kırma çatılı üç kapı ile çizilen yapı Eski Odalar'ı betimliyor olmalıdır**** (bkz. M.1-2). 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda Eski Odalar, "*Caserne des Janissaires*" (Yeniçeri Kışlası) adıyla dikdörtgen şeklinde iki ayrı yapı olarak gösterilmiştir (bkz. H.2).

II. Bayezid'in suyolu haritası, Eski Odalar'ın konumu ve mimarîsi hakkında daha fazla bilgi vermektedir (bkz. H.1). Koçu, bu haritadan hareketle Eski Odalar'a ait bir perspektif çizim yayımlamıştır (bkz. Ç.2). Haritaya göre, geniş bir yol ile Acemi Ocağı Kışlası ve Eski Odalar olarak iki bölüme ayrılan kışla büyük bir adayı kaplamaktaydı. Ağaçlı büyük birer orta meydanın etrafını saran yapılardan oluşan kışla bir çevre duvarı ile sınırlanmış olup 4 kapı ile dışarıya açılmaktaydı.

Haritaya göre, yolun sağ tarafındaki Eski Odalar, büyük bir meydanı çevreleyen 21 adet kırma çatılı birimden oluşmaktaydı. Ortadaki yolun üzerindeki "*kışla-yi bölükân*" yazısı da Yeniçeri koğuşlarını ifade ediyor olmalıdır*****. Bu bölümlerin gerçek oda sayısını gösterip

---

kaplı ve bir tarafı yaldızla süslü mermerden kapı ve pencereleri bulunan uzun binalardır. Odalar yeniçerilerle subaşılar için gayet rahat dairelerdir. Mutfaklar bile çeşmelerin temin ettiği rahatlıktan istifade ederler. Çini kaplı duvar tarafında bulunan dehlizler büyük lambalarla aydınlanmışlardı. Bu binalar bütün yeniçeri takımını ihtiva etmeye yetmediklerinden, pek geniş olan aynı saha dahilinde daha bir çok odalar mevcut bulunmaktadır..." şeklinde yazmaktadır (Galland, 1949: 186).

* Şehzadebaşı'na 17. yüzyılda "Eski Odalarbaşı" denmekteydi. Semte Şehzadebaşı denilmesi daha sonraki tarihlere rastlamaktadır (Ünver, 1995: 128,131).

** Evliya Çelebi, Ayvansarâyî, Eyice ve Uzunçarşılı, Eski Odaların II. Mehmed döneminde (hd 1451-1481) yapıldığını kaydetmektedir (Eyice, 1950: 1244/47; Uzunçarşılı, 1988a: 238; Ayvansarâyî, 2001: 205).

*** I. Süleyman (hd 1520-1566) Eski Saray'da oturduğu yıllarda, Eski Odalar'ın karşısındaki arsada kendisi için bir külliye inşaatı başlatmış ancak oğlu Şehzade Mehmed'in 1543 yılında ölmesiyle külliyeyi oğluna adamıştır (Kuban, 1993: 152).

**** Ünver ise, Eski Saray'ın alt tarafındaki tek katlı, kırma çatılı ve üzerinde bacaları olan birbirine paralel olarak çizilmiş iki ayrı yapıyı Eski Odalar olarak betimlemiştir (bkz. Ç.1).

***** Eski Odalar tamamlandıktan sonra ortalar arasında anlaşmazlık çıkmaması için her ortadan seçilen asker odalara koşturulmuş ve hangi orta askeri odaya daha önce girdiyse oda o ortaya verilmişti. Bu nedenle oda numaraları sıralı değildi (Uzunçarşılı, 1988a: 239).

göstermediği ve kışlada ne kadar askerin kaldığı konusu belirsizdir*. Meydanın Şehzade Camisi'ne bakan ve iki kapı arasında kalan birimlerinin üzerindeki "*cemâât kışlaları*" yazısı ise Yeniçerilerin Cemaat Ortaları'na ait koğuşlarını ifade ediyor olmalıdır. Cemaat kışlalarının önünde "*kapamacı dükkânları*"** sıralanmıştır.

Haritada ortadaki yolun üst tarafındaki kapı *"Kırkdört Kapısı"*** ile alt tarafdaki kapı ise "*Altmışbir Kapısı*" olarak tanımlanmıştır****. Kırma çatılı bu iki kapı diğerlerinden daha büyük ve özenle çizilmiştir. Kırkdört Kapısı'na yakın bir yerde yolun sol tarafında bir çeşme yapısı vardır. Altmışbir Kapısı, "*Derviş Osman Türbesi*"***** yanında, 18. yüzyıl başında yapılmış olan İbrahim Paşa Sebili'nin tam karşısındaydı****** (bkz. H.1,4,6, G.1-2, F.2-3). Sağ alt tarafa "*Meyyit Kapısı*"******* denilen küçük bir kapı daha açılmıştı. Bu kapının karşısında Ahmed Paşa Çeşmesi******** ve Bukaılı Dede'nin Türbesi********* vardı. Kışlanın Acemi Ocağı Kışlası tarafında da kırma çatılı küçük bir kapısı bulunmaktaydı.

Eski Odalar, 16 ve 17. yüzyıllarda çıkan yangınlarda tahrip olmuş (Cezar, 2002: 371, 374, 379-380, 385, 407, 412), 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından birkaç gün sonra yıktırılmıştır. II. Mahmud, Eski Odalar mevkiine "Fevziye" adının verilmesini emretmiştir**********. Eski Odalar yıkılıp arsa haline getirildiği sırada Bâb-ı Alî binasının da genişletilmesine başlanmış ve buradaki arsa sahiplerine istimlâk bedeli yerine Eski

---

* Uzunçarşılı, Eski Odalar'da 26 bölüğün kaldığını belirtmektedir (Uzunçarşılı, 1988a: 243).

** Kapamacı, hazır elbise satan esnafa denilmektedir (Pakalın, 1971: 164).

*** 44. Ortaya ait olması nedeniyle bu ad verilen kapı Çukurçeşme tarafındaydı (Uzunçarşılı, 1988a: 240).

**** Kapıyı, 61. Solak Ortası müteferrikaları koruduğundan bu ad verilmişti (Uzunçarşılı, 1988a: 240). Bu kapının önemli bir özelliği vardı: Padişah Rumeli ve Edirne'den gelirken bu kapının önünde durur, bu sırada padişaha törenle bir bardak şerbet ikram edilirdi. Eğer padişah bunu içer ve içine altın koyarsa ocaktan memnun olduğu, içmezse memnun olmadığı anlamı çıkarılırdı (Ünver, 1995: 133). 1803 yılına ait bir kaynakta ise kapı üzerindeki bu köşkün yeniden inşa edildiği ifade edilmiştir (Koçu, 1971: 5295). BOA'nde bulunan 1222/1807-1808 tarihli bir belgeye göre bu kapı onarılmıştır (bkz. EK 6, Çzg.1).

***** Türbe, 1910 yılında Bayezit'ten Fatih'e tramvay yolu yapılması sırasında yıkılmış ve mezar Şehzade Camisi'ne taşınmıştır (Ünver, 1995: 132-133).

****** Allom'un 1838 tarihli gravüründe İbrahimpaşa Sebili, Şehzade Camisi, Derviş Osman Türbesi'nin demir parmaklığı ve sol tarafta kışlanın caddeye bakan cephesindeki dükkânların önündeki sivri kemerli, sütunlu revak bölümü görülmektedir. Revağın yanındaki kemerli ve yüksek bölümün "Altmışbir Kapısı" olduğu düşünülmektedir. Günümüzde mevcut olan sebil hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barışta, 1993: 131.

******* Kapıyı, 95. Deveciler Ortası korumaktaydı (Uzunçarşılı, 1988a: 240). *"Meyyit"* ölmüş kimse anlamına geldiğinden bu kapıdan ölenlerin çıkarıldığı düşünülmektedir.

******** Ünver, 5 ve 7 Ekim 1994 tarihlerinde yaptığı inceleme gezisinde, Ahmet Paşa'nın 1739 tarihli çeşmesinin mevcut olduğunu kaydetmiştir (Ünver, 1995:136).

********* Tekkelerin kapanışına kadar mevcut olan türbe Muhtar Paşa akaretleri yapılırken onarılmıştı (Ünver, 1995: 134-135). Türbe 1950'lerden sonra yıkılmıştır (Eyice, 1959: 158).

********** 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında Hassa müşiri Ahmet Fevzi Paşa idi. Paşa, Yeniçeri zorbalarının yok edilmesinde ve Harbiye Mektebi'nin açılmasında etkili olduğu için Eski Odalar'ın ortasından açılan caddeye "Fevziye", Yeni Odalar'ın ortasından açılan caddeye "Ahmediye" adı verilmiştir (Ünver, 1995: 136).

Odalar'dan yerler gösterilmiştir (Ünver, 1995: 136). Buraya vakıf dükkânları, ev ve bahçeler yapılmıştır (Sakaoğlu, 1993: 204).

Ayverdi'nin haritasında Eski Odalar'ın kapladığı alanın henüz büyük bir değişime uğramadığı, adayı ikiye bölen yolun *"Fevziye Caddesi"* adını taşıdığı görülmektedir (bkz. H.4). 1934 tarihli İstanbul Şehir Rehberi ve 1935 tarihli J. Pervititch haritalarına göre, Vidinli Tevfik Paşa Caddesi'nin açılmasıyla kışla alanının Vezneciler'e bakan bölümünün sınırları değişmiştir (bkz. H.5-7, F.2,4). Bu alandaki bazı eski eserler, 1954 yılında İstanbul Belediye Sarayı'nın yapımı sırasında yapılan istimlâklerde yok olmuştur (Eyice, 1959: 158). Kışla alanından günümüze Onsekiz Sekbanlar (Seğmenler) Kabristanı ulaşmıştır* (bkz. F.8-10).

Yeni Odalar (bkz. EK 4)

Yeniçeri Ocağı askerleri için, Eski Odalar yapıldıktan sonra Aksaray tarafında "Yeni Odalar" adlı kışla inşa edilmiştir**. 173 bölüğün kaldığı Yeni Odalar, 17. yüzyıl sonlarından itibaren Yeniçerilerin çarşıda esnaflığa başlamaları nedeniyle giderek terk edilmiş, ulûfe günleri ve ayaklanmalarda toplanılan ve bekâr odası gibi kullanan bir yer haline gelmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 238, 243).

Matrakçı Nasuh'un albümündeki 16. yüzyıla ait minyatürde, Yedikule'nin sol üst tarafındaki kırma çatılı 5 kapısı olan yapı grubunun Yeni Odaları betimlediği düşünülmektedir*** (bkz. M.1,3). Çeçen'in yayımladığı Halkalı Suyu'na ait su yolu haritasında, 2 katlı ve üstü kırma çatı ile betimlenmiş avlusuz yapı "kışla binası" olarak belirtilmiştir (bkz. Ç.5). Konumu nedeniyle bu yapının da Yeni Odalar olma olasılığı yüksektir.

1786 tarihli Kauffer Haritası'nda *"Quartier des Janissaires"* ("Yeniçeri Mahallesi") olarak sadece bulunduğu bölge gösterilen Yeni Odalar, günümüzde mevcut yapılara göre kuzeyde Fenari İsa Camisi, kuzey batıda Eski Ali Paşa Camisi, biraz ileride doğuda Firuz Ağa Camisi, güneydoğuda Murad Paşa Camisi arasında kalan alanı kaplamaktaydı (bkz. H.2,8). Yeni Odalar'ın bulunduğu alan 1863 tarihli Stolpe Haritası'nda da *"Janissaires Quartier"*

---

* Kabristan, halkın tepkisi nedeniyle II. Mahmud döneminde kaldırılmayarak onarılmıştır. Ünver, 5 ve 7 Ekim 1994 tarihlerinde yaptığı inceleme gezisinde Acemi Oğlanlar Hamamı'na giderken solda ufak bir kârgir harabe içinde bir dehliz gördüğünü, dehlizin bir su terazisine ait kaide olabileceğini ifade etmiştir. Hamamın ilerisinde, "Milli Sinema" arkasında pencereli bir duvar kalıntısı bulan yazar, duvarın 15. yüzyıl üslûbunda iki sıra tuğla, bir sıra taş almaşık örgüde yapıldığını belirtmiştir (Ünver, 1995: 136-137).

** Kışlanın inşa tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Uzunçarşılı, kışlanın II. Mehmed döneminde (hd 1451-1481), Eyice ve Koçu ise I. Süleyman döneminde (hd 1520-1566) yapıldığını yazmaktadır (Eyice, 1950: 1244/47; Koçu, 1968: 5293, Uzunçarşılı, 1988a: 238).

*** Ünver ve Eyice ise, Fatih Camisi'nin sağ alt tarafında ortası avlulu iki bölümden oluşan, tek katlı, kırma çatılı, üstünde bacaları görülen ve ön tarafında duvarla çevrili bir dış avluya sahip başka bir yapı grubunu Yeni Odalar olarak tanımlamaktadır (Eyice, 1950: 1244/47) (bkz. Ç.4).

(Yeniçeri Mahallesi) ve "*Et-Meidan*" yazısı ile tanımlanmıştır (bkz. H.3). Yazılı kaynaklara dayanarak Yeni Odalar'ın dış kapıları, meydanları, dinî yapıları ve farklı işlevli diğer birimleri hakkında sınırlı bazı bilgiler elde edilebilmiştir.

Kapılar: Yeni Odalar'ın Adet Kapısı*, Ağa Bölüğü Kapısı**, Solaklar Kapısı, Meydan Kapısı***, Çayır Kapısı, Et Kapısı**** ve Karaköy Kapısı***** olmak üzere toplam 7 kapısı vardı. Uzunçarşılı'ya göre kapılar I. Süleyman döneminde (hd 1520-1566) açılmıştı. Kapıların yanları bağdadi sıvalı ve süslemeli olup üstleri kurşun kaplı geniş bir saçakla örtülmüştü. III. Selim, Yeni Odalar'daki büyük kapıların etrafını mermerden yaptırmış ve hepsinin üzerine kendi tuğrasıyla tamir kitabesi koydurmuştu (Uzunçarşılı, 1988a: 239-240). 1933 tarihli fotoğrafta, kapı kemeri ve tonozlu bölümü harap da olsa ayakta olan Yeni Odalar'ın Et Kapısı bu tarihten sonra yıkılmıştır****** (Sakaoğlu, 1993: 467) (bkz. H.8-10, F.11).

Meydanlar: Sefere gitmedikleri zamanlarda Yeniçeriler kışlalarında kalarak, buradaki meydanlarda ok talimi, tüfeğin orduda kullanılmaya başlamasından sonra da tüfek talimi yapmışlardır. Yeni Odalar'da Et Meydanı******* ("*Meydân-ı Lâhm*") içinde bir

---

* Kuzeyde, Sarıgüzel tarafındaki bu kapıyı 73. Orta beklemekteydi. Padişah sefere çıkınca bütün kapılar kapanır ve sadece bu kapı açık bırakılırdı (Uzunçarşılı, 1988a: 239).

** Kapıyı bekleyen ikinci bölüğün isminden dolayı bu adı alan kapının üstünde bir oda vardı. 1740'da onarılan kapı revaklı olup çatısı kurşun kaplıydı. Kanatları ceviz ağacından yapılan kapının iki tarafında "*gülâplı*" (gül şeklinde yuvarlak süslemeler ?), servili ve çiçek işlemeli mermer söveler vardı. Sövenin üstüne kırma kemer ve "*frenk pesen*" (Batı kaynaklı, varaklı ve renkli boyalı süslemeler ?) tarzında bir işleme yapılmış ve mermer kitabe konmuştu. 1751 yılında çıkan yangında 162 Yeniçeri odasıyla beraber bu kapı da yanmış ve sonra tekrar yapılmıştı (Uzunçarşılı, 1988a: 239).

*** Güneydeki bu kapıdan Tekke Meydanı'na ve Orta Camisi'ne ulaşılırdı. Ocağın kaldırılışında çıkan olaylarda bu kapı da yakılmıştı (Uzunçarşılı, 1988a: 240).

**** Mezbahalardan getirilen etlerin Yeni Odalar'ın güneyindeki bu kapıdan içeriye alınarak meydanda dağıtılması nedeniyle kapıya bu isim verilmişti. Cevad Paşa'dan aktaran Uzunçarşılı, kapının yeri hakkında şu bilgileri vermiştir: "*Aksaray'da Murad Paşa Camisi'nin üst tarafındaki caddeden Sofular Hamamı'na gidilirken tesadüf olunan bostanın karşısında Et Meydanı'na giden caddenin başında yani tam o bostanın karşısında bir mükellef kapı olup bu kapı yeni odalar denilen kışlaların en büyük kapısı idi. Bu kapıdan girilince Tekke Meydanı denilen geniş bir meydan ile bunun ortasında Orta Cami denilen meşhur mabed vardı*". Sadrazam İbrahim Paşa, harap olan kapıyı 1721 yılında kârgir olarak yeniden yaptırıp yanına bir de çeşme ilâve ettirmişti (Uzunçarşılı, 1988a: 241, 243).

***** Eski Odalar'daki Karaköy Kapısı, Şehzade Camisi yapılırken odayla beraber kaldırılmıştı. Orta, Yeni Odalar'a nakledilince aynı isimle anılan bu kapı yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 240).

****** Pakalın, 1971 öncesi tespitlerinde, kışlanın kapı yeri ile büyük çeşme musluklarından başka enkaz kalmadığını, arsasında bir Rum mektebi inşa edildiğini, Orta Camisi'nin yeniden onarıldığını yazmaktadır (Pakalın, 1971: 569).

******* Her sabah Yedikule ve sur dışındaki diğer mezbahalarda kesilen etler 30 kadar ata yüklenir önde ve arkada koşan seğirdim ustaları ve kasaplar olduğu halde Yeni Odalar'ın doğu-güneydoğu tarafında düzenlenen bu meydana getirilirdi. Ocak yasalarına göre, et yüklü hayvanların önünden veya arkasından geçmek uğursuzluk sayılırdı ve yol üstüne çıkan olursa idam edilmesi gerekirdi. Kafile, Et Meydanı'na gelince dualı bir tören yapılır ve etler her orta veya bölüğün asker sayısına ve tayın miktarına göre belirli ücret karşılığında dağıtılırdı. Meydanda ve çevresinde son onarım ve düzenlemeler, Lale Devri'nde (1718-1730) gerçekleştirilmiştir. 17. yüzyılın başından itibaren meydan Yeniçeri ayaklanmalarına sahne olmuş, her ortanın askerleri, kazanlarını ve bayraklarını alarak Et Meydanı'nda kazan kaldırmışlardır. Ayaklanmayı destekleyen esnaf ve halk için meydanda çadırlar kurulmuştur (Özcan, 1997: 497-498). 1826 yılı sonrası Löwenhielm'in yaptığı resimden Et Meydanı'ndaki mutfak bacaları, çeşme, hamam ve "Kıztaşı" görülmektedir (bkz. R.3).

talimhane* ve Tekke Meydanları** vardı (Uzunçarşılı, 1988a: 334).

Dinî Yapılar: Yeni Odalar'da, Et Meydanı'nda 1591'de Orta Camisi*** ("*Cami-i Miyâne*") ve 1659-1660'da Et Meydanı Mescidi**** yapılmıştır. Orta Camisi, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra onarılarak kullanılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 253) (R.2). Günümüzde Sofular Semti'nde Öksüzler Sokağı üzerinde mevcut olan ve "Et Meydanı Camisi", "Ahmediye Camisi" adlarıyla da anılan Orta Camisi birkaç defa yıkılıp tamir edilmiştir*****. Son olarak 1912 yılında sekiz köşeli planlı ve ahşap kubbeli olarak yeniden yapılmıştır. Caminin karşısındaki Orta Çeşme ise günümüzde mevcuttur (bkz. H.8-10, F.11-14). 1962'li yıllarda Sofular Semti'nde Ahmediye Caddesi üzerinde mevcut olan Et Meydanı Mescidi ise günümüze ulaşamamıştır (Öz, 1962: 53, 113).

İmalathâne ve Dükkânlar: Yeni Odalar'da askerlerin kullandıkları silâhlar için 16. yüzyılda bir barut ve humbara imalâthanesi******, askerlerin giysileri için yine 16. yüzyılda bir keçeciler imalâthanesi*******, aydınlatma için mumcu dükkânları******** ve yiyecek ihtiyaçları için et tomrukları********* yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 247-248, 267).

---

* Talimhaneyi ilk defa II. Bayezid (hd 1481-1512) yaptırmış ve I. Süleyman (hd 1520-1566) genişletmiştir. Yeniçeriler divan günleri talimhaneye gelip ok atarlardı. Her Perşembe günü atış talimi yapılması âdetti. Ocak talimhanesinde yeniçerilerin atışlarını seyretmek üzere I. Süleyman kendisine özel bir yer ve çeşme yaptırmıştı. Padişah senede bir defa buraya gelerek atış talimlerinde bulunur ve başarılı olanlara ödül verirdi. Talim işleri 17. yüzyılın ilk yarısı içinde aksamaya başlamış ve giderek bozulmuştur. Yine de bu eğitim tamamen terk edilmemiş, Yeniçeriler sürekli olarak odabaşılarıyla beraber Et Meydanı'ndaki bu talimhaneye gitmişlerdir (Uzunçarşılı, 1988a: 332-333).

** Yeni Odalar'da, "Tekke Meydanı" adında dört yer olduğu belirtilmiştir (Pakalın, 1972: 631). Ancak bu meydanların kışlanın neresinde düzenlendiği belirlenememektedir.

*** Caminin yerinde önceden cemaat ortalarından 13. Ortanın kışlası vardı. I. Süleyman döneminde, ilk önce mescit olarak yaptırılan yapı, 1591 yılında, Yeniçeri Ağası'nın arzıyla genişletilerek camiye çevrilmiştir. Yeniçeriler arasında bir sorun tartışılacağında veya Yeniçeriye bir şey söylenmesi gerektiğinde, özellikle 17. yüzyılda sıklaşan isyanlarda ocak ağaları bu camiye gelip görüşürlerdi. Cami, II. Osman'ın (hd 1617-1622) iltica ettiği yer olarak da tanınmıştı (Uzunçarşılı, 1988a: 251-252).

**** Ayvansarâyî mescidin banisinin I. Süleyman olduğunu ve Cibali yangınından sonra yeniden inşa edildiğini yazmaktadır (Ayvansarâyî, 2001: 93-94). Uzunçarşılı, mescidin Müslüman kasap ve aşçıların namaz kılmaları için yapıldığını belirtmektedir (Uzunçarşılı, 1988a: 255). Koçu ise, bu yapının Yeniçerilere ait bir Bektâşi tekkesinin mescidi olabileceğini ifade etmiştir (Koçu, 1971: 5293).

***** Ayvansarâyî, Genç Osman'ın ölümünden sonra caminin taşlarının Fatih Nizamiye Karakolhanesi'nde kullanıldığı ve yerinin arsa olduğunu belirtmiştir (Ayvansarâyî, 2001: 77).

****** Tüfeğin, Yeniçeriler arasında tamamen yayılmasına kadar tüfek barutları Cebeci Ocağı tarafından sağlanmaktaydı. Ancak 1578 tarihli bir hüküm ile Yeni Odalar'daki Okmeydanı'nın köşesinde barut ve el humbaralarını yapmak üzere bir imalâthane kurulmasına karar verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 247).

******* I. Selim (hd 1512-1520), Yeniçerilerin taktıkları "*börk*" adı verilen ve beyaz keçeden yapılan başlıkların Yeniçerilerin kışlalarında yapılmasını emretmiştir. Yeni Odalar'daki Ağa Kapısı'ndan girildikten sonra "Keçeciler Mahalli" ismiyle anılan yerde keçe yapanların imalâthanesi vardı (Uzunçarşılı, 1988a: 267). Evliya Çelebi de, Yeni Odalar'da Orta Cami yakınında 10 keçeci dükkânı ve 60 kadar keçeci olduğunu yazmaktadır (Gökyay, 1996: 284).

******** Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Et Meydanı'nda Yeniçeri Ocağı'na ait 75 adet mumcu dükkânı olduğunu yazmaktadır (Gökyay, 1996: 184).

********* Yeniçerilerin etleri Et Meydanı'na getirildikten sonra burada bulunan sekiz "et tomruğu"na yani kasap dükkânına teslim edilirdi. Et Meydanı'nın ortasında tomruklardan başka seğirdim aşçılarına ait "tekke" denilen bir yer vardı. Mermer kapısı üzerinde kitabe olan tekkenin önünde bir fener bulunmaktaydı. Bu tekkenin

Depolar: Yeni Odalar'da bazı malzemenin saklanması için depolar yapılmıştı. Yeniçerilerin giysileri için kullanılan kumaşlar çuha ambarı denilen yerde saklanmaktaydı* (Uzunçarşılı, 1988a: 243).

Resmî Daireler: Yeniçerilerin maaş defterlerini "Yeniçeri kâtibi" veya "Yeniçeri efendisi" tutmakta ve bu kişinin dairesine de "Efendi Kapısı" denilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988a: 384).

Okullar: İstanbul kadıları nezaretinde evkaftan Dergâh-ı Ali Yeniçeriler Kethüdası Ferhad Ağa'nın Eski ve Yeni Odalar'daki okulunun (Ünver, 1995: 133) konumu hakkında bilgi elde edilememiştir.

Yeni Odalar da 17. ve 18. yüzyıllarda çıkan İstanbul yangınlarından oldukça etkilenmiştir (Cezar, 2002: 368, 379-380, 404- 407, 411-412, 415). Yeniçeri Ocağı'nın, 1826 yılında kaldırılması sırasında çıkan olaylarda Yeni Odalar yakılıp yıkılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 554, 599). Yeni Odalar'ın arsası Asâkir-i Mansûre Ordusu için yeteneklerine göre yetiştirilecek ve askere alınacak çocuklar için talimhane olarak düzenlenmiştir (Ünver, 1995: 135). I. Ahmed Vakfi'na ait olan Yeni Odalar'ın arsası daha sonra Evkaf Nezareti tarafından satılarak halkın konut yapması için iskâna açılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 245).

Ayverdi'nin haritasında Yeni Odalar'ın kapladığı alanda birçok bostan bulunduğu görülmektedir (bkz. H.8). Haritada, Et Meydanı Kapısı'nın bulunduğu noktadan başlayan "*Ahmediye Caddesi*"nin devamı "*Et Meydanı Caddesi*" olarak gösterilmiştir. Et Meydanı, 20. yüzyıla kadar kentin en geniş fakat bakımsız arsası olarak kalmıştır. 1918-1919 tarihli bir diğer haritada Yeni Odalar'ın bulunduğu alan "*Halitchlar-Ett-Meïdanı*" olarak tanımlanmıştır (bkz. H.9). 1934 tarihli İstanbul haritasından adalara ayrılan alanda yerleşmenin arttığı anlaşılmaktadır (bkz. H.10). 1950'li yıllardaki kamulaştırma ve yıkımlar sırasında Aksaray-Yenibahçe arasına Vatan Caddesi açılarak buradaki eski doku tamamen bozulmuştur (Sakaoğlu, 1993: 224). Yeni Odalar'ın bulunduğu alandan günümüze hangi yapılara ait oldukları belirlenemeyen bazı kâgir kalıntılar ulaşmıştır (bkz. F.15-18).

B) Kışla Dışındaki Askerî Yapılar (bkz. EK 4)

Ağa Kapısı: 16. yüzyıl başından 1826 yılına kadar Yeniçeri Ocağı'nın komutanlık merkezi Ağa Kapısı idi. İlk Ağa Kapısı, Şehzadebaşı'ndaki Eski Odalar ve Saray'a yakın bir

---

karşısında, vergiden muaf olarak buraya tayin edilmiş olan ve "Meydan kasapları" denilen Hristiyan kasaplara ait bir daire daha vardı (Uzunçarşılı, 1988a: 247-248). Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Et Meydanı kasapları hakkında bilgi vermektedir (Gökyay, 1996: 244).

* Çuha ambarı önceleri Beyazıt'taki Darphane avlusundaydı. Selânik'ten İstanbul'a gelen çuhalar buradaki ambara teslim edilir ve zamanı gelince dağıtılırdı. 1721 yılında, Sadrazam İbrahim Paşa Et Meydanı Kapısı'nın iç tarafında, her sene Yeniçeriler'e verilen kaputluk çuhanın depolanması için bir çuha mahzeni ile bu çuhanın kanuna göre dağıtılmasını denetleyen Yeniçeri ağaları için oturacak bir oda inşa ettirmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 243).

yerdeydi* (Eyice ve Sakaoğlu, 1993: 94). Burası Yeniçeri Ağaları ile yanındakilerin ikametine ayrılmıştı ve İstanbul'un genel güvenliği de buradan idare edilmekteydi.

16. yüzyıl kaynaklarında Süleymaniye Camisi yakınında olduğu belirtilen Ağa Kapısı**, II. Bayezid'in su yolu haritasında, Pardoe ve Löwenhielm'in resimlerinde yangın köşkü ile birlikte görülmektedir (bkz. H.11, R.4-5). Haritaya göre, Ağa Kapısı, büyük bir orta avlu etrafını saran yapılardan oluşmaktaydı. Uzunçarşılı'nın 1816 ve 1820 tarihli belgelere dayanarak yazdıklarından bu yönetim merkezinin idarî birimler, harem dairesi, üretim yapılan bölümler ve yangın köşkü*** gibi yapılardan oluşan büyük bir yapı grubu olduğu anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1988a: 391-393). 17. ve 18 yüzyıllarda çıkan yangınlarda birkaç defa yanarak yeniden yapılan Ağa Kapısı****, 1826 yılından sonra "Bâb-ı Meşîhat/Şeyh-ül İslâm Kapısı"na dönüşmüştür*****.

Yeniçeri kullukları: Yeniçeri askerleri İstanbul'un güvenliği açısından birinci derecede önemli olan sur kapılarında, ticarî yoğunluğun olduğu yerlerde, meskûn bölgelerin ise uzağında veya girişinde yapılan kulluklarda görev yapmışlardır******. En büyük kulluklar, Ağakapısı'nda kulluk ve Yemiş İskelesi'nde Çardak Kulluğu idi******* (Sakaoğlu, 1995: 119). Yazılı kaynaklardan ve II. Bayezid'in suyolu haritasından İstanbul'daki Yeniçeri kullukları ile

---

* Yazılı kaynaklarda, 15. yüzyılın ikinci yarısında Ağa Kapısı isminde bir yerden söz edilmemektedir. Yeniçeri Ocağı'nın içinden atanan Yeniçeri ağaları ocakta oturmaktaydılar. İlk kez II. Bayezid döneminde (hd 1481-1512), Enderûn'dan çıkan ağalardan Yeniçeri ağası atanmaya başlanmıştır (Eyice ve Sakaoğlu, 1993: 94).

** Kaynakta, 1553-1555 yıllarında İstanbul'da olan Melchior Lorichs'in Süleymaniye Camisi'nin alt tarafındaki bir binayı "Yeniçeri Ağası Konağı"olarak tanımladığı, fakat Süleymaniye'den Bozdoğan Kemeri'ne uzanan kısımda bu tanımı tekrarladığı; caminin tam önündeki alçakta kalan sade yapının ilk biçimi ile Ağa Kapısı olabileceği ifade edilmiştir. Daha eski bir gravürde Ağa Kapısı'nın "L" biçiminde çok büyük bir yapı olarak gösterildiği, çift sıra pencereli çıkmalarının, duvara yaslanmış eliböğründelere oturdukları yazılmıştır. Bu çıkmalardan büyük olanının törenlerin yapıldığı "kız odası" veya "hünkâr dairesi" olabileceği ifade edilmiştir (Eyice ve Sakaoğlu, 1993: 95). Ağa Kapısı'nın bulunduğu alanın karşısında Mimar Sinan'ın Türbesi vardır (Müller Wiener, 2002: 512).

*** 18. yüzyılda Ağa Kapısı'nda, İstanbul'da çıkan yangınları haber vermek üzere diğer binalardan daha yüksek ve etrafa hakim olacak şekilde yapılan bu yangın kulesinden sonra, 19 yüzyılda Eski Saray'ın yerinde kurulan Bâb-ı Seraskeri avlusunda kâgir Beyazıt Yangın Kulesi inşa edilmiştir.

**** Ağa Kapısı, 1660 yılındaki yangında ve 18. yüzyılda çıkan yangınlarda zarar görüp her seferinde yenilenmiştir. II. Mahmud döneminde iki defa onarılan Ağa Kapısı son olarak 1820 tarihinde yeniden yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 393-394).

***** 2 Ağustos 1826 tarihinde Şeyhülislâm bu yeni makamına taşınacağı sırada Bâb-ı Alî yanmış, Ağa Kapısı buranın yenilenmesine kadar Bâb-ı Alî'ye verilmiştir. Bu nedenle, 22 Ekim 1827 tarihinde Meşihat Dairesi eski Ağa Kapısı'na yerleşmiştir. Cumhuriyet döneminde Şeyhülislâmlık kaldırıldığında, Ağa Kapısı İstanbul Müftülüğü'ne verilmiştir. Ağa Kapısı, Meşihat Dairesi olduktan sonra bu alana Batı üslûbunda bir bina yapılmıştır. Binanın en gösterişli bölümüne İstanbul Kız Lisesi yerleştirilmiştir. Daha sonra yanan bu bölümün yerine mimar E. Egli, İstanbul Üniversitesi'nin Botanik Enstitüsü binasını yapmıştır. Süleymaniye Camisi'nin siluetini bozduğu gerekçesiyle 1957 yılında bu modern yapının bir katı yıkılmıştır. Günümüzde Müftülük olan bina, Meşihat Dairesi'nin Fetvahane bölümüdür (Eyice ve Sakaoğlu, 1993: 95).

****** Kulluklarda görev yapan kullukçu adlı Yeniçeri askerlerinin görevleri hakkında bkz. Sakaoğlu, 1995: 119.

******* Çardak Kulluğu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koçu, 1971: 3748-3749; Eyice, 1992: 134-137.

Eski ve Yeni Odaların birer inzibat merkezi olan sur kapılarının yerleri hakkında bilgi elde etmek mümkündür*. 1826 yılından sonra kullukların yerini kâgir karakol binaları almıştır.

Sakalar Kışlası: Ağa Kapısı'nın dışında bir yerde yapılan kışlanın (Uzunçarşılı, 1988a: 393) konumu hakkında bilgi elde edilememektedir.

Fırınlar: Acemi Ocağı Kışlası içinde, Acemi Ocağı Hamamı yanında bir fodla fırını vardı (Ayvansarâyî, 2001: 205) (bkz. H.1). II. Mehmed döneminde (hd 1451-1481) Sekban, Zağarcı ve Haseki Ortaları'nda beslenen av köpekleri için kurulan Sekban fırını ise Ayasofya civarında yapılmıştı. Bu fırınlarda her gün büyük miktarda "fodla" adı verilen kepekli undan yapılan bir tür pide pişirilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988a: 260).

4.1.2.3 Cebeci Ocağı'nın Yapıları (bkz. EK 4)

Yeniçeriler'e silâh sağlamak, bunları korumak ve onarmakla görevli Cebeci Ocağı askerleri Tarihî Yarımada'da sur içinde kendilerine ait Cebeci Kışlası'nda kalırlar ve Cebehane denilen imalâthanelerinde çalışırlardı. Ayrıca şehrin çeşitli semtlerindeki kulluklarında asayiş ve güvenlik işlerine bakarlardı. Zaman içinde mevcudu değişiklik gösteren asker sayısına** karşın ocağa ait bir kışla tespit edilebilmiştir.

A) Kışla

Cebeciler Kışlası: Cebecilerin kışlası Ayasofya Camisi'nin karşısında yapılmıştı (Uzunçarşılı, 1988b: 11). Yapım tarihi kesin olarak tespit edilemeyen kışla, 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda, Ayasofya Camisi'nin güneydoğusunda "*Dgébé Hané*" adı ile gösterilmiştir (bkz. H.13). Kışla, Cebecibaşı binası ile birlikte 1750 yılında onarılmıştır. 1808 yılındaki "Alemdar Olayı" olarak bilinen Yeniçeri isyanı sırasında 300 kadar Sekban-ı Cedit askeri Cebeci Kışlası'na sığınmış, Yeniçeriler de kışlayı ateşe vermişlerdi*** (Cezar, 2002: 261, 417). 1821/1822 tarihli kitabesine göre kışla, II. Mahmud döneminde onarılmıştır**** (Koçu, 1963: 3405).

---

* İstanbul'da kullukların bulunduğu semtler için bkz. Ünver, 1950: 781-782; Ünver, 1995: 143, 146-147; Sakaoğlu, 1995: 119; Çeçen, 1997.

** 1566 yılında 789 askere sahip ocağın mevcudu, 18. yüzyılda savaşlar nedeniyle artarak 6.000'i bulmuştur. Ocağın 1826 yılında kaldırıldığı zamanki mevcudu ise kesin olarak bilinEmemektedir (Uzunçarşılı, 1988b: 21-22).

*** Cebeciler Kışlası Yangını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koçu, 1963: 3405-3406.

**** Uzunçarşılı, 1226/1811-1812 tarihli bir belgeye göre, kışla ve cebehanenin Yerebatan Ahırları'nın (Sarayı'nın) üzerinde olduğunu, burada subay ve askerlere ait üzeri kiremitle kaplı, "*fevkanî*" odalar yapıldığını belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1988b: 11). Cebeciler'in kışlaları yandıktan sonra 1808-1821 yılları arasında burada kaldıkları sanılmaktadır.

Cebehane: Cebeci Kışlası'nın yanındaki atölye, imalâthane ve depolara "cebehane" denilmekteydi*. Yapının inşa tarihi kesin olarak tespit edilememektedir**. 1826 yılında Cebeci Ocağı kapatılınca buraya bağlı tesislerde üretim durmuş, silâh ve mühimmat gereksinimi 1828 yılında kurulan "Cebehane Nazırlığı" bünyesinde oluşturulan cephane bölükleri tarafından karşılanmıştır (Sakaoğlu, 1993: 391).

B) Kışla Dışındaki Askerî Yapılar

Cebeci Kullukları: Cebeciler kışla ve imalâthaneleri dışında Tarihî Yarımada'da sur içinde Ayasofya, Hocapaşa ve Ahırkapı semtlerinde bulunan kendilerine ait kulluklarda görev yapmışlardır (Uzunçarşılı, 1988b: 10).

4.1.2.4 Topçu Ocağı'nın Yapıları (bkz. EK 4,6)

Top imali ve top atışı yapmakla görevli Topçu Ocağı askerleri sur dışında, ilki 16. yüzyılda yapılan Tophane'deki kendilerine ait Topçular Kışlası'nda kalırlar ve top dökümhanelerinde çalışırlardı. Ayrıca şehrin çeşitli semtlerindeki kulluklarda asayiş ve güvenlik işlerine bakarlardı. Topçu Ocağı'nın mevcudu zaman içinde değişiklik gösterdiğinden***, 18. yüzyılda Tophane'deki kışladan başka Taksim'de ikinci bir topçu kışlası yapılmıştır. BOA'nde, 1209-1241/1794-1826 tarihleri arasındaki döneme ait Topçu kışlalarının inşası ve onarımı ile ilgili bazı belgeler vardır (bkz. EK 6, Çzg.2).

A) Kışlalar

Tophane Topçu Kışlası: İlk kışla I. Süleyman döneminde (hd 1520-1566) "Tophane-i Amire"nin karşısında yaptırılmıştı. Deniz kıyısındaki kışlanın biri deniz kenarında güneye ve

---

* Cebecilere gereken tüm malzeme, silâh ve benzeri savaş âletleri bu cebehanede tutulmaktaydı. Burada Yeniçerilere ait "cebe" yani zırhların üzerlerinin kumaşları ve tulga kılıfları, zırh kiseleri, meşin, bakır, pamuk ipliği, keten, çelik, kayış, tüfek maşası gibi eşyalar bulunurdu. Kürek, kazma ve bunların sapları, tüfek kundağı ve diğer imal edilmiş levazımat da bu ambarda yapılırdı. Bunlar imalâthanelere veya istenilen yerlere gönderilir ya da depoda korunurdu. Cebecilerin imalâthanesinden başka dışarıdaki esnafa da savaş malzemesi yaptırılırdı (Uzunçarşılı, 1988b: 11-14).

** 15. yüzyıl sonlarında Ayasofya yakınında 10. yüzyıldan kalma bir kilise cephane olarak kullanılmıştır. Kilise, 17-18. yüzyıllarda Arslanhane'ye çevrilmiştir (Müller Wiener, 2002: 81). Daha sonra Aya İrini Kilisesi ölen padişahların silahlarının korunduğu ve bakımlarının yapıldığı iç cebehane olarak kullanılmıştır. Kaynakta, Topkapı Sarayı'nın Çizme Kapısı'ndan inilen "cebehane" adı verilen meydanda Cebeci Ocağı'na bağlı tesisler olduğu ve burada Cebecilerle içoğlanların çeşitli gösteriler yaptıkları belirtilmiştir (Sakaoğlu, 1993: 390-391).

*** 16. yüzyılın ilk yarısında 1.204 olan asker sayısı, 17. yüzyıl sonlarında 5.084'e ulaşmıştır. Sadrazam Halil Hamit Paşa, 31 Aralık 1782 yılında "Sür'at Topçuları"nı yeniden kurmuş ve topçu sayısını 2.000'e çıkarmıştır. 1797 yılında da "Süvari Topçu Sınıfı" kurulmuş, 1807 yılında topçuların mevcudu 8.223'ü bulmuştur. 19. yüzyıl başlarında ise asker sayısı 5.000'in üzerine çıkmıştır (Uzunçarşılı, 1988b: 54, 70-71; Ünal, 2001: 144-145).

diğeri kuzeye açılan iki kapısı* ve kapıların birinin üstünde padişaha ayrılmış bir yer vardı (Uzunçarşılı, 1988b: 40). Ayvansarâyî, Tophane yandıktan sonra, III. Mustafa döneminde (hd 1757-1774) her topçu ortasına, içinde orta sofa ile mutfak olan bir kışla ve bir mescit inşa edildiğini belirtmektedir (Ayvansarâyî, 2001: 477). 1776'dan itibaren Tophane'deki imalâthaneler, talim yerleri ve kışlalar yenilenmiştir. 1785-1793 yılları arasında duraksayan yenileme çalışmalarına, III. Selim döneminde hız verilmiştir. 1793'den itibaren Tophane civarında pek çok arazi satın alınarak buradaki evler yıktırılmış, 1794'de sahilde Topçu ve Top Arabacıları Ocağı için yeni kışlalar inşa edilmiş ve bunlarla dökümhane arasına talim alanları yapılmıştır** (Müller Wiener, 2002: 356).

1786 tarihli Kauffer Haritası'nda kışla, "*Caserne des Canonières*" (Topçuların Kışlası) adıyla deniz kenarında dikdörtgen şeklinde ve orta avlusundaki cami ile birlikte gösterilmiştir (bkz. H.14). Mahmud Raif Efendi'nin 1798, Hobhouse'un 1812, Melling'in*** 1819 tarihli kitaplarındaki gravürler ve 1824 tarihli Fuhrman gravürü incelendiğinde buradaki yapıların ayrık düzende ve birkaç katlı olarak inşa edildikleri görülmektedir (bkz. G.3-7). 1798, 1812 ve 1819 tarihli gravürlere göre deniz kenarında talimhane olarak kullanılan geniş bir alan vardır. Birbirine paralel üç ayrı binadan oluşan kışla yapıları bu alandan parmaklıklı bir bahçe duvarıyla ayrılmıştır.

Deniz kenarında yer alan, uzun bir cepheye sahip ilk yapı 3 katlıdır. Yapının sol köşesi dışarı çıkıntılı yapılarak vurgulanmıştır****. Zemin katın deniz cephesi revaklıdır. Üst kat pencereleri düzatkılı olan yapının üstünü kırma bir çatı örtmektedir. Bu yapının arkasındaki iki bina 2 katlıdır. Bu yapıların arasında kışlanın camisinin***** kubbesi ve minaresi görülmektedir.

---

* Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Tophane'deki kışlalar hakkında: "*Dökümcülerin kaldıkları yere bitişik, deniz kıyısına yakın kale gibi bir yerdir. Bir kapısı deniz kıyısında kıbleye, diğeri kuzeye bakar. Denize bakan kapısı çok süslü, büyük bir kapıdır. Bir tarafında bir geyiği yakalamış bir aslan, diğer tarafında zincire vurulmuş bir aslan resmi vardır ki, görülmeye değer. Gören bazı ressamlar Şah Kulu'nun elinden çıktığını söylerler*" demektedir (Temelkuran ve Aktaş, 1976: 305).

** 1790'ların başında İstanbul'da bulunan Oliver, kışladan: "*Bizim İstanbul'da bulunduğumuz sırada bu meydanın yanındaki Tophane'nin avlusunda üç sıra anfitiyatro şeklinde çok güzel kışlalar inşa edilmekte idi*" şeklinde bahsetmektedir (Arslan, 1992: 196, 199). Mahmud Raif Efendi ise eserinde: "*Eski topçu kışlaları yıktırılıp, yeni plan üzerine, genişletilerek ve sayıları arttırılarak inşa edildi. Günlük talimler için geniş sahalar tahsis edildi..... Salı ve Cuma dışında, topçu zabit ve erleri, sırası ile her gün ve her defasında beş alayla talimlere katılırlar.....Tatil günleri, kışlalarda, sahra toplarının bakımı yapılır*" demektedir (Raif, tarihsiz: 13).

*** Melling'in gravürünün açıklamasında, kışlanın Fransız endüstrisi paralelinde kurulmuş olduğu ve bu nedenle Batılı özellikler taşıdığı yazılıdır (Arslan, 1992: 199).

**** Arslan, bu köşenin altındaki açıklığın kayıkhane ve üst bölümün de padişaha ayrılmış bir bölüm olabileceğini belirtmektedir (Arslan, 1992: 199).

***** Ayvansarâyî, "Tophâne Ocağı Mescidi" olarak tanıttığı caminin, III. Mustafa döneminde (hd 1757-1774) inşa edildiğini, Topçubaşı Hacı Mehmed Ağa'nın 1183/1769-1770 tarihinde bir minare ilâve ettirdiğini yazmaktadır. 1225/1810 yılında ise Top Arabacıları Kışlası Camisi yapılmıştır (Ayvansarâyî, 2001: 477-478, 491-492). 1823 yılında kışlalarla birlikte yanan caminin yerine de 1241/1825-1826 yılında Nusretiye Camisi yapılmıştır (Cezar, 2002: 473).

Fuhrman'ın gravüründe ise deniz kenarındaki yapının her iki köşesi de dışarı taşırılmıştır. Soldaki bölümün arkasında yükselen iki kubbenin hangi yapıya ait olduğu anlaşılmamaktadır. Tophane civarındaki ambarlar ve imalâthanelerle dolu olan bölge yangınlara karşı yüksek duvarlarla çevrilmiş olmasına karşın, 1804 yılında çıkan büyük yangında kışlalar ve civarı zarar görmüştür*. Topçu ve Top Arabacı kışlaları tamamen, dökümhane kısmen yanmış, 1823 yılında kışlaların yeniden yapılmasına başlanmıştır** (Müller Wiener, 2002: 356). 1826 yılından sonra burada yeni topçu kışlası yapılmıştır.

Sür'at Topçuları Kışlası: III. Mustafa döneminde (hd 1757-1774) kurulan Sür'at Topçuları, için Tophane'de yeni kışlalar yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988b: 67-68).

Taksim Topçu Kışlası: Taksim'deki "Talimhane Meydanı" olarak anılan alanda, topçu ve nakliye birlikleri için yapılan kışla 1794 yılında yanınca, yerine III. Selim döneminde, 1803-1804 tarihlerinde yapımına başlanan ve 1806 yılında tamamlanan yeni bir kışla inşa edilmiştir (Cezar, 2002: 480).

1786 tarihli, 1819'da basılan Kauffer Haritası'nda kışla, " *Nouveau Caserne des Canonières* " ("Topçuların Yeni Kışlası") adıyla dikdörtgen şeklinde ve ortası avlusundaki camisi (?) ile birlikte gösterilmiştir*** (bkz. H.15). 1808 yılındaki Kabakçı İsyanı'nda tahrip edilen kışla, 1811'de başmimar Hafız Mehmet Efendi tarafından yenilenmiştir (Arslan, 1992: 206, 208). 1817 tarihli Prélaut gravüründe kışlanın onarım sonrası durumu görülmektedir (bkz. G.8). Kışlanın giriş cephesi üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki kademeli olarak dışarı taşırılmış, sütunlar üzerinde yükselen 2 katlı bölümün hünkâr kasrı olduğu sanılmaktadır. Bundan sonra tek katlı, yarım daire kemerli bir geçiş yapılmıştır. Devamında 2 katlı bir birim ve 3 katlı köşe bölümler gelmektedir. Düzatkılı pencereler aralarındaki pilastrlar ve kemer şeklinde alınlıklarla vurgulanmıştır. Cepheleri kat silmesi ve pilastrlarla hareketlendirilen yapının üstü kırma çatıyla örtülmüştür. Gravürün solunda görülen minare kışla camisinindir.

B) Kışla Dışındaki Askerî Yapılar

Top Dökümhanesi: "Tophane-i Amire" olarak bilinen top dökümhanesi, ilk olarak II. Mehmed döneminde (hd 1451-1481) yapılmış, daha sonra I. Süleyman döneminde (hd 1520-

* Cezar ise, III. Selim tarafından yaptırılan kışlaların 1238/1823 yılında çıkan yangında harap olduğu görüşündedir (Cezar, 2002: 417, 473).

** Dua okunup, kurbanlar kesilerek yapılan açılış töreni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.Uzunçarşılı, 1988b: 93.

*** Bu yapının önünde gravürlerde görülmeyen, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu bir başka yapı daha çizilmiştir.

1566) yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde de mevcut olan yapı*, Tophane Semti'nde Kılıç Ali Paşa Camisi karşısındadır (Uzunçarşılı, 1988b: 39) (bkz. G.3-5).

Topçu Kullukları: Topçu Ocağı askerleri kışla ve imalâthaneleri dışında, Tophane ve Beyoğlu semtlerinde kendilerine ait kulluklarda görev yapmışlardır (Uzunçarşılı, 1988b: 59).

4.1.2.5 Top Arabacıları Ocağı'nın Yapıları (bkz. EK 4)

Top arabası yapmak ve top nakletmek için 15. yüzyıl sonlarında kurulduğu düşünülen Top Arabacıları Ocağı askerleri için 16. yüzyılda sur içinde bir kışla yapılmıştı. Ocağın mevcudu zaman içinde arttığından**, Tophane-i Amire'ye yakın olması için 18. yüzyılda Tophane'de bir kışla daha inşa edilmiştir (Uzunçarşılı, 1988b: 97-98).

A) Kışlalar (bkz. EK 6)

Top Arabacıları Kışlası (1): Kaynaklarda, I. Süleyman döneminde (hd 1520-1566) yapılan ilk Top Arabacıları kışlasının yeri hakkında çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Uzunçarşılı, 1789 tarihli bir belgeye dayanarak kışlanın Şehremini'de bulunduğunu ve bir kasr-ı Hümayunu ile camisi*** olduğunu ileri sürmektedir (Uzunçarşılı, 1988b: 98); Mahmud Raif Efendi, D'Ohsson ve Cezar ise kışlanın Ahırkapı'da olduğunu ifade etmişlerdir****. BOA'nde bulunan 1241/1825-1826 tarihli bir belgeden de bu kışlanın Sultan Ahmed Camisi civarında olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Çzg.2).

Top Arabacıları Kışlası (2): III. Selim (hd 1789-1808) döneminde Tophane'de Topçu Kışlası ile birlikte Top Arabacıları için yeni bir kışla yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988b: 99) (bkz. Tophane Topçu Kışlası). Tophane'deki kışla yapılarından hangisinin bu ocağa ait olduğu belirlenememektedir.

---

* Tophane-i Amire hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aydüz, 1999a: 646-659.

** 17. yüzyılda ocaktaki asker sayısının 622 olduğu bilinmektedir. Topçu Ocağı'nda yapılan yeniliklerden sonra ocak, süvari ve piyade olarak iki kısma ayrılmıştır. 1820 yılında süvari ve piyade sayısı 4.414'ü bulmuştur (Uzunçarşılı, 1988b: 107-108).

*** Ayvansarâyî, "*Arabacılar Kârhânesi Mescidî*" olarak tanıttığı cami hakkında: "*Mescid-i mezbûr Arabacılar Kârhânesi derûnundadır. Bânîsi Sultân Süleymân Hân'dır. Top arabacılarının ocağıdır ki, Sultân Selîm-i Sânî zemânında Vefâ ahırı olmuşdur*" yazmaktadır (Ayvansarâyî, 2001: 211).

**** Mahmud Raif Efendi: "*Arabacı kışlaları eskiden, Ahırkapı civarında idi. Daha sonra, hizmetlerinin özelliğiyle, topçulara yakın olmaları uygun görüldü. Kışlaları Tophane'de inşa edildi. Araba ve koşum takımı imalathaneleri de kuruldu..... Arabacı zabitleri, hizmette olmadıkları zaman, kışlalarına gidecekler ve gerekiyorsa topların nakli ve atların top kundaklarının bakımı ile ilgileneceklerdir*" demektedir (Raif, tarihsiz: 18-19). Uzunçarşılı, D'Ohsson'dan aktararak kışlanın Ahırkapı semtinde olabileceğini belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1988b: 99). Cezar da, kışlanın Ahırkapı'da Cinci Meydanı olarak tanımlanan yerde olduğunu ve bu meydanın talim yeri olduğunu yazmaktadır (Cezar, 2002: 472).

4.1.2.6 Humbaracı Ocağı'nın Yapıları (bkz. EK 4)

Bir tür el bombası olan "humbara" adlı silâhı kullanan askerlerden oluşan Humbaracı Ocağı için, I. Mahmud (hd 1730-1754) döneminde, Üsküdar'da Ayazma Sarayı'nda bir kışla ve imalâthane yaptırılmıştı* (Uzunçarşılı, 1988b: 119). III. Selim, 18. yüzyılda yaptığı askerî yenilikler kapsamında sur dışında Hasköy'de büyük bir kışla yaptırmış ve bu kışlada "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" adında Batılı anlamda eğitim veren bir de okul açılmıştır.

A) Kışlalar

Humbaracı Ocağı Kışlası: Haliç kıyısında 1794-1795 senesi içinde yapılan kışla, cami, mutfak, hamam, lojman, ahırlar, çeşme**, top döküm fırınları, okul, talim yerleri ve dükkânlardan oluşmaktaydı*** (Beydilli, 1995: 44). III. Selim'in kışlanın kâgir olarak yapılması ile ilgli bir Hatt-ı Hümayunu vardır (bkz. EK. 17, B.1). Dikdörtgen şeklindeki kışlanın orta avlusunu çeviren iki katlı koğuşlar dizisinin Hasköy'e bakan bölümü Humbaracı Ocağı, Sütlüce'ye bakan bölümü ise Lağımcı Ocağı askerlerine ayrılmıştı (Kubilay, 1994: 96-97). 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda "*Caserne des Humbara...*" ("Humbaracıların Kışlası") adıyla gösterilen kışla yapısının hünkar köşkü ve orta avludaki camisi de belirtilmiştir (bkz. H.16).

Mahmud Raif Efendi'nin 1798, Hobhouse'un 1812 tarihli kitapları ile 1817 tarihli Préault ve 1819 tarihli Melling gravürlerinden kışla yapısının 2 katlı inşa edildiği ve simetrik bir cephe düzenine sahip olduğu anlaşılmaktadır (bkz. G.9-11). Üçlü pencere modülleri arasına pilastrlar yapılmış, yapının üstü kırma çatı ile örtülmüştür. Mahmud Raif Efendi'deki gravür ile Melling'in gravüründe deniz cephesinin ortasındaki, sütunlar üzerinde yükselen hünkâr köşkünün üstü de kırma çatıyla örtülüdür. Ancak kırma çatının ardında hangi mekâna ait olduğu belirlenemeyen bir kubbe vardır. Yan cephenin orta bölümü de dışarıya çıkıntılı yapılmıştır. Orta avludaki cami tek minareli olarak resmedilmiştir. Préault'nun gravüründe ise hünkâr köşkünün kubbesinin olmadığı ve pencere düzeninin değiştiği görülmektedir****. Cami

---

* Bu dönemde ocakta taşradaki timarlı humbaracılarla beraber 601 asker vardı (Uzunçarşılı, 1988b: 119).

** 1793/1794 tarihli çeşme günümüzde mevcuttur.

*** Kışla yapısı 1794 tarihinde tamamlanmıştır. Kışladaki hamam, nazır dairesi, mühimmat ambarı ve kereste depolanacak olan sundurma, barut cephanesi, demirhane, amele koğuşları ve kışla haricinde yer alan dükkânlar, 1795 tarihli keşif defterine göre bitmiş ve son kontrolleri Sermimar Elhâc Ahmed Nurullah Ağa ve Yani Kalfa tarafından yapılmıştır (Beydilli, 1995: 44).

**** Pertusier, kışlanın cephelerinde süslemelere yer verildiğini: "*Bizim askerî binalarımız, sağlamlığı ve ekonomimizin gücünü yansıtırken buradakiler oldukça süslüdür*" sözleriyle belirtmiştir (Arslan, 1992: 202).

ise 2 minareli olarak betimlenmiştir. Gravürlerden kışlanın önünde, deniz kenarında ve iki yanında yüksek duvarlarla çevrilmiş talim meydanları olduğu anlaşılmaktadır.

1258/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Humbara-hâne*" adıyla, dikdörtgen şeklinde ve orta avlusundaki cami ile gösterilen kışlanın, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına ait fotoğraflardan kâgir yapım tekniğinde inşa edildiği, 18. ve 19. yüzyıldaki cephe düzenini koruduğu ancak gravürlerde hünkâr köşkünün kırma çatısının ardında görülen kubbenin olmadığı görülmektedir (bkz. F.20-21). Kışla, 20. yüzyıl başında belirlenemeyen bir tarihte yıkılmış ve yerine günümüzde "Beyoğlu Savcılığı"nın bulunduğu kâgir yapılar inşa edilmiştir (bkz. 5. bölüm Hendesehane).

Humbaracı Kışlası Camisi: Gravürlere göre kışlanın orta avlusunda yer alan tek kubbeli cami, III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır*. Ayvansârayî, caminin 1218/1803-1804 yılında tamamlandığını yazmaktadır (Ayvansarâyî, 2001: 394). Cami günümüzde mevcuttur**.

Mühendishane-i Berri-i Hümayun: 14 Temmuz 1793 yılında temeli atılan Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlaları inşaatı için hazırlanan keşif defterinden bu kışlaların *"derûnunda"* bir mühendishane binasına da yer verildiği öğrenilmektedir***. Keşif Defteri'nden, 7.5 m eninde, 37.5 m boyunda olmak üzere toplam 300 m²'lik tek katlı bir yapı tasarlandığı anlaşılmaktadır. İlk tasarlanan yapı kışlaya yakın bir yerde inşa edilmiştir. Ancak mühendishane binasının *"dar"* olduğu gerekçesiyle yine kışla yakınında boş bir arsada yeni bir okul yapılması düşünülmüş ve çizilen planına göre III. Selim'in hükmü ile okulun inşasına başlanmıştır (Beydilli, 1995: 44).

Mahmud Raif Efendi'nin 1798 tarihli yayımlanmış kitabındaki gravürde Haliç'e bakan cephesi resmedilen mühendishanenin 2 katlı olduğu görülmektedir**** (bkz. G.12). Gravüre göre yapıya iki yanında yüksek duvarlar olan bir yoldan ulaşılmaktadır*****. Duvarların

---

* Cezar, caminin bir valide sultanın, padişahın yaptırdığı kışla yapısına katkısı açısından ilk ve tek örnek olduğunu ifade etmektedir (Cezar, 2002: 470).

** Caminin mimarîsi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dişören, 1994: 458-459.

*** BOA'nde bulunan 1210/1795-1796 tarihli bir belgeden, Humbaracı Kışlası yanındaki binaların Avrupa usulünde yapılmasının istendiği anlaşılmaktadır (bkz. EK 6, Çzg.3).

**** Beydilli ise, yapının yüksek bir bodrum katla beraber 3 katlı olduğunu belirtmektedir. Beydilli, okulun içindeki mekânlar hakkında bazı bilgiler verirken, yapının Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) ve II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1909) geçirdiği onarım ve genişlemeler nedeniyle büyük ölçüde değişmesine karşın özgün çizgilerini yansıttığını, zemin kattaki "Basmahane"nin yerinin tespit edilebildiğini yazmaktadır (Beydilli, 1995: 41). Ancak yerinde yapılan incelemede günümüzde mevcut binanın tamamen farklı bir cephe düzeninde yenilendiği, sadece Haliç'e bakan ön cephesinde kısmî bir bodrum kat olduğu tespit edilmiştir.

***** Beydilli, bu duvarların Haliç kıyısına kadar uzandığını ve mavnalarla getirilen mühendishane ile matbaa için gerekli malzemelerin bu yolla taşındığını belirtmiştir. Gravürde görülen kişilerin ise Humbaracı ve Lağımcı Ocağı mülâzımları olduklarını ifade etmiştir (Beydilli, 1995: 41).

ortalarına yakın bir yerde, karşılıklı konumda yarım daire kemerli iki kapı vardır. Bu kapılardan kışlanın diğer bölümlerine geçildiği sanılmaktadır. Yolun sonunda yine yarım daire kemerli, üzerinde kitabe bulunan ve üçgen alınlıkla vurgulanan bir kapı yapılmıştır.

Gravürden sadece üst katı görülen yapının cephesi kat silmesi ve pilastrlarla hareketlendirilmiştir. Yapının dışa taşırılmış köşe bölümlerinde düzatkılı, söveli, üçgen alınlıklı pencereler vardır. Orta bölümdeki pencereler ise yarım daire kemerlidir. Yapının üstü kırma çatı ile örtülmüştür. Tuğlacı'ya göre, 1850 yılında Garabed Kalfa tarafından yeniden inşa edilen yapı (Tuğlacı, 1993: 277), II. Abdülhamid döneminde yenilenmiştir (bkz. 5. bölüm Mühendishane). İlk mühendishane yapısından günümüze sadece kitabesi ulaşmıştır* (bkz. F.19).

B) Kışla Dışındaki Askerî Yapılar

Humbaracılar için kışlaları dışında Yeni Odalar'da Yeniçerilerin fitilli tüfekleriyle, el humbaralarını yaptıkları bir imalâthane yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988 b: 117). Ancak bu yapının konumu ve diğer mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

4.1.2.7 Lağımcı Ocağı'nın Yapıları (bkz. EK 4)

Özellikle kale savunmalarında toprak altında "lağım" denilen tüneller açarak buralara yerleştirdikleri patlayıcı maddelerle kale fetihlerini kolaylaştıran ve köprü, tabya, kale, metris gibi savunma yapıları inşa eden bu ocağın askerleri Hasköy'deki Humbaracı Ocağı askerleri ile aynı kışlayı kullanmışlardır** (bkz. Humbaracı Ocağı Kışlası). Lağımcı ve Humbaracılar, kışlaları dışında Kağıthane'de talimler yapmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988b: 133).

4.1.2.8 Atlı Kapıkulu Ocakları'nın Yapıları

Kapıkulu süvarilerinin hepsi İstanbul'da bulunmamaktaydı***. Bunların atları ve maiyetleri çok olduğundan kanuna göre çoğunun İstanbul'a yakın yerlerde bulunmaları gerekmekteydi.

---

* Beydilli'nin yapının bahçesinde bir köşeye atılmış olarak bulunduğu kitabe, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 20 Mart 1996 tarih ve 7597 sayılı kararıyla İ.T.Ü. Rektörlüğü tarafından Taşkışla'ya taşınmıştır. Kitabe günümüzde Taşkışla'nın giriş holünde sergilenmektedir. Mühendishanenin manzumesi Gâlib Efendi tarafından yazılan 18 mısralı kitabesi şöyledir: "*Cenâb-ı Hân Selîm-i ma'delet-kâr / Ki oldur merkez-i pergâr-ı dünyâ / Edüp takdîm-i adlâ-yı mesâlih / Cihân-ı kıldı ma'mûrü'z-zevâyâ / Geçüp tedkîk-i Oklides-i re'yi / Hikemde oldu Eflatun'dan a'lâ / Sezâdır olsa pây-endâz-ı râhî / Kumâş-ı atlas-ı gerdûn-ı hadrâ / Mühimmât-ı umûr-ı ceng-i yekser / Aristo gibi tedbîr etti hakkâ / Edüp ez-cümle ihyâyı fenn-i harbi / Mühendishâne bünyâd etti hâlâ / O sûretde musanna' kim görenler/ Olur hayretle çün nakş-ı heyûlâ / Kılup te'sîs-i eşkâl-i mehâret / Binâsı oldu kıstâs-ı temâşa / Bu mısrâ' geldi bir târîh Gâlib / Mühendishâne-i nev-resm-i vâlâ 1210*" (Beydilli, 1995: 41).

** 17. yüzyılın ilk yarısında 5.000 civarında olan lağımcıların sayısı, 18. yüzyıl sonlarında 200'e kadar gerilemişti (Uzunçarşılı, 1988b: 132).

*** 17. yüzyıldan itibaren düzenleri bozulan süvariler zamanla Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerine kadar uzanmışlardır. 1453 yılında 8.000 askerden oluşan ocaktaki asker sayısı IV. Mehmed döneminde (hd 1648-1687) 50.000'in üzerine çıkmıştır (Uzunçarşılı, 1988b: 138, 213-217).

Süvarilerin bekâr olanları İstanbul'da Süleymaniye'deki bekâr odalarında, Sultan Ahmed Hanı'nda, Çemberli Taş karşısındaki Elçi Hanı'nda*, Darphane civarındaki Kurşunlu Han'da** ve Yenicami Hanı'nda kalmaktaydılar (Uzunçarşılı, 1988b: 185-186). Bu ocağın askerlerinin kendilerine ait, özel olarak yapılmış binaları olmadığı anlaşılmaktadır.

4.1.3 Nizam-ı Cedit Ordusu'na Ait İstanbul'daki Askerî Yapılar (bkz. EK 5,6)

III. Selim döneminde kurulan Nizam-ı Cedit Ordusu askerleri için sur dışında 18. yüzyılda Levend Çiftliği Kışlası ve asker mevcudu artınca 19. yüzyıl başında Selimiye Kışlası inşa edilmişti. Bu kışlalar Batılı anlamda askerî eğitim-öğretimin yapıldığı ilk yapılardı.

Levend Çiftliği Kışlası: Levend Çiftliği Kışlası, yeni kurulan ordunun piyade ve süvari sınıflarının barındırılıp eğitilmesi için yapılmış çeşitli işlevli yapılardan oluşan büyük bir kışlaydı. BOA'nde kışlanın kullanımıyla ilgili 1210-1221/1795-1807 tarihleri arasındaki döneme ait bazı belgeler vardır (bkz. EK 6, Çzg. 5). Bu kışla kent içindeki konut alanlarının oldukça uzağındaydı. Kışla alanına rahat ulaşılabilmesi için yol yapımına önem verilmiş, bu amaçla Levend Çiftliği ile Baltalimanı arasındaki 5 köprü 1795 yılında onarılmıştı (Cezar, 2002: 475-476).

Mahmud Raif Efendi'nin 1798 tarihinde yayımlanmış kitabındaki gravürden Levend Çiftliği Kışlası'nın geniş bir arazide yer aldığı görülmektedir*** (bkz. G.1). Gravürün alt tarafında resmedilen tarhların yanında biri tek, diğeri 2 katlı ve çokgen planlı üstleri kırma çatılı yapılar****, sol tarafında ise etrafı yüksek duvarla çevrilmiş, üstü kubbeli bir yapı görülmektedir. Bu yapıların ne amaçla kullanıldığı bilinememektedir. Tarhların ardında bir hamam yapısı ve tek minareli bir cami seçilmektedir. Bu yapıların arkasında aynı üslûpta çizili kışla yapıları olduğu düşünülen üç sıra yapı yer almaktadır. Bu yapıların sağ tarafında ortada kasr-ı hümayun olarak tanımlanabilecek 2 katlı, kırma çatılı bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının da sağında tek ve 2 katlı yapılardan oluşan dükkân ya da imalâthane olduğu düşünülen birimler vardır.

Gravürün sol üst tarafındaki arazide talim yapan askerler resmedilmiştir. En arkada tepeli arazinin eteğinde ortasında kemerli, üstü kırma çatılı kapı olan bir duvar çizilmiştir. Bu

---

* Elçi Han hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eyice, 1995: 15-18; Müller Wiener, 2002: 344.

** Kurşunlu Han hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cantay, 1993: 126; Müller Wiener, 2002: 352-353.

*** Mahmud Raif Efendi kitabında: "*Halen gerek Levend Çiftliği'nde, gerek başka yerlerde en az on iki bin neferlik kuvvet vardır....Bu birlikler için, Levend Çiftliği'nde kışlalar inşa edildi. Eğitim yapmaları için muhtelif yerler ayrıldı. Hücreler, mescit, hamam ev ve dükkânlar yapıldı. Tek kelimeyle Levend Çiftliği bugün iyi durumdadır*" demektedir (Raif, tarihsiz: 33). Hassa Başmimarı Hacı Ahmed Nurullah Efendi'nin hazırladığı keşfe göre, 1795 yılında burada bir de tüfek imalâthanesi yapılmıştır (Cezar, 2002: 475).

**** Ramazanoğlu, bu yapıyı silâh veya erzak deposu olarak yorumlamıştır (Ramazanoğlu, 2003: 44).

tepenin üzerinde de bazı yapılar* seçilmektedir. Levend Çiftliği Kışlası'nı oluşturan bu yapılardan hamam ve cami yapısının kâgir, diğer yapıların ise ahşap ve yarı kâgir yapım tekniğinde inşa edildikleri düşünülmektedir**. Ancak Löwenhielm'in yaptığı 1824 tarihli resimde, kışla alanında 2 katlı ve yarım daire kemerli pencereleri olan, beden duvarları yığma kâgir bir yapı kalıntısı görülmektedir (bkz. R.1).

BOA'ndeki 1205-1281/1790-1865 tarihli belgelere göre kışla alanında bazı düzenlemeler ve onarımlar yapılmıştır (bkz. EK 6, Çzg.4). 1805 yılında kasr-ı hümayun onarılıp, mefruşatı yenilenmiştir. 1808 yılındaki Kabakçı İsyanı'nda kışla tahrip edildiği halde bu köşke dokunulmamıştır. Ayaklanma sonrası tahrip edilen kışla yenilenmemiştir (Cezar, 2002: 476). 1281/1864 tarihli bir belgeye göre, asker talimi için kullanılmak istenen kışla arazisi, 1322-1326/1904-1908 tarihleri arasındaki döneme ait belgelere göre, özel mülkiyete geçmiştir (bkz. EK 6, Çzg.5).

Selimiye Kışlası: Selimiye Kışlası, ilk olarak Nizam-ı Cedit Ordusu için eski Kavak Sarayı'nın*** yerine, 1215/1800 yılında inşa edilmiştir****. Selimiye Kışlası ve mahallesi, Levend Çiftliği'nde kurulan Nizam-ı Cedit Ordusu'nun masraflarının karşılanması için oluşturulan İrad-ı Cedit hazinesince yaptırılmıştı*****. Bu yapım sırasında bir kasr-ı cedidt, zabitan konakları, çarşı dükkânları, değirmen, hamam, tabhane, hastahane, cebehane, talim meydanı, tulumbacı kışlası, su haznesi, çeşme, iskele ve liman yapılmıştır (Haskan, 2001: 1260).

Kışla yapısı, 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda *"Grande Caserne de Cavalerie"* (Büyük Süvari Kışlası") adıyla dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir (bkz. H.1). Kışla yapısı bodrum ve zemin katları taş, üstü ahşap malzeme ile inşa edilmiştir (Batur, 1994: 515). Melling'in 1805 tarihli gravürüne göre 2 katlı olan kışlanın köşe kuleleri yoktur. Kışla, 1807'deki Kabakçı Mustafa Ayaklanması ve 1808'deki Alemdar Olayı sırasında Yeniçeriler

---

* Ramazanoğlu, tepe üzerindeki küçük yapıyı kışla bütününe hakim konumda olması nedeniyle kasr-ı hümayun olarak tanımlamaktadır (Ramazanoğlu, 2003: 44).

** Cezar da yeni ordu için kısa zamanda inşa edilen kışla binalarının ahşap yapım tekniğinde inşa edildikleri görüşündedir (Cezar, 2002: 471).

*** Kavak Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Artan ve Neumann, 1994: 494-495.

**** Kışlanın bu ilk yapımında manzumesi Şair Aynî tarafından yazılan ve günümüzde mevcut olmayan 1215/1800 tarihli kitabesi için bkz. Haskan, 2001: 1259-1260. Kışla kim tarafından yapıldığı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Tuğlacı'ya göre yapının mimarı Kirkor Amilya Balyan'dır (Tuğlacı, 1993: 55). Cezar ise, 1803 tarihli belgeye göre, kışlada yapılmakta olan işlere ilişkin keşfin, Hassa başmimarı Ahmed Nurullah Efendi gözetiminde, mühendis Abdurrahman Efendi ile eski başmimar Arif Efendi tarafından yapıldığını belirtmektedir (Cezar, 2002: 474-475).

***** 1219/1804-1805 tarihli Selimiye Camisi'nin inşaat giderleri ise "Ceb-i Hümayun"dan karşılanmıştır (Cezar, 2002: 475).

tarafından yakılarak tahrip edilmiş*, II. Mahmud döneminde yeniden yapılmıştır (Cezar, 2002: 476).

4.1.4 Kapıkulu Ocakları ve Nizam-ı Cedit Ordusu İçin İnşa Edilen Askerî Yapıların Genel Değerlendirmesi

Kapıkulu Ocakları ve Nizam-ı Cedit Ordusu için İstanbul'da inşa edilen kışlalar ve diğer askerî yapılar hakkındaki mimarî bilgilerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir**. Ulaşılabilen kaynaklardan elde edilen verilerle günümüzde mevcut olmayan yapıların kent içindeki konumlarının ve kışlaların plan, cephe düzeni ve yapım teknikleri açısından mimarî özelliklerinin değerlendirmesine çalışılmıştır.

A) Konum (bkz. EK 8)

1826 yılı öncesinde Kapıkulu Ocakları için inşa edilen ilk askerî yapıların Tarihî Yarımada'da sur içinde yoğunlaştığı görülmektedir. Askerî bakımdan birbirleriyle yakın ilişki içinde olan Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı ve Cebeci Ocağı askerleri devlet idaresinde de görevli olduklarından, bu ocakların kışlaları yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı'na ve birbirlerine yakın olarak yapıldıkları düşünülebilir.

Yeniçeri Ocağı'nın kışlalarından 15.-16. yüzyılda inşa edilen Eski Odalar ve Acemi Ocağı Kışlası kentin önemli bir aksı olan Divan Yolu üzerinde, Şehzadebaşı Semti'nde inşa edilmişti. Yeni Odalar ise, kentin en derin ve geniş vadisinde, Bizans döneminden itibaren önemli bir ticaret ve ulaşım yolu üzerindeki Aksaray Semti'nde yapılmıştı***. 16. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın yönetim merkezi olan Ağa Kapısı da önemli bir yerleşim yeri olan Süleymaniye'deydi. Topkapı Sarayı'na en yakın askerî yapı, Ayasofya Camisi'nin karşısındaki Cebeci Ocağı'nın kışlası ve deposu idi. Bu ocaklara ait diğer hizmet yapıları ve kullukların büyük bir bölümü de sur içindeydi. Bunların dışında sarayın ve padişahın güvenliğinden sorumlu olan ayrı bir askerî kuvvet olan Bostancı Ocağı'nın**** sur içinde ve sur dışında Boğaz kıyısında kendilerine ait yapıları vardı.

---

* Bu isyanlar sırasında kışlada çıkan olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haskan, 2001: 1261-1262.

** Bu duruma işaret eden Cezar da Yeniçeri kışlaları hakkında: "*.....Bu kışla binaları ahşap mıydı, kâgir miydi ? Binalar kaç katlıydı ? Binaların örtüsü kubbe mi yoksa kırma (eğimli) çatı mıydı ? Yeniçeri kanunnâmelerinde "oda", "kerevet", "çardak" diye tanımlanan mekânların özellikleri neydi ? "Oda" denilen kısımlar birkaç askerin barınacağı küçük mekânlar mıydı, yoksa bunlar 80-100 kişilik koğuşlardan mı oluşuyordu ? "Çardak" ve "kerevetin" kışla için farklı bir anlamı mı vardı.....*" diye yazarak bu konudaki belirsizliklere değinmiştir (Cezar, 2002: 61-62).

*** Kuban, Yeniçeriler'in buraya yerleşmesi nedeniyle Aksaray'da canlı bir günlük hayat yaşandığını; semtin etrafındaki yeşil alanları, kentin ana ulaşım aksında olması ve Marmara kıyılarına yakınlığı nedeniyle 17. yüzyılda gözde ve itibarlı bir konut alanı olduğunu belirtmektedir (Kuban, 1993: 161-164).

**** Bostancı Ocağı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kayra ve Üyepazarcı, 1992.

Diğer ocaklara ait yapılar ise sur dışında ve kent merkezine biraz daha mesafeli konumdaydılar. 16. yüzyılda yapılan Tophane Topçu Kışlası, Tophane-i Amire'nin hemen önünde deniz kıyısında yer almaktaydı. Top Arabacıları Ocağı'nın, III. Selim döneminde yapılan kışlası da buradaydı*. Üretilen toplar ve diğer malzeme deniz yoluyla başka kentlere ulaştırılmaktaydı. Tophane ticarî açıdan önemli bir mevki olan Karaköy ve Galata'ya da yakındı. 18. yüzyılda inşa edilen Taksim Topçu Kışlası ise, Beyoğlu'nun ilerisinde yüksek ve geniş bir düzlükte inşa edilmişti. Topçu Ocağı'nın kendilerine ait kullukları da Tophane ve Beyoğlu Semtleri'nde yer almaktaydı.

Humbaracı ve Lağımcı ocaklarının 18. yüzyıl sonunda yapılan kışlası ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun da sur dışında, Haliç Kıyısı'ndaki Hasköy Semti'ndeydi. Bu yapılar Tersane-i Amire'ye ve Osmanlı donanması için yapılan diğer askerî yapılara yakındı. Kışlanın ve okulun konumu deniz yoluyla malzeme getirilmesini de kolaylaştırmaktaydı. Topçu, Humbaracı ve Lağımcı Ocağı ile Nizam-ı Cedit Ordusu askerleri, Hasköy yakınındaki Kağıthane'de talim yapmaktaydılar.

Kent merkezine en uzak askerî yapı, Nizam-ı Cedit Ordusu için 18. yüzyıl sonunda yapılan Levend Çiftliği Kışlası idi. Kışlanın, Kapıkulu Ocakları'nın baskısından ve isyanlardan etkilenmemesi için burada inşa edildiği düşünülmektedir. Yine Nizam-ı Cedit Ordusu için 19. yüzyıl başında yapılan Selimiye Kışlası sur dışında olmakla beraber, Üsküdar'daki yerleşim merkezine yakındı. Anadolu Yakası'ndaki ilk büyük askerî yapı olan kışlaya da deniz yoluyla asker ve malzeme taşınmaktaydı.

B) Plan (bkz. EK 4)

Yazılı kaynaklardan ve görsel belgelerden elde edilen verilerden, kışlaların farklı işlevli ek yapılardan oluşan bir yapılar topluluğu olduğu anlaşılmaktadır**. Acemi Ocağı Kışlası, Eski ve Yeni Odalar, Tophane Topçu ile Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlalarının bir çevre duvarı ile yerleşim alanlarından ayrıldığı görülmektedir. Çevre duvarı üzerinde belirli noktalarda açılan kapılarla kışlalara giriş ve çıkışlar denetlenmiştir. Yeniçeri kışlaları bir meydanın etrafını saran yapılardan oluşmaktadır. 18. yüzyıl sonunda yapılan Kalyoncu Kışlası (bkz. H.12), Humbaracı ve Lağımcı Ocağı ile 19. yüzyıl başında yapılan Taksim Topçu ve Selimiye kışlalarının kışla yapıları ise dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak

---

* I. Süleyman (hd 1520-1566) döneminde ilk yapılan kışla sur içinde Şehremini ve Ahırkapı Semti'ndeydi.

** Koçu, Yeniçeri kışlalarının en çok iki katlı, büyük, kervansarayları andıran yapılar olarak düşünülebileceğini ifade etmiştir (Koçu, 1971: 5293). Eyice'ye göre de kışlalar klasik devir Türk mimarîsindeki kervansarayları andıran binalar topluluğundan oluşmaktaydı (Eyice, 1950: 1244/47).

inşa edilmişlerdir. Tophane Topçu ve Top Arabacıları Ocağı ile Levend Çiftliği kışlaları ise ayrık düzende kışla yapılarından meydana gelmektedir.

Kışlalarda özel ve ortak kullanılan mekânlar vardır. Özel mekânların başında padişah için yapılan Yeni Odalar'da "taht-ı hümayun odası", Ağa Kapısı'nda "daire-i hümayun" olarak geçen bölüm gelmektedir*. Bu bölümün "kasr-ı hümayun" adıyla Humbaracı ve Lağımcı ocakları ile Topçu Ocağı kışlalarında giriş cephesinde dışarı çıkıntılı yapılarak vurgulandığı, Levend Çiftliği Kışlası'nda ise ayrı bir yapı olarak inşa edildiği görülmektedir. Kışla yapılarında askerlerin kaldığı koğuşlara yer verilmiştir. Koğuşlar dışında talimhane, cami-mescit (tekke), hamam, mutfak, kiler, abdesthane, çamaşırhane, çeşme, ahır, imalâthane-dükkân, çardak ve bahçeler askerler ve diğer görevliler tarafından ortak olarak kullanılan diğer kışla birimlerdir.

Yeniçeri kışlalarındaki koğuşların her birinde 10 Yeniçeri kalmaktaydı. Yeni Odalar'da 368, Eski Odalar'da 47 "ocaklı oda" ve Yeni Odalar'da 69, Eski Odalar'da 55 "kerevet"** olduğu ve zabitan odalarının "*fevkanî*" (üst katta ?) olduğu belirtilmiştir. Yeniçeri kışlalarında koğuşların iç mekânları hakkındaki bilgiler de oldukça sınırlıdır. Koğuşların zemini sırlı tuğla ile döşeli olup, içerisi peyke veya sedirle döşenmiştir***. Koğuşlar bedelleri devlet tarafından verilen mumlarla aydınlatılmıştır (Uzunçarşılı, 1988a: 241-242, 246). Diğer bir yazılı kaynakta, koğuşların gayet rahat daireler olduğu; bina duvarlarının çini kaplı ve dehlizlerin büyük lambalarla aydınlatıldığı ifade edilmiştir**** (Galland, 1949: 186). Mermer direklerle süslenen koğuş kapılarının üzerinde Yeniçeri orta veya bölüklerinin "nişan" denilen sembollerine yer verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 241). Koğuşlarla ilgili tek görsel malzeme Tanyeli tarafından yayınlanan, hangi Yeniçeri kışlasına ait olduğu bilinmeyen tarihsiz bir çizimdir***** (bkz. Ç.5).

---

* Bunun dışında Yeni Odalar'da 20 adet olduğu belirtilen köşkün (Uzunçarşılı, 1988a: 241) ocaktaki rütbeli askerler ya da bazı görevliler tarafından kullanılan özel mekânlar olduğu düşünülmektedir. Yeniçeri kışlalarındaki hazine odasının (Uzunçarşılı, 1988a: 246) da ocağa ait önemli ve değerli eşyaların, belgelerinin saklandığı özel bir bölüm olduğu sanılmaktadır.

** Kerevet, üzerine şilte serilen, tahtadan yapılmış yüksekçe yerdir (Anonim, 1985: 183).

*** Yeniçeri ve Acemi odaları kilim, halı veya hasırla kaplanırdı. Hasır, kilim ve halıların altına serilirdi. Her sene vergi mükellefiyeti karşılığı olarak Manyas Ovası'ndan elde edilen sazlardan "*hasırcıyan*" denilen bir sınıf Acemi Ocağı için hasır yapardı (Uzunçarşılı, 1988a: 54).

**** Koçu, ortalara ayrılmış kısımların ana giriş kapıları üstündeki fenerlerle aydınlatıldığını; içeride taşlıklarda ve ayakyolları dehlizlerinde, koğuşlarda, tekke-mescitlerde bezir yağı kandili, zeytinyağı kandili ve balmumu yakıldığını belirtmiştir (Koçu, 1971: 5294).

***** Bu çizimde birbirini dik açıyla kesen koridorların çevresinde farklı büyüklükte koğuşlar sıralanmıştır. Koğuşlar iki pencere ve bir kapı açıklığı olan duvarla iki ayrı bölüme ayrılmıştır. İkinci kısımda, kapının karşısındaki duvarda ortada bir ocak ve iki yanında birer niş vardır. Koğuşun ilk kısmı da ayaklarla kendi içinde ikiye bölünmüştür. Ocaklı kısımların gece yatmaya yönelik, ayakla bölünmüş birimlerin ise günlük işlerin yapıldığı mekânlar olduğu düşünülebilir. Ramazanoğlu ise, bir tür iç bahçe olarak kabul edilebilecek ahşap

Ortak kullanılan en büyük mekânlar askerî eğitim-öğretimin yapıldığı talimhanelerdir. Yeni Odalar'da 90 talimhane olduğu belirtilmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 241). Acemi Ocağı, Ağa Kapısı, Tophane Topçu Kışlası, Humbaracı ve Lağımcı ocakları ile Levend Çiftliği kışlalarında talimhanelere yer verilmiştir. Kışlaların önemli yapılarından olan cami ve mescitlerin, Acemi Ocağı, Eski ve Yeni Odalar, Ağa Kapısı, Tophane Tophane Kışlası, Top Arabacıları Kışlası, Humbaracı ve Lağımcı Ocağı ile Levend Çiftliği kışlalarında kışla yapısından ayrı olarak meydanda ya da orta avluda inşa edildiği tespit edilmiştir. Yeni Odalar'da 4, Eski Odalar'da ise 1 tekke yapısı olduğu belirtilmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 241-242). Askerlerin temizlik ihtiyaçları için yapılan hamamların Acemi Ocağı, Eski Odalar* ve Levend Çiftliği Kışlası'nda kışla binasından ayrı olarak inşa edildiği belirlenmiştir.

Yeniçeri kışlalarındaki diğer ortak mekânların varlığı bilinmekle beraber, konumları hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır. Kışlalarda mutfak mekânın "*tahtânî*" (alt katta ?) olduğu, kiler abdesthane ve çamaşırhane bulunduğu belirtilmektedir** (Uzunçarşılı, 1988a: 246). Acemi Ocağı, Eski ve Yeni Odalar, Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlasında çeşmelere de yer verilmiştir. Yeni Odalar'da 158, Eski Odalar'da askerlerin atları ve hayvanlar için 26 ahır yapılmıştır. Yeni Odalar'da, Ağa Kapısı'nda, Cebeci Ocağı, Humbaracı ve Lağımcı ocakları ve Levend Çiftliği kışlalarında üretim amaçlı imalâthane ve dükkânlar açılmıştır. Yeni Odalar'da 130, Eski Odalar'da 21 çardak*** ve her bölüğün kendine ait parmaklıklı bahçesi olduğu belirtilmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 241-242, 246).

C) Cephe Düzeni

Kışla yapılarının cephe özellikleri hakkında edinilen bilgiler de oldukça sınırlıdır. Yazılı kaynaklarda Yeniçeri kışlalarının kapılarının revaklı ve geniş "turre" (oyma ?) saçaklı olduğu, mermer sövelerin çeşitli motiflerle bezendiği, kapı kanatlarının ahşap olup, kapının üstüne tarih ve kitabe taşı yerleştirildiği, kapının üst örtüsünün kurşun kaplı olduğu yazılıdır. Bir kapının üstünde gözetleme amaçlı bir nöbetçi odası, bir diğerinin üstünde ise hünkâr

---

olduğu sanılan ayaklarla ayrılmış kısımların duvarlarının pek yüksek olmadığını, koridorların da kapalı kapılarla sınırlanan iç sokaklar olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir (Ramazanoğlu, 2003: 35).

* Eski Odalar'daki hamamın askerler için yetersiz olduğu düşünülmektedir. Koçu da, Aksaray ve civarında iki Yeniçeri kışlası arasında 10'dan fazla hamam olduğunu ancak Yeniçerilerin bu hamamlarda yıkanmalarının mümkün olmadığını kaydetmiştir (Koçu, 1971: 5294).

** Koçu, "Yeniçeriler" adlı eserinde, her ortanın mutfağında belirli günlerde yapılan bir yiyeceğin meşhur olduğunu ve bunun gelenekselleştiğini, örneğin Hıdırıllez'de bir ortanın kuzu büryanı, bir diğerinin Muharrem'de aşure vs. yaptığını, bunların devlet büyüklerine gönderilerek bahşiş toplandığını ve orta sandığına gelir sağlandığını belirtmiştir (Koçu, 1971: 5294).

*** Çardağın talimhane etrafında ahşap direkli, üzeri çatı ile örtülmüş yarı açık bir mekân olduğu düşünülmektedir. Çardaklar, yağmur ve güneşten korunma, dinlenme-toplanma ya da malzemeleri koruma amacıyla kullanılmış olabilirler.

dairesinin bulunduğuna dair bir bilgi vardır (Uzunçarşılı, 1988a: 239, 246). Görsel kaynaklarda kapıların üstü kırma çatılı ya da kubbeyle örtülüdür. Koğuşların "*fevkanî*", mutfakların ise "*tahtânî*" oldukları bilgisi de kışlaların 2 katlı olduğuna işaret etmektedir. Kışla yapılarının çatısının kiremit kaplı olduğu belirtilmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 246).

18.-19. yüzyılda inşa edilen Tophane ve Taksim Topçu kışlaları ile Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışla yapılarının cepheleri Neoklasik üslûpta düzenlenmiştir. Humbaracı ve Lağımcı Ocağı ile Taksim Topçu kışlalarında giriş cephesi aksındaki hünkâr kasrı dışarı çıkıntılı yapılarak vurgulanmıştır. Bu üç kışla yapısında pencerelerin düzatkılı olduğu, cephelerin kat silmesi ve pilastrlarla hareketlendirildiği ve yapıların üstünün kırma çatı ile örtülü olduğu görülmektedir.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme

Uzunçarşılı, Yeniçeri kışlalarının ahşap olarak inşa edildiğini*, duvarların bağdadili yapılıp boyandığını belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1988a: 243, 246). Kışlalarda cami, hamam gibi bazı birimlerin kâgir olarak inşa edildiği, diğer birimlerin ahşap yapım tekniğinde yapılması nedeniyle çıkan yangınlardan sıkça etkilendiği düşünülmektedir. Kışlaların kâgir olarak inşa edilmesi gerektiğine ilişkin hükümler bulunmaktadır (bkz. EK 17, B.1). Ancak kışlalardaki hangi birimlerin kâgir olarak inşa edildiği kesin olarak tespit edilememektedir.

4.2 1826 Yılından Sonra Askerî Yapı Faaliyetleri

1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte diğer Kapıkulu Ocakları kaldırılmış ve yeni bir askerî düzene geçilmiştir. Kapıkulu Ocakları'na ait yapılar yıkılmış, terk edilmiş, ayakta kalanlara ise yeni işlevler verilmiştir. Askerî teşkilâtta yapılan düzenlemelerden sonra ordu merkezi olan kentlerde, yeni ordu ve bu ordunun ihtiyaçları doğrultusunda, farklı işlevli birçok askerî yapı inşa edilmiştir.

4.2.1 Farklı İşlevle İnşa Edilen Askerî Yapıların Sınıflandırması

19. yüzyıldaki genel yapı faaliyetleri ve askerî mimarlık alanındaki yapı faaliyetleri 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabında "*inşâât-ı berriyye*" (karada yapılan inşaat) ve

* Koçu ise, Eski Odalar'ın aslında kâgir olarak yapıldığını fakat II. Bayezid dönemindeki (hd 1481-1512) büyük depremde yıkılınca ahşap olarak yenilendiklerini ifade etmektedir (Koçu, 1971: 5293).

"*inşâât-ı bahriyye*" (deniz kenarında yapılan inşaat) olarak ikiye ayrılmıştır*. "*İnşâât-ı bahrîye*"nin su mühendisleri ve "*bahrîye inşâiyye*" mühendislerinin görevi olduğu ve bunların ayrı şeyler olduğu kaydedilmiştir. "*İnşâât-ı berriyye*" ise "*inşâât-ı askeriyye, inşâât-ı mülkiyye, inşâât-ı husûsiyye, inşâât-ı nâfıa*" olmak üzere başlıca dört kısma ayrılmıştır. Askerî inşaat, askerin korunması ve güvenlik için inşa edilen her türlü yapıyı kapsamaktadır. Bu yapılar sırasıyla: kışla, karakolhane, hastahane, depo, ambar, silâhhane, cephane mağazaları, baruthane, fişekhane, tophane, askerî fabrika, imalathane ile barışta ve savaşta yapılan istihkâm yapıları, askerîyeye ait yol ve köprü vb. yapılardır.

Bu bilgiler ışığında yapılan araştırmalarda, Osmanlı Devleti askerî teşkilâtının kara kuvvetlerine ait 14 farklı işlevli askerî yapı inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu askerî yapılar idarî yapılar (redif ve jandarma daireleri), kışlalar (piyade, süvari, topçu, redif, jandarma kışlaları), okullar (rüştiye, idadî, jandarma okulları), hastahaneler, karakollar (sınır karakolu; şehir içi süvari, nizamiye ve jandarma karakolları), fabrikalar, silâhhaneler, depolar, fırınlar, hapishaneler, lojmanlar, misafirhaneler, gazinolar ve istasyonlar olarak sınıflandırılabilir.

4.2.2 Askerî Yapı Faaliyetlerinden Sorumlu Birimler

1826 yılından sonra askerî yapılar ile diğer resmî ve kamu yapıları daha önceki dönemlerde olduğu gibi bazı devlet kurumlarınca inşa edilmiştir. 1831 yılında devletin tüm imar ve bayındırlık işleriyle ilgilenmek üzere Hassa Mimarlar Ocağı yerine "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü" ile ona bağlı olarak saray ve kasırların onarım işleri ile ilgilenen "Ebniye-i Mirîye Tamirat Müdürlüğü" kurulmuştur (Can, 2002: 25). 1839 yılında Tanzimat'ın ilânından sonra yapılan düzenlemelerle ülke genelindeki bayındırlık ve imar faaliyetleri merkezden planlanmaya başlanmıştır.

---

* 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabında "*inşâât-ı berriyye*" şu şekilde tarif edilmiştir: "*İnşâât-ı berriyye" inşâât-ı askeriyye –inşâât-ı mülkiyye –inşâât-ı husûsiyye-inşâât-ı nâfıa- nâmlarıyla başlıca dört kısma münkasımdır. İnşâât-ı askeriyye askere âid her nev' ebniye ya'nî askerin tahaffuz ve tahsîni için inşâ edilen kışla ve karakol-hâne ve haste-hâne ile melbûsât ve me'kûlatın muhâfazasına mahsûs deboy* (depo) *ve anbar ve esliha ve mühimmâtın hıfzı için yaptırılan silâh-hâne ve cebe-hâne mağazaları, barut-hâne, fişenk-hâne, top-hâne vesâire gibi bil-cümle askerî fabrika ve i'mâlât-hâneleriyle vakt-i hazar ve seferde inşâ ettirilen bil-cümle istihkâmât ve sevkıyât ve muvâsalat-ı askeriyyeye mahsûs olarak yapılan yol ve köprüler ve buna mümâsil şeyler olup inşâât-ı mülkiyye ve husûsiyye ve nâfıa dahi devâir-i mülkiyye ve emîriyye ve husûsî hâneler ile menâfi' i'mâya hâdim olmak üzere yapdırılan şoseler demir yollar köprüler su bendleri vesâireden ibâretdir. Her nev' ebniyenin ya'nî inşâât-ı mülkiyye ve husûsiyye ile inşâât-ı askeriyyenin usûl-ü i'mâli ve inşâsı bir olup yalnız tertîbâtca her biri diğerinden bir mikdâr tahlîf ettirdiğinden ebniye-i askeriyyenin tertîbât-ı mukteziyye ve tezyînât-ı mi'mâriyyesine dâir usûl-ü kavâid-i tafsîlât-ı lâzıme ile derc edilmiştir* (Nuri, 1312: 3). *İnşâât-ı askeriyyeden istihkâm inşâsıyla yol ve köprü yapmak dahi istihkâm ile turuk ve köprücülük fenlerine âiddir. Ebniye inşâsında mi'mâr ve mühendisin dikkat edeceği şey'i evvelen binânın metîn ve ucuz ve sâniyen yakışıklı ve müzeyyen ve sâlisen müferrih ve kullanışlı yapılması olduğundan mevâdd-ı selâse-i mezkûrenin her birine âid usûl ve kavâid birer fâsılda beyân olunacakdır"* (Nuri, 1312: 4).

1845 yılında, Abdülmecid döneminde padişahın direktifleriyle oluşturulan "imar meclisleri" daha çok taşraya yönelik çalışarak imar faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Anadolu'da 5 ve Rumeli'de 5 olmak üzere toplam 10 bölgede görev yapan imar meclisleri, yapılması gerekenleri raporlarla "Meclis-i Vâlâ"ya bildirmişlerdir. İmar meclislerinin başkanları askerîyeden "mirliva" (tuğgeneral) rütbeli kişiler arasından seçilmiştir. İnşasına karar verilen yol, köprü ve limanların yapım projelerinin hazırlanması ve haritalarının çıkarılması amacıyla daha çok subay ve askerî mühendisler görevlendirilmiştir. Ancak bu çalışmalar kabinede meydana gelen değişiklikler nedeniyle yarım kalmıştır (Dündar, 2000: 14-16).

1848 yılına gelindiğinde imarla ilgili tüm kurumları ve meclisleri tek bir çatı altında toplayan "Nafıa Nezareti" kurulmuştur. Ebniye-i Hassa Müdürlüğü, 1849 yılında "Ebniye Muavinliği"ne dönüştürülerek yeni nezarete bağlanmıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte inşa ve onarım işlerinde konu önce Bâb-ı Alî'den, Nafıa Nezareti'ne, buradan da Ebniye Meclisi'ne iletilmiştir. Meclisin gönderdiği kalfalar ve diğer görevliler gerekli keşifleri yaptıktan sonra, Nafıa Meclisi de uygun bulduğu takdirde nazırın takririyle, tekrar Bâb-ı Alî'ye arz olunmuş ve iradesi çıktıktan sonra da nezarete bilgi verilmiştir. Ancak mecliste bazı usulsüzlükler olduğu ileri sürülerek, 1849 yılında Nafıa Nezareti, Ticaret Nezareti ile birleştirilmiştir (Dündar, 2000: 16).

1857 yılında "Meclis-i Ma'âbir" kurulmuş ve bir yıl sonra da Meclis-i Nafıa kaldırılmıştır. 19. yüzyılın ortalarına doğru nezaretlerin kurulmasıyla birlikte, imar işleri başta Bâb-ı Âlî olmak üzere Ticaret, Nafıa ve Evkaf-ı Hümayun nezaretlerine bağlı ilgili birimler tarafından yürütülmüştür (Dündar, 2000: 17). 1861 yılı sonrasında ise Ebniye-i Mirîye Tamirat Müdürlüğü yerine Hazine-i Hassa'ya bağlı olarak "Ebniye-i Seniyye İdaresi" kurulmuştur*. Yukarıda açıklanmaya çalışılan Osmanlı imar sistemi içerisinde, 1831 yılından 19. yüzyılın son çeyreğine kadar inşa edilen askerî yapılardan tek bir birimin sorumlu olmadığı anlaşılmaktadır.

İstihkâm ve İnşaat Dairesi (bkz. EK 7)

BOA'nde bulunan belgelerden ve 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında basılan Osmanlıca yazılmış askerî konulardaki kitaplardan, askerî yapıların inşa işleriyle bu yüzyılın son

* BOA'nde bulunan 1278/1861-1862 tarihli iki belgeden bu dönemde "*Kışla-yı Hümâyûnlar Ebniyesi*" adında bir birimin olduğu anlaşılmaktadır (BOA, Dosya No: 35, Gömlek No: 71 ve 75, Fon Kodu: A.DVN. MHM.). Hassa Mimarlık Ocağı'nın gelişimi, kaldırılması ve mimarlık teşkilâtının yeniden örgütlenmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Can, 2002: 1-29.

çeyreğinde Bâb-ı Seraskerî'ye bağlı olarak kurulan *"İstihkâm ve İnşâât Dâiresi"*nin ilgilendiği tespit edilmiştir. Bu dairenin açılmasından sonra askerî yapı faaliyetleri tek merkezden ve daha düzenli olarak yürütülmüştür. *"İnşâât-ı Askeriyye Dâiresi"*, "*Dâire-i Askeriyye*" olarak da adı geçen bu dairenin kesin olarak hangi tarihte kurulduğu tespit edilememiştir. Ancak 1306/1890-1891, 1311-1312/1895-1897 ve 1326/1910-1911 tarihli "*Sâl-nâme-i Askerî*"lerde, İstihkâm ve İnşaat Dairesi askerî teşkilâtın bir birimi olarak gösterilmektedir*. Salnameler'de bu dairede görev yapan personelin isimleri, rütbeleri ve aldıkları madalya ve nişanlar da belirtilmiştir.

1306/1890-1891 tarihli Salname'de 2 şubeye ayrılan İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin personelinin dökümü verilmiştir (bkz. B.7). Bu listeye göre dairede 18 kişi görev yapmaktadır. Dairenin başında *"ferîk"* (korgeneral, tümgeneral) rütbeli bir *"reîs-i evvel"* (birinci başkan) vardır. Başkandan sonra *"mîr-alây"* (albay) rütbeli *"reîs muâvini"* (başkan yardımcısı) ve rütbeli subaylardan oluşan teknik kadro gelmektedir. Bu Salname'den büyük bir olasılıkla askerî yapıların projelerinin tasarlanıp, çizildiği 2 subayın görev yaptığı *"resmhâne"* adlı bir birimin varlığı öğrenilmektedir. İnşaatlarda görevli 3 subayın ise kontrolör olarak çalıştıkları düşünülmektedir. Bunun dışındaki 13 subay ise idarî işlere bakıyor olmalıdır**.

1311-1312/1895-1897 tarihli Salname'den yine 2 şubeye ayrılan olan dairede 63 kişinin görev yaptığı anlaşılmaktadır (bkz. B.8). Dairenin 7 subaydan oluşan bir idarî kadrosu vardır. Daha sonra askerî inşaat işlerinde görevli 56 subayın listesi verilmiştir. Ancak bu kişilerin görev alanları tanımlanmamıştır***. 1326/1910-1911 tarihli Salname'ye göre İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin 20. yüzyıl başında da faaliyettedir. Bu dönemde de dairenin başında *"ferîk"* rütbeli bir başkan vardır. Başkandan sonra yine *"ferîk"* rütbeli ikinci bir başkan gelmektedir. Bunu "*evvel-i sânîs*" *(yarbay)* rütbeli bir baş kâtip, *"ferîk"* rütbeli bir daire memuru ve "*evvel-*

---

* Bunun dışında askerî teşkilatın diğer daireleri: "*Erkân-ı Harbiyye Dâiresi, Makam ve Alay Ser-askerî Dâiresi, Piyâde Dâiresi, Muhâkemât Dâiresi ve Makam-ı Ser-askerîye merbût Divân-ı Harb, Topçu Dâiresi, Süvâri Dâiresi, Levâzımât Dâiresi, Sıhhiye Dâiresi* ve *Muhâsebât Dâiresi*" olarak belirtilmiştir.

** Birinci şubenin başında "*mîr-alây*" rütbeli bir müdür ve altında "*binbaşı*" rütbeli bir müdür yardımcısı vardır. İkinci şubenin başında "*mîr-livâ*" rütbeli bir müdür ve altında "*mîr-alây*" ve "*kaim-makam*" (yarbay) rütbeli iki müdür yardımcısı bulunmaktadır. Bundan sonra yine "*kaim-makam*" rütbeli bir memur, "*resmhâne*"de binbaşı rütbeli 2 subay ve inşaatta binbaşı rütbeli 3 subay vardır. Bunun dışında dairede "*evvelî*" rütbeli bir baş kâtip, "*sâniye*" (yarbay) rütbeli bir birinci şube kâtibi ve aynı rütbeli bir ikinci şube yazı işleri kâtibi, "*sâlise*" (binbaşı) rütbeli bir ikinci şube ikinci kısım kâtibi ve aynı rütbeli bir ikinci şube muhasebe kâtibi görev yapmaktadır.

*** Dairenin başında "*ferîk*" rütbeli bir "*reîs*" vardır. Başkandan sonra "*mîr-livâ*" rütbeli bir "*müfettiş*" gelmektedir. Bunu "*mütemâyiz*" (mîr-alây/albay) rütbeli bir baş kâtip izlemektedir. Dairenin iki şubeye ayrıldığı, birinci şubenin başında "*mîr-livâ*" rütbeli bir müdürün, altında *binbaşı* rütbeli bir yardımcısının; ikinci şubenin başında ise "*mîr-livâ*" (tuğgeneral) ve "*mîr-alây*" rütbeli iki yardımcının bulunduğu görülmektedir. 56 subaydan 1 tanesi "*mîr-alây*", 1 tanesi "*kaim-makam*", 7 tanesi binbaşı, 2 tanesi "*alây emîni*", 18 tanesi "*kolağası*", 11 tanesi yüzbaşı, 1 tanesi tabur kâtibi ve 15 tanesi "*mülâzım-ı evvel*" (üsteğmen)dir.

i sânîs" rütbeli bir mimar izlemektedir. Daire, "*tahrîrât kalemi*", "*birinci şu'besi*", "*ikinci şu'besi*" ve "*refakatte müstahdem olanlar*" olmak üzere farklı bölümlere ayrılmıştır*.

İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin tüm askerî yapıların inşa işlerinden sorumlu olduğu, çeşitli idarî görevlerinin bulunduğu, yapıların tasarlanıp, projelerinin çizilmesi işlerine baktığı ve inşa edilmeden önce keşifler yaptırdığı anlaşılmaktadır**. BOA'nde bulunan 1888 tarihli belgelerin üzerindeki "*Makam-ı Ser-askerî İstihkâm ve İnşâât Dâiresi*" anteti, Seraskerliğe bağlı bu dairenin varlığını göstermektedir (bkz. B.3-4). Yine BOA'ndeki 1888 tarihli bir belgeden, Fransa Harbiye Nezareti İstihkâm-ı İnşaat Dairesi'nde görevli Fransız subaylara Osmanlı nişanları verildiği tespit edilmiştir. Bu belge Fransa ile Osmanlı Devleti'nin askerî mimarlık alanında yakın ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu belgeden, Osmanlı İstihkam ve İnşaat Dairesi'nin Fransız İstihkam ve İnşaat Dâiresi'nin idarî yapısını örnek aldığı, Fransa'daki dairenin başında da general rütbeli bir asker olup, dairenin iki şubeye ayrıldığı anlaşılmaktadır (bkz. B.5). BOA'nde bulunan 1884-1885, 1888, 1891 tarihli belgelerden de ordu merkezlerinde askerî yapı faaliyetleriyle ilgilenen mimarlar olduğu ve "İstihkâmât-ı İnşaat Komisyonu"nda subayların görev yaptıkları ve rütbelerinin yükseltidiği öğrenilmektedir (bkz. B.1-4,6).

BOA'ndeki askerî yapılarla ilgili belgelerden 1826 yılından sonraki dönemde askerî yapıların inşası için önce Bâb-ı Seraskerî'nin isteği ile bir keşif yapıldığı, askerî yapıların keşif, inşa ve onarım masraflarının önce Hazine-i Amire'den , 1838 yılından sonra ise yeni kurulan Maliye Nezareti*** tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Bâb-ı Seraskerî'nin kaldırılarak, 1908 yılında "Harbiye Nezareti"nin kurulmasından sonra İstihkâm ve İnşaat Dairesi yerine nezarete bağlı bir "Müstakil İnşaat Şubesi" oluşturulmuştur**** (Anonim, 1985: 604).

---

* 1311,1312/1895-1897 tarihli "*Sâl-nâme-i Askerî*"den İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nde "*Erzurum,Üsküp- Selanik, Çatalca, ...Boğazı İstihkâm ve İnşâât Komisyonu*"; 1326/1910-1911 tarihli "*Sâl-nâme-i Askerî*"den ise "*Ordû-yi Hümayunlar İnşâât Komisyonu*" adıyla bazı birimler olduğu ve başkent İstanbul dışında taşrada da askerî yapı faaliyetinde bulunulduğu anlaşılmaktadır.

** Askerî yapıların dışında bazı kamu yapılarının inşasıyla da bu dairenin ilgilendiği tespit edilmiştir. 1892'de temeli atılan Darülaceze'nin yönetimi için oluşturulan idare heyetinin başında ve inşaata nezaret edilmesinde rütbeli askerler görev yapmışlar, yapının keşif defteri ve planları bu daire tarafından hazırlanmıştır (Yıldırım, 1996: 28, 37-38, 43, 45, 48).

*** Maliye Nezareti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akyıldız, 1993.

**** 1912 tarihli Salname'ye göre Harbiye Nezareti şu birimlerden oluşmaktaydı: Şûrayı Askerî, Tahrirat Dairesi, Hukuk Müşavirliği, Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Dairesi, Piyade Dairesi, Süvari Dairesi, Sahra Topçu ve Nakliye Kıtaatı Dairesi, Ağır Topçu Müfettişi Umumîliği Dâiresi, Sıhhiye Dairesi, Kıtaat-ı Fenniye ve Mevakii Müstahkeme Müfettişi Umumîliği, Müstakil İnşaat Şubesi, Muhakemat Dairesi, Muhasebat-ı Umumîye Dairesi, Heyet-i Teftişiye, Levazımat-ı Umumîye, Matbaa-i Askeriye, Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettişi Umumîliği ile diğer daire, şube ve kalemler (Anonim, 1985: 604).

5. 1826 YILINDAN SONRA İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN ASKERİ YAPILAR

İstanbul'da 1826 yılından sonra yeniden yapılandırılan Osmanlı Ordusu'nun kara kuvvetleri için idarî yapılar, kışlalar, okullar, hastahaneler, karakollar, fabrikalar, silâhhaneler, depolar ve fırınlar olmak üzere 9 farklı işlevli askerî yapı/yapı grubu inşa edildiği belirlenmiştir. Yazılı ve görsel kaynaklardan askerî hapishane, lojman, misafirhane, gazino ve istasyonların, İstanbul dışındaki diğer ordu merkezlerinde yapıldıkları tespit edilmiştir. İstanbul'da inşa edildiği belirlenen 1 idarî yapı, 14 kışla, 11 okul, 12 hastahane, 17 karakol, 4 fabrika, 4 silâhhane, 2 depo ve 3 fırın olmak üzere toplam 68 adet askerî yapı/yapı grubu işlevlerine göre günümüzde mevcut olanlar ve olmayanlar olmak üzere sınıflandırılarak, tarihsel gelişimleri, mimarî özellikleri ve koruma sorunları açısından ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yapı/yapı gruplarından 47 adedinin günümüze ulaştığı, 21 adedinin ise yok olduğu görülmüştür (bkz. EK 8-14, Çzg.1). Askerî yapı gruplarının önemli ek yapılarından olan mutfak ve hamam yapılarının inşası ile ilgili teknik şartnamelerin varlığı ve bu yapıların bir bölümünün halen mevcut olmaları göz önünde bulundurularak bu yapılar ayrıca ele alınarak incelenmiştir.

5.1 Askerî İdarî Yapılar

Osmanlı Devleti askerî teşkilâtının idarî işlerini yürütmek amacıyla, 1826 yılından sonra İstanbul'da, günümüzde de mevcut olan ve "Harbiye Nezareti Binası" olarak bilinen yapı inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde askerî konulardaki idarî kararlar için 16. yüzyıldan 1826 yılına kadar "Ağa Kapısı" adı verilen makam kullanılmıştır. 1826 yılında yeni bir askerî düzene geçildiğinde idarî işlerin yürütülmesi için "Bâb-ı Seraskerî" adı verilen yeni bir makam oluşturulmuştur. Bu makam 1908 yılında "Harbiye Nezareti"ne dönüşmüştür.

5.1.1 Harbiye Nezareti Binası

Harbiye Nezareti, Eminönü İlçesi'ne bağlı Beyazıt Semti'nde ve 104 pafta, 618 ada, 19 parseldedir. Yapı, günümüzde yaklaşık 202.527 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 8,15,16)

Harbiye Nezareti binası, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki ilk sarayı olan Eski Saray'ın* (bkz. H.1) bulunduğu alandaki Serasker Konağı'nın** yerine, Beyazıt Meydanı'na açılan dış

---

* Eski Saray hakkında bilgi için bkz. Artan, 1994: 204-205; Seçkin, 1990.

** Seraskerlik binasının yapım tarihi ve mimarı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. S. Can, 1826 tarihli bir belgeye göre, Eski Saray binalarının yıkılıp yerine Serasker Hüseyin Paşa için bir harem dairesi ve diğer yüksek rütbeli subaylar için bazı idarî binalar yapılması işinin dönemin başmimarı Seyyid Abdülhalim Efendi'ye verildiğini yazmaktadır (Can, 2002: 64). Tuğlacı ise, 1827 yılında Kirkor Amira Balyan tarafından dışı kâgir, içi ve sonradan eklenen bölümleri ahşap olarak bir Serasker Konağı'nın inşa edildiğini belirtmektedir

avlu kapısındaki 1282/1865-1866 tarihli kitabeye göre*, Abdülaziz döneminde inşa edilmiştir** (Can, 1994a: 551). BOA'nde, "Bâb-ı Seraskerî" yapılarının inşası ve kullanımıyla ilgili, 1242-1310/1826-1893 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 16, Çzg.1-2). "*Bâb-ı Seraskerî, Seraskerlik, Dâire-i Umûr-i Askerîyye*" adlarıyla bilinen, 1908 yılında "*Harbiyye Nezâreti*", sonrasında "*Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâiresi*" adını alan yapı önemli olaylarla anılmıştır***.

Yapı, Cumhuriyet'in ilânından sonra bakanlıkların Ankara'ya taşınmasına kadar askerî işlerin yürütüldüğü idarî bir merkez olarak kullanılmış, Darülfünun'un buraya taşınmasından sonra 1933 yılında "İstanbul Üniversitesi" adını almıştır (Can, 1994a: 551). Günümüzde, bu yapıda Üniversite'nin Rektörlük, İktisat ve Hukuk Fakültesi dekanlıkları ile bazı idarî birimleri bulunmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 15)

Harbiye Nezareti binası bir çevre duvarıyla sınırlandırılmış, 4 kapı ile dışarıya açılan, düz ve geniş bir alanda inşa edilmiştir. 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda "*Dâire-i Umûr-i Askerîyye*" (Askerî İşler Dairesi), 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*Ministère De La Guerre*" (Savaş Bakanlığı) adıyla gösterilen yapının etrafında Eski Saray'a ve Seraskerlik makamına ait diğer yapılar da görülmektedir**** (bkz. H.2-3, F.1-8). Bu yapılardan günümüze Harbiye

---

(Tuğlacı, 1993: 505). Abdülmecid'in saltanatının ilk yıllarında, beş yıla yakın Seraskerlik ve Mabeyin Müşirliği görevinde bulunan Rıza Paşa, Seraskerliği Üsküdar'a taşımıştır. Sonraki Serasker Hüsrev Paşa ise makamı tekrar eski binasına getirmiştir (Cezar, 2002: 510).

* Kapının güney cephesindeki kitabe hattat Şefik Bey tarafından, avluya bakan kuzey cephesindeki kitabe ise hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır (Tuğlacı, 1993: 505). Güneydeki kitabede ortada "*Dâire-i Umûr-i Askerîyye*" sağ tarafta "*İnnâ fetehnâ leke fethân mübînâ*" sol tarafta ise "*Ve yansurekallah nasran azîzâ*" yazmaktadır. Kuzey cephesinde ise ortada: "*Matla' envârı-ı şevket şems-evc-i saltanat / Âsmân durdukça olsun mazhar nasr-ı azîz / Askere Nüzhet kulu tebşîr eder târihini / Lûtf-i şâh Abdülazîz açtı der nasr-ı azîz 1282*", sağ tarafta "*Nasrun minallahi ve fethun kariybun*", sol tarafta ise "*Ve beşşiri'l-mü'minîn yâ Muhammed*" yazılıdır.

** Kaynaklarda Harbiye Nezareti binasının inşa tarihi ve kimin tarafından yapıldığı hakkında farklı bilgiler vardır. Can, binanın mimar Bourgeois tarafından tasarlandığını, 1864-1866 yıllarında inşa edilen yapıda uygulamayı Mühendishane'den yetişen Ali Paşa'nın yürüttüğünü, bina eminliğini Altunizade İsmail Zühdü Paşa'nın yaptığını yazmaktadır (Can, 1994a: 551). Tuğlacı ise, yapının 1864 yılında Sarkis Balyan tarafından yapıldığını ifade etmektedir (Tuğlacı, 1993: 505). Cezar, Abdülaziz'in binayı ziyaret ettiğinde Daire-i Şâhâne'de dinlendiğine değinerek inşaatın 1867 yılında bitmiş olduğunu ve inşaat süresince buradaki görevlilerin çalışmalarını sürdürmek üzere Taşkışla'ya taşındığını belirtmektedir (Cezar, 2002: 511).

*** Abdülaziz, askerî bir darbe sonucu tahttan indirilip, V. Murad (hd 1876) tahta çıkarıldığı zaman "Biat Töreni" burada gerçekleştirilmiştir (Cezar, 2002: 512).

**** Eski Saray'ın "Bâb-ı Seraskerî"ye verildiği dönemdeki durumu ayrıntılarıyla bilinmemekle birlikte, 19. yüzyıla ait harita ve fotoğraflardan bu alanda bazı kâgir ve ahşap yapılar olduğu görülmektedir. Ancak bu yapıların özgün işlevleri ve yapım tarihleri tam olarak belirlenemediğinden tez kapsamında ayrıca incelenmemişlerdir. Sadece haritalarda "*kışla-yı hümâyûn*" ve "*caserne et bâtiment d'administration*" (kışla ve idare yapısı) olarak gösterilen yapının, Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi olarak inşa edildiği belirlendiğinden tez kapsamında ayrıca değerlendirilmiştir. Haritalarda kuzey yönünde "*Süleymaniye Kışlası*" ve "*caserne*" (kışla) olarak tanıtılan bina, dikdörtgen şeklinde, 2 katlı ve kâgir olarak inşa edilmiş büyük bir yapıdır. Yapı aksındaki giriş bölümü öne çıkarılmış olup sütunlarla vurgulanmıştır. Düz atkılı pencereleri olan yapının üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Bu yapının doğusunda haritada "*cephane*" olarak, batısında ise bu yapıya dik

Nezareti Binası, Beyazıt Yangın Kulesi*, Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi, 4 avlu giriş kapısı ve Beyazıt Meydanı'na bakan kapının yanındaki 2 köşk binası ulaşmıştır. Kuzey yönündeki diğer yapılar ise günümüzde mevcut değildir (bkz. F.9).

Harbiye Nezareti Binası

Plan: Yapı dikdörtgen şeklinde, 56.50x126.22 m boyutlarında ve 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı tüm yapıyı çevreleyen bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Yapının ortasında üzeri bir ışıklıkla aydınlatılan kareye yakın planlı küçük bir iç avlu yapılmıştır (bkz. Ç.1). Üst katlara ulaşım koridordaki 3 kollu, 4 ayrı merdivenle sağlanmıştır. İç avlunun etrafı ile giriş hollerine yerleştirilen taşıyıcı mermer sütunlar ve merdivenler anıtsal görünümdedir. Yapı içindeki "Hünkâr Dairesi, İçtima Salonu, Kabul Salonu, Mavi Salon, Pembe Salon" olarak isimlendirilen mekânların duvar ve tavanları, geleneksel Türk motifleri ve Batı tarzında manzara resimleriyle bezenmiştir (Can, 1994a: 551) (bkz. F.13-16).

Cephe düzeni: Yapı, Neoklasik üslûpta ve dört cephesindeki girişlere göre simetrik düzendedir. Her cephenin aksındaki giriş bölümleri iki kademeli olarak dışarı taşırılmıştır. Güney cephesindeki yarım daire kemerli asıl giriş kapısı yanlarda 4 mermer sütunla, diğer cephelerdeki kapılar ise 2 mermer sütunla vurgulanmıştır. Profilli söveyle çevrili zemin kat pencereleri yarım daire kemerli, üst kat pencereleri ise basık kemerli olup kilit taşı motifiyle süslenmiştir. Zemin kat pencerelerinde demir parmaklık, üst kat pencerelerine ise dökme demir pencere korkulukları vardır. Yapının köşelerine taş kaplı pilastrlar, kat aralarında ve saçakta ise profilli silmeler ve düz bir çatı parapeti yapılmıştır. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.10-12).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 100, üst katlarda ise 90 cm'dir. Duvarlarda dolu tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir (bkz. F.17). Yapının özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir (Can, 1994a: 551).

---

konumda, yine dikdörtgen şeklinde, benzer cephe düzeninde "*hastahane*" ve "*Etat Major Général*" olarak gösterilen başka bir yapı vardır. Bu yapının da batısında "*matbah*", "*ahur*" ve "*hamam*" vardır. Fotoğrafta Süleymaniye Kışlası'nın batısında görülen çokgen planlı yapı ise haritalarda çizilmemiştir. Süleymaniye Kışlası ile yangın kulesi arasındaki alanda Seraskerlik makamına ait 2 katlı, geleneksel konut mimarîsinin cephe düzeninde inşa edilmiş yapılar vardır. Bu yapılar, yeni Harbiye Nezareti binası yapılırken yıkılmışlardır. (bkz. H.2-3, F.1-8). Bu yapıların tek yapı ölçeğinde ayrıntılı olarak tanımlanabilmeleri için BOA'nde belgelerin okunması gerekir (bkz. EK 16, Çzg.1-2). S.Can, 1826 tarihli keşif defterine göre bu alandaki bazı yapıların dönemin başmimarı Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından inşa edildiğini, cephaneliğin 1827 yılında Kırımlı Mahmud Ağa'nın başmimarlığı döneminde yapıldığını yazmaktadır (Can, 2002: 65). Tuğlacı (Tuğlacı, 1993: 505) ve Cezar da (Cezar, 2002: 511), bu alandaki binalar hakkında bazı bilgiler vermektedir. Ancak bazı yapılar haritalarda gösterilmediğinden ve haritalara göre yapılar farklı dönemlerde farklı işlevlerle kullanıldığından, bu bilgilerin hangi binalara ait oldukları belirlenememektedir.

* Beyazıt Yangın Kulesi hakkında bilgi için bkz. Batur, 1994: 190.

Dış Avlu Kapıları

Harbiye Nezareti binasının bulunduğu büyük avlu, 4 kapı ile dışarıya açılmaktadır (bkz. H.3). Güney yönündeki Beyazıt Meydanı'na açılan, 1827 yılında yapılmış olan Barok üslûbundaki, geniş saçaklı ve kubbeli Nizamiye Kapısı günümüzde mevcut değildir (bkz. G.1, F.21). Bu kapının yerine 1865 yılında anıtsal bir giriş kapısı yapılmıştır* (Can, 1994a: 550). 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda "*Taht Kapısı*" olarak gösterilen (bkz. H.3) kapı, dikdörtgen biçiminde ve eklektik üslûpta inşa edilmiştir. Kapının yanlarında basık kemerli iki açıklık, ortada at nalı biçiminde kemerli daha geniş ve yüksek bir açıklık yapılmıştır. Kemer yüzeyleri bitkisel ve geometrik desenlerle bezelidir. Bu bezemeli yüzeyden sonra güney ve kuzey cephelerine kitabe taşları, mukarnas bezemeli saçak silmesi üzerindeki çatı parapetine de oval tuğra madalyonları yerleştirilmiştir. Kapının demir döküm kanatları vardır. Kapıya bitişik, çokgen planlı, 2 katlı birimler nöbetçi kulübesi olarak inşa edilmiş olmalıdır. Bu birimlerde alt katta sivri kemerli açıklıklar, üst katta ise at nalı kemerli pencereler ve dendan şeklinde çatı parapeti yapılmıştır. Kâgir olarak inşa edilmiş kapının cepheleri kesme taşla kaplanmıştır (bkz. F.22-23).

Dış avlunun kuzeyinde yer alan ve Süleymaniye Camisi'ne açılan ikinci kapı, 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda "*Süleymaniye Kapısı*" olarak gösterilmiştir (bkz. H.3). Yarım daire kemerli olan kapının iki yanında çift mermer sütunlar ve pilastrlarla vurgulanmıştır. Kapı cephesinde yarım daire kemerli iki pencere görülmektedir. Parmaklıklı çatı parapetinin ortasına kitabe ve oval tuğra madalyonu yerleştirilmiştir. Kâgir olarak inşa edilen kapının cephesi kesme taşla kaplanmıştır (bkz. F.7,24-25). Avlunun doğusundaki 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda "*Mercan Kapısı*" olarak gösterilen üçüncü kapı ve batıda Vezneciler'e açılan dördüncü kapı cephe düzenleri açısından birbirlerine benzemektedirler. Yanlarında içeriye doğru kavisli duvarların ortasında yer alan kapıların üst bölümleri dendan şeklinde parapeti olan kâgir dikdörtgen kesitli ayaklarla vurgulanmıştır (bkz. H.3, F.26-27).

Köşkler

Avlunun güneyinde, Beyazıt Meydanı'na açılan giriş kapısına yakın konumda ve mimarî özellikleri açısından birbirine eş 2 küçük yapı inşa edilmiştir. 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda "*köşk*" olarak gösterilen (bkz. H.3) bu yapılardan batıdaki "Biniş Dairesi", doğudaki ise "Şehzadeler Dairesi" olarak bilinmektedir (Can, 1994a: 551). Dikdörtgen planlı

* Can, kapı ve iki yanındaki köşklerin, Harbiye Nezareti binasının mimarı Bourgeois tarafından tasarlandığını, ancak bazı kaynaklarda bu yapıların Londra'ya eğitime gönderilen ilk öğrencilerden mühendis Bekir Paşa'nın, Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861), Yedikule'de inşa edilmek üzere hazırladığı giriş kapısı planlarına göre yapıldığının belirtildiğini ifade etmektedir (Can, 1994a: 551).

bir giriş bölümünden sonra güney cephesinde dışarı taşan çokgen planlı bir mekândan oluşan köşkler 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Girişin üstünü örten kubbe ile içteki mekânların tavanları ve duvarları kalem işi ile bezelidir (bkz. F.30-32).

Köşklerin cepheleri eklektik üslûpta ve simetrik düzendedir. Avluya bakan kuzey cephelerinde mermer basamaklarla erişilen yüksek giriş bölümü, üç sivri kemerli açıklıkla vurgulanmıştır. Bu cephelerde girişin yanlarında yer alan sivri kemerli kapılar küçük balkonlara açılmaktadır. Giriş ve alt katlarda bir kısmı ikili gruplar halinde olmak üzere üçgen kemerli pencereler yapılmıştır. Güneye bakan çokgen çıkmanın giriş kat pencereleri ise at nalı kemerlidir*. Alt kat pencereleri demir parmaklıklıdır. Çatı parapeti mukarnas ve bitkisel desenlerle süslenmiş, kuzey cephelerinde parapetin ortasına oval tuğra madalyonu yerleştirilmiştir. Kâgir olarak inşa edilen köşklerin cepheleri kesme taşla kaplanmıştır (bkz. F.28-29,33).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 15)

Harbiye Nezareti Binası ve bu alandaki diğer tarihî yapılar, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 12-07-1995 tarih ve 6848 sayılı kararında ilân ettiği Tarihî Yarımada Sit Alanı içindedir**. Yapılar, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Eski Saray'dan kalan ve yapıları çevreleyen avlu duvarları 1865 yılındaki Hocapaşa yangını sonrası yollar genişletilirken yıkılmış ve yenilenmiştir***. Daha önce talim alanı olarak kullanılan dış avlu düzenlenerek ağaçlandırılmaya başlanmıştır (Can, 1994a: 550). Zamanla tarihî yapıların bulunduğu bu alana, Üniversite'nin ihtiyacı olan gözlemevi, yemekhane gibi yeni ek binalar yapılmıştır. Harbiye Nezareti Binası'nın kuzeyine İktisat ve Hukuk fakülteleri olarak kullanılan iki yeni yapı inşa edilmiştir (bkz. F.9).

Harbiye Nezareti Binası

Yapı, 1894 yılındaki depremde hasar gördüğünden İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından, daha sonra 1933 ve 1950'de Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından onarılmıştır. Bu son onarımda bezemeli tavanlar askıya alınarak korunmak suretiyle ahşap döşemeler betonarmeye çevrilmiştir. 1988 yılında yapının cepheleri temizlenmiş, 1993'te giriş bölümünde çıkan yangından tahrip olan kısımları tekrar onarılmıştır (Can, 1994a: 551). 1999 yılındaki

---

* Can, Bekir Paşa'ya ithaf edilen bu tasarımların kendisiyle temasları olan İtalyan mimar Gaspare Fossati'nin çalışmaları ile benzerlik gösterdiğini, ayrıca Bahriye Nezareti binasının pencerelerinin bu köşklerin pencerelerini andırmasının dikkat çekici olduğunu belirtmektedir (Can, 1994a: 551).

** I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmada, Harbiye Nezareti binası ve diğer yapılarla ilgili bir dosya tespit edilememiştir.

*** Cezar, Vak'anüvis Lütfü Efendi'den aktararak: "*Bâb-ı Seraskerî'nin etrafındaki yüksek duvarların yıkılması, duvarın yerini demir parmaklıkların alması, Beyazıt Meydanı'na fevkalâde ferahlık ve güzellik getirmiştir*" yazmıştır (Cezar, 2002: 511).

depremde hasar gören yapıda 2001-2003 yılları arasında bir güçlendirme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada betonarme plaklarda dilatasyon yapılmış, tüm katlarda duvarlardaki açılma ve yarıklar onarılmış, Horasan harçla hatıl çalışması yapılmış, köşe birleşimleri ile koridora bakan kapı açıklıkları metal elemanlarla güçlendirilmiş, muhdes duvarlar ve ekler kaldırılmıştır* (bkz. F.17-20). Yapının kuzey ve batı cephelerindeki sıva onarımı ve boya yenilemesi işi devam etmektedir. Bina günümüzde Rektörlük ve diğer fakültelerin idarî birimleri tarafından kullanılmaktadır. Onarım sonrası en üst katın bir bölümü sergi salonu ve kütüphane olarak düzenlenmiştir.

Dış Avlu Kapıları

Beyazıt Meydanı'na bakan anıtsal kapının oval tuğra madalyonlarındaki yazılar kazınmıştır. Kuzey cephesindeki madalyonda metalden "*TC*" harfleri ve altında "*İstanbul Üniversitesi*" yazısı, güney cephesindeki madalyonda ise bir amblem ve altında Gazi Mustafa Kemal'in gençliğe hitabesinden bir alıntı bulunmaktadır (bkz. F.23). 2003 yılında kapının dökme demir kanatlarında bakım yapılmaya başlanmıştır. Kapı, halen sadece yaya girişi için kullanılmaktadır. Vezneciler tarafındaki kapı, hem yaya hem de araç geçişine açık iken Mercan ve Süleymaniye kapıları kapalı tutulmaktadır. Bu kapıların cephelerinde yoğun yüzey kirliliği, taş kaplamalarda yüzey kayıpları ve çatlaklar vardır (bkz. F.24,27).

Köşkler

Yapıların giriş bölümündeki kubbelerde ve iç mekânlarda sıvalardaki dökülmelerden dolayı kalem işi süslemeler bozulmuştur. Köşklerin Beyazıt Meydanı'na bakan güney cephelerinde yoğun yüzey kirliliği vardır (bkz. F.28-33). Batı yönündeki köşk günümüzde "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü", doğudaki köşk ise "Profesörler Evi" olarak hizmet vermektedir.

Harbiye Nezareti binası, devletin yönetim merkezi olan Eski Saray'ın bulunduğu alanda, Ağa Kapısı'na yakın bir yerde inşa edildiğinden, Cumhuriyet dönemine kadar askerî yönetim merkezinin konum açısından sürekliliği sağlanmıştır. Harbiye Nezareti Binası, 1933 yılında İstanbul Üniversite'nin kullanımına verildikten sonra kuzey yönündeki tarihî yapılar yıkılmıştır. Bu yapıların yerine, Nezaret binasının kuzey cephesine bitişik olarak yapılan iki fakülte binası, konumları, kütle ve cephe özellikleri açısından tarihî yapının özgünlüğünü bozmaktadır. Harbiye Nezareti binasının 1999 yılındaki depremden sonra strüktürel açıdan güçlendirilmiş, cephelerinde halen devam eden temizlik çalışması başlatılmıştır. Ancak dış avlu kapıları ve köşklerin de cephelerinde bakım ve onarıma ihtiyacı vardır.

* Bu bilgiler güçlendirme çalışmasını yapan "Bayraktar İnşaat Tic. ve San.Ltd. Şti." yetkilisinden alınmıştır. Yapılan çalışmalarda ilgili Koruma Kurulu'ndan görüş alınmadığı, ancak uygulama sonucunda Koruma Kurulu'nun bilgilendirildiği ifade edilmiştir.

5. 2 Kışlalar

İstanbul'da, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte diğer ocakların kaldırılmasından sonra yeniden düzenlenen Osmanlı Ordusu'nun kara kuvvetleri için 8 tanesi piyade, 4 tanesi süvari, 2 tanesi topçu kışlası olmak üzere toplam 14 kışla inşa edildiği tespit edilmiştir* (bkz. EK 10). Kışlaların konumu, yakın çevre yapıları ve yapım tekniği hakkında yazılmış III. Selim ve II. Mahmud dönemlerine ait Hatt-ı Hümayunlar bulunmaktadır (bkz. EK 17, B.1; bkz. EK. 46, B.3). 19. yüzyıl sonuna da doğru kışlaların belirli ölçütlere uygun olarak inşa edilmeleri için bazı teknik şartnamelerin oluşturulduğu görülmektedir.

5.2.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başına Ait Teknik Şartnamelere Göre Piyade, Süvari ve Topçu Kışlaların Mimarî Özellikleri (bkz. EK 18,19)

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına ait askerî mimarlık kitaplarında, kışlaların nerede ve ne şekilde inşa edilmeleri gerektiği hakkında ayrıntılı ve özgün bilgiler veren teknik şartnameler bulunmaktadır. Bu şartnamelerden işlevlerine göre piyade, süvari ve topçu kışlaları olmak üzere üçe ayrılan kışlaların farklı mimarî özellikler gösterdikleri anlaşılmaktadır. 1291/1875-1876 tarihli "*Fenn-i Mi'mârî*" kitabındaki kışlalarla ilgili bilgiler (bkz. EK 18), konum ve plan özellikleri açısından sınıflandırılarak değerlendirilmiştir**.

A) Konum

Kışlalar konum olarak havası güzel, temiz su kaynağına yakın, yüksek yerlerde, yerleşim alanından uzakta inşa edilmeli ve etrafta kışla yapısından daha yüksek bir bina olmamalıdır.

B) Plan (bkz. EK 19)

Piyade kışlaları bir kışla yapısı ve diğer ek yapılardan oluşan yapılar topluluğudur. Kışla yapısı 3 farklı şekilde inşa edilebilir:

1- Bir doğru çizgisi şeklindeki kışlalar: Savaşta ve eğitimde askerler numara sırasına göre tek sıra düzenine geçtiklerinden, kışlaların bir doğru çizgisi şeklinde tasarlanması uygundur.

---

* Mevcut yazılı ve görsel kaynaklarda, günümüzde Beşiktaş İlçesi'nde bulunan ve "Jandarma Bölge Komutanlığı" binası olarak kullanılan "U" şeklindeki kâgir yapının kışla olarak yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu yapıyı kullanan askerî kurumun da arşivinde yapının inşasına ve özgün işlevine ilişkin bir belge bulunmamaktadır. Yapı cephe düzeni açısından 20. yüzyıl başında inşa edildiği izlenimini verdiğinden tez kapsamı dışında tutulmuştur. BOA'nde bulunan 1263/1846 tarihli bir belgede "*Münzevi denilen mevkideki ahır*", 1278/1861 tarihli bir belgede "*Münzevi Ahırları*" olarak belirtilen, 1324/1907 ve 1326/1909 tarihli belgelerde ise "*Münzevi Kışlası*" olarak anılan yapı da kışla yapısı olarak inşa edilmediğinden tez çalışmasında değerlendirilmemiştir (bkz. EK 34, Çzg.5-8)

** Ulaşılan en eski basım tarihli kitap olması nedeniyle bu kitaptaki teknik şartnamenin tamamı ekte sunulmuştur. 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki kışlalarla ilgili farklı bilgi ve sayısal verilere ilgili bölümlerde metin içinde ya da dipnotta yer verilmiştir.

Ancak 1 alay ve daha fazla askerin kalacağı kışlanın boyu fazla uzun ve idaresi de zor olacağından, sadece 1 ya da 2 taburluk kışlalar bu plan şemasında yapılmalıdır.

2- "U" şeklindeki kışlalar: Arsa uygunsa 1 alayı barındıran kışlalar "U" şeklinde tasarlanabilir. Bu şekilde inşa edilen kışlalarda orta avlu bir duvarla kapatılarak talimhane olarak kullanılır. Bu duvarın yanında, mutfak gibi içinde ateş yakılan birimlere yer verilir.

Bir doğru çizgisi şeklinde ya da "U" şeklinde tasarlanan kışlalarda iki yanda koğuşların sıralandığı bir orta koridor yapılarak iç dolaşım sağlanmalıdır (bkz. Ç.1). Koğuşlar tek bir cepheden, koridor da yalnızca iki uçtan ışık alacağından (üst kat koridoru çatı feneri ile aydınlatılsa da koğuşları etkilemeyeceğinden), ancak yeterli alan olmadığında kışlalar bu şekilde inşa edilmelidir.

3- Dikdörtgen şeklindeki kışlalar: 1 alaydan daha fazla askerin bulunduğu kışlalar ise, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilmelidir. Bu tasarımda tüm cepheler aynı oranda ışık ve hava alamadığından orta avlunun tüm askeri alabilecek büyüklükte olması gerekir. Avlunun etrafına, cephelerin ışık almasını sağlayacak şekilde, çepeçevre bir revak yapılarak iç mekânlara ulaşım sağlanır. Cephelerin orta aksında ise büyük bir taş merdiven ve altlarında çeşme, musluk, tuvaletler ve hapishaneler düzenlenebilir (bkz. Ç.2,12). Kışlanın etrafı duvarlarla çevrilmişse, revaklar yağmur ve karın giremeyeceği genişlikte kışlanın orta avluya bakmayan diğer dış cephelerine yapılır.

Revaksız ve koridorsuz kışlalarda 2 sıra koğuş yapılırsa ulaşım her iki koğuşun arasına merdiven ve "*divan-hâne*" yapılarak sağlanır* (bkz. Ç.3). Kullanım, ulaşım ve hava koşulları açısından en uygunu 2 katlı, tavan arası da kullanılabilen eni dar kışla yapısıdır. Kışlalarda düzen ve asayişin sağlanması için iki ya da üç kapı bulunmalıdır. Kışla avlusuna, binalara rutubet vermeyecek mesafede ağaç dikilebilir. Avlu zemini toprak bırakılmayıp tümüyle kaldırım gibi döşenir ya da zift ve kum ile kaplanır.

B1) Bir alaylık piyade kışlası yapısı içindeki birimler

Kışla yapısında askerlerin gece yatmaları için koğuşlar ile gün boyu eğitim, idare, dinlenme, toplanma gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlenmiş mekânlar bulunur. Kışlada kalan askerlerin en kısa zamanda avluda toplanabilmesi için koğuşlar avlu ile bağlantılı olmalıdır. Kışla yapısı çok katlı ise, 1 fırkaya 1 merdiven hesabıyla** doğrudan avluya ulaşımı

* Divanhaneler yağmurlu havalarda askerlerin toplanmasına ve sayım yapılmasına yetecek genişlikte olmalıdır. Ancak, divanhaneler yeteri kadar ışık alamayacağından 2 sıra koğuş yapmaktan kaçınmalıdır (Nuri, 1312: 110).

** 1312/1896 tarihli kitapta ise 1 bölüğe, 1 merdiven ayrılması ve merdivenlerin en az 2.5-3 m kol genişliğinde olması gerektiği belirtilmiştir (Nuri, 1312: 109).

sağlayan merdivenler yapılmalıdır. Merdivenler az eğimli olmalı, dayanıklı ve kaygan olmayan sert bir malzeme ile kaplanmalıdır.

Subay odaları[*]**:** Askerî disiplini ve hiyerarşiyi sağlamak için düşük rütbeli askerler ve erlerin koğuşlarından ayrı olarak düzenlenir. Binbaşı, kol ağası ve bölük subaylarının odaları da ayrıdır. Savaştaki gibi bir düzen ve idare için bölük subaylarının odaları komuta ettikleri bölüğe ait koğuşların yanındadır. Koğuşların devamında da binbaşı ve kol ağalarının odaları bulunur[**].

Koğuşlar: Başçavuştan ere kadar rütbesiz askerlerin kaldığı koğuşlar genellikle 1 ya da yarım bölük alacak büyüklükte yapılır. Asayişi sağlamak amacıyla daha az sayıda asker için küçük koğuş, salgın hastalıkları önlemek için de çok büyük koğuş yapılmamalıdır. Koğuşlar, 1.5 m yükseklikte ahşap bölmelerle 8 onbaşı takımına yetecek şekilde ayrılır (bkz. Ç.4). Bir askerin 22 m³'e (20 m³ hava ve 2 m³ eşya) ihtiyacı olduğu düşünülerek koğuşun büyüklüğü hesaplanır. Koğuşlarda genellikle karşılıklı 2 sıra halinde yatak bulunmakta, ortadaki alana yemek masası ve sıralar konabilmektedir. Bir yatak boyu 2 m, geçiş alanı da 3 m eninde hesap edilirse, 2 sıralı koğuşun genişliği 7 m olur.

Koğuşun tavanı ısıtma ve havalandırma koşulları dikkate alınarak 4-4.5 m yükseklikte olmalıdır. 22x2/7x4=1.57 hesabına göre[***], bir asker genişlik olarak 1.5 m den fazla bir yer kaplamaz. Buna göre, 50 askerin 2 sıra düzeninde yattığı bir koğuşun uzunluğu 25x1.57 m=39.25 m olarak hesaplanır[****]. Bir insan saatte 10 m³ havaya ihtiyaç duyduğundan ve bir askere bir gecede toplam 22 m³ hava yetmeyeceğinden, gece pencere açmamak için her koğuşa hava bacası ve hava delikleri yapılmalıdır. Koğuş tavanına açılan "*fener*" adlı hava bacasına kandil de asılabilir (bkz. Ç.5). Hava delikleri tuvalet, mutfak gibi kötü kokan

---

[*] Fransa'da da hiyerarşi düzenlendikçe iç mekânlar ayrışmıştır. Ancak 19. yüzyıl ortalarında subaylar için özel mekânlara yer verilmiştir. 20. yüzyıl başlarında ise, kumandan mevkiine ("*poste de commandement*") ait bir mekân düzenlenmiştir (Dallemagne, 1995: 17).

[**] 1322/1906-1907 tarihli kitapta, rütbeli subaylar için kışla yapısından ayrı bir *"zâbitân dâiresi"* inşa edilmesi gerektiği belirtilerek bu bölümün mimarî özellikleri hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Ancak tez kapsamında yapılan araştırmalarda İstanbul'da inşa edilen kışlalarda zâbitân dâiresi olarak yapılmış bir bina tespit edilmemiştir. Kaynakta, subayların bölüklerinin yakınında kalmaları için subay dairesinin kışlaya bitişik ya da kışlanın karşısında yapılması önerilmiştir. Ayrı bir konaklama binası olmayan yerlerde subayların kışlada kaldıkları ifade edilmiştir. Osmanlı kışlalarında rütbeli subayların gece kışlada kalmaları konusunun ise özel tüzüklerde belirtildiği yazılmıştır (1322: 547-550) (bkz. Ç.13).

[***] 22 m³: bir askerin ihtiyacı olan hava, 2: yatak sırası, 7 m: koğuşun eni, 4 m: koğuşun yüksekliği. Osmanlıca metinde ise bu işlemin sonucu yanlış hesapla "*1.58 m*" olarak verilmiştir (Rıfat, 1291: 88).

[****] 25: yatak sayısı, 1.57 m: bir askerin ihtiyacı olan genişlik. Osmanlıca metinde ise yanlış hesapla bu işlemin sonucu "*38.25 m*" olarak belirtilmiştir (Rıfat, 1291: 88). 1312/1896 tarihli kitapta ise daha düşük sayısal değerler verilmiştir: Bir koğuşun 50-60 asker alacak büyüklükte yapılabileceği; bir askerin 18-20 m³ havaya ihtiyacı olduğu; bazı koğuşların 3 veya 4 sıra asker yatıracak genişlikte yapılabildikleri, ancak 2 sıradan fazlasının tercih edilmemesi gerektiği; bir yatak boyunun 2-2.5 m olarak alınıp, aradaki geçiş yerinin 2-2.5 m bırakılması durumunda koğuşun eninin 6-6.5 m olacağı; tek sıra asker yattığında ise koğuşun eninin 4-4.5 m olacağı; bir askerin 1.48 m eninde yer kapladığı ancak 1.5 metrenin kabul edilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir (Nuri, 1312: 108-109).

mekânlara bakmayan duvarların uygun yerlerine ve zeminden 2 m yüksekte açılmalıdır* (bkz. Ç.5,8).

Koğuşların gerektiğinde hızla boşaltılabilmesi için 2 ayrı kapısı olmalıdır. Koğuşlarda ayrıca askerlerin giyeceklerini yerleştirmeleri için her askere bir dolap, çanta koymak için raflar, palaska asmak için büyük askı çivileri ve silâh koymak için silâhlık yapılmalıdır (Nuri, 1312: 109).

Alay mektebi: Askerlerin eğitim-öğretimi için bölüm ayrılmalıdır.

Kütüphane: Askerî eğitim-öğretim amacıyla kitap bulundurulması için bir mekân yapılmalıdır.

Mütalaahane: Kütüphanenin yanında okuma salonu düzenlenmelidir.

Eskrim talimhanesi: Askerlerin talim amaçlı eskrim yapmaları için bir mekân hazırlanmalıdır.

Jimnastikhane: Subay ve askerler için ayrı jimnastik salonları yapılmalıdır.

Talimhane: Acemi askerlerin askerî eğitimi için de bir mekân ayrılmalıdır.

Toplantı odası: Askerlerin gerektiğinde toplanması için bir salon bulunmalıdır (Nuri, 1312: 110).

Kalem odaları: İdarî işler için ayrılmış yazı odaları olmalıdır.

Depo: Çeşitli malzemeyi saklamak için her bölüğe ayrı birer depo yapılmalıdır. Bunun dışında tüm tabur ve alay için kışla içinde rutubetsiz, kuru bir yerde birer depo ayrılmalı, depolar bir nöbetçi denetiminde olmalıdır (Nuri, 1312: 109).

Eczahane: Ayakta tedavi edilen hastalara yönelik bir ilaç deposu bulunmalıdır.

Muayene salonu: Hasta askerlerin muayene edilmesi için bir mekân yapılmalıdır.

Kahvehane: Biri askerler için diğeri subaylar için, kendi odalarının yanında hizmetçileri tarafından kullanılan (Nuri, 1312: 110) üç ayrı kahve ocağı düzenlenmelidir.

Elbise ve kundura tamirhanesi: Askerî giysileri ve ayakkabıları onaranlar için birer oda ve her ikisi için de bir atölye ayrılmalıdır.

B2) Kışla yapısı dışında inşa edilen birimler

İçinde ateşle iş yapılan mutfak, hamam, çamaşırhane gibi servis birimleri ve silâh onarılan atölyeler ayrı birer yapı olarak inşa edilirler.

Nizam karakolhanesi: Kışla alanı giriş kapısının yanında biri subaylara diğeri askerlere ayrılmış birer karakol inşa edilmelidir.

---

* 1312/1896 tarihli kitapta ise, duvar içindeki havalandırma deliklerinin ağzının koğuş döşemesinden 0.5 m yüksekte olması gerektiği ifade edilmiştir (Nuri, 1312: 109).

Hapishane: Nizam karakolunun yanında suç işlemiş askerler için hücrelerden oluşan bir cezaevi yapılmalıdır. Hapishanenin duvarı, kışla binasının sokağa bakan cephesinin beden duvarından ayrı olmalıdır (Nuri, 1312: 110).

Silâhhane: Bazı kışlalarda silâhların korunması için ayrı bir yapı inşa edilmelidir (Nuri, 1312: 109).

Cami*: Askerlerin dinî ibadetleri için tüm askeri alacak büyüklükte cami yapılmalıdır.

Mutfak: Kışlanın kuzeyinde, kirli suların akması için uygun bir yerde, ayrı bir bina olarak inşa edilmelidir. Asker sayısına göre gereken büyüklükte yapılan mutfağın yanında kiler olmalıdır. Mutfağın bacası kışlaya duman gelmeyecek şekilde yüksek yapılmalıdır (Nuri, 1312: 109). Ocaklar büyük yapılırsa kışlaya fazladan asker geldiğinde yemek pişirmek ve ocağı onarmak kolay olur.

Hamam ve çamaşırhane: Her kışlada hamam inşa etmek gerekmemektedir. Hamam ve çamaşırhane kışla binasından ayrı ve suyun bol olduğu bir yerde yapılmalıdır (Nuri, 1312: 109). Çamaşırhaneler kışla binası içindeyse suyun kolay ulaştığı bir yerde ve gereken genişlikte yapılmalıdır.

Abdesthane: Tuvaletler ayrı olarak inşa edildiğinde kışın ulaşım zor olacağından, kışla binası içinde yapıldığında ise koku yayıldığından uygun bir yerde, 25 askere bir tuvalet hesabıyla gerektiği kadar yapılmalıdır. Her bölük için 2, subaylar için ise gerektiği kadar musluk takılmalıdır**. Tuvaletler duvar içine yapılan ve dışarıya açılan hava bacalarıyla havalandırılmalıdır (bkz. Ç.6,9).

Çeşme: Bir tabur için en az 2 çeşme veya 3 tulumba yapılmalıdır. Sular, ilgili doktorlar tarafından incelenmelidir.

Tüfek tamirhanesi: Silâh onarımı için rutubetsiz, kuru bir yerde ayrı bir atölye binası yapılmalıdır.

1322/1906-1907 tarihli kitapta ek olarak çizimleri verilen Fransa'nın Marsilya kentindeki 1860 tarihli Saint-Charles Piyade Kışlası örneğinden, kışlaların mimarî özellikleri hakkında bazı bilgiler edinilmektedir (bkz. Ç.14-16). "*Ali Şükrî*" imzalı, 1/500 ölçekli bu çizimde "U" şeklindeki kışla yapısının*** zemin ve üst katı ile ek yapılar ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

---

* Fransa'da Montlouis'de, 1681-1700 yıllarında inşa edilmiş bir kale içindeki kışlada büyük bir kilise yapısına yer verilmiştir. Yine Fransa'da, Ancenis'deki bir manastırın 1791'de süvari kışlasına çevrildiğinde kışla yapısı şapele bitişik olarak tasarlanmıştır (Dallemagne, 1995: 52, 104-105). Ancak 19. yüzyılda Fransa'da inşa edilen kışlalarda kilise yapısına yer verilmemiştir.

** 1312/1896 tarihli kitapta ise, 25-30 askere bir tuvaletin yeteceği belirtilmiştir. 10-15 askerin de 1 musluk kullandığı kaydedilmiştir (Nuri, 1312: 110).

*** Çizimde mekân isimleri ile birlikte verilen asker sayıları bilgilerinden yaklaşık 152x68.5 m boyutlarındaki kışla yapısında, zemin katta 101 asker ve 8 subay, üst katta ise 600 asker ve 34 subay olmak üzere toplam 743 kişinin kaldığı anlaşılmaktadır. Kaynakta ise, kışlada 2.400 askerden oluşan bir alayın bulunduğu belirtilmiştir

Kışla bir çevre duvarı ile sınırlandırılmış, giriş kapısının yanlarında hapishane ve cezaevi birimlerine yer verilmiş; tuvalet, çamaşırhane ve mutfak birimleri ayrı binalar olarak inşa edilmiştir. Kışla yapısının köşeleri ve orta bölümleri dışa doğru çıkıntılı tasarlanmıştır. Zemin katta orta avluya bakan bir koridora açılan subay odaları ve asker koğuşları ile askerlerin çeşitli ihtiyaçları için ayrılmış mekânlara yer verilmiştir. Kışlanın üst katında koridor yapılmamış, mekânlar içeriden geçişle birbirine bağlanmıştır. Bu katta da bazı farklı işlevli birimlere yer verilmiştir.

B3) Süvari kışlalarının planı

Süvari kışlaları da piyade kışlaları gibi bir kışla yapısı ve diğer ek yapılardan oluşan yapılar topluluğudur. Ancak piyade kışlalarından farklı olarak süvari kışlasında hayvanlar için bazı birimlere yer verilmiştir. Süvari kışlası 2 şekilde yapılabilir:

1- İnsanlar ve hayvanlar için tek bir bina tasarlanır. Zemin kat ahırlara, üst kat ise askerlere ayrılır. Bir at 8 m², bir insan 5 m² alana* ihtiyaç duyduğundan üst kat ahırlardan daha geniş olacağından piyade kışlasının zemin katındaki mekânlara süvari kışlasında üst katta yer verilir. Ahırlarda yapımı daha masraflı olan tonoz döşeme yapılırsa yukarıya koku gitmesi önlenir.

2- İnsanlar ve hayvanlar için ayrı binalar tasarlanır. Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak yapılan kışlanın iki kolu piyade kışlası gibi düzenlenebilir. Diğer iki kolu da zemin katlarda ahır olarak planlanıp üst katlarda samanlık ve ambarlar yapılır. Bu tasarım hem daha sağlıklı hem de diğerinden daha ucuzdur.

B3-a) Süvari kışla yapısı dışında inşa edilen birimler

1291/1875-1876 tarihli kitaptaki teknik şartnameden süvari kışlasında manejin ayrı bir yapı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ahır, ambar, samanlık, at hastahanesi ve nalbanthanenin konumları hakkında ayrıntılı bilgi verilmemesine karşın bu birimlerin de ayrı binalar olarak tasarlandıkları düşünülmektedir.

Manej: Kışlaya ve ahırlara yakın bir yerde, 45x15 m boyutlarında inşa edilmelidir. Manej zeminine, acemi askerlerin düşüp sakatlanmaması için 0.30-0.40 m yüksekliğinde kum serilmelidir**. Manejin aydınlık ve havadar olması için zeminden 2.5 m kadar yüksekte pencereler açmalı ve havalandırma için bacalar yapılmalıdır. Duvarlar atların binicilerini

---

(Dallemagne, 1995: 163). Bu sayının diğer mekânlarda görev yapan kişiler hesaplanarak verildiği düşünülmektedir.

* Osmanlıca metinde ise "*5 metreye*" ihtiyaç duyulduğu yazmaktadır (Rıfat, 1291: 96).

** 1312/1896 tarihli kitapta ise, 0.30-0.50 m yükseklikte kum döşenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Nuri, 1312: 112).

duvara sürtmemesi ve çiftelerden zarar görmemesi için 1.5 m yüksekliğe kadar "*1/10*" eğimde ahşapla kaplanmalıdır. Manejdeki eğitimi izleyen subaylar için bir loca ve araç-gerecin konması için kapalı bir yer inşa edilmelidir. Bu bölümlere ulaşmak için manej alanı dışında yollar yapılmalıdır. Manej kapıları dışa doğru açılarak yer kaybı önlenmelidir.

Ahırlar: Kışın ısınacak büyüklükte ve atların sağlığı için en fazla 60 at kapasiteli ahır inşa edilmelidir*. Ahırlarda aynı anda kullanılabilecek 3 m yüksekliğinde, 2 m genişliğinde bir çok kapı açılmalıdır** (bkz. Ç.17). Bir atın 40 m³ havaya ihtiyacı vardır. Ahırların yüksekliğinin koğuşlar gibi 4-4.5 m olmasından ve bir atın 1.5 m eninde yer kaplamasından hareketle 40/1.5x4 = 6,666.. hesabıyla bir at için 6.6 m uzunluğunda yer gerekir***. Ahırlar 1 veya 2 sıra at alacak şekilde düzenlenir. Bir atın 3 m boyunda olduğu düşünülürse bir at için yaklaşık 4.5 m'lik bir aralık bırakılır. Eğer atlar 2 sıra yerleştirilirse arada 7 m aralık kalmalıdır****. Atlar ahşap bölme ve dikmelerle birbirlerinden ayrılır. Ahşap dikmelerin üçte biri tavana kadar çıkmalı, diğerleri ise 2.5 m yüksekliğinde olmalıdır. Ahırda kalan nöbetçiler için de gerektiği kadar şirvan***** ve sedirler yapılmalıdır (Nuri, 1312: 113). Atların bulundukları bölmenin zemini duvardan koridora kadar ilk 1.5 m düz, kalan 1.5 m ise "*0,25*" eğimli olmalıdır******. Koridor tarafına tuvalet yeri ve aralarda ortadaki büyük lağım kanalıyla birleşen küçük kanallar yapılmalıdır (bkz. Ç.18-19).

Her atın önünde bir yemlik-sulak ve üstünde bir samanlık bulunmalıdır. Yemlikler yerden 1.10 m yükseklikte, 0.25 m derinlikte, üstleri 0.30-0.35 m, altları 0.20-0.25 m genişlikte olmalıdır. Yemliklerin üstüne zeminden 1.70 m yüksekte, 50 cm boyunda öne doğru eğimli kafesli bir samanlık takılmalıdır******* (Nuri, 312: 112) (bkz. Ç.20-24). Gece atların altına kuru ot serilmelidir. Ot kurutmak için ahırın dışında üstü kapalı, tabanı ahşap çardaklar inşa edilmelidir (bkz. Ç.18).

---

* 1312/1896 tarihli kitapta ise, 25-30 at alacak büyüklükte ahır yapmanın uygun olduğu belirtilmiştir (Nuri, 1312: 113).

** Kışın ahırı soğutmamak için çizimde "⌯" ile gösterilen kapıların açılmayıp diğer kapıların kullanıldığı belirtilmiştir (Rıfat, 1291: 93).

*** Osmanlıca metinde ise bu işlemin sonucu yanlış hesapla "*6.5*" m olarak verilmiştir (Rıfat, 1291: 96).

**** 1303,1304/1887-1889 tarihli kitapta tek sıra at alacak şekilde tasarlanmış bir ahırın kısmî kesitinde atın bulunduğu bölümün uzunluğu 3.5 (m), arkasındaki "*gezinti*" yeri ise 1.70 (m) olarak verilmiştir (bkz. Ç.20). 1312/1896 tarihli kitapta ise farklı sayısal değerler verilmiştir: Her atın 40-45 m³ havaya ihtiyacı vardır. Bir at 9. 60 m uzunluğunda yer kaplamaktadır. Atlar sırık ile ayrılmışlarsa 1.5-1.6 m, ahşap bölmeyle ayrılmışlarsa 1.7-1.8 m genişliğe ihtiyaç vardır. Bu durumda 1 sıra at için 5.5-6 m eninde ahır yapılmalıdır. Eğer ortada bir gezinti yeri bırakılarak 2 sıra at konursa ahırın eni 12-13 m'yi bulur. Ahırın yüksekliği de 3-4 m olmalıdır (Nuri, 1312: 112).

***** Şirvan, mekân içinde genellikle direkler üzerine yapılan ve kenarları korkuluk ve parmaklıkla korunan mahfil şeklinde yerdir. Üzerine sabit veya dayama bir merdivenle çıkılmaktadır (Arseven, 1975: 1884) (bkz. Ç.7).

****** 1312/1896 tarihli kitapta ise, zeminin "*0,08*" eğimle asfalt, bitüm ya da kil döşenmesi gerektiği belirtilmiştir (Nuri, 1312: 111).

******* 1303,1304/1887-1889 tarihli kitapta tek sıra at alacak şekilde tasarlanmış bir ahırın kısmî kesitinde yemliğin yerden yüksekliği 0.70 (m), genişliği 0.60 (m) olarak verilmiştir (bkz. Ç.20).

Ahırların aydınlık ve havadar olması için pencereler atların gözüne ışık gelmeyecek şekilde başlarından daha yukarıda olmalıdır. Ahırın yüksekliği 4.5 m olduğuna göre, pencere zeminden 3.70 m yüksekte olmalıdır. Pencerenin boyu 0.70 m, dikdörtgen şeklindeyse eni 1.4 m olmalıdır* (bkz. Ç.23-24). Ayrıca ahır boyunca her 20 at için, 0.5 m boyutunda kare kesitli bacalar yapıp, makaralı kapaklar takılmalıdır (bkz. Ç.10-11).

Ambar ve samanlıklar: Malzemelerin korunması için gereken büyüklükte yapılan bu kapalı bölümler ahırların çok yakınında inşa edilmelidir.

At hastahanesi: Her bölükte ağır ve orta şiddette hasta atlarla ölmekte olan atlar ve salgın hastalıklar için 2-3 atlık 4 ayrı birimden oluşan hastahane yapılır**. Hastahane, salgınları önlemek amacıyla diğer ahırların uzağında ve kapısı kışla dışına açılacak şekilde inşa edilmelidir (Nuri, 1312: 112). Hastahanenin yanında bir veteriner eczahanesi, ilaçla ameliyat yapmak ve hasta hayvanı yıkamak üzere içinde birer ocak olan iki ayrı yer düzenlenmelidir.

Demirhane (Nalbanthane): Her bölük için ayrı olmak üzere hayvanların nallandığı, nal ve çivilerin üretilip onarıldığı bir yer yapılmalıdır.

1322/1906-1907 tarihli kitapta örnek olarak verilen süvari kışlası, Fransa'da 1844'te inşa edilmiş Colmar Süvari Kışlası'na benzemektedir (bkz. Ç.25-26). "*Ali Şükri*" imzalı, 1/800 ölçekli bu çizime*** göre, ayrık düzende inşa edilen yapılardan oluşan kışla bir çevre duvarıyla sınırlandırılmıştır. Kışlanın girişinde yer alan dikdörtgen şeklinde yapı kışlanın idarî binasıdır. Kışla alanının iki köşesinde subaylara ayrılmış binalara ve yakınında subay ahırlarına yer verilmiştir. Bu yapıların gerisinde birbirine paralel ve dik konumda ahırlar ve kapalı manej bulunmaktadır. Hastahane ve diğer birimler ise çevre duvarına bitişik konumdadırlar. Bu yapıların tümünün manej hariç, 2 katlı oldukları ve üst katların koğuşlara ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kışlanın ortasındaki geniş alan ise, talim meydanı olarak kullanılmaktadır.

B4) Topçu kışlalarının planı

1291/1875-1876 tarihli kitaptaki teknik şartnameden bir topçu kışlasının süvari kışlası gibi inşa edilebileceği, yalnız topçuların talim yapmaları için büyük bir meydan ile topların yağmurdan, güneşten korunmaları için meydanın bir kenarında sundurmalara (çardaklar ya da ambarlar) ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

---

* 1312/1896 tarihli kitapta ise, pencerelerin genellikle çapı 0.90-1 m olan bir yarım daire, kare veya dikdörtgen şeklinde düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Nuri, 1312: 111).

** 1312/1896 tarihli kitapta ise, ağır hasta atlar için 2-5, orta şiddette hasta olanlar ve salgın hastalığa yakalananlar için 3-4 atlık ahırlar yapılması gerektiği belirtilmiştir (Nuri, 1312: 112)

*** Çizimden yaklaşık 250x168.8 m boyutlarındaki süvari kışlasının toplam 688 at barındıracak şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır.

5.2.2 Günümüzde Mevcut Olan Kışlalar

Tez çalışması kapsamında, 1826 yılından sonra İstanbul'da kışla olarak inşa edildiği saptanabilen 14 kışladan 11 tanesi günümüzde mevcuttur. Bunlardan 7 tanesi piyade, 4 tanesi süvari kışlasıdır.

5.2.2.1 Selimiye Kışlası

Selimiye Kışlası, Üsküdar İlçesi'ne bağlı Selimiye Semti'ndedir. Günümüzde 207.038 m²'lik bir alanda yer alan kışla yapıları farklı pafta, ada ve parsellerde bulunmaktadır*.

A) Tarihçe (bkz. EK 20,34)

Selimiye Kışlası, ilk olarak 1215/1800 yılında III. Selim döneminde, Nizâm-ı Cedîd Ordusu için eski Kavak Sarayı'nın yerine inşa edilmiştir. Kışla, 1808'deki ayaklanmada Yeniçeriler tarafından yakılarak yakıldıktan sonra, 1243/1827-1828 tarihli kitabesine göre (bkz. F.15), II. Mahmud döneminde, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu için yeniden yapılmıştır** (Haskan, 2001: 1263). Kışla, 1258/1842-1843 tarihli iki kitabesine (bkz. F.12-13) ve 1279/1862-1863 tarihli son kitabesine*** göre (bkz. F.10), Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde yenilenmiştir. 1834 yılında kışlada "*Sıbyan Bölükleri*" adıyla açılan okul, Mekteb-i Harbiye'nin temelini oluşturmuştur (Haskan, 2001: 1270). Selimiye Kışlası, 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı sırasında İngiliz askerlerine tahsis edilmiştir. BOA'nde, kışlanın kullanımı ile ilgili 1282-1320/1866-1902 tarihleri arasındaki döneme ait belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.2). I. ve II. Dünya savaşları sırasında çeşitli askerî birlikler tarafından kullanılan kışla, 1959-1963 yılları arasında askerî ortaokul olarak hizmet vermiştir (Tuğlacı, 1993: 61). 1963 yılından itibaren kışlada "I. Ordu Kara Kuvvetleri Komutanlığı" bulunmaktadır (Batur, 1994: 515).

---

* Kışlanın günümüze ulaşan yapılarından kışla yapısı: 4 pafta, 301 ada, 7 parselde; hamam: 2 pafta, 330 ada, 2 parselde; ahır: 4 pafta, 301 ada, 6 parselde; şehriyehane (erzak ambarı): 3 pafta, 820 ada, 35 parselde; Bando Bölüğü binası (1. ek yapı): 4 pafta, 292 ada, 4 parselde; nalbanthane (2. ek yapı): 6 pafta, 307 ada, 1 parselde; 1. çeşme: 5 pafta, 298 ada, 7 parselde; 2. çeşme: 4 pafta, 1335 ada, 129 parselde; 3. çeşme: 4 pafta, 292 ada, 3 parselde yer almaktadır.

** Tuğlacı'ya göre, kışlanın mimarı Kirkor Balyan, yardımcısı Resimcibaşı Mıgırdiç Kalfa'dır (Tuğlacı, 1993: 55). Cezar da, 1825-1826 tarihli bir belgeden, Kirkor Kalfa'nın Selimiye Kışlası'nın bir "*resm-i mücessemini hazırlamış olduğu ve kışlanın bu resm-i mücesseme göre inşa edileceği*" bilgisini aktarmaktadır (Cezar, 2002: 478). Batur, M. Şimşek'ten aktararak 1825'te dönemin Hassa baş mimarı Abdülhalim Efendi'nin kışla için bir onarım keşfi hazırladığını, Bina Eminliği'ni Moralı Osman Efendi'nin yaptığını, şair İzzet Molla'ya kitabe sipariş edildiğini, Şehremini M. Hayrullah Efendi'nin mimar ağa ve fen bilgisi olan geniş bir grupla kışlayı incelediğini yazmıştır (Batur, 1994: 515). S. Can da, 1830 tarihli bir belgeye göre kışlanın Abdülhalim Efendi tarafından onarıldığını belirtmiştir (Can, 2002: 63).

*** Kışla yapısının dört cephesindeki giriş kapıları üzerinde yer alan kitabe metinleri için bkz. Haskan, 2001: 1266-1269.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 20)

Selimiye Kışlası, 19. yüzyılda bir kışla yapısı, cami, hamam, talim meydanı, ahırlar, bando bölüğü binası, hayvan hastahanesi, mutfak, değirmen, has fırın, şehriyehane (erzak ambarı), su terazisi, çeşmeler, matbaa, dükkânlar, imalâthaneler, cephanelikler, subay lojmanları, iskele ve karakoldan oluşmaktaydı*. Kışla yapısı, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Selimiye Kışlası*" yazısıyla dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir. Kışla yapısına yakın konumdaki "*Selimiye Camii*" ve günümüzde mevcut olmayan deniz kenarındaki "*Mehmed Paşa Köşkü*" ile "*Kavak İskelesi*" de haritada belirtilmiştir (bkz. H.1).

Kışla yapısı ve kışla arazisindeki diğer ek yapılar 20. yüzyıl başına ait haritalarda da gösterilmiştir. Kışla yapısının kuzeydoğusundaki ahırlar, 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*Écurie Militaire*" (askerî ahır) ve "*Salle D'Opération Militaire Pour Les Chevaux*" (atlar için askerî operasyon salonu) yazısıyla belirtilmiştir. Kışla yapısının güneybatısındaki ahırlar ise bu haritada "*Casernes Selimié*" (Selimiye kışlaları) adıyla, 1930 tarihli J. Pervititch Haritası'nda ise "*Ecuries*" (ahırlar) adıyla gösterilmiştir. 1930 tarihli haritada güneydeki Kavak İskelesi, "*Askeri Furunu*" adıyla Beylik Fırın, "*karakol*" adıyla kuzeydeki şehriyehane, Selimiye Camisi ve Selimiye Hamamı da çizilmiş, güneydeki boş alan her iki haritada "*Talim Meydanı*" olarak tanımlanmıştır. Daha büyük ölçekli tarihsiz J. Pervititch Haritası'nda ise kışla yapısının orta avlusundaki 2 mutfak yapısı ve diğer haritalarda da görülen ek yapılar gösterilmiştir (bkz. H.2-4, F.1-3).

Selimiye Kışlası'ndan günümüze kışla yapısı, kuzeydoğudaki 1. ek yapı (Bando Bölüğü binası), kuzeybatıdaki 2. ek yapı, kuzeydeki şehriyehane, kışlanın orta avlusundaki 2 mutfak yapısı, Selimiye Camisi, Selimiye Hamamı, Beylik Çeşmesi ve Tazılar Ahırı Çeşmesi ulaşabilmiştir** (bkz. H.4, F.35-36,38-39).

Kışla Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı 200x267 m boyutlarındadır. Bodrum kat sayısı arazi eğiminden dolayı her kanatta farklı olarak, doğu kanadı 2, diğer kanatları 3 normal katlı olarak yapılmıştır. Kışlanın kanatlarının orta aksında yer alan kapılarından orta avluya ve giriş katına ulaşılır. Kuzey kanadındaki girişin dışarı çıkma yapan üst kat bölümü hünkâr dairesi olarak düzenlenmiştir. Yapının özgün planı orta avluya bakan

* Kışla yapısının mimarî özellikleri ve kışla alanındaki yapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003.

** III. Selim döneminde (hd 1789-1808) inşa edilen cami, hamam ve kışla alanındaki çeşmeler bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Selimiye Camisi hakkında bilgi için bkz. Batur, 1994: 512-515; Selimiye Hamamı için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 239-241; Haskan, 2001: 973-974; çeşmeler için bkz. Ramazanoğlu, 2003.

bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Kışlanın dört köşesinde, dışarıya taşkın olarak yapılmış kare planlı, 7'şer katlı kule vardır. Orta avlunun köşelerinde ise kışla yapısına bitişik tuvalet birimleri düzenlenmiştir (bkz. Ç.1-2). Kuzey kanadı koridorunda mermer çeşmeler bulunmaktadır (bkz. F.22-23).

Cephe düzeni: Kışlanın cepheleri, Neoklasik üslûpta ve kanatların orta aksındaki giriş kapılarına göre simetrik düzendedir. Kuzey cephesindeki giriş kapısı yarım daire kemerli olup, üst kattaki hünkâr dairesi yüksek kaideli ve İyon başlıklı, 2 çift kolonla taşınmıştır. Bir kat silmesi ile ayrılan üst katta, kompozit başlıklı pilastrların arasında yarım daire kemerli pencereler vardır. Giriş bölümü profilli bir saçak silmesinden sonra üzerinde bitkisel süslemelerle çevrili tuğra madalyonun bulunduğu üçgen alınlıkla vurgulanmıştır (bkz. F.8-9). Kışlanın güney kanadındaki giriş kapısı ise basık kemerli olup, yanlarına kompozit ve Toskana başlıklı pilastrlar yapılmıştır (bkz. F.15). Kapı üstlerinde kitabelere yer verilmiştir. Doğu ve batı kanatlarındaki kapılar da aynı düzendedir. Ancak diğer iki kapıdan farklı olarak kitabenin üstüne etrafında silâh kompozisyonları olan tuğra madalyonun yerleştirildiği üçgen alınlıklar yapılmıştır (bkz. F.12-13).

Kışlanın dış cephelerindeki pencereler düz atkılı ve söveli, orta avluya bakan pencereleri ise yarım daire kemerlidir. Dış cephelerde pencere aralarında belirli aralıklarla, başlıklı pilastrlar ve içbükey profilli bir saçak silmesi yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı beşik çatı ile örtülüdür. Kışlanın bodrum kat cepheleri, pilastrları ve kulelerin ilk katları almaşık örgüde, kulelerin son katlarının cepheleri taş kaplamalı, yapının diğer duvar yüzeyleri ise sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.6-7,11,14).

Kışlanın dört köşesindeki kulelerde ilk 5 katta üstünde yarım daire sağır kemerler olan düzatkılı ve söveli pencereler vardır. Profilli bir kat silmesinden sonra kademeli olarak daralan 6. ve 7. katların pencereleri ise yarım daire kemerli olup kilit taşı motifli söveyle çevrilmiştir. Köşeleri pilastrlarla vurgulanan kulelerin üstü dilimli bir kubbe ile örtülmüş ve alem takılmıştır* (bkz. F.16-17).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen kışla yapısında, beden duvarı kalınlığı güney kanadında istinat duvarındaki menfezde 183 cm, giriş katta 117 cm, birinci katta 109 cm, ikinci katta 98 cm'dir. Orta avluya bakan cephelerde ise beden duvarı kalınlığı 54-58 cm'dir. Giriş katındaki koridorlar volta döşemeli, merdiven mahalleri ise tonoz

* Batur, Miss Pardoe'nın kulelerin 3 katlı ve külahla örtülü olduğunu yazdığını, kulelerin bugünkü biçimini ne zaman aldığının henüz saptanmadığını belirtmektedir (Batur, 1994: 516).

örtülüdür* (bkz. F.19). Taş ve tuğla malzeme ile almaşık örgüdeki pilastrlarda, 10.5x22x3.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmıştır. Pilastrlarda giriş üstündeki katların döşeme seviyesinde metal kılıçlar vardır (bkz. F.11-12). Kışlanın kesme taş ve tuğla ile yığma kâgir olarak inşa edilen kulelerinde ise beden duvarı kalınlığı üçüncü katta 101.5 cm, dördüncü katta 96 cm, beşinci katta 82 cm, altıncı katta 44.5 cm ve yedinci katta 34 cm'dir.

Şehriyehane (Erzak Ambarı)

Kışla yapısının kuzeyindeki yapı (bkz. H.2-4), giriş kapısı üstündeki 1261/1845 tarihli kitabesine** göre (bkz. F.26) Abdülmecid döneminde erzak ambarı olarak yapılmıştır. Dikdörtgen şeklindeki yapı, 18x20 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının cepheleri Neoklasik üslûpta ve güney cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Giriş kapısı yarım daire kemerli ve söveli olup, yanlarda pilastrlarla vurgulanmış, üstünde kitabeye yer verilmiştir. Giriş ve üst kat pencereleri de yarım daire kemerli ve sövelidir. Pencere aralarında ve yapının köşelerinde pilastrlar yapılmıştır. Cepheleri kesme taşla kaplı olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.8,24,25). Yapının özgün planı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda, beden duvarı kalınlığı giriş ve üst katta 82 cm'dir. Duvarlarda, sıvaların döküldüğü yerlerden görülebildiği kadarıyla, 10x21x6.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmış, yatayda ve düşeyde ahşap hatıl ve dikmeler yapılmıştır. Dış cephelerdeki pilastrlarda kat döşemesi seviyesinde metal kılıçlar vardır (bkz. F.24).

Mutfaklar

Kışla yapısının orta avlusunda doğu ve batı yönünde yer alan 2 yapı (bkz. H.2-4), 1845 yılında Abdülmecid döneminde mutfak olarak yapılmıştır*** (Ramazanoğlu, 2003: 157). Dikdörtgen şeklindeki tek katlı bu yapıların özgün planları belirlenememiştir. Her iki mutfağın pencereleri yarım daire kemerlidir. Yapıların üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olup cepheleri sıva ve boyalıdır. Sadece doğu yönündeki mutfakta içbükey profilli bir saçak silmesi yapılmıştır. Her iki mutfak yapısında ikişer adet yüksek baca vardır (bkz. F.6, 28). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapılarda doğudaki mutfakta beden duvarı kalınlığı 114.5 cm, batıdakinde ise 125 cm'dir.

---

* Kışla yapısının, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki ahşap malzeme de kullanılan yapım tekniği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003.

** Kitabe metni için bkz. Haskan, 2001: 1269-1270. Kitabeden, eskiden burada bulunan şehriyehanenin harap olması nedeniyle ikinci kez yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

*** Selimiye Kışlası'nın, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde inşa edilen mutfakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 114, 146-147.

1. Ek Yapı (Bando Bölüğü Binası)

Kışlanın kuzeydoğusunda yer alan yapı, güney cephesindeki alınlıkta yer alan (12)86 /1869-1870 tarihli tuğraya göre (bkz. F.30), Abdülaziz döneminde inşa edilmiştir. 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*Salle D'Opération Militaire Pour Les Chevaux*" (atlar için askerî operasyon salonu) olarak tanımlanan bina (bkz. H.2), bitişik konumda 2 yapıdan oluşmaktadır. Batı yönündeki yapı 10x21 m boyutlarında ve 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı hakkında bir bilgiye ulaşılamayan yapının cepheleri Neoklasik üslûpta düzenlenmiştir. Zemin kat pencereleri düzatkılı, üst kat pencereleri ise basık kemerli olup, kilit taşı motifli söveyle çevrilmiştir (bkz. F.29). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 60 cm, üst katlarda 55 cm'dir. Zemin kat koridorunda volta döşeme tespit edilmiştir (bkz. F.31).

Doğu yönündeki dikdörtgen şeklindeki yapı ise 16x51 m boyutlarında ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının özgün planı güney cephesi boyunca uzanan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır*. Neoklasik üslûpta düzenlenen cephelerde pencereler basık kemerli olup, kilit taşı motifli söveyle çevrilmiştir (bkz. F.29). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 70.5 cm'dir. Her iki yapının da köşeleri taş kaplama pilastrlarla vurgulanmış ve profilli bir saçak silmesi yapılmıştır. Yapıların üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

2. Ek Yapı

Kışla yapısının batısında yer alan yapı, 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta "*Corps de Garde de Sélimié*" (Selimiye Karakolu) (bkz. F.32), 20. yüzyıl başına ait tarihsiz bir J. Pervititch Haritası'nda ise "*Ecurie Milit.*" (askerî ahır) olarak tanıtılmıştır. Kare şeklindeki yapı 10.15x10.15 m boyutlarında ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının cepheleri Neoklasik üslûpta düzenlenmiş olup, basık kemerli pencereleri söveyle çevrilmiştir. Çatı alınlığında ise daire şeklinde pencereler vardır. Köşeleri pilastrlarla vurgulanan yapının cephelerinde yatayda kalın derzler yapılmıştır. 19. yüzyıla ait fotoğraftan yapının üstünün saçakları bezemeli, kiremit kaplı, kırma çatı ile örtülü olduğu görülmektedir (bkz. F.32). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 84 cm'dir.

* Bu bilgi binadaki yetkililerden alınmıştır. Yapılan görüşmede, bu bölümün 1950'lere kadar ahır olarak kullanıldığı, 1962 yılında atların bağlandığı demir halkaların söküldüğü ifade edilmiştir. Yapının kuzey cephesine bakan mekânında yerden 176 cm yükseklikte ve 123x165 cm boyutlarındaki pencereler de bu bölümün ahır olarak inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 20,34)

Selimiye Kışlası, G.E.E.A.Y.K., 14-04-1973 tarih ve 7086 sayılı kararı ile tescil edilmiş ve III Numaralı K.T.V.K.K'nun 26-3-1990 tarih ve 2232 sayılı yazısıyla kışla binası, bando binası, Tazılar Ahırı Çeşmesi ve su kuyusu ile "*bir bütün olarak*" I. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Kışla alanında yapılması düşünülen yeni yapılar için de Kurul kararı gerekmektedir**. Kışla alanındaki yapılar, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Kışlanın geniş arazisi zamanla etrafındaki yapılaşma nedeniyle küçülmüş (bkz. F.3-5), kışla yapıları çeşitli tarihlerde yapılan onarım ve müdahaleler nedeniyle özgün planlarını ve cephe özelliklerini kısmen yitirmiştir. Kışla alanında ihtiyaç doğrultusunda bazı yeni yapılar inşa edilmiş ve otopark vb. çevre düzenlemeleri yapılmıştır.

Kışla Yapısı

BOA'nde, kışlanın onarımı ile ilgili 1240-1340/1825-1922 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.1). Kışlada, 1842-1843 ve 1849-1850 yılları arasında, Abdülmecid döneminde önemli yenilemeler yapılmıştır***. Yapının köşelerindeki kuleler bu dönemde inşa edilmiştir. 1853-1856 dönemindeki Kırım Savaşı sonrasında da kışla da onarılmıştır (Batur, 1994: 515). Cumhuriyet döneminde kışla kapsamlı olarak restore edilmiştir. 1954-1955 yılları arasında kışla yapısının içinde ve cephelerinde, Koruma Kurulu kararı****

---

* G.E.E.A.Y.K., 13-07-1969 tarih ve 4977 sayılı yazısında kışla yapılarından olan tavla (ahır) binalarının da korunması gerekli eser olduğundan yıkılmayacağına, restore edildikten sonra bir işlev verilerek kullanılmasına karar verilmiştir. Kurul, 13-09-1970 tarih ve 5238 sayılı yazısında, ödenek bulunamadığı için onarılamayan tavla binalarının duvarlarının kaldırılamayacağına, ileride ödenek bulunduğunda mevcut duvarların usulüne göre onarılarak burasının otopark olarak kullanılabileceğine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). Haritalarda görülen (bzk. H.2-4) kışlanın batısındaki dikdörtgen biçimindeki, günümüzde spor salonu ve yemekhane olarak kullanılan yapının yeniden inşa edilen söz konusu ahır yapısı olduğu sanılmaktadır (bkz. F.37).

** III Numaralı K.T.V.K.K., 24-07-2003 tarih ve 13927 sayılı yazısında, 1335 ada, 2 parselde öğrenci yurt binası için hazırlanan vaziyet planı+avan projeyi Selimiye Kışlası'nın Tıbbiye Caddesi üzerindeki siluetini etkileyeceğini belirterek uygun görmemiştir. Kurul, 04-11-2003 tarih ve 14114 sayılı yazısında yerinde yapılan inceleme ve değerlendirme sonrası öneri yurt binasının, E-5 Karayolu ve diğer açılardan Selimiye Kışlası'nın gabarisi ile yarıştığını ve olumsuz etkileyen bir kitlenin ortaya çıkacağını belirterek bu alanda yurt binasının uygun olmadığına karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** Tuğlacı'ya göre kışla, 1840-1841 yıllarında Seferoğlu Kevork tarafından ve Maliye Nazırı Saib Paşa'nın önerisine uygun olarak onarılmıştır. Güney ve kuzeye bakan bölümleri Abdülmecid döneminde ekletilen kışlanın doğuya bakan bölümü de, 1842'te onarılarak bugünkü haline getirilmiştir. 1848'de kışlanın yanan bazı bölümleri ise İngiliz mimar Smith tarafından onarılmıştır. Kışlanın zamanla harap olan yerleri, 1864'te Hüsam Efendi tarafından elden geçirilmiştir. Deniz tarafındaki talimhane duvarlarının henüz inşa edilmemiş bölümleriyle eksik olan bölümleri, Ebniye-i Hassa Kalfası Resimcibaşı Ohannes tarafından yapılmıştır (Tuğlacı, 1993: 55-56).

**** G.E.E.A.Y.K., 26-06-1954 tarih ve 270 sayılı yazısında, onarım için gereken rölöve ve projelerin Kurul'a gönderilmesi gerektiğine ve bu sürede işin durdurulmasına karar vermiştir. Kurul, 24-07-1954 tarih ve 291 sayılı karar yazısında, yapının cephesi kadar içi de önemli olduğundan nasıl onarılması gerektiği hakkında tavsiyelerde bulunulmak istendiğini ifade etmiştir. Aynı Kurul, 04-09-1954 tarih ve 308 sayılı yazısında, başlanan onarımın gönderilen plana uymadığını, kapının solundaki mermer çeşmeye ve merdivene kadar yıkılan kısımdan başka hiçbir yerde yıkım ve değişiklik yapılmamasına ve onarım yönteminin belirlenmesine karar vermiştir. 05-11-

ile onarımlar yapıldığı, 1964 yılında* ve daha sonra 1971 yılında** bu onarım çalışmalarına devam edildiği görülmektedir.

Kışlanın son olarak 1990 yılında tüm dış cepheleri boyanmış, çatısı aktarılmış, 1998 yılında yapı içinde çeşitli mekânlarda asma tavanlar yapılmıştır. 1996-1997 yıllarında kışlanın kuzeydoğusundaki kule, 1999-2000 yıllarında kuzeybatısındaki ve 2001 yılında güneybatısındaki kulenin cephelerinde bakım ve onarım yapılmıştır. Bu çalışmalarda taş kaplamalarda kimyasal ve mekanik temizlik yapılmış, malzemedeki yüzey kayıpları giderilmiş, metal elemanların pası alınarak koruyucu sürülmüştür. Güneybatı kulesindeki onarım tamamlanamamış, güneydoğu kulesinin cephelerinde ise bir çalışma yapılamamıştır. Kulelerin iç mekânlarında, özellikle en üst katlarda neme bağlı olarak sıvalar dökülmektedir (bkz. F.16-18). 2004 yılında, orta avluya bakan tuvalet birimlerinin tesisatı ve içleri elden geçirilmiştir. Kışla yapısı günümüzde, I. Ordu Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın çeşitli birimleri tarafından kullanılmaktadır. 1995 yılında "Florance Nightingale Müzesi" olarak düzenlenen kuzeybatı kulesi, 2000 yılında yenilenerek ziyarete açılmıştır (bkz. F.20).

Şehriyehane

Yapı, 1940 yılında "askerî mahfel" olarak kullanılmak üzere onarılmıştır. 1975 yılında I. Ordu Defterdarlığı'nın bulunduğu binanın bir bölümünde askerî kantin açılmıştır (Konyalı, 1977b: 367). Yapının özgün kat döşemeleri ve iç merdiveni betonarmeye çevrilmiştir (bkz. F.27). Çatı saçağında betonarme döşemenin kirişleri dışarıya çıkarılmış, doğu cephesine muhdes kapı ve pencereler açılmıştır (bkz. F.25). Günümüzde boş olan yapının onarılarak idarî amaçlı kullanılması söz konusudur.

Mutfaklar

Mutfaklar, 1964, 1988 ve 1999 yıllarında onarılmışlardır (Ramazanoğlu, 2003: 157) Her iki yapının özgün çatı strüktürü betonarme döşeme yapılarak değiştirilmiştir. Günümüzde de

---

1954 tarih ve 310 sayılı başka bir karar yazısında, iç planda hiçbir değişiklik yapılmaması, koğuş sisteminin aynen korunması, ahşap döşemelerin betonlaştırılması gerektiğini, ancak koğuşların bölme duvarları yapılarak bölünebileceğini belirtmiştir. Kurul, 13-03-1955 tarih ve 355 sayılı bir yazısında ise, demir parmaklıkların kaldırılmasına ve binanın cephelerinin temizlendikten sonra derz yapılarak "*sıvanmamasına*" karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

* G.E.E.A.Y.K., 28-05-1965 tarih ve 2838 sayılı yazısında, binanın görünüş ve kimliğinin bozulmaması için cephelerde esas bünye bozulmadan, zorunlu tamirlerin asgari şekilde yapılması şartıyla teklifin uygun olduğuna karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** G.E.E.A.Y.K., 14-11-1971 tarih ve 6068 sayılı yazısında taş satıhların raspa edildiğini, koltuk silmesinin yeniden ve uygun olmayan renkte (kurşuni) sıvandığını, pencere başlıklarının sıvanarak eski karakterini yitirdiğini belirtmiştir. Kurul, cephelere mümkün olduğunca az dokunmak ve ancak sorunlu yerlerde tamir ve yama yapılması gerektiğine, cephelerin sarımtrak renginin değiştirilmemesine, istinat duvarlarının da dikkatle onarılmasına, kule içlerindeki eskiden kalma musandıralı yüklüklü odaların aynen korunmasına, kulelerin ilk yapılışta sivri külahlı olduğundan şimdiki kubbelerinin incelenmesinin gerektiğine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

mutfak işlevini sürdüren batıdaki yapının girişine muhdes bir saçak eklenmiştir (bkz. F.6). Doğudaki mutfak yapısı ise, ısıtma merkezi olarak kullanılmaktadır (bkz. F.28).

1. Ek Yapı (Bando Bölüğü Binası)

Ek yapının doğu yönündeki tek katlı bölümü, 1950'li yıllara kadar ahır olarak kullanılmış ve 1960'larda bandoya tahsis edilmiştir. Bu bölümün özgün planı ortada bir koridor oluşturularak değiştirilmiştir. 1989 yılında çatıda betonarme döşeme yapılmış, pencere doğramaları değiştirilmiştir. Batı bölümündeki 3 katlı yapıya ulaşmak için içeride iki yapı arasında muhdes bir kapı açılmıştır. 3 katlı bölümün de üst kat döşemeleri betonarmeye çevrilmiştir. Kuzey cephesinde muhdes bir giriş düzenlenmiştir. 2003 yılında asma tavanlar yapılan bina günümüzde "I. Ordu Bando Komutanlığı" tarafından kullanılmaktadır (bkz. F.29).

2. Ek Yapı

Yapının kırma çatısı beşik çatıya çevrilmiş, doğu cephesine ahşap muhdes bir giriş bölümü yapılmıştır (bkz. F.32-34). Tavanda ve zemine yakın duvar bölümlerinde nem nedeniyle sıvalar dökülmektedir. Yapı, günümüzde mescit olarak kullanılmaktadır.

Selimiye Kışlası, boyutları, kapasitesi ve düzenli ordu için yapılan ilk kışla olması nedeniyle oldukça önemli bir askerî yapıdır. Kışlanın etrafında, ona bağlı olarak gelişen mimarî doku da İstanbul'da görülen ilk ızgara planlı yerleşim örneğidir. Günümüzde I. Ordu Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından kullanılan kışla, askerî merkez olma özelliğini halen korumaktadır. Ancak 20. yüzyıl başında yapılan müdahaleler nedeniyle, kışlanın konumunda ve arazisinde bazı değişikler olmuştur. Sahil yolunun açılmasıyla kışlanın denizle olan ilişkisi kesilmiş, deniz kıyısındaki ve kışlanın geniş alanı içindeki özgün ek yapıların bir bölümü yıkılmıştır (bkz. F.3). Günümüzde mevcut olan kışla yapısı büyüklüğü ve maliyetin yüksek olması nedeniyle kısım kısım onarılabilmektedir. Kışla yapısında özellikle restorasyonu tamamlanamayan güneybatı kulesi ve onarılmayan güneydoğu kulesinin dış cephelerinde bakım ve onarım yapılmalı, kulelerin iç bölümlerindeki nem sorunu giderilmelidir. Kışlanın mevcut olan diğer özgün ek yapıları halen kullanıldığından sıva onarımı ve boya yenilemesi gibi bakım çalışmaları düzenli olarak yapılmaktadır. Restorasyon sürecinde olan şehriyehane yapısı özgün mimarî kimliğini kaybetmeden onarılmalıdır.

5.2.2.2 Davutpaşa Kışlası

Davutpaşa Kışlası, Esenler İlçesi'ne bağlı Davutpaşa Semti'nde, 12 pafta, 1444 parseldedir. Yapı, günümüzde 1.312.500 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 21,34)

Davutpaşa Kışlası, 1242/1826-1827 tarihli kitabesine* ve BOA'ndeki aynı tarihli belgelere göre, II. Mahmud döneminde, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu için inşa edilmiştir (bkz. EK 34, Çzg.5). Rami Kışlası ve Maltepe Hastahanesi'ne yakın olarak (bkz. H.1) "Davutpaşa Sahrası"** olarak anılan yerde yapılan kışla, 1831-1832'de tamamlanmıştır*** (Tuğlacı, 1993: 41). BOA'nde, 1303-1338/1886-1919 tarihleri arasındaki döneme ait kışlanın kullanımıyla ilgili belgeler bulunmaktadır. 1310/1892 tarihli bir belgeye göre kışlaya malzeme temini sağlamak amacıyla bir demiryolu inşa edilmesi düşünülmüştür (bkz. EK 34, Çzg.6). Topçu ve süvari birliklerinin bulunduğu Davutpaşa Kışlası, Balkan Savaşı sırasında harap haldeyken onarılarak göçmenlerin ikametine ayrılmış, I. Dünya Savaşı sırasında 1920'lere kadar askerî hastahane (Kubilay, 1994: 11), 1926-1930 yılları arasında yapılan onarımlar sonrasında tekrar kışla olarak kullanılmıştır. Kışlada, 1937'ye kadar Piyade, Topçu, Tanksavar ve Uçaksavar birlikleri, 1937-1944 yılları arasında 2. Süvari Tümeni Birlikleri, 1945-1961 yılları arasında 3. Zırhlı Muhabere Grubu Birlikleri, 1968'den 1998 yılına kadar da 66. Mekânize Tümen Karargâhı bulunmuştur (Tuğlacı, 1993: 43). Kışlada, 1999 yılından itibaren Y.T.Ü.'nin Fen-Edebiyat ve Eğitim Bilimleri fakülteleri bulunmaktadır****.

---

* Kışlanın kitabesi günümüze ulaşamamıştır. Manzumesi şair Aynî tarafından yazılan 20 mısralı kitabe yazısı Latin harfleri ile yazılarak asıl giriş kapısının yanına asılmıştır:
"*Etti han Mahmud izâle Yeniçeriyi kırdı hep / Kışla yaptı eyledi vaz'ı asâkir hamd ola*
Padişahi kâmurân ü şâbî heft iklimdir / Sâhibi seyfu kalem şâhnişehi kal'a küşâ
Husrevi Behrâm fer sultanı mehdi iktidar / Dâveri Faruk adl ü Bihmeni Hayder vegaa
Mihri kevkeb müşteri tali felekşânı mehlikaa / Bahtı es'ad kadri alî kendi mansûrüllivâ
Kıldı bu nev kışla hurrem askeri mansûreyi / Her yerine reşk eder kasrı Havernak bi müra
Cenkperver cündi kudsi askeri peygamberi / Saflarında rünumadır husreti bari Hudâ
Al tüfengi destine bu askeri İslâmveş / Gel yiğit meşk eyle her talimi harbi daima
Askerin galip ede Mevlâ adüvsin kahr ede / Tâkim ola aleme pertef feşan mihri semâ
Eyledi Dâvudpaşa semtini kışla emin / Kıldı han Mahmudî adlî kışlai âlî binâ
Etti Aynî guşine menkuuş erbâbı hüner / Kıldı tarihin beyan her mısrai gevher edâ
1242"
(Açıklama: Yazılı kaynaklardan özgün kitabe metnine ulaşılamamıştır. Kışlanın sadeleştirilmiş Türkçe metni için bkz. Cezar, 2002: 491).

** Eski Edirne yolu üzerindeki Davutpaşa Sahrası askerî açıdan önemlidir. İstanbul'un fethi sırasında Osmanlı ordusu bu alanda konaklamış ve II. Mehmed'in (hd 1451-1481) otağı burada kurulmuştur. Bu bölgeye, II. Bayezid'in (hd 1481-1512) vezirlerinden Davud Paşa'ya atfen "Davutpaşa" denilmiştir. Osmanlı ordusu Avrupa'ya sefere giderken padişah ordunun başındaysa Davutpaşa'da gecelenir, ertesi gün yola çıkılırdı. Ordu sadrazamın yönetimindeyse padişah orduyu buradan uğurlardı. Seferden dönen ordunun son konaklama yeri de Davutpaşa'ydı (Cezar, 2002: 489).

*** Tuğlacı, kışlanın bina emininin, 1242/1826-1827 tarihli Hatt-ı Hümayun'a göre Mirahur-ı Sâni Mehmed Ağa olduğunu, kışlayı Krikor Amira Balyan'ın inşa ettiğini, Hacı Mıgırdiç Çarkyan İkinci Kalfa ve Resimcibaşı olarak çalıştığını belirtmektedir (Tuğlacı, 1993: 41). Cezar ise, kışlanın Hassa baş mimarı Abdülhalim Efendi ve Hassa mimarı Elhac Mehmed Ağa tarafından yapılmış olabileceğini ancak Balyan Ailesi'nin de o dönemde etkin olduğunu yazmaktadır (Cezar, 2002: 492-493).

**** Kışla, 09-09-1998 tarih ve 840 sayılı Bakanlık oluru ile Y.T.Ü.'ne tahsis edilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 21,34)

Davutpaşa Kışlası, 19 yüzyılda bir kışla yapısı, cami*, hamam, çeşme**, fırın ve karakoldan*** oluşmaktaydı. BOA'ndeki 1243/1827-1828 tarihli bir belgeye göre, kışlanın önü Talimhane Meydanı olarak düzenlenmiştir (bkz. EK 34, Çzg.5). Kışla yapısı, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Davud Paşa Kışlası*" ismiyle dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir. Kışla arazisinde, Bizans dönemine ait bir yer altı sarnıcı, 16-18. yüzyıllar arasında Davud Paşa Sarayı için inşa edilmiş Kasr-ı Hümâyûn ile Mehmed Paşa Köşkü ve su deposu bulunmaktadır****. Moltke Haritası'nda bu yapılar da gösterilmiştir (bkz. H.2). Kışladan günümüze kışla yapısı, hamam, cami ve fırın ulaşabilmiştir.

Kışla Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklinde inşa edilen yapı 186.95x363.94 m, orta avlu ise 147.48x323.94 m boyutlarındadır*****. 2 katlı kışlanın sadece güney kanadında arazi eğiminden dolayı kısmî bir bodrum kat yapılmıştır (bkz. F.15-16). Kışlanın doğu kanadındaki girişinin üst katı hünkâr dairesi olarak düzenlenmiştir. Yapının doğu kanadında biri asıl giriş olmak üzere 3 ayrı girişi, kuzey ve güney kanatlarında yan girişleri vardır. Orta akstaki giriş ve köşe bölümleri dışarı taşkın olarak yapılmıştır. Kışlanın özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.1-2). Ancak kışlanın özgün mekânları ve işlevleri müdahaleler nedeniyle tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Kışlanın cepheleri, Neoklasik üslûpta ve doğu cephesindeki asıl girişe göre simetrik düzende tasarlanmıştır. 19. yüzyıla ait görsel belgelere göre (bkz. R.1,G.1), kışlanın doğu cephesindeki girişinde ve köşe bölümlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. 19. yüzyılın sonunda günümüzdeki görünümünü alan doğu cephesinde iki kademeli giriş bölümünde, zemin kat pencereleri ve giriş kapısı yarım daire kemerli, diğer pencereler ise basık kemerli ve

---

* III. Mehmed döneminde (hd 1595-1603) yapılan cami günümüzde mevcut değildir. Kasr-ı Hümayun'un yakınındaki kesme taş duvar kalıntıları camiye aittir (Tuğlacı, 1993: 41). Yapı, Moltke Haritası'nda, "*Kasr-ı Hümâyûn*"un önünde "*câmi*'" yazısıyla gösterilmiştir (bkz. H.2). J. Brindési tarafından, 17 Haziran 1854 günü yapılan geçit töreninin betimlendiği gravüre göre ise, kışlanın orta avlusunda ya da kışlanın batı kolunda tek kubbeli ve minareli bir cami yapılmıştır (bkz. G.1). BOA'ndeki 1307/1890 tarihli belgeye göre cami onarılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.5). Günümüzde mevcut olan cami yapısı ise, kışlanın yok olan batı kanadının dış hizası ile aynı sınırlar içerisindedir (bkz. Ç.4).

** Kışla yöresindeki sular yetersiz kalınca, kışla dışında varlığı keşfedilen su getirtilerek 1849'da bir çeşme yapılmıştır (Tuğlacı, 1993: 41). Moltke Haritası'nda görülen çeşme yapısı, 1980-90'lı yıllarda Kasr-ı Hümayun'un yakınına taşınmıştır. Aynı haritada kışlanın batı yönünde 3 adet su terazisi olduğu görülmektedir (bkz. H.2).

*** 19. yüzyılda inşa edilen karakol 1854'te onarılmıştır (Cezar, 2002: 493). Günümüzde mevcut olmadığından karakol mimarî özellikleri açısından değerlendirilememektedir.

**** Bu yapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çetiner, 1996.

***** Moltke Haritası'nda kışlanın batı ve kuzey yönündeki kanatları orta kısımda dışarı doğru çıkıntılı olarak çizilmiştir (bkz. H.2). 1999 yılında yeni bir bina yapılırken kışla yapısının günümüzde mevcut olmayan batı kanadının temel kalıntıları ortaya çıkmıştır (bkz. Ç.4).

sövelidir (bkz. F.3,5). Diğer bölümlerdeki ve orta avluya bakan pencereler yarım daire kemerlidir. Yapının köşelerinde ve cephelerde belirli aralıklarla pilastrlar, kat aralarında ve saçakta profilli silmeler yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü olup, cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.4,9).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı alt katlarda 76-82 cm, üst katta 60-78 cm arasında değişmektedir. Doğu cephesinde 1 sıra taş*, 2 sıra tuğla malzemeli almaşık bir duvar örgüsü olduğu belirlenmiştir. Alt katta ve kısmî bodrum katında koridorlar tonoz örtülüdür (bkz. F.17,20). Diğer mekânların özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir. Yapının köşelerinde döşeme hizasında metal kılıçlarla, alt ve üst kat koridorlarında ara duvarlarla orta avluya bakan dış duvarlar arasında putrellerle bağlantılar yapılmıştır (bkz. F.10,17-18).

Hamam

Kışlanın batı kanadı hizasındaki hamam kışla yapısına bitişik olarak inşa edilmiştir. Hamama, kuzey kanadı koridorunun sonundaki merdivenle ulaşılmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki hamam 16.21x37.03 m boyutlarında olup, soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) bölümlerinden oluşmaktadır (bkz. Ç.3). Tuvaletlerin bulunduğu ılıklığın üstü aynalı tonoz (bkz. F.27-29), sıcaklık bölümünün üstü ise büyük bir kubbe ile örtülüdür (bkz. F.26,30-32). Hamamın orta avluya bakan cephesinde yarım daire kemerli pencereler, pilastrlar ve profilli bir saçak silmesi yapılmıştır. Kubbe alçak bir kasnak üzerinde yükselmektedir. Cepheler sıvalıdır (bkz. F.22-24). Yığma kâgir olarak inşa edilen hamamın duvarları taş ve tuğla malzeme ile almaşık örgüdedir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 21,34)

Davutpaşa Kışlası, K.T.V.K.K.'nun 01-08-1990 tarih ve 2005 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir**. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki kışla yapıları onarım ve müdahaleler nedeniyle özgün mimarî özelliklerini kısmen yitirmişlerdir. Özellikle 20. yüzyılda yenilenen cami yapısı özgün cephe özelliklerini kaybetmiştir (bkz. F.11-12). Kışlanın batı kanadı hizasında, kışla yapısına bitişik askerî cezaevi olarak kullanılmış 3 katlı betonarme bir bina (bkz. F.14,16) ve hamam yapısının devamına ısıtma

---

* Moltke Haritası'ndaki "*taş ocağı*" yazısından, kışlanın arkasında yakın mesafede bir taş ocağı olduğu anlaşılmaktadır (bkz. H.2).

** Bu karar yazısı ile 1422 parseldeki fırın, 1434 parseldeki 2 kâgir yapı, 1373 parseldeki Hünkâr Kasrı ve fil ahırları, 6881 parseldeki yapı kalıntısı ile 1444 parseldeki kışla yapısı, hamam, cami ve sarnıç tescil edilmiştir. 1373 numaralı parselin kuzeyinde kalan alanda görülen 2 yeraltı yapısı girişi ise 06-07-1994 tarih ve 5788 sayılı karar ile taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Bu karar yazısında 01-08-1990 tarih ve 2005 sayılı kararla tescil edilen diğer yapıların gruplarının belirlenebilmesi için rölövelerinin gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

merkezi inşa edilmiştir (bkz. F.25). Kışla, Y.T.Ü'ne tahsis edilince kışla yapısının yok olan batı kanadının olduğu yerin bir bölümüne, yapımı 2002'de tamamlanan 3 katlı betonarme bir bina yapılmıştır* (bkz. F.11,13-14,). Bu yapıda günümüzde kimya ve fizik laboratuvarları bulunmaktadır. Orta avluya da tek katlı yemekhane ve kantin binaları yapılmıştır (bkz. F.21).

Kışla Yapısı

BOA'nde bulunan 1243-1322/1827-1904 tarihleri arasındaki döneme ait belgelere göre, kışlada bazı onarımlar yapılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.5). Kışla ayrıca 1926-1930 ve 1967-1969 yılları arasında askerî amaçla kullanılmak üzere onarılmıştır. Belirlenemeyen bir tarihte alt katın tonoz örtülü koridorları hariç diğer bölümlerin kat döşemeleri betonarme olarak yenilenmiştir. Bazı pencere ve kapılar kapatılmış, iç mekânlara duvarlar örülerek, kışlanın özgün planı değiştirilmiştir.

1999-2002 yılları arasında Y.T.Ü. tarafından kışlanın cephelerinde ve iç mekânlarında bazı onarımlar yapılmıştır**. Zemin katlarda görülen sıva dökülmeleri ve çiçeklenmeyi gidermek amacıyla 2001 yılında temel duvarlarında yalıtım yapılmıştır (bkz. F.7-8). Çatının sorunlu yerleri aktarılmış, duvarlarda görülen önemli çatlaklar, dış cephelerdeki sıva dökülmeleri ve döşeme kaplamalarındaki bozulmaların giderilmesine çalışılmıştır. İç mekânlarda sıva tamiri ve boya yenilemesi yapılmış, elektrik tesisatı ve ısıtma sistemi elden geçirilmiştir. Pencere doğramaları plastik olarak, iç mekânların kapı ve pencere doğramaları ise ahşap olarak yenilenmiştir. Ancak metal gergilerde meydana gelen korozyon giderilmemiştir (bkz. F.17-20).

Hamam

BOA'nde bulunan 1265/1849 tarihli bir belgeye göre hamam onarılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.5). Bir dönem hayvan barınağı olarak kullanılan hamam uzun zamandır kullanılmadığı için son derece bakımsız ve harap bir durumdadır. Hamamın kurşun kaplamaları yok olan üst örtüsü şapla sıvanmıştır. Dış ve iç sıvalar dökülmüş, yer yer çiçeklenmeler oluşmuştur. Duvarlarda yüzey kayıpları ve bitkisel oluşumlar vardır (bkz. F.22-24,27-30). Hamamın sadece soyunmalık bölümü günümüzde kütüphane olarak kullanılmaktadır.

---

* Yapı, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 29-12-1999 tarih ve 11530 sayılı kararıyla inşa edilmiştir. Kurul, projenin mevcut binanın gabarisini aşmaması kaydıyla uygun olduğuna karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** Onarımlar, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 02-12-1998 tarih ve 10450 sayılı kararıyla yapılmıştır. Aynı Kurul, 13-02-2002 tarih ve 13658 sayılı yazısında, tescilli yapıların imar planında önerildiği üzere üniversite alanına alınmasında 2863 sayılı yasa açısından sakınca bulunmadığına ve bu alanda bulunan ağaç türleri ile ilgili rapor ve fotoğrafların Kurul'a getirilmesine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

Kışla, 19. yüzyılda kent merkezi dışında iken, 20. yüzyılda giderek yerleşim alanı içinde kalmış, arazisi izinsiz inşa edilen bazı yapılar tarafından kuşatılmıştır (bkz. F.1). Bu nedenle, kışla Y.T.Ü.'ne tahsis edilince arazinin etrafı duvarlarla çevrilmiştir. Bu büyük alanda Y.T.Ü.'nin "İnşaat ve Makine Mühendisliği, Elektrik-Elektronik, Kimya-Metalurji fakülteleri için binalar, Yabancı Diller ve Meslek Yüksek okulları, rektörlük, spor tesisleri, lojmanlar, yurt binaları, oditoryum, Bilim Merkezi ve Teknopark" yapılması planlanmaktadır (bkz. F.2).

Kışla yapısına eğitim-öğretim amaçlı işlev verilmesi uygundur. Kışlanın yok olan batı kanadı yerine yapılan 3 katlı yeni bina yükseklik ve dış boyutları açısından kışlanın devamı niteliğindedir. Ancak bu yapı ve orta avludaki tek katlı diğer yeni yapılar cephe düzenleri açısından kışla yapısının özgün mimarî kimliğine uymamaktadır. Orta avluda ve kışlanın etrafında bir çevre düzenlemesi ve peyzaj çalışması yapılmalıdır. Kışla arazisindeki 19. yüzyıl öncesinde inşa edilen ve çeşitli koruma sorunlarıyla karşı karşıya kalan diğer tarihî yapıların da ilgili Koruma Kurulu kararları doğrultusunda onarılmaları gerekmektedir*.

5.2.2.3 Rami Kışlası

Rami Kışlası, Eyüp İlçesi'ne bağlı Rami Semti'nde ve 268 ada, 50 pafta, 4 parseldedir**. Yapı, günümüzde 221.369 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 22,34)

Rami Kışlası, BOA'nde bulunan 1242-1243/1826-1828 tarihli belgelere göre, II. Mahmud döneminde inşa edilmiştir*** (bkz. EK 34, Çzg.7). Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu için yapılan kışla, Davutpaşa Kışlası ve Maltepe Hastahanesi'ne yakın konumdadır (bkz. H.1). 1244/1828'te açılış töreni yapılan kışla adını burada daha önce yer alan Rami Çiftliği'nden almıştır****. II. Mahmud, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, karargâhını Rami Kışlası'nda kurmuştur (Haskan, 1996: 361). 1836-1837 yıllarında, Mühendishane öğrencilerinin burada

---

* Kasr-ı Hümayun'da altın araması nedeniyle üst kat döşeme kaplaması sökülmüş, örtü sistemi açıkta kalmış, yapı içinde ateş yakılması nedeniyle büyük hasar meydana gelmiştir. Yapının duvarlarında da çatlaklar vardır. Mehmet Paşa Köşkü'nün beden duvarlarının bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Bu yapıda da altın arama amacıyla kazı yapılmıştır. Ayrıca korozyona uğrayan metal bağlantılar taşları patlatmış ve duvarlarda çatlaklar oluşmuştur. Günümüzde kullanılmayan su deposu da bakımsız bir durumdadır. Nemden dolayı cephe sıvalarında çiçeklenmeler oluşmuş, çatısı bitkilerle kaplanmıştır. Taş yüzeylerde çatlak ve kirlilik, metal bağlantılarda korozyon vardır.

** Parsel numarası 1973 tarihli Kurul kararında "4", 2002 tarihli Kurul kararlarında "17" olarak geçmektedir.

*** Kışlanın manzumesi şair Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılan ve dört giriş kapısının üstünde yer alan kitabeleri günümüzde mevcut değildir (Haskan, 1996: 362). Tuğlacı, kışlanın Kirkor Balyan tarafından yapıldığını yazmaktadır (Tuğlacı, 1993: 53). Cezar ise, kışlanın Hassa baş mimarı Abdülhalim Efendi tarafından yapılmış olabileceğini, ancak Balyan Ailesi'nin de o dönemde etkin olduğunu belirtmektedir (Cezar, 2002: 492-493).

**** Rami Çiftliği, II. Mustafa (hd 1695-1703) döneminin sonlarında sadrazam olan Rami Mehmed Paşa'ya ait olup paşanın kendi adıyla anılmaktaydı (Haskan, 1996: 360). Kubilay ise, Rami Çiftliği Kışlası'nın ilk kez III. Mustafa döneminde (hd 1757-1774) yapıldığını belirtmektedir (Kubilay, 1994: 306).

bulunan Mekteb-i Harbiye'ye taşınmasından sonra kışla "*Fünûn-i Harbiyye-i Mansûre*" adıyla anılmıştır. Abdülmecid, Kırım Savaşı sırasında kışlayı karargâh olarak kullanmıştır (Kubilay, 1994: 306). BOA'nde, kışlanın kullanımı ile ilgili 1248-1333/1832-1914 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.8). Cumhuriyet döneminde I. Ordu Komutanlığı'na verilen kışla, 1971 yılına kadar askerî amaçlı olarak kullanılmıştır. Daha sonra terk edilen yapı, 1985 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Maliye ve Gümrük Bakanlığı arasında yapılan protokola göre 2 yıllığına kuru gıda toptancılarına tahsis edilmiştir (Aşkun ve Sezgin, 1994: 86). Kışlada halen "İstanbul Kuru Gıda Toptancıları Pazarı" bulunmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 22,34)

Rami Kışlası, 19. yüzyılda bir kışla yapısı ile cami*, hamam**, ahır, çamaşırhane ve cephanelikten oluşmaktaydı***. 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Rami Çiftliği Kışlası*" ismiyle belirtilen kışla yapısı, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir. Kışlanın doğusundaki yapılar üzerinde ise "*Rami Çiftliği*" ve "*köşk*" yazmaktadır (bkz. H.1). Kışlanın orta avlusuna sonraki dönemde ayrık düzende bazı birimler inşa edilmiştir. 1913-14 tarihli Alman Sendika Haritası'nda ve 1923-27 tarihli İstanbul Şehir Rehberi Haritası'nda bu birimler görülmektedir (bkz. H.2-3, F.4-5,25-28). Hamam, kışla yapısının içinde çözülmüştür (bkz. F.21). Günümüze sadece kışla yapısı ve orta avludaki bu birimler ulaşabilmiştir.

Kışla Yapısı

Planı: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı 325x390 m, orta avlu ise 270x337 m boyutlarındadır. Kışlanın kanatları tek katlı, köşe bölümleri ise 2 katlıdır (bkz. Ç.1). Yapının güneydoğu kanadı yapı aksında dışarı taşırılmış bir giriş bölümü ve diğer kanatlarının aksında orta avluya açılan birer girişi vardır. Kanatların köşe bölümleri dışarı doğru çıkıntılı yapılmıştır. Kışlanın özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Ancak özgün mekânların işlevleri tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Kışlanın cepheleri, Neoklasik üslûpta ve yapı aksında yer alan girişlere göre simetrik düzendedir. Kışlanın güneydoğu kanadındaki giriş kapısı basık kemerlidir (bkz. F.1-

---

* Haskan, kışla camisinin 1319/1901 ve 1906 yıllarında onarıldığını belirtmektedir (Haskan, 1996: 362). BOA'ndeki 1337/1919 tarihli belgeden, kışlada çıkan yangında caminin yandığı anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.7).

** BOA'nde bulunan 1263/1847 tarihli bir belgeye göre, kışla dışındaki hamamın küçük olması ve kışın ulaşım sorunu olması nedeniyle kışla yapısı içinde, çamaşırhanenin yanındaki bir koğuş hamam olarak düzenlenmiştir (bkz. EK 34, Çzg.7).

*** Fransız işgali sırasında ortadan kalktıkları belirtilen hamam, ahır, çamaşırhane ve cephaneliğin (Aşkun ve Sezgin, 1994: 85) mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

3). Güneybatı kanadındaki giriş kapısı ise yarım daire kemerli olup iki yanında pilastrlarla ve üçgen alınlıklı bir çatıyla vurgulanmıştır. Mermer kaplı kapının üstüne kitabe ve bitkisel süslemelerle çevrili oval tuğra madalyonu yerleştirilmiştir* (bkz. F.15,17-18). Kışlanın güneybatı ve kuzeybatı kanatlarında pencereler düzatkılı ve yarım daire kemerli olup söveyle çevrilidir (bkz. F. 10,12,16,21-22).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kargir olarak inşa edilen kışlanın beden duvarları 100 cm kalınlığındadır. Yapının taş ve tuğla malzeme ile almaşık örgüdeki güneybatı kanadında payandalar vardır (bkz. F.16,11-15). Bu kanadın beden duvarlarındaki dolu tuğlalar 10-12x22-25x2-3 cm boyutlarındadır. Kışlanın özgün kat döşemeleri ahşap kirişemeli, koridorları ise tonoz örtülüdür. Yapının güney köşesinde ve güneybatı kanadının dış cephelerinde metal kılıçlar vardır (bkz. F.13-14). Orta avlunun güneydoğu yönündeki bağımsız birimin 82 cm kalınlığındaki beden duvarlarında, 10x22x6 cm boyutlarında ve "١٣٢٨" (1327/1909-1910) tarihi damgalı dolu tuğlalar kullanıldığı tespit edilmiştir (bkz. F.6).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 22,34)

Rami Kışlası, G.E.E.A.Y.K.'nın 14-10-1972 tarih ve 6695 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir**. Kışla ve arazisi 1986 yılında, Eyüp Belediyesi tarafından satın alınmış olup yapılar halen adı geçen belediyenin mülkiyetindedir. BOA'ndeki 1320/1902 tarihli belgeden 20. yüzyılın başından itibaren kışla arazisinin sınırının ihlal edildiği anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.7). Günümüzde, kışla arazisinin çevresinde oluşan sanayi bölgesi kışlanın korunmasını güçleştirmektedir. Kışla yapısı ise özellikle 1986 yılındaki işlev değişikliği nedeniyle yapılan müdahalelerde özgün planını ve cephe özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir. 1986 yılında kışlaya geçici olarak yerleştirilen kuru gıda toptancıları, Bayrampaşa'da kendilerine bir site yapılmasına karşın halen burada bulunmaktadır***. Kışlanın yeni bir işlev verilerek kültürel ve sosyal amaçlı kullanımı için

---

* Haskan, Cümle kapısının karşısındaki batı cephesindeki kapının yanına *Sancak-ı Şerîf*'in dikildiği kesme taş bir kule yapıldığını belirtmektedir (Haskan, 1996: 361). Bu kule günümüzde mevcut değildir.

** Tescil kararından önce kışlanın Maliye Bakanlığı'nın 03-07-1972 tarih ve 15662 sayılı yazısıyla İçişleri Bakanlığı'na tahsis edildiği; hazırlanan teklif projede kışlanın kuzey, güney ve doğu kanatlarının tamamen yıkılarak arazisinde "Toplum Polisi ve Emniyet Sarayı" yapılmasının gündeme geldiği öğrenilmiştir. G.E.A.Y.K.'nın 15-09-1973 tarih ve 7324 sayılı yazısında, kışlanın mimarî, inşaî tarzı ve memleketimizde mevcut en büyük kışlalardan biri olması nedeniyle korunması gerektiği; plan ve gabari konturları içinde korunması gerekli kısımlarının aynen restore edilerek içten yeni fonksiyon verilebileceği, karakteri bozulan kısımlarda, avluda ve kışla dışında genel mimarîye aykırı düşmeyecek ilâveler yapılabileceği, avluda bulunan muhdes yapıların kaldırılabileceği belirtilmiştir. G.E.E.A.Y.K., 14-11-1975 tarih, 8733 sayılı ve I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 22-09-1993 tarih ve 4906 sayılı kararlarıyla kışlanın II. grup taşınmaz kültür varlığı olduğu belirlenmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** III Numaralı K.T.V.K.K. 25-03-1988 tarih ve 357 sayılı yazısıyla, kışla avlusundaki arabaların, muhdes dükkânların Belediyece kaldırılmasına, kışlanın tamamen boşaltılarak koruma altına alınmasına, 1/200 ölçekli rölöve projesinin hazırlanmasına ve prensip olarak Rami Kültür Merkezi olarak kullanılmasına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

hazırlanan 1993 tarihli restorasyon projesi onaylanmış ancak bu proje uygulanmamıştır*. Kışlanın son dönem kullanıcıları tarafından yapılan tahribat ve işgallerle ilgili Koruma Kurulu'nun, 1994-2002 yılları arasında çeşitli tarihlerde yasal kovuşturma açılmasına ilişkin kararlar aldığı görülmektedir**.

Kışla Yapısı

1829-1831 yılları arasında kışlanın oda, dehliz, döşeme, tavan, kapı ve pencere doğramalarının, 1838'de ve 1847-1851 yılları arasında bazı bölümlerinin, 1850 yılında fırtına sonucu hasar gören sancak kulesinin külahının onarıldığı ve 1892'de kışlanın elden geçirildiği bilinmektedir (Haskan, 1996: 362). BOA'nde de kışladaki onarımlara ilişkin, 1245-1324/1829-1906 tarihleri arasındaki döneme ait belgeler vardır (bkz. EK 34, Çzg.7). Kışlanın güneybatı kanadı kapısının üstündeki kitabe ve tuğra yazıları kazınmıştır. Güneydoğu kanadındaki kapı da özgünlüğünü yitirmiştir (bkz. F.1-2,17-18). Diğer kanatlardaki giriş kapıları ise günümüzde mevcut değildir (bkz. F.29).

1986 yılındaki işlev değişikliğinde depo oluşturmak amacıyla yapılan müdahaleler kışlanın kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğu kanatlarında yoğunlaşmıştır. Bu kanatların cepheleri muhdes eklerle kapatılmış, iç mekânlarında duvarlar yıkılmış, bazı bölümlerde betonarme ara kat döşemeleri yapılmış, bazı pencere ve kapılar büyütülmüş ya da duvar örülerek kapatılmış ve muhdes bölme duvarları yapılmıştır. Çatıya yakın kısımlardaki özgün duvar örgüsünde de tuğla duvar ekleri yapılmış, bu bölümlerin üstü metal taşıyıcılı çatı yapılarak eternit ile kaplanmıştır (bkz. F.7-8,10,20-24).

BOA'ndeki 1337/1919 tarihli belgeye göre kışlada çıkan yangında kışlanın hamamı yanmıştır (bkz. EK 34, Çzg.7). Kurnaları dahi sökülmüş olan hamam günümüzde dükkân olarak kullanılmakta olup oldukça harap durumdadır. Otopark olarak kullanılan kışlanın orta avlusunda araba gümrüğüne ait hurda araçlar vardır (bkz. F.30). Avlunun bir bölümüne yapılan futbol sahası da çevre sakinlerince kullanılmaktadır. Orta avluda betonarme olarak inşa edilmiş küçük bir cami yapısı mevcuttur. Kışladaki bu tahribatın durdurulması için kullanıcıların buradan çıkarılması ve ilgili Koruma Kurulu tarafından onaylanan restorasyon projesine göre kışlanın onarılması gerekmektedir.

---

* I Numaralı K.T.V.K.K., 21-04-1993 tarih ve 4574 sayılı kararıyla kışlanın rölöve ve avan projesinin, III. No'lu K.T.V.K.K. da 15-12-1993 tarihli ve 5160 sayılı kararıyla öneri tadilat projesinin uygun olduğunu belirtmiştir. Onaylanan avan projede kışla avlusu ortasında bir kültür merkezi, dışında spor ve sosyal tesisler, nikâh dairesi, çarşı ve büro yapıları önerilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** I Numaralı K.T.V.K.K., 04-12-2000 tarih ve 12473 sayılı karar yazısında tahribatla ilgili yapılacak işlemlerde muhatabın Eyüp Belediye Başkanlığı olduğu belirtilmiştir. Son olarak Kurul, 03-07-2002 tarih ve 14110 sayılı karar yazısında, kışladaki işgal ve tahribatla ilgili olarak yasal kovuşturma yapıldığını, yapılan tüm tahribatın, fizikî ve işlevsel değişikliklerin Kurul'un onayladığı rölöve üzerine işaretlenmesi gerektiğini belirtmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

5.2.2.4 Kuleli Kışlası

Kuleli Kışlası, Üsküdar İlçesi'ne bağlı Çengelköy Semti'nde, Çengelköy-Vaniköy Caddesi üzerinde ve 147 pafta, 869 ada, 11 parseldedir*. Kışla yapıları, günümüzde 44.460 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 23,34)

Kuleli Kışlası ilk olarak 1828 yılında, II. Mahmud döneminde, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu süvari birlikleri için inşa edilmiştir** (Konyalı, 1977: 319) (bkz. G.1). 1837-1842 yılları arasında karantina binası olarak kullanılan kışla, onarım için 1842'de boşaltılmış ve 1844 yılında geçirdiği yangın sonucunda tamamen yanmıştır. 1845–1847 yılları arasında, Abdülmecid döneminde ikinci kez inşa edilen yapı*** (Yenen, 1994: 117), Kırım Savaşı'nda 1853-1856 yılları arasında, müttefik askerlerince hastahane ve kışla olarak kullanılmıştır. 1857 yılında deniz kanadı büyük ölçüde zarar görecek şekilde yanan kışla, 1277/1860-1861 tarihli kitabesine**** göre, Abdülaziz döneminde tekrar yapılmıştır***** (Cezar, 2002: 497).

BOA'nde, kışlanın kullanımıyla ilgili 1254-1340/1838-1922 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.10). Kışla, 1856-1872'de süvari kışlası, 1872-1877'de Harbiye ve Tıbbiye İdadîsi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda hastahane, 1879-1912'de yine Harbiye ve Tıbbiye İdadîsi, 1912-1913'te Balkan Savaşı'nda hastahane, 1913-1920'de Kuleli Askerî İdadîsi, 1920-1923'te Ermeni Yetimleri Okulu, 1925-1941'de Kuleli

---

* Bu bilgiler Kültür Bakanlığı'nın tescil fişinden alınmıştır. Ancak Kurul'un, 25-07-2000 tarih ve 11749 sayılı karar yazısında, kışlanın ada, parsel numaraları 911 ve 5 olarak belirtilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** yazılı kaynaklarda kışlanın yapım tarihi ve mimarı hakkında farklı bilgiler vardır. Tuğlacı, 1242/1826-1827 tarihli bir belgeden yararlanarak, Kuleli Bahçesi'ndeki Bostancı neferlerine ait harap durumdaki eski kışlanın yerine yeni bir kışla yapılmasının teklif edildiğini yazmıştır (Tuğlacı, 1993: 265). Cezar ise, yeni kurulan ordunun süvari sınıfının 12.000 askeri olduğunu, bu askerler için Yeşilköy tarafında süvari talimgâhı yapıldığını, Nisan 1828'e kadar bir süvari kışlası yapılmadığını ve kışlanın en erken 1829'un son aylarında tamamlanmış olabileceğini belirtmektedir (Cezar, 2002: 494). Tuğlacı'ya göre, tek katlı ve ahşap olarak inşa edilen kışlanın mimarı Kirkor Balyan'dır (Tuğlacı, 1993: 265). Cezar ise, 1825-1852 yılları arasında Osmanlı mimarlık teşkilâtının başında bulunan Abdülhalim Bey'in kışlanın mimarı olabileceğini, ancak Balyan ailesinin de o dönemde etkin olduğunu yazmaktadır (Cezar, 2002: 496).

*** Abdülmecid'in 1269/1852-1853 tarihli tuğrası, kışla yapısının güney cephesindeki giriş kapısı üstündedir (bkz. F.11). Tuğlacı'ya göre ikinci kez inşa edilen kışlanın mimarı Garabed Balyan'dır (Tuğlacı, 1993: 265).

**** Kışlanın batı cephesinde giriş kapısı üstündeki, manzumesi Sadrazam ve Serasker Fuad Paşa tarafından kaleme alınan ve hattat Abdülfettah tarafından yazılan 4 mısralı kitabesi şöyledir (Cezar, 2002: 497):
"*Kuleli'de kal'a-âsâ etti inşâ bir daha / Şâh-ı devrân yapmış idi çün muallâ kışlayı*
Sadr ü ser-asker iken târihini yazdı Fuâd / Kıldı Hân-ı Abdülaziz bünyâd-ı vâlâ kışlayı 1277" (Raif, 1314: 204). Cezar ise, kitabenin tarihinin ebced hesabıyla 1279 tarihli olduğunu yazmaktadır (Cezar, 2002: 497).

***** Tuğlacı, kışlanın onarımı sırasında kulelerin eklendiğini, Hacı Mıgırdiç Çarkyan'ın İkinci Kalfa ve Resimcibaşı olarak çalıştığını, Nişan Kalfa'nın ise sıva işlerini yaptığını belirtmektedir (Tuğlacı, 1993: 265). Cezar ise, "*Mir'at-ı İstanbul*"dan aktararak kışlanın 1277/1860-1861'de kâgir olarak yeniden inşa edildiğini (Cezar, 2002: 493), 8 Aralık 1863 tarihli "*Tercüman-ı Ahval*" Gazetesi'nden aktararak da kışlanın yapımının tamamlandığını yazmaktadır (Cezar, 2002: 497).

Askerî Lisesi, 1941-1947'de hastahane ve 1947-1950 yılları arasında Kuleli ve Maltepe Askerî Lisesi olarak kullanılmıştır. Kışla, 1950'den itibaren "Kuleli Askerî Lisesi" olarak hizmet vermektedir (Konyalı, 1977: 325-328). Okulda, günümüzde yaklaşık 1.500 öğrenci eğitim görmektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 23)

Kuleli Kışlası, 19. yüzyılda bir kışla yapısı ve ek yapılardan oluşmaktadır. Kışla yapısı, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Kuleli Kışla-yı Hümâyûnu*" yazısıyla, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir. Kışlanın kuzeyindeki özgün ek yapı da haritada belirtilmiştir* (bkz. H.1). Kışla arazisinde, 1261/1845 yılında bir manej ve hastahane (bkz. G.2-3) yapılmıştır**. Eski hastahane yetersiz kalınca, kışla yapısının doğusunda 1311/1893-1894'te yeni bir hastahane inşa edilmiştir. Kışla yapısının ve ek yapıların kat planlarının özgün çizimleri, 19. yüzyıla ait fotoğraflarla belgelenmiştir*** (bkz. F.1-2). Kışla için ayrıca bir cami yapılmamış, deniz kenarındaki 1720 tarihli Kuleli Bahçe Camisi**** kullanılmıştır. 20. yüzyıl başına ait bir haritaya göre kışla yapısının doğusunda bir çeşme vardır***** (bkz. H.2). Bu yapılardan günümüze kışla yapısı, manej, 2. hastahane yapısı, hamam****** ve kuzeydeki ek yapı ulaşabilmiştir.

Kışla Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı 100x216 m boyutlarındadır. Sadece batı kanadında bir bodrum katı olan yapı 2 katlıdır. Kışlanın denize bakan batı

---

* Konyalı, kuzey yönünde kışlaya bitişik olan ek yapının 1909 yılında inşa edildiğini belirtmiştir (Konyalı, 1977: 326). Ancak 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda burada 19. yüzyılın ilk yarısında da bir yapı olduğu görülmektedir.

** Kaynakta, bir fenerin temellerinin genişletilerek büyük bir hastahane inşa edildiği belirtilmiştir (Anonim, 1994a: 9). 1856 tarihli gravürlerden, bir çevre duvarıyla ayrılmış tek katlı hastahane yapısında düzatkılı pencereler olduğu görülmektedir (bkz. G.2). Günümüze ulaşamayan bu yapının kışla içindeki yeri tespit edilememiştir. Hastahanenin 1261/1845 tarihli kitabesi (bkz. F.25-26), günümüzde Maltepe Binası'nın muhdes giriş bölümünün cephesine yerleştirilmiştir. Ortasında Abdülmecid'in tuğrası olan ve manzumesi Safvet tarafından yazılan 14 mısralı kitabe şöyledir:
"*Tabîb-i çâre-sâz himmeti Abdülmecîd Hân'ın / Vücûd-ı mülk ü ecnâda verir bin türlü istihkâm*
Eğer görseydi ser-asker Rıza Paşa senin re'yin / Hakîm oğlu olurdu illet-i hayret ile ser-sâm
Bu haste-hâneyi ol şeh-süvâr lûtf edip bünyâd / Süvâri kulların ihyâ' buyurdu eyledi in'âm
Binânın rif'atinden ya havânın hassasındandır / Derdini çâresiz etmez kabûl illet ü eskam
Olup yıldız kadar atlı piyâde askere mâlik / Ola Hûrşîd-veş meşhûr-i âfâk ol şeh-i İslâm
Biri mühmel biri mu'cem iki târih-i nev buldu / Bu terkîb-i müferrihle edip Hakk Safvet'e ilhâm
Bu bâlâ haste-hâne askere kasr-ı sürûr oldu / Süvâri ceyşine Abdülmecîd Hân kıldı çok ikrâm
1261"

*** Ancak fotoğraflardan kışla yapısı ve diğer ek yapıların mekân isimleri okunamamaktadır.

**** Cami hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çelebi, 1994: 117. Cezar, II. Mahmud'un kışla yakınındaki mescidi camiye çevirdiğini belirtmektedir (Cezar, 2002: 496).

***** Bu büyük meydan çeşmesi, Fuad Paşa görevde iken yapılmıştır (Anonim, 1994a: 11).

****** Cezar, hamamın Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) yapıldığını yazmıştır (Cezar, 2002: 496).

cephesindeki asıl girişinin üstü hünkâr dairesi* olarak düzenlenmiştir. Yapının kuzey ve güney kanatlarının aksında dışarıya çıkıntılı birer girişi daha vardır (bkz. F.6,9,11). Kışlanın özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlarda oluşmaktadır. Ancak kışlanın özgün mekânları ve işlevleri müdahaleler nedeniyle tespit edilememektedir. Batı kanadının iki köşesine 5'er katlı iki kule yapılmıştır.

Cephe düzeni: Kışla yapısı, Neoklasik üslûpta ve batı cephesi aksındaki asıl girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır** (bkz. F.3,8). Giriş kapısına çift kollu anıtsal bir merdivenle ulaşılır. Hünkâr dairesinin yer aldığı giriş bölümünde giriş kapısı ve pencereler yarım daire kemerlidir. Profilli söve ve alınlıklarla vurgulanan pencereler arasında, başlıklı ve kaideli Toskana düzeninde taş sütun çiftleri vardır. Dışarı taşırılmış giriş bölümü üçgen alınlıkla vurgulanmıştır. Giriş bölümünün gerisindeki cephede bodrum ve giriş kat pencereleri yarım daire kemerli, üst kat pencereleri ise basık kemerlidir.

Kışlanın güney cephesindeki girişi de dışarı çıkıntılı olarak yapılmıştır. Giriş bölümünde kapı ve pencereler yarım daire kemerli ve üst bölümleri söveyle çevrilidir. Sadece köşelerde yer alan pencereler düzatkılı olup basık kemerli alınlıkları vardır. Kapı ve pencerelerin arasına kaideli ve başlıklı pilastr çiftleri yapılmıştır. Giriş bölümü, üzerinde Abdülmecid'in 1269/1852-1853 tarihli tuğra madalyonu olan üçgen bir alınlıkla vurgulanmıştır (bkz. F.11). Güney cephesinde giriş bölümü dışındaki pencereler zemin katta yarım daire, üst katta basık kemerli olup profilli söveyle çevrilmiştir. Diğer cephelerde de aynı pencere düzeni sövesiz olarak uygulanmıştır (bkz. F.5,10,12). Yapıda, profilli kat ve saçak silmesi yapılmıştır. Kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü kışla yapısının batı cephesindeki giriş bölümünün cephesi kesme taş kaplamalı, diğer cepheleri ise sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir*** olarak inşa edilen yapının özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir (Konyalı, 1977: 325). Kulelerin iç kısmında demir gergilerle bağlantı yapılmıştır.

---

* Cezar, hünkâr dairesinin Abdülmecid döneminde yapıldığını yazmaktadır (Cezar, 2002: 497). Diğer bir kaynakta, Abdülmecid'in 1848'te arka cephedeki ahırlar üzerine subaylar için odalar ilâve ettirdiği belirtilmiştir (Anonim, 1994a: 16).

** T. Allom'un 1838 tarihli gravürü incelendiğinde, kışla yapısının batı cephesinin daha farklı düzenlendiği görülmektedir. Giriş kapısının üstünde çıkma yapan hünkâr dairesini sütunlar taşımaktadır. Bodrum kattaki yarım daire kemerli açıklıklar daha yüksektir. Diğer katlardaki tüm pencereler düzatkılıdır. Kulelerin yuvarlak pencereli son katı köşelerde "S" biçimli konsollarla desteklenmiştir (bkz. G1.).

*** Moltke Haritası'na göre kışla yapısının doğusunda bir "*taş ocağı*" vardır (bkz. H.1). Çalışma sırasında restorasyonu devam eden yapıya tekrar girilemediğinden taşıyıcı sistemle ilgili ölçümler yapılamamıştır.

Maltepe Binası

Kışla yapısının doğusunda, dikdörtgen şeklinde ve 3 katlı olarak inşa edilen yapının özgün planı bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Yapının pencereleri basık kemerli, üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Manej

Kışla yapısının kuzeydoğusundaki yapı, güney cephesindeki 1261/1845 tarihli kitabesine* göre, Abdülmecid döneminde yapılmıştır (bkz. F.22). Dikdörtgen şeklinde inşa edilen manej 24x50.85 m boyutlarındadır. Günümüzde işlev değişikliği nedeniyle özgün planı ve cephe özellikleri hakkında bilgi elde edilemeyen yapının, onarım öncesi çekilmiş fotoğraflarından ayakta kalan iki beden duvarının tuğla ve taş malzeme ile almaşık örgüde yığma kâgir olarak inşa edildiği görülmektedir (bkz. Ç.1, F.23).

2. Hastahane Yapısı (Muhafız Bölüğü binası)

Kışla yapısının kuzeybatısında yer alan yapı 1311/1893-1894 tarihli kitabesine** göre, II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki yapı kısmî bodrum kat üzerinde 3 katlıdır. Özgün planı hakkında bilgi elde edilemeyen yapının cepheleri Neoklasik üslûpta ve batı cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Giriş kat pencereleri yarım daire, üst kat pencereleri ise basık kemerlidir. Katlar arasında ve saçakta silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.27-28). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

Hamam

Kışla yapısının doğusunda inşa edilen dikdörtgen şeklindeki hamam 12x15 m boyutlarındadır. Hamam soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) bölümlerinden oluşmaktadır.

---

* Yapının güney cephesinde, giriş kapısı üstündeki Abdülmecid'in tuğrası altında yer alan ve manzumesi şair Safvet tarafından yazılan 14 mısralı kitabe şöyledir:
"Şeh-süvâr-ı dâd-ı hân Abdülmecîd-i âdilin / Rü'yet etse adlini Kisrâ olurdu çâkeri
Reşk ile Pervîz atardı kendini şebhîzden / Görse ta'lîme binerken muntazam gâzileri
Sağ olup seyr eylese ol Fâris-i Cûdî eğer / Âlemin râcil kalırdı Senceri İskenderi
At sürüp ferzâne yaptı bir güzel ta'lîm-gâh / Ol şehen-şâhın rızâ-cûyî olan ser-askeri
Yüsrünü ikbâlini ecnâdını mevfûr edip / Ol mücâhid dâverin Yezdânım olsun yâveri
Etti reftâr esb-i tab'ım vâdî-i tahsîne dek / Bu iki târihin oldu kilk-i Safvet rehberi
Pâd-şeh Abdülmecîd âtîye yaptırdı manej / Hak ede makbul ol sultân asker-perveri
1261"

** Hastahanenin, 1955 yılında parçalanan ve günümüze ulaşamayan kitabesi şöyledir (Cezar, 2002: 497):
"Zînet-efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı seniyye-i Osmanîyye es-sultân ibni's-sultâni's sultân el-gazi Abdülhamid Hân hazretleri taraf-ı eşreflerinden iş bu Mekteb-i Tıbbiye-i şâhâne müessesât-ı celîle-i şehr-yârîlerine ilâveten bin üçyüz onbir sene-i hicrîyesi Şevvâlinde binâ ve inşâ edilmiştir 1311" (Raif, 1314: 205-206).

Sadece ortasında mermer göbek taşı bulunan sıcaklık bölümünün üstü kurşun kaplı küçük bir kubbeyle örtülmüştür. Diğer bölümlerin üstünü kiremit kaplı, eğimli bir çatı örtmektedir. Yığma kâgir olarak inşa edilen hamamın cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.19-20).

Ek Yapı

Kışla yapısının kuzeyinde, bitişik olarak inşa edilen dikdörtgen şeklindeki yapı 23x90 m boyutlarındadır. Yapı, arazi eğiminden dolayı batı cephesinde yüksek bir bodrum kat üzerinde 2 katlıdır. Özgün planı bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır*. Bazı mekânların tavanları bitkisel desenli kalem işi bezemelidir (bkz. F.16-18). Neoklasik üslûpta ve simetrik bir cephe düzenine sahip yapının denize bakan batı cephesinde orta ve köşe bölümleri dışarı taşırılarak vurgulanmıştır. Giriş kat pencereleri yarım daire kemerli, üst kat pencereleri ise düzatkılı olup profilli söveyle çevrilmiştir. Kat aralarında ve saçakta profilli silme yapılmıştır (bkz. F.2,6,13). Kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda kat döşemelerinde putrel kullanılmıştır (bkz. F.15). Alt kattaki tiyatro salonunun tavanını kaideli ve başlıklı metal döküm direkler taşımaktadır (bkz. F.14).

C) Koruma Sorunları (bk. EK 23,34)

Kuleli Kışlası, G.E.E.A.Y.K'nun 14-12-1974 tarih ve 8172 sayılı kararı ile "Boğaziçi Doğal ve Tarihî Sit Alanı" içindedir. Manej yapısı, G.E.E.A.Y.K.'nun 12-09-1975 tarih ve 8610 sayılı kararı ile tescil edilmiş, Maltepe Binası ve Muhafız Bölüğü binaları ise, II Numaralı K.T.V.K.K.'nun 15-01-1990 tarih ve 2006 sayılı kararı ile II. grup korunması gerekli kültür varlıkları olarak tescil edilmiştir. Son olarak III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 26-03-1990 tarih ve 2232 sayılı yazısıyla, Kuleli Kışlası "*bir bütün olarak*" I. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Mevcut yapılar halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Ancak kışla yapıları 20. yüzyılda yapılan müdahaleler nedeniyle mimarî özgünlüklerini kısmen yitirmişlerdir.

BOA'nde bulunan 1253-1286/1837-1869 yılları arasındaki döneme ait belgelerden, kışlada çeşitli onarımlar yapıldığı anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.9). 20. yüzyıl başında ısıtma tesisatı yenilenirken özgün ek yapı ile kışla yapısının köşesine tuğladan yüksek bir baca yapılmıştır. 1970'li yıllarda genişletilen sahil yolu kışlanın denizle olan ilişkisini kesmiştir. 1961-1994 yılları arasında kışla arazisinde okulun ihtiyacına göre mutfak, yemekhane, derslik, yatakhane vb. işlevli yeni binalar inşa edilmiş (bkz. F.6), bahçe ve açık alan

* Konyalı, ek yapının içinde kimyahane, kütüphane, arziyat müzesi, mütalaa ve şeref salonunun bulunduğunu belirtmiştir (Konyalı, 1977: 326).

düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir*. 1990-1991 yılları arasında kışla yapısının doğusuna ısı merkezi ve çok yüksek bir baca inşa edilmiştir. 2000'de M.S.B. İnşaat Emlâk Başkanlığı, kışla yapısının bitişiğindeki özgün yapının köşesine üçüncü bir kule inşa edilmesi için Koruma Kurulu'na başvurmuştur. Ancak Kurul, bu yeni kulenin yapılamayacağına karar vermiştir**.

Kışla Yapısı

19. yüzyıl sonuna ait fotoğraflardan, kışlada çıkan bir yangında kulelerin yıkılmış olduğu görülmektedir (bkz. F.3-5). 1934 tarihli bir fotoğrafa göre ise, kışlanın orta avlusunda tüm cephe boyunca devam eden tek katlı, üzeri kiremit kaplı çatıyla örtülü muhdes bir yapı inşa edilmiştir (bkz. F.7). 1965-1969 yılları arasında kışla yapısının ahşap kat döşemeleri ve merdivenleri betonarme olarak yenilenmiştir. Kuleler de beton kirişlerle desteklenmiştir. Yapının özgün planında ihtiyaca yönelik değişiklikler yapılmıştır.

Kışlanan yıkılan kuleleri, 1968-1969 yılları arasında yeniden yapılmıştır. Bu yapımda kuelnin son katındaki "S" biçimli destekler kaldırılmış (bkz. G.1), son kat demir korkuluklarla çevrelenerek balkon olarak düzenlenmiştir. Kulelerin özgün pencere düzeni de değiştirilmiştir. En alt katta pencere açılmamış, diğer katlarda orta akstaki pencereler yarım daire kemerli, yan taraftakiler ise küçük ve düzatkılı olarak yapılmıştır. En üst kat pencereleri de kemerlidir*** (bkz. F.8). Güney cephesinde giriş bölümünün zemin kat pencereleri de kapı olarak düzenlenmiştir (bkz. F.9,11). Yapının cephelerinde 1994 yılında yapılan onarımlar sırasında da saçak ve korkuluklarda bazı değişiklikler yapılmış, pencerelere alüminyum doğrama takılmıştır****. Yapın denize bakan batı cephesi detay çözümündeki eksiklikler ve dış

---

* G.E.E.A.Y.K.'nun 21-09-1979 tarih ve 11412 sayılı yazısıyla, kışla yapılarına çok yakın olan 941 ada, 1-5 parseller ile 865 ada, 17-18 parsellerin kamulaştırılarak yeşil alan olarak düzenlenmesine karar verilmiştir. III Numaralı K.T.V.K.K., 29-11-1990 tarih ve 2603 sayılı yazısıyla kışlanın içinden geçen yolun okulun güvenliği söz konusu olduğundan trafiğe kapatılarak, kuzeydeki yamaçlı sokağın ıslah edilip trafiğe açılmasına karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** III Numaralı K.T.V.K.K'nun, 25-07-2000 tarih ve 11749 sayılı karar yazısında, kışlanın Vaniköy yönündeki yapısının hiç bir zaman kulesi olmadığı, ilâve kule yapılmasının tarih ve mimarî açısından yanıltıcı olacağı gibi 1963 tarihli Venedik Kartası'nda ifade edilen "*muhayyilenin başladığı yerde restorasyon durur*" ilkesine aykırı olduğu belirtilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** G.E.E.A.Y.K.'nun 15-05-1976 tarih ve 9132 sayılı yazısıyla, kışlanın cephelerinin alışıldığı üzere sarı renkte boyanmasının uygun olduğuna karar verilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). T.K.V.T.V. İstanbul Bölge Kurulu'nun, 26-07-1985 tarih ve 1551 sayılı yazısıyla, çatının kurşunla kaplanmasına karar verilmiş iken maliyetin yüksek olması, dayanıklı olmaması ve akıntılara karşı güvenli olmaması nedeniyle çatının kurşun renginde alüminyumla kaplanabileceğine karar verilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** T.K.V.T.V. İstanbul Bölge Kurulu, 14-06-1985 tarih ve 1456 sayılı yazısıyla, alüminyum doğramanın rüzgâr tutmaması ve tarihî bünyeye uygun düşmemesi nedeni ile doğramaların alüminyum yerine ahşap olarak yapılmasına karar vermiştir. Ancak daha sonra, III Numaralı K.T.V.K.K., 17-11-1994 tarih ve 7139 sayılı yazısıyla, kışla yapısının ön cephesindeki pencerelerde alüminyum çerçeve yapılabileceğine, alüminyumun fırınlanmış ve özgün rengine uygun kaplama niteliğinde boyanmasına ve yapının içinde alüminyum doğramanın ahşapla giydirilmesine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

etkenler nedeniyle oldukça tahrip olmuştur*.

Kışlanın denize bakan batı cephesindeki çeşme 1990 yılında, bir trafik kazası sonucu hasar görmüş ve onarılmıştır**. Günümüzde askerî eğitim-öğretim amaçlı olarak kullanılan kışla yapısının bodrum katında okulun matbaası yer almaktadır. Zemin kat, okul idaresine ve öğretmenlere ayrılmıştır. Üst katta ise sınıflar ve laboratuvarlar vardır. Kuzey yönündeki kulede günümüzde "Öğrenci Amirliği Arşivi", güney yönündeki kulede ise "Öğretim Başkanlığı Arşivi" bulunmaktadır.

Manej

1974 yılında yapılan restorasyon kapsamında yapının ayakta kalan beden duvarları iç mekânda beton duvarlarla desteklenmiş, ahşap olduğu düşünülen özgün çatı strüktürü ve cephe düzeni değiştirilmiştir*** (bkz. F.21,23-24). Manejin içi spor sahası olarak düzenlenirken tribünler yapılmış, metal strüktürlü bir çatı oluşturulmuştur (bkz. Ç.2). Manejin doğusuna bitişik ve betonarme olarak yapılan ek bölümde soyunma ve egzersiz salonlarına yer verilmiştir. Manej, günümüzde "Atatürk Spor Salonu" adıyla kullanılmaktadır.

Maltepe Binası

Yapılan onarımda özgün kat döşemeleri ve merdiveni betonarme olarak yenilenen yapının**** batı cephesinde muhdes bir giriş saçağı yapılmıştır (bkz. F.25). Yapının dış cephe sıvalarında dökülmeler vardır.

2. Hastahane Yapısı

Yapının kat döşemeleri ve merdivenleri betonarmeye çevrilmiştir. Giriş kapısının üstüne balkon olarak da kullanılan muhdes betonarme bir saçak yapılmıştır (bkz. F.28). Yapının dış cephe sıvalarında dökülmektedir. Bina halen 30 yataklı iaşeli revir olarak hizmet vermektedir.

---

* III Numaralı K.T.V.K.K., 08-05-1996 tarih ve 8033 sayılı yazısıyla, kışla yapısının deniz cephesindeki mevcut yoldan ve zeminden kılcallıkla gelen su ve neme karşı yapının korunabilmesi için öncelikle özgün sıva dokusu üzerine yapılacak boya ile çözüm aranmasına, teknik nedenlerle sorun çözülemediğinde yapının kaldırım kotundan, silme kotuna kadar mevcut sıva yüzeyini geçmeyecek ölçüde traverten ve benzer, doğal taş malzeme ile derzsiz bir şekilde kaplanabileceğine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** III Numaralı K.T.V.K.K., 29-11-1990 tarih ve 2602 sayılı yazısıyla, çeşmenin eski fotoğraflarından yararlanılarak özgün haline getirilmesine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** G.E.E.A.Y.K. 13-02-1976 tarih ve 8916 sayılı yazısıyla, manej binasının halen ayakta kalan 2 duvarının aynen korunup, bozulmuş kısımlarının eski haline uygun olarak tamamlanması şartı ile projesinin çizilmesine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** II Numaralı K.T.V.K.K., 12-02-1990 tarih ve 2093 sayılı yazısıyla, Maltepe ve Muhafız Bölüğü binalarının dış cephe mimarisinin ve pencere ölçülerinin aynen korunması şartıyla onaylanan projelere uygun olarak iç ve dış onarımlarının yapılabileceğine; yerinde yapılan inceleme ve tespit sonucunda belirlenen orijinal renginde boyanabileceğine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

Hamam

1998 yılına kadar hamam olarak kullanılan yapı onarım sonrası özgün planını ve cephe özelliklerini kaybetmiştir (bkz: F.19-20). Günümüzde market olarak kullanılmaktadır.

Ek Yapı

Onarımlar sonucunda özgün planında bazı değişikler yapılan yapının alt kat tavanlarındaki kalem işi bezemelerde bozulmalar olduğu (bkz. F.17-18), dış cephe sıvalarının yer yer döküldüğü ve putrellerin korozyona uğradığı gözlenmiştir (bkz. F.15). Yapının giriş katı sosyal amaçlı (tiyatro salonu) olarak kullanılmaktadır (bkz. F.14). Üst katı ise sınıf, laboratuvar ve yemek salonlarına ayrılmıştır.

Kuleli Kışlası arazisinde okulun ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilen yeni yapılar kütle ve cephe özellikleri açısından kışla yapılarıyla uyumlu değildir. 1990-1991 yılları arasında yapılan ısı merkezinin yüksek bacası ise, Boğaz ön görünümünü etkilemektedir. Süvari kışlaları içinde manej yapısı kısmen belgelenen tek kışla olmasına karşın, manej yapısı restorasyon sonrası özgün mimarî özelliklerini yitirmiştir. İlgili Koruma Kurulu'nun denetiminde kışla yapısının denize bakan batı cephesindeki taş kaplamalı giriş bölümünde bakım ve onarım yapılmalıdır.

5.2.2.5 Kırmızı Kışla

Kırmızı Kışla, Eminönü İlçesi'ne bağlı Cankurtaran Semti'nde ve 4 pafta, 2 ada, 37 parseldedir. Yapı, günümüzde 42.647 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 24)

Kırmızı Kışla, II. Mahmud (hd 1808-1839) döneminde (Aşkun ve Ceylan, 1999: 92), süvari kışlası olarak inşa edilmiştir (bkz. H.1). Topkapı Sarayı'nın Otlukçu Kapısı'na yakın konumdaki kışla, "Otlukçu Kışlası" olarak da anılmıştır (Özbay, 1976: 60). Kışla, Kırım Savaşı sırasında Fransız askerleri için hastahane olarak kullanılmıştır (Altıntaş, 1998: 6). Kışlanın batısına 1848'de inşa edilen Gülhane Hastahanesi (Altıntaş, 1998: 3) yetersiz kaldığından kışla yapısı 1907'de hastahane olarak düzenlenmiş ve 1941 yılına kadar hastahane olarak hizmet vermiştir (Aşkun ve Ceylan, 1999: 93-94). Kışlada bir dönem "Yedek ve İdâdî Okulu", sonradan tamamen harap olmayan bölümünde "Muhacirin Komisyonu Hastahanesi" açılmıştır (Özbay, 1976: 60). Kışla yapısı günümüzde kullanılmamaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 24)

Marmara Denizi kıyısına yakın konumda, Bizans dönemine ait bir set üzerine inşa edilen (Aşkun ve Ceylan, 1999: 93) Kırmızı Kışla, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda, "*süvari kışlası*" adıyla ve "U" şeklinde gösterilmiştir (bkz. H.1, F.15). 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla yapısı, "*Gülhané Hastahanessi*" ismiyle ve 20. yüzyıl başında yapılan müdahale nedeniyle hastahane yapısıyla birleşmiş olarak çizilmiştir (bkz. H.2).

Plan: "U" şeklindeki yapı 22.2x78.9x7.5 m boyutlarında olup, arazi eğiminden dolayı 2 bodrum kat üzerine tek katlı olarak inşa edilmiştir. Kışlanın özgün planı batı kanadı boyunca devam eden bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Ancak kışlanın özgün mekânları ve işlevleri hastahane olarak düzenlendiğinde değiştirildiğinden tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Kışla, Neoklasik üslûpta ve yapı aksına göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Yapıda pencereleri düzatkıldır. Bodrum katla giriş katı arasında silme, köşelerde kesme taştan pilastrlar vardır. İkinci bodrum kattan itibaren bir tuğla baca yükselmektedir (bzk. F.12-14). Profilli bir saçak silmesinden sonra kirpi saçak yapılmıştır. Günümüzde çatısı olmayan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüş olmalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen kışlanın beden duvarları taş ve tuğla malzeme ile almaşık örgüdedir. Kat döşemelerinin ahşap olduğu duvarlardaki izlerden anlaşılmaktadır (Aşkun ve Ceylan, 1999: 93). Kışlanın güney bölümünde tonoz döşeme olduğu tahmin edilen bir üst örtü başlangıcı mevcuttur (Aşkun ve Ceylan, 1999: 94). Kışlanın bir bölümünün koridorunda ise volta döşeme vardır*.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 24,34)

Kırmızı Kışla, T.K.T.V.Y.K.'nun 20-03-1987 tarih ve 3052 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Aynı Kurul'un 16-09-1987 gün ve 3617 sayılı kararıyla ile Gülhane Hastahanesi ve Kırmızı Kışla'nın koruma grubu II.A.2 olarak belirlenmiş, kültür ve turizm ağırlıklı kullanılmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki bu yapılara ait projeler Koruma Kurul tarafından onaylanmıştır**.

BOA'nde bulunan 1310/1893 tarihli bir belgeye göre, kışlanın su yolları onarılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.11). Kışla yapısı, hastahane müdürü olan Dr. Wieting döneminde*** (1907-1915),

---

* Volta döşeme kışla, hastahane olarak düzenlenirken yapılmış olmalıdır.

** Kırmızı Kışla için I Numaralı K.T.V.K.K. tarafından alınan kararlar hakkında bilgi için bkz. 5.4.1.3 Gülhane Hastahanesi.

*** Dr. Wieting döneminde hastahanenin ve kışlanın kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbay, 1976: 253-258; Altıntaş, 1992: 180-181.

Gülhane Hastahanesi ile birleştirilince özgün planında ve cephelerinde büyük değişiklikler yapılmıştır (bkz. Ç.3-4). Kışlanın orta avlusuna, kışlaya bitişik 2 katlı bir bölüm inşa edilmiştir* (bkz. F.3,6-7,16). Bu bölümün ahşap direklerle taşınan galerili üst katına ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır (bkz. F.17). Daha sonra galeri iptal edilmiş, doğu cephesi kesilerek geri çekilmiş ve öndeki teras büyütülmüştür. Batı cephesine sarnıç olduğu düşünülen iki mekân eklenmiştir. Sarnıcın yanında soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşan bir hamam bulunmaktadır. Kışlanın bu bölümünün çatısı yükseltilerek çamaşır kurutmak için kullanılmıştır (Aşkun ve Ceylan, 1999: 93) (bkz. F.5).

Kışlanın güney bölümünde ikinci bodrum katta mescit olduğu düşünülen bir mekân vardır (Aşkun ve Ceylan, 1999: 94). Bu bölümde betonarme olarak inşa edilen mekânlar yer almaktadır. Güney bölümü kışlanın en çok hasar gören kısmı olup çatısı ve kat döşemeleri günümüzde mevcut değildir. Bazı pencere açıklıkları duvar örülerek kapatılmıştır. Cephelerin sıvası dökülmüştür (bkz. F.13-14). Kırmızı Kışla'nın Gülhane Hastahanesi'ni de kapsayan "Millî Arşiv Sarayı" işlevi verilerek hazırlanan restorasyon projesi 1998'de Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Ancak günümüze kadar geçen sürede bürokratik ve maddî sorunlar nedeniyle onarım çalışmalarına başlanamamıştır. Halen işlevsiz ve ileri derecede fiziksel tahribata uğramış durumdaki bu yapı ile Gülhane Hastahanesi'nin daha fazla hasar görmeden restore edilmeleri gerekir.

5.2.2.6 Demirkapı Kışlası

Demirkapı Kışlası**, Eminönü İlçesi'ne bağlı Hocapaşa Semti'nde ve 1 pafta, 11 ada, 1 parseldedir. Kışla yapıları, günümüzde 24.080 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

---

* Aşkun, Kırmızı Kışla'nın Gülhane Hastahanesi'ni de kapsayan restitüsyon projesi için Dr. Wieting dönemindeki (1907-1915) durumun esas alındığını belirtmiştir (Aşkun, 2001: 2). Aşkun ve Ceylan'ın "Dulhane" binası olarak tanımladıkları bu bölüm (Aşkun ve Ceylan, 1999: 92) restitüsyon projesinde de yer almaktadır. 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda ise, kışlanın "U" şeklinde çizildiği ve bu bölümün mevcut olmadığı görülmektedir (bkz. H.1, Ç.5).

** BOA'ndeki 1282/1866 tarihli belgede kışlanın ismi "*Demirkapı'daki Taşkışla*" olarak geçmektedir (bkz. EK 34, Çzg. 12). Özbay ise, kışladan "Büyük Taşkışla" ve "Gülhane Kışlası" olarak bahsetmektedir (Özbay, 1976: 66).

A) Tarihçe (bkz. EK 25,34)

Demirkapı Kışlası, kuzeybatı cephesindeki 1255/1839-1840 tarihli kitabelerine* göre (bkz. F. 9-10), Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir. Kışla, Aziziye Karakolu ve Sevkiyat Kışlası'na yakın konumdadır. Kışla, 1866 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin buraya yerleşmesiyle hastahane ve tıp okulu olarak düzenlenmiştir. Okulun 1874'de Galatasaray'a taşınması, 1878'de tekrar kışlaya geri dönmesi ve 1903'te Haydarpaşa'daki yeni binasına geçmesinden (Yıldırım, 1994: 376) sonraki dönemde kışlanın hangi işlevle kullanıldığı tespit edilememiştir. Ancak BOA'nde bulunan 1326/1908 tarihli belgeye göre kışlanın geçici olarak Adliye'ye devredilmesi ve 1329/1911 tarihli bir belgeye göre de, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin morg bölümünün bir süre kışlada hizmet vermesi için izin istenmiştir (bkz. EK 34, Çzg.12). 1956 yılında Levazım Amirliği'nin yerleştiği kışla, günümüzde "M.S.B. İç Tedarik Bölge Başkanlığı" tarafından idarî ve depolama amaçlı olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 25)

Demirkapı Kışlası, 19. yüzyılda bir kışla yapısı ile cami, hamam, çamaşırhane** ve 6 adet özgün ek yapıdan oluşmaktadır. 19. yüzyıl sonuna ait fotoğraflarla kışla ve tıp okulu için inşa edilen ek yapıların kat planlarının özgün çizimleri belgelenmiştir*** (bkz. F.1,30). Kışla yapıları, 1913-1914 tarihli Alman Sendika haritalarında "*Saratch-Hané Anbari*" (Saraçhane

---

* Kışla yapısının, ortasında Abdülmecid'in tuğrası bulunan 2 ayrı kitabesi vardır. Birinci kapısının giriş saçağı üzerindeki manzumesi Şair Ziver tarafından yazılan 12 mısralı ilk kitabe şöyledir:
"*Bâni bünyân-ı adl ü dâd Hân-ı Abdülmecîd / Makderetiyle koydu dünyâya esâs-ı zîb ü şân*
Edecek inşâ bu âlî kışlayı lûtf eyleyip / Asker-i şâyâna bil-cümle kıldı şâd-mân
Ol şeh-i asker-nüvâzı nice nev âsârla / Ede hak pirâye-bahş-ı mülket-i İslâmiyân
Ol şehin âsâyiş-i âlemdir ancak matlabı / Sâyesinde şüphesiz olur cihân dar-ül-emân
Oldu zîbâ kışla kim hâss bağçeye verdikçe fer / Ziynet-i bünyânına reşk eylesin kasr-ı cinân
Söyledi Zîver kulu itmâmına târih-i tam / Eyledi inşâ bu zîbâ kışlayı şâh-ı cihân
1255"
İkinci kapısının giriş saçağı üzerindeki manzumesi yine Şair Ziver tarafından yazılan 12 mısralı ikinci kitabe ise şöyledir:
"*Mihr-i münîr-i saltanat-ı Abdülmecîd Hân'ın bu dem / ..... ile hak dünyâyı kıldı tâb-dâr*
Vaz'ı esâs-ı âdile müstahkem eyler mülkünü / Kılmış ..... şevketin mi'mâr kudret-i pây-dâr
Bünyân-ı mülk düşmânı kahrıyla olsun münhedim / Evrâdım oldu bu duâ tekrârı her leyl ü nehâr
Ol pâd-şâhın ..... ikbâlidir ...../ Envâr-ı te'yîd Hudâ ahdında olur âşikâr
İsâr-ı nakd-i cûd edip yaptı bu zîbâ kışlayı / Olsun ..... muntazam gencine saz .....
Yazsa sezâ Zîver kulu târihini cevher gibi / Etti bu vâlâ kışlayı mesken cünûd-i şehr-yâr
1255"
(Açıklama: Kitabe taşındaki kirlilik nedeniyle bazı kelimeler okunamamıştır.)

** Özbay, kubbeli ve 3 kurnalı hamamının göbek taşının ameliyat masası olarak kullanıldığını belirtmektedir (Özbay, 1976: 72). Ancak günümüzde mevcut olan hamam ve çamaşırhane yapıları özgün olmayıp betonarme olarak yenilenmişlerdir.

*** Ancak fotoğraflardan yapıların mekân isimleri okunamamaktadır.

Ambarı) ve "*École de Médecins*" (Tıp Okulu) yazısıyla gösterilmiştir* (bkz. H.1-2). Tek blok olarak tasarlanan kışla yapısının ortasına yakın bir yerinde cami vardır. Kışla, hastahane olarak kullanılmaya başlandıktan sonra bahçesine ahşap barakalar** inşa edilmiştir. Günümüze kışla yapısı, cami ve özgün 6 ek yapı ulaşabilmiştir.

Kışla Yapısı

Planı: Dikdörtgen şeklindeki yapı ortasına yakın bir yerde inşa edilen cami ile iki bölüme ayrılmıştır. Güneybatı yönündeki birinci bölüm 16.50x75 m, kuzeydoğu yönündeki ikinci bölüm 10.80x31 m boyutlarındadır. 2 katlı olarak inşa edilen kışla yapısında her bölümün orta aksında bir giriş kapısı vardır. İşlev değişikliği nedeniyle kışlanın özgün planı ve mekânlarının işlevleri hakkında bilgi elde edilememektedir***.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapının cepheleri camiye göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Yapının köşe bölümleri dışarı taşırılmıştır (bkz. F.2-4). Kuzeybatı cephesindeki iki girişin üstü, Toskana üslûbunda başlıklı ve kaideli, 4 adet mermer sütunun taşıdığı saçakla örtülmüştür. Giriş kapılarının iki yanına başlıklı ve kaideli pilastrlar yapılmıştır. Saçakların üzerine ortasında Abdülmecid'in oval tuğra madalyonunun yer aldığı kitabeler yerleştirilmiştir (bkz. F.7,9-10). Bu kapıların aksındaki güneydoğu cephesindeki giriş kapıları ise düzatkılı olup iki yanlarında başlıklı pilastrlarla vurgulanmıştır. Kışla yapısının pencereleri basık kemerli olup üst kısımları kilit taşı motifli söveyle çevrilmiştir (bkz. F.6). Profilli bir kat ve saçak silmesi ilde düze bir çatı parapeti yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.3,6).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda birinci bölümde beden duvarı kalınlığı zemin katta 71 cm, üst katta 61.5 cm; ikinci bölümde zemin katta 75 ve 85.5 cm, üst katta 82.5 cm'dir. Kışlanın ilk yapıldığı dönemdeki özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir. Birinci bölümde daha geç dönemde taşıyıcı olarak alt ve üst katta

---

* Yapım tarihi belirlenemeyen 6 özgün ek yapıdan, 1. ek yapının kışla tıp okuluna çevrildiğinde inşa edildiği düşünülmektedir. Bu 6 özgün yapıdan başka kışlanın güneybatı yönündeki, 1913-1914 tarihli haritalarda gösterilmeyen tek katlı 2 yapı da yığma kâgir olarak inşa edilmiştir. Halen "Yiyecek Deposu 1" ve "Yiyecek Deposu 2" adıyla kullanılan bu yapıların ahşap makaslı çatı strüktürleri vardır. Kışlanın kuzeydoğu ucundaki işlevleri ve mimarî özellikleri bilinmeyen yapılar ise günümüzde mevcut değildir (bkz. H.2).

** Özbay, hastahanenin 8-10 yataklı bir cerrahî servisi ile ahşap barakalara yerleştirilmiş kliniklerden ibaret olduğunu yazmıştır (bkz. F.20). Kaynakta, dış kapının yanında bir baraka içinde 75 yataklı dahiliye kliniği (Özbay, 1976: 72), dış bahçe karşısında güzel bir park olan nebatat bahçesi, onun bir kenarında ahşap bir barakada göz kliniği, 2 katlı ahşap binada doğumevi, yine onun yanında bir binada aşıevi ile kuduz yerinin olduğu belirtilmiştir (Özbay, 1976: 83). 1890'dan sonra doğum ve göz kliniklerinin yanında 50 yataklık ahşap bir cerrahî barakası ile ameliyat salonu yaptırılmış; hamamın arkasında çamaşırhane, mutfak, biyoloji laboratuvarı ile teşrih-anatomi salonu düzenlenmiştir (Özbay, 1976: 72-73)

*** Özbay, kışla hastahane olarak kullanılırken demiryoluna bakan cephede alt katta anfi tarzında okuma odaları, üst katta yatakhanelere yer verildiğini (Özbay, 1976: 66), koğuşların 60-70 kişilik olduğunu ve dershanelerin güneş görmeyen, havasız mekânlar olduğunu belirtmiştir (Özbay, 1976: 70-71).

metal direkler kullanılmıştır. Bu bölümün üst katının tavanı volta döşemedir (bkz. F.11-12). Giriş saçakları da volta döşemeyle örtülüdür (bkz. F.8).

Cami

"Tıbbiye Camii", "Sarayiçi Camii" ve "Saray-ı Cedîd Mecidiye Camii" adlarıyla bilinen kışla camisi, bir yapının bodrum katı ve temelleri üzerine inşa edilmiştir* (bkz. F.19). Haçvari planlı cami 16.50x17 m boyutlarındadır (bkz. F.17). İbadet mekânın merkezi kubbe ile eyvanlar ise tonozla örtülüdür (bkz. F.16). Caminin sadece güneydoğu cephesinin üst kat pencereleri basık kemerli, diğer pencereler ise düzatkılı olup söveyle çevrilmiştir (bkz. F.18). Caminin kuzeybatı cephesine bitişik gövdesi daire planlı taş bir minaresi vardır (bkz. F.1,3,15). Yığma kâgir olarak inşa edilen camide beden duvarı kalınlığı 89 ve 107 cm'dir. Caminin cepheleri kesme taş kaplamalıdır.

1. Ek Yapı

Kışla yapısının güneybatısında ve ona bitişik olarak inşa edilen dikdörtgen şeklindeki yapı 20x33 m boyutlarında olup 3 katlıdır (bkz. H.1). Yapının özgün planı bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır**. Neoklasik üslûptaki yapı, güneybatı cephesinde orta akstaki giriş bölümüne göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Dışarı taşırılmış giriş bölümünde basık kemerli kapısı olan bir geçit yapılmıştır (bkz. F.5). Giriş bölümünün pencereleri yarım daire kemerli ve kilit taşı motifli söveyle çevrilidir. Diğer bölümlerin zemin kat pencereleri yarım daire, üst kat pencereleri ise basık kemerlidir. Güneybatı cephesinin köşeleri kesme taş görünümlü pilastrlarla vurgulanmış ve profilli kat silmesi yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.21-24). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 95.5-97 cm, birinci katta 55.5 cm, ikinci katta 61.5 cm'dir. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

Diğer Ek Yapılar

Kışla arazisi içinde 1. ek yapıdan başka inşa tarihleri bilinmeyen güneydoğu yönünde 4 adet (1.-5. ek yapılar), güneybatı yönünde 1 adet (6. ek yapı) olmak üzere 5 adet özgün ek yapısı vardır (bkz. H.1). Dikdörtgen şeklinde, tek katlı ve yığma kâgir olarak inşa edilen 2. ek yapıda beden duvarı kalınlığı 81 cm'dir. Yapının iç mekânlarındaki izlerden pencerelerinin yarım daire kemerli olduğu tespit edilmiştir (bkz. F.25). 3. ek yapı da dikdörtgen şeklinde,

---

* Aslanapa'ya göre, Bizans dönemine ait bu kalıntı üstüne önce bir mescit inşa edilmiş, sonradan minare eklenerek mescit camiye çevrilmiştir. Özbay, tıp okulunda 3 hapishane bulunduğunu ve bunlardan birinin caminin altındaki loş bir mahzen olduğunu belirtmektedir (Özbay, 1976: 71-72).

** Özbay, tıp okulu olarak kullanılırken binanın alt kattaki koğuşlarının yemek salonu olarak kullanıldığını, üst katın idarî personele ayrıldığını (Özbay, 1976: 66), alt katta nizamiye kapısının iki yanında 2 dahiliye subayı, üst katta müdür ve nazır odaları bulunduğunu belirtmiştir (Özbay, 1976: 69).

23.60x38.10 m boyutlarında ve tek katlıdır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 43 cm'dir. Yapının ahşap makaslı bir çatı strüktürü vardır (bkz. F.5,26-27). Dikdörtgen şeklindeki 4. ek yapı 11x38.30 m olup boyutlarında olup 3 katlıdır. Yığma kâgir olarak inşa edilen bu yapının beden duvarı kalınlığı zemin katta 81.5 cm, üst katta 58 cm'dir (bkz. F.28). 5. ek yapı da dikdörtgen şeklinde, 9.10x23 m boyutlarında ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yığma kâgir yapının beden duvarı kalınlığı 79 cm'dir. Bu yapının da ahşap makaslı bir çatısı vardır (bkz. F.29). Güneybatı yönünde yer alan ve tıp okulunun eczahanesi olarak inşa edilen yine dikdörtgen şeklindeki 6. ek yapı, arazi eğiminden dolayı bir bodrum kat üzerinde tek katlıdır. Yapının orta aksındaki giriş kapısı ve pencerleri yarım daire kemerli olup söveyle çevrilmiştir. Profilli bir silme ve çatı alınlığında yuvarlak pencereler yapılmıştır. Kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.30-32). Yığma kâgir yapıda beden duvarı kalınlığı 78 cm'dir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 25,34)

Demirkapı Kışlası, K.T.V.K.K.'nun 01-08-1990 tarih ve 2005 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Kışla yapıları halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Çeşitli tarihlerde yapılan onarım ve müdahaleler sonucu bazı yapılar özgün plan ve cephe özelliklerini kısmen yitirmişlerdir. BOA'nde bulunan 1284/1868 ve 1287/1871 tarihli belgelere göre kışla da bazı onarımlar yapılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.12).

Kışla Yapısı

Kışlanın özgün planı yapıya hastahane işlevi verildiğinde değiştirilmiştir. Yapının ikinci bölümde alt ve üst katlarda betonarme döşeme ve kolonlar yapılmış**, çatı parapeti kaldırılmıştır (bkz. F.3-4,13-14). Kuzeydoğu cephesindeki bazı pencere açıklıkları kapatılmıştır. Kuzeybatı cephesindeki giriş saçaklarının mermer sütunlarında ve cephelerde yoğun kirlik vardır. Saçakların teras olarak düzenlenen üst bölümlerinin su alması nedeniyle volta döşemelerin putrelleri korozyona uğramış ve sıvalar dökülmüştür (bkz. F.7-8). Günümüzde kışla yapısının zemin katının tamamı ve üst katların bir bölümü yiyecek deposu, birinci bölümün üst katının bir kısmı yemekhane, ikinci bölümünün de üst katının bir kısmı "Emniyet Hizmet Birlik Komutanlığı" olarak kullanılmaktadır.

---

* Çalışma döneminde, I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü, bu yapıya ait dosyayı mahkemeye gönderdiği için yapı ile ilgili diğer Kurul kararlarına ulaşılamamıştır.

** Yapıyı kullanan yetkililer onarım yapılırken ince hasırlı beton döşemelerin kuvvetli iş makineleriyle bile kırılamadığını ifade etmişlerdir.

Cami

Caminin kuzeybatı cephesine bitişik olarak yapılan uzun minaresi, 19. yüzyıl fotoğraflarına göre sonradan daha kısa olarak yenilenmiştir (bkz. 3-4). 1966 yılında onarılan caminin giriş kısmına camekanlı bir ek yapılmıştır. Cami iç mekânında üst örtüden gelen nem nedeniyle sıvalarda dökülme ve çiçeklenmeler oluşmuştur. Taş kaplama yüzeylerde kirlilik, çatlama ve yüzey kayıpları vardır. Caminin kubbesinin ve tonoz örtülerinin kurşun kaplamaları yok olmuştur. Üst örtü şapla sıvanmış, üstüne zift sürülerek yalıtım yapılmıştır (bkz. F.15). 2004 yılında kışlada yapılan düzenlemelerde kalorifer tesisatının boruları caminin kuzeybatı cephesinden geçirilmiştir (bkz. F.18). Cami günümüzde de ibadet amaçlı olarak kullanılmaktadır.

1. Ek Yapı

Kışlanın güneybatısındaki yapının özgün planı muhdes duvarlar örülerek değiştirilmiş, kat döşemeleri ve merdivenleri betonarme olarak yenilenmiştir. Çatı parapeti kaldırılmış, yerine betonarme döşeme ve saçak yapılmıştır (bkz. F.21-24). Yapı günümüzde idarî amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Diğer Ek Yapılar

Depo olarak kullanılan 2. ek yapının yarım daire kemerli pencereleri düzatkılı hale getirilmiş, döşemeleri betonarme olarak yenilenmiştir (bkz. F.25). Yiyecek deposu olarak kullanılan 3. ek yapıda ahşap makaslı çatı strüktürü korunmuştur (bkz. F.5,27). Yine yiyecek deposu olarak kullanılan 4. ek yapının kat döşemeleri 1965 yılındaki onarımda betonarmeye çevrilmiştir (bkz. F.26). 5. ek yapı yemekhane ve servis mekânı olarak hizmet vermektedir (bkz. F.29). Tıp okulunun eczahanesi olarak inşa edilen 6. ek yapının ise güney yönünde mekân ilâvesiyle büyütüldüğü, giriş kapısının iptal edilerek pencere olarak düzenlendiği, beşik çatısının değiştirildiği ve kat döşemeleri betonarme olarak yenilendiği tespit edilmiştir. Bu yapı günümüzde idarî amaçlı kullanılmaktadır (bkz. F.31-32).

Demirkapı Kışlası, mimarî açıdan çizimle ve fotoğrafla ayrıntılı olarak belgelenmemiş ve ilgili Koruma Kurulu tarafından yapıların koruma grupları belirlenmemiştir. Halen askerî işlevle kullanılan kışla yapısının birinci bölümündeki daha geç dönemde yapılan özgün metal taşıyıcıları korunmalıdır. Cepheleri mermer kaplı giriş saçaklarında ve kitabelerde bakım ve onarım yapılmalıdır. Caminin üst örtüsü yeniden kurşunla kaplanarak içteki nem sorunları giderilmelidir. Son cemaat yerindeki muhdes camekân kaldırılmalı, cami cephelerinde uygun teknikte yüzey temizliği ve onarım yapılmalıdır. Kışla alanındaki ahşap makaslı çatıları olan ve yiyecek deposu olarak kullanılan diğer ek yapılar da korunmalıdır.

5.2.2.7 Taşkışla

Taşkışla, Şişli İlçesi'ne bağlı Elmadağ Semti'nde, Taşkışla Caddesi üzerinde ve 90 pafta, 768 ada, 3 parseldedir. Yapı, günümüzde 52.252 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 26,34)

Abdülmecid döneminde, İngiliz mimar W.J. Smith* tarafından Mekteb-i Tıbbiye binası olarak tasarlanıp 1847 yılında inşasına başlanan yapının, 1849 yılında kışlaya dönüştürülmesine karar verilmiştir** (Batur, 1996: 117). Yapı, Taksim Topçu Kışlası, Gümüşsuyu Kışlası ve Gümüşsuyu Hastahanesi'ne yakın konumdadır. Kışla, Kırım Savaşı sürerken, 1853-1856 yılları arasında Fransız askerleri tarafından hastahane olarak kullanılmıştır (Batur, 1994: 222). 1278/1861-1862 tarihli onarım kitabesine*** (bkz. F.4) göre, kışlaya "Mecidiye Kışlası" adı verilmiştir****. BOA'nde, kışlanın kullanımıyla ilgili 1281-1332/1865-1914 tarihleri arasındaki döneme ait belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.14). Taşkışla, II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1909) rejim karşıtlarının, en çok da Harbiye ve Tıbbiye öğrencilerinin sorgulanıp yargılandığı "Divân-ı Harb Kurulu" ile de anılmıştır. 1909'daki "31 Mart Vak'ası"nda isyancı askerlerin barındığı kışlada uzun süren çatışmalar yaşanmıştır. Balkan Savaşı sırasında hastahane olarak kullanılan ve savaştan sonra terk edilen kışla 1944'te

---

* Cezar, Taşkışla'nın ihtiyaç nedeniyle yapılmadığını, kışlanın inşasına karar verilmesinde 1840'lı yıllarda Osmanlı Devleti'nden iş almaya çalışan İngiliz mimar Smith'in ve arkasında İngiliz İmparatorluğu'nun payı olduğunu yazmaktadır (Cezar, 2002: 498).

** Batur, Galatasaray'da ahşap bir yapıda bulunan okulun taşınacağı yeni Mekteb-i Tıbbiye için 300 öğrenciye eğitim verebilecek bir okul ile 200 hasta kapasiteli bir eğitim kliniği, eczahane, fizik, kimya ve botanik laboratuvarları, otopsi salonu, morg, çeşitli servis bölümleri, orta avlusunda 2 minareli bir cami, saat kulesi, 2 havuz ve bir Daire-i Hümayun tasarlandığını yazmaktadır. Kaynakta, 14 Eylül 1848 tarihli *"Journal de Constantinople"* adlı gazeteden ve arşiv belgelerinden yapının kışlaya dönüştürülmeden önceki aşamasında kaba inşaatın tamamen bittiği ve olasılıkla 2. kat seviyesinde tüm çalışmaların da gerçekleştirildiğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir. Batur, arşiv belgelerinde bu değişikliğin gerekçelerinin açıklanmayıp yalnızca görülen lüzum üzere yapıldığının belirtildiğini ve işlev değişikliğinin yapının maliyetini önemli ölçüde arttırdığını yazmıştır. Kazım Çeçen'den aktarılan bilgi ile ikinci yapımın 1852 yılında tamamlandığı belirtilmiştir (Batur, 1996: 118). Cezar ise, inşaatın 1853'ün son ya da 1854'ün ilk haftalarında bittiğini yazmaktadır (Cezar, 2002: 498-499). Tuğlacı'ya göre, Abdülaziz padişah olduktan sonra yapıyı kışla olarak Hacı Isdepan Kalfa'ya tamamlatmış, sonra da bu yapıyı yıktırarak Sarkis Balyan'a mevcut yapıyı yaptırmıştır. Bu yapımda Hacı Mıgırdıç Kalfa (Çarkyan) ikinci kalfa ve resimcibaşı olarak çalışmış, Nişan Kalfa ise sıva işlerini yapmıştır. Tuğlacı, M. Jouannin tarafından 1840 yılında yapılan gravürün de Taşkışla'ya ait olduğunu yazmaktadır (Tuğlacı, 1993: 534). Ancak gravürdeki yapı Taşkışla'ya değil, Taksim Topçu Kışlası'na aittir.

*** Kışlanın manzumesi şair Nevres tarafından yazılan ve günümüzde giriş kat holünde duvara dayalı duran, ebced hesabıyla 1278 tarihli (Cezar, 2002: 499) , 16 mısralı onarım kitabesi şöyledir:
"Muhibb-i dîn-i mübîn Zıll-ullahü'l-âlemîn / Ya'nî Hân Abdülazîz ol pâd-şâh-ı kâm-rân
Olmada günden güne ma'mûr mülk ü devleti / Buldu teşrîfiyle taht-ı saltanat şevketle şân
İşte ez-cümle bu zîbâ mevki'e mekteb için / Bed' edip terk eylemişti dâver-i şâh-ı cihân
Yıkılıp olmuş derûni kalb-i âşıkveş harâb / Yalnız kalmış idi dîvâr sakfından nişân
Yeni baştan eyleyip mi'mâr lûtfuyla binâ / Askerine kışla olsun diye emr etti hemân
Nâmını koydu Mecîdiyye bu âlî kışlanın / Ser-te-ser te'sîs ü ihyâ eylemişken bî-gümân
Böyle şâhın askeriyle ömrünü ikbâlini / Gökteki yıldızdan efzûn ede rabb-ı müsteân
Bi'l-bedâhe yazdı Nevres çâkerî târihini / Kışla yaptı sa'd ola bu mevki' şâh-ı zemân"

**** Cezar, Abdülaziz (hd 1861-1876) döneminde, Taşkışla'daki askerlerin yaz mevsimlerini, Levend Çiftliği Kışlası'nda çadırlı ordugâha çıkarak geçirdiklerini yazmaktadır (Cezar, 2002 : 481).

İstanbul Teknik Üniversitesi'ne tahsis edilmiştir (Batur, 1994: 222). 1950'de yapının onarımı tamamlanarak İ.T.Ü. Rektörlüğü ile Mimarlık ve İnşaat fakülteleri binaya yerleşmiştir. Kışla binasında günümüzde "İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi" ve "Sosyal Bilimler Enstitüsü" bulunmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 26,34)

Taşkışla, 19. yüzyılda bir kışla yapısı, hamam, mutfak ve su depolarından oluşan eğimli arazide inşa edilmiş bir yapılar topluluğudur*. Günümüzde sadece 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda *"kışla"* ismiyle dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak çizilen, 20. yüzyıl başına ait Alman Sendika Haritası'nda da görülen kışla yapısı mevcuttur (bkz. H.1-2).

Kışla Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 96.78x133.46 m, orta avlu ise 40.82x69.35 m boyutlarındadır. Kışla, arazi eğiminden dolayı batı cephesinde 2 katlı, diğer cephelerde ise bodrum kat üzerine 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının köşe bölümleri dışarı doğru çıkıntılı yapılmış olup, kanatlardan bir kat daha yüksektir. Kışlanın batı cephesinde bir asıl girişi ve diğer kanatların yapı aksında orta avludan birer girişi vardır. Kışlanın özgün planı, BOA'nde bulunan tarihsiz giriş kat planı çizimine göre, orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.1). Projeden batı cephesindeki giriş holünün dairesel planda yerleştirilmiş sütunlarla çevrili olduğu, kanatların köşe birleşim yerlerinde ve sadece güney kanadının yapı aksında merdiven mahallerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Ancak çizimde mekân isimleri yazılmadığından mekânların özgün işlevleri hakkında bilgi elde edilememiştir**.

Cephe düzeni: Kışlanın cepheleri Neoklasik üslûpta ve batı cephesindeki asıl girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Giriş kapısının üstü İyon başlıklı, yivli gövdeli 8 sütunun taşıdığı, üst katta balkon olarak düzenlenen bir saçakla örtülmüştür. Giriş bölümünde alt ve

---

* Okul, kışlaya dönüştürülürken yeni bir proje yapılmıştır. Eskiden yapılan duvarlar, bölmeler, eski Daire-i Hümayun, alt kattaki su depoları, mutfak, hamam ve bazı bölümler tümüyle yıkılıp, bina içi yeniden tesviye edilmiştir. Yeni pencereler açılarak zemin kat düzenlenmiştir. Yapının doğu kanadına yeni bir Daire-i Hümayun ve dört köşesine *"fevkânî zabitân daireleri"* (subay daireleri) yapılarak eskiden 2 katlı olan bu kanat ve diğer kanatlar bir kat yükseltilmiştir. Batur, mutfak, hamam ve su depolarının 1849'daki değişiklikte yıkılmasının siyasî bir gerekçeye dayandığını ifade etmektedir (Batur, 1996: 119). Ancak, BOA'ndeki 1278/1862 tarihli bir belgeden hamamın mevcut olduğu ve onarıldığı, 1309/1891 tarihli başka belgelerden de hamamın askerler tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.13). Hamam, mutfak ve su depoları günümüzde mevcut olmadıklarından mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

** Batur, 1849 yılındaki dönüşümün strüktürel aksları değiştirmediğini, bugünkü aksların ve dış cephe bölümlenmesinin W.J. Smith'in tasarımına uyduğunu belirtmektedir. Batur, kitaplık olarak tasarlanan dairesel planlı ve kubbeli mekânın bu değişiklikte kaldırılmış olabileceğini yazmaktadır (Batur, 1996: 119). Kitaplık olarak tasarlanan mekânın yeri belirlenememiştir. Çizimde görülen dairesel planda yerleştirilmiş sütunlu giriş holünün üst katında hünkâr dairesine yer verilmiş olmalıdır.

üst kat pencereleri, yapının bodrum kat ve orta avluya bakan pencereleri yarım daire kemerlidir (bkz. F.1-2,5, 9-10). Diğer cephelerin pencereleri ise düzatkılıdır. Alt kat pencereleri söveyle, üst kat pencereleri alçak bir korkuluk ve üstte üçgen alınlıkla vurgulanmıştır* (bkz. F.3, 6-8). Yapının cepheleri alt katta İyon, üst katta kompozit ve en üstte Toskana düzeninde pilastr çiftleriyle hareketlendirilmiştir (bkz. F.6-7). Katlar arasında ve saçakta profilli silmeleri ile olan, cepheleri sıvalı ve boyalı yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı bodrum katta 145 cm, giriş katında 121,5-124,5 cm, birinci katta 100, ikinci katta 97,5 cm, kule katında ise 84 cm'dir. Alt katın beden duvarlarında moloz taş (bkz. F.11), köşelerde ise düzgün kesme taş kullanılmıştır (bkz. F.12). Özgün merdiven mahalleri tonozla örtülmüştür (bkz. F.17). Ancak özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememektedir**. Giriş kat koridorları büyük boyutta taş kaplamalıdır. Çatı örtüsünde *"ARNAUD ETIENNE Cie 1890 MARSEILLE St HENRI"*, *"SACCOMAN FRERES St HENRI MARSEILLE"*, *"GUICHARD CARVIN & Cie SEON St ANDRE MARSEILLE"*, *"GUICHARD & PIERRE FRERES SEON St HENRY MARSEILLE"*, *"FRATELLI ALLATINI SALONICCO"* yazılı damgalı ithal kiremitler kullanıldığı belirlenmiştir (bkz. F. 19-22).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 26,34)

Taşkışla, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir***. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapı, konumu ve mimarî özellikleri nedeniyle çeşitli dönemlerde farklı işlevlerle kullanılmak istenmiştir. Kışla, 1984'te Koruma Kurulu kararıyla otel olarak kullanılmak üzere 49 yıllığına özel sektörden bir firmaya kiralanmıştır. Ancak, İ.T.Ü. öğretim üyelerinin, Mimarlar Odası İstanbul Şubesi'nin ve kamuoyunun direnişi ile bu karar 1989'da İdare Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Kışla Yapısı

BOA'nde bulunan 1278-1309/1862-1891 tarihleri arasındaki döneme ait belgelere göre kışlada bazı onarımlar yapılmıştır**** (bkz. EK 34, Çzg.13). 1869'da kışlanın bazı bölümleri

---

* 19. yüzyıl fotoğrafında pencerelerde görülen demir parmaklıklar günümüzde mevcut değildir (bkz. F.1).

** Batur, 1944 onarımında çekilmiş bir fotoğrafta görülen ve hangi mekâna ait olduğu belirlenemeyen sepet kulpu biçimli kemerlerin kaldırıldığını, bu kemerlerin R. D'Aronco tarafından 1894'te yapılan onarıma ait olabileceğini yazmaktadır (Batur, 1996: 120).

*** Ancak, I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmada yapının mevcut dosyasına ulaşılamadığından tescil tarihi ve diğer Kurul kararları hakkında bilgi elde edilememiştir.

**** Cezar, 2 Mart 1862 tarihli *"Tercüman-ı Ahval Gazetesi"*nden aktararak 1779 kîse ve küsur kuruş harcanarak yapılan onarımın 7 ay sürdüğünü (Cezar, 2002: 499) ve onarım masraflarının Maliye Hazinesi'nden karşılandığını belirtmektedir (Cezar, 2002: 501).

ve çatısı onarılmıştır* (Tuğlacı, 1993: 534). 1312/1894 tarihli belgelere göre, 1894 yılı depreminden etkilenen kışlada keşif yapılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.13). Depremden sonra yapı mimar R. D'Aronco tarafından onarılmıştır. Bu onarımda önemli bir değişiklik yapılmamış, yalnızca yıkılan yerlerde rekonstrüksüyon ve sağlamlaştırma yapılmıştır. 1909'daki "31 Mart Vak'ası"nda çıkan çatışmalarda topçu ateşinin etkisiyle binanın kuzeybatı ve kuzeydoğu kanatları tahrip olmuştur (Batur, 1996: 119). BOA'ndaki 1332/1914 tarihli bir belgeye göre, kışla bir yangın geçirmiştir (bkz. EK 34, Çzg.14).

1944 yılında İ.T.Ü'nin kullanımına verilen kışla**, mimar Prof. P. Bonatz ve Prof. E. Onat tarafından hazırlanan projelere göre restore edilmiştir. Ancak onarım öncesinde yapının rölöveleri çıkarılmamış ve o tarihteki durumu fotoğraflarla ayrıntılı olarak belgelenmemiştir. Restorasyon çalışmasında kışlanın boyutlarında ve cephelerinde önemli bir değişiklik yapılmamış, ancak Daire-i Hümâyûn ve doğu kanadındaki dış merdiven kaldırılmıştır. Doğu ve batı kanatlarında ortaya alınan koridorla özgün planda önemli bir değişiklik yapılmıştır. Yapının kat döşemeleri betonarme olarak yenilenmiş (bkz. F.18), köşedeki kule bölümlerinde yeni merdiven mahalleri oluşturulmuştur. Kuzey ve güney kanatlarında büyük amfiler düzenlenmiştir (bkz. Ç.2-3) (Batur, 1996: 119). Son dönemde çatı arasına sınıf ve atölyeler yapılmıştır. Doğu ve kuzey kanatlarındaki çatı katları 2001-2003 yılları arasında yenilenmiştir (bkz. F.13-16).

1993 yılında ise kışlanın batı cephesinde restorasyon çalışması yapılmıştır. Cephe bitkilerden arındırılmış, sıvalı yüzeylerde kumlama yöntemiyle, doğal taş yüzeylerde ise uygun kimyasal malzemelerle temizlik yapılmıştır. Hasarlı doğal taşlar aynı malzeme ile yenilenmiştir. Günümüzde binanın doğu ve batı kanatları öğretim kadrosunun kullanımına, orta avluya bakan mekânlar ise öğrencilerin kullandığı atölye ve sınıflara ayrılmıştır. Kuzeybatı kulesi rektörlük, güneybatı kulesi Mimarlık Fakültesi Dekanlık ofislerinin kullanımındadır. Kışlanın eğitim-öğretim amaçlı kullanılması uygundur. Ancak mekân yetersizliği nedeniyle çatı arasına sınıflar yapılması mimarî özgünlüğü bozan bir müdahaledir. Yapının diğer cephelerindeki mevcut yüzey kirliliği ve taş malzemelerdeki hasarların uygun restorasyon yöntem ve tekniği ile giderilmesi gerekmektedir.

---

* Tuğlacı, 1869'da kışlanın bazı yerlerinin Malta taşlarıyla 57.840 kuruş keşif bedeli karşılığı onarılmasına bir iradeyle izin verildiğini, yine aynı yıl çatının ve gerekli görülen diğer yerlerin 70.620 kuruşa hemen onarılması ve tutarının Maliye Hazinesi'nden ödenmesinin emredildiğini yazmaktadır (Tuğlacı, 1993: 534).

** Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası ve Maçka Silâhhanesi, 1 Ağustos 1969 tarihinde M.S.B. ile yapılan bir protokolle İ.T.Ü. Rektörlüğü'ne tahsis edilmiştir. M.S.B., 20-06-1995 tarihli yazısında, yapıların Rektörlüğün herhangi bir nedenle elden çıkarması söz konusu olduğunda ya da acil askerî ihtiyaçlarda kullanılmak üzere yeniden M.S.B.'na tahsis edilmeleri koşulu ile İ.T.Ü. Rektörlüğü'nde kalmasını ve tapu kayıtlarına bu hususta şerh konulması gerektiğini belirtmiştir (İ.T.Ü. Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi'nden).

5.2.2.8 Gümüşsuyu Kışlası

Gümüşsuyu Kışlası, Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Gümüşsuyu Semti'nde, Gümüşsuyu Caddesi üzerinde ve 78 pafta, 756 ada, 1 parseldedir. Yapı, günümüzde 34.751 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 27,34)

Gümüşsuyu Kışlası'nın yapımına, BOA'nde bulunan 1264/1848 tarihli belgeye göre, Abdülmecid döneminde başlanmıştır. Kışla, doğu cephesinde giriş kapısı üstündeki 1278/1861-1862 tarihli kitabesine* (bkz. F.7) ve BOA'ndeki 1278/1861 tarihli belgelere göre Abdülaziz döneminde tamamlanmıştır** (bkz. EK 34, Çzg.15). Ayaspaşa Mezarlığı'na ait alan üzerine inşa edilen kışla, Taşkışla ile Gümüşsuyu Hastahanesi'ne yakın konumdadır. Kışlada saraya ve askerî bandoya müzisyen yetiştirmek amacıyla bir müzik okulu kurulmuştur*** (Kubilay, 1993: 450). BOA'ndeki 1295/1878 ve 1314/1896 tarihli belgelerden kışlada, Hassa Ordusu piyade sınıfı ve süvari bölüklerinin de kaldığı, 1338/1920 tarihli başka bir belgeden ise kışlanın 1920-1923 yılları arasında İngilizler tarafından işgal edildiği anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.16), 1923'ten sonra Mühendis Mektebi'ne verilen (Tuğlacı, 1993: 252) kışlada günümüzde İ.T.Ü.'nin "Makine Fakültesi" ve "Tekstil Bölümü" bulunmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 27,34)

Gümüşsuyu Kışlası, 19. yüzyılda bir kışla yapısı, mescit, hamam, mutfak, müştemilât binaları, çeşme, su deposu ve ahırlardan oluşan eğimli bir arazide inşa edilmiş yapılar topluluğudur****. 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda *"Gümüşsuyu Kışlası"* ismiyle

---

* Kışlanın manzumesi şair Ziya tarafından yazılan 10 mısralı kitabesi şöyledir:
"Taht-el iclâle cülûsundan beri ikdâm ile / Mesken i'mâr etmekte şâh-ı cihân Abdülazîz
Eyleyip inşâ Gümüşsuyu'nda bu nev kışlayı / Nakd-i cûdun askere kıldı revân Abdülazîz
Mülk ü millet sâye-i lûtfunda görsün râhatı / Padişah âlem olsun her zemân Abdülazîz
Hurde abd-üş-şâh ser sikke-kenân-ı / Hazîne-i hâssa-i şâyâne
Söyledi târîh-i mu'cem bende-i hassı Ziyâ / Mevki'nde kışlayı yaptırdı hân-ı Abdülazîz
1278"

** Tuğlacı'ya göre, kışla ilk önce 1843'te ahşap olarak Garabed Amira Balyan'a inşa ettirilmiştir. Daha sonra kâgir olarak 1857'de yapımına başlanan yapı, 1861-62 yıllarında Sarkis Balyan tarafından tamamlanmış ve sıva işlerini Nişan Kalfa yapmıştır (Tuğlacı, 1993: 252). BOA'ndeki 1278/1862 tarihli belgeye göre kışlanın inşaat emini Akif Efendi'dir. Kalfa Kirkor da inşaatta görev yapmıştır (bkz. EK 34, Çzg.15).

*** Cezar, Gurre-i Safer 1278/1861 tarihli *"Tercümân-ı Ahvâl"* Gazetesi"nden aktararak, kışlanın *"Muzika-i Hümâyûn ve Hademe-i Hâssa"* için yapıldığını ve inşa masraflarını Abdülaziz'in *"Ceb-i Hümâyûn"*dan ödediğini yazmaktadır (Cezar, 2002: 500-501).

**** BOA'ndeki 1280/1863 tarihli belgeye göre Gümüşsuyu Hastahanesi ile kışla arasındaki arsaya süvari bölüğü için bir ahır yapılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.15). Bu ek yapılar günümüzde mevcut olmadıklarından mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

belirtilen kışla yapısı, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir* (bkz. H.1). Günümüze sadece kışla yapısı ulaşabilmiştir.

Kışla Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 104x124 m, orta avlu ise 74x94 m boyutlarındadır. Arazi eğiminden dolayı güney ve doğu cephelerinde bodrum kat üzerine 2 katlı olarak inşa edilen yapının köşelerde yer alan dışarıya taşkın bölümleri bir kat daha yüksektir (bkz. Ç.2). Kışlanın doğu cephesinde yer alan asıl girişi dışa doğru çıkıntılı ve önü teras olarak düzenlenmiştir. Terasa, sahanlıklı ve çift kollu, barok üslûpta anıtsal bir merdivenle ulaşılır. Kışlanın özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlarda oluşmaktadır. Ancak özgün mekânlar ve işlevleri müdahaleler nedeniyle tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Yapı, Neoklasik üslûpta ve doğu cephesi aksındaki girişe göre simetrik düzende tasarlanmıştır. Bodrum kat, giriş kat, köşe bölümler ile doğu cephesindeki giriş bölümünde ortada yer alan pencereler yarım daire kemerlidir (bkz. F.2-4,8). Üst kat ve orta avluya bakan pencereler ise düzatkılıdır (bkz. F.4,9). Doğu cephesindeki giriş bölümü taş kaplamalıdır. Giriş kapısının üstünde kitabe ve Abdülaziz'in oval tuğra madalyonu yer almaktadır (bkz. F.6-7). Yapıda profilli kat silmeleri yapılmıştır. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı bodrum katta 89 cm, giriş katta 66 ve 73 cm, üst katta ise 69 cm'dir. 19. yüzyıla ait bir fotoğraftan kışlanın özgün kat döşemelerinin ahşap kirişlemeli olduğu tespit edilmiştir (bkz. F.1).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 27,34)

Gümüşsuyu Kışlası, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 28-05-2003 tarih ve 14921 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Kışla yapısı halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Kışla, Mühendis Mektebi'ne çevrildiğinde, Gümüşsuyu Hastahanesi'nin, Gümüşsuyu Caddesi'ne bakan bahçe duvarına bitişik çeşme ve arka taraftaki yaklaşık 50 m³'lük kışlanın özel su deposu, ambarları oluşturan müştemilât binaları, hamam, süvari ahırı ve ahır önündeki mermer su yalakları ortadan kaldırılmıştır** (Cezar, 2002: 503). Kışla,

* Haritada kışlanın arkasındaki, kışla yapısından daha büyük olarak ifade edilen dikdörtgen şeklindeki ortası avlulu yapılar, Dolmabahçe Sarayı'nın "Has Ahırları"dır.

** Buradan çıkan mermerlerin bir kısmı doğuda yer alan terastaki mermer bankların yapımında kullanılmıştır (Cezar, 2002: 503).

İ.T.Ü.'nin kullanımına geçince* 1960-1961, 1963 ve 1965-1967 yıllarında orta avluda ve kuzeyde kışla yapısına bitişik ve ayrık düzende betonarme binalar inşa edilmiştir** (bkz. Ç.1, F.11-12). 1939 yılında kışlanın batısına yapılan 4 katlı öğrenci yurdu 1998'de yenilenmiş ve kapalı bir geçitle kışla yapısına bağlanmıştır (bkz. F.8). Kışla yapısı, işlev değişikliği nedeniyle yapılan müdahalelerden sonra özgün planını ve cephe özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir.

Kışla Yapısı

BOA'ndeki, 1267/1850 ve 1285/1868-1869 tarihli belgelere göre kışlada bazı onarımlar yapılmış, 1312/1895 tarihli bir belgeye göre de kışla 1894 İstanbul depreminde hasara uğramıştır (bkz. EK 34, Çzg.16). 1926 tarihli J. Pervititch Haritası'ndaki "*Aile en ruine*" (harap kanat) yazısından, 1908 yılında büyük bir yangın geçiren kışlanın*** güney ve doğu kanatlarının kısmen yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır (bkz. F.2, H.2). 1964'te yapının güney kanadına bir kat ilâve edilmiştir**** (bkz. F.3-4). Kat döşemeleri ve merdivenler betonarme olarak yenilenmiştir (bkz. F.12). Cephelerde de bazı pencere ve kapılar büyütülerek değiştirilmiştir (bkz. F.5,8). Günümüzde doğu cephesindeki taş kaplı giriş bölümünde ve kitabede yüzey kirliliği vardır.

Kışlanın eğitim amaçlı kullanımı uygundur. Ancak orta avluya ihtiyaç nedeniyle yapılan yeni yapılar ve kışlanın batı cephesinde düzenlenen yeni giriş ve kat ilâvesi nedeniyle kışla mimarî özgünlüğü büyük ölçüde yitirmiştir. Anıtsal merdivenle ulaşılan doğu cephesindeki asıl giriş kapısı ise günümüzde kullanılmamaktadır.

5.2.2.9 Galatasaray Kışlası

Galatasaray Kışlası, Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Kuloğlu Semti'nde, İstiklâl Caddesi üzerinde ve 27 pafta, 487 ada, 2 parseldedir.

---

* Gümüşsuyu Kışlası, Taşkışla ve Maçka Silâhhanesi, 1 Ağustos 1969 tarihinde M.S.B. ile yapılan bir protokolle İ.T.Ü. Rektörlüğü'nün kullanımına verilmiştir. M.S.B., 20-06-1995 tarihli yazısında, yapıların Rektörlüğün herhangi bir nedenle elden çıkarması söz konusu olduğunda ya da acil askerî ihtiyaçlarda kullanılmak üzere yeniden M.S.B.'na tahsis edilmeleri koşulu ile İ.T.Ü. Rektörlüğü'nde kalmasını ve tapu kayıtlarına bu hususta şerh konulması gerektiğini belirtmiştir (İ.T.Ü. Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi'nden).

** Kışlanın kuzey yönünde, 3 parselde bulunan Tekstil Laboratuvarı'nın işlevi değiştirilerek mevcut yapının "İ.T.Ü. Moda Tasarım ve Teknoloji Merkezi" olarak kullanılması için bir proje hazırlanmıştır. Ancak, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 28-05-2003 tarih ve 14921 sayılı karar yazısında, Tekstil Laboratuvarı yapısının kışla algılama alanında kalması nedeniyle, yoğunluk ve gabari arttırıcı yeni bir eklenti yapılamayacağına, ancak mevcut yapıda tadilat yapılabileceği ve projesinin kurula getirilmesi gerektiğine karar verilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** 1 Mart 1325/1908 tarihli "*Şeh-bâl*" Dergisi'nde yayınlanan fotoğrafın altında, yangının harita subaylarının hizmetindeki askerlerin dikkatsizlikleri nedeniyle çıktığı belirtilmiştir.

**** G.E.E.A.Y.K.'nun 23-06-1963 tarih ve 2131 sayılı karar yazısında, teklif edilen projeye göre kat ilâvesinde sakınca görülmediği belirtilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

A) Tarihçe (bkz. EK 28,34)

Kışlanın yapımına Abdülmecid döneminde başlanmış ve kuzeybatı cephesindeki 1278/1861-1862 tarihli kitabeye* göre (bkz. F.2), Abdülaziz döneminde tamamlanmıştır**. Yapının dış avlu giriş kapısı üzerine de tarihsiz bir kitabe*** (bkz. F.3) yerleştirilmiştir (Ebüziyya ve Kozikoğlu, tarihsiz: 224). Kışla, II. Bayezid döneminde (hd 1481-1512) kurulan ve zaman içinde birkaç kez yenilenen saray okulunun bulunduğu yerde yapılmıştır****. BOA'nde kışlada yapılan masraflarla ilgili 1280/1863 tarihli bir belge vardır (bkz. EK 34, Çzg.17). Kaynaklara göre çok kısa bir süre kışla olarak kullanılan yapı*****, "Mekteb-i Tıbbiye-i Askerî" olarak hizmet verdiği sırada 1868 yılında, Abdülaziz'in emriyle okul olarak düzenlenmiş****** (Engin, 2003: 26) ve "Mekteb-i Sultanî" adıyla Fransızca eğitim veren bir okul haline getirilmiştir******* (Tuğlacı, 1993: 273). 1873 yılında Mekteb-i Sultanî'nin Gülhane'deki Mekteb-i Tıbbiye binasına taşınmasından sonra Tıbbiye'ye verilen kışla binasına, Mekteb-i Sultanî 1876 yılında yeniden taşınmıştır (Sakaoğlu, 1994: 370). 1924'te "Galatasaray Lisesi" adını alan yapı halen eğitim ve öğretim amaçlı kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 28)

Beyoğlu'nda yerleşme alanında düz bir arazide inşa edilen ve etrafı bahçe olarak düzenlenen Galatasaray Kışlası'na İstiklâl Caddesi üzerindeki anıtsal bir kapıdan ulaşılır. İki yanında Toskana düzeninde mermer sütun çiftleri olan kapının kanatları ve bahçe duvarları üzerindeki parmaklıklar dökme demirdendir. 19. yüzyıla ait bir resimde görülen kapının yanında günümüzde mevcut olmayan bir karakol yapısı (bkz. R.1), 1835'te dönemin baş mimarı Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından yapılmıştır (Can, 2002: 71). BOA'nde kışla için bir sarnıç inşa edilmesi ile ilgili 1280-1281/1863-1864 tarihli belgeler vardır (bkz. Çzg.17).

Plan: "U" şeklinde ve 3 katlı olarak inşa edilen kışla kısa bir süre sonra okula dönüştürüldüğünden, yapının özgün planı ve mekânları hakkında bilgi elde edilememiştir.

---

* Kışlanın giriş saçağındaki, manzumesi Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa tarafından yazılan 20 mısralı kitabesi 1931 yılında kazınarak yok edilmiştir. Kitabe metni için bkz. Ebüziyya ve Kozikoğlu, tarihsiz: 224.

** Tuğlacı'ya göre, yapı Garabed Balyan ve Kuyumcubaşı Boğos Bey tarafından tamamlanmıştır (Tuğlacı, 1993: 273).

*** Kışlanın manzumesi yine Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa tarafından yazılan 4 mısralık kitabesi ve üstünde tuğra madalyonun yer aldığı ışınsal süsleme de 1927 yılında kaldırılmıştır (Ebüziyya ve Kozikoğlu, tarihsiz: 224).

**** II. Bayezid-Abdülmecid dönemleri arasında okulun tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsfendiyaroğlu, 1952.

***** İsfendiyaroğlu, yapının 1 yıl kışla olarak kullanıldığını ve burada 1862 yılında "İdad-i Umumi" adında Harbiye, Bahriye, Tıbbiye ve Mühendishane'nin öğrencilerinin toplandığı bir okul açıldığını belirtmektedir (İsfendiyaroğlu, 1952: 379). Koçu ise, yapının 4 yıl kadar kışla olarak kullanıldığını, ancak Beyoğlu'ndaki sosyal yaşantının kışla hayatı açısından uygun olmadığından yerleştirilen askerlerin diğer kışlalara gönderildiğini yazmaktadır (Koçu, 1959: 5950).

****** Kışla yapısının özgün planı okul işlevine göre yeniden düzenlenmiş, binanın dışında da bazı onarımlar yapılmıştır. Bu çalışmalar için toplam 550.240 kuruş harcandığı kaydedilmektedir (Engin, 2003: 26-27).

******* Mekteb-i Sultanî'nin tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Engin, 2003.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı, kuzeybatı cephesindeki girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Yapı aksındaki giriş kapısı 4 adet mermer sütunla taşınan bir saçakla vurgulanmıştır. Giriş kapısı aksında çatı saçağı seviyesinde kemerli mermer bir pano vardır. Yapıda zemin kat pencereleri yarım daire kemerli, üst kat pencereleri orta bölümde basık diğer bölümlerde yine yarım daire kemerli, üst kat pencereleri ise düz atkılıdır. Yapının köşelerinde ve yan kanatların orta aksında pilastrlar yapılmıştır. Kat aralarında ve saçakta profilli bir silme vardır. Yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olup, cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1,4-5).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı üst katta 110 cm'dir. Yapının özgün kat döşemelerinin ahşap kirişlemeli olduğu bilinmektedir (Engin, 2004: 587).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 28)

Galatasaray Lisesi, G.E.E.A.Y.K.'nun 13-06-1971 tarih ve 5899 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Kışla olarak inşa edilen yapı çok kısa bir süre sonra okul olarak düzenlendiğinden, 1868 yılında özgün planını yitirmiştir. Okul ilk olarak 1870'te çıkan yangında zarar gördüğünden (Sakaoğlu, 1994: 370), 1871 yılında onarılmıştır (Tuğlacı, 1993: 273). 1907 yılında çıkan yangında yapının içindeki özgün ahşap taşıyıcı sistem tamamen yok olmuş, sadece beden duvarları ayakta kalan yapıda kapsamlı bir onarım sonrasında 1909 yılında eğitime başlanabilmiştir (Engin, 2004: 587). Onarımda, "U" şeklindeki kışla yapısının güneydoğu cephesine bitişik konumda orta avlulu yeni bir yapı inşa edilmiştir (bkz. H.1, Ç.1). Yapının kışla olarak inşa edildiğini belirten kitabe yazıları 1927 ve 1931 yılında kazınarak yok edilmiştir (bkz. F.2-3).

Okul olarak kullanılan yapının arazisi içindeki bazı özgün yapılar*, çevre duvarları**, bahçe

---

* G.E.E.A.Y.K., 18-11-1972 tarih ve 6749 sayılı yazısı ile okulun arazisinde bulunan Taksim Suyu Şebekesi'ne ait olan su terazisinin ve duvarın yıkımının durdurulmasına, bu bölümün rölövesinin Kurul'a gönderilmesine karar vermiştir. Aynı Kurul, 13-01-1973 tarih ve 6858 sayılı yazısı ile su terazisinin aynen korunması gerekli eski eser olduğuna, teraziye iki yanından bitişik duvarların kaldırılabileceğine, kaldırılacak duvarın yerine okulun İstiklâl Caddesi cephesindeki dökme demir parmaklıklara uygun parmaklık yapılabileceğine, köşe bölümdeki lâle motifi olan mermer kaidenin kalınlaştırılmasına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** G.E.E.A.Y.K., 10-02-1973 tarih ve 6949 sayılı yazısı ile okulun İstiklâl Caddesi'ne göre sol yanında bulunan bahçe duvarına, 13-01-1973 tarih ve 6858 sayılı karar uyarınca yıkılarak gönderilen proje üzerinde yapılan düzeltmeye göre uygun bir parmaklık yapılabileceğine karar vermiştir. Aynı Kurul, 14-04-1973 tarih ve 7105 sayılı yazısı ile okulun ihata duvarının köşe bağlantısının ve yeni parmaklıkların gönderilen projeye göre yapılmasına, 6949 sayılı kararda kabul edilen projenin iptaline karar vermiştir. I Numaralı K.T.V.K.K., 19-11-2003 tarih ve 15562 sayılı yazısı ile okulun Hayriye Caddesi'ne bakan kısmındaki istinat duvarlarının üzerindeki otlardan temizlenmesine, 660 sayılı İlke Kararı doğrultusunda basit onarım yapılabileceğine, uygulama sonrasına ilişkin belgelerin Kurul'a iletilmesine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

içinde yapılmak istenen yeni ek yapılar* ile ilgili Kurul kararları vardır. Ancak kışla olarak inşa edilen yapı ile ilgili, çeşitli dönemlerdeki onarım ve müdahalelere ilişkin Kurul kararlarına** rastlanmamıştır.

5.2.2.10 Orhaniye Kışlası

Orhaniye Kışlası, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Mecidiye Semti'nde, Palanga Caddesi üzerinde ve 42 pafta, 639 ada, 32-33-36-38-179-180-181 parsellerdedir***. Kışla yapıları, günümüzde 51.678 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 29,34)

Orhaniye Kışlası, avlu giriş kapısı üstündeki 1302/1884-1885 tarihli kitabesine**** göre (bkz. F.2), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Kışla, Hassa Alayları'ndan Mızraklı Süvari Livası***** için Yıldız Sarayı'na yakın konumda yapılmıştır (Cezar, 2002: 505). Kışla yapısının orta aksında yer alan caminin kitabesi ise 1303/1885-1886 tarihlidir****** (bkz. F.8). BOA'nde, kışlanın kullanımıyla ilgili 1303-1310/1885-1892 tarihleri arasındaki döneme ait bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.19). 1935'ten sonra Nakliye ve Zırhlı Birlikler Okulu, II. Dünya Savaşı'nda Uçaksavar Alayı, 1945'te Uçaksavar Okulu, 1958'de Piyade

---

* G.E.E.A.Y.K., 08-02-1974 tarih ve 7682 sayılı yazısı ile okulun bahçesine Kurul'dan izin alınmadan yapılan tek katlı sergi binasının kaldırılmasına karar vermiştir. Aynı Kurul, 13-09-1974 tarih ve 7961 sayılı yazısı ile 7682 sayılı kararın değiştirilmeyeceğini belirtmiş, bu karara uyulmadığı takdirde yasal "kanunî kovuşturma" talep edileceğine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** G.E.E.A.Y.K., 11-09-1982 tarih ve 14123 sayılı yazısı ile okul binalarına ait rölövelerin uygun bulunduğuna karar vermiştir. I Numaralı K.T.V.K.K., 02-08-1995 tarih ve 6899 sayılı yazısı ile bazı okullarda Kurul kararı alınmaksızın çeşitli onarımlar yapıldığını, eski eser kapsamına giren yapılarda her türlü fizkî ve inşaî müdahalelerden önce Kurul'dan onay alınması gerektiğinin ilgili kurumlara bildirilmesine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** Orhaniye Kışlasını oluşturan yapılardan silâhhane 33 parselde, depo 179 parselde, kışla yapısı, cami ve özgün ek yapılar 181 parseldedir.

**** Kışlanın manzumesi şair Naci tarafından yazılan 16 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Encüm-i sipâh-ı pâd-şâh-i âsmân-penâh / Abdülhamîd Hân ki odur sâye-i Hudâ*
Saff bağlamaz mı emrine dâr-ül-cihâdda / Askerler ordu ordu mu'asker livâ livâ
Birden cihân-ı gazâya gider cân-fedâ eder / Fermânı bir işâret ederse gazâ gazâ
Olmaz mı fart-ı himmetinin hep nişânesi / İ'mâr-ı mülke eylediği bunca i'tinâ
Yaptırdı pek metîn ve mükemmel kışlayı / Olsun cihânda fâtiha-i nusret ü Hudâ
Nisbet kılındı Hazret-i Orhân'ın ismine / Eyler o intisâb ile de kesb-i i'tilâ
Oldukça sul ü cenk bu âlemde pây-dâr / A'dâ-yı dîne galib ola ceyşi dâimâ
Tarihi etti kalbime Naci bu şeb tulû' / Yıldız'da kışla kıldı meh-i saltanat binâ
1302"
Kitabenin sağına "*İnna fetahna leke fetham mübina*", soluna "*Nasrun minallahi ve fethun kariybun*" âyetleri ile "*1302*" tarihi yazılmıştır.

***** Cezar, çoğu II. Abdülhamid'in isteğiyle Arnavut asıllı Osmanlılar'dan oluşan, saray ve padişahı korumakla görevli bu askerlere "*Tüfenkci Alayları*" denildiğini, bu askerlerin giyecek ve yiyeceklerine özel önem verildiğini belirtmiştir (Cezar, 2002: 505-506).

****** Caminin manzumesi şair Sa'dî tarafından yazılan 4 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Yaptırdı ceddi Hazret-i Orhan nâmına / Bu ma'bed-i şerîfi cenâb-ı şeh-i zemân*
Sa'dî kulu dedi tarîh-i tâmmını / Nurânî oldu câmi' Abdülhamîd Hân
1303" (Açıklama: Kitabe yazısı Sn. Yücel Demirel tarafından okunmuştur.)

Kışlası, 1979'a kadar Muhabere Kışlası olarak kullanılan kışlada, 1979 yılından itibaren "İstanbul Merkez Komutanlığı" bulunmaktadır (Çetiner, 1996: 55).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 29,34)

Orhaniye Kışlası, 19. yüzyılda bir kışla yapısı, cami, hamam, çeşme, ek yapılar, manej, ahırlar ve silâhhaneden oluşmaktaydı*. Kışla yapısı, 1926 tarihli Alman Sendika Haritası'nda, "*Orhaniye Kışlası*" adıyla, "U" şeklinde ve orta avlusunda işlevleri tespit edilemeyen bazı ek yapılarla birlikte gösterilmiştir. Bu haritada, kışla arazisindeki özgün 3 ek yapı, çeşme ve çeşmenin yanında birbirine paralel konumda 2 yapı çizilmiş, kışlanın güneydoğusundaki alan "*Ermeni Mezarlığı*" olarak tanımlanmıştır (bkz. H.1). 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'nda da, bu alandaki "*Ancien Cimetière Arménien*" (Eski Ermeni Mezarlığı), "*Cimetière İsraelite*" (Musevi Mezarlığı), "*Terrain de Manoeuvres (en esplanade) dominant Ortaköy*" (Ortaköy'e hakim, setli talim alanı), "*Font. en marbre*" (mermer çeşme), "*Dépôt Militaire*" (askerî depo/2. ek yapı), "*Ex. Ecole Militaire*" (eski askerî okul)** ve yolun karşı tarafında "*Ex. Caserne*" (eski kışla)*** gösterilmiştir (bkz. H.3).

Kışla yapısıyla beraber tasarlanan cami ve hünkâr dairesi yapının orta aksında yer almaktadır. Caminin altına açılan bir geçitle kışlanın kuzeydoğusundaki alana ulaşılır. Orhaniye Kışlası'ndan günümüze orta avlu giriş kapısı ve nöbetçi kulübeleri, kışla yapısı, cami, çeşme, özgün 3 ek yapı**** ve silâhhane ulaşabilmiştir (bkz. H.2).

Kışla Avlu Giriş Kapısı ve Nöbetçi Kulübeleri

Kışlanın güneybatı yönüne açılan orta avlusu özgün demir parmaklıkları olan bir duvarla önündeki caddeden ayrılmıştır. Kışlanın orta avlusuna bu duvar üzerinde yer alan anıtsal nitelikte büyük bir giriş kapısından ulaşılır (bkz. F.1). Basık kemerli kapının iki yanında pilastrlar vardır. Kapının üstünde kitabeye yer verilmiştir. Nöbetçi kulübeleri giriş kapısına iki

---

* BOA'ndeki, 1308-1309/1890-1892 tarihli belgelerden kışlada bir hamam yapısı ile karakol ve hastahane olarak kullanılmak üzere barakalar inşa edildiği anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.18). Ayrıca Çetiner, Yıldız Sarayı'nın duvarları arasında kalan bölümde kışla için manej alanı, özgün müştemilât yapısının arka tarafında ise tavla (at ahırı) yapıldığını belirtmiştir (Çetiner, 1996: 55). Kışla içindeki konumu tespit edilemeyen ve günümüzde mevcut olmayan bu yapılara ait görsel malzemeye ulaşılamadığından yapıların mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

** Haritadan, Ortaköy-Yıldız Caddesi üzerinde yer alan bu yapıların birbirine paralel konumda 2 ayrı binadan oluştuğu, tek katlı binalardan arka taraftakinin orta bölümünün yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır (bkz. H.3). Günümüzde mevcut olmayan bu yapıların diğer mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememiştir. Yapıların yeri günümüzde yeşil alandır.

*** Haritadan, eski askerî okulun karşısında, Ortaköy-Yıldız Caddesi üzerinde yer alan bu yapının 6 m yüksekliğinde bir duvara bitişik olarak inşa edildiği, köşe bölümlerinin 2 katlı, orta bölümünün tek katlı olduğu ve yapı aksında bir girişinin bulunduğu anlaşılmaktadır (bkz. H.3). Günümüzde mevcut olmayan bu yapının diğer mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememiştir. Yapının yeri günümüzde İstanbul Merkez Komutanlığı tarafından sivil araç otoparkı olarak kullanılmaktadır.

**** Kışlanın depo olarak kullanılan kuzeydoğusundaki 1. özgün ek yapısı ile güneydoğusundaki 2. özgün ek yapısında (bkz. F.21-22) sınırlı izin nedeniyle mimarî belgeleme yapılamamıştır.

yanında ve kapıya bitişik olarak inşa edilmişlerdir. Sekizgen şeklindeki bu yapılar 4.50x4.72 m boyutlarında olup, tek katlıdır. Kulübelerin girişleri orta avlu tarafındadır. Cephelere dikdörtgen niş içinde sivri kemerli pencereler açılmıştır. Furuş ve profilli saçak silmesi üzerinde mazgal görünümlü bir çatı parapeti yapılmıştır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 46 cm'dir.

Kışla Yapısı

Plan: "U" şeklindeki yapı 96.50x145.10x22.15 m, orta avlu ise yaklaşık 80x100 m boyutlarındadır (bkz. H.1, Ç.1). Kışla yapısı 2 katlı olup, arazi eğiminden dolayı yapının zemin katı orta avlu kotundan aşağıdadır. Orta avluya bakan güneydoğu ve kuzeybatı kanatlarının aksında, kuzeydoğu kanadının ise köşelerinde birer giriş yapılmıştır. Kanatların köşe bölümleri dışarı taşırılmıştır. Yapının özgün planı bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Kuzeybatı kanadında ise mekânlar orta avluya bakan koridora açılmaktadır. Ancak kışlanın özgün mekânları ve işlevleri müdahaleler nedeniyle tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Kışlanın Neoklasik üslûptaki cepheleri, orta aksına göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Zemin katın orta avluya bakan pencereleri düzatkılı, diğer pencereler ise yarım daire kemerli ve sövelidir. Orta avluya bakan girişlerde dışa doğru kademe, kat aralarında ve saçakta profilli silme yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.3-5).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 116 cm, üst katta 76 cm'dir. Kışladaki mekânların özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

Cami

Kışla yapısının kuzeydoğu kanadı aksında yer alan cami arazi eğiminden dolayı 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Cami bir giriş bölümü ve kareye yakın planlı ana ibadet mekânından oluşur (bkz. F.12). Giriş bölümünde abdest alma yeri ve son cemaat yeri (bkz. F.17,11) ile arka tarafta bazı mekânlara yer verilmiştir. Giriş bölümündeki merdivenlerden üst kata ve zemin kattaki bazı mekânlara ulaşılmaktadır*. Üst katta bir orta hole açılan mekânlar ve ibadet mekânına bakan galeri bulunmaktadır (bkz. F.19,13). Caminin duvarları ve tavanları bitkisel ve geometrik desenli kalem işleriyle bezelidir. Giriş kat tavanında silâh kompozisyonları vardır (bkz. F.14). Caminin gövdesi daire planlı olan minaresi kuzeydoğu yönünde ve ona bitişik olarak inşa edilmiştir (bkz. F.9-10,18). Caminin orta avluya bakan yarım daire kemerli

* Cami ve hünkâr dairesinin zemin katındaki bu mekânların ibadet mekânının altındaki geçide açılan kapıları, sonradan duvar örülerek kapatılmıştır.

giriş bölümü dışarı taşırılarak vurgulanmıştır. Bu bölümde giriş katında yarım daire, üst katta basık kemerli pencereler, kat aralarında ve saçakta profilli silmeler yapılmıştır. Kuzeydoğu cephesindeki zemin kat pencereleri ise yarım daire kemerli ve sövelidir. Son cemaat yerinin üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.7).

Caminin ana ibadet mekânı ise cephede pilastrlar, profilli saçak silmesi ve kemerli bir alınlıkla vurgulanmıştır. Bu bölümün orta avluya bakan güneybatı cephesinde giriş kat pencereleri düzatkılı, üst kat pencereleri ise sivri kemerli olup profilli söveyle çevrilmiştir. Kat döşemesi hizasında pencerelerin arasına caminin kitabesi yerleştirilmiştir (bkz. F.8). Alınlığın içinde ise, sekizgen bir pencere ve II. Abdülhamid'in tuğra madalyonu yer almaktadır. Kubbe, kemerli nişlerle bezeli bir kasnak üzerinde yükselmektedir (bkz. F.7). Caminin cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Eklektik üslûptaki taş minarenin şerefe kısmında mukarnaslar ve at nalı kemerler vardır (bkz. F.10). Yığma kâgir olarak inşa edilen camide beden duvarı kalınlığı giriş katında 65 cm'dir. Kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir* (bkz. F.11). Kuzeydoğu cephesinde saçak kotunda metal kuşak yapılmıştır.

Hünkâr Dairesi

Kışla yapısının kuzeydoğu kanadında, cami ibadet mekânına bitişik olarak yapılan bu bölüm de 3 katlıdır (bkz. F.7). Bu bölümün özgün planı bir orta hole açılan mekânlardan oluşmaktadır. Tavanlar kalem işi bitkisel süslemelerle bezenmiştir (bkz. F.20). Hünkâr dairesinin giriş bölümü ve cepheleri de vurgulanmış olup caminin giriş bölümü ile aynı düzendedir. Yığma kâgir olarak inşa bu bölümde beden duvarı kalınlığı giriş ve üst katlarda 58 cm'dir. Bu bölümün özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir. Hünkâr dairesinin üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olup, cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

3. Ek Yapı

Kışla yapısının kuzeybatısındaki dikdörtgen şeklindeki özgün ek yapı** 6.8x10.2 m boyutlarında olup, arazi eğiminden dolayı yüksek bir subasman üzerinde tek katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. Ç.2). Ek yapının basık kemerli pencerelerinin söveyle çevrili üst bölümleri kilit taşı motiflidir. Köşeleri taş kaplama pilastrlarla vurgulanan ve profilli bir saçak silmesi olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür (bkz. F.23). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı giriş katında 72 cm'dir. Yapının subasman duvarlarında taş, üst bölümünde ise 10x23x6 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmıştır.

---

* Cezar, caminin zemininin diğer camilerde pek görülmeyen gürgen tahtasından parke döşeli olduğunu belirtmiştir (Cezar, 2002: 507). Günümüzde zemin halı kaplıdır.

** Çoruhlu, ek yapının kışla müştemilâtından olduğunu ve yapının lojman olarak kullanılmak amacıyla aynı dönemde inşa edildiğini belirtmektedir (Çoruhlu, 1994: 137).

Çeşme

Kışla yapısının güneydoğusundaki çeşme, kare şeklinde ve 3.16x3.16 m boyutlarındadır (bkz. H.1,3). Neoklasik üslûptaki yapının köşeleri, geometrik desenli kaide ve başlıklı pilastrlarla vurgulanmıştır*. Çeşmenin kuzey cephesi hariç diğer cephelerinde, yanlarında 2 küçük sütunce olan ayna taşının üstünde mukarnas sırası ve II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması vardır. Ayna taşının yanında sivri kemerli, bezemeli nişler, saçakta mukarnaslı silme yapılmıştır. Çeşmenin üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Yığma kâgir olarak inşa edilen çeşmenin cepheleri beyaz mermerle kaplanmıştır. Ayna taşı, nişler ve alt kottaki çerçeve süslemelerde pembe renkli mermer kullanılmıştır (bkz. F.24).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 29,34)

Orhaniye Kışlası'nın kışla yapısı, silâhhane, cami ve özgün 3. ek yapısı III Numaralı K.T.V.K.K'nun 09-02-1995 tarih ve 7296 sayılı kararı ile Yıldız Sarayı Tarihî ve Doğal Sit Alanı içine alınmıştır. Kışlanın özgün 3. ek yapısı, 11-12-2002 tarih ve 13347 sayılı Kurul kararı ile koruma grubu II olarak tescil edilmiştir**. Kışla yapıları, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. BOA'ndeki 1325/1907 tarihli belgeden kışlanın bitişiğindeki kiliseye ait arsanın istimlâk edildiği anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.18). Kışlanın günümüzde mevcut yapıları ise çeşitli tarihlerde yapılan onarım ve müdahaleler nedeniyle mimarî özgünlüklerini kısmen yitirmişlerdir.

Kışla Orta Avlu Giriş Kapısı ve Nöbetçi Kulübeleri

Kışla orta avlusunun giriş kapısının üst kotu, kemer açıklığı ile pilastırların üzerindeki mermer levhalar ve mevcut demir kapı kanatları özgün değildir (bkz. F.1). Kulübelerin orta avluya bakan cephelerine tek katlı muhdes ek yapılarak, pencereler kapatılmıştır.

Kışla Yapısı

BOA'ndeki 1324/1907 tarihli belgeye göre kışlanın çürüyen doğramaları değiştirilmiştir (bkz. EK 34, Çzg.18). 1979'da yapılan onarımda kışlanın kat döşemeleri ve merdivenleri betonarme olarak yenilenmiş, bazı pencere ve kapılar kapatılmış, iç mekânlara duvarlar örülerek, özgün planı değiştirilmiştir. Güneydoğu kanadının köşesinde muhdes bir giriş düzenlenmiş, kuzeydoğu cephesine de tek katlı ekler yapılmıştır (bkz. F.6). Pencerelere

---

* Cezar, çeşmenin üslûp açısından Orhaniye Silâhhanesi'ne benzediğini ve her iki yapının aynı mimarın tasarımı olabileceğini ifade etmektedir (Cezar, 2002: 507).

** Koruma Kurulu, yapının yıkılmadan özgün nitelikleriyle korunması gerektiğine, yapıda basit onarımı aşan tahribat olması ve restitüsyon gereken bazı bölümlerin bulunması nedeniyle basit onarım izni verilemeyeceğine, yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanmasının gerektiğine karar vermiştir (III Numaralı K. T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

plastik doğrama takılmıştır. Yapı günümüzde de kullanıldığından sıva onarımı ve boya yenilemesi düzenli olarak yapılmaktadır. Ancak yer yer dış cephe sıvalarda dökülme, çiçeklenme gibi sorunlar gözlenmiştir. Günümüzde kışla yapısının giriş katında güneydoğu kanadında idarî birimler, güneybatı kanadında yatakhaneler, zemin katında da servis mekânlarına yer verilmiştir.

Cami

BOA'ndeki 1307-1308/1890-1891 tarihli belgelerden caminin yapımından kısa bir süre sonra onarım gördüğü anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.18). Caminin giriş bölümünün çatısına sonradan büyük bir baca yapılmıştır. Çatıdan gelen su ibadet mekânında ve galeri katında sıvada dökülme, kabarma ve çiçeklenmelere neden olmuştur. Bu bölgelerdeki kalem işleri oldukça bozulmuştur (bkz. F.15-16). Çatıda birkaç yıl önce yalıtım yapıldığı belirtilmiştir. Dış cephe sıvalarında da dökülme, çiçeklenme ve taş minarenin cephelerinde yoğun kirlilik vardır. Cami günümüzde kullanılmamaktadır.

Hünkâr Dairesi

Özgün ahşap kat döşemelerini koruyan hünkâr dairesinin üst katının tavanlarındaki kalem işleri çatıdan gelen su nedeniyle bozulmuştur (bkz. F.20). Dış cephe sıvalarında da dökülme ve çiçeklenme vardır. Bu bölüm halen idarî amaçlı kullanılmaktadır.

3. Ek Yapı

Yapının bir bölümü kullanılmadığından oldukça bakımsız durumdadır. Ahşap çatısının bir bölümü çökmüştür. Bu bölümde yapılan muhdes duvarlarda çatlaklar oluşmuş, cephe sıvaları dökülmüştür. Yapı günümüzde lojman olarak kullanılmaktadır.

Çeşme

Çeşmenin mermer kaplı cephelerinde çatlak ve kirlilik vardır. Yapının saçak altı ahşap kaplamaları ve kiremit örtüsü belirlenemeyen bir tarihte yapılan onarımda yenilenmiştir (bkz. F.24).

Orhaniye Kışlası'nın halen askerî amaçla kullanılması uygundur. Ancak kışla yapıları mimarî açıdan çizimle ve fotoğrafla ayrıntılı olarak belgelenmemiştir. Kışla yapısı ve nöbetçi kulübelerinin cephelerindeki ekler kışlanın mimarî kimliğine uymamaktadır. Kışla yapılarının cephelerinde görülen bozulmalar için koruma amaçlı önlem alınmalıdır. Özellikle hünkâr dairesi ve kışla camisinin özgünlüğünü halen koruyan ahşap kat döşemeleri korunmalı ve kısmen bozulmuş kalem işlerindeki sorunlar ilgili Koruma Kurulu'na danışılarak giderilmelidir. Bunun için öncelikle çatıdan gelen suya karşı yalıtım yapılmalıdır. Lojman

olarak kullanılan 3. ek yapının da özgün detaylarını kaybetmeden restore edilmesi gerekmektedir. Çeşme yapısının mermer kaplı cephelerinde de bakım ve onarım yapılmalıdır.

5.2.2.11 Eminönü'ndeki Kışla

Kışla, Eminönü İlçesi'nde, Gülhane Parkı içinde ve 2-3 pafta, 2 ada, 89 parseldedir. Kışla yapıları, günümüzde yaklaşık 4.100 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe

BOA'nde yapılan araştırmalarda kışlanın özgün adı ve inşa tarihi tespit edilememiştir. Ancak mimarî özelliklerinden süvari kışlası olarak yapıldığı belirlenen kışla, II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1909) inşa edilmiş olmalıdır. Cumhuriyet döneminde de uzun süre askerî amaçlı kullanılan kışla, 2000 yılında tamamen boşaltılmıştır. 2003'de İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığı'nın kullanımına verilen yapı halen restore edilmektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 30)

1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda kışlanın bulunduğu alan "*bostan*" olarak gösterilmiştir (bkz. H.1). 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda ise kışla yapıları üzerinde "*Neklïé Beluqu*" (Nakliye Bölüğü) yazmaktadır. Bir yol ile ayrılmış iki grup yapıdan oluşan kışlaya, Sur-u Sultanî üzerindeki Demirkapı'dan geçilerek ulaşılmaktadır (bkz. F.1-2). Birinci grup kışla yapıları yolun doğusunda ve ayrık düzende inşa edilmiş 4 yapıdan, ikinci grup kışla yapıları ise yolun batı yönünde ve Sur-u Sultanî'ye bitişik olarak inşa edilmiş 2 yapıdan oluşmaktadır (bkz. H.2). Kışladan günümüze birinci grup yapılarından 1. kışla yapısı ve ikinci grup yapılarından 2. kışla yapısı ulaşabilmiştir (bkz. H.3).

1. Kışla Yapısı

Sur-u Sultanî'nin doğusunda yer alan dikdörtgen şeklindeki yapı 9.35x57.43 m boyutlarında olup 2 katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. Ç.1-2). Yapı, girişleri ayrı iki bölümden oluşmaktadır. Güney yönündeki bölümde zemin ve üst katta tek mekân, kuzey yönündeki bölümde ise üst katta bir koridora açılan mekânlar yapılmıştır. Yapının girişleri çatı saçakları daha geniş ve yüksek tutularak vurgulanmıştır. Zemin kat pencere ve kapıları basık kemerli, üst kat pencereleri ise düzatkılıdır. Güney yönündeki bölümün zemin kat pencereleri yüksek parapetli ve daha küçük boyuttadır (bkz. F.4-6). Yığma kâgir olarak inşa edilen bu bölümde beden duvarı kalınlığı 40 cm'dir. Bu bölümün özgün kat döşemeleri volta döşemedir. Üst katta metal gergili ahşap çatı strüktürü açık bırakılmıştır (bkz. F.7-8). Yapının üstü kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü olup cepheleri sıvalıdır.

2. Kışla Yapısı

Sur-u Sultanî'ye bitişik olarak inşa edilen yapı, açılı olarak bağlanan iki bölümden oluşmaktadır. Yapının birinci bölümü (B-G), 176.46 m uzunluğunda olup, genişliği 5.52-6.73 m arasında değişmektedir. 2 katlı bu bölümün zemin katında büyük ahır mekânları ve depolar, üst katında ise teknik şartnamelerdeki tanımlardan koğuş olarak düzenlendiği düşünülen büyük mekânlar vardır. Bölme duvarları ile ayrılmış olan ahırlarda yemlik gibi özgün mimarî elemanlar bulunmaktadır* (bkz. F.17). Bu bölümde üst kata ulaşım ahır mekânlarından duvarlarla ayrılmış merdiven mahalleri ile sağlanmıştır (bkz. Ç.3-5).

Kışlanın güney ucundaki idarî amaçlı kullanıldığı düşünülen bölüm ise (A), 8x13.93 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Yapı aksındaki girişi dışarı taşırılarak vurgulanan bu bölümün özgün planı bir orta hole açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.3-5). Giriş kapısı, zemin ve üst kat pencereleri basık kemerli olan bu bölümün üstü kiremit kaplı çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.12). Kışlanın idarî bölümünden sonraki ilk bölümünde de zemin ve üst kat pencereleri basık kemerli, giriş kapıları ise yarım daire kemerlidir. Bunun devamındaki bölümde ise, zemin kat pencereleri düzatkılı, üst kat pencereleri ve giriş kapıları yarım daire kemerlidir (bkz. F.10-11).

Yığma kâgir olarak inşa edilen kışla yapısının arka duvarlarını Sur-u Sultanî'nin beden duvarları oluşturmaktadır (bkz. F.18). Yapının doğu cephesinde beden duvarı kalınlığı zemin katta 74 cm, üst katta 36 cm'dir. Zemin kat pencere alt kotlarında ve kemer başlangıç kotlarında tuğla hatıllı, taş duvarlar, diğer bölümlerde ise sadece tuğla duvarlar yapılmıştır. Çatıyı bu duvarlar ve sur duvarının seğirdim kotu üzerine ilâve edilen tuğla duvarlar taşımaktadır. Yapının volta döşemelerinde 6.5x20 cm kesitli "I" profilli putreller ve 10x23x6.5 cm boyutlarında dolu tuğlalar kullanılmıştır (bkz. F.13,15-16). Yığma kâgir olarak inşa edilen idarî bölümde beden duvarı kalınlığı zemin katta 63 cm, üst katta 55 cm'dir. Bu bölümün özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 30)

1. Kışla Yapısı (askerî yapı), K.T.V.K.K'nun 07-10-2002 tarih ve 14320 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir**. 2. Kışla Yapısı ise Kurul'un 05-02-

---

* Yemlikler, saman konan demir parmaklıklı kafes bölümleri ve kâgir yalaklardan oluşmaktadır.

** Bu yazıda Askerî Yapı'nın (1. Kışla Yapısı) koruma grubu II olarak belirlenmiş, yapının rölövesi ve sistem detayı uygun bulunmuş, yeni bir restitüsyon projesi hazırlanması istenmiştir. Kurul, 06-03-2002 tarih ve 13724 sayılı karar yazısıyla Topkapı Sarayı ile Gülhane Parkı'na açılan Fil Bahçesi Kapısı ile Kule Kapısı'na ulaşan yolun yürüyüş yolu olarak planlanmış olmasının ise Saray'ın güvenliği açısından uygun olmadığına karar vermiştir. Kurul bu yazıyla "Park ve Bahçeler Müdürlüğü Yapısı" olarak tanımlanan yapıyı da koruma grubunu II olarak belirleyerek tescil etmiştir. Aynı Kurul, 18-12-2002 tarih ve 14511 sayılı yazısında Askerî Yapı'ya ait

2003 tarih ve 14658 sayılı kararı ile tescil edilmiştir*. Kışla yapıları halen Maliye Hazinesi mülkiyetinde olup, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na tahsis edilmiştir. Ancak kışla yapıları ve bitişik olduğu Sur-u Sultanî, çeşitli tarihlerde yapılan müdahaleler nedeniyle özgün plan ve cephe düzeni açısından bazı mimarî özelliklerini yitirmiştir. Kışla yapıları, günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından restore edilmektedir**.

1. Kışla Yapısı

1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda bu yapının doğu yönünde görülen ayrık nizamdaki özgün ek yapılar mevcut olmayıp (bkz. H.2-3), sadece "Park ve Bahçeler Müdürlüğü yapısı" olarak tanımlanan yapı günümüze ulaşmıştır (bkz. F.5-6).

2. Kışla Yapısı

Yapının, Sur-u Sultanî'ye dayanan doğu duvarları ile batı cephesi duvarlarının temelleri farklı olduğundan zemindeki oturmalar, ara bölme duvarlarının sur tarafındaki uçlarında büyük çatlaklara neden olmuştur. Bu deformasyonlar Demirkapı'ya doğru artmaktadır***. Yapının üst katı oldukça tahrip olmuş, çatı zamanla yıkılmış, döşemeler büyük ölçüde çökmüş, bir bölümde ise tamamen yok olmuştur (bkz. F.14). Ahırlara bitişik olarak Demirkapı yönünde tek katlı muhdes yapılar inşa edilmiştir (bkz. F.3,9). İdarî bölümün kat döşemeleri betonarme olarak yenilenmiştir. Bu bölümde üst kata ulaşım burç içine inşa edilen merdivenle sağlanmıştır.

Kışlanın, Topkapı Sarayı ve Gülhane Parkı içerisindeki konumu nedeniyle, Koruma Kurulu tarafından onaylanan restorasyon projesi doğrultusunda sosyal, kültürel ve turistik amaçlı

---

restitüsyon projesi ile sistem detayını onaylamıştır. Bu yazıyla, Askerî Yapı ve Park ve Bahçeler Müdürlüğü Yapısı'nın restorasyon projesinde her iki yapı arasındaki bağlantının, yapıların duvarları yıkılmadan, mevcut duvar boşluklarından yararlanarak sağlanmasına karar verilmiştir. Kurul, 09-04-2003 tarih ve 14833 sayılı yazısında Askerî Yapı (1. Kışla Yapısı) ile Park ve Bahçeler Müdürlüğü Yapısı'nın restorasyon projelerini uygun bulmuştur (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

* Koruma Kurulu bu yazısında, Ahır Yapıları'nın (2. Kışla Yapısı) sokak mekânı oluşturmaları nedeniyle tescil edildiğini, rölövesinin uygun olduğunu ve koruma grubunun II olarak belirlendiğini belirtmiştir. Kurul, 09-04-2003 tarih ve 14833 sayılı yazısında Sur-u Sultanî'nin Ahır Yapıları'na bitişik kısmının rölövesinin hazırlanabilmesi için burçlarda gerekli temizlik çalışmalarının yapılabileceğine, burçların bu kısmının dönemlere göre restitüsyon projesinin hazırlanmasına, ahırların ise sur parçasıyla birlikte özgün konstrüksüyon bozulmadan tamir ve takviye edilecek şekilde restorasyon projelerinin hazırlanmasına karar vermiştir. Kurul, 25-02-2004 tarih ve 15790 sayılı yazısında, ahırların Sur-u Sultanî ile birlikte hazırlanmış rölövesini onaylamış; Sur-u Sultanî'yi koruma grubu I olarak tescil etmiş; restitüsyon projelerini onaylamış; restorasyon projesinin surun içinde kalan kısımların aynen korunmak ve lokanta, gıda, v.b. ıslak ve kokulu servis hacimleri haricinde yalnızca kültürel amaçlı kullanmak koşuluyla uygun bulunduğuna karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** I Numaralı K.T.V.K.K., 02-07-2003 tarih ve 15075 sayılı yazısında Askerî Yapı (1. Kışla Yapısı) ve Ahır Yapıları'nın (2. Kışla Yapısı) kültürel işlevler (kitap tanıtımı, sergi salonu, kitap satışı, kütüphane, geleneksel el sanatları ve atölyeleri, bunların satış birimleri, teknik birimler) verilmek ve yapıların özgün niteliklerini bozmamak koşuluyla Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na tahsisinde sakınca bulunmadığına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** Bu bilgiler Akant Mimarlık Bürosu'nun hazırladığı Rölöve Raporu'ndan alınmıştır.

kullanılması uygundur. Onarımda Kurul kararında belirtiliği üzere, Sur-u Sultanî'nin beden duvarları ve burçlarında oluşan tahribatın giderilmesi, kışla yapılarının yapım teknolojisini gösteren detaylarının ve ahırlardaki yemlik gibi bazı özgün mimarî elemanların özelliklerinin yitirilmeden restore edilmesi gerekmektedir.

5.2.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Kışlalar

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edildiği tespit edilebilen 3 kışla günümüzde mevcut değildir. Bu kışlalardan ikisi topçu kışlasıdır. Ertuğrul Kışlası'na ait görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî açıdan yapılan değerlendirme sınırlı yazılı bilgilere dayandırılmıştır.

5.2.3.1 Taksim Topçu Kışlası

Taksim Topçu Kışlası, Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Taksim Semti'nde inşa edilmiştir.

A) Tarihçe (bkz. EK 31,34)

III. Selim döneminde (hd 1789-1808), Topçu Ocağı için inşa edilen ilk kışla 1794 yılında yanınca, inşası 1806'da tamamlanan yeni bir kışla yapılmıştır*. Büyük bir mezarlık alanının kenarına inşa edilen kışla, "Beyoğlu Kışlası", "Topçu Numune Kışlası", "Talimhane Kışlası" adlarıyla da anılmıştır. 1807-1808 yıllarında kışlaya 11 orta topçu yerleştirilmiştir (Tuğlacı, 1993: 65). Abdülaziz döneminde (hd 1861-1876) yenilenen kışla**, 1914'e kadar askerî amaçlı olarak kullanılmıştır. BOA'nde, 1298-1340/1881-1922 tarihleri arasındaki döneme ait kışlanın kullanımıyla ilgili çeşitli belgeler bulunmaktadır*** (bkz. EK 34, Çzg.4). İstanbul'un işgali sırasında, Fransızlar "*Makmahon*" adını verdikleri kışlaya kendi askerlerini

---

* Tuğlacı'ya göre, yapının mimarı Kirkor Balyan olup Hacı Mıgırdiç Kalfa (Çarkyan), ikinci kalfa ve resimcibaşı olarak çalışmış, sıva işlerini ise Nişan Kalfa gerçekleştirmiştir (Tuğlacı, 1993: 65). Cezar ise, kışlanın inşasına başlandığı sırada İbrahim Kâmil Ağa'nın başmimar olduğunu ve binanın onun eseri olabileceğini yazmaktadır (Cezar, 2002 : 480).

** Cezar, Abdülaziz döneminde, 9.000 kişilik topçu kuvvetinin büyük bir bölümünün bu kışlada bulunduğunu (Cezar, 2002 : 483), kışladaki askerlerin yaz mevsimini Levend Çiftliği'nde kurulan çadırlı ordugâhta geçirdiklerini belirtmiştir. Cezar ayrıca, Abdülaziz'in Mısır gezisinden döndüğünde ilk gün Bâb-ı Âli, ikinci gün Bâb-ı Seraskerî, üçüncü gün de Topçu Kışlası'na yemeğe giderek askerî teşkilâta verdiği önemi gösterdiğini açıklamaktadır (Cezar, 2002: 481).Taksim Kışlası'nın bu dönemine ait günümüzde mevcut olmayan, manzumesi şair Nevres tarafından yazılan 12 mısralı kitabesi şöyledir:

" *Pâd-şâh bahr ü ber kehf-i emân Abdülazîz / Sâye-i Yezdân şehn-şâh cihân Abdülazîz*
Nice yerler yapmağa kılsın muvaffak Hakk onu / Yaşasın durdukça dursun âsmân Abdülazîz
Himmetin âsâr hayr-ı ibkasına hasr eylemiş / Ola dehr oldukça zıll müsteân Abdülazîz
Şevket ü iclâl ile tahta cülûsundan beri / Cism-i mülk ü millete bahş etti Hân Abdülazîz
İş bu topçu kışla-yı dil-cûsunu inşâ için / Eyledi deryâyı ihsânın revân Abdülazîz
Söyledi Nevres kulu târih-i cevher-dârını / Kışla yaptı cündüne eltâf-ı Hân Abdülazîz"
(Raif, 1314: 442).

*** 1900 yılında kışlanın orta avlusuna bir futbol stadı kurulmuş, 1907'de burada Osmanlı Ordusu'nda kullanılmak üzere "Osmanlı Balonu"nun denemesi yapılmıştır. Tek kanatlı uçağı ile Manş Denizi'ni geçmeyi başaran Fransız Blériot, 1910'da kışlanın avlusundan havalanarak Talimhane Meydanı'nda uçuş denemeleri yapmıştır (Tuğlacı, 1993: 66).

yerleştirmişlerdir. Kışlanın önündeki "Talimhane Meydanı" 1921'den itibaren futbol, hokey maçları ve güreş karşılaşmaları yapmak için kullanılmıştır. Bu arada İstanbul'a gelen sirkler dev çadırlarını bu meydanda kurmuşlardır (Tuğlacı, 1993: 67).

1925 tarihli J. Pervititch Haritası'ndan kışlanın yıkılmadan önceki kullanımına ait bilgiler elde edilmektedir (bkz. H.3). Haritaya göre kışlanın orta avlusu stadyum olarak kullanılmaktadır. Kuzey, güney ve doğu kanatlarının üzerindeki "*Aile inoccupé*" (oturulmayan kanat) yazısı 1925 yılında kışlanın bir bölümünün işlevsiz olduğunu göstermektedir. Kışlanın zemin katında, "*Atelier de Carrosserie Mazett*" (karoser atölyesi), "*Atelier Mécanique pour Autos*" (oto atölyesi), "*Brasserie*" (birahane), "*Depôt Chaises*" (sandalye deposu), "*École de Cahuffeurs*" (sürücü okulu), "*Pasteuris Laits*" (süt üretimi), "*Café*" (kahvehane) ve "*Garage*" (garaj) bulunmaktadır. Taksim Kışlası, 1940 yılında yıkılmış (Tuğlacı 1993: 67), bu alan "İnönü Gezisi" adıyla park olarak düzenlenmiştir (Gülersoy, 1986: 43) (bkz. F.12).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 31,34)

Taksim Topçu Kışlası, 19. yüzyılda bir kışla yapısı, cami* (bkz. R.1,G.1), , sarnıç**, ahırlar*** (bkz. H.1,3; F.7-8) ve fişekhaneden**** (bkz. F.1) oluşan düz bir arazide inşa edilmiş bir yapılar topluluğudur*****. 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Topçu Kışlası*", 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*Taxim Kichlasi*" olarak belirtilen kışla yapısı, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir (bkz. H.1-2). BOA'nde bulunan tarihsiz özgün bir çizimden, kışlanın asıl girişinin bulunduğu batı cephesi için bir cephe tasarımı yapıldığı, ancak bu tasarımın uygulanmadığı anlaşılmaktadır (bkz. Ç.1-2).

---

* 19. yüzyılın ilk yarısına ait gravür ve resimlerde görülen minareden kışlada bir cami olduğu anlaşılmaktadır (bkz. R.1,G.1). BOA'ndeki 1297/1880 tarihli belgeye göre de kışla camisinin onarımı istenmiştir (bkz. EK 34, Çzg.3). Tuğlacı, caminin tuğladan yapılan minaresinin 1847'de fırtına nedeniyle yıkılınca yeniden yapıldığını, 1893'te de caminin onarıldığını yazmaktadır (Tuğlacı, 1993: 66). Cezar ise, kışlanın avlusunda Mihrişah Valide Sultan Vakfi'nın geliri ile yapılmış bir mescit bulunduğunu, ancak mescidin 1910'larda yıkıldığını belirtmektedir (Cezar, 2002: 481). BOA'ndeki 1340/1922 tarihli belgeye göre ise, cami 1922 yılında mevcuttur (bkz. EK 34, Çzg.4). Haritalarda gösterilmeyen caminin kışla içindeki konumu ve mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

** BOA'ndeki 1280-1281/1863-1864 tarihli belgelerden kışlada bir sarnıç inşa edildiği anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.3).

*** Ahırlar, 1819 tarihli Kauffer Haritası'nda, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*ahur*" ve 1925 tarihli J. Pervititch Haritası'nda "*Anciennes Ecuries de la Caserne*" (kışlanın eski ahırları) yazılarıyla kışlanın güney yönünde gösterilmiştir. Kışla yıkılırken çekilen fotoğraflardan, ahırların tek katlı ve kâgir olarak inşa edilmiş, dikdörtgen şeklinde, üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüş yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

**** Tuğlacı, fişekhanenin 1848 yılında onarıldığını belirtmektedir (Tuğlacı, 1993: 66). Bu yapının konumu ve mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

***** 1925 tarihli J. Pervititch Haritası'nda "*Tracé du Lotissement Officiel de l'ex-Champ De-Manœuvres*" (Talim Meydanı'nın ayrılmış resmî yolu) yazısıyla belirtilen ve "Talimhane Meydanı" olarak da bilinen kışlanın önündeki geniş ve düz alan askerî eğitim amaçlı olarak kullanılmıştır.

Kışla Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı, 1925 tarihli J. Pervititch Haritası'na göre yaklaşık 146x176 m, orta avlu ise 110x140 m boyutlarındadır (bkz. H.3). Kışla yapısının kanatları 2 katlı, köşe bölümleri ise 3 katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. F.1). Talimhane Meydanı'na bakan batı kanadında, orta akstaki bölümün üst katı hünkâr dairesi olarak düzenlenmiştir (bkz. F.2). Kanatların orta aksındaki diğer giriş bölümleri de dışarı taşırılmıştır. Orta avlunun köşelerinde yapıya bitişik olarak inşa edilen 2 katlı bölümlerde tuvaletlere yer verilmiştir.

Cephe düzeni: Kışlanın cepheleri 19. yüzyılın ilk çeyreği ile son çeyreği arasında geçen sürede büyük değişikliklere uğramıştır* (bkz. R.1,G.1). 19. yüzyıl sonu fotoğraflarından kışlanın yapı aksındaki girişlere göre simetrik olarak düzenlendiği görülmektedir. Batı cephesindeki asıl giriş bölümü**, iki yanda çokgen planlı, 3 katlı üstü soğan kubbeyle örtülü kulelerle vurgulanmıştır. Alt ve üst katta at nalı kemerli pencereler, kulelerde ise yuvarlak pencereler yapılmış, giriş cephesi pilastrlar, sütunlar, profilli silmeler, bitkisel ve geometrik desenlerle bezenmiştir. Giriş aksında çatı parapetinin altına Osmanlı arması ve kitabe yerleştirilmiştir. Çatı parapetinde de geometrik bezemeler ve topuzlar vardır (bkz. F.2).

Batı cephesindeki ve diğer kanatların orta aksındaki giriş bölümleri ile köşe bölümlerdeki pencereler sivri kemerli, orta avluya bakan pencereler ise yarım daire kemerlidir. Yapının köşelerinde ve cephelerde belirli aralıklarla pilastrlar, kat aralarında ve saçakta profilli silmeler yapılmıştır. Yapının köşe bölümlerindeki çokgen pilastrlar çatı parapetinde devam etmekte ve bir topuzla sonlanmaktadır (bkz. F.4). Kışlanın üstü kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü olup, cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1,3).

Yapım tekniği ve malzeme: 1925 tarihli J. Pervititch Haritası'na (bkz. H.3) ve fotoğraflara göre beden duvarları yığma kâgir olarak inşa edilen kışla yapısının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

---

* Cezar, kışlanın Préault gravüründe resmedilen hali ile (bkz. G.1) son dönemdeki görünüşü arasında farklılıklar olduğunu ve kışlanın bazı yerlerinin tamamen yıkılarak yenilendiğini yazmaktadır (Cezar, 2002: 481).

** Cezar, kışlanın asıl giriş kapısının Agop ve Serkis Balyan tarafından yapılan Aksaray Valide Camisi ile büyük benzerlikler gösterdiğini, bu nedenle kışlanın bu bölümünün adı geçen mimarlar tarafından tasarlanmış olabileceğini belirtmektedir (Cezar, 2002: 481).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 31,34)

1811-1819 yılları arasında kışlanın çatı ve saçakları ile su yolları onarılmıştır* (Tuğlacı, 1993: 66). BOA'ndeki, 1243-1297/1827-1880 tarihleri arasındaki döneme ait belgelere göre kışlada çeşitli onarımlar yapılmıştır** (bkz. EK 34, Çzg.3). Ayrıca 1870'te kışla etrafında bahçe düzenlemeleri yapılmış***, koğuşlar 1884'te yeniden elden geçirilmiştir (Tuğlacı 1993: 66).

BOA'ndeki 1312/1894 tarihli belgelere göre, 1894 yılındaki depreminden sonra kışlada bir keşif yapılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.3). Kışla, "31 Mart Olayı" olarak bilinen ayaklanmada da hasar görmüştür (Cezar, 2002: 482). Cumhuriyet döneminde işlevini yitiren ve BOA'nde bulunan 1329-1340/1911-1922 tarihleri arasındaki döneme ait belgelere göre satılması gündeme gelen kışla uzun süre bakımsız kalmış ve kışla önündeki Talim Meydanı parsellenerek imara açılmıştır (bkz. EK 34, Çzg.4). 1928'de "Taksim Cumhuriyet Anıtı" yapılırken meydan düzenlemesi sırasında kışlanın güneyindeki ahır ve depo binaları yıkılmıştır (bkz. F.7-10). Dolmabahçe'de yapılan yeni stadyumdan sonra kışla avlusu içindeki stadyum da kaldırılmıştır. Kışla yapısı ise, şehirci Prost'un kışlanın yerini yeşil alan olarak gösterdiği projesinin onaylanmasından sonra, 1940'taki imar hareketleri sırasında Belediye tarafından yıkılmıştır (Cezar, 2002: 484) (bkz. F.5-6,11).

5.2.3.2 Tophane Topçu Kışlası

Tophane Topçu Kışlası, Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Tophane Semti'nde, deniz kenarında inşa edilmiştir.

A) Tarihçe (bkz. EK 32)

Tophane Topçu Kışlası, II. Mahmud döneminde, 1823-1825 yılları arasında, Topçu ve Top Arabacıları Ocağı için eski Tophane Kışlası'nın yerine yapılmıştır**** (Tuğlacı, 1993: 77). 1864'te Abdülaziz döneminde, askerî mühimmat fabrikası olarak düzenlenen kışla (Cezar, 2002: 474) daha sonra Zaptiye Nezareti, Askerî Sanayi Okulu ve Merkez Komutanlığı, bir süre de Tekel tarafından depo olarak kullanılmıştır (Tuğlacı, 1993: 77). 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'ndan kışlanın 20. yüzyıl başındaki kullanımıyla ilgili bazı bilgiler edinilmektedir (bkz. H.2). Haritaya göre, Tophane Müşirliği binasının zemin katında

---

* Bu onarım mimar ağa Hafız Mehmed Emin'in keşfi üzerine, Divan-ı Hümayun memurlarından Edhem Efendi'nin gözetiminde yapılmıştır (Tuğlacı, 1993: 66). Cezar, kışlanın ahır ve malzeme deposunun 1818'de Marki, Komyanos ve Nikol adlı kalfaların hazırladıkları keşfe göre onarıldığını yazmaktadır (Cezar, 2002: 480).

** Cezar, Abdülmecid dönemindeki (hd 1839-1861) onarım ve yenileme çalışmalarında, seraskerlik, kaptan-ı deryalık ve Tophane müşirliği görevlerinde bulunan Halil Rıfat Paşa'nın önemli bir rolü olduğunu yazmaktadır (Cezar, 2002: 481).

*** Cezar, 6. Daire Belediyesi tarafından yapılan park düzenlemesinin İstanbul'daki ilk kamusal park alanı olduğunu belirtmektedir (Cezar, 2002: 481-482).

**** Tuğlacı'ya göre, kışla Kirkor Balyan tarafından inşa edilmiştir (Tuğlacı, 1993: 77).

"*magasins*" (dükkânlar) vardır. Kışla yapısı "*Administration du Séfaïne*" (Deniz Yolları yönetim binası), Tophane Kasrı "*Comission des Détroits*"(Boğazlar Komisyonu) olarak kullanılmaktadır. "*Caserne*" (kışla) yazılı Tophane Müşirliği binası ve devamındaki yine "*Caserne*" (kışla) yazılı bir yapının zemin katı ise "*Magasins*" (dükkânlar) olarak düzenlenmiştir. Nusretiye Camisi'nin arkasında deniz kenarındaki yapılar, "*Nouveaux Entrepôts du Séfaïne*" (Deniz Yolları'nın yeni depoları) ve "*Entrepôts de Transit*" (transit depoları) olarak gösterilmiştir. Kışla yapıları 1959'da yıktırılmıştır (Tuğlacı, 1993: 77).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 32)

Tophane Topçu Kışlası, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda, "*Top-hâne....*" ismiyle dikdörtgen şeklinde ve orta avlusu bir kanatla ikiye ayrılmış bir yapı olarak gösterilmiştir. Nusretiye Camisi önünde denize paralel konumdaki iki grup yapı da kışlaya ait olmalıdır (bkz. H.1). Ancak 19. yüzyıla ait fotoğraflar incelendiğinde, kışlanın deniz kenarında top arabaları dizili büyük bir avlunun üç yanını saran ayrık düzende inşa edilmiş yapılardan oluştuğu görülmektedir. Kışla alanında deniz kenarına dik konumda kışlanın 1. ve 2. yapısı, avlunun ortasında 1264/1847-1848 tarihli saat kulesi*, kuzeybatı yönünde Tophane Müşirliği binası, hemen önünde 1851 tarihli Tophane Kasrı** ve 1826 tarihli Nusretiye Camisi*** yer almaktadır (bkz. F.1-6). Kışla alanından günümüze Nusretiye Camisi, Tophane Kasrı ve saat kulesi ulaşabilmiştir****.

1. Kışla Yapısı

Avlunun güneybatısındaki yapı, dikdörtgen şeklinde ve 2 katlıdır. 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'na göre, yaklaşık 24.4x117 m boyutlarındaki yapının kuzeydoğu köşesinde ve orta aksına yakın bir bölümünde dışarı taşırılmış iki girişi vardır. Yapının özgün planı hakkında bilgi elde edilememektedir. Neoklasik üslûpta inşa edilen yapının avluya bakan kuzey cephesinde zemin katta yarım daire kemerli ve söveli, üst katta ise düzatkılı pencereler yapılmıştır. 19. yüzyıla ait fotoğraftan yapının güneydoğu cephesinde düzatkılı iki kapısı olduğu, bu cephenin köşelerinde ve pencere aralarında pilastrlar, saçakta profilli bir silme yapıldığı, yapı aksında saçak seviyesinde Osmanlı armasına yer verildiği görülmektedir. Yığma kâgir olarak inşa edilen üstü kiremit kaplı, iki bölümlü beşik çatı ile örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1,3).

---

* T. Allom'un 1838 tarihli gravüründe görülen 3 katlı kulenin yerine (bkz. G.1), 1264/1847-1848 tarihli günümüzde de mevcut olan saat kulesi yapılmıştır.

** Tophane Kasrı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Can, 1994a: 277.

*** Nusretiye Camisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Suner, 1994: 105-107.

**** 19. yüzyıl ait fotoğraflara ve 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'na göre Nusretiye Camisi arkasında, denize dik konumda bazı kâgir yapılar inşa edilmiştir. Özgün işlevleri tespit edilemeyen bu yapılar günümüzde mevcut değildir (bkz. H.2).

2. Kışla Yapısı

Avlunun doğusundaki yapı, dikdörtgen şeklinde ve tek katlı olarak inşa edilmiştir*. Avluya bakan batı cephesinde dışarı taşırılmış iki girişi vardır. Özgün planı hakkında bilgi elde edilemeyen yapının cepheleri Neoklasik üslûpta düzenlenmiştir. Zemin katta yarım daire kemerli ve söveli pencereler yapılmıştır. Güney cephesindeki dışarı taşkın giriş bölümü saçak kotundan yükseltilerek vurgulanmıştır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının üstü kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür (bkz. F.2).

Tophane Müşirliği Binası

Avlunun kuzeybatısındaki yapı dikdörtgen şeklinde ve 2 katlı olup, 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'na göre yaklaşık 155 m uzunluğundadır. Orta aksta dışarıya taşkın bir girişi olan yapının özgün planı hakkında bilgi elde edilememektedir. Yapı, Neoklasik üslûpta inşa edilmiştir. Dışarı taşırılmış giriş bölümünde yarım daire kemerli ve kilit taşı motifli açıklıklar vardır. Bu bölümün pilastrlar arasındaki üst kat pencereleri de yarım daire kemerli ve sövelidir. Zemin katta düzatkılı, üst bölümü yarım daire kemerli, kilit taşı motifli ve söveli büyük açıklıklar vardır. Üst katın düzatkılı pencereleri basık kemerli alınlıklarla bezenmiştir. Profilli bir kat ve saçak silmesi yapılmıştır. Düz bir parapet arkasında kalan kırma çatı kiremitle kaplanmıştır (bkz. F.1,4-6). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının cephelerinde sıva üzerine taş taklidi derzleme yapılmıştır.

Saat Kulesi

Avlunun ortasında yer alan saat kulesi kare şeklinde olup 4 katlıdır. Zemin katta 5.86x5.95 m boyutlarındaki yapı yukarıya doğru kademeli olarak daralmaktadır (bkz. Ç.1-3). Neoklasik üslûpta inşa edilen kulede her katta farklı bir cephe düzeni uygulanmıştır (bkz. G.2, F.1). Zemin katın köşeleri Dor üslûbunda iki çift kolonla vurgulanmıştır. Giriş kapısı ve denize bakan güney cephesi önüne taş küreler yerleştirilmiştir. Zemin katın kapı ve pencereleri yarım daire kemerli olup kilit taşı palmet motifli söveyle çevrilmiştir. Güney cephesindeki girişin üstünde Abdülmecid'in oval tuğra madalyonu bulunmaktadır.

Kulenin birinci katının köşeleri ise İyon başlıklı yivli pilastrlarla vurgulanmıştır. Bu kattaki düzatkılı pencerelerin üstünde basık kemerli alınlıklar yapılmıştır. İkinci katın köşeleri ise çerçeve içinde bitkisel desenlerle bezenmiştir. Bu katın pencereleri zemin kat pencereleri ile aynıdır. Son katta dört yönde çelenk bezemeli daire şeklinde pencereler vardır. Yapının kuzey ve güney cephelerinde pencere açıklığının ortasına "*Zenith*" marka saatler yerleştirilmiştir. Bu

* 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'nda dış sınırları noktalı olarak belirtilen yapının o tarihte yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır (bkz. H.2).

bölümün köşeleri "S" kıvrımlı destekler ve taş kürelerle bezelidir. Profilli kat silmeleri olan yapının üstü kurşun kaplı beşik tonozla örtülmüştür. 19. yüzyıla ait fotoğraf ve gravürlerden kulede uzun bir sancak direği olduğu görülmektedir. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir (bkz. F.1).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 32)

Kışla yapıları 1842 yılında onarılmıştır. Tophane Müşirliği binası ve kışla yapıları, Nusretiye Kasrı ve Saat Kulesi hariç*, 1959'daki imar hareketlerinde yıktırılmıştır (Tuğlacı, 1993: 77). Bu yapıların yerinde günümüzde Denizcilik Bankası ve Deniz Yolları İşletmesi'ne ait binalar bulunmaktadır (bkz. F.7).

Saat Kulesi

Saat Kulesi 1913 yılında bir yangın geçirmiştir (Okçuoğlu, 1994: 278). Zemin sorunlarından dolayı yapı yaklaşık 10-15° kadar deniz tarafına doğru eğilmiştir. Sonraki dönemlerde avlunun doldurulması nedeniyle yapı yaklaşık 150 cm kadar zemine gömülmüş, sütun kaidelerinin oturduğu alt taban bölümü tamamen toprak altında kalmıştır. Zemin kattaki pencerelerin alt bölümü duvar örülerek kapatılmıştır. Kulenin üst katlarına ulaşmak için betonarmeye çevrilen kat döşemelerinin köşelerine yuvarlak delikler açılmıştır. Birinci ve ikinci katta duvara monte edilmiş demir merdivenlerle üst katlara çıkılabilmektedir. Yapı günümüzde bakımsız durumda olup, Deniz Yolları İşletmesi tarafından depo olarak kullanılmaktadır. Mimarî açıdan ayrıntılı bir şekilde belgelenen** yapı ilgili Koruma Kurulu kararına göre restore edilmelidir.

5.2.3.3 Ertuğrul Kışlası

Ertuğrul Kışlası, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Mecidiye Semti'nde inşa edilmiştir.

A) Tarihçe (bkz. EK 33,34)

Ertuğrul Kışlası, II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1909), Hassa Alayları*** için (Cezar, 2002: 505), Yıldız Sarayı'na ve Orhaniye Kışlası'na yakın bir konumda inşa edilmiştir (bkz. H.1). BOA'ndeki, 1306-1328/1888-1910 tarihleri arasındaki döneme ait belgelerden de

---

* I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmada Saat Kulesi'nin dosyasına ulaşılamadığından tescil tarihi ve diğer Kurul kararları hakkında bilgi elde edilememiştir.

** Y.T.Ü. Döner Sermaye İşletmeleri Mimarlık Fakültesi Rölöve-Restorasyon Proje Grubu tarafından 2000 yılında, Saat Kulesi'nin rölöveleri, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

*** Cezar, Ertuğrul Kışlası'nda kalan askerlere "*Zühaf Alayları*" denildiğini, saray ve padişahı korumakla görevli askerlerin arasında Arap asıllı askerlerin de bulunduğu ve bu grup ile Orhaniye Kışlası'nda kalan Arnavut asıllı "*Tüfenkci Alayları*" arasında bazı sorunlar yaşandığını belirtmektedir (Cezar, 2002: 505, 507).

burada İkinci Fırka'ya mensup bir süvari alayının bulunduğu anlaşılmaktadır (bkz. EK 34, Çzg.20).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 33,34)

Ertuğrul Kışlası, 1918 tarihli haritaya göre, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilmiştir. Haritada kışla yapısının köşe bölümleri ve giriş cephesindeki iki modülü dışarı taşkın olarak gösterilmiştir (bkz. H.1). 1926 tarihli Alman Sendika Haritası'nda ise, "*Yıldız-Posta Caddesi*" üzerindeki "*Ertuğrul Kışlası*"nın iki yanında yer alan ayrık düzendeki birimler, "*Yıldız Haste-hânesi*" olarak tanımlanmıştır. Kışlanın üst tarafında "*araba i'mâlât-hânesi*" bulunmaktadır (bkz. H.2). BOA'ndeki 1317/1899 tarihli belgeye göre, kışladaki süvari alayı için Yıldız Hastahanesi'nin arkasında bir ahır inşa edilmiştir (bkz. EK 34, Çzg.20). 1926 yılından sonra belirlenemeyen bir tarihte yıkılan* Ertuğrul Kışlası'na ait başka görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî açıdan ayrıntılı bir değerlendirme yapılamamaktadır.

5.2.4 Kışlaların Genel Değerlendirmesi (bkz. EK 10)

İstanbul'da inşa edilen kışlalar mimarî özellikleri kadar politik, ekonomik ve sosyolojik açılardan da önemli yapılardır**. Osmanlı padişahları devletin gücünü gösteren, Batılılaşma'nın simgesi bu askerî yapıları inşaat halindeyken ziyaret etmişler, gösterişli açılış törenlerine katılıp, kışlalara giderek askerî teşkilâta verdikleri önemi halka ve orduya göstermişlerdir. Bu bölümde 1826 yılından sonra inşa edilen 14 kışlanın konum, plan, cephe düzeni, yapım tekniği ve malzeme özellikleri açısından dönemin teknik şartnamelerine uygunluğu araştırılmıştır. Günümüzde mevcut olan kışlalarda yerinde gözlem ve ölçümler yapılarak bu yapılar koruma sorunları açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

---

* M. Cezar kendisi ile yapılan 06-03-2004 tarihli görüşmede, kışlanın 1920-1930'lu yıllarda yıkılmış olabileceğini ifade etmiştir. Cezar, günümüzde Barbaros Bulvarı üzerindeki 1306/1888-1889 tarihli meydan çeşmesinin (bkz. F.1) Ertuğrul Kışlası'na ait olduğunu ve tasarım açısından Aksaray Valide Camisi Meydan Çeşmesi'ne benzediğini yazmaktadır (Cezar, 2002: 508). Tanışık ise, çeşmenin daha önceden Barbaros Hayreddin Türbesi civarında olduğunu belirtmiştir (Tanışık, 1943-1945: 220).

** Cezar, İstanbul'un tepelerine ve yüksekçe yerlerine inşa edilen, kubbeleri ve yüksek minareleri ile güzel siluet veren camilerin ressamlar tarafından özenle çizildiğini, bunların arasında uzanan konutlara önem verilmediğini, ancak büyük boyutları ve kırma çatıları ile dikkat çeken kışla ve diğer askerî yapıların resimlerinin bolca çizildiğini, gravür albümü ya da kitap halinde yayınlandığını belirtmektedir (Cezar, 2002: 468). Kuban da kışlaların mimarîsinin önemine şu şekilde değinmektedir: "*18. yüzyılda İstanbul'a Batı'yı tümel bir vizyon olarak getiren yapıların başında kışlalar gelir. Bunların kent görünümüne katkıları, bugün gökdelenlerin yaptığı kadar belki de daha fazlaydı. Büyük boyutlu ve yabancı üslûplarda inşa edilen bu askerî kışlalar 19. yüzyılın kozmopolit başkentini görsel olarak hazırlamışlardır. 19. yüzyılın yeni sarayları dışında, günümüzde bile İstanbul'un tümüyle Batılı anıtsal yapıları, kışlalardır. .... Bunların hepsi eski hasbahçelerin, köşk ve kasırların, sarayların arsalarına, onları yok ederek inşa edilmişlerdir. İstanbul'un alçak, yatay konut alanları, kubbe ve minare ile vurgulanmış kent peyzajında bunlar, İmparatorluğu ayakta tutacağı varsayılan ordunun her şeyin üzerinde gelen önemini simgesel olarak da işaretleyen yapılardır. 19. yüzyılda yapılan kışlalar da aynı tasarım geleneğini sürdürürler*" (Kuban, 1998: 33).

A) Konum (bkz. EK 8,10)

Kışlalar konumları ile kentin mimarî dokusunda önemli yer tutmuşlar ve teknik şartnamelerde önerildiği gibi konut alanlarının uzağında inşa edilmiştir. Büyük boyutlu kışla yapıları geniş bir alanı kaplamışlardır. Ancak daha sonra kışlaların etrafında yeni yerleşim alanlarının oluşması ve şehrin büyümesi nedeniyle bu yapılar şehir dışı olma özelliğini yitirmişlerdir. Kışlalar yakınlarındaki saray, askerî hastahane, okul, cami gibi idarî, resmî ve dinî yapılarla sosyal açıdan önemli merkezler haline gelmişlerdir. 14 kışladan 12 tanesi Avrupa yakasında, sadece 2 tanesi Anadolu yakasında inşa edilmiştir. Kuleli ve Tophane Topçu kışlaları olmak üzere 2 kışla deniz kıyısında; Selimiye, Kırmızı ve Demirkapı kışlaları olmak üzere 3 kışla denize yakın konumda, diğer kışlalar ise teknik şartnamelerde belirtildiği gibi yüksek yerlerde yapılmıştır.

Tarihî Yarımada'da sur içinde Kırmız Kışla, Demirkapı Kışlası ve Eminönü'ndeki kışla olmak üzere 3 kışla yapılmıştır. Tarihî Yarımada'da sur dışında ve konut alanlarının en uzağında inşa edilenler ise Davutpaşa ve Rami kışlalardır. Avrupa yakasının Haliç'le ayrılan ve Boğaz'a bakan bölümünde 7 kışla yapısı inşa edilmiştir. İskân alanının Pera'dan Taksim'e ve daha ilerilere doğru genişlemesine öncülük eden Taksim ve deniz kenarındaki Tophane Topçu kışlaları, malzemelerin taşınması için top döküm yeri olan Tophane'ye yakın konumda yapılmışlardır. Taksim ve civarı, Dolmabahçe Sarayı'nın yapılmasından sonra askerî yapıların yoğunlaştığı bir alan olmuştur*. Pera'daki Galatasaray Kışlası, birbirine yakın konumdaki Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası ve diğer askerî yapılar bu bölgenin sosyal ve fizikî çehresini değiştirmiştir. Yıldız Sarayı yakınında da Boğaz'a hakim bir konumda, II. Abdülhamid'in (hd 1876-1909) güvenliğini sağlamak için Orhaniye ve Ertuğrul kışlaları inşa edilmiştir.

Anadolu yakasında deniz yoluyla da ulaşılan Selimiye Kışlası, Üsküdar ve Kadıköy merkez yerleşmelerinin arasında, büyük bir mezarlık alanı olan Karacaahmet'e yakın, Boğaz'ın girişine hakim bir konumda inşa edilen ilk piyade kışlasıdır. Kuleli Kışlası ise, Boğaz'ın orta bölümüne yakın bir yerinde inşa edilmiş ilk süvari kışlasıdır.

B) Plan (bkz. EK 10)

Çok sayıda askerin kaldığı kışlalar, büyük boyutlu bir kışla yapısı ile farklı işlevli yapılardan oluştuğu görülmektedir. Ordudaki hiyerarşik askerî düzen kışlaların planına da yansıtılmıştır.

---

* Cezar'a göre, 19. yüzyılda hızlı bir gelişim süreci yaşayan Beyoğlu'nun en değerli bölgesindeki geniş mezarlık alanının tepki almadan iskâna açılabilmesi için büyük askerî yapılar inşa etme yoluna gidilmiştir (Cezar, 2002: 498).

Tez kapsamında yapılan araştırmalarda 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen kışlaların Batı'da ve özellikle de Fransa'da yapılan kışlalara benzediği tespit edilmiştir*.

Selimiye, Davutpaşa, Rami, Taşkışla, Gümüşsuyu, Ertuğrul piyade kışlaları, Taksim Topçu Kışlası ve Kuleli Süvari Kışlası olmak üzere 8 kışla yapısı dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilmiştir. Kırmızı, Galatasaray ve Orhaniye kışlaları olmak üzere 3 kışla yapısı ise "U" şeklinde yapılmıştır**. İstanbul'daki süvari kışlalarının Fransa'daki örneklerinde olduğu ve teknik şartnamelerde önerildiği gibi ayrık düzende birçok yapıdan oluşmadığı tespit edilmiştir. Bir doğru çizgisi şeklinde tasarlanan kışlalar ise bir piyade kışlası olan Demirkapı Kışlası ile 19. yüzyıl sonunda süvari kışlası olarak inşa edilen Eminönü'ndeki kışladır. Tophane Topçu Kışlası bir avlu etrafını saran ayrık düzendeki yapılarıyla İstanbul'daki piyade ve süvari kışlalarından farklı bir şekilde yapılmıştır.

İstanbul'da inşa edilen en büyük kışla yapısı boyutları 325x390 m boyutlarındaki Rami Kışlası'dır. En küçük kışla ise 16.50x106 m boyutlarındaki Demirkapı Kışlası'dır. Kışla yapılarının kat adedi içinde barındırdıkları askerin nüfusuna ve yapıldıkları arazinin eğimine göre 2-3 arasında değişmektedir. En yüksek kışla yapısı eğimden dolayı her cephesinde isitinat duvarları ile bodrum katlarının sayısının farklı olduğu 3 normal katı olan Selimiye Kışlası'dır. Selimiye Kışlası'nın dört köşesinde 7 katlı, Kuleli Kışlası'nın iki köşesinde 6 katlı kuleler yapılmıştır.

Kışla yapısı içindeki birimler

Kışlalarda padişahların geldiklerinde dinlenmeleri ya da devlet adamlarını kabul etmeleri için "hünkâr köşkü" ya da "hünkâr dairesi" adıyla anılan, dış cepheleri ve iç düzeni ile tefrişine özel önem verilen bir bölüm yapılmıştır. Bu dairenin Selimiye, Davutpaşa, Rami, Taşkışla, Gümüşsuyu, Kuleli, Orhaniye ve Taksim Topçu kışlalarında asıl giriş cephesinde, yapı aksında ve üst katta yer aldığı görülmektedir***. Yapılan araştırmalarda yalnızca Orhaniye Kışlası'nın hünkâr dairesinin iç mekânlarının özgünlüğünü koruyabildiği tespit edilmiştir. Bu bölümün ahşap tavanlarındaki renkli kalem işi bezemeler günümüze ulaşabilmiştir.

---

* Antik ve Ortaçağ dönemlerinde, eski uygarlık merkezlerinde kışla yapıları yerine savunma amaçlı şato, kale, sur gibi istihkâm yapıları inşa edilmiştir (Bu dönemlerde var olan eski uygarlıklardaki askerî mimarî hakkında bilgi için bkz. Demmin, tarihsiz: 269-332). Roma İmparatorluğu döneminde İtalya Pompei'de inşa edilen, ortası avlulu ve revaklı, dikdörtgen şeklindeki askerî karargâh yapısının (bkz. Ç.28), kışlalara model olduğu düşünülebilir (Lucas, tarihsiz: 661-663; Trescaze, tarihsiz: 663-664; Dallemagne, 1990: 10). Kışla mimarîsi, 17. yüzyıldan itibaren önce İspanya'da, sonra Vauban tarafından Fransa'da ve diğer Avrupa devletlerinde gelişmiştir. Fransız kışlaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dallemagne, 1990.

** Bir süvari kışlası olan Orhaniye Kışlası, Fransa'da "U" şeklinde inşa edilen 1821 tarihli Auch Süvari Kışlası'na benzemektedir (bkz. Ç.27).

*** 1860 tarihli Saint-Charles Piyade Kışlası'nda bu bölümdeki 2 oda komutan yardımcısına ("*adjudant-major*") ayrılmıştır.

Dikdörtgen ve "U" şeklinde inşa edilen kışlaların özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Ancak mekânlar ve özgün işlevleri günümüzde mevcut olan kışlalara ait özgün projelere ulaşılamadığından* ve kışlaların planları zaman içindeki müdahaleler nedeniyle büyük ölçüde değiştiğinden belirlenememektedir. Bu nedenle teknik şartnamelere göre bir kışla yapısında bulunması gereken subay odaları, koğuşlar**, bir piyade kışlasında olması gereken alay mektebi, kütüphane, mütalaahane, eskrim talimhanesi, jimnastikhane, talimhane, toplantı odası, kalem odaları, depo, eczahane, muayene salonu, kahvehane, elbise ve kundura tamirhanesi gibi mekânlar tespit edilememektedir.

Kışla yapısı dışında inşa edilen birimler

Kışlalarda kışla yapısından ayrı olarak silâhhane, cami, mutfak, hamam, çeşme, ahır, manej, vb. yapılar inşa edildiği görülmektedir. Ancak mevcut kışlalardaki ek yapıların tümü günümüze ulaşamamıştır. Yalnızca Orhaniye ve Selimiye kışlalarında ayrı bir silâhhane yapısı inşa edildiği belirlenmiştir. Taksim ve Tophane Topçu kışlaları ile Davutpaşa kışlalarında, askerlerin dinî ibadetlerini yerlerine getirebilmeleri için tek kubbeli ve minareli cami yapılmıştır. Orhaniye ve Demirkapı kışlalarının camisi ise kışla yapısı ile beraber tasarlanmıştır. Selimiye Kışlası'nda*** diğerlerinden farklı olarak cami kışlaya yakın olarak inşa edilmiş ve halkın da kullanımına açılmıştır. Padişahlar camilerde kendilerine ayrılmış hünkâr dairesi bölümünde ibadet öncesi ya da sonrasında dinlenip devlet adamlarını kabul etmişler, selâmlık törenlerine katılmışlardır. İlk defa Selimiye Camisi'nde hünkâr dairesine yer verilmiştir (Cezar, 2002: 479).

Piyade kışlalarında ayrı bir yapı olarak inşa edilmesi önerilen nizam karakolhanesi, hapishane, tüfek tamirhanesi, abdesthane, tuvalet ve çamaşırhane binalarına ise mevcut kışlalarda rastlanmamıştır****. Kışlalara suyun getirilmesi ve depolanmasına önem verildiğinden BOA'ndeki belgelerde belirtildiği ve 19. yüzyıla ait haritalarda görüldüğü üzere su yolları ile su terazisi, sarnıç ve çeşme yapıları inşa edilmiştir. Selimiye*****, Orhaniye ve Ertuğrul kışlalarının meydan çeşmesi niteliğindeki anıtsal çeşme yapıları günümüzde de mevcuttur.

---

* Sadece BOA'nde, 1869 tarihli Taksim Topçu Kışlası'nın ve biri Taşkışla'ya ait olmak üzere iki kışlanın tarihsiz çizimlerine ulaşılmıştır.

** Fransa'daki 1860 tarihli Saint-Charles Piyade Kışlası'nda zemin katta sadece bir köşe bölümünde bir subay odasına yer verildiği, diğer köşelerdeki mekânların koğuş vb. olarak düzenlendiği görülmektedir (bkz. Ç.14). Selimiye Kışlası'ndaki subay odaları ve koğuşlardaki dolap, çantalık ve palaskalıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 110-111, 144-145.

*** Selimiye Kışlası'nın ön keşfinde kışla yapısı içinde üst katta cami olarak anılan bir mekânın ibadete ayrıldığı ve 1806 yılında onarıldığı belirtilmiştir (Ramazanoğlu, 2003: 111).

**** Selimiye Kışlası'nın günümüzde mevcut olmayan bu birimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 147-149, 158-159, 166-167.

***** Selimiye Kışlası'nın su tesisatı ve kışladaki su yapıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 112-113, 153-157, 171-174.

Piyade kışlalarında da ahır yapılarına yer verilmiştir. Ancak bu yapılar günümüze ulaşamamıştır* Süvari kışlaları arasında ahır birimleri halen mevcut olan tek yapı Eminönü'ndeki kışladır. Kışlanın zemin katında düzenlenen ahırlarda teknik şartnamelerde belirtilen özgün mimarî detaylara rastlanmıştır**. Günümüzde mevcut tek manej binası Kuleli Süvari Kışlası'ndadır.

Piyade, süvari ve topçu kışlalarında teknik şartnamelere uygun olarak talim meydanına yer verildiği belirlenmiştir. Kışlaların orta avluları talim meydanı olarak kullanıldığı gibi kışlanın etrafındaki arazide de askerî eğitimler yapılmıştır. Ancak talim meydanında topların korunması için yapılması önerilen sundurmalar günümüze ulaşmamıştır***.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 10)

Kışlalar devletin büyüklüğünü ve otoritenin gücünü simgeleyen yapılar oldukları için diğer resmî ve kamu yapılarında olduğu gibi Neoklasik üslûpta inşa edilmişlerdir. Büyük boyutlu ve anıtsal görünümlü kışla yapıları bu özellikleriyle kent siluetinde hemen fark edilen yapılar olmuşlardır. Kışla yapılarının cepheleri giriş akslarına göre simetrik düzendedir. Kışlaların giriş ve köşe bölümleri dışarı çıkıntılı yapılarak diğer katlardan daha yüksek tutulmuş, Selimiye ve Kuleli kışlalarında kale gibi Ortaçağ savunma yapılarının anıtsal görünümünü vermek için köşelere kuleler yapılmıştır. Kışlalarda asıl giriş cephesinde, orta aksta düzenlenen hünkâr dairelerinin farklı cephe özellikleri taşıdıkları görülmektedir. Selimiye, Taksim Topçu, Kuleli ve Taşkışla kışlalarında mermer sütunlar, Gümüşsuyu ve Orhaniye Kışlaları'nda kâgir ayaklar üzerinde yükselen bu bölüm alt ve üst katta farklı pencere düzeni, profilli silme, söve ve pilastrlarla vurgulanmıştır. En gösterişli ve zengin hünkâr dairesi cephesi günümüzde mevcut olmayan Taksim Topçu Kışlası'ndadır.

Kışla yapısının asıl giriş kapısı diğer cephelerdeki avluya açılan giriş kapılarından daha gösterişli yapılmıştır. Giriş kapılarının üstüne kitabe ve tuğra yerleştirilmiş, kapılar da söve, pilastr ve alınlıklarla vurgulanmışlardır. Kırmızı, Tophane Topçu, Ertuğrul kışlaları ile Eminönü'ndeki kışlada kitabe ve tuğra olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Diğer kışla yapılarının kitabe ve tuğralarının olduğu, sadece Taksim ve Tophane Topçu kışlalarında giriş cephesinde Osmanlı armasına yer verildiği tespit edilmiştir.

---

* Selimiye Kışlası'nın ahır yapıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 120-122, 159-164.

** Yıldız Sarayı'nın 1903 tarihli "İstıabl-ı Âmire-i Ferhan" adı verilen has ahırları da süvari kışlalarındaki gibi bazı özgün detaylar içermektedir (bkz. EK 19, F.1-2).

*** Selimiye Kışlası'nın talim meydanı ve buradaki günümüzde mevcut olmayan ahşap sütunlu ve üzeri kiremit kaplı ahşap çatı ile kaplı top sundurmaları hakkında bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 113, 158-159.

Kışla yapılarında pencere düzenleri, pencerelerin alt ve üst katlarda, köşe bölümlerde, hünkâr dairesi cephesinde, dış ya da avlu cephelerinde oluşlarına göre farklılık göstermektedir. Pencereler söve, düz, kemer ve üçgen şeklindeki alınlıklarla vurgulanmıştır. Kışlaların uzun cepheleri profilli kat ve saçak silmeleri, pencere modülleri arasında, kapı yanlarında ve köşelerde yapılan pilastrlarla hareketlendirilmiştir. Yapıların üstünün kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü, cephelerin sıvalı ve boyalı olduğu görülmektedir. Sadece Gümüşsuyu ve Kuleli kışlalarının giriş bölümlerinin cephelerinin taş kaplı olduğu, Selimiye Kışlası'nda da bodrum katlar, kuleler ve pilastrların almaşık duvar örgüsünün sıvanmadığı belirlenmiştir.

C) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 10)

Kışla yapıları ve ek yapılar yığma kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Taşıyıcı duvarlarda tuğla ve taş malzeme kullanılmıştır. Günümüzde mevcut olan 10 kışla yapısında beden duvarı kalınlıkları bodrum katta 89-145 cm, zemin katta 40-121.5 cm, üst katlarda ise 36-110 cm arasında değişmektedir. Cepheler sıvalı ve boyalı olduğundan her yapıda malzeme boyutu tespit edilememektedir. Rami ve Selimiye kışlalarının beden duvarlarında 10-12x22-25x2-3.5 cm boyutlarında dolu tuğla; Rami Kışlası'nın ek birimlerinde "١٣٢٨" (1327/1909-1910) tarihi damgalı ve Eminönü'ndeki kışlada 10x22-23x6-6.5 cm boyutlarında dolu tuğlalar kullanıldığı tespit edilmiştir. Davutpaşa, Rami ve Selimiye kışlalarının cephelerinde kat hizalarında metal kılıçlar görülmektedir.

Yazılı ve görsel kaynaklara göre kışla yapılarının özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir. Rami, Davutpaşa kışlaları ile Taşkışla'nın koridorlarında tonoz döşeme, Kuleli Kışlası'nın geç tarihli ek yapısında ve Eminönü'ndeki kışlada 6.5x20 cm kesitli "I" profilli putrellerden oluşan volta döşemeye rastlanmıştır. Selimiye Kışlası'nın bazı bölümlerinde de sonradan Kışla yapılarının alt katlarında koridor ve koğuşların zemini taş ya da tuğlayla kaplanmıştır*. Sadece Taşkışla'nın çatı örtüsünde "*ARNAUD ETIENNE Cie 1890 MARSEILLE St HENRI*", "*SACCOMAN FRERES St HENRI MARSEILLE*", "*GUICHARD CARVIN & Cie SEON St ANDRE MARSEILLE*", "*GUICHARD & PIERRE FRERES SEON St HENRY MARSEILLE*", "*FRATELLI ALLATINI SALONICCO*" yazılı damgalı ithal kiremitler kullanıldığı belirlenmiştir.

D) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 14 kışladan 3 tanesi günümüze ulaşamamıştır. Halen mevcut olan 11 kışlaların tümü korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir**. En erken tescil kararı 1971 yılında Galatasaray Kışlası için, en geç tescil kararı

---

* Selimiye Kışlası'nın koridorları, merdivenleri ve koğuşlarının döşemeleri ve duvarlarında kullanılan malzemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 141-145.

** I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmada, sadece Taşkışla'ya ait olan mevcut dosyaya ulaşılamadığından, Kurul Kararları ve tarihleri tespit edilememiştir.

ise 2003 yılında Gümüşsuyu Kışlası için alınmıştır. Büyük bir bölümü Sit alanı içinde kalan kışla yapıları halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yapılan çevre düzenlemeleri ve yeni yapılaşma kışlalara büyük zarar vermiştir. Ertuğrul Kışlası 1926 yılından sonra belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır. 1928 yılında Taksim Cumhuriyet Anıtı yapılırken, Taksim Topçu Kışlası'nın ahır ve depoları (Cezar, 2002: 484), 1940 yılında ise kışla yapısı tamamen yıkılmıştır. Tophane Topçu Kışlası ise 1959 yılındaki yol açma çalışmalarında ortadan kaldırılmıştır.

20. yüzyıl başında çıkan savaşlarda kışlalar askerî merkez olma özelliklerini yitirmişlerdir. 1912-1913 ve 1914-1918 yılları arasında yaşanan Balkan ve I. Dünya savaşlarında askerler cepheye gönderildiğinden kışlalar neredeyse boşalmıştır. Savaşın arkasından gelen işgal döneminde ise, kışlalarda asker kalmamıştır (Cezar, 2002: 482-483). Halen aynı işlevini sürdüren kışlalar, Selimiye ve Orhaniye kışlalarıdır. Rami Kışlası ve Kırmızı Kışla günümüzde işlevsiz olup en fazla tahribata uğramış yapılardır. Turizm ve kültür amaçlı kullanılması düşünülen bu kışlaların restorasyon projeleri ilgili Koruma kurulları tarafından onaylanmış olmasına karşın yeterli maddî kaynak sağlanamadığı için onarım çalışmalarına başlanamamıştır. Sadece uzun süre boş olan Eminönü'ndeki kışla günümüzde restore edilmektedir. Davutpaşa, Kuleli, Taşkışla, Gümüşsuyu ve Galatasaray kışlaları eğitim amaçlı kullanılmaktadır. Diğer kışlalar ise çeşitli askerî ve resmî kurumların kullanımındadır.

Kışla yapıları tescil öncesi ve sonrası işlev değişikliği ya da ihtiyaç nedeniyle yapılan müdahale ve onarımlarda, özgün planlarını, cephe düzenlerini ve yapım tekniklerine ilişkin özelliklerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Kışlaların öncelikle özgün ahşap kat döşemeleri, ahşap ya da kâgir merdivenleri betonarmeye çevrilmiş, ahşap çatı strüktürleri de betonarme döşemeler yapılarak çatı saçakları ve örtüleri yenilenmiştir. Sadece Selimiye, Davutpaşa ve Rami kışlalarının özgün tonoz örtüleri ile Selimiye Kışlası'nın, Kuleli Kışlası'nın ek yapısının ve Eminönü'ndeki kışlanın özgün volta döşemeleri günümüze ulaşabilmiştir. Yapım tekniğini ve ahırlarındaki özgün detaylarını halen koruyabilen tek süvari kışlası da Eminönü'ndeki kışladır.

Kışlaların özgün planları muhdes duvarlar örülerek ya da bazı duvarlar kaldırılarak değiştirilmiş, Taşkışla ve Gümüşsuyu kışla yapılarına birer kat ilâve edilmiştir. Kışlalarda koridor ve koğuşların özgün döşeme kaplamaları da kaldırılıp farklı malzemelerle kaplanmıştır. Sadece Taşkışla'nın taş kaplı koridorları ve Orhaniye Kışlası'nın hünkâr dairesinin özgün ahşap kat döşemeleri günümüzde de mevcuttur.

Kışla yapılarının cephe düzenleri de bazı kapı ve pencerelerin kapatılması ya da yeni açıklıklar yapılması, klimalar takılması, ahşap pencere ve kapı doğramalarının özgün bölümlenme biçimine uymadan genellikle plastik olarak değiştirilmesi gibi nedenlerle bozulmuştur. Halen kullanılan kışla yapılarında düzenli olarak sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmaktadır. Ancak yine de dış hava koşullarına ve yalıtım sorunlarına bağlı olarak sıvalarda dökülme, çiçeklenme vb. tahribat vardır. Ayrıca bazı yapıların cepheleri ile kitabe, tuğra, Osmanlı arması gibi elemanları yapıların tarihî ve mimarî kimliğine uymayan renklerde boyanmaktadır.

Kışlaların günümüze ulaşabilen silâhhane, cami, mutfak, hamam, manej gibi ek yapıları da özgün mimarî özelliklerini kısmen yitirmişlerdir. Selimiye, Demirkapı ve Orhaniye kışlalarının cami yapıları günümüzde de ibadet amaçlı kullanılmaktadır. Davutpaşa Kışlası'nın camisi ise ibadete açık değildir. Yalnız Selimiye Kışlası'nın mutfaklarından bir tanesi günümüzde de mutfak olarak, diğeri ise ısıtma merkezi olarak kullanılmaktadır. Selimiye, Davutpaşa ve Kırmızı kışlaların mevcut hamam yapıları da işlevsizdir. Kuleli Kışlası'nın hamamı ise içinde eğitim veren okulun marketi olarak düzenlenmiştir. Kuleli Kışlası'nın beden duvarlarının bir bölümü ayakta iken spor salonu işlevi verilerek restore edilen maneji ise plan ve cephe özellikleri açısından mimarî özgünlüğünü yitirmiştir.

Kışlaların geçirdiği onarım ve müdahalelerin öncesinde özgün durumlarının ayrıntılı bir şekilde belgelenmediği tespit edilmiştir. Her yapıya ait rölöveler ile restitüsyon ve restorasyon projeleri bulunmamaktadır. Mevcut olanlar ise, günümüzdeki durumu tam olarak yansıtmaktan uzaktırlar. Bu anlamda en detaylı belgeleme çalışması Davutpaşa, Rami ve Kırmızı kışlaları ile Eminönü'ndeki kışla ve Taşkışla için yapılmıştır. Kışlaların onarımı için ilgili Koruma kurullarına başvurulmasına, kapsamlı restorasyon gerekmeyen durumlarda basit onarım izni alınmasına karşın, Kurul izni dışında da bazı müdahalelerin yapılabildiği görülmektedir.

5.3 Askerî Okullar

1826 yılından sonra İstanbul'da askerî eğitim-öğretim vermek amacıyla, 11 askerî okul inşa edildiği tespit edilmiştir* (bkz. EK 11). Abdülmecid döneminde yeniden inşa edilen Mühendishane ve Mekteb-i Harbiye-i Şahane'den sonra, 19. yüzyılın son çeyreğinde Abdülaziz ve II. Abdülhamid döneminde 6 askerî rüştiye** ve yüksek eğitim veren 3 askerî okul daha yapılmıştır. Askerî tıp eğitimi vermek üzere 19. yüzyılın sonunda inşasına başlanan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, ancak 20. yüzyılın başında faaliyete geçebilmiştir. Askerî okulların nerede ve ne şekilde inşa edilmeleri gerektiği konusunda askerî mimarlık kitaplarında bir bölüm bulunmamaktadır.

5.3.1 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Okullar

1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen 11 askerî okuldan 9 adedi günümüzde mevcuttur. Bu okullardan 5 tanesi yüksek eğitim veren askerî okul, 4 tanesi askerî rüştiye olarak inşa edilmiştir.

5.3.1.1 Mekteb-i Harbiye-i Şahane

Mekteb-i Harbiye-i Şahane, Şişli İlçesi'ne bağlı Harbiye Semti'nde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde ve 94 pafta, 741 ada, 1 parseldedir. Yapı, günümüzde 54.000 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

---

* Tez çalışmasında sadece askerî okul olarak inşa edilmiş yapılara yer verilmiş, sonradan askerî okul olarak kullanılan yapılar tez kapsamı dışında tutulmuştur. BOA'nde, askerî okulların eğitim programları ve kadroları, kullanımları ile askerî rüştiyelerin mülkî rüştiyelerle birleştirilmesi hakkında, 1278-1339/1861-1921 tarihleri arasındaki döneme ait birçok belge bulunmaktadır. Ancak tez kapsamında belgelerin tümü okunamadığından ekte liste olarak sunulmuştur (bkz. EK 45, Çzg.12).

** Sakaoğlu, 1876 yılında İstanbul'da 9 askerî rüştiye bulunduğunu belirtmektedir (Sakoğlu, 2003: 90). 1884 yılında Eyüp'te inşa edilen askerî rüştiye (Haskan, 1996: 312) ile bu sayı 10'a çıkmaktadır. Ancak tez kapsamında yapılan araştırmalarda, 10 askerî rüştiyeden 6 tanesinin askerî okul olarak inşa edildiği belirlenmiştir. Bunlar Eyüp, Paşakapısı, Toptaşı, Fatih, Kocamustafapaşa ve Soğukçeşme askerî rüştiyeleridir. Gülhane Askerî Rüştiyesi, askerî hastahane olarak yapılan Gülhane Askerî Hastahanesi'nde açılmıştır. Kasımpaşa ve Hasköy'deki askerî rüştiyelerin bulundukları mevki ve bu okullar için ayrı bir bina inşa edilip edilmediği konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Beşiktaş Askerî Rüştiyesi ise, Yıldız Albümleri'ndeki 19. yüzyıla ait fotoğraflara göre Beşiktaş ve Maçka arasındaki sıra evlerde (Akaretler) açılmıştır. Yazılı kaynaklarda, günümüzde "Beşiktaş Belediye Başkanlığı" binası olarak kullanılan Çırağan Caddesi üzerindeki yapının Beşiktaş Askerî Rüştiyesi olduğu belirtilmektedir (Sakoğlu, 1994: 353; Anonim, 1998: 251). Ancak mevcut yapının üzerinde diğer askerî okullarda görülen kitabe, Osmanlı arması vb. mimarî öğe bulunmamakta ve yapı 19. yüzyıl haritalarında askerî yapı olarak tanımlanmamaktadır. Ayrıca BOA'ndeki 1329/1911 tarihli bir belgeden, Çırağan Sarayı karşısındaki bir binanın Beşiktaş Askerî Rüştiyesi yapılmak üzere tahliyesinin istendiği ancak bu isteğin kabul edilmediği öğrenilmektedir (bkz. EK 45, Çzg.8). Bu okulların eğitim kadroları hakkında bilgi için bkz. Sakoğlu, 2003: 90; Ergin, 1977: 502-506, 916; Anonim, 2000: 24-27, 40-43.

A) Tarihçe (bkz. EK 35,45)

Mekteb-i Harbiye-i Şahane, ilk olarak Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) inşa edilmiştir. "Tophane-i Amire Hastahanesi" olarak yapımına başlanan ve inşaatı bitmek üzere olan tek katlı yapının okula çevrilmesi kararlaştırılınca binaya sınıflar, kütüphane, okuma salonu ve ahırlar eklenmiştir (Çoruhlu, 1994: 372). Okulun resmî açılışı 1846 yılında yapılmıştır. 1855 yılında çıkan bir yangında harap olan okul, kitabesine* göre (bkz. F.13), 1864 yılında Abdülaziz döneminde yeniden inşa edilmiştir** (Tuğlacı, 1993: 268). Okul, 1311/1894 tarihli kitabesine*** göre (bkz. F.14), II. Abdülhamid döneminde yenilenmiş ve ek binalar yapılmıştır. 1319/1901 tarihli "*Sâlnâme*"ye göre, 1899-1900 yıllarında okulda 1 kız, 2.045 erkek öğrenci okumakta ve 165 erkek öğretmen**** görev yapmaktaydı (Sakaoğlu, 2003: 116). BOA'nde, okulun kullanımıyla ilgili 1254-1326/1838-1908 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler vardır (bkz. EK 45, Çzg.2).

Okulda 1914-1923 yılları arasında eğitime ara verilmiştir. 1936 yılında Harp Okulu Ankara'ya taşınınca, okul yapıları 1941 yılına kadar "Yedek Subay Okulu"*****, 1964'e kadar da "I. Ordu Komutanlığı Karargâhı" olarak kullanılmıştır. Karargâhın Selimiye Kışlası'na taşınmasından sonra yapılar, 1973 yılı sonuna kadar "III. Kolordu Karargâhı", daha sonra "Merkez Komutanlığı" tarafından kullanılmıştır. 1978'de Merkez Komutanlığı Orhaniye Kışlası'na taşınınca okul askerî birliklerin kullanımından çıkmıştır. 1964 yılında okulun askerî müze olarak kullanılmasına karar verilmesiyle, 1966-1991 yılları arasında okulda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Çoruhlu, 1994: 373). Mekteb-i Harbiye, 1993 yılından itibaren "Askerî Müze ve Kültür Sitesi" olarak hizmet vermektedir.

---

* Okulun Askerî Müze'nin bahçesinde parçaları bulunan ve manzumesi serasker Fuad Paşa tarafından yazılan 10 mısralı kitabe yazısı şöyledir:
"*Mekteb-i Harbiyye yanmıştı kazâen bir vakt / Yaptı himmet edip şâh- zemân-ı Abdülazîz*
Mülkü ihyâ etmede vermekte cünde intizâm / Her cihetle mefhar-ı Osmâniyân-ı Abdülazîz
Kıldı her yüzden mükemmel ceyşinin ahvâlini / Bildirip askerliği hem verdi şân-ı Abdülazîz
Pâd-şâhım çok yaşa gül-bâng-ı şeker-i lâtifidir / Oldu her ân askere verd-i zebân-ı Abdülazîz
Yazdı ser-asker iken cevherle târihin Fuâd / Yaptı mekteb-i harb için cündüne Hân-ı Abdülazîz
Nemeka hu Abdülfettâh"
Açıklama: Kitabe yazısı parçalar eksik olduğundan yerinde tespit ve kaynaktan (Raif, 1314: 444) yararlanarak okunmuştur.

** Tuğlacı'ya göre yapının mimarı Garabet Balyan'dır. 6.551.229 kuruş tutan yapım giderleri Maliye Hazinesi'nden karşılanmıştır (Tuğlacı, 1993: 268).

*** Okul yapısının güney cephesindeki 8 mısralı kitabe yazısı şöyledir:
"Zînet-efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyyete / ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye
Es-sultân ibni's-sultâni's-sultân el-gazi / Abdülhamîd Hân-ı sânî hazretleri taraf-ı eşreflerinden
İş bu mekteb-i fünûn-i harbiyye-i şâhâne / Müessesât-ı celîle-i şehr-yârilerine ilâveten
Bin üçyüz onbir sene-i hicriyyesi / Şa'bân'ında tecdîd ve tevsî' edilmiştir"

**** Mekteb-i harbiye'nin öğretim ve personel kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 2000:264-279.

***** Cezar, 1940-1941 yılları arasında bu okulda öğrenci olduğunu ve bu dönemde binanın zemin katının dershane, üst katının yatakhane olarak düzenlendiğini belirtmektedir (Cezar, 2002: 487).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 35,45)

Mekteb-i Harbiye-i Şahane 19. yüzyılda okul yapısı, manej, yemekhane ve jimnastikhane yapılarından oluşmaktadır. Manej, 1850-1851 yıllarında, İngiliz mimar W. Smith tarafından inşa edilmiştir (Tuğlacı, 1993: 268). Jimnastikhane, 1281/1864'te Abdülaziz döneminde, yemekhane ise 1305/1887-1888 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.26), II. Abdülhamid döneminde yapılmıştır**. BOA'nde okul yapılarının inşası ile ilgili 1251-1316/1835-1898 tarihleri arasındaki döneme ait belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 45, Çzg.1). Okul, 1258/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Mekteb-i Harbiyye*" yazısıyla, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak gösterilmiştir. Yapının birer küçük avlusu olan kuzey ve güney kanatları köşe bölümleri dışarı çıkıntılı çizilmiştir. Okul yapısının güneyinde ise haçvarî planlı "*manej*" ve manejin güneyinde 4 adet "*su terazisi*" vardır (bkz. H.1). Aynı haritanın bir köşesinde okul yapısının bir gravürüne*** yer verilmiştir (bkz. G.1). 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta**** da okul yapısının II. Abdülhamid dönemi öncesindeki hali görülmektedir (bkz. F.11). Okul, manej ve yemekhane yapılarının kat planlarının özgün çizimleri de 19. yüzyılın sonuna ait fotoğraflarla belgelenmiştir***** (bkz. F. 1-2).

1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda ve 1925 tarihli J. Pervititch Haritası'nda okul, manej, yemekhane ve jimnastikhane yapıları görülmektedir (bkz. H.2-3). 1925 tarihli haritada günümüzde mevcut olan yemekhane "*Mosquée de L'école*" (okul camisi) olarak belirtilmiştir. Okul yapıları batı, kuzey ve güney yönlerindeki yollardan bir bahçe duvarı ile ayrılmıştır. Doğu yönünde ise setler yapılmıştır. Manej ve okul yapısı arasındaki alan ise talim meydanı olarak kullanılmıştır (bkz. F.5-6). Mekteb-i Harbiye'den günümüze okul yapısı, yemekhane ve jimnastikhane yapıları ulaşabilmiştir. Manej****** (bkz. F.1-2,4-6) ve haritalarda

---

* Yemekhanenin batı cephesindeki manzumesi şair Muhtar tarafından yazılan 4 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Hamîd Hân-ı kerîmin ni'met-şîrîn lûtfundan / Eder bu mektebi dil-sîr ve ihyâ nev taâm-hâne*
Çıkıp bâlâsına birden dedim tarîhini Muhtâr / Yapıldı tarz-ı a'lâda ne bâlâ nev taâm-hâne
1305"

** II. Abdülhamit döneminde, 1893 yılında şehzadeler için bir okul yapılmıştır. Günümüze ulaşamayan bu yapının yerine orduevi inşa edilmiştir (Tuğlacı, 1993: 268).

*** Bu gravüre göre okul, arazi eğiminden dolayı uzun cephesinde 2 katlı, kısa cephesinde tek katlı olup üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Üst kat pencereleri düzatkılıdır.

**** Bu fotoğrafa göre okul, güney cephesinde 2 katlı olup, giriş bölümü 4 adet sütunla taşınan ve üçgen alınlıkla sonlanan bir saçakla örtülmüş ve alınlıkta Abdülaziz'in kitabesine yer verilmiştir.

***** Ancak fotoğraflardan okul, manej ve yemekhane yapılarının mekân isimleri okunamamaktadır.

****** Manej, dikdörtgen şeklinde ve orta avlusu 2 katlı bir kanat ile ikiye ayrılmış bir yapıdır. Yapının 2 katlı orta kanadı ve köşe bölümleri dışarıya çıkıntılı olup diğer kanatları tek katlıdır. Kiremit kaplı beşik çatıyla örtülü manejin orta bölümündeki pencereler düzatkılı, diğer pencereler ise kemerlidir. "Harbiye Orduevi" inşa edilirken yıkıldığı düşünülen manejin diğer mimarî özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamaktadır.

jimnastikhane ile yemekhane arasında görülen yapı* (bkz. F.5) günümüzde mevcut değildir.

Okul Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı 28.35x179.17 m boyutlarında olup, arazi eğiminden dolayı doğu ve güney kanatları 3 katlı, diğer kanatları 2 katlıdır. Kuzey ve güney yönünde, doğu ve batı kanatları bir blokla bağlanarak ortada küçük avlular düzenlenmiştir. Yapının kuzey, güney ve batı kanatlarında dışarıya taşırılmış birer girişi vardır. Orta avlunun köşelerinde daire planlı merdiven mahalleri yapılmıştır (bkz. Ç.1). 19. yüzyıla ait fotoğraflardan yapının özgün planının orta avlulara bakan koridora açılan mekânlardan oluştuğu anlaşılmaktadır** (bkz. F.1-2).

Cephe düzeni: Yapı, Neoklasik üslûpta ve cephe akslarındaki girişlere göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Batı cephesindeki dışarı taşırılmış giriş bölümü, tuğra madalyonu olan üçgen bir alınlıkla vurgulanmıştır. Bu bölümdeki basık kemerli giriş kapısına iki kollu bir rampa ile ulaşılır. Rampanın altında bir çeşme yapılmıştır (bkz. F.7). Kuzey ve güney cephelerindeki girişin üstünü ise 4 adet Toskana düzeninde mermer sütunla taşınan ve üstü balkon olarak kullanılan saçaklar örtmektedir (bkz. F.12,15-16). Güney cephesi giriş bölümünde, üçgen alınlık içinde kitabe ve Osmanlı armasına yer verilmiştir (bkz. F.14).

Doğu ve batı cepheleri ile orta avluya bakan cephelerde, zemin ve giriş kat pencereleri düzatkılı, üst kat pencereleri ise basık kemerlidir (bkz. F.17-19). Kuzey ve güney cephelerinde zemin ve üst kat pencereleri basık, giriş kat pencereleri ve güney cephesinde üst katta orta bölümdeki pencereler yarım daire kemerlidir. Tüm pencereler söveyle çevrilmiştir. Cephelerde katlar arasında ve saçakta profilli silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Sadece kuzey ve güney cephelerinin giriş bölümü, zemin ve giriş katı seviyesinde taşla kaplanmıştır (bkz. F.12,16).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 136 cm, birinci katta 132 cm, ikinci katta ise 78 cm'dir. 19. yüzyıla ait bir fotoğraftan özgün kat döşemelerinin bazı mekânlarda ahşap olduğu tespit edilmiştir (bkz. F.22).

---

* Tek katlı ve dikdörtgen planlı bu yapının özgün planı hakkında bilgi elde edilememiştir. Fotoğrafta kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının güney cephesinde kemerli pencereler görülmektedir.

** Cezar, iç avlunun batı yönünde ikinci koridora açılan kısımda okulun hamamı olduğunu belirtmektedir (Cezar, 2002: 487). Ancak yapının özgün planı değiştirildiğinden bu bölüm tespit edilememektedir.

Yemekhane

Yapı, dikdörtgen şeklinde ve 21.80x53.35m boyutlarında olup, arazi eğiminden dolayı doğu yönünde kısmî bodrum kat üzerinde tek katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. H.2-3). Özgün planı bodrum katta bir orta koridora açılan mekânlardan, giriş katta ise bir orta hole açılan iki bölümden oluşmaktadır. Giriş katında batı yönündeki büyük salon ahşap direklerle çevrili olup orta bölümü yine ahşap kolonlarla üçe ayrılmıştır. Ortadaki bölümün üstü kubbelerle, diğer bölümler ise kaset biçiminde tavanla örtülmüştür. Kubbe içleri ve tavanlar kalem işi ile bezelidir* (bkz. F.24).

Neoklasik üslûptaki yapı, batı cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Yarım daire kemerli giriş kapısı taş söveyle çevrili olup, iki yanında Toskana düzeninde mermer sütunlarla vurgulanmıştır. Kapının iki yanındaki pencereler yarım daire kemerli, diğer pencereler ise basık kemerli olup profilli söveyle çevrilmiştir. Kapı aksında, saçak seviyesinde ortada Osmanlı arması ve yanlarda kitabeye yer verilmiştir (bkz. F.23,26). Yapının doğu cephesinde de bir girişi vardır. Bodrum kat pencereleri yarım daire kemerli, giriş kat pencerleri ise basık kemerli olup profilli söveyle çevrilmiştir. Kat arasında düz, saçakta ise profilli silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.25,27-28).

Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarları moloz taşla örülmüş, tuğla ise belirli seviyelerde hatıl olarak kullanılmıştır. Bodrum-zemin kat arasında "I" profilli putrellerden oluşan volta döşeme yapılmıştır. Giriş katın tavanı ise ahşap kirişlemelidir. Büyük salondaki eliptik şeklindeki kubbelerin strüktürü ahşaptır.

Jimnastikhane

Dikdörtgen şeklindeki yapı 16x92 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. H.2-3). Özgün planı ve cephe düzeni hakkında bilgi elde edilememiştir. Yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.29-30). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının beden duvarları alt katta 86 cm, üst katta 74 cm kalınlıktadır. Alt katta, üst katın döşemesini taşımak için "U" profilli iki putrelin birleşiminden oluşan 20.5x24 cm kesitli metal taşıyıcılar kullanılmıştır.

* Kubbelerdeki manzara ve çeşitli kompozisyonlardan oluşan bu resimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yum, 1994: 146-148.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 35)

Okul, yemekhane* ve jimnastikhane yapıları korunması gerekli kültür varlıkları olarak tescil edilmiş olup, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedirler. Haritalarda görülen jimnastikhane ve yemekhane arasındaki tek katlı yapı ise (bkz. H.2-3), Kurul kararıyla** 1983'te yıkılarak yerine 2 katlı otopark yapılmıştır. Okul yapıları müzeye çevrilince açık alanlar bazı askerî objeler, kitabeler, arma vb. mimarî öğelerin sergilenmesi amacıyla düzenlenmiştir. Tescilli müze binalarının dış cephelerinin boyaları Kurul izni ile yenilenmiştir***.

Okul Yapısı

Yapının Cumhuriyet Caddesi'ne bakan ve ana girişlerinden birinin bulunduğu batı cephesi 1950'lerin sonlarında yıkılmıştır**** (bkz. F.7-10). Okulun 1964 yılında askerî müze olarak kullanılmasına karar verilince restorasyon projesi ulusal bir yarışma sonucunda seçilen Prof. Dr. Nezih Eldem tarafından hazırlanmıştır. 1966 yılında başlayan onarım çalışmalarının ilk bölümü 1986, ikinci bölümü ise 1991 yılında tamamlanmıştır*****. Bu onarımda kat döşemeleri betonarme olarak yenilenen yapının özgün planında ve dış cephelerinde de çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Batı cephesi sağır bir kütle olarak düzenlenmiş ve içte müze için çeşitli mekânlar oluşturulmuştur (bkz. F.10). Güney kanadının orta avluya bakan bölümüne, mehter konserleri için 500 kişilik bir amfi eklenmiştir (bkz. F.20-21) (Çoruhlu, 1994: 373). Yapının güney kanadı kültür sitesi olarak düzenlenmiş, diğer kanatları ise müze sergi salonlarına ve idarî bölümlere ayrılmıştır (bkz. Ç.1).

Yemekhane

Askerî Müze'ye verildikten sonra binanın bir bölümü kütüphane, diğer bölümü mehter takımının çalışmaları için "meşkhane" olarak kullanılmıştır. 1986 yılında kütüphane, 1991 yılında mehter bu binadan okul yapısına taşınmıştır (Çoruhlu, 1993: 374). Yapının doğu

---

* Yemekhane yapısı, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 16-12-1998 tarih ve 10485 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiş ve koruma grubu II olarak belirlenmiştir. Kurul Arşivi'nde okul ve jimnastikhane yapılarının tescil kararlarına ulaşılamamıştır.

** G.E.E.A.Y.K., 11-06-1983 tarih ve 15153 sayılı yazısında, eski bakım yeri olarak anılan yapının korunmasına gerek bulunmadığına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** I Numaralı K.T.V.K.K., 17-02-1993 tarih ve 4393 sayılı yazısında, boyanmak istenen binaların fotoğrafları ve renk örnekleri ile birlikte proje müellifinin görüşlerini içeren raporun Kurul'a iletilmesine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** Cezar, batı kanadındaki koridorun duvarında mermer levhalar üzerinde I. Dünya Savaşı'nda şehit düşmüş Harbiyeli subayların isim listesinin yer olduğu bölümün de yıkıldığını ifade etmektedir (Cezar, 2002: 487).

***** G.E.E.A.Y.K., 14-07-1968 tarih ve 4079 sayılı yazısında mevcut bina ve avlu cephelerinin korunmasına, içeride gerekli değişikliklerin yapılmasına; cephede ve avlularda yapılan yeni bina kısımlarının mimarî projesindeki gibi yapılmasının eski eser bakımından hiç bir sakıncası olmadığına; ön cephedeki kitabe ve çeşmenin uygun bir yere taşınarak değerlendirilebileceğine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

cephesindeki dışarı taşırılmış tek kat yüksekliğinde, üstü teras olarak düzenlenmiş muhdes giriş bölümünün ne zaman yapıldığı belirlenememiştir (bkz. F.27).

Yemekhane yapısı 2002-2003 yılları arasında restore edilmiştir*. Bu onarımda raspa, söküm ve sondajlar sonrasında belirlenen muhdes duvarlar, ekler ve bölmeler kaldırılmıştır. Giriş kattaki büyük salonda, sarkan ve bağlantı noktalarından ayrılan eliptik kubbeler askıya alınmış ve tekrar yerlerine oturtulmadan önce sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Ahşap çıtalarla ve çinko plakalarla sarılan, çürümüş ve bozulmuş ahşap direkler onarılmıştır. Kalem işi bezeli tavanlar özgün desen şemasına ve renklerine göre restore edilmiştir. Bodrum katta alt bölümleri beton dolgu ile kapatılan pencereler açılmıştır. Pencere ve kapı doğramaları ahşap olarak, söveler ve silmeler sunî taşla yenilenmiştir. Ahşap çatı konstrüksüyonu çelik taşıyıcılı olarak değiştirilmiş ve üzeri yeniden kiremitle kaplanmıştır. Dış cepheler yeniden sıvanıp boyanmış**, Osmanlı armasının bakım ve onarımı yapılmıştır***. Yapı günümüzde sosyal ve kültürel amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Jimnastikhane

1951 yılında Askerî Müze'nin kullanımına verilen yapı, 1959 yılında sergi salonu olarak düzenlenmiştir. 1991 yılında restorasyonu biten eserler, müzeye çevrilen okul yapısına taşınmış ve jimnastikhane boşaltılmıştır (Çoruhlu, 1994: 374). Bu tarihten sonra Kurul izinleri**** ile 1990, 2000-2001 yıllarında onarılan yapı, günümüzde "Ahmet Fethi Paşa Salonu" adıyla sosyal ve kültürel amaçlı olarak kullanılmaktadır (bkz. F.29-30).

---

* I Numaralı K.T.V.K.K., 16-12-1998 tarih ve 10485 sayılı yazısında, yapının rölövesini ve restitüsyon projesini onaylamış, tavanın aynen korunması gerektiğine, kantin ile wc'lerin bahçedeki depo içerisinde çözülmesi kaydıyla restorasyon projesinin uygun olduğuna, temizlik ve konservasyon işlemlerinin "İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Müdürlüğü"nün raporu doğrultusunda ve denetiminde yapılmasına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). Kurul, 30-06-2003 tarih ve 15051 sayılı yazısında, onarımın restorasyon projesinde belirtilen esaslara uygun olarak yapılmadığını, "İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Müdürlüğü"nün denetimi dışında yapıldığını belirtmiş ve bu konuda Kurul'a bilgi verilmesi gerektiğine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** Bu bilgiler 2002 yılında onarım sırasında yerinde yapılan mimarî incelemede, restorasyonu gerçekleştiren Mires Ltd. Şti. yetkilisinden alınmıştır.

*** 30-04-2004 tarihinde bakım ve onarımı yapılan 350 kg. ağırlığındaki beyaz Afyon mermerinden yapılan Osmanlı armasının vinç yardımıyla yerine kaldırılıp, heykeltraş tarafından monte edilmesine tanık olunmuştur.

**** I Numaralı K.T.V.K.K., 26-09-1990 tarih ve 2103 sayılı yazısında onarımın Prof. Dr. Nezih Eldem'in projesine göre yapılmasına, eski mekânların bölünmeden aynen korunarak kamuya açılması gerektiğine, giriş aksının korunmasının uygun olacağına, giriş saçağının muhdes olduğuna, üst katın er koğuşu olarak Eldem'in projesine göre düzenlenebileceğine karar vermiştir. Kurul, 19-12-1990 tarih ve 2356 sayılı yazısında projede kaldırılması önerilen merdivenlerin kaldırılmayıp üzerinin geçici olarak platformla kapatılmasının uygun olduğuna, üst katta her 2 salona ait gösteri tesisatı ara kat mahallerinde statik açıdan bir onarım gerekli olursa uygulama projesinin yapılmasına karar vermiştir. Aynı Kurul, 25-10-2000 tarih ve 12330 sayılı yazısında 660 sayılı İlke Kararı'na göre yapıda basit onarım yapılabileceğine karar vermiştir. Kurul, 12-02-2001 tarih ve 12608 sayılı yazısında, pencerelerin onarılması için 1994-1996 onarım öncesi fotoğraflar esas alınarak hazırlanacak belgelerin Kurul'a sunulmasını istemiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

Mekteb-i Harbiye'nin şehir içindeki konumu ve yapıların niteliği nedeniyle kültür sitesi ve müze olarak kullanılması uygundur. Ancak 1950'li yıllarda okul yapısının batı cephesinin yıkılıp yerine sağır bir kütle yapılması yapının özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur (bkz. F.9-10). Özgün kat döşemelerini halen koruyan ve sanat tarihi açısından önemli tavan işlemeleri olan yemekhane yapısı bu özellikleri dikkate alınarak restore edilmiştir. Yapı, sosyal ve kültürel amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Jimnastikhane yapısı ise, kat döşemeleri değiştirilmesine karşın özgün metal taşıyıcılarını halen korumaktadır.

5.3.1.2 Mühendishane

Mühendishane, Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Sütlüce Semti'nde, Karaağaç Caddesi üzerinde ve 293 pafta, 1883 ada, 37 parseldedir. Yapı, günümüzde 5.956 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 36,45)

Mühendishane (Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümâyûn) ilk olarak III. Selim (hd 1789-1807) döneminde, 1795 yılında Humbaracı ve Lağımcı Ocağı Kışlası yakınında bir binada açılmıştır*. Günümüzde mevcut olan yapı, kuzey cephesindeki 1264/1847-1848 tarihli kitabe** ve tuğraya göre (bkz. F.6), Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir*** (bkz. F.1). Yapının güney cephesindeki 1307/1889-1890 tarihli kitabeye**** göre (bkz. F.7) yapı, II. Abdülhamid döneminde yenilenmiştir. BOA'nde de yapının inşası, yenilenmesi ve kullanımı

---

* İlk mühendishane yapısı, bu yapının kitabesi ve kışla yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 4. bölüm.

** Mühendishane'nin, manzumesi şair Ziver tarafından yazılan 26 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Hakîm-i kâr-sâz-ı saltânattır / Şehen-şâh-ı zemân Abdülmecîd Hân*
Ol aldan merkez-i pergâr-ı şevket / Cihân bir dâire olmuş ana san
Kelâmı hikmetü'l-işrâk-ı devlet / Vücûdu burc-i adle mihr-i dirahşân
Logaritma adedde olmaz ensâb / Hesâb-ı lütfûna yok hadd ü pâyân
Zevâyâ-yı cihân adlâ-yı ahdeyn / Bul aldan başka resme girdi devrân
Sülüs resm edip bünyân-ı mülkün / Eder Rum u Arabla Türk'e fermân
Olup şekl-i murabba '-ı rub'ı meskûn / Cihâna koydu re'yi çâr erkân
Heyûlâ'-yı cihâna hüsn-i sûret / Virelden pâdişâhân oldu hayret
Mühendis-hâne-yi kıldıkta tecdîd / Dediler resmine zînde bünyân
Durunca hendese üzre binâsın / Olur Öklidis elbet anda rubân
Zemân-ı haşre dek ol padişâhın / Ola ömr-i hümâyûnu firâvân
Mücevher bu iki târih-i Zîver / Verir bu beyt-i nazma ziynet ü şân
Mühendis-hânesin âbâd etti / Felâtun-menkıbet Abdülmecîd Hân
1264"
(Açıklama: Kitabe Sn. Yücel Demirel tarafından okunmuştur.)

*** Tuğlacı'ya göre yapı, 1850 yılında Garabed Kalfa tarafından yeniden inşa edilmiştir (Tuğlacı, 1993: 277).

**** Mühendishane'nin, manzumesi şair Ahmet Muhtar Efendi tarafından yazılan 12 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Eylemişti Hân-ı Selîm-i sâlis-i rahmet-nişîn / Sâha-pirâyende-i inşâ mühendis-hâneyi*
Sonra firdevs-âşîyân Abdülmecîd Hân eyledi / Şekl-i dil-cûda esâs-ârâ mühendis-hâneyi
Hüsrev-i rûşen-nazar Sultan Hamîd-i dâd-ger / İhtiyâca görmedi evfâ mühendis-hâneyi
Eyledi tevsî' için tedvîr-i per-gâr-ı kerem / Sâbıkından yaptı pek bâlâ mühendis-hâneyi
Hikmeti'l işrâk-i nusret fenn-i harb-i askerî / Sâyesinde eyledi mücellâ mühendis-hâneyi
Çâkeri Muhtar tanzîm eyledi tarîhini / Kıldı dâdâr-ı zemân ihyâ mühendis-hâneyi
ketebe .....
1307"

ile ilgili 1263-1325/1847-1907 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 45, Çzg.3).

Yapı, 1848-1877 yılları arasında "Topçu ve İstihkam Okulu", 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda hastahane, 1879-1912 yıllarında "Topçu Okulu" olarak kullanılmıştır*. 1912-1913 Balkan Savaşı sırasında kapatılan okul depoya çevrilmiş, 1913-1914'te "Topçu ve İstihkam Okulu", 1914-1918 yılları arasında I. Dünya Savaşı sırasında yine depo olarak kullanılmıştır. 1918-1920 yıllarında "Harp Okulu" olarak hizmet veren yapı, 1920-1923 yılları arasında itilaf kuvvetlerinin işgalinde kalmış, 1924-1941 döneminde "Topçu ve Atış Okulu", 1941-1945'te "52. Tümen Komutanlığı", 1946-1961'de "Levazım Deposu", "İstihkam Yedek Subay Okulu" ve çeşitli askerlik şubeleri, 1961-1980 arasında "Levazım Maliye Okulu", 1980-1990 yıllarında ise "Personel Okulu" olarak kullanılmıştır. Yapı, 1990'dan itibaren "İstanbul Askerlik Dairesi Başkanlığı" olarak hizmet vermektedir**.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 36)

Haliç kıyısında "*Humbara-hâne*"nin (Humbaracı ve Lağımcı Ocağı Kışlası) yanında inşa edilen mühendishane, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda ve 20. yüzyıl başına ait başka bir haritada "L" şeklinde çizilmiştir (bkz. H.1-2). Günümüzde mevcut olan yapı ise, dikdörtgen şeklinde olup ortası avluludur. 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta, Mühendishane'nin doğu cephesinde 17 pencere olduğu görülmektedir. Günümüzde ise yapının bu cephesinde 29 pencere vardır (bkz. F.2,4-5). Fotoğraftan yapının kitabesinde değinildiği gibi 1307/1889-1890'daki yenilemede kuzey ve güney yönünde uzatıldığı ve giriş cephesinin yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Yapı, sadece batı yönünde moloz taş ve tuğla hatıllı yüksek bir bahçe duvarı ile çevrilmiştir. Güneybatı yönündeki bahçe kapısı basık kemerli olup iki yanında pilastrlar vardır (bkz. F.10).

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu yapı 47.80x75.08 m boyutlarında olup, güney kanadında kısmî bodrum kat üzerine 2 katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. Ç.1). Yapının güney cephesinde dışa doğru çıkıntılı olarak düzenlenen bir girişi vardır. Giriş kapısının üstünde hünkâr dairesi yer almaktadır. Özgün planı zemin ve üst katta orta avluya bakan mekânlardan oluşmaktadır.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı güney cephesindeki giriş bölümüne göre simetrik düzende tasarlanmıştır. Yüksek kaideli ve kompozit başlıklı dört mermer sütunun taşıdığı giriş bölümü kademeli olarak dışarı taşırılmıştır. Sütunların yanında daha geriye çekilmiş olan

* Sakaoğlu, 1899-1900'da Mühendishane ve Hendese-i Mülkiye'de 92 erkek öğretmenin görev yaptığını ve 1 kız, 283 erkek öğrencinin eğitim gördüğünü yazmaktadır (Sakaoğlu, 2003: 116).
** İşlev değişikliği bilgileri Askerlik Dairesi Başkanlığı İdare Amirliği'nden alınmıştır.

cephedeki yarım daire kemerli açıklıklar kâgir ayaklara oturmaktadır. Yarım daire kemerli giriş kapısı kompozit başlıklı çift pilastrlar ve bitkisel süslemelerle vurgulanmıştır. Giriş kapısının üstüne yine bitkisel desenlerle çevrili kitabe taşı ve oval tuğra madalyonu yerleştirilmiştir (bkz. F.3,7-8).

Giriş bölümünde parmaklıklı çatı parapeti yapılmış, üstünde ise Osmanlı armasına yer verilmiştir. Bu bölümdeki üst kat pencereleri yarım daire kemerli olup profilli söve, geometrik ve bitkisel desenli süslemeler ve üst kısımda küçük konsollarla taşınan üçgen alınlıklar yapılmıştır. Yapının bodrum ve zemin kat pencereleri basık kemerli, üst kat pencereleri ve orta avluya bakan pencereleri ise düzatkılıdır (bkz. F.2,5,8). Güney cephesinde profilli kat silmesi olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Cepheler sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı bodrum katta 90-100 cm, zemin katta 70 cm, üst katta 50-57 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 36)

Mühendishane, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 30-05-1985 tarih ve 1042 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapı onarımlar nedeniyle özgün planını ve bazı cephe özelliklerini yitirmiştir. Batı yönündeki kâgir bahçe duvarının taşıyıcılık sorunu ve malzemesinde bozulmalar vardır.

Yapının kat döşemeleri 1961 yılında betonarme olarak yenilenmiş ve betonarme merdivenler yapılmıştır** (bkz. F.11). Mekânlar ihtiyaca göre duvarlarla bölünmüş, güney ve kuzey kanatlarında orta avluya bakan koridor cephesi camlı doğrama ile kapatılmıştır. Kuzey cephesine sonradan bir giriş kapısı açılmış ve üstüne özgün yeri belirlenemeyen kitabe ve tuğra madalyonu yerleştirilmiştir (bkz. F.6). 1999 yılındaki depremden sonra yapıda güney-batı yönüne doğru bir kayma olduğu ve duvarlarda çatlaklar oluştuğu tespit edilmiştir. 2003'te duvarlardan örnek alınmış ve bir güçlendirme çalışması yapılması düşünülmüş, ancak henüz bir uygulama yapılmamıştır.

Giriş kapısının bulunduğu güney cephesindeki mermer sütunlarda ve sövelerde yoğun kirlilik vardır. Bu cephedeki Osmanlı arması ile çatı parapeti Kurul kararıyla 2003 yılında restore

---

* I Numaralı K.T.V.K.K., 20-03-1996 tarih ve 7597 sayılı yazısıyla yapının önünde ve Karaağaç Caddesi refüjü üzerindeki 7 adet ağacı da "anıt ağaç" olarak tescil etmiştir. Kurul, 18-11-1998 tarih ve 10405 sayılı karar yazısıyla yapı için bir onarım izni vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** G.E.E.A.Y.K, 09-07-1961 tarih ve 1606 sayılı yazısıyla bütün dış cephelerde onarım yapmamak, düz ve kemerli pencereleri aynen korumak koşuluyla yapının kat döşemeleri ile bölmelerinin betonarme ve kâgire çevrilmesine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

edilmiştir* (bkz. F.8-9). Bu cephenin bütününde temizlik yapılması hakkında bir Kurul kararı vardır**. 1999 yılından itibaren pencere doğramaları plastik olarak yenilenmektedir. Binanın iç mekânlarında sıva, boya gibi periyodik bakım yapılmaktadır. Günümüzde yapının bodrum katında depolar ve kazan dairesi, zemin ve üst katlarında idarî bürolar ve servis mekânlarına yer verilmiştir.

Yapıdaki son dönem müdahaleleri Kurul denetiminde yapılmaktadır. Binada deprem sonrası oluşan kayma ve çatlakların giderilmesi için yapılması düşünülen güçlendirme çalışmasını uygulamak gerekmektedir. Yapının 8 askerlik şubesini barındırması sebebiyle, günde 2.000 kişinin işlem yaptırdığı öğrenilmiştir.

5.3.1.3 Toptaşı Askerî Rüştiyesi

Toptaşı Askerî Rüştiyesi, Üsküdar İlçesi'ne bağlı Tabaklar Semti'nde, Eski Toptaşı Caddesi üzerinde ve 260 ada, 37 pafta, 9 parseldedir. Yapı, günümüzde 1.563 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 37,45)

Toptaşı Askerî Rüştiyesi, doğu cephesinde giriş kapısı üstündeki 1292/1875-1876 tarihli kitabesine*** göre (bkz. F.4-5), Abdülaziz döneminde açılmıştır****. Yatılı olmayan rüştiye, orta okul seviyesinde, dörder sınıflı bir askerî okul olarak eğitim vermiştir. 1293/1876-1877

---

* I Numaralı K.T.V.K.K., 19-11-2003 tarih ve 15560 sayılı yazısıyla bu onarıma izin vermiştir. Onarım için yapının güney cephesine bir iş iskelesi kurulmuştur. Kandıra taşından yapılan çatı parapetinde yüzey temizliği, sağlamlaştırma ve bölgesel dolgular yapılmıştır. İşlevini kaybeden elemanlar aslına uygun olarak imal edilip mevcut kenet sistemi kullanılarak yerine takılmıştır. Birleştirmelerde gerekli yerlerde epoksi-bar kullanılmıştır. Parapet altındaki bozulmuş silmeler de yüzey temizliği ve kısmen çürütme yapılarak onarılmıştır. 2 m çapındaki demir döküm armanın yüzey korozyonu mekanik olarak temizlenmiş, arka yüzeyindeki dolgular alınmış, akrilik boyalar ile renklendirilmiş, arka yüzeyi silikonlu siyah renkli boya ile korunmuştur. Armanın tüm yüzeyine paraloid B72 sürülmüştür. Armanın arkasına, çatı altındaki beton zemine inen sökülebilir demir destekler yapılmış, bunlara da antipas uygulanmıştır (Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuarı Müdürlüğü ile onarımı yapan ARK İstanbul Firması'nın raporundan).

** I Numaralı K.T.V.K.K., 18-02-2004 tarih ve 15778 sayılı yazısıyla, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuarı Müdürlüğü'nün raporu doğrultusunda mermer temizliğinin yapılabileceğine, doğal taş kısımlar hariç pilastr, söve, silme gibi cephe süslemelerinin beyaz, diğer yüzeylerin ekteki renk örneği gibi boyanabileceğine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). Bu restorasyon çalışmasına henüz başlanmamıştır.

*** Okulun manzumesi şair Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından hazırlanan ve Aziz Bey tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:

"*Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye*"
"*Hazret-i Abdülazîz Hân ma'arif-pîşenin / Mülkün istikbâlini te'mîndir emniyyesi*
Onun için açtı yer yer muntazam rüşdiyyeler / Ne Stanbul ve ne Bağdad kaldı ne Suriyesi
Nakd-i vakti sarf edip gel cem'-i zâd-ı dâniş et / Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi
Hâme-i tâz-ı vatan Hüsnî dedi târihine / Feyz ü ilmin menba'dır askerî rüşdiyyesi"
"*sene 1292 ketebe Azîz*"

**** Okulun yapımı için "*Mekâtib-i Askeriyye Nâzır-ı Sânisi Mîr-livâ Saâdetlü*" Süleyman Paşa döneminde 250.000 kuruş harcanmıştır (Haskan, 2001: 932).

tarihli "*Sâl-nâme*"'ye göre, 1876 yılında okulun 6 öğretmeni*, 1 dahiliye subayı ve 148 öğrencisi vardı**. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânından sonra 3 sınıfa indirilen ve sonrasında kapatılan okul, 1914'te mülkiye rüştiyesi ile birleştirilmiştir (Haskan, 2001: 932). BOA'nde, okulun idarî kadrosu ile ilgili 1310/1893, 1325/1908 tarihli bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 45, Çzg.4). 1908'de "Sokollu Numune Okulu", daha sonra "Üsküdar Toptaşı 15. İlkokul", 1940'ta "Sokollu Mehmet Paşa İlkokulu" adıyla hizmet veren okul bir süre boş kaldıktan sonra 23 Kasım 1959'da yeniden eğitime açılmıştır. Yapı, 1992 yılından itibaren "Sokollu Mehmet Paşa İlköğretim Okulu" adıyla eğitim amaçlı olarak kullanılmaktadır***.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 37)

Okul, 16. yüzyılda yapılan Toptaşı (Valide-i Atik) Külliyesi'ne ait bir bina üzerine inşa edilmiştir**** (bkz. H.1). Eğimli bir parselde yer alan yapının girişi Eski Toptaşı Caddesi tarafındadır. Okulun batısında bir bahçe vardır*****.

Plan: 19. yüzyıla ait bir fotoğraftan, üzerine okul yapılan tabhanenin zemin kat planının bir iç avluya açılan mekânlardan oluştuğu anlaşılmaktadır****** (bkz. H.1, F.1,7). Giriş kapısı aksındaki merdivenle üst kata ulaşılır. Üst katın planı içteki avluya bakan koridora açılan mekânlardan oluşur. Batı yönünde koridorun sonundaki bir kapıdan küçük bir terasa çıkılmaktadır.

Cephe düzeni: Tabhane okul olarak düzenlenirken, büyük kemerli açıklıkları olan doğu cephesinde, zemin katta yapı aksında bir giriş kapısı açılmıştır. Basık kemerli kapı iki yanında Korent başlıklı, yivli sütunlarla vurgulanmıştır. Kapının üstünde bitkisel süslemeler arasında kitabeye, profilli bir silmeden sonra yarım daire kemerli niş içinde çeşitli silâh ve sancak kabartmaları ile en üstte oval tuğra madalyonuna yer verilmiştir (bkz. F.4-5). Yapının üst katı ise Neoklasik üslûpta tasarlanmıştır. Doğu ve kuzey cephelerinde profilli bir silmeyle zemin kattan ayrılan üst kat pencereleri yarım daire kemerlidir. Yapı aksındaki bölümde pencere aralarında ve yapının köşelerinde pilastrlar vardır. 19. yüzyıla ait fotoğrafta güney cephesinde

---

* Toptaşı Askerî Rüştiyesi'nin öğretim kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 2000: 52-55.

** 1294/1877-1878 tarihli "*Sâl-nâme*"de ise, okulun 6 öğretmeni ve 141 öğrencisi olduğu yazılıdır (Sakaoğlu, 2003: 90).

*** Yapının 20. yüzyıldaki kullanımıyla ilgili bilgiler okul idaresinden alınmıştır.

**** Haskan, bu binanın Toptaşı (Valide-i Atik) Külliyesi'nin tabhanesi olduğunu yazmaktadır. Kaynakta, bu yapının Nizâm-ı Cedîd ve Sekbân-ı Cedîd dönemlerinde imaret ve darüşşifa ile beraber süvari kışlası olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Haskan, 2001: 931). BOA'ndeki 1282/1866 tarihli belgeden ilk önce askerî olmayan bir rüştiye inşasının düşünüldüğü anlaşılmaktadır (bkz. EK 45, Çzg.4).

***** Haskan, okulun bahçesinde Topçu Kaymakamı Emin Bey tarafından 1271/1854-1855 tarihinde hayvan sulamak için "*Acı Çeşme*" adında bir çeşme yaptırıldığını belirtmiştir (Haskan, 2001: 931). Yerinde yapılan incelemede bu çeşmenin günümüzde kullanılmadığı tespit edilmiştir.

****** Okul yapısının kat planlarının özgün çizimleri, 19. yüzyıla ait bir fotoğrafla belgelenmiştir. Ancak fotoğraftan yapının mekân isimleri okunamamaktadır.

pencere şeklinde sağır nişler olduğu ve profilli bir saçak silmesi yapıldığı görülmektedir (bkz. F.2-3). Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Üst katın cephelerinde sıvada yatay derzler yapılmıştır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta kuzey cephesinde 112 cm, doğu cephesinde 85.5 cm, güney cephesinde 72.5 cm; üst katta 66.5 ve 74.5 cm'dir. Zemin katta tabhane yapısına ait mekânların kubbe ve tonozlarla örtülü olduğu anlaşılmaktadır (bkz. F.9-10). Diğer mekânların özgün kat döşemeleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 37)

Toptaşı (Valide-i Atik) Külliyesi'nin bulunduğu tarihî bir dokuda yer alan okul yapısına ait bir tescil kararına rastlanmamıştır. Halen, Maliye Hazinesi mülkiyetinde ve M.E.B'nın kullanımında olan yapı, onarım ve müdahaleler nedeniyle plan ve cephe özellikleri açısından mimarî özgünlüğünü kısmen yitirmiştir.

16. yüzyıla ait tabhane yapısına, 19. yüzyıl sonunda okul işlevi verilip üst kat ilâve edilirken tabhanenin özgün planı değiştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde belirlenemeyen bir tarihte yapının kat döşemeleri betonarmeye çevrilirken de tabhanenin tonoz ve kubbe örtüleri kaldırılmış, iç avlunun bir bölümü kapatılmıştır (bkz. F.7-10). Kuzey cephesinde zemin katta düzatkılı kapı ve pencereler açılmış, güney cephesindeki sağır nişler ise pencere olarak düzenlenmiştir (bkz. F.2,6). Merdiven mahallinde bulunan ve içteki avluya bakan pencereler örülerek kapatılmıştır (bkz. F.11). Kapı ve pencere doğramaları özgün bölümlenme şekline uymadan yenilenmiştir. Giriş kapısının yanındaki sütunlar, kitabe taşı ve üst kısmındaki kabartmalar uygun olmayan şekilde renklendirilmiştir (bkz. F.5). Okul olarak kullanılan yapının mekânları derslik ve eğitmen kadrosunun odaları olarak düzenlenmiştir.

Toptaşı Askerî Rüştiyesi, öncelikle ilgili Kurul tarafından tescil edilerek korumaya alınmalı ve mimarî açıdan çizim ve fotoğrafla belgelenmelidir. Yapının günümüzde de eğitim amaçlı kullanılması uygundur. Dış cephelerde sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmaktadır. Ancak kitabe ve tuğranın uygun teknikte temizlenip renklendirilmesi gerekir. Okulun iç mekânları da yapının tarihsel kimliğini bozmayacak şekilde düzenlenmeli ve renklendirilmelidir.

5.3.1.4 Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi

Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi, Eminönü İlçesi'ne bağlı Gülhane Semti'nde, Alemdar Caddesi üzerinde ve 28 ada, 11-12 parseldedir. Yapı, günümüzde 1.485 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 38,45)

Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi, kuzeydoğu cephesindeki 1292/1875-1876 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.5), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. 1294/1877-1878 tarihli "*Sâl-nâme*"ye göre bu askerî rüştiyenin 1876 yılında, 6 öğretmeni** ve 153 öğrencisi bulunmaktaydı (Sakaoğlu, 2003: 90). BOA'nde, okulun idarî kadrosu ile ilgili 1311-1332/1893-1914 tarihleri arasındaki döneme bazı belgeler vardır (bkz. EK 45, Çzg.5). Okulun daha sonraki işlevleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. 1972'de "Adlî Tıp" binası ve 1997'den önce bir dönem "Devlet Güvenlik Mahkemesi" olarak kullanılan yapı, 1997 yılından itibaren "İstanbul Çocuk Mahkemeleri" binası olarak hizmet vermektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 38)

Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi, Topkapı Sarayı binalarından Alay Köşkü ve Bâb-ı Âlî'nin güneyinde yer almaktadır. Okul yapısının kuzeybatı ve güneybatısında, 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta ve 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda da görülen ve günümüzde mevcut olan mutfak, tuvalet, vb. işlevli ek yapılar inşa edilmiştir***. Kuzeydoğu ve güneydoğusunda kâgir bir duvarla çevrili bahçe içindeki okula (bkz. F.1, H.1), anıtsal nitelikteki bir bahçe kapısıdan ulaşılmaktadır. Bahçe kapısı sağında ve solunda İyon başlıklı, alt bölümü yivli mermer sütun çiftleriyle vurgulanmıştır (bkz. F.3). Günümüzde okul yapısı ve özgün ek yapı arasındaki kuzeydoğu duvarı üzerinde tarihi belirsiz bir çeşme bulunmaktadır.

Okul Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 18.85x46.76 m boyutlarında olup, güneybatı yönünde kısmî bodrum kat üzerine, 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı zemin katta birbirini dik kesen iki koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Koridorların uçlarında yer alan kapılarla dışarıya çıkış sağlanmıştır. Üst kata ana giriş kapısı aksındaki merdivenle ulaşılır. Yapı aksında dışarıya doğru çıkma yapan üst kattaki mekânı girişteki sütunlar taşımaktadır (bkz. F.1,2,4, Ç.1).

---

* Okulun, Toptaşı Askerî Rüştiyesi ile aynı olan, manzumesi şair Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından hazırlanan ve Aziz Bey tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:

"Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye"
"Hazret-i Abdülhamîd Hân ma'arif-pîşenin / Mülkün istikbâlini te'mîndir emniyyesi
Onun için açtı yer yer muntazam rüşdiyyeler / Ne Stanbul ve ne Bağdad kaldı ne Suriyesi
Nakd-i vakti sarf edip gel cem'-i zâd-ı dâniş et / Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi
Hâme-i tâz-ı vatan Hüsnî dedi târihine / Feyz ü ilmin menba'dır askerî rüşdiyyesi"
"sene 1292 ketebe Azîz"

** Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nin öğretim kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 2000: 28-31.

*** Okul yapısının ve özgün ek yapıların kat planlarının özgün çizimleri, 19. yüzyıla ait bir fotoğrafla belgelenmiştir. Ancak fotoğraftan yapıların mekân isimleri okunamamaktadır.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki okulun cepheleri yapı aksındaki girişlere göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Kuzeydoğu cephesinde giriş bölümünde yüksek kaideli Toskana düzeninde 6 adet mermer sütun vardır (bkz. F.2,4). Yarım daire kemerli giriş kapısının iki yanına üzerinde geometrik desenler bulunan pilastrlar yapılmıştır (bkz. F.8). Yapının pencere ve kapıları yarım daire kemerlidir. Sadece kuzeydoğu cephesindeki pencereler profilli söveyle çevrili olup kilit taşı motifiyle bezenmiştir. Bu cephede köşelerde ve üst katta çıkma yapan bölümde pencere aralarında kaideli ve başlıklı pilastrlar vardır (bkz. F.2-4). Üst katta yapı aksında, yarım daire kemerli niş içinde, kitabe ve oval tuğra madalyonu, onun da üstünde silâh vb. kabartmalar bulunmaktadır (bkz. F.5). Kat arasında ve saçakta profilli bir silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının kuzeydoğu cephesi taş kaplamalı, diğer cepheleri ise sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 94 cm, üst katta 73 cm, çıkma yapan bölümde ise 56.5 cm'dir*. Yapının bodrum katında volta döşeme tespit edilmiştir (bkz. F.16). Diğer mekânların özgün kat döşemeleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Ek Yapılar

Okul yapısının kuzeybatısında inşa edilen dikdörtgen şeklindeki yapı, 8.25x31.48 m boyutlarında olup tek katlıdır. 19. yüzyıla ait fotoğrafa göre özgün planı büyük bir mekân ve kuzey bölümünde iki küçük mekândan oluşmaktadır. Yapının pencereleri yarım daire kemerlidir. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 70 cm'dir. Bu ek yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1,7,14, H.1, Ç.1). Okul yapısının güneybatısındaki diğer ek yapı 6.22x21.34 m boyutlarındadır. 19. yüzyıla ait fotoğrafa göre tek büyük bir hacimden oluşan planı vardır. Özgün cephe özellikleri tespit edilemeyen ek yapı yığma kâgir olarak inşa edilmiş olup beden duvarı kalınlığı 40 cm'dir. Yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1,12, H.1, Ç,1).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 38,45)

Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi, G.E.E.A.Y.K.'nun 18-11-1972 tarih ve 6726 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetinde olan yapılar, zaman içindeki müdahalelerle özgün plan ve cephe özelliklerini kısmen

* 2000 yılında yapıda depreme karşı güçlendirme çalışması yapılırken yapının üst katta kısa doğrultudaki bazı taşıyıcı tuğla duvarlarının alt kat duvarlarının üstüne oturmadığı ve farklı akslarda inşa edildiği anlaşılmıştır. Zemin etüdü için açılan çukurlarda, uzun doğrultuda kalınlığı 120 cm'ye varan taşıyıcı tuğla duvarların temelde yaklaşık 2.50 m kalınlığında taş duvarlar üzerine oturduğu ve temel derinliğinin 2.5 m'ye kadar indiği ifade edilmiştir. Yapılan sondaj testlerinde ise, zeminin sıkışmış iri bloklu molozlardan oluştuğu saptanmıştır (2000 tarihli Boral Mühendislik Zemin Etüdü Raporu'ndan).

yitirmişlerdir. BOA'ndeki 1332/1914 tarihli bir belgeye göre, okulun kuzeydoğusundaki bahçe ve bahçe kapısı Alemdar Caddesi genişletilirken kaldırılmıştır (bkz. EK 45, Çzg.5). Okulun güneydoğusundaki bahçe duvarına sonradan bir kapı açılarak, yok olan bahçe kapısının 2 sütunu burada kullanılmıştır (bkz. F.3,9). Okul yapısı ile kuzeybatıdaki ek yapı arasına betonarme bir geçiş bölümü inşa edilmiştir (bkz. F.10). 2002-2003 yılları arasında yapılarda strüktürel açıdan depreme karşı bir güçlendirme çalışması yapılmıştır.

Okul Yapısı

Yapının kat döşemeleri ve merdiveni belirlenemeyen bir tarihte betonarmeye çevrilmiştir. Çatı yükseltilerek arka bölümde bazı mekânlar elde edilmiştir (bkz. Ç.2, F.11,13,19). Kapı ve pencere doğramaları özgün bölümlenme şekline uymadan yenilenmiştir. Tuğra madalyonunun yazı ve şekilleri kazınmış, kitabe ve kabartmalar renklendirilmiştir (bkz. F.5). 1999 depremi sonrası, yapıdaki özgün ve muhdes duvar birleşim yerlerinde çatlaklar meydana gelmiştir. 2002-2003 yılı güçlendirme çalışmalarında yapıda radye temel, bodrum ve zemin kat duvarlarında betonarme ve çelik taşıyıcılı güçlendirme yapılmıştır. Bu takviyeler alçı panellerle kapatılmıştır (bkz. F.16,18). Yapının taş kaplı kuzeydoğu cephesinde yoğun yüzey kirliliği vardır (bkz. F.4). Günümüzde mahkeme olarak kullanılan binanın mekânlarında idarî birimlere yer verilmiştir.

Ek Yapılar

Okulun tek katlı ek yapılarına belirlenemeyen erken bir tarihte volta döşeme yapılarak birer kat ilâve edilmiştir (bkz. F.7,10,12). Kuzeybatıdaki ek yapıda, 1999 yılında meydana gelen depremde zemin kat duvarlarında ve üst katta pencere kenarlarında döşemeye kadar inen çatlaklar oluşmuştur. Volta döşemelerin putrellerinde de paslanma sonucu sıvalar dökülmüştür. Bazı mekânlarda asma tavanlar yapılarak volta döşemeler kapatılmıştır. Bu yapının zemin katı tuvalet, depo, kısmî bodrum katı ise nezarethane olarak kullanılmaktadır. Üst katında ise mahkemenin idarî büroları bulunmaktadır. Okulun güneybatısındaki depo olarak kullanılan ek yapı da özgün cephe özelliklerini yitirmiştir.

Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nin mahkeme olarak kullanılması mekânların yetersizliği nedeniyle uygun değildir. Bu nedenle yapıya daha uygun bir işlev verilmelidir. Yapılarda sıva onarımı ve boya yenilemesi düzenli olarak yapılmaktadır. Ancak okul yapısının taş kaplamalı kuzeydoğu cephesinin bakım ve onarıma ihtiyacı vardır.

5.3.1.5 Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi

Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi, Fatih İlçesi'ne bağlı Ali Fakıh Semti'nde, Kocamustafapaşa Caddesi üzerinde ve 338 pafta, 1177 ada, 93 parseldedir. Yapı, günümüzde 2.173 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 45)

Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi, 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiştir*. 1294/1877-1878 tarihli "*Sâl-nâme*"ye göre, okulda 1876 yılında, 7 öğretmen** ve 139 öğrenci bulunmaktaydı (Sakaoğlu, 2003: 90). BOA'nde, okulun kullanımı ile ilgili 1311/1893 tarihli bir belge vardır (bkz. Çzg.6). Yapı, 1914'te "Numune Mektebi", daha sonra "Fatih 28. İlkokul", sonraki yıllarda ise "Kocamustafapaşa İlkokulu" adıyla eğitim amaçlı olarak kullanılmıştır. Eylül 1997'den itibaren de "Kocamustafapaşa İlköğretim Okulu" adıyla hizmet vermektedir***.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 39)

Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi, Sümbül Efendi Külliyesi'nin doğusunda, düz bir parselde inşa edilmiştir. Okul yapısının kuzeybatı ve güneybatısında, aynı dönemde inşa edilen mutfak, tuvalet vb. servis birimlerinin yer aldığı özgün ek yapılar vardır****. Bu birimlerden güneybatı yönündeki ek yapı günümüzde de mevcuttur (bkz. F.1, H.1). Kâgir bir bahçe duvarıyla çevrili okulun kuzeybatısında anıtsal nitelikte bir bahçe kapısı yapılmıştır. Bahçe kapısı iki yanında İyon başlıklı, kaideli ve pabuçtan sonraki bir bölümü yivli mermer sütun çiftleriyle vurgulanmıştır (bkz. F.8,10-11).

Okul Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı yaklaşık 24x30 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı zemin katta birbirini dik kesen iki koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Koridorların uçlarında yer alan kapılarla dışarıya çıkış sağlanmıştır. Üst kata ana giriş kapısı aksındaki merdivenle ulaşılır (bkz. F.1,12). Yapı aksında, üst katta dışarıya doğru çıkma yapan mekânı girişteki sütunlar taşımaktadır (bkz. Ç.1, F.3-4).

---

* Okulun kuzeydoğu cephesindeki kitabe ve tuğrasındaki yazılar kazınmış olduğundan inşa tarihi tam olarak tespit edilememektedir (bkz. F.6). Ancak okul planı ve cephe özellikleri açısından, 1292/1875-1876 tarihli Soğukçeşme ve Fatih askerî rüştiyelerine benzemektedir.

** Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi'nin öğretim kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 2000: 36-39.

*** Yapının 20. yüzyıldaki kullanımıyla ilgili bilgiler okul idaresinden alınmıştır.

**** 19. yüzyıla ait bir fotoğrafla, okul yapısının ve ek yapıların kat planlarının özgün çizimleri belgelenmiştir. Ancak fotoğraftan yapıların mekân isimleri okunamamaktadır.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki okulun cepheleri yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzendedir. Kuzeydoğu cephesinde, giriş bölümünde yüksek kaideli Toskana düzeninde 6 adet mermer sütun vardır (bkz. F.2-4). Yarım daire kemerli giriş kapısının iki yanında yer alan pilastrlar üzerinde geometrik desenler yapılmıştır. Kemer kısmında ise bitkisel süslemelere yer verilmiştir (bkz. F.5). Yapının zemin ve üst kat pencereleri ile giriş kapıları yarım daire kemerlidir. Sadece kuzeydoğu cephesindeki alt ve üst kat pencereleri profilli söveyle çevrili olup kilit taşı motifiyle bezenmiştir. Bu cephede, yapının köşelerinde ve üst katta çıkma yapan bölümde pencere aralarında kaideli ve başlıklı pilastrlar vardır. 19. yüzyıla ait fotoğraflarda üst katta, yapı aksında pencerelerin arasındaki yarım daire kemerli niş içinde Osmanlı arması, kitabe taşı ve tuğra madalyonu olduğu görülmektedir. Kat arasında ve saçakta profilli silme ve düz bir çatı parapeti yapılmıştır (bkz. F.2-3). Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının sadece kuzeydoğu cephesi taş kaplamalı olup diğer cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 92-97 cm, üst katta 77 cm'dir. Yapının özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir*.

Ek Yapı

Okulun güneybatısında mutfak olarak inşa edildiği düşünülen dikdörtgen şeklindeki yapı, yaklaşık 7,75x30 m boyutlarında olup tek katlıdır. Özgün planı bir büyük ve yanında daha küçük iki mekândan oluşmaktadır (bkz. F.1). Kapı ve pencereleri yarım daire kemerli olan yapı yığma kâgir olarak inşa edilmiştir. Beden duvarı kalınlığı 79-82 cm'dir. Güneybatı cephesinde taş-tuğla almaşık duvar örgüsü görülen ek yapının diğer cepheleri sıvalıdır (bkz. F.7-9,14).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 39)

Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi, G.E.E.A.Y.K.'nun 11-04-1980 tarih ve 11920 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Halen, Maliye Hazinesi mülkiyetinde ve M.E.B.'nın kullanımında olan yapılar, çeşitli zamanlardaki onarım ve müdahaleler nedeniyle plan ve cephe özellikleri açısından mimarî özgünlüklerini kısmen yitirmişlerdir.

Okulun kuzeydoğusundaki caddeye bakan bahçe duvarı önündeki muhdes ekler kaldırılarak, bahçe duvarı 1987 yılında yeniden yapılmıştır**. Özgün ek yapının kuzeydoğusuna, diğer ek

---

* Bu bilgi okul idaresinden alınmıştır.

** G.E.E.A.Y.K.'nun 11-04-1980 tarih ve 11920 sayılı karar yazısında, bahçe duvarının korunması gerekli kültür varlığı olduğu, Kocamustafapaşa Caddesi tarafındaki kısmının Belediye'ye devredilmesi, ancak bu kısmın imar

yapıların yerine tuvalet olarak kullanılan tek katlı bir bina inşa edilmiştir (bkz. H.1,F.13). Okul yapısı ve özgün yapı ile muhdes tuvalet arasındaki bahçe bölümünün üstü metal taşıyıcılı, eternit kaplı bir çatıyla örtülmüştür (bkz. F.13-14).

Okul Yapısı

1953 ve 1969-1970 yılındaki onarımlarda okulun özgün ahşap kat döşemeleri ve merdiveni betonarmeye çevrilmiş, çatı parapeti kaldırılmış (bkz. F.12,3-4), üst kat mekânları muhdes duvarlarla bölünmüştür (bkz. F.1, Ç.1). Yapıda 1989'da dış cephe temizliği yapılmasına* karşın, taş kaplı giriş cephesinde yüzey kirliliği sorunu devam etmektedir. 1999'da pencere ve kapı doğramaları özgün olmayan bölümlenme ile ahşap olarak yenilenmiştir**. Pencerelerdeki demir parmaklıklar özgün değildir. Okulun Osmanlı arması, kitabe ve tuğra madalyonundaki yazı ve şekiller belirlenemeyen bir tarihte kazılarak yok edilmiştir (bkz. F.2-3,6). Günümüzde okul olarak kullanılan yapının mekânları sınıf ve eğitmen kadrosunun odaları olarak düzenlenmiştir.

Ek Yapı

Ek yapının özgün planı değiştirilmiş ve tavanı betonarmeye çevrilmiştir. Kapı ve pencere doğramaları özgün olmayan bölümlenme ile ahşap olarak yenilenmiştir (bkz. F.14). Mekân yetersizliği nedeniyle okul yapısının yanısıra bu yapıda da sınıflara yer verilmiştir.

Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi günümüzde yine eğitim amaçlı kullanılmaktadır. Ancak öğrenci sayısının fazlalığı nedeniyle mekân boyutlarına yapılan müdahalelerle yapıların özgün mimarîsine zarar verilmiştir. Okul yapısının taş kaplı giriş cephesinde bakım ve onarım yapmalıdır. Osmanlı arması, kitabe ve tuğra yazıları tespit edilerek tamamlanabilir. Özgün ek yapı ve okul yapısı arasındaki muhdes çatı örtüsü kaldırılmalıdır. Okulun kuzeybatısındaki anıtsal giriş kapısının da onarıma ihtiyacı vardır. Okul işlevi nedeniyle yapı iç mekânlarında boya ile yapılan renklendirmeler yapının tarihsel kimliğine uymamaktadır. Yapıların günümüzdeki durumu mimarî açıdan çizim ve fotoğrafla belgelenmemiştir.

---

planına göre geri çekilerek yeniden aynı teknik ve malzeme ile yapılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 22-04-1998 tarih ve 9912 sayılı karar yazısında, yıkılması gündeme gelen bahçe duvarının yıkılamayacağı ifade edilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

* I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 24-07-1989 tarih ve 1177 sayılı karar yazısında yapıda herhangi bir tahribatın söz konusu olmadığı, ancak yapılan cephe temizliğinin ilgili kurumlara bildirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** I Numaralı K. T.V.K.K.'nun 09-04-1999 tarih ve 10725 sayılı karar yazısında, yapılan onarımların 14-07-1998 tarih ve 598 sayılı ilke kararına uygun olması gerektiği; binanın özelliği nedeniyle bakımın Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü denetiminde yapılabileceği belirtilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

5.3.1.6 Fatih Askerî Rüştiyesi

Fatih Askerî Rüştiyesi, Fatih İlçesi'ne bağlı Kirmasti Semti'nde, Fevzipaşa Caddesi üzerinde ve 248 pafta, 2125 ada, 7 parseldedir. Yapı, günümüzde 5.402 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 40)

Fatih Askerî Rüştiyesi, güney cephesindeki 1292/1875-1876 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.5), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. 1294/1877-1878 tarihli "*Sâl-nâme*"ye göre bu okulda 1876 yılında, 6 öğretmen** ve 339 öğrenci bulunmaktaydı (Sakaoğlu, 2003: 90). 1924-1925 ders yılında "13. İlkokul" adıyla*** sivil eğitim amaçlı kullanılan yapı (Koçu, 1971: 5520), 1997 yılından itibaren "Fatih İlköğretim Okulu" olarak hizmet vermektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 40)

Fatih Askerî Rüştiyesi, Fatih Külliyesi'nin güneyinde, Mıhçılar Sokağı'na cepheli ve bu yönden istinat duvarları ile desteklenmiş bir set üzerinde inşa edilmiştir. Okulun doğusunda külliyenin tabhanesi vardır. Okul yapısının batı cephesine bitişik olarak aynı dönemde inşa edilen mutfak ve yemekhane ile kuzeyindeki tuvalet vb. servis birimleri ise günümüzde mevcut değildir**** (bkz. F.1, H.1).

Plan: Yapı dikdörtgen şeklinde, 17.45x27.70 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı zemin katta birbirini dik kesen iki koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Koridorların uçlarında yer alan kapılarla dışarıya çıkış sağlanmıştır. Üst kata güney cephesindeki ana giriş kapısı aksındaki merdivenle ulaşılır. Yapı aksında, üst katta dışarıya doğru çıkma yapan mekânı girişteki sütunlar taşımaktadır (bkz. F.1-2).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki okulun cepheleri yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzendedir. Güney cephesindeki giriş bölümünde yüksek kaideli, Toskana düzeninde 6 adet mermer sütun vardır (bkz. F.2-3). Yarım daire kemerli giriş kapısının iki yanında yer alan

---

* Okulun, Toptaşı ve Soğukçeşme askerî rüştiyeleri ile aynı olan, manzumesi şair Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından hazırlanan ve Aziz Bey tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:

"*Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye*"
"*Hazret-i Abdülazîz Hân ma'arif-pîşenin / Mülkün istikbâlini te'mîndir emniyyesi*
Onun için açtı yer yer muntazam rüşdiyyeler / Ne Stanbul ve ne Bağdad kaldı ne Suriyesi
Nakd-i vakti sarf edip gel cem'-i zâd-ı dâniş et / Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi
Hâme-i tâz-ı vatan Hüsnî dedi târihine / Feyz ü ilmin menba'dır askerî rüşdiyyesi"
"*sene 1292 ketebe Azîz*"

** Fatih Askerî Rüştiyesi'nin öğretim kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 2000: 32-35.

*** Okul idaresinden yapının önceden "Köprülü Okulu", daha sonra da "Kız Sanat Okulu" isimleriyle hizmet verdiği bilgisi alınmıştır.

**** Okul yapısının ve ek yapıların kat planlarının özgün çizimleri, 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta görülmektedir. Ancak fotoğraftan yapıların mekân isimleri okunamamaktadır.

pilastrlar üzerinde ve kapının kemer kısmında geometrik ve bitkisel desenli bezemeler yapılmıştır (bkz. F.4). Yapının zemin ve üst kat pencereleri ile diğer giriş kapıları yarım daire kemerlidir. Sadece güney cephesindeki alt ve üst kat pencereleri profilli söveyle çevrili olup kilit taşı motifiyle bezenmiştir. Yapının köşeleri ile üst katta çıkma yapan bölümde pencere aralarında kaideli ve başlıklı pilastrlar vardır. Üst katta, yapı aksında pencerelerin arasındaki yarım daire kemerli nişte, kitabe taşı ve oval tuğra madalyonuna yer verilmiştir. Kat arasında ve saçakta profilli bir silme ve düz bir çatı parapeti yapılmıştır (bkz. F.3,6-7). Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 92 cm, üst katta, 50 ve 67 cm, çıkma yapan bölümde ise 40 cm'dir. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 40)

Fatih Askerî Rüştiyesi, T.K.T.V.K.Y.K.'nun 16-09-1987 tarih ve 3618 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Halen Vakıflar Bölge Müdürlüğü mülkiyetinde ve M.E.B.'nın kullanımında olan yapı, çeşitli zamanlardaki onarım ve müdahaleler nedeniyle plan ve cephe özellikleri açısından mimarî özgünlüğünü kısmen yitirmiştir. Okulun kuzeyindeki alanda 1980'lerden önce yapılan spor salonu Koruma Kurulu kararıyla* kaldırılmıştır. Okulun parselinde, okul yapısının batısındaki "kervansaray" olarak bilinen külliye binalarını kullanan (bkz. F.10, H.1) "Özel Akça Hastahanesi" tarafından hastahane için, 1993 yılında yapılan 6 ek yapı da Kurul kararıyla** Fatih Belediyesi'nce yıkılmıştır. Bu alanda, M.E.B. tarafından okulun mekânlarının yetersizliği nedeniyle yapılmak istenen yeni derslikler ve tuvaletlere de Kurul izin vermemiştir*** (bkz. F.11).

1967 yılında depremde hasar gören okul, 1968 yılında onarılmıştır. Bu onarımda kat döşemeleri betonarmeye çevrilen yapının planı da muhdes duvarlar ve iki merdiven mahalli yapılarak değiştirilmiştir. Kuzey cephesindeki giriş kapısı iptal edilmiş, doğu cephesindeki giriş kapısı pencere parapet seviyesine kadar duvar örülerek kapatılmıştır (bkz. F.7-8). 1982 yılında Fevzi Paşa Caddesi üzerindeki dükkânlarda, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından

---

* G.E.E.A.Y.K., 14-03-1980 tarih ve 11791 sayılı kararı ile bu alandaki spor salonun yıkılmasına karar vermiştir.

** I Numaralı K.T.V.K.K., 02-12-1998 tarih ve 10463 sayılı ile 03-01-2001 tarih ve 12521 sayılı yazılarında, bu alanda evvelce yapılmış bütün kaçak yapıların yıkılmasına, her türlü eklentinin kaldırılmasına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** Fatih İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, Kurul'a yazdığı 13-03-2002 tarih ve 3326 sayılı yazısı ile okulun bulunduğu 7 parselin tamamının okul alanı ilân edilmesi ve yeni imar planına işlenmesini istemiştir. Ancak, I Numaralı K.T.V.K.K., 04-12-2002 tarih ve 14472 sayılı yazısında, okulun bahçesine yapılmak istenen tuvaletlerin I. grup korunması gerekli kültür varlığı olan Fatih Külliyesi dahilinde olduğundan inşa edilemeyeceğine ve 419 sayılı İlke Kararı uyarınca M.E.B. tarafından önerilen avan projenin uygun olmadığına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

yapılan inşaat sırasında yapı caddeye doğru kayma tehlikesi geçirmiş ve yola bakan bölümünün temelleri kazıklarla takviye edilmiştir.

2001 yılında Kurul'dan alınan izin doğrultusunda bazı basit onarımlar yapılmıştır*. 2003 yılında yapının dış cephe boyası yenilenmiş, ahşap pencere doğramaları yine ahşap olarak ancak özgün bölümlenme şekline uymadan değiştirilmiştir. Zemin kat pencerelerine sonradan demir parmaklık takılmıştır. Üst katta çıkma yapan bölümün sıvalarda dökülme ve çiçeklenmeler oluşmuştur. Yapının tuğra madalyonundaki yazılar kazınarak yok edilmiştir (bkz. F.4-5,9).

Fatih Askerî Rüştiyesi günümüzde yine eğitim amaçlı olarak kullanılmaktadır. Çift tedrisat eğitim-öğretim yapılan okulun her sınıfında 80 civarında öğrencinin ders gördüğü ve 2003-2004 yılında okulun 1.464 kayıtlı öğrencisi olduğu öğrenilmiştir. Bu yoğun kullanım nedeniyle planı değiştirilen yapının özgün mimarîsine zarar verilmiştir. Yapının çatısının, giriş cephesindeki tuğra ve kitabenin bakım ve onarıma ihtiyacı vardır. Yapının günümüzdeki durumu mimarî açıdan çizimle ayrıntılı bir şekilde belgelenmemiştir.

5.3.1.7 Hendesehane

Hendesehane, Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Sütlüce Semti'nde, Karaağaç Caddesi üzerinde ve 293 pafta, 1883-1884 ada, 6 ve 38 parsellerdedir. Günümüzde 3 yapı ve 2 ek yapıdan oluşan Hendesehane, 21.000 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 41)

Hendesehane yapısı 1302/1884-1885 tarihli kitabesine** göre (bkz. F.3), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir***. 1902'den sonra bilinmeyen bir tarihte yıkılan Lağımcı ve

---

* I Numaralı K.T.V.K.K., 17-07-2001 tarihli yazısında, 660 sayılı İlke Kararı dahilinde yapıda çatı aktarımı, oluk onarımı ve boya-badananın Belediyesi denetiminde ve sorumluluğunda yapılabileceğini, onarım sonrasına ilişkin rapor ve fotoğrafların Kurul'a iletilmesi gerektiğini belirtmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** Yapının güney cephesinde saçak seviyesinde bulunan manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan 16 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Merkez-i devre-i pergâr-ı terakki kıldı / Mülkünü kutb-ü zemân hüsrev-i fermân-fermâ*
Hâiz-i feyz-i ezel sâye-i hakk âzz ü cel / Ya'nî Sultan Hamîd Hân-ı hilâfet pîra
Hendesekârî tedâbîr-i bedi'ül eseri / Oldu bu mülke esâs-efgen-i umrân ve bekâ
Asr-ı pâkinde olub mihr-i maârif tâbân / Oldu âzâde-i deycûr-ı hâlet dünyâ
Açdı her sınıf ehâlîye mekâtib bir bir / Hâsetkârân-ı hüner olmadan irfân-peymâ
Sınıf-ı mülkiyyede hendese ta'lîmi içün / Kıldı bu mektebi nev-şekl-i güzîn üzre binâ
Ufk-ı saltanata revnak-ı ikbâl etsün / Neyyir-i zât-ı hümâyûnunu dâim mevlâ
Bende-i asdakı Muhtâr dedi bu târihin / Hendese-i mekteb-i mülkîsi kılındı inşâ
1302"

*** 1884 yılında açılış töreni yapılan Hendeshane'nin günümüzde "C Blok" olarak tanınan yapı olduğu sanılmaktadır. Kaynağa göre Mühendishane'deki eski kılıçhanelerden birinde öğrenim gören öğrenciler bu binaya taşınmıştır (Uluçay ve Kartekin, 1958: 134). İlk önce 5 koğuş, 4 dershane ve bir teneffüshaneden ibaret olan okula 1307/1899-1890 yılında 3 koğuş, 3 dershane, 1 cami ilâve edilmiştir (Uluçay ve Kartekin, 1958: 136).

Humbaracı Ocağı Kışlası'nın yerine yapılan diğer 2 yapının ise inşa tarihleri tespit edilememiştir. Yönetimi Mühendishane Nezareti'ne bağlı olan okulun öğrencilerin öğretim ve eğitim kadrosu, Mühendishane'nin subay ve hocalarından oluşmaktaydı (Uluçay ve Kartekin, 1958: 136). 1899-1900 yıllarında Mühendishane'de ve bu okulda 92 erkek öğretmen görev yapmış, 1 kız ve 283 erkek öğrenci eğitim görmüştür (Sakaoğlu, 2003: 116). Okul, 1909 yılında Mühendishane'den ayrılarak Nafia Nezâreti'ne bağlanmış ve Hasköy'deki binadan ayrılarak Tophane'deki "Askerî Sanayi Mektebi"ne taşınmıştır. Okulun adı "Mühendis Mekteb-i Alisi" olarak değiştirilmiştir (Uluçay ve Kartekin, 1958: 163). Mühendishane ile birlikte uzun süre askerî amaçlı olarak kullanılan yapılarda, 1999 yılından itibaren "Beyoğlu Adliyesi" bulunmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 41)

Okul yapıları, Haliç kıyısında düz bir arazide inşa edilmiştir. 19. yüzyıla ait fotoğrafta, Mühendishane'nin arkasında görülen dikdörtgen şeklindeki, 2 katlı kâgir yapılar günümüzde mevcut değildir. Bu yapıların inşa tarihleri ve ne amaçla yapıldıkları tespit edilememiştir. Güney yönünde, en arka taraftaki Hendesehane yapısı ise günümüze ulaşabilmiştir. Fotoğrafta iki kubbesi görülen ve hamam olduğu sanılan yapı da günümüzde mevcut hamam yapısı değildir (bkz. F.1). 20. yüzyıl başına ait haritada görüldüğü gibi yıkılan kışla yapısının yerine birbirine paralel olarak dikdörtgen şeklinde 2 yapı inşa edilmiştir. Bu yapıların arkasında hamam ve mutfak vardır (bkz. H.1). Parselin doğu ve kuzeybatı yönünde inşa tarihi ve işleleri belirlenemeyen, tek katlı 2 küçük kâgir yapı bulunmaktadır (bkz. F.19,6). Okul, kuzey yönünde kâgir bir bahçe duvarı ile çevrilmiştir (bkz. F.7).

Hendesehane Yapısı (C Blok)

Plan: "U" şeklinde inşa edilen yapı, 30.35x45x8.45 m boyutlarında olup 2 katlıdır. Yapının kuzey kanadının orta avluya bakan köşelerinde iki girişi, doğu ve batı kanatlarının da orta aksında birer girişi vardır. Özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.1).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûpta ve simetrik düzende tasarlanmış bir yapıdır. Kuzey kanadının yapı aksındaki bir pencere modülü büyüklüğündeki bölümü bir kademe yapılarak dışarı taşırılmıştır. Bu bölümde saçak seviyesinde iki mermer ayak arasında kitabe ve 19. yüzyıla ait fotoğrafa göre kitabenin üstünde Osmanlı arması vardır. Yapıdaki pencereler ve

---

Kaynakta sözü edilen cami tespit edilememiştir. Bu alanda günümüzde mevcut olan tek cami, Lağımcı ve Humbaracı Ocağı Kışlası'nın orta avlusuna inşa edilen 1218/1803-1804 tarihli Mihrişah Valide Sultan Camisi'dir.

giriş kapıları basık kemerli olup söveyle çevrilmiştir. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.1-3).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarları zemin katta 95 ve 114.5 cm, üst katta 86 ve 104.5 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

2. Okul Yapısı (A Blok)

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 11.55x71.70 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının güney cephesinde orta aksta üç kapılı bir giriş bölümü, doğu ve batı cephelerinde de birer girişi vardır. Özgün planı bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.2).

Cephe düzeni: Yapı, Neoklasik üslûpta ve güney cephesindeki ana girişe göre simetrik düzende tasarlanmıştır. Giriş bölümü kademeli olarak dışarıya taşırılmış ve üçgen alınlıkla vurgulanmıştır. Bu bölümün kapıları basık kemerlidir. Sadece ana giriş kapısının üzerindeki pencereler yarım daire kemerli, diğer pencereler basık kemerlidir. Tüm pencere ve kapılar kilit taşı bezemeli söve ile çevrilmiştir. Yapının köşelerine ve uzun cephesi boyunca modüler sistemi oluşturan pilastrlar yapılmıştır. Katlar profilli bir silme ile ayrılmıştır. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.8-10).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarları zemin katta 90 cm, üst katta 67 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

3. Okul Yapısı (B Blok)

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 12x113.40 m boyutlarında olup tek katlıdır*. Yapının batı bölümünün güney ve batı cephelerinde iki giriş kapısı vardır. Doğu bölümünün ise kuzey, güney ve doğu cephelerinde birer giriş kapısı bulunmaktadır. Yapının özgün planı bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.3).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûpta ve simetrik düzende tasarlanan yapının köşeleri ve orta bölümü dışarıya taşırılarak vurgulanmıştır. Yapıda pencere ve giriş kapıları basık kemerli olup kemerler kilit taşı bezemelidir. Cepheleri sıvalı ve boyalı yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.10-13).

---

* Yapının batı bölümünde üst katta beden duvarı kalınlığının 29 cm olması bu katın sonradan yapıldığını düşündürmektedir.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarları zemin katta 70 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Hamam

3. okul yapısının (B Blok) güneyinde yer alan dikdörtgen şeklindeki hamam, 12.70x18.90 m boyutlarındadır. Soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) bölümlerinden oluşan hamamın ılıklığında üst örtü olarak tonoz ve kubbe, sıcaklığında ise kubbe yapılmıştır (bkz. F.16-17). Soyunmalık bölümünde giriş kapısı aksındaki duvara mermer bir çeşme yerleştirilmiştir (bkz. F.15). 2 katlı olan bu bölümün pencereleri basık kemerli olup, katlar arasında profilli silme yapılmıştır (bkz. F.13-14). Cepheleri sıvalı ve boyalı hamamın soyunmalık bölümünde beden duvarı kalınlığı 93 cm'dir.

Ek Yapı

3. okul yapısının (B Blok) güneydoğusundaki mutfak olarak yapıldığı sanılan tek katlı ve dikdörtgen şeklindeki yapı 7.70x17 m boyutlarındadır. Özgün planı ve cephe düzeni hakkında bilgi elde edilemeyen yapının cepheleri günümüzde sıvalı ve boyalı olup üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.18). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda tuğla ile örülen beden duvarları 80 cm kalınlıktadır.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 41)

K.T.V.K.Y.K., 30-05-1985 tarih ve 1042 sayılı yazısıyla okul yapıları ve Mihrişah Sultan Camisi'ni korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil etmiştir*. Okul yapıları halen, Maliye Hazinesi mülkiyetindedir.

1894 yılındaki depremde kısmen hasar gören okul, II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilmiştir. Mimar Talat Bey'in görev aldığı bu onarımda dershane ve yemekhaneler yeniden düzenlenmiştir (Uluçay ve Kartekin 1958: 163). 1995-2001 yılları arasında süren onarım çalışmasında yapılar bazı özgün plan ve cephe özelliklerini kısmen yitirmişlerdir**. Okul

---

* Kurul bu yazısında, "Personel Okul Karargah Binası" ile "Eski Okul Karargah Binası"nın koruma grubunu II A2, Mihrişah Sultan Camisi'nin koruma grubunu ise IA olarak belirlemiştir. Kurul, 15-05-1982 tarih ve 13802 sayılı yazısı ile okul yapılarının arka kısmındaki eski "Levazım Maliye Okulu Komutanlığı"nın yemekhane binasının yıkılmasında sakınca olmadığına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** I Numaralı K.T.V.K.K., 22-02-1995 tarih ve 6394 sayılı yazısında yapım faaliyetlerinin durdurulmasına, aksi takdirde yasal kovuşturma açılabileceğine, rölövelerdeki eksik ve hataların düzeltilerek tekrar Kurul'a getirilmesine karar vermiştir. Aynı Kurul, 11-10-1995 tarih ve 7106 sayılı yazısında A,B,C blokları için hazırlanan rölövelerin uygun olduğuna, hamamın rölövesinin yeniden hazırlanmasına, hamamın cephelerinde raspa yapılmasına ve özgün durumunun araştırılmasına, C bloğa yapılan ek yapının uygun olmadığına ve kaldırılmasına karar vermiştir. Kurul, 29-12-1999 tarih ve 11519 sayılı yazısında ise, Adliye Binası olarak kullanılan yapılara ait projede hatalar olduğuna ve projesi onaylanmadan uygulamayı yapanlar hakkında yasal kovuşturma açılmasına, bahçede prefabrik yapı yapılmasının uygun olmadığına karar vermiştir. Aynı Kurul, 13-06-2001 tarih ve 12901 (sonradan 12898 olarak düzeltilmiş) sayılı karar yazısında, A bloğa ait restorasyon

yapıları, 1993-1994'te yapılan Çevreyolu Haliç Köprüsü viyadüklerinin altında kalmıştır. 2003 yılında okul yapılarındaki nem sorunu binaların etrafına yapılan drenaj ile çözülmüştür.

Hendesehane Yapısı (C Blok)

Yapının kat döşemeleri ve merdivenleri belirlenemeyen bir tarihte betonarmeye çevrilmiştir. Kuzey cephesine tuvalet olarak kullanılan 2 katlı betonarme bir yapı, batı cephesine de tek katlı bir ek yapı inşa edilmiştir (bkz. F.4-5). Kuzey kanadında orta avluya bakan giriş kapısına muhdes bir rüzgârlık yapılmıştır. Pencere doğramaları özgün bölümlenme biçimine uymadan yenilenen yapının cephelerine klimalar konulmuştur. Kitabenin üzerindeki Osmanlı arması günümüzde mevcut değildir (bkz. F.1). Yapının üst katında rutubet nedeniyle sıvalarda dökülme ve çiçeklenme gözlenmiştir. Yapıda, günümüzde mahkeme ve idarî bürolar yer almaktadır.

2. Okul Yapısı (A Blok)

Bu yapının da kat döşemeleri ve merdivenleri betonarmeye çevrilmiştir. Batı ve güney cephelerinde kapı açıklıkları duvar örülerek kapatılmış, cephelere klimalar takılmıştır (bkz. F.9-10). "Personel Okulu" iken karargâh binası olarak kullanılan yapıda, günümüzde mahkeme ve idarî bürolar yer almaktadır.

3. Okul Yapısı (B Blok)

Üst katı sonradan yapılan yapının kat döşemeleri ve merdivenleri betonarmedir. Cephelerde klimalar bulunmaktadır (bkz. F.12-13). "Personel Okulu" iken 2 katlı olan bölümü "Destek Kıtaları" ve yemekhane, tek katlı olan bölümü çamaşırhane olarak kullanılan yapıda, günümüzde mahkeme ve idarî bürolar yer almaktadır.

Hamam

Hamamın 2 katlı olan soyunmalık bölümünün kat döşemeleri ve merdiveni betonarme olarak yenilenmiş aynı zamanda özgün planı da değiştirilmiştir. Pencerelere plastik doğramalar takılmıştır (bkz. F.13-14). Sıcaklık mekânında kubbedeki ışıklıklar cam tuğla ile kapatılmış (bkz. F.17), hamamın üst örtüsünün kurşun kaplamaları yok olduğundan şapla sıvanmıştır. Hamam günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.

---

projesini uygun bulmuş, B blok ve hamama ait rölövelerdeki eksiklerin giderilmesini, içteki çeşmenin detaylarının iletilmesini, uygulama projesinde ve C bloktaki ek yapıların kaldırılmasını istemiş, imar yönetmeliği çerçevesinde arazinin çitle çevrilmesinde sakınca bulunmadığını belirtmiştir. Kurul, 05-12-2001 tarih ve 13441 sayılı karar yazısında ise, B,C blokları ve hamama ait teklif projelerin uygun olmadığını, çizimlerde hatalar olduğunu; hamamın rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması gerektiğini belirtmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

Mutfak

Mutfağın batı cephesine bitişik tek katlı betonarme bir bina yapılmıştır. Pencereleri plastik doğramalarla yenilen ve kapı açıklıkları değiştirilen yapı, günümüzde de mutfak ve yemekhane olarak kullanılmaktadır (bkz. F.18).

1995-2001 yılları arasında yapılan onarımda Kurul sadece 2. okul yapısının (A Blok) restorasyon projesini uygun bulmuştur. Diğer yapılardaki (B ve C Blok) onarım çalışmaları denetim dışında gerçekleştirilmiştir. Depo olarak kullanılan hamamın mimarîsi içerideki raflar vb. düzenlemeler nedeniyle algılanamamaktadır. Hamamın üst örtüsünün özgün malzeme kullanılarak onarılması gerekir.

5.3.1.8 Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi

Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi, Üsküdar İlçesi'ne bağlı Haydarpaşa Semti'nde, Tıbbiye Caddesi üzerinde ve 4 pafta, 497 ada, 1 parseldedir. Yapı, günümüzde 3.512 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 42,45)

Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi, batı cephesinde bulunan 1311/1894 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.3), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi, Selimiye Kışlası süvari birliğinin atlarına veteriner yetiştirmek üzere kurulmuştur (Haskan, 2001: 903). BOA'nde okulun kapatılması ve "Baytar Mekteb-i Alîsi'ne" devredilmesi ile ilgili 1339-1340/1922 tarihli belgeler vardır (bkz. Çzg.10). Yapı, 1950'li yıllarda "Hayvan Sağlık Memurları Okulu"nun dershane ve pansiyon binası olarak kullanılmıştır (Bekman, 1950: 5,22). 1972 yılında kurulan Veteriner Fakültesi'ne tahsis edilen okul yapısının içi 1974 yılında spor salonu olarak düzenlenmiştir. Yapı, 1986 yılından itibaren Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı "Selimiye Veteriner Sağlık Meslek Lisesi"nin sorumluluğunda, "Vakıfbank Güneş Sigorta Spor Kulübü" tarafından spor salonu olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 42)

Okul, Selimiye Kışlası ile Mekteb-i Tıbbiye Binası'nın arasında ve bu yapıların doğusunda inşa edilmiştir. Tıbbiye Caddesi'nden ulaşılan yapı büyük bir bahçe içinde yer almaktadır.

---

* Batı cephesinde saçak seviyesindeki 4 mısralı kitabe yazısı şöyledir:
"*Zînet-efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke-pîrâ-yı / Saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye es-sultân ibni's-sultâni's-sultân el-gazi Abdülhamîd / Hân-ı sânî hazretleri taraf-ı eşreflerinden iş bu ..... celile-i / Mülükânelerine ilâveten bin üç yüz on bir sene-i hicriyyesinde binâ ve inşâ edilmiştir*
18 Şaban 1318" (24-02-1894).
(Açıklama: Kitabenin yüksekte olması nedeniyle 2 kelime okunamamıştır).

Yapının doğu yönündeki arka bahçesinde, 20. yüzyıl başına tarihlenebilecek ve günümüzde mevcut olan tek katlı, poliklinik ve servis amaçlı kâgir binalar yapılmıştır (bkz. F.12-13).

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı, 19.90x38.40 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Doğu cephesinde köşe bölümleri dışarı taşırılmış olan yapının doğu ve batı cephesinde birer girişi vardır. Yapının özgün planı alt ve üst katta yapının uzun kenarı boyunca devam eden bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Üst kata batı cephesi giriş aksındaki çift kollu bir merdivenle ulaşılır*.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki okul, batı cephesi aksındaki girişe göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Batı cephesine dışarı taşırılarak yapılan tek katlı bölümde kemerli bir giriş kapısı vardır. Bu bölümün üstü geniş saçaklı eğimli bir çatı ile örtülmüştür (bkz. F.2,4). Yapı aksında, saçak seviyesinde kitabe ve Osmanlı armasına yer verilmiştir (bkz. F.3). Giriş kapısı ve giriş kat pencereleri yarım daire, üst kat pencereleri ise basık kemerlidir. Katlar arasında ve saçakta profilli bir silme yapılmıştır. Üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olan yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1,6,8).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı giriş katında 94 cm'dir. Dış cephelerde yapının köşelerinde kat hizasında 70-75 cm boyunda metal kılıçlar vardır. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 42)

Okul, G.E.E.A.Y.K.'nun 15-09-1973 tarih ve 7328 sayılı yazısında, 5505 sayılı karar ile II. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak belirtilmiştir. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapı**, onarım ve müdahaleler nedeniyle özgün planını yitirmiştir. 1974 yılında yapı, Kurul kararı ile spor salonu olarak düzenlenirken*** beden duvarları korunmuş, kat döşemeleri ve bölme duvarları yıkılarak tek bir mekân elde edilmiştir. Betonarme takviyeler yapılan yapıda metal taşıyıcılı yeni bir çatı sistemi oluşturulmuştur (bkz. F.9-10). Yapının kuzeyine tek katlı muhdes bir giriş bölümü yapılmış, doğu ve batı cephelerindeki giriş kapıları iptal edilmiştir (bkz. F.5-7,11). Yapı içinde doğu cephesine bakan tarafta idarî

---

* Yapıya ait rölöveler, III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadadır.

** Yapının 12-08-1950 tarihli tapu kaydında, vasfi bölümünde "*Kargir Askeri Baytar Mektebi ve Müştemilatı*" yazmaktadır.

*** Tarım Bakanlığı önce bu binanın "İşçi Yuvası ve Lojman" olarak kullanılması için Kurul'a başvurmuştur. G.E.E.A.Y.K. 15-09-1973 tarih ve 7328 sayılı yazısında, eski binanın dış cephe mimari ve duvarının aynen korunması şartı ile iç kısmında istenilen değişiklik yapılabilecek 5505 sayılı kararda II. grup olarak nitelendirilen korunması gerekli yapılardan olduğuna, herhangi bir müdahaleden önce yapıya ait rölöve ve tadilat projesi ile iç ve dış fotoğrafların Kurul'a iletilmesine karar vermiştir. Aynı Kurul, 29-05-1975 tarihli yazısında, yapının iç kısmının spor salonu olarak düzenlenmesini 15-09-1973 tarih ve 7328 sayılı kararına göre uygun bulmuştur (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

büro olarak kullanılan bir asma kat yapılmıştır (bkz. F.10). 2003 yılında yapının dış cephe boyası yenilenmiştir.

Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi'nin sadece beden duvarlarının korunarak spor salonuna dönüştürülmesi yapının tarihsel kimliğine uymamaktadır. Yapının dış cephelerinde sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmaktadır. Ancak Osmanlı arması ile kitabesinin de bakım ve onarıma ihtiyacı vardır. Okulun arka bahçesindeki, 20. yüzyıl başında yapılmış oldukları sanılan tek katlı, kâgir servis binaları da tescil edilerek korunmalıdır.

5.3.1.9 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Üsküdar İlçesi'ne bağlı Haydarpaşa Semti'nde, Tıbbiye Caddesi üzerinde ve 5 pafta, 1335 ada (eski 1312), 94 parseldedir. Yapı, günümüzde 80.000 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 43, 45)

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, batı cephesindeki 1318/1900 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.6), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Projeleri Mimar Alexandre Vallaury ve Mimar Raimondo D'Aranco tarafından hazırlanan** yapının 1895 yılında başlanan yapım çalışmaları, 1900 yılında bitmiş ancak açılış ve eğitime başlama töreni 1321/1903'te gerçekleştirilebilmiştir (Batur, 1994: 378). BOA'nde, okulun inşası ve kullanımıyla ilgili 1311-1327/1893-1909 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 45, Çzg.11).

Okulun açılmasıyla birlikte askerî ve sivil tıp okulu aynı çatı altında eğitim vermeye başlamıştır***. Yapı, ulaşım zorluğu, büyüklüğü ve kışlaya benzemesi gibi gerekçelerle bir süre benimsenmediğinden okulun Avrupa yakasına taşınması eğilimi ortaya çıkmıştır. 1917 yılında öğretim kadrosunda yaşanan sorunlar ve yeterli hasta bulunmaması öne sürülerek

---

* Batı cephesindeki çatı parapetinde yer alan ve Reisü'l-hattatîn Sami Efendi tarafından hazırlanan (Haskan, 2001: 915) 3 uzun satırdan oluşan kitabe metni için bkz. Özbay, 1976: 102-103.

** Ceylan, yapının tasarımında saray mimarı Raimondo D'Aranco'nun görev almadığını, D'Aranco'nun İtalya'daki arşivinde yapıya ait bir çizim bulunmadığını ve Şehremini Cemil Topuzlu'nun hatıratında Serasker Rıza Paşa'nın kendisine gelerek II. Abdülhamid'in bu iş için mimar Alexandre Vallaury'yi görevlendirdiğini yazmaktadır (Ceylan, 1995: 176). Batur ise, D'Aronco'nun da büyük olasılıkla projeye katılmış olabileceğini ifade etmektedir (Batur, 1994: 377). Okulun planının tasarlanmasında Gülhane Hastahanesi Müdürü Rieder Paşa'nın da görüşü alınmıştır. Projenin uygulanmasında Mühendishane'den mezun subaylar da görev yapmıştır (Özbay, 1976: 100).

*** Bu okulun yapımı için ilk girişimler 1893 yılında başlamıştır (Batur, 1994: 377). Operatör Cemil Paşa, Demirkapı Kışlası'nda eğitim veren Tıp Okulu'nun yetersizliğini II. Abdülhamid'e aktararak yeni bir tıp okulunun açılmasında etkili olmuştur. II. Abdülhamid, İstanbul tarafındaki tıp öğrencilerinin hürriyet taraftarı hareketlere katılmasını engellemek için Serasker Rıza Paşa'ya okulun sessiz ve deniz aşırı bir yer olan Haydarpaşa'da kurulmasının uygun olacağını belirterek burada yapılmasını emretmiştir. Yapım için 450.000, bir söylentiye göre de 600.000 altın lira ayrılmıştır (Özbay, 1976: 99-100). Çalışmaların Seraskerlik kontrolünde yürütülmesi ve parasının da aynı makam tarafından ödenmesine karar verilmiştir (Batur, 1994: 377).

Cağaloğlu'nda yeni bir poliklinik açılmıştır. Okulun 1919'da İngiliz işgal kuvvetlerinin denetimine girmesi eğitimi aksatmıştır. 1933 yılındaki Üniversite Reformu'ndan sonra okul boşaltılarak Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmiş ve bina "Haydarpaşa Lisesi" olarak kullanılmıştır. Klinik binaları da "Haydarpaşa Numune Hastanesi" adıyla okuldan bağımsız hale getirilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye binası, 1990 yılında "Marmara Üniversitesi"nin kullanımına verilmiştir (Batur, 1994: 379). Yapıda, günümüzde Üniversite'nin Eczacılık, Hukuk ve Tıp fakülteleri, Hemşirelik Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Bilimleri Enstitüsü ve Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema ve Televizyon Bölümü bulunmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 43)

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Marmara Denizi'ne bakan eğimli bir arazide, Selimiye Kışlası ile Haydarpaşa Hastahanesi'nin arasındaki alana inşa edilmiştir (bkz. F.2). 1913-1914 tarihli Alman Sendika haritalarında "*École Militaire de Medicine*" (Askerî Tıp Okulu) adıyla gösterilmiştir (bkz. H.1-2). Okulun doğuya bakan ön bahçesinde havuzlu bir bahçe düzenlemesi yapılmıştır*. Tıbbiye Caddesi ile ayrılan doğusundaki alana da klinik binaları inşa edilmiştir. Okul yapısı, hamam ve klinik binaları** günümüzde mevcuttur (bkz. F.1).

Okul Yapısı

Planı: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı 80x140 m boyutlarında olup, arazi eğiminden dolayı batı cephesinde 4, doğu cephesinde 3 katlıdır. Özgün planı orta avluya bakan koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Yapının doğu kanadında koridorla bağlantılı dışarı taşkın olarak 5 ayrı birim yapılmıştır. Kuzey ve güney kanatlarında da kapalı koridorlarla ana binaya bağlanan ve ıslak hacimlerle servis birimlerinin yer aldığı ayrı birimler inşa edilmiştir. Batı kanadında ise, orta ve köşe bölümler öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bu kanadın orta bölümünde cami mekânına yer verilmiştir (bkz. Ç.1). Doğu kanadında giriş holünde yer alan anıtsal metal merdiven üst kata ulaşımı sağlamaktadır (bkz. F.19-20). Giriş holü ile bazı mekânların duvar ve tavanları kalem işi bezelidir*** (bkz. F.22).

Cephe düzeni: Yapının cepheleri oryantalist karakteri belirgin eklektik üslûpta, simetrik ve aksiyal olarak düzenlenmiştir (Batur, 1994: 378) (bkz. Ç.2-3). Doğu ve batı cephelerindeki

---

* Özbay, okulun batı yönündeki düzlükte bir "nebatat bahçesi" (sera) yapıldığını, bu bahçenin önünde öğrencilerin Kavak İskelesi'nden denize girme ve yararlanması için 30 m'lik bir yol açıldığını belirtmiştir (Özbay, 1976: 101).

** Günümüzde "Haydarpaşa Numune Hastahanesi" olarak kullanılan yapıların askerî hastahane işlevliyle inşa edildiklerine ilişkin bir bilgiye ulaşılamadığı için tez kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu yapılar hakkında bilgi için bkz. Yavuz, 1988: 134-138.

*** Okul yapısındaki mekânların kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbay, 1976: 99-107.

anıtsal görünüme sahip giriş bölümleri, daha geniş ve yüksek tutulup öne çıkıntılı olarak yapılmıştır. Batı cephesi orta bölümde iki saat kulesi, Osmanlı arması ve kitabe ile, köşe bölümler ise yine kuleler ve çatı parapetinde yer alan tuğra madalyonları ile vurgulanmıştır (bkz. F.4). Doğu cephesindeki giriş kapısı, Osmanlı arması, geniş saçaklı orta kubbe ve yanlardaki soğan biçimindeki kubbeler ile dikkat çekmektedir (bkz. F.3,5,7). Yapının kemerli, yüksek giriş kapıları sütunlarla vurgulanmış, cephelerde farklı düzenlerde söveyle çevrili düzatkılı, basık, sivri ve Bursa kemerli pencereler açılmıştır. Köşeler pilastrlarla belirginleştirilmiştir. Kuzey ve güney kanatlarına bağlanan ayrı birimler de benzer cephe düzenine sahiptir. Yapının köşe ve orta bölümlerinin üstü teras olarak düzenlenmiştir. Bunun dışında kalan bölümlerin üstü kiremit kaplı, ahşap konsollarla taşınan geniş saçaklı beşik çatılarla örtülmüştür (bkz. F.3-4,7-16). Kuzey ve güney kanatlarına bağlanan birimlerin kademeli üst bölümleri de geniş saçaklı çatılarıyla dikkat çekmektedir (bkz. Ç.2). Yapının cepheleri taşla kaplanmıştır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı doğu kanadındaki kısmî bodrum katın doğu cephesinde 128 cm, orta avluya bakan batı cephesinde 154 cm'dir. Giriş katında kuzey kanadın orta avluya bakan cephesinde beden duvarı kalınlığı 120 cm, birinci katta batı kanadında 105 cm, ikinci katta 89 cm, çatı katında ise 82 cm olarak ölçülmüştür. Kısmî bodrum katın duvarlarında, 10x22x6 cm boyutlarında dolu tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir (bkz. F.17). Yapının kat döşemeleri volta olup 9.5x22.5 cm kesitli "I" profilli putreller kullanılmıştır (bkz. F.18). Putrellerin üzerinde "*BURBACH 22 NP*" yazmaktadır*. Yapının kiremit kaplı beşik çatısını da putrellerden oluşan metal bir konstrüksüyon taşımaktadır (bkz. F.25,27). Sadece orta avluya bakan bölümlerin çatısı ahşaptır (bkz. F.23). Yapı içinde düşey sirkülasyonu sağlayan merdivenler de metal elemanlarla oluşturulmuştur (bkz. F.19-20,24).

Hamam

Okul yapısının güneyinde, ayrık nizamda ve dikdörtgen şeklinde inşa edilen hamam soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) bölümlerinden oluşmaktadır. Soğukluğun üstünü örten ahşap strüktürlü çatıyı taş kaidelere oturan ahşap direkler taşımaktadır (bkz. F.31). Tuvaletlerin yer aldığı ılıklığın üstü ise aynalı tonozla örtülmüştür. Sıcaklık bölümü iki bölümlüdür. Üç mekândan oluşan ilk bölümün üstünü aynalı tonoz ve kubbe, göbek taşının bulunduğu asıl bölümün üstünü ise büyük bir kubbe örtmektedir (bkz. F.30,33). Kubbe ve

* Metal elemanlar Belçika'daki "Fokkeril" Firması'ndan getirilmiş, yapının cephelerinde Hereke ve Bilecik'teki ocaklardan çıkarılmış renkli granitler, harç için de Marsilya'dan getirtilen su kireci kullanılmıştır. Yapıdaki metal pencere doğramaları ise, Viyana'da hazırlatılmış ve birçoğu renkli camlarla bezenmiştir (Batur, 1994: 378).

tonozlarda yıldız, daire ve altıgen şeklinde ışıklıklar yapılmıştır (bkz. F.32,34-35). Soyunmalık bölümünün doğu, batı ve kuzey cephelerinde üzerinde sivri kemerli açıklıklar olan düzatkılı pencereler vardır. Bu bölümün üstü ışıklıklı, kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülmüştür. Hamamın cepheleri taş kaplıdır (bkz. F.29-30).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 43)

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, G.E.E.A.Y.K.'nun 10-06-1983 tarih ve 15138 sayılı kararı ile korunması gerekli "sivil mimarlık örneği bina" olarak tescil edilmiştir*. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Okul yapısı ve hamam çeşitli müdahale ve onarımlar nedeniyle özgün plan ve cephe düzeni açısından mimarî özelliklerini kısmen yitirmiştir.

Okul Yapısı

Okul yapısı ilk olarak 1982 yılında onarılmak istenmiştir**. Daha sonra 1998 yılında yapıda Kurul izniyle bazı basit onarımlar yapılmıştır***. Okulun dış cephelerine yapılacak müdahalelerin de Kurul kararı ile yapılması gerektiği belirtilmiş, ancak yapının batı cephesine "T.C. Marmara Üniversitesi" yazısı asılarak cephenin bir bölümü kapatılmıştır****. Bu yazı daha sonra kaldırılmıştır (bkz. F.4,13). 1999 yılında yaşanan depremde yapının çatı katında duvarlarda bazı çatlaklar oluşmuştur***** (bkz. F.26).

2002 yılında yapının onarımı ile bir teknik rapor hazırlanmıştır. Bu raporda binanın doğu cephesindeki çatıların çinko kaplamalarında acil onarım gerektiği; karo mozaik kaplı teras çatılarda akıntı olduğundan kaplamaların sökülerek izolasyon yapılmasına ihtiyaç olduğu; batı cephesindeki teraslara çıkışı sağlayan dört adet çatı fenerinden ikisinin su alması nedeniyle doğramalarının onarılması gerektiği; batı cephesinde teras çatı iken kiremit kaplı çatı ile örtülen mekânlarda akma olduğu; çatı etekleri, dereler, yağmur olukları ve yağmur inişlerinin

---

* T.K.T.V.Y.K.'nun 28-08-1986 tarih ve 2595 sayılı yazısında, binanın tescil kaydının devamına, koruma grubunun I.B olarak belirlenmesine, buna göre "günümüz yaşantısının gerektirdiği olanakları sağlayacak, ancak yapının iç ve dış görünümlerini, karakter ve görünen malzeme dokusu ile süslemelerini ve plan özelliğini bozmayacak müdahalelerin yapılabileceği yapılar"dan olduğuna karar verilmiştir. III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 13-10-1999 tarih ve 11239 sayılı yazısı ile Kurul'un 28-10-1998 tarih ve 10507 sayılı yazısıyla belirlediği yapının I. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesi kararının geçerli olduğuna karar vermiştir. (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** G.E.E.A.Y.K.'nun 10-07-1982 tarih ve 13994 sayılı yazısı ile yapının rölövesinin fotoğraflarla birlikte referans olarak kullanılabileceğine, ancak restorasyonda müdahale edilecek kısımların 1/50 ölçekli projelerinin de geçerli olduğuna karar verilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** III Numaralı K.T.V.K.K., 28-10-1998 tarih ve 10507 sayılı yazısı ile basit onarım niteliğindeki işlerin yapılabileceğine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** III Numaralı K.T.V.K.K., 13-10-1999 tarih ve 11238 sayılı yazısı ile yapının dış cephelerinde 638 sayılı İlke Kararı gereği herhangi bir yazı (ışıklı veya ışıksız reklam panosu gibi) konulamayacağına, kampus içinde konulması düşünülen yönlendirme panolarının şekil, renk ve ölçüleri ile konulacak yerleri gösteren belge ve projelerin Kurul'a gönderilmesine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

***** III Numaralı K.T.V.K.K., 31-15-2000 tarih ve 11628 sayılı yazısı ile Prof. Dr. Afife Batur'un raporunda belirttiği çatlakların durumunu gösteren ve yapılan uygulamayı açıklayan belge ve bilgilerin Kurul'a iletilmesine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

elden geçirilip kısmen yenilenmeye ihtiyacı olduğu; binanın saçak altı kaplamaları ve konsollarının yer yer onarılması ve yenilenmesi gerektiği; bazı pencere doğramalarının da çürüdüğü ve içeriye su aldığı; yapı içinde su almış mekânların boyanması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu bu onarımları gerçekleştirebilmek için Kurul 2002 yılında sınırlı onarım izni vermiştir*.

2003 yılında başlanan onarım çalışmaları halen devam etmektedir. Bazı pencere ve kapı doğramaları ahşap olarak yenilenmektedir (bkz. F.28). Yapının cephelerinde bazı bölgelerde yoğun yüzey kirliliği vardır. Ayrıca doğu kanadında avluya bakan köşe birleşim noktasında yapılan asansör, batı kanadında yine avluya bakan orta bölümde yapılan bacalar yapının mimarî kimliğine uymamaktadır.

Hamam

Uzun süredir işlevsiz olan hamam yapısı oldukça bakımsız durumdadır. Hamam soyunmalık bölümüne açılan kapalı bir koridor ile okul yapısına bağlanmıştır (bkz. F.29). Ancak giriş kapısı sonradan duvar örülerek kapatılmıştır. Bu bölümün pencerelerindeki camlar kırıldığından içeriye giren su ahşap çatı ve ahşap direklerde bozulmalara neden olmuş, sıvalar dökülmüş, çiçeklenme oluşmuştur (bkz. F.31). Ilıklık ve sıcaklık bölümlerinin ışıklıklarındaki camlar da yok olduğundan iç kısımların sıvalarında da benzer tahribat vardır (bkz. F.32,34-35). Kurnalar, mermer kaplamalar kırılmış ve çatlamış, sıcaklık döşemesinde bir delik açılmıştır (bkz. F.36). Hamamın kubbe ve tonozlarının kurşun kaplamaları yok olduğundan şapla sıvanmıştır (bkz. F.33). Hamamın Üniversite tarafından restore edilip müze olarak kullanılması düşünülmektedir**.

---

* III Numaralı K.T.V.K.K., 22-11-2002 tarih ve 13307 sayılı yazısı ile çatılarda yapılacak kaplama onarımlarının (kiremit, çinko vb.), teras çatılardaki izolasyon çalışmalarının, çatı pencerelerinin cam ve çerçeve onarımlarının, tüm yatay dereler, yağmur olukları ve yağmur inişlerinin onarımlarının, özgün durumu ile korunmuş olan ancak yer yer çürümeler görülen saçak altı kaplamaları ve eliböğründelerinde yapılacak onarımların ve yapıda bulunan orijinal ahşap doğramaların özelliklerine uygun olarak ahşap doğrama onarımlarının, yüzeylerinde kalem işi dekorasyon bulunmayan ve yapılacak sondaj sonucunda da olmadığı kesin olarak anlaşılacak iç mekânlarda boya çalışmalarının yapılabileceğine, talep edilen yangın alarmı sisteminin kalem işi olan yüzeylerden (tavan ve duvarlardan) geçirilmemek kaydı ile uygun olduğuna, binadaki çatlakları ve yapılan uygulamayı açıklayan belge ve bilgilerin Kurul'a iletilmesine, yapının üst düzeydeki önemi nedeni ile rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin acil olarak Kurul'a iletilmesine karar verilmiştir. Kurul, 25-12-2002 tarih ve 13393 sayılı yazısında beden duvarları çevresinde talep edilen drenaj çalışmalarının beden duvarlarına ve yapı temellerine zarar vermeyecek şekilde, drenaj seviyesinde ortaya çıkabilecek özgün kanal, yapı bölümü veya yapı parçalarının korunması ve tahrip edilmemesi ve Kurul'a bilgi verilmesi şartı ile yapının çevresindeki özgün kotu değiştirmemek üzere uygun olduğuna karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** III Numaralı K.T.V.K.K., 22-11-2002 tarih ve 13307 sayılı yazısı ile hamamın Genel Müdürlüğün 28-10-1999 tarih ve 5765 sayılı yazısında "Tıp Eczacılık Müzesi" olarak önerilen işlevinin uygun olabileceğine ve bu yapı ile ilgili rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin acil olarak Kurul'a iletilmesine karar verilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

Yapım tekniği ve farklı mimarî üslûbu ile anıtsal bir görünümü olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de günümüzde yine tıp eğitiminin veriliyor olması işlevin sürekliliği açısından olumludur. Kütlesi ve boyutları itibariyle oldukça büyük olan bu yapının onarılmasında önceliğin çatılardaki ve zemindeki izolasyon sorunlarının giderilmesine verilmesi doğru bir yaklaşımdır. Ancak 1999 yılındaki depremden sonra oluşan duvar çatlakları konusunda henüz ayrıntılı bir araştırma yapılmamıştır. Yapının olası strüktürel sorunları konusunda sağlamlaştırma ve güçlendirme çalışmalarına ihtiyaç duyulabilir. Yapının cephelerinde oluşan yüzey kirliliği sorunu da ele alınmalıdır. İç mekânlardaki yenileme çalışmalarında yapının özgünlüğü bozulmamalıdır (bkz. F.21). Yapının atıl durumdaki orta avlusu yapının mimarî kimliğine uygun bir peyzajla ve çevre düzenlemesiyle daha fazla kullanılır hale getirilebilir (bkz. F.3). Binanın batı cephesine asılan Üniversite'nin adı bulunan büyük pano kamudan gelen tepkiler üzerine kaldırılmıştır (bkz. F.4,13). Harap durumdaki hamam da öncelikli olarak onarılması gereken bölümlerdendir. Hamam yapısına öngörüldüğü üzere, yapının özgünlüğünü bozmayacak şekilde "Tıp Eczacılık Müzesi" işlevi verilmesi uygun olacaktır.

5.3.2 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Okullar

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 11 askerî okuldan 2 tanesi günümüze ulaşamamıştır. Bu yapıların ikisi de askerî rüştiye olarak inşa edilmiştir.

5.3.2.1 Paşakapısı Askerî Rüştiyesi

Paşakapısı Askerî Rüştiyesi, 1292/1875-1876'da Abdülaziz döneminde, Üsküdar Paşakapısı'nda inşa edilmiştir* (Haskan, 2001: 936). 1294/1877-1878 tarihli "*Sâl-nâme*"ye göre okulun 1876 yılında, 8 öğretmeni** ve 104 öğrencisi bulunmaktaydı (Sakaoğlu, 2003: 90). Paşakapısı Askerî Rüştiyesi, Toptaşı Askerî Rüştiyesi'nin ihtiyacı karşıladığı gerekçesiyle, önce mülkiye rüştiyesi yapılmış, 1309/1891-1892'den itibaren de "Üsküdar İdadîsi" olarak kullanılmıştır***. 1912 yılında "Üsküdar Sultanîsi" adını alan okul, Balkan savaşı sırasında bir süre hastahane olarak hizmet vermiş, 1918'de Mütareke döneminde İngiliz askerleri tarafından çıkarılan yangında yanmıştır. Okulun bulunduğu yerde, 1935'te inşası tamamlanan ve günümüzde "Burhan Felek Lisesi" adıyla bilinen bina**** yapılmıştır

---

* Haskan, binanın 250.000 kuruş harcanarak yapıldığını belirtmektedir (Haskan, 2001: 936).

** Paşakapısı Askerî Rüştiyesi'nin öğretim kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 2000: 44-51.

*** 22 Eylül 1309/1893 tarihli bir "*tezkire-i seniyye*"de: "*Payitaht-ı saltanat-ı seniyenin mühim ve kalabalık mahalli olan Üsküdar civarı için henüz bir idadî mektebi açılmamış ve gerçi oralarda bir rüşdiye mektebi mevcut ise de gayr-i kafi bulunmuş olduğuna mebni bugün hali (boş) kalan ve bir idadî mektebi heyetini barındırmağa müsait bulunan Paşakapısı Mekteb-i Rüşdiyesi'nde bir idadî mektebi küşadına lüzum gösterilmiş*" olduğu yazılıdır (Haskan, 2001: 936).

**** Dr. Sıtkı Özferendeci Caddesi üzerindeki bu yapı, 364 ada, 15 pafta, 43 parselde ve günümüzde 8.850 m²'lik bir alanda yer almaktadır. Paşakapısı Askerî Rüştiyesi ile bu yapının parselinin ne öçlüde çakıştığı konusunda bir bilgi elde edilememiştir.

(Haskan, 2001: 936-937). Tez kapsamında yapılan araştırmalarda askerî rüştiye olarak yapılmış bu okul ait görsel malzemeye ulaşılamadığından daha ayrıntılı mimarî değerlendirme yapılamamaktadır.

5.3.2.2 Eyüp Askerî Rüştiyesi

Eyüp Askerî Rüştiyesi, Eyüp İlçesi'ne bağlı Cezr-i Kasım Semti'nde, Defterdar Caddesi ile Cezri Kasım Paşa Akar Çeşme Sokağı'nın kesiştiği köşede, 19 pafta, 65 ada, 24 parselde ve 834 m²'lik bir alanda yer almaktaydı.

A) Tarihçe

Eyüp Askerî Rüştiyesi ilk olarak 1292/1875'te Abdülaziz döneminde, günümüzde mevcut olmayan İplikhane Kışlası'nda faaliyete geçmiştir. 1884 yılında Balçık Tekkesi Türbesi'nin karşısına inşa edilen yeni binasına taşınan rüştiyenin sağ tarafında askerî sıbyan mektebi açılmıştır*. 1928-1929 yılında "Ebussuud İlkokulu" adıyla sivil eğitim amaçlı kullanılan yapı, ilkokulun yandaki ahşap binalara taşınmasından sonra 1980'lere kadar "Eyüp Askerlik Şubesi" olarak kullanılmıştır. 1985 yılında harap olduğu için terk edilen yapı, 1988'de yıkılmıştır (Haskan, 1996: 312).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 44)

1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda çizili olan ve 1923-1927 tarihli bir haritada "*Eyüp Askerî Şu'besi*" adıyla gösterilen yapı, Feshane-i Amire'nin güneybatısındaydı (bkz. H.1-2). Rölövesinden dikdörtgen şeklindeki 2 katlı yapının 16.50x18.15 m boyutlarında olduğu, özgün planının bir orta koridora açılan mekânlardan oluştuğu ve giriş kapısı aksındaki merdivenle üst kata ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Yapının orta aksındaki üst katta çıkma yapan bölümü 4 adet mermer sütunla taşınmıştır (bkz. Ç.1). Giriş kapısı ve pencereleri yarım daire kemerli olup söveyle çevrilidir. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür (bkz. F.1). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının zemin kat beden duvarları 80 cm kalınlığındadır. Özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir (bkz. F.2).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 44)

Eyüp Askerî Rüştiyesi, G.E.E.A.Y.K.'nun 15-01-1977 tarih ve 9591 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, Maliye Hazinesi'ne kayıtlı iken

---

* Bu okula öğrenci olarak, askerî idare altındaki Feshane Fabrikası'nda çalışan işçilerin çocukları alınmıştır. Okul, sonradan Tophane'deki "Askerî Sanat Okulu"na taşınınca yeri, tramvay atlarının ahırı olarak kullanılmıştır. Atlı tramvaylar kaldırılınca da dikim evinin kullanımına verilen yapının, bir kısmı kreş, bir kısmı da dikim evindeki askerlerin koğuşu olarak kullanılmıştır (Haskan, 1996: 312). Eyüp Askerî Rüştiyesi'nin öğretim kadrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anonim, 2000: 56-59.

1985 yılında Eyüp Belediyesi'ne satılmıştır*. 1988 yılında kuzey yönünde yakın konumdaki "Eyüp Belediyesi Başkanlık Binası" olarak kullanılan binanın** onarımı sırasında, yapı tescilli olmasına karşın, Akarçeşme Çeşme Sokağı Defterdar Caddesi'ne bağlayan yolu genişletmek amacıyla yıkılmıştır. 2004 yılında Koruma Kurulu kararına*** göre, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı tarafından yapının betonarme taşıyıcılı olarak rekonstrüksüyonuna başlanmıştır (bkz. F.3).

5.3.3 Askerî Okulların Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 11 askerî okul konum ve diğer mimarî özellikleri açısından incelenmiş, günümüzde mevcut olan yapılarda yerinde gözlem ve ölçümler yapılmış, yapıların durumu koruma sorunları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A) Konum (bkz. EK 8,11)

Askerî okullardan 7 tanesi Avrupa yakasında, 4 tanesi ise Anadolu yakasındadır. Çok sayıda öğrenciye yatılı olarak yüksek öğrenim veren, büyük boyutlu askerî okullar kent merkezi dışında yapılmışlardır. Haliç kıyısında, Humbaracı ve Lağımcı Ocağı Kışlası'nın yanında inşa edilen Mühendishane ve Hendesehane, öğrencilerin talim yapabilmesi ve kentte çıkan isyan, salgın hastalık vb. olaylardan etkilenmemeleri amacıyla konut alanlarının dışında yapılmıştır. Bu okulların eğitim-öğretim araç gereçlerinin sağlanmasında konumu nedeniyle deniz yolundan da yararlanılmış olmalıdır. Mekteb-i Harbiye-i Şahane de yoğun yerleşim dokusunun dışında, Pangaltı olarak da bilinen yerde inşa edilmiştir.

Daha az sayıda öğrenciye eğitim veren ve yatılı olmadıklarından daha küçük boyutlu olarak yapılan askerî rüştiyeler ise, öğrencilerin okula kolay ulaşabilmeleri için konut ağarlıklı

---

* Yapıya ait 1985 tarihli tapu senedinde "*Gayrimenkulun Vasfi*" bölümünde: "*Kargir Dikim Evi ve Teferruatı*", "*Sahibi*" bölümünde ise: "*Eyüp Belediyesi*" yazmaktadır (Eyüp Belediyesi Araştırma ve Planlama Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** Kara, yıkılan askerî rüştiye yapısı ile halen mevcut olan ve alt katı "Nikâh Dairesi ve Salonu", üst katı "Eyüp Belediye Başkanlığı" olarak kullanılan yapıyı "Askerî Dikimevi" olarak tanımlamaktadır (Kara, tarihsiz: 133). Ancak bu yapıya da askerî rüştiye gibi sonradan askerî dikimevi işlevi verilmiş olmalıdır. Eyüp Belediyesi Arşivi'nde günümüzde mevcut yapının Feshane'nin idare merkezi olarak 1835-1925 yılları arasında askerî birimler tarafından kullanıldığı, 1939'da Sümerbank'a devredildiği, 1986 yılında ise Eyüp Belediyesi tarafından satın alınarak restore edildiği bilgisi vardır. Tez çalışması kapsamında yapılan araştırmalarda mevcut yapının askerî dikimevi olarak inşa edildiğine dair bir arşiv belgesine ve görsel malzemeye ulaşılamamıştır. Alt katı kâgir, üst katı ahşap taşıyıcılı yapının cephe düzeni ve ahşap tavan süslemeleri de binanın idarî işlevli olarak inşa edildiği izlenimini vermektedir. T.K.T.V.Y.K.'nun 26-06-1986 tarih ve 2371 sayılı yazısı ile 19 pafta, 65 ada, 22 parselde yer alan bu yapının korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilinin devamına, koruma grubunun II. A-3 olarak belirlenmesine ve yanındaki kâgir yapının korunması gerekli kültür varlığı olmadığına karar verilmiştir. Haritada (B) harfi ile gösterilen, tescil edilmeyen ve yıkılan bu kâgir yapının yerine (bkz. H.1), I Numaralı K.T.V.K.K., 28-08-1991 tarih ve 2891 sayılı yazısı ile yeni bir yapı inşa edilmesinde sakınca olmadığına karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). Betonarme olarak inşa edilen bu yapıda günümüzde Eyüp Belediyesi'nin bazı idarî birimleri bulunmaktadır.

*** I Numaralı K.T.V.K.K., 18-06-2001 tarih ve 12917 sayılı yazısında, yapının restitüsyon ve restorasyon projelerinin uygun olduğuna karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

yerleşim alanlarında inşa edilmiştir*. Tarihî Yarımada, sur içindeki 3 askerî rüştiyeden Kocamustafapaşa ve Soğukçeşme askerî rüştiyeleri bahçe içinde, Fatih Askerî Rüştiyesi ise Fatih Külliyesi içinde ve set üstünde yapılmıştır. Eyüp Askerî Rüştiyesi ise dur dışında ve İplikhane-i Amire ile Feshane-i Amire'ye yakın konumdadır.

Anadolu yakasındaki Paşakapısı ve Toptaşı askerî rüştiyeleri de diğer rüştiyeler gibi mahalle dokusunda yer almaktadırlar. Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi ile Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ise, Selimiye Kışlası ve Haydarpaşa Askerî Hastahanesi'ne yakın konumdadır. II. Abdülhamid, İstanbul tarafındaki tıp öğrencilerinin hürriyet taraftarı hareketlere katılmasını engellemek için çok sayıda öğrenciye eğitim verilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Haydarpaşa'da yapılmasını özellikle emretmiştir.

B) Plan (bkz. EK 11)

Yüksek eğitim veren yatılı askerî okullar, askerî rüştiyelerden daha büyük boyutlu inşa edilmişlerdir. Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak yapılan 28.35x179.17 m boyutlarındaki Mekteb-i Harbiye-i Şahane, 80x140 m boyutlarındaki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, daha küçük boyutlu Mühendishane ve "U" şeklindeki Hendesehane bu tasarımlarıyla askerî kışla ve hastahane yapılarına benzemektedir. Bu okulların özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Sadece Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de diğer askerî okullardan farklı olarak, kışla yapılarında olduğu gibi yapı aksında bir cami mekânı ve ana yapıya koridorla bağlanan ayrı tuvalet birimlerine yer verilmiştir.

Askerî rüştiyeler ise yerleşim alanlarında, konut dokusu içinde yapıldıklarından daha küçük boyutlu yapılardır. Günümüzde mevcut olan bu okullardan en küçüğü 17.45x27.70 m boyutlarında inşa edilen Fatih Askerî Rüştiyesi'dir. Kocamustafapaşa, Soğukçeşme ve Fatih askerî rüştiyelerinin özgün planları birbirini dik kesen iki koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Bu üç okul diğer mimarî özellikleri ile birbirine eş olarak inşa edilmişlerdir. Eyüp Askerî Rüştiyesi ve Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi'nin ise bir orta koridora açılan mekânlardan oluşan özgün planları vardır. Toptaşı Askerî Rüştiyesi, 16. yüzyılda inşa edilmiş ortası avlulu bir tabhane yapısının üstüne yapılmıştır. Günümüzde mevcut olan 9 askerî okul yapısından 5 adedi 2 katlı, 2 adedi kısmî bodrum+2 katlı, 1 adedi 3 katlı, 1 adedi 3 ve 4 katlı olarak inşa edilmiştir.

8 askerî okulun bulunduğu parselde, okul yapısından başka farklı işlevli ek yapılar inşa edildiği belirlenmiştir. Mekteb-i Harbiye, ayrık düzendeki yemekhane, manej ve

* Ergin, 1290/1874 tarihli bir belgeden bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: "..... *şu tertibe göre bu mekteplerin müdavimini şimdiki mahreci mekâtibi askeriye gibi semtlerine nâmüsait ve bait bir mahalle gitmek tekellüfat ve müşkülâtından vareste olmak.....*" (Ergin, 1977: 503).

jimnastikhane yapıları; Mekteb-i Tıbbiye de hamamı ve arka tarafındaki klinik binaları ile büyük bir yapılar topluluğu görünümündedir. Mühendishane ve Hendesehane'nin de ortak olarak kullanıldığı sanılan hamam, mutfak gibi ayrık düzende inşa edilmiş servis yapıları vardır. 19. yüzyıla ait fotoğraflardaki özgün çizimlerden Kocamustafapaşa, Soğukçeşme ve Fatih askerî rüştiyelerinde okul yapısından ayrı olarak inşa edilmiş yemekhane, mutfak ve tuvalet birimleri olduğu belirlenmiştir. Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi'nin de arka bahçesinde, poliklinik ve servis amaçlı kâgir binalar vardır.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 11)

Askerî okullar, Neoklasik üslûpta düzenlenmiş cepheleri ile anıtsal görünüme sahip yapılardır. Ancak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, eklektik üslûpta düzenlenen cepheleri ile diğer okul yapılarından ayrılmaktadır. Sadece Mekteb-i Harbiye'nin kuzey ve güney cephelerindeki girişleri, çift kollu ve sahanlıklı merdivenlerle zeminden yükseltilmiş ve 4 adet mermer sütunlarla taşınan saçakla vurgulanmıştır. 4 okulun yapı aksında üst katta dışarıya doğru çıkma yapan mekân girişteki sütunlara taşıtılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'nin doğu ve batı cephelerindeki girişleri ise tüm katlar boyunca dışarı taşırılmıştır.

Okulların giriş kapıları ve pencereleri düzatkılı ya da kemerli olup söveyle çevrilmiştir. Kemerli açıklıklar kilit taşı motifiyle bezelidir. 2 katlı olan 4 okulda alt ve üst katta aynı pencere düzeni, diğerlerinde ise her katta farklı pencere düzeni uygulanmıştır. 19. yüzyıla ait fotoğraflardan bazı okullarda alt kat pencerelerinin parmaklıklı olduğu, giriş kapılarının iki yanına aydınlatma amaçlı konsol ya da ayaklı fenerler ve ahşap nöbetçi kulübelerinin yerleştirildiği görülmektedir. Sadece Kocamustafapaşa ve Soğukçeşme askerî rüştiyelerinin anıtsal nitelikte bahçe kapılarının olduğu belirlenmiştir.

Askerî okulların cephelerinde yapıların inşa tarihlerinin belgelenmesinde önemli bir veri olan kitabe, tuğra ve Osmanlı armasına yer verilmiştir. Günümüze ulaşan 9 askerî okuldan 8 okulun cephesinde kitabe, tuğra madalyonu ve Osmanlı arması, 1 okulun cephesinde kitabe ve tuğra madalyonu bulunduğu tespit edilmiştir. 2 okulda kitabe ve tuğra madalyonu giriş kapısı üstünde, 3 okulda kitabe ve Osmanlı arması üst katta yapı aksında, 4 okulda kitabe ve Osmanlı arması saçak seviyesinde, 1 okulda ise sadece Osmanlı arması saçak seviyesinde yer almaktadır. Hem ön hem de arka cephesinde Osmanlı arması bulunan tek yapı ise Mekteb-i Tıbbiye'dir.

Okulların cephelerinde kat aralarında profilli ve düz, saçakta ise profilli silmeler yapılmıştır. Çatı parapeti genellikle düzdür. Sadece Mühendishane'nin ön cephesinde parmaklıklı çatı parapeti vardır. Mekteb-i Harbiye'nin güney ve batı cepheleri üçgen alınlıkla vurgulanmıştır.

Yapıların üstü kiremit kaplı kırma ve beşik çatılarla örtülmüştür. Mekteb-i Harbiye, Kocamustafapaşa ve Soğukçeşme askerî rüştiyelerinin giriş cepheleri, Mekteb-i Tıbbiye'nin ise tüm cepheleri taşla kaplanmıştır. Diğer okulların cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 11)

Askerî okul yapıları ve ek yapılar yığma kâgir olarak inşa edilmiştir. Günümüzde mevcut olan 9 okul yapısında beden duvarı kalınlıkları bodrum katta 90-154 cm, zemin katta 70-136 cm (giriş katta 94-132 cm), birinci katta 50-105 cm arasında değişmektedir. Sadece Mekteb-i Tıbbiye'nin kısmî bodrum katının sıvası kazınmış duvarlarında, 10x22x6 cm boyutlarında dolu tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir. Mekteb-i Harbiye'nin bazı mekânlarının ve Eyüp Askerî Rüştiyesi olmak üzere sadece 2 okulun özgün kat döşemelerinin ahşap kirişlemeli olduğu eski fotoğraflarından belirlenmiştir. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nin bodrum katında volta döşeme tespit edilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye'nin de kat döşemeleri volta olup, 9.5x22.5 cm kesitli "I" profilli ve üzerinde "*BURBACH 22 NP*" yazan putreller kullanılmıştır. Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi'nin dış cephelerinde, kat seviyesinde 70-75 cm boyunda metal kılıçlar kullanıldığı görülmektedir.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

1826 yılından sonra inşa edilen 11 askerî okuldan 9 tanesi günümüzde mevcut olup, bunlardan 8 tanesi ilgili Koruma kurulları tarafından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Eyüp Askerî Rüştiyesi ise tescilli olmasına karşın, 1988 yılında yol genişletilmesi nedeniyle yıkılmıştır. Bu yapı günümüzde aynı yerde betonarme sistemde yeniden yapılmaktadır. En erken tarihli tescil kararı 1972 yılında Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi için, daha sonra 1973 yılında Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi için alınmıştır. En son tescil kararı ise, 1998 yılında Mekteb-i Harbiye'nin yemekhane binasının korunması için alınmıştır. İlgili Kurul'un Arşivi'nde yapılan araştırmada Mekteb-i Harbiye'nin okul yapısı ve Toptaşı Askerî Rüştiyesi'ne ait bir tescil kararına ulaşılamamıştır.

Günümüzde mevcut olan askerî okullar halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedirler. Yalnızca Fatih Askerî Rüştiyesi, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün mülkiyetindedir. Kocamustafapaşa, Fatih ve Toptaşı askerî rüştiyeleri olmak üzere 3 okul yapısı halen M.E.B.'na bağlı ilköğretim okulu olarak kullanılmaktadırlar. Özgün işlevini yitiren okullardan 2 adedi askerî, 4 adedi ise resmî kurumlar tarafından farklı işlevlerde kullanılmaktadır.

Toptaşı Askerî Rüştiyesi, 16. yüzyıla ait bir tabhane yapısının özgün planının 19. yüzyılda okul işlevi verilirken değiştirildiği farklı bir örnektir. Özgün planı ve buna bağlı olarak cephe düzeni değişen bir diğer yapı ise, 19. yüzyılın son çeyreğinde büyütülerek yenilenen

Mühendishane'dir. Cumhuriyet döneminde de işlev değişikliği nedeniyle askerî okulların, muhdes bölmeler ve ekler yapılarak özgün planlarının değiştirildiği görülmektedir. Beden duvarlarının korunup, özgün kat döşemelerinin betonarmeye çevrilmesi nedeniyle de yapılar özgün planlarını büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Bu anlamda iç mekân düzeni en çok değişen yapı, tek hacimli bir spor salonu olarak düzenlenen Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi'dir.

Okulların cepheleri de çeşitli müdahaleler nedeniyle bazı özgün niteliklerini kaybetmiştir. Mekteb-i Harbiye'nin batı cephesi müze işlevi verilirken tümüyle değiştirilerek sağır hale getirilmiştir. Bazı okullarda pencere ve kapılar duvar örülerek kapatılmış, muhdes kapı ve pencereler açılmış, özgün demir parmaklıklar çıkarılmıştır. Ahşap pencere ve kapı doğramaları özgün bölümlenme biçimi değiştirilerek yenilenmiştir. Sadece Mekteb-i Tıbbiye'nin doğramaları özgün malzeme ve biçimiyle günümüzde yenilenmektedir. Halen kullanılan yapılarda içte ve dışta düzenli olarak sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmasına karşın, dış hava koşullarına ve yalıtım sorunlarına bağlı sıvalarda dökülme vb. sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle Mekteb-i Tıbbiye'nin taş kaplama cephelerinde bakım ve onarım gerekmektedir. İlköğretim okulu olarak kullanılan bazı yapılar ise bu yapıların tarihî kimliğine uymayan renklerde boyanmaktadır. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nin anıtsal nitelikte bahçe kapısı, önündeki Alemdar Caddesi genişletilirken kaldırılmıştır.

Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi'nin cephesindeki kitabe, tuğra ve Osmanlı arması, Fatih ve Soğukçeşme rüştiyelerinin tuğra yazıları kazınarak, Hendeshane'nin Osmanlı arması ise kaldırılarak yok edilmiştir. Mühendishane'nin eski kitabesi İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi'nin içinde, Mekteb-i Harbiye'nin eski kitabesi ise Askerî Müze'nin bahçesinde sergilenmektedir. Cephelerdeki bu mimarî öğelerin dış hava koşulları nedeniyle tahrip olduğu ve genellikle uygun olmayan renklerle boyandığı gözlenmiştir. Mekteb-i Harbiye'nin okul yapısı ve yemekhanesinin, Mühendishane'nin ve Mekteb-i Tıbbiye'nin kitabe ve Osmanlı armaları ise bilimsel yöntemle temizlenerek renklendirilmiştir. Okulların çatı parapetleri ve özgün çatı strüktürleri de değiştirilmiştir. Çalışma kapsamındaki mevcut yapıların çatılarında genellikle kiremit aktarılmasına ihtiyaç duyulduğu, dere, oluk ve yağmur inişi borularının onarılması ya da değiştirilmesi gerektiği gözlenmiştir.

Askerî okulların özgün kat döşemeleri betonarmeye çevrilerek taşıyıcı sistemlerinde kalıcı değişiklikler yapılmıştır. Sadece Mekteb-i Tıbbiye tüm katlarda, Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi ise bodrum katta özgün volta döşemelerini korumaktadır. Yığma kâgir olarak inşa edilen askerî okulların özellikle 1999 yılındaki depremden sonra ne şekilde etkilendikleri konusunda ayrıntılı inceleme yapılması gerekmektedir. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nde

deprem sonrası görülen çatlakların giderilmesi için geniş kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye ve Mühendishane'nin depremden strüktürel açıdan etkilendiği, her iki binada bazı çatlakların oluştuğu, Mühendishane'nin zemininde bir kayma sorunu olduğu belirlenmiştir. Bu yapıların takviye edilmesi için inceleme yapılıp, rapor yazıldığı ancak henüz bir uygulamanın yapılamadığı belirlenmiştir.

Askerî okulların bulundukları parselde inşa edilen özgün ek yapılar da zaman içinde bazı plan ve cephe özelliklerini yitirmişlerdir. Mekteb-i Harbiye'nin manej yapısı günümüze ulaşamamış, yemekhane binası sosyal ve kültürel amaçla kullanılmak üzere, 2002-2003 yılları arasında restore edilmiştir. Jimnastikhane yapısı da benzer etkinliklerde kullanılmak üzere onarılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'nin hamamı oldukça bakımsız bir durumda olup, müze işlevli restore edilmesi gündemdedir. Mühendishane ve Hendesehane'nin hamam ve mutfak yapıları ile Kocamustafapaşa, Soğukçeşme ve Fatih askerî rüştiyelerinde okul yapısından ayrı olarak inşa edilen yemekhane ve mutfak birimlerinin de özgün planları ve cephe düzenleri değiştirilmiştir. Bu askerî rüştiyelerin tuvalet birimleri de günümüzde mevcut değildir.

Resmî kurumların arşivindeki çizimlerden askerî okulların tümünün mimarî açıdan ayrıntılı ve nitelikli bir şekilde çizim ve fotoğraflarla belgelenmedikleri görülmektedir. Bu anlamda en detaylı belgeleme çalışması Mekteb-i Harbiye'nin yemekhane binası için yapılmıştır. Günümüzde resmî kurumların kullanımında olan askerî okulların onarımında ilgili Koruma kurullarına başvurularak basit onarım izni alınmasına karşın Kurul izni dışında da bazı müdahalelerin yapılabildiği görülmektedir.

5.4 Askerî Hastahaneler

19. yüzyıl başına kadar askerlerin sağlık işlerine cerrahlar kışlalarda bakmış, savaşlar sırasında ise geçici olarak hekimlere görev verilmiştir (Yıldırım, 1993: 344). İlk kez III. Selim döneminde (hd 1789-1807) ordunun yeniden yapılanması sırasında askerî hastahaneler inşa edilmiştir* (bkz. EK 46, B.1). 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, yeniden düzenlenen Osmanlı Ordusu'nun kara kuvvetleri askerlerini tedavi etmek için İstanbul'da 12 askerî hastahane inşa edildiği tespit edilmiştir** (bkz. EK 12). Askerî hastahaneler, hastalandıklarında ya da yaralandıklarında en kısa sürede tedavi altına alınmaları için çok sayıda askerin bulunduğu askerî tesislerin yakınına yapılmıştır. II. Mahmud dönemine (hd 1808-1839) ait bir Hatt-ı Hümayun ile özellikle kışla yakınında bir hastahane yapılmasının buyrulduğu görülmektedir (bkz. EK 46, B.3). Askerlerin sağlık işlerinin nasıl yürütüleceği, 1234/1818 tarihli "Kanunname-i Dahiliye-i Askeriye" ile belirlenmiştir (Özbay, 1981: 8) Ayrıca, 1288/1872 tarihli "Kanun-name-i Umur-u Askeriye" adlı tüzükte de askerlerin sağlık işleri ile ilgili bilgiler vardır*** (Özbay, 1981: 13).

5.4.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Hastahanelerin Mimarî Özellikleri (bkz. EK 47,48)

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına ait askerî mimarlık kitaplarında, hastahanelerin nerede ve ne şekilde inşa edilmeleri gerektiği hakkında ayrıntılı ve özgün bilgiler veren teknik şartnameler bulunmaktadır. 1291/1875-1876 tarihli "*Fenn-i Mi'mârî*" kitabında

---

* 1826 öncesinde inşa edilen bu askerî hastahaneler günümüzde mevcut olmadıklarından ve yapılara ait görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî değerlendirilme yapılamamaktadır. Yıldırım, İstanbul'daki en eski askerî hastahanenin, Taksim'deki Topçu Ocağı askerlerinin tedavisine tahsis edilen Top-hâne-i Âmire Hastahanesi olduğunu belirtmektedir (Yıldırım, 1993: 344-345) (bkz. EK 46, B.2). Özbay, 1794'te faaliyette olan hastahanenin (Özbay, 1981: 279) Mekteb-i Harbiye binasının bulunduğu yerde tek katlı bir yapı olduğunu, bu yapıya bazı koğuşlar ve dershaneler eklenerek Mekteb-i Harbiye'ye verildiğini, sonrasında Tophane'deki Müşirlik binasında küçük bir hastahanenin faaliyete geçtiğini, bu hastahanenin 1876'da Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra kapatıldığını yazmaktadır (Özbay, 1981: 281). 1799'da Levend Çiftliği Kışlası yakınında, Levend Çiftliği Hastahanesi kurulmuştur (Kumbaracılar, 1951: 104). Binanın yetersiz gelmesi üzerine 1800'de tek katlı yeni bir hastahane yaptırılmış, Yeniçeri isyanı sırasında tahrip edilen hastahane 1807'de kapatılmıştır (Yıldırım, 1993: 345).

** Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başında girdiği savaşlara paralel olarak orduda baş gösteren salgın hastalıklarla mücadele etmek ve yaralıları tedavi etmek üzere kışla, okul, fabrika gibi askerî yapılar ve medrese, cami, kilise, han, köşk vb. yapılar askerî hastahane olarak kullanılmıştır. Hastahane olarak inşa edilmemiş ve geçici sürelerde hizmet veren bu askerî hastahaneler hakkında bilgi için bkz. Ünver, 1936: 19-21; Kumbaracılar, 1951: 101-106, 145-154; Özbay, 1981. BOA'nde İstanbul'daki askerî hastahanelerin genel olarak kapasitesi ve kullanımıyla ilgili 1271-1324/1854-1907 tarihleri arasındaki döneme ait birçok belge vardır. Ancak tez kapsamında belgelerin tümü okunamadığından ekte liste olarak sunulmuştur (bkz. EK 57, Çzg.17-18).

*** Bu tüzükler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbay, 1981: 7-39.

hastahanelerle ilgili verilen özgün bilgiler* (bkz. EK 47) konum ve plan özellikleri başlıkları altında gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

A) Konum

İşlevlerine göre askerî ve sivil olmak üzere ikiye ayrılan hastahaneler konum olarak şehrin en havadar ancak rüzgâra karşı korunaklı, rutubetsiz, manzarası en güzel ve suyun gelebilmesi için fazla yüksek olmayan yerlerine inşa edilmelidir. En önemlisi yoğun yerleşim alanlarının uzağında, şehir surla çevriliyse dış ve iç sur arasına ya da yerleşmenin hemen dışına yapılmalıdır. Şehir savunma yapılarıyla çevrilmemişse hastahane istenilen yere inşa edilebilir. Ancak askerî hastahaneler kışlalara, sivil hastahaneler ise konutlara ve yoksul mahallelerine yakın olmalıdır. Hasta en kolay ve çabuk şekilde hastahaneye ulaştırılmalıdır (Nuri, 1312: 114). Dışarıdan yiyecek ve içecek getirilmemesi için hastahanelerin etrafı duvarla çevrilip korunmalıdır (1322: 554).

B) Plan (bkz. EK 48)

Bir alayın 2.400 askerden oluştuğu kabul edilirse, 6 askere 1 yatak hesabıyla 400 yatak kapasiteli bir hastahane inşa etmek gerekir. Bulaşıcı hastalıkları önlemek ve temiz hava dolaşımı için 400-500 yataklıktan büyük hastahane inşa etmemelidir. Ancak daha fazla sayıda hasta söz konusu olduğunda ayrık düzende birkaç hastahane yapılmalıdır. Asker şehir merkezi dışında köylere yerleşmişse, zeminden 50-60 cm yüksekte ahşap barakalardan hastahane yapılır. Askerî hastahaneler bir hastahane yapısı ile farklı işlevli ek binalardan oluşan yapılar topluluğudur. Hastahane yapısı 5 farklı şekilde inşa edilebilir:

1- Yıldız şeklindeki hastahaneler: Orta bölümde eczahane, doktor ve müdür dairesi düzenlenerek idarî açıdan ulaşımın kolay olması sağlanır. Ancak bu bölümlere yeterli ışık ve hava sağlanamayacağından tercih edilmez (bkz. Ç.1,3).

2- Dikdörtgen şeklindeki hastahaneler: Mekân organizasyonu dağınık olur ancak revaklar iyi bir şekilde düzenlenebilir (bkz. Ç.3).

3- Haçvari şeklindeki hastahaneler: Hem revaklar hem de bina iyi bir şekilde tasarlanır (bkz. Ç.1,3).

4- "H" şeklindeki hastahaneler: Hem idarî açıdan hem de mekânların hava ve ışık alması nedeniyle oldukça uygundur (bkz. Ç.1,3).

---

* Ulaşılan en eski basım tarihli kitap olması nedeniyle bu kitaptaki teknik şartnamenin tamamı ekte sunulmuştur. 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" ve 1322/1906-1907 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitaplarındaki hastahanelerle ilgili farklı bilgi ve sayısal verilere ilgili bölümlerde metin içinde ya da dipnotta yer verilmiştir.

5- Ayrık düzende yapılardan oluşan hastahaneler: 500 yataklıktan büyük bir hastahane yapılması gerektiğinde aralıklı ancak birbiriyle ilişkili bağımsız binalar tasarlanabilir (bkz. Ç.1,3).

1312/1896 tarihli kitapta, İstanbul'da Yenibahçe'de yapılan Gureba Hastahanesi'nin yeni bir tarzda inşa edildiği belirtilmiştir (bkz. Ç.6). Aynı kaynakta, hastalıkların yayılmaması için Avrupa ve Rusya'da görüldüğü gibi ayrık düzende barakalardan oluşan bir askerî hastahane tasarımı önerilmiştir*. Örnek olarak vaziyet planı ve bazı bölümlerinin çizimi verilen hastahane 19 barakadan oluşmaktadır (bkz. Ç.7). Hastahanede karakol**, karantina binası***, sağlık ve idare işleri için bir bina****, hasta askerlerin yatmaları için koğuşlar*****, nekahethane******, salgın ve öldürücü hastalıklar için ayrı barakalar vardır. Bunların dışında hastahanenin arka tarafında hamam, çamaşırhane, mutfak, kiler, odunluk, kömürlük, gasilhane, tabutluk, otopsi odası, arpalık, ahır ve samanlık gibi birimlere de yer verilmiştir. Gasilhane ve otopsi odasının koğuşlara yakın olmaması ve bu bölümlerin hastahanenin arka kapısıyla ilişkili olması gerektiği belirtilmiştir (Nuri, 1312: 115-116).

---

* Kaynakta: "... *Almanya'da (Urban) (Fredriks Hayn) (Tampel Hof) (Maabit) haste-hâneleri ile Rusya'da "Alexandr" haste-hânesi bu usûlde inşâ olunmuş oldukları gibi Avrupa'nın sâir şehirlerinde dahi bunlara mümâsil bir çok haste-hâneler husûle getirilmiş ve sâye-i merhamet-vâye-i cenâb-ı zıll-ullahı da Yenibahçe'de kâin gurebâ-yı müslimîn haste-hânesi dahi tarz-ı cedîde ifrâğ ve müceddeden inşâ olunanlar dahi bu usûlde yapılmakta olduğundan usûl-ü cedîd-i mezkûrun askerî haste-hânelerine tatbîkine bir misâl olmak üzere şekil (116) da irâe olunan plan-ı barak* (baraka) *usûlünde tertîb edilmiştir*" (Nuri, 1312: 115) denilmektedir. 1843'te yapılan ilk modern sivil Osmanlı hastahanesi olan dikdörtgen şeklindeki ortası avlulu "*Gurebâ-i Müslimîn Hastahanesi*", 1813'te Münih'te inşa edilen "*Münchener Allgemeine Krankenhaus*" yapısına benzemektedir (Terzioğlu, 1981: 26) (bkz. Ç.5). Bu hastahane hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, 1988: 126-127.

** Hastahanenin güvenliğini sağlayan askerler için yapılan nizam karakolunun hastahanenin giriş kapısının yanında yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Nuri, 1312: 115).

*** Kapının yan tarafındaki karantinahanenin hasta koğuşu tarzında yapıldığı ve bir tarafına dezenfeksiyon için "*tebhîr*" (tütsü) makinesinin konduğu belirtilmiştir (Nuri, 1312: 115).

**** Kaynakta çizimi verilen dikdörtgen şeklindeki, 2 katlı, sıhhiye ve idare dairesinin alt katında muayene ve hizmetçi odaları, toplantı salonu, kütüphane, kuru ecza deposu, ilâç kaynatmak için ocaklı bir eczahane ve eczacı odası; üst katında müdür, doktor, kalem, nöbetçi cerrah ve nöbetçi doktorların odaları yer almaktadır (bkz. Ç.7).

***** Kaynağa göre iç ve dış hastalıklar için gerektiği kadar koğuş yapılmalıdır. Dış hastalıklar koğuşlarından biri hastalık teşhisi için gözlem altına alınacaklara ayrılmalıdır. Her koğuşta aynı hastalığa yakalanmış olanlar kalmalıdır. Koğuşlar 20-30 hasta yatabilecek büyüklükte olmalı, hasta başına 28-30 m^3 hava gerekeceğinden koğuş boyutu buna göre hesaplanmalıdır. Pencereler aralarına karyolalar gelecek şekilde açılmalı, karyolalar duvarlardan 50 cm uzakta yerleştirilmeli, pencere önlerine "*dolaplar*" (komodin) koymalıdır. Duvarlara hava dolaşımı için menfezler yapılmalıdır. Her barakada erler ve subaylar için kuzey yönünde tuvaletler düzenlenmelidir (Nuri, 1312: 115-116). Kaynakta çizimi verilen dikdörtgen şeklindeki, tek katlı barakanın orta bölümü 24 yataklı hasta koğuşu olarak düzenlenmiştir. Barakanın iki ucundaki dışarı taşırılmış bölümlerinde tuvalet, subay koğuşu, yemek salonu, kahve ocağı (ilaçları hazırlamak için ufak bir mutfak) ve özel tedavi odasına yer verilmiştir. Bir subasman üzerinde yapılan barakada pencereler düzatkılı olup yapının üstü kırma çatıyla örtülmüştür (bkz. Ç.7).

****** Kaynakta çizimi verilen dikdörtgen şeklindeki dairenin dışarı taşırılmış orta bölümü giriş holü, yan kolları ise hasta koğuşu, tuvaletler, dinlenme ve eğitim odası olarak düzenlenmiştir. Orta bölümü 2 katlı olan dairenin etrafına üstü balkon olarak kullanılan sütunlu ve kemerli revak yapılmıştır (bkz. Ç.7). Alt kat erlere, üst kat subaylara ayrılmıştır (Nuri, 1312: 116).

1322/1906-1907 tarihli kitapta da hastahanelerin, 1312/1896 tarihli kitaptaki teknik şartnamede açıklandığı gibi 5 şekilde inşa edilebileceği, ancak en uygun tasarımın "U" şeklinde yapılan hastahane olduğu belirtilmiştir (bkz. Ç.3). "U" şeklinde inşa edilen hastahanelerde koğuşlar kuzey ve batıya bakmalıdır. Batı rüzgârından korunmuş orta avlu* ise kuzey yönünde bir parmaklıkla ya da alçak binalarla sınırlandırılmalıdır. Büyük bir hastahane "H" şeklinde de inşa edilebilir, ancak avlulardan biri batı rüzgârına açık olacaktır (bkz. Ç.1,3). Bu durumda açık olan kanat ağaçlarla ya da binalarla çevrilerek avlu girişi kapatılmalıdır. Yapı dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilirse, bir kanadı diğer cephelerin hava ve ışık alması için tek katlı yapılılmalıdır. Daha da büyük hastahaneler için avlularla birbirinden ayrılmış, yalnız zemin katta bir koridorla bağlanan ayrık düzende yapılar inşa edilmelidir** (1322: 554-556) (bkz. Ç.4). Kaynakta, bir hastahane yapısında dış cephelerinin basit bir mimarî üslûpta düzenlenmesi gerektiği, hastahanenin kasvetli havasını kırmak için az da olsa süslemeye yer verilebileceği de belirtilmiştir (1322: 559).

B1) Hastahane yapısı içindeki birimler

Bir hastahanede hasta askerlerin yatmaları için koğuşlar, doktor, eczacı, idareci ve hizmetliler için çeşitli bölümler ve servis mekânları bulunur. Hastaları sedyeyle çıkarabilmek için merdivenlerin kol genişlikleri en az 2 m ve eğimleri "½" olup 10 basışta bir sahanlık yapılmalıdır***. Hastahane binası mümkün olduğu kadar iç açıcı ve bezemeli yapılırsa hastalar bundan olumlu yönde etkilenir (Nuri, 1312: 114).

Koğuşlar: Aynı türdeki hastalıklar için büyük koğuşlar yapılırsa da her koğuşun yanına ağır hastalar için küçük bir oda ve diğer yanına kışlalardaki gibi hava bacalı tuvalet inşa edilmelidir (bkz. Ç.2). Koğuşun havadar olması için mümkün olduğu kadar büyük boyutta (genişlikleri 120 cm) ve 3 parçalı sürme pencereler yapılmalıdır.

1322/1906-1907 tarihli kitaptaki teknik şartnamede ise, koğuşların boyutları ve iç düzenleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Koğuşlar için en uygun yönler kuzey ve güney batıdır. Koğuşlar uzunluklarına göre iki cepheden de ışık ve hava almalıdır. Yataklar kışlalarda olduğu gibi karşılıklı 2 sıra halinde pencerenin önüne gelmeyecek şekilde

---

* 1291/1875-1876 tarihli kitapta avluların ağaçlarla ve süs havuzlarıyla güzel bir bahçe şeklinde düzenlenmeleri ve avlu etrafına bir bölümü kış için kapalı, bir bölümü yaz için açık, ahşap döşeli revaklar yapılması gerektiği belirtilmiştir (Rıfat, 1291: 100-101). Diğer kaynakta ise, avluya dikilen ağaçların rutubet yapmaması için binadan uzakta olmaları gerektiği ifade edilmiştir (1322: 559).

** 1322/1906-1907 tarihli kitapta örnek olarak verilen bu yapı bir askerî hastahane değildir. Bir orta avlu etrafında ayrık düzende inşa edilmiş 10 ayrı yapıdan oluşan ve aralarında küçük avlular düzenlenmiş, binaları revaklarla birleştirilmiş bu sivil hastahanenin sağ tarafı erkeklere, sol tarafı kadınlara ayrılmıştır.

*** 1322/1906-1907 tarihli kitapta merdivenlerin sedye sıralarının boyundan daha geniş, aydınlık ve tatlı bir meyilde olması ve hastaların rahatça çıkması, hamalların kolay taşıması için sahanlıklı olması gerektiği ifade edilmiştir (1322: 558).

yerleştirilmelidir. 190 cm uzunluğundaki yataklar duvardan 10 cm mesafede yerleştirilip, arada 5 m genişliğinde bir geçiş yeri bırakılırsa koğuşların genişliği 9 m olur. Hasta sayısı çok olduğunda bu geçiş yerine de dikine bir sıra yatak konabilir. 3 sıra yatak yerleştirildiğinde koğuşun genişliği 12 m, 4 sıra yatak yerleştirildiğinde 15 m olmalıdır. Koğuşlar 60-80 yatak alacak kadar yani 80-90 m uzunlukta yapılmalıdır. Bir pencereyi ortasına alan iki yatak arasında 150 cm, yan yana iki yatak arasında ise 1 m mesafe bırakılmalıdır (bkz. Ç.3). Bir hastanın 9.90 m^2 alana ve 49.50 m^3 havaya ihtiyacı vardır. Koğuşun tavan yüksekliği kışlalardan daha fazla tutulup 5 m yapılmalıdır. Pencerelerin parapet seviyesi düşük ve kendi boyları yüksek olmalı, yatakları engellememesi için alt kanatları sürmeli yapılmalıdır (1322: 552, 556-558).

Eczahane: Sürekli kullanılmayan ilâçların depolandığı, ihtiyaç olduğunda ilâçların hazırlandığı vitrinli bir yer ve biri rutubetten korunacak ilâçlar için kuru, diğeri neme gereksinimi olan ilâçlar için rutubetli iki mekândan oluşmalıdır. Eczahanede ilâç üretimi için ocaklı bir bölüm, nöbetçi eczacılar için yatak odası ve diğer eczacıların dinlenmesi için odalar da bulunmalıdır.

Doktor dairesi: Nöbetçi doktorlar için bir oda, vizite ve konferans için büyük bir salon, göz muayenesi için penceresiz bir oda, büyük ameliyatlar için aydınlık büyük bir mekân ve doktorlar için dinlenme ve yatak odalarından oluşur.

Çamaşırhane: Su ısıtılıp çamaşır yıkamak için ocaklı bir bölüm, çamaşır kurutmak için "kafes" denilen bir yer, yazın çamaşır yıkamak için bir sundurma ve çamaşır kurutmak için bir avludan meydana gelir.

Eşya deposu: Elbise, çamaşır ve yıkanan bezlerin saklandığı dolaplı bir oda ve ameliyat bezlerinin yerleştirildiği birkaç küçük odadan oluşur.

Banyolar: Külhan, uyuz hastaları için bir mekân ve bir iki havuz (küvet ?), hasta askerler ve subaylar için birer mekân ve yeteri kadar sayıda havuzlardan meydana gelir.

Mutfak: Pişirme yeri, kiler ve rutubet isteyen erzakın konulduğu bir bodrumdan oluşur.

Otopsi salonu: Ameliyat yeri, "*iskelet çıkarmak*" ve istenen "*kemiklerin almak için bir kaynatma yeri*", ölülerin konulduğu bir yer, tabutluk ve yıkama yerinden meydana gelir.

Uyuz çamaşırhanesi: Uyuz hastalarının çamaşır ve bezlerinin yıkandığı iki bölümden oluşan bir mekândır.

İmalâthane: Uyuz hastaları için "*sülfür kalker*" üretilen yerdir.

Sedye ve araba deposu: Hasta taşınmasında kullanılan sedyelerin ve arabaların konulduğu yerdir.

Müdür dairesi: Hastahane müdürüne ait üç dört odadan oluşan bir bölümdür.

Personel odaları: Karakol personeline, kapıcılara, kâhyalara, muhasebe ve resmî yazılarla ilgilenen memurlara, eczacı işçilerine ve hizmetçilere ayrılmış odalardır.

Hizmetçi dairesi: Hizmetçiler için kışlalarda olduğu gibi ayrılmış mekânlar vardır.

1322/1906-1907 tarihli kitaptaki teknik şartnamede de yukarıda adı geçen mekânlara yer verilmiştir. Zemin katların tabanının yerden 20 cm yüksekte yapılmasının ve tuvaletlerin koğuşların yanında geniş, kışın ısınabilen bir sofa ile ayrılmış mekânlar olması gerektiği; mutfak, çamaşırhane, morg, otopsi salonu, vb. odalara koğuşların uzağında yer verilmesi ve morg girişinin ayrı ya da "*hâriçte*" olması gerektiği belirtilmiştir (1322: 553-554, 558-559).

B2) Hastahane yapısı dışında inşa edilen birimler

1291/1875-1876 tarihli kitaptaki teknik şartnamede mutfak, banyo, çamaşırhane gibi servis birimlerinin hastahane yapısı içinde düzenlenmesi önerilmiş, 1322/1906-1907 tarihli kitaptaki teknik şartnamede ise hamam ve caminin ayrı bir bina olarak inşa edilebileceği, tuvaletlerin yapıya bitişik ayrı bir bölümde çözülmesinin daha uygun olduğu ifade edilmiştir (1322: 558-559).

5.4.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Hastahaneler

Tez çalışması kapsamında, 1826 yılından sonra İstanbul'da askerî hastahane olarak inşa edildiği saptanabilen 12 hastahaneden 7 tanesi günümüzde mevcuttur.

5.4.2.1 Maltepe Hastahanesi

Maltepe Hastahanesi, Bayrampaşa İlçesi'ne bağlı Orta Mahalle'de, Topkapı-Rami Yolu üzerinde ve 11 pafta, 3720 parseldedir. Yapı, günümüzde 42.985 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 49,57)

Maltepe Hastahanesi, güneydoğu cephesinde yer alan giriş kapısının yanlarındaki 1243/1827-1828 tarihli kitabesine* (bkz. F.6) ve BOA'ndeki aynı tarihli belgeye göre II. Mahmud

---

* Giriş kapısı üstünde içinde Besmele yazan bir madalyon ve 1243/1827-1828 tarihli "*Fîhi şifâun'lin-nâs*" yazısı bulunmaktadır. Kapının iki yanında, II. Mahmud'un tuğra madalyonları altında, manzumesi Şair Keçeçizâde Mustafa İzzet Efendi tarafından kaleme alınan ve ünlü hattat Yeserizâde Mustafa İzzet Efendi'nin Ta'lik hattı ile yazılan (Kumbaracılar, 1951: 106) iki parçadan oluşan kitabeye yer verilmiştir. Kapının sağ tarafındaki 17 mısralı 1. kitabe şöyledir:

"Çâre-sâz-ı derd-mendân Hazret-i Mahmûd Hân / Haste-gân-ı askerîye yaptı eyvân-ı metîn
Ser-tabîb-i hâssına fermân edip tanzîmini / Oldu bîmârâna Behçet-res o me'mûr-u fatîn
Hidmetiyle iftihâr eyler o sadr-ı dîn-dâr / Etmede anlarla zîrâ pâd-şâh i'lâ-yi dîn
Öyle fermân etti ol hâkanına tertîb eyleye / İktizâ' eylerse merzâya ilâc-ı anberîn
Buldu üslûb-ı hakîmâneyle huddâmı nizâm / Oldu dârûlar müheyyâ etmeden merzâ enîn
Dikkat etmez mi etıbbâ havf-i cân ü bâş ile / Her biridir nezd-i şâhide vücûd-i nâzenîn
Mazhar-ı ikrâm olur asker mut'-i şâh ise / Hastesi hân köşesinde olmayıp zillet-nişîn
Kavm-i makhûra bunu tefhîme imkân olmadı / Âkıbet küfrân-ı ni'met eyledi hüsrân-karîn

döneminde inşa edilmiştir* (bkz. EK 57, Çzg.1). Davutpaşa ve Rami kışlalarının askerleri için Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin önerisi üzerine yapılan hastahane, "Asâkir-i Mansûre Hastahanesi" adı ile anılmıştır (Özbay, 1981: 109-110). 1842'de Avusturya'dan İstanbul'a gelen Dr. Lorenz Rigler, yöneticisi olduğu bu hastahaneyi Viyana'daki Joseph-Askerî Tıp Akademisi tarzında yeniden düzenlemiştir (Terzioğlu, 1981: 26). 600 yatak kapasiteli (Özbay, 1981: 112) hastahanenin mevcudu, 1881 yılında 979'a yükselmiştir. Balkan ve I. Dünya savaşlarında kısmen bulaşıcı hastalıklar hastahanesi olarak hizmet veren hastahane 1922'de kapatılmıştır (Özbay, 1981: 117).

BOA'nde, hastahanenin kapasitesi ve kullanımıyla ilgili, 1283-1314/1866-1897 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler ve denetim raporları bulunmaktadır** (bkz. EK 57, Çzg.2). Bir süre askerî okul olarak kullanılan bina, 1970 yılından itibaren 66. Tümen Karargahı'nın boşaltılmasından sonra tümenin destek kıtalarına verilmiştir (Tuğlacı, 1993: 46). M.S.B.'na tahsisli iken, 1980 yılında Emniyet Müdürlüğü'nün kullanımına verilen yapı halen Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı "Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü" tarafından kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 49)

Hastahane, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Maltepe Haste-hânesi*" adıyla, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu bir yapı olarak gösterilmiştir (bkz. H.1). Hastahanenin kuzeyinde, bitişik düzende ve tek katlı olarak servis amaçlı inşa edildiği düşünülen özgün ek yapılar günümüzde mevcut değildir (bkz. F.3-4,25).

Hastahane Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 113.24x197.90 m, orta avlusu ise 84x160.20 m boyutlarındadır (bkz. Ç.1). Yapının güneydoğu kanadı tek, diğer kanatları 2 katlıdır.

Harrere el-fakîr el-abd'id-dâ'î"
Kapının sol tarafındaki 17 mısralı 2. kitabe ise şöyledir:
"*Asker-i mansûr imiş lâyık meğer bu devlete / Kıldı mazhar anları ihsâna Rabb-ül-âlemîn*
Cân-sipâr olmaz mı asker böyle bir şâhen-şehe / Sükker ihsân etti rencûre becâ-yı engebîn
Gelmedi gelmez sözümden dönmem ol şâha nazîr / Var ise inkâr eden isbâtına Mevlâ muîn
Güç değil mi devlet ihdâs etmeden Allah için / Eylemek fâsid mizâc-ı âlemi sıhhat- rehîn
Kendi kanûnu şifâ-sâz oldu derd-i âleme / İbn-i Sînâyı vezîr etmez o hâkan-ı zemîn
Hakk vücûd-i şevketin kılsın hatâlardan masûn / İllet-i şimşîrinin rencûru olsun müşrikîn
İzzetâ terkîb-i ma'cûn-ı cevâhirdir bu beyt / Reşk eder târihimin eczâsına dürr-i semîn
Hasteler ihyâ kılındı tarh-ı nev' îcâd ile 1243/ Cism-i Hân-ı Mahmûd ola âfâttan dâim emîn 1243
Yesârîzâde Mustafa İzzet gafer-Allahüma "

* Tuğlacı, hastahanenin Kirkor Amira Balyan tarafından tasarlandığını belirtmektedir (Tuğlacı, 1993: 46).

** Özbay, hastahanede, II. Mahmud döneminde (hd 1808-1839) açılan ve Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) de çalışan bir matbaa olduğunu, burada 15 günde bir "*Tühfe-t-t-Tıb*" adlı tıbbî bir dergi çıkarıldığını yazmaktadır (Özbay, 1981: 117). Hastahanede, 1834-1847 yılları arasında yapılan denetimler ve yapının kullanımı hakkında diğer bilgiler için bkz. Özbay, 1981: 113-117.

Hastahanenin geçit şeklinde düzenlenen asıl giriş kapısından başka orta avludan ulaşılan 5 ayrı girişi vardır. Yapının özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. 2 katlı kanatlarda dışarı taşırılarak yapılan bölümlerde tuvaletlere yer verilmiştir. Hastahanenin mekânları ve özgün işlevleri farklı kullanım ve değişiklikler nedeniyle tespit edilememektedir*.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki hastahane, kanatların aksında yer alan giriş kapılarına göre simetrik olarak tasarlanmıştır (bkz. R.1, F.1-2). Güneydoğu cephesindeki kemerli asıl giriş kapısı dalgalı ve profilli Barok üslûptaki bir saçak ile vurgulanmıştır. Kapının üstündeki kitabe ve tuğra madalyonu, kıvrımlı bitkisel bezemelerle çevrilmiştir. Kapının iki yanında yine benzer süslemelerle bezeli tuğra madalyonu, altında kitabe ve çeşme vardır (bkz. F.5-6).

Yapının tek katlı kanadının güneydoğu cephesindeki pencereler yarım daire kemerli (bkz. F.5-6,8), orta avluya bakan kanatların pencereleri ise basık kemerli ve sövelidir (bkz. F.15,17). Diğer cephelerde zemin katta yarım daire, üst katlarda ise basık kemerli ve söveli pencereler yapılmıştır (bkz. F.21,23). Orta avluya bakan cepheler belirli aralıklardaki bacalarla hareketlendirilmiştir (bkz. F.17).

Her kanatın aksında yer alan giriş kapısı dışarı taşkın olarak, kuzeybatı kanadının orta avluya açılan giriş kapısı ise geçit şeklinde düzenlenmiştir. Kapının üst katında yarım daire kemerli pencereler vardır (bkz. F.17,19). Bu kapı kuzeybatı cephesinde Ampir üslûpta düzenlenmiştir. Üst kısmına istiridye şeklinde kilit taşı ve çelenklerle çevrelenmiş, 1290/1873-1874 tarihli Abdülaziz'in tuğra madalyonu yerleştirilmiştir** (bkz. F.23-24). Yapının köşeleri pilastrlarla vurgulanmış, saçakta profilli silme yapılmış, üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür. Cepheler günümüzde sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.3,17,27).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda, 2 katlı kanatlarda beden duvarı kalınlığı zemin katta orta avluya bakan cephelerde 80 cm, diğer cephelerde 95 cm, üst katta orta avluya bakan cephelerde 62 cm'dir. Taşıyıcı duvarları taş ve tuğla malzeme ile almaşık örgüdedir (bkz. F.21-22). Tek katlı güneydoğu kanadında tavanların ahşap kirişlemeli olduğu tespit edilmiştir (bkz. F.11). Diğer bölümlerin özgün kat döşemeleri hakkında bilgi

---

* Akdeniz, 1830 tarihli onarım belgesinden hastahanede hela, abdesthane, kubbeli odalar, kitaplık, ahır, şirvanlı koğuş, eczahane, gusülhane, mutfak, hamam, su terazisi ile hazinesi (haznesi), hastahaneye girip çıkanların kaydedildiği katipler odasının bulunduğunu aktarmaktadır. 1842 tarihli belgeye göre de hastahane meydanının iki başında "narlık" (ateşlik, ocak) ve tonoz kemerli "karlık" (kar birikitirilen yer ?) olduğunu belirtmiştir (Akdeniz, 2002: 75). 1834 tarihli belgeye göre hastahanede, hastahane müdürü, müdürün yanında bulunanlar, kâtip, hekim, cerrah, vekilharc, esvab emini, çamaşırcı, koğuş onbaşıları, hizmetçiler, eczacı, havancı, terzi, meydancı-süprüntücü ve su yolcu (Özbay, 1981: 114,116) çalışmaktadır. 1835 tarihli belge ise hastahanede başhekim, cerrahbaşı, ikinci başhekim, imam, kâtip, üçüncü tabib, muavin, eczacı, mümezzin (?), bekçi, çamaşırcı, hademe ve hizmetçilerin (hastabakıcı) görevli olduğunu göstermektedir (Akdeniz, 2002: 75).

** Bu kapı Abdülaziz döneminde düzenlenmiş olmalıdır.

elde edilememektedir. Güneybatı cephesinde üst katın döşeme seviyesinde ve pencere kemeri hizasında metal kılıçlar vardır (bkz. F.28,30).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 49,57)

Maltepe Hastahanesi, G.E.E.A.Y.K'nun 11-06-1983 tarih ve 15143 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapının kuzeyindeki özgün ek yapılar yıkılmış (bkz. F.4,25) ve yerine tek katlı betonarme bir yapı inşa edilmiştir (bkz. F.22,26). Çeşitli bölümlere ayrılmış bu yapı ulaştırma birliği, tamirhane, depo, ısıtma merkezi ve atış poligonu olarak kullanılmaktadır. Hastahanenin orta avlusuna bir yüksek bir su deposu yapılmıştır (bkz. F.4).

Hastahane arazisinde yapılmak istenilen yeni ek yapılar Koruma Kurul kararlarına uyularak inşa edilmemiştir*. 1996'da orta avlunun kuzey bölümü kazılarak toprak altında yeni bir su deposu** ve üzerine spor sahası yapılmıştır. Ayrıca avlunun bir bölümü otopark olarak düzenlenmiştir. Hastahane yapısı ise onarım ve müdahaleler nedeniyle özgün mimarî özelliklerini yitirmiştir.

Hastahane Yapısı

BOA'ndeki 1246-1324/1831-1906 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgelere göre hastahanede bazı onarımlar yapılmıştır*** (bkz. EK 57, Çzg.1). Yapı, kapsamlı olarak 1983 yılında restore edilmiştir****. Bu onarımda yapının özgün planı değiştirilmiş, kat döşemeleri ve merdivenler betonarme olarak yenilenmiş, güneydoğu kanadında asma tavanlar yapılmıştır (bkz. F.12-14,18,20). Çatı strüktürü de değişen yapının saçaklarındaki sıvalar korozyon nedeniyle dökülmektedir (bkz. F.31-32). Güneydoğu kanadındaki düzatkılı pencereler (bkz. F.7) yarım daire kemerli özgün şekline getirilmiştir (bkz. F.5-6). Ancak zemin katın yarım daire kemerli özgün pencereleri basık kemerli olarak düzenlenmiş ve mermer sövelerle

---

* II Numaralı K.T.V.K.K 04-07-1995 tarih ve 3817 sayılı karar yazısında, Emniyet Müdürlüğü için yapılması düşünülen yeni yapının mimarî bütünlüğü bozacağı anlaşıldığından herhangi bir yapı yapılmasının uygun olmadığını belirtmiştir. Aynı Kurul, 04-08-2000 tarih ve 5742 sayılı karar yazısında, bahçede prefabrike yapı yapılmasında doğal afetler nedeniyle sakınca olmadığına, ancak sunulan projenin uygun görülmediğine, çağdaş teknolojili kontenyer veya karavan tipi ünitelerin kullanılmasına karar vermiştir (II Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** II Numaralı K.T.V.K.K., 18-04-1996 tarih ve 4093 sayılı karar yazısında, su deposunun mevcut zeminin 0,50 cm altında inşa edilebileceğine, kazının İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü denetiminde yapılmasına, herhangi bir buluntu çıkması halinde konunun Kurul'a iletilmesine ve inşaat bitiminde zeminin toprak dolgu ile doğal haline getirilmesine karar vermiştir (II Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** 1837 tarihli bir belgeye göre, hastahanenin onarımı için Varna'dan 800 kalem kereste getirilmiştir (Özbay, 1981: 115).

**** Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 06-12-1983 tarih ve 22 sayılı kararı ile de binanın rölöveleri ve restorasyon projesi onaylanmıştır. Binanın içinde istenilen bölünmelerin yapılabileceğine, özellikle kapıların aynen korunmasına, eksik kısımlarının tamamlanarak onarılmasına, iç avlunun açık alan olarak kullanılmasına (kesinlikle otopark olarak kullanılmamasına), ayrıca önde bulunan ek blok binasının teklif projesine göre yapılabileceğine karar verilmiştir (II Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

çevrilmiştir (bkz. F.27-28). Cepheler sıvanmış ve boyanmış, orta avluya bakan cephelerdeki günümüzde kullanılmayan bacaların üst bölümleri yıkılmıştır (bkz. F.15-17). Kuzeybatı cephesinde, dışarı taşan bölümdeki duvar çeşmesi kapatılmıştır (bkz. F.27,29). Güneybatı cephesinde muhdes bir merdiven ve giriş yapılmıştır.

Yapıda 1991 yılında da bazı onarımlar yapılmıştır*. Güneydoğu cephesindeki asıl giriş kapısı ise 1995'te restore edilmiştir. Bu müdahalede mermer yüzeylerdeki kirlilik giderilmiş, kırık ve çatlaklar tamir edilmiş, kitabe ve tuğraların bakım ve onarımı yapılmıştır** (bkz. F.5-6). Kapı geçidinin sonradan boyanan taş duvar yüzeylerinde ise çiçeklenme ve dökülmeler oluşmuştur (bkz. F.9-10). 1999 depremi nedeniyle zemin etüt çalışması, hastahane yapısının incelenmesi ve güçlendirme projesinin yaptırılması için ödenek ayrılmış*** ancak herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Yapıda halen Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'nün idarî, eğitim, hizmet ve çeşitli servis birimleri bulunmakta ve dışarıda görevli olanlarla birlikte yapı 3.000 personel tarafından kullanılmaktadır.

Maltepe Hastahanesi'nin orta avlusunun Koruma Kurulu kararına uyulmayarak otopark olarak kullanılmasına son verilmesi ve avluda uygun bir peyzaj düzenlemesi yapılması gerekir. Depo amaçlı kullanılan mekânların çokluğu nedeniyle yapının bazı bölümleri atıl ve bakımsız durumdadır. Hastahanenin asıl giriş kapısı uygun teknikler kullanılarak restore edilmiştir. Ancak kuzeybatı cephesindeki kapı da mimarî özgünlüğünü ve detaylarını kaybetmeden korunmalıdır. Kuzeydoğu cephesi, önündeki kullanılmayan araç ve gereçlerden oluşan yığın nedeniyle algılanamamaktadır. Hastahanenin kuzeyindeki özgün ek yapılar ayrıntılı bir şekilde belgelenmeden yıkılmıştır. Yerine yapılan yeni betonarme yapı yükseklik, boyut ve cephe düzeni açısından hastahane yapısı ile uyumludur.

5.4.2.2 Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi

Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi, Eminönü İlçesi'ne bağlı Beyazıt Semti'nde, 104 pafta, 618 ada, 19 parseldedir. Yapı, günümüzde yaklaşık 202.527 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

---

* II Numaralı K.V.T.V.K., 09-04-1991 tarih ve 2657 sayılı karar yazısında, yapının onaylı projesine aykırı olmamak şartıyla restore edilebileceğini, onaylı projesi dışında başka bir yapı ve inşai faaliyet yapmamak şartıyla idarî tesis alanı olarak plan tadilatı yapılmasının uygun olduğunu belirtmiştir (II Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** II Numaralı K.T.V.K.K.'nun, 04-07-1995 tarih ve 3817 sayılı karar yazısında, kapı restorasyonunun başarılı bulunduğu ve ilgililerin kutlandığı belirtilmiştir (II Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** İstanbul Valiliği, Emniyet Müdürlüğü'nün 29-09-2003 tarih ve 2754 sayılı yazısında belirtilmiştir (II Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

A) Tarihçe (bkz. EK 50)

Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi, 1841 yılında mimar Gaspare Fossati tarafından 250 yatak kapasiteli olarak tasarlanıp* (bkz. Ç.1), Abdülmecid döneminde, 1843 yılında inşa edilmiştir** (Nasır, 1991: 59). Balkan Savaşı sonunda "Sıhhiye Eğitim Merkezi" olarak hizmet veren yapı, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kullanılmıştır*** (Özbay, 1981: 80). 1922'de Bâb-ı Seraskerî binası ile birlikte İstanbul Üniversitesi'nin kullanımına verilen yapı (Sakaoğlu, 1994: 128), günümüzde "Siyasal Bilgiler Fakültesi" olarak hizmet vermektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 50)

Bâb-ı Seraskerî binası ve diğer askerî yapıların bulunduğu Eski Saray alanının eğimli bir yerinde inşa edilen hastahane tek bloktan oluşmaktadır (bkz. F.3). 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda da görülen yapı, 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda "*kışla-i hümâyûn*", 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*Caserne et Bâtiment d'Administration*" (kışla ve idare yapısı) yazısıyla belirtilmiştir (bkz. H.1-2).

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 41.5x98 m boyutlarında olup 2 katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. Ç.2). Hastahanenin özgün planında yapı aksında bir giriş holü vardır. Bu bölümün köşelerindeki mekânlar Toskana başlıklı sütun çiftleriyle ayrılmıştır. Ahşap tavanlar sade ve pasalıdır. Koltuk silmelerinde, kapı pervaz ve üstlüklerinde ampir üslûpta süslemelere yer verilmiştir (Eldem, 1979a: 152). Ancak hastahanenin mekânları ve özgün işlevleri farklı kullanım ve değişiklikler nedeniyle tespit edilememektedir

---

* Fossati'nin 01-05-1841 tarihli bir proje eskizi ile yapıyla ilgili diğer mimarî projeler İsviçre'deki "Belinzona Arşivi"ndedir (Can, 1994a: 128).

** Kaynaklarda yapının inşası ve mevcudiyeti hakkında farklı bilgiler verilmektedir. Kumbaracılar, hastahanenin 2 katlı kâgir bir binada, 1826'da faaliyete geçtiğinin kabul edildiğini, *Enderun Tarihi*'nden: " ....*Maltepe hastahanesine naklolunmak için Babı Seraskerî'de muvakkat hastahane ve hamam inşa....*" aktararak burada bir hastahane yapıldığını ve yapının 1949'da yıktırıldığını belirtmektedir (Kumbaracılar, 1951: 146-147). Özbay da ilk inşa edilen yapının geçici olduğunu, sonradan yapılan ve 1260/1844'te mevcut kâgir yapının, "*Bâb-ı Müşîri Hastanesi*" adıyla anıldığını, İstanbul Üniversitesi'nin Harbiye Nezareti'ne yerleşmesinden sonra yıktırıldığını ve yerine Morfoloji Enstitüsü tesislerinin kurulduğunu ifade etmiştir (Özbay, 1981: 80). Nasır, yapının 1948-1950 yılları arasında yıkıldığını (Nasır, 1991: 59), Sakaoğlu ise 1950'li yıllarda yıkılıp yerine lâboratuar binalarının yapıldığını yazmaktadır (Sakaoğlu, 1994: 128). Can ise, yerinde yaptığı incelemede yapının ayakta olduğunu belirtmiştir (Can, 1994b: 282).

*** Kaynaklarda yapının özgün adı ve işlevi ile ilgili farklı ve çelişkili bilgiler vardır. Özbay, askerî salname ve istatistiklere dayanarak yapının hastahane olarak kullanıldığını yazmıştır (Özbay, 1981: 80). Sakaoğlu ise, daha önce Hassa Ordusu komutanlık makamı ile bazı askerî daireler ve inzibat bölüğü koğuşunun bulunduğu binanın, 1870-1922 yılları arasında hapishaneye dönüştürüldüğünü yazmaktadır. Resmî adı "İstanbul Muhafızlığı Dairesi" olan yapının halk arasında "Bekirağa Bölüğü" adıyla ünlendiğini, burada dönemin aydınlarının ve siyasî tutukluların da kaldığını belirtmektedir (Sakaoğlu, 1994: 126-127). Cezar ise, Eski Saray alanındaki belgelerde taş kışla olarak geçen yapının "Bekir Ağa Bölüğü" olarak tanımlanabileceğini, 1950'li yıllarda Bekir Ağa Bölüğü'nün en önemli binasının yıkıldığını ve günümüze beşik tonozdan bir parça kaldığını, tonoz kalıntısının yakınında günümüzde Siyasal Bilgiler Fakülte binası olarak kullanılan yapının da taş kışla olabileceğini ifade etmiştir (Cezar, 2002: 511).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûpta ve girişe göre simetrik düzende inşa edilen yapının köşeleri kademeli çıkmalarla hareketlendirilmiştir. Doğu ve batı cephelerinde 4 sütun üzerinde yükselen üçgen alınlıklı giriş saçakları yapılmıştır* (bkz. F.1-2). Alt kat pencereleri kareye yakın şekilde, üst kat pencereleri ise yarım daire kemerlidir. Mimar Gaspare Fossati, projede giriş holü üstünde basık bir kubbe ve tonoz örtü önermiştir. Ancak uygulamada hol bir çatı feneri ile aydınlatılmış, eskizlerde görülen çatı parapeti yerine de saçak yapılmıştır (bkz. Ç.1, F.1) (Can, 1994a: 128).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen** yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 125 cm, üst katta 95 cm'dir. Yapının taşıyıcı duvarları tuğla örgülü, özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir*** (Can, 1994a: 128).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 50,16)

Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi ve bu alandaki diğer tarihî yapılar, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 12-07-1995 tarih ve 6848 sayılı kararında ilân ettiği Tarihî Yarımada Sit Alanı içindedir****. BOA'nde yapının onarımı ile ilgili, 1267-1281/1851-1864 tarihleri arasındaki döneme ait bazı belgeler vardır***** (bkz. EK 16, Çzg.1). Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapı, üniversitenin kullanımına verilince onarım ve müdahaleler nedeniyle plan ve cephe düzeni açısından özgünlüğünü yitirmiştir. Ahşap kat döşemeleri betonarmeye çevrilmiştir (bkz. F.11,13). Kiremit kaplı özgün çatı örtüsü değiştirilmiş, çatı arasına bir kat eklenmiş, yeni mekânlar elde etmek için muhdes bölmeler yapılmıştır. Yarım daire kemerli giriş kat pencereleri yerine düzatkılı pencereler açılmıştır (bkz. F.5-7,9). Kuzey ve güney cephelerinde girinti yapan kısımlara da betonarme olarak ek bölümler inşa edilmiştir (bkz. Ç.2, F.4,8).

---

* Can, barok bu alınlığın içinde muhtemelen tuğra ve bir armaya yer verildiğini yazmaktadır (Can, 1994b: 282).

** Nasır, 1259/1843 tarihli bir arşiv belgesinden hareketle bu yapının yangınlara karşı dayanıklı olması için mimarlık eğitimi görmüş bir mimara yaptırılan ilk kâgir resmî yapı olduğunu ifade etmektedir (Nasır, 1991: 58-59).

*** Ancak batı cephesinde zemin kat beden duvarının köşesinin taş örgülü olduğu ve zemin kat ile üst kat arasında volta döşeme yapıldığı tespit edilmiştir (bkz. F.10,12).

**** I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmada, Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi ve diğer yapılarla ilgili bir dosya tespit edilememiştir.

***** BOA'ndeki 1281/1864 tarihli belgeye göre, "*Bâb-ı Seraskerî'deki taş kışla*"nın orta merdivenleri üzerindeki ahşap çatı fenerlerinin kaldırılarak bir "*camekân*" yapılmasına karar verilmiştir (bkz. EK 16, Çzg.1). Hastanenin 19. yüzyıla ait bir fotoğrafında görülen çatı fenerinden hareketle (bkz. F.1), belgelerde "*taş kışla*" olarak geçen yapının Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi olduğu söylenebilir.

5.4.2.3 Haydarpaşa Hastahanesi

Haydarpaşa Hastahanesi, Üsküdar İlçesi'ne bağlı Haydarpaşa Semti'nde, Tıbbiye Caddesi üzerinde ve 5 pafta, 1335 ada, 95 parseldedir. Hastahane, günümüzde 114.884 m²'lik bir alanda yer almaktadır*.

A) Tarihçe (bkz. EK 51,57)

Haydarpaşa Hastahanesi, 1261/1845 tarihli kitabesine** göre (bkz. F.14-15), Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir. Kaynaklarda hastahanenin bulunduğu arazide önceki dönemlerde de bazı yapılar olduğu belirtilmektedir***. Bina emini Hacı Hüseyin Paşa yönetiminde Selimiye Kışlası askerleri için**** yapılan hastahane 1846'da faaliyete geçmiştir (Özbay, 1981: 487). 500 yataklı hastahanenin kapasitesi savaş dönemlerinde arttırılmıştır***** (Şakir, 1942: 40).

1870 yılında "*Umûr-i Sıhhıyye Nizâm-nâmesi*"ne göre hastahane, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinin staj yaptığı bir uygulama okulu olarak hizmet vermiştir. Orduda görülen cerrah ve eczacı sıkıntısı nedeniyle hastahanede "*Ameliyyât-ı Tıbbiyye Mektebi*" kurulmuş (Özbay,

---

* Özbay, hastahanenin 1863'te birkaç yüz dönüm genişletildiğini kaydetmektedir (Özbay, 1981: 492).

** Kuzey cephesindeki giriş kapısının üstünde yer alan kitabe 1935'te yerinden sökülerek, kapıdan girişte sağdaki, "Üruğ Salonu" adlı mekânın duvarına yerleştirilmiştir. Manzumesi Şair Safvet tarafından yazılan 16 mısralı kitabe şöyledir:

"Eğer Abdülmecîd Hân'ın göreydi re'y-i şâfisin / Hûm-i şerme binip elbet kaçardı akl-ı Eflâtûn
O şâha lâ-ilâc asker olurdu sağ olup görse / Rızâ Paşası'nın dârâtını Dârâ vü Efrîdûn
Gubâr-ı hâk-pây-i kimyâ-yı mülk ü millettir / İbokrat-ı devâcûnun değildir bildiği ma'cûn
O kerrâr-i gazâ' yaptırdı haste-hâne Haydar'da / Olurdu resm ü nakşın görse Mânî-i hüner-meftûn
Binâsı dil-güşâ gâyet zemîni rûh-bahşâdır / Havâsı sıhhati celb eyler emrâzı edip bîrûn
Murâdı hâtır-ı ehl-i cihâdı etmedir tatyîb / Ede feth ü zaferle Rabb-ı nâsır ömrünü efzûn
Biri sâde biri cevherle tertîb eyleyip Safvet / İki târihe derc ettim şifâ-yı sadr olur mazmûn
Bu fâhir haste-hâne oldu seyret ser-te-ser sağlam / Cüyûşin kıldı Hân Abdülmecîd iclâl ile memnûn
1261"

Hattat Hamid tarafından yazılmış 1362/1943 tarihli ayet de (Konyalı, 1977: 372) aynı salonun bir diğer duvarında sergilenmektedir.

*** Haskan, hastahanenin bahçesinde bulunan 5 adet Korent düzeninde sütun başlığından burada Bizans devri eserleri bulunduğunu ve II. Süleyman döneminde de (hd 1520-1566) bazı köşk ve kasırların yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Haskan, 2001: 1249). Yerinde yapılan incelemede bu sütun başlıklarına rastlanmamıştır. Konyalı, "*Mir'ât-ı İstanbul*"dan aktararak III. Selim'in vezirlerinden Haydarpaşa'nın burada bir kışla yaptırdığını ve bu kışlanın hastahane haline getirildiğini; "*Atâ Tarihi*"nden aktararak ise, II. Mahmud'un burada büyük bir hastahane yaptırdığını yazmaktadır. Kaynakta, 117.458 m²'lik arazinin 8.750 m²'lik yerinde tek katlı ve ahşap bir hastahane inşa edildiği belirtilmiştir (Konyalı, 1977: 371, 375).

**** Kumbaracılar, hastahanenin kuruluş nedenini 17 Ramazan 1260 tarih ve 275 sayılı "*Takvîm-i Vakayi'*" Gazetesi'nden şu şekilde aktarmıştır: ".... *hastegâni askeriyye naklinden dolayı düçarı ta'bü zahmet olmamak için asakiri hassai şahaneye mahsus Selimiye ve Kuleli kışlai hümayunları civarlarında birer bab hastahane inşa olunması hususuna iradei refet ifadei cenabı şehinşahi isabet efzai sünuh ve susur* (südur) *buyrulmuş olduğundan muktezayı celili üzere bundan akdem emri inşalarına mübaşeret kılınmıştı....*" (Kumbaracılar, 1951: 149-150). Cezar da, hastahahenin 1261/1845 tarihini taşıması nedeniyle Selimiye Kışlası'na ait olabileceğini yazmaktadır (Cezar, 2002: 480).

***** 1853 Kırım Savaşı sırasında yaralı İngiliz askerleri burada tedavi edilmiş, ölen İngiliz askerleri için hastahanenin yanında bir mezarlık yapılmıştır (Konyalı, 1977: 376). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da hastahanenin yatak sayısı 1.000'in üzerine çıkmıştır (Özbay, 1981: 498).

1981: 493), bu okul 1881'de Kavak Kapısı yanında yaptırılan 2 barakaya taşınmıştır* (Özbay, 1981: 496). 1890'da hastahanede bir Askerî Sağlık Mektebi açılmıştır (Özbay, 1981: 500). BOA'nde, hastahanenin kapasitesi ve kullanımıyla ilgili, 1268-1328/1851-1910 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.5).

Hastahane, Balkan Savaşı'nda ordu birliklerinin sağlık personeli ve malzeme ikmal merkezi olarak hizmet vermiştir. I. Dünya Savaşı boyunca da Çanakkale ve Bağdat cephelerinden gelen hasta ve yaralılara bakılmıştır. Hastahane bahçesinde barakalar yapılarak 200 yataklı bir nekahethane açılmıştır (Özbay, 1981: 506-507). Cumhuriyet'in ilânında 750 yatak kapasitesiyle çalışan hastahane (Özbay, 1981: 510), 1933 yılı sonlarında onarım nedeniyle Selimiye Kışlası'na taşınmış, 1940'ta eski binasına dönmüştür (Özbay, 1981: 520-521). 1985'te merkezi Ankara'daki Gülhane Askerî Tıp Akademisi'ne bağlanan hastahane günümüzde 1000 yatak kapasitesiyle, "Gülhane Askerî Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastahanesi" adıyla hizmet vermektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 51,57)

Haydarpaşa Hastahanesi, büyük boyutlu bir hastahane yapısı ve özgün ek yapılardan oluşan bir yapılar grubudur. Hastahane yapısı, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*haste-hâne*" adıyla, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu, yapının köşeye yakın bölümlerinde birer birim ile kuzey cephesinde orta aksı dışarıya taşkın olarak gösterilmiştir**. Orta avludaki küçük yuvarlak şadırvanı ve camiyi*** (bkz. F.1,3) simgelemektedir. "*Haydar Paşa İskelesi*" ve "*Kavak İskelesi*" arasında konumlanan hastahanenin yakın çevresinde "*havuz*", "*tuğla-hâne*" ve "*karagol-hâne*" bulunmaktadır (bkz. H.1). Hastahanenin etrafı 1887'de yüksek kâgir duvarlarla çevrilmiştir (Özbay, 1981: 532). BOA'nde, hastahane arazisinde yapılmak istenen barakalar hakkında 1311/1893 tarihli bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.4; F.7).

---

* Şakir, Kavak Kapısı yanındaki 2 büyük barakanın cerrah ve eczacı okulu iken sonradan 50'şer yatak kapasiteli hasta koğuşu olarak kullanıldığını, 1895'te 400 kişinin bulunduğu, bu barakaların yanında ahırlık, samanlık, dar-üt-tebhir ve şüpheli hastalar için bir baraka olduğunu belirtmiştir (Şakir, 1942: 41).

** Terzioğlu, hastahanenin planının Münih'teki "Allgemeine Krankenhaus"a (hastahanesine) benzediğini ve 1842'de Avusturya'dan gelen ve Osmanlı askerî hastahaneleri müfettişi olan Dr. Lorenz Rigler'in hastahanenin planlamasında etkin olduğunu yazmaktadır (Terzioğlu, 1981: 29).

*** Orta avludaki şadırvanın üstünde 100 kişinin namaz kılabileceği büyüklükte bir cami yapılmıştır (Özbay, 1981: 491). 1909'da onarılan cami (Özbay, 1981: 505), 1923'te harap olduğundan boşaltılmıştır (Özbay, 1981: 509). Caminin hangi tarihte yıkıldığı belirlenememektedir. Özbay, 1933'te başlanan onarım çalışmalarında eski caminin yerinde bulunan yapının alt katının depo, üst katının da hastabakıcı yatakhanesi olarak düzenlendiğini belirtmiştir (Özbay, 1981: 523). Günümüzde mevcut olmayan camiye ait görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî açıdan değerlendirilme yapılamamaktadır. Arka bahçedeki namazgâh da yok olmuştur (Haskan, 2001: 1250).

Bahçesinde bir ameliyathane pavyonu* (bkz. H.2, F.8), havuzlar** (bkz. H.2, F.9), limonluk*** (bkz. F.39), çeşitli meyve ağaçları, çam ve serviler**** olan hastahaneden günümüze hastahane yapısı ve 20. yüzyıl başına tarihlenebilecek özgün 2 ek yapı***** ulaşabilmiştir (bkz. Ç.1, H.2, F.1,31-34,37-38). Diğer hastahanelerden farklı olarak hamam hastahane yapısının içindedir.

Hastahane Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı 99x164 m, orta avlu ise yaklaşık 73x138 m boyutlarındadır. Arazi eğimden dolayı kuzey kanadı tek katlı, diğer kanatları 3 katlıdır (bkz. R.1). Doğu, batı ve güney****** kanatlarında 3 katlı dışarı taşırılmış birimleri olan (bkz. F.3) hastahanenin 4 büyük giriş kapısı vardır******* (bkz. F.4-5,12,16-19). Hastahanenin özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Farklı kullanım ve değişiklikler nedeniyle ancak bazı mekânların özgün işlevleri hakkında

---

* Günümüzde mevcut olmayan ameliyathane, II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1908), Serasker Rıza Paşa tarafından inşa edilmiştir (Şakir, 1942: 40). Bu yapının iç düzeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbay, 1981: 509-510,524. 1956 yılında doğumevi ve çocuk hastalıkları servisi olarak kullanılan ameliyathane (Göker, 1956: 18) belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır.

** Hastahane arazisinde 8 havuz vardı. Mutfağın önünde "Köprülü Havuz", limonluğun arkasında bir bostan kuyusunun yanında "Adalı Havuz", eczahanenin arkasında, limonluğun önünde "Balıklı Havuz" ve ameliyathane pavyonu önünde "Maslaklı Havuz" adında hastahaneye ve havuzlara dağıtılan suların toplandığı derin ve büyük bir havuz yapılmıştı. "Maslaklı Havuz"un etrafında yaz aylarında hastahanedeki görevliler öğle yemeklerini yer ve dinlenilirlerdi. Su, Selimiye'deki su terazisinden (Özbay, 1981: 491-492) ve Çamlıca ile Kayışdağı'ndan özel olarak getirtilmekteydi. 1910'dan sonra su yollarının çobanlar tarafından bozulması ve sahipli araziden geçirilen künklerin çalınması nedeniyle su kesintiye uğramıştır. Elmalı Suyu verilene kadar su sorunu devam etmiştir (Özbay, 1981: 506). Yerinde yapılan incelemede havuzların tümünün kapatıldığı tespit edilmiştir.

*** Günümüzde banka olarak kullanılan tek katlı bu küçük yapının taş beden duvarları halen mevcuttur.

**** Özbay, hastahane arazisindeki birkaç yüz yıllık olduğu söylenen meşe ağacının yok olduğunu belirtmiştir (Özbay, 1981: 492).

***** Hastahanenin idarî bürosunda bulunan dosyadaki kayıtlarda, inşa tarihi kesin olarak bilinemeyen bu yapıların 1923'te yapıldıkları yazılıdır. Özbay, 1881'de Kavak Kapısı yanında yapılan, cerrah ve eczacı okulu olarak kullanılan 2 barakadan büyüğünün 1909 yılında mevcut olduğunu ve yapılan onarımda alt kısmının mutfak ve bulaşıkhaneye çevrildiğini yazmaktadır (Özbay, 1981: 505). 20. yüzyıl başında bu barakalar yıkılarak günümüzde mevcut olan 2 katlı bu ek yapı inşa edilmiş olmalıdır. Özbay, yapının II. Dünya Savaşı döneminde onarılarak alt katının laboratuvar, üst katının intan (bulaşıcı) hastalıkları servisi olarak kullanıldığını; bunun devamına da diş laboratuvarı ile sıhhiye deposu ve gerisindeki baraklara erlerin yerleştirildiğini belirtmiştir (Özbay, 1981: 524). 1960'da çatısı onarılan yapının bir bölümünde "Subaylar Yurdu" açılmıştır (Özbay, 1981: 538). 1972'de bu yapıya ek olarak inşa edilen binada psikiyatri servisi hizmet vermektedir. Diğer ek yapı ise hastahane yapısının kuzeyindeki 2 katlı binadır. Duvarındaki plakaya göre 10 Mayıs 1975'te hizmete açılan, 15 Ekim 2001'de restore edilen yapı günümüzde hemşire lojmanı olarak kullanılmaktadır.

****** Güney cephesindeki dışarı taşkın bölümler, 1990'da 6 katlı yeni bina yapılırken yıkılmış olmalıdır.

******* "Taht/Yaldızlı/Hünkâr/Nizamiye Kapısı" denilen ve üstünde hünkâr dairesinin bulunduğu kuzey kanadındaki kapı hastahanenin asıl giriş kapısıydı. Selimiye Kışlası tarafındaki kapıya ise "Kavak Kapısı" denilmekteydi (Kumbaracılar, 1951: 150). Kavak İskelesi yanına fırın ve mezbaha yapılıp buradan hastahanenin et ve ekmeği alınmaya başlayınca bu kapı asıl kapı olma özelliğini yitirmiştir (Özbay, 1981: 490). Haydarpaşa Tren İstasyonu'na bakan, hastahanenin odun ve kömürlerinin istif edildiği yerin hizasındaki kapı, 1863 yılından itibaren "Odun Kapısı" olarak anılmıştır (Şakir, 1942: 41-42). Hastahanenin bir diğer kapısı ise "Haydarpaşa Kapısı" adını taşımaktaydı. Özbay, kapı kanatlarının kalın ve çok ağır meşe tahtasından yapıldığını ve birer kanadında küçük "eyvan kapısı" bulunduğunu belirtmiştir (Özbay, 1981: 490).

sınırlı bilgiler edinilmiştir*. Taht Kapısı'nın üstünde hünkâr dairesine yer verilmiştir (Özbay, 1981: 487).

Hastahanenin kuzey kanadındaki hamama koridordan bir kapıyla ulaşılır. Basamaklarla inilen alt kottaki dikdörtgen planlı hamam soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) bölümlerinden oluşmaktadır (bkz. Ç.2-3). Ortasında bir süs havuzu ve duvarında bir çeşme olan soyunmalık bölümünden bir merdivenle soyunma kabinlerinin bulunduğu galeri katına çıkılır (bkz. F.24-26). Ilıklıkta tuvaletler ve halvet, sıcaklık bölümünde ise ortada bir göbek taşı ve kurnalar vardır (bkz. F.29). Ilıklık ve halvet bölümlerinin üstü tonozla (bkz. F.27), sıcaklığın üstü ise kubbe ile örtülmüştür (bkz. F.30).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı, kuzey cephesi aksındaki girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Hünkâr dairesinin bulunduğu giriş bölümü 2 katlı olup dışarı doğru taşırılmıştır. "Taht Kapısı" denilen düzatkılı asıl giriş kapısı yanlarda Toskana üslûbunda başlıklı ve kaideli iki çift mermer sütunla vurgulanmıştır. Kapının üstüne kitabe yerleştirilmiştir. Bu bölümün pencereleri basık kemerlidir (bkz. F.1). Orta avluya bakan pencereler yarım daire kemerli, diğer cephelerin pencereleri ise düzatkılı ve sövelidir (bkz. F.6). Orta avluya açılan kapılar da düzatkılı olup söveyle çevrilmiştir (bkz. F.16,18-19). Saçakta profilli bir silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 128 cm, üst katlarda 90 cm'dir. 19. yüzyıla ait bir fotoğraftan mekânların özgün kat döşemelerinin ahşap kirişlemeli olduğu tespit edilmiştir** (bkz. F.6).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 51,57)

Haydarpaşa Hastahanesi'nin parseli tescillidir. Ancak hastahane yapılarının koruma grupları belirlenmemiştir***. Hastahane, halen M.S.B'na tahsisli olup Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. BOA'nde, hastahanenin onarımıyla ilgili, 1267-1311/1851-1893 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.4). 20. yüzyıl başından

---

* Hastahanenin 19. yüzyıldaki iç düzeni hakkında bilgi için bkz. Özbay, 1981: 487,490-491; Yıldırım, 1994: 29. Hastahanenin 1923'ten sonraki iç düzeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbay, 1981: 509.

** Özbay, duvarların tuğla ve taş malzeme ile örüldüğünü, zeminin toprak ve tahtalarla örtüldüğünü ve çatının alaturka kiremitlerle kaplandığını yazmaktadır (Özbay, 1981: 487).

*** III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 26-03-1990 tarih ve 2232 sayılı kararında: "*.....Haydarpaşa Askerî Hastahanesi için yeterli belge bulunamadığından koruma sınıfı tayin edilemeyeceğine ....*" yazmaktadır. Hastahane yapısıyla ilgili sadece bir tescil fişi doldurulduğu tespit edilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

itibaren çeşitli tarihlerde hastahane arazisinde yapılan düzenlemeler*, 1969-2004 yılları arasında inşa edilen yeni binalar** ve müdahaleler nedeniyle hastahane yapısı ile özgün ek yapılar plan ve cephe düzeni açısından mimarî özgünlüklerini kısmen yitirmişlerdir (bkz. Ç.1, F.2).

Hastahane Yapısı

Hastahane, 1267/1851'de onarılmıştır (Özbay, 1981: 491). Mimar Alexandre Vallaury ve Carré'nin yaptıkları keşiften sonra 1898'de (Özbay, 1981: 502-503) ve 1909'da da onarım görmüştür (Özbay, 1981: 505). Son olarak hastahanede 1933-1940 yılları arasında kapsamlı bir restorasyon yapılmıştır***. Onarımda taşıyıcı kâgir duvarlar yıkılmadan betonarme döşeme, kiriş ve kolonlar yapılmıştır (bkz. F.23). Tek katlı olan kuzey kanadının üstüne bir kat ilâve edilmiş (Özbay, 1981: 520-521), yan bölümler teras olarak düzenlenmiştir (bkz. F.3,10). Kuzey cephesinde hünkâr dairesinin bulunduğu 2 katlı giriş bölümü kaldırılmış, "Taht Kapısı" büyütülerek tamamen değiştirilmiş (bkz. F.11-12,17), bu cephede açılan iki yeni kapıda "Taht Kapısı"ndan alınan mermer sütunlar kullanılmıştır (bkz. F.13). Değişikliğe uğramayan batı cephesindeki "Kavak Kapısı" (bkz. F.16) ve doğu cephesindeki "Odun Kapısı" halen kullanılmaktadır (bkz. F.18-19). Bu kapılardan başka diğer cephelere de servis amaçlı birkaç kapı açılmıştır.

Hastahanenin zemin ve üst katlarında güney cephesi boyunca uzanan bir balkon, orta avluya bakan cephelerde dışarı taşan muhdes ekler yapılmıştır (bkz. F.20-22). Yeni servis asansör ve merdivenleri eklenmiş, kaloriferleri ve telefon gibi bazı önemli tesisatları tamamlanmadan

---

* II. Dünya Savaşı döneminde limonluk onarılmış, iç ve dış bahçe ile yollar düzenlenmiş, 500 kadar çam ağacı dikilmiştir (Özbay, 1981: 524-525). 1954-1955 yılları arasında hastahanenin etrafındaki eski duvarlar zeminden 1 m'ye kadar yıktırılarak demir korkuluk ve beton banketler yapılmıştır (Özbay, 1981: 532). 1956'da Tıbbiye Caddesi üzerinde bir nizamiye kapısı açılmıştır.

** 1909'daki onarımlar sırasında demiryolu tarafında duvar kenarına bazı servis yapıları inşa edilmiştir (Özbay, 1981: 505). Hastahanenin batısında, 1969 yılında yapılan poliklinik binası hastahane yapısına bir geçitle bağlanmıştır (bkz. F.40). 1971-1973 yılları arasında (Konyalı, 1977: 377) ve 1980'den sonra hastahanenin doğusuna ve güneyine farklı işlevli hizmet binaları yapılmıştır. 1990 yılında hastahane yapısına iki kapalı geçitle bağlanan 6 katlı yeni bir bina inşa edilmiştir (bkz. F.20-21,41). Hastahanenin güney cephesini kapatan bu binada klinikler ve hasta odaları bulunmaktadır. Son olarak hastahanenin doğusunda 2002'de yapımına başlanan yeni ameliyathane ve poliklinik binasının (bkz. F.42), 2004 yılı içinde tamamlanması planlanmıştır. III Numaralı K.T.V.K.K., 30-12-1998 tarih ve 10643 sayılı yazısıyla yeni binanın projenin uygun olduğuna karar vermiştir. Aynı Kurul, 05-08-2002 tarih ve 13132 sayılı kararıyla, 108 m uzunluğunda ve 31,20 m yüksekliğinde tasarlanan yapının boyutları ve gabarisi açısından uygun olmadığını belirtmiştir. Kurul, 29-01-2003 tarih ve 13457 sayılı kararda, yeni binanın Boğaziçi siluetinde Haydarpaşa Tren İstasyonu, DMO Binaları, Siyami Ersek Hastahanesi ve diğer yüksek binalar göz önüne alındığında etkisinin çok az olduğunu, yapının gerekliliğinin çok açık bir şekilde anlaşılmasıyla daha önce onaylanan tadilat projesinin uygun olduğunu ifade etmiştir (bkz. F.2) (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** Mühendis Rahmi Çay tarafından hazırlanan restorasyon projeleri onaylandıktan sonra 500.000 lira ihale bedeliyle çalışmalara başlanmıştır. Onarım M.S.B. müfettişleri ile müteahhitler arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle uzun sürmüştür (Özbay, 1981: 520-521).

hastahane, 1 Nisan 1940'ta hizmete açılmıştır* (Özbay, 1981: 521). Hastahane yapısı ile birlikte 1851 yılında onarılan (Özbay, 1981: 491) hamamın soyunmalık bölümündeki merdiven ve kat döşemesi 1933 onarımında betonarmeye çevrilmiş olmalıdır (bkz. F.26). Mermer kaplamaları yenilenen hamamın ılıklığına sonradan 2 küvet yerleştirilmiştir (bkz. F.28). Hamam 1993 yılından itibaren kapalıdır. Hastahane yapısında ise günümüzde çeşitli poliklinik ve servisler, ameliyathane ve idarî birimler bulunmaktadır.

Haydarpaşa Hastahanesi zaman içinde artan ihtiyaçları karşılayabilmek için yapılan müdahaleler, yeni inşa edilen ek yapılarla büyümüş ve yüklü bir işleve sahip olmuştur. 2002 yılında yapımına başlanan yeni binanın hastahane yapısının işlevini hafifleteceği ve bu nedenle muhdes eklerin kaldırılarak hastahane yapısının restore edilmesinin düşünüldüğü öğrenilmiştir. Ancak öncelikle hastahane yapısı ve 20. yüzyıl başına ait olduğu sanılan özgün 2 ek yapının tescil edilerek koruma sınıflarının belirlenmesi gerekir (bkz. F.31-34,37-38). Özellikle, hastahanenin son 11 yıldır kullanılmayan, sıcaklık kubbesindeki ışıklıklar ve buhar penceresi (bkz. F.29-30) gibi özgün detaylarıyla dikkat çeken hamam korunarak uygun bir işlev verilmelidir**. Görsel belgelerden hareketle hastahane bahçesindeki günümüzde mevcut olmayan ameliyat pavyonunun ve önündeki Maslaklı Havuz'un (bkz. H.2) ilgili Koruma Kurulu'na başvurularak yeniden yapılması konusunda bir çalışma yapılabilir.

5.4.2.4 Gümüşsuyu Hastahanesi

Gümüşsuyu Hastahanesi, Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Gümüşsuyu Semti'nde, Gümüşsuyu Caddesi üzerinde ve 78 pafta, 756 ada, 2 parseldedir. Hastahane yapıları, günümüzde 14.481 m²'lik bir alanda yer almaktadırlar.

A) Tarihçe (bkz. EK 52,57)

Gümüşsuyu Hastahanesi, doğu cephesinde giriş kapısı üstündeki 1263/1846-1847 tarihli kitabesine*** göre (bkz. F.3-4) Abdülmecid döneminde

---

* Bu onarımdan sonra hastahanedeki mekânların işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbay, 1981: 522-523, 534-539.

** Hamamın, "Koruma Projesi I" adlı ders kapsamında ve Doç. Dr. Nadide Seçkin'in danışmanlığında, Y. Mimar Ayşegül Orhan tarafından hazırlanan 2004 tarihli rölöveleri, restitüsyon ve restorasyon projeleri, Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi'ndedir.

*** Hastahanenin manzumesi Şair Ziver tarafından yazılan 14 mısralı kitabesi şöyledir:
"Medâr-ı bür'- şevket Hazret-i Abdülmecîd Hân'ın / Vücûdun illet-i ecsâm-ı kevne hakk şifâ kıldı
Edüb vaz'-ı enâmil nabz-ı dehre hüsn-i tedbîri / Cihânı eski derdinden rehâya nev-devâ kıldı
Tabîb-i tab'ı terkîb eyleyip adl ile eltâfı / Mizâc-ı mülke tertîb-i müferrihler ata' kıldı
O Şâhın askeri dâru-yı emn oldukça dünyâya / Felekde lâ-ilâc etdiği şeylerden ibâ kıldı
Cünûd-ı topcuyâne dâr-ı marazı idecek bünyâd / Gümüşsuyu hevâsın def'-i derde mâ-cerâ kıldı
Hayât-ı âfiyet mahsûs olup zât-ı Hümâyûn'a / Desinler haşre dek ol pâd-şeh zevk safâ kıldı
Mücevher iki târih oldu Zîver mısra-ı vahîd / Gümüşsuyu bu haste-hâne âbın pür şifâ kıldı 1263"-

inşa edilmiştir*. Hastahane, İngiliz mimar W. J. Smith tarafından tasarlanmıştır** (Kubilay, 1994: 450). Taksim Topçu Kışlası, Taşkışla ve Gümüşsuyu Kışlası'na yakın konumdaki yapı inşa edilirken Ayaspaşa Mezarlığı'nın bir kısmı kaldırılmıştır (Yıldırım, 1994: 449). 350 yatak kapasiteli hastahane (Özbay, 1981: 412), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kapasitesinin çok üstünde hasta kabul etmiştir. Hastahanede, 1892'de ilk modern cerrahî servisi (Özbay, 1981: 415), 1909'da ise çeşitli ihtisas dalları kurulmuştur (Özbay, 1981: 417). BOA'nde, hastahanenin kapasitesi ve kullanımıyla ilgili 1293-1326/1876-1909 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.7).

I. Dünya Savaşı süresince "Ordu Sıhhiye İkmal Deposu" olarak kullanılan hastahanenin yatak kapasitesi, hasta çokluğu nedeniyle bulaşıcı hastalıklar ile asabiyeye ayrılan 2 pavyon ve 1 barakanın eklenmesiyle 1.200'e çıkarılmıştır. 1919'da İstanbul'un işgali sırasında, Gülhane Tatbikat ve Sereriyat Hastahanesi'ne Fransızlar'ın yerleşmesi üzerine, bu hastahane geçici olarak Gümüşsuyu Hastahanesi'nin orta avlusunda kurulan barakalarda hizmet vermiştir (Özbay, 1981: 418-419). İstanbul'un kurtuluşundan sonra hastahane 500 yatakla faaliyetini sürdürmüştür (Özbay, 1981: 422). Hastahane, günümüzde 600 yatak kapasitesiyle "Gümüşsuyu Asker Hastahanesi" adı altında hizmet vermektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 52,57)

Gümüşsuyu Hastahanesi, büyük boyutlu bir hastahane yapısı ve özgün ek yapılardan oluşan bir yapılar topluluğudur. Hastahane yapısı, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Gümüşsuyu Haste-hânesi*" adıyla, "U" şeklinde*** ve köşe bölümleri ile kuzey kanadının orta aksı dışarıya çıkıntılı olarak çizilmiştir**** (bkz. H.1). Gümüşsuyu Caddesi'nden tek kollu anıtsal bir merdivenle ulaşılan hastahanenin güneyinde Ayaspaşa Mezarlığı vardır. 1264/1847-1848'de mezarlık tarafına ve 1278/1862'de Gümüşsuyu Kışlası'nın yapımından sonra kışla ile hastahane arasına kâgir duvarlar inşa edilmiştir (Özbay, 1981: 414). BOA'ndeki 1280/1863 ve 1311/1893 tarihli belgelere göre, hastahanenin bahçesine ahır ve baraka yapılmıştır (bkz. EK 57, Çzg.6). 1926 tarihli J. Pervititch Haritası'nda, Hamidiye

---

Şair Ziver'in divanındaki şu mısralara kitabede yer verilmemiştir: "Bu emre etti Harbiyye müşîri âsafa himmet / Binasın tarzı nev icad edüb âlem bahâ kıldı / Cunûd-u topciyan gördükce hastahane inşasın / O Şâh-ı âleme hayr-ı duayı lâyezal kıldı" (Özbay, 1981: 413).

* Kumbaracılar, 1265 senesine ait 457 sayılı "*Cerîde-i Havâdis*" ve 1266/1849 senesine ait 416 sayılı "*Takvîm-i Vakayi*'" gazetelerinden hastahanenin, 17 Z 1265/04-11-1849'da Abdülmecid'in de bulunduğu bir törenle hizmete girdiğini aktarmaktadır (Kumbaracılar, 1951: 151-152). Özbay ise, hastahanenin 17 Z 1266/24-10-1850'de açıldığını yazmaktadır (Özbay, 1981: 411).

** Kubilay, 1850 tarihli bir arşiv belgesine göre, mimar W. J. Smith'in tasarladığı hastahane planının önceleri beğenilmediğini ancak sonradan uygulandığını yazmaktadır (Kubilay, 1994: 450). Tuğlacı ise hastahanenin, Garabed Amira Balyan tarafından tasarlandığını belirtmektedir (Tuğlacı, 1981: 148).

*** Tuğlacı ise hastahanenin: "*.... o zamanın tutunmuş tarzlarından biri sayılan Hamburger üslûbunda, "E" şeklinde* ..." plan şemasında olduğunu yazmaktadır (Tuğlacı, 1981: 148).

**** İnşa edilen yapının ise orta avluya bakan cephesindeki yapı aksı dışarıya taşkındır.

Çeşmesi*, hastahane yapısına koridorla bağlanan eski ameliyathane, I. Dünya Savaşı'nda yapılan 2 baraka, 1 pavyon, işlevi tespit edilememiş batı yönünde bir duvarla ayrılmış tek katlı yapı, hamam, mutfak ve çamaşırhane görülmektedir (bkz. H.2). Günümüze sadece hastahane yapısı ile hamam, mutfak ve çamaşırhane yapıları ulaşabilmiştir** (bkz. Ç.3).

Hastahane Yapısı

Plan: "U" şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı 60.75x100.65x21.25 m boyutlarındadır. Arazi eğiminden dolayı sadece kuzey kanadında kısmî bodrum kat üzerinde 2 katlıdır. Hastahanenin doğu cephesindeki asıl girişinden başka orta avluya bakan 3 ayrı girişi daha vardır. Özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Üst kata kanatların köşe birleşim yerlerindeki merdivenlerden ulaşılır (bkz. Ç.2). Hastahanenin özgün mekânları ve işlevleri müdahaleler nedeniyle tespit edilememektedir. Ancak, 1924-1960 yılları arasındaki döneme ait iç düzeni bilinmektedir (bkz. Ç.1).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı, doğu cephesindeki girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Yapının köşeleri ve orta avluya bakan yapı aksı dışarı doğru taşırılmıştır. Doğu cephesindeki asıl girişin üstünü Toskana üslûbunda başlıklı ve kaideli, iki çift mermer sütunun taşıdığı bir saçak örtmektedir. Yarım daire kemerli giriş kapısı iki yanındaki başlıklı ve kaideli pilastrlarla vurgulanmıştır (bkz. F.2). Kapının üstünde ortasında oval tuğra madalyonu olan kitabe vardır (bkz. F.3-4). Yapıda sadece orta avluya bakan pencereler yarım daire kemerli (bkz. F.7), diğer pencereler ise düzatkılı ve sövelidir. Üst kat pencerelerinin üzerinde profilli alınlıklar vardır (bkz. F.5). Doğu cephesindeki köşe bölümlerle pencere aralarında kaideli ve başlıklı pilastrlar (bkz. F.6), bodrum ve giriş kat arasında düz, saçakta ise profilli silme yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

---

* Özbay, semtin birçok yerine dağıtılan Gümüşsuyu kaynağının taksim yerinin hastahanenin mezarlık kesiminde ve araba kapısının (meyyit/ölü kapısı) yanında olduğunu yazmaktadır (Özbay, 1981: 414). Günümüzde kantin olarak kullanılan yeni ek yapının altında taş duvarlı bir sarnıç tespit edilmiştir. Ayrıca hastahane bahçesinde, poliklinik binasının önünde küçük bir demir döküm çeşme mevcuttur. Çeşmenin üzerinde "*Fondu par le Val d'Osne 58 8 Voltaire Paris*" (Val d'Osne tarafından dökülmüş) yazmaktadır. Çeşmenin yüzlerine Arapça rakamlarla "*1258*" (1842-1843), "*1293*" (1876-1877) ve "*1318*" (1900-1901) tarihleri işlenmiştir.

** Özbay, hastahanenin 20. yüzyıldaki durumu ile ilgili olarak mutfak ile araba kapısı arasındaki eğimli alanda gecekondular, tamirhane, sanatkâr, erler ve levazım deposu olduğunu; mutfağa yakın kısımda hasta ve cenaze taşıma arabası ile saka arabası, sundurma ve hayvan ahırı bulunduğunu yazmaktadır. Kaynakta mutfak ve kilerin karşısında motor dairesi, bunun karşısında da er koğuşunun yer aldığı (Özbay, 1981: 432); hastahanenin caddeye bakan sağ köşesinde, sonradan "Taksim Askerlik Şubesi" olarak kullanılan ve yıkılan karakolun da hastahane müştemilâtından olduğu belirtilmiştir (Özbay, 1981: 414).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı bodrum katta 82 cm, giriş ve üst katlarda 70 cm'dir. Taşıyıcı duvarlar dolu tuğla ile örülmüştür. Bodrum katın tavanı beşik tonozla örtülüdür* (bkz. F.9).

Hamam

Hastahanenin batısında yer alan hamam, kapalı bir geçitle hastahane yapısına bağlanmıştır. Hamama bodrum kat koridorundaki bir kapıdan ulaşılmaktadır. Haçvari planlı yapı 12.95x14.27 m boyutlarındadır. Hamam soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Ortasında küçük bir havuzun bulunduğu soyunmalık, tuvaletlerin bulunduğu ılıklık ve halvetin üstü aynalı tonozla, ortasında göbek taşının bulunduğu dairesel planlı sıcaklığın üstü ise kubbeyle örtülmüştür. Yarım daire kemerli nişleri olan hamamın cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Kubbe ve tonozların üzeri kurşun kaplıdır (bkz. F.17-20, Ç.3,5-6).

Mutfak

Hastahanenin kuzeyinde, ayrık düzende inşa edilen dikdörtgen şeklindeki mutfak yapısı 11x22.5 m boyutlarında olup, kısmî bodrum üzerinde tek katlıdır. Müdahaleler nedeniyle özgün planı belirlenememiştir. Giriş kapısının bulunduğu güney cephesindeki pencereler basık kemerli olup üst bölümleri sövelidir. Kiremit kaplı kırma çatı ile örtülen mutfağın cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 53 cm'dir. Yapının taşıyıcı duvarlarında dolu tuğla kullanıldığı ve bodrum katında volta döşeme yapıldığı tespit edilmiştir. Çatı strüktüründe 10x22 cm kesitli, "I" profilli putreller vardır (bkz. H.2, F.21,23-24).

Çamaşırhane

Hastahanenin kuzeyinde ayrık düzende inşa edilen çamaşırhane mutfağın yanındadır. Dikdörtgen şeklindeki yapı 11x18.5 m boyutlarındadır. Orta bölümü tek katlı, yan bölümleri 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Değişiklikler nedeniyle özgün planı belirlenemeyen yapının güney cephesinde basık kemerli ve üst bölümü söveli pencereler vardır. Kiremit kaplı kırma çatı ile örtülen yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Yığma kâgir olarak inşa edilen bu yapıda da beden duvarı kalınlığı 53 cm'dir. Yapının tek katlı orta bölümünün çatı strüktüründe, yapı boyunca uzanan 5 adet "I" profilli putrel kullanılmıştır (bkz. H.2, F.21).

* Özbay, diğer katların döşemelerinin ve merdivenlerinin ahşap olduğunu (Özbay, 1981: 418); çatı ile tavan arasının ısı yalıtımı için "*pişirik*" denilen saman karıştırılmış bir çamurla sıvandığı; çatının alaturka kiremitle örtüldüğünü; bodrum katta zeminin sal taşları ile, giriş katındaki koğuşların zeminin ise tahtayla kaplandığını yazmaktadır (Özbay, 1981: 412).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 52,57)

Gümüşsuyu Hastahanesi, G.E.A.Y.K'nun 13-09-1974 tarih ve 8012 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Hastahane yapıları halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. BOA'ndeki, 1274-1307/1857-1890 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgelerden hastahanenin ve ek yapılarının onarım gördüğü anlaşılmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.6). 20. yüzyılda hastahane arazisinde yapılan düzenlemeler**, 1967-1980 yılları arasında çeşitli tarihlerde yapılan yeni binalar*** ve müdahaleler nedeniyle tarihî yapılar plan ve cephe düzeni açısından mimarî özgünlüklerini kısmen yitirmişlerdir.

Hastahane Yapısı

1924-1949 yılları arasında hastahanenin çatısı aktarılarak alaturka kiremitler, Marsilya tipi kiremitle değiştirilmiş (Özbay, 1981: 423), bodrum kattaki poliklinik odalarının taş ve toprak olan zeminleri tahtayla kaplanmış, mekânlar bölünmüştür (Özbay, 1981: 427). 1950-1952 yıllarında hastahane içindeki onarımlara devam edilmiştir (Özbay, 1981: 440). 1954 yılında çürümüş ahşap tavan kaplamaları ve pervazlar sökülmüş, çatıdaki "*pişirik*" tabakası kaldırılmıştır (Özbay, 1981: 443). Bodrum kat koridorunun ışık ve hava alması için kuzey kanadının orta avluya bakan cephesi boyunca toprak seviyesinden aşağıda bir kanal açılmıştır (Tuğlacı, 1981: 149).

---

* Bu yazıda hastahanenin aynen korunması gerekli eski eser olduğuna, arka kısımda teklif edilen yerde eski esere 5 m'den fazla yaklaşmamak, esas binaya bağlantısının zemin katta sağlanmak şartı ile 2 katlı yeni bir ilâvenin yapılmasında sakınca bulunmadığına, ancak buna göre hazırlanacak projenin Kurul'a gönderilmesine karar verildiğine değinilmiştir. I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 26-04-2001 tarih ve 763 sayılı yazısında, tescilli olan hastahanenin grubunun belirlenebilmesi için rölövesinin, ayrıca mutfak ve hamamın eski olup olmadığının değerlendirilebilmesi için gereken belgelerin Kurul'a iletilmesi gerektiği belirtilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** 1939 yılında Gümüşsuyu Caddesi genişletilirken, hastahane bahçesinin 17 m'lik bir bölümü caddeye terk edilerek duvarlar örülmüş, Hamidiye Çeşmesi Belediye tarafından başka bir yere taşınmış, karakol yıkılmıştır (Özbay, 1981: 428). İstanbul hastahanelerindeki eczahanelerin ıhlamur çiçeği kaynağı olan tarihî ıhlamur ağaçları 1945'te kesilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Millî Eğitim Bakanlığı, hastahaneyi İ.T.Ü.'ne tahsis etmek ve Taşkışla'yı hastahane olarak kullanmayı tasarlamıştır. Bir dönem şehir dışına 500 yataklı bir hastahane yaptırılarak hastahanenin satılması da gündeme gelmiştir (Özbay, 1981: 439-440). M.S.B'nın 26-04-1991 tarih ve 930 sayılı yazısında da, Maslak'ta bir askerî hastahane yapılmasının düşünüldüğü ve hastahanenin satışı konusunda Kültür Bakanlığı'nın 03-05-1989 tarih ve 04366 sayılı yazısıyla izin alındığı belirtilmiştir (İstanbul I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** 1956-1957 yılları arasında hastahaneye 3 katlı dördüncü bir kanat yapılması için hazırlatılan proje uygulanmamıştır. Eski ameliyathane yıkılarak yerine hastahane binasına kapalı geçitle bağlanan yeni bir ameliyathane binası inşa edilmiştir (Özbay, 1981: 445-446). Poliklinikler yetersiz kalınca 1967 yılında orta avlunun güneyine 2 katlı betonarme bir bina (Yıldırım, 1994: 450), hastahane yapısının batısına ise yine 2 katlı, günümüzde acil ve diş servisi olarak kullanılan başka bir bina yapılmıştır. 1968'de güney yönünde inşa edilen ve günümüzde kantin ve nizamiyenin bulunduğu 2 katlı yapının, 2004 yılında yıkılıp yeniden yapılması planlanmaktadır (bkz. F.28, Ç.3). 1980 yılında ise hastahanenin batısında, hastahane yapısına kapalı bir geçitle ile bağlanan 4 katlı bina inşa edilmiştir (bkz. F.27). Bu binada günümüzde klinikler, idarî birimler ve erat pavyonu bulunmaktadır.

Hastahane kapsamlı olarak 1967 yılında onarılmıştır*. Yeni servislerin eklenmesiyle yapının planı değiştirilmiş, kat döşemeleri ve merdivenler betonarme olarak yenilenmiştir. Giriş katının planına uygun olarak bir asma kat yapılmış (bkz. Ç.4), düzatkılı küçük pencereler açılmıştır (bkz. F.1-2,5-6). Orta avluya bakan yarım daire kemerli pencereler de düzatkılı olarak büyütülmüştür (bkz. F.7,8). 1996'da pencere ve kapı doğramaları plastik olarak değiştirilmiştir. 2000-2001 yılında dış cephe boyası yenilenmiştir**.

2003 yılında yapıda depreme karşı bir güçlendirme çalışması yapılmıştır. 8 ay süren bu çalışmada tüm katlarda koridor boyunca belirli aralıklarla putrellerden oluşan bir çerçeve sistem oluşturulmuştur. Putreller taban döşemesi delinerek düşeyde de birbirleriyle bağlanmışlardır (bkz. F.11-14) Koridorlara asma tavanlar (bkz. F.10), iç mekânlarda da yine düşey elemanlarla bazı takviyeler yapılmıştır. Hastahane yapısında günümüzde klinikler, ameliyathaneler ve bazı idarî birimler bulunmaktadır.

Hamam

Hamam, II. Dünya savaşı seferberliği öncesinde onarılmıştır (Özbay, 1981: 427), 1950-1952 yıllarında çok masraflı olduğu gerekçesiyle odun yerine kömür yakılması için külhanda mazgallar yaptırılmış, ancak iyi sonuç alınmayınca odun yakmaya devam edilmiştir*** (Özbay, 1981: 441). Hamam kapsamlı olarak 2000 yılında onarılmıştır. Bu onarımda külhan duvar örülerek kapatılmış, mermer kaplamalar yenilenmiş, havalandırma tesisatı yapılmıştır. Kubbe ve tonozların kurşunları değiştirilirken ışıklıklar vitrayla kapatılmıştır (bkz. Ç.5-6, F.15-16). Bu nedenle iç duvarlarda yoğuşma ve sıvada dökülmeler olmuştur. Depreme karşı güçlendirme çalışması yapılmayan hamam günümüzde de aynı amaçla kullanılmaktadır.

Mutfak

II. Dünya savaşı seferberliği öncesinde onarılan mutfağın (Özbay, 1981: 423) özgün planı muhdes bölme duvarları yapılarak değiştirilmiştir. Volta bodrum kat döşemesi betonarmeye

---

* 10-11-1966 tarihli bir teknik raporda yapının bodrum katı tonozlu olduğu için aynen korunup, restore edileceği; kapı ve pencerelerin çürüklerinin değiştirilip onarılacağı; ameliyathane geçidine 2 asansör konacağı; 1. kat tavanının ahşap asma tavan ve duralit kaplı olduğu, tavan arası boşluğu dahil yükseklik 7 m'den daha fazla olduğu için bir kat ilâve edilebileceği; çatı örtüsü ve kaplamasının tamamen kaldırılarak betonarme döşeme yapılacağı; saçak hariç cephelerdeki profilli söve ve silmelerin düz sıva haline getirileceği belirtilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). Onarım sonrası doğu cephesindeki giriş kapısının yanına, duvara monte edilen mermer levhada: "*1967 yılında K.K.K. Orgeneral Refik Yılmaz zamanında restore edilmiştir. 11 Ekim 1967*" yazmaktadır.

** I Numaralı K.T.V.K.K., 20-05-1998 tarih ve 9970 sayılı yazısında, Kurul'un 28-02-1995 tarih ve 378 sayılı ilke kararına göre sövelerin, silmelerin, saçak kornişlerinin ve bu gibi cephe elemanlarının beyaz, cephelerin diğer kısımlarının krem, açık sarı, açık gri gibi pastel renklerle boyanabileceğine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). Bu karara uyularak hastahane yapısının daha önce taraklı mozaik sıvalı olan cepheleri (bkz. F.5) sarı renkte, söve, silme vb. elemanları ise beyaz renkte boyanmıştır.

*** Günümüzde merkezî ısıtma sistemine bağlı olan hamam fueil-oil yakılarak ısıtılmaktadır.

çevrilmiş, çatı arasında bazı mekânlar oluşturulmuş, bodrum ve çatı katına ulaşmak için betonarme merdiven, 2002 yılında asma tavan ve servis asansörleri yapılmıştır (bkz. F.21-23). Mutfağın doğu cephesine tek katlı muhdes bir ek inşa edilip içine jeneratör yerleştirilmiştir. Bu cephedeki pencereler duvar örülerek kapatılmış, iki kapı açılmıştır (bkz. F.25). 2003 yılında duvarlarda belirli aralıklarla metal düşey elemanlar yerleştirilerek, depreme karşı bir güçlendirme çalışması yapılmıştır. Yapı günümüzde de özgün işlevini sürdürmektedir.

Çamaşırhane

Mutfak ile çamaşırhane arasına tek katlı muhdes bir ek yapılmıştır (bkz. F.21). Günümüzde terzihane olarak kullanılan iki katlı bölümde üst kata ulaşmak için betonarme bir merdiven yapılmıştır. Halen çamaşırhane olarak kullanılan orta bölümün çatısını taşıyan putreller ahşap lambrilerle kapatılmıştır (bkz. F.26). Bu yapıda da 2003 yılında mutfaktakine benzer bir güçlendirme çalışması yapılmıştır.

Gümüşsuyu Hastahanesi'nde tescilli hastahane yapısının koruma grubu belirlenmemiş, hamam, mutfak ve çamaşırhane yapıları ise korunması gerekli kültür varlığı olarak henüz tescil edilmemiştir. Bu yapılardan sadece hamam mimarî açıdan ayrıntılı bir şekilde belgelenmiştir*. Hastahane arazisinde 1967-1980 yılları arasında yapılan yeni binalar, boyutları ve cephe düzenleri açısından hastahane yapılarının mimarî kimliğine uymamaktadır. Hastahane yapısında 2003 yılında yapılan güçlendirme çalışmasında, bodrum kattaki tonoz döşemenin asma tavanla kapatılması özgün yapım tekniğinin algılanmasını zorlaştırmıştır.

5.4.2.5 Gülhane Hastahanesi

Gülhane Hastahanesi, Eminönü İlçesi'ne bağlı Cankurtaran Semti'nde, 4 pafta, 2 ada, 37 parseldedir. Yapı, günümüzde 42.647 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 24,57)

Gülhane Hastahanesi, Abdülmecid döneminde 1848 yılında Asakîr-i Hassa-yı Şahane askerleri için inşa edilmiştir**. 150 yatak kapasiteli yapı, 1860 yılına değin hastahane olarak

---

* Hamamın, "Koruma Projesi I" adlı ders kapsamında ve Doç. Dr. Nadide Seçkin'in danışmanlığında Y. Mimar Didem Sunan tarafından hazırlanan 2004 tarihli rölöveleri, restitüsyon ve restorasyon projeleri, Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi'ndedir.

** Çeşitli kaynaklarda yapının askerî rüştiye olarak inşa edildiği belirtilmektedir (Özbay, 1976: 227; Altıntaş, 1992: 179; Yıldırım, 1994: 440; Aşkun ve Ceylan, 1999: 91). Ancak Altıntaş, daha sonra yaptığı araştırmalarda, BOA'ndeki belgelere dayanarak bu yapının askerî hastahane olarak yapıldığını belirlemiştir. Altıntaş, askerler için önce Sepetçiler Kasrı'nın hastahane olarak kullanılmasına karar verildiğini, ancak 1846'da bundan vazgeçildiğini yazmaktadır (Altıntaş, 1998: 1-2). Arşiv belgelerine göre hastahanenin yeri hava durumu açısından da uygun bulunmuştur. Seraskerlik ve Asâkir-i Hassa-yı Şahane ile Ebniye-i Hassa Müdürlüğü arasındaki yazışmada hastahanenin 1.500 kese akçeye mal olacağı bildirilmiştir. Maliye Nazırı'nın uygun görmesi üzerine, Abdülmecid'in 19-07-1846 tarihli iradesiyle hastahanenin inşasına başlanmıştır (Altıntaş, 1998: 2). 5 ay sonra binanın yarısı tamamlanmış ancak bazı bölümlerin temelleri çürük bulunmuş, sağlam zemine

kullanılmıştır. 1860'da Mekteb-i Harbiye'nin idadî kısmı Gülhane Hastahanesi'ne taşınmıştır. 1865'te okulun Galatasaray'daki binaya nakledilmesinden sonra yapı, 1865-1875 yılları arasında hastahane, 1876-1894 yılları arasında ise askerî rüştiye* olarak kullanılmıştır. 1894 yılındaki depremden sonra ise boşaltılmıştır (Altıntaş, 1998: 1).

Yapı, 1898'de 4 ay süren bir çalışma ile müdür olarak atanan Prof. Dr. Robert Rieder'in** isteği üzerine hastahane olarak kullanılmak üzere yenilenmiştir***. Almanya'dan getirilen cihazlarla**** donatılan hastahane, II. Abdülhamid'in doğum günü olan 30-12-1898'de tarihinde hizmete açılmıştır. "Gülhane Tatbikat ve Seririyat Hastahanesi" adıyla faaliyet gösteren hastahanede, Tıbbiye'den mezun olanların burada 1 yıl süreyle staj yapmaları için bir program hazırlanmıştır***** (Özbay, 1976: 227-228). BOA'nde, hastahanenin kullanımıyla ilgili, 1271-1328/1854-1910 yılları arasındaki döneme ait bazı belgeler vardır (bkz. EK 57, Çzg.9). Balkan Savaşı sırasında eğitime ara veren hastahane, 1913'ten sonra yeniden açılmış ve I. Dünya Savaşı süresince sadece hastahane olarak hizmet vermiştir (Özbay, 1976: 240-241). 1918'de İstanbul'un işgali sırasında Fransız kuvvetlerinin eline geçen Gülhane Hastahanesi, 1923'e kadar Gümüşsuyu Asker Hastahanesi'nde faaliyette bulunmuştur (Özbay, 1976: 242-243). 1941 yılında Gülhane Hastahanesi'nin Ankara'ya nakledilmesinden sonra hastahane, "Sarayburnu Asker Hastahanesi" (Özbay, 1981: 180), 1946'dan sonra ise "Sarayburnu Verem Hastahanesi" adıyla özgün işlevini devam ettirmiştir (Özbay, 1981: 182). 1964-1990 yılları arasında askerî birliklerin bulunduğu hastahane (Aşkun ve Ceylan, 1999: 94), günümüzde herhangi bir işlevle kullanılmamaktadır.

---

kadar kazı yapılmş, hasta koğuşlarının genişletilmesi ve bazı ilâveler gerektiğinden tekrar keşfi istenmiştir. Aralık 1846 tarihli belge ile bu işlerin Asakir-i Hassa Tamirat Memuru Şükrü Ağa vasıtasıyla yapılması uygun görülmüştür. Belgelere göre öngörülenden daha fazla paraya mal olan inşaat Ocak 1848'de bitirildikten sonra hastahane tefriş edilmiştir (Altıntaş, 1998: 3).

* 1294/1877-1878 tarihli "*Sâl-nâme*"de, bu okulun 1876 yılında, 10 öğretmeni ve 212 öğrencisi olduğu belirtilmiştir (Sakaoğlu, 2003: 90).

** Prusya Eğitim Bakanlığı'nın önerisi üzerine, Avrupa'da tıp alanında gerçekleştirilen yenilik ve buluşları aktarmak üzere, Prof. Dr. Robert Rieder Bonn Üniversitesi'nden, Dr. Georg Deycke ise Hamburg Eppendorf Hastahanesi'nden 1898 yılında İstanbul'a gelmişlerdir (Özbay, 1976: 226). Prof. Dr. Rieder 1904'te (Özbay, 1976: 233), yerine müdür olan Dr. Deycke ise 1907'de Almanya'ya dönmüştür (Özbay, 1976: 235).

*** Prof. Dr. Rieder, anılarında bu binanın 1894'teki depremde zarar görmediğini, huzurlu bir görünümünün olduğunu, binayı uygun bulduğunu, odaların geniş ve aydınlık, pencerelerinin büyük ve havalandırmasının iyi olduğunu, binanın içine 150 yatak bile konulsa geriye yeterli boş alan kaldığını belirtmektedir (Altıntaş, 1998: 8). Prof. Dr. Rieder, kendisine eski askerî rüştiye binası olarak tanıtılan bu yapının askerî hastahane olarak tasarlandığını bilmediğinden (Altıntaş, 1998: 8), bir okul binasının esas yapısını bozmadan bir hastahane yapıldığını ve Gülhane'nin ekonomik, pratik ve yararlı bir hastahane örneği olduğunu yazmıştır (Ataç, 1996: 42-43). Prof. Dr. Rieder, hastahaneyi Almanya'da çalıştığı hastahane ve üniversite klinikleri tarzında düzenlemiştir (Terzioğlu, 1981: 42). Prof. Dr. Rieder'in bu dönemdeki düzenlemeleri ve hastahanenin kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ataç, 1996: 37, 40-41, 47-53.

**** Tıp cihazları, Bonn'daki F.A. Eschbaum Firması'ndan sağlanmıştır (Terzioğlu, 1981: 39). İlk kez bu hastahanede yine Almanya'dan getirtilen makinelerle sargı bezi fabrikası işletmeye açılmıştır (Terzioğlu, 1981: 45).

***** Dr. Deycke'ın yerine 1907'de müdür olan Dr. Julius Wieting, hastahaneyi asker hekimliği için bağımsız bir okul haline getirmiş, 1915'te Almanya'ya dönmüştür (Özbay, 1976: 228).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 24)

Marmara Denizi'ne bakan eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen hastahane tek bloktan oluşan bir yapıdır*. 19. yüzyıl boyunca çeşitli tarihlerde hastahanenin etrafına ek binalar yapılmıştır. 1847'de bir karakol (Altıntaş, 1998: 3), 1855'te ise Kırım Savaşı nedeniyle hastahanenin ön bahçesine 400-500 yatak kapasiteli 2 baraka inşa edilmiştir (Altıntaş, 1998: 5-6). 1902 yılında hastahane arazisinde hizmet binası, morg, erler için baraka, idare binası, çamaşır deposu, asker nöbetçiler ve poliklinik binalarının olduğu görülmektedir (bkz. Ç.2, R.1). Hastahane yapısı, 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*Gülhané Hastahanessi*" adıyla ve 20. yüzyıl başında yapılan müdahale hastahane olarak düzenlenen Kırmızı Kışla ile birleşmiş olarak gösterilmiştir (bkz. H.2). Günümüzde sadece hastahane yapısı ve Kırmızı Kışla mevcuttur.

Hastahane Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 14.80x60 m boyutlarındadır. 2 katlı olarak inşa edilen. hastahanenin asıl girişi kuzey cephesindeki yapı aksındadır. Özgün planı zemin ve üst katta bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Koridorun iki ucunda merdivenler mahalleri vardır (bkz. Ç.1-2,F.1). İlk hastahane yapısının mekânları ve özgün işlevleri farklı kullanım ve değişiklikler nedeniyle tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı, kuzey cephesindeki girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Hastahanenin zemin ve üst kat pencereleri basık kemerlidir (bkz. F.2, 8-9). Kat arasında ve saçakta profilli bir silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.2).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının taşıyıcı duvarları tuğla ile örülmüştür**. Zemin ve üst kat döşemeleri voltadır (Aşkun ve Ceylan, 1999: 92).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 24,57)

Gülhane Hastahanesi, T.K.T.V.Y.K.'nun 20-03-1987 tarih ve 3052 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir***. Aynı Kurul'un 16-09-1987 tarih ve 3617 sayılı kararıyla ile hastahane yapısı ve Kırmızı Kışla'nın koruma grubu II.A.2 olarak belirlenmiş, kültür ve turizm ağırlıklı olmak üzere müze, sergileme, vb. işlevlerle kullanılmasının uygun

---

* 1848'de inşa edilen hastahane, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda gösterilmemiştir.

** Arşiv belgelerine göre hastahanenin inşasında Büyükdere'de üretilen tuğlalar kullanılmıştır (Altıntaş, 1998: 2).

*** G.E.E.A.Y.K'nun 15-11-1958 tarih ve 882215 sayılı karar yazısından ise önceden bu alandaki mevcut askerî ve mülkî tesislerin kaldırılmasına karar verildiği öğrenilmektedir. Hastahane yapıları, Kurul'un 04-09-1996 gün ve 7981 sayılı kararıyla belirlenen Tarihi Sit ve Kentsel Sit ile yine Kurul'un 12-7-1995 tarih ve 6848 sayılı kararıyla belirlenen I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içindedir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

olacağına karar verilmiştir. Yapılara ait projeler Koruma Kurul tarafından onaylanmıştır*. Hastahane yapılarının bir kısmının aynı parselde 1978 yılında yapılan askerî yurt binalarına ek olarak yurt olarak kullanılması gündeme gelmiştir**. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapılar, "Millî Arşiv Sarayı" işleviyle onarılması için 06-09-1990'da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne, 29-03-2000 tarihinde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilmiştir***. Hastahane yapısı, onarım ve müdahaleler nedeniyle özgün mimarî özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir.

Hastahane Yapısı

Hastahanenin inşasından kısa bir süre sonra 1850 yılında yeni bir düzenleme ve onarım yapılmıştır. 1852'de zemindeki sorunlardan dolayı çatlaklar oluşan eczahane ve bazı mahaller**** (Altıntaş, 1998: 4), 1860'da yine bazı bölümlerle, çatı, söveler ve su yolları onarılmıştır (Altıntaş, 1998: 6). BOA'nde, yapıların onarımıyla ilgili, 1265-1278/1849-1862 yılları arasındaki döneme ait bazı belgeler vardır (bkz. EK 57, Çzg.8). 1898'de yeniden hastahane işlevi verilirken yapı kapsamlı bir onarımdan geçmiştir*****. Bu onarımda hastahane yapısının doğu yönünde muhdes bir tuvalet bloğu inşa edilmiştir (bkz. Ç.1-2,F.1). 1907-1915 yılları arasında hastahane müdürü olan Dr. Wieting döneminde****** ise, ihtiyaç nedeniyle Kırmızı Kışla da onarılarak hastahane olarak düzenlenmiş ve iki bina aralarına yapılan bir geçitle birleştirilmiştir (Aşkun ve Ceylan, 1999: 92-93) (bkz. Ç.3-4, F.10-11).

1925-1930'lu yıllarda yine mekân yetersizliği nedeniyle hastahane yapısına bir kat ilâve edilmiş, betonarme kolon ve kiriş takviyeleri yapılmıştır. Kuzey cephesindeki esas giriş kapısı

---

* I Numaralı K.T.V.K.K'nun 13-05-1988 tarih ve 9952 sayılı kararı ile yapıların rölöveleri ve restitüsyon projesi, 23-12-1998 tarih ve 10505 sayılı kararı ile restorasyon projesi, 14-04-1999 tarih ve 10731 sayılı kararı ile de vaziyet planı uygun bulunmuştur. Restorasyon projesi yeni ve ek inşaat yapılmama şartıyla kabul edilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** G.E.E.A.Y.K'nun 08-12-1978 tarih ve 10885 sayılı kararında, askerî yurt binalarının büyük bir kısmının Belediye'den ruhsat almadan ve Kurul kararı istenmeden inşa edildiği, ufak bir kısmının da bitirilmek üzere olduğu, bunların tamamlanmasından başka bir çözüm bulunmadığı, konunun Belediye nezdinde çözümlenebileceği, ancak yasal gerekleri yerine getirmeyenler hakkında yasal işlem yapılacağı, bundan böyle Sur-u Sultanî içinde bu tür yasal olmayan uygulamalara olanak vermemek için bu alandaki bütün yapıların tespit edilip, bu alanın planlanmasının yapılması gerektiği belirtilmiştir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 26-06-1987 tarih ve 3687 sayılı kararıyla, prensipte binanın bir kısmının Askerî Öğrenci Yurdu, bir kısmının da Askerî Öğrenci Lokali olarak kullanılması uygun görülmüştür. Ancak, I Numaralı K.V.T.V.K'nun 04-05-1988 tarih ve 332 sayılı kararı ile hastahanenin bir kısmının yurt olarak kullanılmasının Topkapı Sarayı ve çevresinin fonksiyon ve karakterine bağdaşmayacağı belirtilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** Serasker Paşa'nın fermanı üzerine yapılan keşiften sonra onarım, 5.765 kuruşa Dimitri Kalfa'ya ihale edilmiştir (Altıntaş, 1998: 3).

***** İstihkam ve İnşaat Dairesi'nden bir binbaşı ve yüzbaşının görevlendirildiği bu onarım için 24.000 Mark (yaklaşık 1333 Türk Lirası) harcanmıştır. Döşeme, duvarlar, kapı ve pencereler macunlanmış, boyanmış, elektrik tesisatı, su ve havagazı şebekesi döşenmiş, kanalizasyon ve binanın çevresi bakım görmüştür. Gülhane Hastahanesi, kendi özel elektrik santraline sahip ilk hastahanedir (Ataç, 1996: 40-42).

****** Dr. Wieting döneminde hastahanenin kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbay, 1976: 253-258.

duvar örülerek kapatılmış, blok başında tek katlı bir giriş holü düzenlenmiştir. Ayrıca koridor uçlarındaki merdivenler iptal edilmiş ve bina kütlesi dışında bir merdiven bloğu yapılmıştır. İç mekânlarda ise büyük koğuşlar muhdes duvarlarla bölünerek küçültülmüştür (Aşkun ve Ceylan, 1999: 92) (bkz. Ç.4). Hastahane bahçesindeki ek yapılar da zaman içinde terk edilmiş ve yok olmuşlardır.

Gülhane Hastahanesi'nin Kırmızı Kışla'yı da kapsayan restitüsyon projesi Dr. Wieting (1907-1915) dönemindeki durum esas alınarak çizilmiştir (bkz. Ç.5). "Millî Arşiv Sarayı" işlevi verilerek hazırlanan restorasyon projesi de 1998 yılında Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Yapı, daha sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilerek Topkapı Sarayı Müzesi bünyesinde hizmet vermesi uygun görülmüş ve hazırlanan projelerin tadili gündeme gelmiştir. Ancak bürokratik ve maddî sorunlardan dolayı günümüze kadar geçen sürede onarım çalışmalarına başlanamamıştır. Yapı uzun süredir kullanılmadığından oldukça bakımsız durumdadır.

5.4.2.6 Hadımköy Hastahanesi

Hadımköy Hastahanesi, Çatalca İlçesi'ne bağlı Hadımköy Beldesi, Hoşkadem Mevkii'nde, Hastane Yolu Sokağı üzerinde ve 1 pafta, 1058 parseldedir. Yapı, günümüzde 2.640 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 53,57)

Hadımköy Hastahanesi'nin inşasına, BOA'ndeki belgeye göre, 1304/1887 yılında başlanmış* (bkz. EK 57, Çzg.12) ve hastahane 1308/1890-1891 tarihli kitabe** ve Osmanlı armasına göre (bkz. F.5,2), II. Abdülhamid döneminde açılmıştır. BOA'nde, hastahanenin kapasitesi ve kullanımıyla ilgili 1317-1323/1899-1905 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.13). Balkan Savaşı'nda ve salgın hastalıkların arttığı

---

* Özbay'a göre, hastahane 1886'da II. Mehmed Vakfi'na ait orduya mal edilen arazi üzerinde yapılmıştır. Tapu kaydı şu bilgileri içermektedir: "*Tarihi: Kânun-u sâni 1302/1886 - Mevkii: Kariyede (köy) - Miktarı: 10 dönüm 360 zira (10.000 m²) - Hududu: Etrafı Tevfik Cabir, Abdülkadir Efendiler Çayırı ve bazan Cerrah ali Efendi'nin ve bazan Hacı Tahir Ağa veresesi tarlaları. Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı'ndan. Cilt 6 sahife 36 - Maliki: Asâkir-i Şahane'ye mahsus müceddeden hastane inşa olunmak üzere bab-ı Vâlâ-i Askeriye namına.*" (Özbay, 1981: 459).

** 15-11-1961 tarihinde yeni bir inşaat kazısı sırasında ortaya çıkartılan kitabenin kırılan parçası onarıldıktan sonra zemin katın giriş kapısı üstüne yerleştirilmiştir (Özbay, 1981: 460). Manzumesi Şair Muhtar tarafından yazılan 4 mısralı kitabe şöyledir:

" *Asker-i şâhânesi için haste-hâne yaptırıp / Etti Hadımköyü'nü sıhhat-serây-ı ceyş-i din*
Ehl-i tıbb-ı Muhtâr eyler serfürû târihine / Yaptı dâr-üs-sıhha Hân-ı Abdülhamid-i kâ mübîn
1308"

Özbay, önceden kitabede şu mısraların da yer aldığını belirtilmektedir:

"*Nabz-ı gir-i tab'ı tahkim-i miham-ı saltanat / Hazret-i Abdülhamid Han kim hâkim-i lâyezal*
Hikmet âmuz-u hükümrân-ı Emirül müminin / Hikmeti kıldı vücudu devleti Rûh-u emin" (Özbay, 1981: 460). Hastahaneye ait olduğu tespit edilen, ancak hangi cepheye ne şekilde yerleştirildiği belirlenemeyen Osmanlı arması ise, 1989 yılında "K.K.K. Müzesi"ne gönderilmiştir.

dönemlerde yoğun olarak kullanılan yapı, bir tahliye hastahanesi olarak hizmet vermiştir. Bu dönemlerde hastahanede, ordunun ihtiyacı olan sağlık personelinin yetiştirilmesine çalışılmıştır (Özbay, 1981: 461). 150 yatak kapasiteli hastahane yetersiz kalınca hastalar Hadımköy İstasyonu'daki vagonlara yatırılmıştır. Balkan Savaşı'ndan sonra boşaltılan hastahane, I. Dünya Savaşı'nda yeniden açılmıştır. Çanakkale Savaşları sırasında 2. ve 5. Ordu'lara sıhhî destek veren hastahane, Mütareke döneminde Fransızlar tarafından işgal edilmiştir (Özbay, 1981: 463).

Millî Mücadele'den sonra Trakya ve Hadımköy'e yerleşen birlikler, hastahaneyi karargâh haline getirmiş, daha sonra muhabere ve istihkâm birlikleri tarafından kışla olarak kullanılmıştır. Hastahane, 1923'te "Çatalca Müstahkem Mevki Kumandanlığı" emrinde 100 yatakla hizmet vermiştir (Özbay, 1981: 463). 1927 yılında çıkan bir yangında tahrip olan hastahanenin bazı bölümler 1929 yılına kadar kapatılmış (Özbay, 1981: 464), onarılan bölümler 1938'e kadar kışla olarak kullanılmıştır (Özbay, 1981: 465). 1985 yılına kadar orduevi olarak kullanılan yapı, 29-10-1985'te "Merkez Komutanlığı" ve revir binası olarak yeniden hizmete açılmıştır. Hastahane, günümüzde "I. Zırhlı Tugay 30 Yataklı İaeşeli Reviri" olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 53)

Hadımköy Hastahanesi, eğimli bir arazide ve 19. yüzyılda yoğun olarak kullanılan Hadımköy Tren İstasyonu'na yakın konumda inşa edilmiştir.

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen yapı yaklaşık 40x80 m boyutlarında olup 2 katlıdır. Yapı aksındaki giriş bölümü ile köşe bölümler dışarıya taşırılmıştır. Kuzey ve güney kanatlarında da birer giriş kapısı vardır. Özgün planı orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. F.16-17). Ancak hastahanenin mekânları ve özgün işlevleri yapılan müdahaleler nedeniyle tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı, orta akstaki girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Çift kollu merdivenle ulaşılan giriş bölümü dışarıya taşırılmış olup 4 sütunla taşınan bir saçakla örtülmüştür. Merdiven sahanlığının altında basık kemerli zemin kat giriş kapısı ve yuvarlak iki pencere açılmıştır (bkz. F.4). Yapının pencereleri basık kemerlidir (bkz. F.3,6-7,11-13). Kat aralarında ve saçakta profilli silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olan yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 92 cm, üst katta 70-76 cm'dir. Yapının özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir (Özbay, 1981: 460).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 53)

Hadımköy Hastahanesi, II Numaralı K.V.T.V.K.'nun, 27-02-2002 tarih ve 6295 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapı geçirdiği yangın, onarım ve müdahaleler nedeniyle özgün planını ve bazı cephe özelliklerini kısmen yitirmiştir.

1927 yılında çıkan yangından sonra hastahanenin bazı bölümleri yenilenmiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde kat döşemeleri betonarmeye çevrilmiştir (Özbay, 1981: 465). 1946'da çıkan yangında yapının çatısı yanmış, 1947'de başlayan onarım ise bir yıl sürmüştür (Özbay, 1981: 466). Batı yönünde yatakhane olarak kullanılan ve hastahane yapısı ile bağlantılı tek katlı bir bölüm inşa edilmiştir (bkz. H.1, F.9-10). Doğu cephesindeki basık kemerli pencereler düzatkılı olarak büyütülmüş, bazı pencereler ise kapatılmıştır (bkz. F.7-8). Orta avluda da doğu kanadına bitişik 2 katlı muhdes ek yapılmıştır (bkz. F.14). 2003-2004 yılları arasında hastahane içinde yapılan onarımlarda giriş holünden güney kanadındaki koridora geçiş kapısı duvar örülerek kapatılmıştır. Pencere doğramaları özgün bölümlenme şekline uymadan plastik olarak yenilenmiştir. Günümüzde de özgün işlevini sürdüren yapıda düzenli olarak sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmaktadır. Yapıdaki bakım ve onarım işleri ilgili Koruma Kurulu denetiminde yapılmalıdır. Hastahanenin müzeye gönderilen Osmanlı arması yapı içinde sergilenebilir.

5.4.2.7 Zeytinburnu Hastahanesi

Zeytinburnu Hastahanesi, Zeytinburnu İlçesi'ne bağlı Kazlıçeşme Semti'nde, Abay Caddesi** üzerinde ve 86 pafta, 756 ada, 2 parseldedir. Hastahane yapıları, günümüzde 13.089 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 54,57)

Zeytinburnu Hastahanesi, batı cephesinde giriş kapısı üstündeki 1311/1893-1894 tarihli kitabesine*** göre (bkz. F.8-9), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Hastahane, 19.

---

* Aynı Kurul'un 20-06-2002 tarih ve 6394 sayılı kararı ile hastahane yapısı ile bütünlük arz eden 1054, 1055, 1056, 1057 parsellerdeki ağaçlar, 2863 sayılı Yasa kapsamında korunması gerekli anıt ağaçlar olarak tescil edilmiştir (bkz. F.15) (II Numaralı K.V.T.V.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). Bu ağaçlardan doğu cephesindeki giriş bölümünün solundaki ağaç, 2004 kışında kar yükü nedeniyle devrilmiştir.

** G.E.E.A.Y.K'nun, 1978 tarihli karar yazısında Demirhane Caddesi olarak geçmektedir.

*** Hastahanenin manzumesi Şair Muhtar tarafından hazırlanan ve Üsküdarlı Mısrîzâde Ali Rıza Efendi tarafından yazılan (Özbay, 1981: 338) 10 mısralı kitabesi şöyledir:

"*Sultân-ı âsmân-câh Abdülhamîd Hân'ın / Envâr-ı lûtf u adli tuttu cihânı yer yer*
Tedbîr-i hikmetidir mahz-ı hayât-ı devlet / Te'sîr-i himmetidir ruh-ı kıvâm-ı leşker
Nev' haste-hâne yaptı evvelkiden mükemmel / Bünyân-ı dil-nişîn hayrân olur görenler
Eczâ'-serây-ı dünyâ oldukça hikmet-ârâ / Tevfikin ede Mevlâ ol şehr-yâre yâd
Abd-i hakiri Muhtâr târihin etti inşâ / Vâlâ binâ olundu sıhhat-serây-ı asker 1311"

yüzyılın ilk yarısında yapımına başlanan Zeytinburnu Fabrikası'na yakın konumdadır. Mühimmat üretimi yapılan bu askerî sanayi bölgesindeki askerler için ilk önce 1828'de Top-hane-i Amire'ye bağlı olarak "Cebehane Hastahanesi" adıyla açılan hastahane, 1831 yılında "Muhimmât-ı Harbiye Hastahanesi" adını almıştır (Yıldırım, 2003: 171). Azatlı ve Ayastefanos (Yeşilköy) baruthanelerinin faaliyete geçmesiyle artan hasta talebi karşısında bu hastahane yetersiz kalınca, 1847'de fabrikalar müdürü Halil Paşa tarafından "Zeytinburnu Asker Hastahanesi" adında yeni bir hastahane yaptırılmıştır*. Bazı dönemlerde kapasitesinin çok üstünde hizmet veren bina yıktırılarak yerine günümüzde mevcut olan hastahane yaptırılmıştır** (Özbay, 1981: 337).

BOA'nde, hastahanenin kapasitesi ve kullanımıyla ilgili, 1303-1325/1886-1908 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.15). 1912'de "*İmâlât-ı Harbiyye Müdîriyyet-i Umûmiyyesi*"ne bağlanarak Balkan ve I. Dünya savaşlarında faaliyetini sürdüren hastahane 1920'de kapatılmıştır. İstanbul'un işgalinde Kuleli Askerî İdadîsi öğrencileri burada kalmış, hastahane bir süre de "Gedikli İhzâri Okulu (Astsubay Hazırlama) ve Sevkıyat Merkezi" olarak kullanılmıştır. 1935-1940 yılları arasında ise "Çorlu Hastahanesi" bu yapıda faaliyete geçmiştir*** (Özbay, 1981: 338). Çorlu Hastahanesi'nin Çerkezköy'e taşınmasından sonra boş kalan binada önceleri "Menzil Sevkıyat Hastahanesi" ve sonra da bir nekahathane açılmıştır (Özbay, 1981: 342). 1947'de yeniden kullanılmaya başlanan hastahane (Özbay, 1981: 343), diğer askerî hastahanelerin yeterli olduğu gerekçesiyle 1956'da kapatılmıştır**** (Özbay, 1981: 344). Son olarak "Tanzim Satış Mağazası Deposu"nun bulunduğu hastahane yapıları 1987'den itibaren "Zeytinburnu Belediye Başkanlığı" olarak kullanılmaktadır.

---

* Özbay, bu hastahanenin bodrum kat üzerine, tek katlı ve kâgir olarak inşa edildiğini ve 75 yatak kapasiteli olduğunu yazmaktadır (Özbay, 1981: 337). Yıldırım ise, bu yapının eskiden Tophane Müşiri Halil Paşa'nın evi olduğunu, önünde büyük bir ekili arazi ve arkasında denize doğru geniş bir üzüm bağı olduğunu belirtmektedir (Yıldırım, 2003: 171).

** Hastahane bahçesinde, 26-04-2001 tarihinde yapılan incelemelerde, günümüzde mevcut yapıya ait olmayan bazı sütun başlıkları ve parçaları tespit edilmiştir (bkz. F.21).

*** Yıldırım, İstanbul-Dedeağaç hattında işleyen Rumeli Şimendiferi'nin 8. istasyonunun Zeytinburnu olduğunu ancak trenin hastahanede durmadığını belirtmiştir (Yıldırım, 2003: 171). Özbay, Trakya ile İstanbul hastahaneleri arasında önemli bir süzgeç görevi yapan hastahanenin stratejik önemi olduğunu ve hastaların Zeytinburnu'nda trenden indirildiğini veya varyant rampaya çekilen vagonlarda bekletilen hastaların Haydarpaşa, Gümüşsuyu ve deniz yolu ile Gemlik Hastahaneleri'ne gönderildiğini yazmaktadır (Özbay, 1981: 342-343).

**** Kumbaracılar, 1951'de hastanenin 100 yatak kapasiteli olduğunu belirtmektedir (Kumbaracılar, 1951: 146). Hastahaneye ait dokümanlar, Eskişehir ve Ankara İncesu Evrak Mahzenleri'ne gönderilmiştir (Özbay, 1981: 344).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 54)

Marmara Denizi kıyısında hafif eğimli bir arazide inşa edilen Zeytinburnu Hastahanesi, 1918 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*haste-hâne*" yazısıyla gösterilmiştir (bkz. H.1). Tek bloktan oluşan hastahane yapısının kuzey ve güneyinde aynı dönemde inşa edilen 2 özgün ek yapı günümüzde de mevcuttur (bkz. Ç.1). Özgün işlevleri tespit edilemeyen* ek yapılardan kuzeydeki yapı grubunda hamam bulunmaktadır.

Hastahane Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı 32x41.50 m boyutlarında olup 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Hastahanenin özgün planı zemin ve üst katta bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Zemin katta koridorun iki ucundaki kapılardan bahçeye ulaşılmaktadır. Üst kata yapı aksı ile köşe bölüm arasında çözülen merdivenle çıkılmaktadır (bkz. Ç.4-5). Hastahane mekânlarının özgün işlevleri farklı kullanım ve değişiklikler nedeniyle tespit edilememektedir.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki hastahane batı cephesinde yapı aksındaki girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır. Yarım daire kemerli giriş kapısı söve ve pilastrlarla vurgulanmıştır. Kapı aksında, saçak seviyesinde Osmanlı arması ve kitabenin bulunduğu bir tepelik vardır (bkz. F.4). Yapının pencereleri yarım daire kemerlidir. Doğu cephesinde, geriye çekilmiş yüzeylerde ortadaki pencereler diğerlerinden daha yüksektir (bkz. F.5,7). Batı cephesinde dışarı doğru taşırılan köşe ve orta bölümlerde kaideli ve başlıklı pilastrlar, kat arasında düz, saçakta profilli silme yapılmıştır (bkz. F.3). Yapının cepheleri sıvalı ve boyalı olup, üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür (bkz. F.1).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 107 cm, üst katta 67 cm'dir. Yapının taşıyıcı duvarlarının dolu tuğla ile örüldüğü, özgün kat döşemelerinin volta ve ahşap kirişlemeli olduğu belirlenmiştir**. Batı cephesinde kat döşemesi hizasında metal kılıçlar vardır.

---

* Özbay, hastahanede mutfak ve çamaşırhane birimleri olduğunu yazmaktadır (Özbay, 1981: 340). BOA'nde Zeytinburnu Hastahanesi için bir çamaşırhane ve ahır inşa edilmesi ile ilgili 1300/1883 ve 1303/1886 tarihli belgeler vardır (bkz. EK 57, Çzg.14). Bu ek yapılar 1311/1893-1894 tarihli halen mevcut olan hastahaneye değil önceki hastahaneye ait olmalıdır. Bu mekânların yerleri tespit edilememekle birlikte günümüzde mevcut olan ek yapıların bulaşıcı hastalıklar koğuşu olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

** 15-05-1986 tarihli Hakediş Raporu'ndaki bilgilere göre yapıda ahşap ve volta döşemeler vardır. Zeytinburnu Belediyesi Fen İşleri Müdür Yardımcısı Ali Rıza Kaya da kendisi ile yapılan 17-11-2003 tarihli görüşmede, zemin ve üst kat arasında volta döşeme olduğunu ifade etmiştir (Zeytinburnu Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

1. Ek Yapı

Hastahane yapısının güneyinde, dikdörtgen şeklinde ve bodrum kat üzerine tek katlı olarak inşa edilen yapı yaklaşık 6x39.5 m boyutlarındadır. Bahçeden birer merdivenle ulaşılan üç ayrı girişi olan yapıda her bölümün özgün planı, bir giriş holüne açılan iki mekândan oluşmaktadır. Neoklasik üslûptaki yapıda pencereler yarım daire, kapılar ise basık kemerlidir. Saçakta içbükey profilli bir silme yapılmıştır (bkz. F.18). Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 42 cm'dir. Duvarlarda 11x23x6 cm boyutlarında, damgalı dolu tuğla* kullanılmıştır (bkz. F.22). Mekânların tavanları ahşap kaplamalıdır (bkz. F.23). Güney cephesinde saçağa yakın seviyede metal kılıçlar vardır (bkz. F.20).

2. Ek Yapı (Hamam)

Hastahane yapısının kuzeyinde yer alan dikdörtgen şeklindeki ek yapı iki bölümden oluşmaktadır. Yapının ilk bölümü 6.50x24.66 m boyutlarında olup tek katlıdır. Özgün planı bir giriş holünden sonra yapı boyunca uzanan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.6-7). Hamam olarak düzenlenen ikinci bölüm ise 6.50x17.81 m boyutlarındadır. Hamam 2 katlı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) birimlerinden oluşmaktadır. Ilıklık ve sıcaklığın üstü tromplarla geçilen iki kubbe ile örtülmüştür (bkz. Ç.8, F.28-30). Neoklasik üslûptaki ek yapıda pencere ve kapılar yarım daire, sadece hamamın üst katındaki pencereler basık kemerlidir. Profilli bir saçak silmesinden sonra düz bir çatı parapeti yapılmıştır. Ek yapının cepheleri sıvalı ve boyalı olup ilk bölümün üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.24, 26-28). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının ilk bölümünde beden duvarı kalınlığı 63 cm'dir. Hamamın güney cephesinde beden duvarı kalınlığı ise 80 cm'dir. İlk bölümün ve hamamın soyunmalık bölümünün özgün kat döşemelerinin ahşap kirişlemeli olduğu sanılmaktadır.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 54)

Zeytinburnu Hastahanesi, G.E.E.A.Y.K'nun 14-01-1978 tarih ve 10200 sayılı kararı ile 2. grup eski eser olarak tescil edilmiştir**. Tescil işleminden önce parselde yeni bir bina yapmak

---

* Tuğlanın üzerindeki Osmanlıca yazılı damga silik olduğu için okunamamaktadır.

** G.E.E.A.Y.K., 10-06-1978 tarih ve 10427 sayılı yazısıyla kâgir yapının gabarisini, dış mimarisini ve dış cephe malzemesini, taşıyıcı elemanlarını yıkmadan ve değiştirmeden olduğu gibi korumak ve varsa belirli bir kısmının da plan özelliği ile süslemelerini olduğu gibi korumak koşulu ile kat planı, malzeme ve iç mimari olarak kısmen yenilenebilecek yapılardan olduğuna, yapıya uygun bir kullanım verilebilmesi için okul olarak kullanılmak üzere M.E.B'na veya kültür merkezi yapılmak üzere Kültür Bakanlığı'na tahsisinin önerilmesine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

istenmiştir*. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetindeki hastahane yapıları, onarım ve müdahaleler nedeniyle plan ve cephe düzeni açısından mimarî özgünlüklerini kısmen yitirmişlerdir. 1935 ve 1939'da hastahane ve ek yapılar yenilenmiştir (Özbay, 1981: 340). 1953-1954 yılları arasında da geniş kapsamlı bir onarım yapılmış, hastahanenin doğusunda denize bakan dik yamaç setler halinde park olarak düzenlenmiştir** (Özbay, 1981: 343). 2003 yılında, hastahane ile park arasında, Belediye'nin personel yemekhanesi ve kafeteryası olarak kullanılmak üzere 2 katlı betonarme bir inşa edilmeye başlanmıştır (bkz. F.19).

Hastahane Yapısı

Hastahane yapısı ile ilgili 1984 tarihli bir teknik rapordan, yapının onarım öncesi durumu hakkında bilgi elde edilmiştir***. 1985-1986 yılları arasında yapılan onarımda**** yapının özgün planı büyük ölçüde korunmuştur. Ancak ahşap ve volta özgün kat döşemeleri sökülerek asmolen döşemeler, pasalı tavanlar ve betonarme bir merdiven yapılmıştır (bkz. Ç.3, F.13-16). Bazı mekânlar muhdes duvarlarla bölünmüş, bazı kapılar iptal edilmiştir. Çatı arasında bazı mekânlar, doğu ve batı cephelerinde teraslar, çatı parapeti yapılarak çatı strüktürü değiştirilmiş (bkz. Ç.2, F.17), bacaların üst kısmı özgün olmayan biçimde yenilenmiştir (bkz. F.10-11). Pencereler söveyle çevrilmiş (bkz. F.2), doğu cephesinde orta bölümde konsollarla taşınan bir balkon ve yarım daire kemerli bir kapı yapılmıştır (bkz. F.6).

2000-2001 yılında yapının çatısı aktarılmış, dış cephe boyası yenilenmiş, pencere doğramaları özgün bölümlenme biçimine uyulmadan plastik olarak değiştirilmiştir. Mermer kitabe ve Osmanlı arması uygun olmayan renklerde boyanmıştır (bkz F.9). Hastahane yapısında halen Belediye'nin "Hesap İşleri, İdarî ve Malî İşler, Bilgi İşlem, Yazı İşleri, Hukuk, Personel, Ruhsat ve Denetleme müdürlükleri" bulunmaktadır.

---

* 1970 yılında hastahanenin bulunduğu parselde M.S.B. tarafından bir astsubay orduevi inşa edilmek istenmiştir. Ancak İmar ve İskan Bakanlığı, 14-04-1970 tarihli yazısıyla tesisin kurulmasını uygun bulmamıştır (Zeytinburnu Belediyesi İmar Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** Hastahanenin bulunduğu parsel, 1/5000 ölçekli ve 19-11-1986 tarihli Zeytinburnu Nazım İmar Planı'nda kısmen kamu kullanım alanında, kısmen de mevcut çocuk bahçesi alanında kalmaktadır (Zeytinburnu Belediyesi İmar Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** 1984 tarihli teknik raporda, statik açıdan taşıyıcı sistemi etkileyen herhangi tehlikeli bir durumun görülmediği; dış ve iç duvarlarda sıva çatlakları bulunduğu; ahşap döşeme kirişlerinin taşıyıcı duvarla birleştiği noktalarda çürüdüğü ve mukavemetini yitirdiği; kapı ve pencere doğramalarının büyük bir bölümünün kırık ve çürümüş olduğu; binanın çatısının ve çatı altı tavan kaplamasının çürümüş ve işlevini yitirmiş olduğu; bacaların onarıma ihtiyaç duyduğu; yapının tüm elektrik tesisatının yenilenmesi ve kalorifer tesisatı yapılması gerektiği belirtilmiştir (Zeytinburnu Belediyesi İmar Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün, 13-6-1984 tarih ve 2591 sayılı yazısında, yapının 2. grup eski eser olduğu ve özgün durumunu bozmadan aynı cins malzeme ile sıva, badana, yağlı boya, doğrama tamir ve yenilenmesinde, çatı aktarılması, tavan ve taban döşemelerinin onarılmasında eski eser açısından bir sakınca teşkil etmeyeceği ifade edilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

1. Ek Yapı

Ek yapının doğusuna tek katlı muhdes bir ek yapılmıştır (bkz. F.19). Giriş holünde giriş kapısı karşısına tuvalet yapılarak özgün planına müdahale edilmiştir. Ahşap tavanları halen mevcut olan yapının pencere doğramaları plastik olarak yenilenmiştir. Günümüzde bu yapıda Belediye'nin "Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Daire Amirliği, Teftiş Heyeti" ve arşivleri vardır.

2. Ek Yapı (Hamam)

Bu yapı, 1953-1954 yılları arasında yapılan onarımda doğu yönünde yapılan yemek salonu ile birleştirilmiştir (Özbay, 1981: 343). 1985-1986 yılları arasında yapılan restorasyonda ek yapının batısındaki daha önceden mevcut olan bölüm yıkılmıştır (bkz. H.1, Ç.6). Ek yapının ilk bölümünün tavanı ve hamamın 2 katlı soyunmalık bölümünün döşemeleri betonarmeye çevrilmiş, hamamın kubbeleri kurşun kaplama yerine şapla sıvanmıştır. Külhan (su deposu) bölümü kaldırılarak yerine tek katlı kalorifer dairesi ve devamına halen idarî amaçlı olarak kullanılan 2 katlı betonarme bir bina yapılmıştır (bkz. F.28,31). Ek yapıda günümüzde Belediye'nin "Basın Yayın Kültür Müdürlüğü" ve bazı servis bölümleri vardır. Hamamın ılıklık ve sıcaklık kısmı ise depo olarak kullanılmaktadır. Betonarme ek binanın doğusuna inşa edilen personel yemek salonu ve Nikâh Dairesi'nin yıkılması söz konusudur (bkz. F.25).

Zeytinburnu Hastahanesi'nin Osmanlı arması ve kitabe taşının bakım ve onarımı yapılarak uygun renkte boyanmalıdır. Yapım tekniği ve malzeme özelliği açısından halen özgünlüğünü koruyan 1. ek yapı, bu özelliklerini kaybetmeden onarılmalıdır. Özgün 2. ek yapıdaki hamam ise depo işlevi yerine daha uygun bir işlevle değerlendirilmelidir. Hastahane arazisinde inşa edilecek yeni yapılar kütle, boyut ve cephe düzeni açısından hastahane yapılarının mimarî özellikleri dikkate alınarak tasarlanmalıdır.

5.4.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Hastahaneler

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edildiği tespit edilebilen 5 askerî hastahane günümüzde mevcut değildir. Bunlardan Anadolu Kavağı, Tarabya ve Emirgân hastahanelerine ait görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî açıdan yapılan değerlendirme sınırlı yazılı bilgilere dayandırılmıştır.

5.4.3.1 Anadolu Kavağı Hastahanesi (bkz. EK 57)

Beykoz'da, Anadolu Kavağı'nda, Büyük Liman Koyu'nun güneye bakan sırtında 1254/1838 yılında kurulmuştur (Özbay, 1981: 67). BOA'nde, "*Limanı-ı Kebîr Haste-hânesi*" olarak da bilinen hastahanenin kullanımı ile ilgili 1308-1328/1890-1910 tarihleri arasındaki döneme ait

bazı belgeler vardır (bkz. EK 57, Çzg.3). Hastahanenin 1881'de 100 yatak kapasitesiyle faaliyette olduğu bilinmektedir. 2 katlı ve kâgir olarak inşa edilen yapının kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir. Mermer merdivenle çıkılan giriş katından sonra ulaşılan üst katın planı bir orta sofaya açılan 4 büyük koğuş ve balkondan oluşmaktaydı. Bu yapıda eczahane ve başhekimlik odaları da bulunmaktaydı. 1909'da harap olan hastahane yapısı, hamam ve çamaşırhane onarılmış; hastahanenin bahçesine dahiliye, hariciye ve intaniye servislerini içeren 3 pavyon eklenerek I. Dünya Savaşı'ndan önce hizmete açılmıştır (Özbay, 1981: 68). Mütareke'den sonra kapatılan ve 1933'te yeniden açılan hastahane, II. Dünya Savaşı'nda 200 yatak kapasitesine sahipti. Seferberlik sonrası onarılan hastahane, Boğazlar Kumandanlığı'nın Deniz Kuvvetleri'ne devri üzerine Kara Kuvvetleri'nin kullanımından çıkmıştır. 1960 ihtilaline kadar kullanılan hastahanenin yıkım tarihi bilinememektedir (Özbay, 1981: 69).

5.4.3.2 Tarabya Hastahanesi

Sarıyer, Tarabya'da Alman Elçiliği'nin yazlık sefaret konağının yanındaki* hastahanenin 1257/1841'de faaliyette olduğu bilinmektedir (Özbay, 1981: 254). 1259/1843-1844'te onarım gören 100 yatak kapasiteli hastahane 1917'de kapatılmıştır (Özbay, 1981: 255). Ancak hastahanenin yıkım tarihine ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır.

5.4.3.3 Yıldız Hastahanesi (bkz. EK 55,57)

Beşiktaş, Yıldız'da Orhaniye ve Ertuğrul kışlalarındaki saray muhafız erleri ile saray mensuplarının muayene ve tedavileri için 1884'te kurulmuştur. Pavyonlardan** meydana gelen 200 yatak kapasiteli hastahanenin (Özbay, 1981: 326), 1887'de Hassa Ordu-yı Hümayunu İkinci Fırkası için kullanılmasına karar verilmiştir (Yıldırım, 1993: 347). BOA'nde hastahanenin inşası, kapasitesi ve kullanımıyla ilgili 1303-1328/1886-1910 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.10-11).

1918 tarihli bir haritada ve 1926 tarihli Alman Sendika Haritası'nda hastahane, "*Yıldız-Posta Caddesi*" üzerinde ve "*Ertuğrul Kışlası*"nın iki yanında "*Yıldız Haste-hânesi*" adıyla ayrık düzende yerleştirilmiş dikdörtgen şeklinde yapılar olarak gösterilmiştir (bkz. H.1-2, F.1-2). Önceden kâgir olarak inşa edilmesi düşünülen barakaların koridorlarla bağlanmasına karar verilmiş, ancak yapılan keşifte bunun çok masraflı olduğu tespit edilince bir röntgen dairesi, hamam ve müştemilât binası ilâve edilmiştir. 1892'de Almanya'dan 13 modern baraka daha

---

* Özbay, 1260/1844 tarihli bir belgede, "*Tarabya Sahilsaray-ı Hümayunu yanında hastane binası*" notuyla hastahaneye ait bir planının bulunduğunu belirtmektedir (Özbay, 1981: 255). Ancak yapılan araştırmalarda bu plana ulaşılamamıştır.

** Özbay, "*Döker Sistemi*" (?) adı verilen bu düzende, barakaların 10 saatte sökülüp yeniden kurulabilen portatif yapılar olduğunu ve taş temeller üzerine kurulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca röntgen çekilen ilk askerî hastahanenin Yıldız Hastahanesi olduğunu belirtmiştir (Özbay, 1981: 326).

satın alınarak Yıldız Sarayı'nın arkasındaki Ramiz Paşa'ya ait arsaya yerleştirilmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında, 957 yatak kapasiteli hastahanede 2.000'e yakın yaralı tedavi edilmiştir. 1923'te kapatılan hastahanenin (Yıldırım, 1993: 348) hangi tarihte yıkıldığı tespit edilememiştir.

5.4.3.4 Serviburnu Hastahanesi (bkz. EK 56,57)

Beykoz, Yalıköyü Serviburnu Koyu'ndaki askerî hastahanenin 1885'te faaliyette olduğu bilinmektedir. Balkan ve I. Dünya Savaşları'nda bulaşıcı ve salgın hastalıklara yakalanmış askerler için tecrit yeri olarak kullanılan hastahane, Mütareke'den sonra kapatılmıştır (Özbay, 1981: 213-214). BOA'nde hastahanenin onarımı ve kullanımıyla ilgili 1312-1326/1895-1908 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 57, Çzg.16). 20. yüzyıl başına ait İstanbul Harita Şirketi haritalarında hastahanenin deniz kenarında yer alan dikdörtgen şeklindeki "*eski karantina binası*" gösterilmiştir (bkz. H. 1-2). 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta ise eğimli bir arazi üzerinde tek katlı ve kâgir olarak inşa edilmiş ayrık düzende bazı yapılar görülmektedir. Düzatkılı pencere ve kapıları olan yapıların üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür (bkz. F.1). Hastahanenin ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

5.4.3.5 Emirgân Hastahanesi

Sarıyer, Emirgân'daki Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın kendisine ait korulukta inşa ettirdiği bu hastahanenin yanında hamam ile ayrı bir memurlar dairesi olduğu bilinmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, yardım için Mısır'dan gönderilen askerlerin tedavisi için açılan hastahane savaş bitince kapatılmıştır (Yıldırım, 1993: 347). Günümüde mevcut olmayan hastahanenin yıkım tarihi belirlenememektedir.

5.4.4 Askerî Hastahanelerin Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 12 askerî hastahanenin konum, plan, cephe özellikleri ve yapım tekniği açısından dönemin teknik şartnamelerine uygunluğu araştırılmıştır. Günümüzde mevcut olan hastahanelerde yerinde gözlem ve ölçümler yapılmış, ayrıca bu yapılar koruma sorunları açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A) Konum (bkz. EK 8,12)

Hastahanelerin konum olarak teknik şartnamelerde önerildiği gibi genellikle yoğun yerleşim alanlarının uzağında ve özellikle kışla yapıları ile diğer askerî tesislere yakın olarak inşa edildiği görülmektedir. Askerî hastahanelerin 9 tanesi Avrupa, 3 tanesi ise Anadolu yakasındadır. 5 hastahane yapısı denize yakın konumdadır. Tarihî Yarımada'da sur içindeki Bâb-ı Seraskerî ve Gülhane hastahaneleri bu alandaki askerî kışlaların yakınındadır. Tarihî

Yarımada'da sur dışında ve yerleşim alanlarının uzağındaki 2 hastahaneden Maltepe Hastahanesi, Davutpaşa ve Rami kışlalarının ortasında, Zeytinburnu Hastahanesi ise Zeytinburnu Fabrikası'na ve bölgedeki baruthanelere yakın olarak inşa edilmiştir. Hadımköy Hastahanesi ise kent merkezine en uzak hastahane olup, 1878 tarihli Ayastefanos-Yeşilköy Antlaşması'ndan sonra sürekli garnizon ve müstahkem mevki olma özelliğini kazanmıştır (Özbay, 1981: 459).

Avrupa yakasının Haliç'le ayrılan ve Boğaz'a bakan bölümünde 4 askerî hastahane inşa edilmiştir. Gümüşsuyu Hastahanesi, Gümüşsuyu, Taksim Topçular kışlaları ile Taşkışla'ya yakın konumdadır. Yıldız Hastahanesi Ertuğrul ve Orhaniye kışlalarının yakınındadır. Emirgân ve Tarabya hastahaneleri ise Boğaz'da daha uzak konumdaki hastahanelerdir. Anadolu yakasında ise deniz yoluyla da ulaşılan 3 askerî hastahane inşa edilmiştir. Haydarpaşa Hastahanesi, Selimiye Kışlası'nın yanında yer almaktadır. Boğaz'da kente en uzak olan yerleşim dışı askerî hastahaneler, Beykoz'daki Anadolu Kavağı ve Serviburnu hastahaneleridir. Servirburnu Hastahanesi temiz havası ve konumu nedeniyle karantina yeri olarak kullanılmıştır.

B) Plan (bkz. EK 12)

Hastahanelerin bir hastahane yapısı ve farklı işlevli ek yapılardan oluştuğu görülmektedir. Maltepe, Haydarpaşa ve Hadımköy hastahanelerinin hastahane yapıları, teknik şartnamelere uygun olarak dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilmiştir. Hastahaneler için en uygun tasarım olarak önerilen olan "U" şeklinde inşa edilen tek yapı Gümüşsuyu Hastahanesi'dir. Bâb-ı Seraskerî, Gülhane ve Zeytinburnu hastahane yapıları ise dikdörtgen şeklinde ve tek bloktan oluşan yapılardır. Ayrık düzende ve taşınabilen barakalardan oluşan tek askerî hastahane ise Yıldız Hastahanesi'dir. Serviburnu Hastahanesi'nin de ayrık düzende inşa edilmiş kâgir yapılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Anadolu Kavağı Hastahanesi'ne ise sonradan ihtiyaç nedeniyle barakalar ilâve edilmiştir*.

12 hastahaneden 2 tanesinin tek katlı, 5 tanesinin 2 katlı, 1 tanesinin kısmî bodrum kat üzerinde 2 katlı, Maltepe Hastahanesinin 2 ve Haydarpaşa Hastahanesi'nin 3 katlı ancak bir kanatlarının tek katlı inşa edilerek diğer bölümlerinin hava ve ışık almasının sağlandığı tespit edilmiştir. İstanbul'da inşa edilen en büyük boyutlu askerî hastahane Maltepe Hastahanesi'dir. Hastahane yapısı 113.24x197.90 m, orta avlusu ise 84x160.20 m boyutlarındadır. Gümüşsuyu

* Özbay, kışlaya benzeyen hastahanelerde disiplinin sağlanmasına önem verildiğini, ancak fennî ve sıhhî şartlara dikkat edilmediğini, sonraları pavyon biçiminin tercih edildiğini, geniş bir alanda, bir veya birkaç katlı, arka arkaya sıralanmış müstakil yapılardan oluşan bu sistemin de sakıncaları olduğunu, pavyonların kapalı geçitlerle birbirlerine bağlandığını ifade etmiştir (Özbay, 1981: 7).

ve Haydarpaşa hastahanelerinin orta avlularına teknik şartnamelerde önerildiği gibi ağaçlar dikilmiş ve havuzlu bahçe düzenlemeleri yapılmıştır.

Hastahane yapısı içindeki birimler

Askerî hiyerarşiye verilen önem hastahanelerin planına da yansıtılmıştır. Askerî hastahanelerin tasarım ve mekân düzenlemesinde Fransa* ve Almanya'daki** hastahaneler örnek alınmıştır. Hastahane yapılarının özgün planları, dikörtgen ve "U" şeklinde inşa edilen hastahanelerde orta avluya bakan bir koridora, tek blok halinde inşa edilen hastahanelerde ise bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Ancak mekânlar ve özgün işlevleri, hastahanelere ait özgün projelere ulaşılamadığından ve günümüzde mevcut olan hastahanelerin özgün planları yapılan müdahaleler nedeniyle değiştirildiğinden belirlenememektedir. Bu nedenle teknik şartnamelere göre bir hastahane yapısında olması gereken koğuşlar, eczahane, doktor dairesi, çamaşırhane, eşya deposu, banyolar, mutfak, otopsi salonu, morg, uyuz çamaşırhanesi, imalâthane, sedye ve araba deposu, müdür dairesi, personel odaları ve hizmetçi dairesi gibi farklı işlevli mekânlar mevcut olan yapılarda tespit edilememiştir.

Hastahane yapısı dışında inşa edilen birimler

Hastahanelerde servis amaçlı birimlerin ayrı bir yapı olarak inşa edildiği görülmektedir. Ancak mevcut askerî hastahanelerdeki ek yapıların tümü günümüze ulaşamamıştır. Sadece Gümüşsuyu Hastahanesi'nin, hastahane yapısından ayrı ve kâgir olarak inşa edilen hamam, mutfak ve çamaşırhane yapıları günümüzde de mevcuttur. Hamam, Haydarpaşa Hastahanesi'nde hastahane yapısı içinde, Zeytinburnu Hastahanesi'nde ise ek yapıya bitişik olarak tasarlanmıştır. Sadece Haydarpaşa Hastahanesi'nde, kışlalarda olduğu gibi orta avluda cami yapısına yer verilmiştir. Maltepe ve Haydarpaşa hastahanelerinde hastahane yapısına koridorla bağlı bağımsız tuvalet birimleri yapılmıştır.

---

* Fransa'da ilk kez 1597'de, Sully kentinde bir askerî hastahane kurulmuştur (Anonim, 1930: 1067). Daha sonra 18. yüzyılda askerî hastahaneler açılmasına başlanmıştır. 1865 ve 1867 tarihli nizamnamelerle Fransa'daki askerî hastahanelerin hizmetleri belirlenmiştir (Anonim, tarihsiz: 503). 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına ait Osmanlı askerî mimarlık kitaplarındaki teknik şartnamalerde de Fransa'daki hastahaneler örnek olarak verilmiştir.

** Osmanlı Devleti'nin isteği üzerine Viyana'dan Alman asıllı Dr. Lorenz Rigler ve Dr. Eder, 1842 yılında askerî hastahanelerin modernleştirilmesi ve yeniden organize edilmesi için İstanbul'a gönderilmiştir. Osmanlı askerî hastahaneleri müfettişi yapılan Dr. Rigler (Terzioğlu, 1981: 30), 1843'ten 1846'ya kadar kurulan 6 askerî hastahanenin planlanması ve organizasyonunda büyük rol oynamıştır (Terzioğlu, 1981: 26). 19. ve 20. yüzyılda kurulan Osmanlı askerî ve sivil hastahanelerindeki Alman etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Terzioğlu, 1981: 25-53.

B) Cephe Düzeni (bkz. EK 12)

Hastahaneler diğer resmî ve kamu yapılarında olduğu gibi Neoklasik üslûpta inşa edilmişlerdir. Hastahane yapılarının cepheleri giriş akslarına göre simetrik düzendedir. Hastahanelerde giriş ve köşe bölümleri dışarı çıkıntılı olarak yapılmış, asıl giriş kapıları söve, pilastr ve alınlıklarla vurgulanmışlardır. 12 hastahaneden 5 tanesinde kitabe ve tuğra bulunduğu, sadece Zeytinburnu ve Hadımköy hastahanelerinde Osmanlı armasına yer verildiği tespit edilmiştir. Gümüşsuyu ve Zeytinburnu hastahanelerinde tek kollu, Hadımköy Hastahanesi'nde ise çift kollu anıtsal giriş merdivenleri yapılmıştır.

Hastahanelerde alt ve üst katlar ile köşe bölümlerin orta avluya ve dışarıya açılan pencerelerinin farklı düzende oldukları görülmektedir. Pencereler, söve, düz ve kemer şeklinde alınlıklarla vurgulanmıştır. Hastahanelerin uzun cepheleri profilli kat ve saçak silmeleri, pencere modülleri arasında, kapı yanlarında ve köşelerde yapılan pilastrlarla hareketlilik kazanmıştır. Hastahanelerin üstünün kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü, cephelerin de sıvalı ve boyalı olduğu görülmektedir.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 12)

Hastahane yapıları ve ek yapılar yığma kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Taşıyıcı duvarlarda tuğla ve taş malzeme kullanılmıştır. Günümüzde mevcut olan 7 hastahane yapısında beden duvarı kalınlıkları bodrum katta 82 cm, zemin katta 70-128 cm, üst katta ise 62-95 cm arasında değişmektedir. Cepheler sıvalı ve boyalı olduğundan her yapıda malzeme boyutu tespit edilememektedir. Yalnız Zeytinburnu Hastahanesi'nin 1. ek yapısında 11x23x6 cm boyutlarında, Osmanlıca yazıyla damgalı dolu tuğla kullanıldığı belirlenebilmiştir. Maltepe ve Zeytinburnu hastahanelerinde cephelerde kat hizalarında metal kılıçlar görülmektedir. Yazılı ve görsel kaynaklara göre hastahanelerin özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir. Sadece Gümüşsuyu Hastahanesi'nin bodrum katında tonoz örtü, Zeytinburnu Hastahanesi'nin de zemin kat tavanında volta döşeme tespit edilmiştir. Gümüşsuyu Hastahanesi'nin mutfak ve çamaşırhanesinin çatı strüktüründe 10x22 cm kesitli, "I" profilli putreller kullanıldığı belirlenmiştir.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

1826 yılından sonra inşa edilen 12 hastahaneden 5 tanesi günümüze ulaşamamıştır. Halen mevcut olan 7 hastahaneden, 5 tanesi korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*.

* I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmada sadece Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi ile ilgili bir dosya tespit edilememiştir. Ancak hastahane yapısı, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 12-07-1995 tarih ve 6848

En erken tescil kararı 1974 yılında Gümüşsuyu Hastahanesi için, en geç tescil kararı ise 2002 yılında Hadımköy Hastahanesi için alınmıştır. Bazıları Sit alanı içinde kalan hastahanelerin genellikle koruma sınıflarının belirlenmediği ve ek yapılarının tescil edilmediği görülmektedir. Hastahane yapıları halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Günümüzde mevcut olmayan hastahanelerin ne zaman yıkıldıkları ise tespit edilememiştir.

Haydarpaşa, Gümüşsuyu ve Hadımköy hastahaneleri günümüzde de aynı işlevlerini sürdürmektedirler. Ancak bu hastahaneler mevcut tarihî yapıları ile ihtiyaca cevap veremediklerinden arazilerine yeni binalar inşa edilmiştir. 1990'larda Gümüşsuyu Hastahanesi'nin şehir merkezi dışında yeni inşa edilecek bir yapıya taşınması gündeme gelmiş ancak bu uygulanmamıştır. Haydarpaşa Hastahanesi arazisinde yeni yapılmakta olan binaya taşınacak servislerden sonra, hastahane yapısının özgün olmayan eklerden arındırılmasının düşünüldüğü hastahanenin teknik bürosu tarafından ifade edilmiştir. Çeşitli resmî kurumlara tahsis edilmiş diğer hastahaneler ise farklı işlevlerde kullanılmaktadır. Sadece Gülhane Hastahanesi uzun süredir işlevsiz olduğundan oldukça harap ve bakımsız durumdadır.

Tescil öncesi ve sonrası işlev değişikliği ya da ihtiyaç nedeniyle yapılan müdahale ve onarımlar sonucu hastahaneler özgün mimarî özelliklerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Hastahanelerin öncelikle ahşap kirişlemeli ya da volta olan özgün kat döşemeleri kaldırılıp yerine betonarme döşemeler yapılmıştır. Sadece Gümüşsuyu Hastahanesi'nin bodrum katının tonoz örtüsü ve Zeytinburnu Hastahanesi'nin 1. ek yapısının ahşap tavanları özgünlüğünü korumaktadır. Yapıların merdivenleri ve özgün çatı strüktürleri de betonarme sistemde yenilenmiştir. Yapıların özgün planları muhdes duvarlar örülerek ya da bazı duvarlar kaldırılarak değiştirilmiş; Haydarpaşa, Gümüşsuyu ve Zeytinburnu hastahanelerine birer kat ilâve edilmiştir.

Hastahane yapılarının cephelerinde bazı kapı ve pencereler kapatılmış, klimalar takılmış, özgün ahşap pencere ve kapı doğramaları özgün bölümlenme biçimine uymadan genellikle plastik olarak değiştirilmiştir. Halen kullanılan yapılarda düzenli olarak sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmaktadır. Ancak dış hava koşullarına ve yalıtım sorunlarına bağlı olarak sıvalar dökülmekte ve çiçeklenmeler oluşmaktadır. Ayrıca bazı yapıların cephelerinin ve kitabe, tuğra, Osmanlı arması gibi elemanlarının yapıların mimarî kimliğine uymayan renklerde boyandığı görülmektedir. Sadece Maltepe Hastahanesi'nin kitabe ve tuğralarının uygun teknikte bakım ve onarımı yapılmıştır. Hastahanelerin ek yapıları da çoğunlukla yok olmuş, mevcut olanlar ise müdahaleler nedeniyle özgün mimarî özelliklerini yitirmiştir.

---

sayılı kararında ilân ettiği Tarihî Yarımada Sit Alanı içindedir. Haydarpaşa Hastahanesi'nin de parselli tescillidir. Ancak hastahane yapısının koruma sınıfı tayin edilmemiştir.

Yalnız, Gümüşsuyu Hastahanesi'nin hamamı, mutfağı ve çamaşırhanesi günümüzde de aynı işlevle, Zeytinburnu Hastahanesi'nin 2 ek yapısı ise farklı işlevle kullanılmaktadır.

Bu araştırma kapsamında yapıların müdahale öncesinde özgün durumlarının tüm ayrıntılarıyla belgelenmediği, her yapıya ait rölöveler ile restitüsyon ve restorasyon projelerinin bulunmadığı görülmüştür. Mevcut olanlar ise, günümüzdeki durumu tam olarak yansıtmamaktadırlar. Bu anlamda en detaylı belgeleme çalışması, Gülhane Hastahanesi ile Haydarpaşa ve Gümüşsuyu hastahanelerinin hamamları için yapılmıştır*. Günümüzde hastahanelerin onarımında ilgili Koruma kurullarına başvurulmakta, kapsamlı restorasyon gerekmeyen durumlarda basit onarım izni alınmaktadır. Ancak, Kurul izni dışında da bazı müdahalelerin yapılabildiği görülmektedir.

* Haydarpaşa ve Gümüşsuyu hastahaneleri idarelerinden gelen talep üzerine bu hastahanelerin hamamları, 2004 yılında Y.T.Ü. F.B.E. Rölöve-Restorasyon yüksek lisans programındaki "Koruma Projesi I" adlı ders kapsamında yüksek lisans öğrencileri tarafından belgelenerek akademik düzeyde destek verilmiştir.

5.5 Askerî Karakollar

İstanbul'da emniyet ve güvenliği sağlamak üzere, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte diğer ocakların kaldırılmasından sonra, kulluk ve ocak binaları yerine karakollar inşa edilmiştir. 1845 yılında kurulan polis teşkilâtı bünyesinde yerleşimin yoğun olduğu yerlerde ve bazı resmî yapıların yakınında polis karakolları, 1870 yılından sonra gelişen jandarma teşkilâtı bünyesinde de kent merkezi dışındaki alanlarda jandarma karakolları inşa edilmiştir. Kent içinde, saray yapılarının yakın çevresinde ve stratejik açıdan önemli mevkilerde ise askerî karakollar yapılmıştır*.

Askerî karakolların yapımına verilen önem, bu yapıların kâgir olarak inşası ve dönemin başmimarı Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından** Bahçekapı'da örnek bir karakol yapılması hakkındaki, II. Mahmud dönemine ait 1249/1833-1834 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır (bkz. EK 58, B.1). 19. yüzyıl sonuna doğru karakolların belirli ölçütlere uygun olarak inşa edilmeleri konusunda teknik şartnameler hazırlanmıştır. Bu şartnamelere göre askerî karakollar işlevine ve içinde görev yapan askerin niteliğine göre, piyade, süvari ve nizamiye karakolu olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Tez kapsamında 1826 yılından sonra İstanbul'da 17 adet askerî karakol inşa edildiği belirlenmiştir (bkz. EK 13).

5.5.1 19. Yüzyıl Sonundaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Karakolların Mimarî Özellikleri (bkz. EK 59,60)

19. yüzyıl sonuna ait askerî mimarlık kitaplarında, karakolların nerede ve ne şekilde inşa edilmeleri gerektiği hakkında ayrıntılı ve özgün bilgiler veren teknik şartnameler bulunmaktadır. 1303/1887-1888 tarihli "*Usûl-i Keşf-i İnşâât*" kitabında ve 1312/1896 tarihli

---

* 1845 yılında polis teşkilâtı kurulana kadar, 1826-1845 yılları arasında inşa edilen karakollarda Asâkir-i Mansûre Ordusu askerleri görev yapmıştır. Ancak tez kapsamında bu dönemde askerî amaçla inşa edildiği kitabesinden tespit edilebilen karakol yapıları incelenmiştir. Yerleşim alanlarında bir dönem polis ve jandarma teşkilâtı tarafından kullanılan, sonradan askerî teşkilâta geçen karakollar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur (bkz. EK 61, H.1). BOA'nde askerî karakollarla ilgili, 1249-1339/1833-1921 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 75, Çzg.11). Ancak tez kapsamında belgelerin tümü okunarak değerlendirilemediğinden, karakolların hangilerinin askerî işlevli yapıldıkları ve bulundukları yerler belirlenememiştir. 1826 yılı öncesinde İstanbul'un emniyet ve güvenliğini sağlayan birimler ve 19. yüzyılda Anadolu yakasında inşa edilen karakolların mimarî özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çiftçi, 1996.

** S. Can, Bahçekapı'daki karakolun 1911 yılında Maliye Nezareti'ne satılarak yerine Anadolu Hanı yapıldığını belirtmiştir. Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından yapılan diğer karakollar hakkında bilgi için bkz. Can, 2002: 70-71. C. Can ise, 1841-1843'te inşa edilen Bâb-ı Seraskeri Hastahanesi ve Eminönü'nde inşa edilen Limon İskelesi Karakolu'nun Fossati tarafından tuğladan inşa edilen ilk iki kâgir yapı olduğunu yazmaktadır (Can, 1994a: 326).

"*Fenn-i İnşâât*" kitabının *"Karakol-hâneler"* bölümünde karakollarla ilgili verilen özgün bilgiler* (bkz. EK 59), konum ve plan özellikleri başlıkları altında değerlendirilmiştir.

A) Konum

Askerî birliklerin gece de kalabilmeleri için inşa edilen askerî karakollar şehir içinde veya gereken yerlerde yapılırlar. Piyade askerlerinin görev yaptığı piyade karakolları şehrin çeşitli mevkilerinde yapıldıkları gibi kışla içinde de inşa edilebilirler.

B) Plan (bkz. EK 60)

Askerî karakollar, askerin sayısına ve niteliğine göre gereken büyüklükte inşa edilmelidir. 1303/1887-1888 tarihli kitaptaki teknik şartnamede ihtiyaç duyulan mekânların belirlenerek yapının büyüklüğünün hesap edilmesi ve çizimlerinin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu şartnamaye göre, önce asker koğuşları, sonra subay ve hizmetçi odası, son olarak da tuvaletleri tasarlamak gerekir (1303: 138-139). Söz konusu kitaplardaki teknik şartnamelerde bazı karakollara ait çizimlere de yer verilmiştir** (bkz. Ç.1-2). Bu çizimlerden ve metin bilgilerinden bir askerî karakolda şu birimlere yer verildiği anlaşılmaktadır:

Koğuş: Rütbesiz askerlerin gece kalmaları için yapılan bu mekânın boyutları asker sayısına göre değişmektedir. 30 kişilik bir koğuş 30x45 zira (22x34 m) boyutlarında olmalı -bir er için 1,5 zira (113 cm) genişlik hesabıyla- ve erler bu koğuşlarda karşılıklı 2 sıra halinde yatmalıdır. Bu bölümde kenarları 17 zira (12,86 m) olan kare şekilde bir dolaşım alanı bırakmalıdır.

---

* Bu iki kitaptaki teknik şartnamelerin tamamı ekte sunulmuştur. 1300/1884-1885 tarihli "*Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî*" kitabında karakollar hakkında verilen farklı bilgilere ise, yeri geldiğinde metin içinde ya da dipnotta yer verilmiştir.

** 1300/1884-1885 tarihli kitapta, 40 neferlik bir piyade karakolunun planı ve ön cephesinin çizimi verilmiştir: Tek katlı ve dikdörtgen şeklindeki karakolun planı ortada geniş bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Servis birimleri arka cephede çözülmüştür. Tuvalet bir kapı ile dışarıya açılmaktadır. Bu durum: "*Neferât helâlarının hâriçte bulunan kapısı kışın ve çamurlu havalarda kapanıp çamaşır-hâneden geçen kapı kullanılır. Yazın ve kuru havalarda dâhildeki kapı kapanıp hâriçteki kapı kullanılır. Neferâtın girip çıkmasına mahsûs orta tarafta ve büyük kapıya mukabil ufak bir kapı daha küşad edilmiştir*" denilerek açıklanmıştır (Şükrü, 1300: 131-132). Metinde ölçü birimi olarak metre geçtiğinden çizimdeki ölçülerin de metre cinsinden oldukları düşünülmektedir. Buna göre karakolun dış boyutları 17x28 m'dir. Koridor 138 m², subay odası 20 m², tuvalet 10 m², koğuş 75 m², mutfak ve kiler 24 m², çamaşırhane ve erlerin tuvaleti 24 m², arka giriş kapısı holü 12 m² olmak üzere karakolun zemin katının toplam alanı 430 m²'dir. Ön cephesinin çizimine göre karakol Neoklasik üslûptadır. Karakolun toprak kotundan mahya ucuna kadar olan yüksekliği 8.35 m'dir.
1312/1896 tarihli kitapta ise, tabur merkezi olarak tasarlanmış 2 bölüklük, bir nizamiye karakolunun kat planları verilmiştir: Dikdörtgen şeklinde ve ortada geniş bir koridora açılan mekânlardan oluşan bir plana sahip olan karakolun Batı kaynaklı örneklerinden hareketle çizildiği sanılmaktadır. Karakolun planı incelendiğinde, alt katta servis mekânları ve koğuşlara, üst katta ise idarî birimlere ve yine koğuşlara yer verildiği görülmektedir. Islak hacimler ve mutfak zemin katta ve birbirine yakın olarak çözülmüştür. Bu plana göre, askerlere ait bir yemekhane mekânı bulunmamaktadır. Ancak büyük bir ibadet mekânı ayrılmıştır. Mekân listesinde ismi geçen hapishanenin yeri planda belirtilmemiştir.

Subay odası: Karakolun giriş kapısının yanlarında yer alan odalar genellikle rütbeli askerlere ayrılmakta ve bu odaların bitişiğine subaylara ait tuvaletler yapılmaktadır.

Hizmetçi odası: Rütbeli subaylara hizmet etmekle görevli kişilerin kaldığı bu odalar, subay odalarına yakınında düzenlenir.

Tuvaletler: Askerlerin abdest de aldıkları tuvaletlerin büyüklüğü ve hela sayısı karakolda kalan askerin sayısına göre değişir. Çizimlerde karakol yapısı içinde kalan tuvaletler diğer ıslak hacimlerle birlikte çözülmüştür.

Mutfak: Karakolda kalan subay ve askerlerin yemeklerinin hazırlandığı mutfaklar, çizimlerde bina içinde düzenlenirken, ayrı bir yapı olarak da inşa edilebilecekleri belirtilmiştir.

Kiler: Yiyeceklerin saklandığı bu depolar çizimlerde mutfağın yakınında çözülmüştür.

Odunluk/Kömürlük: Isınmak için gereken yakacağın saklandığı bu birimlerin yeri teknik şartnamelerde belirtilmemiştir. Bu birimlerin karakolun bahçesinde ayrı bir yapı olarak inşa edildikleri düşünülmektedir.

Çamaşırhane: Askerlerin giyeceklerinin yıkandığı bu mekân, çizimlerde tuvalet ve mutfak gibi servis birimlerinin yakınında düzenlenmiştir.

Süvari karakollarında, piyade karakollarından farklı olarak süvari kışlalarında olduğu gibi hayvanlar için ahırlar düzenlemelidir.

5.5.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Karakollar

Tez çalışması kapsamında, 1826 yılından sonra İstanbul'da askerî karakol olarak inşa edildiği saptanabilen 17 karakoldan 11 tanesi günümüzde mevcuttur.

5.5.2.1 Çinili Karakol

Çinili Karakol, Üsküdar İlçesi'ne bağlı Selami Ali Semti'nde, Gazi Caddesi ile Yeni Dershane Sokağı'nın kesiştiği yerde ve 48 pafta, 489 ada, 1 parseldedir. Yapı, günümüzde 579 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 62,75)

Çinili Karakol, batı cephesindeki giriş kapısı üstündeki 1258/1842-1843 tarihli kitabeye* göre (bkz. F.11), Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir. BOA'ndeki 1340/1921 tarihli belgeye

---

* Karakolun manzumesi şair Hüsnî tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Şehen-şâh-ı cihân Abdülmecîd Hân felek .... pâye / Yine kıldı cünûdun nâil-i eltâfı şâyâne*
Edip ez-cümle fermân bu karavul-hâne-yi inşâ'sın / Müşîr-i asker-i hâssa Rıza Paşa'yı zî-şâne
Dedi Hüsnî kulun âciz-âne iki tam târih / Görünce çün binâsı himmet eyledi erdi pâyâne
Cünûd-i hâssına yaptı bu vâlâ mevkiî Sultân / Selâmî'de yapıldı zîb-i vâlâ-yı karavul-hâne 1258"

göre yapı bir dönem itfaiye karakolu olarak kullanılmıştır (bkz. EK 75, Çzg.1). Daha sonra "Çinili Polis Karakolu" olarak hizmet veren yapı, 2003 yılından itibaren Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı "Çocuk Şube Müdürlüğü" olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 62)

İki sokağın kesiştiği üçgen bir parselde yer alan karakolun doğusunda, 1930 tarihli J. Pervititch Haritası'na göre günümüzde mevcut olmayan bir mezarlık alanı vardır (bkz. H.1). Karakolun girişi parselin batı ucundadır. Karakolun doğu cephesine bitişik olarak aynı dönemde inşa edilmiş, özgün işlevi belirlenemeyen tek katlı özgün ek yapının bir bölümü günümüzde de mevcuttur.

Karakol Yapısı

Plan: "T" şeklindeki yapı, arazi eğiminden dolayı batısında kısmî bodrum kat üzerinde 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Yaklaşık 21x22 m boyutlarındaki karakolun özgün planı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı, batı cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Karakolun çift kollu ve sahanlıklı merdivenle ulaşılan yükseltilmiş bir girişi vardır. Sahanlığın üstü Toskana düzeninde 4 mermer sütunun taşıdığı bir saçak ile örtülmüştür. 19. yüzyıla ait fotoğrafta giriş sahanlığının altında, merdiven duvarının ön yüzünde bir çeşme ve duvarın iki ucunda mermer fener sütunları görülmektedir. Karakolun düzatkılı, söveli giriş kapısının üstüne ortasında oval tuğra madalyonu olan kitabe yerleştirilmiştir (bkz. F.1-2,11).

Karakolun tüm pencereleri düzatkılı olup profilsiz taş söveyle çevrilmiştir. Özgün demir parmaklıklı pencerelerin üstünde, yarım daire şeklinde hafifletme kemerleri vardır. Kuzey ve güney cephelerindeki küçük kapılardan bodrum kata girilmektedir. Bodrum katla giriş katı arasında, girişin üstünü örten saçakta ve çatıda profilli silme yapılmıştır. Kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının almaşık duvar örgülü cepheleri sıvalı değildir (bkz. F.5-9).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarları 2 sıra tuğla, 1 sıra taş olmak üzere almaşık örgüdedir. Beden duvarı bodrum katta 101 cm, giriş katta 82 cm, üst katta 78 cm kalınlıktadır. Yapıda 10x27x2.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmıştır. 1978 tarihli fotoğraflardan yapının özgün kat döşemelerinin ahşap olduğu ve dikdörtgen kesitli, kaideli ve başlıklı ahşap taşıyıcıların bulunduğu anlaşılmaktadır (bkz. F.4). Giriş sahanlığının üstünü örten saçak ise volta döşemelidir. Merdiven duvarında 58 cm boyunda metal kılıçlar vardır (bkz. F.12).

Ek Yapı

Karakolun doğu cephesine bitişik tek katlı yapı, 1930 tarihli J. Pervititch Haritası'na göre 3 birimden oluşmaktadır. Özgün planı belirlenemeyen yapının güneyinde ve doğusunda birer girişi vardır. Güneydeki birimin içine çizilen yuvarlak şekil havuzu betimlemektedir* (bkz. H.1). Giriş kapıları ve pencereleri düzatkılı olup profilsiz taş söveyle çevrilidir. Pencerelerde özgün demir parmaklıklar vardır. Saçak silmesi profillidir (bkz. F.3,6,8-9). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda 73 cm kalınlığındaki beden duvarları 2 sıra tuğla, 1 sıra taş olmak üzere almaşık örgüdedir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 62)

Çinili Karakol, G.E.E.A.Y.K.'nun 13-06-1970 tarih ve 5438 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir**. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. 1996 yılında karakolun etrafında yapılmak istenen çevre düzenlemesi Kurul kararıyla iptal edilmiştir***. Karakol müdahaleler nedeniyle özgün planını ve bazı cephe özelliklerini kaybetmiştir.

1978'de karakolun harap olan ahşap kat döşemeleri ve merdiveni betonarmeye çevrilirken planı değiştirilmiştir****. Kısmî bodrum kat, batı yönündeki 2 mekân hariç doldurularak kullanılamaz hale getirilmiştir. Karakolun bazı pencereleri sonradan tuğla ile örülerek kapatılmıştır. Giriş merdivenin duvarındaki mermer çeşme, parçalara ayrılarak bodrum kata taşınmıştır (bkz. F.13). 1996 yılında pencere doğramaları plastik olarak yenilenmiştir. 2000-2001 yılları arasında Kurul kararıyla***** yapının cepheleri temizlenmiş, iç mekânlarda asma tavanlar yapılmış, giriş holü duvarları seramikle kaplanmıştır (bkz. F.14-15). Kitabe taşının yazılarına altın varak uygulanmıştır (bkz. F.11).

Bodrum kat seviyesi cepheleri ve doğu cephesinin bir bölümünün özgün almaşık duvarı çimento harçlı sıvayla örtülmüştür (bkz. F.2,9). Girişi saçağının terasından giren su nedeniyle

---

* Karakolda görev yapan bir yetkili, günümüzde mescit olarak kullanılan bu mekânın içinde eskiden bir havuz olduğunu belirtmiştir.

** Kurul bu karar yazısında, İstanbul Belediye Başkanlığı'nın 28-04-1970 tarih ve Eski Eserler Bürosu'nun 2751 sayılı yazısında belirttiği Çinili Karakolun yıkılarak yerine modern bir karakol binası yapılması hakkındaki talebi kabul etmemiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** III Numaralı K.T.V.K.K., 02-07-1996 tarih ve 3477 sayılı yazısında, karakol yapısının çevresine öngörülen trafik düzeninin yapıyı olumsuz etkileyeceği görüşüyle bu konuda ilgili Belediyesince bir çözüm önerisi getirilmesine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** G.E.E.A.Y.K, 12-11-1977 tarih ve 10158 sayılı karar yazısıyla karakolun sadece iç kısmında istenen tadilatın gönderilen projeye göre yapılmasını uygun bulmuştur (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

***** III Numaralı K.T.V.K.K., 17-04-2001 tarih ve 0593 sayılı yazısıyla, yapı için bakım izni vermiştir. Aynı Kurul 17-10-2001 tarih ve 12534 sayılı yazısında, güvenlik gerekçesi ile pencere demirlerinin sıklaştırılması talebini parmaklıkların özgün olması nedeniyle kabul etmemiş ve parmaklıklar ile doğrama arasına tel monte edilebileceğine karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

putrelleri korozyona uğrayan volta döşeme sıvanarak kapatılmıştır. Saçağı taşıyan mermer sütunlarda ve fener sütunlarında kirlilik ve lekeler gözlenmiştir.

Ek Yapı

Ek yapının doğu yönündeki dışarıya çıkıntılı olan 3. bölümü kaldırılmış, diğer 2 bölümü birleştirilerek özgün planı değiştirilmiştir. Güney birimindeki havuz kapatılmıştır (bkz. H.1). Güney cephesindeki kapı sonradan tuğla ile örülmüştür (bkz. F.6). Harap olan çatı örtüsü yerine 1978 yılındaki onarımda betonarme döşeme ve kiremit kaplı yeni bir kırma çatı yapılmıştır. Doğu cephesindeki kapı büyütülmüş, özgün duvar örgüsü sıvanarak kapatılmıştır. Kuzey birimi ısıtma merkezi olarak düzenlenen ek yapının çatısında uzun bir baca vardır (bkz. F.3,9,16).

Karakol yapısının benzer işlevli kullanımı uygundur. Ancak yapının duvar örülerek kapatılan pencere ve kapıları açılmalı, özgün almaşık duvarını örten çimento harçlı sıvalar kaldırılmalıdır. Pencerelerin özgün demir parmaklıkları ve tablalı özgün ahşap giriş kapısı korunmalıdır. Giriş sahanlığını örten saçakta su yalıtımı ve mermer sütunlarda yüzey temizliği yapılmalıdır.

5.5.2.2 Arnavutköy Karakolu

Arnavutköy Karakolu, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Arnavutköy Semti'nde, Arnavutköy-Bebek Caddesi üzerinde ve 71 pafta, 88 ada, 41 parseldedir. Yapı, günümüzde 1682 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 63,75)

Arnavutköy Karakolu, güneydoğu cephesindeki giriş kapısı üstündeki 1259/1843-1844 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.5), Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir. BOA'ndeki 1303-1341/1886-1922 tarihleri arasındaki döneme ait belgelere göre yapı, askerî karakol, polis karakolu ve itfaiye karakolu olarak kullanılmıştır (bkz. EK 75, Çzg.2). Halen karakol işlevini sürdüren yapı, 2003 yılından itibaren "Arnavutköy Polis Merkezi" adıyla hizmet vermektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 63)

Boğaziçi kıyısında denize yakın konumda, Tevfikiye Camisi'nin güneybatısında inşa edilen Arnavutköy Karakolu, 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, "*Caserne pompiers*" (İtfaiyeciler

---

* Karakolun, manzumesi şair Lebîb tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Şâhen-şeh-i âlî himem hâkan-ı İskender-i haşem / Abdülmecîd pür-kerem ferruh şiyem*(?) *sahib-i atâ'*
Yaptırdı a'lâm hem metîn nev-resmle pek dil-nişîn / Kasr-ı Hâvernak'dan beyn oldu bu cây-i dil-güşâ
Her mevkiîn ihyâ edip Boğaziçi'nin sû-be-sû / Hem Arnavudköy'ün dahi kıldı bu ihyâ ne sezâ
Kilk-i Lebîb etti edâ-yi târih-i cevher-dârını / Oldu karavul-hâne-i nev dil-keş binâyı dil-fezâ
1259"

Kışlası) olarak gösterilmiştir* (bkz. H.1). 1926 Alman Sendika Haritası'nda ise yapı, "*karakol*" olarak belirtilmiştir** (bkz. H.2). Tevfikiye Camisi ile karakol arasındaki yüksek taş duvar günümüzde de mevcuttur (bkz. F.7). Arnavutköy-Bebek Caddesi üzerindeki girişten ulaşılan karakolun arka bahçesinde işlevi tespit edilememiş, tuğla hatıllı moloz taş duvarlı bir kalıntı vardır. Tek mekândan oluşan bu yapının üstü tonozla örtülmüştür (bkz. F.8-9).

Plan: Karakol, dikdörtgen şeklinde, 16.80x32 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Köşe bölümleri dışarı çıkıntılı yapının özgün planı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve güneydoğu cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. 19. yüzyıla ait fotoğraftan girişte Toskana düzeninde 4 mermer sütunun taşıdığı bir saçak yapıldığı görülmektedir. Saçağın profilli bir silmesi ve düz bir çatı parapeti vardır (bkz. F.2). Düzatkılı giriş kapısı, taş söve ve başlıklı pilastrlarla çevrelenmiştir. Kapının üstüne ortasında oval tuğra madalyonun yer aldığı kitabe yerleştirilmiştir (bkz. F.5). Yapının güneydoğu ve güneybatı cephelerinde zemin kat ve üst kat pencereleri yarım daire kemerli, kuzeybatı cephesindeki pencereler ise düzatkılıdır (bkz. F.3,6-7). 19. yüzyıla ait fotoğrafa göre zemin kat pencerelerine demir parmaklıklar takılmış, köşelerde İyon başlıklı pilastrlar yapılmış, orta akstaki alınlıkta şemse motifine yer verilmiştir. Giriş kapısının yanlarında demir parmaklıkla çevrili tarh ve mermerden 2 fener sütunu görülmektedir (bkz. F.2). Köşe bölümleri de üçgen alınlıklarla vırgulanan yapıda kat arasında düz, saçakta ise içbükey silme yapılmıştır. Cepheleri sıvalı ve boyalı karakolun üstü kiremit kaplı, kırma çatıyla örtülmüştür.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilmiş yapıda beden duvarı zemin katta 72 cm kalınlıktadır. Karakolun özgün kat döşemeleri hakkında da bir bilgiye ulaşılamamıştır.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 63,75)

Arnavutköy Karakolu, G.E.E.A.Y.K.'nun 15-11-1969 tarih ve 5045 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir***. 1986 yılında yapılan kazıklı yol nedeniyle yapının denizle olan ilişkisi kesilmiştir (bkz. F.). Müdahaleler nedeniyle yapı özgün planını ve kısmen cephe özelliklerini yitirmiştir.

---

* Haritada bu yapının az ilerisinde, deniz kıyısında bir başka yapı "*police*" (polis) olarak gösterilmiştir.

** Karakolun önünde deniz kıyısında bir başka yapı ise haritada "*zabtiyye-i belediyye merkezi*" olarak belirtilmiştir.

*** Karakola ait 09-04-1951 tarihli tapuda "*kargir karakol*" olarak kaydedilen yapının Sultan Bayezid Vakfı'ndan olduğu belirtilmiştir (Arnavutköy Polis Merkezi'nin arşivindeki dosyadan).

BOA'ndeki 1327-1341/1909-1922 tarihleri arasındaki döneme ait belgelere göre yapıda bazı onarımlar yapılmıştır (bkz. EK 75, Çzg.2). Karakolun özgün kat döşemeleri 1976 yılından sonra betonarme olarak yenilenirken planı değiştirilmiştir. 19. yüzyıla ait fotoğrafta görülen giriş saçağı, fener sütunları, tarhlar ve zemin kat pencerelerinin demir parmaklıkları günümüzde mevcut değildir (bkz. F.2). Orta aksta üçgen alınlıktaki şemse motifi ve kitabe taşının ortasındaki Abdülmecid'in tuğrası kazınmıştır. Köşelerdeki pilastrların İyon başlıkları da kaldırılmıştır (bkz. F.2,5). Kuzeybatı cephesindeki pencerelerin üstüne beton saçaklar yapılmıştır. Güneydoğu cephesinde zemin katta bir pencere açıklığı kapıya dönüştürülmüştür (bkz. F.6-7,4). 1998 yılında pencere doğramaları plastik malzeme ile özgün bölümlenme biçimine uygun olarak yenilenmiştir. Günümüzde zemin katta karakolun idarî birimlerine yer verilmiştir. Üst kat ise lojman olarak kullanılmaktadır.

19. yüzyıla ait fotoğraflardan hareketle, güneydoğu cephesi ve giriş bölümü restitüe edilebilecek karakolun, konumu ve büyüklüğü nedeniyle "Polis Müzesi" olarak kullanılması uygun olacaktır.

5.5.2.3 Mecidiye Karakolu

Mecidiye Karakolu, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Yıldız Semti'nde, Çırağan Caddesi üzerinde ve 63-65 pafta, 232 ada, 5,7 parsellerdedir. Yapı, günümüzde 3.780 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 64)

Mecidiye Karakolu, doğu cephesindeki alınlıkta bulunan tuğraya göre (bkz. F.8), Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) inşa edilmiştir*. Çırağan Sarayı'nın kuzeyinde ve Yıldız Sarayı'nın güneyindeki karakolun adı geçen sarayların güvenliği için yapıldığı düşünülmektedir. 1969 yılında "Toplum Polisi", 1979 yılında "Emniyet Eğitim Şube Müdürlüğü" olarak kullanılan yapı, 1994 yılından itibaren "Beşiktaş İlçe Emniyet Müdürlüğü" adıyla hizmet vermektedir**.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 64)

Yıldız Sarayı'nın Çırağan Caddesi'nden ulaşılan giriş kapısının yanındaki karakolun doğusunda Mecidiye Camisi vardır. Caminin kuzeyinde, karakol ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülen ancak özgün işlevi tespit edilemeyen bir ek yapı daha vardır***.

---

* Tuğlacı'ya göre karakol Sarkis Balyan tarafından yapılmıştır (Tuğlacı, 1993: 497).
** İşlev değişikliği bilgileri Beşiktaş İlçe Emniyet Müdürlüğü'nden alınmıştır.
*** Beşiktaş İlçe Emniyet Müdürlüğü'ndeki dosyada, 5 parseldeki bu yapının amele koğuşu ve ambar olduğu yazılıdır.

Karakol Yapısı

Plan: Yapı, dikdörtgen şeklinde ve 13.10x48.50 m boyutlarında olup arazi eğiminden dolayı güneyinde kısmî bir bodrum kat üzerinde 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Karakolun özgün planı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve doğu cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Giriş bölümü dışarı çıkıntılı olup yüksek kaideli ve yivli başlıklı 4 mermer sütun ve içinde oval tuğra madalyonu olan üçgen bir alınlıkla vurgulanmıştır. Giriş bölümünün kapısı ve giriş kat pencereleri yarım daire kemerli, diğer bölümlerin giriş ve üst kat pencereleri ise basık kemerli olup kilit taşı motifli profilli söveyle çevrilmiştir. Giriş bölümünün köşelerine kaideli ve bitkisel bezemeli başlıklı pilastrlar, yapının diğer köşelerine ise kesme taş görünümlü pilastrlar yapılmıştır. Profilli bir saçak silmesi olan yapının üstü kiremit kaplı, kırma çatıyla örtülmüştür. Cepheler sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1-3).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı zemin katta 83 cm, üst katta 77 cm kalınlıktadır. Karakolun özgün kat döşemeleri hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

Ek Yapı

Dikdörtgen şeklindeki tek katlı yapının özgün planı belirlenememiştir. Batı cephesinde düzatkılı 2 kapı ve profilli söveyle çevrili yarım daire kemerli pencereler vardır. Bu cephe yapı aksında ve köşelerde pilastrlar ve sıvada yapılan yatay derzleme ile bezenmiştir. Profilli saçak silmesi üstünde düz bir çatı parapeti yapılmıştır (bkz. F.4). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 86 cm'dir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 64,75)

Mecidye Karakolu, III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 09-02-1995 tarih ve 7296 sayılı kararıyla "Yıldız Sarayı Tarihî ve Doğal Sit Alanı" kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapılar, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir*. Ancak işlev değişikliği sonrası yapılar özgün planlarını ve bazı cephe özelliklerini yitirmişlerdir. 2003 yılında Kurul izniyle ek yapının bahçesindeki setlerde onarım yapılmıştır**.

---

* Yapı, 07-12-1950 tarihli tapu senedine "*askerlik şubesi, polis karakolu ve arsa*" olarak kaydedilmiştir.

** III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 21-10-2003 tarih ve 14083 sayılı karar yazısında, bu setlerin onarılabileceği ancak üstüne yapı yapılamayacağı belirtilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

Karakol Yapısı

BOA'ndeki 1323/1905 tarihli bir belgeye göre karakolda bir onarım yapılmıştır* (bkz. EK 75, Çzg.6). Karakolun özgün kat döşemeleri 1979 yılında betonarme olarak yenilendikten ve bir kat ilâvesi yapıldıktan sonra özgün planı değişmiştir. Güney cephesine büyük bir giriş kapısı açılmıştır (bkz. F.3). 2001 yılında yapının dış cephe boyası yenilenmiş, tuğra madalyonu ve sütun başlıkları temizlenmiş, bezemelerde altın varak kullanılmıştır. Bu onarımda tuğranın etrafındaki ışınsal süslemeler kaldırılmıştır (bkz. F.7-8).

Ek Yapı

Yapı, 1979 yılında betonarme olarak yenilendiğinden özgün planı değiştirilmiştir. Güney cephesindeki pencerelerin ve giriş kapısının özgün olup olmadığı tespit edilememektedir. Yapının çatı strüktürü değiştirilmiş, betonarme döşeme ve ışıklıklar yapılmıştır (bkz. F.5-6). Zeminden gelen rutubet nedeniyle dış cephelerin ve iç mekânların sıvaları dökülmektedir. Yapı, günümüzde "İstanbul Emniyet Müdürlüğü Spor Tesisi" olarak kullanılmaktadır.

Karakolun 1979 yılında yapılan muhdes katı yapının mimarî kimliğini bozmaktadır. Güney cephesine sonradan açılan kapı günümüzde kullanılmamaktadır. Ek yapının da batı cephesindeki kapılar kapalı durumdadır.

5.5.2.4 Maçka Karakolu

Maçka Karakolu, Şişli İlçesi'ne bağlı Maçka Semti'nde, Spor (Silâhhane) Caddesi üzerinde ve 66 pafta, 703 ada, 25 parseldedir. Yapı, günümüzde 11.210 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 75)

Maçka Karakolu, 1291/1874-1875 yılında inşa edilmiş Maçka Silâhhanesi'nin güvenliğinin sağlanması amacıyla Abdülaziz döneminde (hd 1861- 1876) inşa edilmiş olmalıdır**.

---

* Ayrıca Dolmabahçe Sarayı Arşivi'nde, Mecidiye Karakolu'nun arkasındaki duvarın onarımı ve karakolun arakasına bir pencere açılması ile ilgili Mimar Vedat Bey tarafından hazırlanmış 1326-1327/1908-1910 tarihli onarım keşifleri vardır (Bu belgeler Dolmabahçe Sarayı Arşiv Evrak Listesi'nde 611, 979 ve 287 sıra numarasıyla kayıtlıdır).

** Tuğlacı'ya göre yapı, Simon ve Sarkis Balyan tarafından Maçka Silâhhanesi'nin yönetim binası olarak yapılmıştır (Tuğlacı, 1993: 663). Topkapı Sarayı Müzesi'nde, ilgili birimin kayıt defterinde karakola ait olduğu yazılan 1325,1327/1907-1908, 1909-1910 tarihli bir kitabe vardır. Ancak kitabenin 1291/1874-1875 yılında inşa edildiği sanılan karakola aidiyeti ve kitabenin yapıdaki yeri belirlenememiştir. 1996 yılında yapılan tespitte, Topkapı Sarayı'nın II. avlusunda, mutfak tarafındaki revakların altında sergilenen kitabe günümüzde depoda bulunmaktadır (bkz. F.2-3). Karakolun 8 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Cenâb-ı fâtihin İstanbul'u feth ettiği günde / Bu yer berren sefine sevkine birer reh-güzâr oldu*
Bu cây almaya pek çok çalıştı dest-i istibdâd / Bi-hamdi lillah mahfuz aman-i gird-gâr oldu
Mehmed Hân-ı hâmisin ahdı ..... ahd-i hürriyet / Bunu ihyâya ez ser-i nev zemân iktidâr oldu
Besâlet ehl-i şânlı asker-i Osmanlı'nın da / İkinci fırkası için pek güzel cây-ı kârar oldu 1325, 1327"
(Açıklama: Kitabe taşındaki kopmuş parça nedeniyle bir kelime okunamamıştır).

BOA'nde karakolun yapım sonrası ödemeleriyle ilgili 1295/1878 tarihli bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 75, Çzg.3). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Jandarma Kumandanlığı'nın hizmetine verilen yapı, Cumhuriyet'in ilânından sonra sırasıyla Nakliye, Topçu, İstihkâm ve Jandarma Okulu olarak kullanılmıştır. 1956 yılında Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilen yapı bir dönem Teknik Okul olarak değerlendirilmiştir (Tuğlacı, 1993: 663). Yapı, günümüzde "İ.T.Ü. İşletme Fakültesi" tarafından kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 65)

Maçka Silâhhanesi'nin güneydoğusunda yer alan karakol, 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda da görülmektedir. Silâhhane Caddesi üzerindeki girişten ulaşılan karakolun doğusunda, yolun karşısında "*Maçka Mezarlığı*" bulunmaktadır (bkz. H.1).

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve yaklaşık 29x50 m boyutlarındaki yapı bir bodrum kat üzerinde 2 katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. Ç.1). Karakolun özgün planı giriş katında bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve güneybatı cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinde kademeli olarak dışarıya çıkıntılı bölümler yapılmıştır. Giriş kapısına çift kollu ve sahanlıklı bir merdivenle ulaşılır. Sahanlığını üstünü kaideli ve başlıklı 4 mermer sütunla taşınan bir saçak örtmektedir. Yapının düzatkılı bodrum kat pencereleri demir parmaklıklıdır. Giriş ve üst katların düzatkılı ve yarım daire kemerli pencereleri profilli ise söveyle çevrilidir. Kat aralarında profilli silmeler, köşelerde kesme taş kaplı pilastrlar yapılmıştır. Profilli saçak silmesi üstündeki çatı parapeti düzdür. Yapının üstü kiremit kaplı, kırma çatıyla örtülmüştür. Güneybatı cephesi taş kaplı olan yapının diğer cepheleri sıvalıdır (bkz. F.1,4-6).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı bodrum katta 127 cm, giriş ve üst katta 57 cm kalınlıktadır. Bodrum katın beden duvarının orta bölümünde moloz taş, her iki yüzünde 10x21x6.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmıştır (bkz. F.9). Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 65)

Maçka Karakolu, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Karakolun döşemeleri belirlenemeyen bir tarihte betonarme olarak yenilenirken özgün planı da değiştirilmiştir. Yapının kuzeydoğusuna, 2 katlı betonarme bir

* I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapıya ait dosyaya ulaşılamamıştır.

bina inşa edilerek karakol yapısı bir geçitle derslik olarak kullanılan bu binaya bağlanmıştır (bkz. Ç.2, F.7-8). Karakolun çatı örtüsündeki kiremitler kaldırılarak eternitle kaplanmıştır.

Yapının dış cepheleri 2002-2003 yılları arasında restore edilmiştir. Bu restorasyonda taş kaplı yüzeyler suyla, çatı parapeti ise kumlama yöntemiyle temizlenmiştir. Mermer sütunlardaki kirliliğin giderilmesi için ise kimyasal malzemeler kullanılmıştır. Sıvalı yüzeylerde ise plastik onarım yapılmıştır*. 2003 yılında pencere doğramaları özgün bölümlenme biçimi değiştirilerek plastik olarak yenilenmiştir.

5.5.2.5 Yıldız Sarayı Karakolu (1)

Yıldız Sarayı Karakolu, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Yıldız Semti'nde, Serencebey Yokuşu Sokağı üzerinde ve 51 pafta, 486 ada, 1 parseldedir. Yapı, günümüzde 608 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 66)

Yıldız Sarayı Karakolu, batı cephesindeki 1303/1885-1886 tarihli kitabesine** göre (bkz. F.5,7), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Karakolun, doğusundaki diğer karakol yapısı koğuş amaçlı bu yapı ise Yıldız Sarayı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla idarî işlevli kullanılmış olmalıdır. 1950'de "Harp Akademileri Hizmet Tabur Komutanlığı" olarak hizmet veren yapı, 1979 yılından itibaren M.S.B.'nın kullanımındadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 66)

Yıldız Sarayı'nın batısında, üçgen şeklinde eğimli bir parselde yer alan karakolun güneyinde yapıyla aynı dönemde inşa edilmiş olan bir su deposu vardır. Karakol yapısı ve su deposu arasına yarım daire kemerli bir kapı yapılmıştır. Yanlarda Toskana düzeninde sütunlara oturan kemer profilli söve ve kilit taşıyla bezelidir. Furuş ve profilli silmeden sonra duvarın üst bölümünde her iki cephede de Osmanlı armasına yer verilmiştir (bkz. F.4,8,10). Yoldan yükseltilmiş giriş bölümünün yanlarında bitkisel ve geometrik desenli demir döküm parmaklıkla çevrili tarhlar ve merdiven başlarında mermer fener sütunları vardır (bkz. F.1).

---

* Bu bilgiler, karakolun restorasyonunu yapan Destaş Firması yetkilisinden alınmıştır.

** Karakolun manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan 12 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Sultân-ı Hudâ sâye-i Hamit Hân-ı kerîmin / Asrında çok âsâr-ı mülûk-âne yapıldı*
Mi'mârî-i eltâf-ı bedî'ü'l-eserinden / Pâ-mâl olamaz her dili vîrâne yapıldı
Şu sâhaya kıl nazre-i im'ân-ı temâşâ / Her yanına bir câmi'-i şâhâne yapıldı
Şu kışlada yerlîğ-i belîğiyle o şâhın / Nâm-ı azamet-perver-i Orhane yapıldı
İş bu karakolhâneyi seyreyleyen adem / Gülzâr-ı behişt içre sanur hâne yapıldı
Nazm eyledi târihini kem-ter kulu Muhtâr / Yıldız'da ne bâlâ karakolhâne yapıldı
1303"

Karakol Yapısı

Plan: "L" şeklindeki yapı 8x16 m boyutlarında olup, 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Batı cephesinde bir girişi olan karakolun özgün planı bu cepheye bakan koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve batı cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Giriş kapısına çift kollu kavisli ve sahanlıklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Sahanlığın üstü Toskana düzeninde 4 mermer sütunun taşıdığı bir saçak ile örtülmüştür. Çatı parapetinde kitabe, yanlarda silâh kabartmaları ve üstünde Osmanlı armasına yer verilmiştir (bkz. F.6-7). Kuzey bölümünün söveyle çevrili giriş kapısı ve giriş kat pencereleri yarım daire kemerli olup üzengi seviyesinde atkı yapılmıştır. Merdiven sahanlığının altındaki zemin kata giriş kapısı ve pencereler ise basık kemerlidir (bkz. F.1). Karakolun güney bölümünün cephe düzeni ise farklıdır. Bu bölümde giriş kat pencereleri düzatkılı olup üst bölümlerinde kare şeklinde küçük açıklıklar yapılmıştır. Pencere aralarında ve köşelerde kesme taş görünümlü pilastrlar vardır (bkz. F.2,4). Profilli bir silmeden sonra düz bir çatı parapeti olan karakolun üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilmiş yapıda beden duvarı zemin katta 96 cm, giriş katında 57 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Su Deposu

Dikdörtgen şeklindeki yapının 7.58x13.73 m boyutlarındadır. Su deposunun doğu ve batı cephelerinde profilli söveyle çevrili, sağır sivri kemerler yapılmış, kemer araları ve köşeler kesme taş görünümlü pilastrlarla bezenmiştir. Güney cephesinde iki küçük pencere açıklığı ve taş çörtenler vardır. Furuş ve profilli saçak silmesinden sonra çatı parapetinde pilastrlar yükseltilmiştir. Yığma kâgir olarak inşa edilmiş su deposunun kuzey cephesinde, orta seviyede 190 cm boyunda metal kılıçlar vardır. Cepheleri sıvalı ve boyalı yapının üstü terastır (bkz. F.4,9-10).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 66)

Yıldız Sarayı Karakolu, III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 09-02-1995 tarih ve 7296 sayılı kararıyla "Yıldız Sarayı Tarihî ve Doğal Sit Alanı" kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir.

Karakol Yapısı

1979 yılında yapının çatı strüktürü betonarme döşeme yapılarak değiştirilmiştir. Çatı örtüsünün kiremitleri kaldırılarak yerine eternit kaplanmıştır. Kuzey cephesine bitişik tek katlı muhdes bir bölüm inşa edilmiştir (bkz. F.3). Zeminden gelen rutubet nedeniyle bazı bölgelerde sıvalarda dökülme ve çiçeklenme sorunu vardır. Pencere doğramaları plastik olarak, giriş kapıları ise metal olarak yenilenmiştir (bkz. F.1-2). 2002 yılında karakolun Osmanlı arması ve kitabesi, bakım ve onarım yapılmasından sonra uygun renklerde boyanmıştır (bkz. F.5-8). Giriş merdiveninin aşınmış mermer basamaklarının tamamı aynı malzemeyle değiştirilmiştir.

Su Deposu

Yapının güney cephesine, Beşiktaş Anadolu Lisesi idaresi tarafından tek katlı muhdes bir ek yapılmıştır. Su deposunun cephelerinde rutubet ve sıvalarda dökülme gözlenmiştir. Yapının dış cephelerinde bakım ve onarım, terastaki ağaç ve bitki oluşumu temizlendikten sonra da izolasyon yapılmalıdır (bkz. F.9).

5.5.2.6 Yıldız Sarayı Karakolu (2)

Yıldız Sarayı Karakolu, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Yıldız Semti'nde, Serencebey Yokuşu Sokağı üzerinde ve 63-65 pafta, 232 ada, 1 parseldedir.

A) Tarihçe (bkz. EK 67)

Yıldız Sarayı Karakolu, Yıldız Sarayı'nın güvenliği için II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1909) inşa edilmiştir. Bu yapı askerler tarafından koğuş olarak kullanılırken, batısındaki 1303/1885-1886 tarihli diğer karakol binasında ise idarî birimlere yer verilmiş olmalıdır (bkz. H.1, F.1). Bir dönem "Harb Akademileri Matbaası" olarak kullanılan yapıda (Tuğlacı, 1993: 578), 1995 yılından itibaren "Mimarlar Odası İstanbul Şubesi" ve Kültür Bakanlığı'na bağlı bazı birimler hizmet vermektedir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 67,75)

Karakol, Yıldız Sarayı'nın "Arabacılar" bölümünün batısındadır. 19. yüzyıla ait özgün bir çizimde "*Yıldız Serây-ı âlî-yi civârında müceddeden inşâ olunacak karakolhâne-i zâbitân ve kalem dâiresinin resmidir*" yazısıyla karakolun planı ve ön cephesine yer verilmiştir* (bkz.

* Çizimde "*zirâ-i a'şârî mikyâsıdır*" yazısıyla metre cinsinden ölçek belirtilmiştir. Çizime göre dikdörtgen planlı ve tek katlı karakolun bir orta hole açılan 2 büyük koğuş vardır. Arka taraftaki karakola bir geçitle bağlı bölüm tuvalet, sağdaki dışarı taşkın bölüm subay koğuşları, ayrık nizamdaki ek yapı ise karakolun mutfağı olarak tasarlanmış olabilir. Çizimde karakolun girişi 4 adet sütun ve yarım daire kemerli bir alınlık içindeki Osmanlı

Ç.1). Ancak günümüzde mevcut olan karakol, planı ve cephe özellikleri açısından çizimdeki yapıya uymamaktadır. Bu durum tasarlanan karakol projesinin uygulanmayarak yerine halen mevcut yapının inşa edildiğini düşündürmektedir*.

Plan: Yapı, 19x19.50 m boyutlarında ve bir bodrum kat üzerinde tek katlı olarak inşa edilmiştir. Karakolun özgün planı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve batı cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Giriş kapısına çift kollu ve sahanlıklı bir merdivenle ulaşılır. Sahanlığın üstünü Toskana düzeninde kaideli ve başlıklı 4 mermer sütunla taşınan bir saçak örtmektedir. Giriş kapısı ve yanındaki pencereler yarım daire kemerlidir. Yapının bodrum kat ve giriş kat pencereleri ise düzatkılıdır. Giriş kat pencerelerinin üst kısmında yine düzatkılı küçük açıklıklar vardır. Profilli saçak silmesinden sonra düz bir çatı parapeti, cephelerde sıvada yatay derzleme yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür (bkz. F.2).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı bodrum katta 133 cm, giriş katında 46 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

C) Karakolun Koruma Sorunları (bkz. EK 67)

Yıldız Sarayı Karakolu, III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 09-02-1995 tarih ve 7296 sayılı kararıyla "Yıldız Sarayı Tarihî ve Doğal Sit Alanı" kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Ancak müdahaleler nedeniyle karakol özgün planını ve bazı cephe özelliklerini yitirmiştir.

Zemin katta planı değiştirilen yapıya asma kat ilâve edilmiştir. Betonarme döşemeli bir çatı ve ışıklık yapılmış, pencerelerin üst bölümlerindeki küçük açıklıklar da kapatılmıştır. Kuzey cephesindeki pencereler ise büyütülmüştür (bkz. F.3). Karakol yapısı ile güneydeki kâgir yapı birleştirilmiştir. 1998 yılında yapıda Kurul izniyle, çatı onarımı ile dış cephelerde sıva ve boya yenilemesi yapılmıştır**. Günümüzde yapının bodrum katında Mimarlar Odası'nın arşiv ve kütüphanesi, giriş katında "Yıldız sarayı Vakfı", "Tiyatro Yazarları Derneği", "Kültür Bakanlığı Devlet Türk Müziği Korosu", "Türkiye Yazarlar Sendikası", asma katta ise "Mimarlar Odası"nın idarî birimleri bulunmaktadır.

---

armasıyla vurgulanmıştır. Giriş cephesinde yarım daire kemerli giriş kapısı ve düzatkılı pencereleri olan yapının üstü kırma çatıyla örtülü olarak çizilmiştir.

* BOA'ndeki 1305/1888 tarihli belgede, karakolun önünde inşa edildiği belirtilen havuzun (bkz. EK 75, Çzg.4), karakolun kuzeyindeki sette günümüzde de mevcut olan süs havuzu olduğu sanılmaktadır.

** III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 01-07-1998 tarih ve 10195 sayılı karar yazısında, bu onarımların Mimarlar Odası tarafından İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün denetiminde yapılabileceği belirtilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

5.5.2.7 Topçu Karakolu

Topçu Karakolu, Sarıyer İlçesi'ne bağlı Büyükdere Semti'nde, Topçu Karakol Sokağı üzerinde ve 85 pafta, 563 ada, 10 parseldedir. Yapı, günümüzde 643 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 75)

Yapım tarihi tam olarak tespit edilemeyen Topçu Karakolu, 19. yüzyılın son çeyreğinde, II. Abdülhamit döneminde (hd 1876-1909) inşa edilmiştir*. 19. yüzyıl başında bazı askerî olayların geçtiği Büyükdere'deki bu karakol yapısı adını burada daha önce bulunmuş askerî birliklerden almış olabilir**. BOA'ndeki 1340/1922 tarihli belgeye göre karakol karantina binası olarak kullanılmak istenmiştir (bkz. EK 75, Çzg.5). Yapı, karakol olarak işlevini yitirdikten sonra bir dönem "Büyükdere İlkokulu" olarak hizmet vermiştir. 1952 yılında Milli Savunma Bakanlığı'na devredilen yapı, 1998 yılına kadar lojman olarak kullanılmıştır. III. Kolordu Komutanlığı'na tahsis edilen yapı günümüzde işlevsizdir.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 68,75)

Boağziçi'ne bakan bir tepede konumlanan karakol, 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda "*Ecole de fille*" (kız okulu) adıyla gösterilmiştir (bkz. H.1). Karakolun batısında, aynı dönemde mutfak olarak inşa edilmiş tek katlı, özgün bir ek yapısı vardır (bkz. F.1-2). Karakolun kuzeyindeki arka bahçede, Fıstık Suyu'na bağlı olduğu sanılan, su terazisi işlevli bir çeşme yapısı mevcuttur (bkz. F.8). BOA'nde çeşmenin yapımıyla ilgili 1310/1892 tarihli bir belge bulunmaktadır (bkz. EK 75, Çzg.5). Karakolun güneyindeki bahçe, tuğla ve taştan almaşık örgüde, mermer harpuştalı bir duvarla çevrilmiştir. Duvar üstünde bitkisel ve geometrik desenli özgün demir döküm bahçe parmaklıkları vardır (bkz. F.3).

Karakol Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki karakol, 11.17x14.19 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının güney cephesi aksında kare planlı bir kule katı vardır. Karakolun doğu cephesinde, yol üzerindeki girişinden başka, batı ve güney cephelerinde de birer girişi bulunmaktadır. Özgün planı zemin ve üst katta bir orta hole açılan mekânlardan oluşmaktadır.

---

* Karakolun cephelerindeki tuğra, arma ve kitabedeki yazı ve şekiller kazındığından yapım tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak yapı, plan, cephe özellikleri ve yapım tekniği açısından 1308/1890-1891 tarihli Mesarburnu ve 1309/1891-1892 tarihli Pazarbaşı karakollarına benzemektedir. BOA'ndeki çeşmenin yapımıyla ilgili 1310/1892 tarihli belgeden karakolun 1892'den önce yapıldığı anlaşılmaktadır (bkz. EK 75, Çzg.5). Ayrıca, 1 Eylül 1898 tarihli Büyükdere yangınında, Malta Çarşısı, İspanya Sefareti ile Fıstık Suyu Karakol binası arasındaki alanın tahrip olduğunun belirtilmesi (Koçu, 1963: 3263), karakolun 1898 yılında mevcut olduğunu göstermektedir.

** II. Mahmud döneminde (hd 1808-1839) ise 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na hazırlanan Osmanlı Ordusu'nun hassa süvarileri Büyükdere Çayırı'ndaki çadırlara yerleşmişlerdi (Şehsuvaroğlu, 1986: 343-345).

Üst kata çıkış doğu girişi aksındaki bir merdivenle sağlanmıştır (bkz. Ç.1). Kule katına ise üst kat tavanında bırakılan bir açıklıktan ulaşılır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzendedir. Güney cephesindeki giriş kapısı üstünde mermer kitabe taşı, doğu cephesindeki giriş kapısının üstünde ise oval tuğra madalyonu bulunmaktadır. Giriş kapılarının yanındaki metal döküm bitkisel süslemeli konsol fenerler özgündür (bkz. F.5-6). Zemin kat pencereleri ve giriş kapıları basık kemerlidir. Üst kat pencereleri ise düzatkılı olup profilli söveyle çevrilmiştir.

Kule katında profilli söveli yuvarlak pencereler ve kuzey cephesinde çatıya çıkan küçük bir kapı vardır. Kulenin güney cephesindeki pencerenin altına Osmanlı armasına yerleştirilmiştir (bzk. F.3-4). Yapının ve kule katının köşeleri pilastrlarla vurgulanmıştır. Furuş ve profilli saçak silmesi üstünde mazgal görünümlü çatı parapeti yapılmıştır. Marsilya tipi kiremitle kaplı kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı zemin katta 77-80 cm, üst katta 60 cm kalınlıktadır. Duvarlarda 10x22x6 cm boyutlarında, Osmanlıca yazı ile "*Şahbaz*" damgalı dolu harman tuğlası kullanılmıştır. Kuleyi taşıyan kemerin altında 4.5x4.5 cm kesitli bir gergi demiri vardır (bkz. F.7). Kuleyi taşıyan ayaklar arasındaki duvarlarda ve üst kat pencerelerinin iç ve dış duvar yüzeylerinde putreller görülmektedir. Karakolun özgün kat döşemeleri ahşaptır. Yalnızca kulenin tavanında volta döşeme yapılmıştır. Çatıda "*MARSEİLLE 1890*" yazılı damgalı farklı ithal Marsilya tipi kiremitler kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ek Yapı

Karakolun batısında yer alan dikdörtgen şeklindeki tek katlı yapı 5.75x19.30 m boyutlarındadır. Yapının özgün planı belirlenememiştir. Doğu cephesinde 2 kapı açıklığı mevcuttur (bkz. Ç.1). Kuzey cephesi duvarındaki baca deliği bu mekânın mutfak olarak kullanıldığını göstermektedir. 19. yüzyıla ait fotoğrafta batı cephesinde 5 adet pencere açıklığı görülmektedir (bkz. F.1). Yapının üstü Marsilya tipi kiremitle kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı 60 cm kalınlıktadır. Duvarlarda Ermenice, Osmanlıca ve Fransızca yazıyla "*CHAHBAZ*" (*Şahbaz*) damgalı dolu tuğla kullanılmıştır. Çatıyı, 5x14 cm kesitli, "I" profilli putrellerden oluşan metal bir konstrüksüyon taşımaktadır (bkz. F.14). Pencere ve kapı açıklıklarının üstlerinde de 5x12 cm kesitli 2 adet putrel vardır.

Çeşme

Karakolun kuzeyinde, arka bahçe duvarına bitişik olarak yapılan çeşme 2.30x2.30 m boyutlarındadır. Batı cephesinde dikdörtgen şeklinde bir ayna taşı olan çeşmenin köşeleri pilastrlarla vurgulanmış, saçak silmesi yapılmıştır. Üstü teras yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Yığma kâgir olarak inşa edilen çeşmede dolu harman tuğlası kullanılmıştır (bkz. F.8).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 68)

Topçu Karakolu, G.E.E.A.Y.K.'nun 08-09-1978 tarih ve 10625 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Karakol, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Karakol yapısı ve özgün ek yapı işlev değişikliği nedeniyle özgün planını ve bazı cephe özelliklerini kısmen kaybetmiştir. Günümüzde işlevsiz olan karakolun misafirhane ve sosyal amaçlı tesis olarak kullanılmak üzere onarılması söz konusudur. Bu amaçla hazırlanan rölöveler, restitüsyon ve restorasyon projeleri*, III Numaralı K.V.T.V.K.K.'nun 26-06-2003 tarih ve 13840 sayılı yazısıyla onaylanmıştır**.

Karakol Yapısı

Lojman olarak kullanılmaya başlandıktan sonra karakolun özgün planı büyük ölçüde değiştirilmiştir. Doğu girişi aksındaki merdiven duvar örülerek kapatılmış, merdivenin yönü değiştirilmiş, kuzeydeki büyük mekân muhdes duvarlarla bölünmüştür. Güney cephesindeki merdivenler ve giriş kapısı iptal edilerek balkon haline getirilmiştir (bkz. Ç.1). Üst kat planı da muhdes duvarlarla ya da mevcut duvarların kaldırılmasıyla özgünlüğünü yitirmiştir. Giriş katta bazı odaların ahşap döşemesinde çökmeler olmuştur.

Cephelerdeki kitabe, tuğra ve Osmanlı armasının yazı ve süslemeleri kazınmıştır (bkz. F.4-5). Giriş kapılarının kemerli üst kısmı örülerek kapatılmıştır. Kuzey cephesinde de bazı pencereler duvar örülerek kısmen kapatılmış, giriş kat pencerelerine demir parmaklıklar takılmıştır. Doğu cephesinde üst katta bir pencere açılmıştır. Pencere doğramaları özgün bölümlenme biçimi değiştirilerek yenilenmiştir. Dış cephelerin sıvaları çatlamış ve dökülmüş, çatı parapeti, silmeler ve pencere sövelerinde kopma ve kırılmalar olmuş, putreller korozyona uğramıştır (bzk. F.4-6). Kırık camlardan ve çatıdan içeri giren su duvarların sıvasını ve ahşap döşemeleri tahrip etmiştir.

---

* Karakolun 1996 yılına ait yüksek lisans tez çalışmasında (Çiftçi, 1996) yer alan rölöveleri 2002 yılında danışmanlığını üstlendiğim bir çalışmayla güncelleştirilmiş, restitüsyon projesi ve yeni işleve göre restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

** Bu karar yazısında yapının koruma grubu I. grup olarak belirlenmiş ve yıkılmadan korunarak restore edilmesine karar verilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

Ek yapının güneyine bitişik olarak tek katlı bir kömürlük yapılmıştır. Güneydeki bahçe duvarının özgün dokusu sıvayla kapatılmıştır. Kuzeydeki bahçe duvarına betonla harpuşta yapılmıştır. 1998 yılında yapının boşaltılmasından sonraki bir dönemde özgün tablalı iç kapı kanatları sökülmüştür. Ekim 2002'de çalınan özgün demir döküm bahçe parmaklıkları bulunarak başka bir yerde korumaya alınmıştır. Doğu ve güney cephesi girişlerindeki konsol demir döküm fenerler de kırılmıştır. 19. yüzyıla ait eski fotoğrafta görülen kuledeki bayrak direği ve giriş kapısının yanındaki ahşap nöbetçi kulübeleri günümüzde mevcut değildir (bkz. F.1).

2003 yılında karakol yapısının tahrip olan çatı örtüsü onarılmıştır. Bu onarımda çürümüş olan ahşap çatı makasları, aşık, mertek ve kiremit altı tahtaları yenilenmiştir. Ahşap malzemeye ve bağlayıcı metal çivilere koruyucu sürülmüştür. Dere ve oluklar değiştirilmiş, kiremit altında su izolasyonu yapılmış, çatı parapeti sıvanmıştır. Özgün Marsilya tipi kiremitlerin sağlam olanları kuzey yönünde kullanılmış, diğer yüzeyler ise yeni kiremitle kaplanmıştır (bkz. F.9-13).

Ek Yapı

Özgün planı değişen yapının iç ve dış cephelerinde sıva ve boyalarda dökülme vardır. Çatının metal konstrüksüyonu korozyona uğramış, kiremit kaplı çatı örtüsü büyük ölçüde yok olmuştur. Yapının batı cephesinin bir bölümü bitişiğine yapılan konut nedeniyle kapanmıştır. Pencere açıklıkları büyütülmüş ya da tuğla ile örülerek kapatılmıştır. Üst kotta karakola bitişik olarak muhdes bir bölüm inşa edilmiştir (bkz. F.14).

Çeşme

Günümüzde suyu akmayan çeşmenin cephe sıvalarında çatlama ve dökülmeler vardır. Teras örtüsü tahrip olmuş, üzeri bitkilerle kaplanmıştır. Ayna taşındaki musluk ve çeşme yalağı yok olmuştur (bkz. F.8).

1998 yılından itibaren işlevsiz olan karakol dış etkenlere açık olduğundan gerektiği gibi korunamamıştır. Yapı, özgün detaylarını kaybetmeden ilgili Koruma Kurulu tarafından onaylanmış projesine göre kaynak bulunarak restore edilmelidir.

5.5.2.8 Mesarburnu Karakolu

Mesarburnu Karakolu, Sarıyer İlçesi'ne bağlı Merkez Mahalle'de, Mesarburnu Caddesi üzerinde ve 105 pafta, 940 ada, 3 parseldedir. Yapı, günümüzde 954 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 69)

Mesarburnu Karakolu, doğu cephesindeki 1308/1890-1891 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.7-8), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Karakolun batı cephesindeki kitabe** ise 1327/1909-1910 tarihlidir (bkz. F.9-10). Kitabelerin üstündeki tuğralarda 1327/1909-1910 tarihi yazılıdır. Ayrıca her iki kitabede V. Mehmed'in adı geçmektedir. Karakolun güney kulesindeki Osmanlı armasında da V. Mehmed'in, 1327/1909-1910 tarihli tuğrası vardır (bkz. F.11-12). Bu durumda karakol, II. Abdülhamid döneminde inşa edilmeye başlanmış, ancak V. Mehmed döneminde tamamlanmış olmalıdır. Karakolun daha sonraki yıllarda hangi işlevle kullanıldığı belirlenememiştir. 1971 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na tahsis edilen yapı günümüzde "Sarıyer Subay Gazinosu" olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 69)

Boğaziçi kıyısındaki karakol, 19. yüzyılda da mevcut olan Sarıyer Vapur İskelesi'nin güneyinde inşa edilmiştir (bkz. F.1). Karakolun girişi Mesarburnu Caddesi üzerindedir.

Plan: Kare şeklindeki karakolun boyutları 17x17 m olup 2 katlı olarak inşa edilmiştir (bkz. Ç.1). Yapının kuzey ve güney cephelerinin aksında kare planlı birer kule katı vardır. Dört cephesinde yapı aksında birer girişi olan karakolun özgün planı zemin ve üst katta bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzendedir. Zemin kat pencereleri ve giriş kapıları sivri kemerlidir. Giriş kapıları ile düzatkılı üst kat pencereleri profilli söveyle çevrilmiştir. Yapının köşelerinde, pencere aralarında ve kulelerin köşelerinde pilastrlar yapılmıştır. Kulelerde ve yapı cephelerinde furuş ve profilli saçak silmesi üstünde mazgal görünümlü çatı parapeti vardır. Çatı parapeti köşelerde daha yüksek tutulmuş, parapet seviyesinde pilastrlara geometrik süslemeler yapılmıştır. Giriş kapıları aksında çatı parapetinde kitabe ve oval tuğra madalyonuna yer verilmiştir. Kulelerin cephelerinde söveyle çevrili yuvarlak pencereler vardır. Her iki kulenin kuzey ve güney

---

* Karakolun manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:
"Meydândadır âsâr-ı Mehemmed Hân-ı kerîmin / Sormaz nazar-endâz-ı temâşâ ne yapıldı
Te'mîn için âsâyişi halkı bu mahâlde / Nev-câygâh-ı asker-i şâhâne yapıldı
Oldu bu bina sâhile revnak-res-i ummân / Nev tarz-ı metîn üzere hakîm-âne yapıldı
Nazm eyledi târihini kem-ter kulu Muhtar / Sâhilde bu vâlâ karakolhâne yapıldı
1308"

** Karakolun yine manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:
"Cihân-bân muazzam Hazret-i Mehemmed Reşâd Hân / Kıvâm-ı mülk ü devlet-i mâye-i âsâyiş-i dünyâ
Ne sûye yüz çevirsek pîş-i enzâr temâşâda / Anın âsâr-ı şevket-perverîdir rûşen ü peydâ
Esâsü'l-hikmet-i âsâyişi te'yîd için kıldı / Bu mevki'de mükemmel cây-gâh-ı askerî inşâ
Temâşâ eyleyip Muhtar yazdı böyle bir târihi / Bu mebnâda yapıldı bu karakolhâne-i bâlâ
1327"

cephelerinde pencere altına Osmanlı arması yerleştirilmiştir. Kırma çatıyla örtülü karakolun cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1-6).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı zemin katta 81 cm, üst katta 77 cm kalınlıktadır. Her iki kulenin tavanı volta döşemedir (bkz. F.15). Yapının diğer mekânlarının özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 69)

Mesarburnu Karakolu, G.E.E.A.Y.K.'nun 10-10-1970 tarih ve 5595 sayılı kararıyla I. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Karakol bazı müdahale ve ekler nedeniyle özgün planını ve cephe özelliklerini kısmen yitirmiştir.

Karakolun döşemeleri betonarme olarak yenilenirken bir ara kat yapılmıştır. Ara kat nedeniyle zemin ve üst kat pencereleri kısmen kapanmıştır. Kiremit kaplı özgün kırma çatı kaldırılarak terasa dönüştürülmüştür. Kuleler muhdes bir geçitle birbirine bağlanmıştır (bkz. F.13-14). 2000 yılında karakolun pencere doğramaları özgün bölümlenme biçimi değiştirilerek yenilenmiştir. Batı cephesindeki giriş kapısının üstüne betonarme bir saçak yapılmıştır. Cephelere klimalar takılmıştır. Armalar ve kitabe yazıları 2000 yılında temizlenmiş ve renklendirilmiştir (bkz. F. 8,10,12).

19. yüzyıla ait fotoğrafta görülen karakolun güneyindeki bahçe duvarı ve demir parmaklıklar, batı cephesindeki giriş kapısının yanındaki döküm fenerler ve kulelerdeki bayrak direkleri günümüzde mevcut değildir (bkz. F.2). Yapının doğusundaki rıhtım doldurularak genişletilmiştir. Kuzeydeki parsel kamulaştırılarak 1983-1986 yılları arasında karakola bitişik, restoran olarak kullanılan betonarme bir bina inşa edilmiştir (bkz. F.4,16). Yeni yapı kütlesi ve cephe düzeni açısından karakolun mimarî kimliğine uymamaktadır. 1986'da karakolun güneyine yapılan üstü uzay sistem çatı ile kaplı kafeterya, 1991'de alüminyum doğramayla kapatılmış, 2000 yılında ise yerine aynı işlevli betonarme bir bina yapılmıştır**. Karakolun güney cephesini kapatan yeni yapının cephelerinde karakoldaki bazı mimarî öğeler tekrarlanmıştır (bkz. F.3,5).

---

* III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 29-02-1996 tarih ve 265 sayılı yazısında, yapının G.E.E.A.Y.K. tarafından "*I. grup yalı*" olarak tescil edildiği belirtilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** Restoran yapısı 4 parselde, kafeterya ise 2 parseldedir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

5.5.2.9 Pazarbaşı Karakolu

Pazarbaşı Karakolu, Sarıyer İlçesi'ne bağlı Yenimahalle Semti'nde, Karakütük Caddesi üzerinde ve 101 pafta, 753 ada, 8 parseldedir. Yapı, günümüzde 1.063 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 70)

Pazarbaşı Karakolu, doğu cephesindeki giriş kapısı üstündeki 1309/1891-1892 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.5), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Karakol, askerî açıdan önemli bir savunma noktası olan Telli Tabya** yolu üzerindedir. Yapı, 1930 yılında Jandarma Komutanlığı'na tahsis edilmiş olup günümüzde "Sarıyer Jandarma İlçe Komutanlığı" olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 70)

Boğaziçi'ne bakan eğimli bir yamaçta inşa edilen Pazarbaşı Karakolu, 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda da "*karakol*" olarak gösterilmiştir (bkz. H.1). Karakolun batısında aynı dönemde inşa edilmiş, mutfak olarak kullanıldığı düşünülen günümüzde de mevcut tek katlı, özgün bir ek yapı daha vardır. Yapının doğusunda caddeye kadar uzanan setli bir bahçe düzenlenmiş, bahçe girişinde 2 adet özgün kâgir nöbetçi kulübesi yapılmıştır. Kâgir bahçe duvarları üstündeki özgün demir parmaklıklar bitkisel desenlidir.

Karakol Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki karakol 10x20 m boyutlarında olup, arazi eğiminden dolayı doğu yönünde kısmî bodrum kat üzerinde 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Doğu cephesi aksında kare planlı bir kule katı vardır. Bu cephedeki giriş kapısından başka güney cephesinde de ikinci bir giriş kapısı bulunmaktadır. Karakolun özgün planı zemin ve üst katta bir orta hole açılan mekânlardan oluşmaktadır. Yapıda katlara ulaşımı sağlayan güney cephesi girişindeki merdiven kule katına çıkmamaktadır. Kule katına üst kat tavanında bırakılan bir açıklıktan ulaşılır.

---

* Karakolun manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan 8 mısralı kitabesi şöyledir:
"Fahr-ü'l-mülûk Hazret-i Abdülhâmid Hân / Hâkân-ı dâd- pîşe hüdâvend-i lûtf-i cûd
Ma'mûre-zâr-ı emn ü salâh etti mülkü hep / Asâyiş oldu sâye-i adlînde rû-nümûd
Yaptı piyâdeye karakol-hâne-i nevîn / Oldu Pazarbaşı yolu me'vâ-yı emn ü sûd
Târihin arz eden kulu Muhtâr bâ edeb / Bâlâ yapıldı nev karakolhâne-i cünûd
1309"

** Kale ve tabyalarla askerî açıdan tahkim edilen Boğaz'da 1826 yılı öncesinde Bostancı Ocağı neferleri görev yapmıştır. 23 top ustası ile 69 topçunun bulunduğu Telli Tabya'da, Bostancı neferleri ile birlikte 180-200 askerlik bir güç kalmıştır (Koçu, 1961: 2852).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûptaki yapı doğu ve cephelerindeki girişe göre simetrik düzendedir. Yapının giriş katındaki pencere ve kapılar basık kemerli, üst kat pencereleri ise düzatkılı olup profilli sövelerle belirginleştirilmiştir. Kule ve bodrum kat pencereleri yuvarlaktır. Doğu cephesinde giriş kapısının üstüne kitabe taşı, kule katı penceresinin altına ise Osmanlı arması yerleştirilmiştir (bkz. F.1-9). Yapının ve kule katının köşeleri geometrik desenli, en üstte konik süslemelerle sonlanan pilastrlarla vurgulanmıştır. 19. yüzyıla ait fotoğrafta kulenin terasında bir bayrak direği yükseldiği görülmektedir (bkz. F.1). Yapıda bodrum ve zemin kat arasında düz bir silme, saçakta furuş ve üstünde profilli bir silme ve mazgal görünümlü çatı parapeti yapılmıştır (bkz. F.6-8). Giriş kapılarının yanlarında bitkisel desenli demir döküm özgün konsol fenerler vardır (bkz. F.1). Kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilmiş yapıda beden duvarı bodrum katta 108 cm, giriş katta 63 ve 77, üst katta ise 53.5 ve 66 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri voltadır. Bodrum katta "I" profilli, 5.5x16.5 cm kesitli putreller kullanılmıştır (bkz. F.11).

Ek Yapı

Karakolun batısındaki, dikdörtgen şeklindeki ve tek katlı mutfak olarak yapıldığı sanılan bina 5.10x16 m boyutlarındadır. Özgün planı belirlenemeyen yapının 19. yüzyıla ait fotoğrafından basık kemerli bir penceresi ve kapısı olduğu, saçak silmesinden sonra bir parapet yapıldığı görülmektedir (bkz. F.1). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının beden duvarı 55 cm kalınlıktadır.

Nöbetçi Kulübeleri

Yapının doğusunda, bahçe girişinin 2 yanında tek katlı olarak inşa edilen kulübeler dışarıdan sekizgen biçimindedir. 1.26x1.38 m boyutlarındaki dikdörtgen planlı iç mekânın köşeleri yuvarlatılmıştır. Bahçeye bakan batı cephesinde basık kemerli bir giriş kapısı olan kulübelerin diğer cephelerine birer yuvarlak pencere açılmıştır. Kulübelerin üstü konik bir çatı ile örtülmüştür (bkz. F.16). Yığma kâgir olarak inşa edilmiş yapılarda beden duvarı kalınlığı 38 cm'dir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 70)

Pazarbaşı Karakolu, G.E.E.A.Y.K.'nun 24-06-1983 gün ve 15175 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Karakol yapısı, özgün ek yapı ve nöbetçi kulübeleri, müdahaleler nedeniyle özgün planlarını

ve bazı cephe özelliklerini kısmen yitirmiştir. 1998 yılında bahçe duvarları taş görünümlü sıvayla kaplanarak boyanmış ve bahçeye bir süs havuzu yapılmıştır. Karakolun batısında daha önceden inşa edilen muhdes yapıya 2002 yılında bir kat ilâve edilmiştir. Bu yapının alt katı banyo ve tuvalet, üst katı ise yemekhane olarak kullanılmaktadır (bkz. F.14).

Karakol Yapısı

Karakolun kırma çatısı belirlenemeyen bir tarihte kaldırılmış, betonarme döşemeli teras yapılmıştır. Kule katının terası ise son yıllarda kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.7). Giriş ve üst katta özgün planı muhdes duvarlar örülerek değiştirilmiştir. Katlara ulaşımı sağlayan merdiven betonarme olarak yenilenmiştir (bkz. F.10). Kule katına çıkmak için ayrı bir betonarme merdiven yapılmıştır. Kuleye bitişik, tek katlı, üstü kırma çatıyla örtülü muhdes bir bölüm inşa edilmiştir (bkz. F.7). Giriş ve üst katın özgün volta döşemeleri asma tavanlar yapılarak kapatılmıştır (bkz. F.12).

Pencere doğramaları özgün bölümlenme şekline uymadan değiştirilmiştir (bkz. F.1,2). Tuğra madalyonunun yazıları kazınmıştır (bkz. F.3). 19. yüzyıla ait fotoğrafta giriş kapısının yanında görülen konsol fenerler ve kuledeki bayrak direği günümüzde mevcut değildir (bkz. F.1). Güney cephesindeki konsol fenerler de sökülmüştür (bkz. F.4). Özgün kitabe taşının altına, kitabenin Latin harfleriyle yazılmış sadeleştirilmiş metninin yer aldığı bir levha yerleştirilmiştir (bkz. F.5). Yapının dış cepheleri son olarak 2004 yılında boyanmıştır. Osmanlı arması uygun olmayan renklerde boyanmıştır. Günümüzde karakolun bodrum katı depo, giriş ve üst katları Jandarma Komutanlığı'nın idarî büroları olarak kullanılmaktadır.

Ek Yapı

1960'lardan önce belirlenemeyen bir tarihte 2 kat ilâve edilen yapı, uzun bir süre lojman olarak kullanılmıştır. Yapının alt katında günümüzde koğuş, berber ve mutfak birimlerine yer verilmiştir (bkz. F.13,15).

Nöbetçi Kulübeleri

Kulübelerin duvar örülerek kapatılan yuvarlak pencereleri 1998 yılında yapılan müdahalede açılmış, ancak dış cepheler taş görünümlü sıvayla kaplanmıştır. Kulübeler günümüzde işlevsizdir (bkz. F.17).

Karakolun günümüzde de benzer askerî işlevle kullanılması uygundur. Yapının volta döşemelerini kapatan asma tavanlar ve terastaki muhdes bölümler kaldırılabilir. Karakolun bahçe duvarları ve nöbetçi kulübelerinin sonradan yapılan taş kaplama görünümlü sıvaları

özgün dokuyu kapatmaktadır. Osmanlı arması ve kitabe uygun teknikle temizlenerek renklendirilmelidir. Özgün ek yapının kullanılmayan muhdes katları da kaldırılabilir.

5.5.2.10 Yeniköy Karakolu

Yeniköy Karakolu, Sarıyer İlçesi'ne bağlı Yeniköy Semti'nde, Köybaşı Caddesi üzerinde ve 64 pafta, 280 ada, 3 parseldedir. Yapı, günümüzde 414.53 m²'lik bir alan içinde yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 71,75)

Yeniköy Karakolu, doğu ve batı cephelerinde bulunan Osmanlı armalarındaki 1318/1900-1901 tarihli tuğralara* göre (bkz. F.3-5), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. BOA'nde karakolun kullanımıyla ilgili 1327/1909 ve 1337/1919 tarihli belgeler vardır (bkz. EK 75, Çzg.7). "Zaptiye Karakolu" olarak bilinen yapı**(Erdenen, 1994: 654), Cumhuriyet'in ilânından sonra 1957 yılına kadar "Boğaziçi Askerlik Dairesi" olarak hizmet vermiştir. Yapı, günümüzde "Sarıyer Askerlik Şubesi Başkanlığı" olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 71)

Boğaziçi kıyısında yalılardan oluşan tarihî bir dokuda yer alan Yeniköy Karakolu, 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, "*police*" (polis) adıyla gösterilmiştir (bkz. H.1). Köybaşı Caddesi'nden ulaşılan karakolun doğusunda denize kadar uzanan bir arka bahçesi ve rıhtımı vardır.

Plan: Dikdörtgen biçimindeki yapı, 11.50x13.80 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı zemin katta bir orta koridora açılan mekânlardan, üst katta ise bir orta hole açılan 2 büyük mekândan oluşmaktadır. Yapının asıl girişin olduğu batı cephesi ile aynı aksta doğu cephesinde, bahçeye açılan ikinci bir kapısı vardır. Üst kata kuzey duvarındaki üç kollu bir merdivenle ulaşılır (bkz. Ç.1-2). Karakolda alt kattaki mekânlar idarî işler için, üst kattaki büyük mekânlar ise koğuş olarak kullanılmış olmalıdır. Yapının iç mekânlarındaki ahşap kaplamalı tavanları pasalıdır (bkz. F.7).

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzendedir. Giriş kapıları, zemin ve orta bölüm hariç üst kat pencereleri düzatkılı olup söveyle çevrilmiştir. Doğu ve batı cephelerindeki pencereler ortada yer alan kaideli ve başlıklı, yivli pilastrlarla ikiye bölünmüştür. Zemin kat pencerelerinin üstüne profilli saçaklar

---

* Askerlik Şubesi'ndeki yetkililerden yapının içinde boya yenilemesi yapılırken zemin katta, giriş kapısı karşısındaki duvarda kalem işi bir tuğra ortaya çıktığı ancak bunun belgelenmeden boyanarak kapatıldığı öğrenilmiştir.

** Erdenen, yapının topçu karakolu olarak kullanıldığını belirtmiştir (Erdenen, 1994: 654).

yapılmıştır. Kapı aksındaki yarım daire kemerli ve söveyle çevrili üst kat pencereleri ise Kompozit başlıklı, kaideli ve yivli pilastrlarla, üst katın diğer pencereleri kemer şeklinde, profilli alınlıklarla vurgulanmıştır. Kat aralarında, saçak silmesi altında, pencerelerin alt ve üst bölümlerinde geometrik bezemeler vardır (bkz. F.1-2,6).

Doğu ve batı cephelerinde yapı aksındaki çatı parapeti kilit taşı motifli basık kemer şeklinde yükseltilerek, Korent başlıklı pilastrlar arasında Osmanlı armasına yer verilmiştir (bkz. F.2-5). Giriş kapılarının yanlarında ve yapının köşelerinde kesme taş görünümlü pilastrlar, kat arasında ve saçakta profilli silme yapılmıştır (bkz. F.6). Karakolun kuzey ve güney cephelerinde bezemeye yer verilmemiştir (bkz. F.1). Kiremit kaplı, kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı zemin katta 52 cm, üst katta 41 cm kalınlıktadır. Yapının özgün kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir (bkz. F.7).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 71)

Yeniköy Karakolu, G.E.E.A.Y.K.'nun 10-10-1970 tarih ve 5595 sayılı kararıyla II. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir*. Karakolun özgün planında ve cephelerinde bazı değişikler olmuştur. Yapının güney cephesinin yarısı bitişiğine inşa edilen apartman nedeniyle kapanmıştır (bkz. F.1). Arka bahçeye sonradan büyütülen tek katlı muhdes bir bölüm yapılmıştır (bkz. F.8-9).

Karakolun üst katında, doğu tarafındaki büyük mekân muhdes duvarlarla bölünmüştür (bkz. F.7). Ancak bu duvarların bağdadî teknikte yapılmış olması bu müdahalenin daha erken bir tarihte yapıldığını düşündürmektedir. Karakolun ahşap merdiveni betonarmeye çevrilmiştir. 2000 yılında tablalı özgün ahşap iç kapılar aynı şekilde ahşap olarak yenilenmiştir. 2002'de yapının dış cepheleri boyanmış, çatısı aktarılarak, olukları onarılmış, yağmur suları bir kanala bağlanarak denize akıtılmıştır. Bu onarımlar sırasında doğu ve batı cephelerindeki armalar renklendirilmiştir. 2003'te pencerelere plastik doğramalar takılmıştır. Günümüzde yapının zemin katı depo, servis birimleri ve koğuş, üst katı ise Askerlik Şubesi'nin idarî büroları olarak düzenlenmiştir.

Yapının halen askerî işlevli kullanılması uygundur. Karakolun özgün ahşap kat döşemeleri korunmuştur. Ancak üst kattaki muhdes bölme duvarları kaldırılarak yapının özgün planı

* Karakolun, 08-08-1949 tarihli tapu senedinde, gayri menkulün vasfi bölümüne "*bahçeli kargir ev*" yazılıdır.

ortaya çıkarılabilir. Osmanlı armaları uygun teknikte temizlenerek renklendirilmelidir. Arka bahçedeki muhdes ekin kaldırılması doğu cephesinin daha iyi algılanması sağlayacaktır.

5.5.2.11 Topkapı Sarayı Karakolu (3)

Topkapı Sarayı Karakolu, Eminönü İlçesi'nde, Topkapı Sarayı'nın bulunduğu 2 ada, 38 parseldedir.

A) Tarihçe (bkz. EK 72)

Topkapı Sarayı Karakolu, doğu cephesindeki giriş kapısı üstünde yer alan 1318/1900-1901 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.4), II. Abdülhamid döneminde, Topkapı Sarayı'nın güvenliği için inşa edilmiştir. Karakol, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nin lojmanı olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 72)

Topkapı Sarayı'nın 6 karakol yapısından biri olan yapı, Fatih Köşkü'nün doğusundaki yamaçta inşa edilmiştir (bkz. F.1, H.1).

Plan: Karakol, kareye yakın biçimde 9.67x10 m boyutlarında inşa edilmiştir. Arazi eğiminden dolayı yüksek bir bodrum kat üzerinde tek katlıdır. Özgün planı bir giriş holüne açılan mekânlardan oluşan karakolun doğu cephesindeki giriş kapısı ile aynı aksta batı cephesinde ikinci bir girişi daha vardır. Bodrum kata batı cephesine paralel düzenlenen tek kollu bir merdivenle ulaşılır.

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta ve doğu cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Giriş kapısına, çift kollu sahanlıklı bir merdivenle ulaşılır. Düzatkılı giriş kapısı üstünde, geometrik şekillerle bezeli, taş konsollarla taşınan at nalı şeklinde kemerli bir saçak yapılmıştır. Kalem işi bitkisel desenlerle bezeli kemer nişinde kitabe taşı ve Osmanlı armasına yer verilmiştir. Kemer, iki yanında profilli başlıklı yivli pilastrlarla vurgulanmıştır (bkz. F.4).

Yapının bodrum kat pencereleri basık kemerlidir. Giriş kat pencereleri ise sivri kemerli olup kemer kısımları profilli söve ve ay-yıldız motifli kilit taşıyla bezenmiştir. Kat arasında profilli bir silme yapılmıştır. Karakolun köşelerde bezemeli ahşap konsollarla taşınan ahşap kaplamalı bir saçağı vardır. Yapının üstü kiremit kaplı, kırma çatıyla örtülmüştür. Bodrum katı sıvalı

---

* Karakolun 4 mısralı kitabesi şöyledir:
"Zînet-efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye
Es-sultân ibni's-sultâni's sultân el-gazi Abdülhamîd Hân-ı sânî hazretleri
Taraf-ı eşreflerinden iş bu karakol-hâne-i müessesât-ı seniyye-i mülükânelerine ilâveten
İş bu üç yüz on sekiz sene-i hicriyyesinde binâ ve inşâ edilmiştir
1318"

olan yapının cepheleri kat silmesinden sonra sıvalı olmayıp tuğla duvarlar açıktadır. Pencere ve saçak arasındaki bölümler kesme taşla kaplanmıştır (bkz. F.1-3).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı bodrum katta 79 cm, üst katta 51 cm kalınlıktadır. Bodrum katın beden duvarı moloz taşla örülmüştür. Üst katta 10x22x6 cm boyutlarında "*M. PIERRE SALOMON BRIQETERIE DE TOUTES QUALITES*" ve "*BUYUKDERE*" yazılı damgalı dolu tuğla, yapının köşelerinde yuvarlak kesitli özel köşe tuğlası kullanılmıştır (bkz. F.9-10). Karakolun özgün kat döşemeleri ahşaptır. Giriş kapısı nişinde putreller vardır. Çatının "*GRANDE ECAILLE POUR TOITURE, BREVETES S.G.D.G. St. HENRY-MARSEILLE, ROUX-FRERES*" ve "*FRATELLI ALLATINI SALONICCO*" yazılı damgalı ithal Marsilya tipi kiremitlerle kaplı olduğu tespit edilmiştir (bkz. F.11).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 72)

Karakol, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 12-07-1995 tarih ve 6848 sayılı kararıyla I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde kalmakta olup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Ancak bazı müdahaleler sonrasında bazı plan ve cephe özelliklerini kaybetmiştir.

Karakolun batı cephesine bitişik olarak yapılan tuvalet ve mutfak bölümleri ile yapı içinde suntayla yapılan bölmeler yapının özgün planını bozmuştur. Karakolun giriş kapısına muhdes bir rüzgârlık yapılmıştır. Ahşap saçakta çürüme, taş kaplamalarda yüzey kayıpları oluşmuş, mermer arma ve kitabe taşı kirlenmiştir. At nalı kemer içindeki kalem işi bezemeler de büyük ölçüde solmuştur (bkz. F.4-5). Yapı, 2002-2003 yılları arasında I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 19-06-2002 tarih ve 14061 sayılı kararıyla* restore edilmiştir.

Bu onarımda, yapının muhdes ekleri kaldırılmış, çürüyen ahşap çatı strüktürü tamamen ahşap olarak yenilenmiş, su yalıtımı yapılmıştır. Çatıdaki özgün Marsilya tipi kiremitler kaldırılarak yerine alaturka tipi yeni kiremitler döşenmiştir. Saçak altının çürüyen ahşap kaplamaları değiştirilmiş, köşelerdeki ahşap konsollara koruyucu sürülmüştür. Kötü durumdaki pencere doğramaları özgün detaylarına sadık kalınarak ahşap olarak yeniden yapılmıştır (bkz. F.6-8). Giriş katın ahşap tavanı tamamen yenilenmiş, ahşap döşeme tahtalarının ise çürüyenleri değiştirilmiştir. Bodrum katın duvarlarında Horasan harçla derzleme yapılarak renkli serpme sıva sürülmüştür. İç mekânlarda kabaran yerlerin sıvası ve boyası yeniden yapılmış, elektrik tesisatı yenilenmiştir. Fatih Köşkü istinat duvarı ile karakol arasındaki alana perde duvar ve

* I Numaralı K.T.V.K.K., bu yazısında, 660 sayılı İlke Kararı'nın 2a maddesine yapıda göre basit onarım yapılabileceğine, bu kapsamı aşan uygulamalar için rölöve-restitüsyon ve restorasyon projesinin hazırlanmasına karar vermiştir (İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

kolonlara oturan beton bir döşeme yapılarak zemin sağlamlaştırılmıştır. Karakolun kuzey ve güneyindeki toprak dolgular alınarak yapının etrafı açılmıştır.

İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü denetimindeki onarım çalışmaları, uygulamanın istenilen düzeyde olmaması nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu nedenle taş kaplama, tuğla yüzeyler ile arma ve kitabede bakım ve onarım yapılamamıştır. Karakolun çatısının farklı tipte kiremitle kaplanması cephe düzeni açısından mimarî özgünlüğü bozmaktadır. Halen yapının yan tarafında açıkta duran sağlam ve iyi durumdaki özgün Marsilya tipi kiremitler, ileride çatı örtüsünün özgün haline getirilmesi ihtimali düşünülerek korumaya alınmalıdır.

5.5.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Karakollar

Tez çalışması kapsamında yapılan araştırmalarda günümüzde mevcut olmayan 6 adet askerî karakol tespit edilebilmiştir. Bu yapılar sarayların etrafında ve devlet erkânının yaşadığı yerlerde güvenliği sağlamak amacıyla inşa edilmiş askerî karakollardır. Topkapı Sarayı'nda inşa edilen 6 karakoldan, 1908-1911 tarihli haritada gösterilen 5 tanesi günümüze ulaşamamıştır* (bkz. EK 73, H.5). Topkapı Sarayı'ndan sonra yerleşilen Dolmabahçe Sarayı'nın güvenliği için inşa edilen askerî karakol da günümüzde mevcut değildir. Çırağan ve Feriye Sarayları'nın yakınında yer alan Feriye Karakolu ise yıkıldıktan sonra aynı yerde yeniden inşa edilmiştir.

5.5.3.1 Topkapı Sarayı Karakolu (1) (Aziziye Karakolu) (bkz. EK 73,75)

Sarayburnu'nda inşa edilen karakol, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*karakol-hâne*" adıyla gösterilmiştir (bkz. H.1). 1862 tarihli bir gravürde (bkz. G.1) görülen karakol**, 1862 yılında çıkan yangında birkaç yıl sonra yıkılıp yerine Abdülaziz döneminde (hd 1861-1876) ikinci bir karakol binası yapılmıştır (Eldem, 1979a: 38). BOA'nde karakolun su yollarının onarımı ile ilgili 1287/1871 tarihli bir belge mevcuttur. 1318/1900 tarihli başka bir belgeye göre yıkılan karakolun yerine yenisini inşa etmek için keşif yapılmıştır (bkz. EK 75, Çzg.9). Yapı, 1908-1911 tarihli haritada "*karakol*" yazısı ile belirtilmiştir (bkz. H.5). 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda ise "*Sevkiiat Askérié*" adıyla gösterilmiştir (bkz. H.2).

---

* Bu haritada yalnızca Bâb-ı Hümâyûn'un batısındaki yapı "*askerî karakol*" olarak tanımlanmış, diğer yapılar ise "*karakol*" olarak belirtilmiştir. Ancak bu yapıları da konumları ve içinde görev yapan askerler nedeniyle askerî karakol olarak değerlendirilmek gerekir. 6 karakol yapısından 2 tanesi görsel olarak belgelenemiştir. BOA'ndeki 1319/1901 tarihli bir belgede bu karakollardan biri cephane karakolu olarak adlandırılmıştır (bkz. EK 75, Çzg.8).

** İlk karakol yapısı tek katlı ve dikdörtgen şeklinde olup Neoklasik üslûpta ve simetrik düzende inşa edilmiştir. Karakolun orta akstaki giriş bölümü üçgen bir alınlıkla vurgulanmıştır. Deniz cephesinde düzatkılı pencereleri olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Dikdörtgen biçimindeki tek katlı ikinci karakol yapısı cephe özellikleri açısından önceki karakol yapısına benzemektedir. Neoklasik üslûpta ve simetrik düzende inşa edilen yapının uzun deniz cephesi çıkmalar ve pilastrlarla hareketlendirilmiştir. Kâgir olarak inşa edilmiş karakolun üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.1-3). Karakol, 1959 yılından sonra belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır. Karakolun bulunduğu alanda günümüzde restoran vb. sosyal tesisler bulunmaktadır.

5.5.3.2 Dolmabahçe Sarayı Karakolu (bkz. EK 73,75)

Karakol, Dolmabahçe Sarayı'nın güneyinde, Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi'nin yanında deniz kenarında, sarayın güvenliğini sağlamak üzere Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) inşa edilmiştir. 1855 tarihli bir fotoğraftan karakolun daha önceki bir tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır* (bkz. F.6). BOA'nde karakolun rıhtımının onarımı ve rıhtımdaki topların kullanılması ile ilgili 1280-1326/1863-1908 tarihleri arasındaki döneme ait bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 75, Çzg.10). Tek katlı ve dikdörtgen şeklinde inşa edilen karakol, Neoklasik üslûpta ve simetrik düzendedir. Yapı aksında 4 adet sütunun taşıdığı saçakla örtülmüş dışarı taşkın bir giriş bölümü yapılmıştır. Demir parmaklıklı pencereler yarım daire kemerli ve sövelidir. Profilli saçak silmesi üstünde düz bir çatı parapeti yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.4). Yığma kâgir olarak inşa edilen karakol 1926 tarihli J. Pervititch Haritası'nda da görülmektedir (bkz. H.3). 1926 yılından sonraki bir tarihte yıkılan karakolun yerine, deniz kıyısına Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi'nin muvakkithanesi taşınmıştır (bkz. F.5).

5.5.3.3 Feriye Karakolu

Feriye Karakolu, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Ortaköy Semti'nde, Çırağan Caddesi üzerinde ve 65 pafta, 233 ada, 10 parseldedir. Yapı, günümüzde 8.514 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 74)

İnşa tarihi tespit edilemeyen Feriye Karakolu, Çırağan ve Feriye saraylarının güvenliği için 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olmalıdır (bkz. F.1). 1876 yılında Abdülaziz'in ölümü ve Yıldız Mahkemesi olaylarıyla anılan** yapı, Cumhuriyet döneminde karakol işlevini yitirdikten sonra bir süre yağ, kömür ve hurda deposu, 1950'li yıllardan 1970'lere kadar Tekel Genel Müdürlüğü tarafından hurda ambalaj deposu olarak kullanılmıştır. 1970'lerden sonra

---

* Dolmabahçe Sarayı yerleşim planında "*kolluk*" olarak belirtilen yapının da (Eldem, 1993: 24) askerî karakol olduğu düşünülmektedir (bkz. H.4). Ancak bu yapıya ait görsel malzemeye ulaşılmadığından mimarî açıdan bir değerlendirme yapılamamaktadır.

** Bu olaylar hakkında bilgi için bkz. Şehsuvaroğlu, 1986: 305-307.

terk edilen ve büyük bir bölümü yıkılan yapı, aynı yerde yeniden yapılarak, 27-11-1995'te "Kabataş Eğitim Vakfı Sabancı Kültür Sitesi" adıyla hizmete açılmıştır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 74)

Boğaziçi kıyısındaki karakol yüksek duvarlarla güneyde Feriye Sarayı'ndan, kuzeyde ise diğer sivil yapılardan ayrılmıştır. Karakolun batısında, Çırağan Caddesi üzerinde özgün işlevleri tam olarak belirlenemeyen 2 adet ek yapısı vardır*. Karakol, 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'nda "*Depôt de Houille*" (yağ deposu) adıyla gösterilmiştir (bkz. H.1).

Plan: Karakol, dikdörtgen biçiminde ve batı yönünde kısmî bodrum kat üzerinde 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Temel kalıntılarını gösteren bir fotoğraftan karakolun doğu ve batı cephelerinde yapı aksında birer girişi olduğu, özgün planın bir orta hole açılan mekânlardan oluştuğu belirlenmiştir (bkz. F.5).

Cephe düzeni: Karakol, Neoklasik üslûpta, doğu ve batı cephelerindeki girişlere göre simetrik düzendedir. Doğu cephesindeki giriş kapısına çift kollu ve sahanlıklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Girişin yanlarındaki setlerin üstü Toskana düzeninde kaideli ve başlıklı 4 mermer sütunla taşınan saçaklarla örtülmüştür. Yapının yarım daire kemerli giriş kat pencereleri ve kapıları, kemer bölümünde kilit taşı motifli profilli söveyle çevrilmiştir. Üst kat pencereleri ise düzatkılıdır. Yapının köşeleri pilastrlarla vurgulanmıştır. Profilli bir saçak silmesinden sonra düz bir çatı parapeti yapılmıştır. Yapının üstü kiremit kaplı, kırma çatıyla örtülmüştür. Yıkım sürecini gösteren fotoğraflardan doğu cephesinin kesme taşla kaplı olduğu görülmektedir (F.2-4,6-7,9).

Yapım tekniği ve malzeme: Yıkım aşamasında çekilmiş fotoğraflardan, yığma kâgir olarak inşa edilen yapının beden duvarlarında dolu tuğla kullanıldığı ve özgün kat döşemelerinin ahşap kirişlemeli olduğu belirlenmiştir (bkz. F.7-8).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 74)

Hazine-i Hassa mülkiyetindeki Feriye Karakolu, önce Millî Emlâk'a, sonra Devlet Deniz Yolları Umum Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş ve uzun süre kömür deposu ve hurda malzeme yığınağı olarak kullanılmıştır. 1950'lerde Tekel Genel Müdürlüğü tarafından alınan karakol yıkılarak yerine tütün bakımevi, fabrika ve depo işlevli bir bina yapılmak istenmiştir. Projesi ve maketi hazırlanan (bkz. F.11) yeni yapının ihalesi yapılmıştır. Ancak ilgili Belediyesi'nden

* Kabataş Eğitim Vakfı Arşivi'ndeki dosyada bu yapılar "zaptiye koğuşları" olarak belirtilmiştir.

ruhsat alınmadan karakolun yıkımına başlanmıştır*. G.E.E.A.Y.K., 1951-1969 tarihleri arasında aldığı kararlarla karakolu korumaya çalışmıştır**. 1966 yılında yapılan bir tespitte karakolun o tarihteki durumu ayrıntılı olarak belgelenmiştir*** (bkz. F.2-3,6-7).

Uzun süre harap halde kalan Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapı, Maliye Bakanlığı tarafından 49 yıl boyunca kültür ve sanat merkezi olarak kullanılmak üzere 1996 yılında "Kabataş Erkek Lisesi Vakfı"na tahsis edilmiştir****. Karakol, adı geçen vakıf tarafından 1991-1995 yılları arasında, betonarme olarak 39x18.27 m boyutlarında yeniden inşa edilmiştir. Bu yapımda cephe düzeni, kütle ve gabari açısından özgün yapıya sadık kalınmıştır. Ancak yeni işlev nedeniyle karakolun özgün planı değiştirilmiş, tam bir bodrum kat yapılmıştır. Kiremit kaplı özgün kırma çatı yerine kurşun kaplı ve ışıklıklı çatı yapılması ise özgün cephe düzenini bozmuştur (bkz. Ç.1, F.12-17). Karakolun özgün mermer sütunları onarılarak doğu cephesindeki yerlerine yerleştirilmiş (bkz. F.9-10,12), cepheler suni taşla kaplanmıştır. Günümüzde yapının bodrum katında mutfak, giriş katında restoran ve toplantı salonu, üst katında idarî bürolar, çatı arasında ise toplantı salonları bulunmaktadır.

Karakolun batısındaki özgün kâgir ek yapıların sadece batı cephesi beden duvarları korunmuş, pencereler duvar örülerek kapatılmıştır***** (bkz. F.19-21). Kuzey yönündeki ek yapının yerine "Cahit Kocaömer Kültür Evi", güney yönündeki yapının yerine de "Feyyaz Toker Kültür Evi" olarak hizmet veren yeni binalar inşa edilmiştir (bkz. F.18,22-23).

---

* Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı'na gönderdiği 07-12-1951 tarih ve 8380 sayılı yazısında, projenin Tekel İdaresi mimar ve mühendisleri tarafından hazırlanarak şehirci H. Prost'un incelemesine sunulduğu, projenin 800 işçi için bir iş sahası yaratacağı, binanın "*mahallin tarihî ve estetik bütünlüklerini ihlâl edecek mahiyette olmaktan ziyade bil'akis bütün bu güzellikler arasında bir çirkinlik teşkil eden bugünkü kötü harabeyi ortadan kaldırarak bu bütünlüğü itmam edecek bir mahiyette ve kıymette*" olduğu belirtilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** G.E.E.A.Y.K., 13-11-1951 tarih ve 5 sayılı yazısıyla karakolun "*estetik ve tarihî kıymete*" sahip olması nedeniyle kalan kısmının yıkılmamasına karar vermiştir. Kurul, İstanbul Valiliği'ne gönderdiği 02-08-1951 tarih ve 40/2686 sayılı yazıyla yıkım işlemini durdurmuş, 22-08-1952 tarih ve 46 sayılı karar yazısıyla yıkımı yapan kişiler hakkında kanunî işlem yapılmasını istemiştir. Kurul, 08-11-1959 tarih ve 1235 sayılı başka bir yazısında karakolun "İnhisarlar İdaresi" (Tekel Genel Müdürlüğü) tarafından "*tahkim, takviye ve restore edilmesine*" karar vermiştir. Kurul biri 28-07-1967 tarih ve 3557 sayılı, diğeri 27-12-1969 tarih ve 5152 sayılı yazılarıyla maili inhidam kısımları yıkılan yapının olduğu gibi korunmasına karar vermiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** Millî Eğitim Bakanlığı Rölöve ve Anıtlar Bürosu'nda görevli Y. Mimar Selma Emler tarafından fotoğraf ve çizimle yapılan bu tespit, 26-12-1966 tarihli bir rapor ile Millî Eğitim Bakanlığı'na bildirilmiştir. Raporda yapının çatı katı döşemeleri, iç bölme duvarları ile kuzey dış cephe duvarının mevcut olmadığı, deniz cephesindeki mermer sütunların yıkık bir halde yerde oldukları, bu cephedeki gergi demirlerinin açıkta kaldığı ve sallandığı, güney cephesinin de oldukça harap olduğu, batı cephesinin de bir kısmının ayakta olduğu, doğu cephesindeki 12 m genişlikteki rıhtımın da harap olduğu belirtilmiştir. Bunlara rağmen yapının iç kısmının Tekel İdaresi tarafından hurda ambalaj deposu olarak kullanıldığı, rıhtıma gemilerin yanaştığı ve herhangi bir duvar çöküntüsüne karşı işçilerin can güvenliğinin olmadığı kaydedilmiştir (III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** Maliye Bakanlığı Millî Emlak Müdürlüğü 17-01-1997 tarih ve 2276 sayılı yazısında, ilgili yönetmeliğin 4. maddesine göre, B bloktaki sinema salonu ve Feriye Karakol binası içerisindeki lokantanın işletmesinin kira gelirinin % 25'inin Hazine'ye ödenmesi şartıyla üçüncü kişilere verilmesinin uygun bulunduğunu belirtmiştir (Kabataş Eğitim Vakfı Arşivi'ndeki dosyadan)

***** Karakola ve ek yapılara ait rölöveler Kabataş Eğitim Vakfı Arşivi'nde bulunmaktadır.

5.5.3.4 Bağdat Köşkü Karakolu (bkz. EK 73)

Yıldız Albümleri'ndeki 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta "*Corps de Garde du Kiosque de Bağdat au Palais de Topkapou*" (Topkapı Sarayı'nda Bağdat Köşkü Karakolu) yazısıyla tanıtılan karakol (bkz. F.8), 1307/1889-1890 tarihli kitabe* ve Osmanlı armasına** göre (bkz. F.10-12), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Bağdat Köşkü'nün doğusundaki yapı, 1909 tarihli Gurlitt tarafından yapılmış bir planda ve 1908-1911 tarihli haritada "*karakol*" yazısıyla gösterilmiştir*** (bkz. H.5-6).

2 katlı ve dikdörtgen şeklindeki yapının giriş bölümü dışarıya çıkıntılı olup kule şeklinde yükselmektedir. Neoklasik üslûpta ve simetrik düzende inşa edilen karakolun havuza bakan cephesinde zemin kat pencereleri düzatkılı, üst kat pencereleri ise sivri kemerlidir. Bu cephede çift olarak düzenlenen başlıklı pilastrlar ve pencere aralarında bitkisel desenli bezemeler yapılmıştır. Yapının köşeleri de pilastrlarla vurgulanmıştır. Profilli bir saçak silmesi üstünde, ortasında Osmanlı arması olan geometrik desenlerle bezeli çatı parapeti vardır. Kule bölümünün mazgal görünümlü çatı parapetinin altında furuş ve profilli saçak silmesi yapılmıştır. Kulenin üzerinde bir bayrak direği yükselmektedir. Karakol yığma kâgir olarak inşa edilmiştir (bkz. F.8).

1331/1913 tarihli bir belgeye göre karakolun yıkılmasına karar verilmiştir (bkz. B.1). Karakolun bulunduğu günümüzde alan bahçe olarak düzenlenmiştir. 19. yüzyıla ait fotoğrafta görülen mermer havuz ve dört köşesindeki mermer vazolar halen mevcuttur (bkz. F.9, H.7).

5.5.3.5 Topkapı Sarayı Karakolu (2) (bkz. EK 73)

Yıldız Albümleri'ndeki 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta "*Corps de Garde du Palais de Topkapou*" (Topkapı Sarayı'nda Karakol) yazısıyla belgelenen karakolun 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği düşünülmektedir (bkz. F.13). Yapı, 1908-1911 tarihli haritada "*Değirmen Kapısı*"nın yanında "*karakol*" yazısı ile gösterilmiştir (bkz. H.5). Tek katlı ve

---

* Çatlak ve kırıkları olan kitabe taşı sarayın II. avlusunda, mutfak tarafındaki revakların altında sergilenmektedir. Kitabe, "32/100" envanter numarasıyla ve "*Bağdat Köşkü'nün alt tarafında şimdiki çiçeklik olan yerdeki karakola aittir*" yazısıyla Müze'ye kaydedilmiştir. Karakolun manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan 4 mısralı kitabesi şöyledir:
"Yazdı târihini Muhtar-ı sadâkat-girdâr / Sâye-i rahmet hakk şâh-ı Hamîd'ül-âsâr
Karakolgâh nevîn tarz-ı sipâh-ı devlet / Kıldı inşâ' karakol-hâne-i ceyş-i şevket
Nazif 1307"

** Osmanlı arması sarayın II. avlusunda, Harem tarafındaki revakların altında sergilenmektedir. Arma, "32/99" envanter numarasıyla ve "*Bağdat Köşkü'nün alt tarafında şimdiki çiçeklik olan yerdeki karakola aittir*" yazısıyla Müze'ye kayıtlıdır.

*** Eldem ve Akozan, karakolun yerini: "*.....dördüncü yer denilen kısım ki yeni sarayın Boğaziçine dönük olan yüksek ve seçkin kısmıdır, Bağdat Köşkü, Kara Mustafa Paşa Köşkü, Mecidiye Köşkü ve sonradan yapılmış bir karakol burada bulunan tanınmış binalardandır. Lâle bahçesi de oradadır*" şeklinde tarif etmektedir (Eldem ve Akozan, 1982: 28).

dikdörtgen şeklinde inşa edilen karakol, Neoklasik üslûpta ve simetrik düzendedir. Yapının ön ve arka cephe aksında anıtsal birer giriş kapısı bulunmaktadır. Ön cephede 4 adet düzatkılı kapı ve basık kemerli pencereler yapılmıştır. Yığma kâgir olarak inşa edilen karakolun üstü eğimli ve kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Karakolun hangi tarihte yıkıldığı tespit edilememiştir.

5.5.3.6 Koşuyolu Karakolu (bkz. EK 73)

Yıldız Albümleri'ndeki 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta "*Corps de Garde de Kochou-yol à Scutari*" yazısıyla tanıtılan karakolun yeri belirlenememiştir (bkz. F.7). 19. yüzyılda saray ve devlet erkânı mensubu kişilerin Koşuyolu'nda, geniş araziler içinde yaptırdıkları köşklerde yaşadıkları bilinmektedir. Bu nedenle yapının bu bölgede, güvenliğin sağlanması amacıyla 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş bir askerî bir karakol olduğu düşünülmektedir. 2 katlı ve dikdörtgen şeklindeki karakol, Neoklasik üslûpta ve yapı aksındaki girişe göre simetrik düzende inşa edilmiştir. Giriş bölümü dışarıya çıkıntılı olup giriş kapısı kemerli bir niş içine alınmıştır. Kapının iki yanına demir döküm ayaklı fenerler yerleştirilmiştir. Zemin ve üst kat pencereleri söveli ve düzatkılı, üst katta giriş kapısı üstündeki pencereler ise kemerlidir. Yapının köşelerinde pilastrlar, saçak silmesi üzerinde mazgal görünümlü çatı parapeti yapılmıştır. Yığma kâgir olarak inşa edilmiş karakolun kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür. Karakolun hangi tarihte yıkıldığı tespit edilememiştir.

5.5.4 Askerî Karakolların Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 17 askerî karakolun konum ve diğer mimarî özellikleri açısından dönemin teknik şartnamelerine uygunluğu araştırılmıştır. Günümüzde mevcut olan karakollarda yerinde gözlem ve ölçümler yapılmış, yapıların durumu koruma sorunları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A) Konum (bkz. EK 13)

İstanbul'daki askerî karakollar, saray ve devlet erkânının yaşadığı yerlerde ve stratejik açıdan önemli hâkim noktalarda inşa edilmiştir. Sarayların güvenliğine özel önem verilmiş bu nedenle Topkapı Sarayı için 6*, Dolmabahçe Sarayı için 1, Yıldız Sarayı için 2, Çırağan ve Feriye sarayları için 2 adet olmak üzere toplam 9 adet askerî karakol inşa edilmiştir. Dolmabahçe Sarayı, üst tarafındaki Maçka Silâhhanesi, Gümüşsuyu Kışlası ve Taşkışla ile bir güvenlik ağı içine alındığından sadece sarayın giriş kapısı karşısında 1 karakol yapısı inşa edilmiştir. Yıldız Sarayı da Orhaniye ve Ertuğrul kışlalarındaki askerler tarafından

* Topkapı Sarayı'nın 1908-1911 tarihli vaziyet planında gösterilen 6 karakol yapısından 4 tanesi görsel olarak belgelenmiştir.

korunduğundan yakın çevresine 2 karakol yapılmıştır. Topkapı Sarayı ise geniş bir alanda yer aldığından 6 karakol yapısıyla güvenliğinin sağlanmasına çalışılmıştır.

Özellikle II. Abdülhamid döneminde, Boğaziçi'nin güvenliği düşünülerek kale, tabya gibi savunma yapılarının dışında, günümüzde de mevcut olan 4 adet askerî karakol inşa edilmiştir. Boğaz'ın Karadeniz'e yakın bölümünde, eğimli yamaçlarda inşa edilmiş Topçu ve Pazarbaşı karakolları konumları nedeniyle geniş bir Boğaz görüşüne sahip yapılardır. Mesarburnu ve Yeniköy karakolları ise deniz kıyısında inşa edilmişlerdir. Bu karakolların dışında, Maçka Karakolu, Maçka Silâhhanesi'nin güvenliği için yapılmıştır. Kitabelerine göre Abdülmecid döneminde askerî karakol olarak inşa edilen Çinili ve Arnavutköy karakolları ise konut ağarlıklı yerleşim alanları içinde inşa edilmişlerdir.

B) Plan (bkz. EK 13,60)

Askerî karakollar, geceleri de kalındığı için polis karakollarından daha büyük boyutlu olarak yapılmışlardır. Genellikle dikdörtgen şeklinde inşa edilen karakolların günümüzde mevcut olanlarından en büyüğü 29x50 m boyutlarındaki Maçka Karakolu'dur. Çırağan, Feriye, Arnavutköy ve Çinili karakolları da büyük boyutlu yapılardır. Çalışma kapsamında saptanan en küçük karakol ise 9.67x10 m boyutlarındaki Topkapı Sarayı Karakolu (3)'dur. Karakollar giriş aksında bir orta hole açılan mekânlardan oluşan bir plana sahiptir. Ancak tamamen 1303,1304/1887-1889 ve 1312/1896 tarihli kitaplarda örneği verilen karakol planlarına (bkz. EK 60, Ç.1,2) göre tasarlanmış bir karakol yapısı tespit edilememiştir.

17 karakol yapısından 3 adedi tek katlı, 5 adedi bodrum+tek katlı, 8 adedi 2 katlı ve sadece 1 adedi kısmî bodrum kat üzerine 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planlarını kısmen koruyabilen 2 katlı askerî karakollardan Topçu, Pazarbaşı ve Yeniköy karakollarında alt katta girişin yanındaki küçük mekânlarda idarî birimlere yer verildiği ve arka tarafta ya da üst katta yer alan büyük mekânların koğuş olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu karakollardan sadece Topçu Karakolu'nda alt ve üst katta subay odaları ve yanındaki tuvaletler halen mevcuttur. Karakollarda ayrı bir yapı olarak inşa edilmeleri önerilen mutfak birimlerine ise Topçu ve Pazarbaşı karakollarında rastlanmıştır. Ancak mevcut mutfak yapıları özgün planlarını ve cephe özelliklerini kaybetmişlerdir. Günümüzde mevcut olan diğer askerî karakolların iç mekânlarında çok değişiklik yapıldığından teknik şartnamelerde tanımlanan özelliklere ne ölçüde uyulduğu tespit edilememektedir.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 13,60)

Askerî karakollar, Neoklasik ve eklektik üslûpta düzenlenmiş cepheleri ile anıtsal görünüme sahip yapılardır. Giriş bölümleri dışarı taşırılarak vurgulanmıştır. İnşa edilen karakolların

1303,1304/1887-1889 tarihli kitapta giriş cephesi çizilen karakol ile benzer özellikler taşıdığı görülmektedir (bkz. EK 60, Ç.1). Karakolların girişi mermer sütunlarla taşınan saçak, üçgen alınlık, çift kollu ve sahanlıklı merdivenlerle vurgulanmıştır. Giriş bölümü 5 karakolda kule şeklinde yükseltilmiştir*. Karakolların giriş kapıları ve pencereleri düzatkılı ya da kemerli olup söveyle çevrilmiştir. Kemerli açıklıklar kilit taşı motifiyle bezelidir. 2 katlı olan bazı karakollarda alt ve üst katta farklı pencere düzeni uygulanmıştır. 19. yüzyıla ait fotoğraflardan bazı karakollarda alt kat pencerelerinin parmaklıklı olduğu, giriş kapılarının iki yanına aydınlatma amaçlı konsol ya da ayaklı fenerler ve ahşap nöbetçi kulübelerinin** yerleştirildiği görülmektedir.

Askerî karakolların cephelerinde yapıların inşa tarihlerinin belgelenmesinde önemli bir veri olan kitabe, tuğra ve Osmanlı armasına yer verilmiştir. 17 karakoldan 6 karakolun cephesinde kitabe, tuğra madalyonu ve Osmanlı arması, 3 karakolun cephesinde kitabe ve tuğra madalyonu, 1 karakolda Osmanlı arması, 1 diğerinde ise sadece tuğra madalyonu bulunduğu tespit edilmiştir. 5 karakolda kitabe ve tuğra madalyonu giriş kapısı üstündedir. 2 karakolda ise kitabe ve Osmanlı arması saçak seviyesinde yer almaktadır***.

Karakol cephelerinde kat aralarında profilli ve düz, saçakta ise bazen furuş ve üstünde profilli silme veya sadece içbükey profilli silmeler yapılmıştır. Çatı parapeti genellikle düzdür. 5 karakolda mazgal görünümlü bir parapet yapılmıştır. Yapıların üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Çinili Karakolu'nun almaşık duvar örgüsü ve günümüzde mevcut olan Topkapı Sarayı Karakolu (3)'nun tuğla duvarları sıvalı olmayıp diğer karakolların cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Maçka ve Feriye karakollarının ise giriş cepheleri taşla kaplanmıştır.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 13,58)

Askerî karakollar, BOA'ndeki 1249/1833-1834 tarihli belgede belirtildiği (bkz. EK 58, B.1) ve teknik şartnamelerde önerildiği gibi yığma kâgir olarak inşa edilmiştir. Günümüzde mevcut olan 11 karakolda yapısında beden duvarı kalınlıkları bodrum katta 79-133 cm, giriş katta 46-96 cm, üst katta 41-78 cm arasında değişmektedir. Abdülmecid döneminde inşa

---

* Topçu, Pazarbaşı, Mesarburnu, Koşuyolu ve Bağdat Köşkü karakolları plan, cephe düzeni ve yapım tekniği açısından büyük benzerlikler göstermektedirler II. Abdülhamid döneminde inşa edilen bu karakolların aynı kişi ya da kişiler tarafından tasarlanıp yapıldığı düşünülmektedir. Erdenen, Mesarburnu Karakolu'nun mimarîsiyle ilgili olarak Prof. Behçet Ünsal'dan şu bilgileri aktarmıştır: "*Binanın terası abartmalı dendanlar ve iki kule ile tahkim edilip nihayetlendirilmek suretiyle askeri bir ifade verilmek istenmiştir. Bu amaçla cepheleri de plastrlarla bölümlüdür. Fakat mimari detayları ve orantısı ile kritik bir görünüm hasıl olmuştur; kitabe levhasının biçim ve yerleştirilmesinde, korniş ve taçlandırmalarda görüldüğü gibi ... Planında da bir özgünlük arzetmekte. Yapı, tarihi mimarlığımızın yabancılaştığı ve bunalımlı bir devresinin sonlarında görülen bir tarzdadır; O devrede azınlık kalfaları iş başındadırlar, onların bir yapıtı olsa gerek bu....*" (Erdenen, 1994: 409).

** Nöbetçi kulübelerinin mimarîsi hakkında bilgi için bkz. Çiftçi, 1998: 33-36.

*** Günümüzde mevcut olan 2 karakolun cephelerinde ise bu elemanlar bulunmamaktadır. Ancak mevcut olmayan 4 karakolda tuğra, kitabe ve Osmanlı armasına yer verilip verilmediği bilinememektedir.

edilen Çinili Karakolu'nda 10x27x2.5 cm boyutlarında, II. Abdülhamid dönemine ait 3 karakolda ise, 10x22x6 cm boyutlarında dolu tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir. Topkapı Sarayı Karakolu (3)'nda, köşelerde yuvarlak kesitli özel köşe tuğlası ve beden duvarlarında "*M. PIERRE SALOMON BRIQETERIE DE TOUTES QUALITES*" ve "*BUYUKDERE*" yazılı damgalı dolu tuğla; Topçu Karakolu'nda ise Ermenice, Osmanlıca ve Fransızca yazıyla "*CHAHBAZ*" (*Şahbaz*) damgalı dolu tuğla kullanıldığı görülmektedir.

17 karakoldan 5 adedinin özgün kat döşemelerinin ahşap kirişlemeli olduğu, Pazarbaşı Karakolu'nda ise volta döşeme yapıldığı tespit edilmiştir. Volta döşemelerde 5x12 cm, 5x14 cm ve 5.5x16.5 cm kesitli "I" profilli putreller kullanılmıştır. Topçu Karakolu'nda kuleyi taşıyan kemerin altında 4.5x4.5 cm kesitli bir gergi demiri vardır. Sadece Çinili Karakolu'nda 58 cm ve Yıldız Sarayı Karakolu(1)'nun su deposunda 190 cm boyunda metal kılıçlar kullanıldığı görülmektedir. Topkapı Sarayı Karakolu (3)'nun çatısında "*GRANDE ECAILLE POUR TOITURE, BREVETES S.G.D.G. St. HENRY-MARSEILLE, ROUX-FRERES*" ve "*FRATELLI ALLATINI SALONICCO*"; Topçu Karakolu'nda ise "*MARSEILLE 1890*" yazılı damgalı farklı ithal Marsilya tipi kiremitler kullanıldığı belirlenmiştir.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 17 askerî karakoldan 6 adedi günümüze ulaşamamıştır. Bağdat Köşkü Karakolu'nun yıkımına dair 1331/1913 tarihli bir belge vardır. Dolmabahçe Sarayı Karakolu 1926 yılından, Topkapı Sarayı Karakolu (1) (Aziziye Karakolu) 1959 yılından sonra belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır. Feriye Karakolu ise, 1951-1969 yılları arasında korunmasına ilişkin Kurul kararlarının varlığına karşın yıkılmıştır. Günümüzde mevcut olan 11 karakol yapısı ilgili Koruma kurulları tarafından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. En erken tarihli tescil kararı 1951 yılında Feriye Karakolu için alınmıştır. En geç tescil edilenler ise 1995 yılında, "Yıldız Sarayı Tarihî ve Doğal Sit Alanı" kapsamında korumaya alınan Yıldız ve Çırağan Sarayı karakollarıdır.

Günümüzde mevcut olan askerî karakollar, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedirler. Çinili, Arnavutköy ve Çırağan karakolları olmak üzere 3 karakol, Emniyet Teşkilâtı tarafından halen polis karakolu olarak kullanılmaktadırlar. Özgün işlevini yitiren karakollardan 5 adedi askerî, 3 adedi ise resmî kurumlar tarafından farklı işlevlerde kullanılmaktadır. Sadece yeniden yapılan Feriye Karakolu özel bir vakfa belirli bir süre için devredilmiş olup, sosyal ve kültürel amaçlı olarak hizmet vermektedir.

İşlev değişikliği nedeniyle askerî karakolların, muhdes bölmeler ve ekler yapılarak öncelikle özgün planlarının değiştirildiği görülmektedir. Beden duvarlarının korunup, özgün kat

döşemelerinin betonarmeye çevrilmesi nedeniyle de yapılar özgün planlarını kaybetmişlerdir. Çırağan Karakolu'nun gabarisi 1 kat ilâvesi ile yükseltilmiş, Yıldız Sarayı (2) ve Mesarburnu karakollarına ise asma kat yapılarak iç mekân düzenleri tamamen değiştirilmiştir. Müdahalelere karşın, Yıldız Sarayı (1), Topçu, Pazarbaşı, Yeniköy karakolları ve Topkapı Sarayı Karakolu (3) olmak üzere 5 yapının özgün planı izlenebilmektedir.

Karakolların cepheleri de çeşitli müdahaleler nedeniyle bazı özgün niteliklerini kaybetmiştir. Arnavutköy Karakolu'nun girişindeki sütunlu saçak kaldırılmıştır. Bazı karakollarda pencere ve kapılar duvar örülerek kapatılmış, muhdes kapı ve pencereler açılmış, özgün demir parmaklıklar çıkarılmış, muhdes giriş saçakları yapılmıştır. Ahşap pencere ve kapı doğramaları özgün bölümlenme biçimi değiştirilerek genellikle plastik olarak yenilenmiştir. Cephelerde dış hava koşullarına bağlı sıvalarda dökülme, nem nedeniyle de çiçeklenme sorunları yaşanmaktadır. Halen kullanılan yapılarda içte ve dışta düzenli olarak sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmasına çalışılmaktadır. Ancak bazı yapıların mimarî kimliğine uymayan renklerde boyandığı görülmektedir.

Karakol cephelerindeki kitabe, tuğra ve Osmanlı armasındaki yazı ve şekiller bazı karakollarda tahrip edilmiştir. Topçu Karakolu'nun kitabe, tuğra ve Osmanlı arması kazınarak yok edilmiştir. Arnavutköy Karakolu'nun da tuğrası kazınmıştır. Maçka Karakolu'nun kitabesi ve yıkılan Bağdat Köşkü Karakolu'nun kitabe ve Osmanlı arması Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır. Cephelerdeki bu mimarî öğelerin dış hava koşulları nedeniyle oldukça tahrip olduğu ve bazı karakollarda uygun olmayan renklerle boyandığı gözlenmiştir. Sadece Yıldız Sarayı (2) ve Mesarburnu karakollarının kitabe ve armaları bilimsel yöntemle temizlenerek renklendirilmiştir.

Karakolların çatı parapetleri ve özgün çatı strüktürleri betonarme döşeme yapılarak değiştirilmiştir. Pazarbaşı ve Mesarburnu karakollarının kırma çatıları kaldırılarak teras olarak düzenlenmiştir. Topkapı Sarayı Karakolu (3)'nun Marsilya tipi özgün kiremitleri alaturka kiremit kaplanarak değiştirilmiş, Maçka ve Yıldız Sarayı (2) karakollarında kiremit yerine eternit kullanılmıştır. Sadece Topçu Karakolu'nun çatısı özgün ahşap malzeme ile yenilenmiş ve çatının bir bölümünde sağlam özgün kiremitler kullanılmıştır. Çalışma kapsamındaki mevcut karakolların çatılarında genellikle kiremit aktarılmasına ihtiyaç duyulduğu, dere, oluk ve yağmur inişi borularının onarılması ya da değiştirilmesi gerektiği gözlenmiştir.

Topçu, Topkapı Sarayı Karakolu (3) ve Yeniköy karakolları ahşap kirişlemeli, Pazarbaşı Karakolu ise volta özgün kat döşemelerini korumaktadır. Diğer karakolların kat döşemeleri ise betonarmeye çevrilmiştir. Yığma kâgir olarak inşa edilen karakollarda strükürel açıdan

gözle görülebilir bir sorun tespit edilmemiştir. Ancak, özellikle 1999 yılındaki depremden sonra yapıların ne şekilde etkilendikleri konusunda ayrıntılı inceleme yapılması gerekmektedir.

Günümüzdeki durumu mimarî açıdan ayrıntılı bir şekilde çizim ve fotoğraflarla belgelenen karakollar, Topçu ve Topkapı Sarayı Karakolu (3)'dur. Resmî kurumların arşivindeki diğer karakollara ait çizimlerin ise yeterli ve nitelikli olmadıkları görülmektedir. Karakol yapıları içinde en çok tahrip olan yapı, uzun süredir kullanılmayan Topçu Karakolu'dur. Bu karakolun restorasyon projesi onaylanmasına karşın kaynak bulunamaması nedeniyle restore edilememektedir. Günümüzde resmî kurumların kullanımında olan karakolların onarımında bazı müdahalelerin Kurul izni dışında gerçekleştiği belirlenmiştir.

5.6 Askerî Fabrikalar

İstanbul'da 1826 yılından sonra, ordunun ihtiyacı olan giyecek ve kullandığı ateşli silâhlarla benzeri eşya ve malzemeleri üretmek ve hazırlamak üzere 4 askerî fabrika inşa edildiği tespit edilmiştir (bkz. EK 14). Osmanlı Devleti'nde geleneksel küçük iş kolları halinde yerel ihtiyaçları karşılayan sanayi özellikle Tanzimat ilânıyla 1840 yılından sonra gelişim göstermiştir. Bu dönemde daha çok ordunun ihtiyacını karşılamak için devlet tarafından yüksek kapasiteyle çalışan büyük tesisler yapılmasına başlanmıştır (Önsoy, 1988: 47).

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan yeni ordu için öncelikle askerî kumaş ve elbiseye ihtiyaç duyulmuştur*. Bu nedenle inşa edilen fabrikalardan 3 tanesi askerî giyecek imal etmek üzere yapılmıştır**. Ordunun ihtiyacı olan silâh ve diğer araç gereç için 15-19. yüzyıllar arasında İstanbul'da çeşitli askerî imalathaneler ve fabrikalar açılmıştır***. Ancak Batı'da savaş tekniklerinin ve sanayiinin gelişmesi üzerine yenilikleri takip etmek ve orduyu askerî teçhizat açısından da modernleştirmek amacıyla 19. yüzyılın ilk yarısında Zeytinburnu Fabrikası inşa edilmiştir.

Modern tekniklerle askerî amaçlı üretim yapan fabrikaların kurulması Osmanlı sanayiinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu tesisler için gereken makine ve teçhizat Avrupa'dan alındığı gibi uzman teknik elemanın olmaması nedeniyle fabrikalarda çalışan işçi ve mühendisler de yüksek ücret ödenerek dışarıdan getirtilmiştir. Hatta hammadde sağlanması işiyle bile yabancılar görevlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle fabrikalara yerleştirilen Avrupa makinelerinde çoğu kez ithal madde kullanarak, Avrupalı uzmanlar nezaretinde Osmanlı malları üretilmiştir. Ancak yabancı uzmanların birçoğu bir süre çalıştıktan sonra devlete maddî anlamda yük olduklarından ve sorun çıkardıklarından işlerine son verilmiştir (Önsoy, 1988: 56). Bu nedenle askerî fabrikalarda çalışacak personeli yetiştirmek için girişimlerde bulunulmuş, askerî sanayi okulları açılmasına çalışılmış, Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.

---

* II. Mahmud (hd 1808-1839) ve Abdülaziz'in (hd 1861-1876) askerî kıyafetlerin değişmesi konusundaki etkileri için bkz. Küçükerman, 1988, s. 74-95.

** 1850 yılında Barutçubaşı Ohannes tarafından Bakırköy'de "Basmahane" adıyla özel girişim olarak kurulan fabrika daha sonra askerî işlevli olarak kullanılmıştır. 1867'de "Harbiye Nezareti Levazımat-ı Askeriye Dairesi"ne devredilen fabrikada bu tarihten sonra yalnız ordu için askerî tipte bez ve kumaşlar dokunmuştur. "Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye Bez Fabrikası" olarak bilinen fabrika daha sonra yenileştirilip genişletilmiş ve 1968'de "Sümerbank Bakırköy Pamuklu Sanayii Müessesesi" adıyla iç piyasa ve M.S.B.'ye yönelik imalatına devam etmiştir (Dölen, 1992: 419-420).

*** Günümüze ulaşamayan ve mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilemeyen askerî fabrikalar için bkz. Müller Wiener, 1992: 53-94. Bu fabrikalardan özellikle Tüfekhane ile ilgili kaynaklarda çelişkili bilgiler vardır. Müller Wiener, Dolmabahçe'deki Tüfekhane'nin 1858 yılında saray tiyatrosu inşa edilirken yıkıldığını belirtmektedir (Müller Wiener, 1992: 69). Öner ise, Dolmabahçe Sarayı'nın "Istabl-ı Amire"sinin (Has Ahır) Tüfekhane yapısının yerine inşa edildiğini, ahırın kapısının üzerindeki 1249/1833-1834 tarihli kitabenin Tüfekhane'ye ait olduğunu, ahırlar inşa edilirken bu kitabenin yerleştirildiğini, Tüfekhane'ye ait bazı duvarların veya bölümlerin ahırlar yapılırken korunarak yeniden düzenlenmiş olabileceğini belirtmektedir. Has Ahırlar, 1947 yılında İnönü Stadyumu inşa edilirken yıkılmıştır (Öner, 1996: 125-126, 129).

Ancak bu okullardan yetişen elemanlar askerî sanayiinin gelişmesinde çok etkili olamamışlardır (Küçükerman, 1988: 73).

Askerî fabrikalar idarî açıdan Harbiye Nezareti'ne bağlanmışlardır. BOA'ndeki belgelere göre bu fabrikalarda üretilen giysi, eşya, ateşli silâhlar vb. araç ve gereçler ihtiyacı olan şehir içindeki askerî birliklere ve diğer kentlerle ordu merkezlerine gönderilmiştir. Fabrikalarda üretilenler İstanbul'da ve Paris, Viyana gibi Avrupa kentlerinde açılan uluslararası sergilerde tanıtılmıştır. Askerî fabrikalarda üretim 19. yüzyılın sonuna doğru idarî ve siyasî sorunlar nedeniyle gerilemiştir.

5.6.1. Günümüzde Mevcut Olan Askerî Fabrikalar

İstanbul'da 1826 yılından sonra askerî fabrika olarak inşa edildiği belirlenebilen 4 yapı/yapı grubundan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Feshane-i Amire ve Zeytinburnu Fabrikası olmak üzere 3 tanesi günümüze ulaşabilmiştir.

5.6.1.1 Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası

Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Beykoz İlçesi'nde ve 55 pafta, 441 ada, 2 parseldedir. Fabrika, günümüzde 18.2705 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 80)

1810 yılında özel mülk olan bir tabakhane, II. Mahmud döneminde (hd 1808-1839) satın alınarak orduya devredilmiştir. 1816 yılında "Beykoz Techizat-ı Askeriye Fabrikası" adıyla işletilen fabrikada ordu için gereken palaska, kütüklük ve koşum takımları üretilmiştir. 1826 yılında aynı bölgede yeni bir tesis kurularak keçi derisinden yeni tip el işi askerî kundura yapımına başlanmıştır*. Fabrikanın ürünleri 1856 yılında "Uluslararası Paris Fuarı"nda sergilenmiştir. 1872 yılında buhar makineleri ile üretime geçilen fabrikanın ürünleri, 1887 yılındaki "Uluslararası Viyana Fuarı"nda altın madalya ile ödüllendirilmiştir. Ancak fabrikanın üretimi I. Dünya savaşı sırasında azalmıştır** (Küçükerman, 1994: 197). BOA'nde, 1262-1335/1846-1917 tarihleri arasındaki döneme ait fabrikanın kullanımıyla ilgili çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 80, Çzg.1).

---

* Bu fabrikadan başka, Beyoğlu Kışlası içindeki kundura atölyesinde de üretim yapılmıştır. M. Bernard adındaki bir yabancının yönetiminde faaliyet gösteren atölyede, Avrupa kalitesinde askerî ayakkabılar imal edilmekteydi. 1863 yılında yapılan "İstanbul Uluslararası Sergisi"ne gönderilen 4 çift ayakkabı başta Abdülaziz olmak üzere ziyaretçilerin büyük takdirini kazanmıştı (Önsoy, 1988: 88).

** Fabrikada, 1870 yılında günde 300 çift ayakkabı üretilmekteydi. 1912 yılında yapılan teknik iyileştirme sonrası günlük üretimi 1.000 adet deri ve 2.000 çift ayakkabıya ulaşmıştır. 19. ve 20. yüzyılda savaşlar için farklı ayakkabılar üretilmiştir. Doğu bölgesinde buz ve karda yürümeyi sağlayan özel botlar ve çöl savaşları için özel tasarımlar yapılmıştır. Döküm fabrikalarında kullanılmak üzere tahta tabanlı güvenlik ayakkabıları, su geçirmez avcı botları, özel çizmeler de bu ürünlerden bazılarıdır (Küçükerman, 1994: 197).

1923 yılında "Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü"ne bağlanan fabrika, 1925'te "Sanayi ve Maadin Bankası"na devredilmiş, 1933'te "Sümerbank Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi", olarak anılan fabrika son olarak da "Sümerbank Holding A.Ş. Beykoz Deri ve Kundura Sanayi İşletmesi" adını almıştır. Fabrikada, yalnız askerî değil iç piyasa için de deri ve ayakkabı üretimi yapılmıştır (Küçükerman, 1994: 197). 2002 yılında üretimine son verilen fabrika günümüzde özelleştirme kapsamında olduğundan kapalıdır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 76,80)

20. yüzyıl başına ait haritalarda görüldüğü gibi fabrika deniz kenarında, ayrık ve bitişik düzende inşa edilmiş kâgir/yarı kâgir, tek ve 2-3 katlı yapılardan oluşmaktadır. Fabrika alanında cami, su deposu, çeşme ve süs havuzları da bulunmaktadır (bkz. H.1-2, F.1-3). Fabrikanın güneydoğusunda, yol üzerinde yapılan kemerli bir kapının cephesindeki 1280/1863-1864 tarihli kitabeye göre, "*klora-hâne*" ve "*dikim-hâne*" olarak inşa edilen bir yapı vardır*. 20. yüzyıl başına ait bir haritada "*dikim-hâne*", diğerinde ise "*Metruk Kışla Binası*" olarak gösterilen yapı "U" şeklinde, 2 katlı ve kâgir olarak inşa edilmiştir (bkz. H.1-3, F.4-5). BOA'nde, burada yapılan üretimle ilgili 1281/1864 ve 1319/1901 tarihli bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 80, Çzg.1). Özelleştirme kapsamındaki fabrika kapalı tutulduğundan, yerinde mimarî inceleme ve çalışma izni alınamamış, bu nedenle günümüze hangi yapıların ulaştığı ve bu yapıların mevcut durumları tespit edilememiştir (bkz. Ç.1).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 76)

Fabrika, G.E.E.A.Y.K.'nun 14-12-1974 tarih ve 8172 sayılı kararı ile tespit ve ilan edilen, 24-06-1983 tarih ve 15175 sayılı karar ile de sınırları belirlenen (Doğal ve Tarihî Sit) Boğaziçi Sit Alanı öngörünüm bölgesindedir**. Sümer Holding A.Ş'ye ait fabrikanın Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 07-04-2004 tarih ve 2004/29 sayılı kararına göre satışına karar verilmiş ve bu karar 10-04-2004 tarih ve 25429 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Fabrikanın bulunduğu parsel, III Numaralı K.T.V.K.K.'nun, 27-07-2004 tarih ve 14823 sayılı karar

---

* Küçükerman, kitabedeki "*klora-hâne*" olarak okunması gereken kelimeyi, "*kavrahane (?)*" olarak yazmıştır (Küçükerman, 1988: 237). Fabrikaya ait iki kitabe için bkz. Küçükerman, 1988: 174. III Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmada tescilli olduğu öğrenilen yapının mevcut dosyasına ulaşılamadığından tescil tarihi ve diğer Kurul kararları hakkında bilgi elde edilememiştir. Yapının, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından rölöveleri ve restitüsyon, restorasyon projeleri hazırlanmaktadır.

** III Numaralı K.T.V.K.K., 11-08-1999 tarih ve 1774 sayılı, daha sonra 26-02-2004 tarih ve 398 sayılı yazılarıyla parseldeki tüm yapılar ve ağaçlar ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılarak Kurul'a iletilmesini istemiştir. Ancak istenen belgeler Kurul'a iletilmemiştir.

yazısıyla* tescil edilmiştir. Fabrika alanında ihtiyaçlar doğrultusunda bazı yeni yapılar inşa edilmiştir.

5.6.1.2 Feshane-i Amire

Feshane-i Amire, Eyüp İlçesi'ne bağlı Cezr-i Kasım Semti'nde, Defterdar Caddesi üzerinde ve 20 pafta, 143 ada, 9 parseldedir. Fabrika, günümüzde 41.548,50 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 77,80)

Feshane-i Amire, II. Mahmud döneminde (hd 1808-1839) inşa edilmiştir**. "Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu" askerlerinin giymesi gereken fesleri üretmek amacıyla kurulan fabrikada fesin yanı sıra aba ve halı üretimi de yapılmıştır***. 1843'te yeniden düzenlenen Feshane, bir dokuma fabrikasına dönüştürülerek "Darphane-i Amire"ye bağlanmış (Dölen, 1994: 297), yönetimi Belçikalı uzmanlara bırakılmıştır (Önsoy, 1988: 50). Fabrikada İngiltere, Fransa ve Belçika'dan gelen makineler kullanılmıştır. 1849'da fabrikanın işletilmesi "Hazine-i Hassa"ya devredilmiştir. 1866 yılında çıkan yangında buhar dairesi dışında tümü yanan fabrika, 1868 yılında aynı yerde yeniden inşa edilmiştir (Dölen, 1994: 297). Fabrika, doğu cephesinde giriş kapısı üstündeki 1303/1885-1886 tarihli kitabesine**** göre (bkz. F.6), II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1909) genişletilmiştir.

---

* Fabrikanın bulunduğu parsel son olarak, değişen ismiyle, III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Bölge Kurulu'nun, 06-08-2004 tarih ve 29 sayılı karar yazısıyla tescil edilmiştir.

** Feshane'nin inşası için Eyüp'te Defterdar İskelesi'nde bulunan Beyhan Sultan Sarayı'nın yeri, burada bulunan büyük bir su deposu ve Kırkçeşme suyundan bir lüle su bulunması nedeniyle uygun bulunmuştur (Dölen, 1992: 406). Fabrikanın inşa tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Dölen, 1308/1892 tarihli "*Servet-i Fünûn*" Dergisi'nden aktararak Feshane'nin 1250/1834-1835 yılında Kadırga'da, Cündî Meydanı'nda kurulduğunu, bu tarihten 3 yıl sonra Defterdar'daki Hibetullah Sultan Sarayı'na taşındığını yazmaktadır (Dölen, 1992: 409-410). Ancak Dölen başka bir kaynakta fabrikanın 1833'te Eyüp'teki yeni yerine yerleştiğini ifade etmektedir (Dölen, 1994: 297). Koçu ise, yapıya ait 1252 tarihli kitabeleri de ekleyerek Feshane'nin Kadırga'da 1252/1836 yılında bir konakta açıldığını, 1839 yılında Eyüp'teki yerine taşındığını yazmaktadır (Koçu, 1966: 4340,4342). Önsoy da Feshane'nin 1833'te Kadırga'da kurulduğunu, 1839 yılında Eyüp'teki yerine geçtiğini belirtmektedir (Önsoy, 1988: 50).

*** Askerler için önceleri Tunus, Mısır ve Avrupa'dan fes getirtilmeye başlanmıştır. Ancak sürekli fes ithali uygun görülmediğinden, Kadırga'daki Feshane'de yerli üretime geçilmiştir. Burada yapılan üretim ihtiyacı karşılayamadığından ve pahalıya mal olduğundan Bursa, Edrine ve daha sonra Selanik'te de fes imal edilmiştir. Fesler, Tunus feslerinin kalitesine ulaşamadığından 1830'da Fes Nezareti kaldırılarak bir süre dışarıdan fes alınmıştır. Tunus'tan getirtilen ustaların yetiştirdiği kalfalarla üretim yapılan Kadırga'daki bina yetersiz kalınca Eyüp'te fabrika kurulmuştur. Feshane'de, 1848-1850 yılları arasında, 30.000 m çuha ve 400.000 fes üretilmiştir. 1860'larda ise, büyük bölümü askerî kumaş olmak üzere yılda 216.000 m dolayında kumaş ve günde 1.300-1.500 adet fes imal edilmiştir (Dölen, 1994: 297).

**** Fabrika için II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde yazılan iki kitabe yazısı günümüzde mevcut değildir (Kitabe yazıları için bkz. Haskan, 1996: 353-354). Yapının doğu cephesinde mevcut olan ve manzumesi şair Muhtar tarafından yazılan 10 mısralı kitabesi ise şöyledir:

Mihr-i rahşân-ı hilâfet ser-encâm-ı leşker / Eyledi cünd-i zafer peykerini ser-tâ-pâ / Sun'-i tedbîr-i terakki lûtfundan / Birisi tâc-ı mücevher birisi ser-tâ-ser / Eski fes-hâneyi tevsî' ederken kıldı cedîd 1303" / Âsmân-câh Hamîd Hân-ı mukaddes dîhîm / Câme-pûş-ı nesek-i (?) nûr-ı nizâm ü tanzîm / Menba'-ı sevb-i cüyûş oldu bu binâ-yı azîm / Kıldı Muhtâr iki târih-i mükemmel terkim / Cündine yaptı çuka fabrikası şâh-ı kerîm 1303"

1894 ve 1916 yıllarında da genişletilen fabrikada, 1895 yılında çırak ve işçi yetiştirmek amacıyla bir sanayi sıbyan mektebi açılmıştır. 1877'de "Bâb-ı Seraskerî"nin yönetimine verilen fabrika, 1921 yılına kadar "Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye"ye bağlı olarak "Fes ve Melbusat-ı Askeriye Fabrikası" adıyla çalıştırılmıştır (Dölen, 1994: 298). BOA'nde fabrikanın inşası, genişletilmesi ve kullanımıyla ilgili 1252-1329/1836-1911 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 80, Çzg.3). Fabrika, 1925'te "Sanayi ve Maadin Bankası"na devredilmiş ve bankanın kurduğu "Feshane Mensucat T.A.Ş." tarafından işletilmiştir. 1937'de ise bu şirket kapatılarak idare "Sümerbank"a verilmiştir. Fabrika, "Defterdar Yünlü Sanayii Müessesesi" adıyla üretimine devam etmiş ve burada sadece kumaş değil yedek parça ve çeşitli makineler de yapılmıştır (Dölen, 1994: 298).

Fabrika yapılarından günümüze ulaşan eski dokuma salonunun (bkz. F.2) bulunduğu yapı, 1992 yılında müze ve sanat merkezi olarak kullanılmak üzere yeniden düzenlenmiştir. Uzun bir süre işlevsiz kalan yapı, 1998'deki onarımdan sonra 1999 yılında "Feshane Uluslararası Fuar, Kongre ve Kültür Merkezi" adıyla hizmete açılmıştır. 2004 yılı başından itibaren kullanılmayan yapının Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilerek "Kent Müzesi" olarak düzenlenmesi söz konusudur.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 77)

Haliç kıyısında düz bir alanda yer alan fabrika, 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*Fes-hâne*" adıyla dikdörtgen şeklinde tek bir yapı olarak gösterilmiştir (bkz. H.1). 1868'de ikinci kez inşa edilen ve 1894 yılında Mimar Kirkor Balyan tarafından genişleterek yenilenen fabrika ayrı pavyonlar biçiminde inşa edilmiştir (Dölen, 1994: 298) 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'na ve 19. yüzyılın son çeyreğine ait fotoğraflara göre fabrika ayrık ve bitişik düzende inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır (bkz. H.2, F.1,3). Fotoğraflarda, günümüzde mevcut olan büyük dokuma salonunun güneyinde tek katlı, dikdörtgen şeklinde bazı yapılar görülmektedir*. Dokuma salonun hemen yanındaki ilk yapının doğu cephesinde yarım daire kemerli ve söveli büyük açıklıklar, iki bölümlü ve ışıklıklı beşik çatı ile örtülü yapının üçgen çatı alınlığında da yarım daire kemerli pencereler vardır. Bu yapının güneyinde 2 katlı başka bir yapı ve devamında yine tek katlı, dikdörtgen şeklinde ve yarım daire kemerli pencereleri olan başka bir yapı seçilmektedir. Cepheleri sıvalı ve boyalı, kâgir olarak inşa edilmiş yapılar grubunun dikdörtgen kesitli iki büyük bacası vardır (bkz. F.1,3). Bu yapılardan günümüze sadece büyük dokuma salonunun olduğu yapı ulaşabilmiştir.

* Küçükerman, bu yapıları buhar kazanları olarak tanımlamıştır (Küçükerman, 1988: 214).

Dokuma Salonu Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklinde ve tek katlı olarak inşa edilen yapı 63x133 m boyutlarındadır. Dört cephesinde ayrı birer girişi olan yapının doğu cephesindeki girişi dışarıya taşırılarak vurgulanmıştır (bkz. Ç.3). Özgün planı kuzey yönünde tek büyük bir mekân ve güney yönünde bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır.

Cephe düzeni: Yapı, Neoklasik üslûpta ve doğu cephesindeki girişe göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Yapıdaki pencere ve kapı açıklıkları yarım daire kemerli olup, kemerler söve ile çevrilmiştir (bkz. F.5,8-10). Doğu cephesindeki giriş kapısı iki yanda bulunan mermer sütun çiftleriyle vurgulanmıştır. Kapının üstünde, II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı armasının yanlarında iki bölümlü kitabe bulunmaktadır. Giriş kapısı aksında, saçak seviyesinde "S" şeklinde kıvrımlarla desteklenen pilastrlar arasında, ortasında tuğra madalyonu olan yarım daire kemerli bir tepelik vardır (bkz. F.5-6). Pencerelerin üstünde ve saçakta profilli silme, çatıda düz bir parapet yapılmıştır. Yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 135 cm'dir*. Çatıyı, Belçika'dan getirilen "*PROVIDENCE MARCHIENNE BELGIQUE*" yazısı damgalı, 25 cm çapında 274 adet döküm kolon taşımaktadır. Yapının giriş koridorundaki döküm kolonların gövdesi yivlidir. Çatıda "I" profilli putreller kullanılmıştır (bkz. F.14-19).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 77)

Feshane-i Amire, G.E.E.A.Y.K.'nun 15-01-1977 tarih ve 9591 sayılı kararı ile belirlenen Sit alanı içine alınmıştır**. Ancak 1986 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Haliç çevre düzenlenmeleri yapılırken fabrikayı oluşturan tarihî yapılar, büyük dokuma salonu hariç tamamen yıkılmış, (Dölen, 1994: 298) (bkz. Ç.1-2, F.7) günümüze ulaşan dokuma salonu yapısı Belediye'nin mülkiyetine ve kullanımına verilmiştir***. I Numaralı K.T.V.K.K., 26-02-1992 tarih ve 3490 sayılı kararıyla bu yapının koruma grubunu II olarak belirlenmiştir. Ancak çeşitli dönemlerde yapılan müdahaleler nedeniyle yapının özgün planını ve bazı cephe

---

* Fabrika yapılarından çuha sobası binasının inşası hakkında müteahhit Kirkor Efendi ile Hazine-i Hassa İdare Meclisi arasında yapılan, 19. yüzyıl sonuna ait 15 maddelik bir inşaat sözleşmesinde dönemin kâgir yapım tekniği hakkında özgün bilgiler bulunmaktadır (Küçükerman, 1988: 208-211).

** Bu karar yazısında, 9 parseldeki eski tonoz yapı (Defterdar Fabrikası'na ait) tescil edilmiş; K.T.V.K.Y.K.'nun 13-03-1986 tarih ve 2049 sayılı kararında, "Defterdar Yünlü Fabrikası'na ait ekli krokide işaretli olan fabrika binasının tonozlu bina üzerindeki köşk odasının korunması gerekli kültür varlığı olarak tesciline" ibaresiyle rölövesi istenen yapıların "Teknoloji Müzesi" veya "Teşhir Salonu" olarak kullanılması önerisi uygun bulunmuştur (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

*** Günümüzde mevcut yapının bulunduğu alan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olup, 10-04-1988 tarihinde "Haliç Yeşil Saha Kamulaştırma Alanı" içinde kaldığından kamulaştırılmıştır. 9 ve 30 parseller, 18-04-1988 tarihinde park ve yol olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne terk edilmekle Tapu Sicili'ne terkin edilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

özelliklerini yitirdiği görülmektedir. Dokuma salonu yapısı, ilk olarak 1949 yılında elektrik kontağından çıkan bir yangında hasar görmüş ve onarılmıştır (Dölen, 1992: 411).

Yapı, kapsamlı olarak 1992 yılında "Modern Sanatlar Müzesi" olarak kullanılmak üzere restore edilmiştir*. Bu onarımda, muhdes ekler kaldırılmış, dokuma salonunun kuzey yönündeki mekân ile koridor arasına kavisli bir duvar inşa edilerek bu bölüm fuaye olarak düzenlenmiştir (bkz. Ç.3, F.14). Çatı üst örtüsü alüminyum paneller kaplanarak yenilenmiştir. Yapının kuzeyine yeni işlev gereği servis binaları inşa edilmiştir (bkz. F.11). Ancak dolgu zeminin yol açtığı kayma önlenemediğinden yapının strüktürel sorunları giderilememiş, müze işlevi verilemeyen yapıda, bu dönemde sadece "İstanbul Bienali" gerçekleştirilebilmiştir.

1998 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yeniden elden geçirilmesine karar verilen yapıda onarıma başlanmıştır**. Öncelikle zeminden gelen ve yapının içine girerek 60 cm yüksekliğe kadar çıkan suyu kesmek için yapının üç cephesinde "jet grout" yöntemiyle geçirimsiz bir perdeleme yapılmıştır. Yapının etrafında yapılan drenajla zemin suyunun temelden 70 cm aşağıda sabit tutulmasına çalışılmıştır***. Bu onarımda ayrıca, 1992 yılında onaylanan rölöve ve restitüsyon projesine uymayan ekler kaldırılmıştır. Duvarlarda raspa yapılmış, bazı kolonlardaki hasarlar giderilmiş, çatı elden geçirilmiş, iç kapılar, pencere ve kapı söveleri değiştirilmiştir****.

Bu onarımda doğu cephesindeki giriş kapısı zamanla yıkıldığından ve parçalarının tamamına yakını yok olduğundan eski fotoğraflardan hareketle kapı yeniden yapılmış ve zemini enjeksiyon yapılarak güçlendirilmiştir. Ancak bu rekonstrüksüyonda, 19. yüzyıla ait fotoğrafta giriş kapısının yanında görülen iki pencere yerine muhdes iki kapı açılmıştır (bkz.

---

* I Numaralı K.T.V.K.K., 26-02-1992 tarih ve 3490 sayılı kararıyla, yapının kültür ve sanat merkezi işlevli olarak kiraya verilmesini uygun bulmuş, koruma grubunu II olarak belirlemiş, rölövesini ve restitüsyon projesini onaylamıştır. 20-05-1992 tarih ve 3709 sayılı karar yazısıyla da, teklif projesi ve sistem detayları prensip olarak uygun bulunmuş, teknik gereksinim raporu, 1/20 sistem detayı, 1/20 maketi, renklendirilmiş maketi ve cephe çizimleri istenmiştir. Feshane, Paris'teki bir gar binası olan yapıyı "Musée D'Orsay" olarak restore eden Gae Aulenti'nin danışmanlığında, müze olarak düzenlenmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** I Numaralı K.T.V.K.K., 17-12-1997 tarih ve 9141 sayılı karar yazısında, Feshane ve çevresini içeren önerinin uygun olmadığını; binada oturmalar olduğundan zeminle ilgili jeoteknik araştırmaların ve binanın nemden, su altında kalmaktan korunabilmesi için drenaj çalışmalarının en kısa sürede yapılması gerektiğini; 1/50.000 Nazım İmar Planı'nın, kadastral paftanın ve kamulaştırma amacının belirlenebilmesi için kamulaştırma belgelerinin Kurul'a iletilmesi istendiğini belirtmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan). 1998 yılı onarımları bu kararlar doğrultusunda, Güryapı A.Ş. tarafından yapılmıştır.

*** Perdeleme çalışması Y.T.Ü.'nin öğretim üyelerinin danışmanlığında, drenaj ise İ.T.Ü.'nin öğretim üyelerinin hazırladığı projeye göre yapılmıştır (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

**** Çatıyı taşıyan kolon ve putreller, M.S.Ü. Geleneksel Türk Sanatları öğretim üyeleri tarafından yapılan araştırmaya göre, krem rengine boyanmıştır. Çatının içten görünen ahşap kaplamaları yenilenmiş; dere ve mahyalarda, plastik yağmur inişleri çinkoya çevrilmiş, yağmur suyu bir kanala alınarak drenaja bağlanmıştır. Plastik doğramalı iç kapılar yerine ahşap doğramalı kapılar takılmış, cephelerdeki beton söveler küfeki taşından yapılarak değiştirilmiştir. Yapı içindeki her türlü tesisat ileri teknoloji ile yenilenmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

F.5-6). Yapının içinde çeşitli mekânlar oluşturulmuş* (bkz. F.13,15), etrafında ise çevre düzenlemesi kapsamında bir otopark ile Haliç kıyısına bir motor iskelesi yapılmıştır.

Feshane-i Amire, Sit alanı içinde ve döneminin önemli sanayi yapılarından olmasına karşın fabrikanın diğer yapıları dokuma salonu yapısı hariç yıkılarak yok edilmiştir. Günümüze ulaşan yapı ise kapsamlı iki büyük onarım geçirmiştir. İkinci onarımda yapının strüktürel sorunları giderilmeye çalışılmıştır. Bu müdahale kapsamında içeride yapılan bazı düzenlemeler nedeniyle özgün plan bozulmuş olmakla birlikte bu ekler kaldırılabilir niteliktedir. Yapının, yeni bir işlev verilmesi ve bunun sürdürülememesi ile ilgili bazı işletme sorunları vardır. Son dönemde yapıyı kullanım hakkının İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden alınarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na verilmesiyle ilgili girişimler henüz sonuçlanmamıştır. Bu değişikliğin yapıya ne şekilde yansıyacağı konusu ise belirsizlik taşımaktadır.

5.6.1.3 Zeytinburnu Fabrikası

Zeytinburnu Fabrikası, Zeytinburnu İlçesi'ne bağlı Zeytinburnu Merkez Semti'nde, Demirhane Caddesi ile Kennedy Caddesi arasında ve 85/1 pafta, 774 ada, 6 parseldedir. Fabrika, günümüzde 128.121 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 78,80)

Zeytinburnu Fabrikası'nın inşasına ne zaman başlandığı tespit edilememekte, ancak inşaatın Abdülmecid döneminde, 1845-1846 yılları arasında devam ettiği bilinmektedir** (İlgürel, 1989: 160). Fabrikayı kurmak için gereken araç, gereç ve makineler, Barutçubaşı Hoca Ohannes Dadyan Efendi tarafından Londra'dan getirtilmiştir (İlgürel, 1989: 158). Fabrikanın tesis ve montajını ise, İngiliz mühendis William Frin üstlenmiştir*** (İlgürel, 1989: 159). Fabrikanın önemli bir birimi olan kâgir izabe fırını (maden ergitme ocağı) ve dökümhane 1846 yılında tamamlanarak, Büyükada'daki maden ocağından getirtilen demirin eritilmesine başlanmıştır (İlgürel, 1989: 162).

---

* Dokuma salonu yapısının güney bölümünde "El Sanatları Çarşısı", "Sadabad Salonu", "Kahveli Çarşı" ve "Restaurant" açılmış, ahşap taşıyıcılı küçük dükkânlar yapılmıştır. Üst katta ise, asma kat yapılarak idarî birimlere yer verilmiştir. Kuzeye bakan mekân ise bölünmeyip, "II. Mahmud Sergi Salonu" adıyla sergileme alanı olarak düzenlenmiştir. Salonun döşemesi yerden yükseltilmiştir.

** Önce İzmit'te kurulması düşünülen fabrikanın daha sonra Avrupa'daki fabrikalar tarzında ve Zeytinburnu'nda, yaptırılmasına karar verilmiştir (İlgürel, 1989: 158).

*** İngiltere'den gelen Mösyö Hetk isimli bir fabrikatör, saray kalfası Hoca Karabet ve Rıza adında bir görevli de fabrikanın kurulmasında çalışmışlardır (İlgürel, 1989: 160). Tuğlacı'ya göre, fabrika Garabed Balyan tarafından yapılmıştır. Tuğlacı, fabrikanın yapımı sırasında İstanbul'da bulunan İngiliz gezgin Mc Farlane'den aktararak, fabrikanın yapımının İmparatorluk fabrikalarının makinelerini sağlayan ve işlerini takip eden Barutçubaşı Dadyan Biraderler tarafından yönetildiğini; Avrupa'dan getirilen çok sayıdaki usta, işçi ve mühendislerin paralarını alamadıklarından kısmen dağıldıklarını; fabrikanın bacasını İngiliz uzmanların yanlış hesaplarına göre yapan Garabed Balyan'ın uyarılarının dikkate alınmaması nedeniyle bacanın yıkılıp birçok işçinin öldüğünü belirtmiştir (Tuğlacı, 1993: 300).

Avrupa'da 1848 yılında yaşanan siyasî bunalımdan etkilenen fabrika, ilk yıllar zarar etmiştir. 1850'den sonra faaliyetini arttıran fabrikada buhar makineleri, pompalar, küçük işletmeler için gerekli cihazlar, top ve silâh parçaları üretilmiştir*. 19. yüzyılın ikinci yarısında tamamen bir silâh ve mühimmat fabrikasına dönüşen ve bu dönemde "Zeytinburnu Silah Fabrikası" olarak anılan fabrikada, Tophane-i Amire için imalât yapılmıştır. 1861 yılında Sultanahmet'te açılan sergide, bu fabrikada yapılan ürünler tanıtılmıştır. Aynı dönemde fabrikaya bağlı bir de meslek okulu açılmıştır. Fabrika, 1900 yılında doğrudan orduya bağlı bir mühimmat fabrikasına dönüştürülmüştür (Anonim, 1995: 488).

BOA'nde, fabrikanın kullanımıyla ilgili, 1269-1334/1853-1916 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 80, Çzg.5). Fabrikanın üretimi, verimli bir madenden uzakta bulunması, kötü işletilmesi, Avrupa ile rekabet ve devletin siyasî sorunlarından dolayı gerilemiş (İlgürel, 1989: 164), I. Dünya Savaşı ve mütareke döneminde kapatılmıştır. 1936 yılında Fevzi Çakmak tarafından yeniden faaliyete geçirilen fabrika 1948 yılında "Ordu Donatım" sınıfına devredilmiş olup, günümüzde "I. Ordu Bakım Merkezi Komutanlığı" adıyla hizmet vermekte ve ordunun araç-gereçlerinin bakım ve onarımları ile bazı üretimler burada yapılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 78,80)

Fabrika, Marmara Denizi ile tren yolu arasında, geniş bir arazi üzerinde kurulmuştur. BOA'nde, fabrikanın genişletilmesi ve yapıların inşası ile ilgili, 1261-1324/1849-1906 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 80, Çzg.4). 5 Ekim 1918 tarihli Alman Sendika Haritası'ndan, fabrikanın ayrık ve bitişik düzende inşa edilmiş yapılardan oluştuğu görülmektedir. Bu haritanın üzerindeki yazılardan fabrikada hangi birimlerin olduğu ve yapıların işlevleri hakkında bilgi elde edilebilmektedir** (bkz. H.1-5). Bu yapılardan günümüze ayrık ve bitişik düzende 8 yapı ve yapı grubu ulaşabilmiştir*** (bkz. H.6). Fabrikanın deniz kıyısındaki rıhtımı, iskelesi ve çevresindeki diğer yapılar da

---

* Tuğlacı, Dadyan Kardeşler'in 1848'de İngiliz gemi mühendisi Phillips'in çizdiği planlara uygun olarak, bu fabrikada yapılan "Eser-i Hadid" adlı zırhlı geminin ilk yerli yapım olduğunu belirtmiştir (Tuğlacı, 1993: 300). 1863 yılında yapılan "İstanbul Uluslararası Sergisi"nde bu fabrikada yapılan yivli toplar, çeşitli çap ve markada 140 kadar ateşli silâhlar sergilenmiştir (Önsoy, 1988: 89). İstanbul sokaklarının havagazı ile aydınlatılmasında kullanılan özel demir direkler fabrikanın dökümhanesinde dökülmüş, Ihlamur Köşkü'nün bahçesindeki 18 ayak yüksekliğindeki dökme demirden çeşme de bu fabrikada yapılmıştır. Ayrıca demir boru, çelik ray, pulluk, bağ ve bahçe âletleri, koşum takımları da burada üretilmiştir (İlgürel, 1989: 164).

** Müller Wiener, tesisin planı ve görünüşünü gösterecek belgelere ulaşılamadığını, fabrikanın 1901'de mühimmat fabrikasına dönüştürüldükten sonraki durumu hakkında bilgi bulunmadığını, sahasının orduya ait olduğunu yazmaktadır (Müller Wiener, 1992: 78).

*** 1918 tarihli haritalardaki ve günümüzde mevcut yapıları tanımlayabilmek için yapılara numara verilmiştir.

günümüzde mevcut değildir* (bkz. H.2-3, F.1-4). Bu alan doldurularak sahil yolu haline getirilmiş ve fabrikanın denizle olan ilişkisi kesilmiştir.

1. Yapı

1918 tarihli haritada (2) numara ile "*muhafaza bölüğü koğuşları*" olarak gösterilen fabrikanın kuzeyindeki yapı, fabrika alanı giriş kapısının yanına inşa edilmiştir (bkz. H.5-6). Dikdörtgen şeklindeki tek katlı yapının özgün planı belirlenememiştir. Yapının pencere ve kapı açıklıkları yarım daire kemerlidir. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.7-8). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda, beden duvarı kalınlığı batı cephesinde 87, doğu cephesinde 65 cm'dir.

2. Yapı

1918 tarihli haritada (42) numara ile "*büyük havuz*" olarak gösterilen ve fabrika alanının batısında yer alan yapı (bkz. H.5-6), kareye yakın boyutlarda bir kaide ve onun üstünde daha küçük boyutlu daire planlı bir bölümden oluşmaktadır. Kaide ve üst bölüm arasında profilli silme, kaide kısmında yarım daire kemerli geniş bir açıklık yapılmıştır (bkz. F.9-10). Bu açıklıktan alt kottaki bölüme ulaşılmaktadır. Yığma kâgir yapının kaidesi kesme taş ve tuğla malzeme ile almaşık örgüde inşa edilmiştir. Daire planlı üst bölüm ise dolu tuğla ile örülmüştür. Kaidenin cephelerinde 154 cm boyunda metal kılıçlar görülmektedir.

3. Yapı Grubu

Fabrika alanının ortasındaki bu grup, birbirine bitişik olarak inşa edilmiş 2 yapıdan oluşmaktadır. 1918 tarihli haritada 1. yapı ise (23-26) numaralar ile "*buhâr kazganları, demir hâdde-hânesi, şâh-merdân ocakları ve buhâr kazganları, bakır hâdde-hânesi*" olarak, 2. yapı ise (18-22) numaralar ile "*kılıç-hâne, buhâr kazganları, kundak fabrikası tesviye-hânesi, büyük çark-hâne, serî' atışlı kundak fabrikası*" olarak gösterilmiştir (bkz. H.5-6). Ancak 1. yapının kuzey ucundaki bölümün daha sonra değiştirildiği anlaşılmıştır (bkz. H.4,6, F.11).

Günümüzde mevcut olan dikdörtgen şeklindeki tek katlı 1. yapı 27.70x71.20 m boyutlarındadır. Özgün planı doğu yönünde tek bir mekân ve bu büyük mekândan bir duvarla ayrılan ve batıya bakan diğer mekânlardan oluşmaktadır. Doğudaki mekânda 4 adet ceraskal (vinç) vardır (bkz. F.22). Yapının kapı ve pencereleri yarım daire kemerlidir (bkz. F.11,16). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 114-118 cm'dir. Güney yönünde

* Tuğlacı'ya göre, 1881'de ve 1900'de dökümhanenin yakınına inşa edilen fişekhaneler ile 1900'de yine dökümhanenin bitişiğine savaş araç ve gereçlerinin üretimi için yapılan bina (Tuğlacı, 1993: 301) günümüzde mevcut değildir. Haritada (21) numara ile "*müdîriyyet dâiresi*" olarak gösterilen yapı (bkz. H.4, F.6) 1983 yılında yanmıştır (Tuğlacı, 1993: 301).

bir duvarla ayrılan dikdörtgen şeklindeki 2. yapı da tek katlı olup 49.60x52.75 m boyutlarındadır. Duvarlarla ayrılmış bazı mekânlardan oluşan yapının özgün planı belirlenememiştir. Bu yapının da kapı ve pencereleri yarım daire kemerlidir (bkz. F.12-13) Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda da beden duvarı kalınlığı 126 ve 115 cm'dir. Burada bulunan dökümhanenin üzeri tonoz örtülüdür (bkz. F.18). Cepheleri sıvalı ve boyalı olan bu yapı grubunun üstü ahşap makaslı, beşik çatı ile örtülmüştür. 2. yapıda ahşap çatıyı 36x35 cm kesitli ahşap dikmeler taşımaktadır (bkz. F.17,19-21).

4. Yapı Grubu

Fabrika alanının güneyindeki bu yapı grubu, birbirine bitişik olarak inşa edilmiş tek katlı birimlerden oluşmaktadır. Bu yapı grubu 1918 tarihli haritada (25-35) numaralar ile "*şarjör ve mukavvâ kutu dâiresi, kovan birinci ameliyyât dâiresi, kovan ikinci ameliyyât dâiresi, dinomo dâiresi, kurşun ve kovan-hâne dâiresi, imlâ dâiresi, çinko sandık dâireleri, fişek fabrikası, kurşun ve gömlek i'mâlât-hânesi, kurşun presleri, kapsül i'mâlât-hânesi*" olarak gösterilmiştir (bkz. H.5-6).

İki bölüme ayrılabilecek yapı grubunun birinci bölümü 16.50x133 m, ikinci bölümü ise 38.25x95.25 m boyutlarındadır. Tüm birimlerin özgün planları hakkında bilgi elde edilememiştir. Ancak bazı bölümlerin, birbirine bitişik ve paralel olarak uzanan tek ve büyük mekânlardan oluştuğu söylenebilir. Yapıların giriş kapıları düz atkılı, pencereleri ise basık kemerlidir (bkz. F.8,23-24,26,37). Tüm yapı birimlerinin cepheleri sıvalı ve boyalı olup, üstü kiremit kaplı, bazı birimlerde ışıklıklı beşik çatılarla örtülmüştür.

Yığma kâgir olarak inşa edilen yapı grubunun birinci bölümünde beden duvarı kalınlığı, doğu cephesinde 96 cm, kuzey cephesinde 79 cm, ikinci bölümün kuzey cephesinde 50-55 cm ve 80 cm'dir. Duvarlarda 10x22x6 cm boyutlarında dolu tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılarda ahşap ya da metal taşıyıcı direkler, ahşap ya da metal makaslı çatı strüktürlerini taşımaktadır. Çeşitli birimlerde 20x35 cm, 24x24 cm ve 26x27 cm kesitli ahşap taşıyıcılar kullanılmıştır. Metal kolonlar ise 21 cm çapındadır (bkz. F.25,27-35,38).

5. Yapı (Hamam)

Fabrika alanının güney ucunda ayrık düzende inşa edilen hamam soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve külhan (su deposu) bölümlerinden oluşmaktadır. Ilıklıkta tuvalet birimlerine, haçvari planlı sıcaklığın dört köşesinde halvetlere yer verilmiştir (bkz. F.44,46). Ilıklık ve sıcaklık bölümündeki halvetlerin üstü tonozla, sıcaklık bölümü ise kubbeler ile örtülmüştür (bkz. F.43,45). Yığma kâgir olarak inşa edilen hamamın cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Kubbe ve tonozların üst örtüsü kurşun kaplamadır (bkz. F.40).

6. Yapı

Fabrika alanının güneyinde dikdörtgen şeklinde ve 2 katlı olarak inşa edilen yapının özgün planı hakkında bilgi elde edilememiştir. Yapının alt ve üst kat pencereleri yarım daire kemerlidir (bkz. F.47-48). Yığma kâgir yapıda beden duvarı kalınlığı zemin katta 83-88 cm, üst katta ise 67-73 cm'dir. Özgün kat döşemeleri ise belirlenememiştir.

7. Yapı

Fabrika alanının doğusundaki yapı, 1918 tarihli haritada (19-20) numaralar ile "*marangoz-hâne fen me'mûrluğu dâiresi, mermî-i mütenevvia fen me'mûrluğu dâiresi*" olarak gösterilmiştir (bkz. H.7,9). Ayrık düzende inşa edilen 2 katlı yapı 15.90x17.10 m boyutlarındadır. Özgün planı alt ve üst katta bir orta hole açılan mekânlardan oluşmaktadır. Yapının geniş ve tek kollu merdivenle ulaşılan yükseltilmiş bir girişi vardır. Giriş kapısı düz atkılıdır. Giriş kat ve üst kat pencereleri ise basık kemerlidir. Profilli bir saçak silmesi olan yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (bkz. F.49-50). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı giriş ve üst katta 50-60 cm'dir. Duvarlarda 10x25x5.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmıştır. Özgün kat döşemeleri ve iç merdiveni ahşaptır (bkz. F.51). İçteki bölme duvarları da ahşap taşıyıcılı ve bağdadî sıvalıdır.

8. Yapı

Fabrika alanının doğusundaki yapı, 1918 tarihli haritada (3) numara ile "*intizâr mahallî*" olarak gösterilmiştir (bkz. H.5-6). Dikdörtgen şeklindeki tek katlı yapının pencereleri yarım daire kemerlidir (bkz. F.52). Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü kırma çatı ile örtülmüştür. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 77 cm'dir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 78,80)

Zeytinburnu Fabrikası'nın bulunduğu parsel ve bu alandaki tarihî yapılar korunması gerekli kültür varlıkları olarak tescil edilmemiştir*. Yapılar halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedirler. BOA'nde, fabrikanın onarımıyla ile ilgili, 1298-1324/1881-1906 arasındaki döneme ait çeşitli

* I Numaralı K.T.V.K.K. 29-08-1991 tarih ve 2915 sayılı yazısı ile 7. yapının yıkılarak öneri projesinde istenilen yerde yeniden 2. grup olarak ihya edilmesine, Bölük Komutanlık yapısının ise yapılan tadilat nedeniyle özgünlüğünü yitirmiş olmasından dolayı 4. grup yapılardan olduğuna, rölövesinin ve diğer belgelerinin arşivde saklanmasına, 25-10-1989 gün ve 1410 sayılı kararla sehven tescil edildiği anlaşılan idare yapısının tescil kaydının kaldırılmasına, saptanan koruma gruplarına uygun olarak restorasyon projesinin Kurul'a getirilmesine karar vermiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

belgeler bulunmaktadır* (bkz. EK 80, Çzg.4). Günümüze ulaşan yapılar ise özgün planlarını ve bazı cephe özelliklerini kısmen yitirmişlerdir.

1. Yapı

Yapının güney cephesine tek katlı muhdes ek inşa edilmiştir. İçeride muhdes bölmeler ve asma tavanlar yapılmıştır. Günümüzde "Saymanlık" olarak kullanılmaktadır.

2. Yapı

Yapının dış cephelerinde tuğla ve taş malzemede kopma, kırılma, yüzey kirliliği vb. tahribat gözlenmiştir. Üst bölümün dış cephelerinde 2003 yılında sıva onarımı yapılmıştır (bkz. F.9-10). Yapı, günümüzde su deposu olarak kullanılmaktadır.

3. Yapı Grubu

2 yapıdan oluşan bu yapı grubunun 1. yapısındaki 4 ceraskaldan 3 tanesi sökülmüştür. Bu bölümün üst örtüsü, 2003 yılında alüminyum panellerle kaplanmıştır. 2. yapıda bulunan dökümhanenin özgün ocak ve fırını kaldırılmıştır. Bu bölümdeki ahşap taşıyıcılar ahşap makaslar seviyesine kadar yağlı boya ile boyanmıştır (bkz. F.19). 2003 yılında, her iki yapının dış cephelerinde ve iç mekânlarında sıva onarımı ve boya yapılmış, pencerelere plastik doğrama takılmıştır (bkz. F.13-14). 1. yapıda günümüzde "Tırtıllı Araç Atölyesi", 2. yapıda ise "Tekerlekli Araçlar 2. Kısım" ve "Boyahane" vardır.

4. Yapı Grubu

Yapıların güney yönüne tek katlı muhdes ekler yapılmıştır (bkz. F.23). Çeşitli birimlerden oluşan yapılar içte muhdes duvarlar ve panellerle bölünmüştür. 2003 yılında yapıların iç ve dış cephelerinde sıva ve boya onarımı yapılmıştır. Bu onarımlarda, 1999 yılındaki depremde bazı bölümlerin duvarlarında oluşan çatlaklar da kapatılmıştır (bkz. F.32). Yapıların doğu ucundaki ilk bölümünde günümüzde "çamaşırhane", devamında sırasıyla "Elektrik Santrali", "Yenileştirme", "Çarkhane", "Marangozhane" ve "Depolar" birimleri bulunmaktadır.

5. Yapı (Hamam)

Hamamın doğu, batı ve güney cephelerine tek katlı muhdes ekler yapılmıştır (bkz. F.39). 3 katlı soyunmalık bölümü daha geç bir dönemde inşa edilmiştir (bkz. F.41). Bu bölümde üst kat, putrellerden oluşan bir konstrüksüyonla taşıtılmıştır. Diğer katların döşemesi ise betonarmedir. 19. yüzyıl sonunda ya da 20. yüzyıl başında ılıklığa bir küvet yerleştirilmiştir.

---

* 1908 tarihli bir belgeye göre, fabrika demirhanesinin ahşap çatısı ve kirişlerinde eskime ve çürüme tespit edilmiştir. Bacaların da onarıma ihtiyacı olduğu belirlenmiştir. Kurulan komisyonun yaptığı keşif sonucu onarım için 37.400 kuruş masraf yapılması gerektiği hesaplanmıştır (İlgürel, 1989: 162-163).

Küvetin bulunduğu bölümde profilli ve desenli ithal fayanslar vardır (bkz. F.42). Sıcaklık duvarlarındaki mermerler, halvetlerdeki bazı kurnalar ve göbek taşının mermerleri sonradan değiştirilmiştir. Tonoz örtülerde çatlaklar, sıvalarda rutubet ve çiçeklenme nedeniyle dökülmeler gözlenmiştir. Tonoz örtüler putrellerle kesilmiş, ışıklıklar düz camlarla kapatılmış ve duvarlara radyatörler takılmıştır (bkz. F.43-44). Hamamın üst örtüsünün kurşunları tahrip olmuştur (bkz. F.40). Günümüzde de hamam olarak kullanılan yapının cephelerindeki muhdes eklerin fabrika idaresi tarafından kaldırılması söz konusudur.

6. Yapı

Günümüzde idarî amaçlı olarak kullanılan yapının özgün planı değiştirilmiş, kat döşemeleri betonarme olarak yenilenmiştir. Doğu yönünde yapıya bitişik olarak 2 katlı betonarme bir bina inşa edilmiştir (bkz. F.48).

7. Yapı

Fabrikanın idare yapısı olarak kullanılan binanın özgün ahşap kat döşemeleri ve merdiveni tahrip olmuş, bağdadîli duvarların sıvaları dökülmüştür. Dış cephelerde de sıva çatlağı ve yoğun yüzey kirliliği gözlenmiştir (bkz. F.50-51). Günümüzde kullanılmayan yapının zemindeki kayma nedeniyle, Koruma Kurulu kararına göre yıkılarak fabrika alanında başka bir yerde yeniden yapılması düşünülmektedir.

8. Yapı

Günümüzde kontrol noktası olarak kullanılan yapının doğu yönünde muhdes ek yapılmış ve özgün planı değiştirilmiştir.

1918 tarihli Alman Sendika Haritası'nda tespit edilen fabrika alanındaki yapıların birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Fabrika alanındaki 8 tarihî yapı ve yapı grubundan sadece bir yapının (7. yapı) rölöveleri vardır. Bu nedenle öncelikle diğer tarihî yapıların çizim ve fotoğrafla belgelenmeleri ve ilgili Koruma Kurulu tarafından tescil edilmeleri gerekir. Yapıların özgün ahşap/demir çatı strüktürleri ve taşıyıcılarının, yapım teknolojisi açısından 19. yüzyılın önemli örneklerinden oldukları görülmektedir. Bu nedenle söz konusu yapılar özellikle yapım tekniği açısından özgünlüğünü kaybetmeden belgelenmeli ve korunmalıdır. Fabrikanın 3. yapısının içindeki günümüze ulaşan tek ceraskalın da 19. yüzyılın teknolojisini gösteren önemli bir endüstri aleti olması nedeniyle, çizimle belgelenerek koruma altına alınması gerekmektedir.

5.6.2 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Fabrikalar

İstanbul'da 1826 yılından sonra askerî fabrika olarak inşa edildiği belirlenebilen İplikhane-i Amire günümüze ulaşamamıştır.

5.6.2.1 İplikhane-i Amire

İplikhane-i Amire, Eyüp'te, Haliç kıyısındaki Hatice Sultan, Hanım Sultan ve Hançerli Fatma saraylarının arsaları üzerine inşa edilmiştir* (Haskan, 1996: 357).

A) Tarihçe (bkz. EK 79,80)

İplikhane-i Amire'nin yapımına II. Mahmud döneminde, 1242/1826 yılında başlanmış ve 1243/1827 yılında tamamlanmıştır** (Öztürk, 1990: 37). Fabrika donanmadaki gemilerin yelkenlerini üretmek ve yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için yazlık elbise*** ve iç çamaşırı üretmek amacıyla Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuştur. Yaklaşık 110 işçinin**** çalıştığı fabrikanın yıllık ortalama iplik üretimi 80.000 kg dolayındaydı. Bunun bir bölümü fabrikadaki dokuma üretiminde kullanılmış, bir bölümü ise dışarıya satılmıştır (Öztürk, 1990: 36). Makineleri ve kullandığı üretim yöntemi bakımından 19. yüzyılın başındaki İngiliz fabrikalarına benzeyen fabrika su çarkı veya buhar makinesi yerine hayvan gücüyle çalıştırılmaktaydı (Dölen, 1994: 185). Başlangıçta kâr eden fabrika Feshane ile Hereke fabrikalarının kurulması ve buharlı gemilerin kullanılmaya başlanması üzerine önemini yitirmiştir (Önsoy, 1988: 50). Fabrikanın 1286/1869-1870 yılında çalıştığı bilinmektedir***** (Dölen, 1994: 185).

---

* Fabrikanın yeri, Tapu Sicil Muhafızlığı'nda 39 pafta, 45 ada, 8, 12, 13, 94 ve 95 parsellere ayrılmış olarak gösterilmiştir. 13, 94 ve 95 parseller toplam 17.622,99 m²'lik bir alana sahiptir (Öztürk, 1990: 34).

** Fabrikanın kapısı üzerindeki günümüze ulaşamayan kitabesinde: "Yapıldı bu iplikhane-i nev merbûtu tersane / Çekildi rişte-i nusret kenar-i sûy-i deryaya" yazılıdır (Özbay, 1981: 566). Fabrikanın inşaatı için toplam 886.000 kuruş harcanmıştır. Fabrika emini olarak Lağımcıbaşı Kara Osmanzade Yakup Ağa tayin edilmiş, binanın yapımında Kirkor Kalfa, makinelerin montaj ve işletilmesinde Barutçubaşı Simon ile kardeşi Avannis görevlendirilmiştir (Öztürk, 1990: 37). Yapılan aletlerin istenilen nitelikte olmaması üzerine yapım işi saatçi Kevork'a verilmiştir (Öztürk, 1990: 41).

*** Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu'nun kışlık elbiselerinin yapımında kullanılan çuhanın dokunması için 1828'de Beykoz'da bir çuha fabrikası açılmıştır. Burada III. Selim döneminde (hd 1789-1808) açılan çuha fabrikası iyileştirilerek yeniden işler duruma getirilmek istenmiştir. Ancak askerlerin giydirilmesi için 500.000 ziradan fazla çuhaya gereksinim olduğundan fabrikanın 200.000 ziralık kapasitesinin yetmeyeceği anlaşılmıştır. 1832'de Fransızların verdiği uygun teklif üzerine alet ve ustaların bu ülkeden getirtilmesine karar verilerek yeni bir fabrika kurmaya çalışılmıştır. Beykoz'da 10.000 ziralık bir alanda inşa edilecek yeni fabrikanın planları hazırlanmış, gerekli paranın bulunması için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak bir süre sonra Feshane Fabrikası'nın kurulmasına karar verilmiştir (Dölen, 1992: 396-398).

**** Fabrikada askerlerden başka hile yapan esnaf, hırsızlar, yankesiciler ve uygunsuz davranışları olanlar işçi olarak çalıştırılmıştır (Koçu, 1960: 1850).

***** Öztürk, siyasî ve iktisadî nedenlerden dolayı fabrikada tam kapasite üretim yapılamadığını, 1913-1915 yılları arasında yapılan "Osmanlı Sanayii-i İstatistik"inde bu fabrikanın yer almadığını belirtmektedir (Öztürk, 1990: 47).

1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda 1.500 yataklı hastahane olarak hizmet veren fabrikada, hastahanenin Humbaracı Kışlası'na taşınmasından sonra, Eyüp Baytar-Veteriner ve Eczacı Rüştiye Okulları eğitime devam etmiştir (Özbay, 1981: 566-567). BOA'nde, fabrikanın inşası ve kullanımıyla ilgili, 1243-1337/1827-1919 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 80, Çzg.2). Fabrika, I. Dünya Savaşı sonrası 1921 yılına kadar yeniden hastahane olarak kullanılmıştır (bkz. H.2). Hastahanenin kapatılmasından sonra Rumeli'den gelen göçmenler için misafirhane olarak düzenlenen fabrika, 1924 yılında "III. Kolordu Kumandanlığı"na tahsis edilmiştir* (Özbay, 1981: 568).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 79)

1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*İplik-hâne*" adıyla gösterilen fabrika, Haliç Kıyısı'nda, Bostan İskelesi Karakolu'nun yanındaki düzlükte inşa edilmişti (bkz. H.1). Fabrika, 19. yüzyıla ait fotoğraflara göre, "U" şeklinde ve ortası avlulu, 2 katlı bir yapı ve bu yapıya kuzey-güney yönünde bitişik, denize paralel olarak uzanan yine 2 katlı iki yapıdan oluşmaktaydı (bkz. F.1-2). Özgün planları belirlenemeyen** fabrika yapılarının cepheleri Neoklasik üslûpta düzenlenmişti. Orta avlu deniz tarafında kâgir bir duvarla çevrilmişti. Duvarın aksında kemerli, alınlıklı bir kapı yapılmış ve düzatkılı pencereler açılmıştı. Sahile dik konumdaki yapı kanatlarının üst katta dışarı çıkma yapan giriş bölümleri 2 sütunla taşınmaktaydı. Fabrika yapılarının alt ve üst kat pencereleri düz atkılı olup, orta avluya bakan cephelerde pencere aralarında pilastrlar vardı. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapıların üstü kiremit kaplı beşik çatılarla örtülmüştü (bkz. F.3-8). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıların özgün kat döşemeleri hakkında bilgi elde edilememektedir.

C) Koruma Sorunları

1922 tarihli kadastro planında görülen fabrika, daha sonra belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır*** (Müller Wiener, 1992: 74). Fabrika yıkıldıktan sonra arsası bölünerek satılmıştır. Arsanın bir bölümüne, 1956 yılında "Eyüp Lisesi" inşa edilmiştir. "Bahariye Mensucat Fabrikası" ve "İngiliz Santral Dikiş Fabrikası" da bu alana daha sonra kurulan ve

---

* Koçu'ya göre, fabrikanın orta bölümü "İngiliz Santral Dikiş Sanayi (Makara) fabrikası, bir kanadı ise "Levazım ve Maliye Okulu" olarak kullanılmıştır (Koçu, 1960: 1845).

** 19. yüzyıl sonunda okul olarak kullanılan fabrika yapılarının zemin ve üst kat planları, 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta görülmektedir. Ancak fotoğraftaki mekân isimleri okunamamaktadır. Haluk Şehsuvaroğlu'nun, 15 Ocak 1983 tarihli Tercüman Gazetesi'ndeki bir yazısından aktaran Haskan, İplikhane'nin önündeki dar ve uzun sahaya "Halat Meydanı" denildiğini, binanın içinde kumandan dairesi, depolar, zift ocağı, zabitan odası, orta kısımda camlı hamam, büyük bir külhan ve mutfak bulunduğunu belirtmektedir (Haskan, 1996: 357-358).

*** Öztürk, fabrikanın yandıktan sonra metruk bir halde bırakıldığını ve duvarlarının Belediye tarafından yıkıldığını yazmaktadır (Öztürk, 1990: 34).

1988 yılında yıkılan işletmelerdir*. Haliç çevre düzenlemeleri kapsamında bu alan park olarak düzenlenmiştir (Haskan, 1996: 357).

5.6.3 Askerî Fabrikaların Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 4 askerî fabrika, konum ve diğer mimarî özellikleri açısından incelenmiş, günümüzde mevcut olan fabrikalarda yerinde gözlem ve ölçümler yapılmış, yapıların durumu koruma sorunları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır**.

A) Konum (bkz. EK 8,14)

Askerî fabrikalardan 3 tanesi Avrupa, 1 tanesi ise Anadolu yakasında inşa edilmiştir. Tarihî Yarımada'da, sur dışında, Haliç kıyısında birbirine yakın olarak inşa edilen İplikhane-i Amire ve Feshane-i Amire deniz yoluyla gelen hammaddenin alınması ve üretilen malların kolayca ulaştırılması amacıyla bu mevkide yapılmışlardır. Feshane-i Amire'nin yer seçiminde burada bulunan su kaynağı da etkili olmuştur. Sur dışında yerleşim alanlarının uzağında, geniş bir arazide bulunan Zeytinburnu Fabrikası da deniz kenarındaki rıhtımı ve 19. yüzyılın son çeyreğinde yapılan arkasından geçen demir yolu ile malzeme ulaşımı ve sevkıyatı açısından oldukça elverişli bir yerde inşa edilmiştir. Anadolu yakasında inşa edilen tek askerî fabrika ise Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'dır. Deniz kenarındaki bu fabrika da Beykoz'daki geniş düzlüklerin ve zengin su kaynaklarının yakınında kurulmuştur***.

---

* Fabrikanın bulunduğu 13 parselin arsası, "Gızlaved Kavuçuk Sanayi ve Ticaret Anonim Ortaklığı" adına tashihan tescil edilmiştir. Bu yerin üzerinde vakıf şerhi varken Vakıflar Başmüdürlüğü İlişkili İşler Müdürlüğü'nün 1973 tarihli bir yazısına dayanarak vakfiyeti terkin edilmiştir. 12, 94 ve 95 parseller ifraz suretiyle Maliye Hazinesi adına kaydedilmiş, 94 parselin bir bölümü üzerine "Eyüp Lisesi" inşa edilirken, 95 parsel ise, imar planında yola ayrıldığından Belediye'ye terk edilmiştir. 8 parseldeki "Bahariye Mensucat" 1988 yılında yıkılmıştır. Maliye Hazinesi üzerinde görünen yerlerin "tapudaki maliki" bölümü boştur (Öztürk, 1990: 34).

** Sadece, halen özelleştirme kapsamında olan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nda çalışma izni alınamadığından yerinde mimarî inceleme yapılamamıştır.

*** 15-18. yüzyıllar arasında devamlı bir ikmale ihtiyacı olmayan askerî işletmeler yeniçeri kışlaları ile beraber saraya yakın yerlerde iken düzenli gemi sevkıyatı gereken Tophane, Tersane, hububat depoları, değirmenler ve silâh atölyeleri doğal özelliği nedeniyle ideal bir liman olan Haliç kıyısında bulunuyordu. Küçük özel sanayi işletmeleri ise Kazlıçeşme ve yukarı Haliç bölgesindeydi (Müller Wiener, 1992: 86). 17. yüzyıldan itibaren yerleşim alanlarının yoğunlaşmasıyla, 18. yüzyıl boyunca kurulan işletmeler açık arazi veya bahçelerin bulunduğu şehir dışındaki alanlara kaydırılmıştı. Bu bölgeler Üsküdar'ın güney kenar bölgeleri, Hasköy, az veya hiç yerleşim olmayan Levent, Beykoz gibi mevkiler idi (Müller Wiener, 1992: 87). III. Selim döneminde, 1805 yılında özel mülke ait bir değirmenin suyunun Beykoz Çayırı civarındaki Kağıthane'ye verilmek üzere devlet tarafından satın alınması üzerine Beykoz sahilinde de bir sanayi bölgesi oluşturulmuştur (Küçükerman, 1994: 197).

B) Plan (bkz. EK 14)

Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, İplikhane-i Amire, Feshane-i Amire ve Zeytinburnu Fabrikası geniş bir arazide, ayrık ve bitişik düzende, tek ya da 2 katlı olarak inşa edilen*, çeşitli işlevli yapılardan oluşmaktadır. Sadece İplikhane-i Amire'nin Haliçe'e bakan avlusu kıyıya paralel bir duvarla sınırlanmıştır. Fabrika alanlarında çeşme, su deposu ya da su havuzu gibi su kaynakları bulunmaktadır. Zeytinburnu Fabrikası'nda hamam yapısı olduğu belirlenmiştir. İplikhane-i Amire ile Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'ndaki Askerî Dikimevi'nin "U" şeklindeki ortası avlulu 2 katlı yapıları, kışla ve okul yapılarına benzemektedir. Askerî Dikimevi'nin etrafı duvarla çevrili olmamasına karşın yapıya giden yol üzerinde kemerli bir kapı yapılmıştır. Fabrika yapılarının özgün planlarına ulaşılmadığından daha ayrıntılı bir değerlendirme yapılamamaktadır.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 14)

Fabrika yapıları, genellikle Neoklasik üslûpta inşa edilmişlerdir. Kapı ve pencereler düzatkılı ya da kemerlidir. Yapı cephelerinde bezeme ve süslemeye yer verilmemiştir. Fabrikalardan Feshane-i Amire'nin günümüze ulaşan Dokuma Salonu Yapısı'nın dışarı taşırılan giriş bölümünde kapı üstünde kitabe ve Osmanlı arması, İplikhane-i Amire'de ve Beykoz'daki Askerî Dikimevi'nin yol üzerindeki kapısında kitabe tespit edilmiştir. Fabrika yapılarının cepheleri sıvalı ve boyalı olup, üstleri bazen ışıklıklı kiremit kaplı kırma ve beşik çatılarla örtülmüştür**. Sadece Feshane-i Amire'nin Dokuma Salonu Yapısı'nda parçalı çatı yapılmıştır. 19. yüzyıla ait fotoğraflardan Feshane-i Amire ve Zeytinburnu Fabrikası'nın yüksek bacaları olduğu görülmektedir.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 14)

Fabrika yapıları yığma kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Feshane-i Amire'nin zemin katta beden duvarı kalınlığı 135 cm, Zeytinburnu Fabrikası yapılarında ise 50-126 cm arasında değişmektedir. Her iki farbrikada da dönemin ileri yapım teknolojisini gösteren taşıyıcı elemanlar kullanılmıştır. Feshane-i Amire'nin günümüze ulaşan Dokuma Salonu Yapısı'nın çatısını "*PROVIDENCE MARCHIENNE BELGIQUE*" yazısı damgalı, Belçika'dan ithal 25 cm çapındaki 274 adet döküm kolon ve çatı sistemindeki "I" profilli putreller taşımaktadır. Zeytinburnu Fabrikası'nın bazı yapı birimlerinin duvarlarında 10x22x6 cm boyutlarında dolu tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu fabrikanın çeşitli birimlerini örten ahşap ve metal makaslı

---

* Müller Wiener, fabrikalardaki alçak binaların 19. yüzyılın ilk yarısında Bavyera'da görüldüğünü, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birkaç katlı binalar yapılmaya başlandığını yazmaktadır (Müller Wiener, 1992: 93).

** Müller Wiener, bu çatıları "*shed*" çatı olarak tanımlamış ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'daki tekstil fabrikalarının çatılarının bu şekilde yapıldığını belirtmiştir (Müller Wiener, 1992: 93).

çatı strüktürleri, 20x35 cm, 24x24 cm, 26x27 cm kesitli ahşap taşıyıcılar ve 21 cm çapındaki metal kolonlara taşıtılmıştır. Fabrikanın sadece 3. yapı grubundaki dökümhanede tonoz örtü tespit edilmiştir.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

1826 yılından sonra inşa edilen 4 askerî fabrikadan 3 tanesi günümüzde mevcut olup, bunlardan 2 tanesi ilgili Koruma kurulları tarafından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. En erken 1977 yılında Feshane-i Amire için, son olarak 2004 yılında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası için tescil kararı alınmıştır. İlgili Koruma Kurulu'nun Arşivi'nde yapılan araştırmada, Zeytinburnu Fabrikası yapılarının ya da parselinin tescil edilmediği anlaşılmıştır.

İplikhane-i Amire, 1922 yılından sonra belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır. Feshane-i Amire'nin Dokuma Salonu Yapısı dışındaki diğer yapıları ise, Sit Alanı içinde olmalarına karşın 1986 yılında, Haliç çevre düzenlemeleri kapsamında yıkılmışlardır. Günümüzde mevcut olan askerî fabrikalardan Feshane-i Amire'nin Dokuma Salonu Yapısı, halen İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin mülkiyetinde olup Kültür Bakanlığı'na devredilmek istenmektedir. Özgün işlevini sürdüren fabrikalardan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası ise özelleştirme kapsamındadır. Sadece Zeytinburnu Fabrikası Maliye Hazinesi mülkiyetindedir.

Günümüzde mevcut olan fabrika yapıları müdahaleler, muhdes ekler nedeniyle bazı plan ve cephe özelliklerini yitirmişlerdir. Feshane-i Amire'nin Dokuma Salonu Yapısı'nın özgün planı, 1992 yılında işlev değişikliği nedeniyle bir bölümüne yapılan asma katla değiştirilmiştir. 1998 onarımında yapının önemli strüktürel sorunları giderilmiş, ancak diğer mekânlarında kaldırılabilir nitelikte bazı muhdes düzenlemeler yapılmıştır. Zeytinburnu Fabrikası'nın bazı yapılarında ise 1999 yılındaki depremde çatlaklar oluştuğu tespit edilmiştir. Fabrikanın 7. yapısı zeminindeki kayma nedeniyle, ilgili Koruma Kurulu kararına göre yıkılmak istenmektedir. Fabrika yapılarında düzenli olarak sıva onarımı ve boya yenilemesi yapılmaktadır. Ancak dönemin yapım teknolojisini gösteren ahşap ve metal çatı strüktürlerinin de bakım ve onarıma ihtiyacı vardır.

Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası ile Zeytinburnu Fabrikası'ndaki tarihî yapıların, dönemini belgeleyen makine ve teçhizatın (özellikle Zeytinburnu Fabrikası'nın 3. yapı grubundaki günümüze ulaşan tek ceraskalın) mimarî açıdan ayrıntılı ve nitelikli bir şekilde çizim ve fotoğraflarla belgelenmesi, bu yapıların koruma gruplarının belirlenerek ilgili Koruma Kurulu tarafından tescil edilmeleri gerekmektedir.

5.7 Askerî Silâhhaneler

1826 yılından sonra İstanbul'da, ordunun silâh ve diğer araç gereçlerini korumak, saklamak ve gerektiğinde kullanılmak için askerlere dağıtmak üzere 4 silâhhane inşa edildiği tespit edilmiştir* (bkz. EK 14). 1826 yılında Yeniçeri ocağı ile birlikte Cebeci Ocağı kaldırılmadan önceki dönemde silâh ve benzeri savaş malzemesi "cephane" adı verilen yapılarda muhafaza edilmekteydi**. Bu yapılarda, depolamanın yanı sıra cephane imalâtı da yapılmaktaydı. 1828 yılında kurulan "Cephane Nazırlığı" bünyesinde oluşturulan cephane bölükleriyle "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu"nun silâh ve mühimmat gereksinimi karşılanmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısına doğru ordunun askerî mühimmat ihtiyacını karşılamak üzere Zeytinburnu Fabrikası inşa edilmiş ve buralarda üretilen tüfek*** vb. savaş araç gereci silâhhanelerde saklanmıştır. BOA'nde bulunan 19. yüzyıla ait belgelerden İstanbul'daki silâhhanelerin idarî açıdan Seraskerlik ve Tophane Müşiriyeti'ne bağlı olduğu, "Silâh Tecrübe ve Muayene Komisyonu" adıyla bir heyetin görev yaptığı; silâhhanelerde, silâh depolama alanlarının yanı sıra marangozhane, kütüphane ve inşaat deposu gibi birimlerin yapıldığı, silâhların yanı sıra bazı eşya ve âletlerin de saklandığı öğrenilmektedir (bkz. EK 84, Çzg.6).

5.7.1 19. Yüzyıl Sonundaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Silâhhanelerin Mimarî Özellikleri

19. yüzyıl sonuna ait askerî mimarlık kitaplarındaki teknik şartnamelerde silâhhanelerin nerede ve ne şekilde inşa edilmeleri gerektiği hakkında özgün bilgiler vardır. 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabının "*Piyâde Kışlalarının Tertîbi*" başlıklı bölümünde askerî silâhhaneler hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

".....*Ba'zı kışlalarda umûm askerîn eslihâsını hüsn-i muhâfaza için ayrıca bir silâh-hâne tertîb ve yalnız nizâm karakolunda bulunan efrâdın silâhları nizâm karakolu ittihâz olunan mahâlde hıfz olunur bu hâlde silâhla nöbet ve kola çıkarılması iktizâ eden efrâd nizâm karakolundan çıkar. Kışlalar dâhilînde ayrıca silâh-hâneler bulunması eslihânın muhâfazası*

---

* Batur'a göre, İstanbul'daki tek silâhhane Maçka Silâhhanesi'dir (Batur, 1994: 237). Ancak tez kapsamında yapılan araştırmalarda 4 silâhhane inşa edildiği belgelenmiştir. BOA'nde silâhhanelerle ilgili, 1302-1325/1884-1902 tarihleri arasındaki döneme ait bazı belgeler vardır (bkz. EK 84, Çzg.6). Ancak tez kapsamında tüm bu belgeler okunamadığından, sözü edilen silâhhanelerin özgün işlevleri ve nerelerde yapıldıkları belirlenememiştir.

** Cephane, savaşta kullanılan bütün ateşli silâh mermilerini (topçu mermilerini, bunların barutlarını, tapalarını ve diğer silâhların fişeklerini) kapsamaktadır. Günümüzde silâhhane yerine "cephanelik" terimi kullanılmaktadır. Cephane deposu anlamına gelen cephanelik barışta her çeşit silâha ait cephanenin sınıflandırıldığı, depolandığı, bakımının yapıldığı ve dağıtıldığı tesisleri, savaşta ise açıkta veya çatı altında bulunan yığmaları ifade etmektedir. Cephanelikler, her türlü tehlikeyi önlemek bakımından kent merkezi ve garnizonlardan uzak yerlerde kurulmaktadır (Anonim, 1985: 862).

*** Osmanlı Devleti'nin ordusunda kullandığı tüfekler, diğer ateşli silâhlar ve harp endüstrisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, 1995: 184-185; İlgürel, 1999: 605-611; Agoston, 1999: 621-632; Bolat, 2001.

için fâideli olup ancak tertîbinde dikkat olunacak şeyi askerîn sür'at ve sühûletle silâhını alması olduğu cihetle silâh-hânelere müteaddid kapı küşâdıyla tertîbât-ı dâhilîyyesinin mükemmel olmasına i'tinâ' lâzımdır....." (Nuri, 1312: 109).

Bu açıklamalarda, askerî kışlalarda silâhların saklanması için kışla yapısından ayrı bir silâhhane yapısı inşa edilmesinin yararlı olduğu; askerlerin silâhlara çabuk ve kolayca ulaşabilmeleri için silâhhanelerin birkaç kapısı olması ve içinin de çok iyi düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

5.7.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Silâhhaneler

1826 yılından sonra İstanbul'da askerî silâhhane olarak inşa edilen 4 yapıdan 2 tanesi günümüzde mevcuttur. Bu yapılar Maçka ve Orhaniye silâhhaneleridir.

5.7.2.1 Maçka Silâhhanesi

Maçka Silâhhanesi, Şişli İlçesi'ne bağlı Maçka Semti'nde, Spor Caddesi üzerinde, 66 pafta, 703 ada, 2 parseldedir. Yapı, günümüzde 3.866 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 81,84)

Maçka Silâhhanesi, "*Mir'ât-ı İstanbul*" adlı kitapta yayımlanan kitabesine* göre 1291/1874-1875 yılında, Abdülaziz döneminde inşa edilmiştir**. BOA'nde silâhhanenin kullanımıyla

---

* Bu kitabe günümüzde silâhhanenin cephesinde mevcut değildir. Kitabenin yapıya yerleştirilmesi veya kaldırılması hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Manzumesi Ahmet Muhtar Efendi tarafından yazılan 16 mısralı kitabe şöyledir:
"*Şehr-yâr-i bî-muâdil âdil şâhen-şâhın / Pâd-şâh-ı a'zam u efham merâhim-i iktinâh / Hazret-i Abdülazîz Hân kim hudâ-i müsteân / Asitânın eylemiş şâhân dünyâya penâh / Cevher-i seyfinde tâhir-i âyet nasr-ı azîz / Var mıdır âlemde mansûr olduğunda iştibâh / Evvelâ her yerde vâlâ kışlalar bünyâd edip / Eyledi mülkünde te'sîs mebânî-i refâh / Toptan top-hâneyi her seviyeden tersaneyi / Kıldı ihyâ ol şehen-şâh hilâfet-i dest-gâh / Yaptığı âlât-ı harb ile donandı leşkeri / Ol şeh sâhib-kırân hâkan-ı gerdûn-i bâr-gâh / Böyle bir gencine-i satvet-nümânın mislini / Tarh u îcâda muvaffak olmadı bir pâd-şâh / Söyledi Mahmud kulu bir beyt ile târihini / Edip bünyân âl-ül-âline atf-ı nigâh / Bâis-i âsâyiş gün ve mekân kehf-ü'l-emân / Matla-i şems hilâfet mazhar-i feyz-i ilâh / Aks-i tîgin gösterip âyîne-i Merîh'de / Kudret-i şâhânesin tasvîr eyler mühr u mâh / Devlet-i Osmâniyân buldu şekve u şevketi / Olduğu günden beri pîrâye-bahş-i taht-gâh / Himmet-i mahsusesiyle askere geldi nizâm / Büyük fevz u nusrete açtı bu yüzden şâh-râh / Yok iken emsâli îcâd eyledi top u tüfeng / Şeh-süvâr-ı arsa-i şevket şâh-ı encüm-i sipâh / İşte bu bünyâdı ol âsâra tahsîs eyledi / Mürg-i nusret buldu asrında müzeyyen lâne-gâh / Dâne-i encüm attıkça tüfeng çarhdan / Ömer u iclâl-i hümâyûnun füzûn etsin Allah / Yaptı bu dâr-ül-silâhı cünde Hân-ı Abdülazîz 1291*" "*Kıldı dâr-ül-esliha-i inşâ muallâ pâd-şâh 1291*"
(Raif, 1314: 447-448).

** Arslan, II. Mahmud döneminde silâhhanenin yerinde Maçka Kışlası'nın bulunduğunu, 1834 yılında kışlanın Mekteb-i Harbiye olarak kullanılmak üzere yenilendiğini, bu amaçla bir cami, 400 öğrenci alabilecek 2 büyük mektep, kütüphane, hamam, eczane, matbaa ve bazı yapılar eklendiğini (bkz. G.1), ancak yapının 1845 yılında boşaltıldığını, bir süre Harbiye İdadisi olarak kullanıldıktan sonra, Abdülaziz döneminde yıktırılarak yerine silâhhanenin yapıldığını yazmaktadır (Arslan, 1992: 210). Miss Pardoe da 1836 tarihli seyahatnamesinde bu yapıyı ayrıntılı bir şekilde tarif etmiştir (Ergin, 1977: 358-362). 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda da günümüzdeki silâhhane yapısının bulunduğu yerde dikdörtgen şeklinde ve orta avlusu bir kanatla ikiye ayrılmış kışla yapısı, "*Mekteb-i İ'dâdî*" adıyla gösterilmiştir (bkz. H.1). Haritanın sol tarafında "*Mekteb-i İ'dadîyye-i Şâhâne*" adıyla tanımlanan yapının ön cephesinin çizimi vardır. Yüksek bir bodrum kat üzerinde, 2 katlı, köşe modülleri ve yapı aksındaki girişi öne çıkarılarak vurgulanmış yapının devamında 2 katlı bir bina ve yanında bir minare görülmektedir (bkz. G.2). Tez çalışmasında 1834 yılından önce yapılan Maçka Kışlası'nın inşa tarihi, ne

ilgili 1308-1328/1890-1910 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır* (bkz. EK 84, Çzg.2). Cumhuriyet döneminde bir süre askerî müze deposu olan silâhhane, 1955 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nin kullanımına verilmiştir (Batur, 1994: 237). Günümüzde yapıda İ.T.Ü.'nin çeşitli birimleri bulunmaktadır**.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 81)

19. yüzyılda bir silâhhane yapısı ve rasathaneden oluşan*** silâhhanenin güneydoğusunda Maçka Karakolhanesi vardır. 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda da görülen silâhhane yapısı büyük boyutlu bir yapı olup, girişi Spor Caddesi üzerindendir (bkz. H.2). Adı geçen haritada gösterilmeyen ve silâhhanenin kuzeydoğusunda yer alan mevcut ek yapı, 19. yüzyıl sonu ya da 20. yüzyıl başında inşa edilmiş olmalıdır.

Silâhhane Yapısı

Plan: Dikdörtgen şeklindeki yapı yaklaşık 68x175 m boyutlarındadır. Yapının bir kanatla ayrılmış dikdörtgen biçimli iki avlusu vardır. Arazi eğiminden dolayı kuzeydoğu cephesinde kısmî bodrum kat, güneybatı cephesinde tam bodrum kat üzerinde 2 katlı, köşe bölümleri ise 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı avluya bakan koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır (bkz. Ç.2-3, F.8). Üst katlara yapının dört köşesindeki çift kollu merdivenlerle ulaşılmaktadır. Mekânların özgün işlevleri hakkında bilgi elde edilememesine karşın****, girişin üzerindeki mekânın hünkâr dairesi olarak kullanıldığı sanılmaktadır.

---

kadar süre kışla olarak kullanıldığı ve diğer mimarî özelliklerine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Batur, 1875 yılında Pertevniyal Valide Sultan tarafından açılan silâhhanenin yapımı ile Abdülaziz'in doğrudan ilgilendiğini ve yapının mimar Sarkis Balyan'a yaptırıldığını belirtilmektedir (Batur, 1994: 273) Tuğlacı'ya göre ise, yapının mimarı Simon Balyan olup silâhhane, Maçka Karakolhanesi ve Zincirlikuyu Kasrı ile aynı dönemde inşa edilmiştir. Bu üç binanın inşaat işlerini Serkis Balyan yürütmüştür (Tuğlacı, 1993: 664). Bu yapıların hesaplarının tasfiyesi 1878 yılında gerçekleşmiştir (Tuğlacı, 1993 : 720).

* Bu belgelere göre silâhhanede, Zeytinburnu'ndaki silâh fabrikasında imal edilen silâhlar, yabancı devletler ve çeşitli yerlerden gelen silâhlar bulunmaktaydı. Bu malzemeler silâhhaneye arabalarla nakledilmekte ve Mabeyn-i Hümayun'daki deftere kaydedilmekteydi. Eski silâhlar onarılmak üzere Tüfekhane-i Amire ve Tophane-i Amire Fabrikası'na gönderilirdi. Silâhların onarılması için Almanya'dan da mühendis ve ustalar getirilmişti. Silâhhaneden, İstanbul'daki askerî kışla ve itfaiye taburlarına, ordu merkezleri ile diğer kentlere silâh ve aletler gönderilmiştir.

** Bu birimler "Yabancı Diller Yüksek Okulu", "Müzik İleri Araştırmalar Merkezi", "Sağlık ve Spor Daire Başkanlığı Sağlık Merkezi Maçka Şubesi" ve "TÜBA İstanbul Ofisi"dir.

*** Tuğlacı, 1895 yılında İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından bahçeye bir rasathane yapıldığını belirtmektedir (Tuğlacı, 1993: 664). Ancak bu yapı günümüzde mevcut olmadığından ve yapıya ait görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilememiştir. BOA'nde silâhhane bahçesine bir silâh müzesi inşa edilmesi hakkında 1320/1902 tarihli bir belge bulunmaktadır (bkz. EK 84, Çzg.1).

**** BOA'ndeki 1309/1892 tarihli belgeye göre silâhhanede tecrübehane, marangozhane, asakir koğuşu ve zabitan odasının yapılması için bir proje çizilmiştir (bkz. EK 84, Çzg.1).

Cephe düzeni: Yapı, Neoklasik üslûpta ve güneybatı cephesindeki girişe göre simetrik düzende tasarlanmıştır*. Giriş ve köşe bölümler dışarı doğru çıkıntılı ve bir kat daha yüksek yapılarak vurgulanmıştır. Yarım daire kemerli giriş kapısının üzerinde hünkâr dairesinden ulaşılan bir balkon yer alır. Balkon korkuluğunun ortasına ve giriş aksındaki saçak seviyesine Osmanlı arması yerleştirilmiştir (bkz. F.2,4). Yapının ve dışarı taşan bölümlerin köşeleri pilastrlarla belirginleştirilmiştir. Giriş katta ve üst katta çıkma yapan yüzeylerde pencereler yarım daire kemerlidir. Hünkâr dairesinin pencereleri ise basık kemerli olup profilli söveyle çevrilmiştir. Diğer pencereler ise düzatkılı ve sövelidir. Taşla kaplı cephelerde pilastrlar, pencere söve ve kemerleri düz ve geniş derzli olarak işlenmiştir. Kat aralarında, saçakta profilli, geniş silmeler ve düz bir çatı parapeti yapılmıştır (bkz. F.1-3). Yapının üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda dış duvarlar birinci bodrum katta 200 cm, ikinci bodrum katta 101 cm, giriş katında 66 cm, üst katta ise 52 cm kalınlıktadır. Birinci bodrum katta taşıyıcı büyük ayaklar ve kemerler yapılmıştır. Taşıyıcı ayaklarda 10x20x3.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanıldığı tespit edilmiştir Bu kattaki koridorlar tonoz örtülü olup, duvarlarında 60 cm boyunda metal kılıçlar vardır. 19. yüzyıla ait fotoğraflardan diğer katlarda başlıklı ve kaideli, daire kesitli metal taşıyıcılardan oluşan bir strüktür olduğu görülmektedir (bkz. F.6-11).

Ek Yapı

Silâhhanenin kuzeydoğusundaki, dikdörtgen şeklindeki ek yapı yaklaşık 10x140 m boyutlarında ve 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının özgün planı tespit edilememiştir. Alt kat ve üst kat pencereleri kemerli, üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.12). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda dış duvar kalınlığı alt ve üst katta 85 cm'dir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 81,84)

Maçka Silâhhanesi korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir**. Halen Maliye Hazinesi mülkiyetinde olan silâhhane ve ek yapı*** işlev değişikliği nedeniyle yapılan onarımlarda özgün planlarını ve bazı cephe özelliklerini yitirmişlerdir.

---

* Venedik'teki Prof. Güreğyan Arşivi'nde, silâhhanenin giriş cephesine ait Simon Balyan tarafından yapılmış bir çizim bulunmaktadır. Günümüzde mevcut olan yapı bu cephe düzenindedir. Ancak çizimde görülen, girişin ve iki yandaki modüllerin üzerini örten kubbelerin yapılmadığı anlaşılmaktadır (Batur, 1994: 237) (bkz. Ç.1, F.1,3).

** I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'nde silâhhaneye ait olan dosyaya ulaşılamadığından tescil tarihi belirlenememiştir.

*** Maçka Silâhhanesi, Taşkışla ve Gümüşsuyu Kışlası, 1 Ağustos 1969 tarihinde M.S.B. ile yapılan bir protokolle İ.T.Ü. Rektörlüğü'nün kullanımına verilmiştir. M.S.B., 20-06-1995 tarihli yazısında, yapıların

Silâhhane Yapısı

BOA'nde, silâhhanenin onarımıyla ilgili 1309-1310/1891-1892 tarihli bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 84, Çzg.1). Yapı, 1955 yılında İ.T.Ü'nin kullanımına verilince metal taşıyıcılı kat döşemeleri betonarmeye çevrilmiş ve özgün planı değiştirilmiştir. Giriş katında Prof. Nezih Eldem'in tasarımı büyük bir oditoryum (Maçka "G" Amfisi) yapılmıştır (Batur, 1994: 237). Çatı arasında yeni mekânlar oluşturulmuş, silâhhanenin orta avluya bakan cepheleri de yenilenmiştir (bkz. F.5). 1992-1993 yıllarında pencerelere plastik doğramalar takılmıştır*. Yapının taş kaplama olan cephelerinde günümüzde yoğun yüzey kirliliği, malzeme kaybı vb. sorunlar vardır. Giriş cephesinde yer alan Osmanlı armalarındaki tuğra yazıları da kazınmıştır. Yapının mekânları günümüzde İ.T.Ü.'nin çeşitli birimleri tarafından kullanılmaktadır.

Ek Yapı

Üniversite'nin kullanımı sırasında betonarme döşemeler yapılarak yapının özgün planında değişiklikler yapılmış, kemerli pencereleri de düzatkılı olarak büyütülmüştür. Yapının alt katı makine atölyesi, üst katı ise fizik ve kimya laboratuarları olarak düzenlenmiştir. Alt kat halen makine atölyesi olarak kullanılmaktadır. Ancak yapının üst katı günümüzde boştur (bkz. F.12-15).

Maçka Silâhhanesi'nin dış koşullar nedeniyle oldukça tahrip olan cephelerinde bakım ve onarım yapılmalıdır. Birinci bodrum katta günümüzde sağlık merkezi olarak kullanılan bölümde ve yemekhanede, ayak, kemer ve tonozlardan oluşan taşıyıcı sistem asma tavanlarla kapatıldığından, yapım sisteminin özgünlüğü algılanamamaktadır. Silâhhanenin kuzeydoğusundaki ek yapının da günümüzde kullanılmayan üst katı özgün niteliklerine uygun bir şekilde onarılarak kullanıma açılmalıdır.

Rektörlüğün herhangi bir nedenle elden çıkarması söz konusu olduğunda ya da acil askerî ihtiyaçlarda kullanılmak üzere yeniden M.S.B.'na tahsis edilmeleri koşulu ile İ.T.Ü. Rektörlüğü'nde kalmasını ve tapu kayıtlarına bu hususta şerh konulması gerektiğini belirtmiştir. K.T.V.K. Genel Müdürlüğü, 21-03-1994 tarih ve 489 sayılı yazısında 24-25 parsellerde bulunan (silâhhanenin bulunduğu 2 parsele komşu parseller) ve mülkiyeti Hazine'ye ait olan taşınmazların tapusunun herhangi bir uygulama öncesi I Numaralı K.T.V.K.K.'ndan izin almak ve tapu kayıtlarına şerh konulmak koşulları ile İ.T.Ü.'ne verilmesini uygun bulmuştur (İ.T.Ü. Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi'nden).

* I Numaralı K.T.V.K.K., 01-07-1992 tarih ve 3845 sayılı yazısında, silâhhanenin pencere doğramalarının aslına uygun görünümde olmak şartıyla sert plastik malzeme ile yapılabileceğine karar vermiştir. Ancak aynı Kurul, 18-08-1993 tarih ve 4826 sayılı karar yazısında, pencere doğrama değişikliğinin uygun olmadığını, yenilemenin özgün doğrama renk ve bölünüşüne göre yapılması gerektiğini belirtmiştir (İ.T.Ü. Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi'nden).

5.7.2.2 Orhaniye Silâhhanesi

Orhaniye Silâhhanesi, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Yıldız Semti'nde, Palanga Caddesi üzerinde, 42 pafta, 639 ada, 179 parseldedir. Yapı, günümüzde 90.971 m²'lik bir alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 82,84)

Orhaniye Silâhhanesi, güney cephesinde yer alan giriş kapısı üstündeki 1306/1888-1889 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.4), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. BOA'ndeki 1312/1895 tarihli bir belgeye göre, silâhhane civarında günümüzde mevcut olmayan bir talimhane yapılmıştır (bkz. EK 84, Çzg.3). Uzun süre mühimmat ambarı olarak kullanılan silâhhane, 1960'lı yıllarda askerî cezaevi olarak hizmet vermiş, 1979 yılında Merkez Komutanlığı'na devredilmiştir (Çoruhlu, 1994: 137-138). Günümüzde "Merkez Komutanlığı Reviri" ve "Emekli Subaylar Derneği Lokali" olarak kullanılan yapının bahçesinde de tarihî toplar sergilenmektedir (bkz. F.5).

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 82)

Silâhhane, 1303/1885-1886 tarihli Orhaniye Kışlası'nın bir yapısı olarak kışlanın batısında düz bir arazide inşa edilmiştir.

Plan: Kare şeklindeki yapı 25x25 m boyutlarında olup tek katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı birbirini dik kesen iki koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Koridorların sonunda yer alan kapılarla dışarıya çıkış sağlanmıştır.

Cephe düzeni: Neoklasik üslûpta tasarlanan silâhhanenin cepheleri giriş kapılarına göre simetrik düzendedir. Yapı aksında yer alan giriş bölümü, daha yüksek tutulmuş ve giriş kapısının iki yanındaki üçlü pilastrların dışarı taşırılmasıyla vurgulanmıştır (bkz. F.3). Yarım daire kemerli giriş kapısının üstünde bitkisel ve geometrik bezemelerle çevrili kitabe vardır. Kitabeden sonra bir sıra mukarnas yapılarak, üstüne yanlarında tüfek ve tabanca kabartmaları olan Osmanlı arması yerleştirilmiştir (bkz. F.1,4).

Yapının pencereleri sivri kemerli, kapıları ise yarım daire kemerli olup, kademeli olarak cepheden içeri çekilmiştir. Köşe bölümler ve giriş kapıları pilastrlar ve mazgal şeklindeki çatı parapetinin yükseltilmesiyle vurgulanmıştır. Sadece kuzey cephesinde diğer cephelerde görülen furuş yerine profilli bir silme yapılmıştır (bkz. F.6-8). 19. yüzyıla ait fotoğraflardan yapının giriş cephesinin geniş derzler işlenerek sıvandığı görülmektedir (bkz. F.1-2). Silâhhanenin üstü kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

---

* Silâhhanenin, manzumesi Ahmet Muhtar Efendi tarafından yazılan 4 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Yaptı dâr-ül esliha Abdülhamîd Hân-ı Kerîm / Kıldı te'yîd-i esâs-ı hikmet-i sulh-ü salâh*
Baş eğer târihine Muhtâr ehl-i imtisâr / Mecma-ı esbâb-ı satvettir bu nev dâr-üs-silâh 1306"

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda dış duvarlar 80 cm kalınlıktadır. Silâhhanenin özgün kat döşemesi hakkında bilgi elde edilememiştir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 82)

Orhaniye Silâhhanesi, III Numaralı K.T.V.K.K.'nun 09-02-1995 tarih ve 7296 sayılı kararı ile Yıldız Sarayı Tarihî ve Doğal Sit Alanı içine alınmıştır. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Silâhhane farklı işlevli kullanımlar için yapılan onarımlarda özgün planını ve bazı cephe özelliklerini yitirmiştir.

Yapının kat döşemesi belirlenemeyen bir tarihte betonarmeye çevrilmiştir (bkz. F.10). Bina revir olarak düzenlenirken içeride muhdes bölmeler yapılmış, kuzey cephesindeki 4 pencere açıklığı duvar örülerek kapatılmıştır (bkz. F.6). Silâhhanenin giriş cephesinin derzli sıvası yerine düz bir sıva yapılmış, kitabenin üstünde olması gereken Osmanlı arması, kitabenin altına yerleştirilmiştir (bkz. F.1,4). Pencere ve kapılara özgün olmayan bölümlenmede plastik doğramalar takılmıştır. Doğu cephesi önüne yerleştirilen yakıt deposundan yapının içine tesisat bağlantısı yapılmıştır (bkz. F.7).

Cephelerde dış hava koşullarından kaynaklanan sıvada dökülme ve çiçeklenme gözlenmiştir. Yapının kuzey cephesinde kapatılan pencereleri açılmalı, yakıt deposu uygun bir yere alınmalıdır. Giriş cephesindeki kitabe ve Osmanlı arması da uygun teknikte temizlenip, renklendirilebilir. Yapı, fazla mekâna ihtiyaç duyulan revir işlevi yerine özgün planı ortaya çıkarılarak daha uygun bir işlevle kullanılabilir.

5.7.3 Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Silâhhaneler

1826 yılından sonra inşa edilen ve günümüzde mevcut olmayan 2 silâhhane tespit edilmiştir. Bu yapıların her ikisi de 19. yüzyılda inşa edilen Yıldız Sarayı bünyesindeki yapılardır*.

---

* Günümüzde mevcut olan ve Yıldız Sarayı Silâhhanesi olarak bilinen yapının ise, hangi işlevle inşa edildiği konusunda belirsizlik vardır. Bilgin, yapının önceleri saray personelinin yemekhanesi olarak kullanıldığını, eski silâhhanenin kütüphane yapılmasından sonra silâhların buraya taşındığını ifade etmektedir (Bilgin, 1993: 78). Türkoğlu da, 1886-1893 yılları arasındaki dönemde inşa edilen yapının zengin iç ve dış cephe özelliklerinden dolayı farklı bir amaçla inşa edildiğini, sonradan yemekhane ve silâhhane işlevinin verildiğini belirtmektedir. Yıldız Sarayı'nda birkaç silâhhane bulunduğunu, ancak bu silâhhanelerin nerelerde olduğunu belirtmeyen Türkoğlu, Georges Dorys'den yaptığı alıntıda, günümüzde mevcut olandan başka bir silâhhaneyi anlatmaktadır: "*Yıldız, Sultan Abdülhamid'in ve sarayın özel kullanımına tahsis edilmiş çiftlik, işyeri, fabrika vs'den oluşan bir kent gibidir. Bunlar arasında, tamiratların yapıldığı çok geniş bir tamirhane, bol miktarda Fransız ustanın çalıştığı porselen fabrikası ve bir silâhhane sayılabilir. Bu silâhhane aynı zamanda silâh müzesi olarak kullanılıyor. İçinde Doğu ve Avrupa silâhlarından zengin koleksiyonlar yer almaktadır. Bunlar yeni ve eski silâhlar, ateşli silâhlar, lüks veya savaş silâhları, Winchester'lar, Martini'ler, Mauser'ler, Krupp topları ve çabuk ateşlenen diğer toplar, Mitralyöz'ler, Maxim'ler vs'den oluşur*". II. Abdülhamid, Mahmud Şevket Paşa'yı bir Esliha ve Askerî Kıyafet Müzesi kurmak üzere görevlendirmiş ve ölümünden sonra toplanan eşya askerî müze olarak kullanılan silâhhaneye devredilmiştir (Türkoğlu, 1995: 94). BOA'nde, 1306-1328/1888-1910 tarihleri arasındaki döneme ait, Yıldız'daki hangi silâhhaneye ait olduğu belirlenemeyen bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 84, Çzg.4).

Ancak silâhhanelere ait görsel malzemeye ulaşılamadığından bu yapılar hakkında mimarî açıdan değerlendirme yapılamamaktadır.

5.7.3.1 Yıldız Sarayı Silâhhanesi

Yıldız Sarayı'ndaki yeri tam olarak belirlenemeyen bu silâhhanenin saray bahçesinin güneybatı ucunda yer aldığı sanılmaktadır* (Türkoğlu, 1995: 94). Yapının tarihi belirsiz bir fotoğrafında tavanda kalem işi süslemeler olan dikdörtgen planlı uzun bir mekânda silâhların dizili olduğu görülmektedir. Yine tarihi belirsiz bir fotoğraftan aynı mekânın sonradan kütüphane olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır (bkz. EK 83, F.1-2).

5.7.3.2 Tuğla Harmanı'ndaki Silâhhane

BOA'nde bulunan 1304/1886 tarihli bir belgeden Yıldız Sarayı civarında "*Tuğla Harmanı*" denilen yerin yakınında bir silâhhane yapılması için proje hazırlandığı ve 1306/1889 tarihli bir başka belgeden yapının inşasına başlandığı öğrenilmektedir (bkz. EK 83, B.1-2; EK 84, Çzg.5).

5.7.4 Askerî Silâhhanelerin Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 4 silâhhane konum ve diğer mimarî özellikleri açısından incelenmiştir. Halen mevcut olan Maçka ve Orhaniye silâhhanelerinde yerinde inceleme yapılarak, yapılar koruma sorunları açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde mevcut olmayan silâhhanelere ait görsel malzemeye ulaşılamadığından, bu yapılar hakkında konum özelliği dışında mimarî değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır.

A) Konum (bkz. EK 14)

Silâhhanelerin, 19. yüzyıla ait teknik şartnamelerde belirtildiği gibi kışlalara yakın ve ayrı bir yapı olarak inşa edildikleri belirlenmiştir**. Maçka Silâhhanesi yüksek bir tepede, Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası ve Gümüşsuyu Hastahanesi'ne yakın konumda ve Maçka Karakolu'nun yanında inşa edilmiştir. Bu silâhhane ayrıca adı geçen kışlalarla birlikte Dolmabahçe Sarayı'nın güvenliğini sağlamıştır. Orhaniye Kışlası'nın bir yapısı olarak çevresine hâkim yüksek bir yerde inşa edilen Orhaniye Silâhhanesi de Yıldız Sarayı'nın güvenliği için Ertuğrul Kışlası'nın yakınında yapılmıştır. Yıldız Sarayı'nın günümüzde mevcut olmayan 2

---

* Tez izni kapsamı dışında kaldığından, Yıldız Sarayı'nın bu bölümünde mimarî inceleme ve araştırma yapılamamıştır.

** Silâhhanesi olmayan kışlalarda da silâh depolamak üzere yapı içinde bazı bölümler ayrılmıştır. Ramazanoğlu, 1833 yılında Selimiye Kışlası'nda kulelerin altlarındaki mekânların silâh ve mühimmat deposu olarak kullanıldığını, 1256/1840 tarihinde kışla için ayrı bir cephane binası yapıldığını yazmaktadır (Ramazanoğlu, 2003: 167).

silâhhanesinin de sarayın güvenliğini sağlamak üzere yapıldığı ve günümüzde mevcut olan 2 askerî karakol yapısıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

B) Plan (bkz. EK 14)

Maçka Silâhhanesi'nde depolanan malzeme, İstanbul'daki ve diğer Osmanlı kentlerindeki askerî birliklere gönderildiğinden bu silâhhane diğerlerinden daha büyük boyutta yapılmıştır. Dikdörtgen şeklindeki silâhhane yapısı, orta avlularına bakan koridora açılan mekânlardan oluşan planıyla kışla, hastahane ve okul yapılarına benzemektedir. Orhaniye Silâhhanesi ise küçük boyutlu bir yapı olup, teknik şartnamelerde belirtildiği gibi askerlerin silâhlarına çabuk ve kolay bir şekilde ulaşabilmeleri için 4 giriş kapılı olarak yapılmıştır.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 14)

Silâhhaneler, Neoklasik üslûpta ve yapı aksında yer alan girişlerine göre simetrik düzende tasarlanmışlardır. Ancak Maçka Silâhhanesi, boyutlarıyla olduğu kadar cephe düzeni ile anıtsal nitelikte bir yapı olup kent siluetini etkilemektedir. Silâhhanede kışla yapılarında olduğu gibi giriş bölümü ve köşe bölümler dışarıya taşırılarak vurgulanmış, alt ve üst katlarda farklı pencere düzenleri uygulanmıştır. Ancak yapının tüm cepheleri kışlalardan farklı olarak taşla kaplanmıştır. Ayrıca diğer askerî ve resmî yapılardan görülmeyen bir uygulama yapılarak, yapının giriş cephesine 2 Osmanlı armasına yer verilmiştir. Orhaniye Silâhhanesi ise mazgal görünümlü çatı parapeti ile II. Abdülhamid döneminde inşa edilen askerî karakol yapılarına benzemektedir. Silâhhanenin giriş cephesindeki tüfek ve tabanca kabartmaları yapının işlevini gösteren detaylardandır.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 14)

Maçka ve Orhaniye silâhhaneleri yığma kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Maçka Silâhhanesi'nin bodrum katında kemer, ayak ve tonozlardan oluşan özgün taşıyıcı sistem halen izlenebilmektedir. Taşıyıcı ayaklarda 10x20x3.5 cm boyutlarında dolu tuğla, duvarlarda 60 cm boyunda metal kılıçlar kullanılmıştır. Yapının beden duvarlarının bodrum katlardan üst katlara çıkıldıkça, 200 cm, 101 cm ve 52 cm ölçülerinde olmak üzere, yarı oranda inceldiği tespit edilmiştir. Orhaniye Silâhhanesi ise tek katlı bir yapı olup beden duvarları 80 cm kalınlıktadır. Her iki silâhhanenin de değiştirilen üst kat döşemelerinin özgün hali tespit edilememektedir.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

Maçka Silâhhanesi ve 1995 yılında Yıldız Sarayı Tarihî ve Doğal Sit Alanı içine alınan Orhaniye Silâhhanesi, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Halen maliye

Hazinesi mülkiyetinde olan yapılardan Maçka Silâhhanesi eğitim amaçlı kullanılmak üzere düzenlenirken üst kat döşemeleri betonarmeye çevrilerek planına büyük ölçüde müdahale edilmiş ve orta avluya bakan cephelerinde değişiklikler yapılmıştır. Günümüzde yapının taş kaplı cephelerinde dış hava koşulları nedeniyle oluşan sorunların giderilmesi için geniş çaplı bakım ve onarım yapılması gerekmektedir. Orhaniye Silâhhanesi ise revir olarak düzenlenirken içeride bazı muhdes bölmeler yapılmıştır. Ancak doğrama ile yapılan bu bölmelerin kaldırılması mümkündür. Yapılarda sıva onarımı ve boya yenilemesi düzenli olarak yapılmaktadır. Ancak her iki yapının da günümüzdeki durumunun mimarî açıdan ayrıntılı olarak belgelenmesi, bakım ve onarım işlerinde ilgili Koruma Kurulu'na başvurulması gerekmektedir.

5.8 Askerî Depolar

1826 yılından sonra İstanbul'da, ordunun ihtiyacı olan mühimmat, yiyecek, giyecek ve diğer malzemelerini korumak, saklamak ve gerektiğinde kullanılmak için askerlere dağıtmak üzere, 2 askerî depo inşa edildiği tespit edilmiştir*. Bu yapılar günümüzde de mevcut olan Gülhane ve Küçükyalı'daki askerî depolardır (bkz. EK 14).

5.8.1 Gülhane'deki Depolar

Gülhane'deki depolar, Eminönü İlçesi'ne bağlı Cankurtaran Semti'nde, 2,3,4 pafta, 2 ada, 37 parseldedir. 4 ayrı yapıdan oluşan askerî depolar, günümüzde 204.024 m²'lik bir alanda yer almaktadırlar.

A) Tarihçe (bkz. EK 87)

Gülhane'deki depolar, BOA'ndeki 1292/1875-1876 tarihli belgelere göre, Abdülaziz döneminde (hd 1861-1876) inşa edilmiştir. Askerlerin ihtiyacı olan malzemelerin toplanıp saklandığı bu yapılar, 1871 yılında demiryolu inşası sırasında demiryollarının deposu olarak, daha sonra askerî işlevle cephanelik ve sıhhiye deposu olarak kullanılmıştır**. BOA'nde, depoların kullanımıyla ilgili 1308-1326/1890-1908 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 87, Çzg.1). Depoların 3. yapısı, Cumhuriyet döneminde Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın gümrük deposu olmuştur. Yapılar, 1983 yılında "M.S.B. İç Tedarik Bölge Başkanlığı"na tahsis edilmiş olup, halen askerî eşya deposu olarak kullanılmaktadırlar. Askerî eşya sevkıyatında eskiden olduğu gibi günümüzde de demiryolundan da yararlanılmakta ve T.C.D.D.'den sağlanan vagonlarla malzeme taşınmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 85)

Topkapı Sarayı'nın doğusunda, tren yolu kenarındaki 4 depo yapısı, kuzeydoğu-güneybatı yönünde ve birbirine yakın konumda inşa edilmişlerdir (bkz. F.1-4). 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda, 1. ve 2. depo yapıları "*Djebhané Dépossi*" (cephane deposu), 3. depo

---

* BOA'nde, askerî depolar hakkında 1246-1339/1830-1921 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 87, Çzg.2). Ancak tez kapsamında tüm bu belgeler okunamadığından, sözü edilen depoların özgün işlevleri ve nerelerde yapıldıkları belirlenememiştir.

** 1306/1890-1891 tarihli "*Sâl-nâme*"de sözü edilen ambarların, Gülhane'deki depolar olduğu sanılmaktadır. Bu "*Sâl-nâme*"ye göre erzak ambarı olarak kullanılan yapı, idarî açıdan "*Levâzımât-ı Umûmiyye Dâiresi*"nin "*Levâzım İkinci Şu'besi*"ne, elbise ve saraçhane ambarı olarak kullanılan yapılar da aynı dairenin dördüncü şubesine bağlıdırlar (1306: 80-81).

yapısı "*Djebhanélik*" (cephanelik)*, 4. depo yapısı ise "*Depôt de Medicine*" (sıhhiye deposu) olarak gösterilmiştir (bkz. H.1-2).

1. Depo Yapısı

Parselin güneybatısındaki yapı, dikdörtgen şeklinde, ortası avlulu ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı kuzeybatı kanadında avlu geçidiyle ayrılmış iki büyük mekân ve diğer kanatlarda, orta avludan birer giriş kapısı ile ulaşılan tek büyük mekândan oluşmaktadır**. Eğimli arazide yer alan yapının sadece kuzeybatı kanadı diğer kanatlardan daha yüksek kottadır. Yapının kuzeybatı cephesindeki avlu giriş kapısı yarım daire kemerlidir. Giriş aksında saçak seviyesinde, II. Abdülhamid'in 1313/1895-1896 tarihli tuğrası olan bir Osmanlı arması yerleştirilmiştir (bkz. F.5-7). Neoklasik üslûpta tasarlanan yapının cephelerinde söveyle çevrili, pencere görünümlü düz atkılı sağır nişler, yarım daire kemerli pencereler, kaideli ve başlıklı pilastrlar vardır. Pencere parapeti hizasında düz, saçakta ise profilli bir silme yapılmıştır. Orta avluya bakan cephelerdeki pencere ve kapılar da yarım daire kemerlidir (bkz. F.8-9). Yapının üstü kırma çatı ile örtülmüş olup, cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 94 cm'dir.

2. Depo Yapısı

1. depo yapısının kuzeydoğusunda, dikdörtgen şeklinde, ortası avlulu olarak inşa edilen yapı yaklaşık 27x60 m boyutlarında olup tek katlıdır. Özgün planı ve cephe düzeni 1. depo yapısına benzemektedir (bkz. F.1,10-12). Yapının içinde ahşap taşıyıcılı bir asma kat vardır. Deponun güneydoğu cephesi aksında, saçak seviyesine II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması yerleştirilmiştir (bkz. F.13). Orta avluya bakan cephelerdeki pencere ve kapılar basık kemerlidir (bkz. F.14). Yapının üstü kırma çatı ile örtülmüş olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının beden duvarları 79 cm kalınlığındadır. Ahşap kirişlemeli asma katı 17x16 cm kesitli ahşap direkler taşımaktadır (bkz. F.16).

3. Depo Yapısı

2. depo yapısının kuzeydoğusunda yer alan dikdörtgen şeklindeki yapı, 29.58x64.47 m boyutlarında ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. Özgün planı büyük bir hacimden oluşan yapının ortasına malzeme sevkıyatı için ray döşenmiştir (bkz. Ç.1, F.22). Yapının uzun kenarı boyunca ahşap taşıyıcılı asma kat yapılmıştır. Deponun dört cephesindeki giriş bölümleri dışarı çıkıntılı olup, giriş kapıları yarım daire kemerlidir. Yapı, diğer cephe özellikleri

* Gültekin ise, bu yapının 19. yüzyılın 2. yarısında gümrük deposu olarak kullanıldığını yazmaktadır (Gültekin, 1994: 65).

** Günümüzde betonarme döşeme yapılarak 2 katlı olarak kullanılan yapının içinde, 2., 3. ve 4. depo yapılarında görülen ahşap taşıyıcılı asma kat yapılmış olmalıdır.

açısından 1. ve 2. depo yapılarına benzemektedir. Bu deponun da ahşap sistemdeki beşik çatısı Marsilya tipi kiremit ile kaplı olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.2,17-19). Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda beden duvarı kalınlığı 78 cm'dir. Yapının içindeki asma katı 106x106 cm kesitli taş ayaklar ve bu ayakların arasındaki 17x16 cm kesitli ahşap direkler taşımaktadır (bkz. Ç.1-2, F.20-21).

4. Depo Yapısı

3. depo yapısının kuzeydoğusundaki yapı da 1. ve 2. depo yapıları gibi dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilmiştir. 37.38x57.20 m boyutlarındaki yapı diğerleri gibi tek katlıdır. Özgün planı (bkz. Ç.3) ve cephe düzeni açısından 1. ve 2. depo yapılarına benzemektedir. Orta avluya bakan cephelerdeki pencere ve kapıları basık kemerlidir (bkz. F.3,23-26). Yapının güneydoğu cephesi aksında, saçak seviyesinde yine II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması vardır. Cepheleri sıvalı ve boyalı deponun üstü kırma çatı ile örtülü olup Marsilya tipi kiremit ile kaplanmıştır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapının beden duvarları 80 cm kalınlığındadır. Bu yapıda da asma katı 17x16 cm kesitli ahşap direkler taşımaktadır (bkz. F.27-28).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 85)

Gülhane'deki depo yapıları I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 01-08-1990 tarih ve 2005 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Yapılar, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Depo yapıları çeşitli müdahaleler nedeniyle plan ve cephe düzeni açısından bazı mimarî özelliklerini kaybetmiştir.

1. Depo Yapısı

1981 yılında bir yangın geçiren yapıya, yangından sonra betonarme döşemeli bir asma kat ilâve edilmiş (Gültekin, 1994: 41) ve çatı döşemesi de betonarmeye çevrilmiştir. Çatının üstü eternitle kaplanmıştır (bkz. F.1,9). 2003 yılı sonunda yapının cepheleri boyanmış ve çatısı eternit yerine alüminyum panellerle kaplanmıştır. Yapı, günümüzde askerî eşya deposu olarak kullanılmaktadır.

* G.E.E.A.Y.K'nun 15-11-1958 tarih ve 882215 sayılı karar yazısından, önceden bu alandaki mevcut askerî ve mülkî tesislerin kaldırılmasına karar verildiği öğrenilmektedir. Bu kararda ayrıca, Topkapı Sarayı'nın bütün mimarî özelliklerinin meydana çıkması için bu sahada önceden yapılmasına karar verilen Darphane binası da dahil olmak üzere, Askerî Müze veya herhangi yeni bir bina yaptırmanın doğru olmayacağına, bu sahanın arkeolojik park ve yeşil alan olarak düzenlenmesine ve Suru Sultanî'den itibaren bütün sahanın temizlenerek düzenlenmesine, gerektiğinde arkeolojik kazılar yapılmasına karar verilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

2. Depo Yapısı

1. depo yapısı ile aynı tarihte, 1981 yılında bir yangın geçiren yapının ahşap sistemdeki çatısı eternitle kaplanmıştır (Gültekin, 1994: 41). Yapının kuzeybatı kanadının kuzeydoğu yönündeki mekân hariç, diğer mekânlarındaki ahşap direklerle taşınan asma katları metal taşıyıcılı olarak yenilenmiştir. Yapının orta avlusunda, kuzeybatı kanadına bitişik muhdes sundurmalar yapılmıştır (bkz. F.14). 2003 yılı sonunda cepheleri boyanan yapının eternit kaplı çatısı alüminyum panel kaplanarak yenilenmiştir (bkz. F.15). Yapı, halen askerî eşya deposu olarak kullanılmaktadır.

3. Depo Yapısı

19. yüzyıla ait fotoğrafa göre yapıya belirlenmeyen bir tarihte bir çatı katı yapılmış, çatı alın duvarında yarım daire kemerli ve yuvarlak pencereler açılmıştır (bkz. F.2,17-18). Bir dönem ahır olarak kullanılan binanın zemin döşemesi üzerine 6 sıra betonarme yemlik yapılmıştır (Gültekin, 1994: 65) (bkz. Ç.1-2). Yapı içindeki ahşap taşıyıcılardaki bozulma nedeniyle asma katlarda yer yer çökmeler oluşmuştur. 2003 yılı sonunda yapının cepheleri boyanmış ve çatının kırılan kiremitleri aktarılmıştır. Bu yapı da günümüzde askerî eşya deposu olarak kullanılmaktadır.

4. Depo Yapısı

2003 yılı sonunda cepheleri boyanan ve çatısı aktarılan yapı diğerleri gibi askerî eşya deposu olarak kullanılmaktadır.

Halen askerî amaçlı olarak kullanılan depolardan 3. ve 4. yapıları çizimle belgelenmelerine* karşın diğer yapılarla ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Mimarî açıdan özgün niteliklere sahip bu yapıların da fotoğraf ve çizimle belgelenmeleri gerekir. 1. ve 2. depo yapılarının 1981 yılındaki yangından sonra özgün halinde Marsilya tipi kiremitle kaplı olan çatı örtülerinin eternitle değiştirilmesi, son olarak 2003 yılında eternit kaplamaların yerine alüminyum panel yapılması yapıların görsel bütünlüğünü bozmaktadır. Depoların kapatılan pencere boşlukları açılarak özgün doğramalara uygun doğrama takılmalı ve yapılar muhdes eklerden arındırılmalıdır. Depoların cephelerinde yer alan Osmanlı armalarının bakım ve onarımları yapılarak renklendirilebilir. Özellikle 3. ve 4. depo yapılarında içeride ahşap

* 1994 yılında Mimar Tuğba Gültekin tarafından Y.T.Ü. F.B.E.'de yapılan tez çalışmasında 3. ve 4. depo yapılarının rölöveleri hazırlanmış, 3. depo yapısına tiyatro işlevi verilerek bir restorasyon projesi çizilmiş, diğer yapıların ise Topkapı Sarayı'nın arşiv, kütüphane, depo ve sergi alanları olarak düzenlenebileceği önerisi getirilmiştir (Gültekin, 1994: 69-74).

taşıyıcılar ve asma katların ahşap döşemelerinin çürüyen ve çöken kısımlarının onarıma ihtiyacı vardır.

5.8.2 Küçükyalı'daki Depolar

Askerî depolar, Küçükyalı İlçesi'nde "General Kenan Evren Kışlası" içinde, 152 pafta, 1525,1548 adalar* ve 1 parselde yer alan 4 yapıdan oluşmaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 86)

Küçükyalı'daki depolar kitabelerine** göre (bkz. F.6,11-12,24) 1297/1879-1880 yılında, II. Abdülhamid döneminde cephane olarak inşa edilmişlerdir. Çevre yollardan görülmeyen ve bir sırtın arkasında yer alan binaların oldukça korunaklı bir mevkide, silâh, barut vb. mühimmat saklamak üzere yapıldıkları anlaşılmaktadır. Tren yoluna ve denize uzak konumdaki

---

* 1. ve 2. depo yapıları 1525 ada, 3. ve 4. depo yapıları ise 1548 adadır.

** Her depo yapısı için manzumesi şair Kâzım tarafından 14 mısralı kitabeler yazılmıştır.

1. depo yapısının kuzey cephesinde yer alan kitabesi şöyledir:

"Pâd-şâh-ı mülk-perver zıll-i Hakk Abdülhamid / Görmemiştir mislin âlem olalı dünya binâ
Ol cihân-sâlâr-ı efhem kim sarây-ı cânın / Nerdübanı olamaz ne târam vâlâ binâ
Eyledi mi'mâr bahtıyla fezây-ı âleme / Bargâh-ı şevketi ol şâh-ı mülk-ârâ binâ
Bu binâdır dîde-i i'câbı hayrân eyleyen / Yoksa görmüştür uyûn-ı halk çok ra'nâ binâ
Dinlemem artık Sinnimar ve Havarnak kıssasın / Kala üstâd ..... hulyâ binâ
Var ise görmüş ..... ehl-i fenden söylesin / Böyle matbû' ve müzeyyen pâk-i müstesnâ binâ
Pek musanna' yazdı Kazım bendesi târîhini / Pâd-şâh kıldı bu nev ceb-hâneyi bâlâ binâ
1297"

2. depo yapısının kuzey cephesinde yer alan kitabesi şöyledir:

"Şehr-yâr-i ma'delet asâr Hân-ı Abdülhamid / Alemde dâr-ı sürur etti bu muhtem hâneyi
Ol felek-fer kim eder cemşîd ü İskender fedâ / Cür'a-i ihsânına âyine vü peymâneyi
Gûş eden hamiyet-bülend şevket-i şâhânesin / Yâde almaz devlet-i Dârâ gibi efsâneyi
Ahd-i adlî n'ola eylerse cihân-ı kâmyâb / Genc-i bâd-âverd âbâd eyleyen virâneyi
Nev-be-nev mahzenler inşâ ettirip bârût için / Hem ser-i arş etti tâk-ı himmeti merdâneyi
Görmemiştir çeşm-i devrân harman-ı Eflâk'de / Bu behîn mahzende mevcud ü müdahhar dâneyi
Cevher-efşân oldu târihinde Kâzım bendesi / Kıldı Sultân-ı enâm inşâ bu nev' ceb-hâneyi
1297"

3. depo yapısının kuzey cephesinde yer alan kitabesi şöyledir:

"Şehn-şâh-ı hümâyûn-ı menkabet Abdülhamid Hânın / Hümây-ı şevketi bâlây-ı çarha âşiyân yaptı
Fezây-ı mülkü şûr ü şerrden eyledi tathîr / Nîm lütfu hâristânı bozdu gülistân yaptı
Gazâ-pîşe-i mehâmm-âzîşedir ol şâh-ı dil-âgâh / Mühimmât-ı cihâdı hıfz için yer yer mekân yaptı
Yapıldı câ-be-câ barut için anbar ve mahzenler / Kemâl-i i'tinâdan kim bunu hükm-i zamân yaptı
Birisi işte bu ceb-hâne kim bu cây nâmında / Mükemmel oldu güyâ fahr-ı mi'mârân Sinan yaptı
Uluvviyetimle âlem olsun dâim âbâdân / Denilsin haşre dek bin kışla yüzbin hânmân yaptı
.... alsın hesâba dane-i top ile târihin / Çok a'lâ mahzen-i barutu sultân-ı cihân yaptı
1297"

4. depo yapısının kuzey cephesinde yer alan kitabesi şöyledir:

"Bâ'is-i ümrân-ı âlem hâzret-i Abdülhamid / Kim vücûd-ı merhametü'l-veddi der zıll-ı ilâh
Ol hükümrân-ı müeyyed kim husûl-i kâm için / Bâbına eyler zemîn ü âsmân vaz'-ı cibâh
Ol kerem-fermâ zaten eylemiştir zü'l celâl / Hem hâkim-i bim-i âdil hem şeh-i âlem-i penâh
Feyz-i lutf-ı mâye-i enfâs i câz-ı mesih / Nûr-ı vechi cevv-i serâyına hurşid ü mah
Nev-be-nev izhâr-ı âsâr eyleyip kılmaktadır / Mül-i imâr ve vücâd-ı milleti gark-ı refâh
Böyle bir âlî eserle harmân-ı envâr olur / Afitâb-âsâne süvbe eyle atf-ı nigâh
Yazdı Kâzım bendesi târihini itmâmdan / Kıldı bu ceb-hâneyi bünyâd ü ihyâ pâd-şâh
1297"

depolardan sevkıyat, engebeli arazi topografyası da dikkate alındığında, at arabalarıyla yapılmış olmalıdır. Depolar, Cumhuriyet döneminde de mühimmat bölüklerince aynı işlevle kullanılmıştır. 1980'li yıllarda depoların da içinde yer aldığı araziye "General Kenan Evren Kışlası" yapılmıştır. "Levazım Maliye Okulu"nun kışlaya taşınmasından sonra depolar günümüzde de askerî işlevli olarak kullanılmaktadırlar.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 86)

Eğimli bir arazide yer alan 4 depo yapısı doğu-batı yönünde ve birbirine yakın konumda inşa edilmiştir.

Plan: Yapıların tümü köşeleri pahlı dikdörtgen şeklinde, yaklaşık 23x46 m boyutlarında, tek katlı ve aynı özgün planda inşa edilmiştir (bkz. F.5). Depolara, kuzey cephelerinin ortasındaki dışarı taşırılmış küçük bir giriş bölümünden ulaşılmaktadır. Yapı içeride beden duvarlarına paralel konumdaki iç duvarlarla, uzun kenarı boyunca üçe bölünmüştür. İç duvarlarda altta yarım daire kemerli, üstte ise 2 sıra basık kemerli olmak üzere toplam 3 sıra pencere boşluğu açılarak bölümler arasında görsel bütünlük sağlanmıştır (bkz. F.4,9,16-17).

Cephe düzeni: Depoların cephe düzenleri de birbirine benzemektedir. Kuzey cephesindeki yüksekliği ana yapıdan daha az olan giriş bölümü, yarım daire kemerli 2 pencere ve ortada daha küçük bir pencere altına yerleştirilen kitabe ile vurgulanmıştır. Kitabenin üst bölümünde yuvarlak tuğra madalyonu etrafında silâh ve top kümesi, madalyon ile yazı arasında bir sıra mermi şeklinde kabartma süslemeler yapılmıştır (bkz. F.6,11-12,24). Giriş bölümünün doğu cephesinde düzatkılı bir giriş kapısı vardır (bkz. F.1-2,8,14). Depoların diğer cepheleri sağırdır. Ancak cephelerde yatayda ve düşeyde aynı aksta olmak üzere 3 sıra halinde, yaklaşık 13x19 cm boyutlarında dikdörtgen şeklinde küçük havalandırma delikleri görülmektedir (bkz. F.18). Yükseltilmiş orta bölümleri ile alt bölümleri eğimli ve kiremit kaplı çatıyla örtülü depoların cepheleri sıvalı değildir (bkz. F.13,15).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen depolarda giriş bölümünde duvarlar 84 cm, ana yapıda beden duvarları 100 cm, iç duvarlar ise 90 cm kalınlıktadır. Moloz taşla örülmüş beden duvarları içeride yarı yükseklikten sonra 20 cm kadar incelmektedir. 20 cm'lik bu girintide yaklaşık 9x13 cm boyutlarında ahşap hatıllar vardır (bkz. F.19,20). Pencere boşluklu iç duvarların 3. kademesi ise dolu tuğla ile örülmüştür. Beden duvarlarındaki havalandırma deliklerinin iç yüzeylerinde de dolu tuğla kullanılmıştır (bkz. F.18,21). Hava delikleri duvar kalınlığı boyunca aynı yönde gitmeyip duvar kalınlığının yarısından sonra yön değiştirmektedir (bkz. F.18). Beden duvarının dış yüzündeki delikler tel

kafeslerle kapatılmıştır. Yapıların çatılarının taşıyıcı sistemi, büyük kesitli ahşap kirişlerin kullanıldığı makaslarla oluşturulmuştur (bkz. F.19-22).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 86)

II Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü'nün çalışma alanındaki askerî depoların henüz korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmedikleri tespit edilmiştir. Yapılar, çeşitli tarihlerde yapılan onarımlar nedeniyle bazı özgün plan ve cephe özelliklerini yitirmişlerdir.

1., 2. ve 4. depo yapıları 1975-1976 yıllarında onarım görmüştür. Bu onarımda depoların ahşap taşıyıcılı çatıları kaldırılarak betonarme kirişli yeni bir örtü sistemi inşa edilmiştir (bkz. F.1-4,7-9,23). Günümüzde sadece orta bölümü yine ahşap olarak yenilenen 3. depo yapısı, ahşap çatı sisteminin özgün detaylarını korumaktadır (bkz. F.13,15-16,19-22). 3. ve 4. depo yapılarının moloz taş duvarlarında dış cephelerde renkli harçla derzleme yapılmıştır (bkz. F.13-15,23). Depoların iç kısımlarında muhdes duvarlarla yeni mekânlar oluşturulmasına karşın yapılar özgün planlarını büyük ölçüde korumaktadırlar. Depoların giriş bölümlerinde yer alan kitabelerdeki tuğra yazıları kazınmıştır (bkz. F.6,11-12,24).

Araştırma kapsamında Anadolu yakasında tespit edilebilen tek örnek olan bu yapı grubunu rölöveleri hazırlanıp ayrıntılı bir şekilde belgelenmesi ve tescil edilmesi gerekir. Özellikle halen özgün ahşap çatı sistemini koruyan 3. depo yapısı öncelikle belgelenmeli ve diğerleri ile birlikte korumaya alınmalıdır. Ahşap taşıyıcılı özgün çatı sisteminin betonarme olarak yenilenmesinin yığma kâgir olarak inşa edilen yapıları ne şekilde etkilediği konusu araştırılmalıdır. Kitabe yazıları ve bezemelerinin bakım ve onarımı yapılıp uygun renklerde boyanabilir.

5.8.3 Askerî Depoların Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra Gülhane'de ve Küçükyalı'da inşa edilen 2 askerî depo, yerinde inceleme yapılarak konum, diğer mimarî özellikler ve koruma sorunları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A) Konum (bkz. EK 14)

Tarihî Yarımada'da, Topkapı Sarayı alanında Abdülaziz döneminde (hd 1861-1876) inşa edilen askerî depolar, demiryolu ve deniz yoluyla askerî malzemelerin kolayca ulaştırılacağı bir mevkide bulunmaktadır. Anadolu yakasında, Küçükyalı'da, II. Abdülhamid döneminde (hd 1876-1909) cephanelik olarak inşa edilen askerî depolar ise, bir vadi içinde güvenlik nedeniyle yerleşim yerlerinden ve diğer askerî yapılardan uzakta yapılmışlardır. Deniz ve demiryoluna uzak konumdaki Küçükyalı'daki depolardan yapılan sevkıyatta, raylı sistemin

kullanıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle malzeme sevkıyatında araba kullanılmış olmalıdır.

B) Plan (bkz. EK 14)

Gülhane ve Küçükyalı'daki askerî depolar ayrık düzende ancak birbirine yakın olarak inşa edilmiş, tek katlı, 4 yapıdan oluşmaktadır. Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilen Gülhane'deki 1., 2. ve 4. depo yapıları bu özellikleri ile kışla, hastahane ve okul yapılarına benzemektedirler. Ancak depoların planlarında diğer askerî yapılardan farklı olarak büyük ve tek hacimli düzenlemeler yapılmıştır. Gülhane'deki depolar Küçükyalı'daki depolardan daha büyük boyutta inşa edilmiş olup birden fazla girişi olan yapılardır. Bu depoların içinde ahşap taşıyıcılı asma katlar yapılmıştır. Küçükyalı'daki depolar ise köşeleri pahlı kütleleri, tek bir girişe sahip olmaları ve içteki bölme duvarlı planları ile Gülhane'deki depolardan ayrılmaktadırlar.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 14)

Gülhane'deki depolar Neoklasik cephe özellikleri taşımaktadırlar. Bu yapılarda duvar kenarında da malzeme depolamak için az sayıda pencere açılmış, pencere görünümünde sağır nişlerle cepheler hareketlendirilmiştir. 3. depo yapısı hariç diğer depoların giriş kapıları aksında çatıdaki bir alınlığa Osmanlı arması yerleştirilmiştir. Yapıların cepheleri sıvanarak boyanmıştır. Küçükyalı'daki depoların cepheleri ise sağırdır. Sadece dışarıya taşırılmış giriş bölümünde pencere açılmış ve kitabeye yer verilmiştir. Bu depolarda cephane saklanması nedeniyle havalandırma için cephelerde belirli aks ve kotlarda küçük havalandırma delikleri açılmıştır. Küçükyalı'daki depoların cepheleri sıvanmamıştır. Her iki grup depo yapılarının üstü kiremit kaplı kırma çatılarla örtülmüştür.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 14)

Gülhane'deki ve Küçükyalı'daki depolar yığma kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Gülhane'deki depoların beden duvarı kalınlıkları 78-94 cm arasında değişmektedir. Küçükyalı'daki depoların beden duvarları ise moloz taşla örülü olup 100 cm kalınlığındadır. Pencere boşluğu olmayan Küçükyalı'daki depolarda tez çalışması kapsamında diğer askerî yapılarda tespit edilemeyen, özgün bir detaya sahip havalandırma delikleri vardır. Gülhane'deki ve Küçükyalı'daki depoların da üstü büyük kesitli ahşap kirişlerden oluşan ahşap sistemde bir çatıyla örtülmüştür.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

Gülhane'deki askerî depolar, 1990 yılında tescil edilmiştir. 4 depo yapısından 2 tanesi fotoğraf ve çizimle belgelenmiştir. Küçükyalı'daki depolar ise henüz korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmemiştir. Bu nedenle Küçükyalı'daki depoların öncelikli olarak belgelenmeleri ve koruma gruplarının belirlenerek tescil edilmeleri gerekir. Her iki grup yapı da Maliye Hazinesi mülkiyetinde, M.S.B.'na tahsisli olup, halen askerî işlevle depo olarak kullanılmaktadırlar.

Gülhane'deki ve Küçükyalı'daki depolar müdahaleler nedeniyle bazı özgün plan ve cephe özelliklerini yitirmiştir. 1981 yılındaki yangından sonra Gülhane'deki 1. depo yapısının ahşap kirişlemeli asma katının betonarmeye çevrilmesi ve 2. depo yapısında metal taşıyıcılı asma katlar yapılması plana yapılan müdahalelerdir. Diğer bölümlerde içerideki ahşap taşıyıcılarda ve döşemelerde de bozulmalar vardır. Küçükyalı'daki depo yapılarının özgün planlarında ise bazı muhdes bölme duvarları dışında büyük değişiklikler yapılmamıştır.

Gülhane'deki depoların sıvalı olan dış cephelerinde boya yenilemesi yapılmıştır. Ancak 1. ve 2. depo yapılarının çatıları özgün halindeki gibi kiremit yerine, 2003 yılında alüminyum panelle kaplanmıştır. 1975-1976 yıllarında, Küçükyalı'daki 4 depo yapısından 3. depo yapısı hariç diğerlerinin özgün ahşap çatı sisteminin betonarmeye çevrilmesi ise daha kalıcı bir müdahale olmuştur.

Gülhane'deki depolar, Topkapı Sarayı Müzesi'ne olan yakınlığı nedeniyle günümüzde tarihî ve turistik bir alanda yer almaktadırlar. Topkapı Sarayı'nın batısındaki Sevkıyat Kışlası halen sosyal, kültürel ve turistik amaçlı kullanılmak üzere restore edilmektedir. Topkapı Sarayı'nın etrafındaki alanın, depolar, Gülhane Parkı ve Sarayburnu ile bir bütün oluşturacak şekilde yeniden düzenlenmesinin bölgenin tarihî ve turistik değerini arttıracağı düşünülmektedir. Yerleşim yerlerinin uzağında kalan ve tarihî bir doku içinde yer almayan Küçükyalı'daki depolar ise daha sınırlı bir kullanıma sahiptir. Oldukça etkileyici bir iç mekâna sahip bu yapılardan özgün ahşap çatı sistemini koruyan 3. depo yapısı, bulunduğu askerî kuruma bağlı olarak sosyal ve kültürel bir işlevle kullanılabilir.

5.9 Askerî Fırınlar

1826 yılından sonra İstanbul'da askerlerin temel yiyecek ihtiyaçlarından ekmek vb. unlu mamulleri sağlamak üzere 3 askerî fırın inşa edildiği tespit edilmiştir*. Bu ürünler için kullanılan hububat, değirmenlerde öğütülerek un haline getirildikten sonra askerî fırınlara gönderilmiştir. II. Mahmud dönemine (hd 1808-1839) ait 1242/1826-1827 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'da kışla gibi büyük askerî yapıların yakınına değirmen, fırın ve zahire depolamak için ambarlar yapılması gerektiği belirtilmektedir (bkz. EK 46, B.3). 15-16. yüzyıllarda yapılan kışlaların yakınında da, 19. yüzyılda olduğu gibi askerî fırın inşa edilmiştir. Askerî fırınlar çok sayıda askere yiyecek sağladıkları için halk fırınlarından** daha büyük boyutlu olup daha fazla kapasitede çalışmaktaydılar. Bazı durumlarda halk fırınlarından ordunun ihtiyacını karşılamak üzere yararlanılmıştır***.

Askerî fırınların, 19. yüzyılın sonunda idarî açıdan askerî teşkilâtın "Levazımat-ı Umumiye Dairesi"ne bağlı oldukları bilinmektedir****. Bu daire askerlerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının, silâh ve cephane dışında kalan çeşitli araç gereçlerinin sağlanması ve dağıtılması işleriyle ilgilenirdi*****. Askerî fırınlarda pişirilen yiyecekler, bu daire aracılığıyla askerlerin görev yaptıkları askerî binalara dağıtılmış olmalıdır.

5.9.1. 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Fırınların Mimarî Özellikleri (bkz. EK 88,89)

Askerî mimarlık kitaplarındaki teknik şartnamelerde fırınların türleri, hangi malzeme ile nerede ve ne şekilde inşa edildikleri hakkında ayrıntılı ve özgün mimarî bilgiler bulunmaktadır.

---

* BOA'nde, İstanbul'daki bazı askerî fırın ve değirmenler hakkında 1269-1318/1852-1901 tarihleri arasındaki döneme ait bazı belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 93, Çzg.4). Ancak tez kapsamında tüm bu belgeler okunamadığından, sözü edilen fırınların özgün işlevleri ve nerelerde yapıldıkları belirlenememiştir.

** İstanbul'daki halka yönelik imalât yapan değirmenler ve fırınlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aynural, 2001.

*** BOA'nde, askerlerin ekmek ihtiyacının Dâr-ı Şura-yı Askerî'de görevli subaylar tarafından tespit edilen fırınlarda pişirildiği hakkında 1280/1863 tarihli bir belge vardır (bkz. EK 93, Çzg.4). Aynural da 1204/1790 yılında donanma kalyonları leventleri için 15.000 kantar peksimetin, İstanbul, Üsküdar, Eyüp ve Galata'da bulunan simit ve çörek fırınlarında imal edilmesi istendiğine değinmiştir (Aynural, 2001: 127).

**** 1306/1890-1891 tarihli "*Sâl-nâme-i Askeriyye*"de, fırınların "*Levâzımât-ı Umûmiyye Dâiresi, Levâzım 2. Şu'besi*"ne bağlı oldukları belirtilmiştir (1306: 78). BOA'ndeki 1312/1895 tarihli belgeden "*Asâkir-i Şâhâne-i Fırınlar Me'mûriyyeti*" adında bir birimin olduğu; 1335/1917 tarihli belgeden ise, askerî değirmenlerin "*Levâzımât-ı Umûmiyye Dâiresi*"ne bağlı oldukları anlaşılmaktadır (bkz. EK 93, Çzg.4).

***** Günümüzde de Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı bir "Levazım Dairesi" vardır. Bu daire, silâhlı kuvvetlere ait her çeşit levazım ve ikmal işlerini planlamak, yürütmek ve denetlemekle görevlidir. Levazım sınıfı ise savaşta veya barışta, sahra tesisleri, levazım ikmal ve dağıtım noktaları, levazım depoları, işçi merkezleri, askerî kantinler, çamaşırhaneler, kuru temizleme tesisleri, fırınlar, levazım okulu, eğitim merkezleri vb. birimler kurar (Anonim, 1985: 916-917).

1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki* (bkz. EK 88) askerî fırınlarla ilgili bilgilere göre fırınlar halka hizmet veren börekçi, ekmekçi fırınları** ve askere hizmet veren askerî fırınlar olmak üzere üçe ayrılırlar (bkz. Ç.1-3). Fırın inşasında malzeme olarak ateş tuğlası ile ısıya en çok dayanan ot*** ve kayağan**** taşları kullanılır. Bu malzemeleri harçla bağlamak için Kağıthane civarından çıkarılan özlü sarı renkli topraktan elde edilen bir çamurdan yararlanılır. Bu çamur harcı ısının etkisiyle taşlaştığından tüm fırınlarda ve ateş yakılan yerlerde tercih edilir*****.

Askerî fırınlar, barış ve savaş zamanında yapılan fırınlar olmak üzere iki çeşittir. Barış zamanı fırınları da ikiye ayrılır. Biri ekmekçi fırınlarının aynısıdır. Ancak asker mevcudu çok olduğunda ve bir fırın yetmediğinde diğer fırına bitişik olarak birkaç fırın yapmak gerekir. Bu durumda 5-6 metre genişliğinde, gereken uzunlukta ve 1 metre yüksekliğinde yapılan taban üzerine kubbeler yapılarak fırın inşa edilir.

Barış zamanı fırınlarının diğeri Kapan-ı Dakik'teki (Unkapanı) (bkz. Ç.1), devlete ait değirmenin ek yapılarından olan Avrupa'daki fırınlara benzeyen fırınlardır. Bu fırınlar için 3 m genişliğinde, 7 m uzunluğunda ve 1 m yüksekliğinde bir rıhtım inşa edilir. Bu rıhtımın ortasına ve arka tarafına hamam külhanları gibi ufak bir ocak yapılır. Daha sonra bir ağzı bu ocağa ve diğer ağzı fırının sağ tarafına yapılacak bacaya bağlanan ince, dar, içi boş kanallar yapılır. Bu kanallar sarmal bir biçimde dolaşarak rıhtımın sağ yarısını kaplar. Aynı şekilde inşa edilen ve bir ağzı sol taraftaki duvar içinde bulunan bacaya bağlanan kanallar da rıhtımın diğer yarısını kaplar. Bunların üzerine ateş tuğlası döşenir. Bu iki bölümün ortasına 40 cm yüksekliğinde içi boş ve ocak tarafı açık bir bölme duvarı inşa edilir. Aynı yükseklikte çevre

---

* Bu kitaptaki askerî fırınlarla ilgili teknik şartnamenin tamamı ekte sunulmuştur.

** Söz konusu askerî mimarlık kitaplarında börekçi ve ekmekçi fırınlarının mimarî özellikleri de ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Halk fırınlarının inşasında kimlerin çalıştığı hakkında da bazı bilgiler edinmek mümkündür. Aynural, belgelere dayanarak 1826 yılında bir halk fırının inşasında taşçı, duvarcı, sıvacı, harççı, silici, hamamcı, neccar, marangoz, kalemkâr, camcı, suyolcu, lağımcı, tekneci, sadeci, kârhaneci ve kaldırımcı ustası, kalfa ve çırakları ile küfeci, ırgadbaşı ve hamalın çalıştığını, aldıkları günlük ücretleri de belirterek yazmıştır (Aynural, 2001: 155-157). Teknik şartnamelerde fırınların inşasında görev alanlar belirtilmemiştir. Ancak bir askerî fırının inşasında da benzer kişilerin çalışmış olabileceği düşünülmektedir.

*** Ocak ve külhanların kaplamalarında kullanılan ot taşı, ateşe dayanıklı bir taştır (Arseven, 1966: 1544).

**** Kayağan taşı, tabaka tabaka, şistli esmer bir taştır. Kiremit gibi çatı kaplamasında kullanılır.Bu taşın mavimtrak ve morumtrak renkte olanları da vardır (Arseven, 1965: 985-986).

***** Bir diğer kaynakta fırınlar hakkında: "*Osmanlı İmparatorluğu devrinde fırınların yapımında genellikle şamot veya ateş tuğlası denilen malzeme kullanılırdı. Odun ateşi ile ısıtılan ve bugün ilkel sayılan fırınların tabanı ateşe dayanıklı ve ağız kısmına doğru hafif bir şekilde meyilli olurdu. Bu fırınların küçük kubbeleri andıran tavanları ve silindir şeklinde bacaları vardı. En yüksek yerleri 75 cm ile 1,5 m arasında değişen bu fırın kubbelerinin yanları, 15 cm yüksekliğinde yapılmış olan dik bir çevre duvarının üstüne oturtulmuş bulunurdu. Bu tip fırınlar, 350-400 kg tutarında ekmek alacak büyüklükte yapılırdı. Fırında yanan odunların ateşi bir kenara çekildikten sonra geriye kalan küller temizlenir ve ekmek somunları uzun fırın kürekleriyle içeriye atılırdı. Bu fırınlarda ısıyı ölçmeğe yarayan herhangi bir araç bulunmadığı için fırıncının tecrübesinden faydalanılırdı. Aşağı yukarı 250 kg odunla 7 veya 8 defada 350-400 somun ekmeğin pişirilmesi mümkündü*" denilmektedir (Anonim, 1985: 635).

duvarları da örüldükten sonra üzerine tam yassı bir ateş tuğlası kadar ara ile putreller konur. Putrellerin arasına ateş tuğlası yerleştirilerek volta döşeme oluşturulur. Bu döşemenin üzerine de tavanın ısıtılması için rıhtım tabanında olduğu gibi kanallar yapılır. Kanalların bir uçları ocağa diğer uçları da yan duvarlardaki bacaya bağlanır.

Kanalların içinde zamanla biriken kurumun temizlenmesi için duvarların içine etrafı çamurla sıvanmış, ağızlarına demir kapak takılmış delikler bırakılır. Gerektiğinde kapaklar açılarak fırça ile bu kanallar temizlenir. Bacalar da zincir, süpürge ve fırça yardımı ile temizlenebilir*. Fırının ağzı, basit fırınlarda olduğu gibi, sürme demir bir kapakla kapanır. Fırının içinde ateş ve alev bulunmadığından kapısının üstüne ayrıca baca inşa edilmez.

Savaş zamanı fırınları da iki çeşittir. Biri seferdeyken askerle birlikte taşınmak üzere sacdan yapılan fırınlardır**. Diğeri askerin geçici olarak bulunduğu yerlerde, birkaç gün kullanılmak üzere masrafsız ve kolaylıkla inşa edilen küçük boyutlu geçici fırınlardır. Geçici fırın yapmak için bir tepenin eteği üstü kemer, içi yarım küre olacak şekilde oyulur. Tabanına kum ve üzerine iri toz ya da kömür tozu yayıldıktan sonra çamurla sıvanır. Kiremit varsa sıvanın üzerine kiremit döşenir. Fırın ağzının üst tarafına, baca yerine kullanılacak bir delik açılır. Fırın yapılacak yerin toprağı gevşek olup içi oyulamayacak durumdaysa üstü sac ya da teneke ile örtülür. Bunun da üzeri ısının kaybolmaması için çamur ile sıvanarak fırının üstü kapatılır.

5.9.2 Günümüzde Mevcut Olan Askerî Fırınlar

1826 yılından sonra İstanbul'da askerî fırın olarak inşa edildiği tespit edilen 3 yapıdan yalnızca Davutpaşa Fırını günümüze ulaşabilmiştir.

5.9.2.1 Davutpaşa Fırını

Davutpaşa Fırını, Esenler İlçesi'ne bağlı Davutpaşa Semti'nde, 12 pafta, 1422 parseldedir. Yapı, günümüzde Davutpaşa Kışlası'nın 1.312.500 m²'lik alanında yer almaktadır.

---

* İstanbul'daki halk fırınlarının sahipleri yangın tehlikesine karşı dikkatli olmaları ve fırınlarının bacalarını sık sık temizlemeleri konusunda uyarılmışlardır. Fırınlarda çalı, çırpı ve talaşın yakacak olarak kullanılması yangın çıkma tehlikesini arttırdığından, bu tür yakacak kullanan çörek ve simit fırınlarında yeterli miktarın üzerinde talaş vs. bulunmasına izin verilmemiştir (Aynural, 2001: 113).

** Osmanlı Ordusu sefer sırasında yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için "*habbâzân*" (ekmekçi) esnafı ustalarını da beraberinde götürmüştür. Aynural, fırıncılar tarafından gönderilen her çadırda 3 tane fırın kurulduğunu ve her fırında 4 işçi istihdam edildiğini, 1808 senesindeki seferde 30 çadırda kurulduğunu ve bir fırında günde yaklaşık 1.000 adet ekmek üretildiğini yazmaktadır (Aynural, 2001: 129).

A) Tarihçe (bkz. EK 90,93)

Davutpaşa Fırını, güneydoğu cephesindeki 1311/1893-1894 tarihli kitabesine* göre (bkz. F.3), II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. BOA'ndeki 1311/1894 tarihli bir belgeden, bu fırının askerlere ve Maltepe Hastahanesi'ne gereken ekmeğin az masrafla ve kolay sağlanması için yaptırıldığı anlaşılmaktadır (bkz. EK 93, Çzg.1). 1999 yılında Y.T.Ü.'ne tahsis edilen yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 90)

Davutpaşa Kışlası'nın bulunduğu arazinin doğu yönünde, kışlaya ulaşılan yol üzerinde düz bir alanda inşa edilmiştir. Fırının arka tarafındaki bahçede 2.1x4.2 m boyutlarında bir havuz vardır.

Planı: "U" şeklinde ve 32.48x40.29x10.08 m boyutlarında inşa edilen yapıda, 2 normal, 1 ara kat ve 1 çatı katı yapılmıştır. Yapının güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinde ikişer girişi vardır. Özgün planı, zemin katta üç bölümlü fırının bulunduğu ve pişirilen ürünlerin soğumaya bırakıldığı kâgir ayaklı tezgâhların sıralandığı bir orta mekân ve yanlardaki koridora açılan diğer mekânlardan oluşmaktadır. Üst kata koridorun kuzeybatı ucundaki merdivenlerden ulaşılır. Dikdörtgen şeklinde düzenlenen üst katta yine zemin kattaki gibi yanlardaki mekânlardan bir koridorla ayrılmış bir orta mekân bulunmaktadır** (bkz. Ç.1-3).

Cephe düzeni: Neoklasik üslûpta inşa edilen fırın, güneydoğu cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Yapının giriş kapıları ve zemin kat pencereleri yarım daire kemerli, üst kat pencereleri basık kemerli, çatı katı pencereleri ise kilit taşı motifli olup düzatkılıdır. Yapı aksında, saçak seviyesine mermer kitabe taşı ve Osmanlı arması yerleştirilmiştir. Yapının güneydoğu cephesinde köşelerde ve pencere aralarında pilastrlar, katlar arasında ve saçak

---

* Fırının manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından hazırlanan 8 mısralı kitabesi şöyledir:
"*Sultân-ı zafer pîşe Hamîd Hân kerîmin / Âsâr-ı inâyâtına yok kıllet-i* (?) *pâyân*
Her hangi cihet olsa nazar zîb-i temâşâ / Bir lûtf-i hümâyûnu olur manzar-ı şükrân
Buldu bu fırın sâye-i lûtfunda tesîs / Tabh etmek için asker-i şâhânesine nân
Târihini nazm eyledi sâdık kulu Muhtâr / Asker fırını kıldı şehin-şâh-ı cihân-bân
1311"

** Zemin katta orta mekânın güneydoğu cephesindeki yola bakan geniş pencerelerden dışarıya dağıtım yapıldığı sanılmaktadır (bkz. F.4). Üç bölümlü fırının tabanı yerden 1 m yükseklikte olup ateş tuğlası ile kaplanmıştır. Fırın ağzı kemerlidir. Sol tarafta daire kesitli baca deliği, sağ tarafta niş içinde, kanallardaki kurumun temizlenmesi için yapılmış metal kapaklı bacalar görülmektedir (bkz. F.5-6). Fırının içine girilemediğinden üst örtüsü hakkında bilgi elde edilememiştir. Pişirme yapılan fırın kısmının üstünde bir ara kat vardır (bkz. F.7). Bu katta üzerine hamur karma teknelerinin konulduğu metal tezgâh ayakları vardır. Üst katta ana mekânın arkasındaki bölümün tabanında ise çeşitli boyutlarda delikler yapılmıştır. Bu durumda üst kattaki un deposu olarak kullanılan bu bölümdeki deliklerden aşağıya un dökülmüş, unlar ara kattaki teknelerde hamur haline getirilmiş, hamur buradaki pencere açıklıklarından zemin kattaki ana mekâna aktarılmış ve şekillendirilip fırında pişirilmiş olmalıdır.

profilli silme yapılmıştır. Yapının üstü Marsilya tipi kiremitle kaplı beşik çatıyla örtülü olup cepheleri sıvalı ve boyalıdır (bkz. F.1-2).

Yapım tekniği ve malzeme: Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda, beden duvarları taş ve tuğladan almaşık örgüde olup zemin katta 87 cm, üst katta 73 cm'dir. Duvarlarda 10x22x6.5 cm boyutlarında dolu tuğla, köşe ve birleşim noktalarında metal kılıçlar kullanılmıştır. Zemin katta volta döşemeli mekânlar tespit edilmiştir.

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 90)

Davutpaşa Fırını, I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 01-08-1990 gün ve 2005 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir*. Yapı, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir. Fırın kötü kullanım, onarım ve ekler nedeniyle özgün planını ve bazı cephe özelliklerini yitirmiştir. Bahçede fırından ayrı olarak belirlenemeyen tarihte bazı muhdes yapılar inşa edilmiştir.

Muhdes ekler ve duvarlar yapılarak özgün planı kısmen değiştirilen fırının zemin katında bulunan tezgâhların kâgir ayakları büyük ölçüde yıkılmıştır. Özgün kat döşemeleri betonarme olarak yenilenen yapıda (bkz. F.4,7-8), kirişlerdeki metal korozyonu sıvaların dökülmesine neden olmuştur. Bazı mekânların kıtıklı özgün sıvasında da bozulma ve dökülmeler vardır.

Fırının güneydoğu cephesindeki giriş kapısının üstü betonarme taşıyıcılı muhdes bir saçakla örtülmüştür. Bazı pencereler duvar örülerek kısmen kapatılmış, pencere boyutları ve özgün ahşap doğramalar değiştirilmiş, yağmur iniş boruları takılırken kat silmeleri kesilmiş, çatıda sonradan bacalar yapılmıştır (bkz. F.1-2). Yapının cephelerinde sıva çatlakları, malzeme kayıpları, dökülmeler ve bitki oluşumları vardır. Dış cephelerde görülen metal kılıçlarda korozyon oluşmuştur. Kitabe ve arma taşında da çatlaklar ve kirlilik vardır (bkz. F.3).

Davutpaşa Fırını günümüze ulaşabilen tek askerî fırın yapısıdır. Yapının Y.T.Ü. Rektörlüğü tarafından kültürel amaçlı kullanılmak üzere restore edilmesi düşünülmektedir**. Onarımda pişirme yapılan fırın bölümlerinin özgün mimarî yapısı ve ayrıntıları korunmalıdır.

5.9.3. Günümüzde Mevcut Olmayan Askerî Fırınlar

1826 yılından sonra inşa edilen 3 askerî fırından 2 tanesi günümüze ulaşamamıştır. Bunlar Unkapanı ve Kavak İskelesi fırınlarıdır. BOA'ndeki 1271-1326/1855-1908 tarihleri arasındaki döneme ait bazı belgelere göre Ortaköy, Tarabya, Zeytinburnu, Gülhane, Beşiktaş ve

---

* I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 06-07-1994 tarih ve 5788 sayılı yazısında, yeni tespitlerle birlikte, 01-08-1990 tarih ve 2005 sayılı kararla tescil edilen Davutpaşa Kışlası alanı içindeki yapıların gruplarının belirlenebilmesi için rölövelerinin gerektiği belirtilmiştir (I Numaralı K.T.V.K.K. Müdürlüğü Arşivi'ndeki dosyadan).

** Yapının, "Koruma Projesi" adlı ders kapsamında, Mimar Eren Gürsoy tarafından hazırlanan 2002 tarihli rölöveleri ve restitüsyon projesi, Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi'ndedir.

Nişantaşı semtlerinde de bazı askerî fırınlar hizmet vermiştir (bkz. EK 93, Çzg.4). Ancak bu fırınların yerleri tam olarak tespit edilemediğinden ve yapılara ait görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî açıdan bir değerlendirme yapılamamaktadır.

5.9.3.1 Unkapanı Fırın ve Değirmeni

Unkapanı fırın ve değirmeni, Eminönü İlçesi'ne bağlı Yavuz Selim Semti'nde, 515 ada, 121 pafta, 1 parseldedir. Fırın ve değirmen yapıları, günümüzde 4.017 m²'lik bir yer kaplayan alanda yer almaktadır.

A) Tarihçe (bkz. EK 91,93)

Unkapanı fırın ve değirmeni, 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir*. Batur, 1839 yılında İstanbul'a gelen İngiliz mühendis Sir William Fairbairn'e** ordu için sipariş edilen buharlı değirmenin bu alanda kurulmuş olabileceğine değinmektedir***. Değirmenin makinelerinin konulacağı yapı, 1840 yılında Fairbairn'in Londra yakınındaki Millwall'daki fabrikasında prefabrik olarak demirden yapılmış**** (bkz. Ç.1), burada kurularak bir süre sergilendikten sonra yapı sökülerek gemiyle 1841 yılında İstanbul'a getirilmiştir (Batur ve Batur, 1981: 334).

BOA'nde fırın ve değirmen yapılarının inşası ve kullanımıyla ilgili 1267-1335/1850-1917 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır (bkz. EK 93, Çzg.2). 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabında, 4 çift pişirme bölümünden oluşan Unkapanı Fırını'nın her bir bölümünde 250 adet ekmek pişirildiği, bir ağızda 1.000 çift olmak üzere 1 günde 40.000 çift ekmek üretilen fırında peksimet de yapıldığı bilgisi vardır***** (bkz. EK 89, Ç.1).

Unkapanı fırın ve değirmeni, 20. yüzyıla ait haritalarda farklı isimlerle gösterilmiştir. 1904 tarihli Goad Haritası'nda "*Moulin A Vapeur Du Gouvernement*" (Hükümetin Buharlı

---

* 1913 yılında yapılan sanayi yapıları sayımında bu yapılardan "*Unkapanı'nda Harbiye Nezareti'ne bağlı ve en az elli yıldan beri mevcut olan Askeri Tahiniye Fabrikası*" olarak bahsedilmektedir (Dölen, 1993: 354).

** Sir W. Fairbairn (1789-1874), 1838 yılında, II. Mahmud tarafından yeni teknikleri öğrenmek ve yabancı uzmanları, mühendisleri ülkeye davet etmek için İngiltere'ye gönderilen heyetin girişimleri sonucunda İstanbul'a gelmiştir. Huzura kabul edileceği günden bir gün önce II. Mahmud vefat edince İstanbul'da 4-5 hafta kalan Fairbairn, büyük sanayi kuruluşlarını gezerek bunların modernleştirilmesi için çeşitli siparişler almıştır. 1843 yılında Ohannes Dadian'ın başkanlığında bir Türk heyeti modern teknolojiyi incelemek için İngiltere'ye Fairbairn'in yanına gitmiştir (Müller Wiener, 1992: 76-77).

*** Müller Wiener ise, bu buharlı değirmenin nerede kurulduğunun ve sonunda ne olduğunun bilinmediğini yazmakta (Müller Wiener, 1992: 77), ancak 1863 yılında İstanbul'da buhar enerjisiyle işleyen 6 değirmenden bir tanesinin Unkapanı Değirmeni olduğunu belirtmektedir (Müller Wiener, 1992: 79).

**** Batur ise, İngiltere'den getirilen yapının 8.10x15.50 m boyutlarında ve 3 katlı olduğunu, binanın yalnızca temellerinin ve içindeki makineleri taşıyan alçak bir duvarın kâgir olarak inşa edildiğini, katları ve çatıyı, dökme demirden kolon ve kirişlerin taşıdığını yazmaktadır (Batur ve Batur, 1981: 334). Harita ve fotoğraflardan günümüze ulaşamayan bu yapının yeri tespit edilememiştir.

***** Tez çalışması için yapılan araştırmada, haritalardan ve mevcut kalıntılardan pişirme fırının bu alandaki yeri belirlenememiştir.

Değirmeni) adıyla gösterilen yapılar (bzk. H.1-2), 1912 tarihli Alman Mavisi Haritası'nda "*Beïlik Déguirmen*" (Beylik Değirmeni) olarak belirtilmiştir. Yapılar, 1933 tarihli J. Pervititch Haritası'nda "*Moulin Du Belediye*" (Belediye Değirmeni) ve "*Dépôts Farines du Moulin*" (Değirmenin Un Depoları) (bkz. H.3), 1943 tarihli J. Pervititch Haritası'nda ise "*Belediye Değirmeni*" olarak gösterilmiştir.

Bu belgelerden askerî işlevli kurulan fırın ve değirmenin, 1930'lu yıllarda Belediye tarafından işletildiği ve halka yönelik üretim yapıldığı anlaşılmaktadır. 1950 ve 1970'li yıllarda kısım kısım yıkılan fırın ve değirmenden günümüze, bazı yapı birimleri ve beden duvarları, giriş kapıları ve bacalardan birinin kaide kısmı ulaşabilmiştir. Yapıların bulunduğu alan günümüzde açık otopark olarak kullanılmaktadır.

B) Mimarî Özellikler (bkz. EK 91)

Unkapanı fırın ve değirmeni, Haliç Kıyısı'nda, Unkapanı (Azapkapı) Köprüsü'ne yakın konumda ve düz bir arazide inşa edilmiştir. 19.- 20. yüzyıla ait fotoğraflar ve 1933 tarihli J. Pervititch Haritası'na (bkz. H.3) göre fırın ve değirmen, güneyde konut dokusu, diğer yönlerde sokak ile çevrili, 3 giriş kapısı (bkz. F.6,8,16) olan büyük bir parsel içinde ayrık ve bitişik düzende, 1-4 katlı, kâgir ve ahşap olarak inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. Yapıların bir kısmının sokağa cephesi vardır. Parsel içindeki diğer yapılar ise avlu ve geçitlerle birbirine bağlanmıştır*.

J. Pervititch Haritası'na göre, parselin kuzeydoğu köşesindeki kemerli giriş kapısından (bkz. F.6), üzerinde "*Dépôts Farines du Moulin*" (değirmenin un depoları) yazan yapılar grubuna ulaşılmaktadır. "*Hangar Fer*" (demir hangar) olarak belirtilen ve doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen şeklindeki yapı tek katlıdır. Eski fotoğraflarda bu yapının 3 bölümlü kırma çatısı fark edilmektedir. Yapının halen mevcut olan doğu beden duvarında, üst kotta yuvarlak pencereler vardır (bkz. F.9-11). Tek katlı olan bu yapıya bitişik olarak batı yönünde yine dikdörtgen şeklinde ve 4 katlı bir bina inşa edilmiştir. Fotoğraflarda bu binanın pencerelerinin basık kemerli ve söveli olduğu, kat ve saçak silmesi yapıldığı görülmektedir. Doğu yönünde ise fırının dikdörtgen kesitli birinci bacası yükselmektedir (bkz. F.1-3,7).

Parselin kuzey yönünde tek katlı, ahşap ve 2-3 katlı kâgir bazı birimler vardır. 3 katlı kâgir yapının kuzey cephesindeki basık kemerli giriş kapısından bir duvarla ayrılmış olan avluya geçilir (bkz. F.16,18). Avlunun batı yönünde, sokağa da cephesi olan ve üzerinde "*Moulin du*

* Müller Wiener, bu yapıların 4-5 katlı biçimleriyle eski İngiliz değirmenlerine benzediklerini, öğütme tertibatı (merdane ve taş değirmenleri) bulunan bina bölümleri ve siloların kısmen yan yana kısmen de az veya çok aralıklarla paralel durduklarını, kazan ve enerji tertibatının bağımsız alçak binalar olduklarını belirtmiştir (Müller Wiener, 1992: 80).

Belediye" (Belediye Değirmeni) yazan dikdörtgen şeklinde, 5 katlı, üstü beşik çatıyla örtülü bir yapı vardır (bkz. F.1-4). Bu yapıya bitişik olarak inşa edilen ve doğu yönündeki avluya bakan "*silo*" 2 katlı, "*chaudière*" (kazan) ise tek katlıdır. Kazanın güney yönünde fırının yine dikdörtgen kesitli ikinci bacası yükselmektedir (bkz. F.1-2). Bacanın devamında yine bazı birimler ve dikdörtgen şeklinde, 2 katlı, kâgir büyük bir yapı inşa edilmiştir. Bu yapının pencere ve kapıları basık kemerlidir (bkz. F.13-15).

J. Pervititch Haritası'na göre, yığma kâgir olarak inşa edilen yapıların kat döşemeleri voltadır. Yerinde yapılan incelemelerde de, kuzey yönündeki mevcut 3 katlı yapının döşemelerinin volta olduğu tespit edilmiştir (bkz. F.20). Güney yönündeki 2 katlı binada beden duvarları alt katta 90 cm kalınlığındadır. Duvarlarda metal kılıçlar vardır (bkz. F.13-15). Doğu yönündeki 3 bölümlü yapının beden duvarı kalınlığı 55-60 cm olup, duvarlarda 11.5x23x5.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmıştır. Bu yapıda metal kılıçlar ve çatı sisteminde putreller kullanılmıştır (bkz. F.9-10).

C) Koruma Sorunları (bkz. EK 91)

Unkapanı Fırını, G.E.E.A.Y.K.'nın 10-07-1976 tarih ve 9355 sayılı kararıyla tescil edilmiştir*. Ancak yapıların büyük bir kısmı bu tarihten önce yıkılmıştır. 1950'li yıllarda "İstanbul Manifaturacılar Çarşısı" blokları yapılırken kamulaştırma kapsamında parselin batısındaki yapılar yıkılmıştır (bkz. F.3-4). 1970 yılına ait fotoğraflarda görülen avludaki 4 katlı yapı da daha sonra yıkılmıştır (bkz. F.19). Yapıların bulunduğu alan halen, "İstanbul Ticaret Borsası"nın mülkiyetindedir.

Fırın ve değirmenden günümüze, güney yönündeki 2 katlı yapının beden duvarları ve buradaki bacanın** kaide kısmı (bkz. F.7), doğu yönündeki tek katlı birimler ve giriş kapısı ile bu kapının üzerinde yükselen 2 katlı yapı ve devamındaki 3 katlı yapı (bkz. F.7-8), 3 bölümlü yapının güney ve doğu beden duvarları (bkz. F.9-11), kuzey yönündeki bazı birimlerin beden duvarları ve 3 katlı kâgir yapı ulaşabilmiştir (bkz. F.12,16-18,20).

I Numaralı K.T.V.K.K.'nun 21-11-1987 tarih ve 4326 sayılı kararıyla bu alanda önce otopark, çarşı ve bürodan oluşan bir avan proje onaylanmış, ancak bu proje uygulanmamıştır (bkz. F.21). 5 katlı bu yapının kütlesi ve mimarî özellikleri açısından tarihî dokuya uygun olmadığı görülmektedir. Fırın ve değirmenin bulunduğu parsel, 1999 yılından itibaren Belediye denetiminde otopark olarak kullanılmaktadır (bkz. F.5).

---

* Koruma Kurulu kararları ve imar durumu ile ilgili bilgiler "Yapı Merkezi A.Ş." adlı firmanın arşivinden alınmıştır.

** 1939 tarihli bir fotoğrafta, bu bacanın kuşaklandığı görülmektedir (bkz. F.3).

I Numaralı K.T.V.K.K. 18-09-2002 tarih ve 14248 sayılı kararıyla, bu parsel için borsa-kültür ve iş merkezi işlevli yapılardan oluşan, "Unkapanı Değirmen Yerleşkesi Avan Projesi"ni onaylanmıştır*. Restorasyon projesinde mevcut yapı kalıntılarının sağlamlaştırılması, bazı yapıların çağdaş malzeme ve yapım teknikleri ile yeniden yapılması önerilmiştir (bkz. F.22). Belgelerden hareketle özgün yapıların sınırlarına sadık kalınarak aynı yükseklik ve biçimde yeni yapı yapılması ve tasarlanan müze mekânlarında bu alanın özgün işlevinin hatırlatılması doğru bir yaklaşımdır. Ancak bu proje uygulanamadığından halen otopark olan kullanılan alandaki yapı birimleri ve kalıntıları gerektiği gibi korunmamaktadır.

5.9.3.2 Kavak İskelesi Fırını (bkz. EK 92,93)

Kavak İskelesi Fırını, Abdülaziz döneminde** (hd 1861-1876), Selimiye Kışlası'nın güneyinde, Kavak İskelesi ile Kavak İskelesi Mescidi'nin arkasında inşa edilmiştir*** (Konyalı, 1976: 182). BOA'ndeki 1285/1868 tarihli belgeye göre fırın, Selimiye Kışlası, Haydarpaşa ve Kuleli hastahaneleriyle Anadolu yakasındaki bazı askeri kışlalar, karakolhaneler ve hastahanelerin ekmek ve peksimet ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılmıştır (bkz. EK 93, Çzg.3). 1921'de mevcut olan ve askerî fırın olarak kullanılan yapı**** (Ramazanoğlu, 2003: 175), 1930'lu yıllardan sonra belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır.

1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda "*Fours Militaires*" (askerî fırınlar) ve 1930 tarihli J. Pervititch Haritası'nda "*Askerî Furunu*" olarak belirtilen yapının "L" şeklinde olduğu görülmektedir (bkz. H.1-2). 20. yüzyıl başına ait bir fotoğraftan yapının üstünün kırma çatıyla örtülü olduğu ve cephelerinde pencere açıklıkları bulunduğu anlaşılmaktadır***** (bkz. F.1). Tez çalışması sırasında fırın yapısına ait başka bir görsel malzemeye ulaşılamadığından mimarî açıdan daha ayrıntılı bir değerlendirme yapılamamaktadır.

5.9.4 Askerî Fırınların Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 3 askerî fırının konum ve diğer mimarî özellikleri açısından dönemin teknik şartnamelerine uygunluğu araştırılmıştır. Halen mevcut olan

---

* İstanbul Ticaret Borsası'nın isteği üzerine, "Yapı Merkezi A.Ş." adlı firma tarafından mevcut yapıların ve kalıntıların rölöveleri çizilmiş, Ocak 2003 tarihli restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

** Konyalı, fırına ait enkaz altında bir kitabe bulduğunu ve bunu "17 sene önce" (1959'da) Askerî Müze'ye kaldırttığını belirtmektedir (Konyalı, 1976: 182-183). Ancak Harbiye'deki "Askerî Müze ve Kültür Sitesi"nde yapılan araştırmada bu kitabenin varlığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

*** Yapılan ön keşifte fırının, 90.000 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır (Ramazanoğlu, 2003: 174).

**** Ergin, 1916 yılında Harbiye Nezareti'nin, Kavak İskelesi'nde askeriye tarafından yapılacak fırın, fabrika "*ve saire*" için gereken mahallerin istimlak edilmesini istediğini ve gereken onayın alındığını belirtmektedir (Ergin, 1995: 3715). Ancak kaynakta mevcut fırının yıkılıp yeni bir fırın yapılmak istenmesinin nedeni açıklanmamıştır.

***** Yıldız Albümleri'ndeki 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta ise deniz kıyısında, dikdörtgen şeklinde, iki bölümlü ve 2 katlı, kâgir bir yapı Selimiye Kışlası yakınında inşa edilen fırın ve ahırlar olarak tanıtılmıştır (bkz. F.2). Denize daha yakın konumda ve farklı biçimdeki yapı yukarıda adı geçen haritalarda gösterilmemiştir. Bu yapının daha önce inşa edilmiş başka bir fırın yapısı olduğu sanılmaktadır.

Davutpaşa Fırını ve bazı kalıntıları günümüze ulaşabilen Unkapanı Fırını'nda yerinde inceleme yapılmış, yapılar koruma sorunları açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A) Konum (bkz. EK 14)

Askerî fırınlardan 2 tanesi Avrupa yakasında, 1 tanesi ise Anadolu yakasında inşa edilmiştir. Tarihî Yarımada'da, sur içi bölgesinde ve Haliç kıyısına yakın olarak, ticaret dokusunun yoğun olduğu bir yerde inşa edilen Unkapanı fırın ve değirmeni deniz yoluyla gelen zahirenin kolayca ulaştırılması amacıyla bu mevkide yapılmıştır*. Bu askerî fırın konumu nedeniyle, Suriçi ve Beyoğlu ile Kasımpaşa semtlerindeki çeşitli askerî yapılara hizmet vermiş olmalıdır. Haliç'in iki yakasını birbirine bağlayan Unkapanı ile Azapkapı arasında ilki 1836 yılında yapılan köprü de bu ulaşımı kolaylaştırmış olmalıdır**.

Sur dışında inşa edilen Davutpaşa Fırını'nın ise konumu nedeniyle, yakınındaki Davutpaşa ve Rami kışlaları, Maltepe Hastahanesi ve Zeytinburnu Fabrikası ile Zeytinburnu Hastahanesi gibi askerî kurumlara hizmet verdiği düşünülmektedir. Anadolu Yakası'nda, Selimiye Kışlası'nın yakınında inşa edilen ve yine deniz yoluyla ulaşılabilen Kavak İskelesi Fırını da Selimiye ve Kuleli kışlaları ile bu bölgedeki karakol vb. diğer askerî yapıların ekmek ihtiyacını karşılamıştır.

B) Plan (bkz. EK 14)

Unkapanı, Davutpaşa ve Kavak İskelesi fırınları birden fazla askerî kuruma yiyecek sağlamak üzere inşa edilmiş büyük boyutlu yapılardır. Unkapanı Fırını ayrık ve bitişik düzende inşa edilmiş çeşitli yapılardan oluşması, ticaret dokusu içinde büyük bir parselde yer alması nedeniyle diğer fırınlardan farklı bir planlamaya sahiptir. Belgelerde önerildiği gibi bu alanda bir değirmen yapısına da yer verilmiştir. Bu fırının pişirme bölümünün mimarî özellikleri teknik şartnamelerde çizimlerle ayrıntılı bir şekilde anlatılmasına karşın pişirme bölümleri günümüzde mevcut olmadığından bir karşılaştırma yapılamamıştır.

Davutpaşa Fırını ise "U" şeklinde tek bloktan oluşan bir yapı olup, yanında değirmen yapılmamıştır. Fırının ateş tuğlasıyla kaplı pişirme bölümünün tabanı yerden 1 m yüksektedir.

---

* Bizans döneminde de bu bölgenin zahirenin toplandığı bir merkez olduğu bilinmektedir. İstanbul'un eski haritalarına göre burada "*Porta de la Farina*" (Un Kapısı) adlı bir kapı ve Venediklilerle, Bizans İmparatoru arasındaki 1324 tarihli bir yazışmaya göre, "*Raiba*" adı verilen bir buğday pazarı bulunmaktaydı. Osmanlı döneminde İstanbul'a gelen un ve zahire burada toptan satıldığı için semt "*Kapan-ı Dakik*" (Unkapanı) olarak anılmaktaydı (Anonim, 1994b: 325-326). 1763 yılında İstanbul'un 12 taşlı en büyük ekmekçi değirmeni burada bulunmaktaydı (Aynural, 2001: 92). 1964 yılından sonra Unkapanı geçidi yapılırken istimlak edilen bölgedeki konut ve ticaret dokusu tahrip edilmiştir. 1986 yılında Eminönü tarafına doğru uzanan zahire ve gıda toptancıları buradan kaldırılıp Rami'ye taşınınca bölge yeşil alan haline getirilmiş ve Unkapanı eski özelliğini yitirmiştir (Anonim, 1994b: 326).

** BOA'ndeki 1337/1918 tarihli bir belgeye göre, Unkapanı Köprüsü'nün harap halde olması nedeniyle askerî malzeme naklinde zorluk çekilmiştir (bkz. EK 93, Çzg.2).

Fırın ağzının yanlarında hava ve temizleme bacaları görülmektedir. Bu özellikleri ile fırın yapım tekniği açısından teknik şartnamelere uygun olarak inşa edilmiştir. Ocağın iç kısmına girilemediğinden üst örtüsü hakkında bilgi elde edilememiştir. Yapının onarımına başlandığında bu bölümün belgelenmesiyle bir karşılaştırma yapılabilecektir. Kavak İskelesi Fırını ise haritalarda "L" şeklinde bir yapı olarak gösterilmiştir. Ancak günümüzde mevcut olmayan bu yapının plan özellikleri hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 14)

19. ve 20. yüzyıla ait fotoğraflar incelendiğinde Unkapanı Fırını'ndaki bazı kâgir yapıların beşik çatıları, kemerli pencere düzenleri ile Davutpaşa Fırını'na benzedikleri görülmektedir. Kavak İskelesi Fırını'nın da kiremit kaplı bir kırma çatıyla örtülü olduğu görülmektedir. Buhar enerjisiyle çalışan Unkapanı Fırını'nda diğer yapılardan farklı olarak 2 büyük baca inşa edilmiştir. Günümüze sadece Davutpaşa Fırını ulaşabildiğinden ve diğer yapılara ait görsel malzeme yeterli olmadığından cephe düzeni açısından daha ayrıntılı bir değerlendirme yapılamamaktadır.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 14)

Davutpaşa, Unkapanı ve Kavak İskelesi fırınları yığma kâgir olarak inşa edilmiştir. Davutpaşa Fırını'nın beden duvarları zemin katta 87, üst katta 73 cm kalınlığındadır. Unkapanı fırın ve değirmeni yapılarında ise beden duvar kalınlıkları zemin katta 55 ve 90 cm olarak ölçülmüştür. Davutpaşa Fırını'nda duvarlarda 10x22x6.5x cm boyutlarında, Unkapanı'ndaki yapılarda ise 11.5x23x5.5 cm boyutlarında dolu tuğla kullanılmıştır. Her iki fırın yapılarında volta döşemeli mekânlar vardır. Köşe ve birleşim noktalarında metal kılıçlar kullanıldığı tespit edilmiştir. Kavak İskelesi Fırını günümüze ulaşamadığından kullanılan malzeme açısından değerlendirilememektedir.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen askerî fırın ve değirmenler, mimarî özellikleri açısından dönemin özgün sanayi yapılarındandır. Ancak bu fırınlardan günümüze sadece Davutpaşa Fırını ulaşabilmiştir. 1930'lu yıllarda mevcut olan Kavak İskelesi Fırını belirlenemeyen bir tarihte yıkılmıştır. Unkapanı fırın ve değirmeni de 1950'li yıllarda İstanbul Manifaturacılar Çarşısı yapılırken yıkılmaya başlanmıştır. 1970'te bazı yapıları ayakta olan fırın, 1976 yılında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilebilmiştir. İstanbul Ticaret Borsası'nın mülkiyetinde olan parseldeki fırın ve değirmen yapılarından günümüze ulaşan kalıntılar, bu alan otopark olarak kullanıldığından ve önerilen avan proje ilgili Koruma Kurulu

tarafından onaylanmasına karşın uygulama yapılamadığından gerektiği gibi korunmamaktadır.

Günümüzde bütünüyle mevcut tek askerî fırın olan Davutpaşa Fırını ise 1990 yılında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Bu fırın da önceden yapılan bazı onarım ve müdahaleler nedeniyle plan, cephe özellikleri ve yapım tekniği açısından mimarî özgünlüğünü kısmen yitirmiştir. Ancak fırının pişirme bölümü özgün detaylarını korumaktadır. Maliye Hazinesi mülkiyetindeki yapı, 1999 yılında Y.T.Ü.'ne tahsis edilmiştir. Halen boş olan yapının kültürel işlev verilerek onarımı söz konusudur. Fırın, mimarî özellikleri ve yapım teknolojisi açısından özgün detaylarını kaybetmeden restore edilmelidir.

5.10 Askerî Yapıların Mutfakları

1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen ve gün içinde çok sayıda askerin bulunduğu, konakladığı askerî idarî yapı, kışla, okul, hastahane ve karakollarda, askerler için yiyecek hazırlamak ve pişirmek üzere mutfaklar yapılmıştır. Askerî yapılardaki mutfağın konumu ve büyüklüğü askerî yapının işlevine ve içindeki kişi sayısına göre değişmektedir. Mutfaklar genellikle asıl yapıya yakın konumda, ayrık düzende ve kâgir olarak inşa edilmişlerdir. İşlevleri nedeniyle gece konaklama yapılmayan fabrika, silâhhane, depo, fırın gibi askerî yapılarda mutfak binası yapılmamıştır. Bu yapılarda görevli askerlerin yiyecek ihtiyacı dağıtılan kumanyalarla sağlanmış olmalıdır.

1826 sonrasında inşa edilen Selimiye Kışlası, Gümüşsuyu Hastahanesi, Kocamustafapaşa ve Soğukçeşme askerî rüştiyeleri, Hendesehane, Pazarbaşı ve Topçu karakolları olmak üzere 7 askerî yapı grubunda mutfak olarak inşa edilen ek yapılar tespit edilmiştir*. Bu ek yapıların mimarî özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiye, bağlı oldukları askerî yapı grubunun anlatıldığı bölümlerde yer verilmiştir. Günümüzde mevcut olmayan askerî mutfakların mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilemediğinden değerlendirme yapılamamıştır.

5.10.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Yapıların Mutfaklarının Mimarî Özellikleri (bkz. EK 94)

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına ait askerî mimarlık kitaplarında, kışla ve hastahanelerde mutfakların nerede ve ne şekilde inşa edilmeleri gerektiği hakkında ayrıntılı ve özgün bilgiler veren teknik şartnameler bulunmaktadır. 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabında mutfaklarla ilgili verilen özgün bilgiler** konum, plan, cephe düzeni, yapım tekniği ve malzeme başlıkları altında gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

A) Konum

Mutfaklardan yayılan duman ve kötü kokular yakınında bulunanları rahatsız ettiği gibi yangın çıkmasına da neden olduğundan, çok gerekli olmadıkça bina içinde mutfağa yer vermemeli, asıl binadan ayrı bir yerde mutfak binası inşa etmelidir. Kışlalardaki mutfaklar asıl yapının

---

* Yazılı ve görsel kaynaklarda günümüzde mevcut olmayan diğer askerî yapılarda ya da halen mevcut olanlarda mutfak bulunduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

** Bu kitaptaki teknik şartnamenin tamamı ekte sunulmuştur. Diğer kitaplardaki farklı bilgilere ise, yeri geldiğinde metinde ya da dipnotta yer verilmiştir.

dışında ve kuzey yönünde yapılmalıdır*. Hastahanelerdeki mutfaklar da hasta koğuşlarından uzakta olmalıdır**.

B) Plan

Askerî mutfakların iç düzenleri hakkında teknik şartnamelerde ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Kışla mutfaklarının buradaki askerlere yetecek büyüklükte inşa edilmesi gerektiğine ve mutfağın yanında kiler yapılmasına değinilmiştir. Örnek olarak sunulan askerî yapı projelerinde asıl bina içinde, diğer servis mekânları ve ıslak hacimlere yakın olarak ve dışarıdan kolay ulaşılabilecek şekilde mutfaklara yer verildiği tespit edilmiştir (bkz. EK 60, Ç.1-2).

C) Cephe Düzeni

Asıl binadan ayrı olarak inşa edilen mutfaklar aydınlık olmalı, bunun için yeteri kadar pencere açmalı, tek katlı mutfaklara ise çatı feneri yapılarak hem dumanın çıkması hem de mekânın daha fazla ışık alması sağlanmalıdır (bkz. EK 19, Ç.11). Kışla mutfaklarının bacası kışlaya duman vermeyecek şekilde yüksek yapılmalıdır.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme

Askerî mutfaklar kâgir olarak inşa edilmelidir. Mutfakların ocaklarını yapmak için mutfağın uygun bir tarafında duvara bitişik, 1-2 m genişlikte ve gereken uzunlukta olmak üzere zemine ot taşları döşenmelidir. Bu zemin üzerine biri duvara bitişik ve diğeri üzerine konacak kazanların büyüklüğüne göre ondan 0.5-1 m açık olarak, birbirine paralel 0.3-0.5 m yüksekliğinde ot taşlarından iki duvar örülmelidir. Bu duvarların üzerine ocak taşlarının kırılmaması için kalın demir lamalar konur ve yanmayı kolaylaştırmak için ön taraftaki duvara delikler açılır. Bazı kışla mutfaklarının altında ayrıca büyük kazanlar bulunsa da kullanılması zor olduğundan bunlar bırakılmıştır. Asker kışlalarının mutfaklarında ocaklardan başka uygun bir yere yemek sobası koyarak pişirme işi hızlandırılır.

Ocağı bacaya bağlamak için ocağın üzerinde baca deliği açık kalacak şekilde zeminden 1.5-2 m kadar yükseklikte tam kemer veya baca ocağın bir kenarına rastlamışsa bacaya doğru

---

* 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabının, "*Piyâde Kışlalarının Tertîbi*" başlıklı bölümünde kışlalardaki mutfaklar hakkında: "*Matbahlar-Mümkün mertebe binânın taraf-ı şimâlisinde ve hâricînde tertîb ve kiler dahi yanında olarak askerîn mikdârına göre vüs'atlıca inşâ edilip bacası kışlaya duman vermeyecek sûrette yüksek yapılmalıdır*" (Nuri, 1312: 109) yazmaktadır.

** 1322/1906-1907 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" adlı kitabın, "*Haste-hâneler*" başlıklı bölümünde: "*Matbahlar, çamaşır-hâneler, mevtâ-hâneler, teşrîh-hâneler vesâir ameliyyâtı icrâ etmeğe mahsûs odalar koğuşlardan uzak bulunmalıdır*" (1322: 559) yazmaktadır.

eğimli bir kemer yapılır. Artık bu kemerlerin yerine ocağın genişliği kadar duvardan açıkta, zeminden 1,5-2 m kadar yüksekte ocak duvarlarına paralel putreller uzatıldıktan sonra üzerine beden duvarlarına paralel bir duvar daha örülmekte ve ikisi arasındaki kâgir tavanın uygun bir yerinde boşluk bırakılarak baca yapılmaktadır. Dumanın çıkmasını sağlayan bacalar ya soba bacaları gibi bina duvarı içinde ya da açıkta yapılır. Kâgir olarak yapılan bacaların boyutları mutfağın büyüklüğüne göre olmalı ve yüksekliği en azından bina yüksekliğini 1,5-2 metre geçmelidir.

Üst katlardaki mutfaklar ve odalara yapılacak şöminelerin tabanı mutlaka kâgir olmalıdır. Döşeme ahşap kirişli olsa bile şömine olan yerde putreller uzatılarak kâgir döşeme yapılmalıdır. Sobalar için de duvar içinde ayrı bacalar yapmak gerekir. Helâlar ile kalabalık yerlerdeki kötü kokuları yok etmek ve azaltmak için menfezleri (delikleri) döşemeden yeteri kadar yüksek olmak üzere soba bacaları gibi hava bacaları inşa etmelidir.

5.10.2 Askerî Yapıların Mutfaklarının Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 9 askerî yapı grubunun günümüze ulaşan 7 mutfak yapısının konum ve diğer mimarî özellikleri açısından dönemin teknik şartnamelerine uygunluğu araştırılmış, mevcut mutfaklarda yerinde gözlem ve ölçümler yapılmış, yapıların durumu koruma sorunları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Mutfaklar bulundukları askerî yapı grubu içinde, asıl binanın giriş cephesinin arka ya da tarafında, asıl binaya yakın konumda, ayrık düzende, tek katlı ve kâgir olarak inşa edilmiştir. Sadece Gümüşsuyu Hastahanesi'nin mutfağının hastahane yapısının kuzey yönünde inşa edildiği, diğer mutfakların parselin durumuna ve yapının konumuna göre farklı yönlerde yapıldığı görülmüştür. Selimiye Kışlası'nda ise diğer askerî yapılardan farklı olarak orta avluda 2 mutfak yapısı inşa edilmiştir.

Mutfak yapıları zaman içinde işlev değişikliği ve müdahaleler nedeniyle özgün planlarını, cephe düzeni ve yapım tekniği açısından mimarî özelliklerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Sadece Gümüşsuyu Hastahanesi'nin ve Selimiye Kışlası'nın bir mutfağı halen aynı işlevli olarak kullanılmaktadır. Ancak bu mutfaklar da modern aletlerle donatıldıklarından mutfağın içindeki özgün depolama, temizleme ve pişirme bölümlerini (ocak) tanımlamak mümkün olamamaktadır. Ayrıca günümüzde mevcut askerî yapıların özgün planları değiştiğinden bina içindeki mutfak mekânlarını yeri ve iç düzenleri hakkında da bilgi elde edilememektedir.

Mutfakların cephelerine teknik şartnamelerde belirtildiği gibi aydınlık olması, duman ve kötü kokuların çıkması için pencereler açılmış ve Selimiye Kışlası'nın mutfaklarında görüldüğü

gibi bacaları oldukça yüksek yapılmıştır. Gümüşsuyu Hastahanesi'nin mutfağı önerildiği gibi bir çatı feneri ile aydınlatılmıştır. Mevcut mutfakların cephelerine yapılan müdahalelerin kapı ve pencere açıklıklarının kapatılması ya da büyütülmesi şeklinde olduğu, Pazarbaşı Karakolu ve Gümüşsuyu Hastahanesi'nin mutfaklarına kat ilâvesi yapıldığı tespit edilmiştir.

Teknik şartnamelerde önerildiği gibi mutfaklar kâgir olarak inşa edilmiştir. Günümüzde mevcut olan 7 mutfak yapısında beden duvarlarının kalınlıkları 53-125 cm arasında değişmektedir. Beden duvarlarında dolu tuğla kullanılmıştır. Yalnızca Topçu Karakolu'nun mutfağının 5x14 cm kesitli, "I" profilli putrellerden oluşan metal strüktür çatısı özgünlüğünü halen korumaktadır. Diğer mutfakların özgün çatı sistemleri kaldırılarak betonarme döşeme ve yeni çatılar yapılmıştır.

Askerî mutfaklardan sadece Topçu Karakolu'nun mutfağının mimarî açıdan belgelenerek, karakol yapısı ile birlikte tescil edildiği, restitüsyon ve restorasyon projelerinin ilgili Koruma Kurulu tarafından onaylandığı tespit edilmiştir. Diğer mutfak yapılarının da günümüzdeki durumlarını gösterecek şekilde ayrıntılı olarak çizim ve fotoğrafla belgelenmeleri, onarılmaları gerektiğinde ilgili Koruma kurullarına başvurulması gerekmektedir.

5.11 Askerî Yapıların Hamamları

1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen ve gün içinde çok sayıda askerin bulunduğu kışla, okul, hastahane ve fabrikalarda askerlerin temizlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere hamamlar yapılmıştır. Askerî yapılardaki hamamın konumu ve büyüklüğü askerî yapının işlevine ve içindeki kişi sayısına göre değişmektedir. Harbiye Nezareti binası, Selimiye, Davutpaşa, Demirkapı ve Kuleli kışlaları, Hendesehane ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne, Haydarpaşa, Gümüşsuyu ve Zeytinburnu hastahaneleri ile Zeytinburnu Fabrikası olmak üzere toplam 11 askerî yapı grubunda hamam yapıldığı tespit edilmiştir*. Geleneksel Osmanlı sivil mimarîsinde görülen hamamlara** benzer mimarî özellikler taşıyan askerî hamamlar hakkında ayrıntılı bilgiye, bağlı oldukları askerî yapı grubunun anlatıldığı bölümlerde yer verilmiştir. Günümüzde mevcut olmayan askerî hamamların mimarî özellikleri hakkında bilgi elde edilemediğinden değerlendirme kapsamına alınmamışlardır.

5.11.1 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başındaki Teknik Şartnamelere Göre Askerî Yapıların Hamamlarının Mimarî Özellikleri (bkz. EK 95,96)

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına ait askerî mimarlık kitaplarında, hamamların ne şekilde inşa edilmeleri gerektiği hakkında ayrıntılı ve özgün bilgiler veren teknik şartnameler bulunmaktadır. 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabında hamamlar hakkında verilen özgün bilgiler*** (bkz. EK 95) konum, plan ve yapım tekniği başlıkları altında değerlendirilmiştir.

A) Konum

Kışlalardaki hamamlar konum olarak kışla yapısından ayrı ve suyun kolay ulaştığı bir yerde inşa edilmelidir. Her kışla hamam bulunması sorunluluğu yoktur****. Hastahanelerdeki hamamlar ise hasta koğuşlarına yakın olmalıdır.

---

* Yazılı ve görsel kaynaklarda günümüzde mevcut olmayan diğer askerî yapılarda ya da halen mevcut olanlarda hamam bulunduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kırmızı Kışla'nın, Gülhane Hastahanesi olarak düzenlendiği dönemde kışla yapısı içinde yapılan hamam bu listenin dışında tutulmuştur.

** Osmanlı sivil mimarîsinde halk hamamları, saray hamamları ve konut hamamları vardır. İstanbul'da inşa edilen halk hamamları için bkz. Haskan, 1995. 19. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen saray hamamları hakkında bilgi için bkz. Seçkin, 1980.

*** Bu kitaptaki teknik şartnamenin tamamı ekte sunulmuştur. Diğer kitaplardaki farklı bilgilere ise, yeri geldiğinde metinde ya da dipnotta yer verilmiştir.

**** 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabının, "*Piyâde Kışlalarının Tertîbi*" başlıklı bölümünde kışlalardaki hamamlar hakkında: "*Hammâm ve çamaşır-hâne (Her kışlada hammâm bulunmak şart değildir) Kezâlik kışlanın hâricî tarafında ve suların mebzûl ve gelmesi kolay olan cihetine yapılır*" (Nuri, 1312: 109) yazmaktadır.

Bu nedenle bina içinde bir bölüm hamam olarak düzenlenmeli ya da ayrı bir hamam yapısı inşa etmelidir*.

B) Plan (bkz. EK 96)

Asker kışlalarında ve konaklarda yapılan özel hamamlar ile halka açık hamamların büyüklükleri ve genişlikleri inşa edilecekleri arsaya göre değişir. Hamamın camekân (soyunmalık), soğukluk (ılıklık), sıcaklık (halvetler), su deposu, külhan ve diğer bölümleri tasarlanıp ölçekli olarak çizilir (bkz. Ç.1).

C) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 96)

Hamamın temelleri için beden duvarlarının kalınlığı kadar sağlam tabakaya inen kazı yapılır ve temel duvarları kâgir binalarda olduğu gibi zemin kotuna kadar inşa edilir. Camekân ile soğukluğun zemini düzeltildikten sonra sıcaklığın zemini bu kottan 1 m kadar alçakta yapılır. Çizimde gösterildiği gibi temel duvarlarından 1 m açıkta ve birbirinden 1 m ara ile 1x1 m kare kesitli, yüksekliği 1 m olan kare prizma şeklinde kâgir ayaklar yapılır (bkz. Ç.2). Ayakların üzerine uzatılan dört köşe demirlerin ayaklar ile temel duvarlarına demir bent ve kenetlerle tutturulmasıyla bir tür ızgara oluşturulur. Izgaranın üzeri kapaklık kayağan taşı ile döşenir. Bu döşemenin altı boş olup külhanla ilişkilendirilir. İçine dolan alev ve sıcak dumanla hamam döşemesini ısıttığından bu boşluğa "*cehennemlik*" denir.

Cehennemliğin bir tarafına, zemini cehennemlik tabanıyla aynı kotta olmak üzere ot taşlarından "*külhân*" denilen bir ocak inşa edilir. Ocağın yanlarından cehennemliğe birçok menfez (delik) açılarak üzerine su ısıtmak için silindir şeklinde büyük bir kazan konur** (bkz. Ç.1-3). Bu kazanın dışı halis Horasan harçlı tuğla duvarla örülür. Hamamın büyüklüğüne göre 5-6 m yüksekliğinde daire planlı bir bölümün örülmesiyle de sıcak su deposu yapılır. Kazanın bulunduğu külhanın ön tarafı fırın ağzı gibi kemerli olup buraya demir bir kapı takılır. Külhan kapısından içeriye atılan odunlarla kazandaki su ısıtılır. Külhanın dışında kapısının üzerine duman çıkması için mutfak bacası gibi büyük bir baca yapılır***. Sıcak su deposunun yanına da çeşmelerin su depoları gibi tuğladan, halis Horasan harcıyla uygun

---

* 1322/1904-1905 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitabının, "*Haste-hâneler*" başlıklı bölümünde hastahanedeki hamamlar hakkında: "*Hammâm- Hammâm odalarını hasta koğuşlarıyla mestûren kesb-i ittisâl ettirmeli ve mümkün olduğu kadar mezkûr koğuşlara yakın bulundurmalıdır. Mezkûr odalar ya bir dâire-i mahsûsada teşkîl olunur ve-yâhûd ebniye-i müteferrî'den ma'dûd olan bir binâ dâhîlette tertîb edilir*" (1322: 558) yazmaktadır.

** Kazan, altı ocağın tavanına gelecek şekilde konur, ısınan su duvarların alt kısmına yerleştirilen toprak borular içerisinden geçer ve buradan kurnalara verilirdi. Su deposuna genellikle tavandan bir merdiven veya iple inilirdi (Anonim, 1985: 569). Haskan, sıcağı muhafaza ettiği için su kazanının bakırdan yapıldığını belirtmiştir (Haskan, 1995: 7).

*** Haskan, külhanlarda odun ve "pırnal" denilen çalı yakıldığını, bazı hamamlarda baca sayısının dörde kadar çıktığını yazmaktadır (Haskan, 1995: 7).

genişlikte bir soğuk su deposu yapılır. Suyun sızmaması için soğuk ve sıcak su depolarının Horasan harcıyla iyice sıvanmasına ve depoya su taşıyan borularla duvar içindeki boruların birleşme yerlerine dikkat etmelidir.

Hamamın camekân ve soğukluk mekânlarının beden duvarları kâgir binaların beden duvarları gibi inşa edilerek gereken yerlere kapı ve pencere açılır. Sıcak olması gereken mekânlar için döşemeden 1.5 m yüksekliğe kadar içte yarım tuğla, dışta bir buçuk veya iki tuğla kalınlığında olmak üzere birbirine paralel iki beden duvarı inşa edilir. 1.5 m'den sonra iki duvar birleştirilerek hamamın büyüklüğüne göre gereken kota kadar tek parça beden duvarı gibi örülür. Beden duvarları, kubbenin ağırlığını köşelere yüklemek için kemerli olarak yapılır. Döşemeden 1.5 m kotuna kadar arası boş bırakılarak örülen bu duvarların tabanında cehennemliğe bitişik olmak üzere birçok menfez (delik) bırakılır. Külhanın karşısında bulunan beden duvarlarındaki boşluğun üstüne beden duvarlarının içinde, birkaç baca ve kubbe hizasında olmak üzere "*tüfenglik*" (tüteklik) denilen teneke borular takılır. Hamamın kubbeleri inşa edildikten sonra üzeri kurşun kaplanır, tepe camları ve su buharının çıkması için kubbe üzerinde bırakılan deliklere tüteklikler takılır (bkz. Ç.3).

Sonra kayağan taşlarının üzerine Horasan harcıyla mermer döşenir. Gereken yerlere mermerden kurna, kurnaların altına ayaklar ve üzerine musluk takılması için mermerden zank taşları* konur. Döşemenin yaklaşık 1 m genişliğindeki çepeçevre kısmı asıl döşeme kotundan 10-15 cm kadar yüksek yapılıp, duvarları döşemeden 0.5 m yüksekliğe kadar mermer kaplanarak "*sedir*" denilen yıkanılacak yer düzenlenir. Yıkanma yerinin ortasına 0.5 m kadar yükseklikte "*göbek taşı*", gereken yerlere de kurnalar yerleştirilir. Kurnalar, aralarına yapılan "*eteklik*" denilen mermer korkuluklara ayrılır. Soğukluk ile diğer bölümlere mermerden süpürgelik, gereken yerlere de bölücüler ve sedirler yapılır. Döşeme taşlarının derzlerinden cehennemliğe su sızmaması için derzler oldukça bitişik olarak yapılır ve üzerleri çimento ile örtülür. Sonra hamamın beden ve bölme duvarlarının her iki yüzleri kireç, Horasan ve bir miktar çimentolu harçla iyice sıvanıp üzeri mermer sıva veya mermer badana yapılarak hamam inşası tamamlanır.

Külhanda yakılan odun üzerindeki depoda bulunan suyu ısıttığı gibi ortaya çıkan sıcaklık ve duman deliklerden cehennemliğe, oradan da boşluklara dolarak hamamın döşemesiyle duvarlarını ısıtır ve boşluklar üzerindeki tütekliklerden çıkar. Eskiden büyük hamamların çepeçevre duvarlarında birçok künkten veya tuğladan bacalar yapılarak boşluklar oluşturulurdu. Küçük hamamların duvarları ise, birbirine paralel olarak inşa edilerek

* Zank taşı, çeşmelerde musluğun takıldığı tekne veya kurnanın üstüne düşey olarak yerleştirilen büyük taşa denir (Pakalın, 1972: 2279).

döşemeden kubbeye kadar tüm duvarın arası boş bırakılırdı. Hamam duvarlarının 1.5 m'den yüksek duvarlarının sıcak olması gerekmediğinden şimdilerde duvarların sıcak olması gereken 1.5 m yüksekliğe kadar olan kısmına bir veya üç tüteklikli boşluk yapılmasıyla daha az yakacakla daha çabuk ısıtma sağlanabilmektedir.

5.11.2 Askerî Yapıların Hamamlarının Genel Değerlendirmesi

İstanbul'da 1826 yılından sonra inşa edilen 9 askerî yapı grubundan günümüze ulaşan 9 hamam yapısının* konum ve diğer mimarî özellikleri açısından dönemin teknik şartnamelerine uygunluğu araştırılmıştır. Mevcut hamamlarda yerinde gözlemler yapılarak yapıların durumu koruma sorunları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde mevcut 9 hamamdan 6 tanesi, bulundukları askerî yapı grubu içinde, asıl binaya yakın konumda, ayrık düzende ve kâgir olarak inşa edilmiştir. Davutpaşa Kışlası ve Gümüşsuyu Hastahanesi'nin hamamları ise asıl yapıya bitişik olarak yapılmıştır. Sadece Haydarpaşa Hastahanesi'nin hamamı yapı içinde çözülmüştür. Selimiye Kışlası ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin hamamları diğerlerinden daha büyük boyutludur. Askerî hamamlar soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden oluşan planlarıyla sivil hamam yapılarına benzemektedirler. Soyunmalık (camekân) bölümünde çeşme, süs havuzu ve soyunma bölümlerine, ılıklıkta (soğukluk) tuvaletlere, sıcaklıkta ise halvetlere ve göbek taşına yer verilmiştir.

Teknik şartnamelerde yazıldığı gibi kâgir olarak inşa edilen hamamlarda, mermer kurnalar, sedirler yapılmış, duvarlar belirli yüksekliğe kadar mermerle kaplanmıştır. Ilıklık ve sıcaklık bölümlerinin üstü kurşun kaplı tonoz ve kubbelerle örtülmüş, tonoz ve kubbelerde daire, yıldız, çiçek, çokgen şeklinde ışıklıklar yapılmıştır. Cehennemlik, su deposu ve külhanlara girilemediğinden, ayrıca yapım sistemi açıkta görülemediğinden teknik şartnamelere uygunluk açısından daha ayrıntılı bir değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır.

Hamamlar zaman içinde müdahaleler nedeniyle bazı mimarî özelliklerini kaybetmişlerdir. Sadece Gümüşsuyu Hastahanesi ve Zeytinburnu Fabrikası'nın hamamları halen aynı işlevli olarak kullanılmaktadır. Davutpaşa Kışlası, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne, Haydarpaşa ve Zeytinburnu hastahanelerinin hamamları kullanılmamaktadır. Selimiye Kışlası'nın ve Hendesehane'nin hamamı depo olarak, Kuleli Kışlası'nın hamamı ise market olarak kullanılmaktadır.

---

* Demirkapı Kışlası ve Harbiye Nezareti binasının ayrık düzende ve kâgir olarak inşa edildiği belirlenen hamamları günümüzde mevcut olmadığından değerlendirilememektedir.

Hamamların özellikle soyunmalık bölümlerinin değiştirildiği saptanmıştır. Selimiye ve Davutpaşa kışlalarının, Hendesehane'nin, Haydarpaşa ve Zeytinburnu hastahaneleri ile Zeytinburnu Fabrikası'nın soyunmalık bölümleri betonarme döşemeli olarak yenilenmiştir. Sadece Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin ve Gümüşsuyu Hastahanesi'nin soyunmalık bölümü özgünlüğünü korumaktadır. Ilıklıkta yer alan tuvalet bölmeleri ve buralardaki mermerler de çoğunlukla değiştirilmiş, duşlar eklenmiştir. Sıcaklıktaki kurnalar, göbek taşı ve duvarlardaki mermerler de zaman içinde tahrip olduğundan yenilenmiştir. Hamamların külhan ve su depoları ulaşılamayacak şekilde kapatılmıştır. Halen kullanılan iki hamam merkezî sistemle ısıtılmaktadır.

Hamamların genellikle kubbe ve tonozlarının kurşun kaplamalarının söküldüğü ve üstlerinin şapla sıvandığı, ışıklıklarının kapatıldığı ya da uygun olmayan malzeme ile örtüldüğü tespit edilmiştir. Bu nedenle üst örtüde dış hava koşullarına bağlı olarak tahribat oluştuğu, izolasyon olmadığından hamamın içine giren suyun sıvalarda dökülme ve çiçeklenme neden olduğu belirlenmiştir. Halen kullanılmayan ve dış etkenlere açık olan Davutpaşa ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin hamamları oldukça bakımsız durumdadır. Her iki hamamın da bağlı oldukları kurumlar tarafından restore edilmeleri gündemdedir. Müze işlevi verilerek onarılması düşünülen Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin hamamı, mimarî üslûbu açısından da oldukça nitelikli bir yapı olup bu özelliklerini kaybetmeden onarılmalıdır.

Davutpaşa Kışlası, Haydarpaşa, Gümüşsuyu ve Zeytinburnu hastahanelerinin hamamları mimarî açıdan belgelenmişlerdir. Ancak diğer hamamların da günümüzdeki durumlarını gösterecek şekilde ayrıntılı olarak çizim ve fotoğrafla belgelenmeleri, özgün mimarîlerini kaybetmeden ilgili Koruma Kurulu denetiminde onarılmaları ve korunmaları gerekmektedir.

6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Osmanlı devlet yapısında önemli bir yeri olan askerî teşkilâtta yapılan yenilik ve düzenlemeler, Osmanlı Devleti ve toplumunun modernleşmesine büyük etkisi olmuş, III. Selim'in askerî alanlarda başlattığı reform hareketleri kararlılıkla sonraki padişahlar tarafından da sürdürülmüştür. Özellikle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte diğer ocakların kaldırılmasından sonra yeni oluşturulan askerî kurumlar için farklı işlevli birçok askerî yapıya ihtiyaç duyulması nedeniyle, askerî yapı faaliyetlerinde büyük bir çeşitlilik ve artış olmuştur. Askerî yapıların devlet otoritesini simgeleyen ve geleneksel mimarîden ayrılan üslûp özellikleri, anıtsal görünümleri ve yapım teknolojileri ile Osmanlı'nın Batı'ya dönük yüzünü yansıttığını söylemek mümkündür. Bu yapıların inşasında Batı'dan özellikle de Fransa'dan etkilenildiği bu konudaki belgelerlerden de anlaşılmaktadır.

Arşiv belgelerinden askerî yapıların nerelerde ve nasıl inşa edilmeleri konusuna büyük önem verildiği, inşaat öncesinde keşifler yaptırıldığı, çizim ve maketlerin hazırlandığı, inşa ve onarımlarda hangi malzemelerin kullanıldığı, ne kadar para harcandığı, padişahların katılımıyla büyük temel atma ve açılış törenleri yapıldığı, padişahların bu yapıları ziyaret ettikleri, hatta yabancı elçi ve konuklara da bu yapıların gezdirildiği, yapıların nasıl kullanıldığı öğrenilmektedir. Askerî yapılara verilen önem, bu yapıların gravürlerinin yapılması, haritalarda gösterilmesi ve fotoğraflarının çekilerek günümüzde "Yıldız Albümleri" olarak bilinen ve II. Abdülhamid dönemine tarihlenen belgesel nitelikteki albümlerin Batılı devletlere hediye olarak gönderilmesiyle de vurgulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adındaki yeni birim kurulana kadar Hassa Mimarlar Ocağı tarafından yürütülen askerî yapı faaliyetlerine, Mühendishane'de askerî mimarî konusunda eğitim alan askerler de katılmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Bâb-ı Seraskerî'ye bağlı olarak kurulan "İnşaat ve İstihkam Dairesi" ile askerî yapıların inşa ve onarımlarında yeni bir düzene geçilmiştir. Bu son dönemde Mekteb-i Harbiye'deki öğrencilere inşaat dersleri verilmiş, bu derslerde askerî yapıların inşası ile ilgili teknik şartname niteliğinde kitaplar okutulmuş ve mimarlık eğitimi alan subaylar İstanbul dışında da askerî ve resmî yapıların inşasında görev almışlardır. Askerî yapı faaliyetleri, bir kırılma noktası olarak tanımlanabilecek 1826 yılı öncesi ve sonrası olarak iki bölümde ele alındığında, İstanbul'un kent dokusunda ve askerî yapı inşasında büyük bir değişim ve gelişim yaşandığı görülmektedir.

- **1826 Yılından Önce İnşa Edilen Askerî Yapılar**

15. yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna kadar inşa edilen askerî yapıların, ağırlıklı olarak Tarihî Yarımada sur içinde konumlandıkları görülmektedir. 15. yüzyılda fetihle birlikte başkent yapılan İstanbul, Bizans kentinin önemli meydanlarını birbirine bağlayan ana arterlerden oluşan mimarî dokusunu ilk yıllarda korumuştur. Ancak 16. yüzyılda nüfus artışına paralel olarak, büyük dinî külliyelerin inşası ve bu külliyelerin etrafını saran organik yapıdaki mahallelerin gelişmesiyle kent fiziksel anlamda değişime uğramıştır. Bu değişimde büyük alanlara yayılan Kapıkulu Ocakları'nın askerî yapılarının da etkisi olmuştur. Sur içinde askerî teşkilâtın yönetim merkezi olan Ağa Kapısı ile Acemi, Yeniçeri ve Cebeci ocaklarının kışlalarına yer verilmiştir. Sur dışında Haliç'le ayrılan yakada ise, Tophane-i Amire'ye yakın olarak Topçu Ocağı'nın kışlaları, talim alanı olarak kullanılan Kağıthane'ye yakın konumdaki Hasköy'de de Humbaracı ve Lağımcı ocaklarının kışlaları inşa edilmiştir (bkz. EK 3-4,8).

18. yüzyılın son dönemine kadar kışlalar, mahalleler gibi bir meydan etrafında organik denilebilecek düzende, ahşap karkas yapım tekniğinde inşa edilmişler ve bu nedenle çıkan yangınlardan oldukça etkilenmişlerdir. Batı'da geliştirilen yapı biçimi, planlama ilkeleri ve Neoklasik üslûptaki cephe düzenine göre yapılan ilk askerî yapı, 1783'te dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak kâgir yapım tekniğinde Hasköy'de inşa edilen Kalyoncu Kışlası'dır. Bu yapı tipi ve inşa tekniği, 18. yüzyılın sonunda Humbaracı ve Lağımcı ocaklarının yine Hasköy'de yapılan kışlasında ve yeni kurulan Nizam-ı Cedit Ordusu için kent merkezinden uzakta Üsküdar'da yapılan Selimiye Kışlası'nda tekrarlanmıştır. Kışlaların kâgir olarak inşa edilmeleri hakkındaki III. Selim'in 1208 (?)/1793-1794 (?) tarihli hatt-ı hümayunu yöneticilerin reformlarını gerçekleştirebilmek için bu yapıların inşasına verildikleri önemi gösteren dikkat çekici bir belgedir (bkz. EK 17, B.1). Yine Nizam-ı Cedit Ordusu için 18. yüzyıl sonunda yapılan Levend Çiftliği Kışlası, Kapıkulu Ocakları'nda sıkça görülen isyan ve ayaklanmalar nedeniyle kent merkezine en uzak mevkide yapılmıştır. Bu kışlanın diğerlerinden farklı olarak ayrık düzende, tek blok halinde yapılardan oluştuğu görülmektedir (bkz. EK 5). Bu dönemde Batı'lı anlamda askerî-eğitim veren tek okul olan Mühendishane de Hasköy'de inşa edilerek, öğrencilerin modernleşmeye karşı olan hareketlerin uzağında yetiştirilmeleri amaçlanmıştır.

Askerî yapılarda ibadete ve temizliğe verilen önem nedeniyle cami/mescit ve hamam yapılması Batı'lı örneklerde görülmeyen ancak Osmanlı askerî mimarîsine özgü bir yaklaşımdır. 15. yüzyılda Acemi Ocağı Kışlası alanında Acemi Ocağı Kışlası Mescidi ve

Acemi Ocağı Hamamı, 16. yüzyılda Yeniçeri Ocağı için Yeni Odalar alanında Orta Camisi ve Et Meydanı Mescidi; 18. yüzyılda Kalyoncu, Tophane, Humbaracı ve Lağımcı ocaklarına ait kışlalarının orta avlusunda birer cami ve Levend Çiftliği Kışlası alanında bir cami ve hamam yapılmıştır. 19. yüzyıl başında Selimiye Kışlası için kışlaya çok yakın konumda yapılan Selimiye Camisi halkın da kullanımına açılan tek kışla camisi olarak öne çıkmaktadır. Cami ve hamamlar kubbeli mimarîleri, camiler minareleri ile askerî yapıların düz ve keskin hatlı mimarî görünümlerinde farklı bir etki yaratmışlardır. Cami ve hamam, 19. yüzyıl boyunca inşa edilen kışla, hastahane ve okul yapılarının da bir parçası olmuştur.

Kapıkulu Ocakları için inşa edilen askerî yapıların neredeyse tamamı, 1826 yılında yeni ordu düzenine geçilirken yaşanan olaylarda yakılıp, yıkılmıştır. Bu yapılardan günümüze sadece Acemi Ocağı Hamamı ve Topçu Ocağı için 16. yüzyılda inşa edilen Tophane ile Humbaracı Ocağı Kışlası'nın 1218/1803-1804 tarihli Humbaracı Kışlası Camisi ulaşabilmiştir.

- **1826 Yılından Sonra İnşa Edilen Askerî Yapılar** (bkz. EK 8-14)

I. Ordu merkezi olan İstanbul'da 1826 yılından sonra 1 idarî yapı, 14 kışla, 11 okul, 12 hastahane, 17 karakol, 4 fabrika, 4 silâhhane, 2 depo ve 3 fırın olmak üzere toplam 68 adet askerî yapı/yapı grubu inşa edilmiştir. 19. yüzyıl boyunca askerî teşkilâtın tek bir idare merkezi olmuştur. Kışlaların yarısının II. Mahmud (hd 1808-1839) döneminin sonuna kadar olan sürede yapılması, ordunun yeni düzene geçilmesi nedeniyle duyulan yapı ihtiyacını göstermektedir. Diğer kışlaların inşası ise, 19. yüzyılın sonuna kadar geçen zamana yayılmaktadır. 1846 yılında ordunun ihtiyacı olan subayları yetiştiren Mekteb-i Harbiye-i Şahane'den sonra, 19. yüzyılın son çeyreğinde askerî okul yapımına hız verilmiş ve ardı ardına 5 tane askerî rüştiye inşa edilmiştir. II. Mahmud dönemine tarihlenen tek hastahane Maltepe Hastahanesi olup, diğer hastahanelerin tümü 1838 yılından sonra yapılmıştır.

19. yüzyılın son çeyreğinde, II. Abdülhamid'in asayiş ve güvenliğe verdiği önemin bir yansıması olarak askerî karakol inşası yoğunlaşmıştır. Askerî fabrikaların tamamı ise, yeni ordunun ihtiyacı olan giysi ve malzemeyi karşıladığından 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Askerî malzemelerin saklandığı silâhhane ve depo yapılarının tümü 19. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir. Ordunun ihtiyacı olan yiyeceği sağlayan askerî fırınlardan ikisi 19. yüzyılın ilk yarısında, sonuncusu ise son çeyreğinde yapılmıştır. 19. yüzyılın sonunda inşa edilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile büyük boyutlu ve kapasiteli askerî yapı inşası son bulmuştur.

19. yüzyıl boyunca inşa edilen askerî yapıların kent dokusundaki konumları, planları, cephe düzenleri ve yapım teknikleri açısından değerlendirildiğinde ortak ve farklı mimarî özellikleriyle dönemlerini yansıtan önemli yapılar oldukları, ancak zaman içinde çeşitli koruma sorunları ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.

A) Konum (bkz. EK 8-14)

19. yüzyılın ilk yıllarında anıtların arasında konutlardan oluşan kent dokusu ve düzensiz sokak yapılaşmasıyla Türk-İslam kenti karakterini koruyan İstanbul, Tanzimat Fermanı'nı izleyen dönemde Avrupa tarzı belediyeciliğin ve 19. yüzyıl Batı tarzı kent planlaması ilkeleri doğrultusunda büyük bir değişim geçirmiştir. Özellikle yangınlardan sonra organik mahalle düzeni yerini ızgara planlı yerleşim alanlarına bırakmıştır. Askerî yapılar da Batılı mimarî özellikleri ile İstanbul'un değişen bu kent dokusundaki yerlerini almışlardır.

Askerî yapıların yer seçiminde birbiriyle ilişkisi olan yapıların yakın konumda olmasına dikkat edildiği, kent merkezindeki bazı askerî yapıların resmî ve idarî yapılara yakın olduğu, malzeme sevkıyatında özellikle deniz yolu kullanıldığından bazı askerî yapıların deniz kenarında yapıldığı, çok sayıda askerin kullandığı ve gece de kaldığı binaların kent merkezi dışında inşa edildiği tespit edilmiştir. 1826 yılı sonrasında inşa edilen bazı askerî yapıların, daha önceden de askerî niteliği olan ya da zaten benzer işlevli askerî yapıların yerine yeniden yapıldıkları belirlenmiştir. Askerî teşkilâtın idarî işlerinin yürütüldüğü Harbiye Nezareti binası, bir süre devletin yönetim merkezi olan Eski Saray'ın bulunduğu alanda, 1826 yılına kadar askerî teşkilâtın merkezi olan Ağa Kapısı'na yakın konumda yapılmıştır.

Osmanlı ordusunun barındığı kışlalar ise yerleşim alanından uzakta inşa edilmişler, ancak kent merkezine daha yakın olanlar, zaman içinde yerleşmelerin bulundukları yerlere kadar yayılması nedeniyle yerleşim alanı içinde kalmışlardır. Kışlalar boyutları, kütleleri, cephe düzenleri ve simgesel değerleri ile İstanbul'un geleneksel ahşap konutlar ve kâgir olarak inşa edilen külliyelerden oluşan kent siluetini değiştiren en önemli yapı grubudur*. Yatılı eğitim

* Kuban da bu değişimi şu şekilde vurgulamaktadır: "*İstanbul'un görünümünün köklü değişiminde büyük askeri kışla inşaatlarının rolü ağırlık taşır. Projeler ve tipolojiler yabancı kaynaklı olduğundan kıyıların görünümü değişmiş ve büyüklükleri, farklı ölçekleri ve üsluplarıyla bu kışlalar reformcu sultanların getirdiği yeni düzenin adeta simgeleri olmuştur..... Fransız yeni-klasisizmini İstanbul'a taşıyan bu askerî yapılar o günün kentlisi için başka bir dünyanın habercileriydi. Kentsel görünüm içinde bu yapılar o kadar ağırlıklıydı ki, sur dışındaki İstanbul bir kışla kentine dönüşmüştü. Kaldı ki bunlar sadece işlevleri için değil, yeni politikaların simgesi olarak, yani Osmanlı Devleti'nin artık bir Avrupa devleti bağlamındaki gücünü vurgulamak için yapılmışlardı. Bu tür yeniliklere muhafazakârlar pek karşı çıkamıyorlardı, çünkü imparatorluk eski statüsüne ancak güçlü bir orduyla kavuşabilirdi. Çözüm, galiplerin, yani Avrupalıların kullandığı yeni biçimler ve tekniklerdeydi..... Kışlalar, dönemin gökdelenleriydi ve geleneksel kent görünümü içinde hep yabancı kalmışlardır. Fakat eski kent dışında, yoğun yerleşmelerden uzak yapılan bu yapılar kentin gelişme yönlerini de belirlemişlerdir.*" (Kuban,

verilen Mühendishane ve Mekteb-i Harbiye gibi büyük askerî okul yapıları da yerleşim yerlerinin uzağında, daha küçük boyutlu olan ve daha az sayıda öğrencinin devam ettiği askerî rüştiyeler ise konut ağırlıklı yerleşim alanlarında yapılmışlardır. Askerî hastahaneler ise Maltepe ve Haydarpaşa hastahanelerinde görüldüğü gibi özellikle kışlalara ve diğer askerî tesislere yakın olarak yoğun yerleşim alanlarının uzağında inşa edilmişlerdir. Maçka ve Orhaniye silâhhaneleri ile Davutpaşa ve Kavak İskelesi fırınlarının da kışlalara yakın konumda olduğu görülmektedir. Askerî karakollar, saray ve devlet erkânının yaşadığı yerlerde ve kıyıda yalılar ile küçük köylerden oluşan Boğaziçi yerleşiminin stratejik açıdan önemli hâkim tepe noktalarındadır.

Askerî fabrikaların tamamı, Gülhane'deki depolar ile Unkapanı ve Kavak İskelesi fırınları malzeme sevkıyatının kolay olması için deniz kenarında ya da denize yakın konumda yapılmışlardır. Gülhane'deki depoların tren yoluna da yakınlığı, ulaşımda demiryolundan da yararlanılmasını sağlamıştır. İstanbul'un Boğaz ve Haliç gibi su yolları olan özel konumda bir kent olması nedeniyle, deniz kenarında ya da denize yakın olarak 28 yapı/yapı grubunun inşa edildiği belirlenmiştir. Özellikle Bizans döneminden itibaren ticarî dolaşıma ve faaliyetlere açık olan, 18. yüzyılda sahil saraylarıyla donanan Haliç kıyısının görünümü, 19. yüzyılda inşa edilen askerî üretim amaçlı tesislerle değişmiştir.

İstanbul'da inşa edilen 68 askerî yapı/yapı grubundan 53 tanesi Avrupa yakasında, 14 tanesi Anadolu yakasında yer almaktadır*. 14 kışladan 2 tanesi, 11 okuldan 4 tanesi, 12 hastahaneden 3 tanesi, 17 karakoldan 2 tanesi, 4 fabrikadan 1 tanesi, 2 depodan 1 tanesi ve 3 fırından 1 tanesi Anadolu yakasında inşa edilmiştir. Anadolu yakasının daha çok konut ağırlıklı yerleşim yeri olması nedeniyle bu yakada az sayıda askerî yapının bulunduğu, yönetim, idarî ve kamu yapılarının Avrupa yakasında yoğunlaşmasından dolayı bu yakada daha çok askerî yapı inşa edildiği görülmektedir.

Avrupa yakasında Tarihî Yarımada sur içinde 14, sur dışında 11, Haliç'le ayrılan diğer bölümde ise 28 yapı/yapı grubu vardır. Günümüz Eminönü İlçesi sınırları içinde 13, Beşiktaş İlçesi sınırları içinde 12, Beyoğlu İlçesi sınırları içinde 7 adet askerî yapı/yapı grubu konumlanmıştır. Eminönü ve Beşiktaş bölgesinde sarayların ve resmî yapıların olması nedeniyle buradaki askerî yapı sayısı fazladır. Avrupa yakasında kent merkezine en uzak noktadaki yapılar günümüzde Çatalca İlçesi sınırlarındaki Hadımköy Hastahanesi ve Beykoz

---

2000: 327-328). Kışlaların yanı sıra büyük boyutlu askerî okul, hastahane, silâhhane ve fabrika yapıları da kent görünümünü aynı şekilde etkilemişlerdir.

* Sadece "Tuğla Harmanı" denilen yerde inşa edilen silâhhane yapısının yeri belirlenememiştir.

İlçesi'nde inşa edilen ancak günümüzde mevcut olmayan Serviburnu ve Anadolu Kavağı hastahaneleridir.

Anadolu yakasında inşa edilen askerî yapılar ise bu yakadaki en kalabalık yerleşim yeri olan Üsküdar İlçesi'nde yoğunlaşmıştır. Günümüz Üsküdar İlçesi sınırları içinde 9 askerî yapı/yapı grubu vardır. Özellikle Selimiye Kışlası etrafında ona bağlı olarak gelişen ızgara planlı yerleşim dokusu ve yakınındaki Haydarpaşa Hastahanesi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile önemli bir askerî üs konumundadır.

Askerî yapılar yerleşim alanı içinde inşa edilmişlerse genellikle bir bahçe duvarı ile etraflarındaki dokudan ayrılmışlardır. Avlu olarak tanımlanabilecek geniş bahçeleri olanlar da bu alan talim meydanı olarak değerlendirilmiştir. Sadece Harbiye Nezareti binasının geniş avlusu için 4 giriş kapısı düzenlendiği belirlenmiştir. Yerleşim yerlerinin uzağındaki yapıların etrafına ise duvar yapılmamış, yapıların etrafındaki araziler talim alanı olarak kullanılmıştır.

B) Plan (bkz. EK 10-14)

Askerî yapıların inşasında Batı'dan alınan ve ilk kez 1783 yılında Kalyoncu Kışlası'nda denenen dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu yapı tipinin uygulanmasına 19. yüzyıl boyunca devam edilmiş, ayrıca 19. yüzyılın ilk yarısında daha önceki dönemde görülmeyen "U" şeklinde yapılar da inşa edilmiştir. 1826 yılı sonrasında inşa edilen 68 yapı/yapı grubundan 8 kışla (Selimiye, Ertuğrul kışlaları vd.), 3 okul (Mekteb-i Harbiye-i Şahane, Toptaşı Askerî Rüştiyesi ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane), 3 hastahane (Maltepe, Haydarpaşa ve Hadımköy hastahaneleri), Maçka Silâhhanesi ve Gülhane'deki askerî depoların 3 yapısı olmak üzere toplam 18 yapı dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak; 3 kışla (Kırmızı Kışla, Galatasaray ve Orhaniye kışlaları), Hendesehane, Gümüşsuyu Kışlası ve İplikhane-i Amire olmak üzere toplam 6 yapı/yapı grubu ise "U" şeklinde inşa edilmiştir. Sadece Demirkapı Kışlası ve Eminönü'ndeki kışla* bir doğru çizgisinde tek ya da birbirine eklemlenen bloklar halinde tasarlanmıştır. Çinili Karakolu "T", Yıldız Sarayı Karakolu (1) ise "L" şeklindedir. 31 askerî yapı/yapı ise, ayrık veya bitişik düzende, dikdörtgen ya da kare şeklinde tek blok yapılar olarak inşa edilmiştir.

İstanbul'da inşa edilen en büyük askerî yapı 325x390 m boyutlarındaki ortası avlulu Rami Kışlası'dır. Arazinin eğimine göre askerî yapıların kat adedi değişmektedir. Genellikle 2-3 katlı olarak yapılan binalarda yerine göre kısmî ya da tam bodrum katlar da yapılmıştır.

* Eminönü'ndeki bu kışla zemin kattaki ahır olarak düzenlenmiş bölümleri ve buradaki yemlik, kafes vb. özgün detaylarını halen koruyan tek süvari kışlasıdır.

Selimiye Kışlası, asıl giriş cephesinin yer aldığı 2 katlı doğu kanadı, arazi eğiminden dolayı her kanatta bodrum kat sayısı farklı olan 3 normal katlı diğer kanatları ve köşelerindeki 7'şer katlı kuleleri ile en yüksek askerî yapıdır.

Askerî yapılardan sadece Taşkışla ile Mekteb-i Harbiye, Soğukçeşme, Fatih, Kocamustafapaşa ve Toptaşı askerî rüştiyelerinin 19. yüzyılda fotoğraflarla belgelenen özgün çizimlerine ulaşılabilmiştir*. Diğer yapılara ait özgün projelere ulaşılamadığından ve mevcut yapıların özgün planları büyük ölçüde değiştiğinden bu yapıların inşa edildikleri dönemdeki iç düzenleri ve mekânların özgün işlevleri çoğu kez belirlenememiş, her askerî yapıda kaç kişinin kaldığı konusuna da açıklık getirilememiştir.

Dikdörtgen ve "U" şeklindeki ortası avlulu kışla, hastahane ve okul yapılarının özgün planları ana hatlarıyla orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Merdivenler yapıların köşe bölümlerinde, yapı aksında ya da belirli aralıklarla gereken yerlerde çözülmüştür. Selimiye Kışlası, Haydarpaşa Hastahanesi ve Mekteb-i Harbiye gibi askerî yapıların 2 katlı asıl giriş cephelerinde, üst katta dışarı taşkın olarak yapılan bölümlerindeki mekânlar hünkâr dairesi olarak düzenlenmiş, bu mekânların tefrişine özel önem verilmiştir.

Dikdörtgen ya da kare şeklinde tek bloktan oluşan askerî yapılarda bir orta koridora ya da dış cephe boyunca uzanan bir koridora açılan mekân düzeni uygulanmıştır. Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen 4 askerî rüştiyenin tip proje ürünü olduklarını söylemek mümkündür. Dikdörtgen şeklinde ve 2 katlı olarak inşa edilen Kocamustafapaşa, Fatih ve Soğukçeşme askerî rüştiyelerinin, zemin kat planlarının yapı aksında birbirini dik kesen iki koridora açılan mekânlardan oluştuğu, giriş aksında yapı içinde ulaşımı sağlayan merdivene yer verildiği, koridorların sonunda da girişler bulunduğu ve bu yapıların diğer mimarî özellikleri ile de birbirlerine eş oldukları görülmektedir. Eyüp Askerî Rüştiyesi de bir orta koridora açılan mekânlardan oluşan planıyla bu yapılara benzemektedir.

Büyük bir bölümü dikdörtgen şeklinde ve 2 katlı olarak inşa edilen askerî karakollarda da izlenebildiği kadarıyla askerî rüştiyelerde görülen özgün plan ana şemada tekrarlanmıştır. Zeytinburnu Fabrikası yapıları ve Küçükyalı'daki depolar gibi üretim ve depolama işlevi olan askerî yapılar ise tek katlı, tek mekânlı büyük boyutlu yapılardır.

---

* Yazılı kaynakların yetersizliği ve kaynaklardaki isimler konusundaki çelişkiler, arşiv belgelerinin tamamının okunamaması ve özgün projelere ulaşılamaması nedeniyle her yapının kimler tarafından tasarlandığını ve uygulandığını belirlemek mümkün olamamıştır. Sadece kendi özel arşivinde yer alan imzalı özgün projeden hareketle Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi'nin mimar G. Fossati tarafından tasarlandığı ve bu projenin uygulandığı kesin olarak söylenebilir (bkz. 5.4.2.2).

Kışla, hastahane, okul ve fabrika gibi askerî yapılarda kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere farklı işlevli ek yapılar inşa edilmiştir. Kışlalarda kışla yapısından ayrı olarak silâhhane, cami, karakol, mutfak, hamam, çeşme, ahır, manej; hastahanelerde, karakol, hamam, mutfak ve çamaşırhane yapılarına yer verilmiştir. Askerî karakol, okul ve fabrikalarda da asıl yapıdan ayrı mutfak, yemekhane ve tuvalet birimleri yapılmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Davutpaşa Kışlası'nda ve Haydarpaşa Hastahanesi'nin orta avlusunda Kapıkulu Ocakları yapılarında olduğu gibi tek kubbeli ve minareli cami inşa edilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında bir doğru çizgisi şeklinde inşa edilen Demirkapı Kışlası'nda cami, kışlanın orta aksına yakın bir yerinde yapılmış; "U" şeklindeki geç tarihli Orhaniye Kışlası'nda ise tüm askerî yapılardan farklı olarak cami kışla yapısının orta kanadının aksında hünkâr dairesi ile birlikte tasarlanmıştır. Cami ve mescitler ayrı bir yapı olarak inşa edilmediklerinde, askerî yapının bir bölümü ya da bir mekânı ibadet amaçlı olarak düzenlenmiştir. Bu nitelikteki uygulamalardan sadece Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin batı kanadının orta bölümünde öne çıkarılarak vurgulanan cami mekânı değiştirilmediğinden belirlenebilmiştir.

Hamamlar da bu dönemde inşa edilen idarî yapı, kışla, okul, hastahane ve fabrikaların bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Hamamlar Selimiye ve Kuleli kışlalarında olduğu gibi ayrı bir yapı olarak veya Gümüşsuyu Hastahanesi'ndeki gibi yapıya bitişik olarak tasarlanmış ya da Haydarpaşa Hastahanesi'nde görüldüğü gibi askerî yapının içinde yer almışlardır. Askerî yapılarda tuvaletler bina içinde çözülmediğinde ayrı bir birim olarak düzenlenmişlerdir. Selimiye ve Taksim Topçu kışlalarının tuvaletleri, orta avlu köşelerinde yapıya bir koridorla bağlanan bağımsız birimlerdir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ise orta avlunun dışında asıl yapıya koridorla bağlanan bölümlerde tuvaletlere yer verilmiştir. Askerî rüştiyelerin ise arka bahçelerine tek katlı tuvaletler inşa edilmiştir. İncelenen yapılar içinde sadece Gümüşsuyu Hastahanesi'nde günümüzde de mevcut olduğundan asıl yapıdan ayrı bir çamaşırhane yapıldığı tespit edilebilmiştir.

Askerî yapılarda özellikle çok sayıda kullanıcısı olan kışla, okul ve hastahanelerde suyun getirilmesine önem verilmiştir. Bu amaçla dönemin haritalarında da belirtildiği üzere Davutpaşa Kışlası ve Mekteb-i Harbiye gibi yapıların yakınında günümüzde mevcut olmayan su terazileri yapılmıştır. Selimiye Kışlası vb. askerî yapılarda yapı dışında ve içinde çeşmelere yer verilmiş, su depoları ve sarnıçlar yapılmıştır. Sadece Davutpaşa Kışlası'nda ve Gümüşsuyu Hastahanesi'nin bahçesinde halen kantin olarak kullanılan yapının altında bir

sarnıcın günümüzde de mevcut olduğu belirlenmiştir. Davutpaşa Kışlası'ndaki sarnıç korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

C) Cephe Düzeni (bkz. EK 10-14)

Askerî yapıların cepheleri dönemin Batılı mimarî üslûbuna uygun olarak, genellikle diğer resmî binalarda olduğu gibi Neoklasik tarzda düzenlenmiştir. Abdülaziz döneminde (hd 1861-1876) yenilenen Taksim Topçu Kışlası'nın asıl giriş cephesi ile 19. yüzyılın sonunda inşasına başlanan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin cepheleri ise oryantalist karakteri belirgin eklektik üslûp özellikleri ile diğer yapılardan ayrılmaktadırlar. Askerî yapılarda ortak özellik olarak giriş ve köşe bölümleri dışarı taşırılmış ve bu bölümler bazen bir kat yükseltilerek vurgulanmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen Boğaziçi'ndeki askerî karakollarda ise orta bölümler gözetleme kulesi şeklinde düzenlenmiştir.

Kışla, hastahane ve okullarda asıl giriş cephesi aksında üst katta düzenlenen hünkâr dairesinin cephelerine verilen önem, diğer cephelerden farklı pencere düzeni uygulanması, pilastr, söve ve alınlık gibi bezemelere yer verilmesiyle gösterilmiştir. Yapı aksındaki girişlere göre simetrik ve aksiyal düzenin hakim olduğu cephelerde girişler mermer sütunlarla taşınan çıkmalar ya da saçaklarla daha belirgin hale getirilmiştir. Bazı askerî yapılarda giriş bölümleri çift kollu ve sahanlıklı merdivenlerle zeminden yükseltilmiştir.

Askerî yapılarda giriş kapısı üstüne, giriş saçağının cephesine, çatı alınlığına ya da saçak silmesi seviyesine mermerden tuğra, kitabe ve özellikle II. Abdülhamid döneminde Osmanlı armaları yerleştirilmiştir. Bu elemanlar yapıların resmî, idarî karakterini yansıtan simgesel ve belgesel değeri olan mimarî öğelerdir. Selimiye Kışlası gibi bazı askerî yapılarda sadece asıl giriş cephesindeki kapı üstünde değil diğer cephelerdeki kapıların üstünde de bu öğelere yer verilmiştir. Kitabelerin manzumeleri dönemin ünlü şairleri, devlet adamları tarafından kaleme alınmış ve hattatlarınca yazılmıştır*.

Askerî yapıların pencere ile kapıları düzatkılı ve kemerlidir. Pencere düzenleri genellikle katlara göre farklılık göstermektedir. Bazı yapıların alt kat pencerelerinin demir parmaklıklı olduğu belirlenmiştir. Açıklıklar düz ya da profilli sövelerle çevrilmiş, üst bölümleri bazen alınlıklarla vurgulanmış, denizlikleri dışarı taşırılmıştır. Katlar arasında ve saçakta çoğunlukla profilli silme; yapıların köşeleri ve giriş kapılarının yanlarında, ayrıca cephelerde de modüler

* Kitabelerde manzumelerin içeriği ile mısra sayısı, askerî yapının işlevine ve kitabenin yerleştirildiği yere göre değişmektedir. Padişaha övgülerle başlayan manzumelerde yapının bulunduğu mevkiinin ismi, hangi padişah tarafından ne amaçla yapıldığı gibi önemli bilgilere yer verilmiştir. Aynı dönemde inşa edilen yapıların kitabelerinin manzumelerinde bazı benzerlikler vardır. Bu araştırma kapsamında Fatih, Soğukçeşme ve Toptaşı askerî rüştiyenin kitabelerinin aynı olduğu tespit edilmiştir.

sistem oluşturacak şekilde pencere aralarına pilastrlar yapılmıştır. Özellikle uzun cepheleri olan büyük boyutlu yapılarda cephelerde bu öğeler kullanılarak yatay etki dışarı çıkıntılı bölümlerle hafifletilmek istenmiştir.

Kuleli ve Gümüşsuyu kışlaları gibi bazı askerî yapıların sadece asıl giriş cepheleri taşla kaplı, diğer cepheleri sıva üzeri boyalıdır. Tüm cepheleri taşla kaplanan yapılar Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Maçka Silâhhanesi'dir. Küçükyalı'daki askerî depolar ise, moloz taş örgülü tamamen sağır cepheleri ile Gülhane'deki askerî depolardan ve diğer tüm askerî yapılardan farklı görünümdedir. Askerî yapıların üstü kiremit kaplı kırma ya da beşik çatılarla örtülmüş ve saçak olmadığında genellikle düz çatı parapeti yapılmıştır. Sadece Mühendishane'nin çatı parapeti parmaklıklıdır. 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen Boğaz'daki askerî karakollarda ve Orhaniye Silâhhanesi'nde ise mazgal görünümlü çatı parapeti ile Ortaçağ askerî yapılarını hatırlatan farklı bir görünüm elde edilmiştir.

D) Yapım Tekniği ve Malzeme (bkz. EK 10-14)

1826 yılı öncesinde çoğunlukla ahşap karkas olarak inşa edilen askerî yapıların konutlar gibi yangınlarda büyük hasara uğramaları, yok olmaları nedeniyle daha sağlam ve kalıcı olmaları için yığma kâgir olarak inşa edilmeleri üzerinde teknik şartnamelerle de belirtildiği gibi önemle durulmuştur*. 1826 yılından sonra inşa edilen tüm askerî yapıların beden duvarları yığma kâgirdir. Beden duvarı kalınlığı kat adedine göre değişmekte ve bodrum kattan yukarı katlara çıkıldıkça incelmektedir. Selimiye Kışlası'nın güney kanadındaki 183 cm kalınlığındaki bodrum kat duvarları tespit edilen en kalın beden duvarlarıdır. 2 katlı askerî yapılarda mermer sütunlarla taşınan çıkma yapan üst kat bölümlerinde beden duvarı kalınlığının diğer cephe yüzeylerinden daha ince olduğu belirlenmiştir.

Beden duvarlarında dolu tuğla ve taş malzeme kullanılmıştır. En ince dolu tuğlalar 10-12x22-27x2-3.5 cm boyutlarında olup, 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Selimiye ve Rami Kışlaları ile Çinili Karakolu'nda kullanılmıştır**. 19. yüzyılın son çeyreğinde ise 10-11x22-23x5.5-6.5 cm boyutlarında daha kalın dolu tuğlalar kullanıldığı saptanmıştır. Rami Kışlası, Topçu Karakolu ve Topkapı Sarayı Karakolu (3)'nda kullanılan dolu tuğlaların üzerinde

---

* İstanbul'da yangınlar sonrasında değişen kent dokusu ve kâgir yapım tekniği hakkında hazırlanan ebniye nizamnameleri için bkz. Çelik, 1996; Denel, 1982.

** 1291/1874-1875 tarihli Maçka Silâhhanesi'nin bodrum katının orta bölümünde yer alan taşıyıcı ayaklarda ise 10x20x3.5 cm boyutlarında dolu tuğlalar kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nitelikteki duvarların aynı yerde daha önceden inşa edilen Maçka Kışlası'na ait olduğu sanılmaktadır.

Ermenice, Osmanlıca ve Fransızca yazıyla belgesel değeri olan tarih, damga, yazı ve şekiller tespit edilmiştir*.

Bâb-ı Seraskerî ve Maçka Silâhhanesi gibi askerî yapıların sadece bodrum kat seviyesinde ya da yapının köşelerinde taş malzeme kullanıldığı görülmüştür. Kırmızı Kışla, Çinili Karakol gibi 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen yapıların beden duvarları ise taş, tuğla malzeme ile almaşık örgüde olup duvar yüzeyine sıva yapılmamıştır. Maçka Karakolu'nda beden duvarlarının içinin moloz taşla, dışının tuğla ile örüldüğü ve üzerine sıva yapıldığı belirlenmiştir. Askerî yapıların bölme duvarları da genellikle kâgir malzemelidir. Yığma kâgir beden duvarlarında ahşap ve tuğla malzeme ile hatıllar yapılmıştır. Metal putreller, 19. yüzyılın özellikle son çeyreğinde inşa edilen Topçu Karakolu gibi yapılarda hatıl olarak kullanılmıştır. Yapıların kat seviyesinde ve köşelerinde bağlayıcı olarak kullanılan metal kılıçların boyları ölçülebilen yerlerde 58-190 cm arasında değişmektedir.

Belgelere göre askerî yapıların kat döşemeleri ahşap kirişlemelidir. Selimiye Kışlası, Gümüşsuyu Hastahanesi gibi yapılarda bodrum ve giriş katlarda tonoz döşeme, 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen pazarbaşı Karakolu, Zeytinburnu Hastahanesi gibi yapılarda ise volta döşeme tespit edilmiştir. Volta döşemenin uygulandığı dönemlerde de Topçu Karakolu'nda görüldüğü gibi ahşap kirişlemeli kat döşemeleri yapıldığı, Selimiye Kışlası gibi ilk yapıldığı dönemlerde ahşap döşemeleri olan yapılarda sonradan volta döşemeye dönüldüğü belirlenmiştir. Volta döşemelerde kullanılan "I" profilli putrellerin kesitleri 5.5-9.5x16.5-22.5 cm arasında değişmektedir.

Yapılarda katları ve çatıyı ahşap ya da metal direklerin taşıdığı örnekler de vardır. Gülhane'deki askerî depolarda ve Zeytinburnu Fabrikası yapılarında ahşap direkler; Feshane-i Amire'nin dokuma salonu yapısında Belçika'dan ithal, üzerinde marka damgası olan 25 cm çapında, Zeytinburnu Fabrikası'nda ise 21 cm çapında metal kolonlar taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Maçka Silâhhanesi'nin metal kolonlu taşıyıcı sistemi günümüze ulaşmamıştır. Mekteb-i Harbiye'nin jimnastikhane binasında ise kat döşemesini 10x24 cm kesitli, "U" profilli putrellerden yapılan dikmeler taşımaktadır.

Gülhane ve Küçükyalı'daki askerî depoların ahşap makaslı, Zeytinburnu Fabrikası yapılarının ahşap ve metal makaslı, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin ise "I" profilli ve damgalı putrellerden oluşan metal makaslı çatı sistemleri açıkta bırakılmıştır. Yapıların üstünü örten kırma ya da beşik çatılarda kaplama malzemesi olarak kiremit kullanılmıştır. Taşkışla, Topçu Karakolu ve

* Sadece 1318/1900-1901 tarihli Topkapı Sarayı Karakolu (3)'nun köşelerinde yuvarlak kesitli özel köşe tuğlası kullanıldığı belirlenmiştir.

Topkapı Sarayı Karakolu (3)'nun çatılarında Marsilya ve Selanik kentlerinden gelen, üzerinde şekiller, tarih ve damgalar olan ithal kiremitler kullanıldığı belirlenmiştir.

E) Koruma Sorunları (bkz. EK 9)

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalarda, daha önce de değinildiği üzere 1826 yılından sonra inşa edilen 68 yapı/yapı grubundan 47 tanesinin günümüze ulaştığı, 21 tanesinin ise günümüze ulaşamadığı belirlenmiştir. Bu dönemde inşa edilen İplikhane-i Amire, Feshane, Kuleli Kışlası gibi askerî yapıların bir bölümünün eski hasbahçelerin, köşk ve kasırların, sarayların arsalarına, onları yok ederek inşa edilmeleri o dönem için kabul edilen ancak günümüzün koruma anlayışına ters düşen bir durumdur. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başında yapılan düzenlemelerle özel mülklerden farklı olarak kamu yapıları arasında sayılan askerî yapıların inşası ve onarımı*, vergi**, kamulaştırma, istimlâk*** ve korunması**** konularında bazı kararlar alındığı görülmektedir*****. Günümüze ulaşmayan askerî yapıların büyük bir kısmının 20. yüzyılın ilk yarısında işlevi değişmiş, bir kısmı daha sonra atıl hale gelmiş, terk, kötü kullanım gibi nedenlerden dolayı harap olmuşlar ve zaman içinde yol genişletilmesi, yeni

---

* 1294/1887 tarihli bir Nizamname'de köprü, hapishane, kışla, zahire ve mühimmat ambarı, cephane gibi onarıma ihtiyacı olan yapılardan, keşif ve eksiltme miktarı 5.000 kuruşun altında maliyeti olanların hemen onarım keşfi hazırlanarak keşif defteri ve mukavele senet suretlerinin bir tutanak ile birlikte izin için Vilâyete sunulacağı yazılmıştır. Onarım maliyeti 5.000 kuruştan fazla olan yapılar için ise, Dahiliye Nezareti'ne başvurulacağı ifade edilmiştir (Ergin, 1995: 1744). 1324/1906 tarihli bir Nizamname'de, Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî İnşaat Dairesi'ne mensup 3 subay ve Hazine mühendisiyle, yevmiye ile çalışan kalfa ve çalışanlardan oluşan bir Vakfiye Heyeti oluşturularak, inşaat ve onarım keşiflerinin yapılacağı belirtilmiştir (Madran, 2002: 198).

** 1247/1831-1832 tarihli bir düzenlemeye göre Asâkir-i Mansûre kışlaları, Şehremaneti tarafından mimarlıkla ilgili % 5 harçtan muaf tutulmuştur (Ergin, 1995: 932). 1280/1863 tarihli bir Nizamname'de ise cami, okul, kışla, hastahane gibi *"ebniye-i hayriyye ve mîriyye"*nin onarımından *"resm"* (vergi) alınmayacağı belirtilmiştir (Ergin, 1995: 1687). 1299/1882 ve 1309/1891 tarihli "Ebniye Kanunu"nda ise, keşifleri Şehremaneti tarafından yapılan söz konusu resmî binaların inşa ve onarımlarında vergi alınmayacağı ve ücret ödenmeksizin ruhsat verileceği yazılmıştır (Ergin, 1995: 1711). Kaynakta bu maddenin 20. yüzyıl başında da geçerli olduğu görülmektedir.

*** 1296/1879 tarihli "İstimlâk Kararnamesi"nde ve bu kararnamenin 1332/1914 yılında yeniden düzenlenen ilk iki maddesinde hastahane, kışla, hükümet konağı, hapishane, okul yapımında kamu yararı için takdir edilen bedel karşılığında, örneğine uygun olarak peşin para ile istimlâk yapılacağı belirtilmiştir (Ergin, 1995: 1758, 1768). 1331/1916 tarihli Dahiliye Nezareti tarafından İstanbul Vilâyeti'ne gönderilen bir tezkirede, tüm askerî yapılar için yapılacak istimlâklerde kamu yararının olup olmadığı kararının Vilayet Meclisi'ne ait olduğu, vali emri ve onayı ile uygulama yapılacağı belirtilmiştir (Ergin, 1995: 3715).

**** 1326/1910 tarihli bir Şartname'de tapınak, hastahane, resmî bina, kışla, okul, karakol, askerî fabrika, mahzen ve istihkâmların yakınında buhar gücü ile elektrik üretilen fabrika kurulamayacağına değinilmiştir (Ergin, 1995: 2697). 1329/1913 tarihli bir Mukaveleme'de ise, arazi ölçümleri kapsamında bütün yollar, resmî ve dinî yapılar ile birlikte kışlaların da kadastral tespitlerinin yapılacağı yazılmıştır (Ergin, 1995: 3001). Dahiliye Nezareti'nin 1333/1917 tarihli bir tezkiresinde ise kışla, hastahane, okul vb. yapıların yeni resmî yapı inşasında kullanılmak amacıyla vali vd. yöneticiler tarafından izinsiz ve keyfî nedenlerle yıktırılmasını, harabiyete terk edilmelerini önlemek amacıyla hazırlanan tezkirenin Harbiye Nezareti'ne de gönderildiği ifade edilmiş; eski eserler ve anıtların korunmasına önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Ergin, 1995: 4093). Yine 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında yapılan düzenlemelere göre cami, tapınak, askerî ve sivil okul, kışla, hastahane, askerî ve polis karakollarına indirimli hatta bazen bedelsiz su ve gaz verilmiştir (bkz. Ergin, 1995). Boğaziçi'nin özel konumu nedeniyle buradaki yapı faaliyetleri de özel izne bağlanmıştır. 1312/1896 tarihli bir müzekkereden Boğaziçi sahilinde yapılacak binalar için sahiplerince alınacak ruhsatlarda Tophane-i Amire'den olur almak gerektiği, 1329/1913 tarihli bir tezkireden ise Bahriye Nezareti'nden izin alınacağı öğrenilmektedir (Ergin, 1995: 3999-4000).

***** Askerî yapılarla ilgili diğer yasal mevzuat için bkz. Ziya, 1990: 7, 24-25, 47, 88-89, 164, 173, 176.

yerleşim alanlarının açılması vb. imar faaliyetleri sonucu yıkılmışlardır. Bu yapılar, koruma bilincinin oluşmadığı ve korumaya yönelik yasal düzenlemelerin henüz etkin kılınmadığı bir dönemde, kısmen yerel yönetimlerin kısmen devletin resmî birimlerinin müdahalesiyle yok olmuşlardır.

İçlerinde Tophane ve Ertuğrul kışlaları gibi büyük boyutlu ve önemli askerî yapıların da olduğu bu yapılar hakkında yıkım aşamasında alınan kararlara ve yıkımların ne şekilde gerçekleştiğine ilişkin bilgi ve belgelere çalışma süresi içinde ne yazık ki ulaşılamamıştır*. Sadece 1913 tarihli bir arşiv belgesinden Bağdat Köşkü Karakolu'nun yıkılması ile ilgili bazı bilgiler elde edilebilmiştir. 1911-1922 tarihleri arasındaki döneme ait arşiv belgelerine göre, devlete ait iken özel bir şirkete satılması gündeme gelen ve uzun süre bakımsız kalan Taksim Topçu Kışlası, Fransız mimar ve plancı Henri Prost'un kışlanın yerini yeşil alan olarak gösterdiği 1937 tarihli projesinin onaylanmasından sonra (Çelik, 1996: 130), 1940'taki imar hareketleri sırasında Belediye tarafından yıkılmıştır. Yıkımı fotoğraflarla belgelenen tek yapının da bu kışla olduğu görülmektedir. Piyade, süvari kışlalarının örnekleri günümüzde mevcut olmasına karşın topçu kışlaları tamamen yok olmuştur. 1951-1969 yılları arasında ilgili Koruma Kurulu'nun aldığı tüm koruma kararlarına karşın, 1950-1970 yılları arasında, kullanıcısı resmî kurum tarafından kısım kısım yıkılan bir diğer yapı Feriye Karakolu'dur. Eyüp Askerî Rüştiyesi ile Unkapanı Fırın ve Değirmeni yapılarının büyük bir bölümü de tescilli olmalarına karşın yıkılmışlardır.

Günümüze ulaşan 47 yapı/yapı grubundan 44 tanesi çeşitli zamanlarda korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiş, 3 tanesi ise (Toptaşı Askerî Rüştiyesi, Zeytinburnu Fabrikası yapıları ve Küçükyalı'daki askerî depolar) tescil edilmemiştir. Tarihî Yarımada, Boğaziçi gibi yerlerde konumlanan askerî yapıların büyük bir bölümü çeşitli tarihlerde belirlenen tarihî, kentsel ve arkeolojik Sit alanlarında kaldıklarından bulundukları parseller de tescillidir. Bazı yapıların koruma grupları belirlenmemiş, özgün ek yapıları olan askerî yapılardan sadece Kuleli ve Selimiye kışlaları "*bir bütün olarak*" 1. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Hadımköy Hastahanesi, Mühendishane, Harbiye Nezareti binası gibi askerî yapılarda ise yakın çevredeki ağaçlar da tescil edilerek korunmaya alınmıştır.

Tescilli 44 askerî yapı/yapı grubu arasında en erken tescil kararı 1951 yılında Feriye Karakolu için, en geç tescil kararı ise 2004 yılında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası için alınmıştır. 47

* Cumhuriyet dönemindeki bayındırlık hareketleri veya diğer nedenlerden dolayı yıkılan askerî yapılarla ilgili gazete, dergi vb. periyodik yayınlar bu çalışma süresinde taranamamıştır.

askerî yapı/yapı grubundan 42 tanesinin Maliye Hazinesi'ne kayıtlı olduğu, ancak Fatih Külliyesi içindeki Fatih Askerî Rüştiyesi'nin Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün, Feshane-i Amire'nin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, Rami Kışlası ile Eyüp Askerî Rüştiyesi'nin Eyüp Belediyesi'nin, Unkapanı Fırın ve Değirmeni'nin ise İstanbul Ticaret Borsası'nın mülkiyetinde olduğu belirlenmiştir.

Askerî yapılardan 42 tanesi günümüzde de kullanılmakta, 5 tanesi ise işlevsiz olarak boş durumda bulunmaktadır. Boş olan yapılardan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası halen özelleştirme kapsamındadır. 42 askerî yapı/yapı grubundan 8 tanesi halen özgün işlevini sürdürmektedir. 17 yapı/yapı grubu günümüzde askerî kurumların kullanımındadır. 24 yapı/yapı grubu ise resmî kurum ve kuruluşlara tahsislidir*. Sadece Feriye Karakolu özel bir vakıf tarafından kiralanmıştır. Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi de özel bir spor kulübü tarafından kullanılmaktadır.

Askerî yapıların kullanımları konusunda zaman içinde kamuoyuna da yansıyan bazı sorunlar yaşandığı görülmektedir. Örneğin Taşkışla, 1984'te Koruma Kurulu kararıyla otel olarak kullanılmak üzere özel sektörden bir firmaya kiralanmış, ancak İ.T.Ü. öğretim üyelerinin, Mimarlar Odası İstanbul Şubesi'nin ve kamuoyunun baskısı sonucu bu karar 1989'da İdare Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Rami Kışlası'nın tahsisi, günümüzdeki kullanımı ve tahrip edilmesi konusunda ilgili Koruma Kurulu'nun kararlarına uymayan kullanıcıların tutumu da kamuoyuna yansımıştır.

K.T.V.K.Y.K., korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarına müdahale biçimleri konusunda çeşitli tarihlerde İlke kararları almıştır**. Ancak günümüzde mevcut olan ve tescil edilen askerî yapılarda bazen ilgili Koruma Kurulu kararları dışında da müdahalelerde bulunulduğu görülmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında askerî yapılar rölöveleri ile restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmadan restore edilmişlerdir. Bazı durumlarda sadece rölövelerin hazırlandığı, ancak bunların da nitelikli olmadığı, Kurul'lara gönderilen restorasyon projeleri ile yapılan uygulamaların onaylı projelerden farklı olduğu, Kurul kararı ve denetimi dışında birçok kalıcı müdahalede bulunulduğu belirlenmiştir. Yapıların mimarî kimliğini bozan müdahaleler nedeniyle, yapıları kullanan yetkililer hakkında ilgili Kanun maddesi gereğince

---

* Bu yapılardan Maliye Hazinesi mülkiyetindeki Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası ve Maçka Silâhhanesi, 1969 yılında M.S.B. ile yapılan bir protokolle İ.T.Ü. Rektörlüğü'nün kullanımına verilmiştir. M.S.B., 20-06-1995 tarihli yazısında, yapıların Rektörlüğün elinden çıkması durumunda ya da acil askerî ihtiyaçlarda kullanılmak üzere yeniden M.S.B.'na tahsis edilmeleri koşulu ile İ.T.Ü. Rektörlüğü'nde kalmasını ve tapu kayıtlarına bu hususta şerh konulması gerektiğini belirtmiştir.

** Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu İlke kararları için bkz. Anonim, 1999b. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı için bkz. Anonim, 1990. Tarihî çevrede yer alan yapıların korunması ve onarımları konusundaki genel yaklaşımlar için bkz. Ahunbay, 1996.

(günümüzde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu) yasal işlem yapılacağının belirtildiği Kurul kararlarının olduğu saptanmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise bu yapıları kullanan resmî ve askerî kurumlar tarafından Koruma kurullarının kararları daha dikkate alınmış, kapsamlı restorasyonlar gereken çizim ve belgeler ilgili Kurul'a sunulup onay alındıktan sonra gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bazı yapılarda çatı aktarımı, sıva onarımı, boya yenilenmesi vb. düzenli olarak yapılan uygulamalar için Kurul'dan izni alınmadığı görülmektedir. Bu küçük müdahaleler ve "esaslı onarımlar (restorasyon)", K.T.V.K.Y.K.'nun 5-11-1999 tarih ve 660 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" başlıklı İlke Kararı gereğince, Müdürlük'ten izin alınarak gerçekleştirilmelidir*. Kurul kararları ve izinleri doğrultusunda yapılan onarım ve müdahale sonrasını gösteren belge ve fotoğrafların ise Kurul'un talep etmesine karşın genellikle Kurul'a iletilmediği belirlenmiştir.

Askerî yapıların korunması ile ilgili günümüzde de bazı özel yasal düzenlemeler vardır. 18-11-1983 tarih ve 2960 sayılı "Boğaziçi Kanunu"nun 19. maddesinde, Boğaziçi Alanı'nda M.S.B.'ye tahsisli veya savunma amacıyla kullanılması Genelkurmay Başkanlığı'nca öngörülen alanlarda bu kanunun hükümlerinin uygulanamayacağı belirtilmiştir (Anonim, 1990: 70). Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı'nın 10. maddesinde ise M.S.B.'nın idare ve denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesinin M.S.B.'nca yerine getirileceği; bu korumanın sağlanmasının M.S.B. ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında düzenlenecek protokol esaslarına göre yürütüleceği belirtilmiştir (Anonim, 1990: 6). Kültür Bakanlığı ve M.S.B. arasında, 25-03-1997 tarihinde imzalanan protokolde de askerî yapıların belgelenmesi, projelerin hazırlanması, yayın hakkı gibi konular ele alınmıştır (bkz. EK 97).

Mevcut askerî yapıların kent dokusunda öncelikle vaziyet planlarını, daha sonra kullanıcılarının müdahaleleri nedeniyle özgün planlarını, cephe düzenlerini ve dönemin yapım teknolojilerini yansıtan bazı özelliklerini kaybettikleri gözlenmiştir. Kullanıcıların neden olduğu hatalar kadar yapının konumundan, zemin özelliklerinden, onarımlarda kötü işçilik ve detay kullanımından da yapılar hasar görmüşlerdir.

---

* Askerî yapıların bulunduğu parsellerin yakınında yapılan inşaatların da, K.T.V.K.Y.K.'nun 5-11-1999 tarih ve 661 sayılı "Sit Alanı ile Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bitişik Parselleri ve Koruma Alanlarındaki Tescilsiz Yapıların Bakım ve Basit Onarımları" başlıklı İlke Kararı gereğince, Müdürlük'ten izin alınarak yapılması gerekmektedir.

Askerî yapıların 19. yüzyılda inşa edildikleri parsel sınırları, yapıların çevre yollarla ve yakındaki mevcut olan diğer yapılarla ilişkisi, etrafında sonradan gelişen yeni yerleşme dokusuna, bazı imar hareketlerine, yol genişletme çalışmalarına bağlı olarak değişmiştir. Özellikle denize yakın olarak inşa edilen Selimiye Kışlası ve Zeytinburnu Fabrikası'nda, sahil yolu yapılması ve bu yapıların deniz kenarındaki özel iskelerinin ve yapılarının yıkılması, parsellerin küçülmesiyle vaziyet planları büyük ölçüde değişmiştir. Kent merkezindeki diğer askerî yapıların ise, genellikle bu yapıların etrafından geçen yolların genişletilmesine bağlı olarak parselleri küçülmüştür. Askerî yapıların bulundukları parsellere kullanıcılar tarafından ihtiyaca bağlı olarak yeni binalar yapılması da bu yapıların mimarî özelliklerini ve siluetlerini etkilemektedir. Kuleli Kışlası, Haydarpaşa ve Gümüşsuyu hastahaneleri gibi geniş alana yayılan yapıların parsellerine büyük boyutlu ve yüksek yapılar inşa edilmiştir.

Zaman içinde yapıların özgün boyutlarına ve kütlelerine de müdahale edilmiştir. Mühendishane'nin Abdülmecid dönemindeki yapı boyutlarının, II. Abdülhamid döneminde genişletilerek değiştirildiği tespit edilmiştir. Davutpaşa Kışlası'nın orta avlusunu çevreleyen dördüncü kanadının belirlenemeyen bir tarihte yıkılması ise özgün mimarî biçimlenmenin değiştirilmesine yönelik en büyük müdahaledir.

Askerî yapılar özellikle işlev değişikliği nedeniyle muhdes ekler yapılması, taşıyıcı ve bölücü duvarların kaldırılması, merdiven mahallerinin değiştirilmesi gibi müdahalelerle özgün iç mekân düzenlerini koruyamamışlardır. Yapıların cephe düzenleri de planlarda yapılan değişikliklere paralel olarak özgünlüğünü kaybetmiştir. Müdahaleler yapıların cephelerine bitişik yeni ek yapılar inşa edilmesi, kapı ve pencerelerin kapatılması ya da büyütülmesi, çatı biçiminin ve malzemesinin değiştirilmesi, cephelerdeki söve, pilastr vb. bezemelerin kaldırılması, doğramaların özgün bölümlenme biçimine ve malzemesine uymadan yenilenmesi, yapıların uygun olmayan renklerde boyanması konularında yoğunlaşmaktadır.

Yapıların cephelerinde sıklıkla görülen bir diğer müdahale ise, tuğra, kitabe ve Osmanlı armalarının, 1927 yılında yapıların üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılması hakkında çıkan kanunun (bkz. EK 98) yanlış yorumlanması sonucu kazınarak yok edilmesidir. Kanunda bu öğelerin müzelere kaldırılması ya da örtülmesi önerilirken yok edilmeleri yapıların inşa tarihlerinin ve ne amaçla inşa edildiklerinin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Sadece günümüzde mevcut olmayan Bağdat Köşkü Karakolu'nun Osmanlı arması ile kitabesinin ve Maçka Karakolu'na ait olduğu sanılan bir kitabenin Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunduğu belirlenmiştir. Askerî Müze ve Kültür Sitesi'nde de Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin ilk dönem yapısına ait kitabeler korunmaktadır.

Günümüzde mevcut olan yapılardaki bu mimarî elemanların büyük bir bölümünün uygun olmayan teknikte bakım ve onarımlarının yapıldığı gözlenmiştir. Mekteb-i Harbiye'nin yemekhane binasının başka bir yerde olduğu tespit edilen ve bulunarak yerine yerleştirilen Osmanlı arması ile Yıldız Sarayı Karakolu (1)'nun Osmanlı arması ve kitabesi son dönemde bakımı yapılan ve uygun renklerde boyanan örnekler olarak öne çıkmaktadır. Diğer askerî yapıların da tuğra, kitabe ve Osmanlı armalarının kazınan yazı ve şekilleri izler yeterli ise, ilgili Koruma Kurulu'ndan izin alınarak uzman kişilerce bakım ve onarımları yapılabilir.

Askerî yapılar, dönemin yapım teknolojisini yansıtan yapım sistemlerini de büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Özellikle içteki ahşap taşıyıcı sistemin harap olması ve işlev değişikliği sonrasında planda yapılan müdahaleler nedeniyle, yapıların sadece beden duvarları korunarak betonarme döşemeler yapılmıştır. Bazı yapılarda volta döşemelerin de kaldırıldığı ya da bodrum kat gibi bazı mekânlarda bırakıldığı tespit edilmiştir. Halen ahşap kat döşemelerini koruyabilen tek yapı Yeniköy Karakolu'dur. Orhaniye Kışlası'nın camisi ile hünkâr dairesinin ve Mekteb-i Harbiye'nin restorasyonu yapılan yemekhane binasının kalem işi bezemeli tavanları da korunarak günümüze ulaşmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Zeytinburnu ve Feshane-i Amire fabrikaları ile Gülhane ve Küçükyalı'daki askerî depolar da halen özgün taşıyıcı elemanlarını ve çatı sistemlerini koruyabilen yapılardır. Maçka Silâhhanesi'nin özgün metal kolonları da yapıya eğitim işlevi verilirken tamamen kaldırılmış ve betonarme döşemeler yapılmıştır.

Yapıların doğal dış etkenler ve deprem gibi doğal afetlerden dolayı da zaman içinde zarar gördükleri belirlenmiştir. Dış hava koşulları sonucu cephelerde ve çatısında yalıtım sorunu olan yapıların iç mekân sıvalarında neme bağlı dökülme ve çiçeklenme; metal yapı elemanlarında korozyon, ahşap malzemelerde çürüme, mantar vb. sorunlar, taş kaplamalarda yüzey kayıpları ve kirlilik gözlenmiştir. BOA'ndeki belgelere göre Taksim Topçu Kışlası, Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası gibi askerî yapılar, 1894 yılındaki depremde hasar gördüklerinden onarılmışlardır. Son olarak 1999 yılı depremi bazı askerî yapılarda strüktürel sorunlara neden olmuştur. Bazı askerî ve resmî kurumlar, deprem sonrası kullandıkları yapı ile ilgili olarak uzmanlara hasar tespit ve durum raporları hazırlatmıştır. Bunun sonucunda Harbiye Nezareti binası, Gümüşsuyu Hastahanesi ve Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nde sağlamlaştırma ve takviye çalışması yapılmıştır. Mühendishane'nin zemininde kayma ve duvarlarda çatlak, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de de strüktürel bazı çatlaklar olduğu tespit edilerek hazırlanan raporlar ilgili Koruma Kurulu'na iletilmiş ancak henüz herhangi bir uygulamada bulunulmamıştır.

Kışla, okul, hastahane, karakol, fabrika gibi askerî yapı gruplarında farklı işlevle inşa edilen ek yapıların büyük bir bölümünün de yukarıda açıklanmaya çalışılan nedenlerle günümüze ulaşmadığı ve mevcut olanların da mimarî özgünlüklerini büyük ölçüde kaybettikleri gözlenmiştir. Kışla camilerinden sadece Eminönü'ndeki kışlanın camisi halen aynı işlevle kullanılmaktadır. Kuleli Kışlası'nın spor salonu olarak düzenlenen manej yapısı büyük ölçüde değişikliğe uğrasa da günümüze ulaşabilen tek örnektir. Özellikle günümüzde kullanılmayan hamamlar bakımsız durumdadırlar. Sadece Gümüşsuyu Hastahanesi'nin hamamı halen aynı işlevle kullanılmaktadır*. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin M.Ü. Rektörlüğü tarafından müze işlevi verilerek onarılmak istenen hamamı ise gereken belgeler hazırlanıp ilgili Koruma Kurulu'na sunulmadığından halen harap bir haldedir. Selimiye Kışlası'nın bir mutfağı ile Gümüşsuyu Hastahanesi'nin mutfak ve çamaşırhane yapıları da günümüzde mevcut olup halen aynı işlevlerini sürdürmektedirler.

Askerî yapıların korunmasında karşılaşılan sorunlardan biri de tahsis sorunu ve özellikle büyük boyutlu yapılarda onarım maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle bu yapıların restorasyonlarının gerçekleştirilememesidir. Günümüzde kullanılmayan Kırmızı Kışla ve Gülhane Hastahanesi uzun süredir işlevsiz olduklarından ileri derecede tahrip olmuş yapılardır. Bir bölümü Kuru Gıda Toptancıları tarafından kullanılan Rami Kışlası da yoğun müdahaleler sonucu fazlasıyla harap hale gelmiştir. Bu yapılar onaylı restorasyon projeleri olmasına karşın maliyetleri karşılayacak kaynak bulunamadığından onarılmamaktadırlar. Aynı şekilde restorasyon projesi onaylanan ve çok daha küçük ölçekli bir yapı olan Topçu Karakolu'nun da sadece çatısı onarılabilmiştir**.

Günümüzde onarılmakta olan askerî yapılar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından sosyal ve kültürel amaçlı kullanılmak üzere kapsamlı şekilde restore edilmekte olan Eminönü'ndeki kışla, M.S.B. İnşaat Emlâk Başkanlığı tarafından onarılmakta olan Kuleli Kışlası, İ.Ü. Rektörlüğü tarafından dış cephelerinin bakım ve onarımı yapılan Harbiye Nezareti Binası ve M.Ü. Rektörlüğü tarafından basit onarım kapsamında bazı bölümleri elden geçirilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'dir.

---

* Gümüşsuyu ve Haydarpaşa hastahanelerinin hamamlarının tescil ve onarım çalışmaları için gereken rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri bu hastahanelerin idarelerinden gelen talep üzerine, 2004 yılında Y.T.Ü. F.B.E. Rölöve-Restorasyon yüksek lisans programındaki "Koruma Projesi I" adlı ders kapsamında yüksek lisans öğrencileri tarafından hazırlanmıştır. Çalışma süresince bazı askerî ve resmî kurumların kullandıkları yapıların belgelenmeleri için benzer şekilde akademik desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmeleri, bu kurumlarda koruma konusundaki duyarlılığın da artmakta olduğunu göstermektedir.

** Karakolun rölöveleri 2002 yılında danışmanlığını üstlendiğim bir çalışmayla güncelleştirilmiş, restitüsyon projesi ve yeni işleve göre restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Çatı yenilenirken uygulamalar yerinde takip edilerek, belgelenmiştir.

Askerî yapıların korunması çalışmalarında öncelikle doğru belgeleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu araştırmada askerî ve resmî kurumların kendi arşivlerinde bu yapılarla ilgili yeterli bilgi, belge bulunmadığı, tarihçelerin yanlışlar içerdiği, mevcut çizim ve projelerin günümüzdeki durumu yansıtmadığı ve nitelikli olmadıkları tespit edilmiştir.

Tez çalışmasında mimarî mirasımızda önemli bir yere sahip olan askerî yapıları, tarihsel geçmişleri, mimarî özellikleri ve bugünkü durumları ile değerlendirerek, günümüzde mevcut olanların daha fazla tahrip olmadan korunmaları konusunda çabaların arttırılmasına katkıda bulunmak ve alınması gereken önlemlere dikkat çekmek amaçlanmıştır. 19. yüzyılda geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti sınırları içindeki diğer ordu ve kent merkezlerindeki askerî yapı faaliyetleri ve halen mevcut olan askerî yapılar şüphesiz incelenmeye değer nitelikte ve zenginliktedir. İstanbul kenti ile sınırlandırılan bu çalışma kapsamında, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başına ait arşiv belgeleri ve kaynaklardan ulaşılabilen özgün mimarî bilgilerin, gelecekte konu ile ilgili yapılacak diğer çalışmalarda, karşılaştırmalı değerlendirmelerde ve özellikle koruma uygulamalarında fayda sağlayarak yönlendirici olması umulmaktadır.

KAYNAKLAR

Adıvar, A., (1982), Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi Yayını, İstanbul.

Agoston, G., (1999), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 621-632.

Ahmad, F., (1985), "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 293-304.

Ahunbay, Z., (1996), Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayın, İstanbul.

Akdeniz, G., (2002), "Maltepe Asker Hastanesi" 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, Ülker Erke'nin Yorumu ve Fırçasıyla Türkiye'de Tarihi Sağlık Kurumları, Ed.: N. Sarı, İstanbul, 73-75.

Akşin, S., (1985), "Jön Türkler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 3: 832-843.

Akyıldız, A., (1993), Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform, Eren Yayınları, İstanbul.

Allom, T., (1986), İstanbul and Bosphorous, Hamburg.

Altıntaş, A., (1992), "İstanbul Gülhane Askerî Tababet Tatbikat Mektebi Binasının Bugünkü Durumu", I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 131, Ankara, 179-181.

Altıntaş, A., (1998), "Gülhane Seririyat Hastahanesi'nden Önceki Gülhane Hastahanesi", V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1-11.

Alyot, H., (1947), Türkiye'de Zabıta (Tarihî Gelişim ve Bugünkü Durum), İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Anonim, (tarihsiz), "Hôpital", Encyclopédie Universelle, Dictionnaire des Dictionnaires, Librairies-İmprimeries Réunies, Paris, 4: 503.

Anonim, (1930), "Hôpital", Larousse du XX è Siècle, Librairie Larousse, Paris, 3: 1067-1068.
Anonim, (1978), Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5. Kısım (1793-1908), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara.

Anonim, (1985), "Abdülaziz", "Abdülhamid II", "Cephane, Cephanelik", "Fırın", "Fışkı", "Fışkılık", "Harbiye Nezareti", "Harp Okulu", "Kerevet", "Levazım", Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1: 25-27, 30-32; 2: 640, 862; 4: 635; 5: 604, 629; 7: 183, 916-917; 9: 647.

Anonim, (1986), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara.

Anonim, (1990), Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı, Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Anonim, (1993a), "Vauban", Larousse du XX e Siècle, 6: 921.

Anonim, (1993b), "Siyasî Tarih: III. Selim 1789-1808", "Siyasî Tarih: II. Mahmud 1808-1839", "Siyasî Tarih: Abdülmecid 1839-1861", "Siyasî Tarih: Abdülaziz 1861-1876", "Siyasî Tarih: II. Abdülhamid 1876-1909", "Tanzimat Fermanı'nın İlanı", "Islahat Fermanı", Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih, Medeniyet, Kültür, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 5: 22-23, 166-182, 216-228, 234-239; 6: 15-23, 46-51, 58-60, 63-70, 81-89, 91-96, 102-104, 112-115, 163-166, 176-229, 247-251, 254-257.

Anonim, (1994a), Kuleli Askeri Lisesi Tarihi, İstanbul.

Anonim, (1994b), "Unkapanı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 7: 325-326.

Anonim, (1995), "Zeytinburnu Silah Fabrikası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 8: 488.

Anonim, (1996), 19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı, HABITAT II'ye Hazırlık Sempozyumu 14-15 Mart 1996 Bildiriler, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul.

Anonim, (1999a), "Goltz Paşa", "Tott, François", Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1: 480, 628-629.

Anonim, (1999b), Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Anonim, (2000), Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim, yayına hazırlayan: H. Yarar, Millî Savunma Bakanlığı Yayını, Ankara.

Anonim, (2001), Osmanlı Dünyası'nda Bilim ve Eğitim, Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, 12-15 Nisan 1999, hazırlayan: H.Y. Nuhoğlu, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul.

Anonim, (2003), Bir Zamanlar Türkiye, Carl Gustraf Löwenhielm, Bir İsveç Elçisi'nin 1820'lerdeki Türkiye Albümü, Ed.: P. Çelikel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Arseven, C.E., (1965, 1966, 1975), "Kayağan taşı", "Ot taşı", "Şirvan", Sanat Ansiklopedisi (5 cilt), Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 2: 985-986, 3: 1544, 4: 1884.

Arslan, N., (1992), Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 9, İstanbul.

Artan, T., (1994), "Eski Saray", "İbrahim Paşa Sarayı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 204-205, 4: 128-130.

Artan, T. ve Neumann C., (1994), "Kavak Sarayı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 4: 494-495.

Aşkun İ. ve Sezgin, H., (1994), "Rami Kışlası Hakkında", Tasarım Dergisi, 5/48: 85-89.

Aşkun, İ. ve Ceylan, O., (1999), "İstanbul Gülhane Hastanesi Yapılarının Mimari Çözümlemesi", Türk Tıp Tarihi Yıllığı, Gülhane ve Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminde Türk Tıbbına Katkıları Simpozyumu Bildirileri, 15 Mayıs 1998, yayına hazırlayan: A. Terzioğlu, E. Lucius, İstanbul, 91- 100.

Ataç, A., (1996), Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını 87, Ankara.

Aydüz, S., (1999a), "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silâh Sanayii ve Top Döküm Teknolojisi (1453-1566)", "Tophâne-i Amire ve Müştemilâtı", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 633-659.

Aydüz, S., (1999b), "Ahmed Paşa (Humbaracı)", Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1: 147-148.

Ayın, F., (1994), Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914), Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara.

Aynural, S., (2001), İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

Ayvansarâyî, Hüseyîn Efendi, Alî Sâtı' Efendi, Süleymân Besîm Efendi, (2001), Hadîkatü'l Cevâmi', İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'Mârî Yapılar, hazırlayan: A. N. Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul.

Ayverdi, E.H., (1958), 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Barışta, H.Ö., (1993), "İbrahim Paşa Sebili", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 4: 131.

Batur, A. ve Batur, S., (1981), I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 14-18 Eylül 1981, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.

Batur, A., (1985), "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 4: 1038-1067.

Batur, A., (1994), "Beyazıt Yangın Kulesi", "Maçka Silahhanesi", "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası", "Selimiye Camii", "Taşkışla", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 2: 190, 5: 237, 377-379, 6: 512-516, 7: 221-223.

Batur, A., (1996), "Taşkışla İçin Küçük Bir Tarih", Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, İstanbul, 117-123.

Batur, A., (2003), M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Bekman, M., (1950), Veteriner Tâlî Meslek Mektepleri, Hayvan Sağlık Memurları Okulu, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.

Beydilli, K., (1979), II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Beydilli, K., (1995), Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826), Eren Yayınları, İstanbul.
Bilgin, B., (1993), Türk Saray Mimarisinin Gelişmesi Çerçevesinde Yıldız Sarayı, Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış).

Bolat, C., (2000), Redif Askerî Teşkilâtı (1834-1876), Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış).

Bolat, N., (2001), "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Askeri Sanayi (1876-1909), Tarih Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış).

Bornecque, R., (1984), La France de Vauban, Arthaud, Paris.

Can, C., (1994a), "Bekirağa Bölüğü", "Fossati, Gaspare Trajano", "Harbiye Nezareti Binası", "Tophane Kasrı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 2: 128, 3: 326-327, 550-551, 7: 277.

Can, C., (1994b), "Tanzimat Dönemi Yapıları ve Koruma Sorunları", Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, ICOMOS Türkiye Millî Komitesi, Y.T.Ü., 29-30 Eylül – 1 Ekim 1993, Y.T.Ü. Yayını, 279-288.

Can, S., (2002), Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi, Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış).

Cantay, G., (1993), "Kurşunlu Han", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 126.

Cerasi, M., (1999), Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Ceylan, O., (1995), "Alexandre Vallaury ve İki Yapısı", Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, İlsan-İltaş Yayını, İstanbul, 172-181.

Cezar, M., (2002), Osmanlı Başkenti İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul.

Çadırcı, M., (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1: 210-230.

Çadırcı, M., (1989), "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusu", IV. Askerî Tarih Semineri, Bildiriler, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 36-49.

Çadırcı, M., (2000), "Redif Askerî Teşkilâtı", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 47-65.

Çavaş, R., (1993), "Direklerarası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 60-61.

Çeçen, K., (1997), II. Bayezid Suyolu Haritaları, İSKİ Yayını, İstanbul.

Çelebi, R. (1994), "Kuleli Bahçe Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 117.

Çelik, Z., (1996), 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Çetiner, Z., (1996), Davutpaşa Kışlası ve İstanbul Kışlaları İçindeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Çiftçi, A., (1996), Son Dönem İstanbul Karakolları, Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu, Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Çiftçi, A., (1998), "Nöbetçi Kulübeleri", Toplumsal Tarih Dergisi, Tarih Vakfı Yayını İstanbul, 55: 33-36.

Çoker, F., (1985), "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 5: 1260-1266.

Çoruhlu, T., (1994), "Mekteb-i Harbiye", "Orhaniye Kışlası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 372-374, 6: 137-138.

Dalak, U., (1999), "Moltke", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 180-181.

Dallemagne, F., (1990), Les Casernes Françaises, Picard.

Demmin, A., (tarihsiz), "L'Architecture Militaire". Encyclopédie Historique, Archéologique, Biographique, Chronologique et Monogrammatique Des Beaux-Arts Plastiques, Combet&Cie, Editeurs, Paris, 269-332.

Denel, S., (1982), Batılılaşma Sürecinde İstanbul'un Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri, O.D.T.Ü. Yayını, Ankara.

Deny, J., (1964), "Redif", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 9: 666-668.

Deringil, S., (1985), "II. Abdülhamid'in Dış Politikası", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 304-307.

Devellioğlu, F., (1999), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Dişören, N.E, (1994), "Mihrişah Valide Sultan Camii", "Orta Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 458-459, 6: 140-141.

D'Ohsson, I.M., (2002), The Torch of the Empire Ignatius Mouradgea d'Ohsson and the Tableau General of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century: İmparatorluğun Meşalesi, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Görünümü ve Ignatius Mouradgea d'Ohsson, hazırlayanlar: R. H. Konuralp, F. Canpolat, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Dölen, E., (1992), Tekstil Tarihi, Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, 92/1, İstanbul.

Dölen, E., (1993), "Askeri Tahiniye Fabrikası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1: 354.

Dölen, E., (1994), "Feshane", "İplikhane-i Amire", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 297-298, 4: 184-185.

Dündar, A., (2000), Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ebüzziya Z. ve Kozikoğlu S., (tarihsiz), 1921-1933 Galatasaray Tarihçesi - 1933 Mezunları ve 50 Yılları, İstanbul.

Eldem, S.H., (1979a), İstanbul Anıları, Aletaş Alarko Yayını, İstanbul.

Eldem, S.H., (1979b), Boğaziçi Anıları, Aletaş Alarko Yayını, İstanbul.

Eldem, S.H. ve Akozan, F., (1982), Topkapı Sarayı: Bir Mimarî Araştırma, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul.

Eldem, S.H., (1993), Boğaziçi Yalıları (2 cilt), Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul.

Engin, V., (2003), 1868'den 1923'e Mekteb-i Sultanî, Galatasaraylılar Derneği Yayını, İstanbul.

Engin, V., (2004), "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", Geçmişten Günümüze Beyoğlu, TAÇ Vakfı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2: 583-592.

Erdenen, O., (1994), Boğaziçi Sahilhaneleri (4 cilt), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Ergin, O., (1934), İstanbul Şehir Rehberi, İstanbul Belediyesi, İstanbul.

Ergin, O.N. (1977), İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısiyle Türkiye Maarif Tarihi (5 cilt), Eser Matbaası, İstanbul.

Ergin, O., (1995), Mecelle-i Umûr-ı Belediyye (9 cilt), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 21, İstanbul.

Ertaş, M.Y., (1999), "Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 590-597.

Eryılmaz, B., (1993), "Osmanlılar'da Millet Sistemi", Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih, Medeniyet, Kültür, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 6 : 223-277.

Esad, M., (1310), Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Eyice, S., (1950), "İstanbul'un Tarihi Eserleri", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, 5/2: 1244/44-48.

Eyice, S., (1959), "İstanbul'un Kaybolan Bir Eski Eseri, Kazasker Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi Medresesi", Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 10/14: 158.

Eyice, S., (1992), "Dünüyle, Bugünüyle, Çevresiyle Zindan Kapısı", İstanbul Dergisi, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 3: 129-137.

Eyice, S. ve Sakaoğlu, N., (1993), "Ağa Kapısı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1: 94-95.

Eyice, S., (1995), "Elçi Hanı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 11: 15-18.

Galland, A., (1949), İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673) I. Cilt 1672, Çev.: N. Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 16: 185-187.

Gencer, A.İ., (1985), Bahriye'de Yapılan İslahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Göktaş, U., (1993), "Tulumbacılık", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 7: 301-303.

Göker, G., (1956), (yayına hazırlayan), Haydarpaşa Askerî Hastanesi 111. Yıldönümü 1845-1956, Suluoğlu Matbaası, İstanbul.

Gökyay, O.Ş., (1996), Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini 1. Kitap İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Güler, A., (2000), "Harbiye ve Harp Akademisi Öğrenim Hayatının Mustafa Kemal'in Kişiliğinin Oluşmasındaki Rolü", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 187-220.

Gülersoy, Ç., (1984), Dolmabahçe (Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III), İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

Gülersoy, Ç., (1986), Taksim Bir Meydanın Hikâyesi, İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

Gültekin, T., (1994), Gülhane Bahçesi 19. YY. Anıtları ve Çevre Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Haskan, M. N., (1995), İstanbul Hamamları, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Haskan, M. N., (1996), Eyüp Sultan Tarihi, Eyüpsultan Vakfı Yayınları, İstanbul.

Haskan, M. N., (2001), Yüzyıllar Boyunca Üsküdar (3 cilt), Üsküdar Belediyesi Yayını 3, İstanbul.

İhsanoğlu, E., (1989), Başhoca İshak Efendi (Türkiye'de Modern Bilimin Öncüsü), Kültür Bakanlığı Yayınları 1091, Ankara.

İlgürel, M., (1989), "Zeytinburnu'nda Bir Demir Fabrikası", Tarih Boyunca İstanbul Semineri 29 Mayıs-1 Haziran 1988 Bildiriler, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 155-164.

İlgürel, M., (1999), "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silâhlar", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 605-611.

İnalcık, H., (1985), "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 6: 1536-1544.

İsfendiyaroğlu, F., (1952), Galatasaray Tarihi, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

Kaçar, M., (1994), Osmanlı Devleti'nde Mühendishânelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bölümü (yayımlanmamış).

Kara, E.H.F., (tarihsiz), 1. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Sultan Belediyesi Kültür Yayınları, 7, İstanbul.

Karal, E.Z., (1976), Osmanlı Tarihi VI. Cilt, Islahat Fermanı Devri 1856-1861, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Karal, E.Z., (1983), Osmanlı Tarihi V. Cilt, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Karal, E.Z., (1995), Osmanlı Tarihi VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1861-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kasalak, K., (2000), "Kara Ordusu'nda Subay Rütbeleri (1826-1961)", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 391-404.

Kayalı, K., (1985), "Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 5: 1250-1258.

Kayra, C. ve Üyepazarcı E., (1992), II. Mahmud'un İstanbul'u Bostancıbaşı Sicilleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 8, İstanbul.

Keser, B., (1999), "Geri Hizmet Kıtaları", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 598-602.

Koçu, R.E., (1958, 1960, 1961, 1963, 1966, 1968, 1971), "Acemioğlanlar Kışlası", "Acemioğlanlar Kışlası Mescidi", "Acemioğlanlar Hamamı", "Bahariye", "Boğaz'ın Eski Kale ve Tabyaları", "Boğaz Kaleleri Yamakları", "Büyükdere Çadırı Yemini", "Büyükdere

Yangınları", "Cebeciler Kışlası, Cebeci Odaları", "Cebeciler Kışlası Yangını", "Çardak Kolluğu ve İskelesi", "Çardak Kolluğu Ateş Kayıkları", "Defterdar Mensucat Fabrikası", "Eski Odalar", "Et Meydanı", "Etmeydanı Mescidi", "Fatih İlk Okulu", İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi-Koçu Yayınları, İstanbul, 1: 188-190, 4: 1845-1850, 5: 2850-2852, 6: 2909-2910, 3251-3253, 3263, 3404-3405, 7: 3748-3749, 8: 4340-4344, 10: 5293-5295, 5520.

Konyalı, İ.H., (1976, 1977), Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayını.

Köymen, M.A., (1970), Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askerî Teşkilâtı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Kuban, D., (1988), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, YEM Yayın, İstanbul.

Kuban, D., (1993, 1994), "Aksaray", "Şehzade Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1:161-165, 7: 152-155.

Kuban, D., (2000), İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Kubilay A.Y., (1994), "Gümüşsuyu Kışlası", "Gümüşsuyu Hastahanesi/Mimari", "Humbaracı Kışlası", "Davutpaşa Kışlası", "Kalyoncu Kışlası", "Rami Kışlası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 11-12, 450; 4: 96-97, 401; 6: 306.

Kumbaracılar, S., (1951), "İstanbul'da Askeri Hastanelerin Kuruluşu", Dirim Aylık Tıp Dergisi, no: 5-8, Temmuz-Ağustos, 101-106, 145-154.

Küçükerman, Ö., (1988), Geleneksel Türk Dericilik Sanayii ve Beykoz Fabrikası, Boğaziçi'nde Başlatılan Sanayi, Sümerbank Yayını, İstanbul.

Küçükerman, Ö., (1994), "Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 2: 196-198.

Lucas, C., (tarihsiz), "Caserne", La Grande Encyclopédie, H. Lamirault et Cie, Editeurs, Paris, 9: 661-663.

Madran, E., (2002), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.

Mardin, Ş., (1985), "Yeni Osmanlılar ve Siyasî Fikirleri", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 6: 1701.

Melling, M., (1969), Voyage Pittoresque de Constantinople et Les Rives du Bosphores, (1819, Paris), yayına hazırlayan: Ş. Rado, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, (tıpkı basım), İstanbul.

Moltke, H., (1999), Türkiye Mektupları, Çev.: H. Örs, Remzi Kitabevi Yayını, İstanbul.

Murphey, R. (1992), "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askerî Uygulamalardaki Rolü", Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar ve Yeni Görüşler, hazırlayan: E. İhsanoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 7-19.

Müller Wiener, W., (1992), "15-19. Yüzyılları Arasında İstanbul'da İmalathane ve Fabrikalar", Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını 3692, İstanbul, 53-94.
Müller Wiener, W., (2002), İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Çev.: Ü. Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Nasır, A., (1991), Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Okçuoğlu, T., (1994), "Tophane Saat Kulesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 7: 287.

Ortaylı, İ., (1985), "Balkanlarda Milliyetçilik", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 4: 1026-1031.

Öner, S., (1996), "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", Milli Saraylar 1994/1995, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 114-135.

Önsoy, R., (1988), Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Öz, T., (1962), İstanbul Camileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özbay, K., (1976, 1981), Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (3 cilt), Yörük Basımevi, İstanbul.

Özbey, M., (2001), "İkinci Meşrutiyet Sürecinde Askerî Orta Öğretim Kurumlarında Eğitim ve Öğretim", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 335-349.

Özcan, A., (1991, 1997), "Bâb-ı Seraskerî", "Etmeydanı", "Harbiye Nezâreti", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 4: 364, 11: 497-498, 16: 119-120.

Özcan, A., (1994), "Osmanlı Askerî Teşkilâtı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I, Ed.: E. İhsanoğlu, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 1: 337-362.

Özkan, C., (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ordu", "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Savaşlar ve Antlaşmalar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 4: 1259-1268, 5: 1364-1380.

Özkaya, Y., (2001), "III. Selim Döneminde Kara Ordusunda Yapılan Yenilikler", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1-10.

Öztürk, N., (1990), "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası", Vakıflar Dergisi, 21: 23-80.

Pakalın, M.Z., (1971, 1972), "Duhan", "Et Meydanı", "Kapamacı", "Kavaf", "Pesend", "Yeni Odalar", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (3 cilt), Millî Eğitim Yayınevi, İstanbul, 1: 179, 569; 2: 164, 214, 772; 3: 631.

Raif, M. E., (tarihsiz), Mahmud Raif Efendi, Tableau Des Nouveaux Règlements de L'Empire Ottoman, İstanbul, 1798 (Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli 1798), Türkçeye çeviren ve yayına hazırlayanlar: A. Terzioğlu ve H. Hatemi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Ramazanoğlu, G., (2003), Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Sahillioğlu, H., (1991), "Askerî", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 3: 488-489.

Sakaoğlu, N., (1993, 1994), "Acemi Ocağı", "Askerî Okullar", "Cebehane", "Eski Odalar", "Etmeydanı", "Galatasaray Lisesi", "Kulluklar", "Yeni Odalar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1: 61-62, 353; 2: 390-391; 3: 203-204, 224, 369-371; 5:119-120; 7: 467.

Sakaoğlu, N., (2003), Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Seçkin, N., (1998), Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesinde Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-1755), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Sezer, H., (2000), "Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Sonrasında Meydana Gelen Askerî Sosyal Gelişmeler (1826-1827)", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 67-78.

Suner, Y., (1994), "Nusretiye Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 6: 105-107.

Shaw, S., (1985), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 4: 1002-1006.

Şakir, M., (1942), "Haydarpaşa Hastanesi Tarihçesi, 1 Mart 1311(1895)", Türk Tıp Tarihi Arkivi, İstanbul, 5/19-20: 38- 42.

Şehsuvaroğlu, H., (1986), Boğaziçi'ne Dair, Türkiye ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Şevket Paşa, M., (1983), Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti, Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara.

Tanışık, İ.H., (1943-1945), İstanbul Çeşmeleri, Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayını, İstanbul.

Tanyeli, U., (tarihsiz), "Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Döneminde Yerleşme ve Barınma Düzeni", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Ed.: Y. Sey, Habitat II, Tarih Vakfi Yayınları, 405-471.

Tanyeli, U., (1995), "Türkiye'de Modernleşmenin Unutulmuş Tanıkları: Askeri Mimarlık Elkitapları", Mimarlık Dergisi, İstanbul, 263: 38-42.

Tanyeli, U., (1999), "Başlangıcından Modernleşmeye Osmanlı Çağı (1300-1800)", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul, 136-245.

Taşkıran, C., (1999), "Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 561-568.

Temelkuran, T. ve Aktaş, N., (1976), Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Cilt, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Terzi, M., (1986), Abbasiler Döneminde Askerî Teşkilât, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış).

Terzioğlu, A. (1981), "XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyılbaşında Tesis Edilen Osmanlı Hastanelerinde Alman Tesirleri", Türk-Alman Tıbbî İlişkileri Simpozyum Bildirileri, 18 ve 19 Ekim 1976, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Yayını, İstanbul, 25-53.

Torun, M.S., (2000), Kara Harp Okulunun Eğitim Tarihimizdeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış).

Trescaze, A., (tarihsiz), "Casernement", La Grande Encyclopédie, H. Lamirault et Cie, Editeurs, Paris, 9: 663-664.

Tuğlacı, P., (1981), Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, İnkılap ve Aka Yayını, İstanbul.

Tuğlacı, P., (1993), Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul.

Türkoğlu, S., (1995), "Yıldız'da Silâhhane", Art Decor Dergisi, İstanbul, 28-29: 90-94.

Uluçay, Ç. ve Kartekin, E., (1958), Yüksek Mühendis Okulu (Yük. Mühendis ve Yük. Mimar Yetiştiren Müesseslerin Tarihi), İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Yayını, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ.H., (1988a), Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Uzunçarşılı, İ.H., (1988b), Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları II, Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lâğımcı Ocakları ve Kapıkulu Süvarileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ünal, O., (2001), "Nizamı Cedit ve Sekbanı Cedit Denemeleri ile Yeniçeri Ocağının Kaldırılması", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 139-155.

Ünver, S., (1936), " XV. ci Asırdan XIX.cu Asıra Kadar ve XIX. cu Asırda İstanbul Sivil ve Asker Hastaneleri", Dirim Aylık Tıp Dergisi, 11/1: 19-21.

Ünver, S., (1950), "İstanbul'da Yeniçeri Kullukları", Tarih Dünyası, 2/18: 781-782.

Ünver, S., (1995), "Risale 6 Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyle 140 Sene Önceki İstanbul", İstanbul Risaleleri, hazırlayan: İ. Kara, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 19, İstanbul, 1: 125-172.

Wratislaw, B.W., (1981), Anılar. 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler, Çev.: S. Dilmen, Karacan Yayınları, İstanbul.

Yalçınkaya, M.A., (1999), "Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü", Osmanlı, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6: 684-694.

Yavuz, Y., (1988), "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Ankara, 8/2: 123-142.

Yayla, Y., (1985), "Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet Kavramı", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 4: 948-952.

Yenen, M., (1994), "Kuleli Askeri Lisesi / Mimari", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 116-117.

Yergün, U., (2002), Batılılaşma Dönemi Mimarisi'nde Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Yıldırım, Y., (1988), "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, Ankara, 8/2: 123- 142.

Yıldırım, N., (1993, 1994), "Askeri Hastahaneler", "Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi", "Gümüşsuyu Hastahanesi", "Haydarpaşa Askeri Hastanesi", "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1: 345, 3: 439-440, 449-450, 4: 29-30, 5: 375-376,

Yıldırım, N., (1996), İstanbul Darülaceze Müessesi Tarihi, Darülaceze Vakfı Yayını, İstanbul.

Yıldırım, N., (2003), "Zeytinburnu Askeri Hastanesi", Surların Öte Yanı Zeytinburnu, yayına hazırlayan: B. Evren, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 171-173.

Yum, Ş., (1994), "Son Dönem Osmanlı Sarayları ve Harbiye Yemekhanesi Tavan Resimleri", II. Müzecilik Semineri, 19-23 Eylül 1994, Askeri Müze Kültür Sitesi Komutanlığı Yayını, 146-148.

Ziya, A., (1990), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yasalarımız Dizini (1839-1923), Çev.: N. Onat, Danıştay Yayınları Ankara , 1990.

19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başına Ait Basılı Kaynaklar

Rıfat, M., (1291), Fenn-i Mi'mârî, inşââtta istihkâm oluna gelen piyâde ve süvâri ve topçu zâbitânına mahsûs kavâid-i ameliyyeyi câmi' risâledir, mütercimi: Mehmed Rı'fat, İstanbul.

Şükrü, (1300), Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî , Ahmed Şükrü, Mekteb-i Harbiyye Matbaası, İstanbul.

Reşid, M. (1303,1304), Fenn-i İnşâât, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şâhâne piyâde ve süvâri sınıflarına mahsûsdur, Erkân-ı Harbiyye Kol Ağaları'ndan Mustafa Reşid, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şâhâne Matbaası.

Nuri, (1309), Fenn-i İnşâât ve Mi'mârî, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şâhâne piyâde ve süvâri şâkirdanı için tertîb olunmuştur, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul.

Nuri, (Nisan 1312), Fenn-i İnşâât, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şâhâne piyâde ve süvâri şâkirdanı için tertîb olunmuştur, Erkân-ı Harbiyye kaymakamlarından Osman Nuri bin Ömer Şevki, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye Matbaası, İstanbul.

Raif, M., (1314), Mirât-ı İstanbul.

Celâleddin, H.M., (1322), Rehber-i İnşâât-ı Askerîyye, Konyalı Hamdi bin Mahmud Celâleddin, Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümâyûn Matbaası.

Nuri, (Haziran 1324), Fenn-i İnşâât, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye-i Şâhâne piyâde ve süvâri şâkirdanı için tertîb olunmuştur, Erkân-ı Harbiyye Mîr-livâsı Osman Nuri bin Ömer Şevki Paşa, Mekteb-i Fünûn-i Harbiyye Matbaası, İstanbul.

Sâl-nâme, 1306.

Sâl-nâme-i Askeriyye, 1311.

Kaynak Olarak Kullanılan Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri
- Millî Saraylar Arşivi Belgeleri

Kaynak Olarak Kullanılan 19. ve 20. Yüzyıla Ait Haritalar

- 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası (İstanbul Büyükşehir Kitaplığı Harita Arşivi)
- J. Pervititch Haritaları (Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, Axa Oyak ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.)
- Alman Sendika Haritaları (İstanbul Büyükşehir Kitaplığı Harita Arşivi)
- İstanbul Harita Şirketi Haritaları (İstanbul Büyükşehir Kitaplığı Harita Arşivi)

Kaynak Olarak Kullanılan 19. Yüzyıla Ait Özgün Projeler

- Taşkışla (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan Proje Kataloğu)
- Taksim Topçu Kışlası (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan Proje Kataloğu)
- Yıldız Sarayı Karakolu (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan Proje Kataloğu)

Kaynak Olarak Kullanılan 19. ve 20. Yüzyıla Ait Fotoğraflar

- Yıldız Albümleri (IRCICA/İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Fotoğraf Arşivi)
- Yıldız Albümleri (Library of Congress)
- İstanbul Fotoğrafları (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi)
- İstanbul Fotoğrafları (Tahir İpsiroğlu Kolleksiyonu/Osmanlı Bankası Arşivi)
- İstanbul Fotoğrafları (Salih Alkan – Özel Arşiv)
- İstanbul Fotoğrafları (I. Ordu Komutanlığı Tarihi Çalışmaları Genelsekreterlik Arşivi)

Kaynak Olarak Kullanılan Internet Sitelerinin Adresleri

- hyperlink: "www.bybs.gov.tr"
- hyperlink: "www.loc.gov."

EKLER LİSTESİ

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ TEŞKİLAT: KARA KUVVETLERİNİN TARİHÇESİ

EK 1 Kapıkulu Ocakları teşkilâtı (çizelge)
EK 2 Osmanlı Devleti'nin sınırları ve ordu merkezleri (harita)

4. 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ YAPI FAALİYETLERİ

EK 3 Kapıkulu Ocakları ve Nizam-ı Cedit Ordusu'na ait askerî yapılar (çizelge)
EK 4 Kapıkulu Ocakları'na ait askerî yapılar (minyatür, harita, gravür, resim, fotoğraf ve çizimler)
EK 5 Nizam-ı Cedit Ordusu'na ait askerî yapılar (resim, gravür)
EK 6 1826 yılı öncesine ait yapıların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 7 İnşaat ve İstihkam Dairesi ile ilgili belgeler (fotokopi)

5. 1826 YILINDAN SONRA İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN ASKERİ YAPILAR

EK 8 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası (fotokopi)
EK 9 1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen askerî yapıların günümüzdeki durumları, işlevleri, mülkiyetleri ve tescil tarihleri (çizelge)
EK 10 Kışlaların mimarî özellikleri (çizelge)
EK 11 Askerî okulların mimarî özellikleri (çizelge)
EK 12 Askerî hastahanelerin mimarî özellikleri (çizelge)
EK 13 Askerî karakolların mimarî özellikleri (çizelge)
EK 14 Diğer askerî yapıların mimarî özellikleri (çizelge)
EK 15 Harbiye Nezareti binası (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 16 Askerî idarî yapıların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 17 Kışlalara ait BOA'ndeki belge (fotokopi)
EK 18 Kışlalara ait teknik şartname (metin)
EK 19 Kışlalara ait teknik şartnamelerdeki çizimler, diğer çizim ve belgeler (fotokopi, çizim ve fotoğraflar)
EK 20 Selimiye Kışlası (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 21 Davutpaşa Kışlası (harita, resim, gravür, fotoğraf ve çizimler)
EK 22 Rami Kışlası (harita, resim, gravür, fotoğraf ve çizimler)
EK 23 Kuleli Kışlası (harita, gravür ve fotoğraflar)
EK 24 Kırmızı Kışla (harita, resim, fotoğraf ve çizimler)
EK 25 Demirkapı Kışlası (harita ve fotoğraflar)
EK 26 Taşkışla (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 27 Gümüşsuyu Kışlası (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 28 Galatasaray Kışlası (harita, resim, fotoğraf ve çizimler)
EK 29 Orhaniye Kışlası (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 30 Eminönü'ndeki kışla (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 31 Taksim Topçu Kışlası (harita, resim, gravür, fotoğraf ve çizimler)
EK 32 Tophane Topçu Kışlası (harita, gravür, fotoğraf ve çizimler)
EK 33 Ertuğrul Kışlası (haritalar ve fotoğraf)
EK 34 Kışlaların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 35 Mekteb-i Harbiye-i Şahane (harita, gravür, fotoğraf ve çizimler)
EK 36 Mühendishane (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 37 Toptaşı Askerî Rüştiyesi (harita ve fotoğraflar)

EK 38 Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 39 Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 40 Fatih Askerî Rüştiyesi (harita ve fotoğraflar)
EK 41 Hendesehane (harita ve fotoğraflar)
EK 42 Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi (fotoğraflar)
EK 43 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 43 Eyüp Askerî Rüştiyesi (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 45 Askerî okulların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 46 Askerî hastahanelere ait BOA'ndeki belgeler (fotokopiler)
EK 47 Askerî hastahanelere ait teknik şartname (metin)
EK 48 Askerî hastahanelere ait teknik şartnamelerdeki çizimler ve diğer çizimler (fotokopi ve çizimler)
EK 49 Maltepe Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 50 Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 51 Haydarpaşa Hastahanesi (harita, resim, fotoğraf ve çizimler)
EK 52 Gümüşsuyu Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 53 Hadımköy Hastahanesi (harita ve fotoğraflar)
EK 54 Zeytinburnu Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 55 Yıldız Hastahanesi (harita ve fotoğraflar)
EK 56 Serviburnu Hastahanesi (harita ve fotoğraflar)
EK 57 Askerî hastahanelerin BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 58 Askerî karakollara ait BOA'ndeki belge (fotokopi)
EK 59 Askerî karakollara ait teknik şartnameler (metin)
EK 60 Askerî karakollara ait teknik şartnamelerdeki çizimler (fotokopiler)
EK 61 Askerî karakollara ait harita (fotokopi)
EK 62 Çinili Karakol (harita ve fotoğraflar)
EK 63 Arnavutköy Karakolu (harita ve fotoğraflar)
EK 64 Mecidiye Karakolu (fotoğraflar)
EK 65 Maçka Karakolu (harita ve fotoğraflar)
EK 66 Yıldız Sarayı Karakolu (1) (harita ve fotoğraflar)
EK 67 Yıldız Sarayı Karakolu (2) (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 68 Topçu Karakolu (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 69 Mesarburnu Karakolu (fotoğraf ve çizimler)
EK 70 Pazarbaşı Karakolu (harita ve fotoğraflar)
EK 71 Yeniköy Karakolu (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 72 Topkapı Sarayı Karakolu (3) (harita ve fotoğraflar)
EK 73 Topkapı Sarayı Karakolu (1 ve 2), Dolmabahçe Sarayı, Bağdat Köşkü ve Koşuyolu karakolları (harita, gravür ve fotoğraflar)
EK 74 Feriye Karakolu (harita ve fotoğraflar)
EK 75 Askerî karakolların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 76 Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (harita ve fotoğraflar)
EK 77 Feshane-i Amire (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 78 Zeytinburnu Fabrikası (harita ve fotoğraflar)
EK 79 İplikhane-i Amire (harita ve fotoğraflar)
EK 80 Askerî fabrikaların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 81 Maçka Silâhhanesi (harita, gravür, fotoğraf ve çizimler)
EK 82 Orhaniye Silâhhanesi (fotoğraflar)
EK 83 Yıldız Sarayı Silâhhanesi (fotoğraflar)
EK 84 Askerî silâhhanelerin BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 85 Gülhane'deki depolar (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 86 Küçükyalı'daki depolar (fotoğraflar)

EK 87 Askerî depoların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 88 Askerî fırınlara ait teknik şartname (metin)
EK 89 Askerî fırınlara ait teknik şartnamelerdeki çizimler (fotokopiler)
EK 90 Davutpaşa Fırını (fotoğraf ve çizimler)
EK 91 Unkapanı Fırın ve Değirmeni (harita, fotoğraf ve çizimler)
EK 92 Kavak iskelesi Fırını (harita ve fotoğraflar)
EK 93 Askerî fırınların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler)
EK 94 Askerî yapıların mutfaklarına ait teknik şartname (metin)
EK 95 Askerî yapıların hamamlarına ait teknik şartname (metin)
EK 96 Askerî yapıların hamamlarına ait teknik şartnamelerdeki çizimler (fotokopiler)

6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

EK 97 T.C. Kültür Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasında imzalanan protokol (metin)
EK 98 Arma, tuğra ve kitabelerin kaldırılması hakkındaki kanunlar (metin)

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	12-08-1970	
Doğum Yeri	İstanbul	
Lise	1982-1989	Saint-Benoit Fransız Lisesi
Lisans	1989-1993	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1993-1996	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programı
Doktora	1997-2004	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programı

Çalıştığı Kurumlar:

1993-1995	FYA Mimarlık, İstanbul
1995-1996	Diker İnşaat Ltd. Şti., İstanbul
1997- devam ediyor	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

168543

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ MİMARİ ve İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN ASKERİ YAPILAR

(CİLT – II.)

Y. Mimar Aynur ÇİFTÇİ

FBE Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında Hazırlanan

DOKTORA TEZİ

Tez Savunma Tarihi : 27 Aralık 2004
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nadide Seçkin
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY (İ.T.Ü.)
Prof. Dr. İlgi YÜCE AŞKUN (M.S.G.S.Ü.)
Doç. Dr. Cengiz CAN (Y.T.Ü)
Doç. Dr. İlknur KOLAY (İ.T.Ü.)

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER
(CİLT – II.)

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ TEŞKİLAT: KARA KUVVETLERİNİN TARİHÇESİ

Sayfa
EK 1 Kapıkulu Ocakları teşkilâtı (çizelge) 1
EK 2 Osmanlı Devleti'nin sınırları ve ordu merkezleri (harita) 2

4. 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ YAPI FAALİYETLERİ

EK 3 Kapıkulu Ocakları ve Nizam-ı Cedit Ordusu'na ait askerî yapılar (çizelge) 3
EK 4 Kapıkulu Ocakları'na ait askerî yapılar (minyatür, harita, gravür, resim, fotoğraf ve çizimler) 4
EK 5 Nizam-ı Cedit Ordusu'na ait askerî yapılar (resim, gravür) 15
EK 6 1826 yılı öncesine ait yapıların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 18
EK 7 İnşaat ve İstihkam Dairesi ile ilgili belgeler (fotokopi) 19

5. 1826 YILINDAN SONRA İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN ASKERİ YAPILAR

EK 8 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası (fotokopi) 25
EK 9 1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen askerî yapıların günümüzdeki durumları, işlevleri, mülkiyetleri ve tescil tarihleri (çizelge) 26
EK 10 Kışlaların mimarî özellikleri (çizelge) 27
EK 11 Askerî okulların mimarî özellikleri (çizelge) 28
EK 12 Askerî hastahanelerin mimarî özellikleri (çizelge) 29
EK 13 Askerî karakolların mimarî özellikleri (çizelge) 30
EK 14 Diğer askerî yapıların mimarî özellikleri (çizelge) 31
EK 15 Harbiye Nezareti binası (harita, fotoğraf ve çizimler) 32
EK 16 Askerî idarî yapıların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 39
EK 17 Kışlalara ait BOA'ndeki belge (fotokopi) 41
EK 18 Kışlalara ait teknik şartname (metin) 42
EK 19 Kışlalara ait teknik şartnamelerdeki çizimler, diğer çizim ve belgeler (fotokopi, çizim ve fotoğraflar) 47
EK 20 Selimiye Kışlası (harita, fotoğraf ve çizimler) 55
EK 21 Davutpaşa Kışlası (harita, resim, gravür, fotoğraf ve çizimler) 63
EK 22 Rami Kışlası (harita, resim, gravür, fotoğraf ve çizimler) 70
EK 23 Kuleli Kışlası (harita, gravür ve fotoğraflar) 76
EK 24 Kırmızı Kışla (harita, resim, fotoğraf ve çizimler) 82
EK 25 Demirkapı Kışlası (harita ve fotoğraflar) 87
EK 26 Taşkışla (harita, fotoğraf ve çizimler) 93
EK 27 Gümüşsuyu Kışlası (harita, fotoğraf ve çizimler) 98
EK 28 Galatasaray Kışlası (harita, resim, fotoğraf ve çizimler) 101
EK 29 Orhaniye Kışlası (harita, fotoğraf ve çizimler) 103
EK 30 Eminönü'ndeki kışla (harita, fotoğraf ve çizimler) 108
EK 31 Taksim Topçu Kışlası (harita, resim, gravür, fotoğraf ve çizimler) 113
EK 32 Tophane Topçu Kışlası (harita, gravür, fotoğraf ve çizimler) 117
EK 33 Ertuğrul Kışlası (haritalar ve fotoğraf) 120
EK 34 Kışlaların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 121
EK 35 Mekteb-i Harbiye-i Şahane (harita, gravür, fotoğraf ve çizimler) 141
EK 36 Mühendishane (harita, fotoğraf ve çizimler) 147

EK 37 Toptaşı Askerî Rüştiyesi (harita ve fotoğraflar) 150
EK 38 Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi (harita, fotoğraf ve çizimler) 152
EK 39 Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi (harita, fotoğraf ve çizimler) 156
EK 40 Fatih Askerî Rüştiyesi (harita ve fotoğraflar) 159
EK 41 Hendesehane (harita ve fotoğraflar) 161
EK 42 Haydarpaşa Askerî Baytar Mektebi (fotoğraflar) 165
EK 43 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (harita, fotoğraf ve çizimler) 167
EK 43 Eyüp Askerî Rüştiyesi (harita, fotoğraf ve çizimler) 174
EK 45 Askerî okulların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 175
EK 46 Askerî hastahanelere ait BOA'ndeki belgeler (fotokopiler) 183
EK 47 Askerî hastahanelere ait teknik şartname (metin) 187
EK 48 Askerî hastahanelere ait teknik şartnamelerdeki çizimler ve diğer çizimler (fotokopi ve çizimler) 189
EK 49 Maltepe Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler) 193
EK 50 Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler) 199
EK 51 Haydarpaşa Hastahanesi (harita, resim, fotoğraf ve çizimler) 202
EK 52 Gümüşsuyu Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler) 211
EK 53 Hadımköy Hastahanesi (harita ve fotoğraflar) 217
EK 54 Zeytinburnu Hastahanesi (harita, fotoğraf ve çizimler) 220
EK 55 Yıldız Hastahanesi (harita ve fotoğraflar) 227
EK 56 Serviburnu Hastahanesi (harita ve fotoğraflar) 228
EK 57 Askerî hastahanelerin BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 229
EK 58 Askerî karakollara ait BOA'ndeki belge (fotokopi) 242
EK 59 Askerî karakollara ait teknik şartnameler (metin) 243
EK 60 Askerî karakollara ait teknik şartnamelerdeki çizimler (fotokopiler) 245
EK 61 Askerî karakollara ait harita (fotokopi) 246
EK 62 Çinili Karakol (harita ve fotoğraflar) 247
EK 63 Arnavutköy Karakolu (harita ve fotoğraflar) 250
EK 64 Mecidiye Karakolu (fotoğraflar) 252
EK 65 Maçka Karakolu (harita ve fotoğraflar) 253
EK 66 Yıldız Sarayı Karakolu (1) (harita ve fotoğraflar) 255
EK 67 Yıldız Sarayı Karakolu (2) (harita, fotoğraf ve çizimler) 257
EK 68 Topçu Karakolu (harita, fotoğraf ve çizimler) 258
EK 69 Mesarburnu Karakolu (fotoğraf ve çizimler) 261
EK 70 Pazarbaşı Karakolu (harita ve fotoğraflar) 264
EK 71 Yeniköy Karakolu (harita, fotoğraf ve çizimler) 267
EK 72 Topkapı Sarayı Karakolu (3) (harita ve fotoğraflar) 269
EK 73 Topkapı Sarayı Karakolu (1 ve 2), Dolmabahçe Sarayı, Bağdat Köşkü ve Koşuyolu karakolları (harita, gravür ve fotoğraflar) 271
EK 74 Feriye Karakolu (harita ve fotoğraflar) 276
EK 75 Askerî karakolların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 280
EK 76 Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (harita ve fotoğraflar) 284
EK 77 Feshane-i Amire (harita, fotoğraf ve çizimler) 286
EK 78 Zeytinburnu Fabrikası (harita ve fotoğraflar) 290
EK 79 İplikhane-i Amire (harita ve fotoğraflar) 301
EK 80 Askerî fabrikaların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 303
EK 81 Maçka Silâhhanesi (harita, gravür, fotoğraf ve çizimler) 311
EK 82 Orhaniye Silâhhanesi (fotoğraflar) 315
EK 83 Yıldız Sarayı Silâhhanesi (fotoğraflar) 317
EK 84 Askerî silâhhanelerin BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 318
EK 85 Gülhane'deki depolar (harita, fotoğraf ve çizimler) 323

EK 86 Küçükyalı'daki depolar (fotoğraflar) 329
EK 87 Askerî depoların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 333
EK 88 Askerî fırınlara ait teknik şartname (metin) 336
EK 89 Askerî fırınlara ait teknik şartnamelerdeki çizimler (fotokopiler) 338
EK 90 Davutpaşa Fırını (fotoğraf ve çizimler) 339
EK 91 Unkapanı Fırın ve Değirmeni (harita, fotoğraf ve çizimler) 341
EK 92 Kavak iskelesi Fırını (harita ve fotoğraflar) 346
EK 93 Askerî fırınların BOA'ndeki belgeleri (çizelgeler) 347
EK 94 Askerî yapıların mutfaklarına ait teknik şartname (metin) 349
EK 95 Askerî yapıların hamamlarına ait teknik şartname (metin) 350
EK 96 Askerî yapıların hamamlarına ait teknik şartnamelerdeki çizimler (fotokopiler) 352

6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

EK 97 T.C. Kültür Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasında imzalanan protokol (metin) 353
EK 98 Arma, tuğra ve kitabelerin kaldırılması hakkındaki kanunlar (metin) 354

EK 1 KAPIKULU OCAKLARI TEŞKİLATI

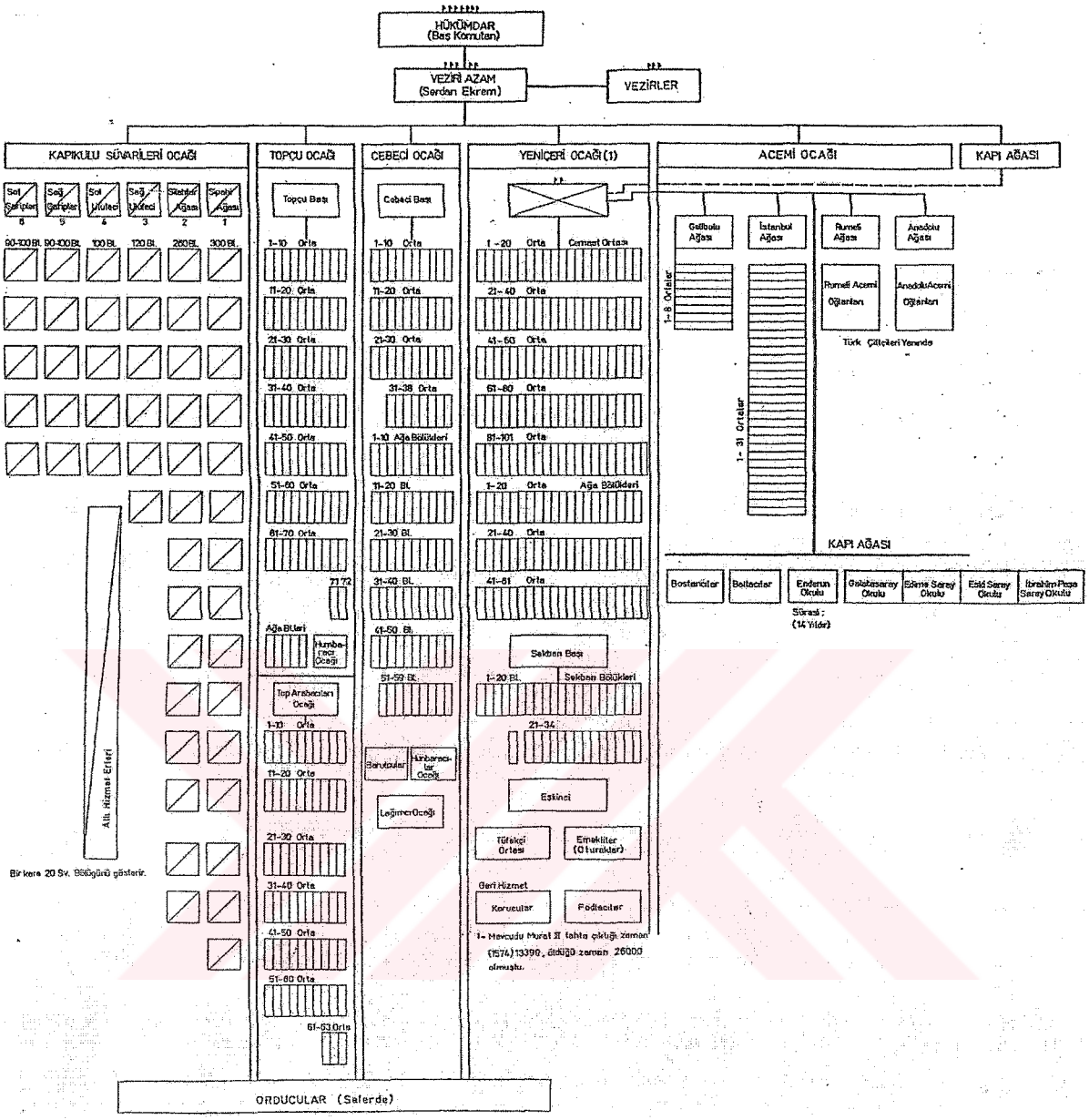

Çzg.1 16. Yüzyılda Kapıkulu Ocakları teşkilâtı (Anonim, 1986)

EK 2 OSMANLI DEVLETİ'NİN SINIRLARI ve ORDU MERKEZLERİ

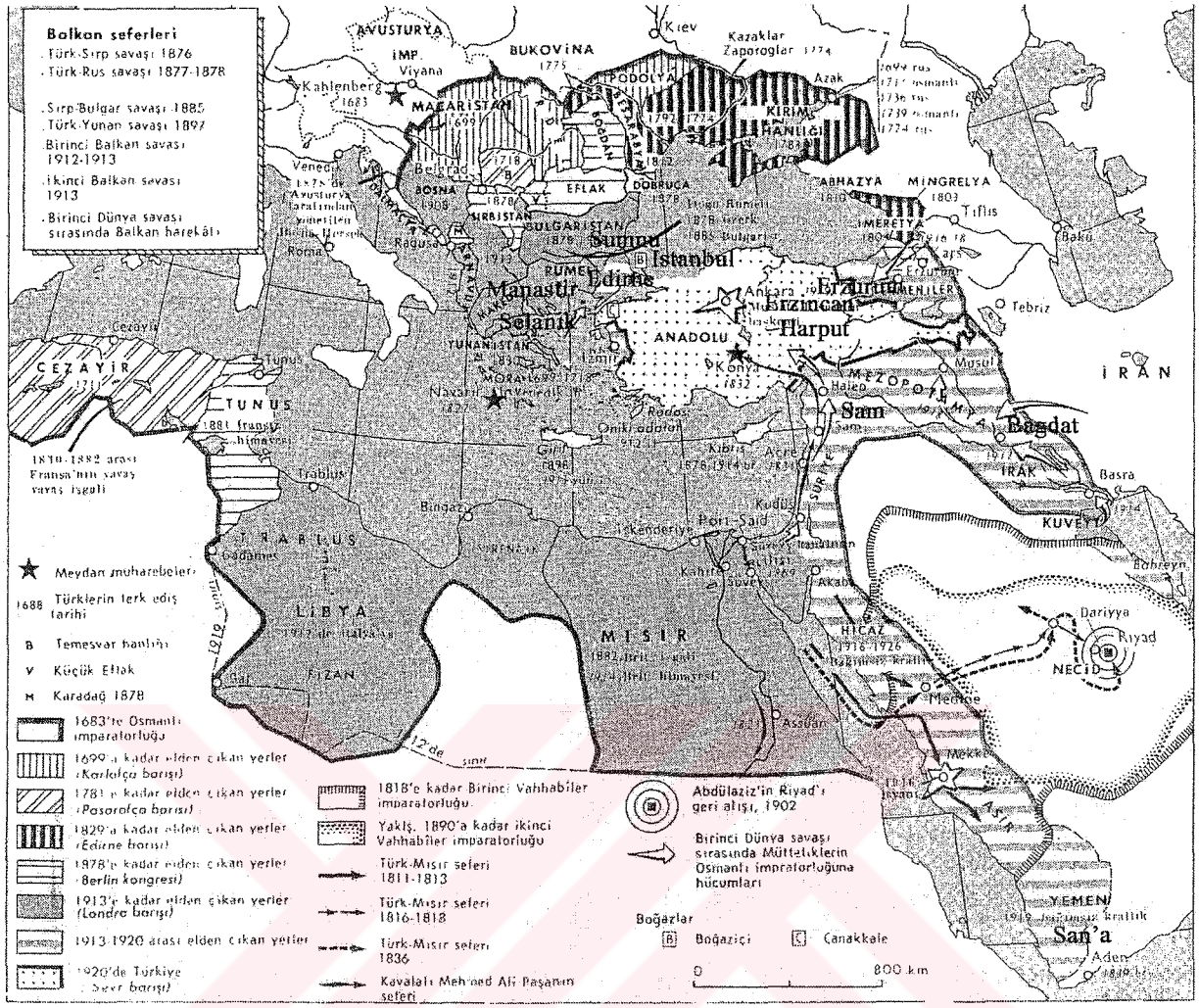

H.1 17.-20. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti'nin sınırları ve 19. yüzyıldaki ordu merkezleri (Anonim, 1985: 647)

Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) 1848 yılı öncesindeki ordu merkezleri:
1. Hassa Ordusu 2. Dersaadet Ordusu: İstanbul 3. Rumeli Ordusu: Manastır 4. Anadolu Ordusu: Harput 5. Arabistan Ordusu: Şam

Abdülmecid döneminde (hd 1839-1861) 1848 yılındaki ordu merkezleri:
1. Hassa Ordusu (İstanbul ve Batı Anadolu): İstanbul 2. Ordu (Tuna Havzası): Şumnu 3. Ordu (Rumeli, Bosna-Hersek): Manastır 4. Ordu (Doğu Anadolu): Erzincan 5. Ordu (Şam ve Halep Vilayetleri): Şam 6. Ordu (Irak ve Hicaz): Bağdat

Abdülaziz döneminde (hd 1861-1876) ordu merkezleri:
1. Hassa Ordusu: İstanbul 2. Tuna Ordusu: Şumnu 3. Rumeli Ordusu: Manastır 4. Anadolu Ordusu: Erzurum 5. Suriye Ordusu: Şam 6. Arabistan Ordusu: Bağdat 7. Yemen Ordusu: Yemen

II. Abdülhamid döneminde (hd 1861-1876) ordu merkezleri:
1. Ordu: İstanbul 2. Ordu: Edirne 3. Ordu: Selanik 4. Ordu: Erzincan 5. Ordu: Şam 6. Ordu: Bağdat 7. Ordu: San'a

ASKERİ BİRİMİN İSMİ	Çizelge 1 - 15-19. YÜZYILLAR ARASINDA İSTANBUL'DA İNŞA EDİLEN ASKERİ YAPILAR			
KAPIKULU OCAKLARI	**YAPI/YAPI GRUBU İSMİ**	**YAPIM TARİHİ**	**YERİ**	**GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU**
a) Acemi Ocağı Yapıları	Acemi Ocağı Kışlası	15-16. yüzyıl	Şehzadebaşı Semti	Mevcut değil
	Acemi Ocağı Kışlası Mescidi	15-16. yüzyıl ?	Şehzadebaşı Semti	1922 yılından sonra yıkılmış
	Acemi Ocağı Hamamı	**15-16. yüzyıl ?**	**Şehzadebaşı Semti**	**Mevcut**
	Acemi Ocağı Zindanı	?	Şehzadebaşı Semti	Mevcut değil
	Acemi Kullukları	?	Kalafatyeri, Eminönü, Odunkapısı	Mevcut değil
b) Yeniçeri Ocağı Yapıları	Eski Odalar	15. yüzyıl	Şehzadebaşı Semti	Mevcut değil
	Yeni Odalar	15-16. yüzyıl ?	Aksaray Semti	Mevcut değil
	Orta Camisi	16. yüzyıl	Aksaray Semti	1902 yılında yeniden yapılmış
	Et Meydanı Mescidi	1659-1660	Aksaray Semti	1962'den sonra yıkılmış ?
	İmalathane ve Dükkanlar	?	Aksaray Semti	Mevcut değil
	Depolar	?	Aksaray Semti	Mevcut değil
	Resmi Daireler	?	Aksaray Semti	Mevcut değil
	Okullar	?	Aksaray Semti	Mevcut değil
	Ağa Kapısı	16. yüzyıl	Süleymaniye	Mevcut değil
	Yeniçeri Kullukları	?	bkz. metin	Mevcut değil (1810 yılında 48 adet)
	Sakalar Kışlası	?	?	Mevcut değil
	Fırınlar	?	Şehzadebaşı, Sultanahamet Semti	Mevcut değil
c) Cebeci Ocağı Yapıları	Cebeciler Kışlası	?	Sultanahmet Semti	Mevcut değil (1808 yılında yanmış)
	Cebehane	?	Sultanahmet Semti	Mevcut değil
	Cebeci Kullukları	?	Ayasofya, Hocapaşa, Ahırkapı	Mevcut değil
d) Topçu Ocağı Yapıları	Tophane Topçu Kışlası	16. yüzyıl	Tophane Semti	Mevcut değil
	Sür'at Topçuları Kışlası	18 . yüzyıl ?	Tophane Semti	Mevcut değil
	Taksim Topçu Kışlası	18. yüzyıl /1803-1806	Taksim Semti	Mevcut değil
	Top Dökümhanesi (Tophane-i Amire)	**15-16. yüzyıl**	**Tophane Semti**	**Mevcut**
	Topçu Kullukları	?	Tophane, Beyoğlu	Mevcut değil
e) Top Arabacıları Ocağı Yapıları	Top Arabacıları Kışlası (1)	16. yüzyıl	Şehremini Semti	Mevcut değil
	Top Arabacıları Kışlası (2)	18-19. yüzyıl	Tophane Semti	Mevcut değil
f) Humbaracı Ocağı Yapıları	Humbaracı Ocağı Kışlası	1794-1795	Hasköy Semti	Mevcut değil
	Humbaracı Kışlası Camisi	**1803-1804**	**Hasköy Semti**	**Mevcut**
	Mühendishane	1793	Hasköy Semti	Mevcut değil
g) Lağımcı Ocağı	Lağımcı Ocağı Kışlası	1794-1795	Hasköy Semti (Humbaracı O.K.)	Mevcut değil
NİZAM-I CEDİT ORDUSU	Levend Çiftliği Kışlası	18. yüzyıl sonu	Levent Semti	Mevcut değil
	Selimiye Kışlası	**1800**	**Selimiye Semti**	**Mevcut (19. yüzyılda yenilenmiş)**

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Eski Odalar)

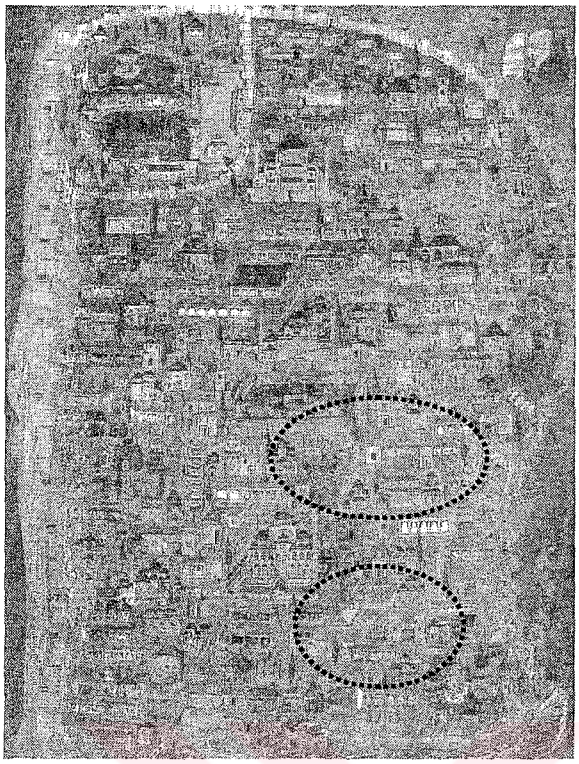

M.1 Matrakçı Nasuh'un 16. yüzyıla ait minyatüründen üstte Eski Odalar, altta Yeni Odalar olduğu sanılan yapılar (Cezar, 2002: 52)

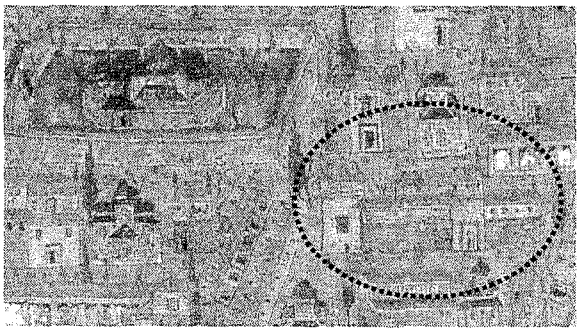

M.2 Matrakçı Nasuh'un 16. yüzyıla ait minyatüründen Eski Odalar olduğu sanılan 3 kapılı yapı grubu (Cezar, 2002: 52)

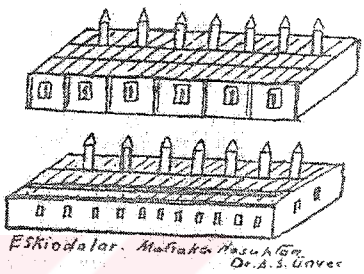

Ç.1 Ünver'e göre üstteki minyatürde işaretli yapıların solundaki 2 yapı Eski Odalar'dır (Uzunçarşılı, 1988b: levha XX)

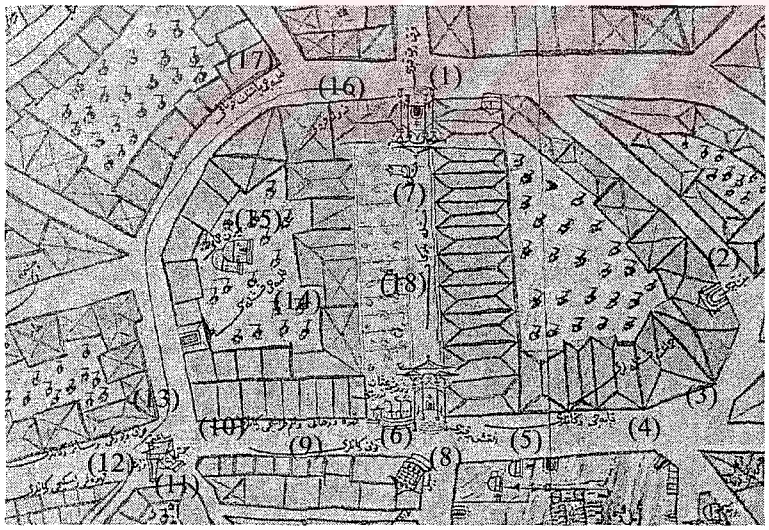

H.1 19. yüzyıl başına ait II. Bayezid'in su yolu haritasında Eski Odalar ve Acemi Ocağı Kışlası (Ünver, 1995)

1) *Kırkdört Kapısı* 2) *Meyyit Kapısı* 3) *cemâât kışlaları* 4) *kapamacı dükkânları* 5) *Altmışbir Kapısı* 6) *Derviş Osman Türbesi* 7) *çeşme* 8) *sebil* 9) *kavaf dükkânları* 10) *kahve duhani ve kalem traşçı dükkânları* 11) *çeşme, terazi, saatçi* 12) *kahve ve eskici dükkânları* 13) *sarraf börekçi dükkânları* 14) *Tulumbacı Kışlası* 15) *Meydân Hammâmı* 16) *fodla fırını* 17) *Tulumbacıbaşının Konağı* 18) *kışla-yi bölükân*

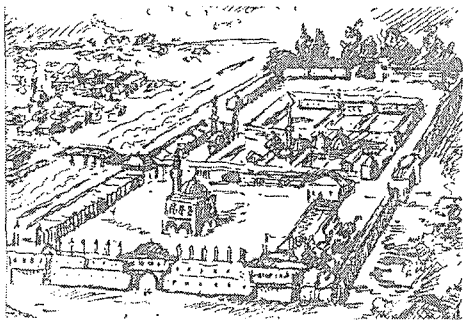

Ç.2 Koçu'nun çizimine göre Eski Odalar (Koçu, 1967)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Eski Odalar)

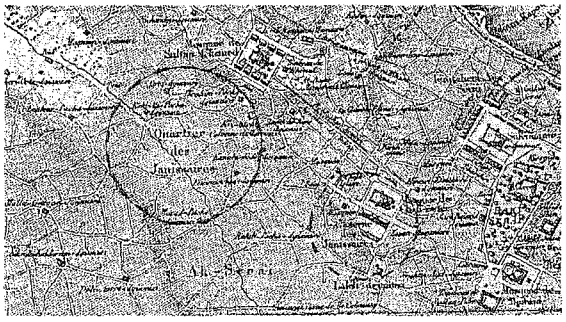

H.2 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda sağda Eski Odalar, solda Yeni Odalar'ın bulunduğu alanlar (Melling, 1969)

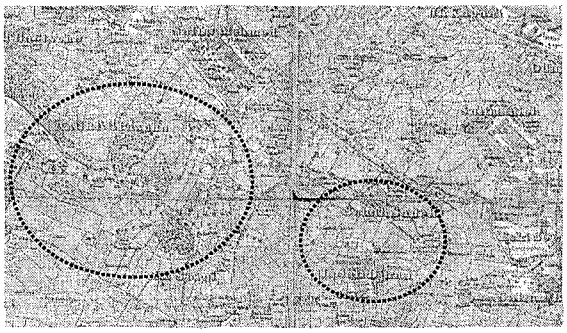

H.3 1863 tarihli Stolpe Haritası'nda sağda Eski Odalar, solda Yeni Odalar'ın bulunduğu alanlar (Cezar, 2002: 28)

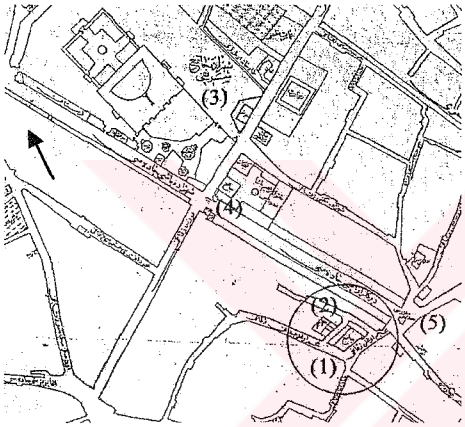

H.4 Ayverdi'nin 19. yüzyıl sonuna ait haritasında: 1) Acemi Ocağı Kışlası Mescidi 2) Acemi Ocağı Hamamı 3) Şehzade Camisi 4) İbrahim Paşa Sebili 5) su terazisi ve çeşme (Ayverdi, 1958)

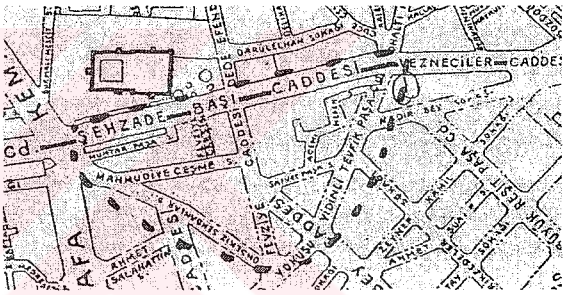

H.5 1934 tarihli Şehir Rehberi Haritası'nda Eski Odalar'ın sınırları (Ergin, 1934)

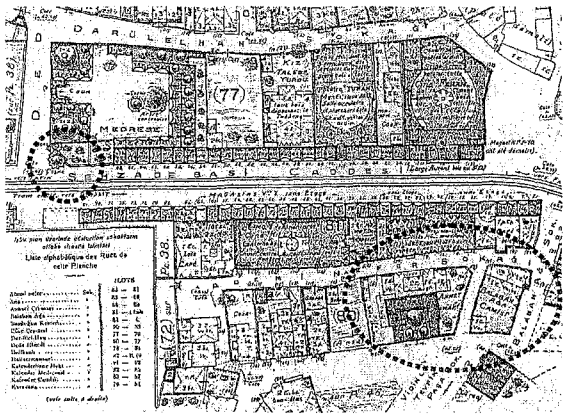

H.6 1935 tarihli J. Pervititch Haritası'nda Eski Odalar'ın bulunduğu alanın üst bölümü, Direklerarası, Acemi Ocağı Hamamı, Balaban Ağa Camisi ve sol üst köşede İbrahim Paşa Sebili (tarihsiz yayın: 189)

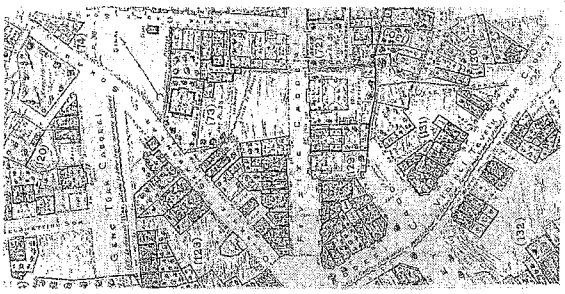

H.7 1935 tarihli J. Pervititch Haritası'nda Eski Odalar'ın bulunduğu alanın alt bölümü (tarihsiz yayın: 190)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Eski Odalar)

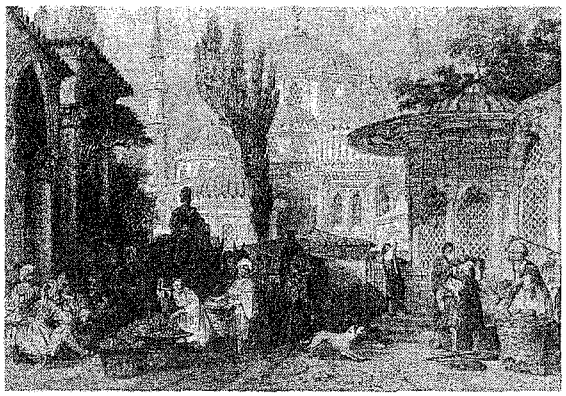

G.1 Allom'un 1838 tarihli gravüründe sağda İbrahim Paşa Sebili ve Şehzade Camisi, solda Eski Odalar'ın önündeki revaklı birimler (Allom, 1986)

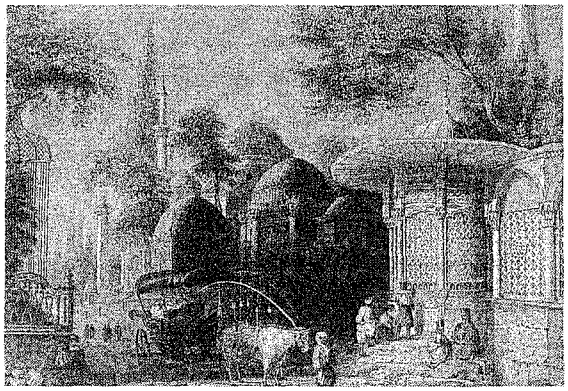

G.2 Bartlett'in 1839 tarihli gravüründe sağda İbrahim Paşa Sebili ve Şehzade Camisi, solda Osman Dede Türbesi (Arslan, 1992: 162)

F.1 Günümüzde mevcut olmayan Direklerarası ve sağda çeşme (Ünver, 1945: 55)

F.2 1940-1950'li yıllarda Şehzadebaşı Caddesi ve solda İbrahim Paşa Sebili (İ.B.Ş.B. Dergisi)

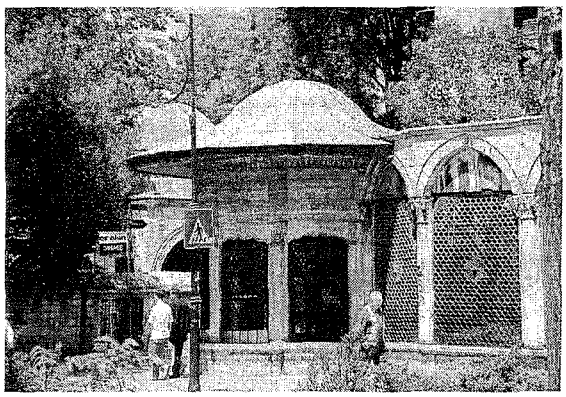

F.3 İbrahim Paşa Sebili'nin görünüşü (2004)

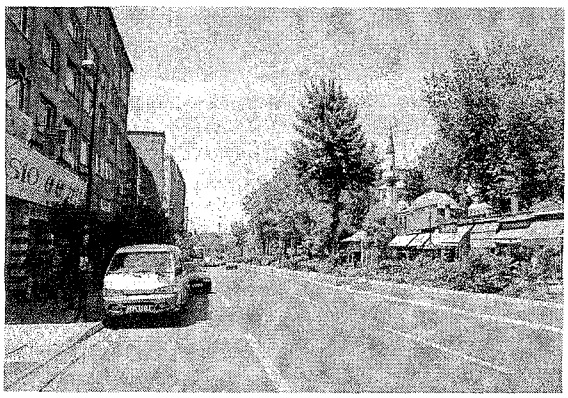

F.4 Şehzadebaşı Caddesi'nin günümüzdeki görünüşü (2004)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Eski Odalar)

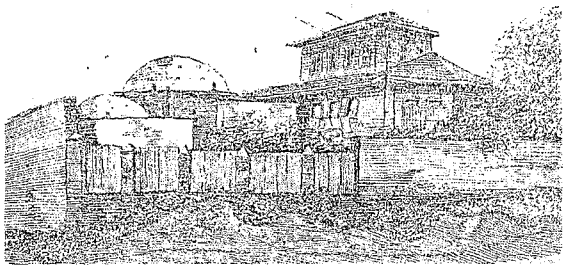

R.1 Acemi Ocağı Hamamı'nın bir resmi
(Koçu, 1958: 188)

F.5 Acemi Ocağı Hamamı'nın günümüzde mevcut olmayan duvarı (Ünver, 1945: 51)

F.6 Acemi Ocağı Hamamı'nın duvar örülerek kapatılan girişi (2004)

F.7 Acemi Ocağı Hamamı'nın kuzey cephesi (2004)

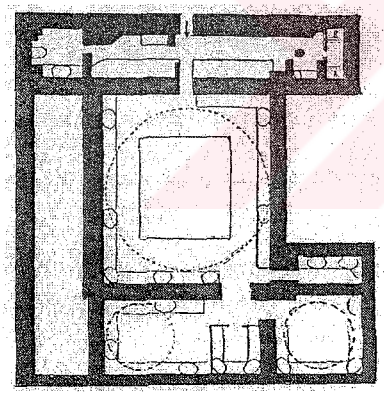

Ç.3 Acemi Ocağı Hamamı'nın planı
(Haskan, 1995: 9)

F.8 Eski Odalar alanındaki Onsekiz Sekbanlar Kabristanı'nın duvarı
(Ünver, 1995: 394)

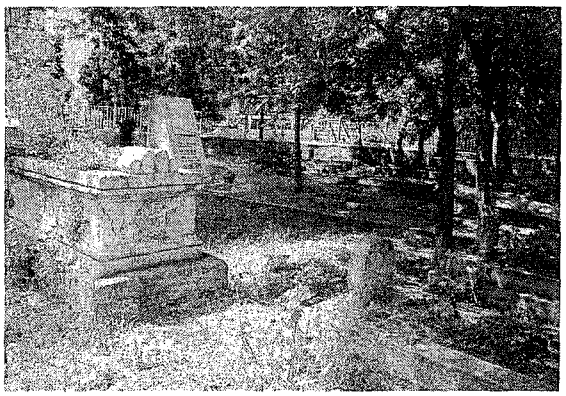

F.9 Onsekiz Sekbanlar Kabristanı'ndaki mezarlar (2004)

F.10 Onsekiz Sekbanlar Kabristanı'nın kitabesi (2004)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Yeni Odalar)

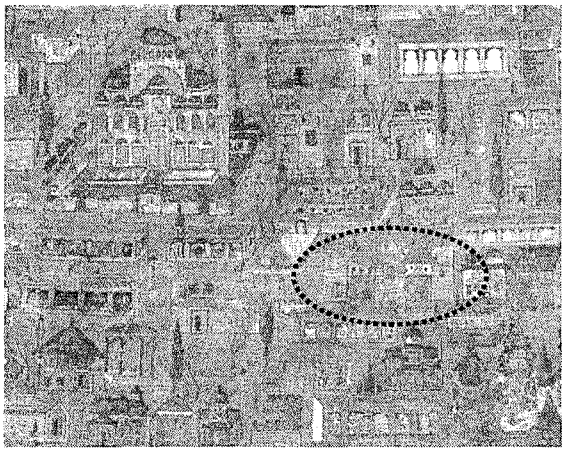

M.3 Matrakçı Nasuh'un 16. yüzyıla ait minyatüründen Yeni Odalar'a ait olduğu sanılan 5 kapılı yapı grubu (Cezar, 2002: 52)

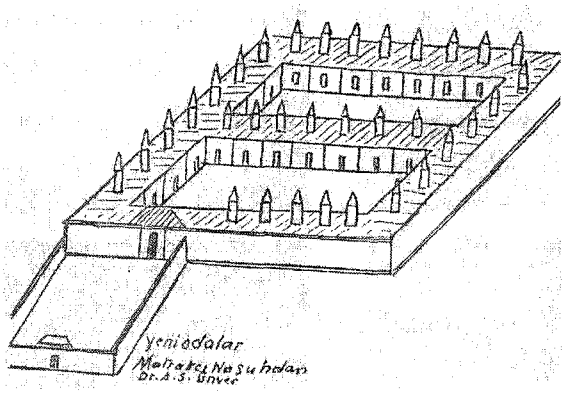

Ç.4 Ünver'e göre yandaki minyatürde işaretli yapıların üstündeki avlulu yapı Yeni Odalar'dır (Uzunçarşılı, 1988b: levha XX)

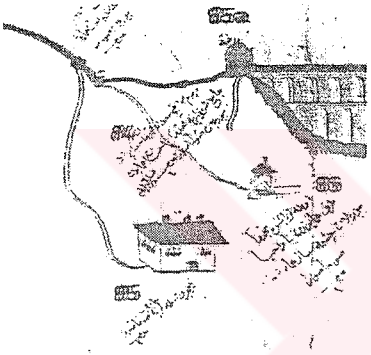

Ç.5 Suyolu haritasında Yeni Odalar (Çeçen, 1997)

F.11 1933 tarihli bir fotoğraftan Yeni Odalar'ın Etmeydanı'ndaki günümüzde mevcut olmayan kapısı (Sakaoğlu, 1994: 467)

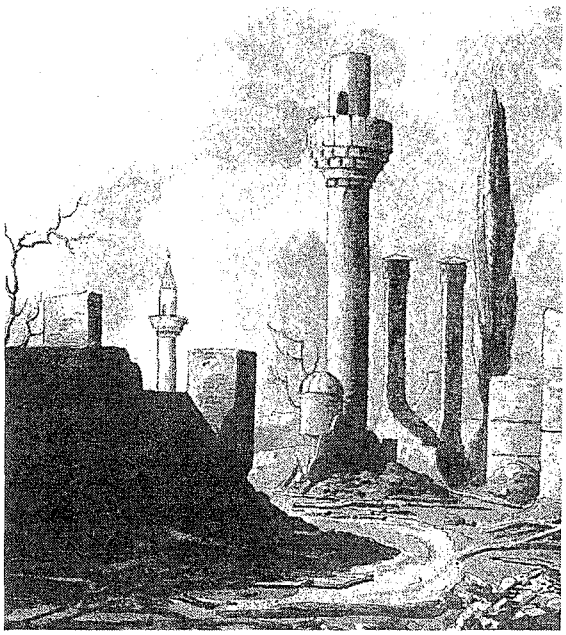

R.2 1826 yılı sonrası Löwenhielm'in yaptığı resimden Et Meydanı'ndaki mutfak bacaları ve Orta Camisi ile Etmeydanı Mescidi'nin minareleri (Anonim, 2003: 53)

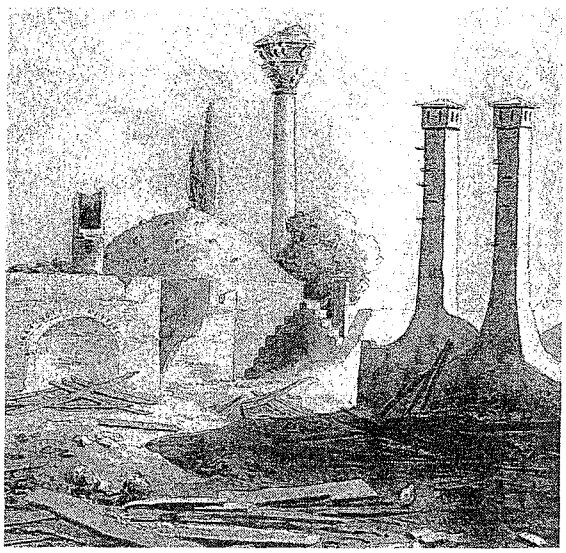

R.3 1826 yılı sonrası Löwenhielm'in yaptığı resimden Et Meydanı'ndaki mutfak bacaları, çeşme, hamam ve "Kıztaşı" (Anonim, 2003: 53)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Yeni Odalar)

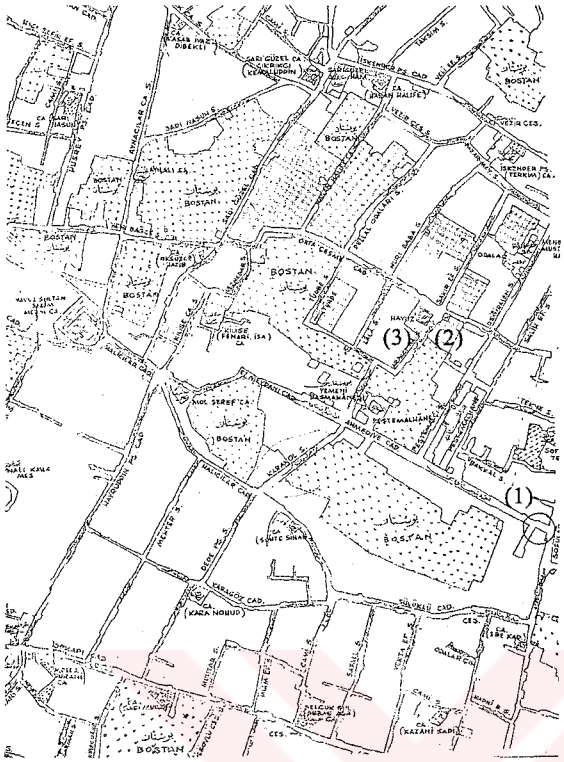

H.8 Ayverdi'nin 19. yüzyıl sonuna ait haritasında Yeni Odaları'ın bulunduğu alan: 1) Et Kapısı'nın bulunduğu yer 2) Orta Çeşme 3) "havuz" olarak belirtilen Orta Camisi altındaki sarnıç (Ayverdi, 1958)

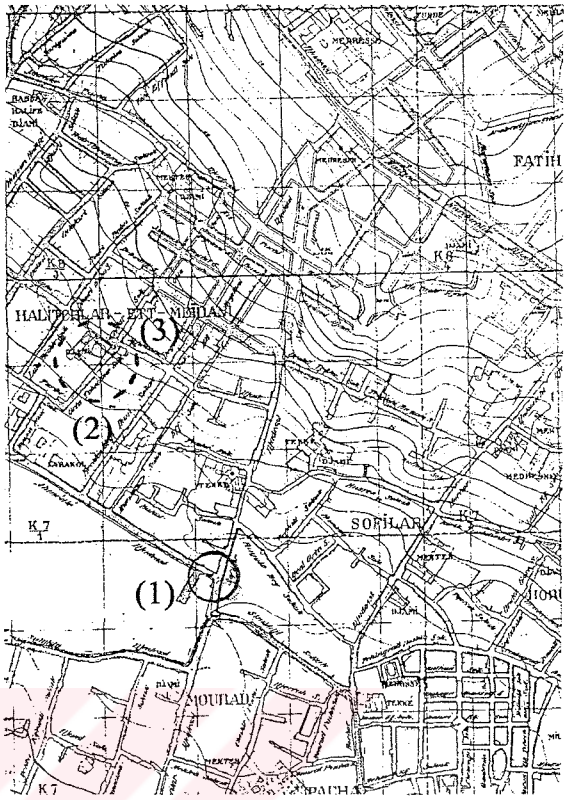

H.9 1918-1919 tarihli bir haritada Yeni Odaları'ın bulunduğu alan: 1) Et Kapısı'nın bulunduğu yer 2) Orta Camisi 3) çeşme (A.A.E.F.A.)

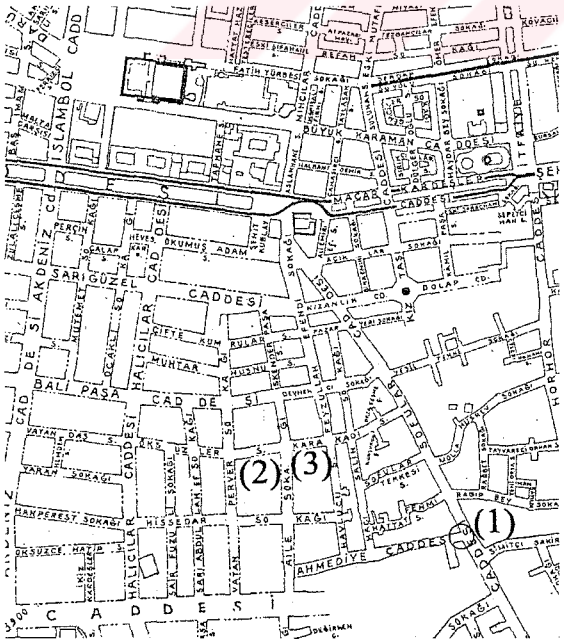

H.10 1934 tarihli Şehir Rehberi Haritası'nda Yeni Odalar'ın bulunduğu alan: 1) Et Kapısı'nın bulunduğu yer 2) Orta Camisi 3) çeşme (Ergin, 1934)

F.11 1912 yılında yeniden yapılan Orta Camisi (2004)

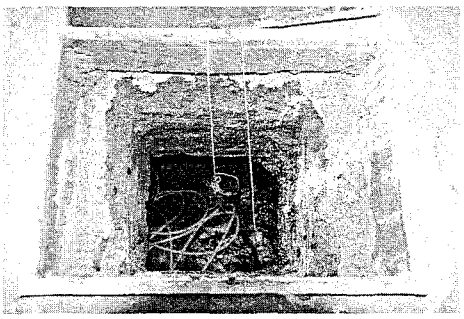

F.12 Orta Camisi'nin altındaki sarnıcın girişi (2004)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Yeni Odalar)

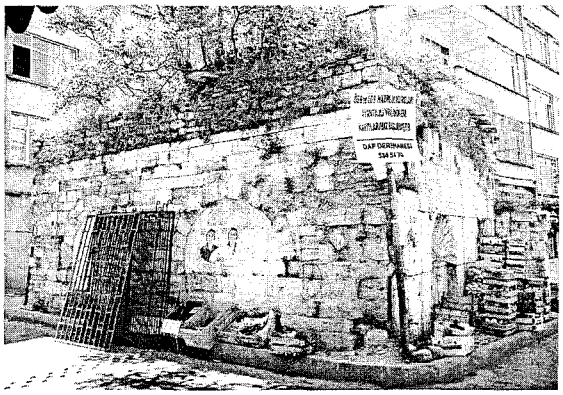

F.13 Orta Camisi'nin karşısında yer alan Orta Çeşme (2004)

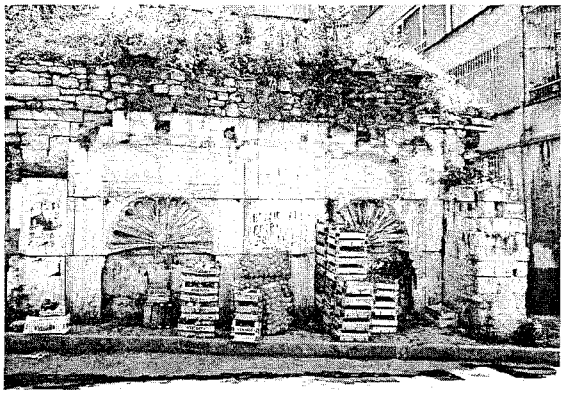

F.14 Orta Camisi'nin karşısında yer alan Orta Çeşme (2004)

F.15 Yeni Odalar alanındaki kâgir kalıntılar (A.A.E.F.A./F.no: Kb0757)

F.16 Yeni Odalar alanındaki bir çeşme (A.A.E.F.A./F.no: Kb01883)

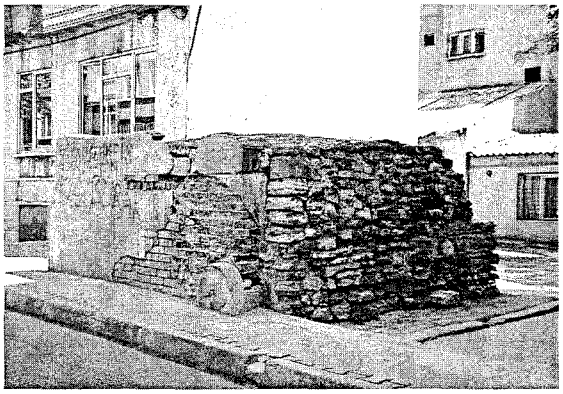

F.17 Yeni Odalar alanında günümüzde Sofular Caddesi üzerinde yer alan kâgir bir yapı kalıntısı (2004)

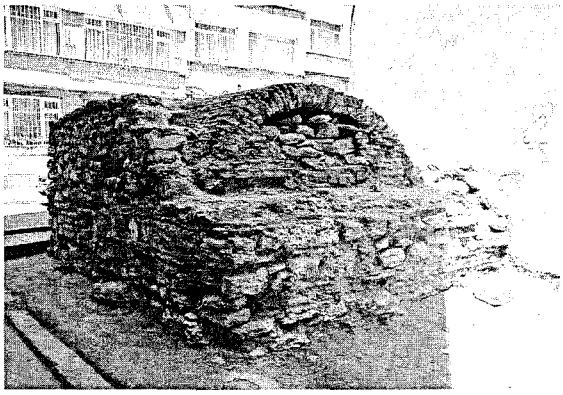

F.18 Yeni Odalar alanında günümüzde Sofular Caddesi üzerinde yer alan kâgir bir yapı kalıntısı (2004)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR

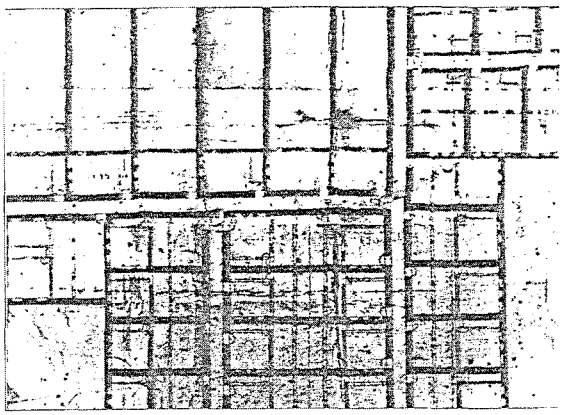

Ç.5 Tarihsiz bir Yeniçeri kışlası planı (Tanyeli, 1999)

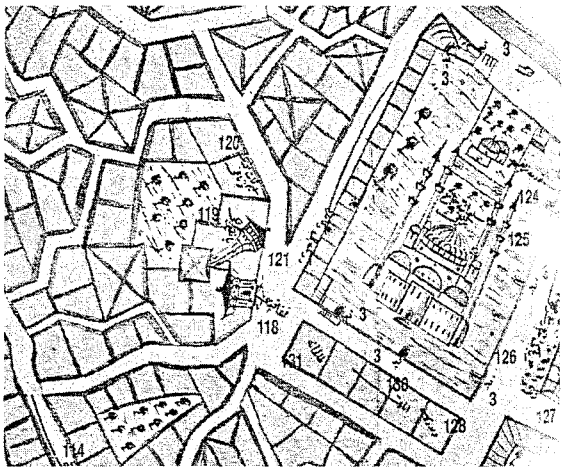

H.11 19. yüzyıl başına ait II. Bayezid'in su yolu haritasında Ağa Kapısı ve Süleymaniye Camisi: 118) *Ağa Kapısı* 119) *Yangın Köşkü* 120) *Selim Sabit Efendi'nin konağı* (Ünver, 1995)

R.4 1820'lerde Löwenhielm'in yaptığı bir resimden Süleymaniye Camisinin sağında Ağa Kapısı (Anonim, 2003: 51)

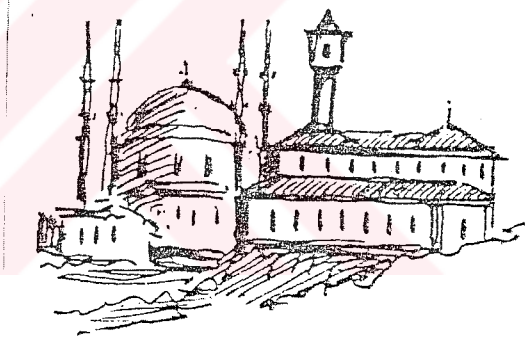

R.5 Pardoe'nın 1838 tarihli kitabından Süleymaniye Camisi ve Ağa Kapısı (Ünver, 1995: 172)

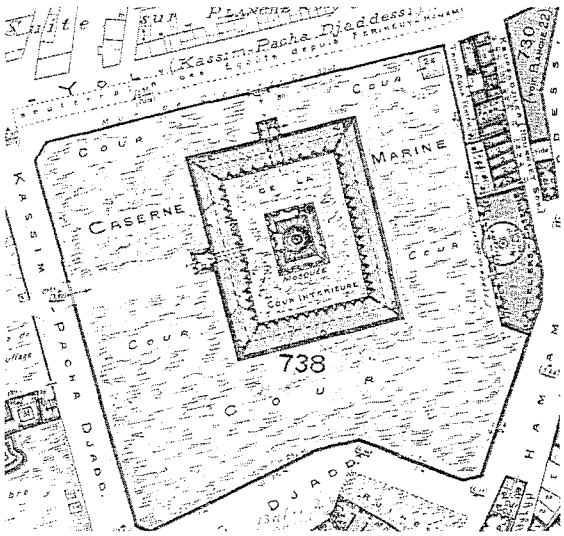

H.12 Deniz kuvvetleri için yapılan 1783 tarihli Kalyoncu Kışlası (tarihsiz yayın: 93)

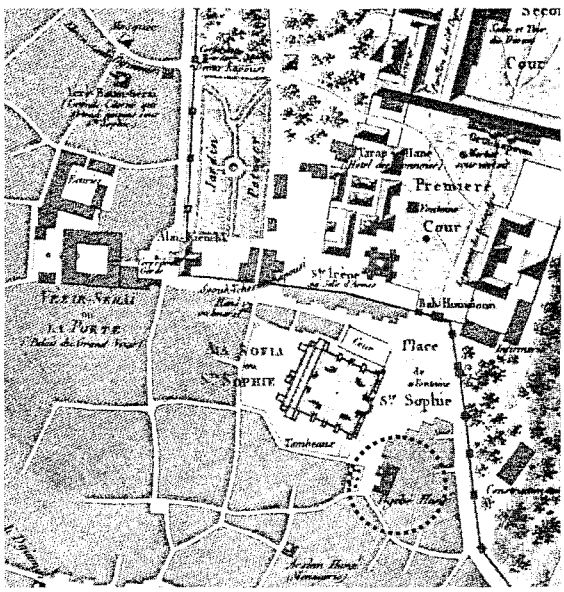

H.13 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda cebehane (Melling, 1969)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR (Tophane Topçu Kışlası)

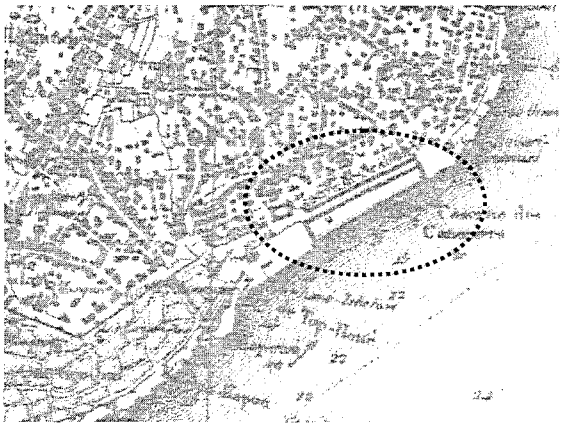

H.14 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda Tophane Topçu Kışlası (Melling, 1969)

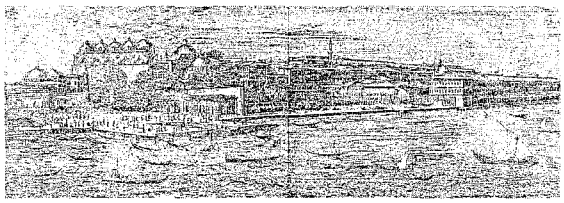

G.3 1798 tarihli gravürde Tophane Topçu Kışlası (Raif, tarihsiz)

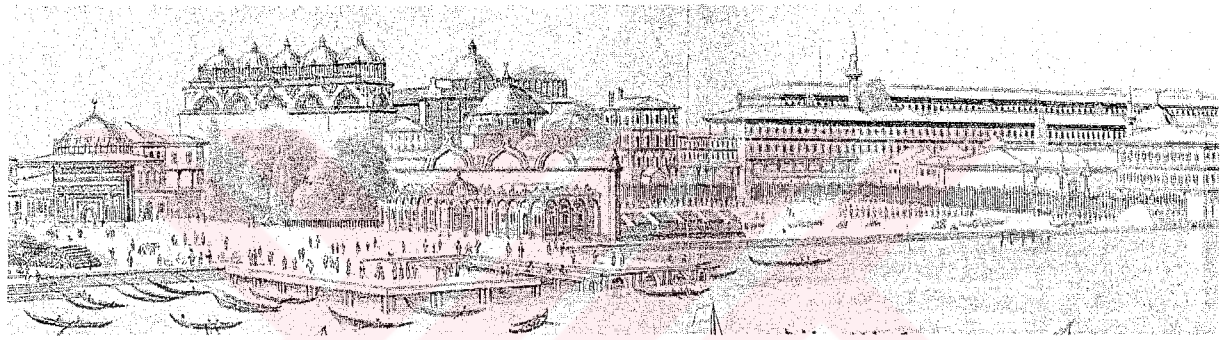

G.4 Hobhouse'un 1812 tarihli gravüründe Tophane-i Amire, Tophane Topçu ve Top Arabacıları Kışlası (Arslan, 1992: 198)

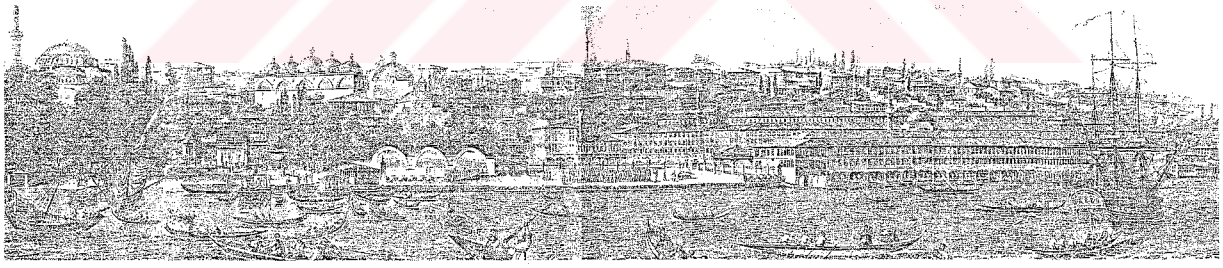

G.5 Melling'in 1819 tarihli gravüründe Tophane-i Amire, Tophane Topçu ve Top Arabacıları Kışlası (Melling, 1969)

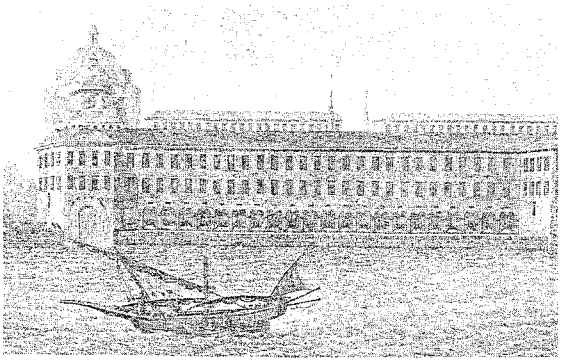

G.6 Fuhrman'ın 1824 tarihli gravüründe Tophane Topçu ve Top Arabacıları Kışlası (Arslan, 1992: 198)

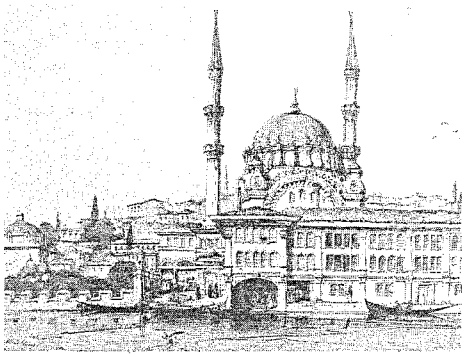

G.7 Lewis'in 1837 tarihli gravüründe Nusretiye Camisi ve Tophane Kışlası (Arslan, 1992: 70)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR

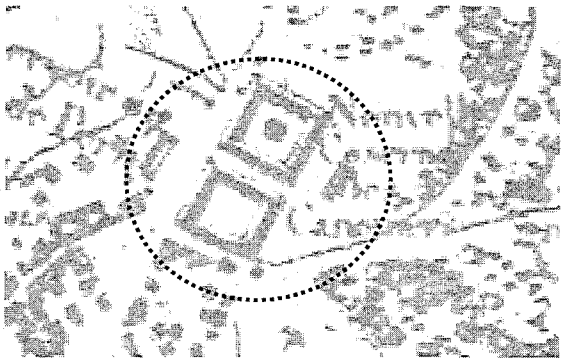

H.15 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda Taksim Topçu Kışlası (Melling, 1969)

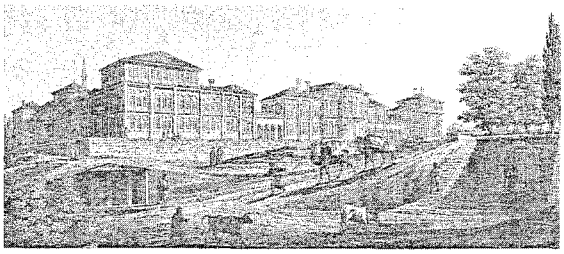

G.8 Préault'un 1817 tarihli bir gravüründe Taksim Topçu Kışlası (Arslan, 1992: 207)

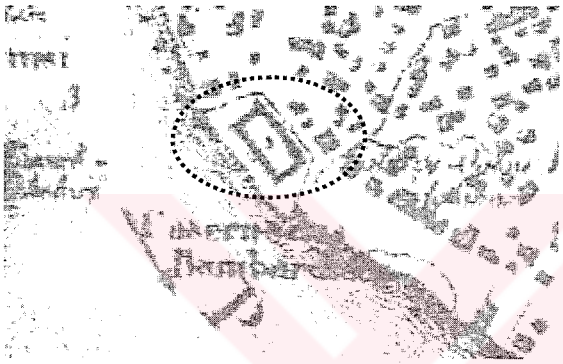

H.16 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlası (Melling, 1969)

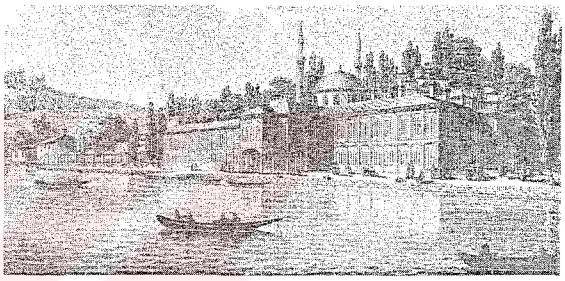

G.9 Préault'un 1817 tarihli bir gravüründe Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlası (Arslan, 1992: 201)

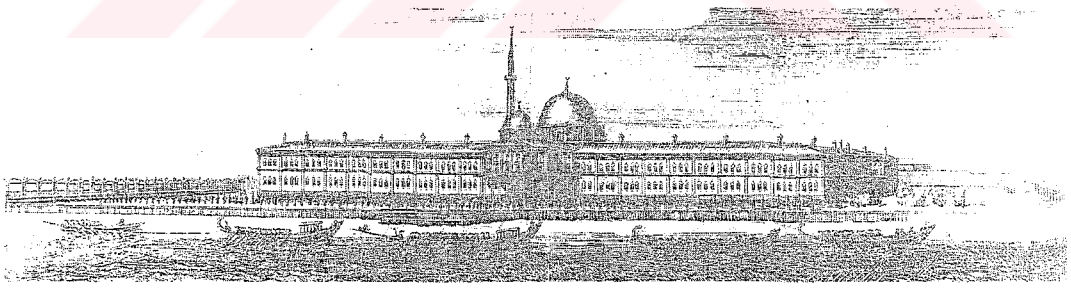

G.10 1798 tarihli bir gravürde Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlası (Raif, tarihsiz)

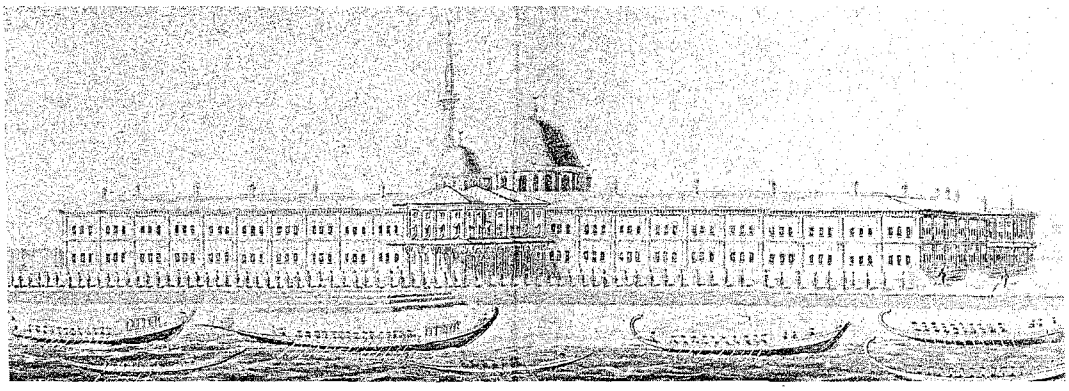

G.11 Melling'in 1819 tarihli gravüründe Humbaracı ve Lağımcı ocakları kışlası (Melling, 1969)

EK 4 KAPIKULU OCAKLARI'NA AİT ASKERİ YAPILAR

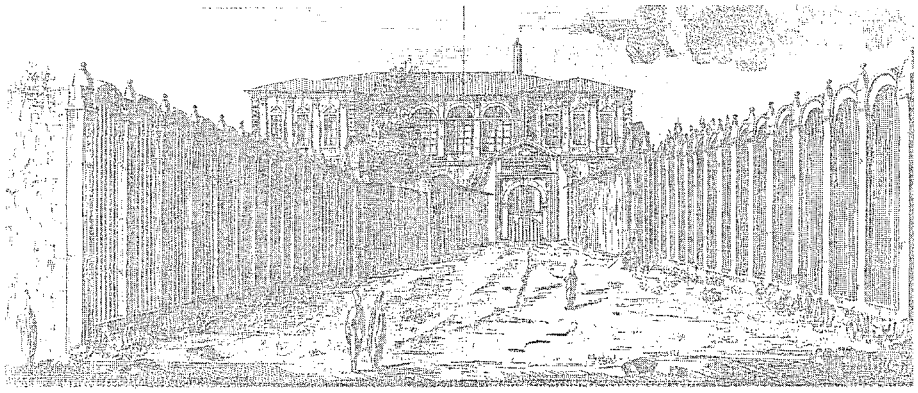

G.12 1798 tarihli gravürde Mühendishane'nin Haliç'e bakan cephesi
(Raif, tarihsiz)

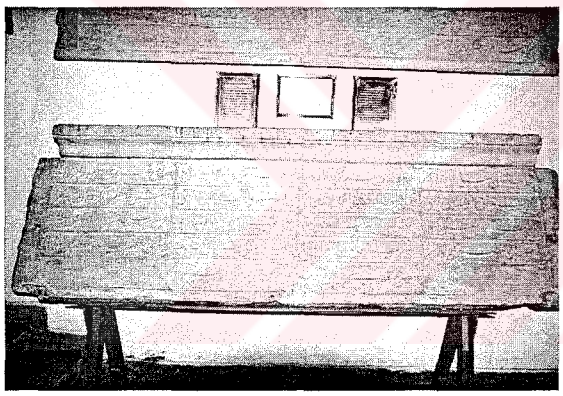

F.19 Mühendishane'nin günümüzde
Taşkışla'nın giriş holünde
sergilenen1210/1795-1796 tarihli kitabesi
(2004)

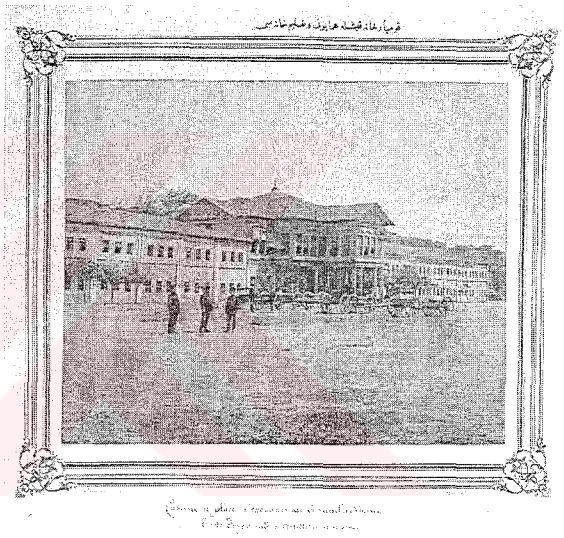

F.20 1880-1893 yılları arasında Abdullah
Frères tarafından çekilen bir
"Humbarahane"nin güney cephesi
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81908)

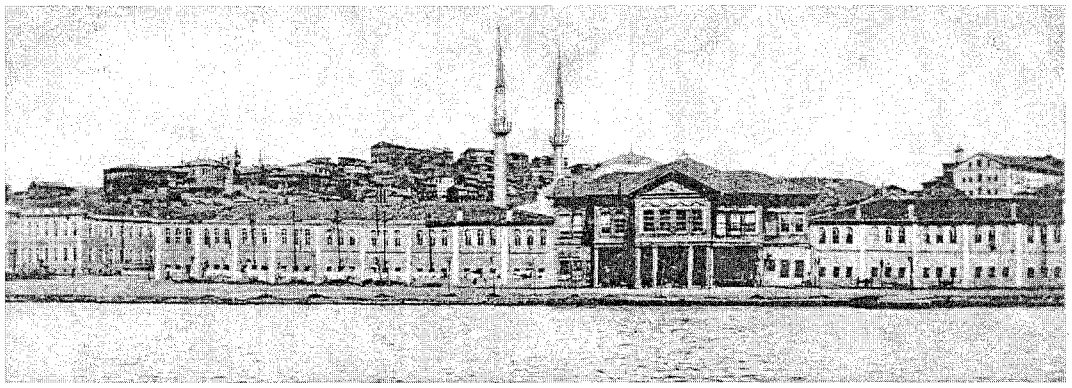

F.21 1902 tarihli bir kartpostalda sol tarafta Mühendishane ve sağda henüz yıkılmamış olan
"Humbarahane" ile orta avlusundaki günümüzde mevcut olan Mihrişah Valide Sultan
Camisi (Tahir İpsiroğlu Kolleksiyonu/Osmanlı Bankası Arşivi)

EK 5 NİZAM-I CEDİT ORDUSU'NA AİT ASKERİ YAPILAR

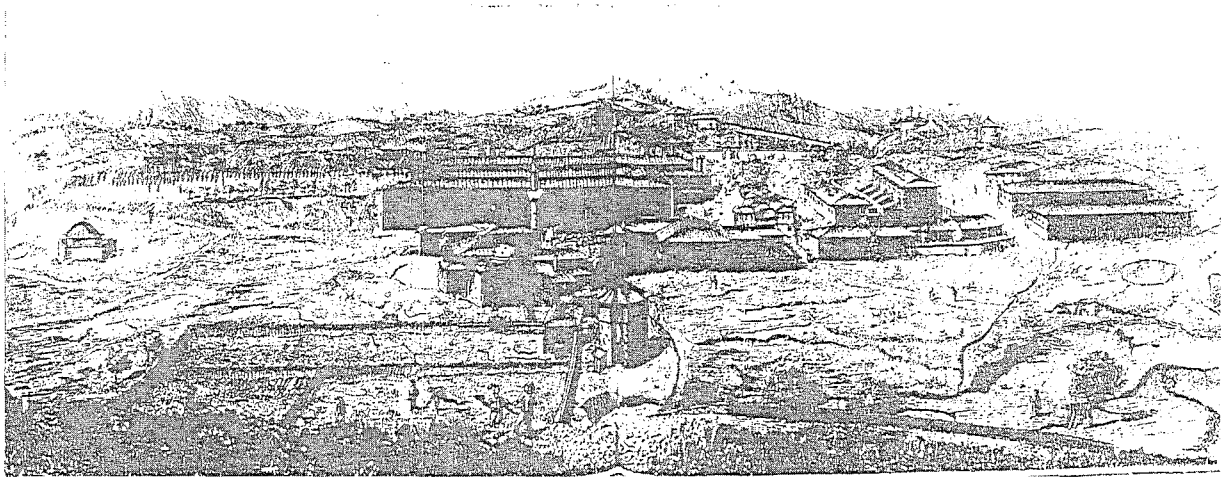

G.1 1798 tarihli gravürde Levend Çiftliği Kışlası (Raif, tarihsiz)

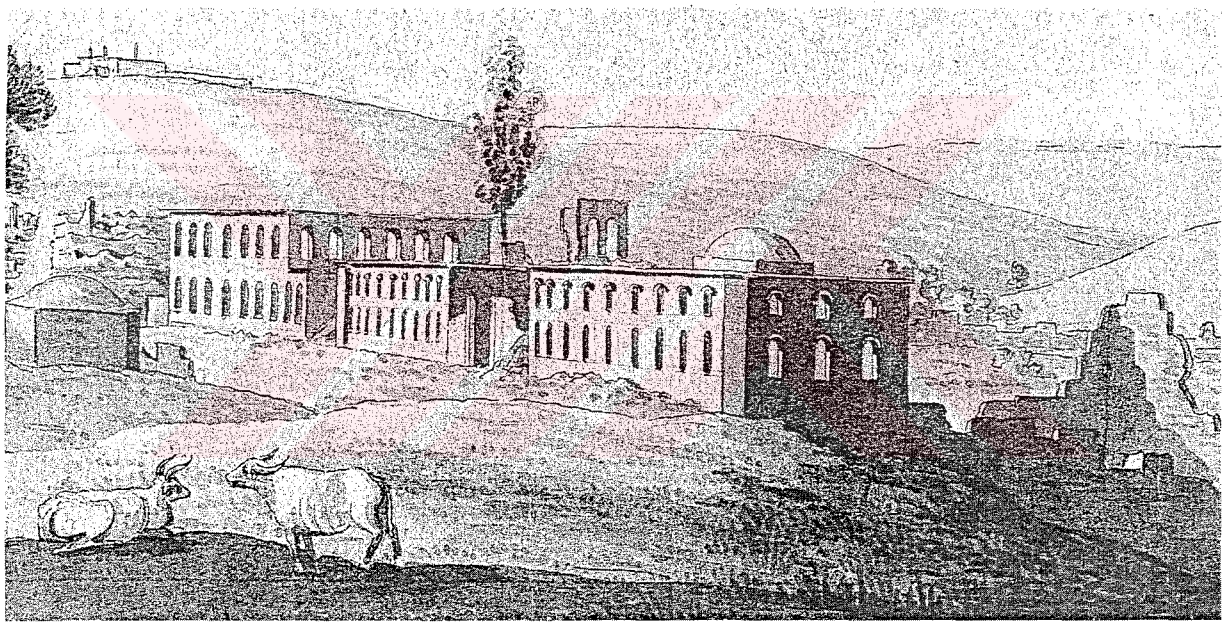

R.1 Löwenhielm'in 1824 tarihli resminden Levend Çiftliği Kışlası (Anonim, 2003: 75)

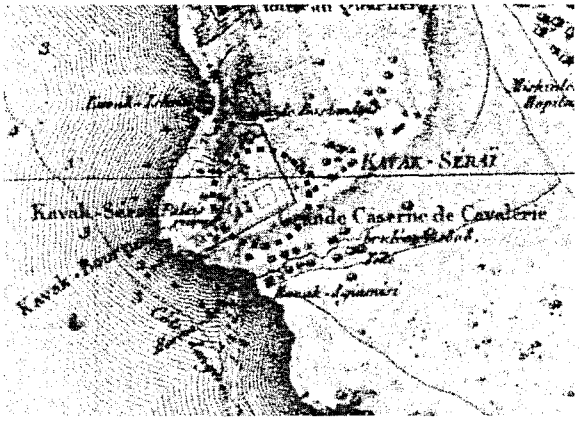

H.1 1786 tarihli Kauffer Haritası'nda Selimiye Kışlası (Melling, 1969)

Çizelge 1- YENİÇERİ KIŞLALARININ İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
1807-1808	1222	228	12689	HAT	İnşası irade edilen Dergâh-ı âli yeniçerileri kışlalarından eski odalarda kâin altmış bir kapusu Ahmed Aziz Efendi marifetile inşa ve tecdid ve defteri arz-ı atebe kılınmakla masarıfdan mütebaki matlubunun darbhaneden verilmesi hakkında.
1814-1815	1230	596	29258	HAT	Yeniçeri eski odalarında on adet kışla ve su çeşmesi ve sairenin inşasını yeniçeri ağası rica etmekle inşasına müsaade ve bina eminleri tayin olunması hakkında Defterdardan Sadarete.
1817-1818	1233	597	29309	HAT	İnşasına başlanan dört yeniçeri kışlasına gönderilecek askılar pusula mucibince tedarik ve tanzim olunduğu ve ertesi günü asılmak üzere gönderileceğine dair.
1818-1819	1234	594	29099	HAT	İnşasına memur olduğu kışlalardan inşaatı hitam bulan on bir sekban kışlasının anahtarının takdim edildiğine dair Salil Ağa'dan .....
1818-1819	1234	593	29081	HAT	Yeniçeriler için inşasına memur olduğu kışlaların inşaatı hitam bulmakla anahtarlarının takdim kılındığına dair.
1819-1820	1235	665	32364	HAT	Tamir ve inşasına memur olduğu Yeniçeri kışlaklarından dokuzuncu cemaatin kışlak ebniyesi hitam bulduğundan anahtarının takdim edildiğine dair Bina Emini Salih Ağa'dan Sadaret'e.
1826-1827	1242	313	18484	HAT	İstanbul'dan ve taşradan Mansure Askeri arasında yaşları onbeşinden aşağı olanlar ayrılıp Talimhane ittihaz olunan Acemi Kışlası'nda okutturularak Kitabet sanatı ve harb sanayii öğretilmesi hakkında, Serasker Hüseyin Paşa'dan.
Çizelge 2- TOPÇU ve TOPARABACILARI KIŞLALARININ İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
26.12.1794	15/Ca/1209		3519	C.A.T	Yanan Beyoğlu Topçular Kışlası'nın yeniden yapım giderleri*.
1802-1803	1217	271	15814	HAT	Top arabaları inşası işinin Arabacılar Kışlası inşâsına memur eski Haremeyn Mukâatacısı Mehmed Efendi'ye ihalesi hakkında.
22.12.1806	11/L/1221		26236	C.A.T	Yeniden yapılmakta olan Beyoğlu Topçu Kışlası'nın yapımı bittiğinden masrafların ödenmesi hakkında emir*.
26.12. 1806	15/L/1221		10163	C.A.T	Beyoğlu'nda yeniden yapımı emredilen Topçu Kışlası'nın yapım masrafı olarak 25 Aralık 1806 tarihine kadar peyderpey ödenen toplam 8 yük 10297,5 kuruşun Maliye hazinesine masraf olarak kaydedilmesi hakkında sadr-ı azam tarafından defterdara yazılan emir*.
1807-1808	1222		52907	HAT	Beyoğlu'nda inşa olunan Topçu Kışlası'na onbir orta topçu iskan edildiği hakkında telhis*.
1807-1808	1222		52942	HAT	Beyoğlu'nda inşa olunan Topçu Kışlası'nın anahtarları geldiği hakkında telhis**.

* Tuğlacı, 1993: 685; ** Tuğlacı, 1993: 686.

(Not: Bu kışlalar ile ilgili diğer belgeler için bkz. Ramazanoğlu, 2003: 36-40).

EK 6 1826 YILI ÖNCESİNE AİT ASKERİ YAPILARIN BOA'NDEKİ BELGELERİ

Çizelge 2- TOPÇU ve TOPARABACILARI KIŞLALARININ İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER

30.07.1811	20/B/1227	7070	C.A.	Beyoğlu'ndaki Topçu Kışlası'nın bazı yerlerinin sıvaları ile diğer kapılar üzerinde bulunan odaların, çatıları ve saçakların eski planına uygun olarak değiştirilmesi hakkında çıkan ferman üzerine keşfi mimar ağa Hafız Mehmed Emin'e havale edilmiş ve o da yanına Nikola Kalfa ile bu işte uzman birkaç mimar daha alarak durumu yerinde keşfedip kışlanın büyük kapıları üstünde olan üçgen şeklindeki sonradan çizilen saçakları kaldırarak eski planına göre değiştirmek, içinin ve dışının sıva ve renkli boyalarının başka bir renge çevrilmesi ve Kasr-ı Hümayun çıkmasının mermer tabanları kırılmış olduğundan eskisi gibi sağlam bir şekilde inşası ve kapıların iki tarafındaki odaların yenilenmesi ve diğer gerekli yerlerin onarılması için yerinde yaptığı keşif sonucu işin 46526 kuruşa çıkacağını tesbit ettiğinden tamiratın Divan-ı Hümayun memurlarından Ethem efendi gözetiminde yaptırılması hakkında emir*.
28.02.1814	08/Ra/1229	21126	C.A.T	Beyoğlu Topçu Kışlası'nın hassa baş mimarı Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından keşfe göre onarılması hakkında emir**.
12.12.1817	02/S/1233	24161	C.A.	Beyoğlu ve Tophane'deki Topçu kışlalarının onarımının kendisine ihale edilmiş olduğunu bildiren Topçubaşı Mehmed Ağa'ya adı geçen binaların onarım keşfi bedeli olan 21.258 kuruşa *mahsub* edilmek şartıyla Hazine-i Amire'den 2.500 kuruş verilmesi hakkında emir*.
02.04.1818	25/Ca/1233	321	C.A.T	Tophane-i Amire'deki Dergah-ı Ali Topçu kışlalarının, Beyoğlu'ndaki süvari kışlalarının su yollarının padişahın fermanı gereğince mimar ağa gözetiminde, yetkili kişilerden oluşan Komyanos, Nikola, ve Marki kalfaların da katılmalarıyla yapılan keşfe uygun olarak onarılmaları hakkında emir**.
31.05.1819	05/Ş/1234	34217	C.A.T.	Beyoğlu Topçu Kışlası ile su yollarının ve süvari ahırlarının onarımları hakkında emir***.
1825-1826	1241	18341	HAT	Asakirin iskânı için mahal taharrı edilerek Sultanahmed Camii civarında Arabacılar Kışlağı istihbar edilerek bilmuayene bir Binbaşı askeriyle istiab edebileceğinden derunundaki hayvanlara Tahtırevancı neferat ve arabaların civarındaki Yoğurtcu Kârhanesi'ne nakli hakkında Serasker Hüseyin Paşa ve Nazır Saib Efendi'nin takriri ve arz.

Çizelge 3- HUMBARACI KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER

1795-1796	1210	201	10359	HAT	Humbaracı Kışlası derunundeki odaların tahliyesiyle alât-ı hendesiye'nin Avrupa misüllü imal ve inşası Humbaracı Ocağı Nazırı Beyşehirli Mustafa Bey takririyle beyan edildiğine ve şimdiyedek yapılan alât-ı handesiye zarfla nezdinde bulunduğundan takrirle.

Çizelge 4- LEVEND ÇİFTLİĞİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER

1790-1791	1205	272	15928	HAT	Sadr-ı sabık müteveffa Hasan Paşa'nın borcunun haremi tarafından verilmesi, Levent Çiftliği masrifetininde Padişah tarafından verileceği hakkında irade.
1790-1791	1205	202	10448	HAT	Levend Çiftliği'nde muhasara metrisi bakıyyesini neferata göstermek için dört tabyalı bir küçük kale inşa ve muhasara metrisleri hazır olduğuna dair.
1795-1796	1210	199	10099	HAT	Rusyalının Bender karşısında askerine talimler yaptırdığı, Levend Çiftliği'nde de Şahin Mustafa tarafından Şiş'de gördüğü gibi metrisler kazdırılıp tabyalar, yapılarak topların tabiye edileceği hakkında.

* Tuğlacı, 1981: 342; ** Tuğlacı, 1993: 686; *** Tuğlacı, 1993: 687.

Çizelge 4- LEVEND ÇİFTLİĞİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
1796-1797	1211	205	10754	HAT	Muallim askere kale muhasarası fennini talim için Levend Çifliği'nde inşa olunan sığır kale ile etrafındaki metrisler resminin ve bu babdaki takririn takdim kılındığına dair.
1800-1801	1215	135	5565	HAT	Levend Çiftliği'nde ebniye ve duvarların ve kasırların tamiri için mimar ağanın keşf yapmasına dair.
1826-1827	1242	595	29199	HAT	Davutpaşa ve Levend çifliği ve Rami kışlaları ile Edirne, Konya ve sair yerlerde yapılacak kışlalara bina emini tayin olunması muvafık olan zatların bildirildiğine dair.
23.12.1851	29/S/1268	48	92	A.}MKT.MVL.	Levend Çiftliği'nden Taksim'e kadar olan su yollarının tamiri.
09.05.1865	14/Z/1281	331	72	A.}MKT.MHM.	Levend Çiftliği'nde inşa olunacak kasr masrafının ödenmesi.
	?	40	75	Y.PRK.HH.	Levend Çiftliği civarında şehzadelere ait inşa olunan kasrın işçilerinin ebniyesi masrafları.
	?	142	247	Y.EE.	Levend Çiftliği arazisi hududunun muayenesi için Teftiş Mahkemesi'nden de bir kişinin katılmasına ilişkin Dar Şura Azası Ahmed imzalı ariza.
Çizelge 5- LEVEND ÇİFTLİĞİ KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1795-1796	1210	195	9759	HAT	Levend Çifliği'nde mevcud zabitan ve neferatın mikdarını gösterir.
1797-1798	1212	257	14762	HAT	Levend Çiftliği efradının Kağıthane'de yapacakları talimde bulunacaklarına ve mehâret gösterenlere bahşişler verileceği ve Topcu Ocağı'nda da böyle yapılması için Topcubaşı'ya tenbihât yapılacağına dair.
1799-1800	1214	268	15625	HAT	Devleti tarafından avdete israr eden talim-i asekire memur İngliz Jenerali Kalerin, Reis Efendi tarfından ikna ve hedaya ile taltif ve Dersaadet'te alakonmuş olmakla orduyamı irsal, Levend çiftliğindemi memûr edilmesi hakkında.
1805-1806	1220	110	4356/.B	HAT	Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nın nizamına dair.
1806-1807	1221	91	3712	HAT	Levend Çiftliği askerleri hakkındaki kara mazbatasının takdimine dair.
19.07.1864	15/S/1281	306	46	A.}MKT.MHM.	Askerlerin talimgahı için alınmak istenen Levend Çiftliği'nin bedeli olan meblağın Nizamiye Hazinesi'nin tertibatı fazlasından olmak üzere Maliye Hazinesi'nden tesviyesi.
22.05.1904	06/Ra/1322	260	40	Y.MTV.	Ahmed Bey veresesinin Levend Çiftliği için bir Rusyalıdan aldıkları pey akçesinin Hazinece tesviyesi.
26.01.1905	20/Za/1322	270	112	Y.MTV.	Müteveffa Ahmed Bey veresesinin satmak istedikleri Levend Çiftliği'nden dolayı Hacı Baba Mahmudof'a olan borçlarının tesviyesi lüzumu.
14.03.1905	07/M/1323	500	32	Y.A.HUS.	Madam Ferger'in Levent Çiftliği ve Zincirlikuyu Caddesi'ndeki arsasının fuzuli işgali.
18.02.1907	05/M/1325	295	19	Y.MTV.	Levend Çiftliği civarında Madam Fevker'e aid olduğu iddia edilen arsanın Hazine'ce mübayaası.
16.09.1907	08/Ş/1325	302	35	Y.MTV.	Ahmet Bey veresesinin tasarruf iddiasıyla satmak istedikleri. Levend Çiftliği karşılığında bir Rusyalıdan aldıkları meblağın hazinece Rusyalıya tesviyesi.
22.02.1908	19/M/1326	306	129	Y.MTV.	Almanyalı Madam Ferger'in Levend Çiftliği yakınındaki arsasının Hazine-i Hassa'ca alınması hakkında.
18.08.1908	21/B/1326	524	96	Y.A.HUS.	Almanya tebeasından Madam Ferker'in Zincirlikuyu'daki arsası.

EK 7 İNŞAAT ve İSTİHKAM DAİRESİ ile İLGİLİ BELGELER

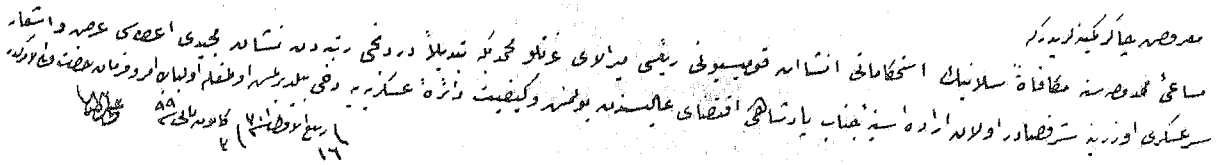

B.1 Selanik'teki İstihkâm ve İnşaat Komisyonu başkanına nişan verilmesi ile ilgili 16 Ra 1301/14-01-1884 tarihli bir belge (BOA/İ.D., no: 71994)

Mâ-beyn-i Hümâyûn
Baş Kitâbet-i Husûsî

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
Mesâî-i memdûhesine mükâfâten Selanik istihkâmâtı inşâât komisyonu reîsi mîr-alây izzetlü Mehemmed Bey'e tebdîlen 4. rütbeden nişân-ı mecîdî i'tâsı arz ve iş'âr ser-askerî üzerine şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâd-şâhî iktizâ-yı âliyyesinden bulunmuş ve keyfiyyet-i dâiren askerîyeye dahi bildirilmiş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazreti men leh-ül-emrindir
fî 16 Rebî-ül-evvel sene (1)301 fî 2 Kânûn-ı sânî sene (12)99
Ali Rıza

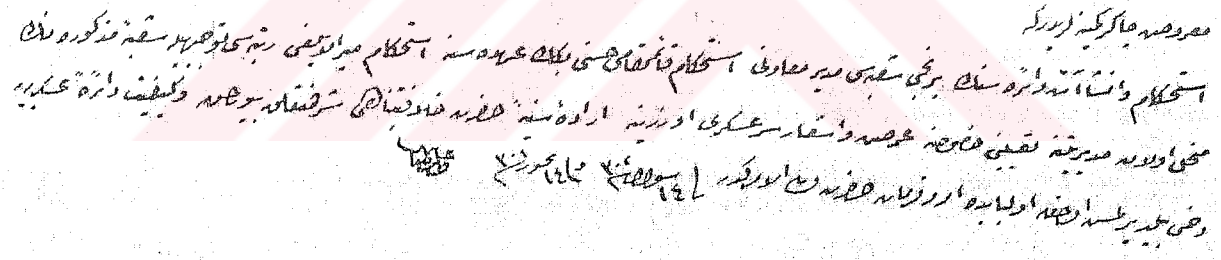

B.2 İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin idarî personelinin tayinleri ile ilgili 14 L 1302/27-07-1885 tarihli bir belge (BOA/İ.D., no: 75612)

Mâ-beyn-i Hümâyûn
Baş Kitabet-i Resmiyye

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
İstihkâm ve inşâât dâiresinin birinci şu'besi müdîr muâvini istihkâm kaim-makamı Hüsnü Bey'in uhdesine istihkâm mîr-alâylığı rütbesi tevcîhiyle şu'be-i mezkûrenin münhall olan müdîriyyetine ta'yînini husûsuna arz ve iş'âr ser-askerî üzerine irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-müteallik buyrulan ve kifâyet dâire-i askerîyeye dahi buyrulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyy-ül-emrindir
fî 14 Şevval sene (1)302 fî 14 Temmuz sene (1)301
Ali Rıza

EK 7 İNŞAAT ve İSTİHKAM DAİRESİ ile İLGİLİ BELGELER

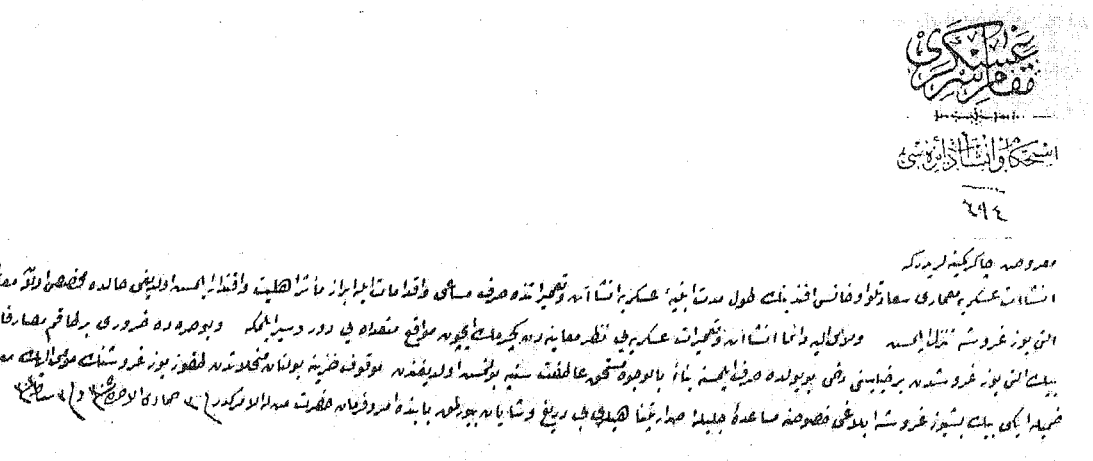

B.3 Askerî inşaat mimarı Ohannes Efendi'nin çalışmaları ile ilgili 03 C 1305/15-02-1888 tarihli bir belge (BOA/İ.D., no: 84038)

Makam-ı Ser-askerî
İstihkâm ve İnşâât Dâiresi 494

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
İnşâât-ı askeriyye mi'mârı saâdetlü Ohannes Efendinin tûl-i müddet ebniye-i askeriyye inşâât ve ta'mîrâtında sarf-ı mesâî ve ikdâmât ile ibrâz-ı müessir-i ehliyyet eylemiş olduğu hâlde muhassas olan maâşı bil'âhire bin altı yüz guruşa tenzîl eylemiş ve mûmâ-ileyh dâimâ inşâât ve ta'mîrat-ı askeriyyeyi nazar-ı muâyeneden geçirmek için mevâki'-i mezkûreyi devr ve seyr eylemeye ve bu sırada zarûrî bir takım masârifâta mecbûr olub mezkûr bin altı yüz guruşdan bir haylisini dahi bu yolda sarf eylemesine binâen bi-l-vücûh müstahikk âtıfet-i seniyye bulunmuş olduğundan mevkuf-ı hazîne bulunan münhallâttan dokuz yüz guruşunun mûmâ-ileyhin maâş-ı hâlisi üzerine zammıyla iki bin beş yüz guruşa iblâğı husûsuna mâide-i celîle-i sadâret-penâhîleri bî-dirîg ve şâyân buyrulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men leh-ül- emrindir
fi 3 Cemâzi-yel-âhir sene (1)305 ve fi 3 Şubat (1)303 Ser-asker bende Ali Saib Paşa

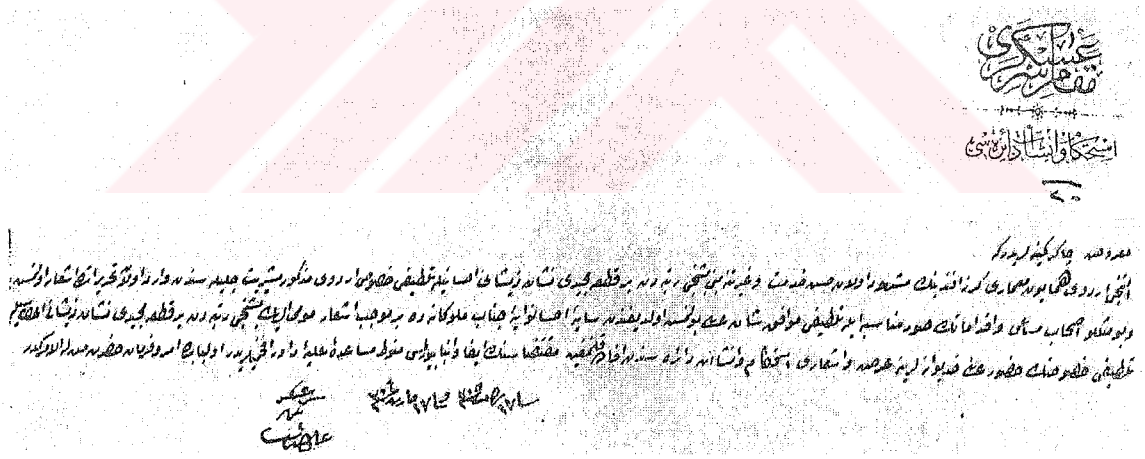

B.4 Altıncı Ordu mimarı Kerz Efendi'ye nişan verilmesi ile ilgili 17 B 1305/20-03-1888 tarihli bir belge (BOA/İ.D., no: 84852)

Makam-ı Ser-askerî
İstihkâm ve İnşâât Dâiresi 20

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
Altıncı ordû-yi hümâyûn mi'mârı Kerz Efendinin meşhûr olan hüsn-i hidmet ve gayretine mebnî beşinci rütbeden bir kıt'a mecîdî nişân-ı zî-şânı ihsânıyla taltîfi husûsu ordu-yı mezkûr müşîriyyet-i celîlesinden vârid olan tahrîrâtda iş'âr olunmuş ve bu misillû ashâb-ı mesâî ve ikdâmâtın suver-i münâsibe ile tatbîki muvaffık şân-ı âlî bulunmuş olduğundan sâye-i ihsân-vâye-i cenâb-ı mülûk-ânede ber-mûcibi iş'âr mûmâ-ileyhin beşinci rütbeden bir kıt'a mecîdî nişân-ı zî-şânı i'tâ'sıyla taltîfi tatbîkî husûsunun huzur-ı âlî-i hıdîv-ânelerine arz ve iş'âr-ı istihkâm ve inşâât dâiresinden ikame kılınmağın muktezâsının îfâ ve inbâ' buyrulmuş menût-ı müsâade-i âliyye-i dâver-i efhâmileridir ol bâbda emr ü fermân hazret-i men leh-ül-emrindir
fi 17 Receb sene (1)305 fi 17 Mart sene (1)304 Ser-asker Ali Sâib Paşa

EK 7 İNŞAAT ve İSTİHKAM DAİRESİ ile İLGİLİ BELGELER

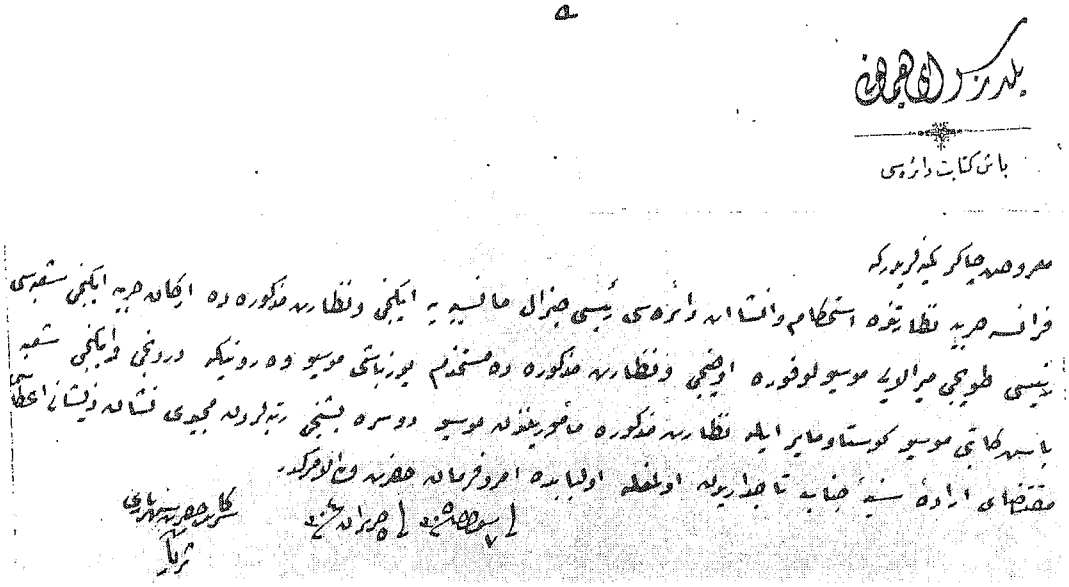

B.5 Fransa İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin idarî personeline verilen Osmanlı nişanları ile ilgili 07 L 1305/17-06-1888 tarihli bir belge (BOA/İ.D., no: 85126)

Yıldız Serây-ı Hümâyûnu
Baş Kitâbet Dâiresi

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
Fransa Harbiyye Nezâretinde istihkâm ve inşâât dairesi reîsi Ceneral Mansiyeye (?) *ikinci ve nezâret-i mezkûrede erkân-ı harbiyye ikinci şu'besi reîsi topçu mîr-alâyı Mösyö Lö Fore* (?) *üçüncü ve nezâret-i mezkûrede müstahdem yüzbaşı Mösyö Veronike* (?) *dördüncü ve ikinci şu'be baş kâtibi Mösyö Gustav Mayer* (?) *ile nezâret-i mezkûre me'mûrîninden Mösyö Dö Sere* (?) *beşinci rütbelerden mecîdî nişân-ı zî-şân i'tâsı muktezâ-yi irâde-i seniyye cenâb-ı tâc-dârîden olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyy-ül-emrindir*
fi 7 şevval sene (1)305 fi 5 Haziran sene (1)304
Ser kâtibi hazret-i şehr-yâri Süreyyâ

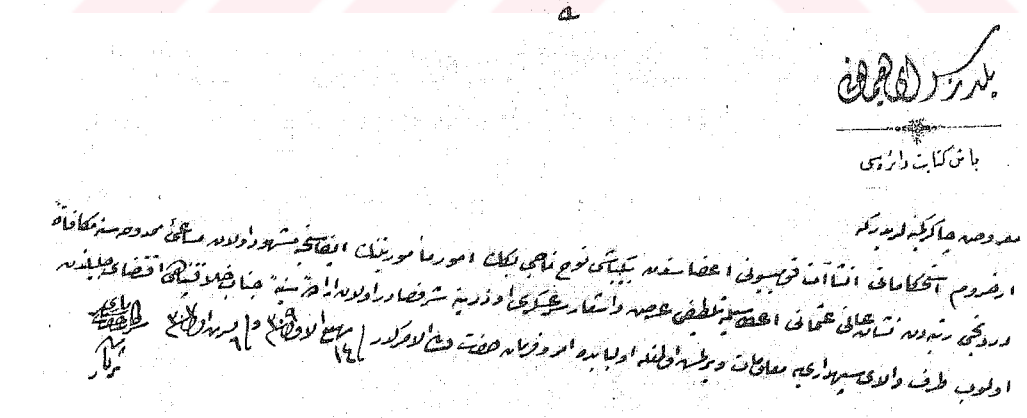

B.6 Erzurum İstihkâm ve İnşaat komisyonu üyesi binbaşı Nuh Naci Bey'e nişan verilmesi ile ilgili 14 Ra 1309/18-01-1891 tarihli bir belge (BOA/İ.D., no: 97686)

Yıldız Serây-i Hümâyûnu
Baş Kitâbet Dâiresi

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
Erzurum istihkâmât-ı inşâât komisyonu a'zâsından binbaşı Nuh Naci Beyin umûr-i me'mûriyyetinin ifâsınca meşhûr olan mesâî-i memdûhesini mükâfâten 4. rütbeden nişân-ı âlî-i Osmânî îzâ'sıyla tatbîkî arz ve iş'ârı ser-askerî üzerine şeref-sudûr olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî iktizâ-yı celîlinden olub taraf-ı vâlâ-yı sipeh-sâlârî malûmât verilmiş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyy-ül-emrindir
fi 14 Rebî-ül-evvel sene (1)309 ve fi 6 Teşrîn-i evvel sene (1)307
Ser kâtibi hazret-i şehr-yâri Süreyyâ

EK 7 İNŞAAT ve İSTİHKAM DAİRESİ ile İLGİLİ BELGELER

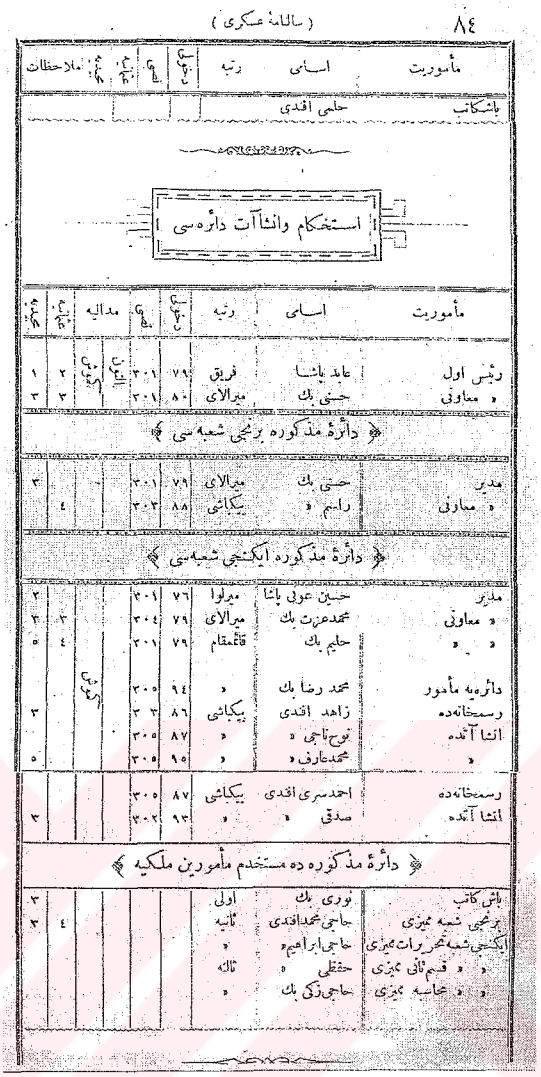

٨٤ (سالنامهٔ عسکری)

مأموریت	اسامی	رتبه						ملاحظات
باشکاتب	حلمی افندی							

استحکام وانشاآت دائره سی

مأموریت	اسامی	رتبه			مدالیه			
رئیس اول	عابد پاشا	فریق	٧٩	٣٠١			١	١
» معاونی	حسنی بك	میرالای	٨٠	٣٠١			٣	٣
﴿ دائرهٔ مذکوره برنجی شعبه سی ﴾								
مدیر	حسنی بك	میرالای	٧٩	٣٠١				٣
» معاونی	راسم »	یکباشی	٨٨	٣٠٢				٤
﴿ دائرهٔ مذکوره ایکنجی شعبه سی ﴾								
مدیر	حسین عوی پاشا	میرلوا	٧٦	٣٠١				٢
» معاونی	محمد عزت بك	میرالای	٧٩	٣٠٤			٣	٣
» »	حلیم بك	قائمقام	٧٩	٣٠١			٤	٥
دائره مأمور	محمد رضا بك	»	٩٤	٣٠٥				
رسمخانه ده	زاهد افندی	یکباشی	٨٦	٣٠٣				٣
انشا آنده	نوح ناجی »	»	٨٧	٣٠٥				
»	محمد عارفی »	»	٩٥	٣٠٥				٥
رسمخانه ده	احمد سری افندی	یکباشی	٨٧	٣٠٥				
انشا آنده	صدقی »	»	٩٣	٣٠٢				٣
﴿ دائرهٔ مذکوره ده مستخدم مأمورین ملکیه ﴾								
باش کاتب	نوری بك	اولی						٣
برنجی شعبه ممیزی	حاجی محمد افندی	ثانیه					٤	٣
ایکنجی شعبه تحریرات ممیزی	حاجی ابراهیم »	»						
» » قسم ثانی ممیزی	حفظی »	ثالثه						
» » محاسبه ممیزی	حاجی زکی بك	»						

Me'mûriyyet	Esâmî	Rütbe	Duhûlü	Nasbı	Madalya	Osmâniyye	Mecîdiyye
Reîs-i evvel	Abid Paşa	Ferîk	79	301	Altın /gümüş	2	1
Reîs muâvini	Hüsnü Bey	Mîr-alây	80	301	-	3	3
Dâire-i mezkûre-i birinci şu'besi							
Müdîr	Hüsnü Bey	Mîr-alây	79	301	-	-	3
Müdîr muâvini	Rasim Bey	Binbaşı	88	303	-	4	-
Dâire-i mezkûre-i ikinci şu'besi							
Müdîr	Hüseyin Avni Paşa	Mîr-livâ	76	301	-	-	2
Müdîr muâvini	Mehmed İzzet Bey	Mîr-alây	79	304	-	3	3
Müdîr muâvini	Halim Bey	Kaim-makam	79	301	-	4	5
Dâireye me'mûr	Mehmed Rıza Bey	Kaim-makam	94	305	Gümüş	-	-
Resmhânede	Zahid Efendi	Binbaşı	86	303	-	-	3
İnşââatta	Nuh Naci Efendi	Binbaşı	87	305	-	-	-
İnşââtta	Mehmed Arif Efendi	Binbaşı	95	305	-	-	5
Resmhânede	Ahmed Sırrı Efendi	Binbaşı	87	305	-	-	-
İnşââtta	Sıdkı Efendi	Binbaşı	93	302	-	-	3
Dâire-i mezkûrede müstahdem me'mûrîn-i mülkiyye							
Başkâtib	Nuri Bey	evvelî	-	-	-	-	3
Birinci şube mümeyyizi	Hacı Mehmed Efendi	sâniye	-	-	-	4	3
2.Şube tahrîrât-ı mümeyyizi	Hacı İbrahim Efendi	sâniye	-	-	-	-	-
2.Şube kısm-ı sânî mümeyyizi	Hıfzı Efendi	sâlise	-	-	-	-	-
2. Şube muhâsebe mümeyyizi	Hacı Zeki Bey	sâlise	-	-	-	-	-

B.7 1306/1890-1891 tarihli "*Sâl-nâme-i Askeriyye*" de İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin birimleri ve idarî personeli (1306: 84-85)

EK 7 İNŞAAT ve İSTİHKAM DAİRESİ ile İLGİLİ BELGELER

استحكام و انشـآت دائرەسى

مأموريت	اسامى	رتبه	دخول	٢ نجى شعبه‌سنه‌ده تكرار رتبه ايتمك	عثمانى	جديدى	ملاحظات
رئيس	حسين پاشا	فريق	٧٦	٣١٠	٢	٢	فخرى ياوران حضرت شهريارىدن ، التون كردەدر ، مصتابع ، مدالياەلرى حاوزدر
مفتش	حسنى «	ميرلوا	٨٠	٣٠٦	٣	٣	
باش كاتب	شكرى بك	متمايز				٤	

برنجى شعبه‌سى

مدير	حسنى پاشا	ميرلوا	٧٩	٣٠٦		٢	صنايع مدالياەسى
معاون	راسم بك	يكباشى	٨٨	٣٠٣	٤		

ايكنجى شعبه‌سى

معاون	عزت پاشا	ميرلوا	٧٩	٣٠٩	٢	٣
معاون	حليم بك	ميرالاى	٧٩	٣٠٦	٤	٣

امور انشائيه عسكريه‌ده مستخدم امرا وضابطان

رضا	بك	ميرالاى	٩٤	٣١٠		٣	فخرى ياور ، كوش امتياز مدالياەسى حاوزدر
صدقى	«	قائممقام	٩٣	٣٠٨	٤	٣	كوش امتياز مدالياەسى
جلال	«	يكباشى	٨٨	٣١٠			
زاهد	افندى	«	٨٦	٣٠٣		٣	
محمد عارف	«	«	٩٥	٣٠٥		٥	افتخار مدالياەسى
حسن	«	«	٩٣	٣٠٥	٤	٤	كوش امتياز «
احمد سرى	«	«	٨٧	٣٠٥			استحكام
كاظم	«	«	٩٥	٣٠٨			صنايع «
رشيد	«	«	٨٤	٣٠٩			
خليل	«	الاى امينى		٣٠٢			متقاعد
صادق	«	«	٩٦	٣٠٤			
غالب	«	قول اغاسى	٩٦	٣٠٩		٤	استحكام
حسين حسنى	«	«	٩٥	٣٠٧			«
واجد	«	«	٩٩	٣٠٧			
جمال	«	«	٨٤	٣٠٨			
ياالدين	«	«	٩٧	٣٠٤			
عثمان	«	«	٩٤	٣٠٤			
مصطفى جلال الدين	«	«	٨٧	٣٠٢			
جعفر	«	«	٩٦	٣٠٨			
غالب	«	«	٧٩	٣٠٢			
ولى	«	«	٨٦	٣٠٩		٥	
حمدى	«	«	٩٣	٣٠٢			
على رضا	«	«	٩٠	٣٠٢			
سليم	افندى	«	٨٨	٣٠٢			
[illegible]	«	«	٩٥	٣٠٩			

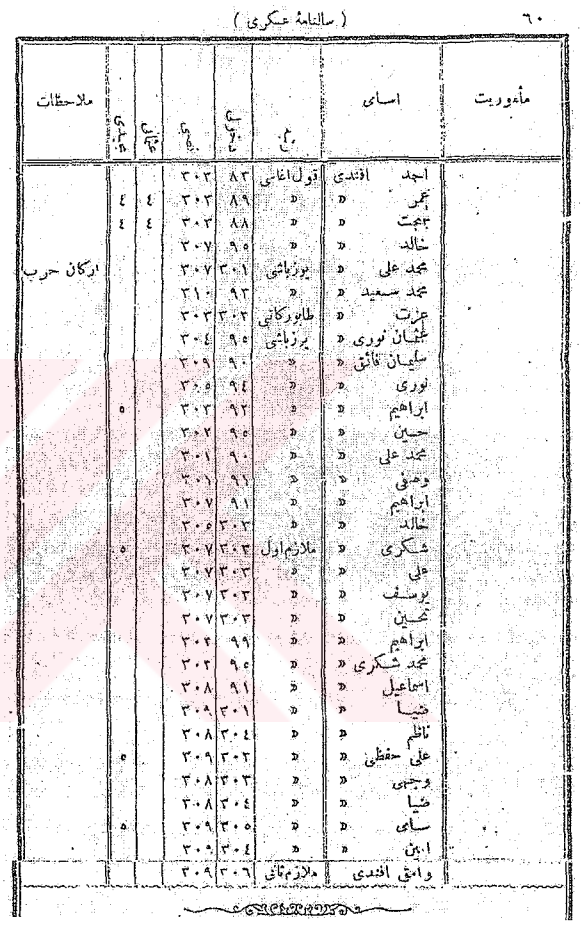

٦٠ (سالنامهٔ عسكرى)

مأموريت	اسامى	رتبه	دخول	٢ نجى شعبه‌سنه‌ده تكرار رتبه ايتمك	عثمانى	جديدى	ملاحظات
	احمد افندى	قول اغاسى	٨٣	٣٠٣			
	عمر «	«	٨٩	٣٠٣	٤	٤	
	حمدت «	«	٨٨	٣٠٣	٤	٤	
	خالد «	«	٩٥	٣٠٧			
	محمد على «	يوزباشى	٣٠١	٣٠٧			اركان حرب
	محمد سعيد «	«	٩٣	٣١٠			
	عزت «	طابوركاتبى	٣٠٢	٣٠٣			
	عثمان نورى «	يوزباشى	٩٥	٣٠٤			
	سليمان فائق «	«	٩٠	٣٠٩			
	نورى «	«	٩٤	٣٠٥			
	ابراهيم «	«	٩٢	٣٠٣		٥	
	حسين «	«	٩٥	٣٠٢			
	محمد على «	«	٩٠	٣٠١			
	وهبى «	«	٩١	٣٠١			
	ابراهيم «	«	٩١	٣٠٧			
	خالد «	«	٣٠٣	٣٠٥			
	شكرى «	ملازم اول	٣٠٣	٣٠٧		٥	
	على «	«	٣٠٣	٣٠٧			
	يوسف «	«	٣٠٣	٣٠٧			
	محسين «	«	٣٠٣	٣٠٧			
	ابراهيم «	«	٩٩	٣٠٢			
	محمد شكرى «	«	٩٥	٣٠٢			
	اسماعيل «	«	٩١	٣٠٨			
	ضيا «	«	٣٠١	٣٠٩			
	ناظم «	«	٣٠٤	٣٠٨			
	على حفظى «	«	٣٠٣	٣٠٩		٥	
	وجيهى «	«	٣٠٣	٣٠٨			
	ضيا «	«	٣٠٤	٣٠٨			
	سامى «	«	٣٠٥	٣٠٩		٥	
	ابين «	«	٣٠٤	٣٠٩			
	وامق افندى	ملازم ثانى	٣٠٦	٣٠٩			

B.8 1311,1312/1895-1897 tarihli "*Sâl-nâme-i Askeriyye*" de İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin birimleri ve idarî personeli (1311,1312: 58-61)

EK 7 İNŞAAT ve İSTİHKAM DAİRESİ ile İLGİLİ BELGELER

Me'mûriyyet	Esâmî	Rütbe	Duhûlü	92 senesinden sonra terfî'-i rütbe edenler	Osmânî	Mecîdî	Mülâhazât
Reîs	Hüseyin Paşa	Ferîk	76	310	2	2	Fahrî yâverân hazret-i şehr-yârîden, altun ***Girid, sanâyi'***, madalyalarını hâizdir
Müfettiş	Hüsnü Paşa	Mîr-livâ	80	306	3	3	-
Baş kâtib	Şükrü Bey	Mülemâyiz	-	-	-	4	-
Birinci şu'besi							
Müdîr	Hüsnü Paşa	Mîr-livâ	79	306	-	2	***sanâyi'*** madalyası
Muâvin	Rasim Bey	Binbaşı	88	303	4	-	-
İkinci şu'besi							
Muâvin	İzzet Paşa	Mîr-livâ	79	309	3	3	-
Muâvin	Halim Bey	Mîr-alây	79	306	4	3	-
Me'mûriyyet	**Esâmî**	**Rütbe**	**Duhûlü**	**Nashı**	**Osmânî**	**Mecîdî**	**Mülâhazât**
Umûr-i inşaiyye-i askeriyyede müstahdem ümerâ ve zâbitân							
	Rıza Bey	Mîr-alây	94	310		3	Fahrî yâver, gümüş imtiyâz madalyasını hâizdir
	Sıdkı Bey	Kaim-makam	93	308	4	3	gümüş imtiyâz madalyası
	Celal Bey	Binbaşı	88	310	-	-	-
	Zahid Efendi	Binbaşı	86	303	-	3	-
	Mehmed Arif Ef.	Binbaşı	95	305	-	5	-
	Hasan Efendi	Binbaşı	93	305	4	4	iflihâr madalyası
	Ahmed Sırrı Ef.	Binbaşı	87	305	-	-	gümüş imtiyâz madalyası
	Kazım Ef.	Binbaşı	95	308	-	-	İstihkâm
	Reşid Efendi	Binbaşı	84	309	-	-	***sanâyi'*** madalyası
	Halil Efendi	Alây emîni	-	302	-	-	-
	Sadık Efendi	Alây emîni	96	304	-	-	Mütekaid
	Galib Efendi	Kolağası	96	309	-	-	-
	Hüseyin Hüsnü Ef.	Kolağası	95	307	-	-	İstihkâm
	Vahid Efendi	Kolağası	99	307	-	-	İstihkâm
	Cemal Efendi	Kolağası	84	308	-	-	-
	Bahattin Efendi	Kolağası	97	304	-	-	-
	Osman Efendi	Kolağası	95	305	-	-	-
	Mustafa Celaleddin Ef.	Kolağası	87	302	-	-	-
	Cafer Efendi	Kolağası	96	308	-	-	-
	Galib Efendi	Kolağası	79	302	-	-	-
	Veli Efendi	Kolağası	86	309	-	5	-
	Hamdi Ef.	Kolağası	93	302	-	-	-
	Ali Rıza Ef.	Kolağası	90	302	-	-	-
	Selim Efendi	Kolağası	88	302	-	-	-
	..... Efendi	Kolağası	95	309	-	-	-
	Ahmed Efendi	Kolağası	83	303	-	-	-
	Ömer Efendi	Kolağası	89	303	4	4	-
	Behcet Efendi	Kolağası	88	303	4	4	-
	Halid Efendi	Kolağası	95	307	-	-	-
	Mehmed Ali Efendi	Yüzbaşı	301	307	-	-	-
	Mehmed Said Efendi	Yüzbaşı	93	310	-	-	Erkân-ı harb
	İzzet Efendi	Tabur kâtibi	303	303	-	-	-
	Osman Nuri Efendi	Yüzbaşı	95	304	-	-	-
	Süleyman Faik Efendi	Yüzbaşı	90	309	-	-	-
	Nuri Efendi	Yüzbaşı	94	305	-	-	-
	İbrahim Efendi	Yüzbaşı	92	303	-	5	-
	Hüseyin Efendi	Yüzbaşı	95	302	-	-	-
	Mehmed Ali Efendi	Yüzbaşı	90	301	-	-	-
	Vasfi Efendi	Yüzbaşı	91	301	-	-	-
	İbrahim Efendi	Yüzbaşı	91	307	-	-	-
	Halid Efendi	Yüzbaşı	303	305	-	-	-
	Şükrü Efendi	Mülâzım-ı evvel	303	307	-	5	-
	Ali Efendi	Mülâzım-ı evvel	303	307	-	-	-
	Yusuf Efendi	Mülâzım-ı evvel	303	307	-	-	-
	Tahsin Efendi	Mülâzım-ı evvel	303	302	-	-	-
	İbrahim Efendi	Mülâzım-ı evvel	99	307	-	-	-
	Mehmed Şükrü Efendi	Mülâzım-ı evvel	95	302	-	-	-
	İsmail Efendi	Mülâzım-ı evvel	91	308	-	-	-
	Ziya Efendi	Mülâzım-ı evvel	301	309	-	-	-
	Nazım Efendi	Mülâzım-ı evvel	304	308	-	-	-
	Ali Hıfzı Efendi	Mülâzım-ı evvel	303	309	-	-	-
	Vecihi Efendi	Mülâzım-ı evvel	303	308	-	-	-
	Ziya Efendi	Mülâzım-ı evvel	304	308	-	-	-
	Şami Efendi	Mülâzım-ı evvel	305	309	-	-	-
	Emin Efendi	Mülâzım-ı evvel	304	309	-	-	-
	..... Efendi	Mülâzım-ı evvel	306	309	-	-	-

B.8 1311,1312/1895-1897 tarihli "*Sâl-nâme-i Askeriyye*" de İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin birimleri ve idarî personeli (1311,1312: 58-61)

EK 15 HARBİYE NEZARETİ BİNASI

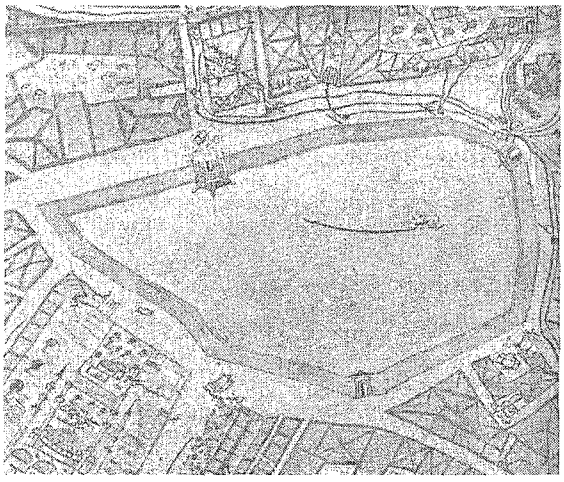

H.1 19. yüzyıl başına ait II. Bayezid'in su yolu haritasında Harbiye Nezareti binasının yapıldığı Eski Saray'ın bulunduğu alan (Ünver, 1995)

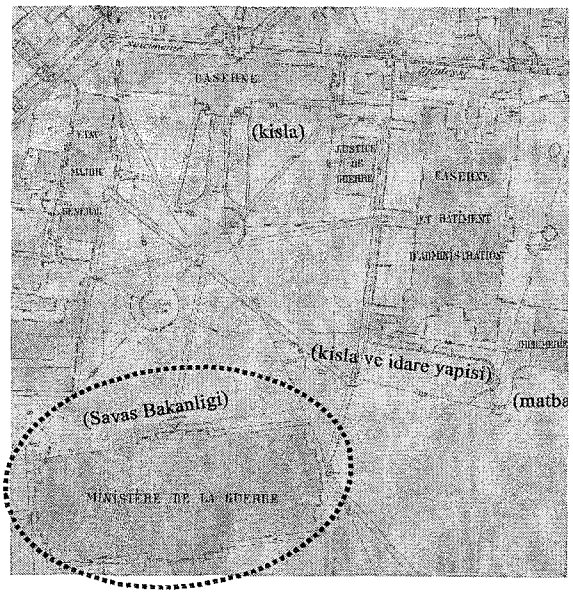

H.2 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda Harbiye Nezareti binası ve diğer yapılar (İ.B.K.H.A./H.no: 2841)

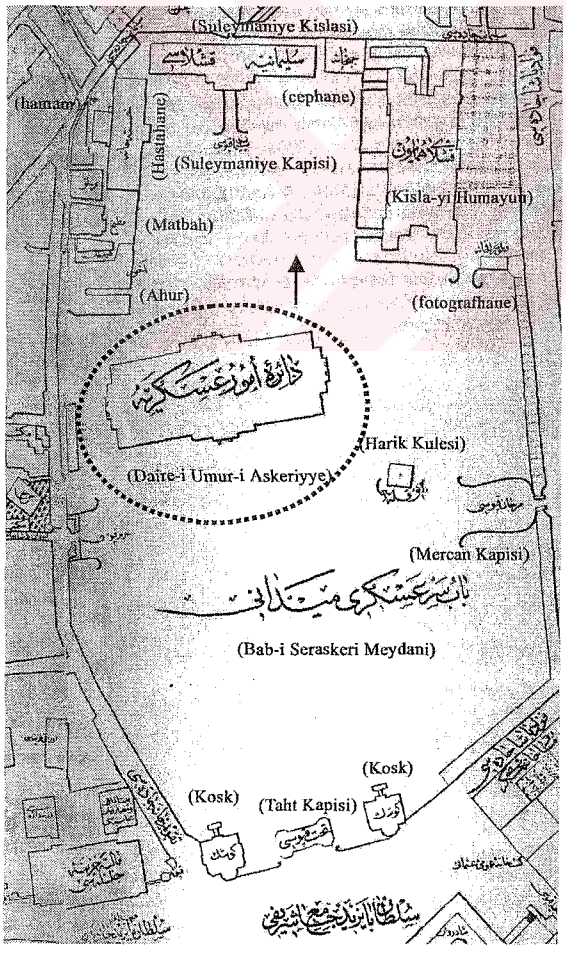

H.3 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda Harbiye Nezareti binası ve diğer yapılar (Eldem, 1979a: 119)

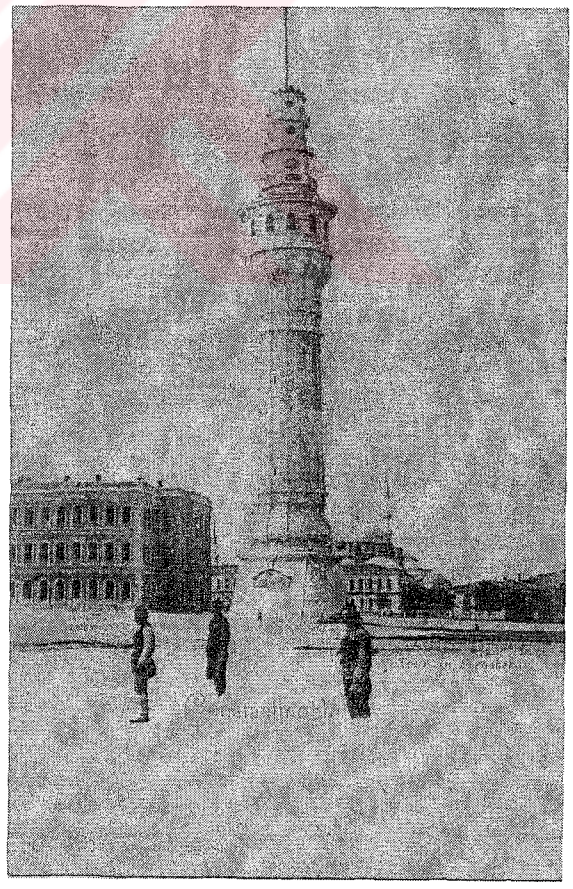

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta yangın kulesi ve Harbiye Nezareti binası (Osmanlı Bankası Arşivi/Tahsin İspiroğlu Koleksiyonu)

EK 15 HARBİYE NEZARETİ BİNASI

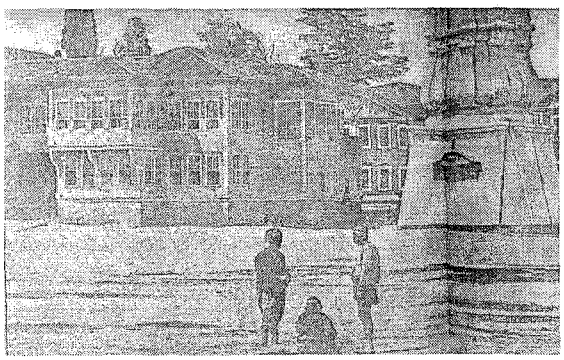

F.2 19. yüzyıla ait Robertson tarafından çekilen bir fotoğrafta Harbiye Nezareti binası yapılmadan önceki Bâb-ı Seraskerî yapıları ve yangın kulesi (Eldem, 1979a: 108-109)

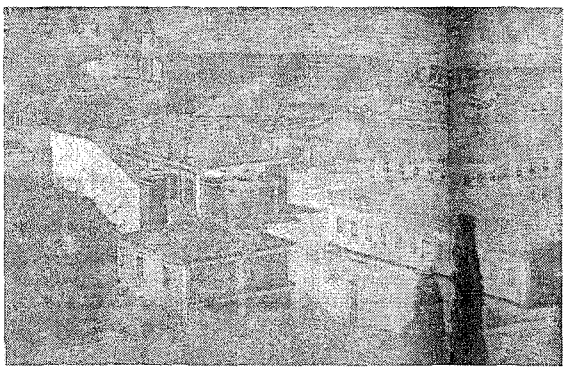

F.3 19. yüzyıla ait Robertson tarafından çekilen bir fotoğrafta Bâb-ı Seraskerî'nin diğer yapıları (Eldem, 1979a: 112-113)

F.4 19. yüzyıla ait Robertson tarafından çekilen bir fotoğrafta Eski Saray alanının kuzeyindeki Süleymaniye Kışlası (Eldem, 1979a: 110-111)

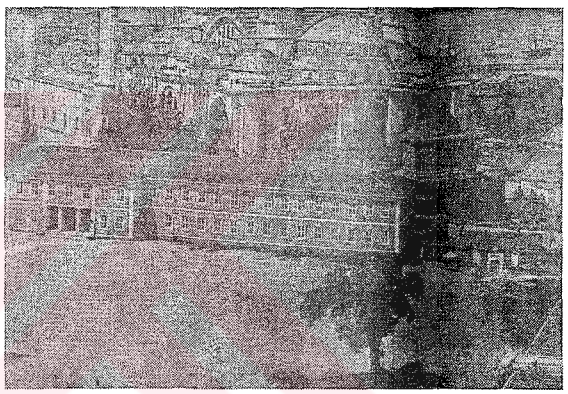

F.5 19. yüzyıla ait Robertson tarafından çekilen bir fotoğrafta Süleymaniye Kışlası, yanındaki cephanelik ve geride Süleymaniye Camisi (Eldem, 1979a: 111)

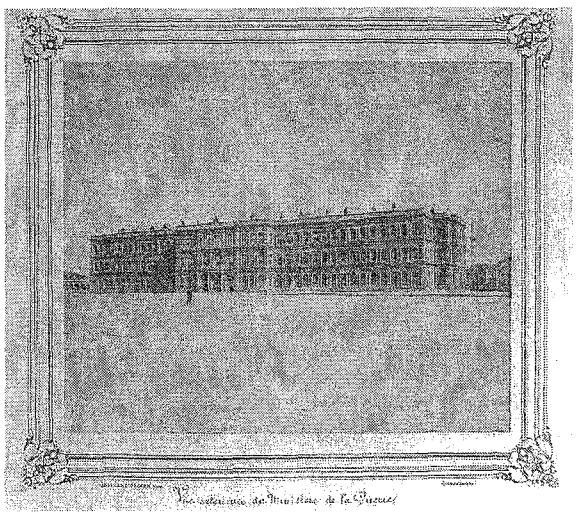

F.6 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta Harbiye Nezareti binası (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81690)

F.7 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta önde Süleymaniye Kapısı, arkada Süleymaniye Kışlası (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

EK 15 HARBİYE NEZARETİ BİNASI

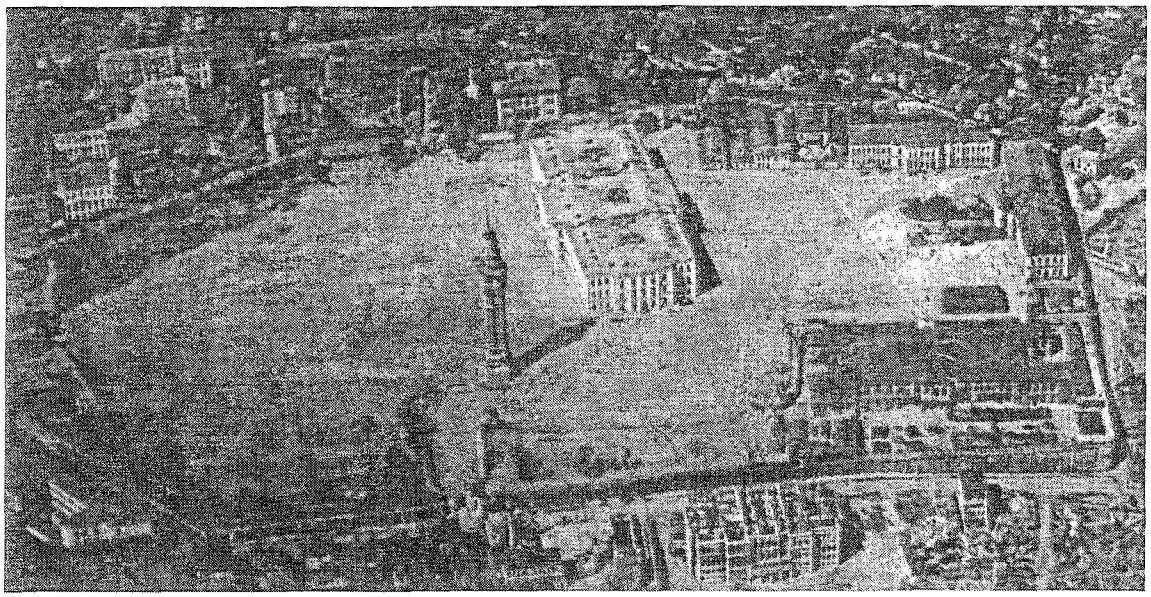

F.8 20. yüzyıl başına ait bir fotoğrafta ortada Harbiye Nezareti binası, yangın kulesi, sağda Süleymaniye Kışlası, Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi ve diğer yapılar (A.A.E.F.A./F.no: 3935)

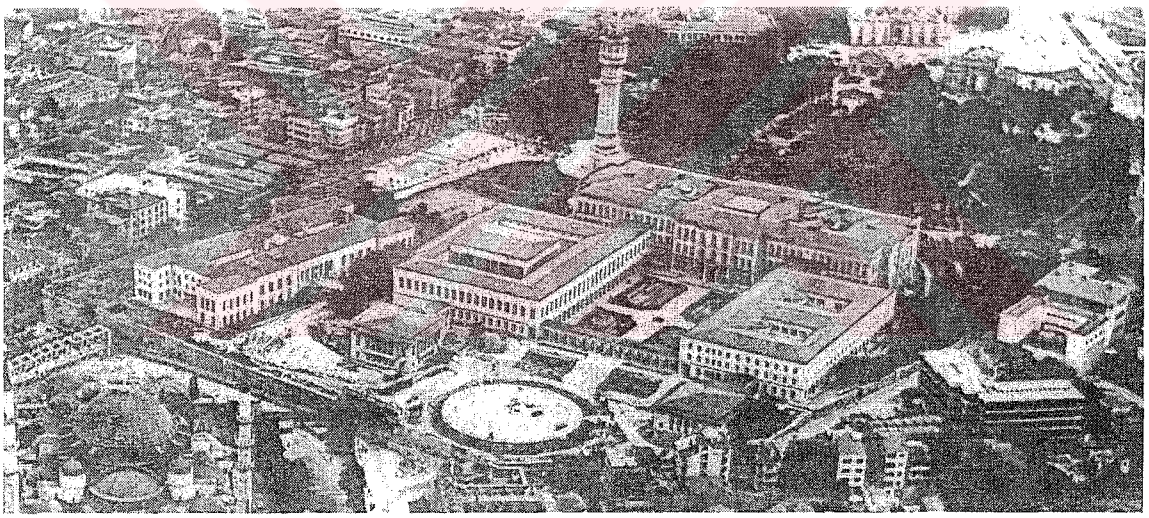

F.9 1950 yılına ait bir fotoğrafta Harbiye Nezareti binası, yangın kulesi, solda Bâb-ı Seraskerî Hastahanesi ve kuzey yönüne yapılan Üniversite'nin yeni yapıları (A.A.E.F.A./F.no: R.32775)

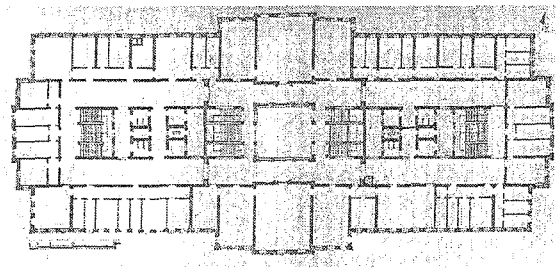

Ç.1 Harbiye Nezareti binasının üst kat planı (Yergün, 2002: 111)

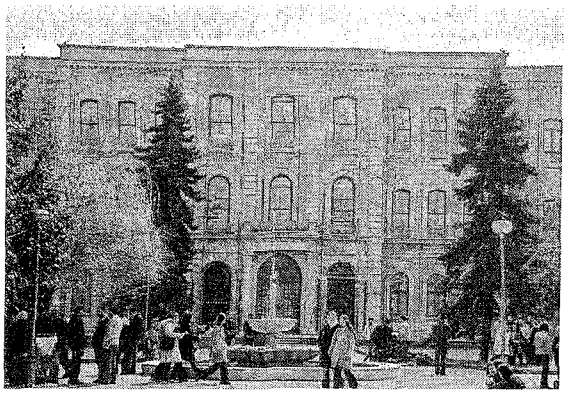

F.10 Yapının kuzey cephesi (2004)

EK 15 HARBİYE NEZARETİ BİNASI

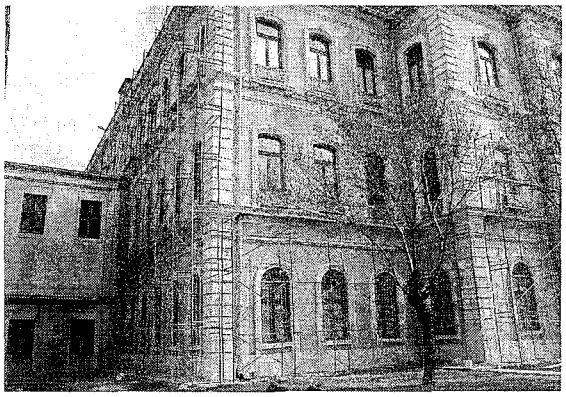

F.11 Yapının kuzey ve batı cepheleri (2004)

F.12 Yapının güney cephesi (2004)

F.13 Yapının zemin katında doğu yönündeki giriş holü (2004)

F.14 Yapının iç avlusunu örten ışıklık ve mermer sütunlu galeriler (2004)

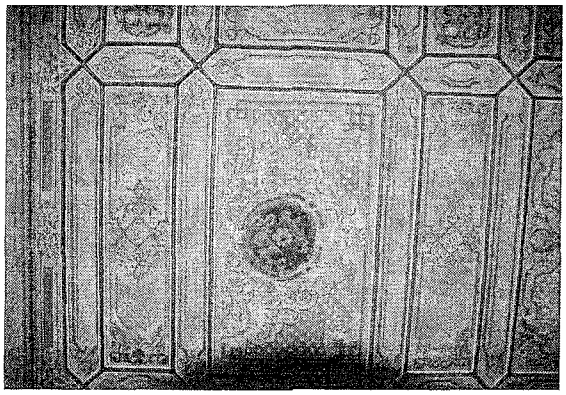

F.15 Yapının üst katında kalem işi süslü bir tavan (2004)

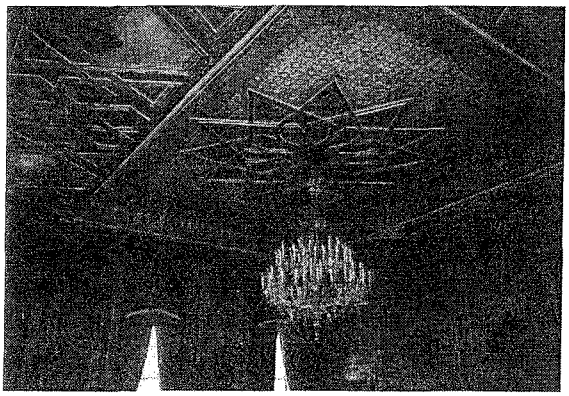

F.16 "Mavi Salon" olarak bilinen mekânın tavan ve duvarlarındaki kalem işi süslemeler (2004)

EK 15 HARBİYE NEZARETİ BİNASI

F.17 1999 yılındaki depremde hasar gören yapının koridorunda 2001-2003 yılları arasında yapılan onarımdan bir görünüş (Bayraktar İnşaat Broşürü)

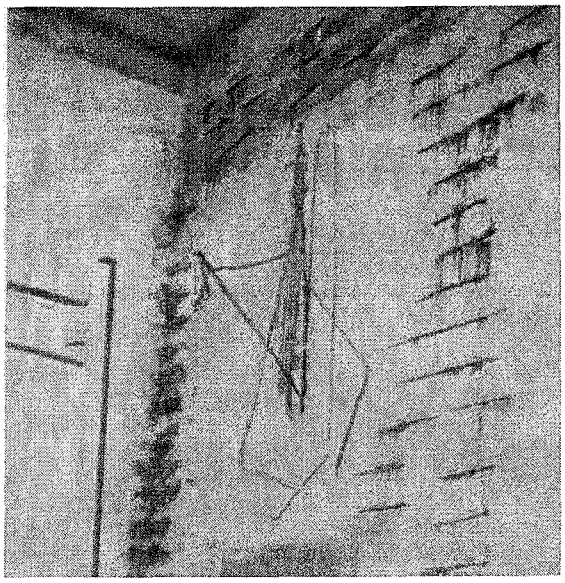

F.18 Yapının duvarlarında yapılan onarımdan bir görünüş (Bayraktar İnşaat Broşürü)

F.19 Yapının koridorunda yapılan onarımdan bir görünüş (Bayraktar İnşaat Broşürü)

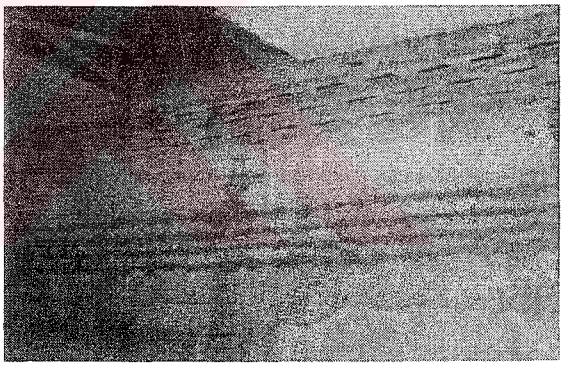

F.20 Yapının duvarında Horasan harçla yapılan yapılan hatıl onarımı (Bayraktar İnşaat Broşürü)

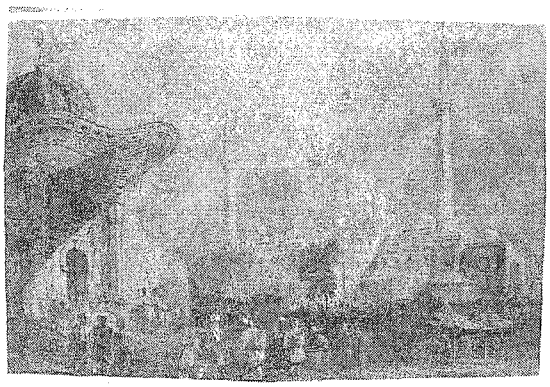

G.1 Bâb-ı Seraskerî'nin Beyazid Meydanı'na bakan eski Nizamiye Kapısı (Eldem, 1979b: 139)

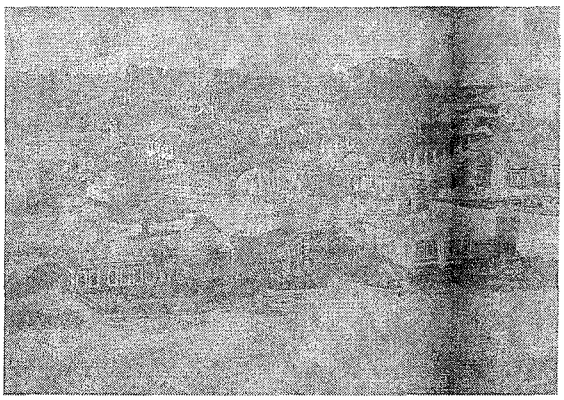

F.21 Eski Nizamiye Kapısı'nın orta bahçeden görünüşü (Eldem, 1979b: 140-141)

EK 15 HARBİYE NEZARETİ BİNASI

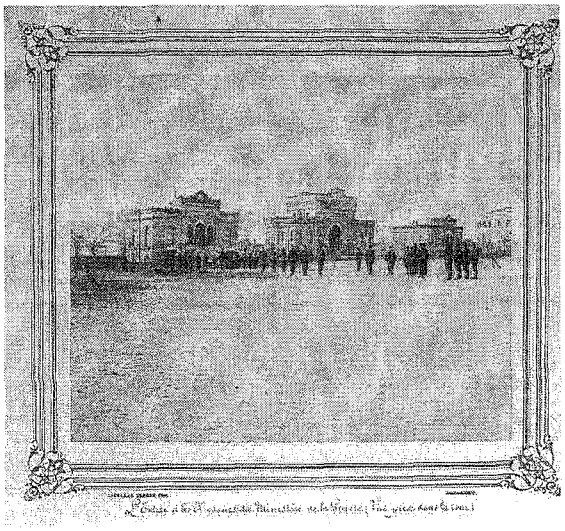

F.22 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta Beyazıt Meydanı'na bakan kapı ve köşkler
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80869)

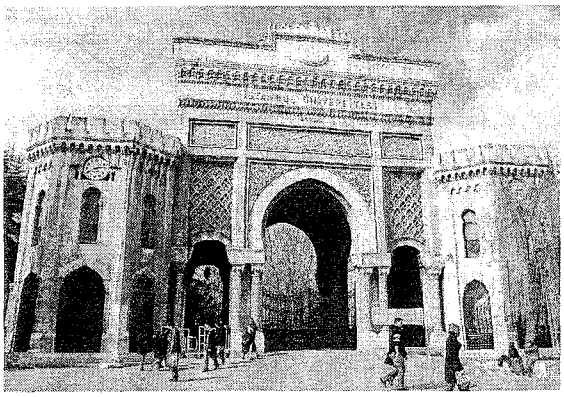

F.23 Beyazıt Meydanı'na bakan kapının güney cephesi (2004)

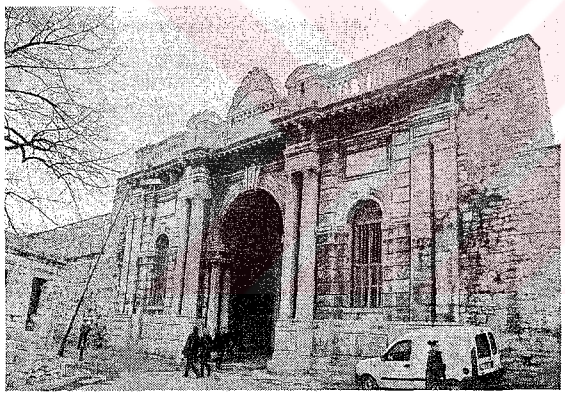

F.24 Süleymaniye Kapısı'nın kuzey cephesi (2004)

F.25 Süleymaniye Kapısı'nın güney cephesi (2004)

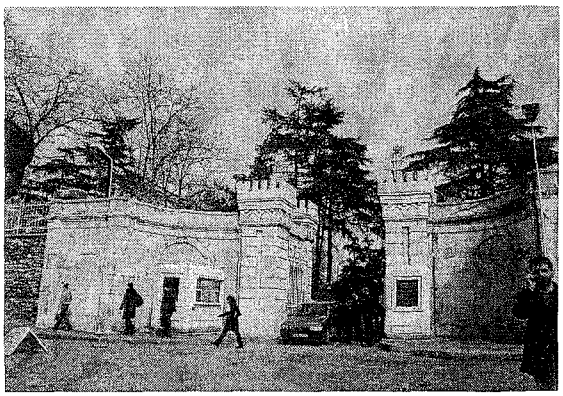

F.26 Batı yönündeki Vezneciler'e açılan kapı (2004)

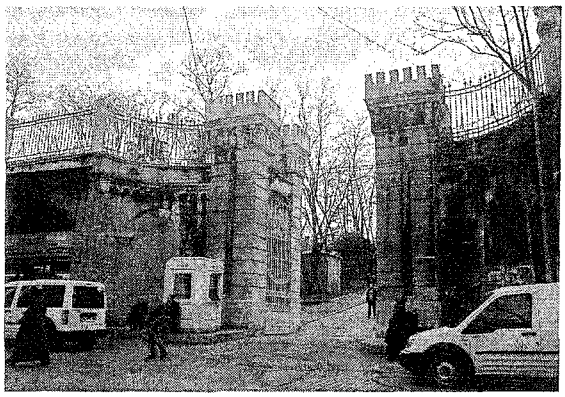

F.27 Doğu yönündeki Mercan Kapısı (2004)

EK 15 HARBİYE NEZARETİ BİNASI

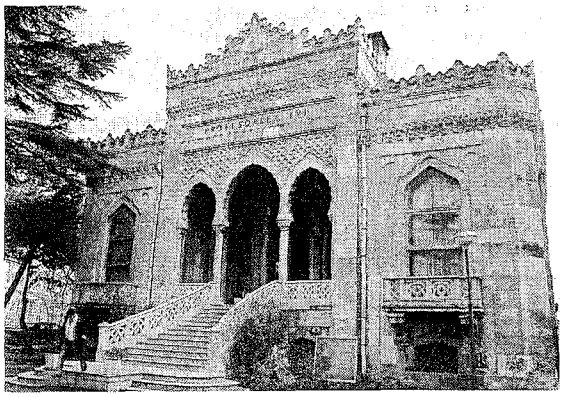

F.28 Doğu yönündeki köşkün kuzey cephesi (2004)

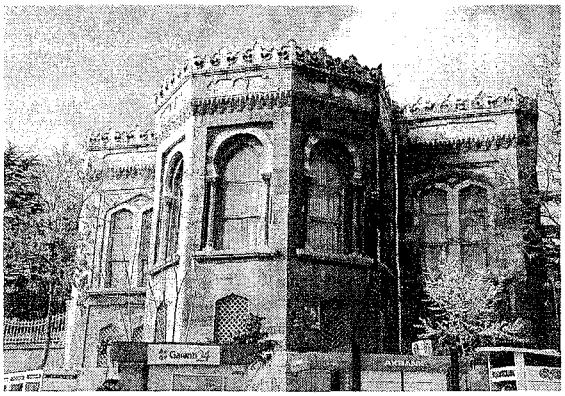

F.29 Doğu yönündeki köşkün güney cephesi (2004)

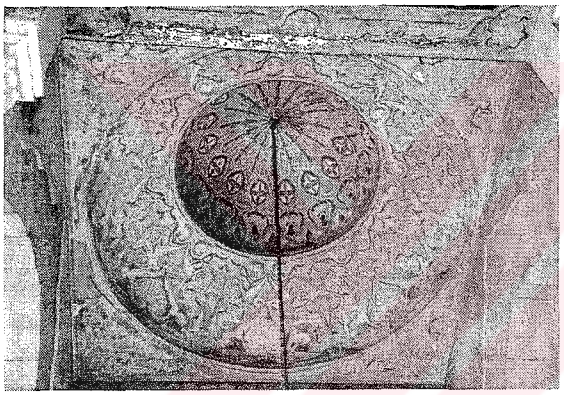

F.30 Doğu yönündeki köşkün girişini örten kubbenin kalem işi süslemeleri (2004)

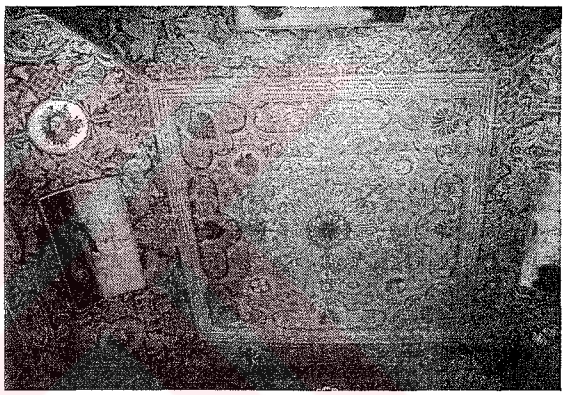

F.31 Doğu yönündeki köşkün giriş holü tavanındaki kalem işi süslemeler (2004)

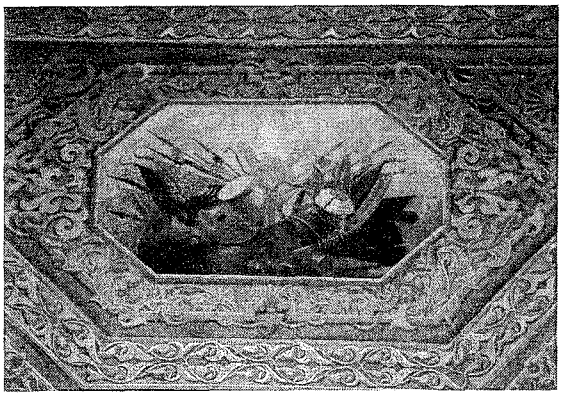

F.32 Doğu yönündeki köşkün iç mekânında tavandaki kalem işi süslemeler (2004)

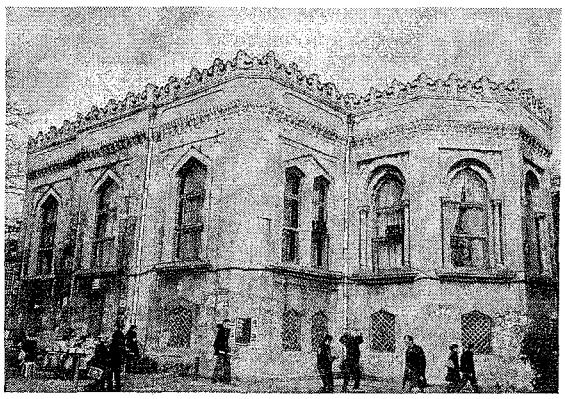

F.33 Batı yönündeki köşkün güney ve batı cepheleri (2004)

Çizelge 1- BAB-I SERASKERİ YAPILARI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
1826-1827	1242	306	18113	HAT	Bab-ı Seraskeri'de ki asker kışlasıyla, mühimmat harbiye kışlasının yeniden kışla resminde inşası arz olundukta, *keşfi ile, gelecek evvel bahara doğru bir çaresine bakılması hakkında irade.*
1830-1831	1246	593	29090	HAT	Bab-ı Seraskeri'de olan bazı köhne binaların hedmi ve cebehane mahallinin mümkün mertebe tamiri ve kenar bir mahallede ahur inşası hakkında serasker paşadan sadarete.
1830-1831	1246	593	29084	HAT	Bab-ı Seraskeri'de tamir olunacak kışlanın icra-yı tamiri hususunun mimar ağaya ihalesi ve müceddeden yaptırılacak kışlaya Hamit Sancağı mütesellimliğinden azlolunan HacI Han Ağa'nın bina emini nasb ve tayini hakkında.
1834-1835	1250	590	29006/.B	HAT	Bab-ı Seraskeri'de olan kışla ile mühimmat-ı harbiye kışlasının tamirlerine ait.
1834-1835	1250	590	29006/.A	HAT	Bab-ı Seraskeri'de olan kışla ile mühimmat-ı harbiye kışlasının tamirleri hakkında sadaretten serasker paşaya.
1834-1835	1250	587	28881	HAT	Bâb-ı Seraskeri'deki kışlaların ve tulumbacı koğuşlarının tamiri münasebetiyle efrada çadır verilmesi hakkında.
1835-1836	1251	475	23264	HAT	Muntazam askerlerin tayinat ve erzak müdürlüğüne Şura-yı Meclis'de seçilen ve Nafiz Paşa tarafından da beğenilen üç kişinin isimleri bir puslaya yazılarak huzura arzolunduğuna ve Babıseraskeri elbise anbarı ve Dikimhane memurlarının maaşlarına dair.
25.09.1844	12/N/1260		40247	C.A.	Seraskerlik binası içinde bulunan yangın kulesinin bitişiğindeki kagir kışlanın onarılarak Mercan Kapısı içinde olan tek katlı odaların zabitan odasına, yanında bulunan ahır ve mutfak bölümünün de koğuşa çevrilmesi için Ebniye-i Hassa Müdürü tarafından mimarbaşı Abdülhalim'e yaptırılan keşf sonucu Masarifat Muhasebesi'nden hesap ettirildiği üzere 461 kise 147,5 kuruşa onarımının yaptırılması hakkında irade*.
25.03.1849	01/Ca/1265		3775	İ.MV.	Seraskerlik, Rami, Davudpaşa kışlaları ve Maltepe Hastahanesi ile bir bölüm karakolların 2700 kiseye onarılması hakkında irade**.
28.04.1849	05/C/1265		10944	İ.D.	Bab-ı Seraskeri'deki büyük kapının sol tarafında bulunan bina ikamete elverişli olduğundan bütünü ile müceddeden bir mutfak ilavesiyle icab eden mahallerin tamiri için yapılan keşifle 18950,5 kuruşluk masrafın kafi geleceği anlaşılmış olduğundan Ebniye Müdürlüğü tarafından tamir ve inşasını emreden irade***.
05.09.1851	08/Za/1267	42	37	A.}MKT.NZD.	Bab-ı Seraskeri'de bulunan iki taş kışlanın koğuş döşemelerinin tamiri için izin isteği.
18.09.1851	21/Za/1267	42	99	A.}MKT.NZD.	Bab-ı Seraskeri'de taş kışladaki bazı koğuş döşemelerinin tamirine izin verilmediği.
11.04.1852	20/C/1268	52	67	A.}MKT.NZD.	Bab-ı Seraskeri'deki kışla koğuşlarının tamiri.
1857-1858	1274	85	51	A.}AMD.	2-Bab-ı Seraskeri ve Asakir-i Hassa Harik Tulumbaları Fabrikası'nda çalışan işçilerin maaşlarının arttırılması.
27.03.1858	11/Ş/1274	82	45	A.}AMD.	Bab-ı Seraskeri'de harap haldeki dairelerin yıkılarak yeniden inşası masraflarının tesviyesi, buradaki kalemlerle memurların Bab-ı Seraskeri'deki kışlaya nakli ve bu kışlada muvakkaten bulunan Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin Gülhane'deki kışlaya yerleştirilmesi.
12.07.1860	22/Z/1276	187	58	A.}MKT.MHM.	Süleymaniye mevkiinde bulunan Asakir-i Nizamiye Topcu Bölüğü'nün ikamet eylediği kışlada açıkta bulunan topların muhafazası için bir mahal inşası.

* Tuğlacı, 1981: 343; ** Tuğlacı, 1981: 344; Tuğlacı, 1981: 345

Çizelge 1- BAB-I SERASKERİ YAPILARI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
27.11.1861	24/Ca/1278		32416	İ.D.	Bab-ı Seraskeri'de bulunan ve daha önce tamir ettirilmesi düşünülüp de tamir ettirilemeyen fakat şimdi ise içinde asker bulundurulması mümkün olamayan kışlaların, hazineye yük olmadan Ordu'nun süvari ve topçu alaylarının arpa ve saman fodlası bedellerinden ödenmek suretiyle tamirinin Yeni Dünya adındaki kalfaya keşfinin yaptırılmak suretiyle yaptırılmak için sadr-ı azamın arz tezkeresi ve uygun görüldüğüne dair Padişahın irade-i seniyyesi*.
02.12.1861	28/Ca/1278	382	25	A.}MKT.NZD.	Bab-ı Seraskeri'de bulunan kışlaların Yenidünya isimli kalfa marifeti ile tamiri.
08.01.1862	06/B/1278	390	70	A.}MKT.NZD.	Bab-ı Seraskeri'de bulunan ve Yenidünya adlı kalfa tarafından tamiri yapılmakta olan kışla hakkındaki evrakın gönderildiği.
17.02.1864	09/N/1280	292	92	A.}MKT.MHM.	Bab-ı Askeriye'de bulunan kışla koğuşlarının tamiriyle taş kışlanın kiremitlerinin aktarılması için gerekli meblağın tesviyesi.
19.09.1864	18/R/1281	312	47	A.}MKT.MHM.	Bab-ı Seraskeri'deki taş kışlanın orta merdivenleri üzerinde bulunan ahşap fenerlerin yıkılarak yerine yapılacak camekanın masrafını tesviyesi.
01.11.1864	01/C/1281	316	56	A.}MKT.MHM.	Bab-ı Seraskeri ebniyesinin hitamına kadar memur ve katiplerin nakl edildiği Taşkışla'nın tamir masraflarının ödenmesi.
16.03.1893	27/Ş/1310	89	14	Y.PRK.ASK.	Mürettep oldukları mahalle sevk edilmek üzere Bab-ı Seraskeri Misafirhanesi ve Selimiye Kışlası Misafirhanesi'ne gelen neferatın miktarı.

* Tuğlacı, 1993: 722

EK 17 KIŞLALARA AİT BOA'NDEKİ BELGE

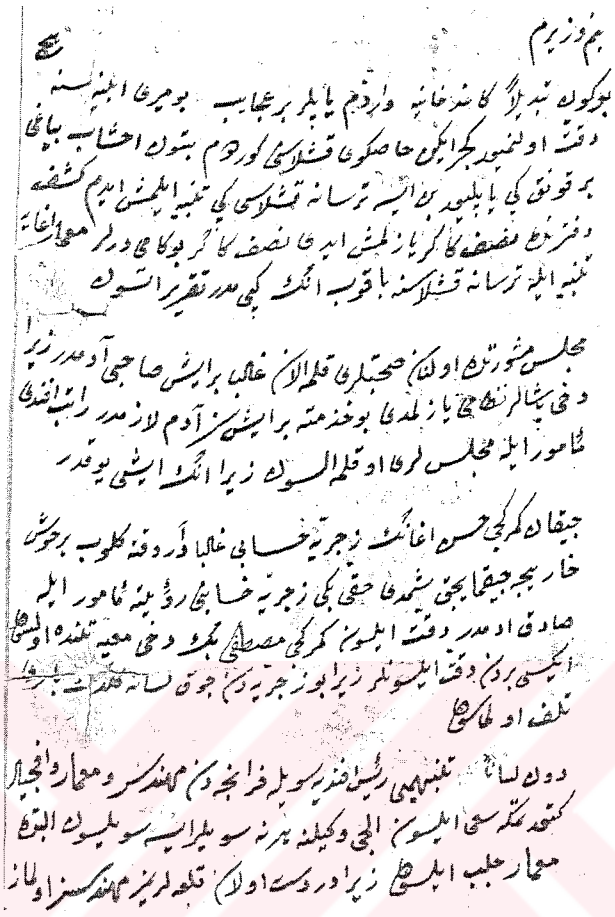

B.1 Kışlaların kâgir olarak inşa edilmesi ve Fransa'dan mühendis ve mimar getirilmesi hakkında III. Selim dönemine ait 1208 (?)/1793-1794 (?) tarihli bir belge (BOA/H.H., no: 13414)

Benim vezîrim,

Bu gün tebdîlen Kağıthane'ye vardım. Yapılar bir acâib. Bu mîrî ebniyesine hiç dikkat olunmuyor. Geçer iken Hasköy Kışlası'nı gördüm. Bütün ahşab. Bayağı bir konak gibi yapılıyor. Ben ise Tersane Kışlası gibi tenbîh eylemiş idim. Keşf defterinde nısf-ı kâgîr yazılmış idi. Nısf-ı kâgîr buna mı derler ? Mi'mâr Ağa'ya tenbîh eyle. Tersane Kışlası'na bakıp onun gibi midir takrîr etsin.

Meclis-i meşverette olunan sohbetleri kaleme alan galibâ bir iş sâhibi adamdır. Zîrâ Rûhî Paşalar nizâmı yazılmadı. Bu hizmete bir işsiz adam lâzımdır. Râtib Efendi me'mûr eyle. Meclisleri o kaleme alsın. Zîrâ onun işi yoktur.

Çıkan Gümrükçü Hasan Ağa'nın zecriyye hesâbı galibâ dar vakte gelip bir hoş hârice çıkmayacak. Şimdi Hakkı Bey'i zecriyye hesâbını rü'yete me'mûr eyle. Sâdık adamdır. Dikkat eylesin. Gümrükçü Mustafa Bey dahi maiyyetinde olsun. İkisi birden dikkat eylesinler. Zîrâ zecriyyeden çok lisâne geldi. Bârî telef olmasın.

Dün lisânen tenbîhlemeyi reîs efendiye söyle. Françe'den mühendis ve mi'mâr ve oficiyal getirtmeğe sa'y eylesin. Elçi vekîline her ne söyler ise söylesin. Elbette mi'mâr celb etsin. Zira der-dest olan kılâ'larımız mühendissiz olmaz.

EK 18 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAME

1291/1875-1876 Tarihli *"Fenn-i Mi'mârî"* Kitabındaki Teknik Şartnameye Göre Piyade, Süvari ve Topçu Kışlaların Mimarî Özellikleri*

Fasl-ı Sânî
Husûsî Ebniyeler
Kışlalar

Kışlaların ta'biye ve sevk-ül-ceyşçe olan mahalleri fennî harbe aid olduğundan burada umûmî mevki'lerinden bahs olunmayıp ancak mi'mâriyye müteallik mevâdd söylenecektir (Rıfat, 1291: 84).

Kışlalar birçok âdemin meskeni olacağından pek güzel havalı mahalle muhtâc olunduğu cihetle hem havadar hem de bi-t-tab' hâsıl olacak mevâdd-ı mâyi'-i müteaffinenin cereyânı kabil olmak için yüksek ve kalabalık mahallerden uzak olmak ve etrâfında yüksek binâ bulunmamak vel-hâsıl kışla mevki' hâricine nisbeten en yükseği olmak şerâit-i mühimmedendir.

Gerek meydân-ı harbde gerekse ta'lîm-hâne vesâire de askerin tertîbi numero sırasıyla bir hat üzere olduğundan kışlaların dahi bir hat üzere olması muvâfık-ı akl ve hikmet ise de bir âlây veya ziyâde askerin istîâbına kifâyet edecek sûrette bir kışlanın bir hat üzere inşâsı gayet uzun ve idârece suûbet mevâcib olacağından bir nihâyet iki taburluk kışlalar bir hat üzere ve bir âlâylık kışlalar cenâhlı ve daha ziyâdesiçin mustatîlü'ş-şeklde inşâ olunur.

*Fakat iş bu üçüncü usûlde yani mustatîlü'ş-şeklde kışlanın her dıl'ının birer yüzü havanın te'sîrinden mahrûm kalacağından ortada kalacak olan arsa arzdan arza** kışlanın derûnunda bulunacak askerin en küçük bir nizâmda cem' olunabilmelerine kifâyet etmesi şarttır.*

Kışlalarda zabt ve rabtın mihver-i lâyıkında cereyânıyla emniyet-i kâmilenin husûlu için duhûl ve hâric bir veya iki menfezden icrâ' olunacağından mustatîlü'ş-şeklde olan kışlalara iki kapı ve diğerlerinin etrâfına insan atlayamayacak ve havanın cereyânına mümânaat etmeyecek vechile duvar çevrilip bu vâsıta ile arada cesîmce bir havlu (avlu) *kazanılarak küçük bir ta'lîm-hâne dahi husûle gelir.*

İş bu duvarların yanlarına matbah vesâire ateşliklere muhtâc olan teferruât inşâ olunup mevki' letâfetlendirmek için de havlulara ağaç dikmek muvâfık-ı akl ve hikmet ise de kışlaya rutûbet vermemek için binâdan uzakca dikilmelidir.

Mezkûr havlular alâ hâlihi toprak hey'etinde bırakılsa cüz'î ıslaklıkla (Rıfat, 1291: 85) *üzerinden mürûr ü ubûr ziyâde olduğu için çamur hâline geçip hâsıl edeceği bir takım müteaffin gazlarla kışlanın havasını ihlâl edeceğinden ya ser-â-pâ kaldırım ve-yâhûd ziftle kum döşenip mâni' mezkûr def' olunmuştur. Mustatîlü'ş-şeklde olan kışlalarda havlu kışlanın derûnunda kaldığından ateşliklere muhtâc olan teferruât kışla hâricinde i'mâl olunup cümlesi birden bir sûr ile kışlaya birleştirilir.*

Piyâde Kışlalarının Tertîbi

Piyâde askerinde cüz'î tam bir tabur olduğundan kışlaya dair mütâlaâtı bir tabura nazaran beyân etmek sühûleti mûcib olmayla o usûle muvâfakat olundu.

*İmdi zâbitân ile silâh-endâz*** beyninde olan imtiyâz-ı mahsûsun vikayesiyle yüz göz olmamaları için bi-t-tab' zâbitânın odaları başka olmak lâzımgeldiğinden ve bu husûs bir dereceye kadar zâbitân beyninde dahi cârî olacağından binbaşı ve kol ağalarına birer oda her bölük zâbitânına dahi birer oda tahsîs kılınmalıdır.*

Silâh-endâz koğuşları ise ya bir bölüğe ve-yâhûd bir takıma kifâyet edecek sûrette âtîde verilecek ma'lûmât-ı mafsılaya tatbîkan inşâ olunmalıdır. Zabt ve rabtın ve usûl-u idârenin hüsn-i cereyânıçün tıbkı saff-ı harb misillû bölük zâbitânın odaları mensûb bulundukları bölüklerin koğuşlarının yanında ve kâffesinin başında da binbaşı ve kol ağalarının odaları inşâ olunmalıdır.

---

* Osmanlıca yazılmış olan özgün metindeki tüm sembol ve işaretlerin korunmasına çalışılmıştır. Sadece konu başlıkları ve metin içinde yer alan başlıklar koyu renkte yazılmıştır. Bu kitap ile 1300/1884-1885 tarihli *"Piyâde ve süvâri sınıflarına mahsûs ve programına muafık Fenn-i Mi'mârî"*; 1303,1304/1887-1889 tarihli *"Fenn-i İnşâât"*; 1309/1893-1894 tarihli *"Fenn-i İnşâât ve Mi'mârî"*; 1312/1896 tarihli *"Fenn-i İnşâât"*, 1322/1906-1907 tarihli *"Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye"* ve 1324/1908 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* kitaplarında *"Kışlalar"* başlığı altında verilen bilgiler hemen hemen birbirinin aynıdır.

** Osmanlıca özgün metinde yanlışıkla *"azdan aza"* yazılmıştır.

*** *Silâh-endâz ta'bîri baş çavuştan nefere kadar efrâda râcîdir* (Rıfat, 1291: 86).

EK 18 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAME

Koğuşların havlu ile olan ittisâlâtı gayet sühûletli olup icâb hâlde (Rıfat, 1291: 86) *askerin kâffesi bir ânda havluya cem' olabilecek vechile te'sîs olunmalıdır ki eğer kışla müteaddid katlardan ibâret ise azdan aza bir fırkaya bir nerd-bân tahsîs kılınıp mezkûr nerd-bân doğruca havluya çıkmak üzere ekalli 2,5:3 metre geniş ve gayet hafîf meylli ve eskidikçe kayma hâlini kesb etmemek için de pek sert malzemeden inşâ olunup mu'tedil mevâddan ibâret olmalıdır.*

Kışlaların en a'lâsı bir zemîn katıyla hesâbda dâhil olmayıp gayet dar ve katlarda isti'mâl etmek üzere tavan arası odalarını ve arada fakat bir katı hâvî olanlardır ki hem havaca fâideli hem de muvasalayı hüsn-i sûretle müteessis bulunurlar.

Koğuşların cesâmetleri ise hıfz-üs-sıhha ahkâmınca bir ademin 20 metre mükâ'abi hava bir leyle-i kâmile için idâresine kâfî ise de kendisinin ve eşyâ'sının ihâta ettiği mahall için de 2 metre mükâ'abi zamm etmek lâzım geleceğinden bir nefere 22 metre mükâ'abi mahall tahsîs olunmak iktizâ' eder ki bu hâlde mevcûd bir koğuşun mesâha-i cismiyesini 22 ile taksîm edersek ne kadar nefer istîâb edeceği anlaşılırsa da mevcûd neferâtın mikdârına göre yeniden bir koğuş inşâsıçün ber-vech-i âtî hesâbât beyân olunmuştur.

Neferât koğuşlarda ekseriyyâ iki sıra üzere tertîb olunup râhatlarının iltizâmıçün de ayakları ortaya ve başları duvar tarafına gelmek üzere bulundurulur ve ortada hem gezinti mahalli hem de yemek masası ve sıralar için dahi boylu boyunca bir mahall bırakılır.

Bir nefer boyu için azdan aza iki metre iktizâ' edeceğinden iki sıra neferât için dört metre ve arada bırakılan yemeklik ve gezinti için de üç metre bırakılırsa koğuşun arzı 7 metre olur.

İrtifâ'i ise olunan tecrübelere göre 4:4,5 metre kâfî olup ziyâdesi kışın ısıtmağa gayri sâlih ve daha aşağısı ise havaca mazarratı mûcib olduğundan mezkûr nisbet kabûl olunmuştur (Rıfat, 1291: 87).

Bu hâlde koğuşun arz ve irtifâ'i malûm olup tûlu lâzım olduğundan bu ise neferâtın adedine göre olacağından bir nefere arzânî yani koğuşun tûlünden verilmek lâzım gelen mikdârın ki 22 metre mükâ'abini hâsıl edecek vechile bir mikdâr ta'yîninin lüzûmuna mebnî karşılıklı yatan iki nefer için 22x2 metre mükâ'abi lâzım olduğundan ve bu mükâ'abdan ise arz ve irtifâ malûm olduğundan bunların hâsıl-ı zarbıyla ya'nî arz ve irtifâ'ın ki 7x4 mikdârının hâsıl-ı zarbı ile mezkûr mükâ'ab taksîm olunursa tûl istihsâl olunacağından 22x2/7x4 = 44/28= 1,58 olup bu bir nefere tûlen birbuçuk metreden ziyâdece mahall lâzım gelmekle bir sıra neferâtın adedine mikdâr-ı mezkûr zarb olunursa koğuşun tûlü hâsıl olacağından bi-l-farz elli kişiden mürekkeb bir bölük için yapılacak koğuşun tûlünü bulmak 50/2 =25 bir sıra neferât olup şu 1,57 ile zarb olundukta 25x1,57 = 38,25 olur.

Fakat bu uzunluklar her hâlde hesâba tâbi' olmayıp biraz da kışın ısıtacak yazın havalanacak ve her vechile ziyânın duhûlüne müsâade edecek cihetlere dahi merbûttur. Bunun için ekseriyyâ bir nihâyet yarım bölük için bir koğuş inşâ olunup daha az asker için inşâsı zabt ve rabt-ı tas'îb edeceği ve havanın çarçabuk ihlâl olunacağı cihetlere gayr-ı câiz olduğu gibi daha büyükleri de sârî hastalıkların vuku'unda askeri ayrı ayrı oturtmak mümkün olamayacağından inşâsı tecâvüz olunmaz.

Ma' mâfî 22 metre mükâ'abi hava bir leyle-i kâmile için kâfî olmadığından her koğuşta bir baca ve duvarlarının münâsib mahallerinde de hava menfezleri inşâ olunur. Çünkü gece vakti camları açmak türlü türlü muhâtarâtı mûcib olduğundan havanın tecdîdi için (şekil 147) de olduğu gibi askerin yattığı döşemeden 2 metre irtifâ'ında - abdest-hâne matbah gibi fenâ' hava muzırr râyiha neşr eden cihetlere karşı gelmemek üzere menfezleri açılır ve olunan hesâba göre bir insan saatte 10 metre mükâ'abi hava (Rıfat, 1291: 88) *alıp verdiğinden bi-t-tab' cereyâna muhtâc olunduğu cihetle koğuşun tûlüne bir de "fenâr" ta'bîr olunur aydınlık bacası misillû bir baca inşâ olunup koğuşların kandili dahi mezkûr bacaya asılır*[*].

Bit tabur için deboy (depo) *ittihâz olunmak üzere kışla derûnunda gayet yâbis bir mahall tahsîs kılınıp orada her bölüğe ayrı ayrı birer deboy ve bütün tabur için de bir deboy inşâ olunup kâffesi bir nezâret tahtında bulunabilecek ve bir nöbetçi ile beklenilecek sûrette olmalıdır.*

(Bir Âlâylık Piyâde Kışlasının Teferruâtı)

Ateşliklere muhtâc olanlar ile olmayanlar muhtelif olup mevki'leri dahi ayrı olduğundan ayrıca ta'rîf olunmuşlardır.

Ateşliklere muhtâc olan teferruât kışla ebniyesinin hâricinde inşâ olunup ber-vech-i âtî ta'dâd olunur.

---

[*] *Hikmet-i tabîiyye ahkâmınca harâretle hava teshîn olunup münbasit olacağından kandil dahi mezkûr mahalle taalluk olunur ki cereyân ziyâde olsun* (Rıfat, 1291: 89).

EK 18 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAME

Birincisi *- Matbahlardır ki kilerlerin yanı başında askerin mikdârına göre vâsi'ce ve bulaşık sularının hüsn-i cereyânıçün akıntılı mahallerde inşâ olunup ocakları lâzım gelen mikdârdan büyücek olmalıdır ki gerek ta'mîr esnâsında gerekse zarûret hâl iktizâ edüb de tavan odalarına asker ikame ettirildiği hâlde amel-i tabh icrâ olunsun.*

İkincisi *- Çameşur-hânelerdir ki kışlanın hâricinde ve suyun gelmesi en kolay olan bir mahallde icâbına göre vâsi' inşâ olunmuştur.*

Üçüncüsü *- Tüfenk ta'mîr-hâneleridir ki kezâ kışla hâricinde mümkün mertebe* (Rıfat, 1291: 89) *yâbis mahallerde inşâ olunmalıdır.*

Ateşliklere muhtâc olunmayan teferruât kışlanın zemîn katında olup ber-vech-i âtî ta'dâd olunurlarsa da evvel emirde mezkûr kata dair bir iki kelimenin tahrîri lâzımdır.

Kışlaların zemîn katı sath-ı zemînden 0,40:0,50 metre mürtefi' olmak şart olup kendisinin irtifâ'i dahi icâb hâle ve zemînin malzemenin müsâidesine göre ta'yîn olunur.

Buraya inşâ olunan teferruât kısım kısım olup ber-vech-i âtî ta'dâd olunur.

(1) ***Kısım*** *– Elbise ve kundura ta'mîrcilerine mahsûs birer oda ve ikisine birden bir iş odası inşâ olunur.*

(2) ***Kısım*** *– Âlây mektebi olmak üzere bir mahall ile bir eskrim ta'lîm-hânesi ve biri neferâta mahsûs olmak üzere bir jimnastik-hâne ve bir acemî nefer ta'lîm-hânesi ile bir meclis-i umûmî odası ve bir âlây deboyu.*

(3) ***Kısım*** *– Mükemmel bir kütüb-hâne ile yanı başında bir de mütâlaa-hâne inşâ olunmalıdır.*

(4) ***Kısım*** *– Biri neferâta ve biri küçük zâbitâna mahsûs olmak üzere üç dâireden mürekkeb bir kahve-hânedir.*

(5) ***Kısım*** *– Mükemmel bir câmi'i şerîf inşâsıdır.*

(6) ***Kısım*** *– Ayak hastelarına verilebilecek kadar eczâ istîâbına kâfî bir eczâ-hâne ile bir de muâyene salonu olmaktır.*

(7) ***Kısım*** *– Kapının yanında biri neferâta biri zâbitâna mahsûs olmak üzere bir nizâm karakol-hânesidir* (Rıfat, 1291: 90)

(8) ***Kısım*** *– Nizâm karakol-hânesinin yakınında derûnî localara taksîm olunmuş bir de habs-hâne inşâ olunur.*

Bunlardan başka sular ve abdest-hâneler dahi olup sular bir tabur için ekalli iki çeşme ve-yâhûd üç tulumba inşâ ve icrâ' olunup suları tabîbler muâyene etmeli ve her bölük için iki musluk ve zâbitân için dahi îcâbı mikdârı musluklar inşâ olunmalıdır.

Abdest-hâneler ise kışlalarca en ziyâde dikkat olunacak mevâddan olup bütün bütün hârice inşâ olunsalar kış günleri gidip gelmek müşkil ve dâhile yapılsalar taaffünlerinin mazarratı bedîhî olduğundan mümkün olduğu mertebe mezkûr iki mahzûru def' edecek mevâki' intihâb olunmalıdır.

Bir abdest-hâne 25 nefere kifâyet edeceğinden o hesâb üzere adedleri ikmâl olunup taaffünlerinin def'i için de duvarları dâhilinde (şekil 148) de olduğu gibi bir ağzı içeriye diğeri dışarı gelmek üzere hava boruları inşâ olunmalıdır.

Piyâde Kışlalarının Teşkîli

Piyâde kışlaları umûmiyyetle dört usûl üzere teşkîl olunup ber-vech-i âtî ta'dâd olunur.

Birincisi *– Mustatîlü'ş-şekl tertîb olunan kışlalardır ki dâhili dâiren-mâdâr revâk ile müzeyyen olup fenâ' havalarda muvâsalayı teshîl ederse de aydınlığa mâni' olmalarına dikkat olunmalıdır. Bu hâlde her yüzün ortasında (şekil 149) da olduğu gibi cesîm taş nerd-bân ve altlarına da çeşmeler musluklar abdest-hâneler habs-hâneler (?) inşâ olunur.*

Eğer bu misillû mustatîlü'ş-şekl olan kışlaların etrâfında duvarlar mesdûd (Rıfat, 1291: 91) *cesîm havlular bulunursa revâk dış yüzlere inşâ olunarak kışla bir derece daha tezyîn olunursa da rüzgârlı havalarda yağmurlar karlar revâka gireceğinden pek de makbûl değildir. Fakat şâyet yapılmak lâzım gelirse revâkın arzını ziyâdece bırakmalıdır.*

İkincisi *– Hatt-ı müstakîm veya cenâhlı olan tertîbâtta bazen revâk yapılmayıp (şekil 150) de olduğu gibi iki sıra koğuş ortadan bir gezinti ile tefrîk olunarak inşâ olunur ki koğuşların yalnız bir cihetten ziyâlanabileceği zemîn katının gezintisi iki uçlardan aydınlanabileceği cihetlerinden pek de makbûl değildir.*

Üst katın gezintisi üstten fenar ta'bîr olunur aydınlık bacalarıyla ziyâlandırılırsa da diğerlerine çâre olmadığından ancak meydân kıtlığında inşâsı tecvîz olunabilir.

EK 18 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAME

Üçüncüsü *- Revâk ve uzun uzadıya gezintiler inşâ olunmayıp (şekil 151) de olduğu gibi her iki koğuşun arasına dîvân-hâne ve nerd-bân inşâ olunarak teşkîl olunur.*
Dördüncüsü *- Umûmî tarz-ı sâbık üzere inşâ olunduktan sonra acemî neferâtın kendi takımlarıyla çar çabuk muvânesetleri hâsıl olabilmek gibi muhassenâtı cem' etmek üzere koğuşlar 1.5 metre irtifâ'ında ahşab bölmelerle 8 onbaşı takımına kifâyet edecek vechile (şekil 152) de olduğu gibi aralıklara tefrîk olunur.*

Süvâri Kışlası Tertîbi

Askere nazaran piyâde kışlası gibi olmak lâzım gelirse de süvârinin hayvânâtı dahi olduğundan piyâdeler fazla olarak âhûr samanlık anbar bâr-gîr (Rıfat, 1291: 92) *haste-hânesi manej gibi teferruâta muhtâc bulunduğundan iş bu fazla olanlar ber-vech-i âtî ta'dâd olunup diğerleri piyâdeler misillû olur.*
Ahûrlar *- Bir bâr-gîr için 40 metre mükâ'abi hava lâzım olduğunda ve âhûrların irtifâ'ı da koğuşlar misillû 4:4,5 olacağından ve bir bâr-gîre arzan 1,50 metre mikdârı verildiğinden hesâb-ı sâbık misillû 40/1,50x4=6,5 olup bundan bir bâr-gîr için 4 irtifâ'ı 1,50 arz 6,5 tûl lâzım geldiği anlaşılarak cesâmet-i hesâb olunabilir.*
Ahûrlar ya bir ve-yâhûd iki sıra bâr-gîr için tertîb olunup her nasıl olursa olsun bir bâr-gîrin tûlü için 3 metre olunup küsûr 4, 5 metresi aralık terk olunur ve eğer 2 sıra ise aralık 7 metre olmak lâzım gelir ve bâr-gîrlerin sıhhat ve âfiyeti için 60 bâr-gîrlikten büyük âhûr inşâsı câiz değildir.
Ahûrların gayet aydınlık ve havadar olması pek ziyâde mültezim olup müteaddid pencere küşâd olunursa da ziyâ hayvânâtın gözüne gelmemek için bâr-gîrlerin başlarından yukarıda açılması lâzımdır ki âhûrun irtifâ'ı 4,5 metre olduğuna göre pencerenin zemînden irtifâ'ı 3,70 olup kendi irtifâ'ı dahi 0,70 ve arzı 1,40 olmalıdır.
Bundan mâ-adâ beher 20 bâr-gîr için âhûrun tûlünde (0,50) metre murabba'ında bacalar küşâd olunup icâb hâlde kapamak için de kapağı ve makaralı ipleri olmalıdır.
Ahûr kapılarının azdan aza irtifâ'ları 3 ve arzları 2 metre olup bir âhûrda icâb hâlde kâffesi birden isti'mâl olunmak için birçok kapı bulunur ki (şekil 153) de olduğu gibi olup kış günleri âhûru soğutmamak için ⇀ ↽ kapıları açılmayıp diğerinden işlenebilir bâr-gîrlerin yatacakları zemîn duvardan 1,5 metre geriye kadarı düz ve diğer 1,5 metresi 0,25 kadar meylli olmak üzere te'sîs ve kâffesi (Rıfat, 1291: 93) *kaldırım döşenip arkasında tualeti bir bevl mecrâsı ve aralarda büyük lağıma birleşmek üzere küçük lağımlar inşâ olunmalıdır.*
Ve kezâ her bir bâr-gîri birbirinden birer ağaç ile tefrîk edip bu ağaçlar da arkalarında birer dikme ile rabt olunur ki mezkûr dikmelerin üçte biri çatıya kadar mümtedd âdetâ dikme olup diğerleri 2,5 metre irtifâ'ında bulunur ve yine her bâr-gîr için bir yemlik ve sulak ve üstünde sırasıyla yek-vücûd bir kafesli samanlık inşâ olunmalıdır.
Gece vakti bâr-gîrlerin altlarına kuru fışkı[*] *döşetmek lâzım geldiğinden âhûrların hâricinde ağaç döşemeli üstü örtülü fışkı kurutmak için bir takım çardaklar inşâ olunur ki bunların kâffesi (şekil 154) de görülür.*
Bâr-gîr haste-hânesi *– Bir nev' âhûr ise de hastalıkların şiddetine ve nev'ine göre zîrdeki ma'lûmâta tatbîkan birkaç bâr-gîrlik müteaddid âhûrlar inşâsından ibârettir.*
Şöyle ki bir bölüğe hesâb olunmak üzere

Ağır hastelar için	*: 2:3*	
Orta hastelar için	*: 2:3*	*Bâr-gîrlik dört*
Mühlik hastelar için	*: 2:3*	*parça âhûrdan ibârettir*
Teşhis-i emrâz için	*: 2:3*	

İş bu haste-hânenin yanında bir de baytâr eczâ-hânesiyle muâlece i'mâline mahsûs ocaklı mahall ve bir de haste hayvânâtı yıkamak için diğer bir mahall inşâ olunur.
Timur-hâne *- Hayvânâtın na'l ve çivilerini ta'mîr ve i'mâl için her bölüğe mahsûs birer timur-hâne inşâsı lâzımedendir.*
Manej *- Mümkün olduğu kadar hem kışlaya hem âhûrlara yakın olup vüs'atı dahi lâ-akkal 45 metre tûlünde ve 15 metre arzında olmalıdır* (Rıfat, 1291: 94).

---

[*] Osmanlıca sözlükte (Devellioğlu, 1999) "*fışkı*" olarak yazılmış bir kelime bulunmamaktadır. Bu kelime Yunanca "*phuski*"den gelmekte olup at, eşek vb. hayvanların taze gübresi için kullanılmaktadır. Halk dilinde taze gübrenin biriktirildiği yere de "*fışkılık*" denilmektedir (Anonim, 1985: 640).

EK 18 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAME

İş bu manejin döşemesi acemî neferâttan düşen bulunursa sakatlık olmamak için 0,30:0,40 metre irtifâ'ında kum döşenmelidir.
Bir de manej gayet aydınlık ve havadar olmak lâzım gelip hem pencere hem de bacalar ile ziyâlandırılır ki pencereler zemînden 2,5 metre kadar yüksek ve duvarlar dahi bazı hûysuz hayvânların neferâtı duvara sürtmek gibi fenâlıklardan ve yalnız at duvar bâr-gîr çiftelerinin sadmesinden masûn olmak için dâhilen 1,5 metre irtifâ'ına kadar 1/10 meylli ile tahta kaplanmalıdır.
Bunlardan başka manej ta'lîmini seyir ve nezâret edecek ümerânın ikameti için manejin münâsib bir duvarı üzerinde ve yüksekte köşkümsü bir mahall ile manej edevâtının vaz'ı için diğer kapalı bir mahall inşâ olunmalıdır.
İş bu iki mahalle gitmek için manejin derûnundan mürûra hâcet kalmamak üzere diğer mahallerden yolları olmalıdır.
Manej kapıları derûnundan mahall-i istîâb etmemek için dışarı doğru açılmak üzere inşâ olunmalıdır.
***Anbar ve samanlıklar** - Derûnlarına vaz' olunacak şeylerin hüsn-i sûretle muhâfaza olunabilmeleri için kapalıca mahallerden ibâret olup âhûrlara gayet yakın inşâ olunmalıdır.*

Süvâri Kışlalarının Teşkîli

Süvâri kışlaları iki suretle teşkîl olunup ber-vech-i âtî ta'dâd ve ta'rîf olunurlar.
***Birincisi** - İnsanlar ve hayvânlar bir binâ dâhilinde yani zemîn katında âhûrlar yapılıp üzerine mükemmel tonoz yapıldıktan sonra birinci katta askere tahsîs olunup her ne kadar inşâ olunan tonozlar vâsıtasıyla taaffün bertaraf olunursa da masârif-i külliye-yi mueddî olur* (Rıfat, 1291: 95).
Bir bâr-gîr terbîan 8 ve bir insan 5 metreye muhtâc olduğundan zemîn katına yani âhûrlara nazaran insanlara tahsîs kılınan birinci kat pek vâsi' geleceğinden piyâde kışlalarında beyân olunup da inşâları zemîn katına tahsîs kılınan teferruât burada birinci kata inşâ olunur.
***İkincisi** - İnsanlar ve hayvânlar muhtelif ebniyelerde bulunmak üzere olur ki meselâ mustatîlü'ş-şekl olan bir kışlanın iki dıl'ı adedi piyâde kışlası gibi ve iki dıl'ı âhûrlardan müteşekkil olmak üzere inşâ olunup âhûrların üzerine samanlıklar ve anbarlar inşâ olunur.*
İş bu usûl hem havâca fâideli hem de ötekinden ucuz olduğundan hemen vâsi'ce mahall-i taharrî ederek iş bu usûlü ihtiyâr etmelidir.

Topçu Kışlası

Topçu kışlaları âdetâ süvâri kışlalarından ibâret iseler de fazla olarak topçuları koşmak için gayet cesîm bir meydân ile topların yağmurdan ve güneşten muhâfazası için meydân-ı mezkûrun bir kenarında îcâbı mikdârda sundurmalar ilâvesinden ibârettir (Rıfat, 1291: 96).

EK 19 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

1291/1875-1876 tarihli "*Fenn-i Mi'mârî*" kitabındaki piyade kışlası ile ilgili çizimler

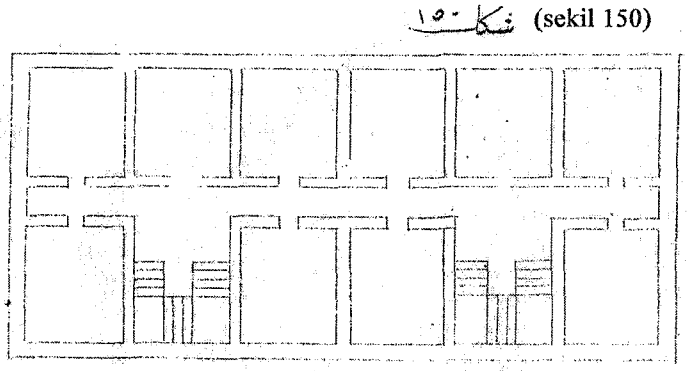

Ç.1 Bir piyade kışlasının kat planı (Rıfat, 1291: levha 23)

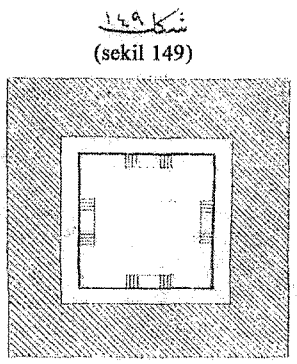

Ç.2 Dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu bir piyade kışlası (Rıfat, 1291: levha 23)

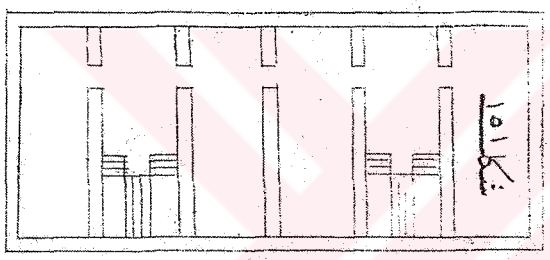

Ç.3 Bir piyade kışlasında koğuşlar arasındaki "*divan-hâne*" bölümü (Rıfat, 1291: levha 23)

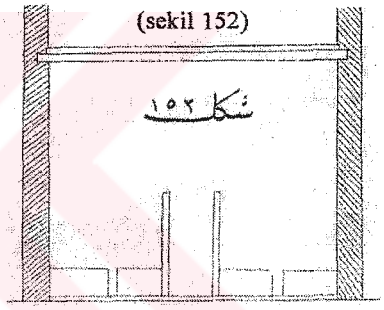

Ç.4 Bir piyade kışlası koğuşunda ahşap bölmeler (Rıfat, 1291: levha 24)

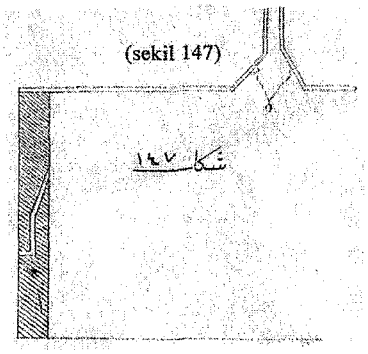

Ç.5 Bir piyade kışlası koğuşunda havalandırma için yapılan "*fener*" ve duvardaki hava bacası (Rıfat, 1291: levha 23)

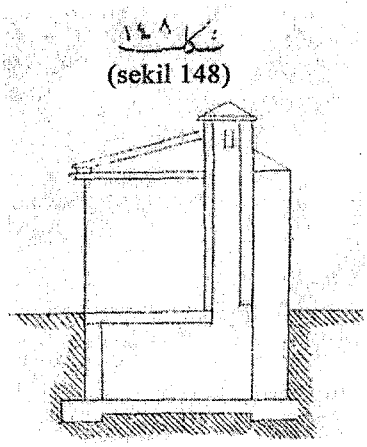

Ç.6 Bir piyade kışlası tuvaletinde duvara açılan hava bacası (Rıfat, 1291: levha 23)

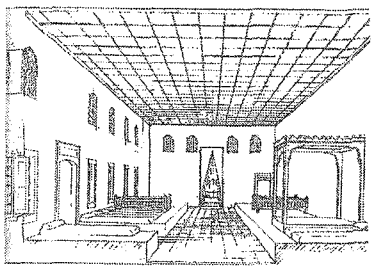

Ç.7 Bir Osmanlı konutunda kışla koğuşunda da görülen seki ve şirvan (Tanyeli, tarihsiz)

EK 19 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

1303,1304/1887-1889 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki kışla çizimleri

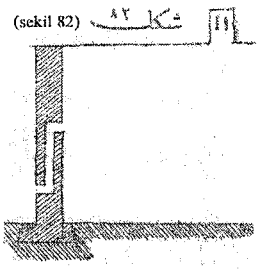

Ç.8 Bir kışlada koğuş duvarına açılan hava bacası
(Reşid, 1303-1304: 34)

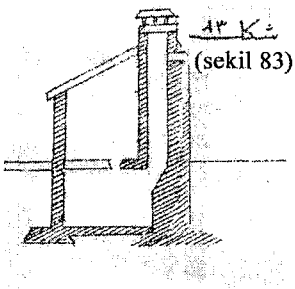

Ç.9 Bir kışlanın tuvaletinde yapılan hava bacası
(Reşid, 1303-1304: 34)

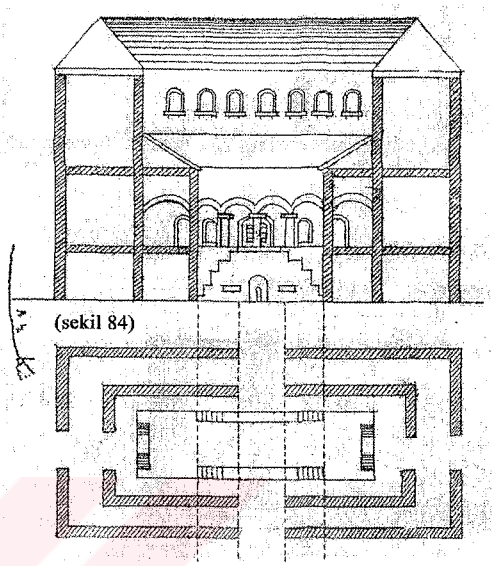

Ç.12 Orta avlusunda revak, merdiven ve çeşme olan bir kışlanın plan ve kesiti
(Reşid, 1303-1304: 34)

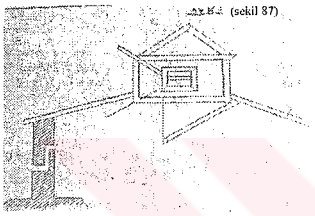

Ç.10 Bir süvari kışlası ahırının çatısında iple açılan kapak
(Reşid, 1303-1304: 36)

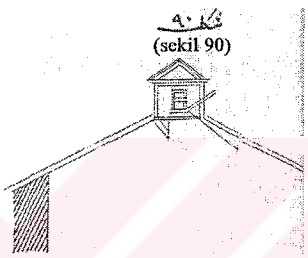

Ç.11 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabından bir kışla mutfağının çatı penceresi

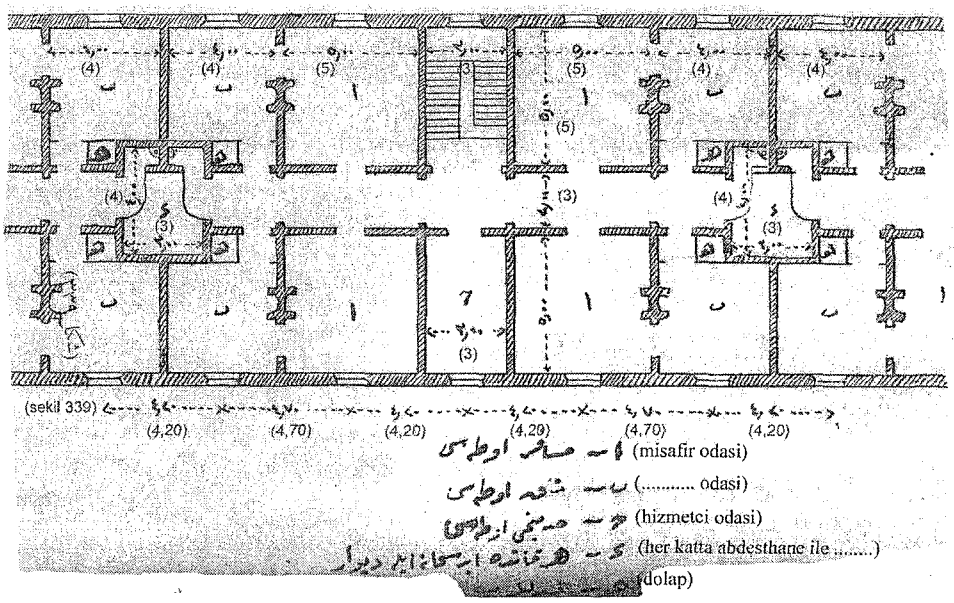

Ç.13 1322/1906-1907 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitabındaki bir "*zâbitân dâiresi*"nin zemin kat planı (1322: 549)

EK 19 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

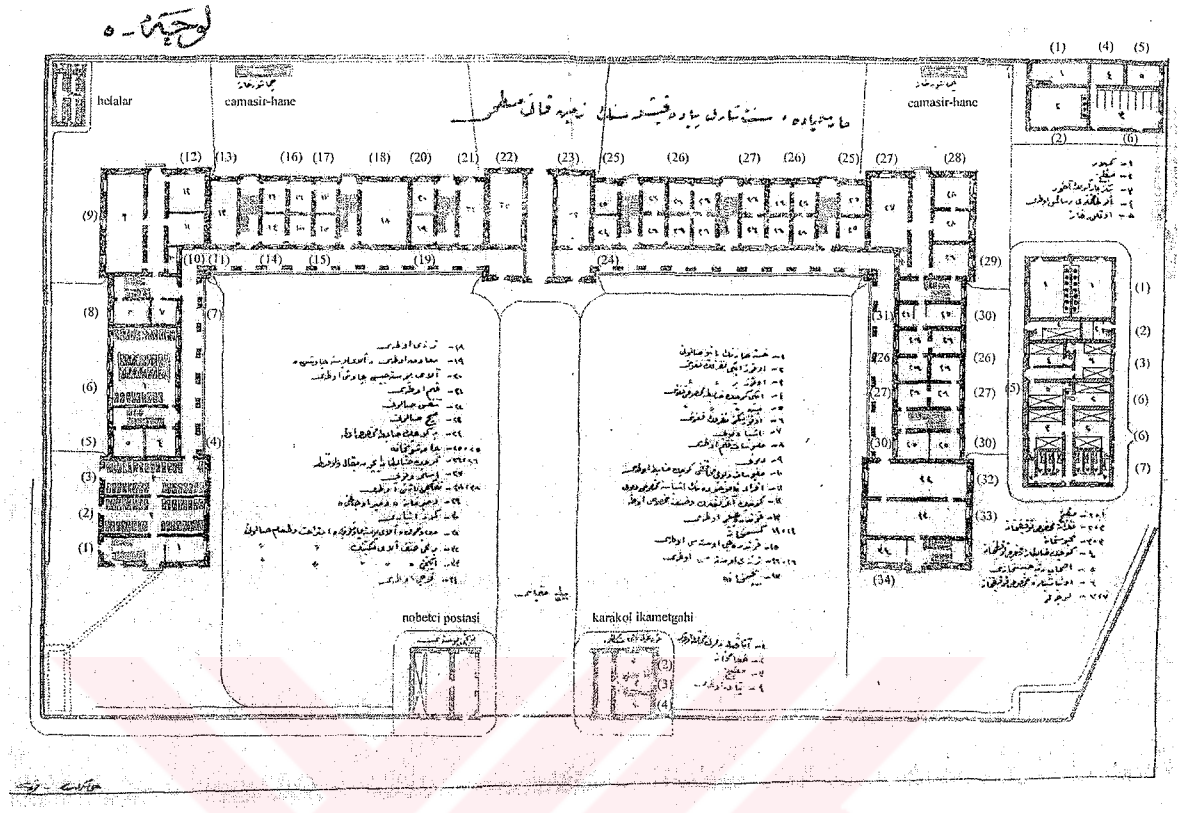

Ç.14 1322/1906-1907 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitabından Fransa, Marsilya'daki "*Saint-Charles Piyade Kışlası*"nın zemin kat planı (1322: levha 5)

Sağ üst köşedeki binada:
1-kiler, 2-matbah, 3-sekiz bargirlik âhûr, 4-eğer takımları ve seyis odası, 5-otluk-hâne

Sağ yan taraftaki binada:
201-matbah, 202-neferâta mahsûs tevkif-hâne, 203-mahbûs-hâne, 4-küçük zâbitâna mahsûs tevkif-hâne, 5-ashâb-ı rütbe hapis-hânesi, 6-onbaşılara mahsûs tevkif-hâne, 717-localar

Kışla yapısı içinde:
1-hasta-hânenin banyo salonu, 2-otuz iki neferlik koğuşu, 3-otuz bir neferlik koğuşu, 4-iki küçük zâbite mahsûs koğuş, 5-beş küçük zâbite mahsûs koğuş, 6-otuz sekiz neferlik koğuş, 7- eşya deboyu, 8-melbûsât kalem odası, 9-deboy, 10-melbûsât deboyu muhafazası küçük zâbit odası, 11-efrâd-ı nâ-mevcûdenin eşyasına mahsûs deboy, 12-küçük ağırlıkların vaz'ına mahsûs oda, 13-kunduracılar odası, 14-kütüb-hâne, 15-kunduracı ustası odası, 16-terzi ustası odası, 17-cimnastik-hâne, 18-terzi odası, 19-muâvin odası "alaylar posta çavuşu", 20-alay postacısı çavuşu odası, 21-kalem odası, 22-teneffüs salonu, 23-meç (maç ?) *salonu, 24-bir küçük zâbite mahsûs oda, 25-çamaşır-hâne, 26-küçük zâbitân bakkal ve lokanta, 27-esliha deboyu, 28-tüfekçibaşı odası, 29-demir-hâne "demir ocağı", 30-kömür anbarı, 31-muâvinlerin "alay posta çavuşlarının" istirâhât ve taâm salonu, 32-birinci sınıf alay mektebinin istirâhât ve taâm salonu, 33-ikinci sınıf alay mektebinin istirâhât ve taâm salonu, 34-kapıcı odası*

Karakol ikamet-gâhında:
1-anahtarların muhafaza odası, 2-taâm-hâne, 3-matbah, 4- yatak odası

Mikyası 1/500

EK 19 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

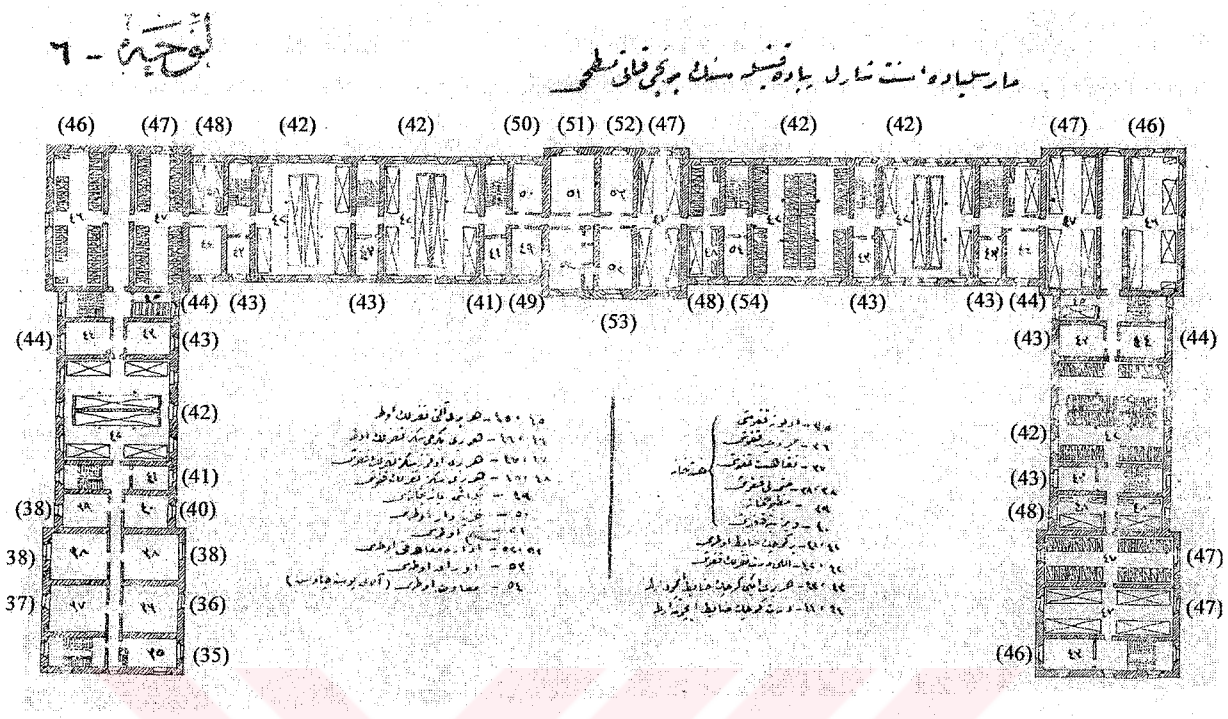

Ç.15 1322/1906-1907 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitabından Fransa, Marsilya'daki "*Saint-Charles Piyade Kışlası*"nın üst kat planı (1322: levha 6)

35-uyuz koğuşu, 36-mecrûhîn koğuşu, 37-nekahet koğuşu, 38-sıtmalı koğuşu, 39-matbûh-hâne, 40-vizite koğuşu (haste-hâne), 41-bir küçük zâbit odası, 42-elli dört neferlik koğuş, 43- her biri iki küçük zâbit için oda, 44-dört küçük zâbit için oda, 45-her biri altı neferlik oda, 46- her biri yirmi sekiz neferlik oda, 47-her biri otuz sekiz neferlik oda, 48-her biri sekiz neferlik oda, 49-binbaşı yazı-hânesi, 50-hazîne-dâr odası, 51-kalem odası, 52-idâre muâvini odası, 53- evrâk odası, 54-muâvin odası (alay posta çavuş)

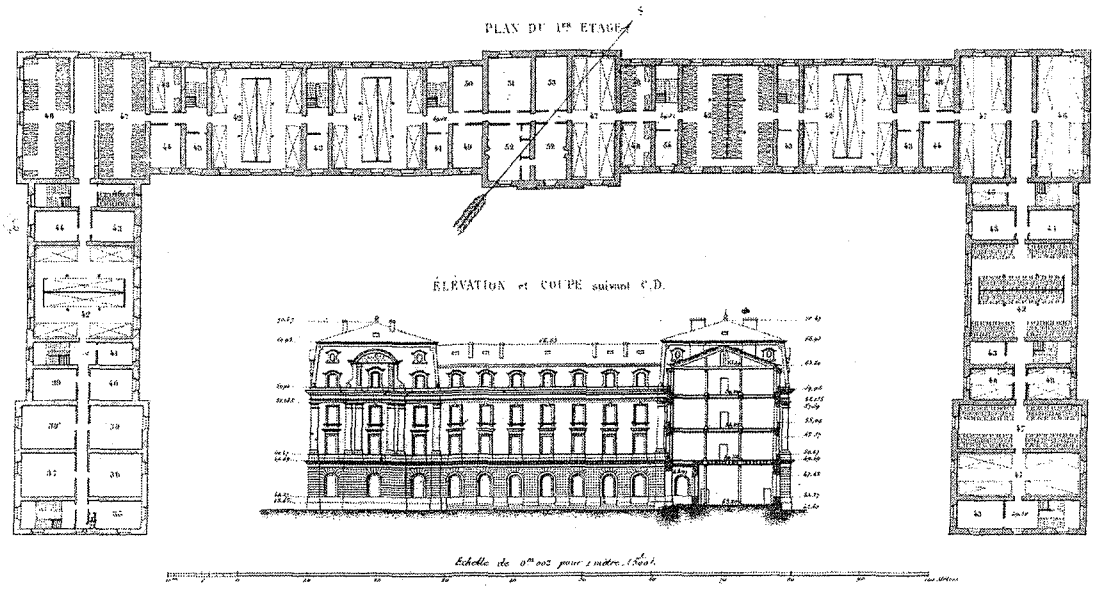

Ç.16 Fransa, Marsilya'daki 1860 tarihli Saint-Charles Kışlası'nın üst kat planı (Dallemagne, 1990: 164)

EK 19 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

1291/1875-1876 tarihli "*Fenn-i Mi'mârî*" kitabındaki süvari kışlası ahırı ile ilgili çizimler

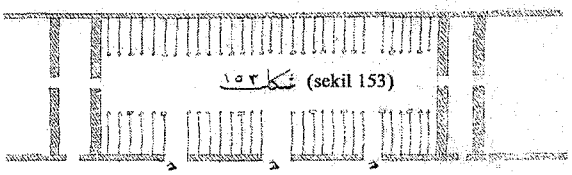

Ç.17 Ahşap bölmeli, 3 kapılı bir ahırın planı
(Rıfat, 1291: levha 24)

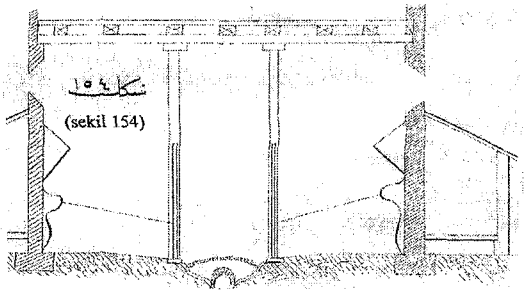

Ç.18 Ahşap bölmeli bir ahırın kesiti
(Rıfat, 1291: levha 24)

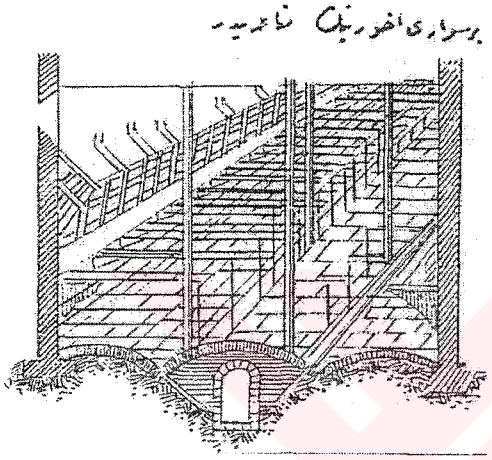

Ç.19 1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabından bir ahırın kesiti
(1312: levha 10)

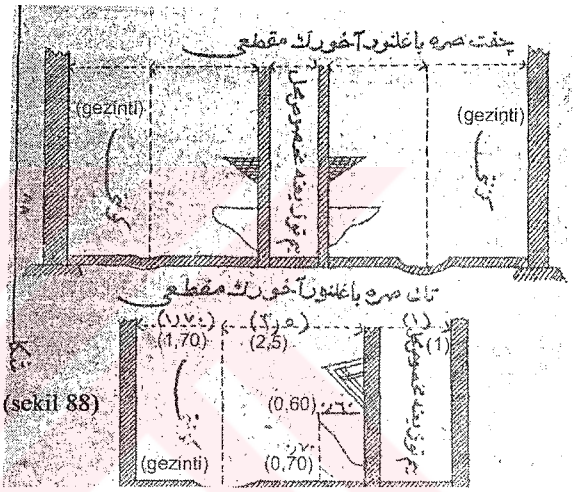

Ç.20 1303,1304/1887-1889 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabından bir ahırın kesiti
(Reşid, 1303-1304: 36)

1322/1906-1907 tarihli kitaptan "*Ali Şükri*"nin çizimiyle bir süvari kışlası ahırından detaylar

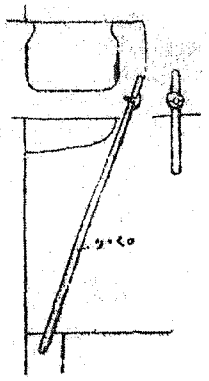

Ç.21 Ahırdaki bir yemliğin kesiti
(1322: levha 1, şekil 228)

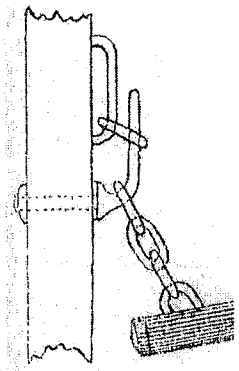

Ç.22 Atların bağlandığı demir halkaların detayı
(1322: levha 1, şekil 228)

EK 19 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

1322/1906-1907 tarihli *"Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye"* kitaptan
*"Ali Şükri"*nin çizimiyle bir süvari kışlası ahırı

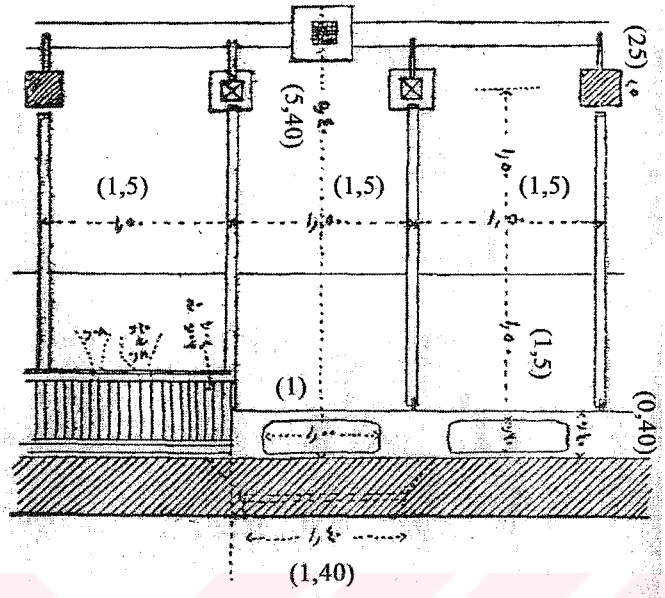

Ç.23 Ahşap bölmeli ahırın planı (1322: levha 1, şekil 228)

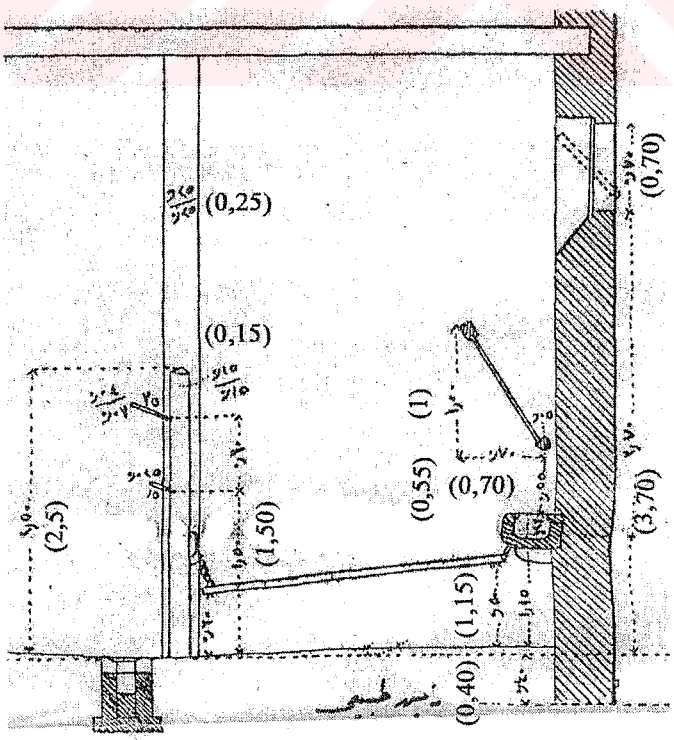

Ç.24 Ahşap bölmeli ahırın kesiti
(1322: levha 1, şekil 228)

EK 19 KIŞLALARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

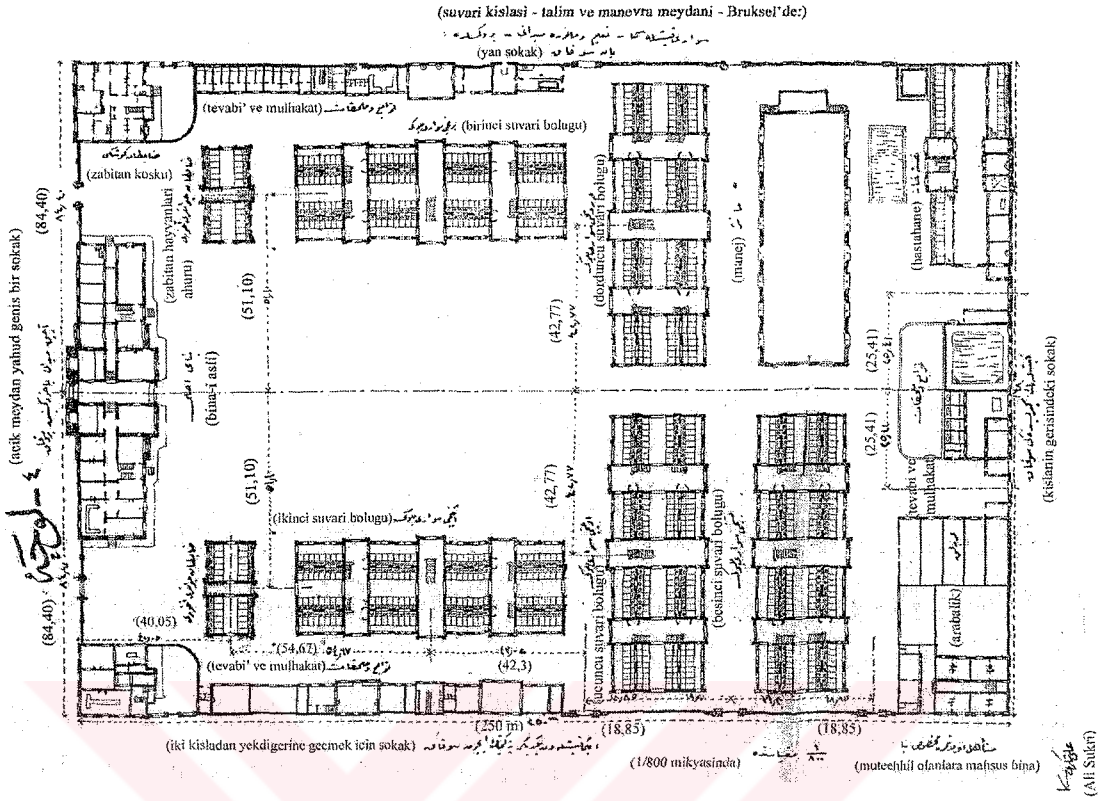

Ç.25 1322/1906-1907 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitabından bir süvari kışlasının vaziyet planı (1322: levha 4, şekil 246)

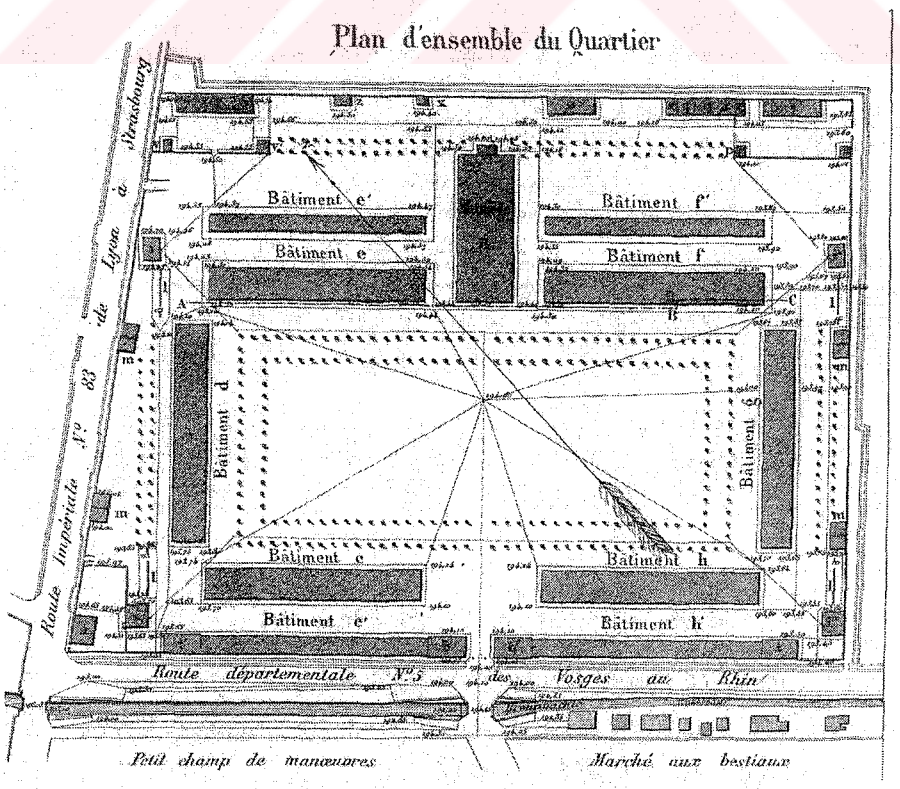

Ç.26 Fransa, Colmar'daki 1844 tarihli süvari kışlasının vaziyet planı (Dallemagne, 1990: 142)

EK 19 KIŞLALARA AİT DİĞER ÇİZİMLER ve FOTOĞRAFLAR

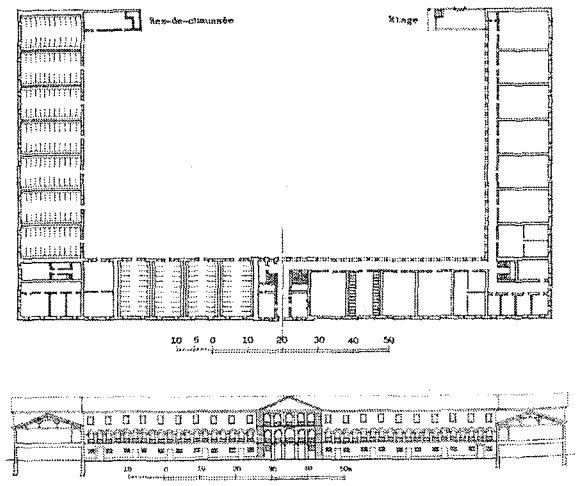

Ç.27 Fransa'daki 1821 tarihli Auch Süvari Kışlası'nın planı ve kesit görünüşü (Dallemagne, 1990: 148)

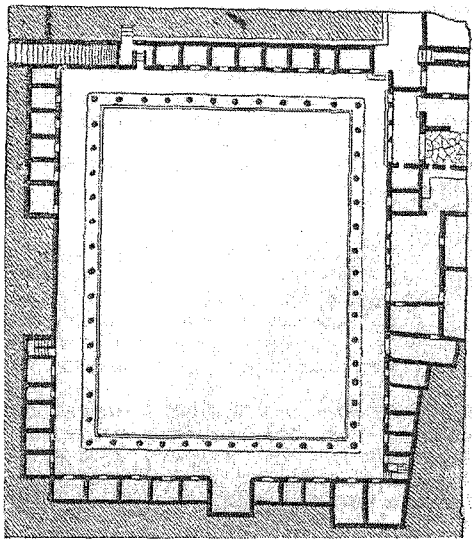

Ç.28 İtalya, Pompei'de Roma döneminde yapılan askerî karargâh yapısının planı (Lucas, tarihsiz: 661)

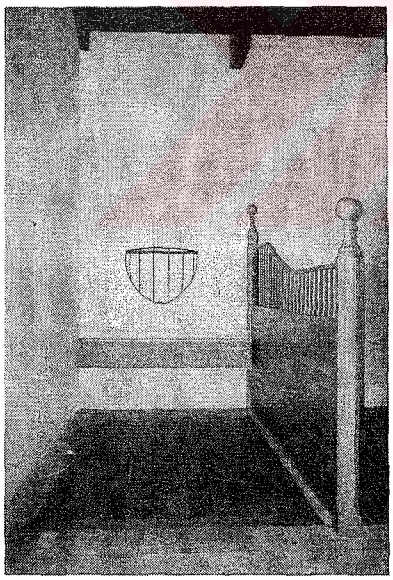

F.1 Yıldız Sarayı'nın 1903 tarihli "*İstıabl-ı Âmire-i Ferhan*" adlı has ahırındaki ahşap bölme ve yemlik (2001)

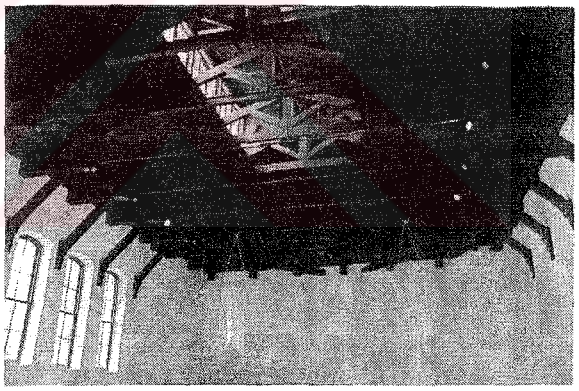

F.2 Yıldız Sarayı has ahırının ahşap strüktürlü çatısı (2001)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

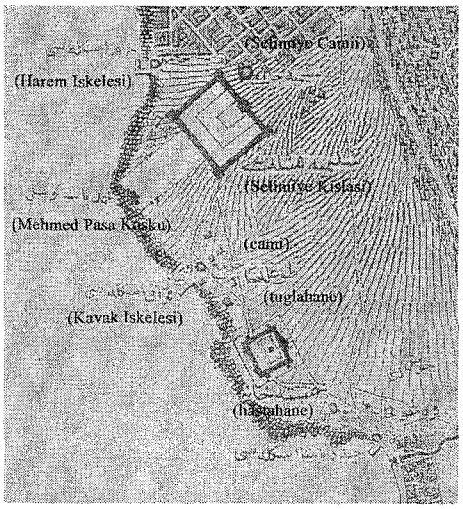

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda kışla ve çevre yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

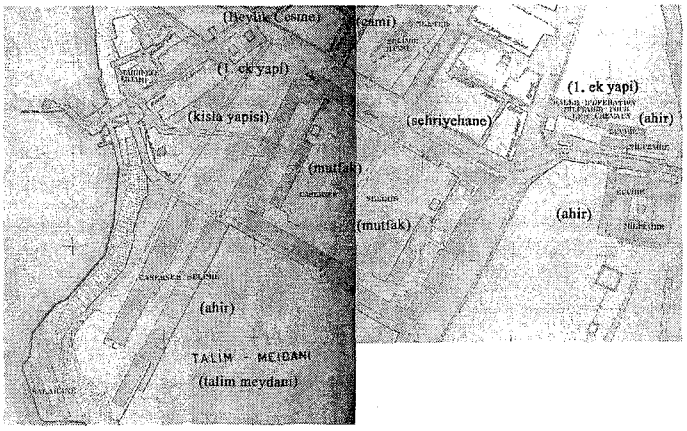

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 2545)

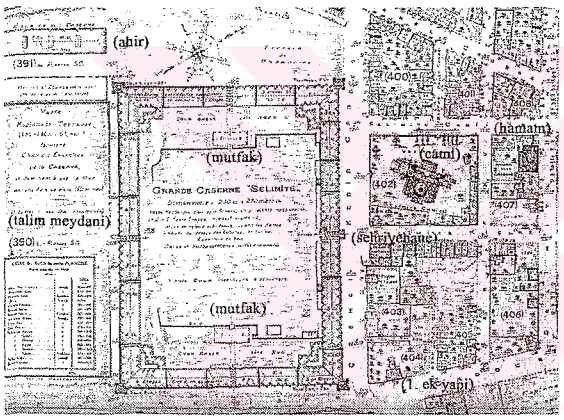

H.3 20. yüzyıl başına ait J. Pervititch Haritası'nda kışla yapıları (tarihsiz yayın: 247)

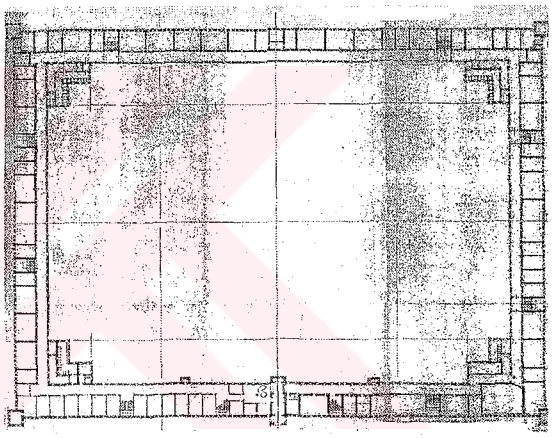

Ç.1 Kışla yapısının giriş kat planı (Ramazanoğlu, 2003)

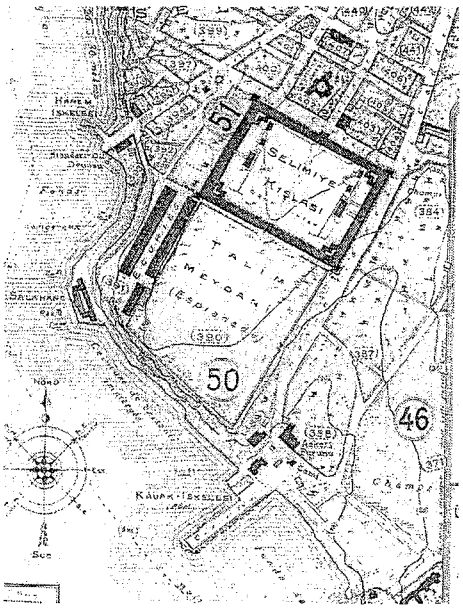

H.4 1930 tarihli J. Pervititch Haritası'nda kışla yapıları (tarihsiz yayın: 246)

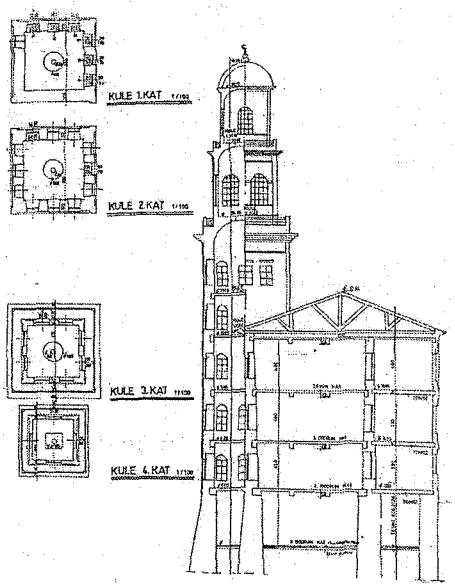

Ç.2 Kışla yapısının kulelerinden birinin kat planları ve kesiti (Tuğlacı, 1993: 59)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

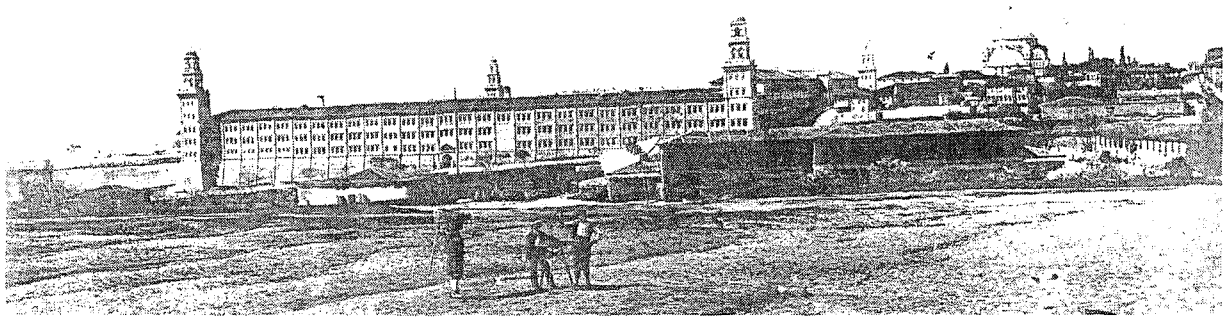

F.1 19. yüzyıla ait G. Berggren tarafından çekilmiş bir fotoğrafta kışla yapısının doğu cephesi ve ahırlar (A.A.E.F.A./F.no: 122+R.29.092)

F.2 19. yüzyıla ait Sébah&Joaillier tarafından çekilmiş bir fotoğrafta kışla yapısının doğu ve kuzey cepheleri ile Selimiye Camisi ve kuzeydeki yerleşim alanı (A.A.E.F.A./F.no: 10099)

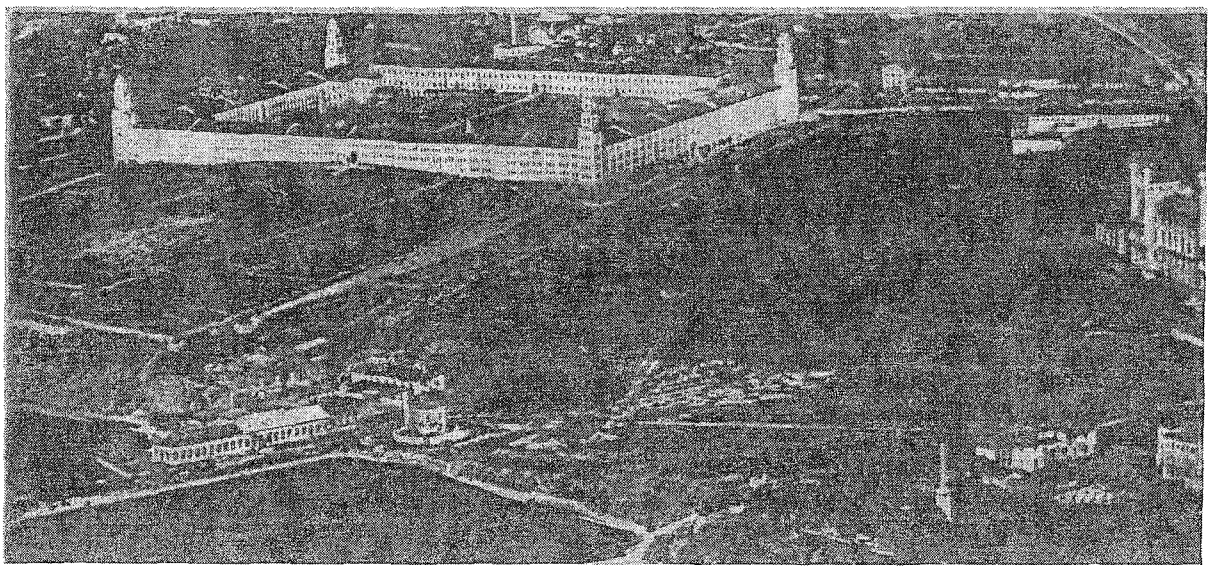

F.3 20. yüzyıl başına ait bir fotoğrafta Selimiye Kışlası, Kavak İskelesi yakınındaki Kavak İskelesi Fırını ve Kavak İskelesi Mescidi (A.A.E.F.A./F.no: 8058)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

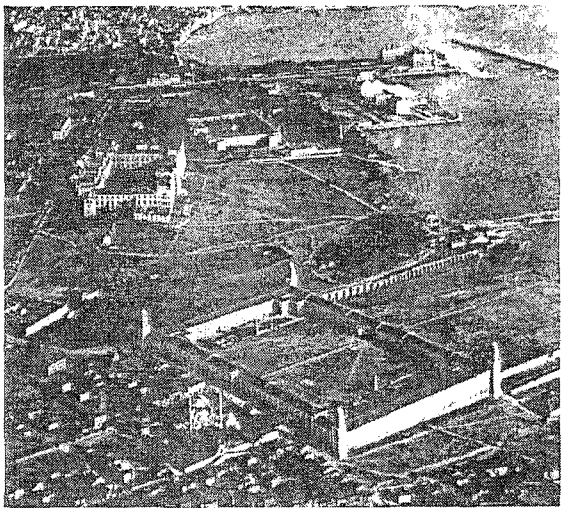

F.4 20. yüzyıl başına ait bir fotoğrafta kışla, Mekteb-i Tıbbiye ve Haydarpaşa Hastahanesi (A.A.E.F.A./F.no: R.32802)

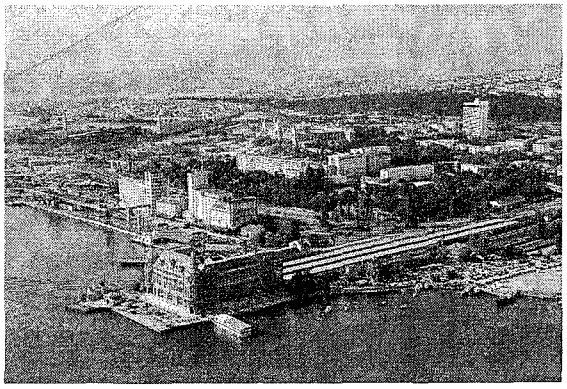

F.5 20. Selimiye Kışlası, Mekteb-i Tıbbiye, Haydarpaşa Hastahanesi ve Haydarpaşa Garı (2004)

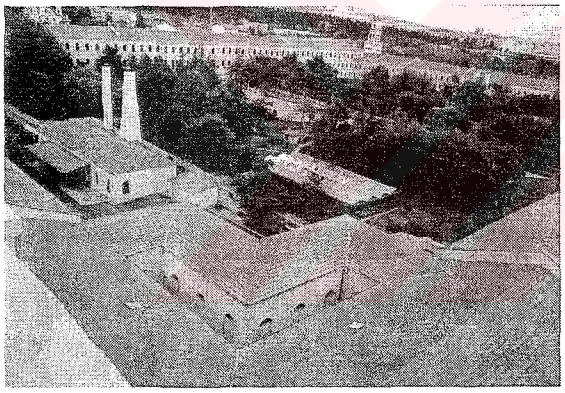

F.6 Kışla yapısının orta avlusundaki tuvalet birimleri ve mutfak yapısı (2001)

F.7 Kışla yapısının kuzey cephesi (2004)

F.8 Kışla yapısının kuzey cephesi ve solda şehriyehane (erzak ambarı) (2001)

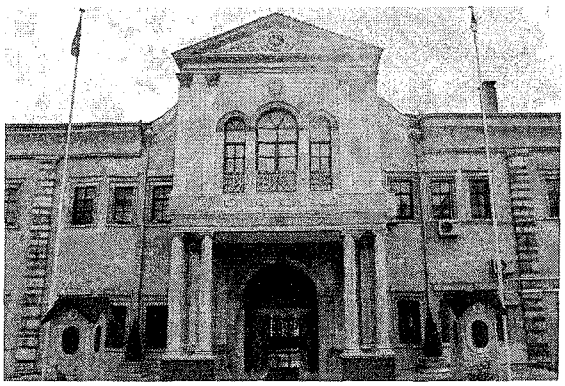

F.9 Kışla yapısının kuzey cephesindeki giriş kapısı ve üst kattaki hünkâr dairesi (2001)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

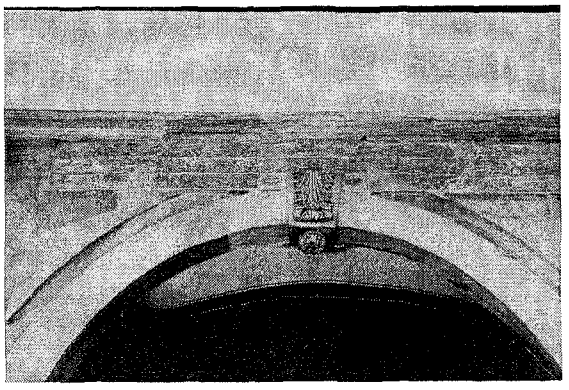

F.10 Kışla yapısının kuzey cephesindeki kapı üzerindeki 1279/1862-1863 tarihli kitabe (2001)

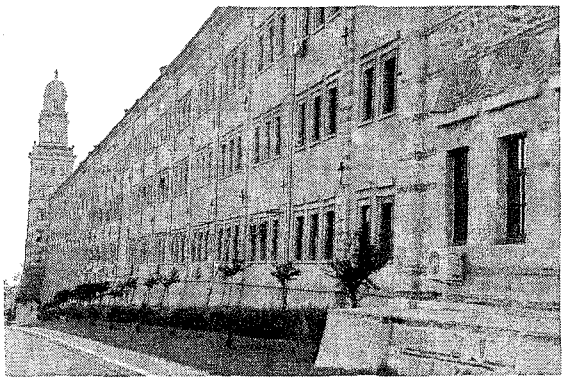

F.11 Kışla yapısının doğu cephesi (2001)

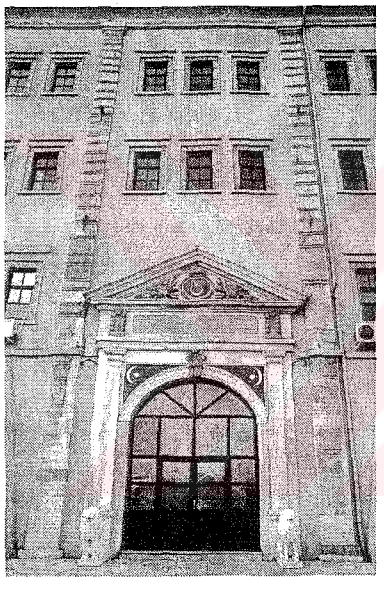

F.12 Kışla yapısının doğu cephesindeki giriş kapısı ve 1258/1842-1843 tarihli kitabe (2001)

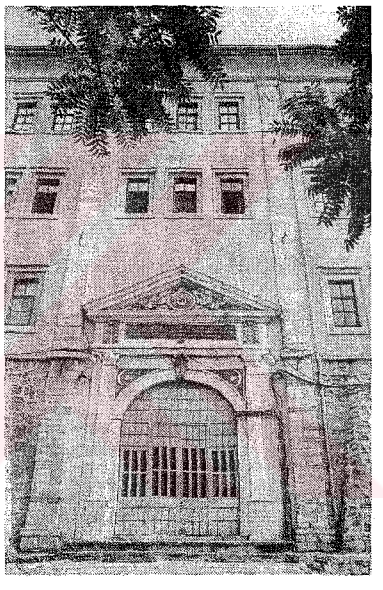

F.13 Kışla yapısının batı cephesindeki giriş kapısı ve 1258/1842-1843 tarihli kitabe (2001)

F.14 Kışla yapısının güney cephesi (2001)

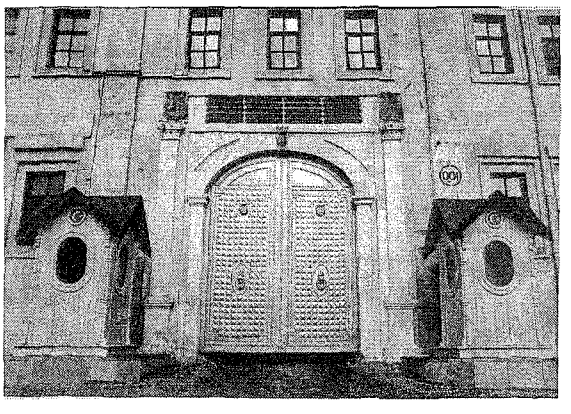

F.15 Kışla yapısının güney cephesindeki giriş kapısı ve 1243/1827-1828 tarihli kitabe (2001)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

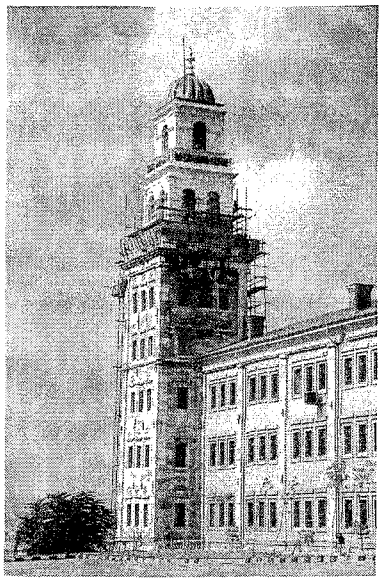

F.16 Kışla yapısının güneybatı kulesindeki onarım (2001)

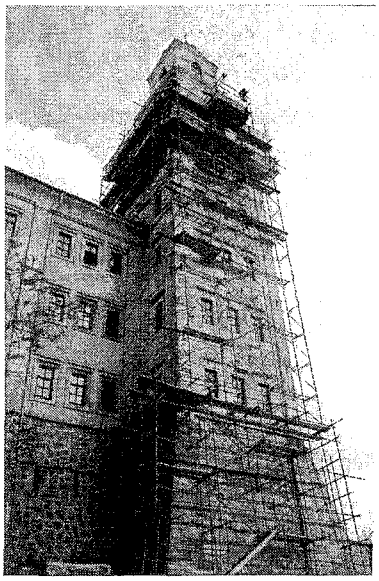

F.17 Kışla yapısının güneybatı kulesindeki onarım (2001)

F.18 Güneybatı kulesinde içteki metal merdiven (2001)

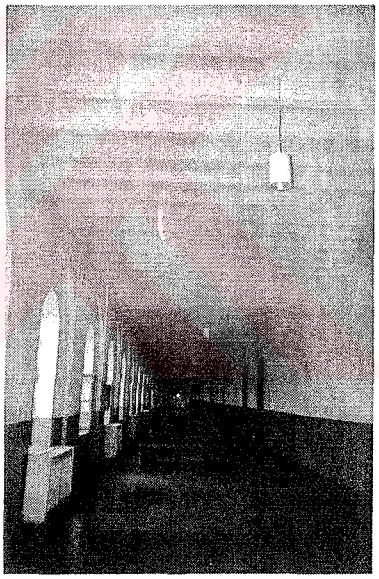

F.19 Kışla yapısı güney kanadında koridorun volta döşemeli tavanı (2001)

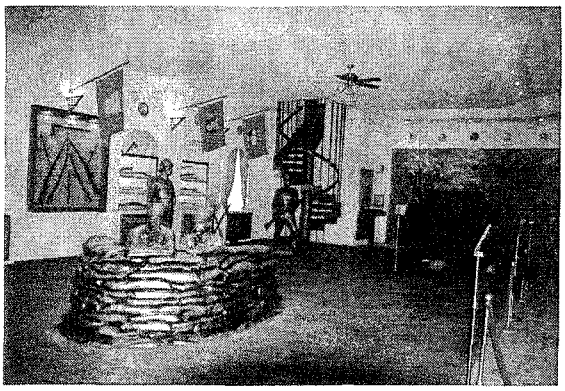

F.20 Kışla yapısının kuzeybatı kulesindeki müzenin içinden bir görünüş (2001)

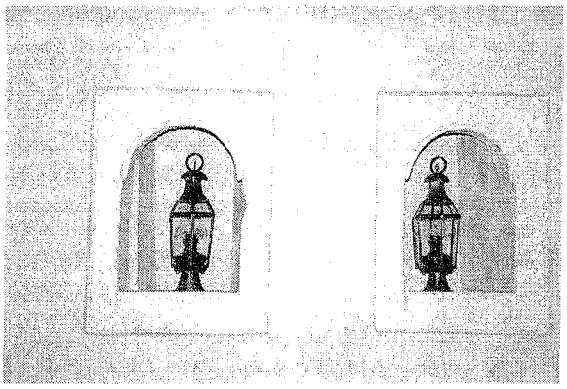

F.21 Kışla yapısının batı kanadı koridorundaki havalandırma delikleri (2001)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

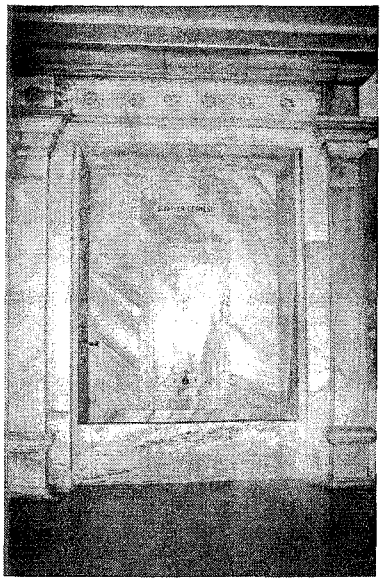

F.22 Kışla yapısının kuzey kanadında koridordaki çeşme (2001)

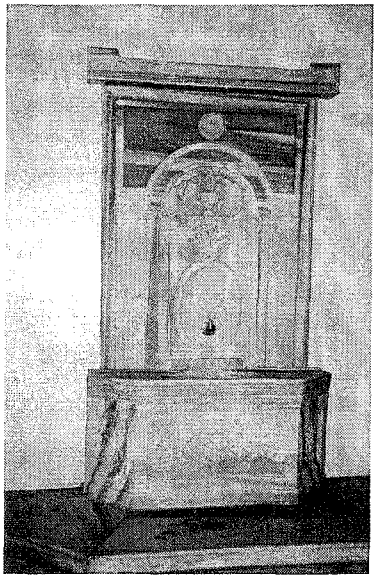

F.23 Kışla yapısının kuzey kanadında koridordaki diğer çeşme (2001)

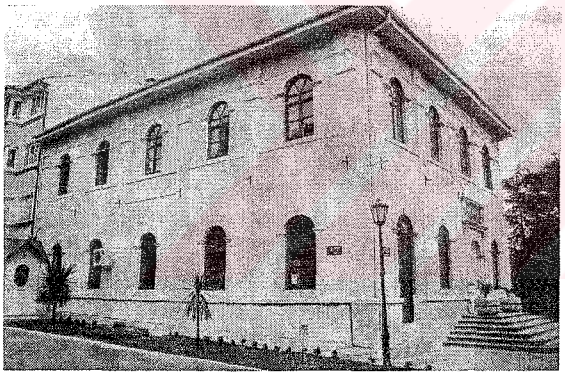

F.24 Kışla yapısının kuzeyindeki şehriyehanenin (erzak ambarı) güney ve batı cepheleri (2001)

F.25 Şehriyehanenin güney ve doğu cepheleri (2001)

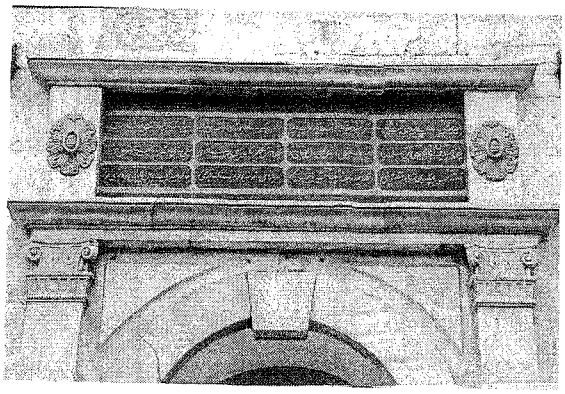

F.26 Şehriyehanenin 1261/1845 tarihli kitabesi (2001)

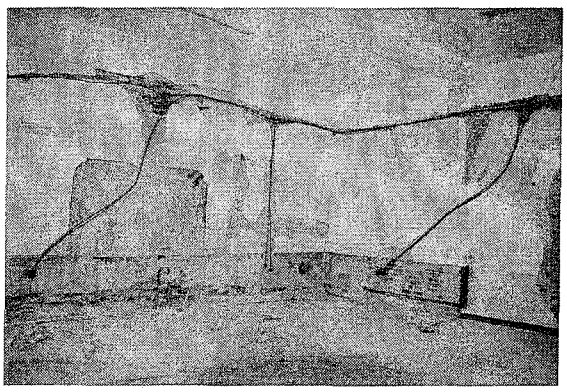

F.27 Şehriyehanenin üst katındaki onarım çalışması (2004)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

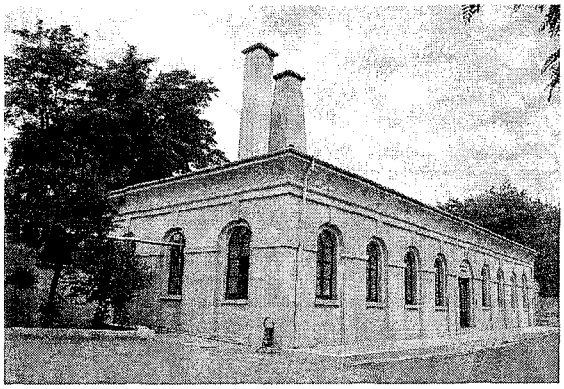

F.28 Kışlanın orta avlusunda doğudaki mutfak yapısı (2004)

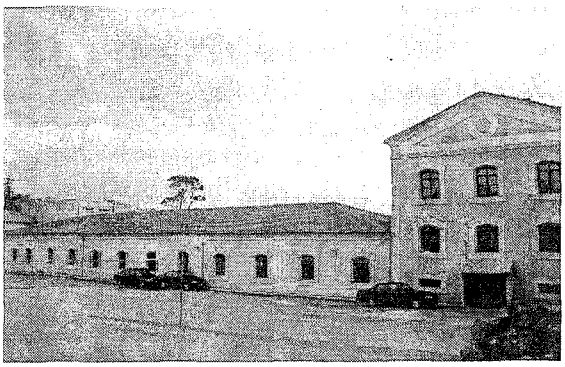

F.29 Kışla yapısının doğusundaki 1. ek yapının (Bando Bölüğü binası) kuzey cephesi (2001)

F.30 1. Ek yapının güney cephesindeki Abdülaziz'in 1286/1869-1870 tarihli tuğrası (2004)

F.31 1. Ek yapının zemin kat koridorunun volta döşemeli tavanı (2001)

F.32 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta kışla yapısının batısındaki 2. ek yapı ve solda Beylik Çeşmesi (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

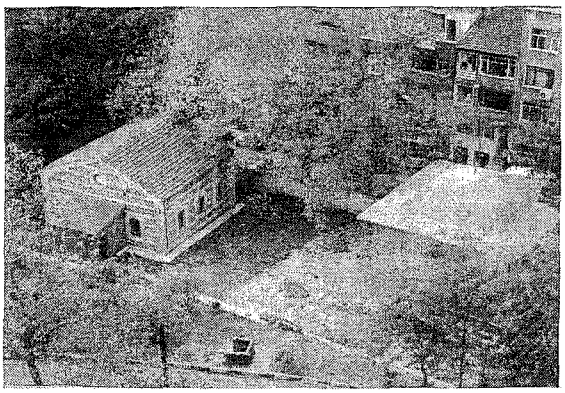

F.33 2. Ek yapı ve Beylik Çeşmesi (2001)

EK 20 SELİMİYE KIŞLASI

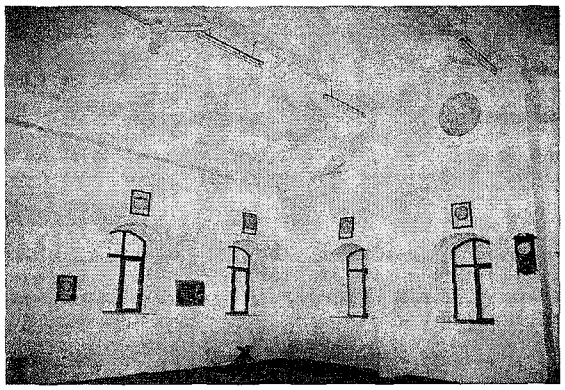

F.34 2. Ek yapının betonarme döşemeye çevrilmiş olan üst örtüsü (2004)

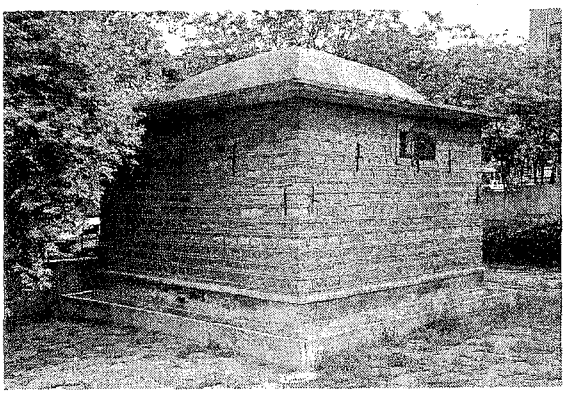

F.35 Kışla yapısının batısındaki Beylik Çeşme (2004)

F.36 Kışla yapısının kuzeyindeki Selimiye Hamamı (2001)

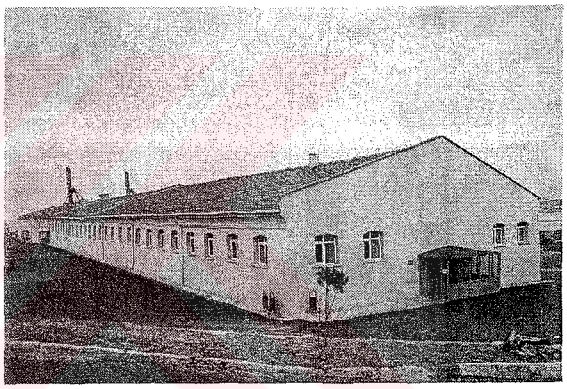

F.37 Kışla yapısının batısındaki eski ahırın yerine inşa edilen yapı (2004)

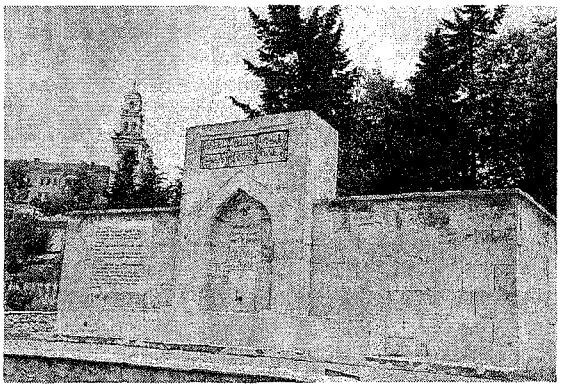

F.38 Kışla yapısının güneyindeki Musahip Ali Ağa Çeşmesi (2004)

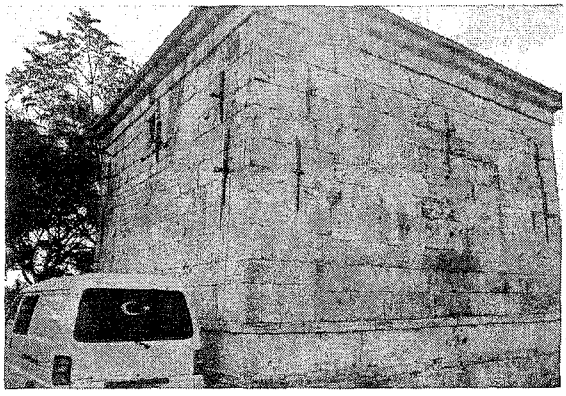

F.39 Kışla yapısının doğusundaki Tazılar Ahırı Çeşmesi (2001)

EK 21 DAVUTPAŞA KIŞLASI

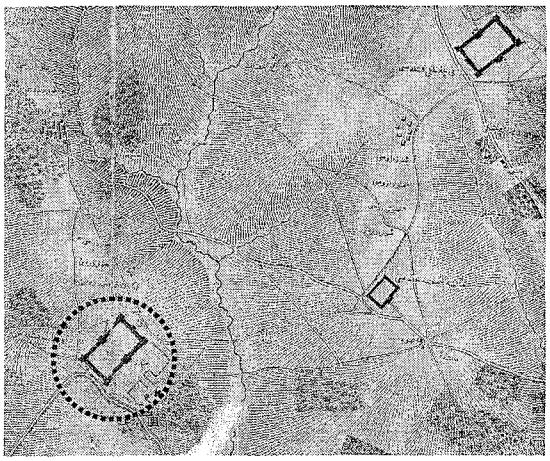

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda Davutpaşa, Rami kışlaları ve Maltepe Hastahanesi (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

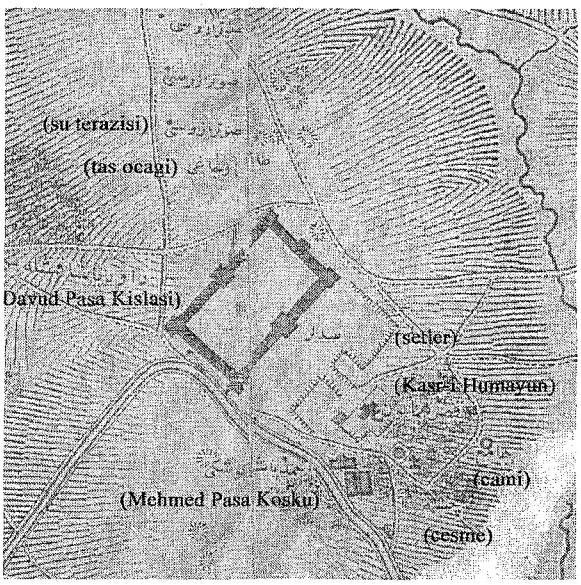

H.2 Moltke Haritası'nda Davutpaşa Kışlası ve çevre yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

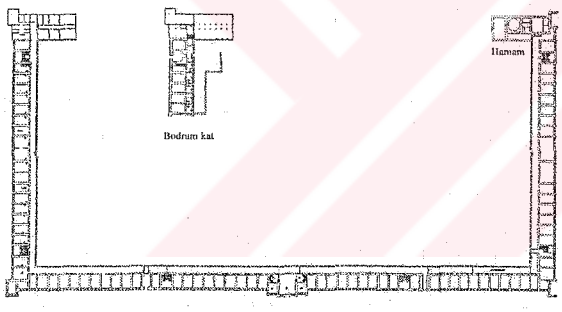

Ç.1 Kışla yapısının zemin kat planı (1999/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

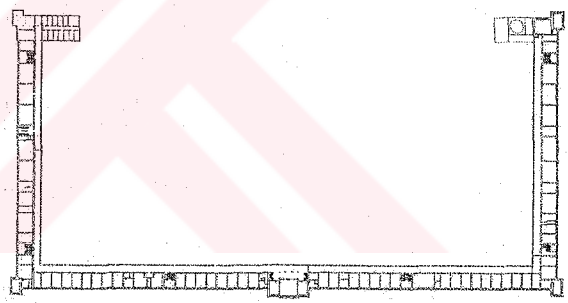

Ç.2 Kışla yapısının üst kat planı (1999/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

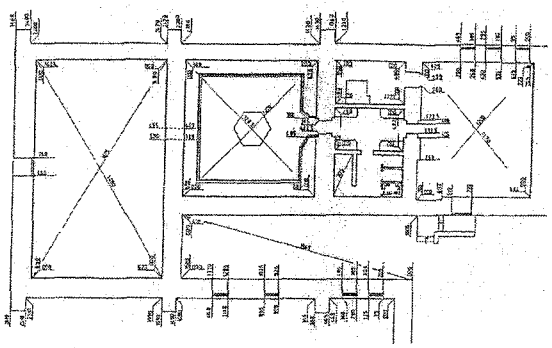

Ç.3 Kışla yapısının batı kanadındaki hamamın planı (Çetiner, 1996: 133)

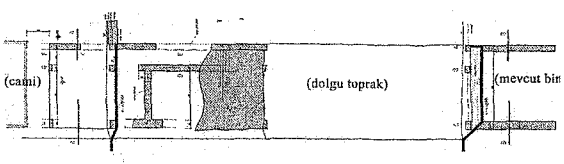

Ç.4 Kışla yapısının yok olan batı kanadının temellerinin çizimi (1999/I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

EK 21 DAVUTPAŞA KIŞLASI

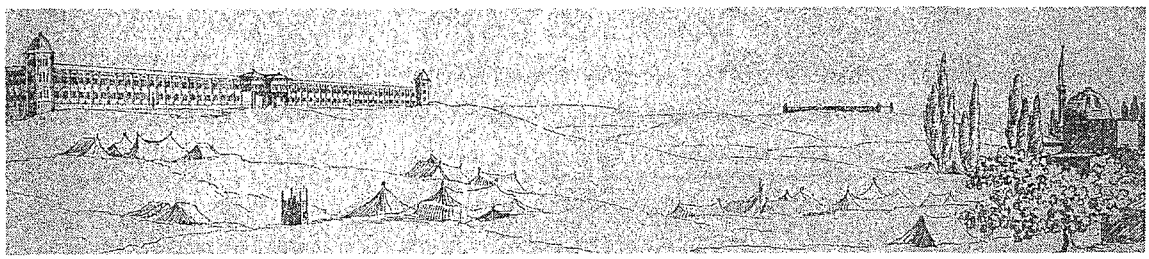

R.1 Löwenhielm tarafından 1827'de yapılan bir resimde kışla yapısının doğu cephesi (Anonim, 2003: 57)

G.1 J. Brindési'nin tarafından yapılan 1854'teki geçit töreninin betimlendiği gravürde kışla yapısının doğu cephesi (Tuğlacı, 1993: 42)

F.1 Kışla ve arazisinin görünüşü (tarihsiz/Y.T.Ü. Rektörlüğü Davutpaşa Yerleşkesi Arşivi)

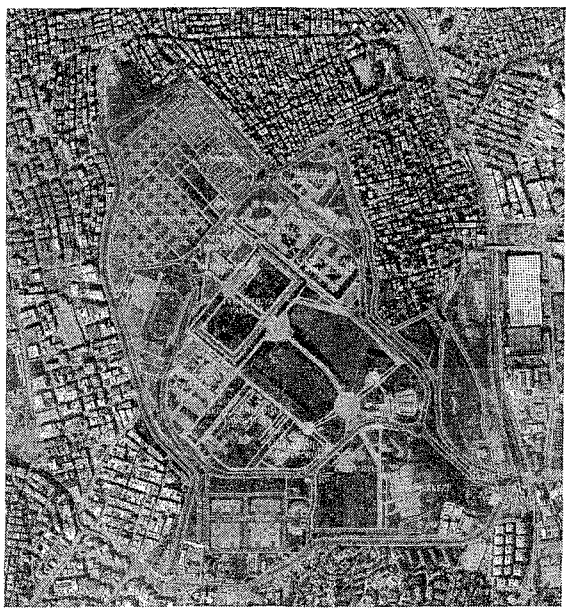

F.2 Y.T.Ü. Kampüsü için kışla arazisine yapılması planlanan yeni binalar (Y.T.Ü. Rektörlüğü Davutpaşa Yerleşkesi Arşivi)

EK 21 DAVUTPAŞA KIŞLASI

F.3 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta kışla yapısının doğu cephesi (Müzayade Kataloğundan)

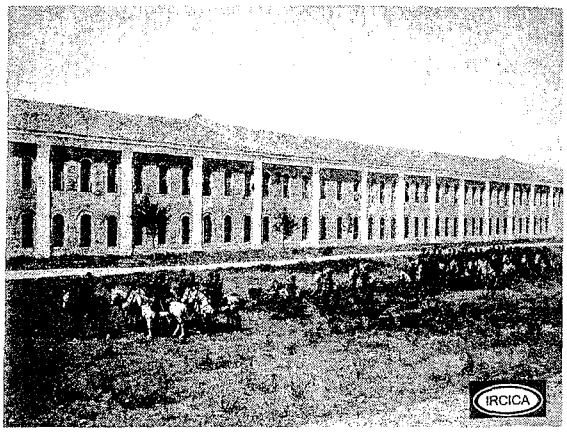

F.4 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta kışla yapısının görünüşü (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

F.5 Kışla yapısının doğu cephesi (2001)

F.6 Kışla yapısının doğu cephesindeki hünkâr dairesi ve asıl girişi (2004)

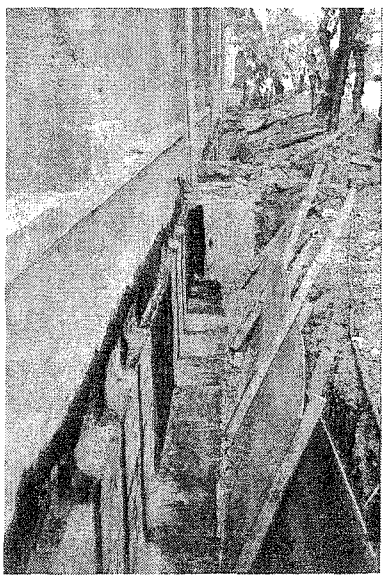

F.7 Kışla yapısının doğu cephesinde temel duvarlarında yapılan yalıtım (2001)

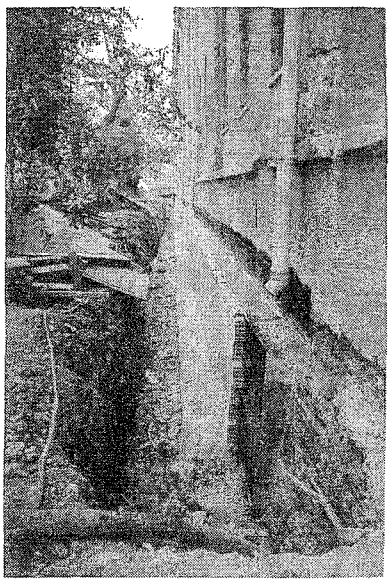

F.8 Kışla yapısının doğu cephesinde temel duvarlarında yapılan yalıtım (2001)

EK 21 DAVUTPAŞA KIŞLASI

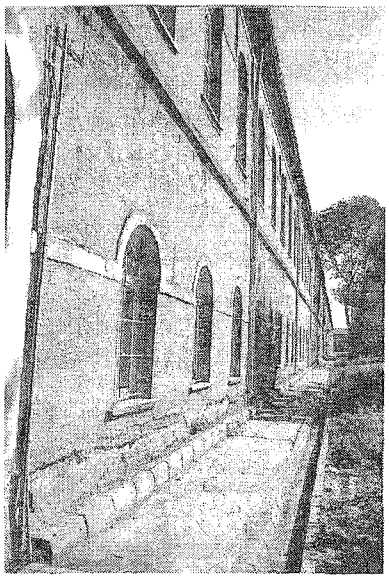

F.9 Kışla yapısının doğu kanadının orta avludan görünüşü (2001)

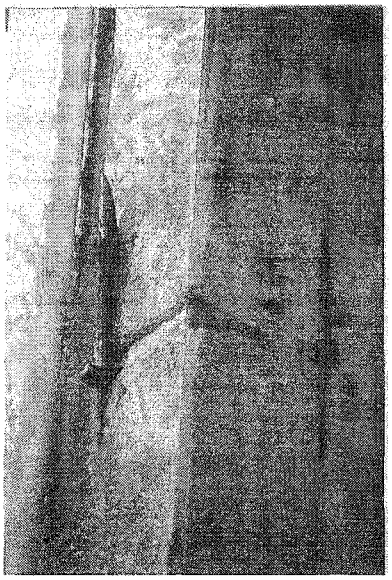

F.10 Kışla yapısının güneydoğu köşesindeki metal kılıçlar (2001)

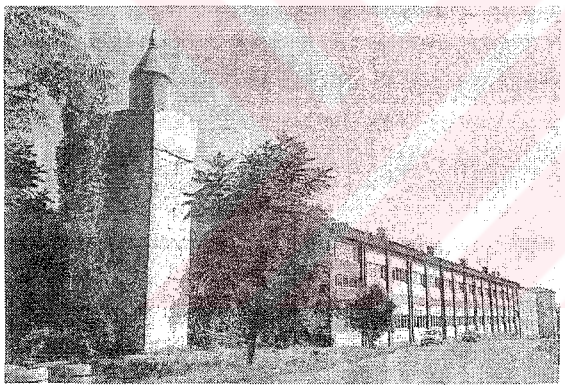

F.11 Kışla yapısının batı kanadı hizasındaki caminin minaresi ve 2002'de yapılan yeni binanın batı cephesi (2001)

F.12 Kışla yapısının batı kanadı hizasındaki sonradan yenilenen caminin doğu cephesi (2001)

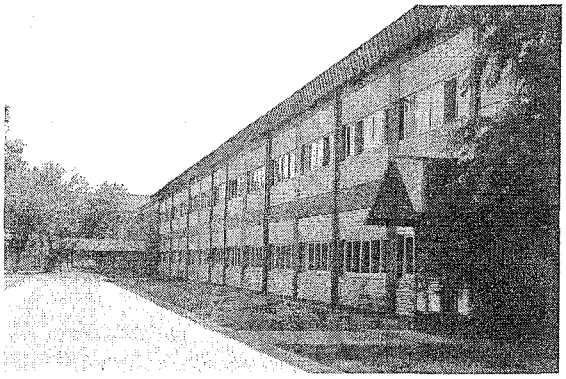

F.13 Kışla yapısının yıkılan batı kanadı yerine yapılan yeni binanın orta avludan görünüşü (2001)

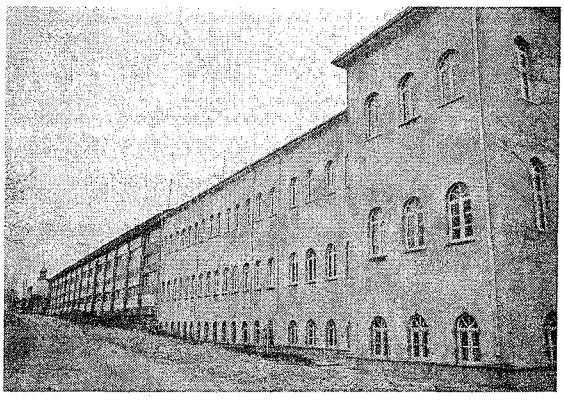

F.14 Kışla yapısının yıkılan batı kanadı yerine yapılan yeni yapıların batı cepheleri (2004)

EK 21 DAVUTPAŞA KIŞLASI

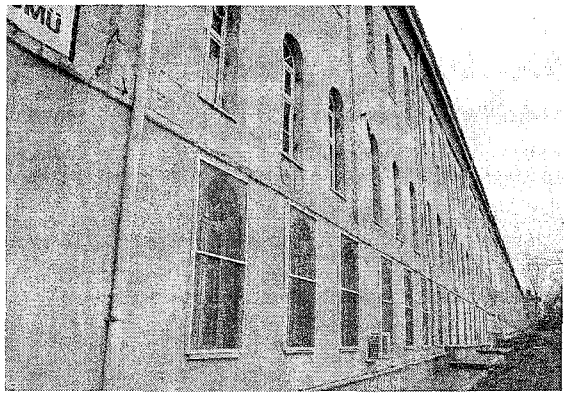

F.15 Kışla yapısının güney cephesi (2004)

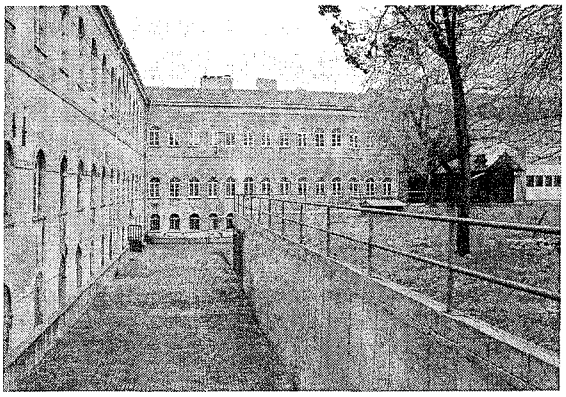

F. 16 Orta avludan kışla yapısının güney kanadı ve batı yönünde yapılan yeni yapıların görünüşü (2004)

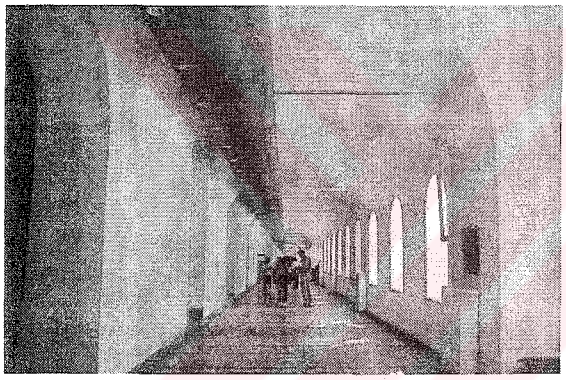

F.17 Kışla yapısının alt katındaki tonoz örtülü koridordan bir görünüş (2001)

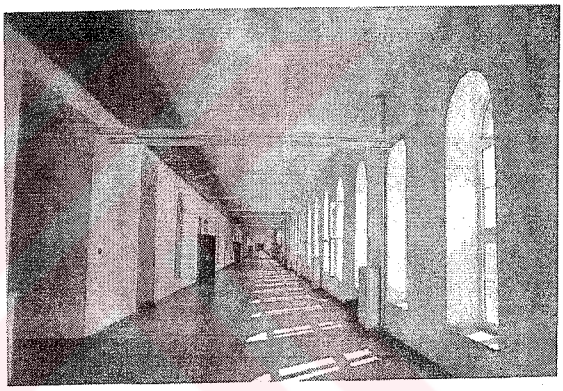

F.18 Kışla yapısının üst kat koridorundaki putreller (2001)

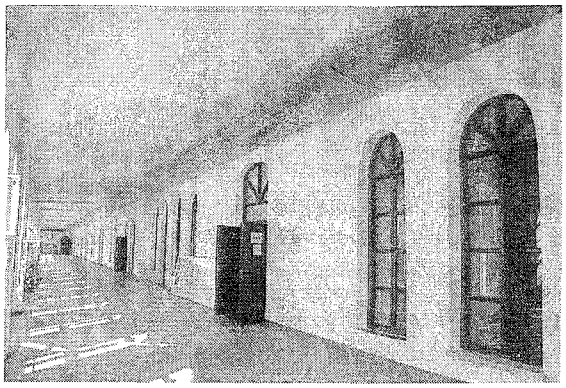

F.19 Kışla yapısının üst kat koridorunda yeni yapılan elektrik tesisatı ve doğramalardan bir görünüş (2001)

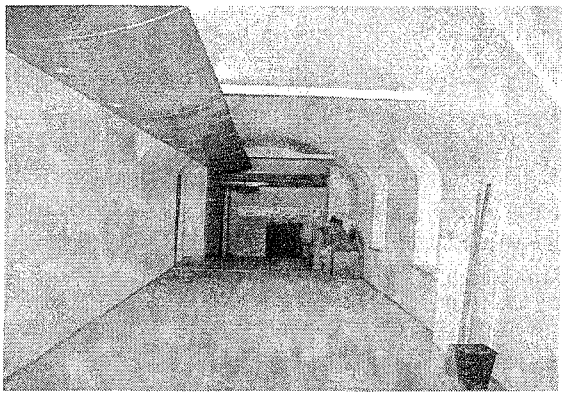

F.20 Kışla yapısının güney kanadında tonoz örtülü bodrum kat koridorundan bir görünüş (2004)

EK 21 DAVUTPAŞA KIŞLASI

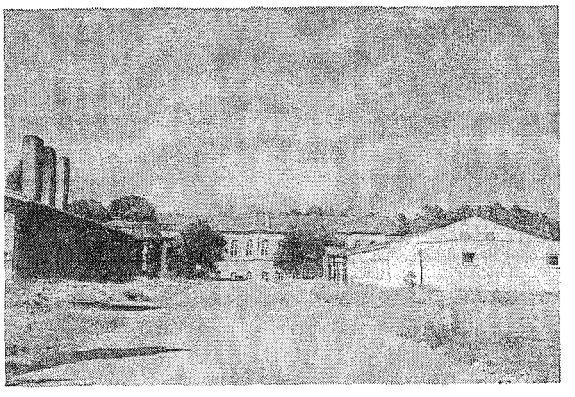

F.21 Kışlanın orta avlusunda yapılan yeni yapılar (2001)

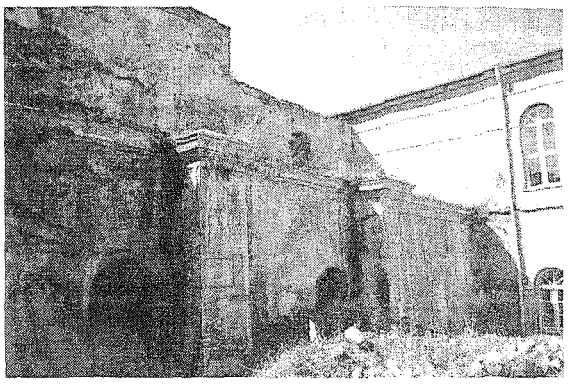

F.22 Kışla yapısının batı kanadı hizasında bitişik olarak inşa edilen hamamın orta avludan görünüşü (2001)

F.23 Kışla hamamının doğu cephesi (2001)

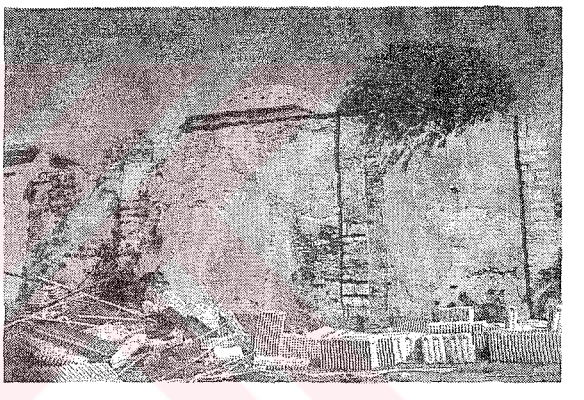

F.24 Kışla hamamının batı cephesi (2001)

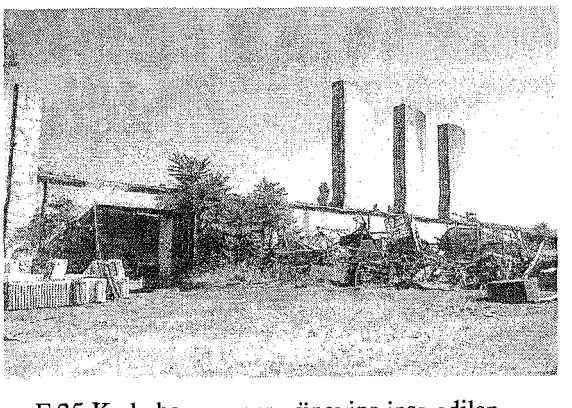

F.25 Kışla hamamının güneyine inşa edilen ısıtma merkezi (2001)

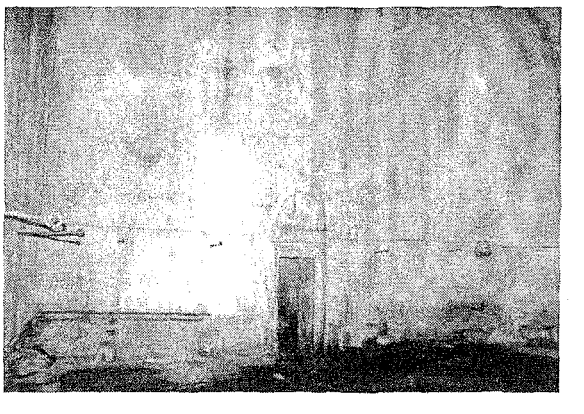

F.26 Hamamın sıcaklığından bir görünüş (2004)

EK 21 DAVUTPAŞA KIŞLASI

F.27 Hamamın ılıklığından bir görünüş (2004)

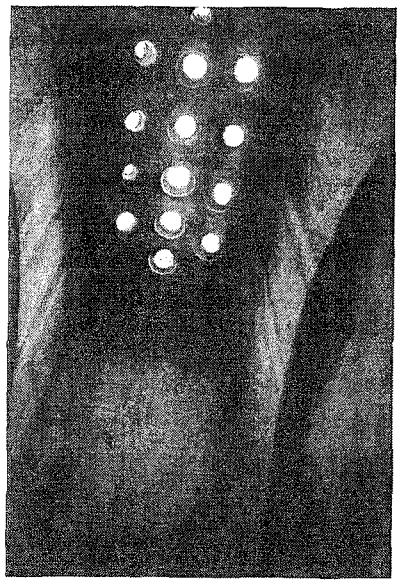

F.28 Hamamın ılıklığını örten aynalı tonoz (2004)

F.29 Hamamın ılıklığındaki tuvaletin görünüşü (2004)

F.30 Hamamın sıcaklığından bir görünüş (2004)

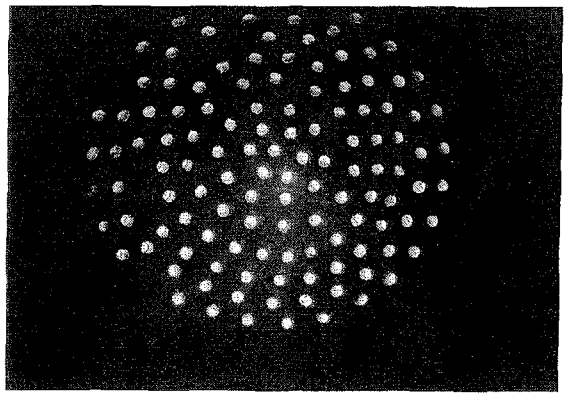

F.31 Hamamın sıcaklığını örten kubbe (2004)

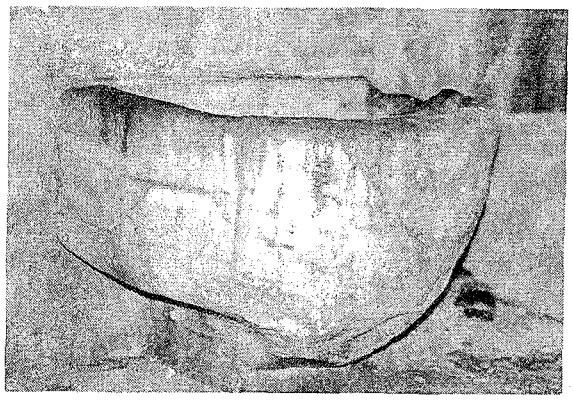

F.32 Hamamın sıcaklığındaki bir kurna (2004)

EK 22 RAMİ KIŞLASI

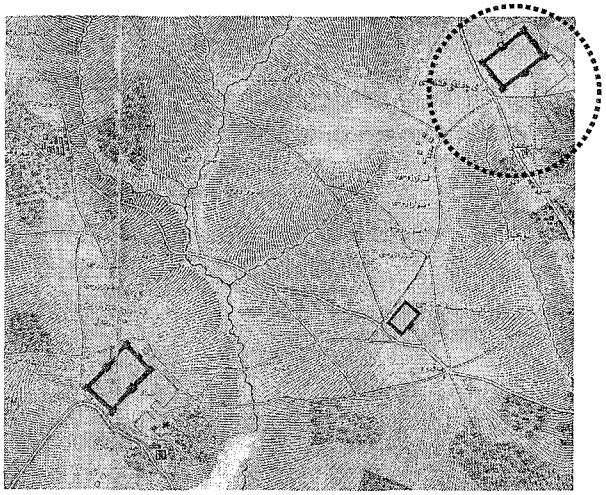

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda, Rami Kışlası, Maltepe Hastahanesi ve Davutpaşa Kışlası (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

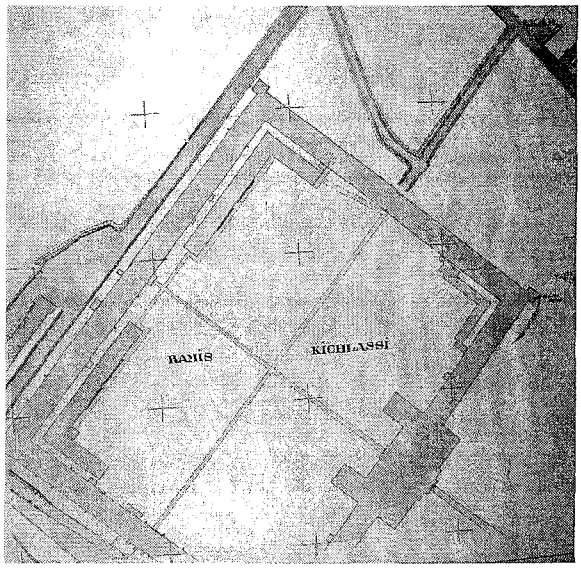

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla yapısı ve orta avludaki birimler (İ.B.K.H.A./H.no: 2990)

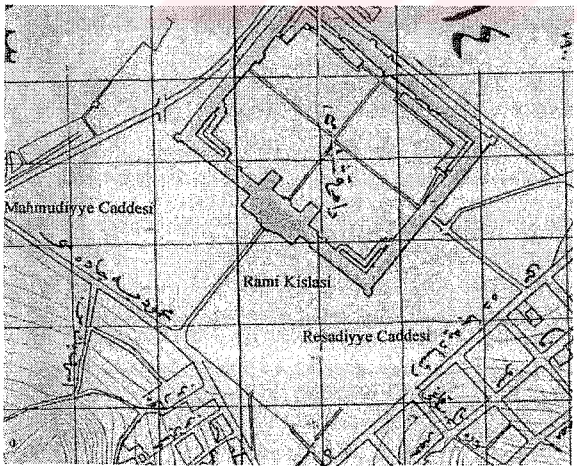

H.3 1923-27 tarihli bir haritada kışla yapısı ve orta avludaki birimler (İ.B.K.H.A./H.no: 1118)

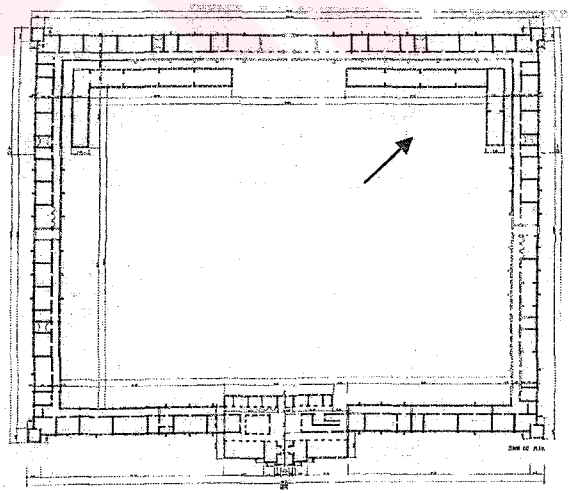

Ç.1 Kışla yapısının zemin kat planı (Aşkun ve Sezgin, 1994: 86)

EK 22 RAMİ KIŞLASI

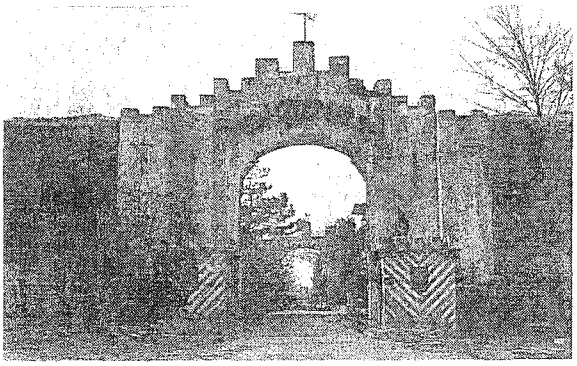

F.1 Kışla yapısının güneydoğu kanadındaki giriş kapısı (Tuğlacı, 1993: 53)

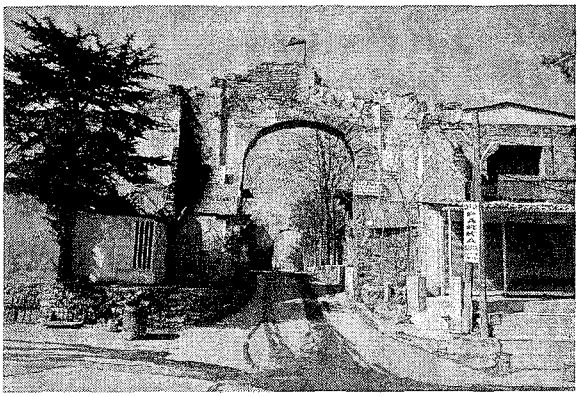

F.2 Kışla yapısının güneydoğu kanadındaki giriş kapısının günümüzdeki durumu (2004)

F.3 Kışla yapısının güneydoğu kanadındaki giriş kapısının orta avludan görünüşü (2004)

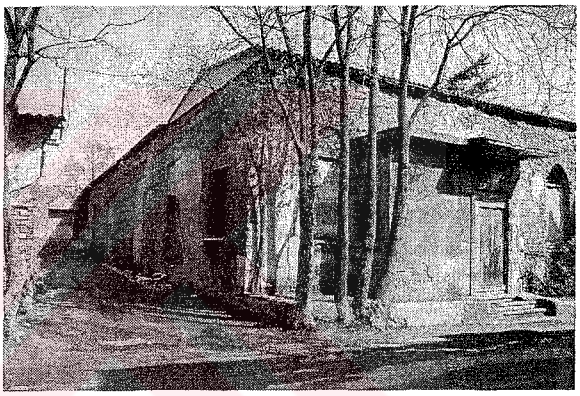

F.4 Kışla yapısının güneydoğu kanadında giriş bölümündeki birimler (2004)

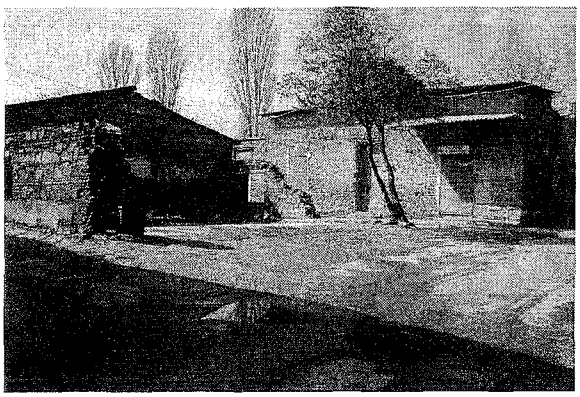

F.5 Kışla yapısının güneydoğu kanadında giriş bölümündeki birimler (2004)

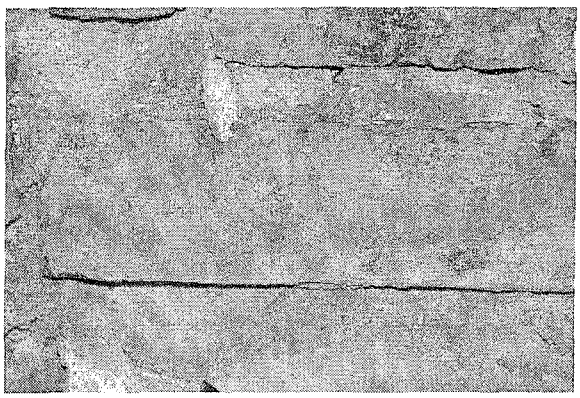

F.6 Kışla yapısının güneydoğu kanadındaki birimde kullanılan 1327/1909-1910 tarihi damgalı tuğla (2004)

EK 22 RAMİ KIŞLASI

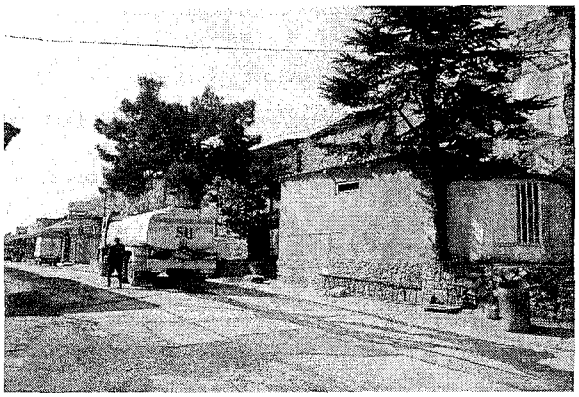

F.7 Kışla yapısının güneydoğu cephesi (2004)

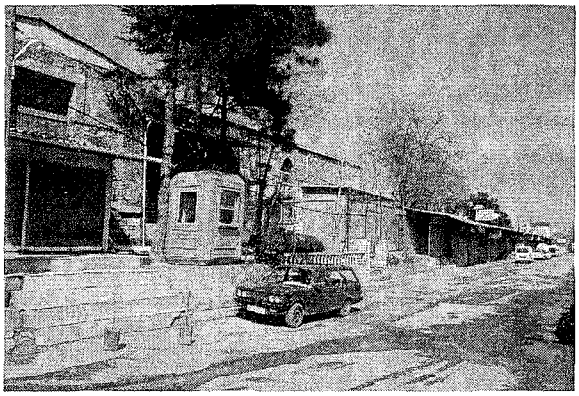

F.8 Kışla yapısının güneydoğu cephesi (2004)

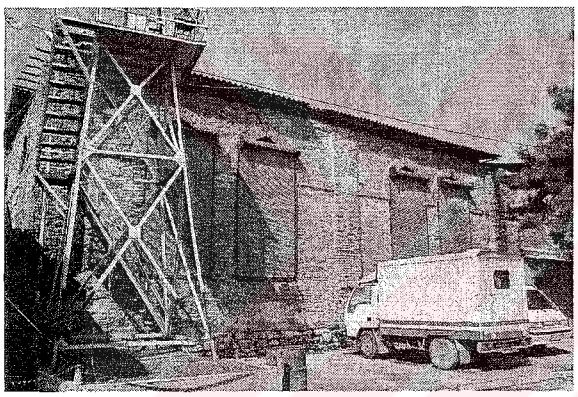

F.9 Kışla yapısının güneydoğu cephesi (2004)

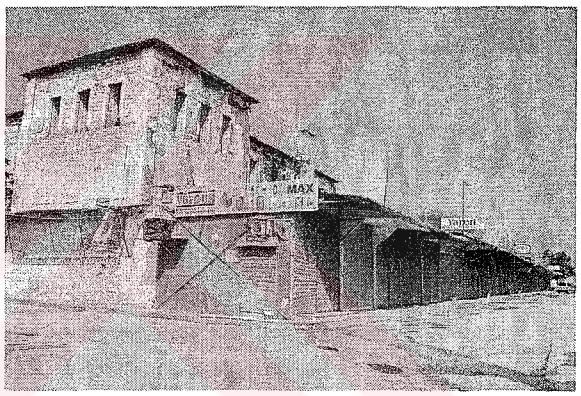

F.10 Kışla yapısının güneydoğu cephesi ve köşe bölümü (2004)

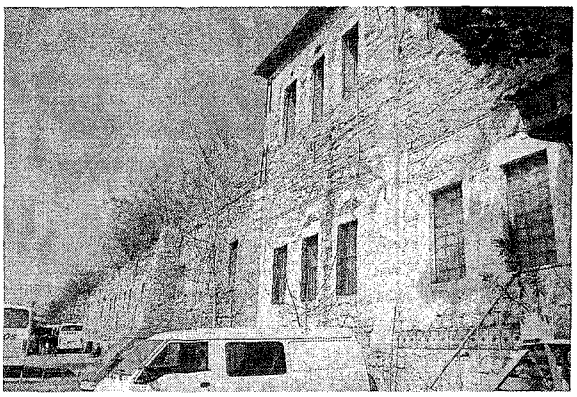

F.11 Kışla yapısının güneybatı cephesi (2004)

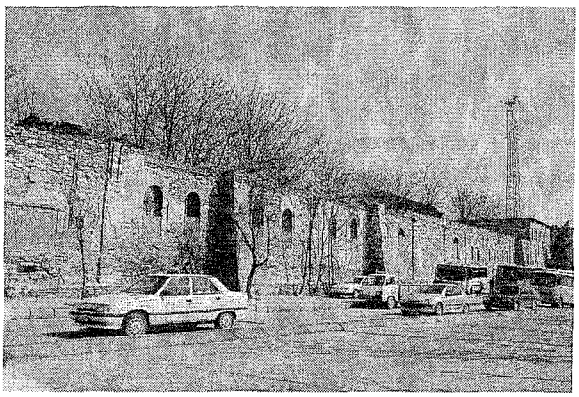

F.12 Kışla yapısının güneybatı cephesindeki payandalar (2004)

EK 22 RAMİ KIŞLASI

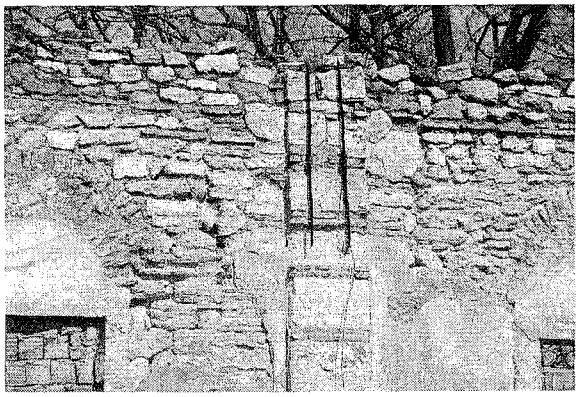

F.13 Kışla yapısının güneybatı cephesinde payandalardaki metal kılıçlar (2004)

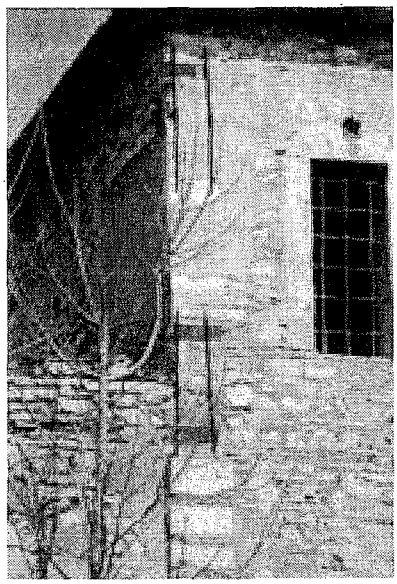

F.14 Kışla yapısının güneybatı cephesinde köşe bölümde metal kılıçlar (2004)

F.15 Kışla yapısının güneybatı kanadındaki giriş kapısı (Tuğlacı, 1993: 53)

F.16 Kışla yapısının güneybatı cephesi (2004)

F.17 1986 tarihli bir fotoğrafta kışla yapısının güneybatı kanadındaki giriş kapısı (Cezar, 2002: 490)

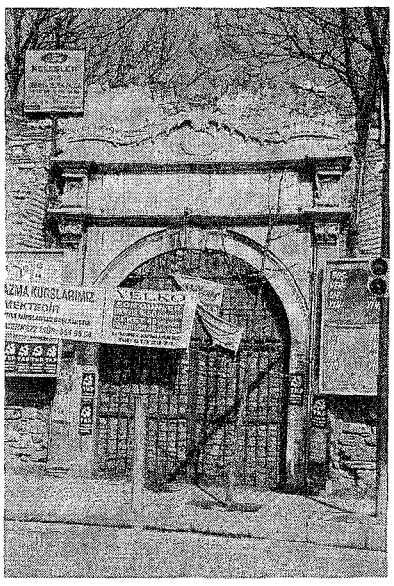

F.18 Kışla yapısının güneybatı kanadındaki giriş kapısının günümüzdeki durumu (2004)

EK 22 RAMİ KIŞLASI

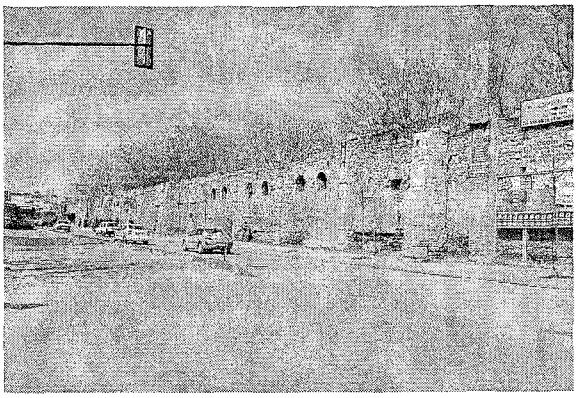

F.19 Kışla yapısının güneybatı cephesinin giriş kapısından sonraki bölümü (2004)

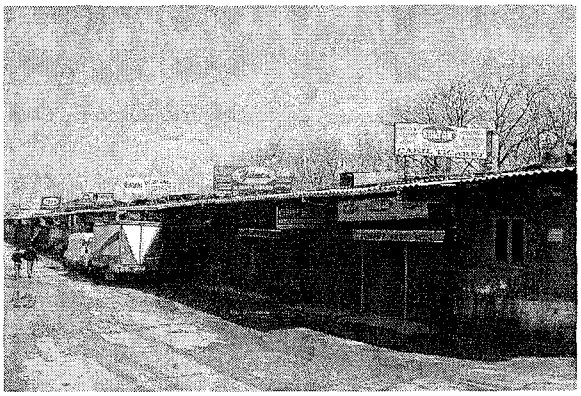

F.20 Kışla yapısının kuzeybatı cephesini kapatan dükkânlar (2004)

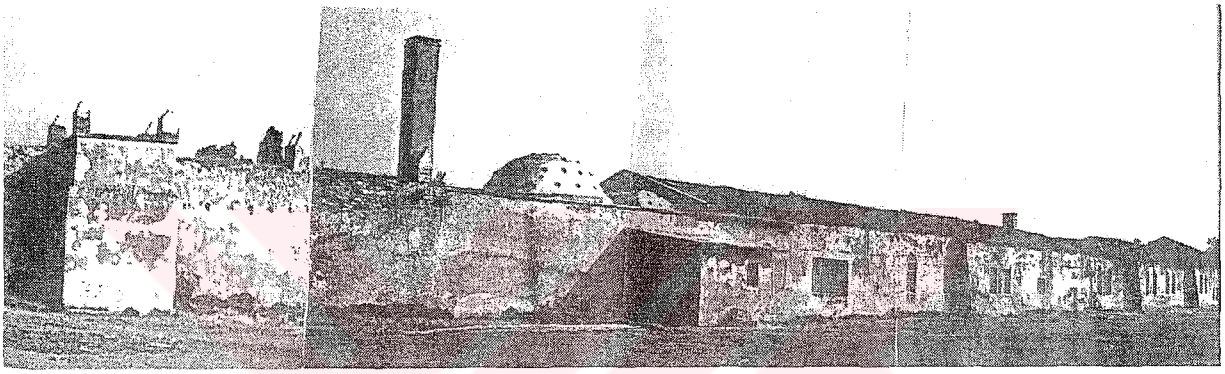

F.21 Kışla yapısının dükkânlar yapılmadan önceki kuzeybatı cephesinin sağ bölümü ve bu kanatta yer alan hamamın kubbesi (tarihsiz/I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

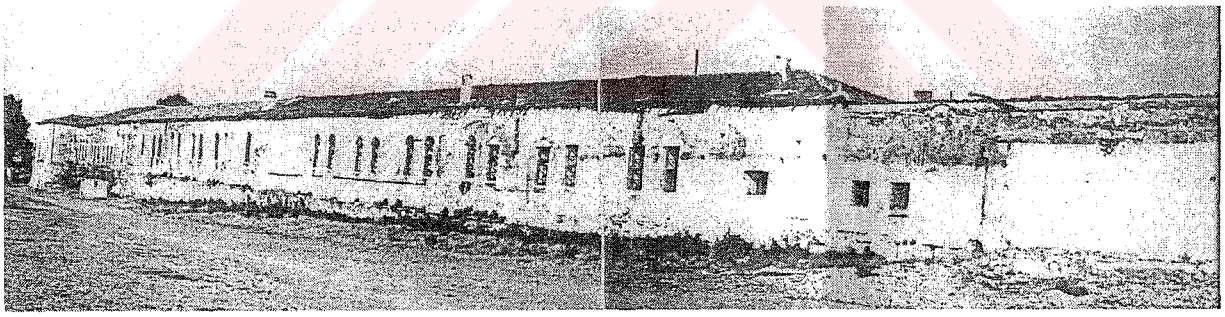

F.22 Kışla yapısının dükkânlar yapılmadan önceki kuzeybatı cephesinin sol bölümü (tarihsiz/I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.23 Kışla yapısının kuzeydoğu cephesini kapatan dükkânlar (2004)

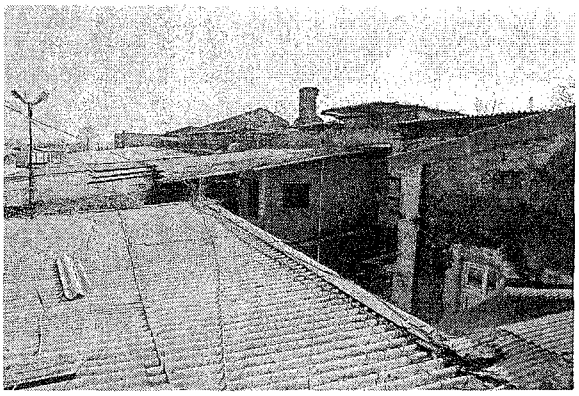

F.24 Kışla yapısının kuzeydoğu cephesini kapatan dükkânlar (2004)

EK 22 RAMİ KIŞLASI

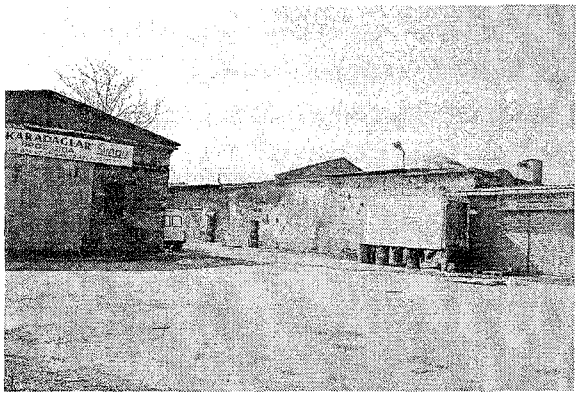

F.25 Kışla yapısının içinde hamam olan kuzeybatı kanadının orta avludan görünüşü (2004)

F.26 Kışlanın orta avlusundaki bağımsız ek birimin görünüşü (2004)

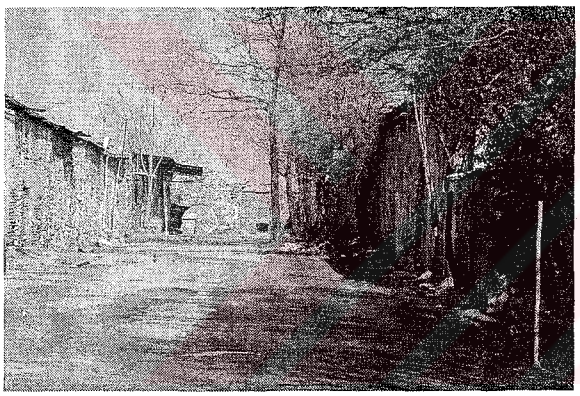

F.27 Kışla yapısının kuzeybatı kanadının orta avludan görünüşü (2004)

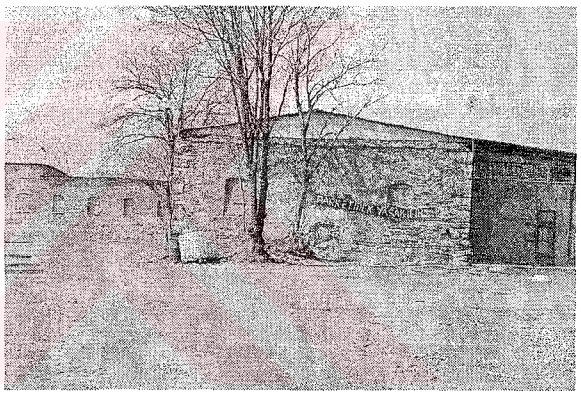

F.28 Kışlanın orta avlusundaki ek birimin görünüşü (2004)

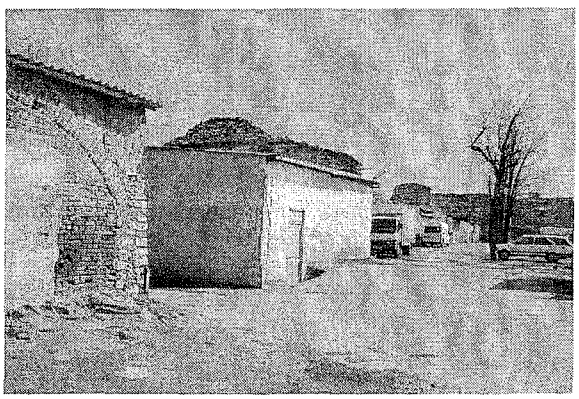

F.29 Kışla yapısının kuzeydoğu kanadındaki girişin orta avludan görünüşü (2004)

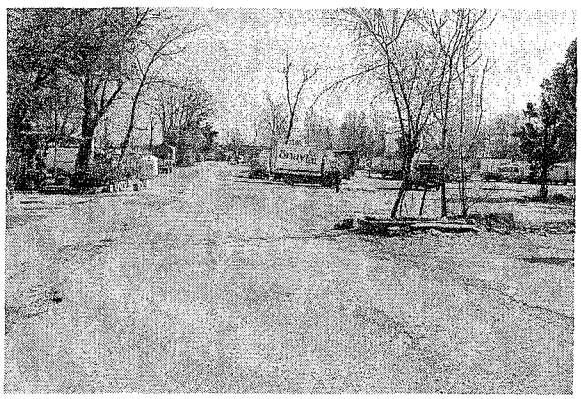

F.30 Kışlanın otopark olarak kullanılan orta avlusu (2004)

EK 23 KULELİ KIŞLASI

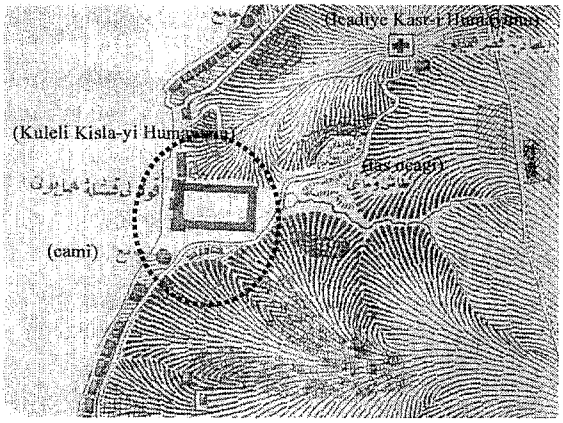

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda kışla ve çevre yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

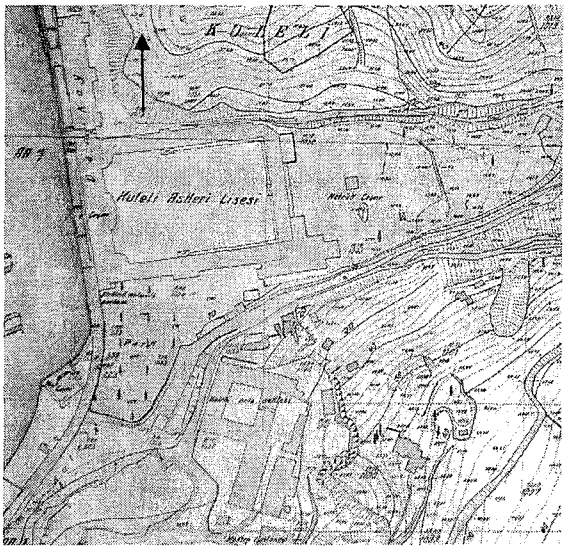

H.2 20. yüzyıl başına ait bir haritada kışla ve çevre yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 1945)

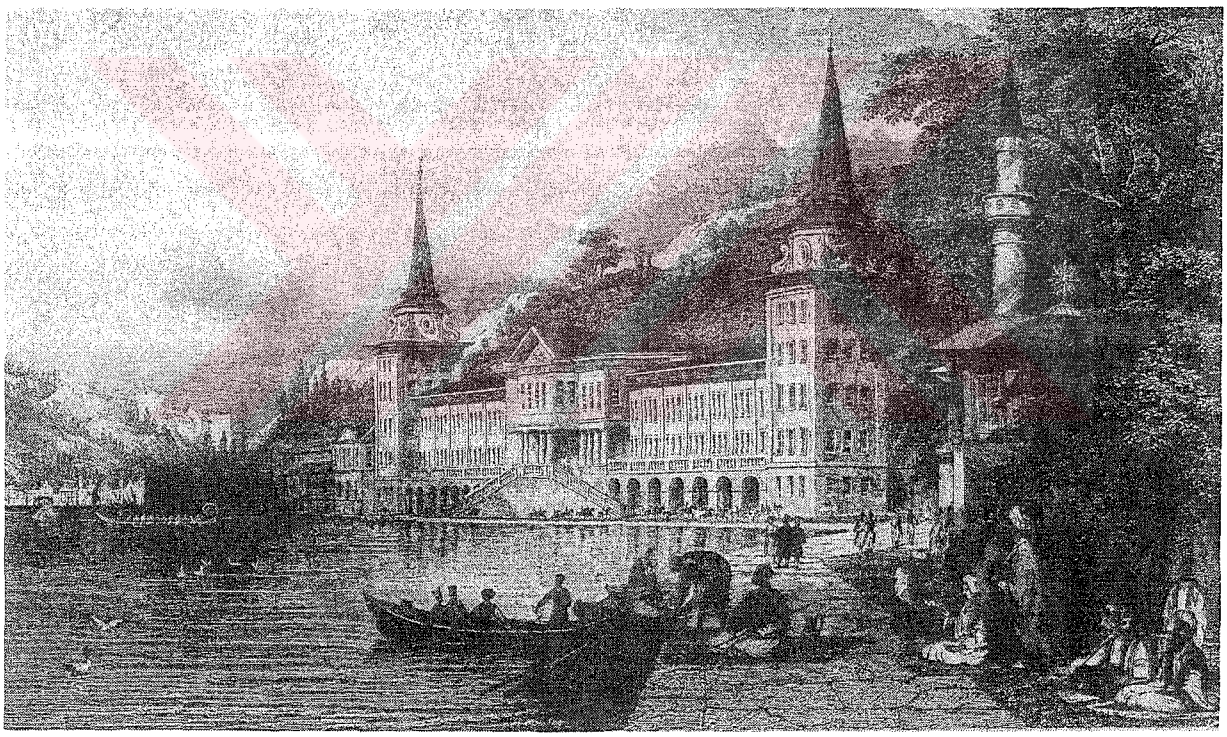

G.1 T. Allom'un 1838 tarihli gravüründe kışlanın batı cephesi ve Kuleli Bahçe Camisi (Allom, 1986)

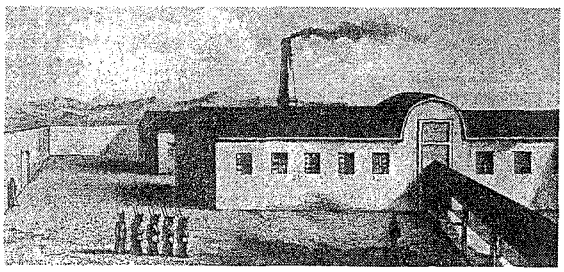

G.2 Panaretoff'un 1856 tarihli resminde kışlanın hastahanesi (Tuğlacı, 1993: 266)

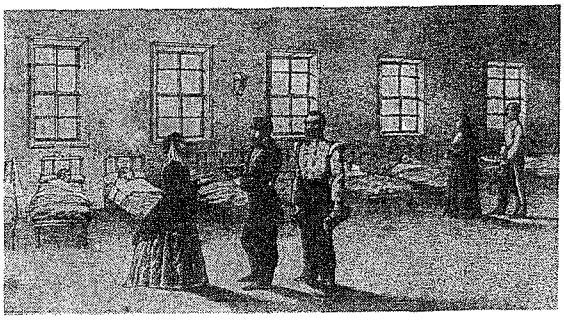

G.3 Panaretoff'un 1856 tarihli resminden hastahanenin içi (Tuğlacı, 1993: 266)

EK 23 KULELİ KIŞLASI

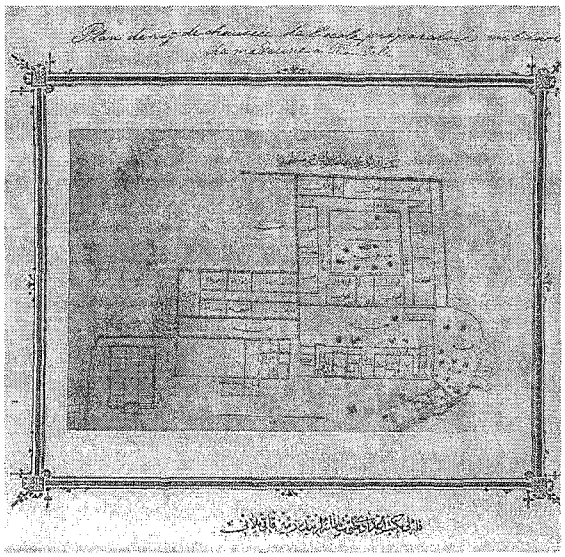

F.1 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan kışlanın vaziyet planı (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81096)

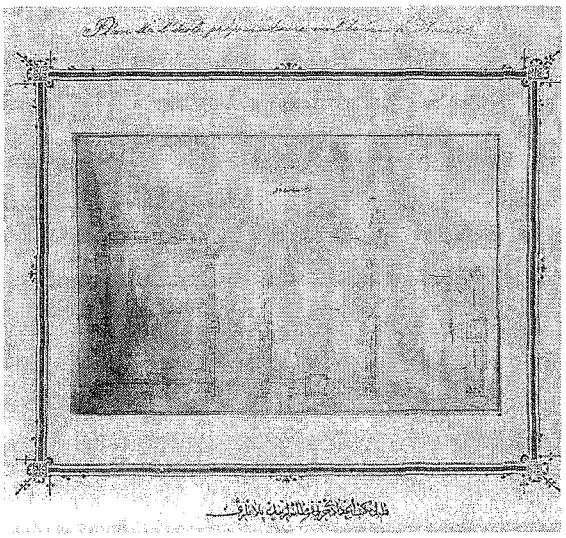

F.2 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan kışla yapısının kat planları (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81095)

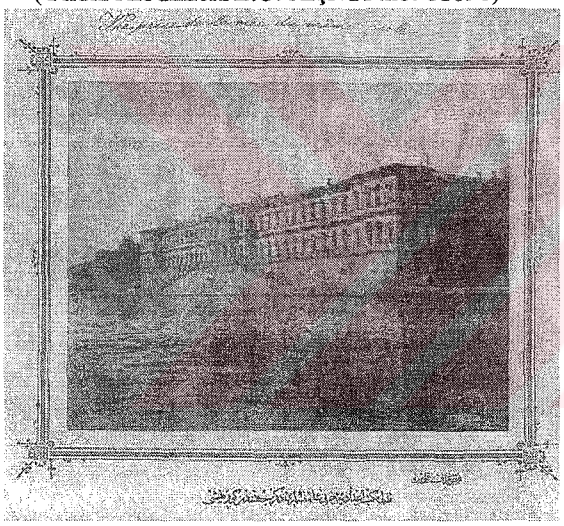

F.3 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta kışla yapısının batı cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81091)

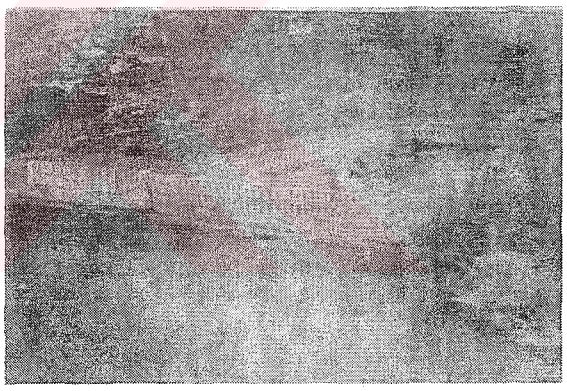

F.4 1927 öncesinde yangın geçiren kışla (1. Ordu K. Tarihi Çalışmaları Gensek Arşivi)

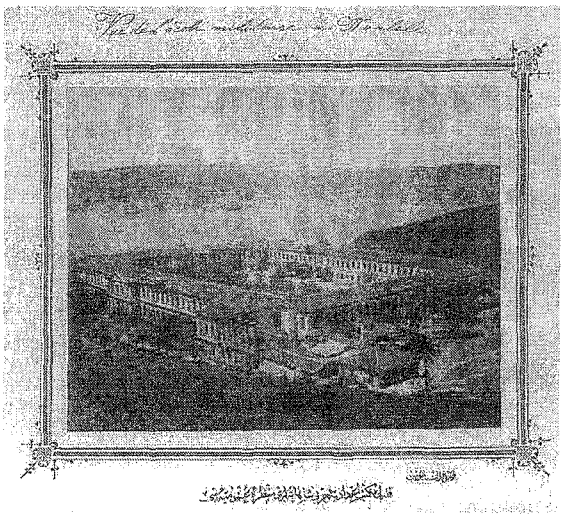

F.5 1880-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta kışlanın güney ve doğu cepheleri (Yıldız Albümleri/L.C.Arşivi/F.no: 81094)

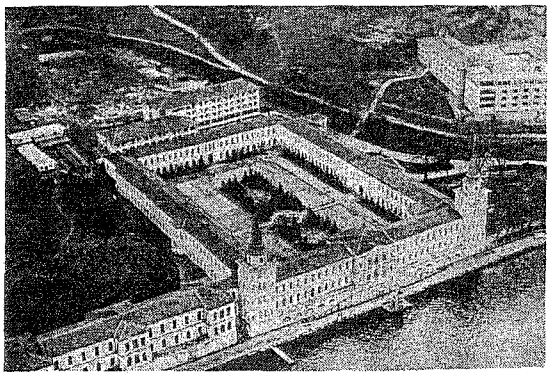

F.6 Kışla yapısı, sol tarafta özgün ek yapılar, sağ ve arka tarafta yeni binalar (Konyalı, 1977b: 320)

EK 23 KULELİ KIŞLASI

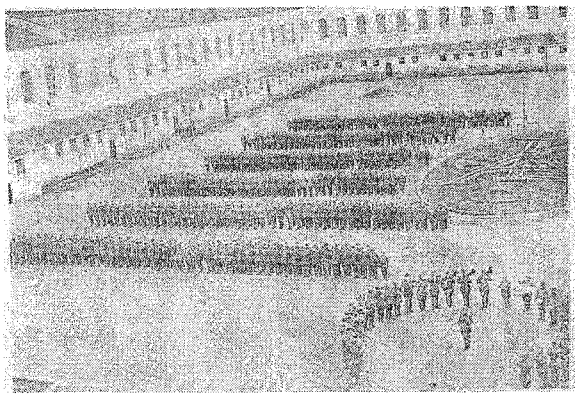

F.7 1934 tarihli bir fotoğrafta kışlanın orta avlusu ve cephelerdeki muhdes ekler (Anonim, 1994: 162)

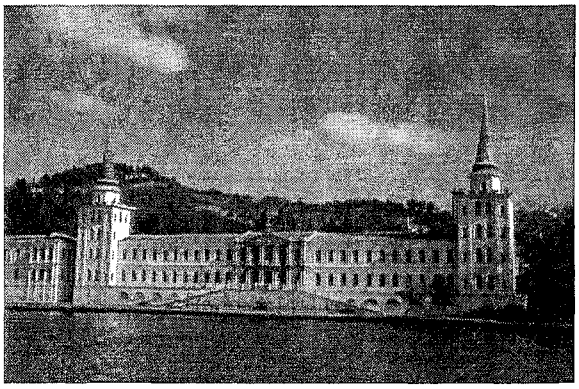

F.8 Kışla yapısının batı cephesi (2001)

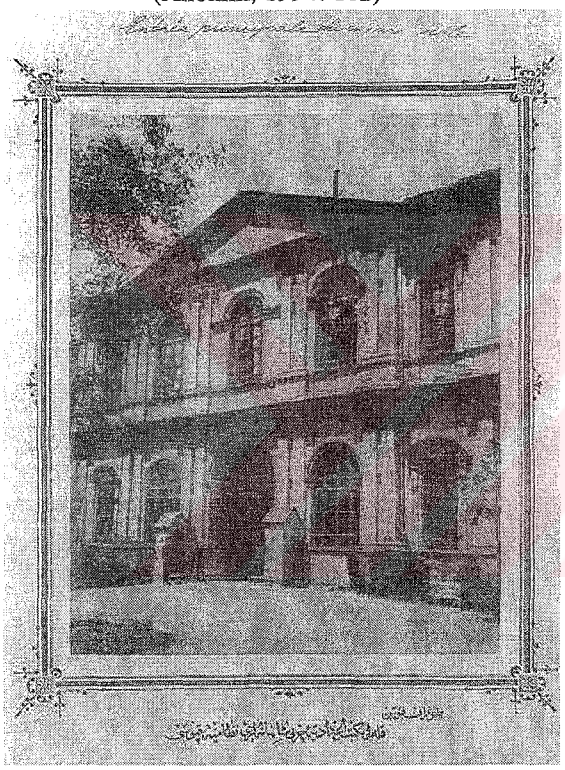

F.9 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta kışla yapısının güney cephesindeki giriş bölümü (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81092)

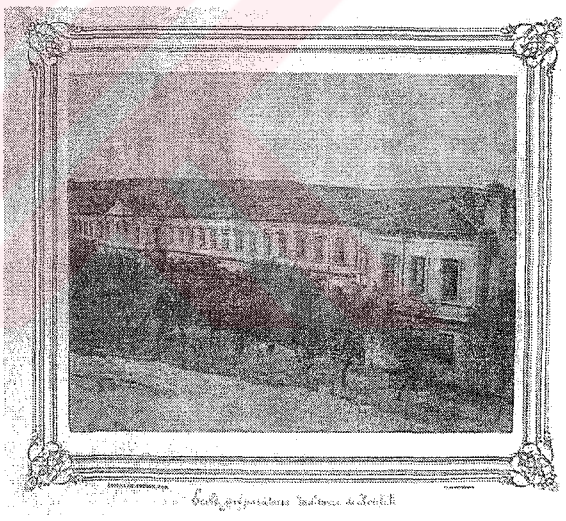

F.10 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta kışla yapısının güney cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82231)

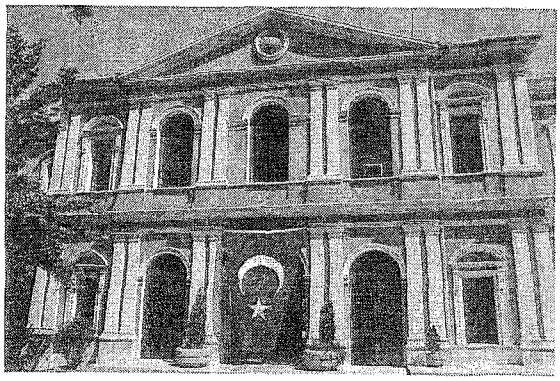

F.11 Kışla yapısının güney cephesindeki giriş bölümü (2001)

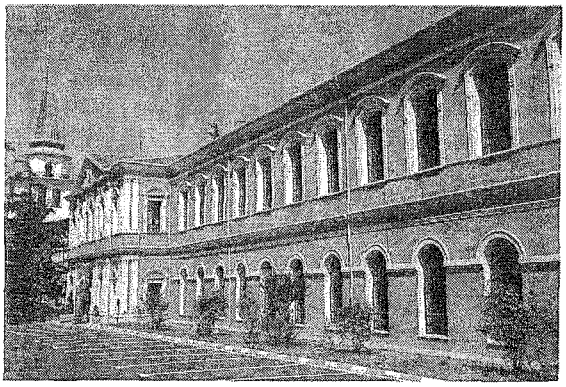

F.12 Kışla yapısının güney cephesi (2001)

EK 23 KULELİ KIŞLASI

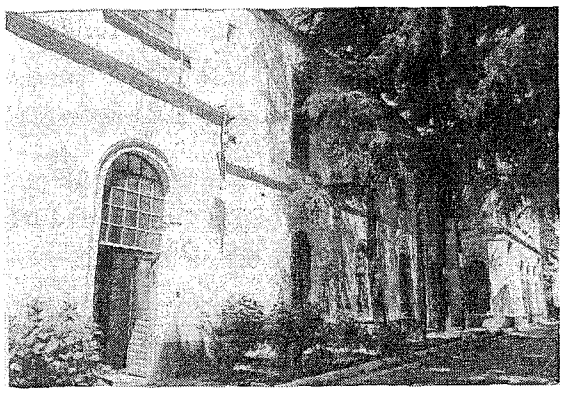

F.13 Kışla yapısının kuzeyindeki özgün ek yapının doğu cephesi (2001)

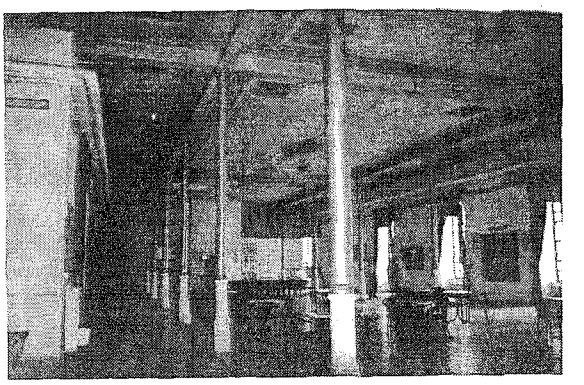

F.14 Ek yapının zemin katındaki tiyatro salonunda bulunan metal taşıyıcılar (2001)

F.15 Ek yapının doğu cephesinde putreldeki korozyon (2001)

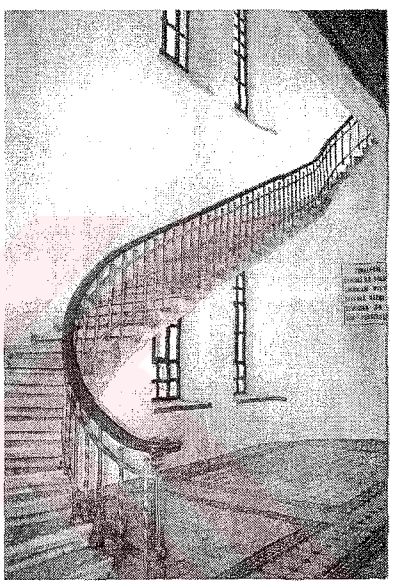

F.16 Ek yapının üst kata çıkış merdiveni (2001)

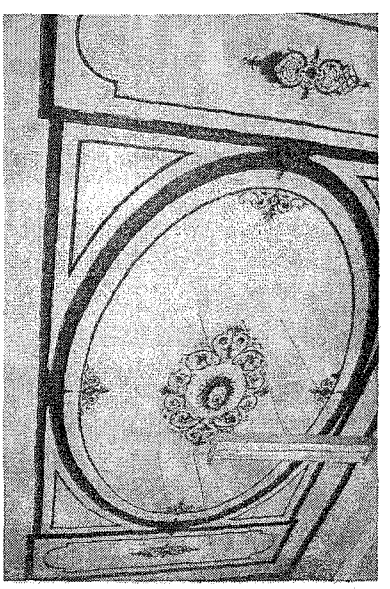

F.17 Ek yapının üst kat mekânında tavandaki kalem işleri (2001)

F.18 Ek yapının alt katında koridor tavanındaki kalem işleri (2001)

EK 23 KULELİ KIŞLASI

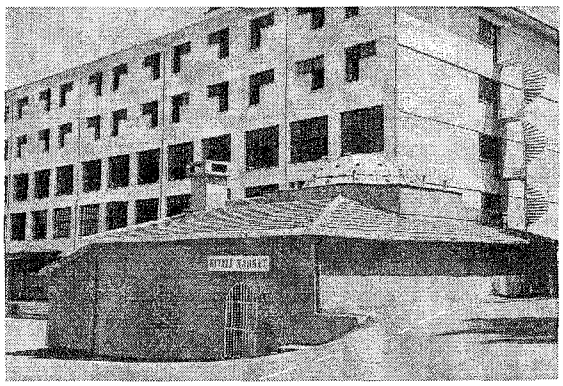

F.19 Kışla hamamının güney ve batı cepheleri (2001)

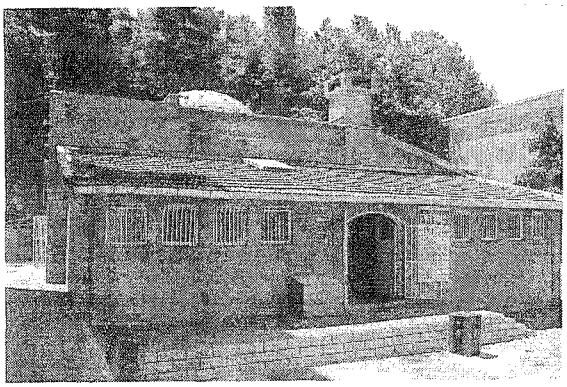

F.20 Kışla hamamının kuzey cephesi (2001)

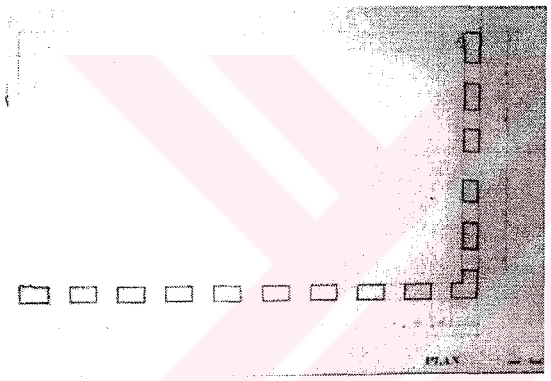

Ç.1 Manejin restorasyon öncesi ayakta kalan beden duvarları (tarihsiz/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

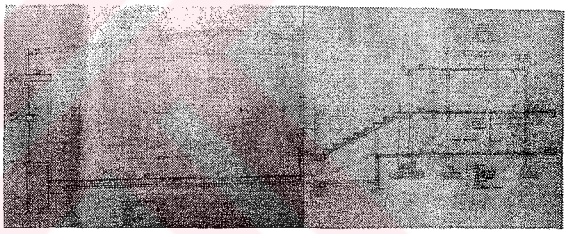

Ç.2 Spor salonu işlevi verilen manejin kesiti (tarihsiz/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

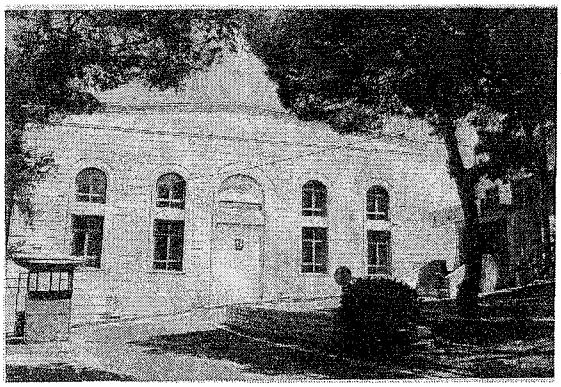

F.21 Kışlanın manejinin güney cephesi (2001)

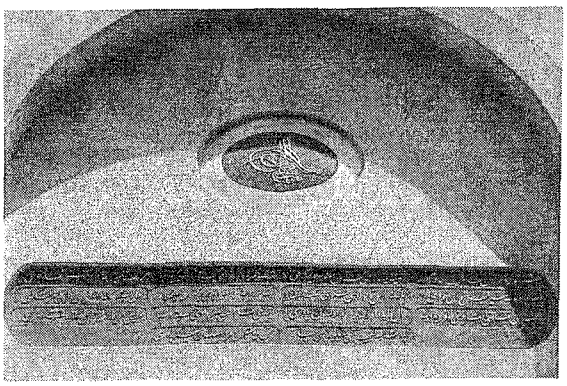

F.22 Manejin 1261/1845 tarihli kitabesi ve Abdülmecid'in tuğrası (2001)

EK 23 KULELİ KIŞLASI

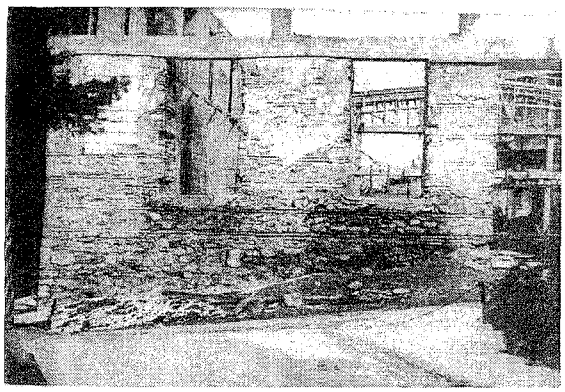

F.23 Manejin onarım öncesi ayakta kalan kâgir beden duvarları
(tarihsiz/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

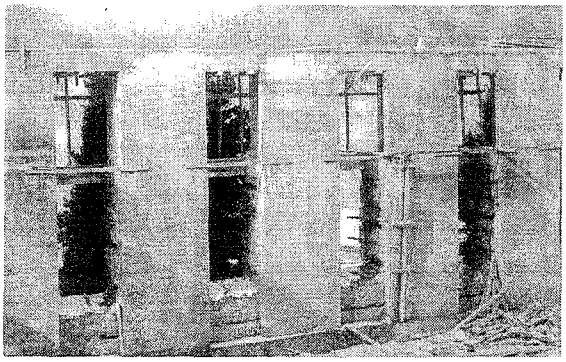

F.24 Manejin betonarme perdelerle desteklenen beden duvarları
(tarihsiz/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

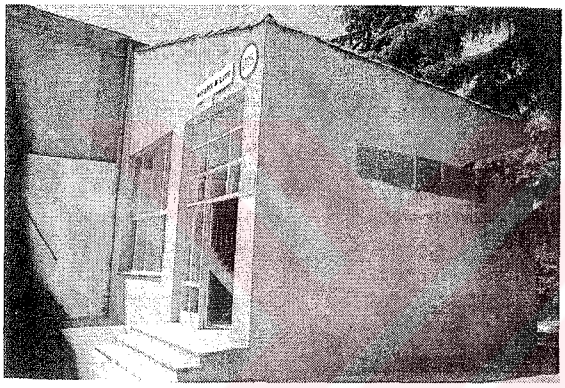

F.25 Maltepe binasının muhdes girişi ve duvardaki ilk hastahane yapısına ait 1261/1845 tarihli kitabe ile Abdülemcid'in tuğra madalyonu (2001)

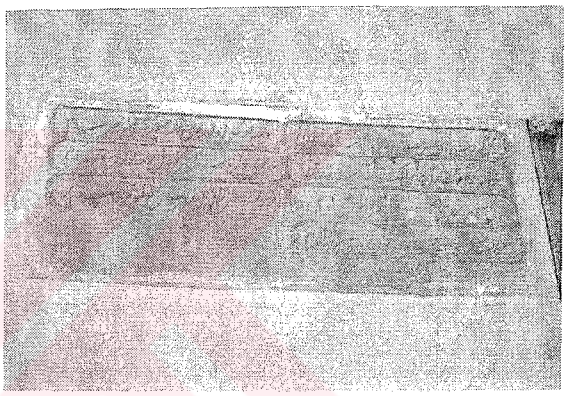

F.26 İlk hastahane yapısının 1261/1845 tarihli kitabesinin sol parçası (2001)

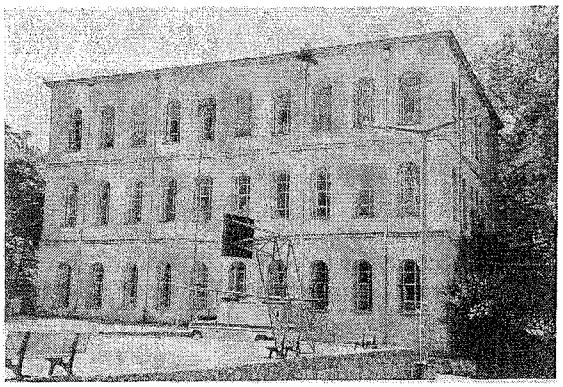

F.27 1311/1893-1894 yılında inşa edilen hastahane yapısının kuzey cephesi (2001)

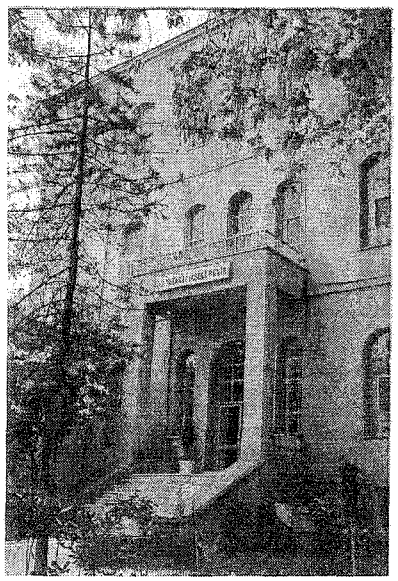

F.28 Hastahane yapısının batı cephesi ve muhdes saçak (2001)

EK 24 KIRMIZI KIŞLA ve GÜLHANE HASTAHANESİ

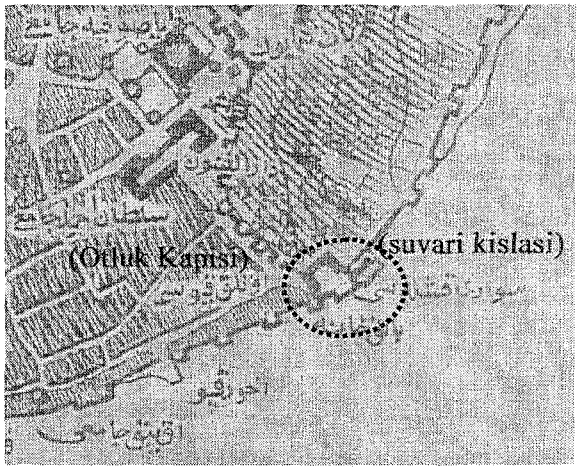

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda Kırmızı Kışla (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

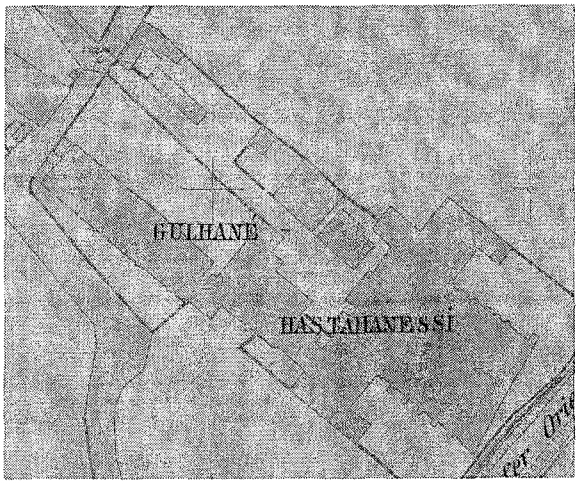

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda Gülhane Hastahanesi ve Kırmızı Kışla (İ.B.K.H.A./H.no: 2972)

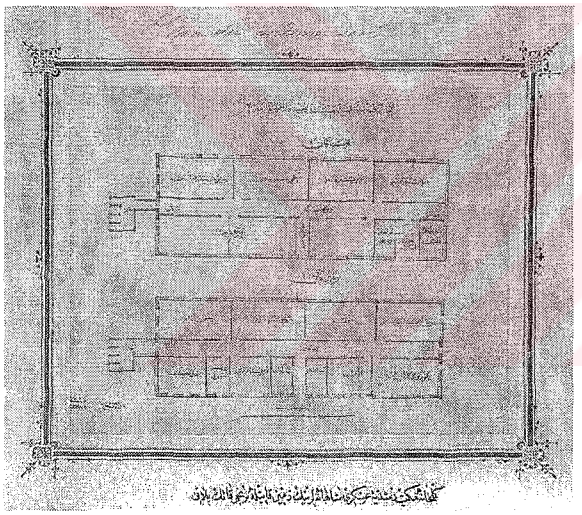

F.1 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan hastahane yapısının kat planları (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80890)

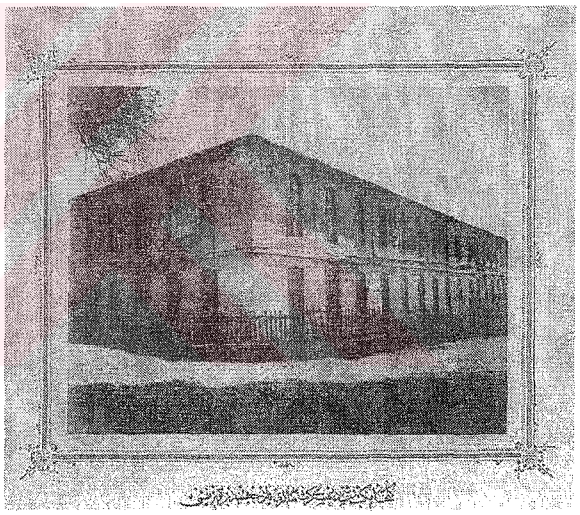

F.2 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta hastahane yapısının batı ve güney cepheleri (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80889)

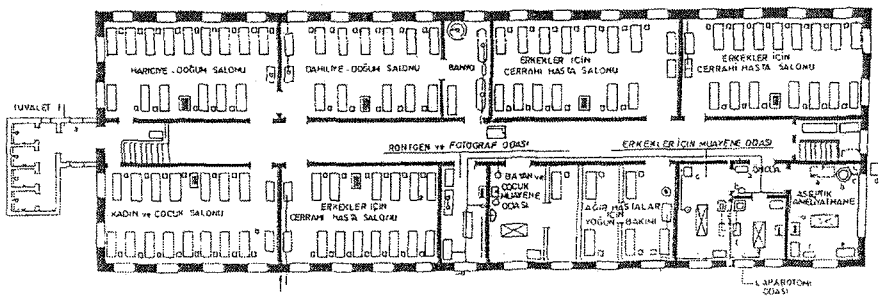

Ç.1 Hastahane yapısının, Dr. Rıfat Osman tarafından yapılan 1317/1901-1902 tarihli çizimine göre üst kat planı (Ataç, 1996: 45)

EK 24 KIRMIZI KIŞLA ve GÜLHANE HASTAHANESİ

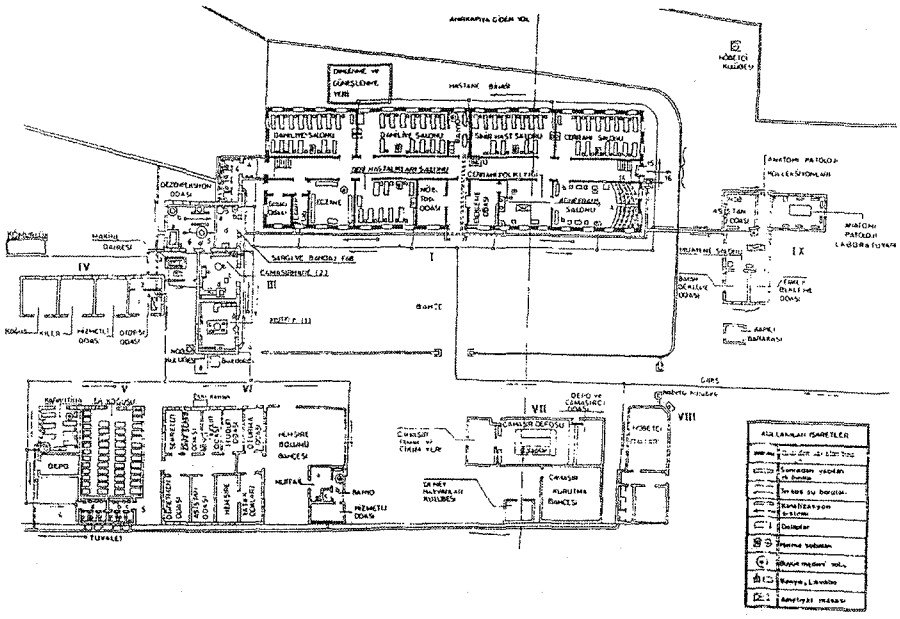

Ç.2 Hastahane yapısı ve bahçesindeki ek yapıların Dr. Rıfat Osman tarafından yapılan 1317/1901-1902 tarihli çizimine göre zemin kat planı (Ataç, 1996: 44)

R.1 Hastahane yapısı ve bahçesindeki ek yapıların 1902 yılındaki görünüşü (Terzioğlu, 1981: 39)

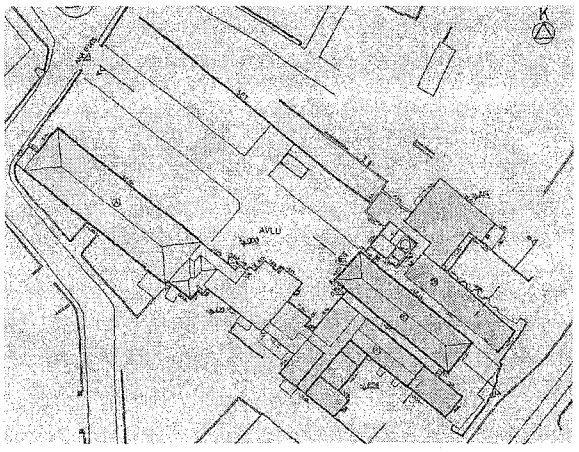

Ç.3 Kışla ve hastahanenin vaziyet planı (Aşkun ve Ceylan, 1999: 101)

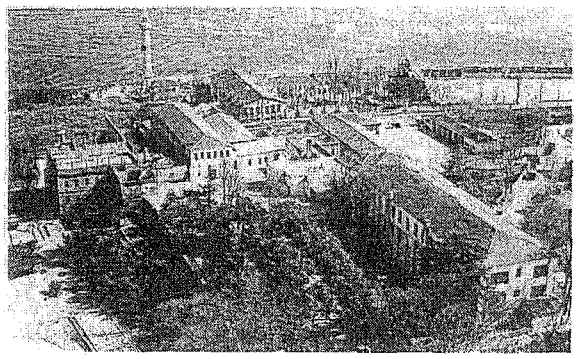

F.3 Kışla ve hastahane yapılarının batı yönünden görünüşü (Ataç, 1996: 222)

EK 24 KIRMIZI KIŞLA ve GÜLHANE HASTAHANESİ

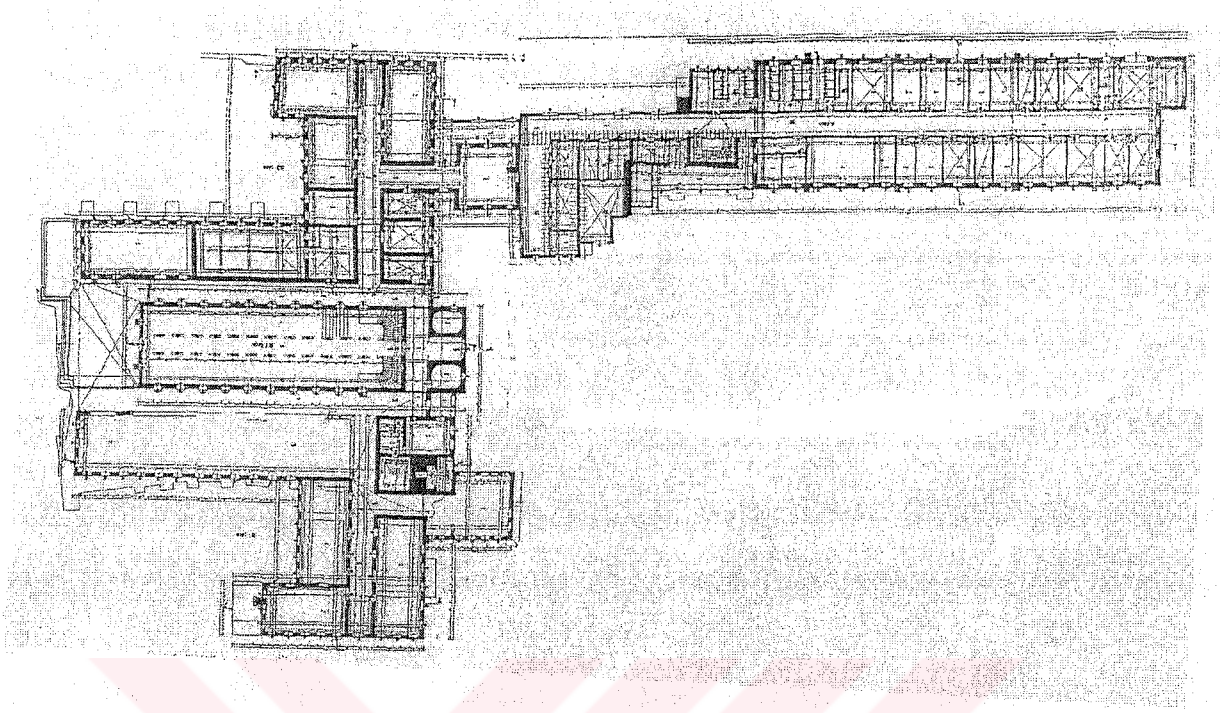

Ç.4 Kışla ve hastahane yapılarının giriş kat planı (Aşkun ve Ceylan, 1999: 97)

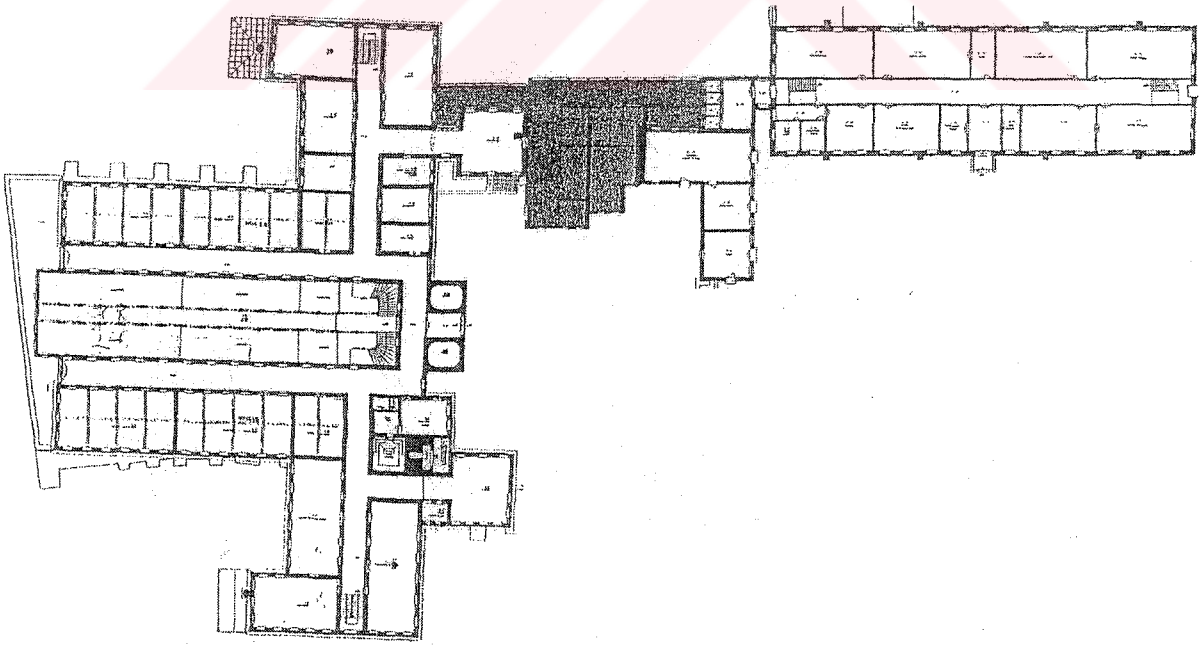

Ç.5 Kışla ve hastahane yapılarının Dr. Wieting (1907-1915) dönemindeki durumu esas alınarak çizilen restitüsyon projesine göre giriş kat planı (Aşkun ve Ceylan, 1999: 98)

EK 24 KIRMIZI KIŞLA ve GÜLHANE HASTAHANESİ

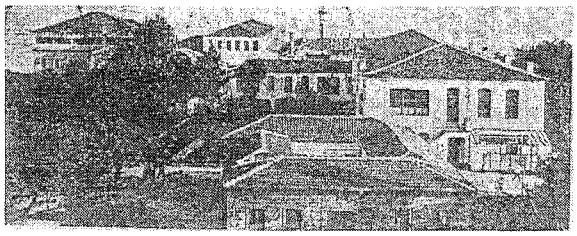

F.4 Hastahane yapısının batı yönünden görünüşü (Ataç, 1996: 43)

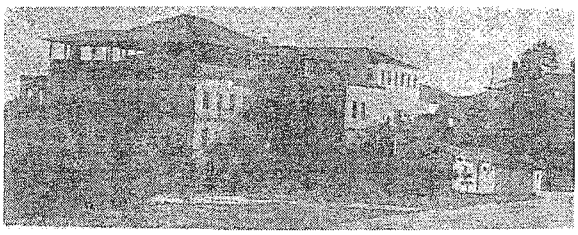

F.5 Kışla yapısının kuzey cephesi (Özbay, 1981b: 179)

F.6 Hastahane ve kışla yapılarının güney yönünden görünüşü (Ataç, 1996: 223)

F.7 Hastahane ve kışla yapılarının doğu yönünden görünüşü (Ataç, 1996: 223)

F.8 Hastahane yapısının güney cephesi (2004)

F.9 Hastahane ile kışla yapıları arasındaki ek yapının güney cephesi (2001)

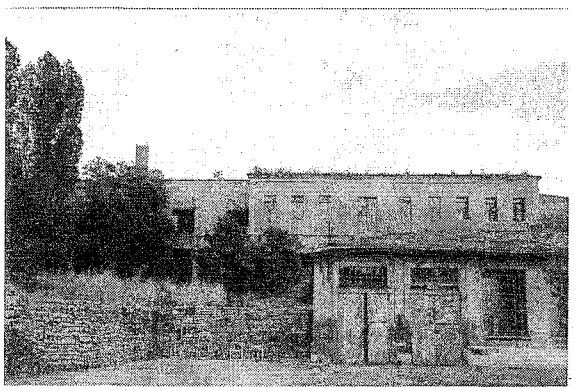

F.10 Hastahane ve kışla yapıları arasındaki ek yapının güney cephesi (2001)

F.11 Hastahane ve kışla yapıları arasındaki ek yapının kuzey cephesi (2004)

EK 24 KIRMIZI KIŞLA ve GÜLHANE HASTAHANESİ

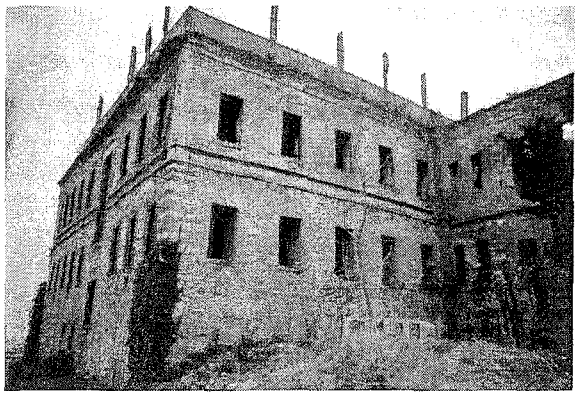

F.12 Kışla yapsının kuzeybatı köşesi (2004)

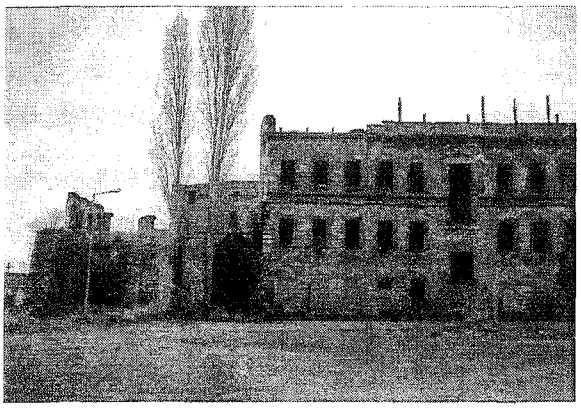

F.13 Kışla yapsının kuzey cephesi (2004)

F.14 Kışla yapısının doğu cephesi (2004)

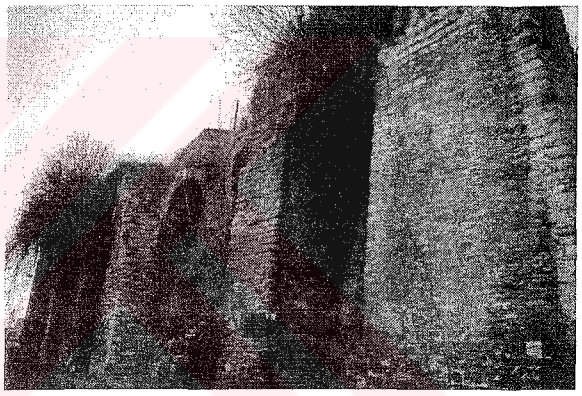

F.15 Kışla yapısının Bizans dönemine tarihlenen setinin doğu cephesi (2004)

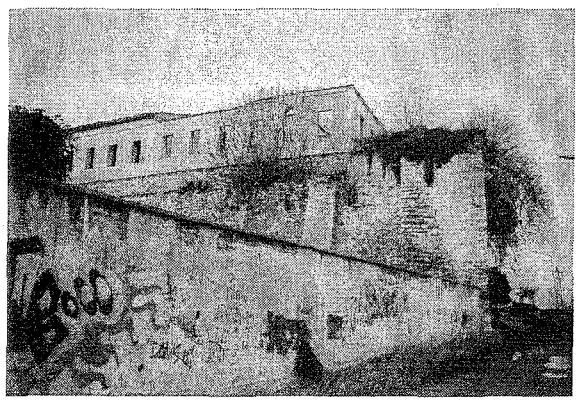

F.16 Kışla yapısının orta avlusunda yapı aksında bitişik olarak 20. yüzyıl başında inşa edilen bölümün batı cephesi (2004)

F.17 Kışla yapısının orta aksında inşa edilen bölümün içeriden görünüşü (2004)

EK 25 DEMİRKAPI KIŞLASI

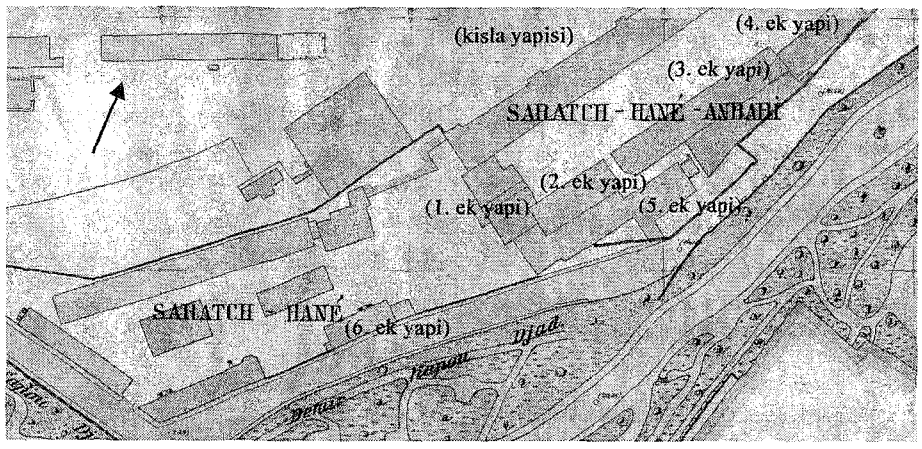

H.1 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla ve özgün ek yapıları
(İ.B.K.H.A./H. no: 2712)

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla ve deniz kenarındaki diğer askerî yapılar
(İ.B.K.H.A./H. no: 2778)

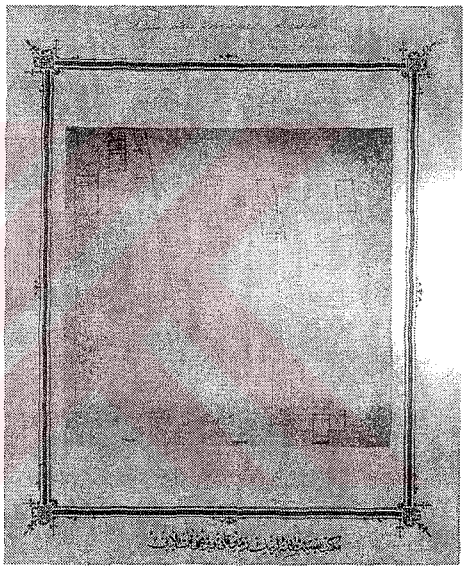

F.1 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan kışla ve tıp okulu için inşa edilen yapıların kat planları
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/
F.no: 80881)

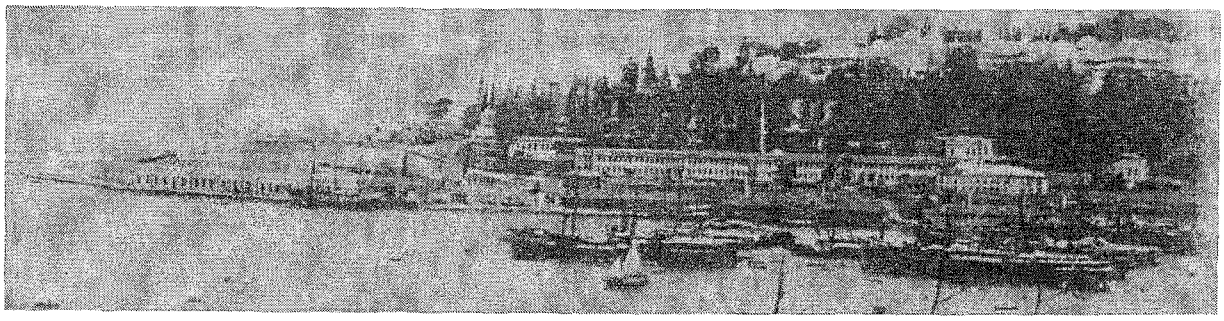

F.2 19. yüzyıla ait bir kartpostalda sağda Demirkapı Kışlası, solda günümüzde mevcut olmayan Topkapı Sarayı Karakolu (Aziziye Karakolu) (Osmanlı Bankası Arşivi/Tahsin İspiroğlu Koleksiyonu)

EK 25 DEMİRKAPI KIŞLASI

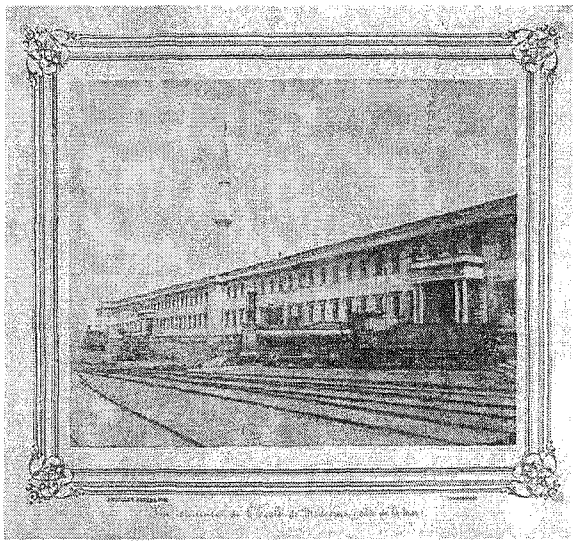

F.3 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta kışla yapısının kuzeybatı cephesi ve demiryolu (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82234)

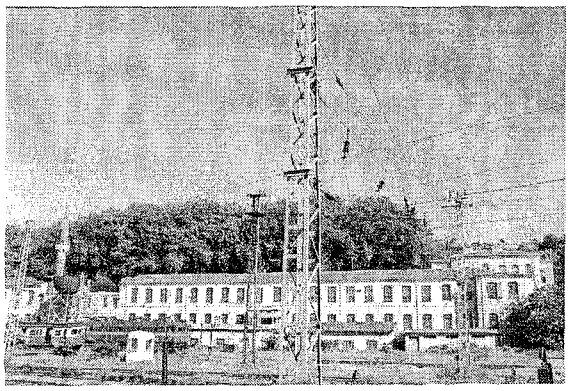

F.4 Kışla yapısının kuzeybatı cephesi (2001)

F.5 Arka bahçeden, solda 1. ek yapı, karşıda 3. ek yapı, sağda kışla yapısının görünüşü (2001)

F.6 Kışla yapısının güneydoğu cephesindeki giriş (2001)

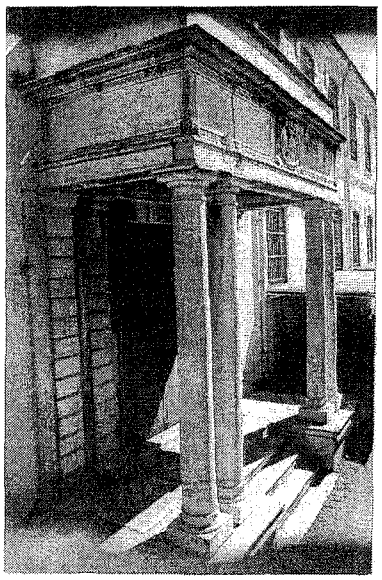

F.7 Kışlanın yapısının kuzeybatı cephesindeki 1. giriş kapısı ve saçağı (2001)

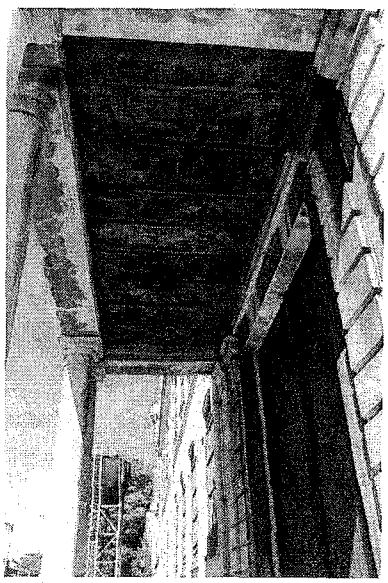

F.8 Kışlanın yapısının kuzeybatı cephesindeki 2. giriş saçağı putrellerindeki korozyon (2001)

EK 25 DEMİRKAPI KIŞLASI

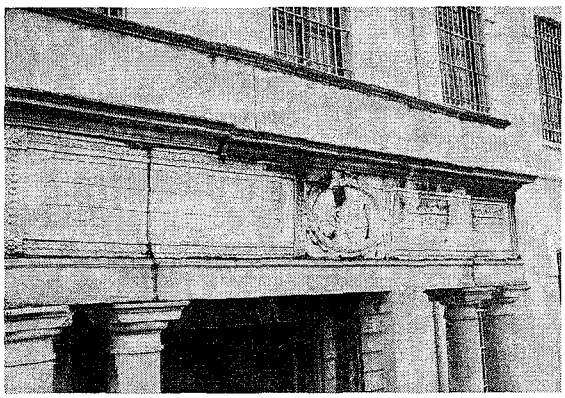

F.9 Kışla yapısının birinci giriş kapısı saçağındaki 1255/1839-1840 tarihli kitabe ve Abdülmecid'in tuğrası (2004)

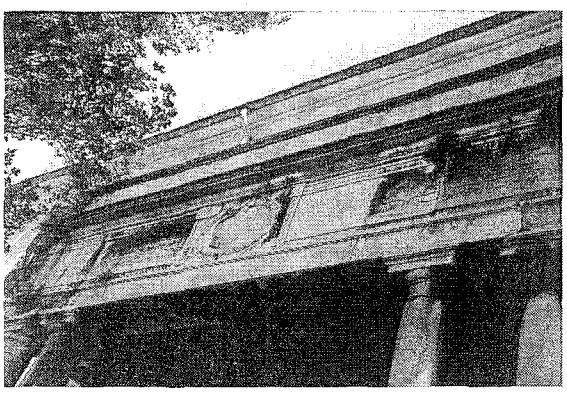

F.10 Kışla yapısının ikinci giriş kapısı saçağındaki 1255/1839-1840 tarihli kitabe ve Abdülmecid'in tuğrası (2001)

F.11 Kışla yapısının birinci bölümünde zemin kattaki geç dönemde yapılan metal taşıyıcılar (2001)

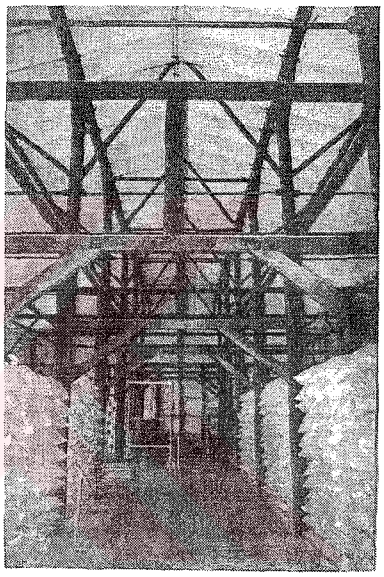

F.12 Kışla yapısının birinci bölümünde üst kattaki metal taşıyıcılar (2001)

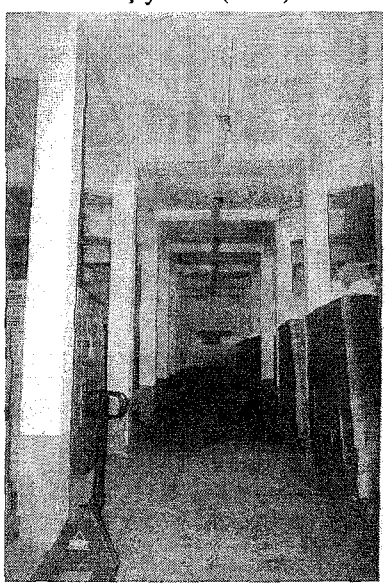

F.13 Kışla yapısının ikinci bölümünde zemin kattaki betonarme sistem (2001)

F.14 Kışla yapısının 2. bölümünde üst kattaki betonarme sistem (2001)

EK 25 DEMİRKAPI KIŞLASI

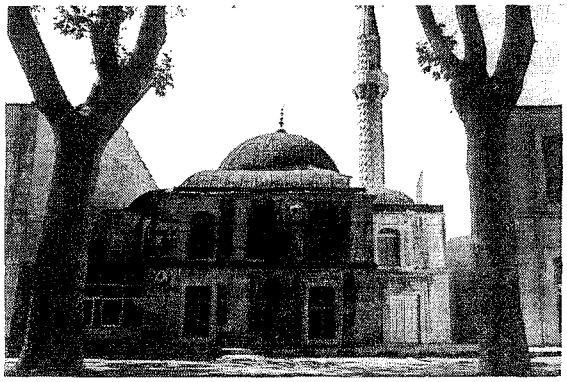

F.15 Kışla camisinin güneydoğu cephesi (2001)

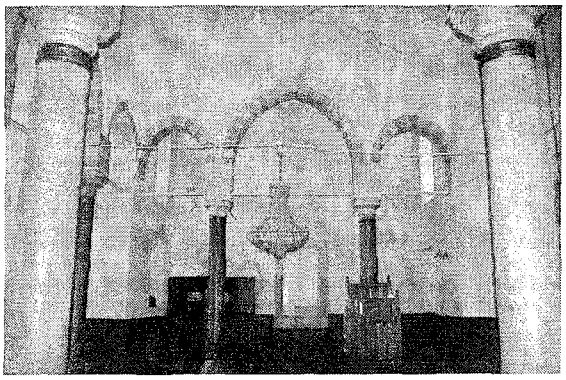

F.16 Kışla camisi iç mekânından bir görünüş (2001)

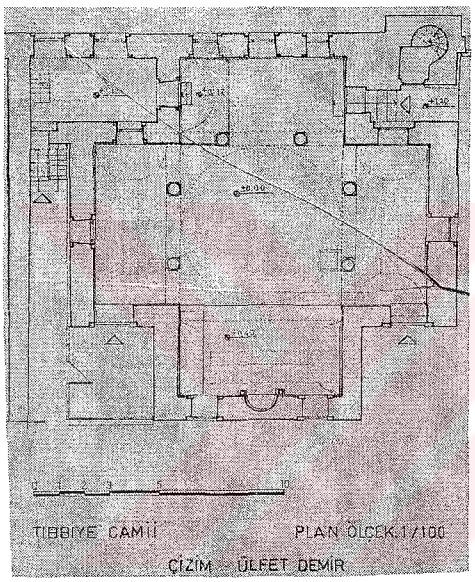

F.17 Kışla camisinin planı (2004)

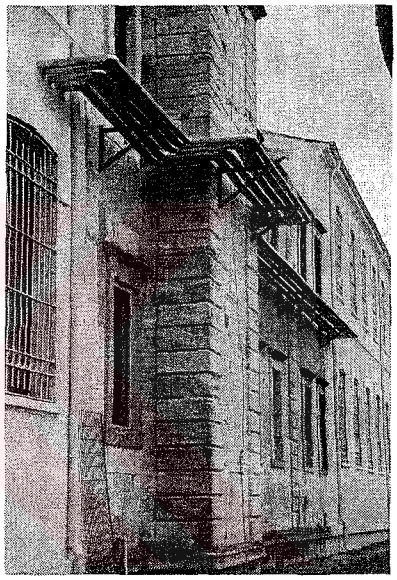

F.18 Kışla camisinin kuzeybatı cephesindeki muhdes kalorifer tesisatı (2004)

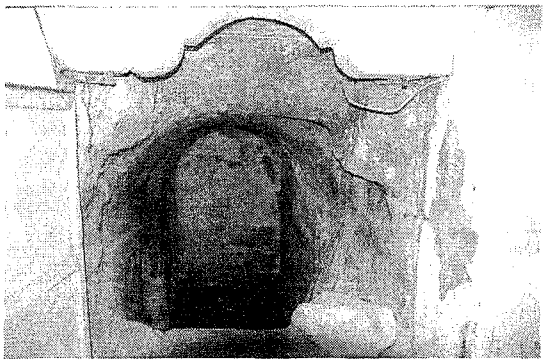

F.19 Kışla camisinin bodrum katına iniş kapısı (2001)

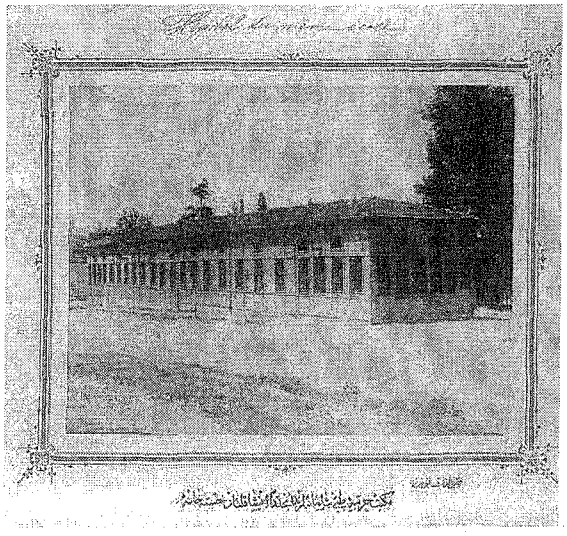

F.20 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta kışla bahçesine yapılan hariciye ve cerrahiye kliniği barakası (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80877)

EK 25 DEMİRKAPI KIŞLASI

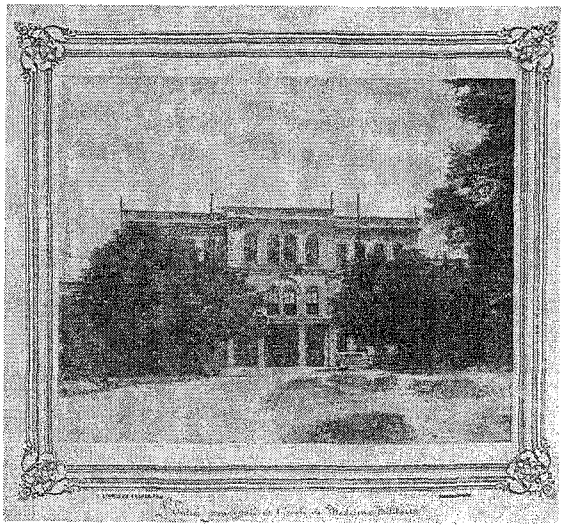

F.21 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta tıp okulu için inşa edilen 1. ek yapının güneybatı cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82235)

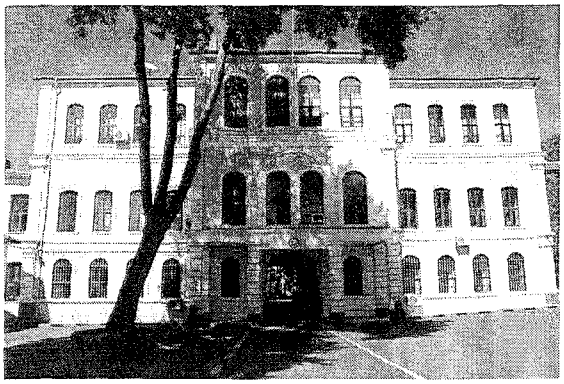

F.22 Kışla yapısına bitişik olarak tıp okulu için inşa edilen 1. ek yapının güneybatı cephesi (2001)

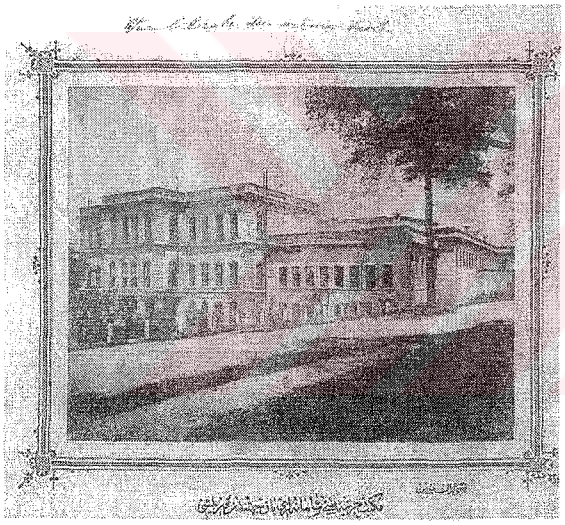

F.23 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta tıp okulu için inşa edilen 1. ek yapının güneybatı cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80885)

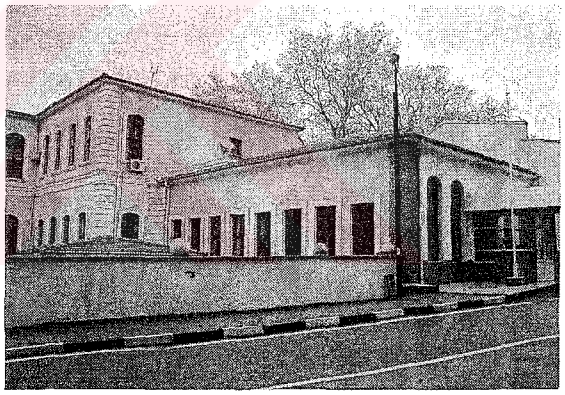

F.24 Tıp okulu için inşa edilen 1. ek yapının güneybatı cephesi (2004)

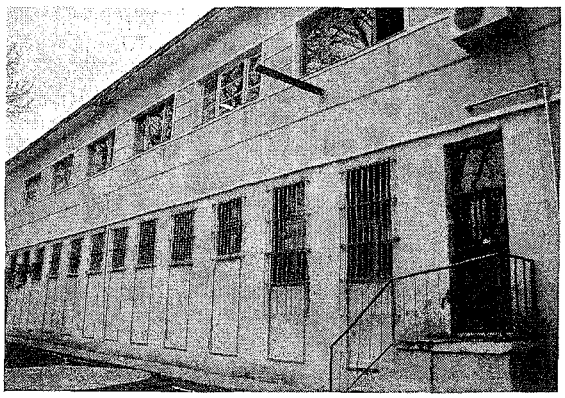

F.25 Kışla yapısının güneydoğusundaki 2. ek yapının kuzeybatı cephesi (2004)

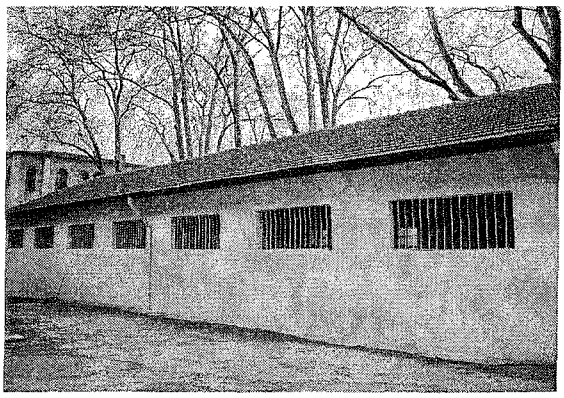

F.26 Kışla yapısının güneydoğusundaki 3. ek yapının güneydoğu cephesi (2004)

EK 25 DEMİRKAPI KIŞLASI

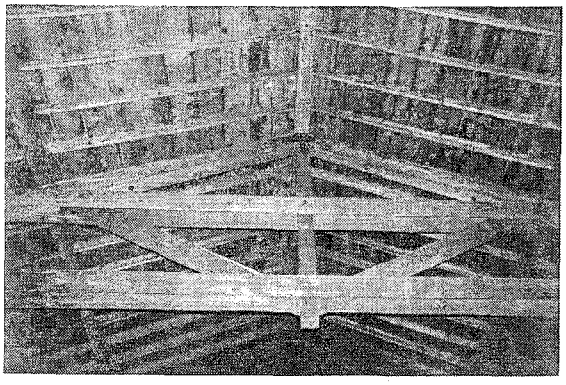

F.27 3. Ek yapının ahşap makaslı çatısı (2001)

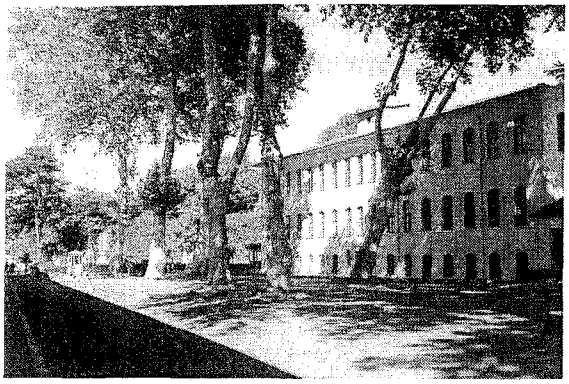

F.28 Kışla yapısının güneydoğusundaki 4. ek yapının kuzeybatı cephesinin (2001)

F.29 Kışla yapısının güneydoğusundaki 5. ek yapının kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesi (2004)

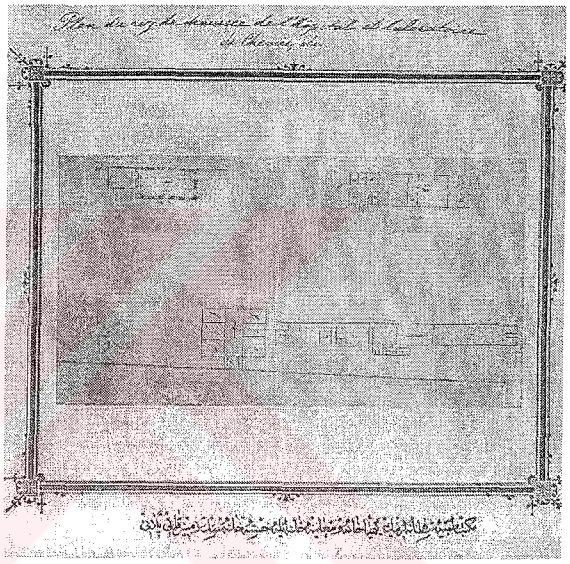

F.30 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta tıp okulu için inşa edilen hastahane barakası, laboratuar ve eczahanenin kat planları (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81098)

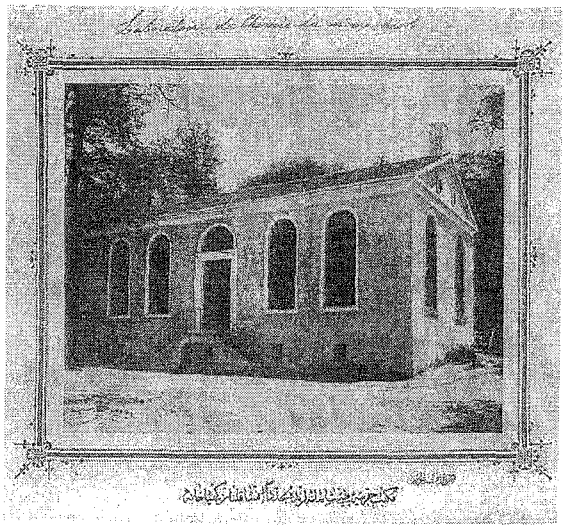

F.31 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta tıp okulu için inşa edilen eczahanenin görünüşü (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80878)

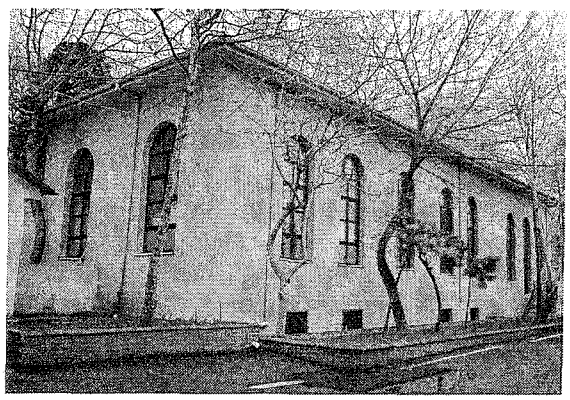

F.32 Kışla yapısının güneybatısındaki eczahane olarak inşa edilen 6. ek yapının kuzeybatı cephesi (2004)

EK 26 TAŞKIŞLA

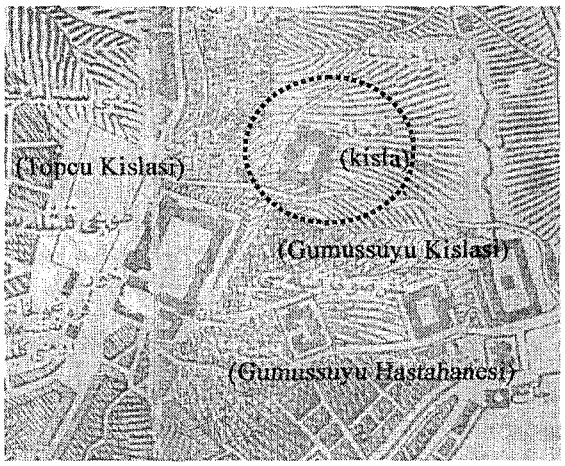

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda Taşkışla ve yakınındaki diğer askerî yapılar (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

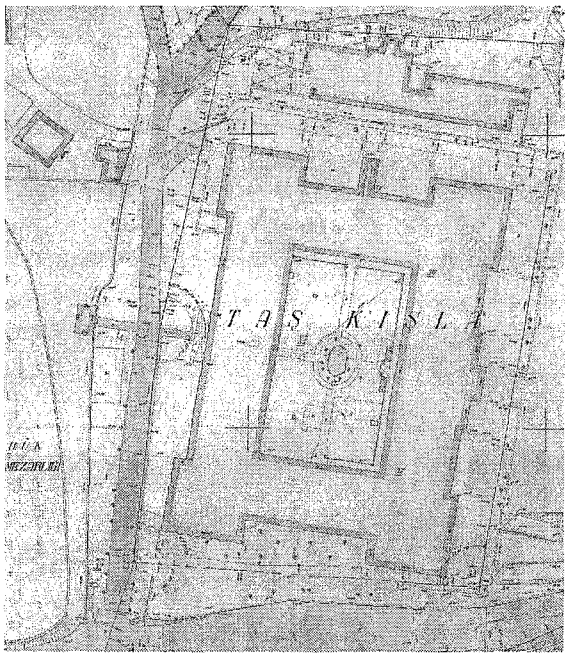

H.2 20. yüzyıl başına ait Alman Sendika Haritası'nda kışla yapısı (İ.B.K.H.A./H.no: 1971)

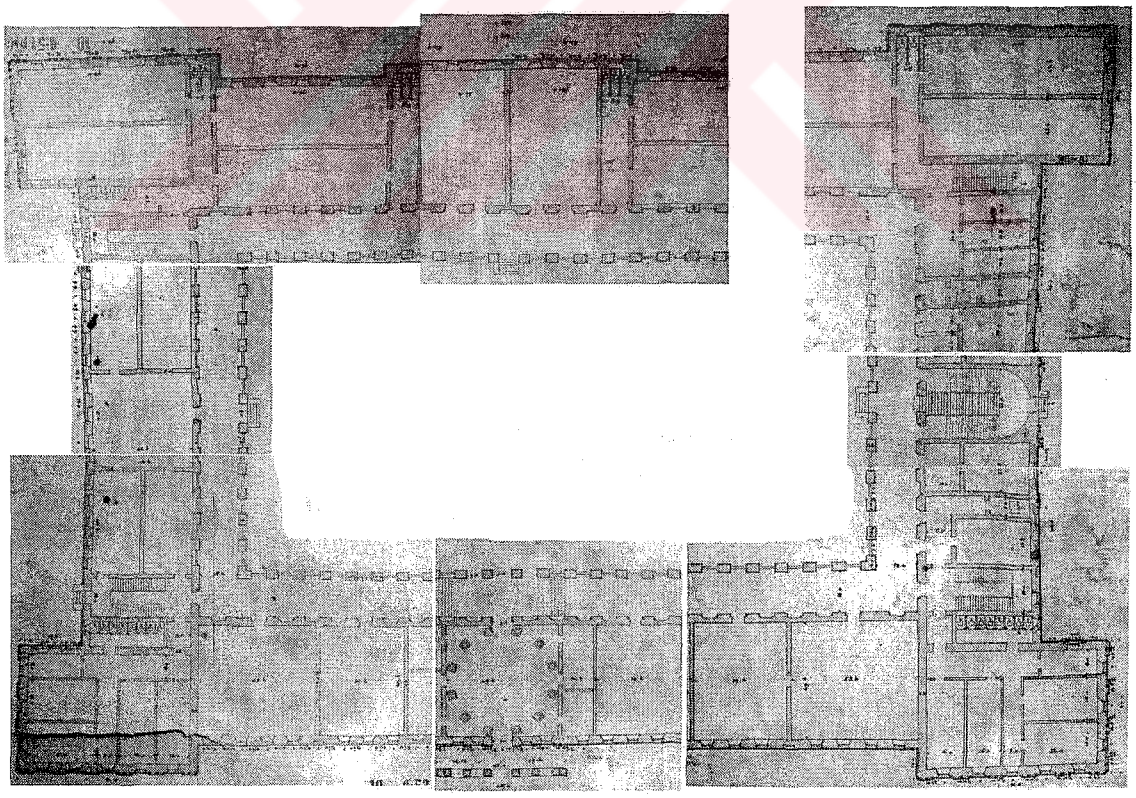

Ç.1 19. yüzyıla ait tarihsiz özgün bir çizimden kışla yapısının giriş katının planı (BOA/P. no: 698)

(Açıklama: Pafta boyutunun büyük olması nedeniyle parçalı çekim yapılabilmiştir. Bu nedenle birleşme yerlerinde hatalar oluşmuştur.)

EK 26 TAŞKIŞLA

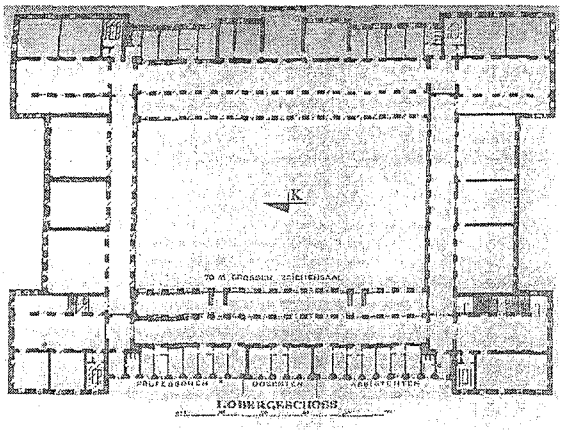

Ç.2 Kışla yapısının giriş kat planı
(Bonatz, 1950: 483)

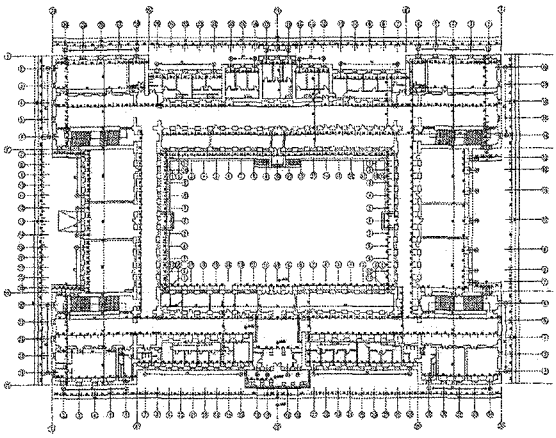

Ç.3 Kışla yapısının giriş kat planı
(1994/İ.T.Ü. Yapı İşleri ve Teknik Daire Bşk. Arşivi)

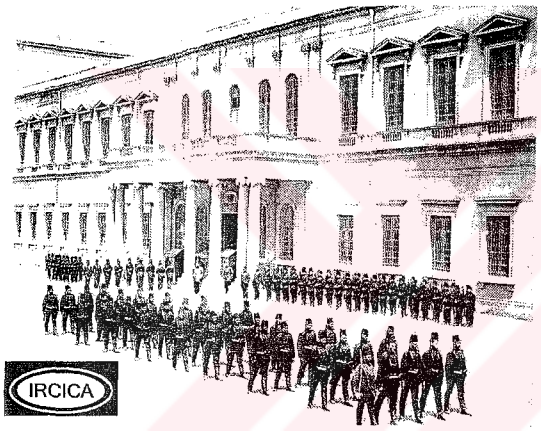

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta kışla yapısının batı cephesi (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

F.2 Kışla yapısının batı cephesi (2004)

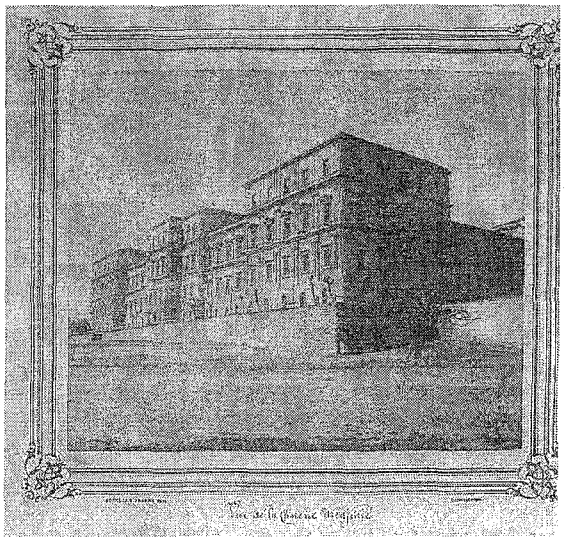

F.3 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta kışla yapısının doğu cephesi
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81704)

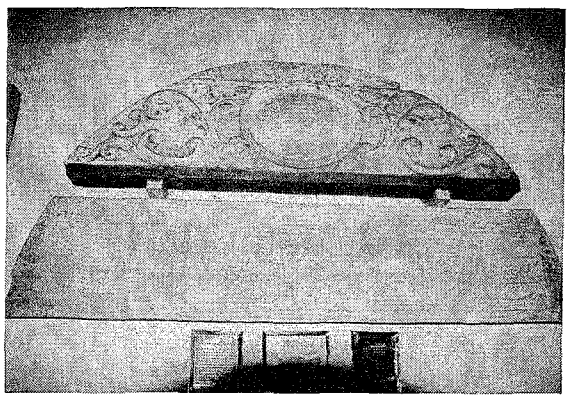

F.4 Kışlanın günümüzde giriş holü duvarında sergilenen 1278/1861-1862 tarihli onarım kitabesi (2004)

EK 26 TAŞKIŞLA

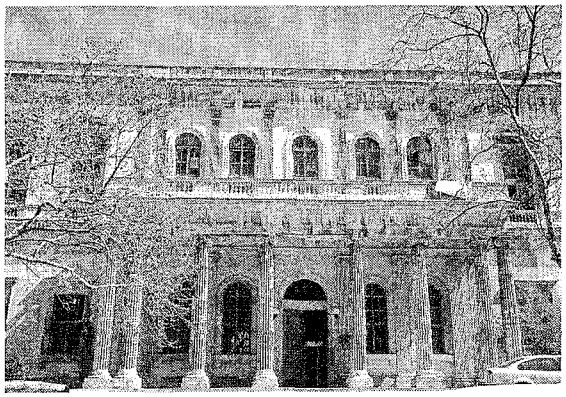

F.5 Kışla yapısının batı cephesindeki asıl girişin görünüşü (2004)

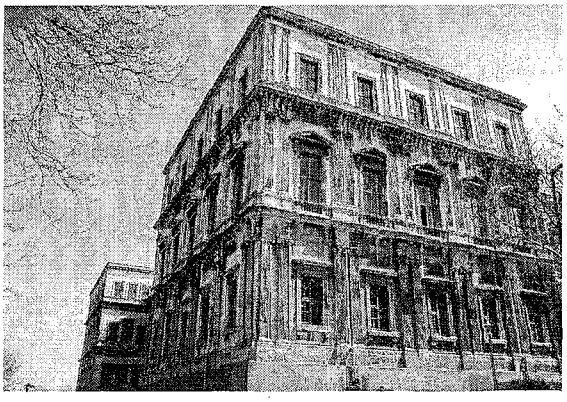

F.6 Kışla yapısının kuzeybatı köşesinin cephesi (2004)

F.7 Kışla yapısının kuzey cephesi (2004)

F.8 Kışla yapısının doğu cephesi (2004)

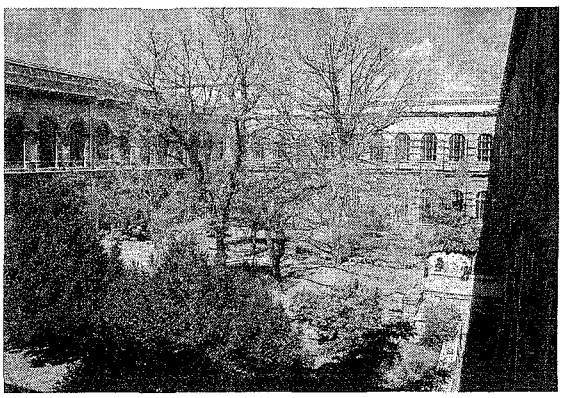

F.9 Kışla yapısının orta avlusundan batı ve kuzey kanatlarının görünüşü (2004)

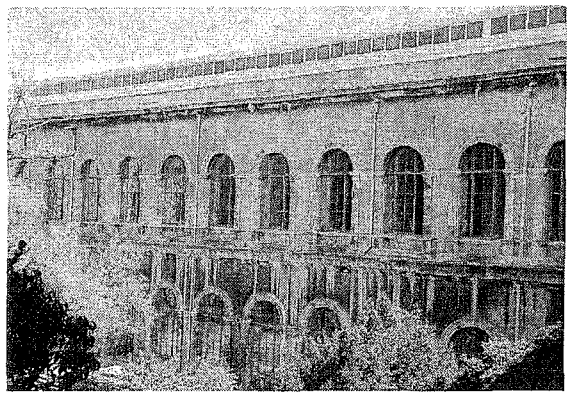

F.10 Kışla yapısının orta avlusundan doğu kanadının ve muhdes çatı katının görünüşü (2004)

EK 26 TAŞKIŞLA

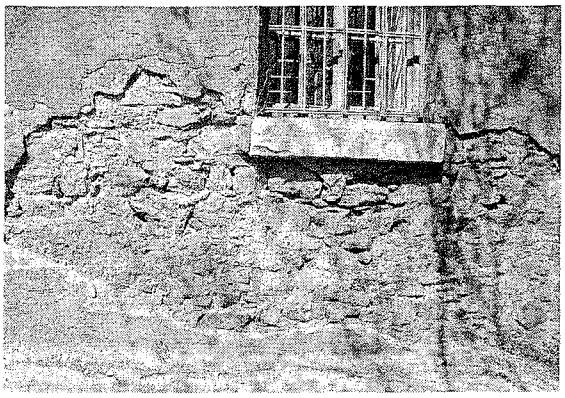

F.11 Kışla yapısının güney cephesinde moloz taş örgü beden duvarı (2004)

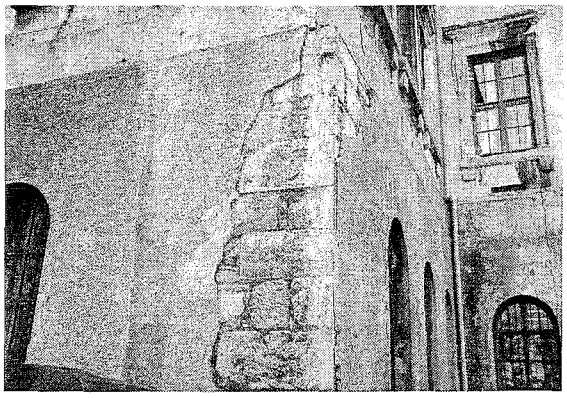

F.12 Kışla yapısının kuzey cephesinde kesme taş örgü beden duvarı köşesi (2004)

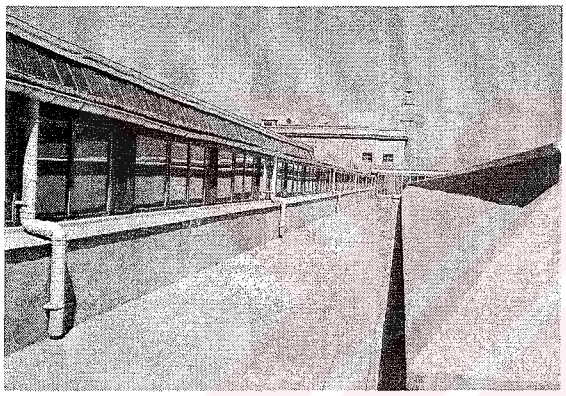

F.13 Kışlanın yapısının batı kanadındaki muhdes çatı katı (2004)

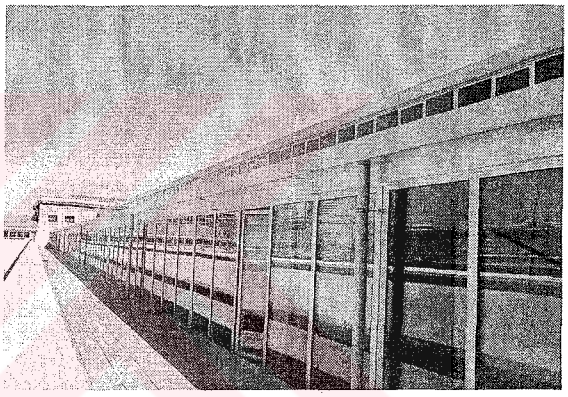

F.14 Kışlanın yapısının doğu kanadındaki çatı katı (2004)

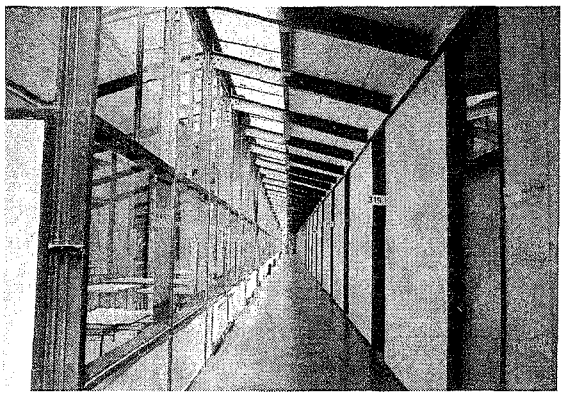

F.15 Kışla yapısının batı kanadındaki muhdes çatı katının içeriden görünüşü (2004)

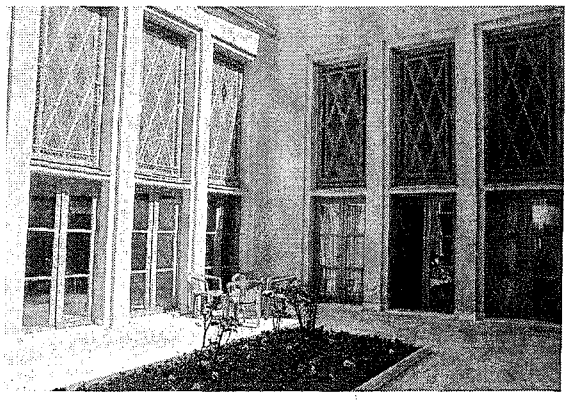

F.16 Kışlanın güneybatı kulesindeki orta boşluğun görünüşü (2004)

EK 26 TAŞKIŞLA

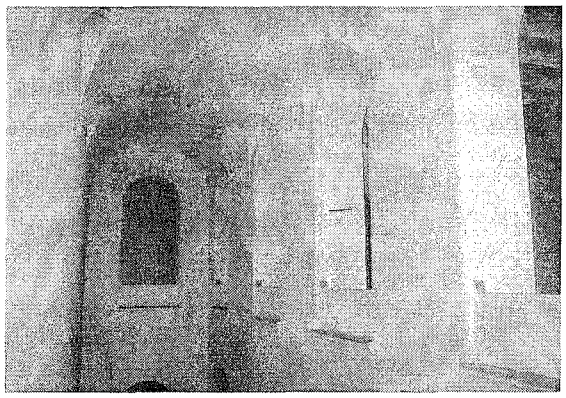

F.17 Kışla yapısının güney kanadındaki merdiven mahallinin tonoz örtüsü (2004)

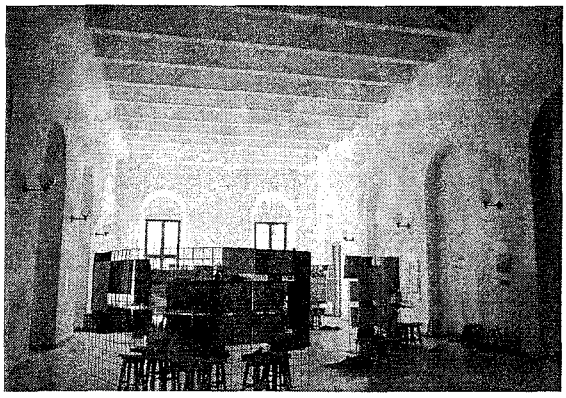

F.18 Kışla yapısının güney kanadındaki betonarme döşemeli koridordan bir görünüş (2004)

F.19 Kışlanın arka bahçesinde yerde duran "*ARNAUD ETIENNE Cie 1890 MARSEILLE St HENRI*" yazılı damgalı özgün ithal kiremidi (2004)

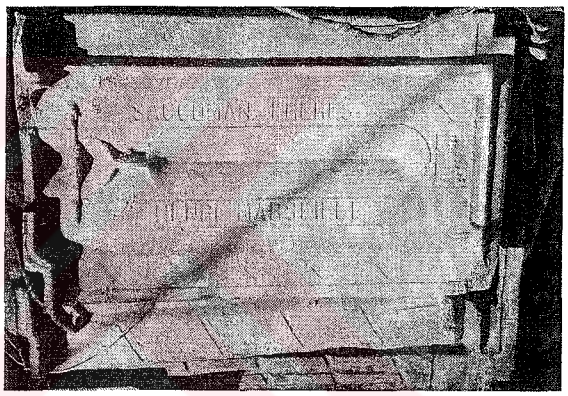

F.20 Kışlanın "*SACCOMAN FRERES St HENRI MARSEILLE*" yazılı damgalı özgün ithal kiremidi (2004)

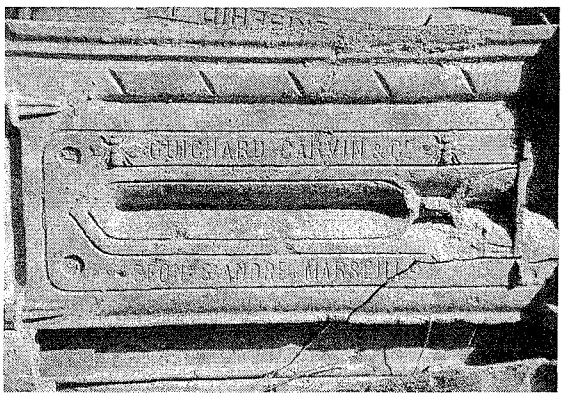

F.21 Kışlanın "*GUICHARD CARVIN & Cie SEON St ANDRE MARSEILLE*" yazılı damgalı özgün ithal kiremidi (2004)

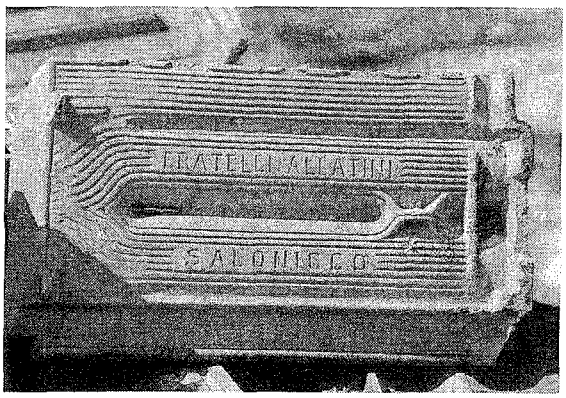

F.22 Kışlanın "*FRATELLI ALLATINI SALONICCO*" yazılı damgalı özgün ithal kiremidi (2004)

EK 27 GÜMÜŞSUYU KIŞLASI

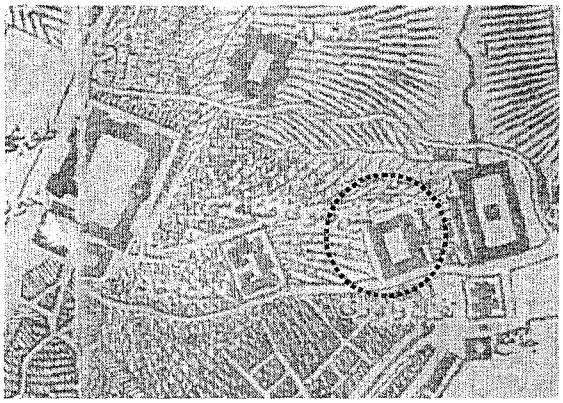

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda hastahane (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

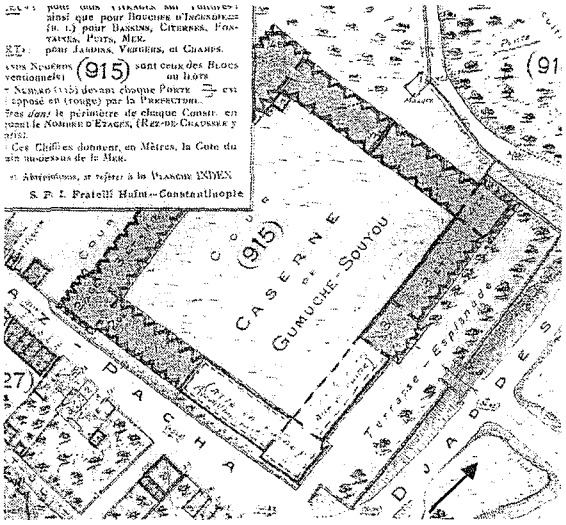

H.2 1926 tarihli J. Pervititch Haritası'nda kışla (tarihsiz yayın: 103)

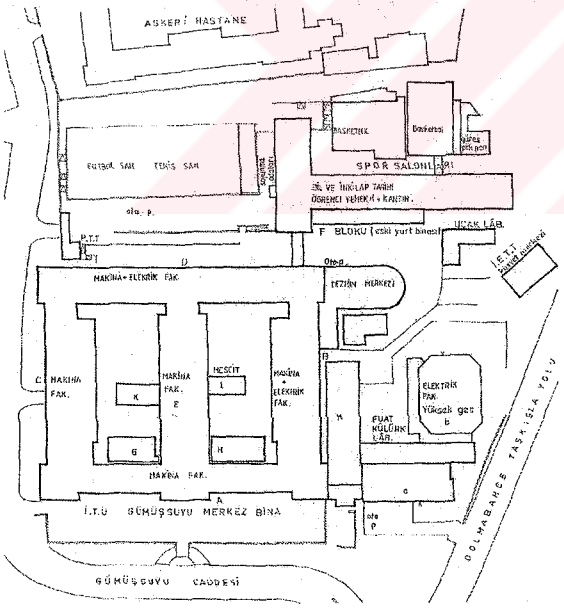

Ç.1 Kışla yapısı ile orta avlu ve etrafına inşa edilen yeni binalar (1985/İ.T.Ü. Yapı ve Teknik İşler Daire Bşk. Arşivi)

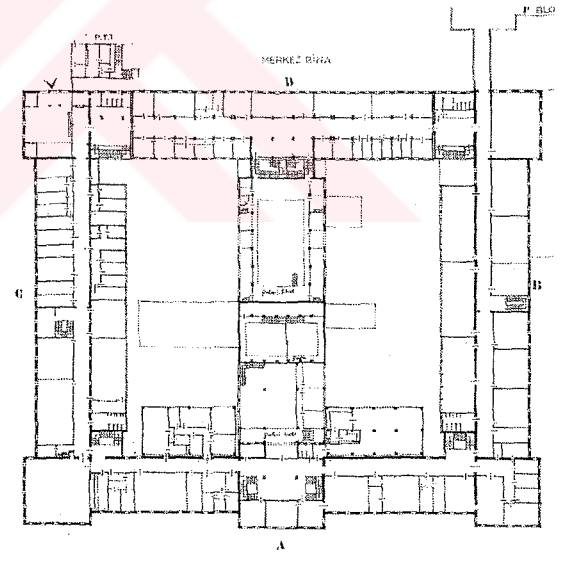

Ç.2 Kışla yapısı ile orta avluya inşa edilen yeni binaların giriş kat planı (1985/İ.T.Ü. Yapı ve Teknik İşler Daire Bşk. Arşivi)

EK 27 GÜMÜŞSUYU KIŞLASI

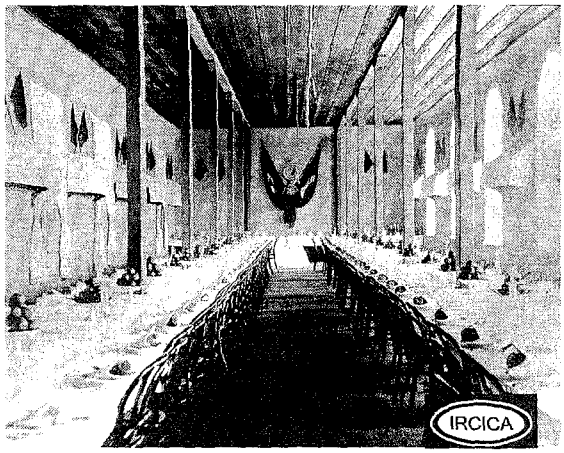

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta kışlanın ahşap döşemeli yemek salonu (Yıldız Albümleri/IRCICA)

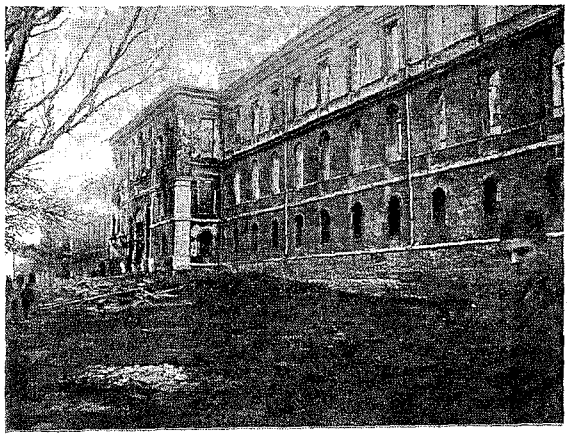

صورت احتراق بر مسئله تشکیل ایدن کوموش صوبی قیشلاسی (یانیندن صوکرا)

F.2 1908 yılında yanan kışlanın görünüşü (1 Mart 1325 tarihli "*Şeh-bâl*" Dergisi: 15)

F.3 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta kışlanın güney cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81701)

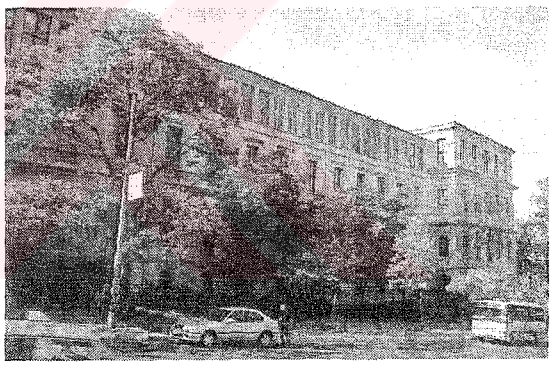

F.4 Kışlanın bir kat ilave edilen güney kanadı (2001)

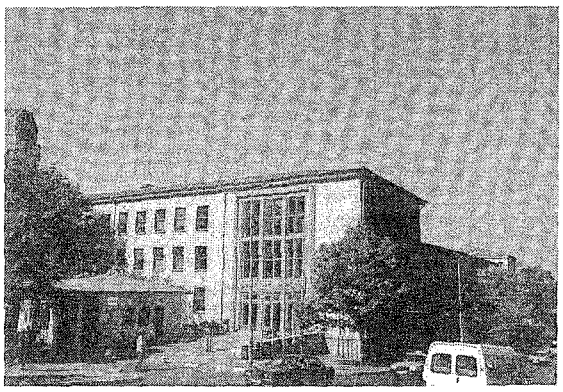

F.5 Kışla yapısının değiştirilen batı cephesi (2001)

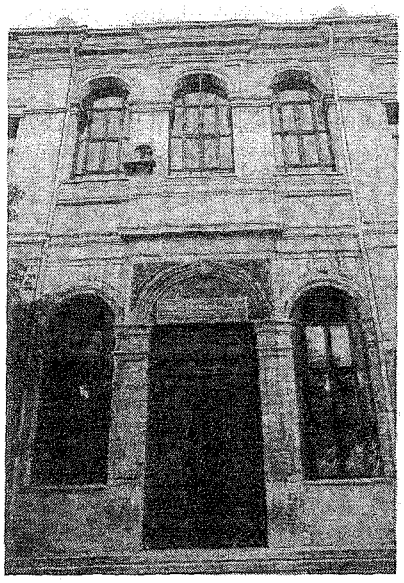

F.6 Kışlanın doğu cephesindeki asıl giriş kapısı (2001)

EK 27 GÜMÜŞSUYU KIŞLASI

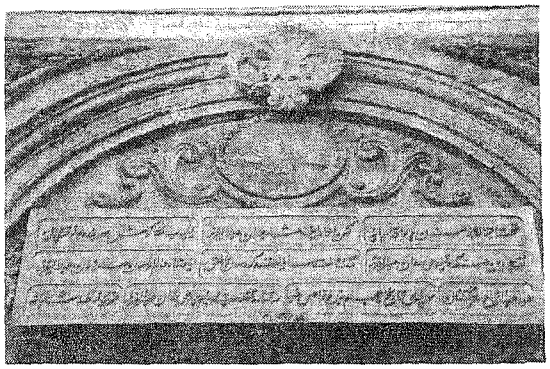

F.7 Kışlanın doğu cephesindeki 1278/1861-1862 tarihli kitabesi ve Abdülaziz'in tuğrası (2001)

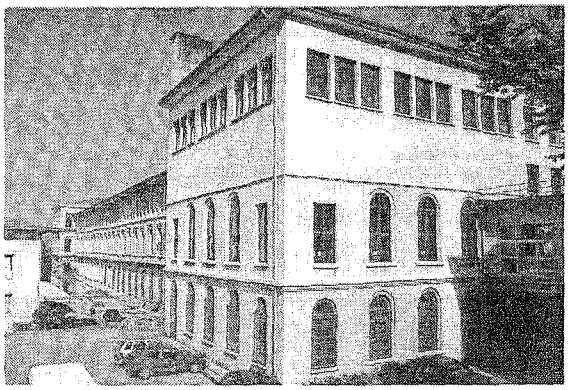

F.8 Kışlanın kuzey kanadının değişen cephe düzeni ve batı yönündeki yurt yapısı ile arasındaki geçit (2001)

F.9 Kışlanın yapısının orta avludan görünüşü (2001)

F.10 Kışlanın yapısının orta avludan görünüşü (2001)

F.11 Kışlanın orta avlusuna yapılan muhdes yapının görünüşü (2001)

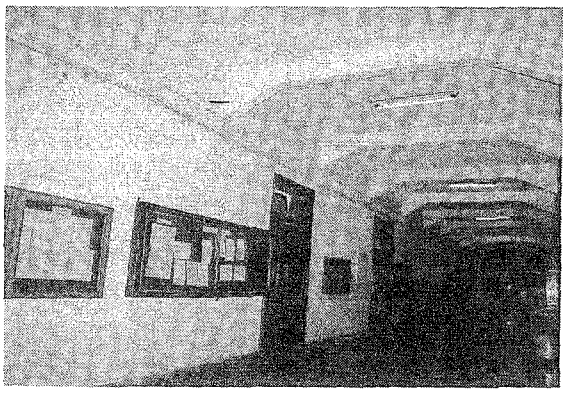

F.12 Giriş kat koridorunda betonarmeye çevrilmiş döşeme (2001)

EK 28 GALATASARAY KIŞLASI

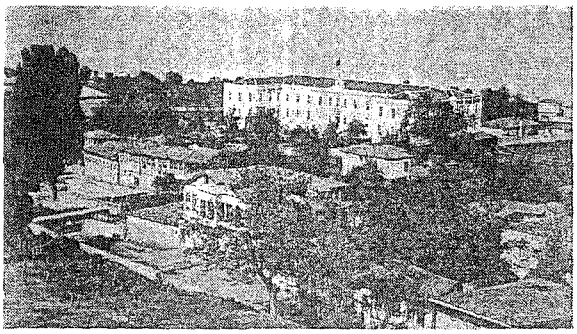

F.1 19. yüzyılda Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta kışla yapısı ve çevre yapılar (Tuğlacı, 1993: 275)

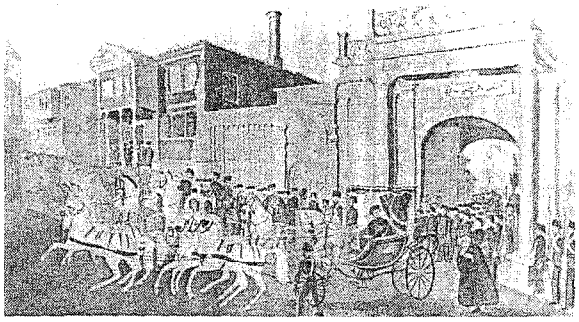

R.1 Kışla yapılmadan önce yerinde bulunan Galatasaray Okulu'nun avlu giriş kapısı yanında 1835'te yapılan karakol (Tuğlacı, 1993: 273)

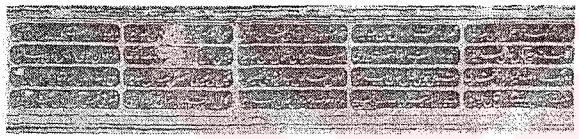

F.2 Kışlanın kuzeybatı cephesindeki 1278/1861-1862 tarihli günümüzde mevcut olmayan kitabesi (Ebüziyya ve Kozikoğlu, tarihsiz: 224)

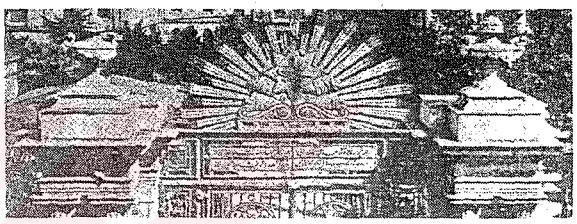

F.3 Kışlanın avlu kapısındaki günümüzde mevcut olmayan kitabesi (Ebüziyya ve Kozikoğlu, tarihsiz: 224)

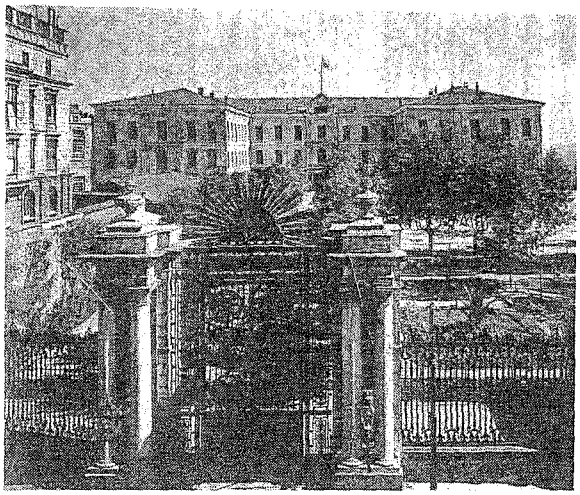

F.4 1928 yılında çekilen bir fotoğrafta okul olarak düzenlenen kışla yapısının kuzeybatı cephesi ve avlu giriş kapısı (Tuğlacı, 1993: 274)

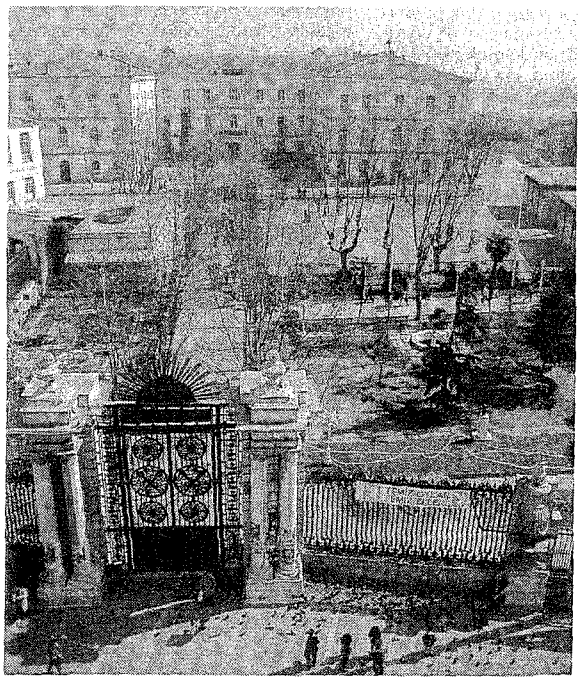

F.5 Günümüzde "Galatasaray Lisesi"nin kullanımında olan kışla yapısı ve avlu giriş kapısı (Sakaoğlu, 1994: 370)

EK 28 GALATASARAY KIŞLASI

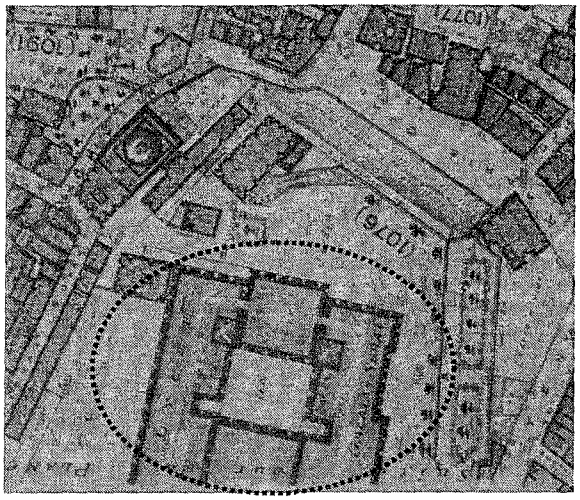

H.1 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'nda, okul olarak düzenlenirken kışla yapısının güneydoğusuna bitişik olarak yapılan ortası avlulu yeni bina (tarihsiz yayın: 106)

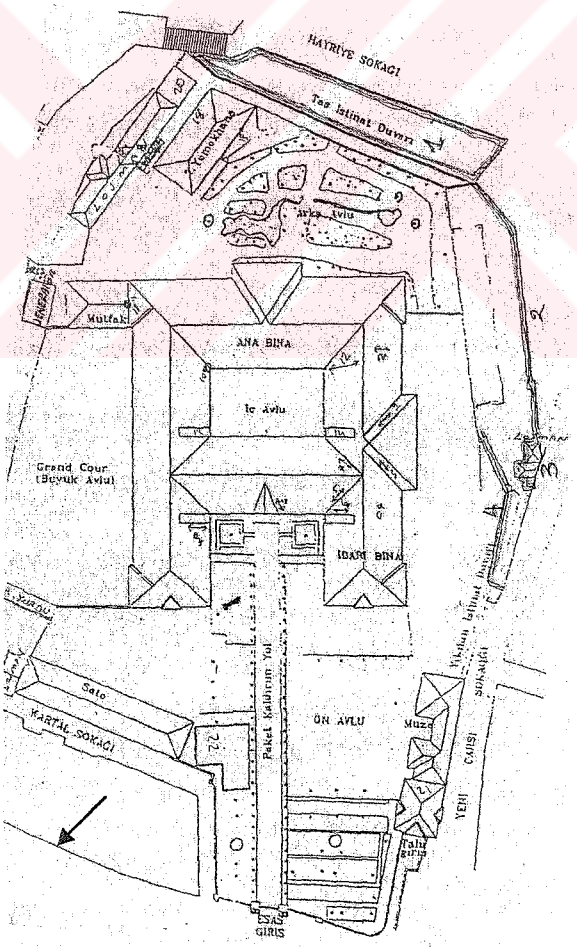

Ç.1 "U" şeklindeki kışla yapısının güneydoğusunda bitişik olarak yapılan ortası avlulu yeni okul yapısı ve bahçedeki diğer yeni binalar (tarihsiz/I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

EK 29 ORHANİYE KIŞLASI

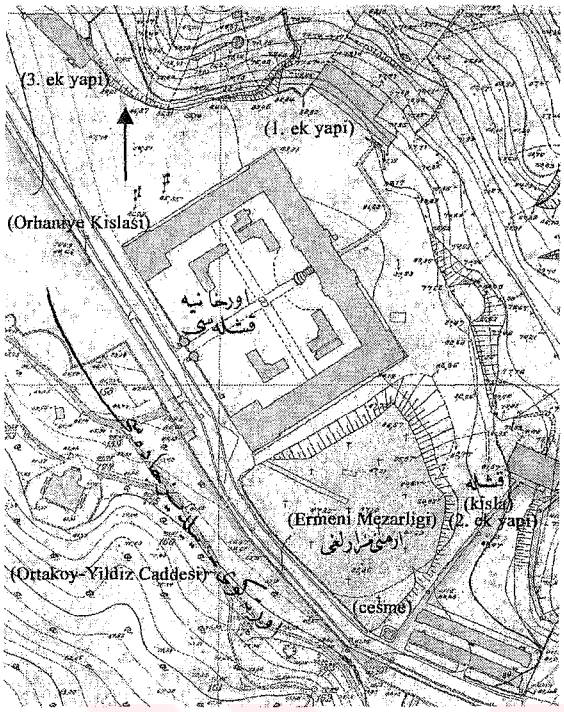

H.1 1926 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla ve özgün ek yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 2470)

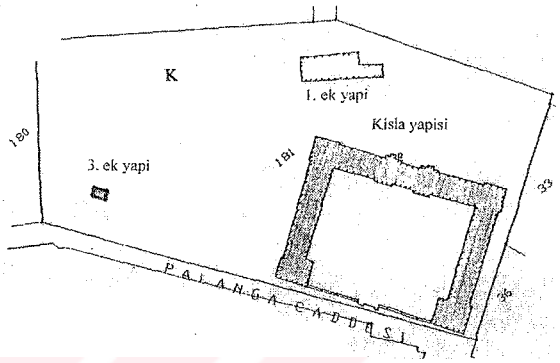

H.2 Kışlanın günümüzdeki durumunu gösteren vaziyet planı (I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

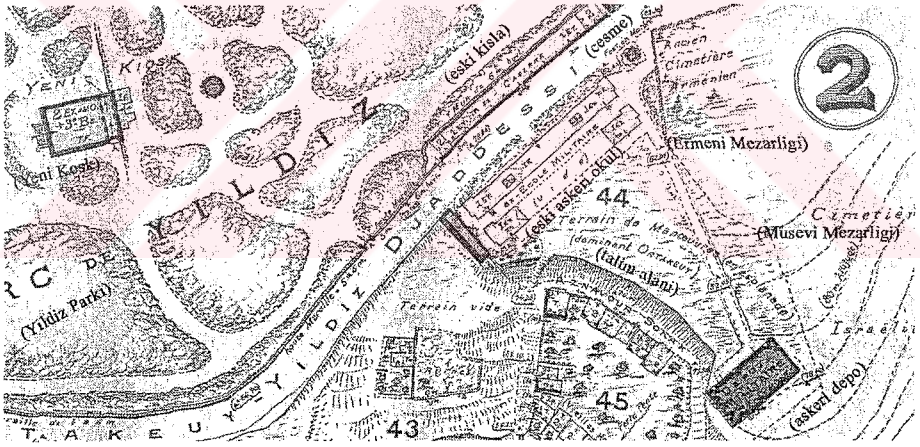

H.3 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'nda kışla yapısının güneydoğusundaki yapılar (tarihsiz yayın: 48)

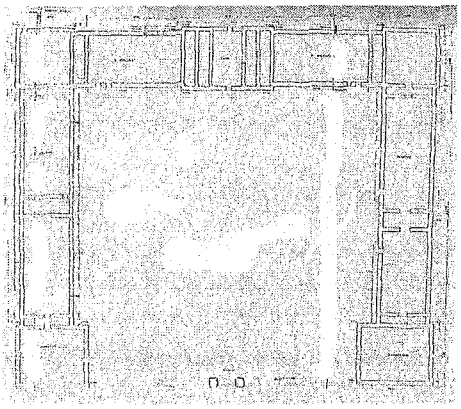

Ç.1 Kışla yapısının zemin kat planı (Çetiner, 1996: 56)

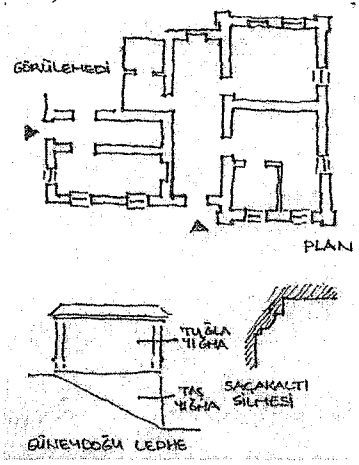

Ç.2 Kışlanın 3. özgün ek yapısının çizimleri (2002/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

EK 29 ORHANİYE KIŞLASI

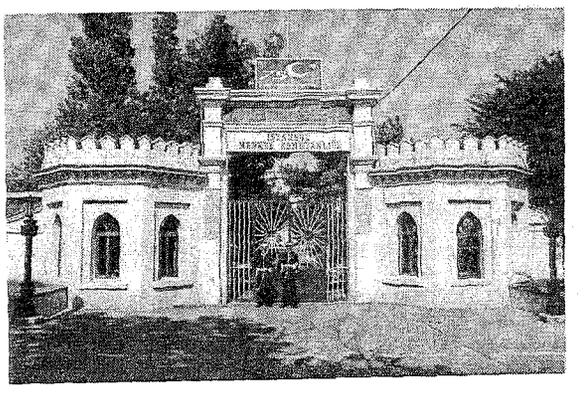

F.1 Kışlanın avlu giriş kapısı (2001)

F.2 Kışlanın 1303/1885-1886 tarihli kitabesi (2001)

F.3 Kışla yapısının kuzeybatı kanadının orta avludan görünüşü (2001)

F.4 Kışla yapısının güneydoğu ve kuzeydoğu kanatlarının orta avludan görünüşü (2001)

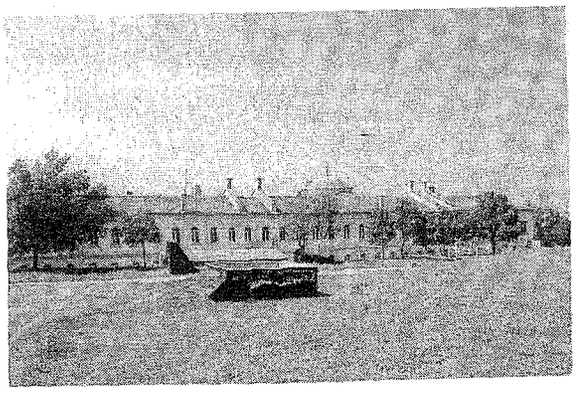

F.5 Kışla yapısının güneydoğu cephesi (2001)

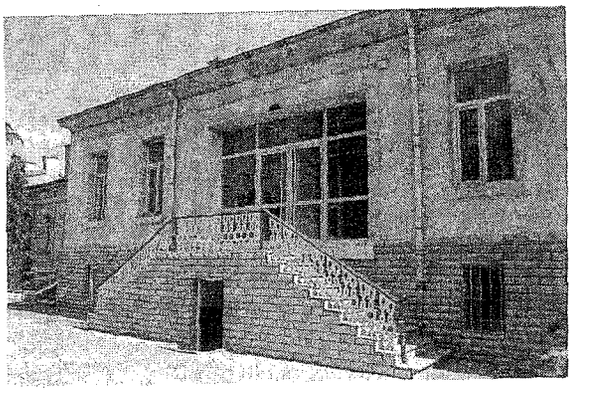

F.6 Kışla yapısının güneydoğu kanadında düzenlenen muhdes giriş (2001)

EK 29 ORHANİYE KIŞLASI

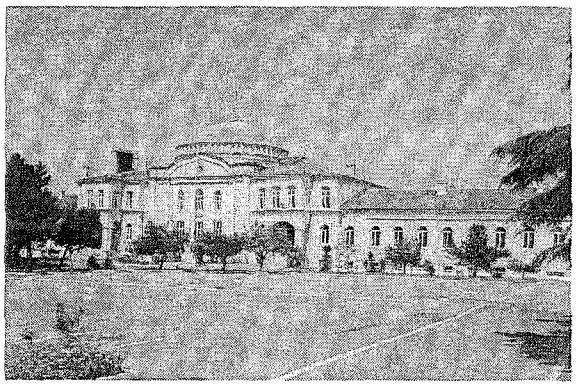

F.7 Kışla yapısının kuzeydoğu kanadındaki kışla camisinin orta avludan görünüşü (2001)

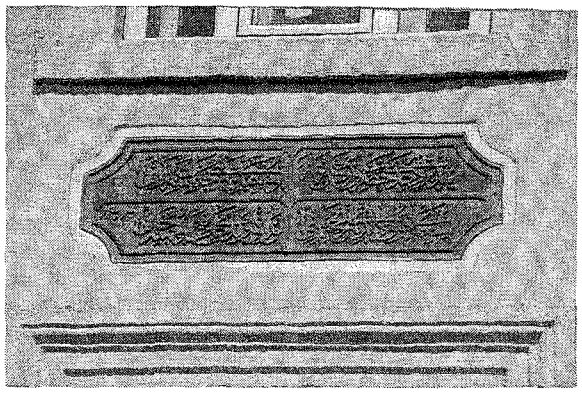

F.8 Kışla camisinin orta avluya bakan güneybatı cephesindeki 1303/1885-1886 tarihli kitabesi (2001)

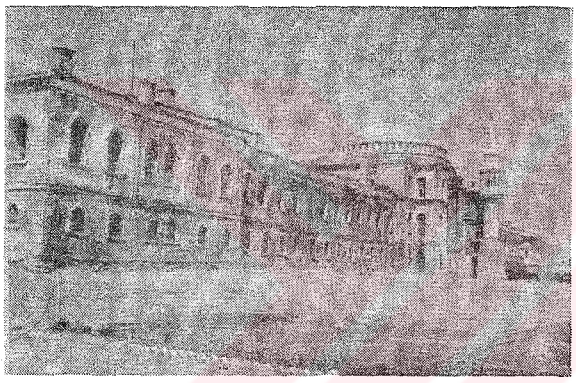

F.9 Kışla yapısının ve kışla camisinin kuzeydoğu cephesi (1. Ordu K. Tarihi Çalışmaları Gensek Arşivi)

F.10 Kışla yapısının ve kışla camisinin kuzeydoğu cephesi (2001)

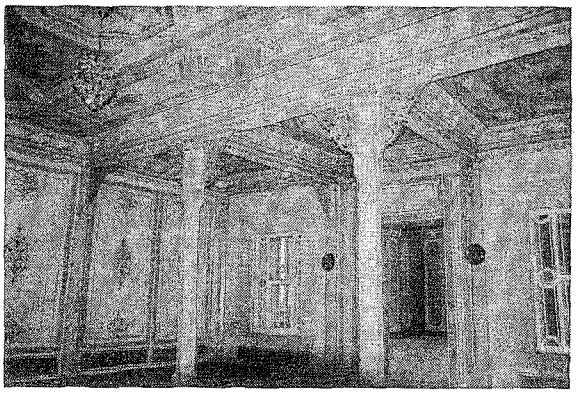

F.11 Kışla camisinin son cemaat yerinin görünüşü (2001)

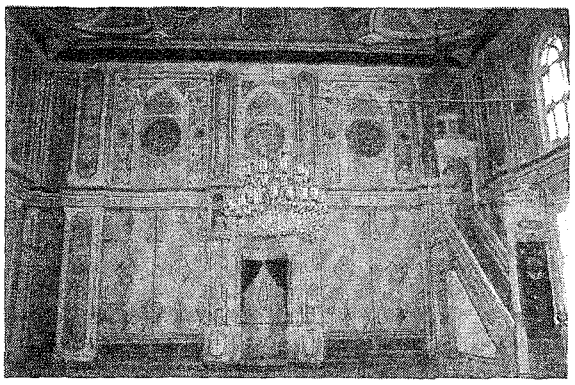

F.12 Kışla camisinin ana ibadet mekânının görünüşü (2001)

EK 29 ORHANİYE KIŞLASI

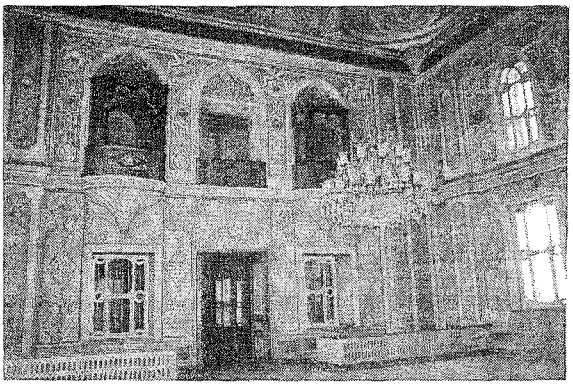

F.13 Kışla camisinin galeri katı ve duvarlardaki kalemişi bezemeler (2001)

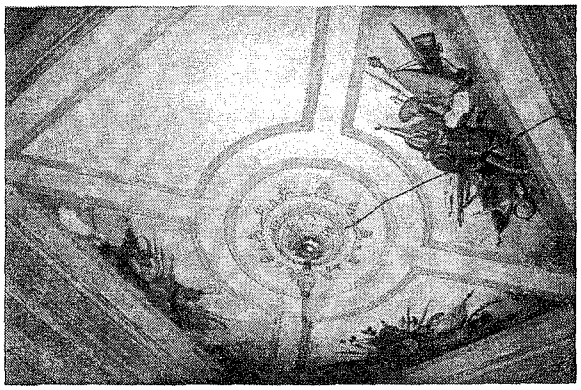

F.14 Kışla camisinin giriş holü tavanındaki kalemişi silâh kompozisyonları (2001)

F.15 Kışla camisinin merdiven mahallinde kalemişlerindeki bozulmalar (2001)

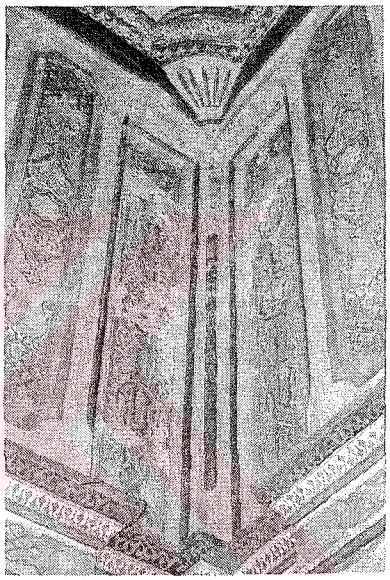

F.16 Kışla camisinin iç mekânında kalemişlerindeki bozulmalar (2001)

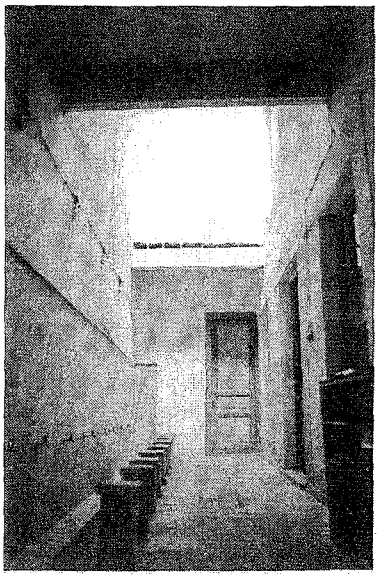

F.17 Kışla camisinin abdest alma yeri (2001)

F.18 Kışla camisinin minaresine çıkan merdiven (2001)

EK 29 ORHANİYE KIŞLASI

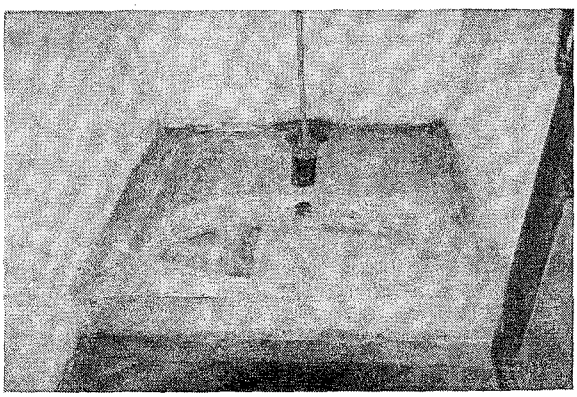

F.19 Caminin üst katındaki tuvalet (2001)

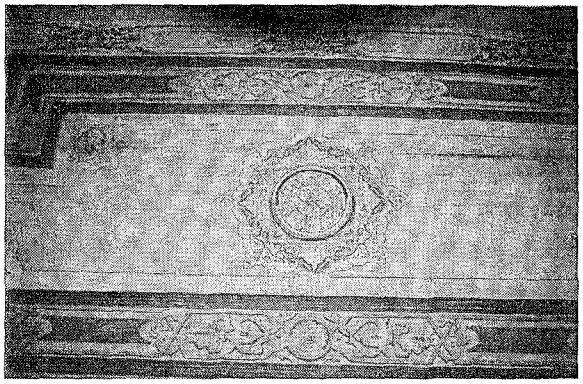

F.20 Hünkâr dairesinde üst katta bir oda tavanı (2001)

F.21 Kışlanın kuzey doğusundaki özgün 1. ek yapısının kuzeydoğu cephesi (tarihsiz/İ.Hakkı Akansel Arşivi)

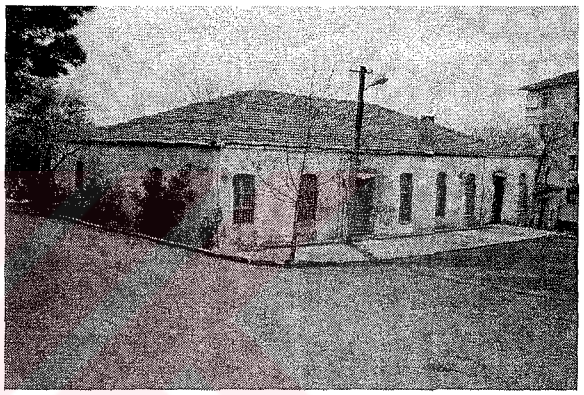

F.22 Kışlanın özgün 2. ek yapısının güney cephesinin görünüşü (2004)

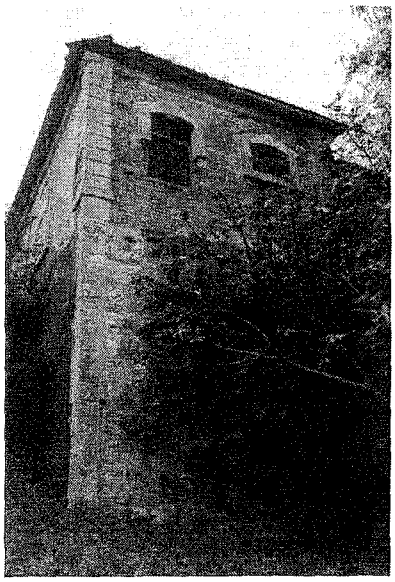

F.23 Kışlanın özgün 3. ek yapısının kuzeydoğu cephesi (2001)

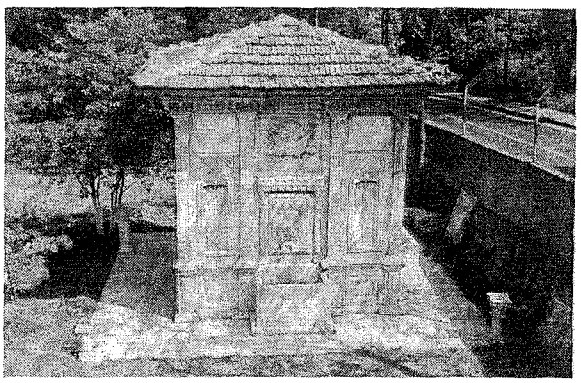

F.24 Kışlanın güneydoğusundaki II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması olan çeşmesi (2001)

EK 30 EMİNÖNÜ'NDEKİ KIŞLA

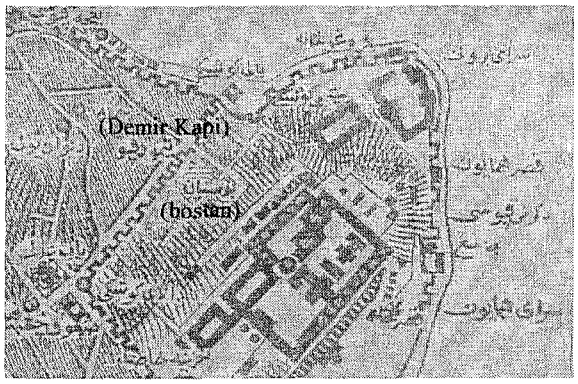

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda "*bostan*" olarak gözüken kışla alanı (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

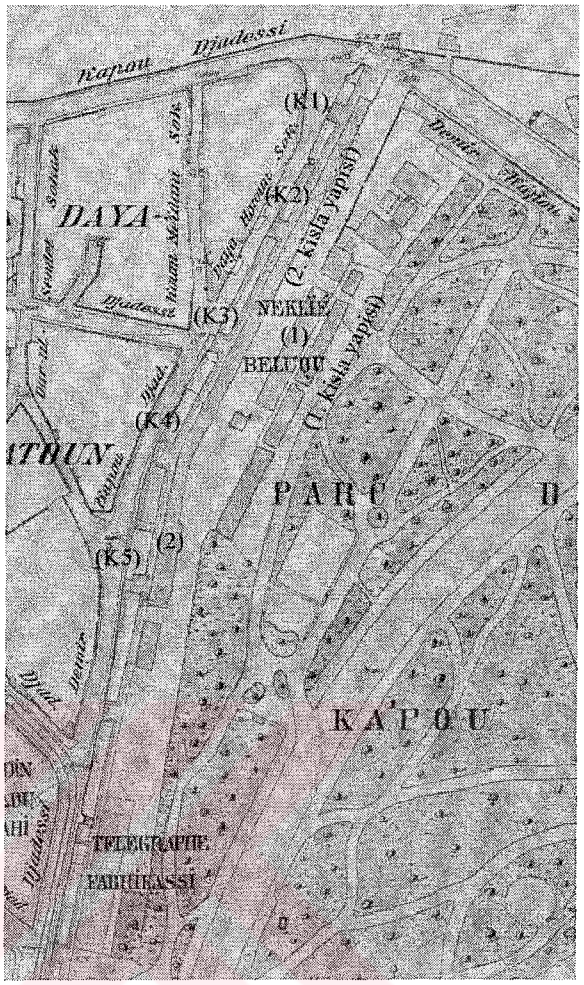

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 2712)

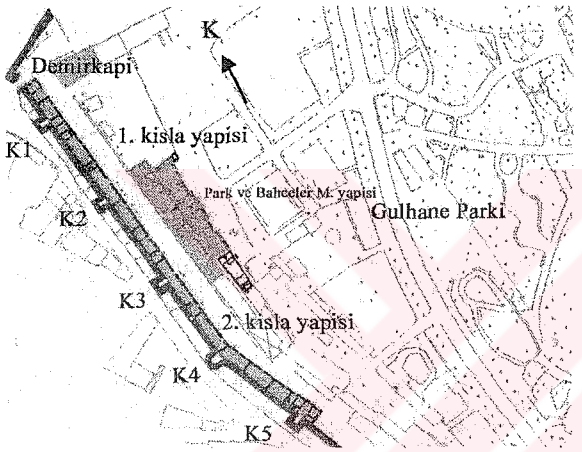

H.3 Kışlanın günümüzdeki durumunu gösteren vaziyet planı (2002/Akant Mimarlık)

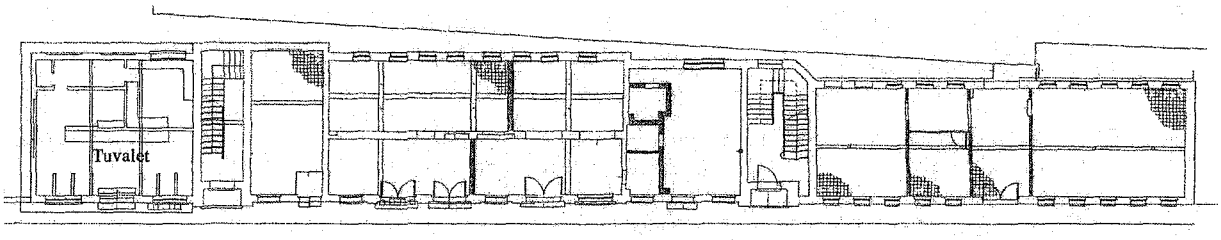

Ç.1 1. Kışla yapısının zemin kat planı (2002/Akant Mimarlık)

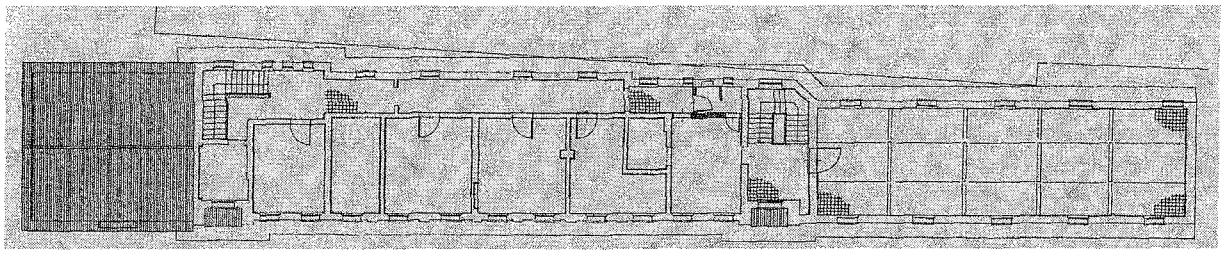

Ç.2 1. Kışla yapısının üst kat planı (2002/Akant Mimarlık)

EK 30 EMİNÖNÜ'NDEKİ KIŞLA

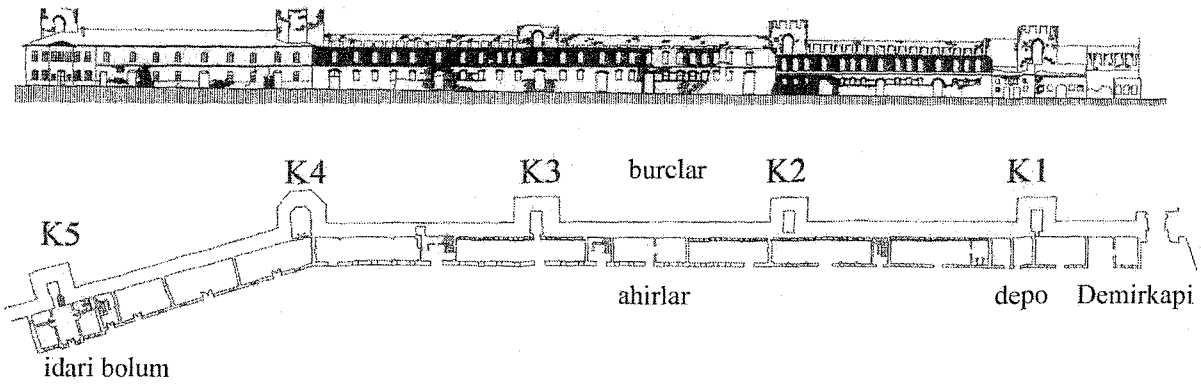

Ç.3 2. Kışla yapısının zemin kat planı ve doğu cephesi (2002/Akant Mimarlık)

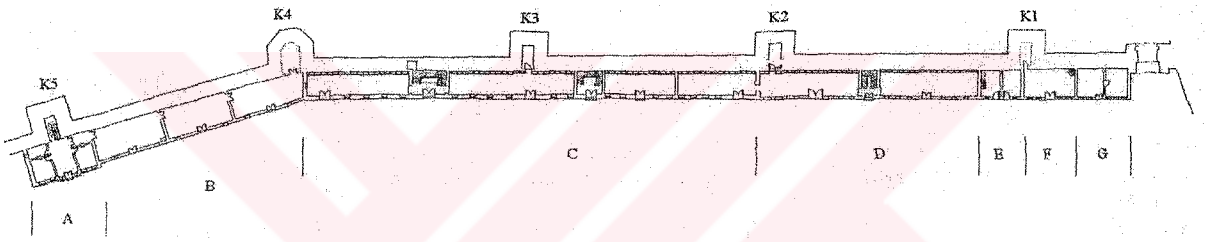

Ç.4 2. Kışla yapısının restitüsyon projesinden zemin kat planı
A- idarî bölüm, B-D ahırlar, E-G depolar (2002/Akant Mimarlık)

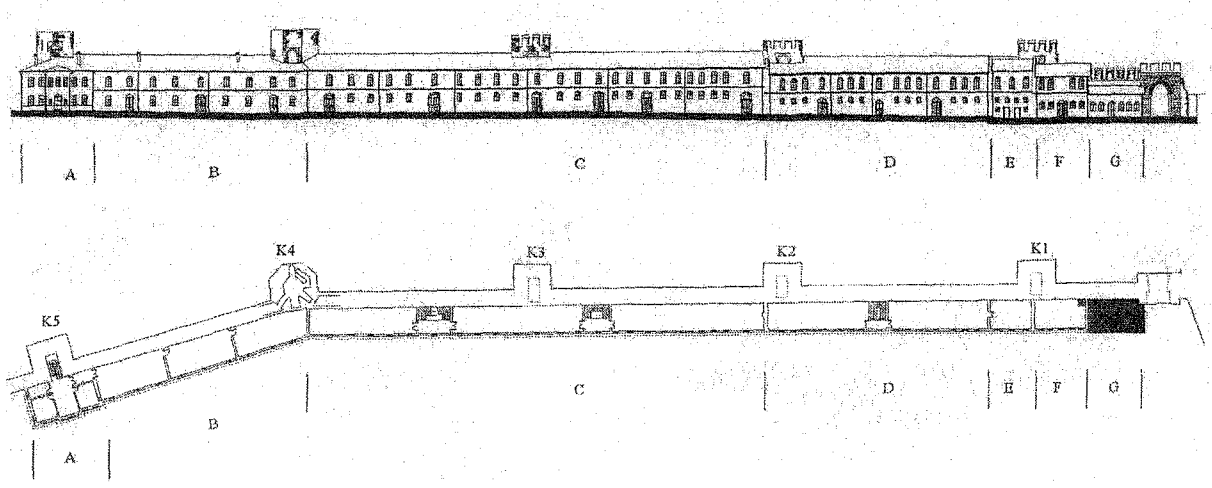

Ç.5 2. Kışla yapısının restitüsyon projesinden üst kat planı ve doğu cephesi
A- idarî bölüm, B-D ahırlar, E-G depolar (2002/Akant Mimarlık)

EK 30 EMİNÖNÜ'NDEKİ KIŞLA

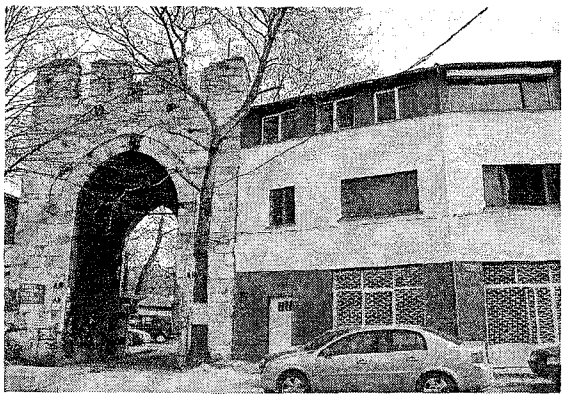

F.1 Taya Hatun Sokak'tan Demirkapı'nın batı cephesi (2004)

F.2 K1 burcu ve Sur-u Sultanî'ye bitişik yapılar (2004)

F.3 Sur-u Sultanî içinden Demirkapı'nın doğu cephesi (2004)

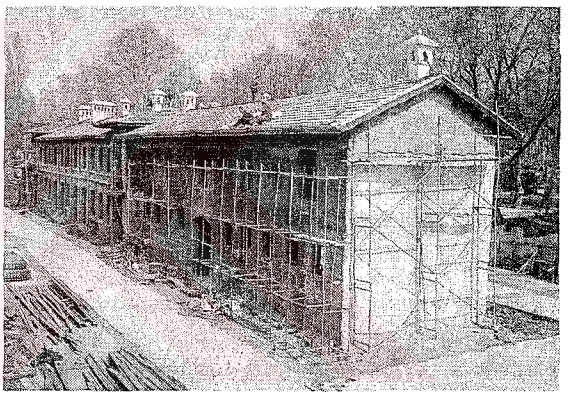

F.4 1. Kışla yapısının güney ve batı cepheleri (2004)

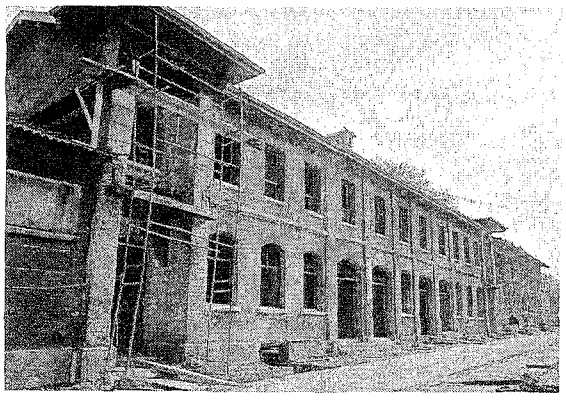

F. 5 1. Kışla yapısının batı cephesi (2004)

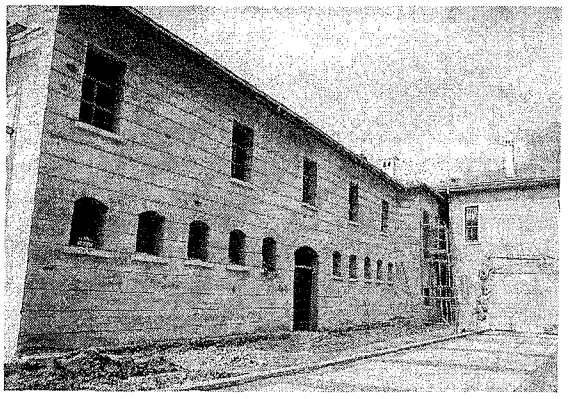

F. 6 1. Kışla yapısının doğu, Park ve Bahçeler Müdürlüğü yapısının güney cepheleri (2004)

EK 30 EMİNÖNÜ'NDEKİ KIŞLA

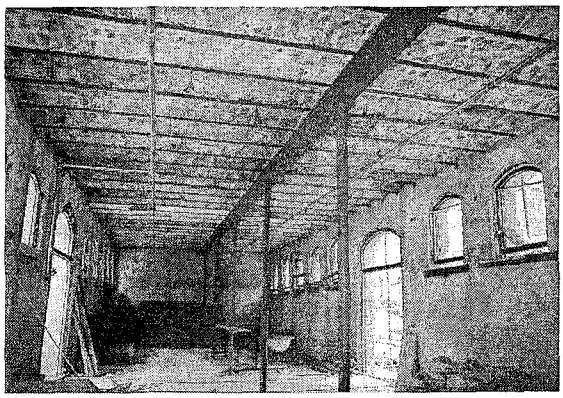

F.7 1. Kışla yapısının zemin katındaki volta döşeme (2004)

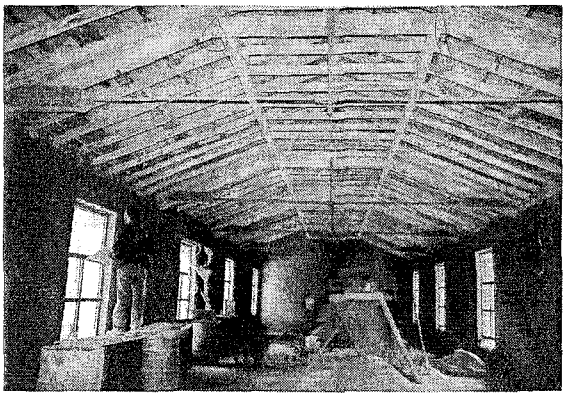

F. 8 1. Kışla yapısının üst katından ahşap çatı ve metal gergilerin görünüşü (2004)

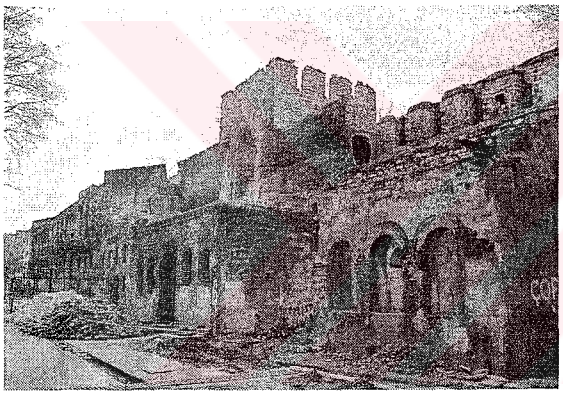

F.9 Sur-u Sultanî'nin K1 burcu ve 2. Kışla yapısındaki depo yapılarının doğu cephesi (2004)

F.10 2. Kışla yapısının doğu cephesi (2004)

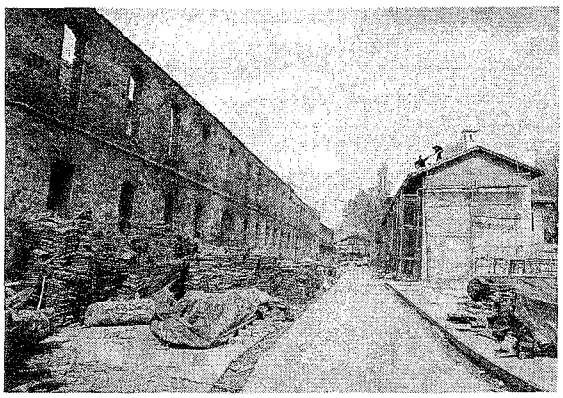

F.11 2. Kışla yapısının doğu, 1. Kışla yapısının güney cepheleri (2004)

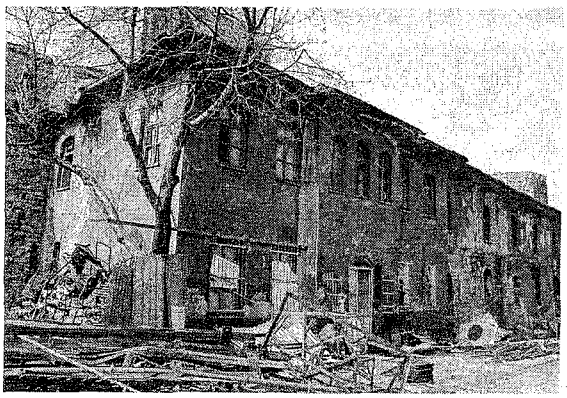

F.12 2. Kışla yapısındaki idarî bölümün doğu cephesi (2004)

EK 30 EMİNÖNÜ'NDEKİ KIŞLA

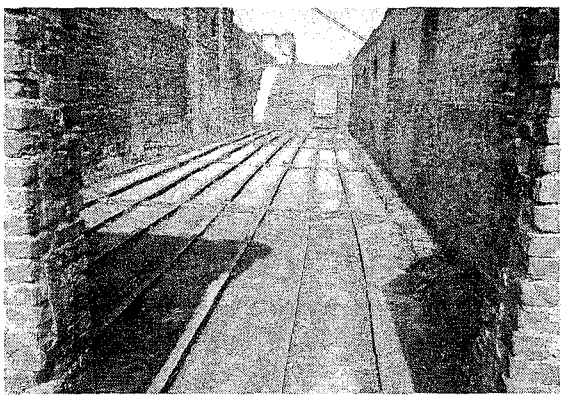

F.13 2. Kışla yapısında üst kattaki volta döşeme (2004)

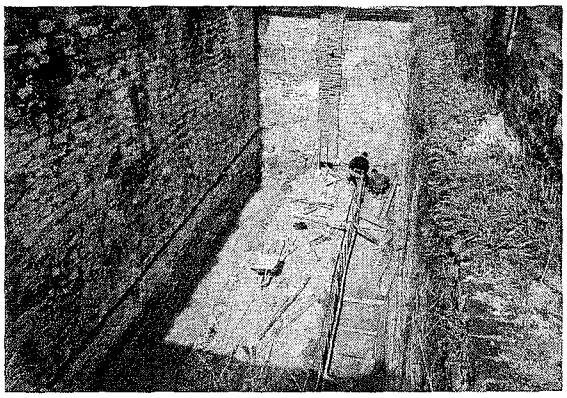

F.14 2. Kışla yapısında zemin kattaki ahırların yok olmuş üst kat döşemesi ve zeminde yapılan betonarme döşeme (2004)

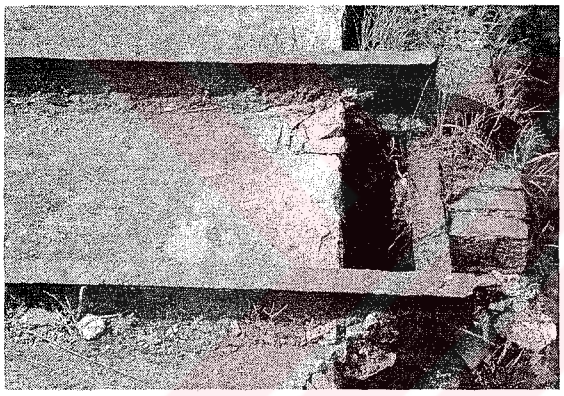

F.15 2. Kışla yapısının volta döşemesindeki 6.5x20 cm kesitli "I" profilli putreller (2004)

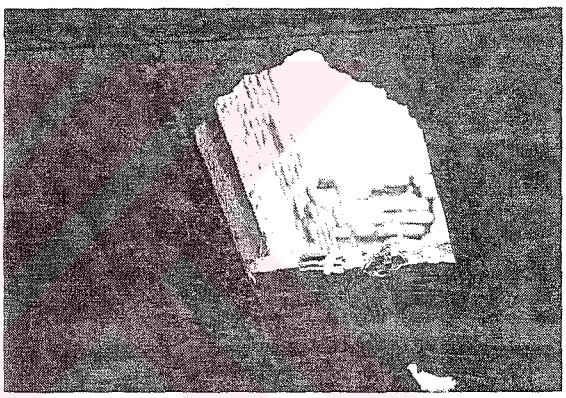

F.16 2. Kışla yapısındaki volta döşemenin zemin kattan görünüşü (2004)

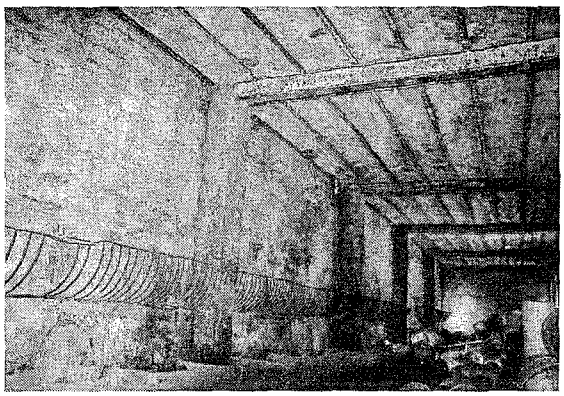

F.17 2. Kışla yapısının zemin katında ahırlardaki yemlikler (2004)

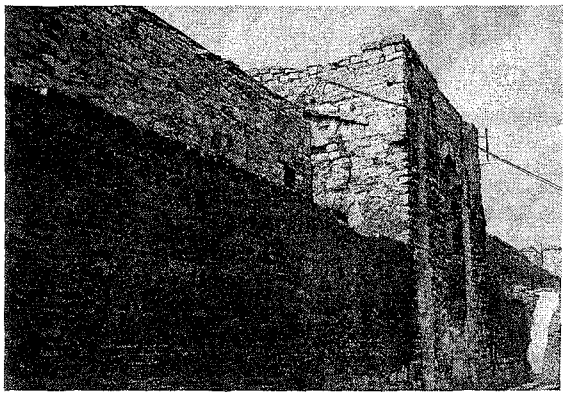

F.18 Sur-u Sultanî'nin K3 burcu ve 2. Kışla yapısının sur duvarına bitişik beden duvarı (2004)

EK 31 TAKSİM TOPÇU KIŞLASI

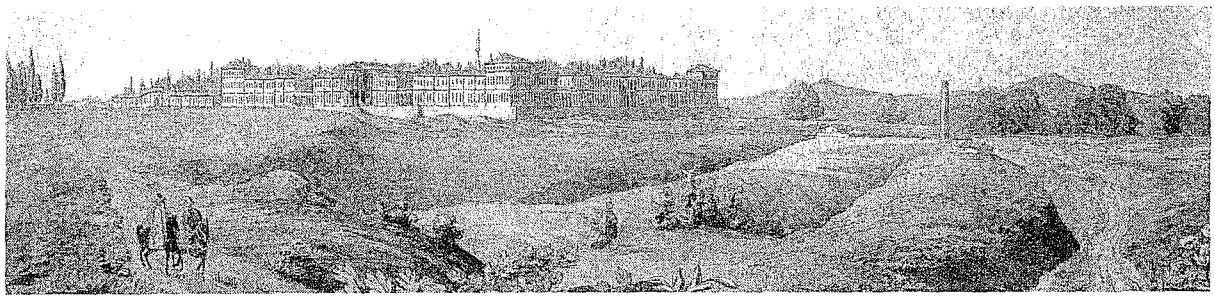

R.1 Kışlanın, Löwenhielm tarafından 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan bir resmi (Anonim, 2003: 41)

G.1 Kışlanın Préault tarafından yapılan 1817 tarihli bir gravürü (Arslan, 1992: 207)

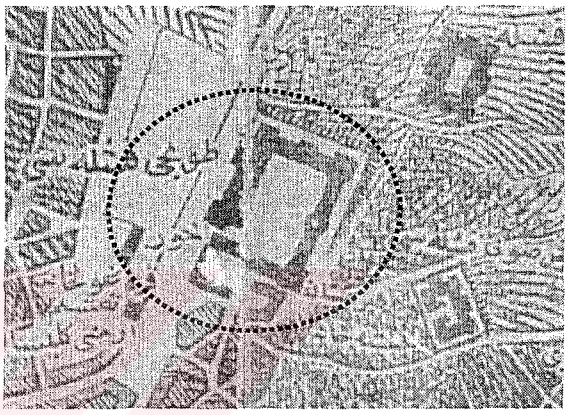

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda kışla ve güneyindeki ahırlar (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

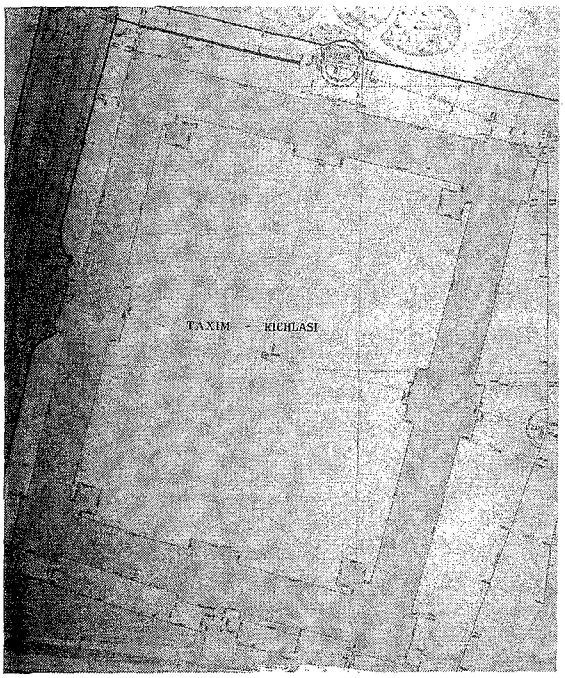

H.2 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda kışla (İ.B.K.H.A./H.no: 2798)

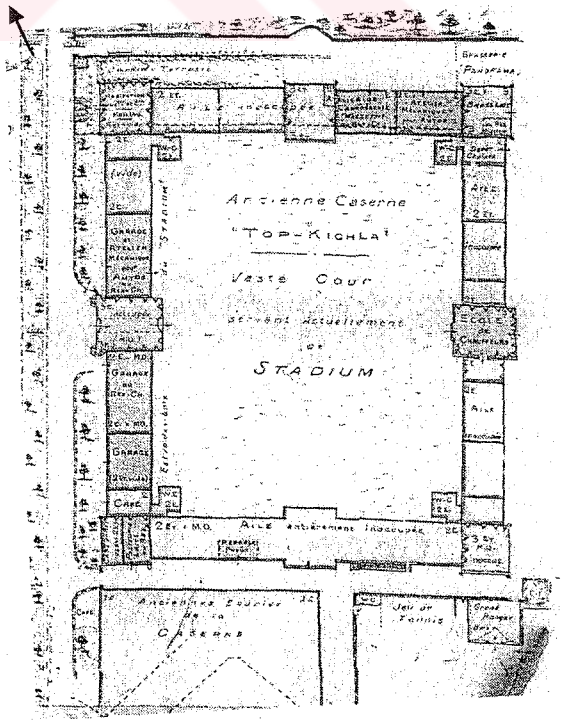

H.3 1925 tarihli J. Pervititch Haritası'nda kışla ve ahırlar (tarihsiz yayın: 81)

EK 31 TAKSİM TOPÇU KIŞLASI

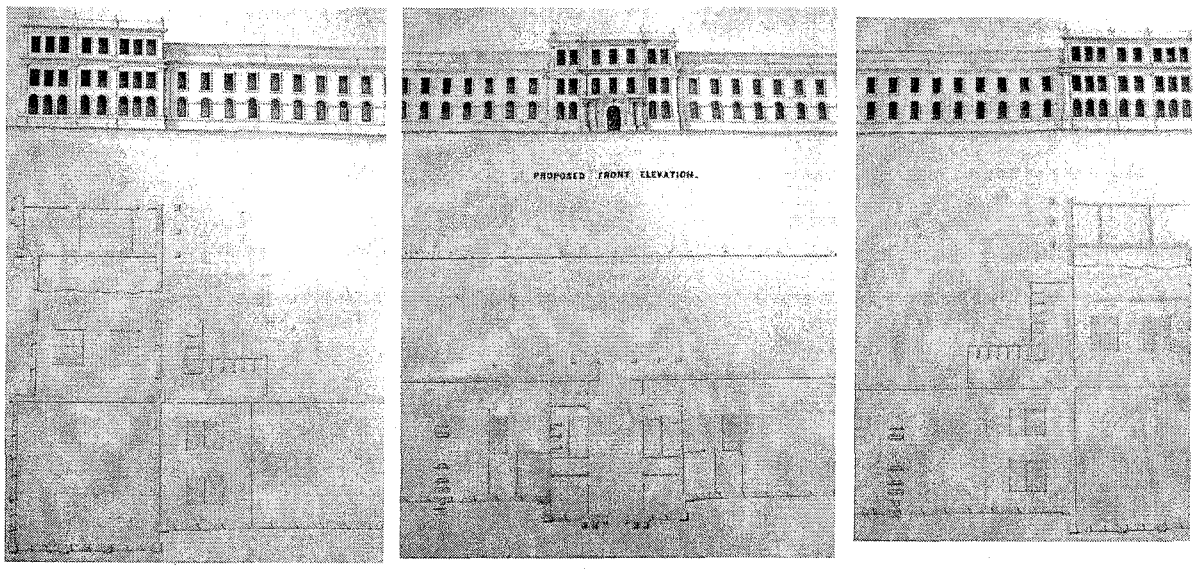

Ç.1 19. yüzyıla ait tarihsiz özgün bir çizimden kışla yapısının batı kanadının giriş kat planı ve batı cephesinin görünüşü (BOA/P.no: 89)

(Açıklama: 19. yüzyıl sonuna ve 20. yüzyıl başına ait fotoğraflardan bu çizimde görülen cephe düzeninin uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Pafta boyutunun büyük olması nedeniyle parçalı çekim yapılabilmiştir. Bu nedenle birleşme yerlerinde hatalar oluşmuştur.)

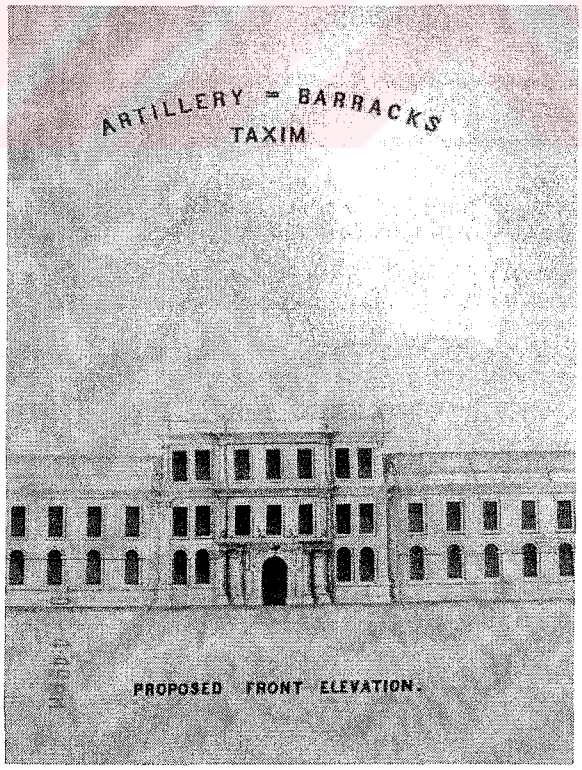

Ç.2 Kışlanın batı cephesindeki asıl girişinin kısmî görünüşü (BOA/P.no: 89)

EK 31 TAKSİM TOPÇU KIŞLASI

F.1 Kışlanın Talim Meydanı'ndan görünüşü
(Yıldız Albümleri(IRCICA Arşivi)

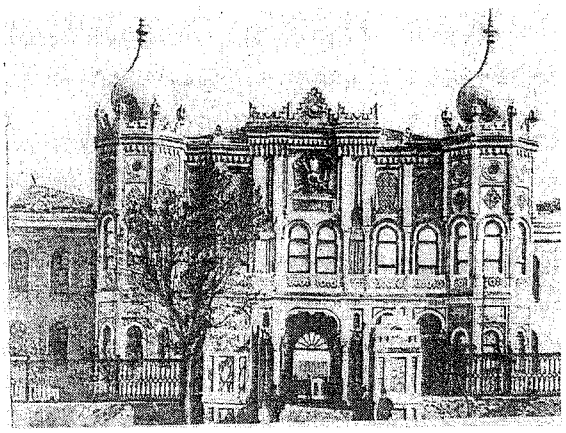

F.2 Kışlanın batı cephesindeki asıl giriş kapısı
(Tuğlacı, 1993: 66)

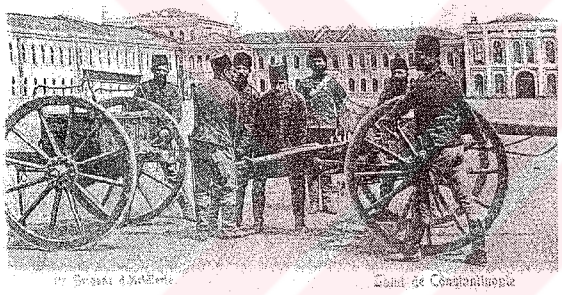

F.3 Kışlanın orta avlusunda talim yapan askerler
(Gülersoy, 1986: 84)

F.4 Kışlanın batı cephesine 1920'lerde yapılan
ekler (Gülersoy, 1986: 89)

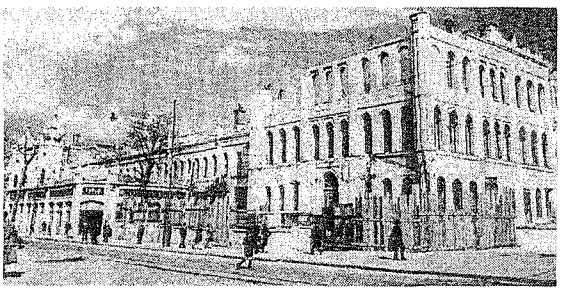

F.5 Kışlanın batı cephesinde yıkılan köşe
bölümü (Gülersoy, 1986: 98)

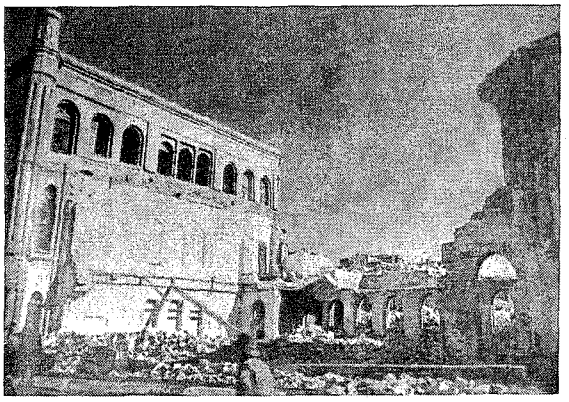

F.6 Kışlanın yıkılan bir bölümü
(Gülersoy, 1986: 97)

EK 31 TAKSİM TOPÇU KIŞLASI

F.7 1936-1940 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta kışla yapısı, güneyindeki ahır, depolar ve muhdes yapılar (Salih Alkan Arşivi)

F.8 Kışlanın güneyinde yıkılmakta olan ahır ve depolar (Gülersoy, 1986: 44)

F.9 Kışlanın stad olarak kullanılan orta avlusu ve yıkılan ahırların bulunduğu alan (Gülersoy, 1986: 96)

F.10 1940'larda kışlanın güneyinde yıkılmakta olan ahırlar ve muhdes yapılar (Gülersoy, 1986: 95)

F.11 Kışlanın ayakta kalan batı kanadı (Gülersoy, 1986: 50)

F.12 1940'tan sonra kışlanın bulunduğu alana yapılan İnönü Gezisi (Gülersoy, 1986: 54)

EK 32 TOPHANE KIŞLASI

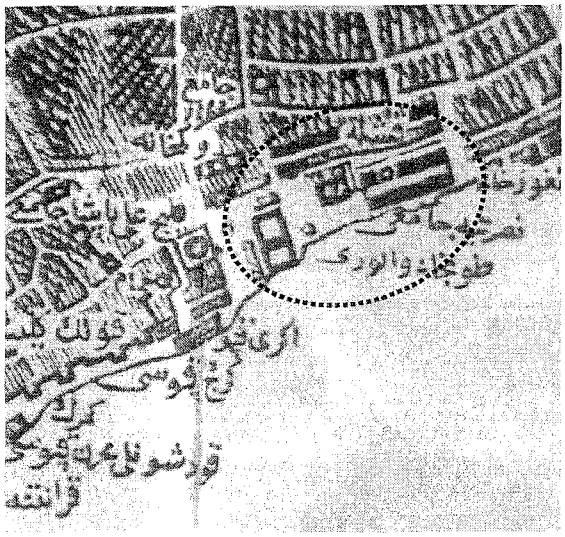

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda hastahanenin görünüşü (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

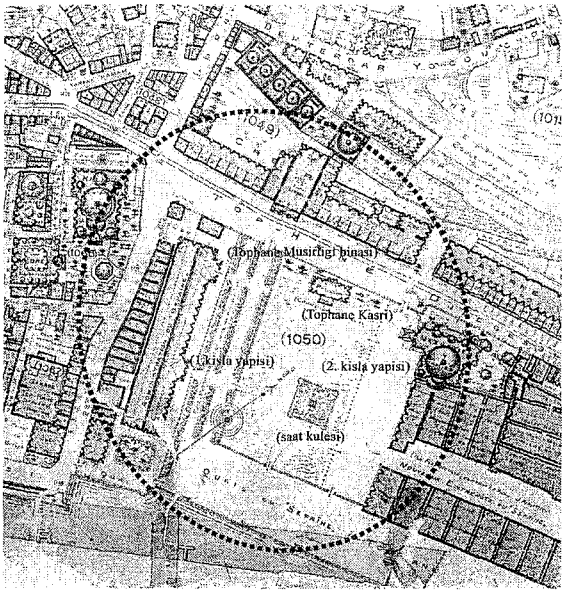

H.2 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'nda kışla yapıları (tarihsiz yayın: 108)

G.1 T. Allom'un 1838 tarihli gravüründe Nusretiye Camisi ve Saat Kulesi (Allom, 1986)

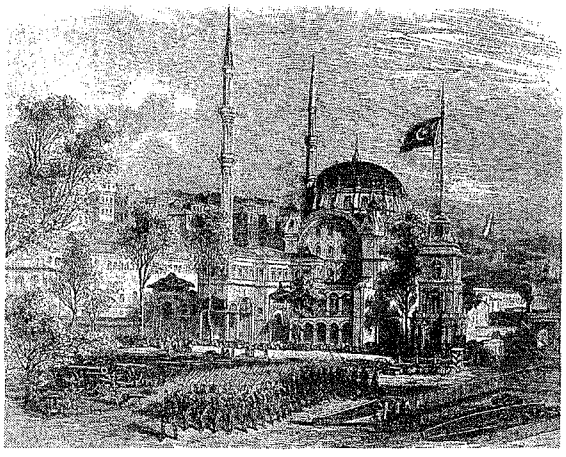

G.2 F. Mornand'ın 1854 tarihli gravüründe Nusretiye Camisi, Saat Kulesi ve avlu (Tuğlacı, 1993: 49)

EK 32 TOPHANE KIŞLASI

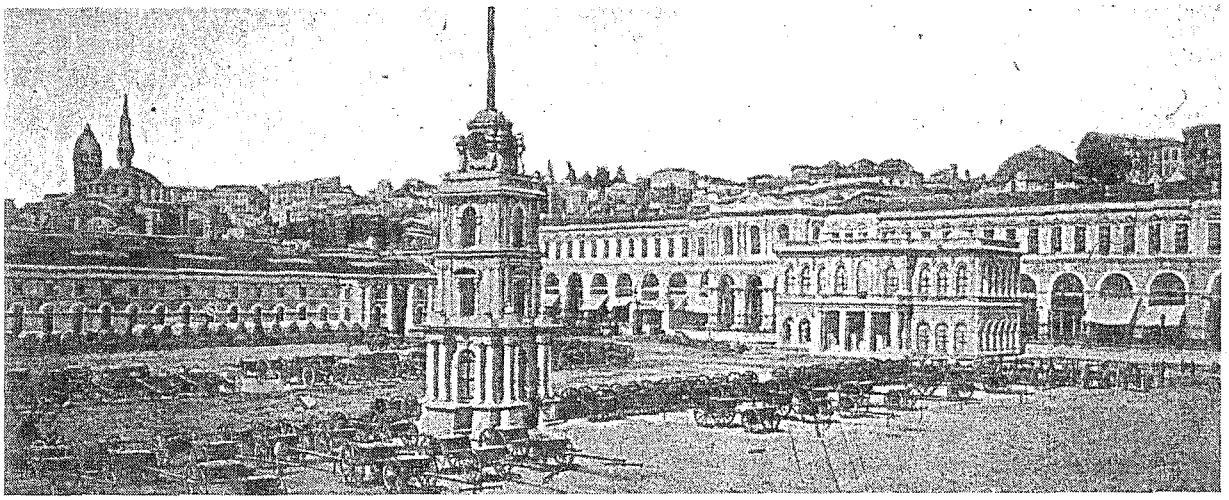

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta solda 1. Kışla Yapısı, sağda Tophane Kasrı, Müşirlik binası, ortada Saat Kulesi ve avludaki top arabaları (Tuğlacı, 1993: 77)

F.2 19. yüzyıla ait Sébah&Joaillier tarafından çekilen bir fotoğrafta solda Nusretiye Camisi önünde 2. kışla yapısı, ve Saat Kulesi (A.A.E.F.A./F.no: 10073)

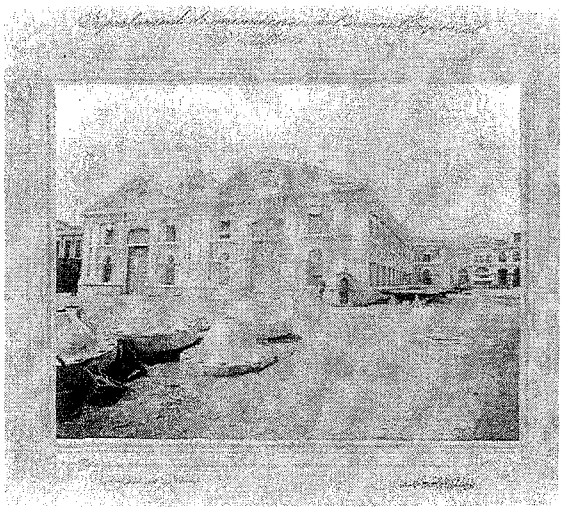

F.3 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta 1. Kışla Yapısı'nın güneydoğu cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82558)

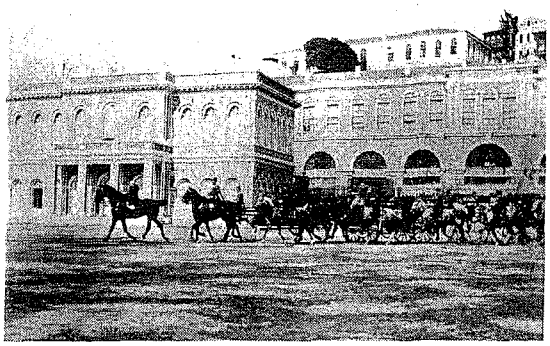

F.4 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Müşirlik binası ve önünde Tophane Kasrı (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

EK 32 TOPHANE KIŞLASI

F.5 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Müşirlik binası
(Tuğlacı, 1993: 77)

F.6 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta, solda Müşirlik binası, sağda Nusretiye Kasrı ve Nusretiye Camisi
(Tuğlacı, 1993: 77)

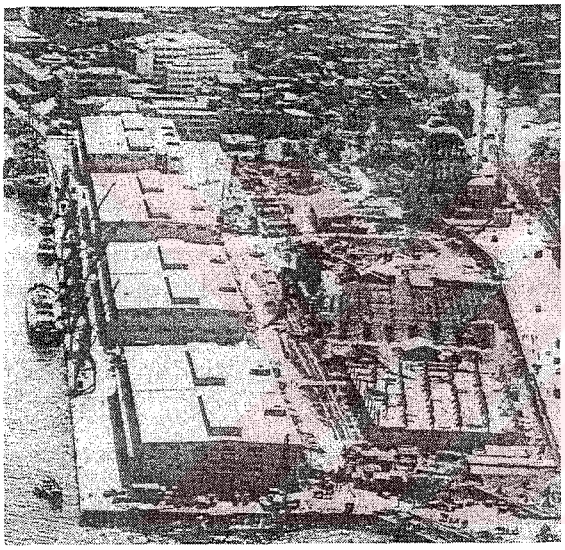

F.7 1957 yılına ait bir fotoğrafta Nusretiye Camisi ve kışla alanına yapılan depolar
(A.A.E.F.A./F.no: KB 7456)

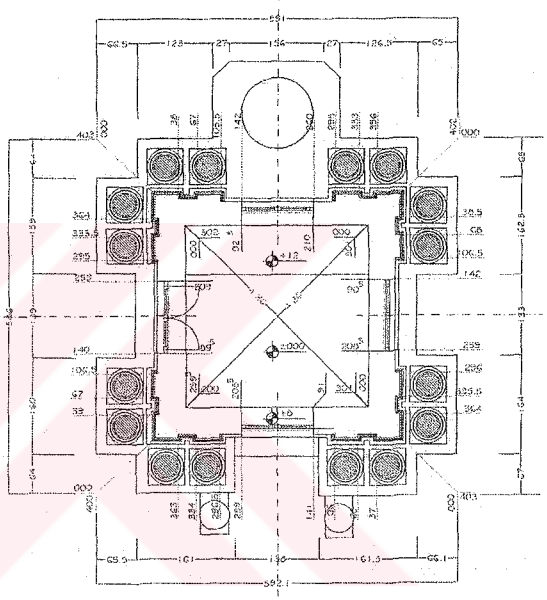

Ç.1 Saat kulesinin zemin kat planı
(Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

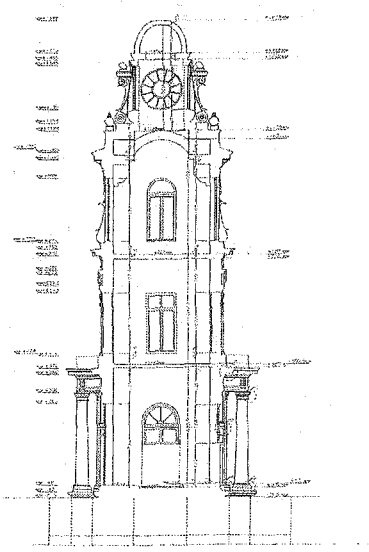

Ç.2 Saat kulesinin kesiti
(Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

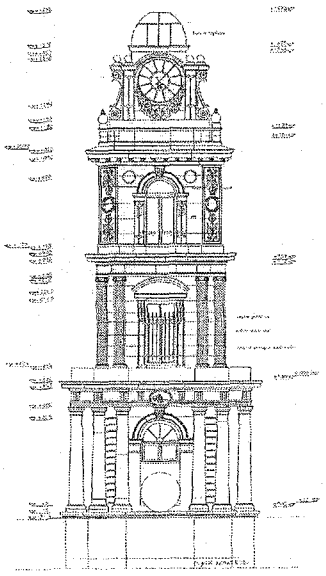

Ç.3 Saat kulesinin güney cephesi
(Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

EK 33 ERTUĞRUL KIŞLASI

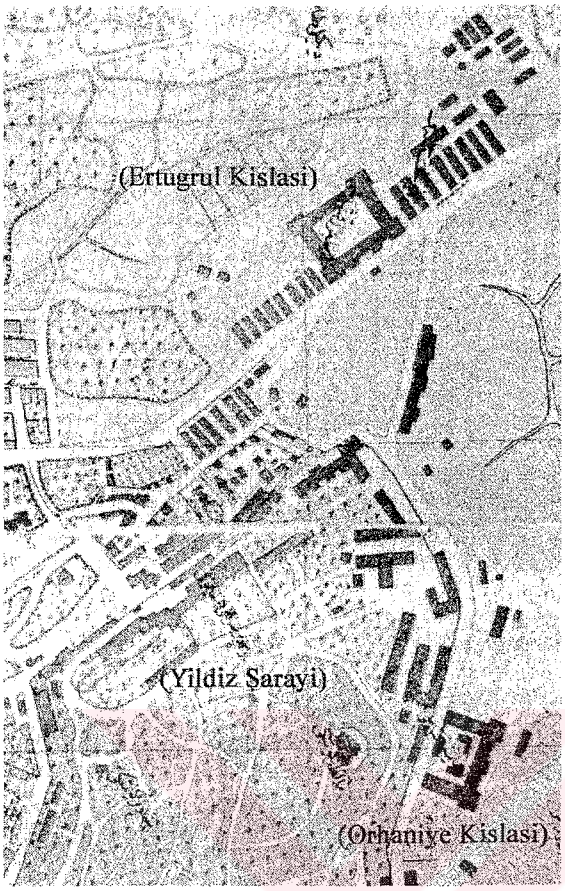

H.1 1918 tarihli bir haritada Ertuğrul Kışlası ve Yıldız Hastahanesi'nin barakaları
(Tuğlacı, 1993: 655)

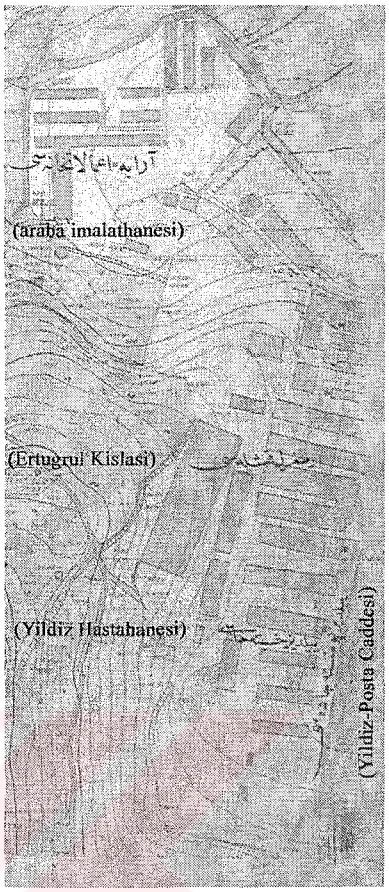

H.2 1926 tarihli Alman Sendika Haritası'nda Ertuğrul Kışlası ve Yıldız Hastahanesi'nin barakaları
(İ.B.K.H.A./H.no: 2386)

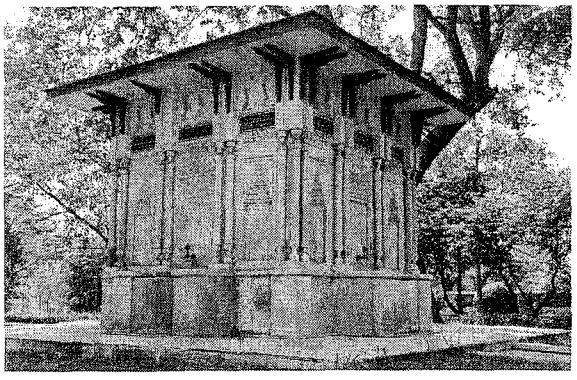

F.1 Ertuğrul Kışlası'nın karşısında bulunan 1306/1888-1889 tarihli II. Abdülhamid Çeşmesi (2001)

Çizelge 1- SELİMİYE KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
30.05.1825	14/Z/1240		43859	C.A.T.	Selimiye Kışlası'na ait çeşme musluklarının Hassa Mimarı Abdülhalim Efendi tarafından onarılmasına izin verilmesi hakkında arz tezkeresi*.
1825-1826	1241	593	29076	HAT	Üsküdar kışlasının inşasında irade-i seniyye mucibince Kirkor kalfa tarafından yapılan resim mucebince tadilat icra edileceğine dair.
1825-1826	1241	593	29060	HAT	Üsküdar'da inşasına memur olduğu Asakir-i Mansure Kışlağı'nın itmamı yaklaşdığından kapılarına yazılacak tarihlerin tanzim ettirilmesi hakkında Bina Emini Osman Efendi'den sadarete.
09.03.1831	25/N/1246		37510	C.A.T.	Onarımı tamamlanan Selimiye Kışlası'nın masraf tutarı olan 71.250 kuruşun ödenmesi hakkında emir**.
13.05.1840	11/Ra/1256		46	İ.MV.	Selimiye Kışlası'nı onaran Seferoğlu Kevork ile 39 adet karakolhane ve tabyalarda çalışan işçilerin gecikmiş yevmiyelerinin Maliye Hazinesi'nden ödenmesini emreden irade-i seniyye**.
09.07.1840	10/Ca/1256		785	İ.D.	Selimiye Kışlası'nın Maliye Nazırı Saib Paşa'nın teklifine uygun olarak tamamının hemen onarımına başlanmasına dair irade-i seniyye***.
05.09.1840	08/B/1256		23901	C.A.T.	Selimiye Kışlası'nın onarımı için ek ödenek verilmesine dair Mehmed reşid mühürlü tezkere***.
24.05.1841	02/R/1257		36274	C.A.T.	Selimiye Kışlası'nda yapılan onarımın bedeli olan 6565 kisenin ödenmesine dair emir****.
15.02.1848	10/Ra/1264		3787	İ.D.	Selimiye Kışlası'nın bir süre önce çıkan yangında yanmayan bölümlerinin onarıldığına,...., adı geçen kışlanın tamiratı için alelhesap verilen 50 bin kuruş düşürülüp, geri kalan miktarın geçen yılın bütçesinden verilerek 1264 yılına ait ebniye tahsisatından karşılanmak üzere gereğinin yapılması konusunda Maliye Nazırı'nın takriri ve Sadrazamın arzı üzerine çıkan irade-i seniyye*****.
05.04.1848	01/Ca/1264		41902	C.A.T.	Selimiye Kışlası'nın yanmış olan yerlerinin onarımı ile padişah dairesinin İngiltereli mimar Smith tarafından çizilen plana uygun olarak ve onun gözetiminde yapımına dair Serasker ve Maliye Nazırı'na verilen emir****.
19.04.1849	26/Ca/1265		3866	İ.MV.	Selimiye Kışlası'nın 20500 kise akçe tahmin edilen onarım keşfinin tenzili tamir sırasında kışlanın asliyetinin bozulmamasına dikkat olunması kışlaya mutfak, hamam ilavesi ve kontrolünün Seraskerlik tarafından Tamirat Müdürü Hüsam Efendi eliyle yürütülmesi hakkında irade*****.
26.05.1849	04/B/1265		45785	C.A.T.	Yapımı devam eden Selimiye Kışlası için Gelibolu'dan getirtilen kiremit bedellerinin ödenmesi hakkında emir****.
24.06.1849	03/Ş/1265	14	83	A.}MKT.MHM.	Hacı Münire Hatun'un pederinden kalan ve Selimiye Kışlası'na ilave olunup, verilmeyen hane bahasının tesviyesi.
1849-1850	1266		37319	C.A.T.	İnşa edilmekte olan Selimiye Kışlası binası için Mudurnu kazasından getirtilen 20 bin adet sardun tahtasının bedeli olan 37190 kuruşun ödenmesi için verilen emir****.
20.08.1850	11/L/1266		40781	C.A.T.	İnşa edilmekte olan Selimiye Kışlası için gerekli keresteyi kesip hazırlayarak Varna'dan getirten Nesib Paşa'ya kalan alacağı olan 1960 kuruşun Nizamiye Hazinesi'nden ödenmesine dair emir******.

* Tuğlacı, 1993: 680; ** Tuğlacı, 1993: 681-682; *** Tuğlacı, 1993: 682; **** Tuğlacı, 1993: 683; ***** Tuğlacı, 1981: 344; ****** Tuğlacı, 1993: 684.

Çizelge 1- SELİMİYE KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
06.09.1851	10/Za/1267		14504	İ.D.	Selimiye Kışlası'nın yangından zarar görmeyen yerlerinin badalanması ile kule ve sancak sütunlarının onarılması hakkında irade-i seniyye*.
08.09.1851	11/Za/1267	36	32	A.}MKT.MHM.	Selimiye Kışlası'nın yanmayan mahalleri ile topçu ahırları, cephane ve tüfenkhanenin beyaza boyanması, harab olan percereler ile sancak sütununun tamiri.
09.11.1851	15/M/1268	39	37	A.}MKT.MHM.	Bab-ı Zabtiye memurları, Köçekoğlu Oseb ve Selimiye Kışlası Mimarı İsmet'in maaşının kesilmesi.
22.11.1851	28/M/1268		7625	İ.MV.	İnşa edilmekte olan Selimiye Kışlası'nın masrafları için 1267 yılında ayrılan ödenek bittiğinden geri kalan masrafların 1268 yılı ödeneğinden karşılınması konusunda gereken işlemin yapılmasına dair Serasker paşanın gönderdiği tezkerenin Meclisi-i Vala'da görüşülmesiyle hazırlanan mazbatanın sadr-ı azam tarafından Padişah'a arzı üzerine çıkan irade-i seniyye*.
08.07.1852	20/N/1268	102	47	A.}MKT.UM..	Selimiye Kışlası için döşemelik kırmızı sakıztaşı gönderilmesi.
13.12.1854	22/Ra/1271	62	96	A.}MKT.MHM.	İngiltere askerlerine tahsis edilen Selimiye Kışlası ile Haydarpaşa Hastanesi'nin tamiri.
31.12.1854	10/R/1271	97	72	HR.MKT.	Selimiye Kışlası için İngiltere sefirinin harcadığı paranın verilmesi ve kışlanın tamirinde acele edilmesi.
25.10.1855	13/S/1272	108	100	A.}DVN.	Arsasına Selimiye Kışlası binası yapılan Atik Ali Paşalı Münire'nin bakaya alacağının verilmesi isteği.
10.01.1858	23/Ca/1274	81	94	A.}AMD.	3-Üsküdar'daki Selimiye Evkafı meydanına akan su yolunun tamiri.
12.10.1858	04/Ra/1275	266	2	A.}MKT.NZD.	Selimiye Kışlası ile Has Bahçe'deki kışlanın tamiri.
21.08.1860	03/S/1277	192	47	A.}MKT.MHM.	Selimiye Kışlası'nın talimhane meydanındaki merdiven tamir masrafı olan meblağın tesviyesi.
04.09.1860	17/S/1277	323	56	A.}MKT.NZD.	Selimiye Kışlası Talimhanesi'nin merdiven tamir masrafının ödenmesi.
11.11.1861	07/Ca/1278	135	19	A.}MKT.MVL.	Haydarpaşa Çayırı ve Selimiye Kışlası arasındaki tarlaya bina inşaa ruhsatı verilmesine rağmen kışla askerlerinin talim sahalarını daraltması ve kışla bahçesini görür mevkide olması gibi sebeblerle bu ruhsatın Cedid Ebniye Nizamnamesi uyarınca iptali için tarlanın yeniden keşfi.
20.02.1862	20/Ş/1278	141	75	A.}MKT.MVL.	Üsküdar'daki Arpa Ambarı ve Selimiye Kışlası yanındaki Harem İskelesi'nin Dimitri Kalfa marifetiyle tamiri.
20.05.1862	21/Za/1278	420	101	A.}MKT.NZD.	Selimiye Kışlası'nın tuvaletlerinin tamir edilmesi.
02.10.1862	08/R/1279	242	31	A.}MKT.MHM.	Selimiye Kışlası helaları ile Hassa Ordusu Topçu Alayı ahırının tamiri.
16.06.1863	29/Z/1279	266	52	A.}MKT.MHM.	Selimiye Kışlası'nın tamiri.
24.08.1863	08/Ra/1280	274	29	A.}MKT.MHM.	Selimiye ve Kuleli kışlalarının tamirat masraflarının tesbit edilip gönderilmesi.
03.10.1863	19/R/1280	278	101	A.}MKT.MHM.	Selimiye Kışlası'nın tamiri.
04.03.1864	24/N/1280		22741	İ.MV.	Hüsam Efendi tarafından bazı bölümleri onartılan Selimiye Kışlası'nın giderlerine dair*.
25.03.1868	01/Z/1284	403	11	A.}MKT.MHM.	Üsküdar'da Selimiye Camii, kışlası ve sair yerlere gelen su yollarının tamir masraflarının nerelerden karşılanacağı.

* Tuğlacı, 1993: 684.

Çizelge 1- SELİMİYE KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
23.09.1870	26/C/1287		43088	İ.D.	Selimiye Kışlası'nın deniz tarafındaki talimhane duvarlarının henüz inşa olunmamış bölümleriyle yapımı noksan kalan bölümlerinin yapılan keşfe göre 617417 kuruş masrafla Ebniye-i Hassa Kalfası Resimcibaşı Ohannes'e yaptırılmasına dair irade-i seniyye*.
12.12.1870	18/N/1287		43430	İ.D.	Selimiye Kışlası'nın harap olan bazı yerlerinin onarılmasına dair irade-i seniyye*.
21.07.1879	01/Ş/1296	161	80	Y.A.HUS.	Üsküdar Vapur İskelesi'nden Selimiye Kışlası'na ve Tunusbağı'na kadar olan kaldırımların inşasına dair.
21.07.1889	23/Za/1306	39	81	Y.MTV.	Selimiye Kışlası civarında yapılacak hayvan hastahanesinin arazisini gösterir haritanın takdimine dair Hazine-i Hassa Nezareti'nin tahriri.
31.01.1891	20/C/1308	69	34	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası civarında yapılan hayvan hastahanesine topçu alaylarının hasta hayvanlarıyla baytar zabitanın nakli.
15.11.1892	25/R/1310	86	121	Y.PRK.ASK.	3- Selimiye Kışlası civarında inşa edilmekte olan bir karakolun duvarının yıkıldığı.
08.11.1893	29/R/1311	86	113	Y.MTV.	Selimiye Kışlası'ndaki Moytab Fabrikası'nın Araba Vapuru İskelesi civarında evkaf idaresinde bulunan haneye nakli.
04.01.1894	26/C/1311	594	1	A.}MKT.MHM.	Askerin hastalanmasına sebep olan ve yapılan tedkikler sonucunda temiz çıkmayan Selimiye Kışlası'ndaki içme suyunun iptal edilerek kışlaya Kayışdağı suyunun getirilmesi.
12.07.1894	09/M/1312	99	69	Y.MTV.	Zelzeleden hasar gören Selimiye Kışlasının hasarının tehlikesiz olduğunu mübeyyin heyet-i fenniye raporu üzerine askerlerin koğuşlarına yerleştirildikleri.
19.03.1901	28/Za/1318	167	127	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası'ndaki mahkumların mahalle sokaklarının tamir ve tesviyesinde çalıştırıldıkları.
30.06.1903	04/R/1321	247	33	Y.MTV.	Selimiye Kışlası'nın bazı kısımlarının acilen tamirinin gerektiği.
19.07.1922	23/Za/1340	49	68	DH.MB.HPS.M.	Selimiye Kışlası'nda Müslüman muhacirlerce kullanılan abdesthanelerin tamire muhtaç muhallerinin keşf-i evvel cetveli.
10.10.1922	18/S/1341	99	29	DH.UMVM	Standart Oil Şirketi'nin Harem'de Selimiye Kışlası civarındaki arsasında kışla sınırına tecavüz etmeden ve gaz deposu olarak kullanmamak şartıyla bina inşa edebileceği ve şirkete ait arsanın sınırlarının nasıl tesbit edildiği hususunun Şehremaneti'nden sorulması.
Çizelge 2- SELİMİYE KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
04.04.1866	18/Za/1282	352	80	A.}MKT.MHM.	Selimiye Kışlası'ndaki askerin Beylerbeyi Sarayı'na nakli.
13.02.1886	09/Ca/1303	31	70	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası'ndaki topçu birliklerinde mevcud hayvanlar.
17.05.1888	06/N/1305	46	39	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası'nda bulunan Hassa Seyyar topçu birinci alayına ait dağ toplarının ve bazı eşyanın Kayseri vapuruyla Hicaz'daki askeri fırkaya gönderileceği.
14.08.1888	06/Z/1305	49	7	Y.PRK.ASK.	Selimiye, Kışlası'nın misafirhenesinde bulunan yirmi dört efrad-ı müstebdelenin memleketlerine gönderildiği.
15.08.1891	09/M/1309	74	90	Y.PRK.ASK.	Seraskerlik misafirhanesinden Selimiye Kışlası Misafirhanesine sevk olunan efrad ile muhtelif yerlere yapılan asker sevkiyatı.

* Tuğlacı, 1993: 685.

Çizelge 2- SELİMİYE KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
11.12.1892	21/Ca/1310	87	40	Y.PRK.ASK.	İtfaiye Dördüncü Taburu için Peşte'den sipariş edilen hidrofor tulumbasının Kabataş İskelesi'nden Selimiye Kışlası'na nakledileceği.
1892-1893	1310	92	93	Y.PRK.ASK.	4- Birinci Fırkaya mensup Seyyar Topçu Sekizinci Alayı'nın Selimiye Kışlası'ndaki erkan, ümera ve efrad mevcudu.
30.10.1894	01/Ca/1312	595	7	A.}MKT.MHM.	Selimiye'deki İtfaiye Kışlası'nda bulunan efrad-ı cedide arasında başgösteren kolerayla ilgili olarak alınması gerekli tedbirler.
18.01.1895	22/B/1312	102	52	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası, Haydarpaşa, Yıldız, Zeytinburnu ve sair hastahanelerdeki asakirin sıhhi durumu.
18.07.1897	18/S/1315	19	89	Y.PRK.ZB.	Selimiye Kışlası cephaneliğinde saklanan muhtelif fişenk ve sairenin lüzumsuz olduğu ve bunların Tophane-i Amire'ye teslim olunduğu ve teslim olunan silahların miktarı.
09.10.1902	07/B/1320	235	34	Y.MTV.	Selimiye Kışlasının Seyyar Topçu Üçüncü Alayı deposundaki eşyanın tevzii.
Çizelge 3- TAKSİM TOPÇU KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1827-1828	1243	297	17658	HAT	Beyoğlu'ndaki Topçu Kışlası'nın ve Humbarahane'nin tamiri ve Mehterhane taburu kışlasının inşası keşifleri ve tahmin edilen inşa masrafları hakkında.
1832-1833	1248	302	17929	HAT	Memur inşası olduğu Beyoğlu'ndaki Topçu Asâkir-i Mansûre Kışlası hitam bulmakla anahtarının takdim edildiğine dair bina emini kapıcı başılardan Çelebi Süleyman Ağa'nın takrîrî ve anahtarın mahalline teslim edilmek üzere seraskere gönderileceğine dair.
30.04.1837	24/M/1253		54210	C.A.	Tophane, Humbarahane ve Beyoğlu kışlalarının iki yük yirmidörtbin kuruşa onartılması hakkında teklif ve bu teklifin kabulu hakkında çıkan emir*.
01.01.1842	18/Z/1257		2448	İ.D.	Evvelce Beyoğlu Kışlası onarıldığı halde, kışlanın sıva altları çürük çıktığından tekrar onarılmasına dair irade-i seniyye**.
06.03.1847	18/Ra/1263		7164	İ.D.	Beyoğlu Kışlası'ndaki caminin tuğladan yapılmış olan minaresi fırtınadan yıkıldığından kargir olarak yeniden yapılmasına dair irade-i seniyye**.
18.01.1848	11/S/1264		8645	İ.D.	Beyoğlu Kışlası ve ahırlarının dam ve kiremitlerinin onarılmasına dair irade-i seniyye***.
27.02.1848	22/Ra/1264		8813	İ.D.	Beyoğlu Kışlası yöresindeki fişekhanenin onarılmasına dair irade-i seniyye****.
19.12.1848	23/M/1265		10250	İ.D.	Yangın geçirmiş olduğundan Beyoğlu Kışlası'nın çatısının onarılmasına dair irade-i seniyye****.
26.05.1849	03/B/1265	8	30	A.}AMD.	Beyoğlu Kışlası ile Kuleli ve Gülhane hastahanelerinin hamamlarında tamire muhtaç olan kısımların onarılması.
02.06.1849	11/B/1265		11104	İ.D.	Beyoğlu Kışlası ile Kuleli ve Gülhane hastahanelerinin onarılmasına dair irade-i seniyye****.
24.06.1849	3/Ş/1265		11237	İ.D.	Beyoğlu Kışlası'nın onarımının Tophane Meclisi marifetiyle gerçekleştirilmesi ve bedelinin Maliye Nezareti'nden ödenmesi hakkında irade-i seniyye****.

* Tuğlacı, 1981: 343; ** Tuğlacı, 1993: 687; *** Tuğlacı, 1993: 679; **** Tuğlacı, 1993: 688.

Çizelge 3- TAKSİM TOPÇU KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
17.11.1861	14/Ca/1278		33105	İ.D.	Beyoğlu Kışlası'nın yapımı tamamlanmak üzere olduğundan kapısı üzerinde Devletlu Reis Paşa hazretlerinin yazmış olduğu tarihin konulması için irade-i seniyye*.
25.07.1862	27/M/1279		21324	İ.MV.	Beyoğlu Kışlası'nın bazı bölümlerinin yapım ve onarımının Kalust Kalfa tarafından yapılması ve gerekli masrafların karşılanması ve sair konular hakkında Yusuf Kamil Paşa'nın arz tezkeresi*.
03.08.1862	6/S/1279		21324	İ.MV.	Beyoğlu Kışlası'nın müteahhidi Kalust Kalfa tarafından onarımı için yapılan keşif gereğince harcanan ve harcanacak olan masraf tutarının Hazinece ödenmesine dair irade-i seniyye*.
19.08.1863	03/Ra/1280	273	85	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu Taksim Meydanı'nın Sıraserviler zeminine indirilmiş kısmıyla Beyoğlu Kışlası önündeki şosenin birleştirilmesi.
24.12.1863	13/B/1280	288	29	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray kışlalarının su ihtiyaçlarının karşılanması için bu kışlalarda inşa olunacak sarnıçların masrafının Hazinece ödenmesi.
31.12.1863	20/B/1280	288	97	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray kışlalarına birer sarnıç inşası.
4.06.1864	29/Z/1280	302	32	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu Kışlası sarnıcının Tophane-i Amire Meclisi tarafından inşası.
17.07.1864	13/S/1281	306	25	A.}MKT.MHM.	Mecidiye Kışlası'nın bazı mahallerinin tamiri ile Beyoğlu, Galatasaray, Gümüşsuyu ve Maçka kışlaları için yapılacak sarnıçların inşa edilmesi, masraflarının Tophane ve Bab-ı Seraskeri caniblerinden karşılanması.
29.11.1866	21/B/1283	369	13	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu Kışlası'nın tavanıyla, arpa ve saman ambarlarının, Gümüşsuyu Hastahanesi hamam ve mutfak kapılarının tamir edilmesi.
20.05.1867	16/M/1284	382	55	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu Kışlası ile Gümüşsuyu Hastahanesi'nin tamir edilmesi.
26.07.1869	16/R/1286		41461	İ.D.	Beyoğlu Kışlası'nın 8 adet koğuşu, köşelerdeki dört adet kulenin, tuvaletlerin, mutfak ve çamaşırhanesinin onarılmasına dair irade-i seniyye**.
21.10.1869	15/R/1286		41844	İ.D.	Gümüşsuyu Hastahanesi ile Beyoğlu Kışlası'nın Hacı Dimitri Kalfa tarafından onarılmasına dair irade-i seniyye**.
14.02.1870	13/Za/1286		42291	İ.D.	Beyoğlu Kışlası yöresinde bahçeler yapılmasına dair irade-i seniyye**.
13.03.1873	14/M/1290	449	92	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu'nda inşası mukarrer olan kışlanın bütçe dairesinde görüşülerek gereğinin Tophane-i Amire'ye havale edileceği.
18.02.1880	07/Ra/1297	2	27	Y.PRK.KOM.	Teftiş-i Askeri Komisyonu'nun Beyoğlu Topçu Kışlası'ndaki caminin tamirinin gerektiğini Mabeyn'e bildirmesi.
11.07.1894	08/M/1312	15	8	Y.PRK.MYD.	Depremden korkan Beyoğlu ve Galata ahalisinin kaçarak başka yerlere sığındığı, deprem nedeniyle Beyoğlu Kışla-yı Hümayunu'nda meydana gelen hasar.
23.07.1894	20/M/1312	15	14	Y.PRK.MYD.	Zelzeleden sonra Çarşı-ı Kebir'in, Askeri binaların, Beyoğlu'nda kain Topçu ve Mecidiye kışlalarının keşifleri.
23.07.1894	20/M/1312	99	35	Y.PRK.ASK.	Dersaadet'te vukubulan depremden sonra Beyoğlu Kışlası ile Taşkışla-i Hümayun'un keşfi.

* Tuğlacı, 1993: 689; ** Tuğlacı, 1993: 690.

Çizelge 4- TAKSİM TOPÇU KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
23.02.1881	24/Ra/1298	3	6	Y.PRK.KOM.	Heyet-i Teftişiye reisinin Gümüşsuyu, Maçka, Beşiktaş ve Beyoğlu kışlaları ile civarlarındaki karakolhaneleri teftişi.
26.08.1889	29/Z/1306	21	50	Y.PRK.HH.	Çifteler Hara-yı Hümayunu'ndan gelecek bargirlerin Taksim Topçu Kışlası'na yerleştirileceği ve at yarışları tertibi için vilayetlere tebligatta bulunulduğu.
05.08.1891	29/Z/1308	74	34	Y.PRK.ASK.	Beyoğlu Kışlası'ndaki ve Taşkıla'daki topların bakımı zor olduğundan bunların bir kısmının Tophane'ye nakli.
30.03.1893	12/N/1310	76	66	Y.MTV.	Sırp eski sefiri General Groviç'e Taksim'deki Topçu Kışlası'nın gezdirileceği.
14.02.1904	27/Za/1321	71	91	Y.PRK.BŞK.	Kurban bayramında Dolmabahçe, Bab-ı Seraskeri, Tophane, Beyoğlu ve Selimiye kışlalarıyla Nakkaş Tabyası'ndan top atılacağı ve bu konuda gerekli hazırlıkların yapılması.
31.03.1909	09/Ra/1327	126	35	MV.	Taksim'deki Topçu Kışlası ile talim meydanının bir talibine satılarak, kışlanın başka yerde inşası.
20.12.1909	07/Z/1327	29/-2	19	DH.MUİ.	1-İstanbul'da bir Osmanlı-İngiliz Ticari Sergisi'nin açılması. 2- Sergi yeri olarak istenen Taksim Kışlası ve talimane meydanına askeri ihtiyaç olduğu.
12.09.1910	08/N/1328	129	13	DH.MUİ.	Taksim askeri kışlasına merbut ahırlardan çıkarılarak meydan çevresine serpiştirilen gübreler ile müteaddid ahırlardan çıkarılan gübreler muzarrat teşkil eylediğinden bunların hariç bir mahalle nakl olunmaları.
25.01.1911	23/M/1329	148	56	MV.	Beyoğlu'ndaki Taksim Kışlası ile karşısındaki arsanın satışı.
20.05.1911	21/Ca/1329	38/-1	31	DH.İD.	Taksim Kışlası'nın müzeye ve meydanında nüzhetgaha tahvil etmek üzere Şehremaneti'nce mübayaasının Maliye Nezareti'nce uygun olup olmadığı.
18.02.1913	11/Ra/1331	229	91	MV.	Akd olunan anlaşmalar gereğince Taksim Kışlası ile Talimhane Meydanı ve Bursahanı'nın Belçika'da bulunan Bank-ı Anor Suvaz Şirketi'ne bir sene müddetle ferağ olunarak bir miktar meblağın alınması için Maliye Nezareti'ne izin verilmesi.
22.02.1913	15/Ra/1331	229	97	MV.	Taksim Kışlası, Talimhane Meydanı ve Bursahan karşılık gösterilmek üzere bir miktar meblağın avans olarak alınması için Maliye Nezareti'ne izin verilmesine dair tanzim olunan muvakkat kanun layihasının yürürlüğe konulması.
29.03.1913	20/R/1331	231	25	MV.	Daha önce İstanbul'da müteşekkil Sanayi ve Ziraat ve Ticaret Şirket-i Osmaniyyesi'yle Bursahanı, Taksim Kışlası ve Talimhane arsası derunundaki ahırın kiralanmasına dair mukavelename'ye icar müddeti hitamında tahliye edilmediği takdirde senevi bir miktar icarın verilmesi hususunda bir madde ilavesi için Maliye Nezareti'ne izin verilmesi.
27.06.1920	10/L /1338	219	96	MV.	Hazine-i Maliyece, Ticaret ve Sanayi Şirket-i Osmaniyesi'ne devredilecek Taksim Kışlası ile ahır ve ebniye muamelelerinin acilen yapılması ve Hazine'nin zararına meydan verilmemesi ve su maksiminin satın alınanlara dahil olmadığının işarı.
05.03.1922	06/B/1340	223	70	MV.	İrade-i seniyye gereğince mukavelename Hazine-i Maliye'nin Sanayi ve Ziraat ve Ticaret Şirket-i Milliye-i Osmaniye'ye ihtilaftan dolayı veremediği Taksim Talimhane Meydanı'yla Taksim Kışlası muamelelerinin musalaha ile haledilmesi ve tarafeyn arasında yeniden mukavele tanzim edilmesi.

Çizelge 4- T AKSİM TOPÇU KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
28.06.1922	02/Za/1340	223	231	MV.	Hazine-i Maliyece bamukavele Sanayi ve Ziraat ve Ticaret Şirket-i Osmaniyesi'ne ferağ edilenTaksim Talimhane Meydanıyla Taksim Kışlası ve Talimhane Meydanı'ndaki su hazinesiyle kışladaki cami hakkında vukubulan ihtilafın sulh yoluyla haledilmesi.
13.08.1922	18/Z/1340	62	77	DH.EUM.AYŞ.	Taksim Kışlası'ndaki stadyumun kapısına asılı Osmanlı Sancağı'nı yırtıp yere atan iki İngiliz askerinin Divan-ı Harb'e sevkedildiği ve tekrar bu gibi olaylara meydan verilmemesi için gerekli tedbirlerin alındığı.
Çizelge 5- DAVUTPAŞA KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1826-1827	1242	595	29199	HAT	Davudpaşa ve Levend Çiftliği ve Rami kışlaları ile Edirne, Konya ve sair yerlerde yapılacak kışlalara bina emini tayin olunması muvafık olan zatların bildirildiğine dair.
1826-1827	1242		29096	HAT	Davudpaşa Kışlası'nın dört kapısı üzerlerine kazılmak üzere İzzet Molla tarafından yazılan tarihlerin sunulduğu hakkında telhis*.
1827-1828	1243	593	29083	HAT	Davudpaşa Kışlası önüne yapılacak talimhane meydanının suret-i inşası hakkında.
1827-1828	1243		29199	HAT	Davudpaşa ve Rami kışlaları onarımları ve su bendleri için bina eminlerinin istediği paranın verilmesi ve kışlaların yapımı terkedilmeyerek bir an önce tamamlanması için gerekli uyarının yapıldığına dair telhis**.
1833-1834	1249	594	29149	HAT	İnşasına memur olduğu Davudpaşa Kışlası'nın müştemilâtile beraber ikmal edildiğine dair mezkûr kışla bina emini Mirahur-ı sanî Mehmed Ağa'dan sadarete.
1838-1839	1254		28980	HAT	Tamir ve inşa edilen Davudpaşa Kışlası'nın muayenesi için Serasker Paşa vb. ile birlikte gidileceğine dair arz tezkeresi***.
13.08.1843	17/B/1259		38094	C.A.	Abdülhalim Efendi'nin keşfi gereğince onarılan Davutpaşa Kışlası'nın onarım bedeli 16691 kuruşun ödenmesi için Defterdar'a verilen emir****.
10.02.1844	20/M/1260		12292	C.A.	Fırtınadan yıkılan Davudpaşa Kışlası'nın kiremit, çerçeve ve padişaha mahsus kasrın kiremtilerinin Abdülhalim Efendi'nin keşfi gereğince 9666 kuruşa onartılması hakkında yapılan keşif ve emir****.
29.10.1844	16/L/1260		31681	C.A.	5 ramazan 1260 (1844) yılında çıkan fırtınada yıkılan Davudpaşa Kışlası'ndaki Kasr-ı Hümayun'un çatısı ile diğer bazı onarıma muhtaç kısımlarının (koğuş, kapı, sütun, ahır gibi) Ordu Mirlivaları'ndan Ali Rıza Paşa'nın teklifi ile Ebniye-i Hassa kalfalarından Abdülhalim Efendi'nin keşfi sonucunda işin 50398 kuruşa çıkacağı tahmin edilmiş ve inşaat işinin tamirat memuru Hacı Ali Efendi tarafından yaptırılması için çıkarılan emir****.
18.12.1846	29/Z/1263		6798	İ.D.	Davudpaşa Kışla-yı Hümayunu'nda mevcut ahırlar ihtiyacı karşılamadığından Münzevi denilen mevkideki ahırın keşfi gereğince inşaat müdürü vasıtasıyla 13261 kuruş sarfıyla onarılması hakkında irade-i seniyye****.

* Tuğlacı, 1993: 674; ** Tuğlacı, 1993: 675; *** Tuğlacı, 1993: 676; **** Tuğlacı, 1981: 343.

Çizelge 5- DAVUTPAŞA KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
17.02.1847	01/Ra/1263		7149	İ.D.	Fırtınadan cam, çerçeve ve kiremitleri kırılan Rami Çiftliği ve Davudpaşa kışlaları ile Maltepe Hastahanesi'nin, adı geçen kışlalardaki Kasr-ı Hümayunlar'ın ve Bab-ı Seraskeri'deki kasr ve yanmış kulesinin kurşunları bozulduğundan adı geçen yerlerin üç yük 58510,5 kuruşa keşifleri yapılmıştır. Keşiften itibaren bab-ı Seraskeri'deki kasr ile yanmış kulesinin onarımı bittiğinden diğer yerlerin de keşfi tecavüz etmemek ve tasarrufa riayet olunarak onarımlarına devam olunması hakkında irade*.
20.05.1849	27/C/1265		10999	İ.D.	Davudpaşa Kışlası yöresindeki suların askere az geldiğinden yeniden varlığı keşfedilen kışlanın dışındaki suyun çeşme haline getirilmesi hakkında irade**.
24.06.1849	03/Ş/1265	14	82	A.}MKT.MHM.	Davudpaşa Kışlası'ndaki hamamın kışla ile beraber tamiri
08.05.1850	25/C/1266	6	92	A.}MKT.NZD.	Harik kulesinin yeniden inşası ve Rami ve Davudpaşa kışlaları külahlarının tamirinin gelecek keşif defterine göre incelenip gereğinin yapılmasına dair Seraskerlik'e tezkire.
14.05.1850	02/B/1266	7	32	A.}MKT.NZD.	Yanıkkale'nin yeniden inşasıyla Rami ve Davudpaşa kışlaları külahlarının tamirinin gelecek keşif defterine göre icabına bakılması istizanına dair iradeli tezkirenin gönderildiği hususunda Sadaret tezkiresi altına Serasker Mehmed Ali'nin derkenarı.
05.11.1850	29/Z/1266	24	7	A.}AMD.	Rami ve Davudpaşa kışlalarında yapılan tamirat. a.g.y.tt
26.12.1850	21/S/1267	27	70	A.}AMD.	Rami ve Davudpaşa kışlaları ile diğer yerlerdeki karakolhanelerin keşfi ve tamire muhtaç olanların tamiri.
16.12.1851	22/S/1268	41	57	A.}MKT.MHM.	Rami ve Davudpaşa Kışlası'ndaki kasır ve bazı mahallerin tamiri hususundaki tezkirenin takdimi.
12.09.1852	27/Za/1268	49	10	A.}MKT.MHM.	Yıldırımdan hasar gören Davud Paşa Kışlası Kuleleri'nin tamiri ve gereken yerlere paratoner takılması.
16.02.1853	07/Ca/1269	72	63	A.}MKT.NZD.	Rami ve Davudpaşa kışlalarındaki kasır, ahır, top sundurması vesair binaların tamir edilmesi.
05.07.1890	18/Za/1307	1	45	Y.PRK.MM.	Davudpaşa Kışlası sahasında bulunan tarihi caminin tamir ve inşası.
01.02.1892	02/B/1309		99328	İ.D.	Davutpaşa ve Rami Kışlaları ile Maltepe Askeri Hastahanesi, Topkapı Caddesi'nin bazı mahallerinin kaldırımlarının tamirleri ve havagazı ile aydınlatılmaları hakkında sadarete yazılan emir***.
17.10.1892	26/Ra/1310	69	65	Y.MTV.	Davudpaşa ve Rami kışlalarındaki hayvanların yem tayınatıyla erzak ve levazımatın nakli için bir demiryolu inşasının faydalı olacağına dair Ferik Muzaffer Paşa'nın maruzatı.
29.11.1893	20/Ca/1311	34	3	Y.PRK.BŞK.	Davupaşa Kışlası Süvari Mızraklı Birinci Alayı'na mahsus koğuşların tamir ve inşası için harcanan meblağın inşaat tertibinden tesviyesi.
18.11.1899	14/B/1317	155	113	Y.PRK.ASK.	Davudpaşa Kışlası'nın kendisinin cephaneliğinin ahırlarının tamiratı ile ilgili keşif defteri.
11.11.1900	18/B/1318	101	25	MV.	Rami ve Davudpaşa kışlalarıyla, Malta Hastahanesi'nin tamiri için gereken paranın tesviyesi.
07.12.1901	26/Ş/1319	177	75	Y.PRK.ASK.	Rami Kışlası ahırları, Davudpaşa ve Maltepe hastahanelerinin tamiri için gerekli meblağın tesviyesi hakkında Maliye Nezareti'ne tebligat yapıldığı.
09.10.1902	07/B/1320	235	29	Y.MTV.	Rami ve Davudpaşa kışlaları ahurları ile Maltepe Hastanesi'nin tamiri.
04.09.1904	23/C/1322	263	165	Y.MTV.	Davudpaşa Kışlası ahurları tamirat masrafı.

* Tuğlacı, 1981: 343; ** Tuğlacı, 1993: 344; *** Tuğlacı, 1981: 346.

Çizelge 6- DAVUTPAŞA KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
15.09.1886	17/Z/1303	35	27	Y.PRK.ASK.	Davudpaşa Kışlası'nda bulunan Ertuğrul Süvari Alayı'nın mevcudu ile vukuatına dair cetvel.
11.01.1887	17/R/1304	37	44	Y.PRK.ASK.	Hassa Ordusu Süvari Ertuğrul Alayı'nın Davudpaşa Kışlası'ndaki mevcudu ve vukuatı.
16.03.1887	21/C/1304	38	94	Y.PRK.ASK.	Davud Paşa Kışlası Ertuğrul Süvari Alayı'nın mevcud ve gayri mevcuduyla bir haftalık vukuat.
04.08.1887	14/Za/1304	41	4	Y.PRK.ASK.	*Davut Paşa Kışlası'ndaki Hassa Ordusu Piyade İkinci Fırkası Süvari Ertuğrul Alayı mevcud gayr-i mevcud listesi* ve meydana gelen vukuat.
1892-1893	1310	92	93	Y.PRK.ASK.	3- Birinci Fırka'ya mensup Süvari Birinci ve İkinci Alayları'nın Davudpaşa Kışlası'ndaki erkan ve ümerasının isimleri.
22.10.1893	12/R/1311	85	91	Y.MTV.	Davudpaşa ve Rami kışlalarında bulunan eslihanın Tophane'ye naklettirilerek makbuz senedinin takdimi ve bazı birliklerde zayi olan silah ve fişeklerin tazmini.
19.01.1907	05/Z/1324	293	19	Y.MTV.	Macaristan ve Rusya'dan satın alınıp Davudpaşa, Rami ve Münzevi kışlalarında bulundurulan hayvanlardan bir kısmının Çifteler Çiftliği'ne gönderilmesi.
27.09.1908	01/N/1326	259	47	Y.PRK.ASK.	Süvari Ertuğrul Alayı'nın üç bölüğünün Davudpaşa Kışlası'na nakledilmesi lüzumu.
06.03.1919	03/C/1337	50/-1	17	DH.KMS.	Davudpaşa Kışlası'nda bulunan Fransız askerlerinin ahaliyi rahatsız etmelerinin engellenmesi için teşebbüste bulunulması.
02.05.1919	02/Ş/1337	7	13	DH.EUM.AYŞ.	Davudpaşa Kışlası'nda ikamet eden Fransız askerlerinin kışla civarı vesair mahallerdeki taarruz ve tecavüzleri hakkında zabıt varakası ve fezlekenamenin Hariciye Nezareti'ne takdimi.
15.10.1919	19/M/1338	24	41	DH.EUM.AYŞ.	Davudpaşa Kışlası süvari hayvanâtı ahırlarının yemlik, bölme ve tavanlarının Fransız askerleri tarafından sökülüp satılmak üzere götürülmesi hadisesinin yasaklanması için teşebbüsatta bulunulduğu.
Çizelge 7- RAMİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1826-1827	1242	595	29199	HAT	Davudpaşa ve Levend Çifliği ve Rami kışlaları ile Edirne, Konya ve sair yerlerde yapılacak kışlalara bina emini tayin olunması muvafık olan zatların bildirildiğine dair.
1826-1827	1242	310	18332	HAT	Rami Kışlası'nın bir cins askere tahsisi kaydından sarf-ı nazar edilerek alel-ıtlak Asakir-i Şahane'den tabiriyle İzzet Molla tarafından inşa edilen tarihin yalnız kasidesi ana göre tebdil ve hâkkedilmesine dair.
1826-1827	1242		41096	HAT	Bitmesi yaklaşan Rami Kışlası için Keçecizade İzzet Molla tarafından yazılan tarihin kışla kapısına konulmak üzere bina emini Mehmed Ağa'ya durumun bildirilmesi için istizanı içeren telhis*.
1826-1827	1242	597	29296	HAT	Rumeli ve Anadolu'da yapılacak kışlaların yanına birer hastahane ve birer değirmen yapılması irade buyrulmuş olmakla o suretle yapılması ve Rami Kışlası'na yapılacak hastahanenin baharda inşasına mubaşeret olunacağına dair.
1827-1828	1243		29199	HAT	Davudpaşa ve Rami kışlaları onarımları ve su bendleri için bina eminlerinin istediği paranın verilmesi ve kışlaların yapımı terkedilmeyerek bir an önce tamamlanması için gerekli uyarının yapıldığına dair telhis**.

* Tuğlacı, 1993: 678; ** Tuğlacı, 1993: 675

Çizelge 7- RAMİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
18.08.1829	17/S/1245		6380	C.A.	Rami Kışlası'nın oda, dehliz, döşeme, tavan, doğrama, çerçeve ve kapılarının onarımı ile yeni olarak iki adet kagir hamamın keşfi bedeli olan bir yük ellibirbin dörtyüz kırkbeş kuruşa yaptırılması hakkında padişahın Hatt-ı Hümayunu*.
1832-1833	1248	593	29041/.C	HAT	Rami Çiftliği Kışlası acele yapılmış olduğundan tamirattan hali olmasına mebni heyeti-i asliyesi bozulmamak üzere buna bir hüsn-i suret verilmesine irade-i seniyye sadır olduğundan keşfinin icrası hususunun ebniye-i hassa müdürüne ihalesi hakkında serasker paşadan sadarete.
1832-1833	1248	593	29041/.B	HAT	Rami Çiftliği Kışlası'nın hey'eti asliyesi bozulmamak üzere güzel bir hale konulması için icra edilen keşfini mübeyyin.
1837-1838	1253		51898	HAT	Rami Kışlası'nın onarımı hakkında arz tezkeresi**.
17.02.1847	01/Ra/1263		7149	İ.D.	Fırtınadan cam, çerçeve ve kiremitleri kırılan Rami Çiftliği ve Davudpaşa kışlaları ile Maltepe Hastahanesi'nin, adı geçen kışlalardaki Kasr-ı Hümayunlar'ın ve Bab-ı Seraskeri'deki kasr ve yanmış kulesinin kurşunları bozulduğundan adı geçen yerlerin üç yük 58510,5 kuruşa keşifleri yapılmıştır. Keşiften itibaren bab-ı Seraskeri'deki kasr ile yanmış kulesinin onarımı bittiğinden diğer yerlerin de keşfi tecavüz etmemek ve tasarrufa riayet olunarak onarımlarına devam olunması hakkında irade*.
27.06.1847	14/B/1263		2130	İ.MV.	Rami Kışlası'nın, son derece onarıma muhtaç olan bazı yerlerinin Ebniye-i Hassa Müdürü tarafından yapılan keşfi sonucunda 351 kise kuruşa ... onarımına başlanması için çıkan irade-i seniyye***.
29.09.1847	18/L/1263		2337	İ.MV.	Rami Kışlası yöresindeki çiftlik içinde bulunan askeriyeye mahsus hamamın onarıma muhtaç yerlerinin onarım masrafı, yapılan keşif sonucunda 36.800 kuruşa çıkacağı hesaplanmış ve şu sırada tamirine başlanmak üzere ise de, adı geçen hamamın küçük olması, ayrıca kışla dışında bulunması dolayısıyle kış günlerinde zorluk çekileceği anlaşıldığından yukarıda zikri geçen hamamın keşif masrafı olan 36.800 kuruşa 50.000 kuruş daha eklenerek kışla içinde bulunan çamaşırhane bitişiğindeki koğuşun değiştirilip orada bir hamam yapılmasına dair Serasker Paşa tarafından Meclis-i Vala'ya gönderilen tezkerenin görüşülmesi sonucu hazırlanan mazbatanın sadrıazam tarafından Padişah'a arz edilmesi üzerine çıkan irade-i seniyye***.
18.01.1848	11/S/1264		8645	İ.D.	Rami, Davudpaşa kışlalarının, Dersaadet (İstanbul) ve Galata karakollarının, Bab-ı Seraskeri'deki Kasr-ı Hümayun'un, Beyoğlu Kışlası ve ahırlarının dam ve kiremitlerinin onarılmasına dair irade-i seniyye****.
27.03.1849	02/Ca/1265	7	28	A.}AMD.	Rami Kışlası'nda bulunan Hamam ile çamaşırhanenin tamir masrafının kalan kısmının da kalfa Mısırlı oğlu Yoni'ye ödenmesi .
16.11.1849	29/Z/1265	14	46	A.}AMD.	Rami Kışlası'nın Davud Paşa tarafında olan sancak kuleleri, dış ve iç duvar ile sacaklarının tamiri için gerekli meblağın Ebniye tertibinden ödenmesi. a.g.y.tt
08.05.1850	25/C/1266	6	92	A.}MKT.NZD.	Harik kulesinin yeniden inşası ve Rami ve Davudpaşa kışlaları külahlarının tamirinin gelecek keşif defterine göre incelenip gereğinin yapılmasına dair Seraskerlik'e tezkire.

* Tuğlacı, 1981: 343-344; ** Tuğlacı, 1993: 678; *** Tuğlacı, 1981: 344; **** Tuğlacı, 1993: 679;

Çizelge 7- RAMİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
14.05.1850	02/B/1266	7	32	A.}MKT.NZD.	Yanıkkale'nin yeniden inşasıyla Rami ve Davudpaşa kışlaları külahlarının tamirinin gelecek keşif defterine göre icabına bakılması istizanına dair iradeli tezkirenin gönderildiği hususunda Sadaret tezkiresi altına Serasker Mehmed Ali'nin derkenarı.
31.05.1850	18/C/1266		4946	İ.MV.	Davudpaşa ve Rami kışlalarının külahlarının da onarılması hakkında irade-i seniyye*.
05.11.1850	29/Z/1266	24	7	A.}AMD.	Rami ve Davudpaşa kışlalarında yapılan tamirat. a.g.y.tt
26.12.1850	21/S/1267	27	70	A.}AMD.	Rami ve Davudpaşa kışlaları ile diğer yerlerdeki karakolhanelerin keşfi ve tamire muhtaç olanların tamiri.
01.01.1851	27/S/1267		5998	İ.MV.	Tamirine karar verilen birçok bina arasında Rami Kışlası'nın onarımı acil olduğundan keşif bedeli olan 123000 kuruşa hemen onartılması hakkında irade*.
16.12.1851	22/S/1268	41	57	A.}MKT.MHM.	Rami ve Davutpaşa Kışlası'ndaki kasr ve bazı mahallerin tamiri hususundaki tezkirenin takdimi.
16.02.1853	07/Ca/1269	72	63	A.}MKT.NZD.	Rami ve Davudpaşa kışlalarındaki kasır, ahır, top sundurması vesair binaların tamir edilmesi.
1857-1858	1274	85	27	A.}AMD.	2-Dersaadet Ordusu'nun bazı binaları ile Rami Kışlası'nın tamirinde uygulanacak usul.
1857-1858	1274	83	64	A.}AMD.	Davutpaşa, Kadırga ve Münzevi Limanı ahırlarıyla bazı karakolların ve Rami Kışlası ve Maltepe Hastanesi'nin tamirine harcanan paranın tesviye ve itası.
01.03.1858	14/B/1274	252	79	A.}MKT.NZD.	Ebniye-yi askeri ve Rami Kışlası su yolunun tamiri ve masrafı.
17.07.1860	27/Z/1276	188	24	A.}MKT.MHM.	Edirnekapı haricinde Rami Kışlası'na kadar olan yolun tamiri esnasında Topkapı'dan Takyeci Mahallesi'ne kadar olan yolun da tamir ettirilmesi.
05.08.1861	27/M/1278	229	36	A.}MKT.MHM.	Seraskerlik kışlaları ile Rami Kışlası, Dersaadet, Galata karakolhaneleri, Davudpaşa ve Kadırga limanları, Münzevi Ahırları ve Maltepe Hastahane'sinin tamiri.
11.11.1863	28/Ca/1280	283	42	A.}MKT.MHM.	Rami Kışlası'ndaki koğuşların ahıra dönüştürülmesi ve harap bölümlerinin tamiri.
18.01.1887	24/R/1304	37	62	Y.PRK.ASK.	Rami Kışlası tamirinin tamamlandığı.
29.11.1887	13/Ra/1305	29	12	Y.MTV.	İstanbul'a götürülecek su Rami Kışlası yakınından geçeceği için Dersaadet Su Şirketi mühendislerinin yalnız su yolu güzergah ve istikametinin tayini ile iktifa etmelerine nezaret etmek üzere tayin olunan askeri heyetin verdikleri jurnallerin takdimi.
01.02.1892	02/B/1309		99328	İ.D.	Davutpaşa ve Rami Kışlaları ile Maltepe Askeri Hastahanesi, Topkapı Caddesi'nin bazı mahallerinin kaldırımlarının tamirleri ve havagazı ile aydınlatılmaları hakkında sadarete yazılan emir**.
17.10.1892	26/Ra/1310	69	65	Y.MTV.	Davudpaşa ve Rami Kışlaları'ndaki hayvanların yem tayınatıyla erzak ve levazımatın nakli için bir demiryolu inşasının faydalı olacağına dair Ferik Muzaffer Paşa'nın maruzatı.
11.11.1900	18/B/1318	101	25	MV.	Rami ve Davudpaşa kışlalarıyla, Malta Hastahanesi'nin tamiri için gereken paranın tesviyesi.
07.12.1901	26/Ş/1319	177	75	Y.PRK.ASK.	Rami Kışlası ahırları, Davutpaşa ve Maltepe hastahanelerinin tamiri için gerekli meblağın tesviyesi hakkında Maliye Nezareti'ne tebligat yapıldığı.
28.07.1902	22/R/1320	232	131	Y.MTV.	Rami Kışlası arazisine tecavüzü önlemek için haritasının istinsahı ve teferruatı.

* Tuğlacı, 1993: 691; ** Tuğlacı, 1981: 346.

Çizelge 7- RAMİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
09.10.1902	07/B/1320	235	29	Y.MTV.	Rami ve Davutpaşa kışlaları ahurları ile Maltepe Hastanesi'nin tamiri.
15.03.1906	19/M/1324	284	81	Y.MTV.	Râmi Kışlası'na ait olan arazinin hududlarının tesbiti ile yapılacak tecavüzlerin önlenmesi.
18.11.1906	01/L/1324		1	E.İ.	Rami Kışlası'ndaki zamanla harap duruma gelmiş olan caminin onarılması hususunda Şura-yı Devlet Reisi üyelerinin arz tezkeresi ve caminin onarımına izin veren iradei-i seniyye*.
23.11.1906	06/L/1324		1	E.İ.	II. Mahmud Türbesi ile Rami Kışlası'nın onarımı için gerekli harcamanın yapılmasına izin veren irade-i seniyye**.
07.08.1910	02/Ş/1328	102/-2	20	DH.MUİ.	Sahra Topçu Endaht Mektebi tesisi için Rami Kışlası civarında bulunan Metris Çiftliği'nin istimlakı meselesi ve haritasının tanzimine Kolağası Recep Efendi'nin memur edildiği.
13.09.1910	09/N/1328	9	1	DH.İD.	Edirnekapı'dan Rami Kışlası'na ve Topkapı'dan Davudpaşa'ya kadar olan bozuk yolların tamiratı.
20.03.1911	19/Ra/1329	22	1	DH.İD.	2- Eyyüb'te Rami Kışlası civarında sirkat olunan işaret hakkında yapılan tahkikat.
28.06.1919	29/N/1337	13	88	DH.EUM.AYŞ.	Fransızların ikinci Fırka Yirmiyedinci Alayı'nın Rami Kışlası'nda çıkan yangında can kaybı olmadığı kışlanın cami ve hamamının yandığı.
Çizelge 8- RAMİ KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1832-1833	1248	593	29054	HAT	Rami Kışlası pişgâhında toprak üzerinde bulunan riyallerin darbhaneye gönderildiğine dair.
1834-1835	1250	593	29050	HAT	Hasköy'deki Humbaracı ve Lağımcı Kışlası'nın tersane askerine verilip Rami Çiftliği'nde yapılan kışlalarına da Humbaracı ve Lağımcı neferatına tahsisi esbab-ı muharerreden dolayı gayr-ı muvafık olduğuna ve Kasımpaşa'daki Kalyoncu Kışlası'nın alacağı miktardan mada askerin ikamet ettirilecekleri mahalle dair.
04.05.1842	23/Ra/1258		2872	İ.D.	Rami, Davudpaşa ve Kasımpaşa kışlalarına adları belli hekim ve cerrah atanmasına dair irade-i seniyye***.
09.09.1854	16/Z/1270	84	98	HR.MKT.	Fransa asakir-i muavenesi hastaları için Rami Kışlası'nın tahsisinin daha uygun olacağı.
27.06.1893	13/Z/1310	91	121	Y.PRK.ASK.	Samsun'dan Tokat'a kadar yol üzerinden mübayaa olunan hayvanın Rami Kışlası'na teslim edildiği.
22.10.1893	12/R/1311	85	91	Y.MTV.	Davudpaşa ve Rami kışlalarında bulunan eslihanın Tophane'ye naklettirilerek makbuz senedinin takdimi ve bazı birliklerde zayi olan silah ve fişeklerin tazmini.
25.11.1893	16/Ca/1311	87	102	Y.MTV.	Anadolu'dan mübayaa edilip İstanbul'a getirilmiş olan hayvanların Rami Kışlası'na gönderileceği.
07.11.1900	14/B/1318	165	32	Y.PRK.ASK.	Rusya'dan satın alınıp Rami Kışlası'nda muvakkat olarak bakılmakta olan beygirlerin talim ve terbiye için Topçu Alayları'na teslimi.
06.02.1904	19/Za/1321	34	6	Y.PRK.ZB.	Odesa'dan gelen 50 baş atın Rami Kışlası'na gönderilmesi.
19.01.1907	05/Z/1324	293	19	Y.MTV.	Macaristan ve Rusya'dan satın alınıp Davudpaşa, Rami ve Münzevi kışlalarında bulundurulan hayvanlardan bir kısmının Çifteler Çiftliği'ne gönderilmesi.
22.01.1909	29/Z/1326	16	48	Y.PRK.KOM.	Rami ve Münzevi kışlalarındaki asker koğuşları ve hayvan ahırlarının teftiş edildiği. a.g.y.tt
10.11.1914	21/Z/1332	92	7	DH.EUM.MH.	Rami Kışlası Kumandanlığı'nın talep ettiği harik tulumba hortumu, kanca ve kova bedelini Şehremaneti'nin karşılaması gerektiğinden gereğinin yapılması.

* Tuğlacı, 1993: 679; ** Tuğlacı, 1993: 680; *** Tuğlacı, 1993: 678.

Çizelge 8- RAMİ KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
13.12.1914	24/M/1333	256	85	DH.EUM.MH.	Rami Kışlası'nda bulunan tulumba için gerekli alet ve edevatın Emniyet-i Umumiye tarafından tedarik edilemeyeceği.
Çizelge 9- KULELİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1826-1827	1242		29115	HAT	Maiyetindeki askerin ikameti için Kuleli Bahçesi arkasında yapımı kararlaştırılan Anadolu Valisi Husrev Mehmed Paşa'nın sadarete sunulan binanın sahilde ocaklar yerinde yaptırılması hakkında arz tezkeresi*.
1837-1838	1253		49170	HAT	Kuleli Kışlası'nın onarımına dair Mansure Defterdarı tarafından verilen takririn padişaha sunulduğu ve Mansure Hazinesi'nden verilen fiatın mahsubu için Divan tezkeresi verilmesine müsaade buyrulması hakkında arz tezkiresi*.
1838-1839	1254	523	25545/.A	HAT	Kuleli Kışlası'nın tahaffuzhane ittihaz edilen kısmının inşaatı ve levazımı tanzim ve ikmal edildiğinden, teşrif-i şahaneye intizaren Karantina için istîmal edilmekde bulunduğuna dair Karantina Nazırı Hıfzı Paşa'dan Sadâret'e.
08.02.1843	08/M/1259		37481	C.A.	Karantina olarak kullanıldığı sırada harap olan Kuleli Kışlası'nın onarılarak eski haline getirilmesi hakkında emir**.
15.02.1843	15/M/1259		8775	C.A.	Süvari askerlerine tahsis edilmiş bulunan Kuleli Kışlası'nın daha önce karantinahane olarak kullanıldığı sırada tamamıyle ilk şeklini kaybetmiş olduğundan yıkılıp eski şekli üzere yeniden inşası için çıkan ferman gereğince, arpa anbarı, mutfak sundurması, kargir ocak, çamaşırhane ve nalbant mahalli de ilave olunarak Asakir-i Hassa Müşiri Rıza Paşa gözetiminde iki yük otuzbeş buçuk kuruşa yaptırılması hakkında emir**.
21.10.1843	27/N/1259		3988	İ.D.	Kuleli Kışlası yöresindeki karakollarda bulunan süvari ve piyade askerlerinin hastaları için kışlanın sağ yanındaki boş yere bir hastahane inşa edilmesine dair irade-i seniyye**.
19.01.1844	28/Z/1259		4120	İ.D.	Geçici olarak tahaffuzhane olarak kullanılan Kuleli Kışlası'nın oda ve koğuşları harab olduğunda iki alay asker alacak şekilde 1798 kiseye tamir ettirilmesine dair irade***.
19.04.1849	26/Ca/165		3866	İ.MV.	Kuleli Kışlası'nın onarımı sırasında asliyetinin bozulmamasına dikkat olunması, kışlaya mutfak, hamam eklenmesi ve kontrolünün seraskerlik tarafından Tamirat Müdürü Hüsam Efendi eliyle yürütülmesi hakkında irade i seniyye****.
01.06.1849	10/B/1265		11104	İ.D.	Beyoğlu Kışlası'nın 2796 kiseye Kuleli ve Gülhane hastahanelerinin hamamlarının da onarıma muhtaç yerlerinin onarılması (2820 kuruşa) hakkında irade*****.
05.05.1850	22/C/1266	6	73	A.}MKT.NZD.	Saray-ı Cedid'deki teberdaran koğuşları ile Has ahır ve Kuleli Kışlası ahırının ve İplikhane'deki koğuşların tamirine dair tezkire ve Ticaret Nazırı İsmail'in derkenarı.
12.11.1850	7/M/1267		13385	İ.D.	Gümüşsuyu ve Kuleli kışlaları ile Kuleli Hastahanesi ve bilinen bazı yerlerdeki karakolhanelerin bazı yerlerinin onarılmasını emreden irade-i seniyye***.
07.12.1851	13/S/1268	47	95	A.}MKT.MVL.	Kuleli Kışlası ile Haydarpaşa Hastahanesi'ndeki dairelerin tefrişat masrafının tediyesi.

* Tuğlacı, 1993: 702; ** Tuğlacı, 1993: 703; *** Tuğlacı, 1993: 704; **** Tuğlacı, 1993: 705; ***** Tuğlacı, 1993: 688.

Çizelge 9- KULELİ KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
07.12.1854	16/Ra/1271	122	55	A.}MKT.NZD.	İngiliz askerlerinin kaldığı Kuleli Kışlası'nın kırık camlarının yapılması.
09.09.1856	08/M/1273	193	63	A.}MKT.NZD.	Kuleli Kışlası'nın koğuş, ahır ve su yolunun tamir edilmesi için gerekli keşiflerin yapılarak ayrı ayrı defterlerin tanzimi.
21.06.1857	28/L/1273		25091	İ.D.	23 Şevval 1857 (16 Haziran 1857) günü çıkan yangın sonucu, yarısına yakın bölümü yanan Kuleli Kışlası'nın yanan bölümü ile onarıma muhtaç diğer bölümlerinin onarılmasına dair irade-i seniyye*.
27.07.1857	05/Z/1273	230	72	A.}MKT.NZD.	Kuleli Kışlası'nın yanan yerlerinin inşası ve tamire muhtaç olan kısımlarının tamir ettirilmesi.
23.09.1857	03/S/1274		25562	İ.D.	Kuleli Kışlası'nın yangından kurtarılan koğuşlarının onarımı için harcanan 8055,5 kuruşun Maliye Hazinesi'nden ödenmesine dair irade-i seniyye**.
19.08.1860	01/S/1277	192	30	A.}MKT.MHM.	Kuleli Kışlası'yla İstavroz'daki su dolaplarının tamiratı için gereken meblağın tesviyesi.
26.08.1860	08/S/1277	322	56	A.}MKT.NZD.	Kuleli Kışlası ile İstavroz'daki su dolaplarının tamirine sarf olunan meblağın itası.
06.05.1862	07/Z/1278		33084	İ.D.	İrade-i Seniyye gereğince inşasına başlanmış bulunan Kuleli Kışla-i Hümayunu masraflarının Maliye Hazinesi'nden bir an evvel ödenmesinin Maliye Nezareti'ne bildirilmesine dair irade***.
13.05.1862	14/Za/1278	418	33	A.}MKT.NZD.	Kuleli Kışlası binalarının inşa masraflarının tesviyesi.
28.07.1866	15/Ra/1283		25010	İ.MV.	Kuleli Kışlası'nın Emin Paşa tarafından inşa ettirilen bölümlerinin masraflarına dair irade**.
30.05.1869	18/S/1286		42407	İ.D.	Kuleli Hastahanesi'nin hasta koğuşlarından üçünün onarılmasına dair irade-i seniyye**.
Çizelge 10- KULELİ KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
26.12.1838	09/L/1254	523	25545	HAT	Kuleli Kışlası'nın karantina ebniyesi hitam bulup, mefruşat ve levazımı da tanzim kılındığından teşrifat-ı şahaneye intizar edilmekde olduğuna dair.
1838-1839	1254	524	25566/.A	HAT	Tahaffuzhane ittihaz olunan Kuleli Kışlası'nda eyyam-ı adiyede sarı ve eyyam-ı resmiyye ile padişahın teşrifinde kırmızı bayrak keşidesi ve bir münasib mahalle bir bayrak direği rekzi hususunda Drektör Minas Efendi'nin iş'arı üzerine Karantina Nazırı Hıfzı Paşa'dan Sadâret'e.
10.04.1842	28/S/1258		645	İ.MV.	Birkaç yıl önce alayların taşraya gönderilmesi sonucu boş kalan Kuleli Kışlası tahaffuzhane haline getirilmişken bu kez alayların geri gelmesi ve askerin şurada burada sefil perişan kalması sebebiyle kışlanın boşaltılarak askeriyeye teslim edilmesine dair irade-i seniyye****.
04.08.1854	10/Za/1270	115	88	A.}MKT.NZD.	Dersaadet'e gelen İngiliz askerlerinin iskanı için Kuleli Kışlası'nın hazırlandığı.
24.08.1863	08/Ra/1280	274	29	A.}MKT.MHM.	Selimiye ve Kuleli kışlalarının tamirat masraflarının tesbit edilip gönderilmesi
15.12.1863	04/B/1280	287	38	A.}MKT.MHM.	Kuleli Kışlası'nın keşif bedelinin fazla olmasından dolayı bina memurlarından Rıfat Efendi ile ikinci kalfanın vereceği fiat üzerinden masrafın tesbit edilmesi.
16.05.1891	08/L 1308	71	88	Y.PRK.ASK.	Kuleli Mekteb-i İdadi-i Askeri'nin muhafazasına memur bölüğün değiştirilmesi.
15.02.1894	09/Ş/1311	90	57	Y.MTV.	Kuleli İdadi-i Harbiye Mektebi'nin karakol hizmetinde bulunan bölük efradının tebdili.
13.08.1898	25/Ra/1316	21	77	Y.PRK.ZB.	Üsküdar'da Nizamiye Karakolhanesi ile Kuleli Kışlası arasında becayiş suretiyle değiştirilen efrad hakkında.

* Tuğlacı, 1993: 704; ** Tuğlacı, 1993: 705; *** Tuğlacı, 1981: 345; **** Tuğlacı, 1993: 702.

Çizelge 10- KULELİ KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
13.04.1906	19/S/1324	36	69	Y.PRK.ZB.	Kuleli Kışlası'nda müstahdem efrad-ı şahane ile nizamiye karakolhanesindeki efrad-ı şahanenin becayişlerinin icra edildiği.
05.10.1907	27/Ş/1325	302	203	Y.MTV.	Kuleli Hastahanesi'nde bulunan züefa-yı askeriyenin tebdil-i hava için memleketlerine sevki.
17.03.1908	14/S/1326	307	88	Y.MTV.	Kuleli Hastahanesi'nden tebdil-i hava için memleketlerine gönderilen züafa-yı askeriye.
08.07.1908	09/C/1326	312	59	Y.MTV.	Haydarpaşa ve Kuleli Hastahanelerindeki züefa-yı askeriyenin memleketlerine gönderilmesi.
07.05.1922	09/N/1340	223	155	MV.	Ermeni eytamının işgali altında bulunan Kuleli İdadi-i Askeri Okulu binasının tekrar okul olarak alınmasından sarf ı nazar edilmesi.
Çizelge 11- KIRMIZI KIŞLA ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
12.07.1893	28/Z/1310	79	207	Y.MTV.	Gülhane'de bulunan Kırmızı Kışla'ya akan suyun yollarının tamiri hususunda Muhacirin Komisyonu tezkiresinin takdimi.
Çizelge 12- DEMİRKAPI KIŞLASI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1857-1858	1274	83	64	A.}AMD.	Gülhane Kışlası'nın mutfak bacasının tamiri ve .....
04.04.1866	18/Za/1282	352	96	A.}MKT.MHM.	Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiye ittihaz olunan Demirkapı'daki Taş Kışla'da mukim hamlacı ağaların diğer bir mahalle nakli gereği.
08.02.1868	14/L/1284	399	35	A.}MKT.MHM.	Harbiye öğrencilerinin nakil ve ikametine tahsis edilen Maçka, Gülhane'deki Taşkışlaların tamir masraflarının karşılanması.
28.02.1871	07/Z/1287		43674	İ.D.	....Mekteb-i Tıbbiye ittihaz olunan kışlanın ve mahall-i malumede kain karakolhanelerin muhtaç-ı tamir olan yerleriyle Aziziye Karakolhanesi su yollarının keşifleri mucibince mesarifi olan üçyüz ellibeşbin ikiyüz yetmiş üç kuruşun tesviyesi ve ifası istizanına dair Maliye Nezaret-i Celilesi'nin takriri ..... emreden irade*.
21.09.1873	28/B/1290	464	59	A.}MKT.MHM.	Gülhane Kışlası bitişinde olup şimendifer hattına tesadüf ettiği için yıkılmış olan Klorhane-i Amire anbarının yeniden inşası masraflarının tesviyesi.
14.11.1893	05/Ca/1311	95	44	Y.PRK.ASK.	Gülhane'deki Nakliye Bölüğü efradının, hastalığı civardaki askerlere de bulaşacağından bunların sur dışına nakli.
30.08.1908	03/Ş/1326	313	3	Y.MTV.	Topkapı Sarayı civarındaki Mekteb-i Tıbbiye kargir binalarının muvakkaten Adliye dairesine devredilmesi.
22.02.1909	01/S/1327	313	113	Y.MTV.	Atik Mekteb-i Tıbbiye binasının muhafaza altına alınması.
03.05.1911	04/Ca/1329	47/-1	23	DH.İD.	Haydarpaşa Tıp Fakültesi dahilinde bulunan morg müessesesinin İstanbul'da bulunan dairesi vucuda getirilinceye kadar Demirkapı'da icra-yı faaliyet gösterilmesine izin verilmesi.
28.09.1919	02/M /1338	23	7	DH.EUM.AYŞ.	Demirkapı dahilinde Sarayburnu'nda Fransızlara ait cephanede vuku bulan infilakte gerekli tedbirlerin alındığı.

* Tuğlacı, 1981: 345.

Çizelge 13- TAŞKIŞLA'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M.Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
23.12.1849	07/S/1266		4519	İ.MV.	Dolmabahçe yöresinde Hacı Istepan Kalfa tarafından inşa edilmekte olan Mecidiye Kışlası'nın (Taşkışla) dikkatlice keşfi yapılarak masraflarının Darbhane-i Amire'ce ödenmesine dair irade-i seniyye*.
11.06.1853	03/N/1269	80	53	A.}MKT.NZD.	Askeriye Satırcısı Hıristaki'nin Mecidiye Kışlası Kalfası İstefan'daki alacağının tahsili.
17.02.1862	17/Ş/1278	400	77	A.}MKT.NZD.	Mekteb-i Harbiye olarak ittihaz edilen Taşkışla ve hamamının tamir masraflarının tesviyesi.
19.08.1863	03/Ra/1280	273	83	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu, Galatasaray ve Mecidiye kışlalarında yapılan çeşitli masrafların tesviyesi.
24.12.1863	13/B/1280	288	29	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray kışlalarının su ihtiyaçlarının karşılanması için bu kışlalarda inşa olunacak sarnıçların masrafının Hazinece ödenmesi.
31.12.1863	20/B/1280	288	97	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray kışlalarına birer sarnıç inşası.
17.02.1864	09/N/1280	292	92	A.}MKT.MHM.	Bab-ı Askeriye'de bulunan kışla koğuşlarının tamiriyle Taş Kışla'nın kiremitlerinin aktarılması için gerekli meblağın tesviyesi.
17.07.1864	13/S/1281	306	25	A.}MKT.MHM.	Mecidiye Kışlası'nın bazı mahallerinin tamiri ile Beyoğlu, Galatasaray, Gümüşsuyu ve Maçka kışlaları için yapılacak sarnıçların inşa edilmesi, masraflarının Tophane ve Bab-ı Seraskeri caniblerinden karşılanması.
09.04.1873	11/S/1290	451	98	A.}MKT.MHM.	Tamir edilmiş olan Taşkışla'nın keşif ve tamir masrafları.
23.09.1888	17/M/1306	50	68	Y.PRK.ASK.	Mecidiye Kışla-i Hümayun inşasına başlandığı.
04.11.1891	02/R/1309	77	13	Y.PRK.ASK.	Tamiratı tamamlanan Mecidiye Kışlası hamamına rutubeti geçene kadar askerlerin gönderilmeyeceği.
24.12.1892	04/C/1310	73	33	Y.MTV.	Mecidiye Kışlası karşısındaki Ermeni Mezarlığı'na gizlice bina inşası için hazırlanıldığının, Şehremaneti'nce ihbar olunduğu.
23.07.1894	20/M/1312	99	35	Y.PRK.ASK.	Dersaadet'te vukubulan depremden sonra Beyoğlu Kışlası ile Taşkışla-i Hümayun'un keşfi.
23.07.1894	20/M/1312	15	14	Y.PRK.MYD.	Zelzeleden sonra Çarşı-ı Kebir'in, askeri binaların, Beyoğlu'nda kain Topçu ve Mecidiye kışlalarının keşifleri.
Çizelge 14- TAŞKIŞLA'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
24.04.1865	28/Za/1281	330	33	A.}MKT.MHM.	Galatasaray, Mecidiye ve Gümüşsuyu kışlaları ile Mekteb-i Harbiye'nin 1279 senesi gaz bedeli ile sair masrafların ödenmesi.
23.02.1881	24/Ra/1298	3	6	Y.PRK.KOM.	Heyet-i Teftişiye reisinin Gümüşsuyu, Maçka, Beşiktaş ve Beyoğlu kışlaları ile civarlarındaki karakolhaneleri teftişi.
29.07.1884	06/L/1301	23	41	Y.PRK.ASK.	Taşkışla ile Yıldız Sarayı'ndaki askerlerin Alman ordusu usulünce yetiştirilmeleri hususunda bazı düşünceler.
26.09.1887	08/M/1305	42	6	Y.PRK.ASK.	Taşkışla ve Maçka bölüklerinin resmi teftiş neticesi.
06.09.1890	21/M/1308	19	20	Y.PRK.BŞK.	Taşkışla'dan iki bölük askerin bir kolağası kumandasında geçici olarak Üsküdar cihetine gönderilmesi.
24.09.1890	09/S/1308	65	25	Y.PRK.ASK.	Daire-i Askeriye'de hazır bulunan efradın Taşkışla ve tevabii taburlar ile itfaiye ve nakliye taburlarına aldırılması.

* Tuğlacı, 1993: 723.

Çizelge 14- TAŞKIŞLA'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
05.08.1891	29/Z/1308	74	34	Y.PRK.ASK.	Beyoğlu Kışlası'ndaki ve Taşkıla'daki topların bakımı zor olduğundan bunların bir kısmının Tophane'ye nakli.
26.12.1891	24/Ca/1309	24	72	Y.PRK.BŞK.	Orhaniye ve Mecidiye Kışlası hamamlarında istihdam edilecek efraddan hamam ücreti alınıp alınmayacağı istizanı üzerine, ücretin alınmaması hakkındaki irade.
05.10.1893	25/Ra/1311	94	92	Y.PRK.ASK.	1- İkinci Fırka'ya mensub itfaiye ve nakliye taburları depolarıyla Mecidiye Kışlası ve Maçka Karakolhanesi'nde ve piyade taburları depolarında yapılan teftiş neticesinde fazla bulunan silah ve cebhanenin mikdarı.
24.02.1894	18/Ş/1311	594	14	A.}MKT.MHM.	Bakteriyoloji Müdürü Nikol'un Taşkışla ve Gümüşsuyu Kışlası'nda cari olan sularda yaptığı tedkikat.
31.05.1903	04/Ra/1321	245	22	Y.MTV.	Matbah-ı Amire'den Taşkışla'daki Askeri Komisyona yemek verilmesine devam olunup olunmayacağı.
27.05.1914	02/B/1332	75	18	DH.EUM.EMN.	Taşkışla'daki yangının yakılan semaverden çıkan kıvılcımlardan husule geldiği ve cephanenin infilakiyle izdihamdan yaralanan askerlerin hastanede tedavi edildikleri.
07.06.1914	13/B/1332	163	45	DH.İD.	Beyoğlu'nda Taşkışla karşısındaki Avusturya Hastahanesi bahçesindeki inşaat hakkında doğrudan doğruya Hariciye Nezareti'ne müracaat edilmesi gerektiği.
	tarihsiz	26	95	Y.PRK.HH.	Şehzadelerin sünnetine memur olan zevat ile Daire-i Fahire, Gümüşsuyu Kışlası, Mecidiye Kışlası, Darüşşafaka Mektebi, Mekteb-i Tıbbiye, Haydarpaşa Hastahanesi, Beylerbeyi Hastahanesi ve Mekteb-i Sanayi'de bulunan zevat ve kendilerine verilen para miktarı.
Çizelge 15- GÜMÜŞSUYU KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
28.10.1848	30/Z/1264		9936	İ.D.	Yapılmakta olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mecidiye'nin piyade kışlası olarak tamamlanması ve Gümüşsuyu Kışlası'nın da hastahane olarak kullanılmasına dair sadrıazamın tezkeresi*.
12.11.1850	07/M/1267		13385	İ.D.	Gümüşsuyu ve Kuleli kışlaları ile Kuleli Hastahanesi ve bilinen bazı yerlerinin onarılmasını emreden irade-i seniyye**.
?.07.1861	?/S/1278		31912	İ.D.	Dolmabahçe civarında bulunan ve bundan evvel inşasına başlanarak tamamlanmamış durumda olarak kalan Gümüşsuyu Kışlası ile, evvelce yine Dolmabahçe civarında inşa olunarak tamire muhtaç bulunan diğer kışla biraz daha zaman geçerse bütün bütün harap olarak ileride külliyetli masarife muhtaç olacağından söz konusu Gümüşsuyu Kışlası'nın gerekli masrafları tamamen padişah tarafından ödenerek eksikleri tamamlanacağı cihetle bunun için Maliye Hazinesi'nden ayda 250.000 kuruş verilmesini teklif eden arz tezkeresi***.
08.08.1861	01/S/1278	230	22	A.}MKT.MHM.	Dolmabahçe civarındaki Gümüşsuyu Kışlası'nın yarım kalan inşaatının tamamlanması ve diğer kışlanın tamiri için Hazine'den para tahsisi.
25.12.1861	22/C/1278	387	68	A.}MKT.NZD.	Gümüşsuyu Kışlası'nın çok iyi bir şekilde inşa edildiği ve bundan memnuniyet duyulduğu.
14.03.1862	12/N/1278	406	90	A.}MKT.NZD.	Gümüşsuyu Mecidiye Kışlası inşaatı emini Akif Efendi ile Kalfa Kirkor'un iyi hizmetleri görüldüğünden kendilerine maaş tahsisi.

* Tuğlacı, 1981: 344; ** Tuğlacı, 1993: 704; *** Tuğlacı, 1981: 345.

Çizelge 15- GÜMÜŞSUYU KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
19.08.1863	03/Ra/1280	273	83	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu, Galatasaray ve Mecidiye kışlalarında yapılan çeşitli masrafların tesviyesi.
28.09.1863	14/R/1280	278	54	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu Kışlası ile Topçu Hastahanesi arasındaki arsaya süvari bölüğü için ahır yapılması.
24.12.1863	13/B/1280	288	29	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray kışlalarının su ihtiyaçlarının karşılanması için bu kışlalarda inşa olunacak sarnıçların masrafının Hazinece ödenmesi.
31.12.1863	20/B/1280	288	97	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray kışlalarına birer sarnıç inşası.
17.07.1864	13/S/1281	306	25	A.}MKT.MHM.	Mecidiye Kışlası'nın bazı mahallerinin tamiri ile Beyoğlu, Galatasaray, Gümüşsuyu ve Maçka kışlaları için yapılacak sarnıçların inşa edilmesi, masraflarının Tophane ve Bab-ı Seraskeri caniblerinden karşılanması.
05.10.1868	18/C/1285	422	55	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu Kışlası'nın tamir edilmesi.
03.03.1869	18/Za/1285	437	9	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu Kışlası'nın tamire muhtaç olan duvarının tamiri masarıfı için gerekli olan paranın tesviye ve itası.
07.04.1869	24/Z/1285	441	10	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu Kışlası'nın inşa olunacak duvarıyla tamir olunacak mahalleri için gerekli olan meblağın Hazine-i Celile'den verilmesi.
23.06.1895	29/Z/1312	31	52	Y.PRK.AZJ.	Vuku bulan depremde Gümüşsuyu Kışlası'nda ufak tefek hasaratın olduğu ve hemen keşfin yapılması istirhamı.(tt)
Çizelge 16- GÜMÜŞSUYU KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
25.02.1862	25/Ş/1278	402	99	A.}MKT.NZD.	Gümüşsuyu Kışlası'nın bitişiğindeki sebze bahçelerine askerler tarafından vuku bulan zararın menedilmesi.
24.04.1865	28/Za/1281	330	33	A.}MKT.MHM.	Galatasaray, Mecidiye ve Gümüşsuyu kışlaları ile Mekteb-i Harbiye'nin 1279 senesi gaz bedeli ile sair masrafların ödenmesi.
23.05.1878	21/Ca/1295	1	78	Y.PRK.ASK.	Hassa Ordusu Piyade sınıfı Sekizinci Alayı'nın Gümüşsuyu Kışlası'nda ikamet eden İkinci Taburu'nun mevcudu.
23.02.1881	24/Ra/1298	3	6	Y.PRK.KOM.	Heyet-i Teftişiye reisinin Gümüşsuyu, Maçka, Beşiktaş ve Beyoğlu kışlaları ile civarlarındaki karakolhaneleri teftişi.
24.02.1894	18/Ş/1311	594	14	A.}MKT.MHM.	Bakteriyoloji Müdürü Nikol'un Taş Kışla ve Gümüşsuyu Kışlası'nda cari olan sularda yaptığı tedkikat.
26.08.1896	17/Ra/1314	114	52	Y.PRK.ASK.	Gümüşsuyu Kışlası'ndaki süvari bölüklerinin tebdilini havi İkinci Fırka Kumandanlığı tahriri.
05.04.1920	15/B/1338	37	9	DH.EUM.AYŞ.	Gümüşsuyu'nda İngilizler'in işgalinde bulunan ve Hint askerlerinin ikamet ettiği kışlada yangın çıktığı, yangının söndürülmesinde kendilerine yardım edilmesine müsaade etmeyerek kışla kısmen yanmış olduğu halde kendilerince söndürüldüğü.
	tarihsiz	26	95	Y.PRK.HH.	Şehzadelerin sünnetine memur olan zevat ile Daire-i Fahire, Gümüşsuyu Kışlası, Mecidiye Kışlası, Darüşşafaka Mektebi, Mekteb-i Tıbbiye, Haydarpaşa Hastahanesi, Beylerbeyi Hastahanesi ve Mekteb-i Sanayi'de bulunan zevat ve kendilerine verilen para miktarı.

Çizelge 17- GALATASARAY KIŞLASI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
19.08.1863	03/Ra/1280	273	83	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu, Galatasaray ve Mecidiye kışlalarında yapılan çeşitli masrafların tesviyesi.
24.12.1863	13/B/1280	288	29	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray Kışlaları'nın su ihtiyaçlarının karşılanması için bu kışlalarda inşa olunacak sarnıçların masrafının Hazinece ödenmesi.
31.12.1863	20/B/1280	288	97	A.}MKT.MHM.	Mecidiye, Gümüşsuyu, Beyoğlu ve Galatasaray Kışlaları'na birer sarnıç inşası.
17.07.1864	13/S/1281	306	25	A.}MKT.MHM.	Mecidiye kışlasının bazı mahallerinin tamiri ile Beyoğlu, Galatasaray, Gümüşsuyu ve Maçka kışlaları için yapılacak sarnıçların inşa edilmesi, masraflarının Tophane ve Bab-ı Seraskeri caniblerinden karşılanması.
24.04.1865	28/Za/1281	330	33	A.}MKT.MHM.	Galatasaray, Mecidiye ve Gümüşsuyu kışlaları ile Mekteb-i Harbiye'nin 1279 senesi gaz bedeli ile sair masrafların ödenmesi.
Çizelge 18- ORHANİYE KIŞLASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
09.10.1889	14/S/1307	22	62	Y.PRK.HH.	Orhaniye ve Ertuğrul camilerinin bazı eksiklerinin tamamlanması, tamiri için masrafların karşılanması.
08.08.1890	22/Z/1307	23	22	Y.PRK.HH.	Orhaniye Camii'nin tamir ve ihtiyaçlarının Hazine-i Hassa Emlak-ı Hümayun'dan karşılanması.
20.11.1890	07/R/1308	46	83	Y.MTV.	Yıldız mevkiindeki askerlerin ve hastaların yıkanmaları için inşa edilen Orhaniye Hamamı'na Taksim suyunun akıtılması hakkında Seraskerlik'in istizanı.
13.12.1890	01/Ca/1308	23	53	Y.PRK.HH.	Orhaniye Camii'nin tamiratıyla ilgili keşif varakasının takdim edildiği.
01.02.1891	21/C/1308	23	67	Y.PRK.HH.	Orhaniye Camil son cemaat mahallindeki hasırların yenilenmesi, minare kandillerinin kapak ve mandallarının tamir masrafının tediyesi.
31.10.1891	27/Ra/1309	23	115	Y.PRK.BŞK.	Orhaniye Hamamı suyunun azlığına binaen mezkur hamama terkos suyu alınması.
11.03.1892	12/Ş/1309	80	9	Y.PRK.ASK.	Orhaniye Hamamı'na alınacak terkos suyu yolunun yapımı
12.03.1892	13/Ş/1309	80	15	Y.PRK.ASK.	Orhaniye Kışlası civarında emlak-ı seniyyeden bir bahçenin kiraya verildiği.
13.03.1892	14/Ş/1309	60	42	Y.MTV.	Orhaniye Kışla meydanına inşa ettirilmekte olan barakaların kaça malolacağı hakkında masraf defterinin takdimine dair Seraskerlik tahriratı.
15.03.1892	16/Ş/1309	80	38	Y.PRK.ASK.	Orhaniye Kışlası meydanında inşa olunan karakolhanelerle barakaların resmi açılışının yapılacağı.
01.07.1892	06/Z/1309	64	24	Y.MTV.	Orhaniye Kışlası meydanında barakalar inşasına dair Seraskerlik'in istizanı.
10.01.1907	25/Za/1324	292	155	Y.MTV.	Orhaniye Kışlası dahilindeki barakaların tamiri.
12.02.1907	29/Z/1324	294	118	Y.MTV.	Orhaniye Kışlası çevresindeki çürümüş çerçevelerin tecdidi.
13.05.1907	30/Ra/1325	297	158	Y.MTV.	Ortaköy Orhaniye Kışlası bitişiğindeki kiliseye ait arsanın istimlaki.
Çizelge 19- ORHANİYE KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
05.09.1886	07/Z/1303	35	15	Y.PRK.ASK.	Yeni teşkil olunacak istihkam taburunun iskanı için Orhaniye Kışlası'nın alt katlarının elverişli olduğu.
05.10.1888	29/M/1306	1	60	Y.PRK.EV.	Ertuğrul, Hamidiye ve Orhaniye camileriyle, Şazeli Dergahı için tanzim kılınan vakıfnamenin süratle tamamlanması.

Çizelge 19- ORHANİYE KIŞLASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
11.10.1888	05/S/1306	35	90	Y.MTV.	Ertuğrul Camii ile Şazeli Dergahı'na ait Mecidiye ve Orhaniye camilerinin vakıfnamesinin hazırlanması için bütün muamelelerin tamamlandığı.
18.02.1889	17/C/1306	53	51	Y.PRK.ASK.	Ayet, tevhid, dua ve beyitleri ihtiva eden on sekiz kıta levhanın Orhaniye Kışlası Cami-i Şerifi'nin uygun yerlerine asılması için izin talebi.
06.11.1889	12/Ra/1307	22	28	Y.PRK.HH.	Hamidiye, Orhaniye, Ertuğrul, Hazinedar Usta Cami-i Şerifleri ve Şazeli Dergahı ve hangahı hademe ve diğer görevlilerinin vazife ve maaş miktarını gösteren defterin takdimi.
22.01.1890	01/C/1307	22	57	Y.PRK.HH.	Orhaniye Camii, Ertuğrul Camii ve Şazeli Dergahı için alınan eşya meblağının miktarı.
08.05.1890	19/N/1307	16	78	Y.PRK.AZJ.	Orhaniye Camii'nin iki adet çalar saatinin tamir edildiği ve bir yıl içerisinde bozulursa tekrar ücretsiz tamir edileceği.
30.09.1890	15/S/1308	23	40	Y.PRK.HH.	Orhaniye Camii'nin ihtiyacı olan zeytinyağı ve nakliyesinin masrafının tediyesi.
26.12.1891	24/Ca/1309	24	72	Y.PRK.BŞK.	Orhaniye ve Mecidiye Kışlası hamamlarında istihdam edilecek efraddan hamam ücreti alınıp alınmayacağı istizanı üzerine, ücretin alınmaması hakkındaki irade.
08.08.1892	15/M/1310	84	32	Y.PRK.ASK.	Kılıçali Asariye Karakolhanesi ile Orhaniye Kışla-i Hümayunu barakalarında nöbetçi olması gereken doktorların başka vazifelere gönderilmesi esbabının istifsarı.
Çizelge 20- ERTUĞRUL KIŞLASI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
22.12.1888	18/R/1306	14	78	Y.PRK.BŞK.	İkinci fırkaya mensup "Ertuğrul Musikası" ile Musika bölüklerinden bir miktar istibdal efradının memleketlerine gönderilmesi.
20.10.1890	06/Ra/1308	65	132	Y.PRK.ASK.	Süvari Ertuğrul Alay Baytar Binbaşısı Ahmed Efendi'nin Yıldız Hastahanesi'nde tedavisini istirhamı.
18.03.1894	10/N/1311	97	43	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkiindeki onbir tabur, Süvari Ertuğrul Alayı'nın üçüncü bölüğü, terzihane ve hastahane efradının sahur yemeği için alınan pirinç miktarı.
24.07.1899	16/Ra/1317	10	38	Y.PRK.KOM.	Ertuğrul Alayı Süvari hayvanatı ahırı ve Yıldız Hastahanesi'nin arkasında inşa edilecek ahırın masraflarını gösterir cedvel.
07.03.1901	16/Za/1318	167	99	Y.PRK.ASK.	İkinci Fırka-i Hümayun'a mensub Süvari Ertuğrul Alayı'nda haftalık zuhura gelen vukuat.
05.11.1903	15/Ş/1321	207	57	Y.PRK.ASK.	Hassa İkinci Fırka Süvari Ertuğrul Alayı mevcudu ve bir hafta içindeki vukuatı mübeyyin cetvel.
21.11.1910	18/Za/1328	43/-1	15	DH.İD.	Ertuğrul Kışlası'nda bulunan Hareket Ordusu Zabiti Sami Efendi'nin sened-i hakanilerinin verilmesini istediği Nazilli'deki arazinin Çerkes muhacirlerinin tasarrufunda bulunduğu, isterse mahkemeye baş vurabileceği.

EK 35 MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE

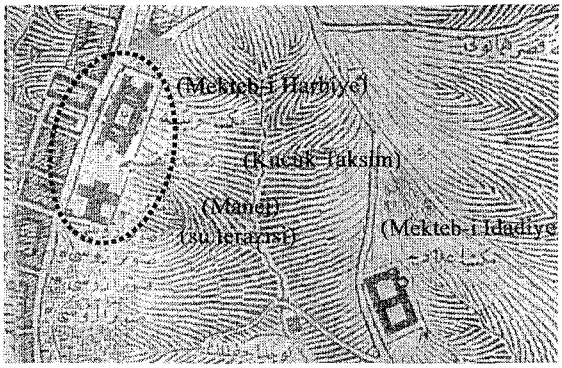

H.1 1258/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda okul yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

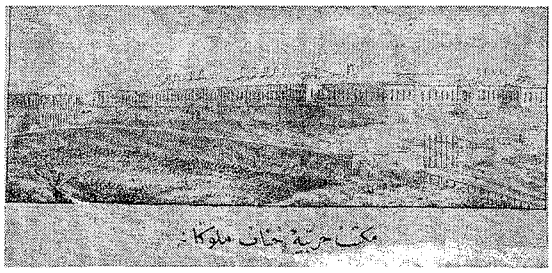

G.1 Moltke Haritası'ndaki okul yapısının güney ve batı cephelerinin resmedildiği gravür (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

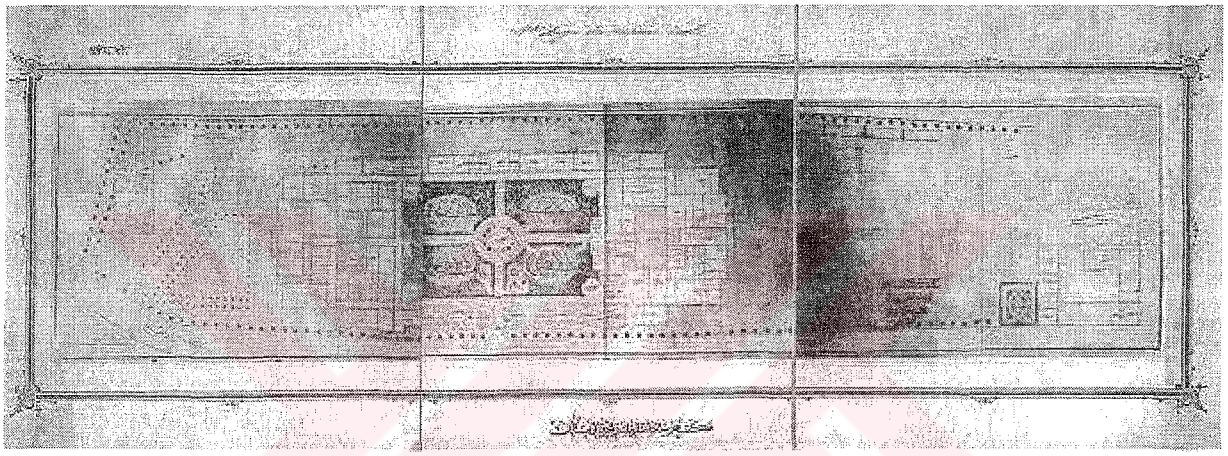

F.1 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta okul, yemekhane ve manej yapılarının giriş kat planları (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80874)

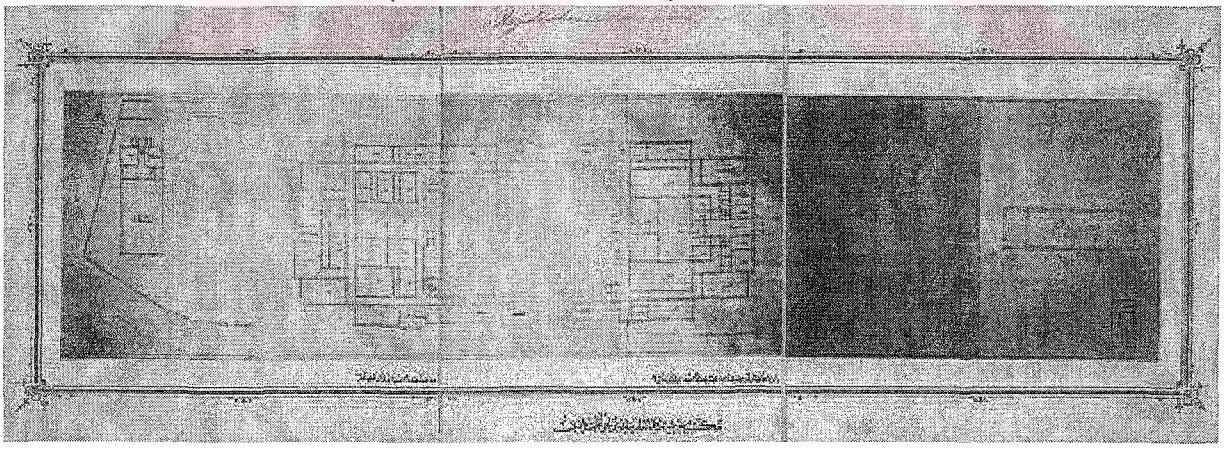

F.2 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta okul, yemekhane ve manej yapılarının üst kat planları (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80873)

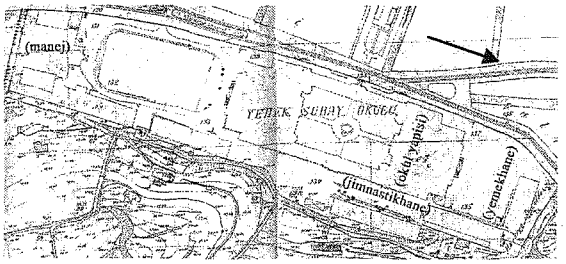

H.2 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda okul yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 1971)

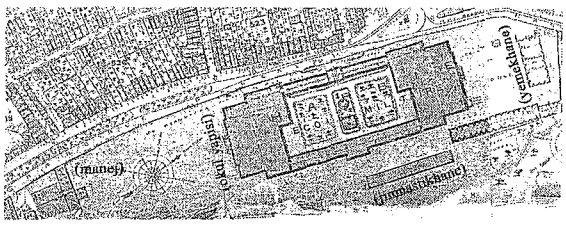

H.3 1925 tarihli J. Pervititch Haritası'nda okul yapıları (tarihsiz yayın: 236-237)

EK 35 MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE

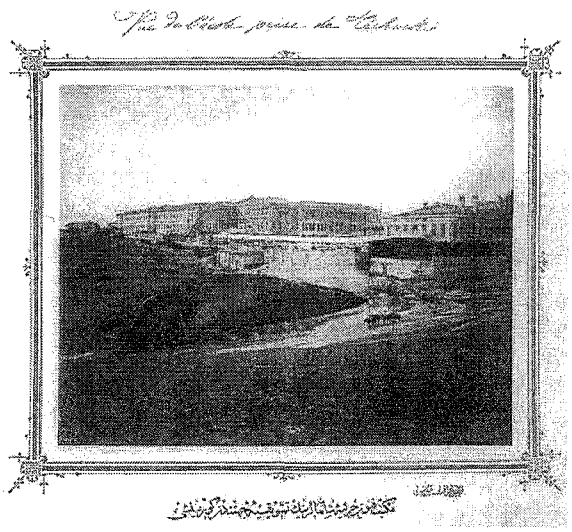

F.3 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okul ve yemekhane yapılarının doğudan görünüşü (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80872)

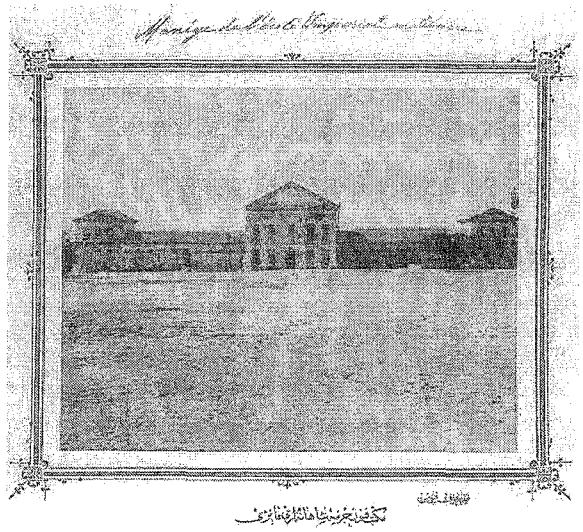

F.4 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta manejin kuzey cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80859)

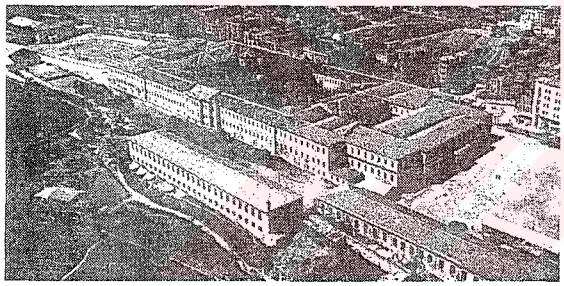

F.5 Okul yapısı, jimnastikhane ve ek yapıların görünüşü (Tuğlacı, 1993: 272)

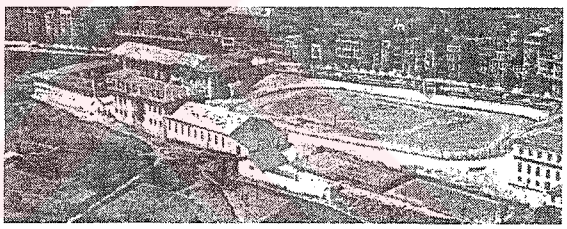

F.6 Manej ve talim meydanının görünüşü (Tuğlacı, 1993: 272)

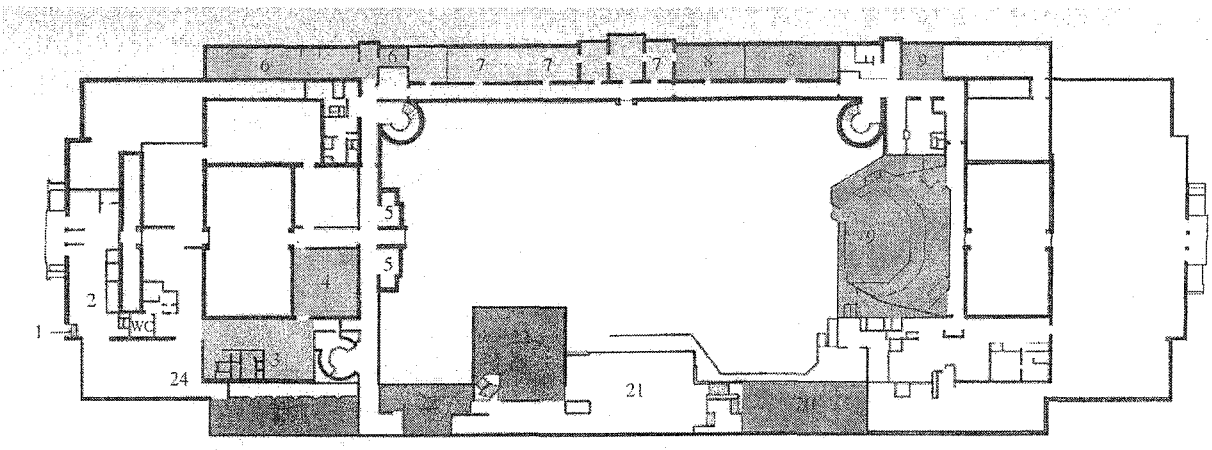

Ç.1 Günümüzde müze olarak kullanılan okul yapısının giriş kat planı (Askerî Müze ve Kültür Sitesi broşüründen)

EK 35 MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE

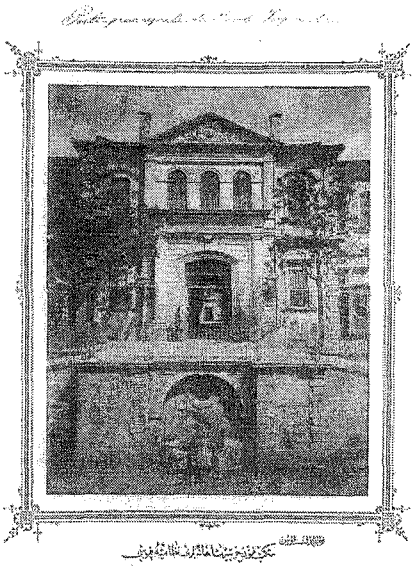

F.7 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun batı cephesindeki girişi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80869)

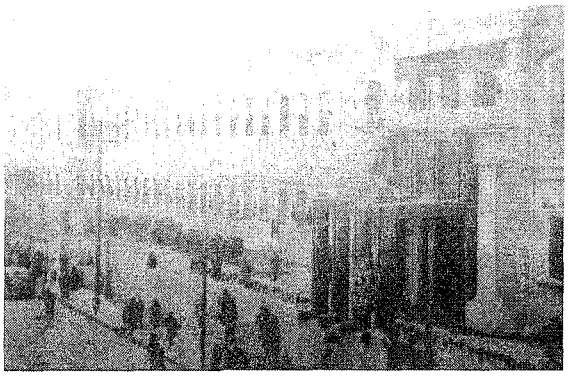

F.8 20. yüzyılın ilk yarısına ait bir fotoğraftan okulun batı cephesindeki giriş (Yarar, 2000: 260)

F.9 1928 yılında okul yapısının batı cephesindeki girişi (Tuğlacı, 1993: 268)

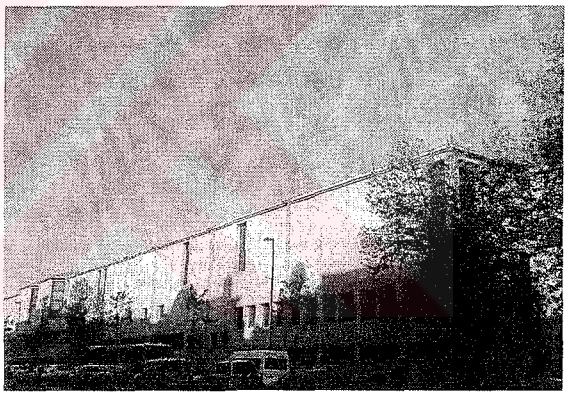

F.10 1950'lerin sonunda yıkılan ve 1986'da yenilenen batı cephesi (2004)

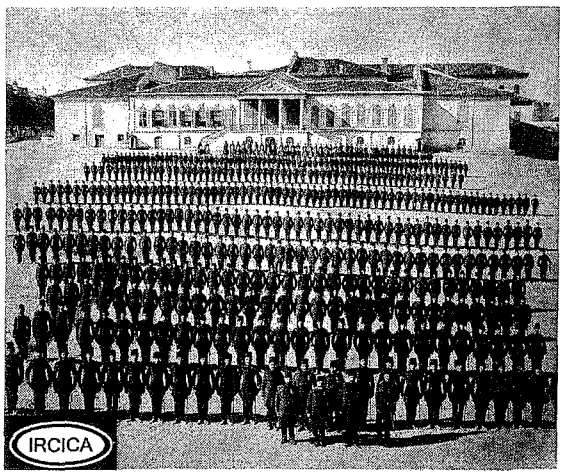

F.11 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta okulun güney cephesi (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

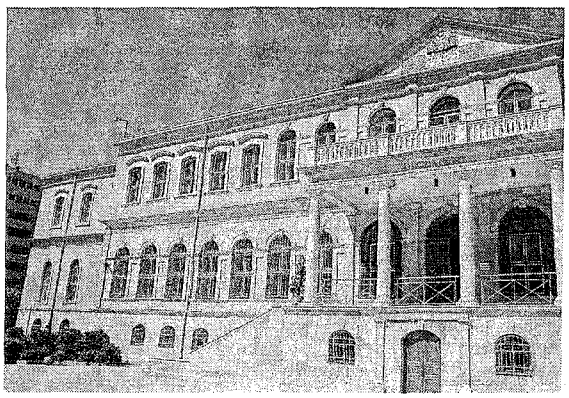

F.12 II. Abdülhamit döneminde yenilenen okul yapısının güney cephesi (2004)

EK 35 MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE

F.13 Müzenin bahçesindeki okulun Abdülaziz dönemine ait eski kitabesinin parçaları (2004)

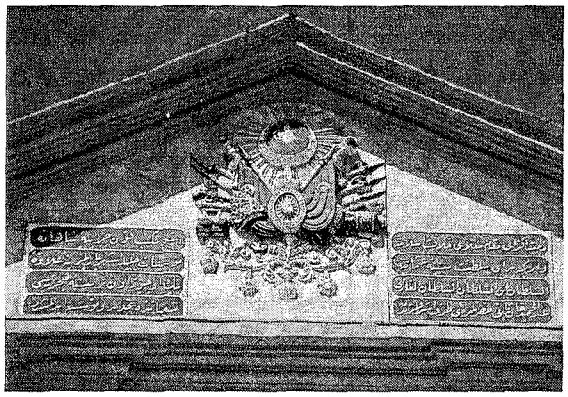

F.14 Okul yapısının güney cephesindeki 1311/1894 tarihli kitabe ve Osmanlı arması (2004)

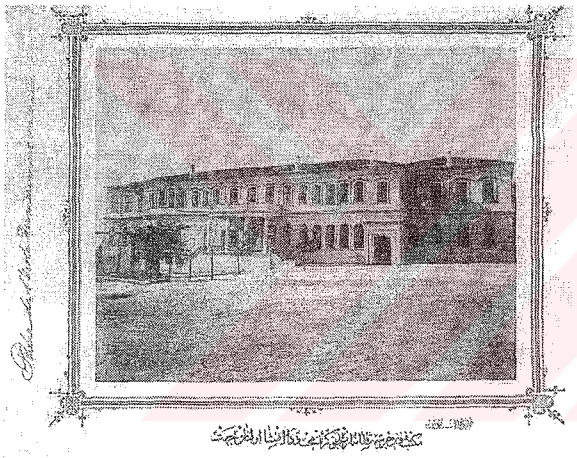

F.15 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun yapısının kuzey cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80870)

F.16 Okul yapısının kuzey cephesi (2004)

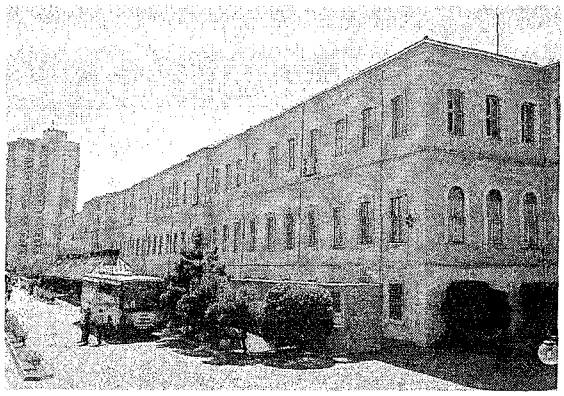

F.17 Okul yapısının doğu cephesi (2004)

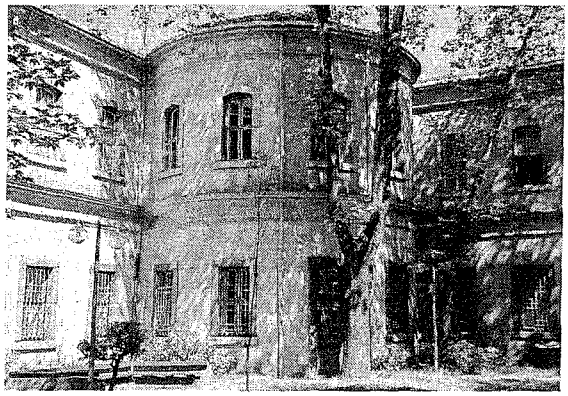

F.18 Okul yapısının orta avlusundan merdiven bölümünün görünüşü (2004)

EK 35 MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE

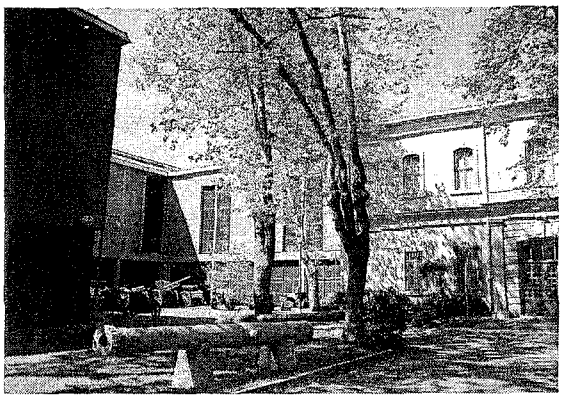

F.19 Okul yapısının orta avlusundan bir görünüş (2004)

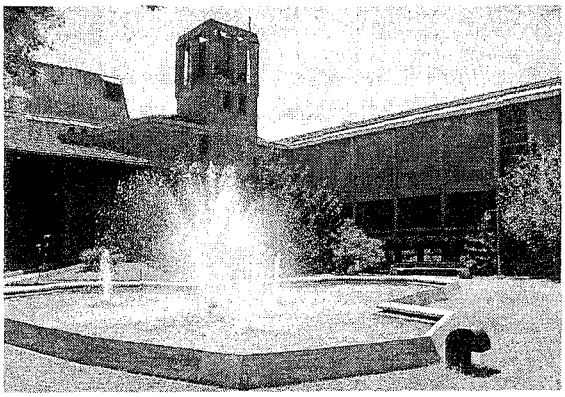

F.20 Okul yapısının orta avlusundan batı kanadının görünüşü (2004)

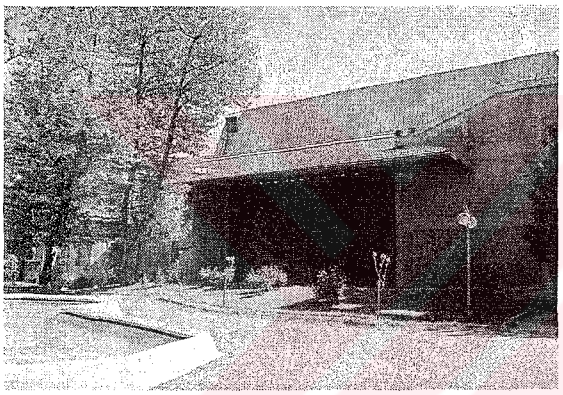

F.21 Okul yapısının orta avlusundan güney kanadındaki amfinin görünüşü (2004)

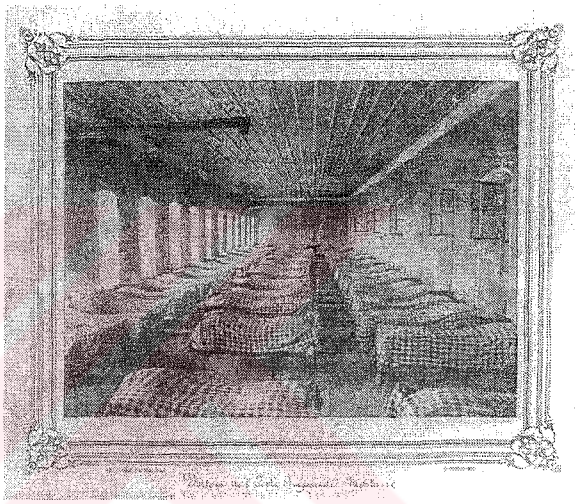

F.22 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun yatakhanesi
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82228)

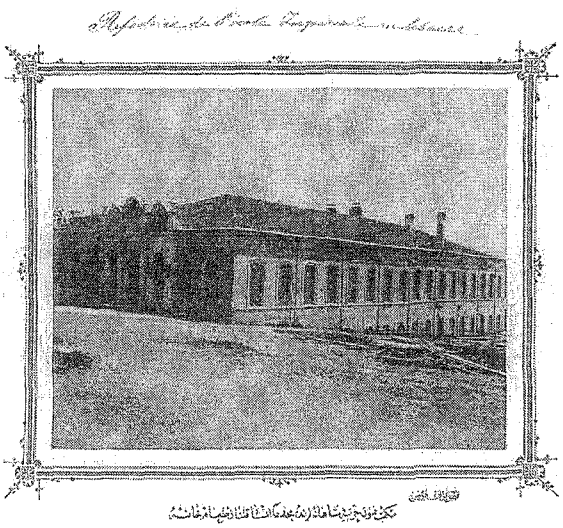

F.23 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta yemekhanenin batı ve güney cepheleri
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80868)

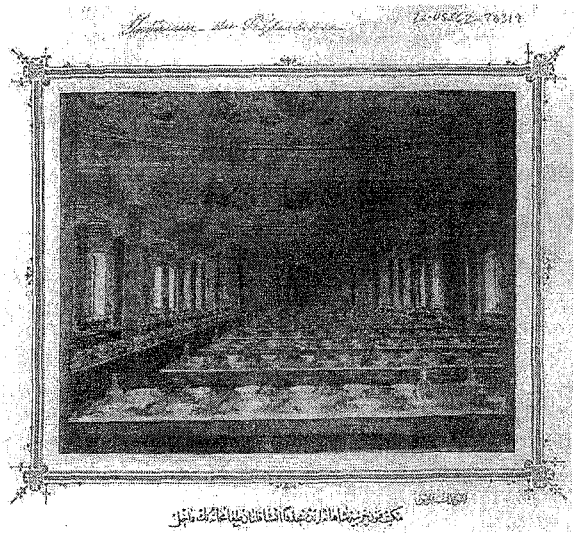

F.24 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta yemekhanenin içinden bir görünüş
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80871)

EK 35 MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE

F.25 Yemekhanenin güney cephesi (2004)

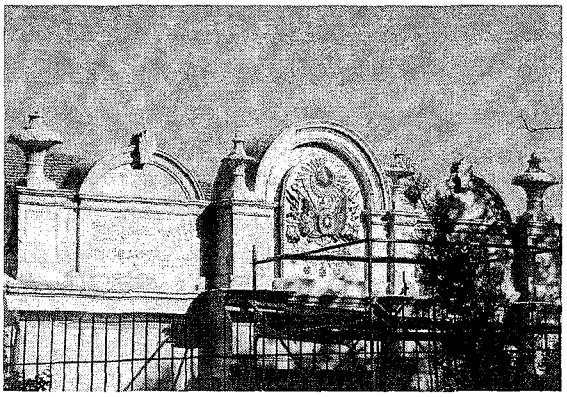

F.26 Yemekhane yapısının batı cephesindeki 1305/1887-1888 tarihli kitabe ve Osmanlı arması (2004)

F.27 Yemekhanenin doğu cephesi (2004)

F.28 Yemekhanenin kuzey cephesi (2004)

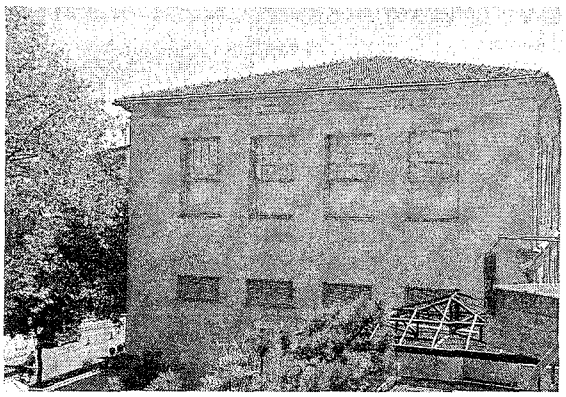

F.29 Jimnastikhanenin kuzey cephesi (2004)

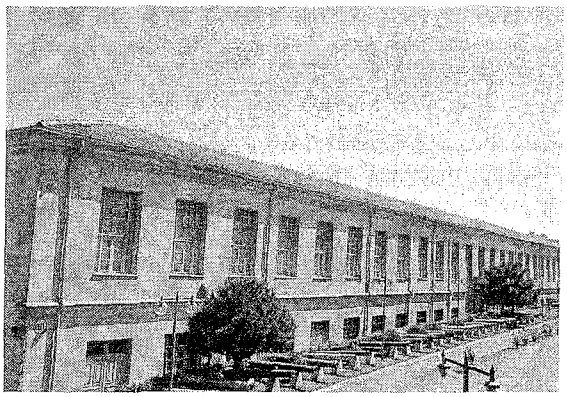

F.30 Jimnastikhanenin batı cephesi (2004)

EK 36 MÜHENDİSHANE

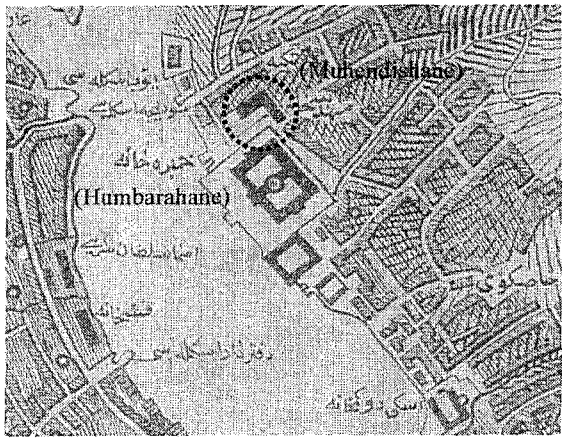

H.1 1258/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda okul, Humbarahane ile orta avlusundaki cami (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

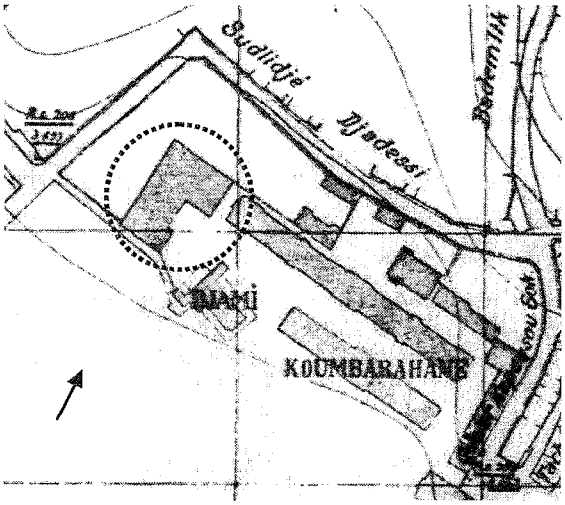

H.2 20. yüzyıl başına ait bir haritada okul yapısı ve kışla camisi ile yıkılan kışlanın yerine yapılan yapılar (tarihsiz/A.A.E.F.A.)

F.1 1902 tarihli bir kartpostalda sol tarafta Mühendishane ve sağda henüz yıkılmamış olan "Humbarahane" ile orta avlusundaki günümüzde mevcut olan Mihrişah Valide Sultan Camisi (Tahir İpsiroğlu Kolleksiyonu/Osmanlı Bankası Arşivi)

EK 36 MÜHENDİSHANE

F.2 Fotoğrafın solunda Mühendishane'nin 1307/1888-1890 yılında yenilenmesinden önceki durumu, en arkada 1302/1884-1885 tarihli Hendesehane ve iki yapının arasında günümüzde mevcut olmayan yapılar (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

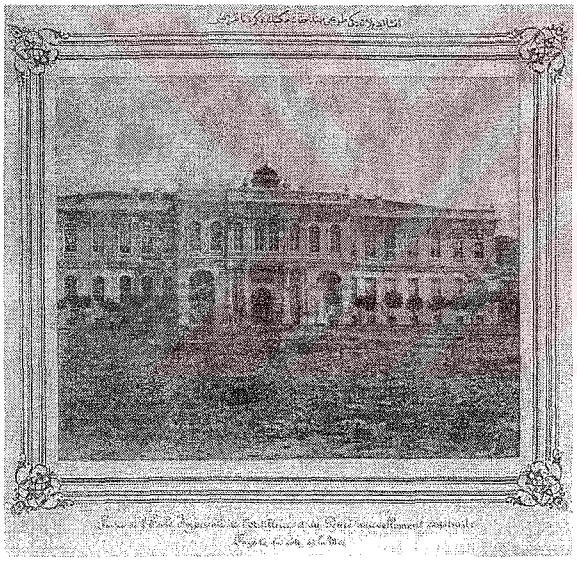

F.3 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun güney cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81095)

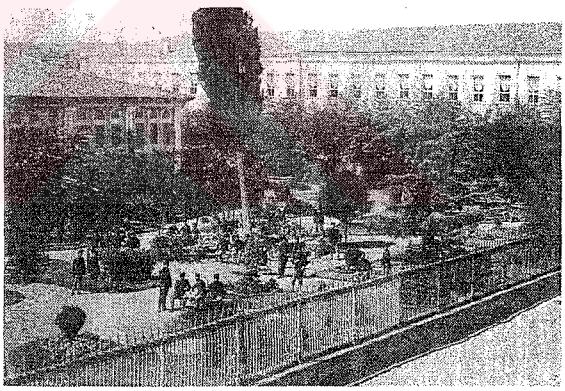

F.4 1888-1890 yılındaki yenilemeden sonra okulun doğu cephesi ve solda kışla yapısı (Tuğlacı, 1993: 277)

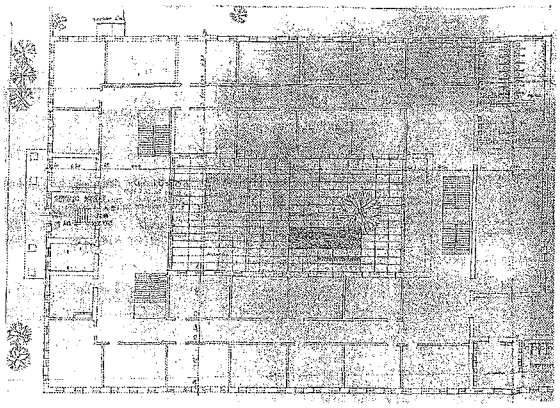

Ç.1 Okulun zemin kat planı (tarihsiz/Kurul Arşivi)

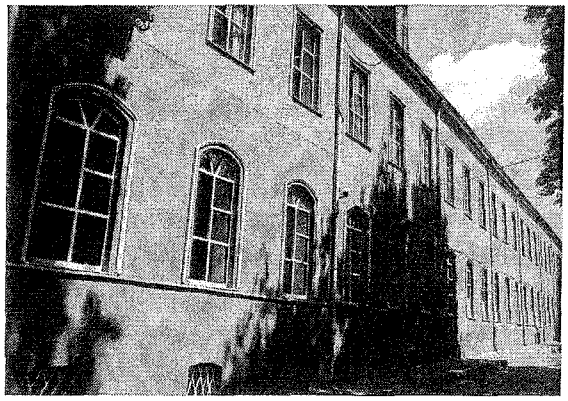

F.5 Okulun doğu cephesi (2001)

EK 36 MÜHENDİSHANE

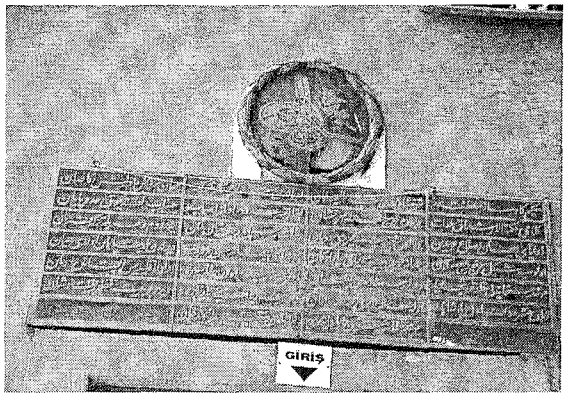

F.6 Kuzey cephesindeki 1264/1847-1848 tarihli kitabe ve Abdülmecid'in tuğrası (2001)

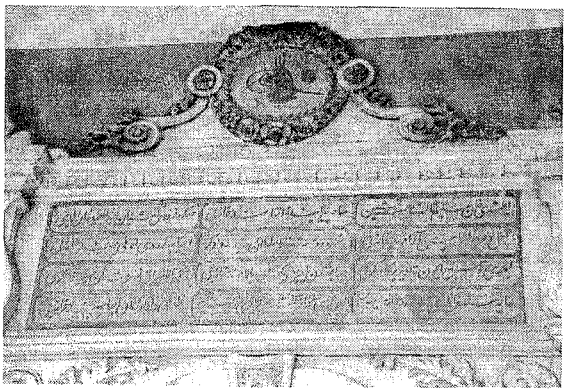

F.7 Güney cephesinde giriş kapısının üzerindeki 1307/1889-1890 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid'in tuğrası (2001)

F.8 Okulun güney cephesindeki giriş bölümü (2004)

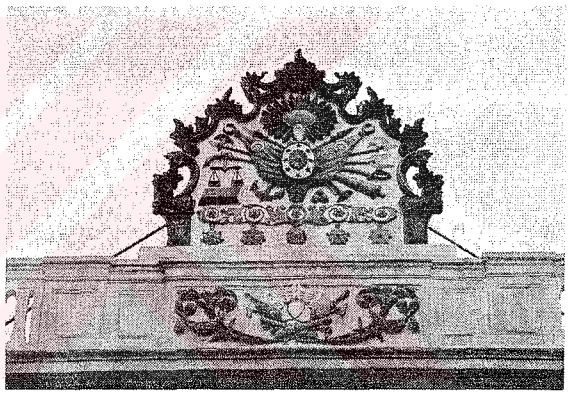

F.9 Okulun restore edilen arması (2004)

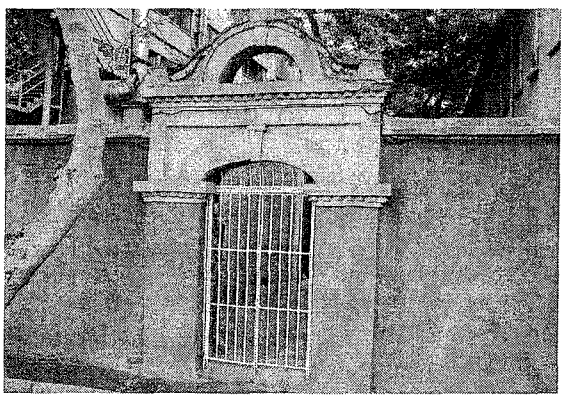

F.10 Okulun güneybatı yönündeki bahçe kapısı (2004)

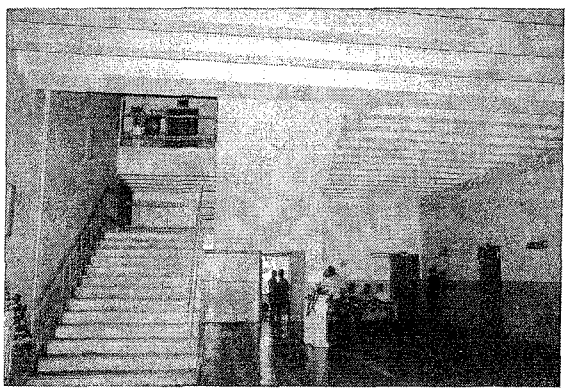

F.11 Okulun 1961 yılında betonarmeye çevrilen kat döşemeleri ve merdiveni (2001)

EK 37 TOPTAŞI ASKERİ RÜŞTİYESİ

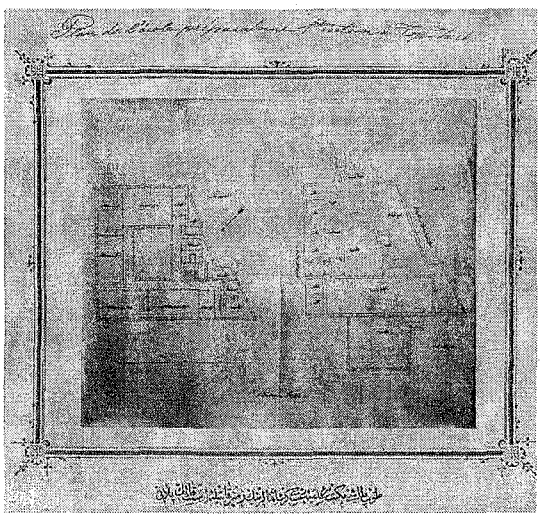

F.1 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan okulun kat planları (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81087)

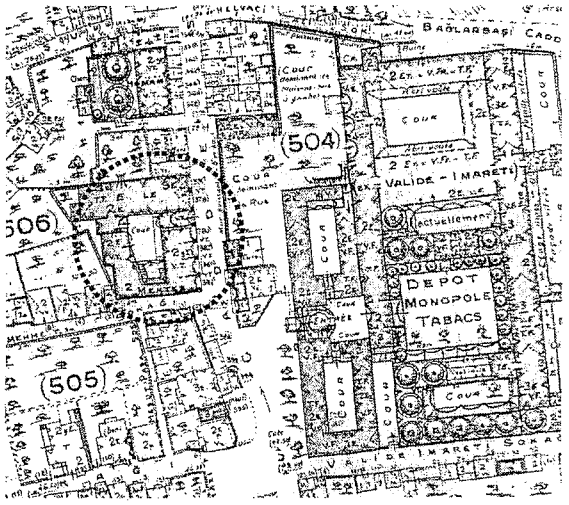

H.1 1931 tarihli J. Pervititch Haritası'nda Toptaşı (Valide-i Atik) Külliyesi ve okul yapısı (tarihsiz yayın: 255)

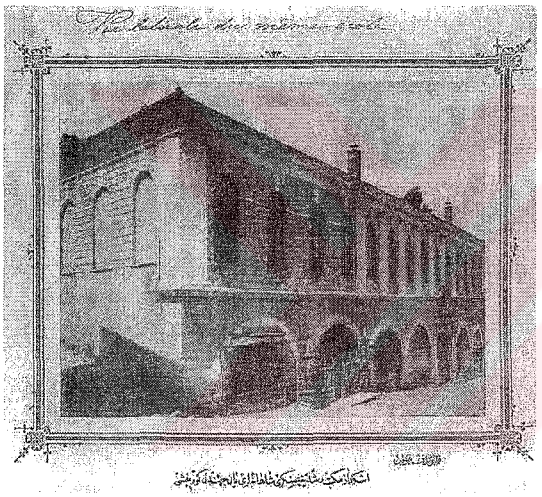

F.2 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun doğu ve güney cepheleri (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81088)

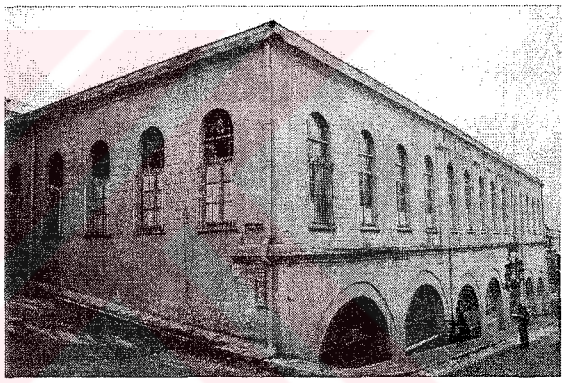

F.3 Okulun doğu ve güney cepheleri (2001)

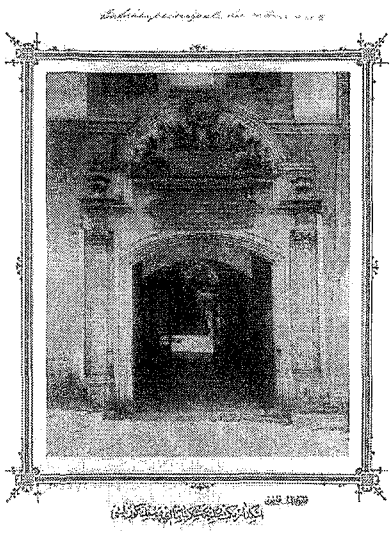

F.4 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun giriş kapısı (L.C. Arşivi/F.no: 81089)

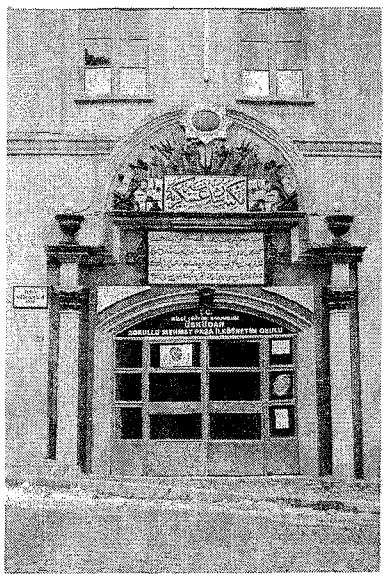

F.5 Okulun doğu cephesindeki giriş kapısı ve 1292/1875-1876 tarihli kitabesi (2001)

EK 37 TOPTAŞI ASKERİ RÜŞTİYESİ

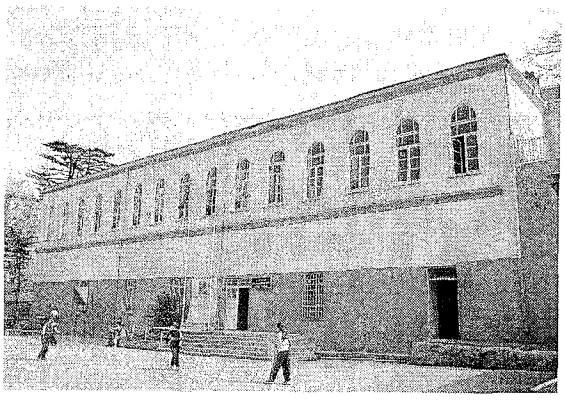

F.6 Okulun kuzey cephesi (2004)

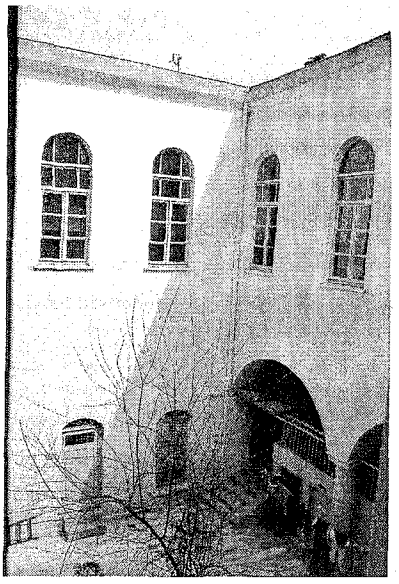

F.7 Tabhanenin küçültülen iç avlusundan okulun üst katının görünüşü (2004)

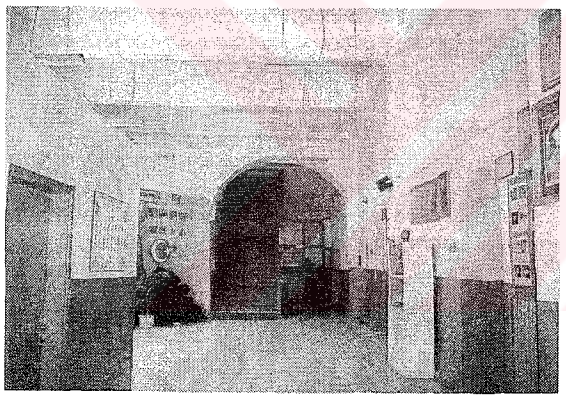

F.8 Tabhanenin iç avlusunun kapatılıp okulun giriş koridoru olarak düzenlenen bölümü (2004)

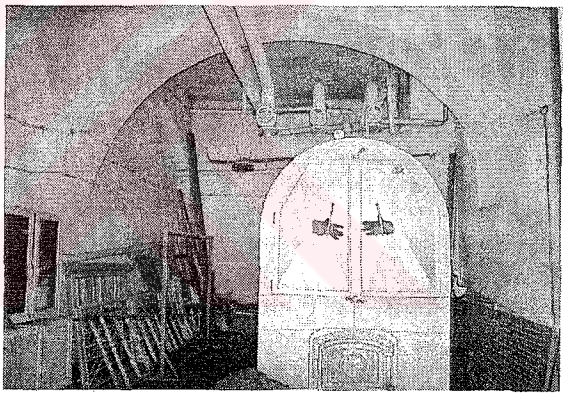

F.9 Okulun zemin katında ısıtma merkezi yapılan mekânın görünüşü (2004)

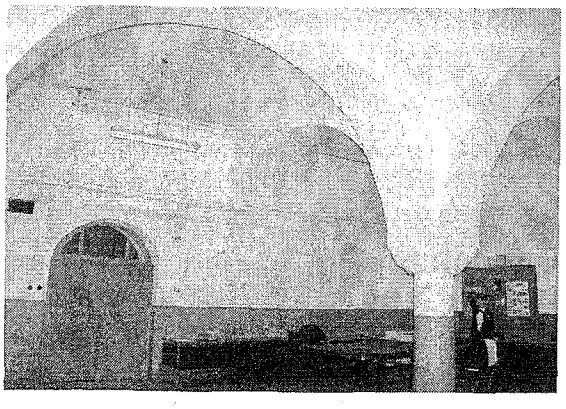

F.10 Okulun zemin katında, tabhaneye ait tonoz ve kubbe örtüsü betonarmeye çevrilmiş bir mekân (2004)

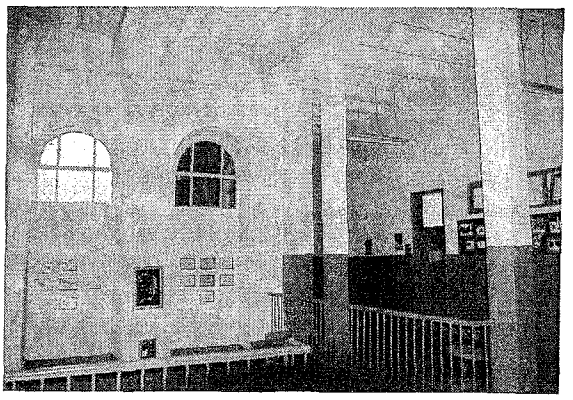

F.11 Okulun merdiven mahallinde kapatılmış pencereler ve betonarme döşemenin görünüşü (2004)

EK 38 SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞTİYESİ

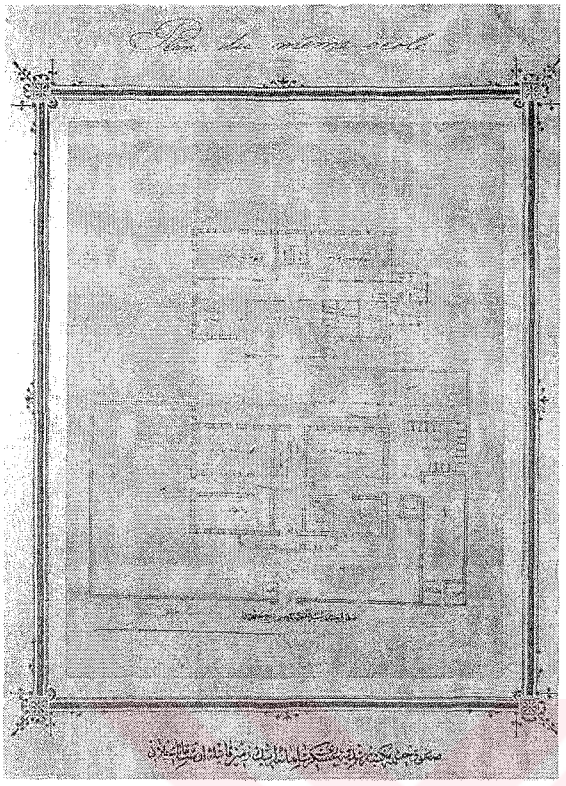

F.1 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan okulun kat planları
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80894)

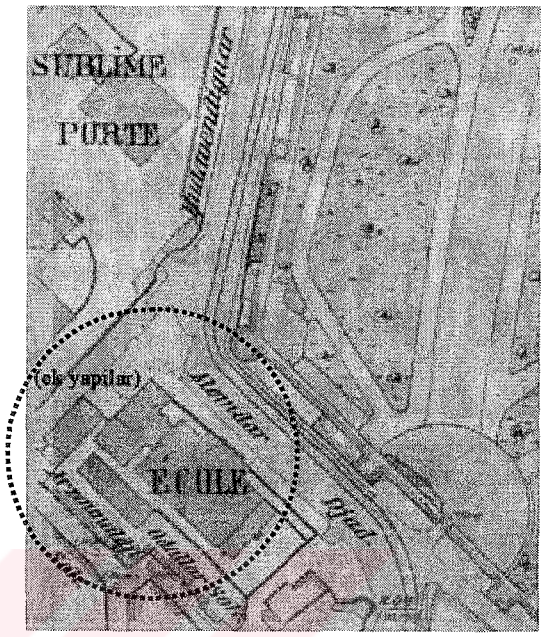

H.1 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda okul yapısı ve ek yapılar
(İ.B.K.H.A./H.no: 2712)

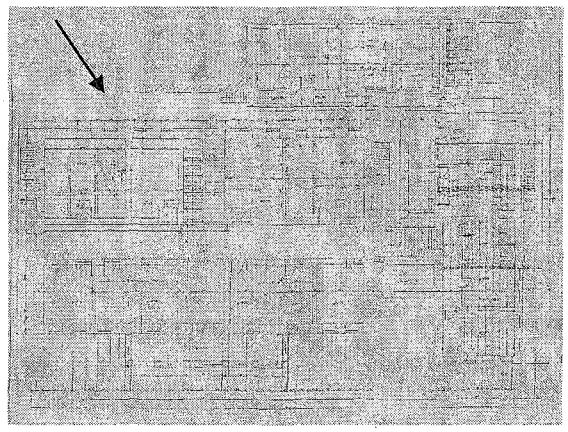

Ç.1 Günümüzde okul yapısı ve ek yapıların zemin kat planı (2000/Boral Mühendislik)

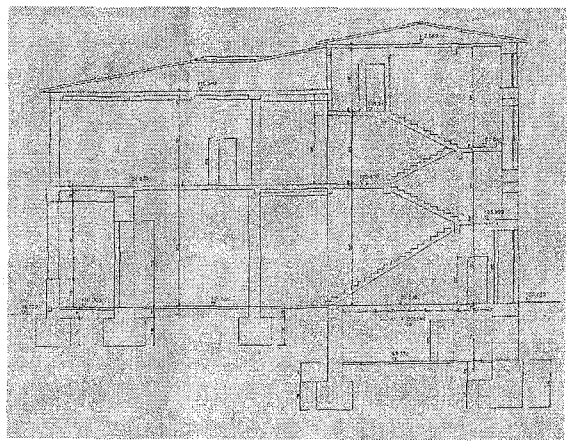

Ç.2 Okulun muhdes çatı katını gösteren kesit
(2000/Boral Mühendislik)

EK 38 SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞTİYESİ

F.2 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun kuzeydoğu cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80879)

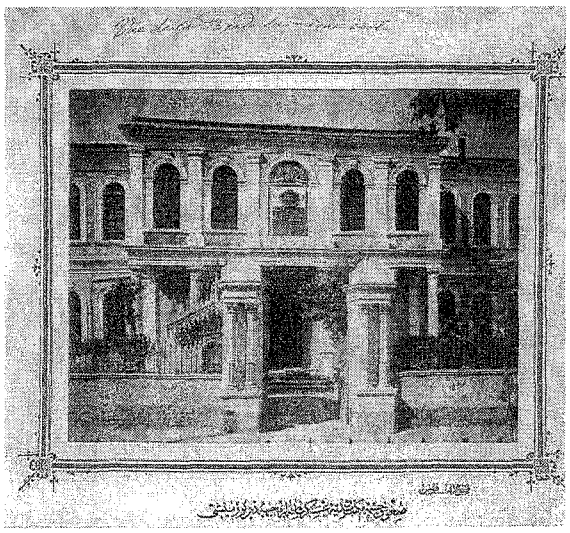

F.3 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun girişi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80892)

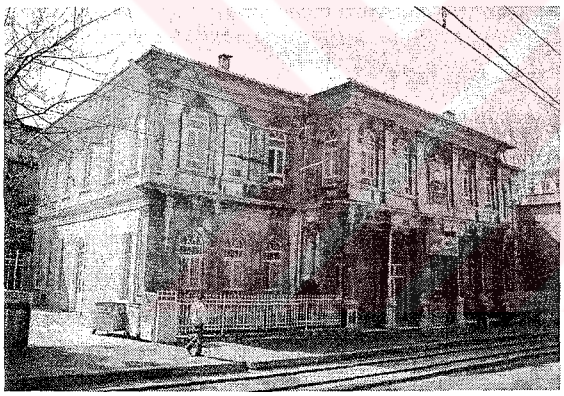

F.4 Okulun kuzeydoğu cephesi (2004)

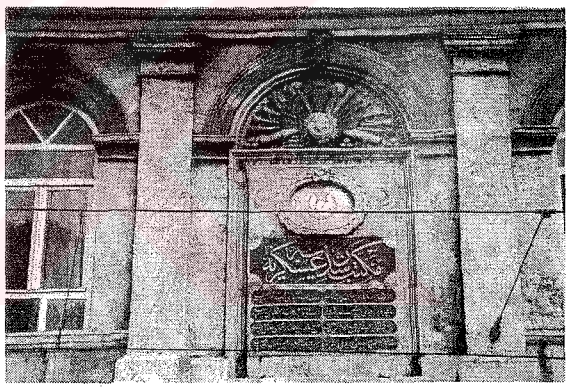

F.5 Okulun 1302/1884-1885 tarihli kitabesi ve tuğra madalyonu (2001)

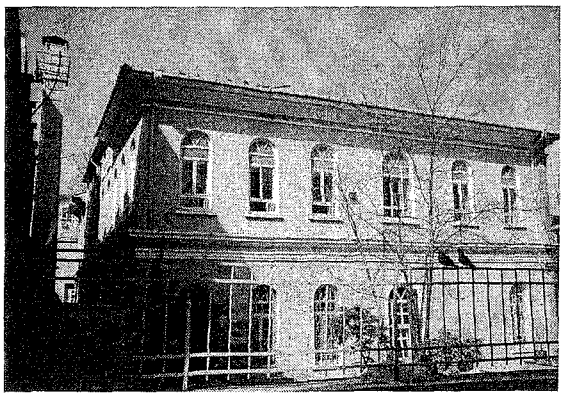

F.6 Okulun güneydoğu cephesi (2004)

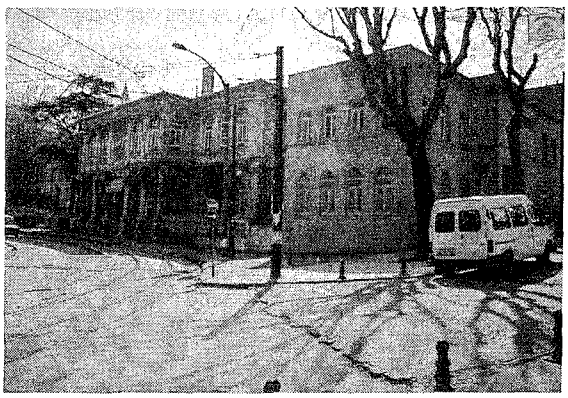

F.7 Okul yapısı ve ek yapının kuzeydoğu cepheleri (2004)

EK 38 SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞTİYESİ

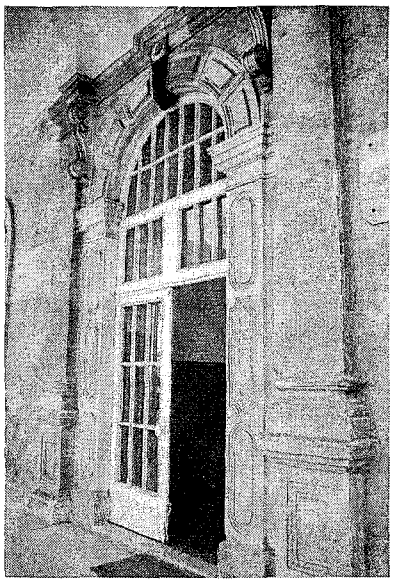

F.8 Okulun kuzeydoğu cephesindeki giriş kapısı (2004)

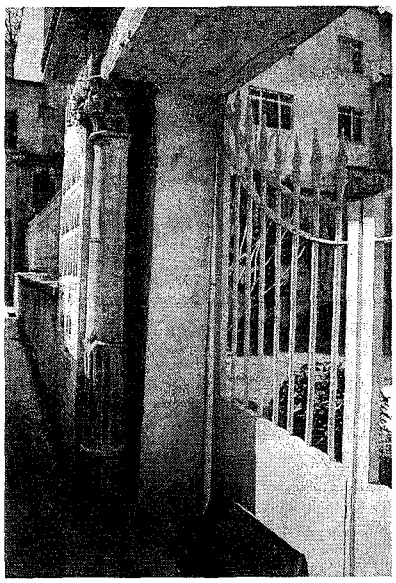

F.9 Okulun güneydoğusundaki bahçe kapısı (2004)

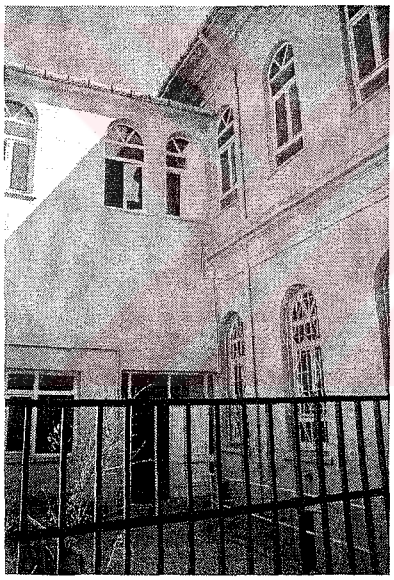

F.10 Okul yapısı ve ek yapı arasındaki muhdes bağlantı bölümü (2004)

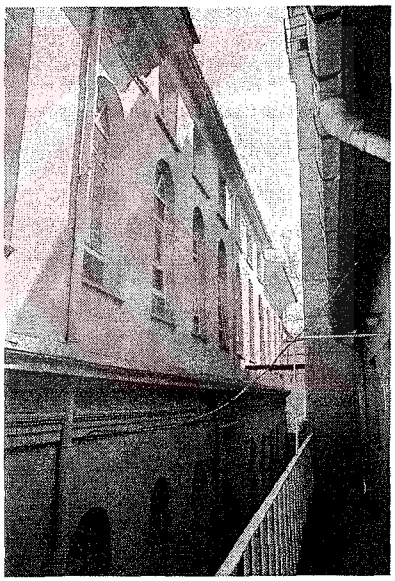

F.11 Okul yapısının güneybatı cephesi ve muhdes çatı katı pencereleri (2004)

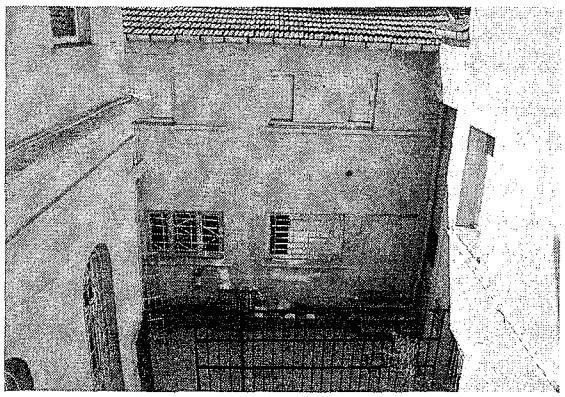

F.12 Okul yapısı ve güneybatısındaki ek yapı (2004)

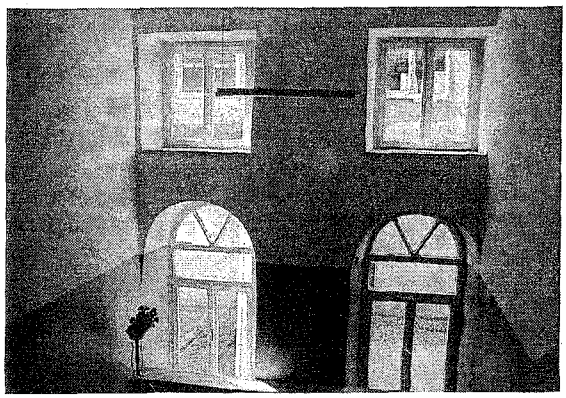

F.13 Okul yapısının merdiven mahallinde muhdes çatı katının pencereleri (2004)

EK 38 SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞTİYESİ

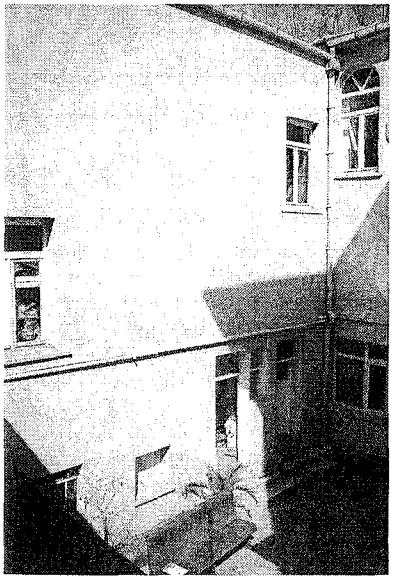

F.14 Okulun kuzeybatısındaki ek yapı (2004)

F.15 Okul yapısının betonarme olarak yenilenen merdiveni ve arka bahçeye çıkış kapısı (2004)

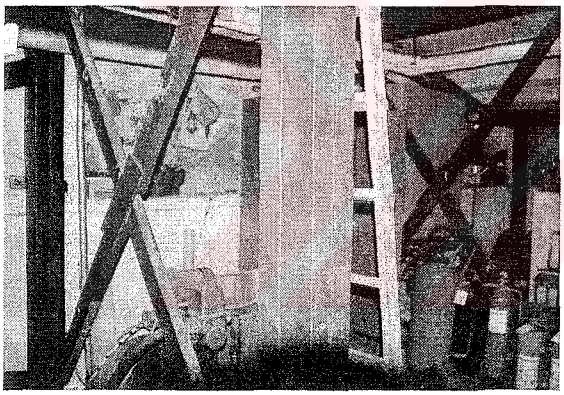

F.16 Okul yapısının bodrum katında volta döşemeler ve çelik taşıyıcılı güçlendirme (2004)

F.17 Okul yapısının zemin kat koridorundan bir görünüş (2004)

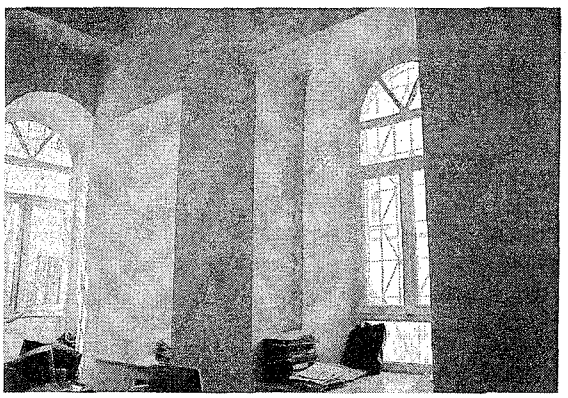

F.18 Okul yapısı zemin katında alçıpan kaplı güçlendirme yapılmış duvarlar (2004)

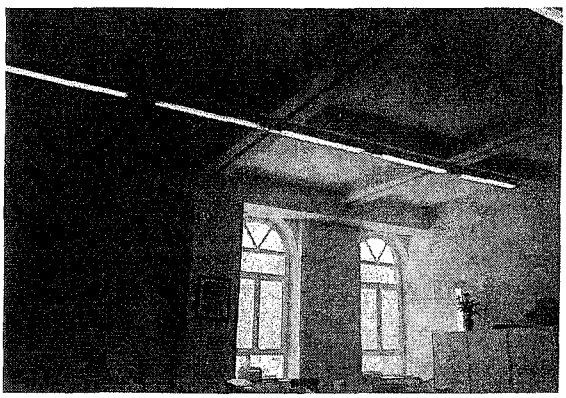

F.19 Okul yapısının üst katında betonarme olarak yenilenen tavanlar (2004)

EK 39 KOCAMUSTAFAPAŞA ASKERİ RÜŞTİYESİ

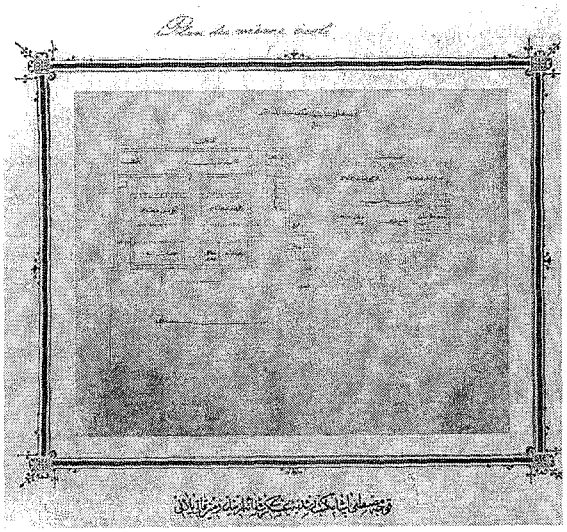

F.1 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan okulun kat planları
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80886)

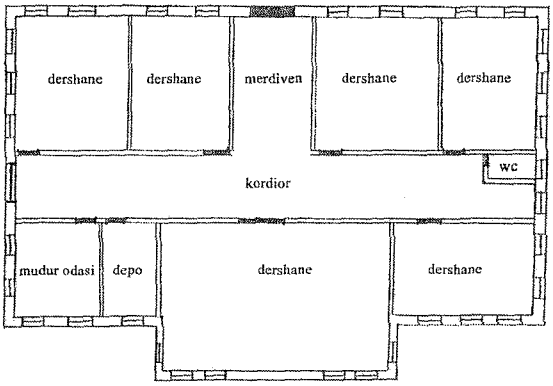

Ç.1 Günümüzde okulun üst kat planı
(Okul İdaresi Arşivi)

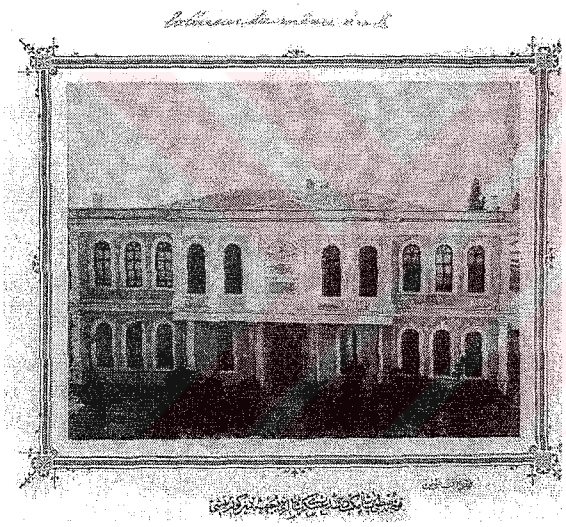

F.2 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun kuzeydoğu cephesi
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80884)

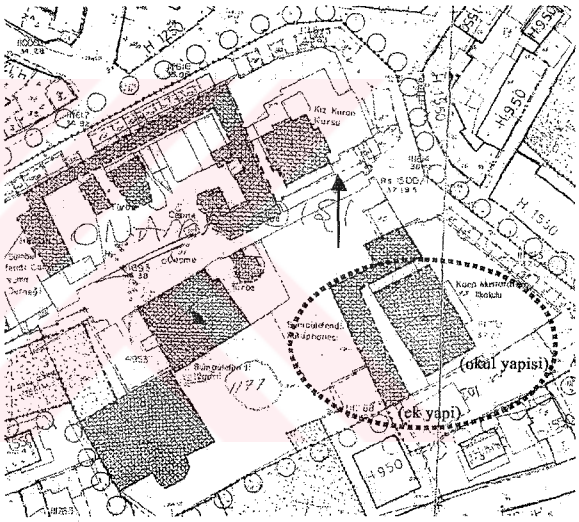

H.1 Sümbül Efendi Külliyesi, okul yapısı ve özgün ek yapı (I. Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.3 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun kuzeydoğu cephesi
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80893)

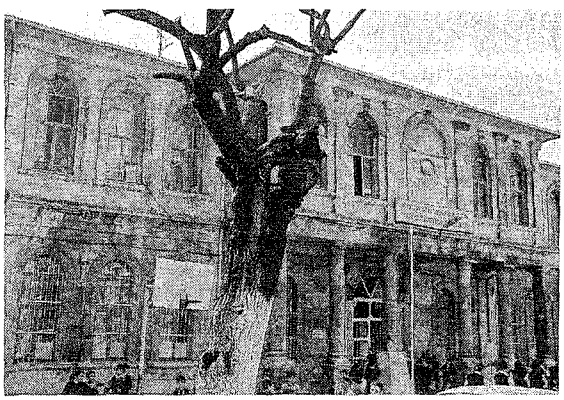

F.4 Okulun kuzeydoğu cephesi (2004)

EK 39 KOCAMUSTAFAPAŞA ASKERİ RÜŞTİYESİ

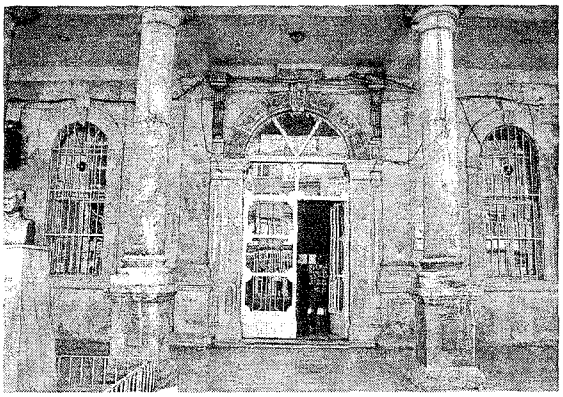

F.5 Okulun kuzeydoğu cephesindeki giriş kapısı (2004)

F.6 Okulun yazı ve şekilleri kazınmış olan Osmanlı arması, tuğra ve kitabesi (2004)

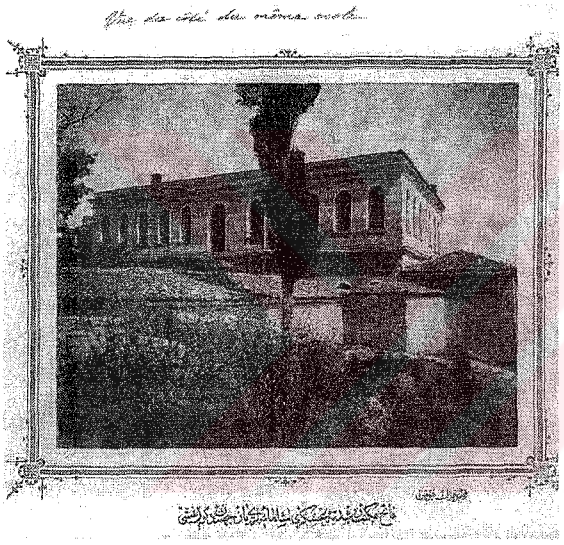

F.7 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta okulun kuzeybatı cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81084)

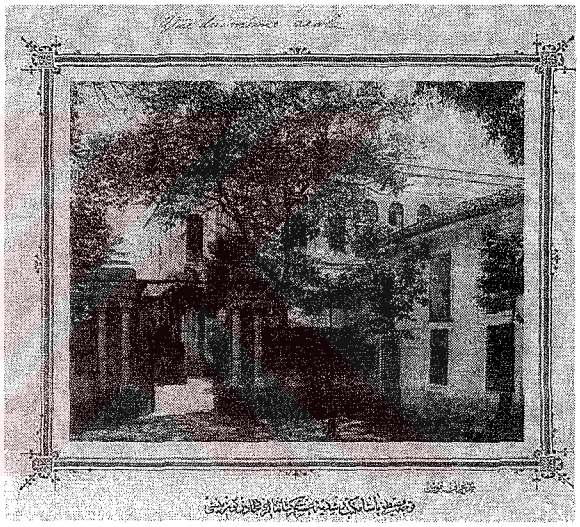

F.8 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun kuzeybatısındaki bahçe kapısı (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 80883)

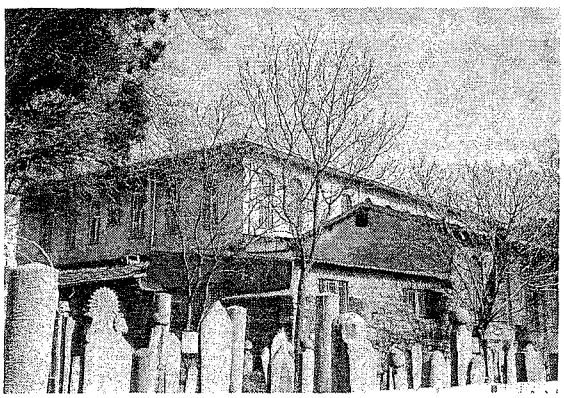

F.9 Sümbül Efendi Külliyesi'nden okul yapısı ve özgün ek yapının görünüşü (2004)

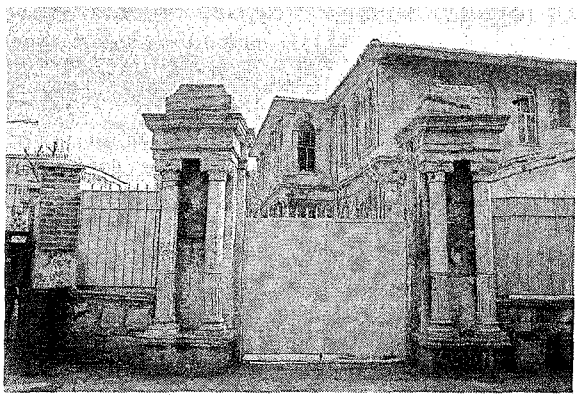

F.10 Okulun kuzeybatısındaki bahçe kapısı (2004)

EK 39 KOCAMUSTAFAPAŞA ASKERİ RÜŞTİYESİ

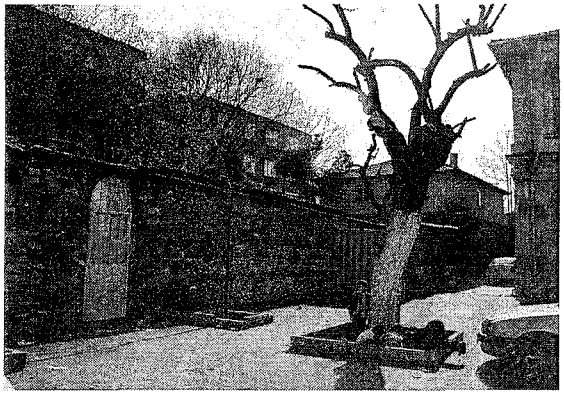

F.11 Okulun güneydoğusundaki tescilli kâgir duvar (2004)

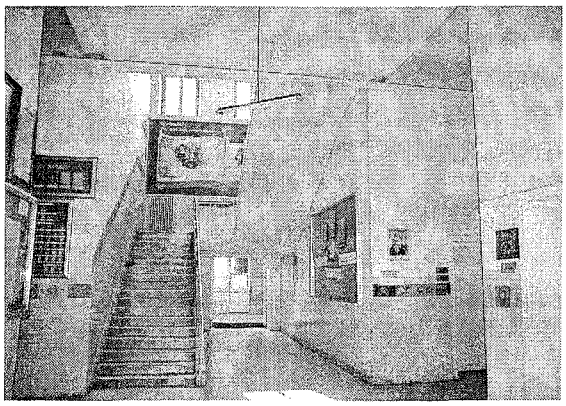

F.12 Okul yapısının içindeki betonarme merdiven ve kat döşemesi (2004)

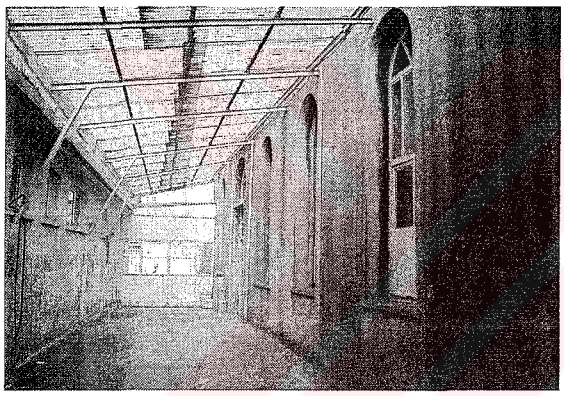

F.13 Okulun kuzeybatısındaki muhdes tuvalet binası ve okul yapısı arasındaki muhdes çatı (2004)

F.14 Okulun güneybatısındaki özgün ek yapının kuzeydoğu cephesi (2004)

EK 40 FATİH ASKERİ RÜŞTİYESİ

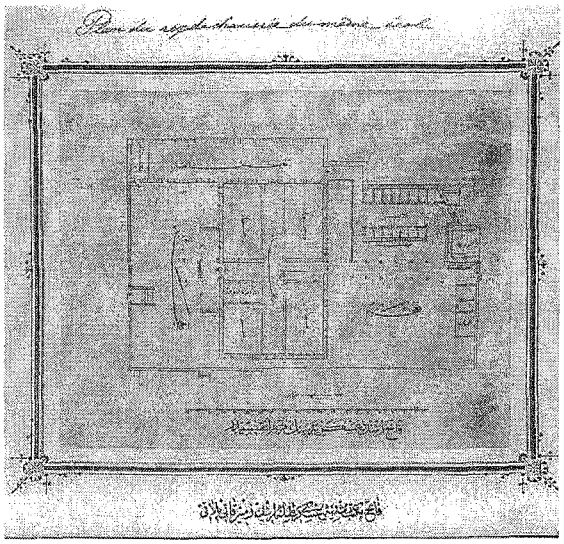

F.1 1890-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta okul yapısı ve özgün ek yapıların zemin kat planı
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81083)

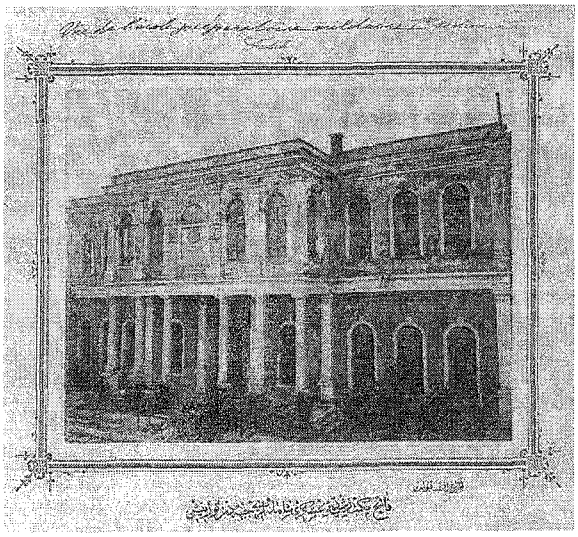

F.2 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta okulun güney cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81085)

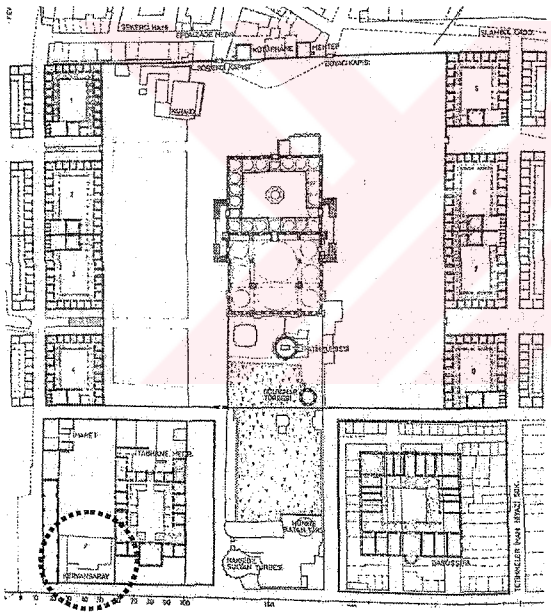

H.1 Fatih Külliyesi ve okul yapısı
(Anonim, 1991: 40)

F.3 Okulun güney cephesi (2004)

F.4 Okulun güney cephesindeki giriş kapısı
(2004)

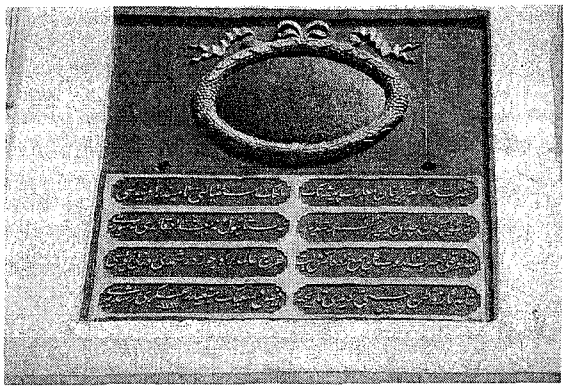

F.5 Okulun güney cephesindeki 1292/1875-1876 tarihli kitabe ve Abdülaziz'in tuğra madalyonu
(2004)

EK 40 FATİH ASKERİ RÜŞTİYESİ

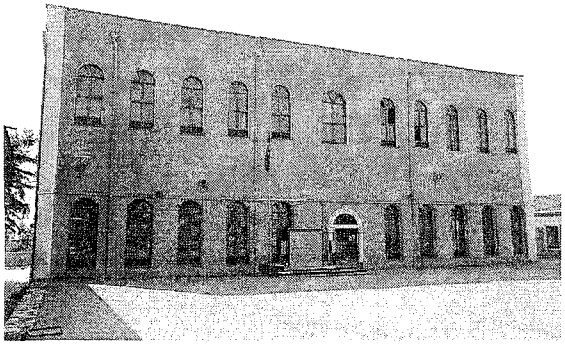

F.6 Okulun kuzey cephesi (2004)

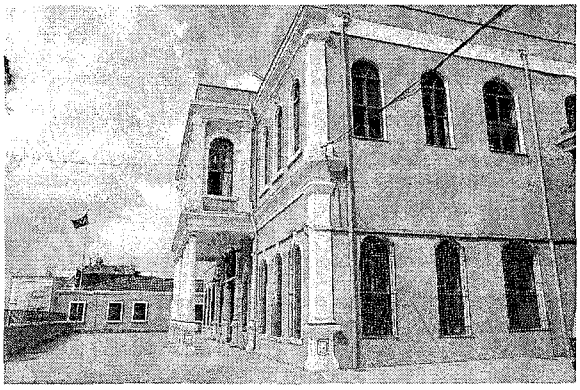

F.7 Okulun doğu ve güney cepheleri (2004)

F.8 Okulun zemin katındaki muhdes merdiven mahalli (2004)

F.9. Okulun üst katında, çıkma yapan bölümündeki iç mekânda sıva dökülmeleri (2004)

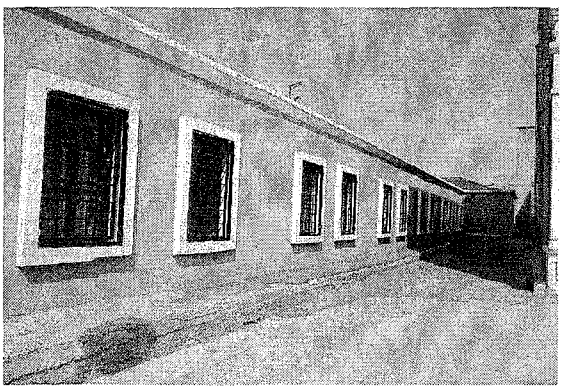

F.10 Okulun batısındaki Fatih Camisi Külliyesi'ne ait yapının üst katı (2004)

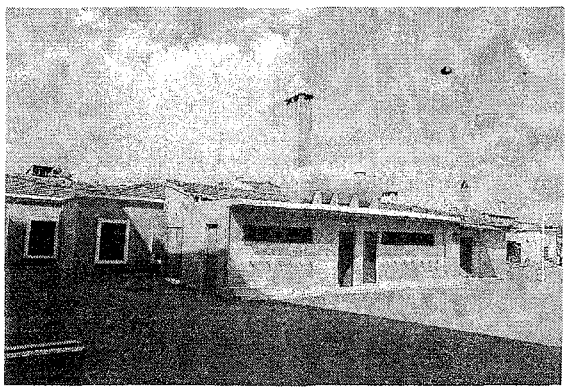

F.11 Okulun kuzeyindeki alanda yapılan yeni tuvaletler (2004)

EK 41 HENDESEHANE

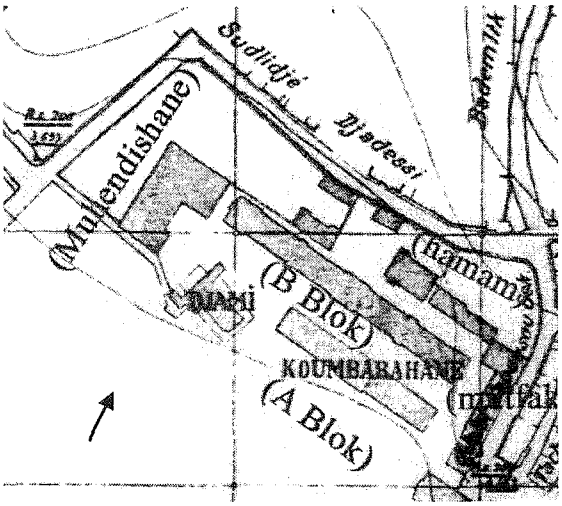

H.1 20. yüzyıl başına ait bir haritada, yıkılan Humbaracı ve Lağımcı Kışlası'nın yerine yapılan yapıların arkasındaki Hendesehane çizilmemiştir. (A.A.E.F.A.)

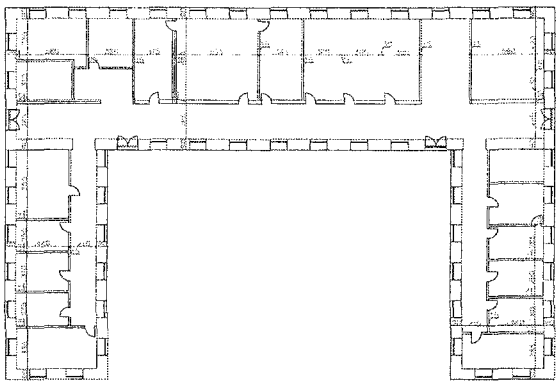

Ç.1 Hendesehane'nin (C Blok) zemin kat planı (tarihsiz/Beyoğlu Savcılığı Teknik Büro Arşivi)

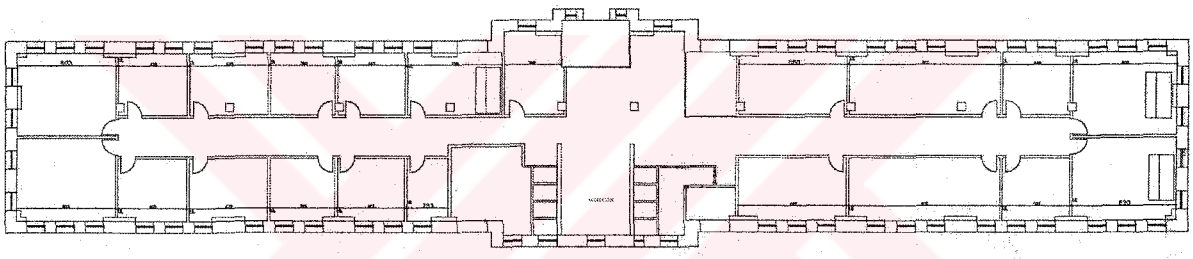

Ç.2 2. Okul yapısının (A Blok) zemin kat planı (tarihsiz/Beyoğlu Savcılığı Teknik Büro Arşivi)

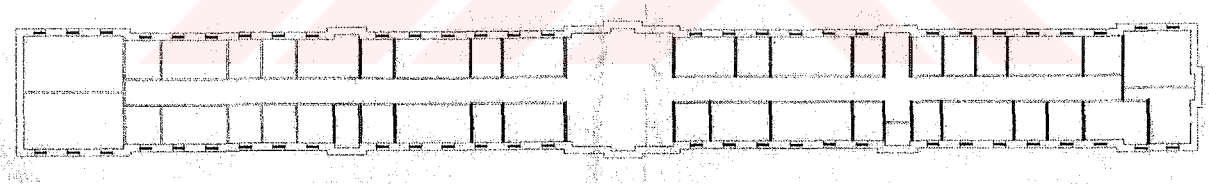

Ç.3 3. Okul yapısının (B Blok) zemin kat planı (tarihsiz/Beyoğlu Savcılığı Teknik Büro Arşivi)

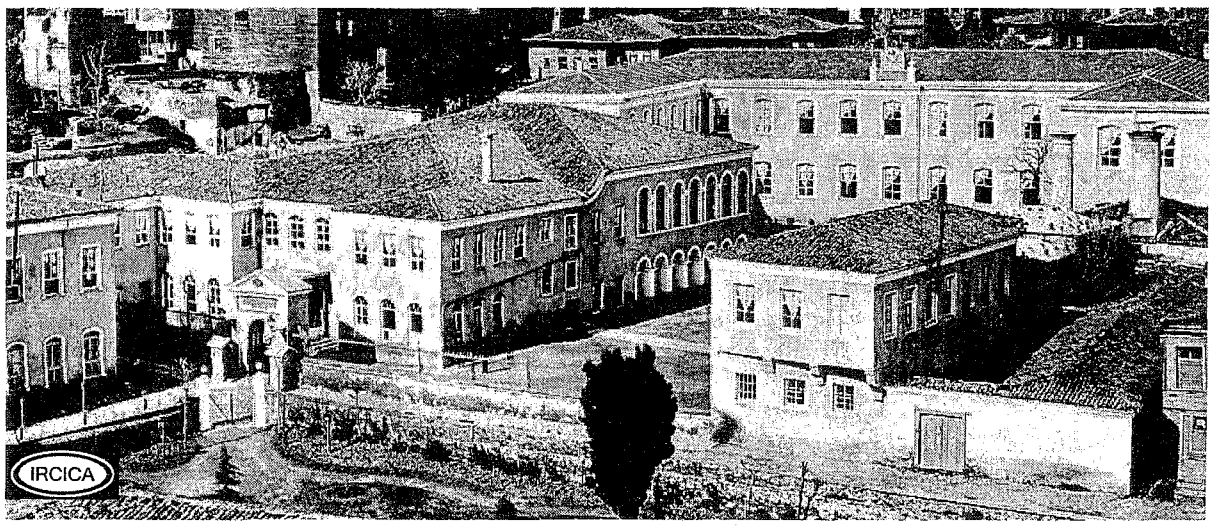

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta en arkada Hendesehane (C Blok), önünde günümüzde mevcut olmayan 2 kâgir yapı ve arada sağ tarafta hamam (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

EK 41 HENDESEHANE

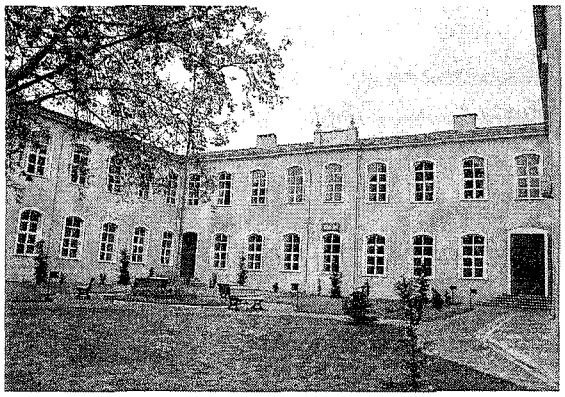

F.2 Hendesehane'nin (C Blok) güney cephesi (2004)

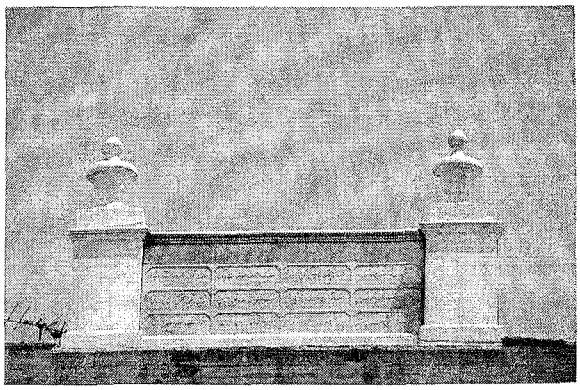

F.3 Hendesehane'nin 1302/1884-1885 tarihli kitabesi (2001)

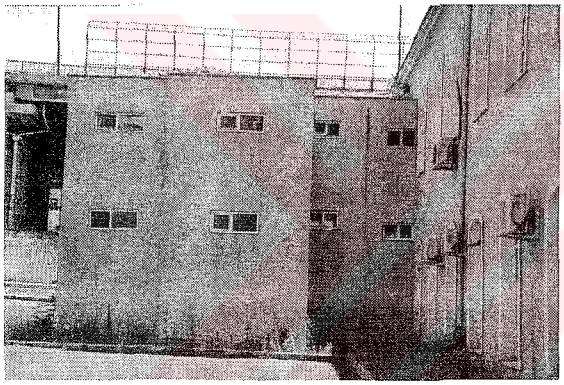

F.4 Hendesehane'nin kuzey cephesine bitişik muhdes betonarme tuvalet binası (2001)

F.5 Hendesehane'nin batısındaki muhdes bina (2001)

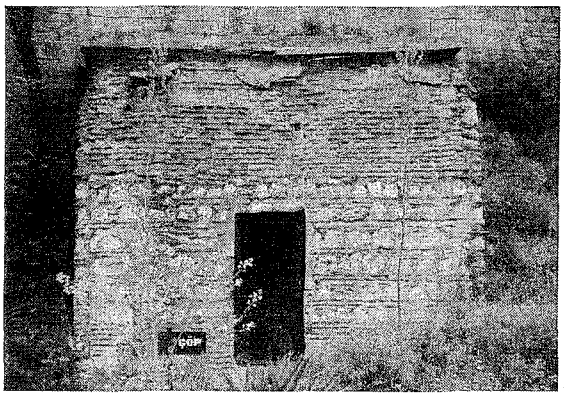

F.6 Hendesehane'nin kuzeydoğusundaki kâgir yapı kalıntısı (2004)

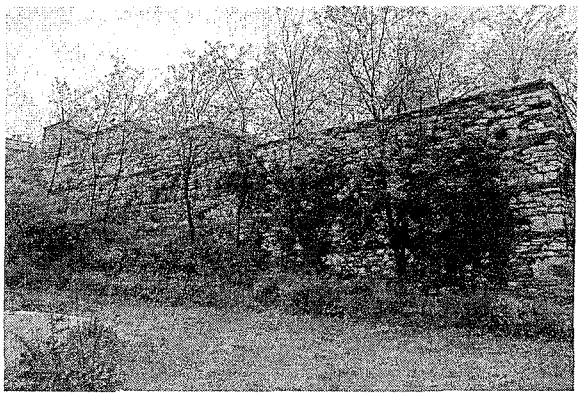

F.7 Hendesehane'nin kuzey yönündeki kâgir bahçe duvarı (2004)

EK 41 HENDESEHANE

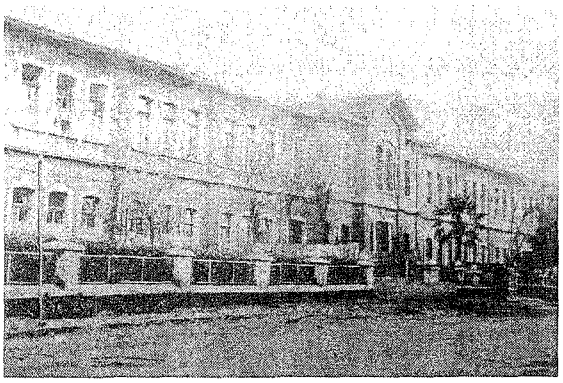

F.8 2. Tarihsiz bir fotoğrafta 1. okul yapısının (A Blok) güney cephesi (Anonim, 2000: 240)

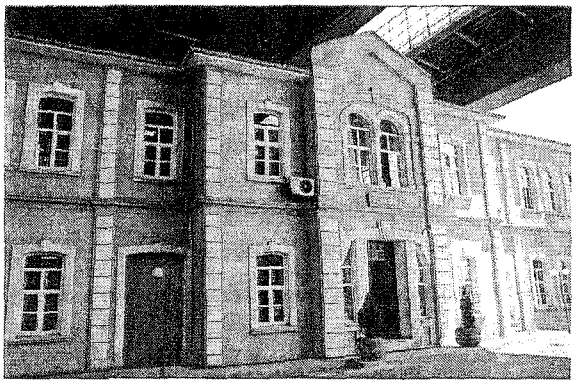

F.9 2. Okul yapısının (A Blok) güney cephesindeki giriş bölümü (2001)

F.10 2. Okul yapısının (A Blok) doğu cephesi (2001)

F.11 3. Okul yapısının (B Blok) güney cephesi (2001)

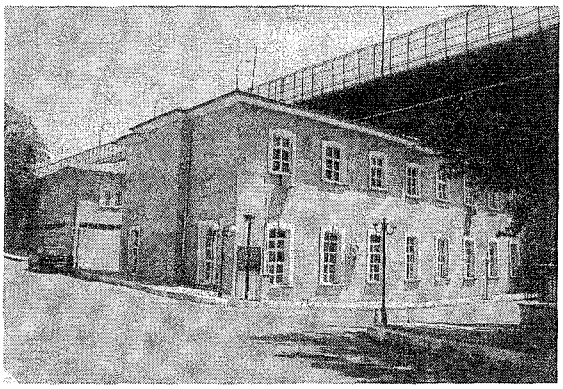

F.12 3. Okul yapısının (B Blok) batı ve güney cepheleri (2001)

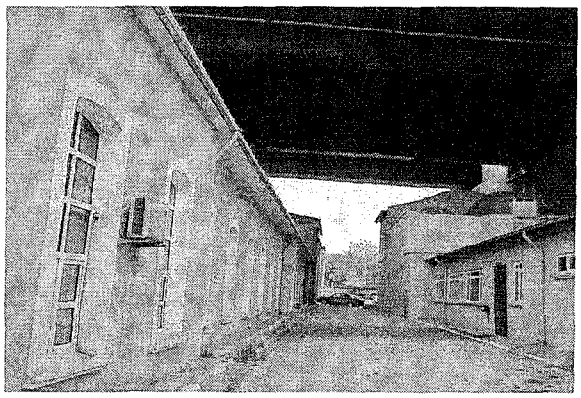

F.13 3. Okul yapısının (B Blok) kuzey cephesi ve hamam yapısı (2004)

EK 41 HENDESEHANE

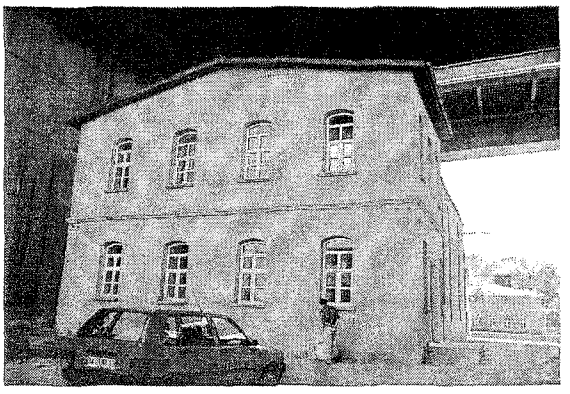

F.14 Hamamın batı cephesi (2001)

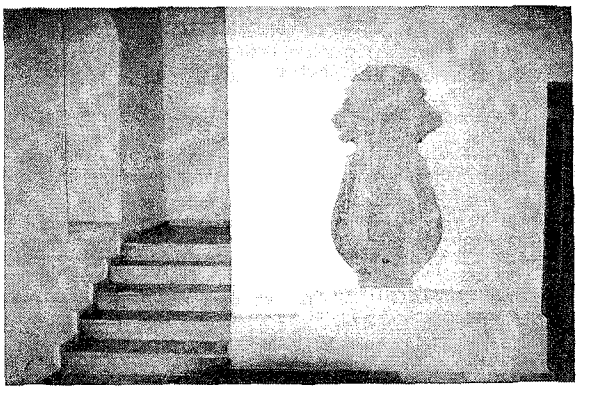

F.15 Hamamın soyunmalık bölümünün duvarındaki çeşme (2001)

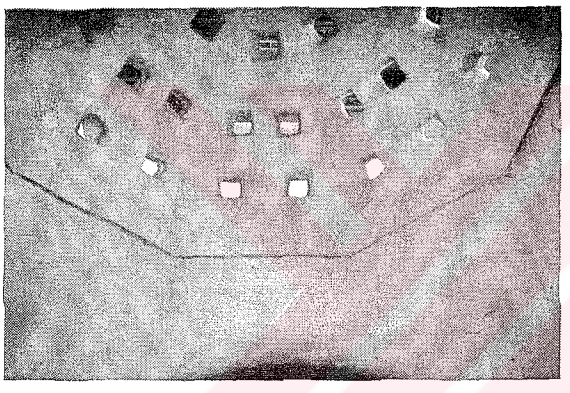

F.16 Hamamın sıcaklık kubbesi (2001)

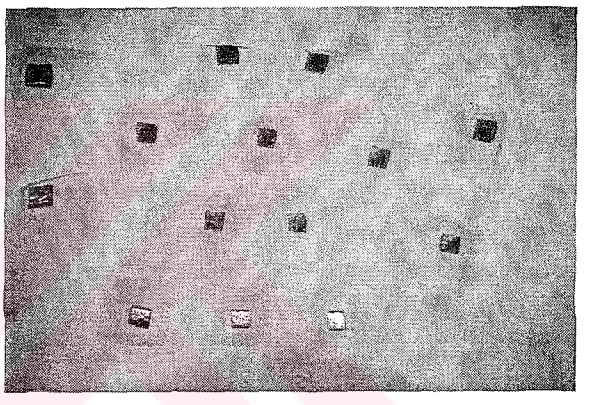

F.17 Hamamın ılıklığının cam tuğla ile kapatılmış kubbe ışıklıkları (2004)

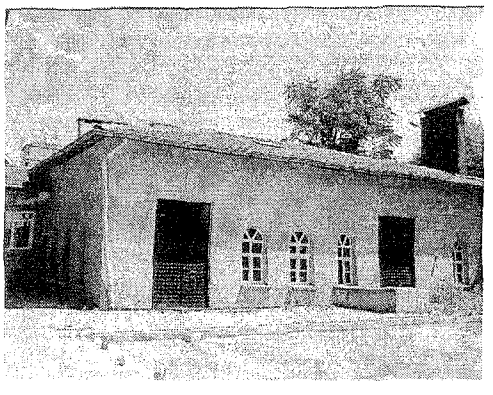

F.18 Mutfağın güney cephesi (2001)

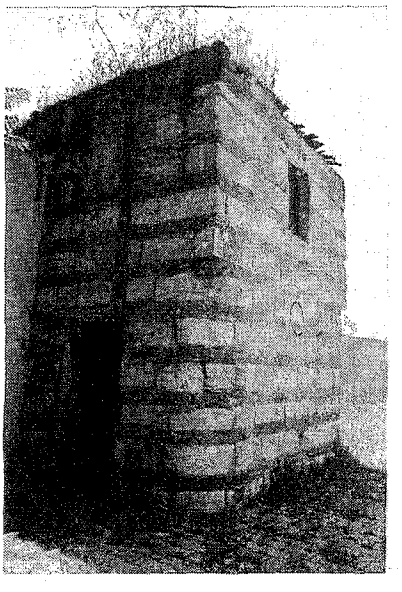

F.19 2. okul yapısının (A Blok) batı yönündeki kâgir yapı (2001)

EK 42 HAYDARPAŞA ASKERİ BAYTAR MEKTEBİ

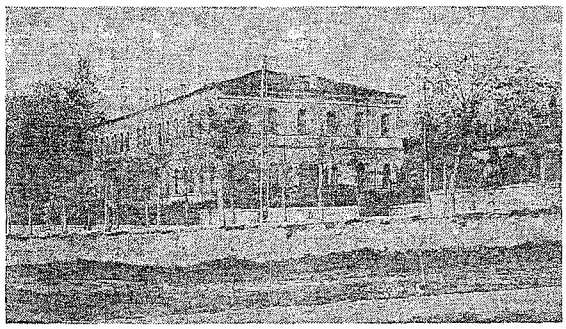

F.1 Okulun batı ve güney cepheleri
(Bekman, 1950: 5)

F.2 Okulun batı cephesi ve giriş kapısı
(Bekman, 1950: 22)

F.3 Okulun batı cephesindeki 1311/1894 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması
(2004)

F.4 Okulun batı cephesi ve giriş kapısı
(2004)

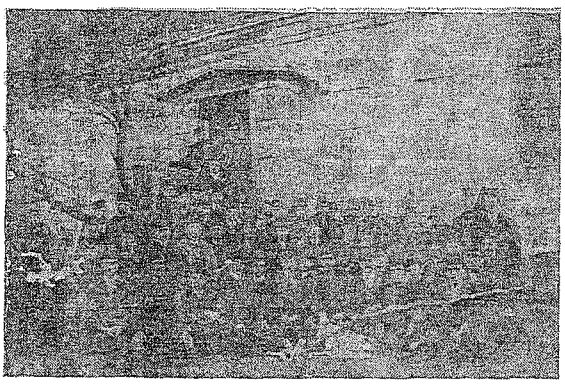

F.5 Okulun doğu cephesi ve giriş kapısı
(Bekman, 1950: 19)

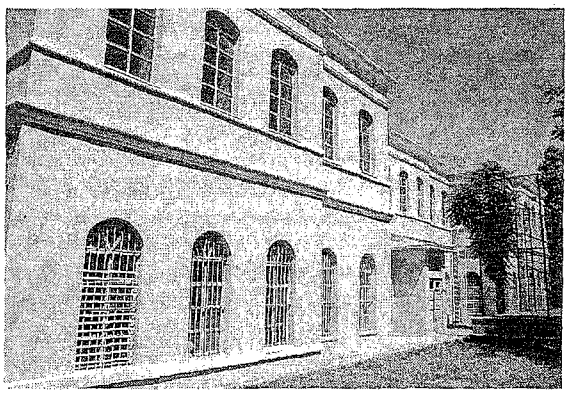

F.6 Okulun doğu cephesi (2004)

EK 42 HAYDARPAŞA ASKERİ BAYTAR MEKTEBİ

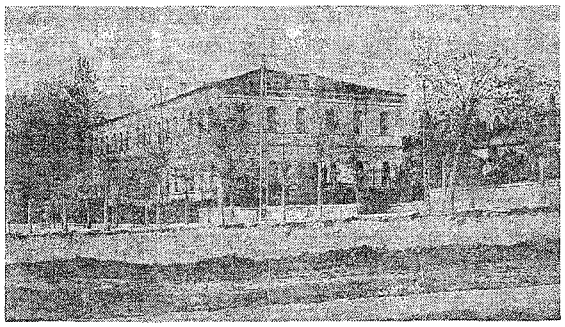

F.1 Okulun batı ve güney cepheleri
(Bekman, 1950: 5)

F.2 Okulun batı cephesi ve giriş kapısı
(Bekman, 1950: 22)

F.3 Okulun batı cephesindeki 1311/1894 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması
(2004)

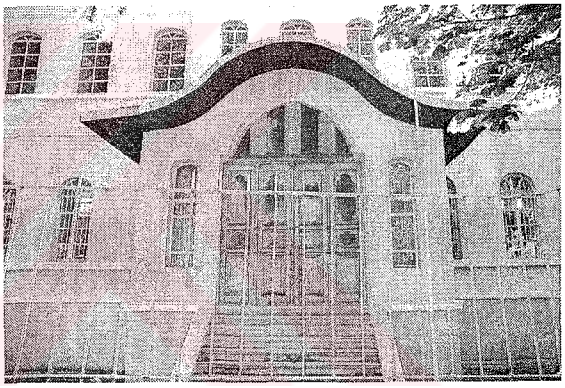

F.4 Okulun batı cephesi ve giriş kapısı
(2004)

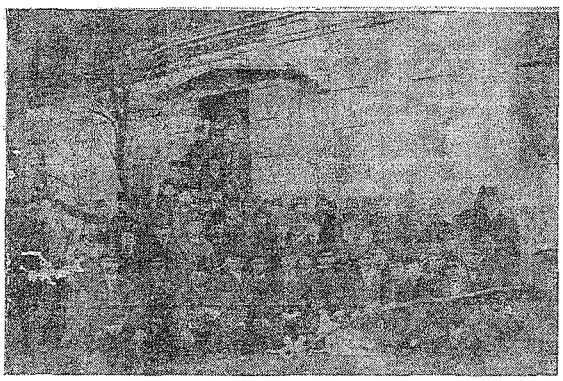

F.5 Okulun doğu cephesi ve giriş kapısı
(Bekman, 1950: 19)

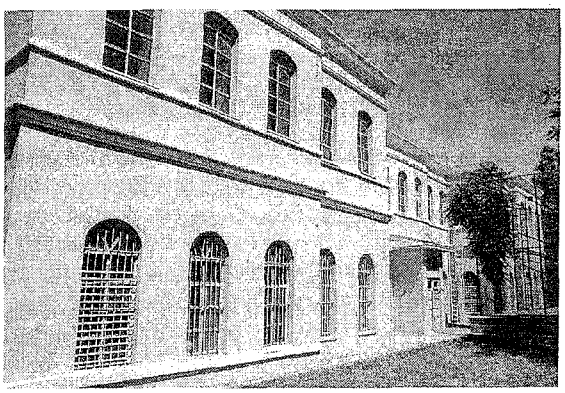

F.6 Okulun doğu cephesi (2004)

EK 42 HAYDARPAŞA ASKERİ BAYTAR MEKTEBİ

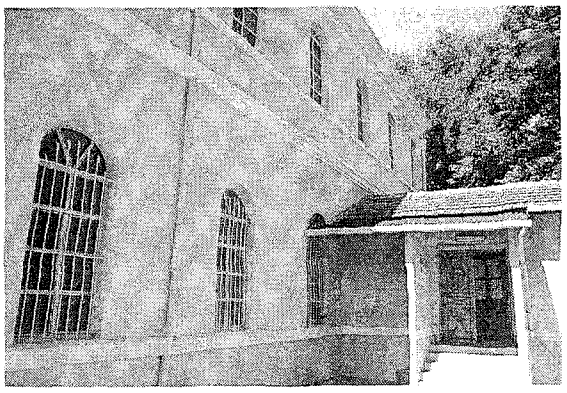

F.7 Okulun kuzey cephesindeki muhdes giriş (2004)

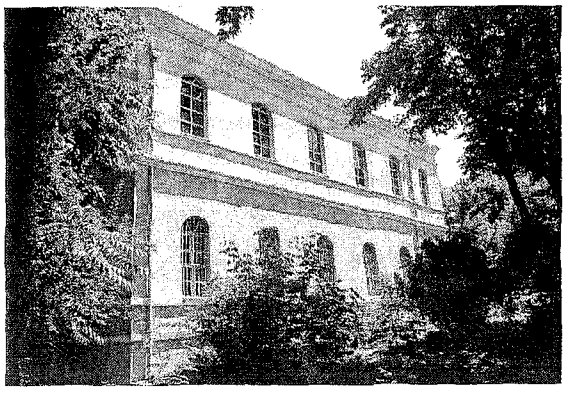

F.8 Okulun güney cephesi (2004)

F.9 Okulun spor salonu olarak düzenlenen iç mekânından bir görünüş (2004)

F.10 Okulun spor salonu olarak düzenlenen iç mekânından bir görünüş (2004)

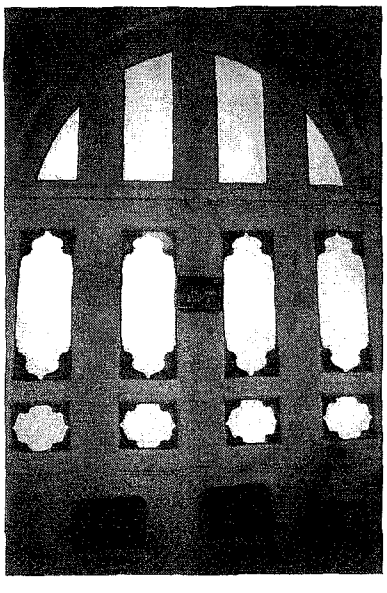

F.11 Okulun batı cephesindeki iptal edilen giriş kapısının içeriden görünüşü (2004)

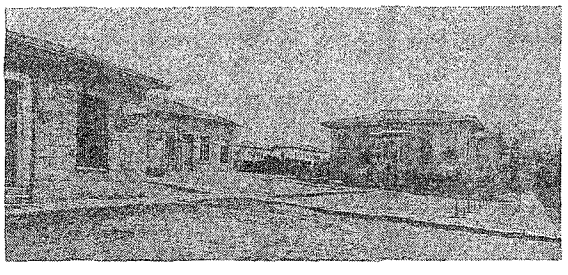

F.12 Okul yapısının arka bahçesindeki servis ve depo yapıları (Bekman, 1950: 90)

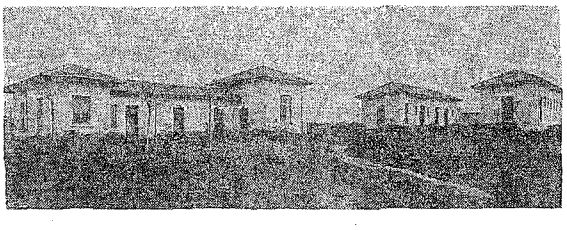

F.13 Okul yapısının arka bahçesindeki günümüzde mevcut olmayan poliklinik ve hasta hayvan yapıları (Bekman, 1950: 128)

EK 43 MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

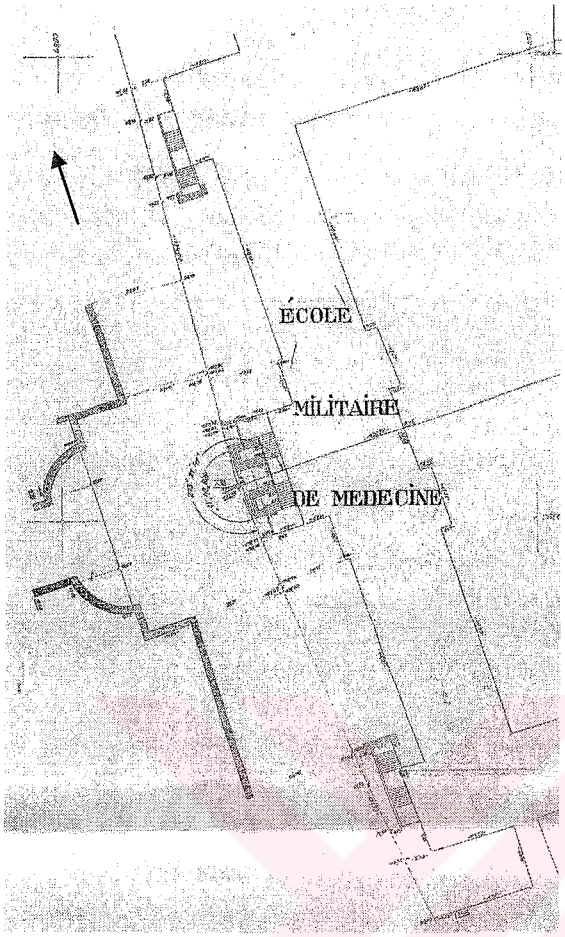

H.1 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda okulun batı kanadı (İ.B.K.H.A./H.no: 2530)

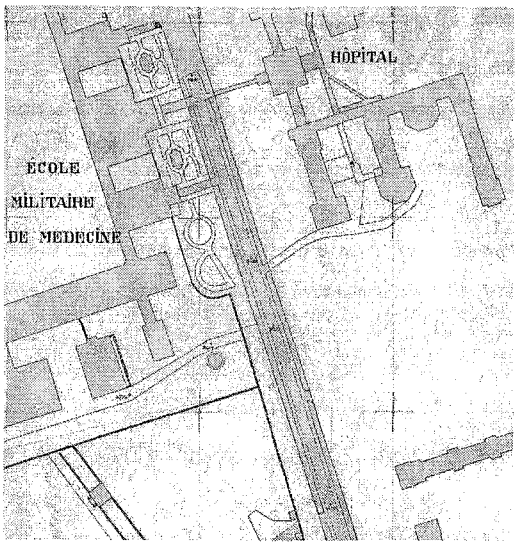

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda okulun batı kanadı (İ.B.K.H.A./H.no: 2336)

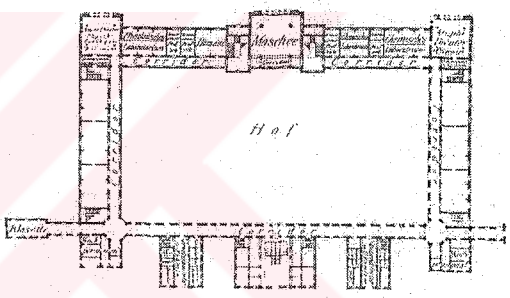

Ç.1 Okulun özgün projesinden kat planı (Yavuz, 1988: 132)

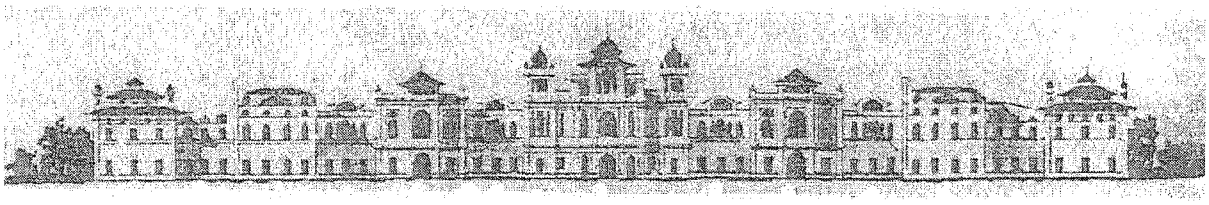

Ç.2 Okulun özgün projesinden doğu cephesi (Yavuz, 1988: 132)

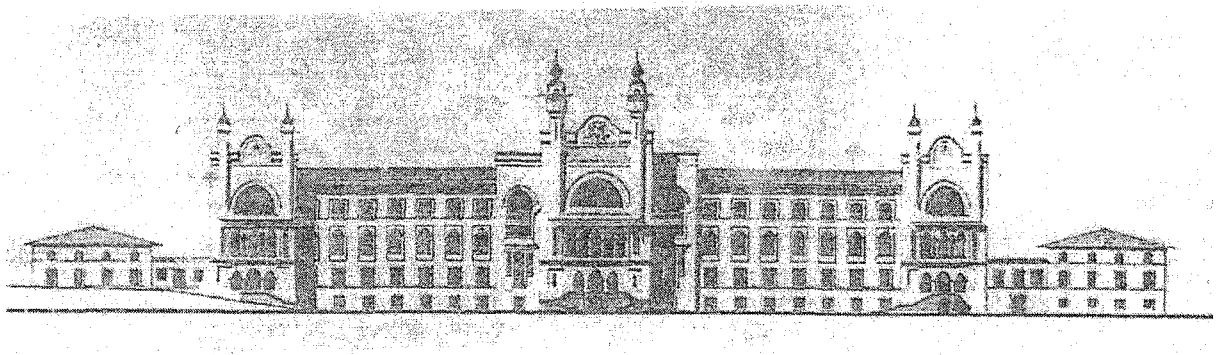

Ç.3 Okulun özgün projesinden batı cephesi (Yavuz, 1988: 133)

EK 43 MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

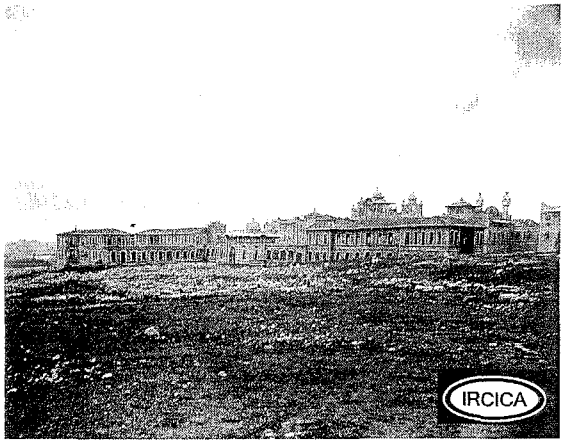

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta okulun doğusundaki klinikler ve arkada okul yapısı (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

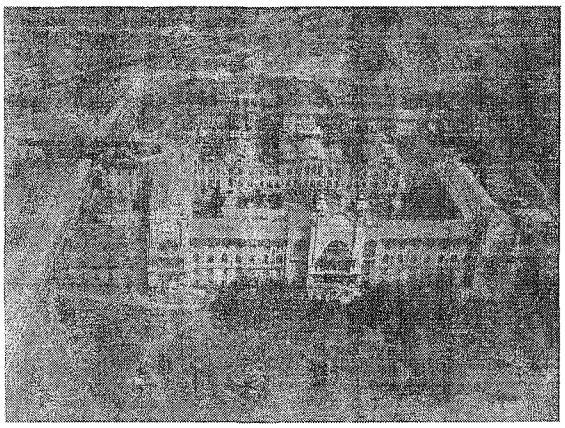

F.2 20. yüzyıla ait bir fotoğrafta okul (1. Ordu K. Tarihi Çalışmaları Gensek Arşivi)

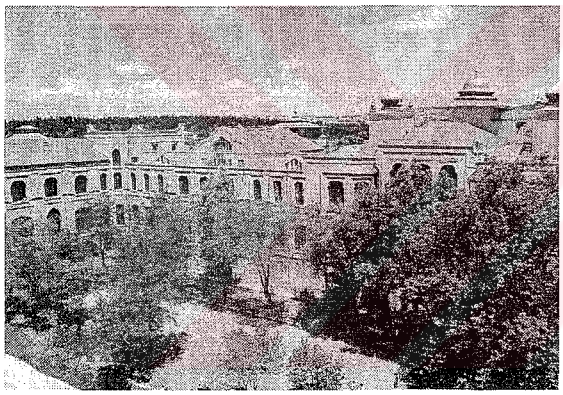

F.3 Okulun doğu kanadının orta avludan görünüşü (2004)

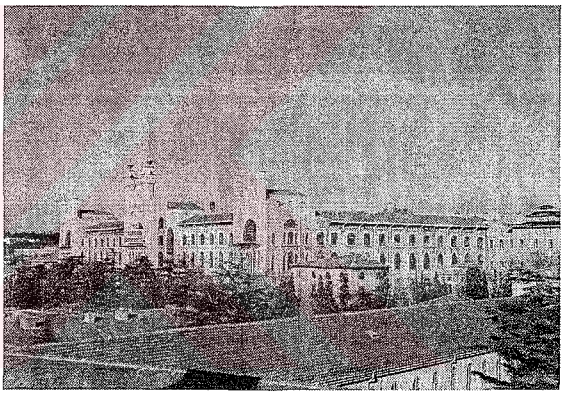

F.4 Okulun batı ve güney cepheleri (2004)

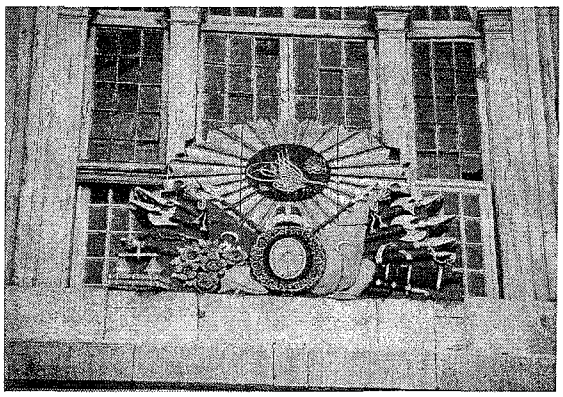

F.5 Okulun doğu cephesindeki 1318/1900 tarihli, II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2004)

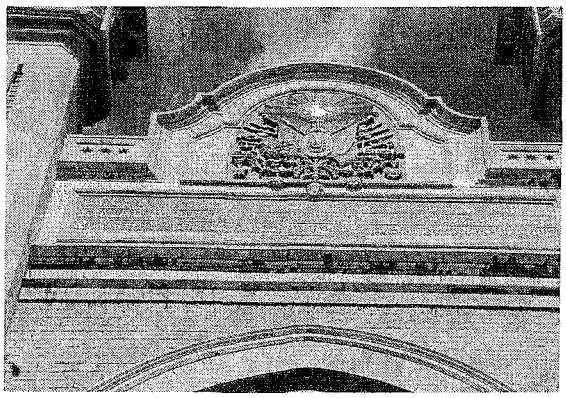

F.6 Okulun batı cephesindeki 1318/1900 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2004)

EK 43 MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

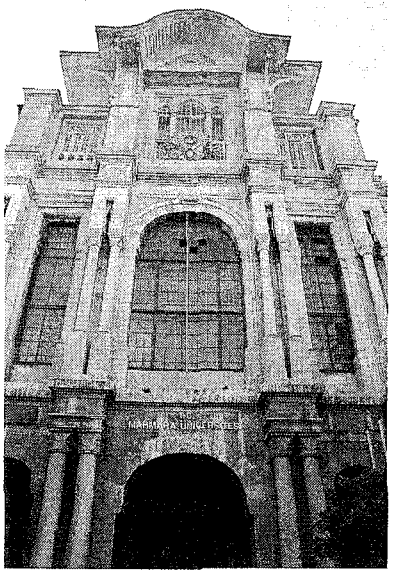

F.7 Okulun doğu cephesindeki girişi (2004)

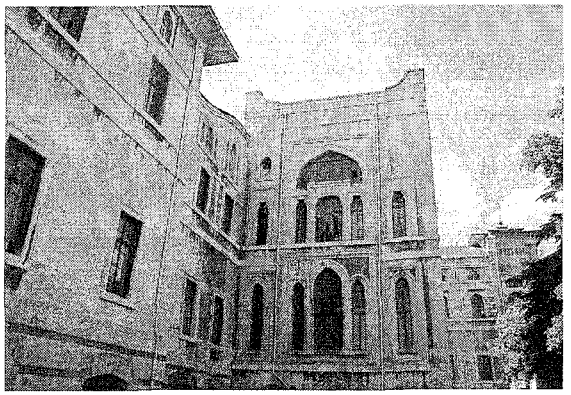

F.8 Okulun doğu cephesinden bir görünüş (2004)

F.9 Okulun kuzey kanadının orta avludan görünüşü (2004)

F.10 Okulun doğu ve güney kanatlarının birleşim yerindeki asansörün orta avludan görünüşü (2004)

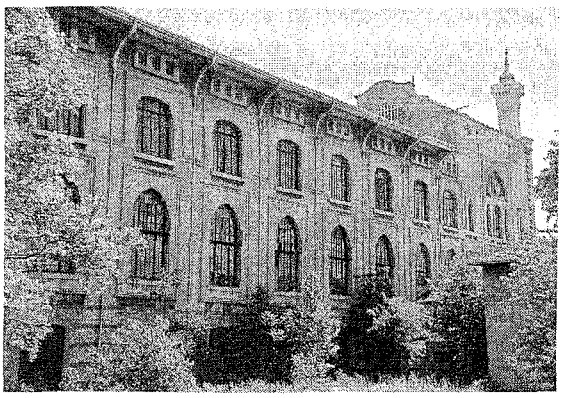

F.11 Okulun kuzey cephesinden bir görünüş (2004)

F.12 Okulun kuzey kanadındaki birimin görünüşü (2004)

EK 43 MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

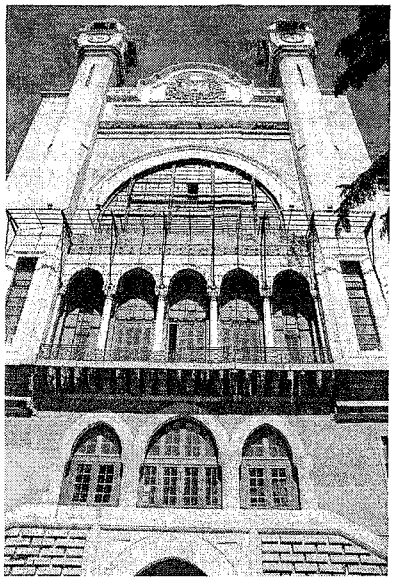

F.13 Okulun batı cephesindeki girişi (2004)

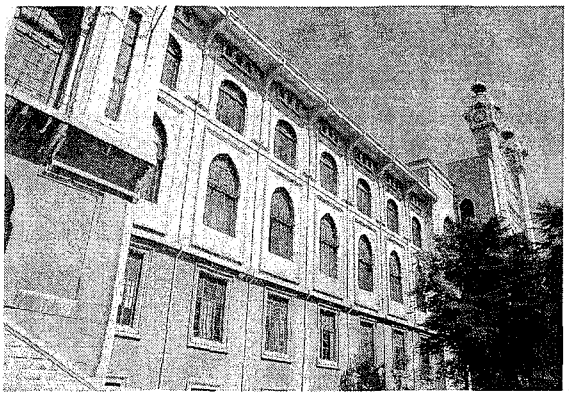

F.14 Okulun batı cephesinden bir görünüş (2004)

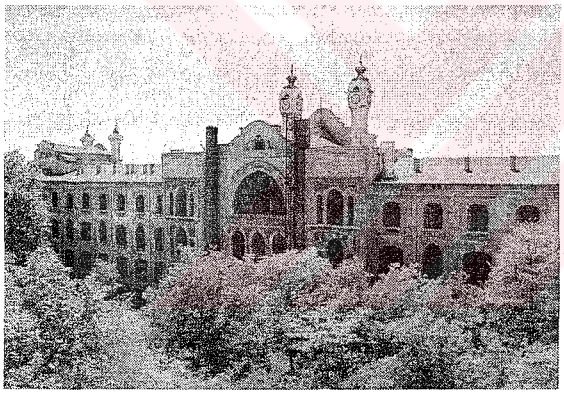

F.15 Okulun batı kanadının orta avludan görünüşü (2004)

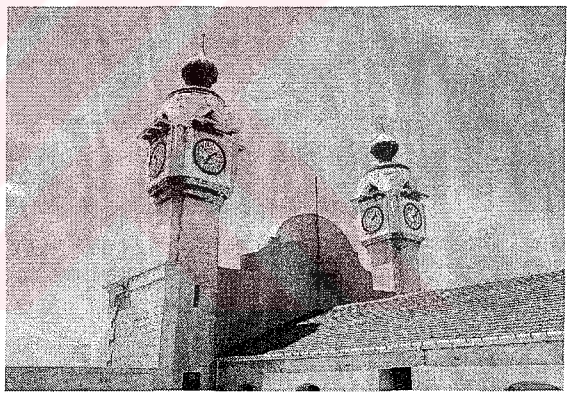

F.16 Okulun batı cephesindeki saat kuleleri (2004)

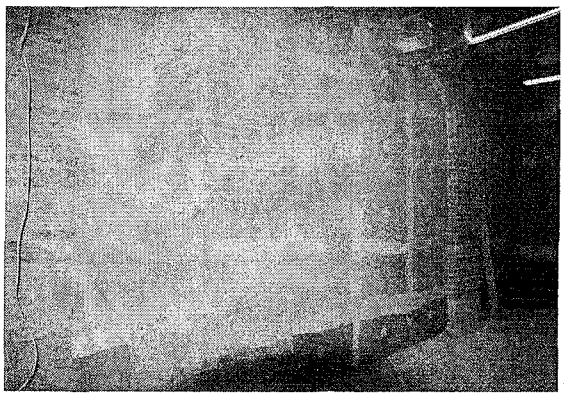

F.17 Okulun doğu kanadında bodrum kattaki dolu tuğla ile örülmüş duvarlar (2004)

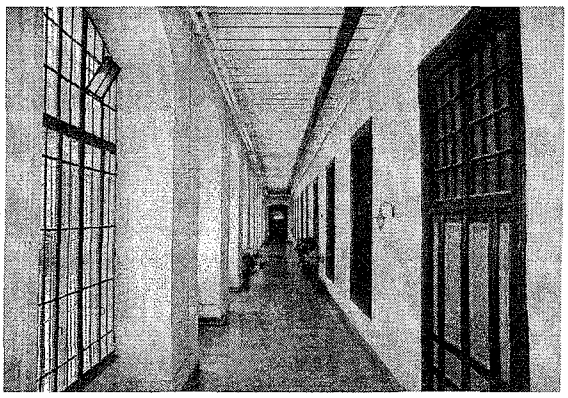

F.18 Okulun kuzey kanadında bodrum katta, volta döşemeli tavan ve koridordan görünüş (2004)

EK 43 MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

F.19 Okulun doğu kanadındaki giriş holü ve metal döküm merdiven (2004)

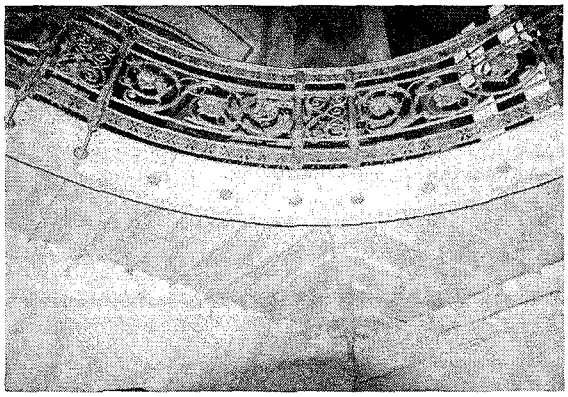

F.20 Üst kattaki metal döşeme ve korkuluktan detay (2004)

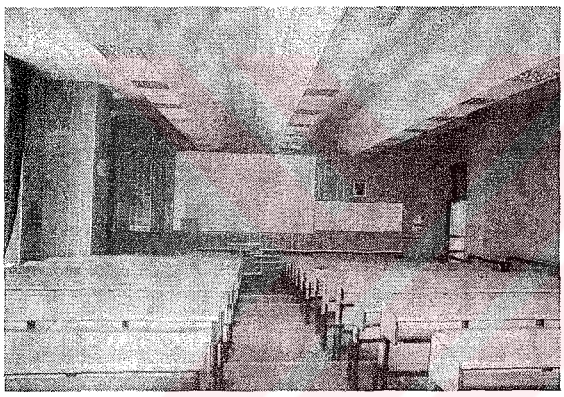

F.21 Okulun batı kanadında yenilenmiş bir sınıf (2004)

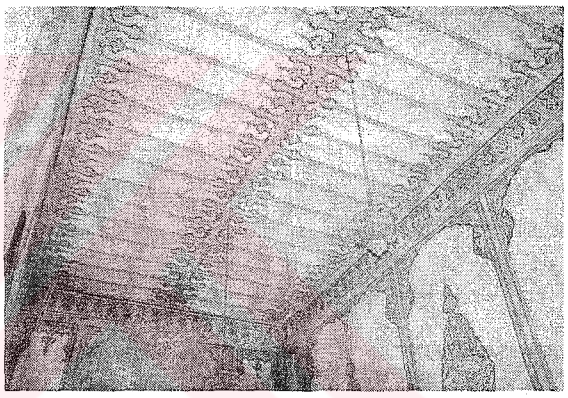

F.22 Okulun batı kanadındaki kalem işi süslemeleri olan mekândan görünüş (2004)

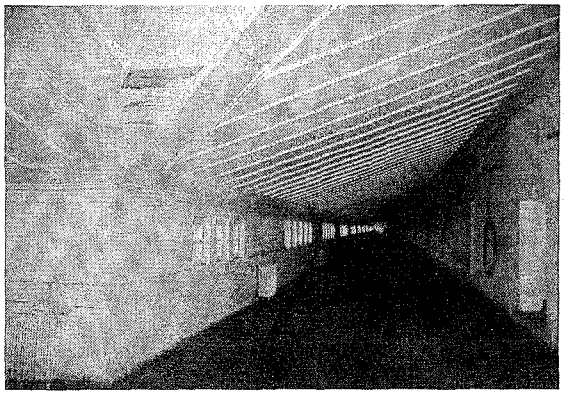

F.23 Okulun güney kanadında, çatı arasındaki orta avluya bakan koridorun görünüşü (2004)

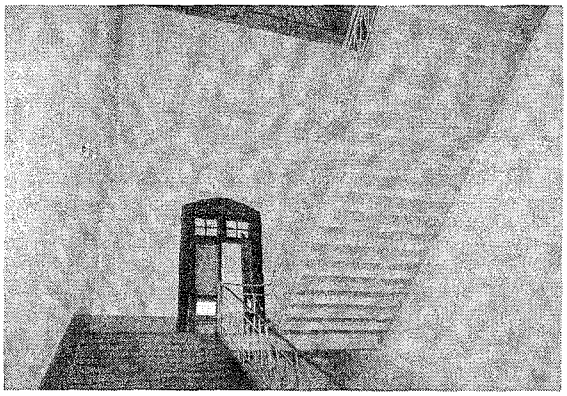

F.24 Okulun kuzey kanadındaki metal merdivenin görünüşü (2004)

EK 43 MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

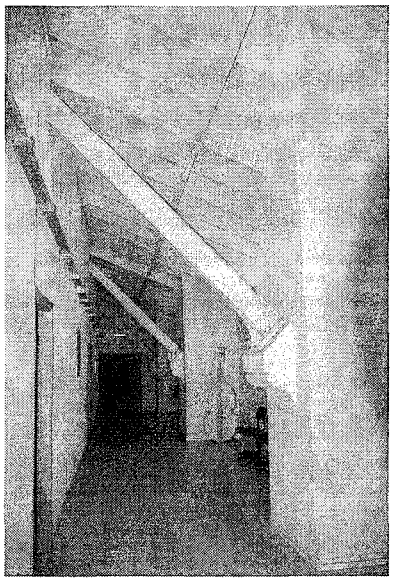

F.25 Okulun güney kanadında çatı arasındaki volta döşeme tavan ve putreller (2004)

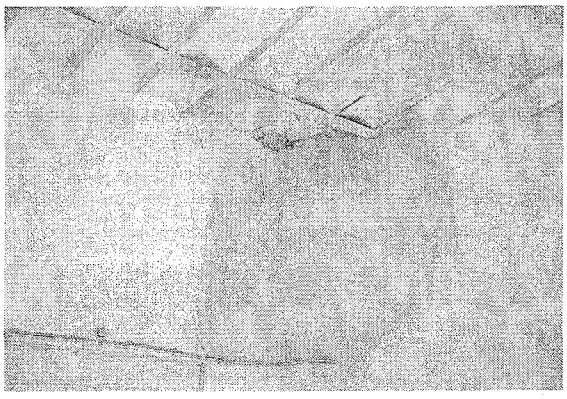

F.26 Okulun güney kanadında merdiven holünde 1999 yılındaki depremden sonra duvarda oluşan çatlaklar (2004)

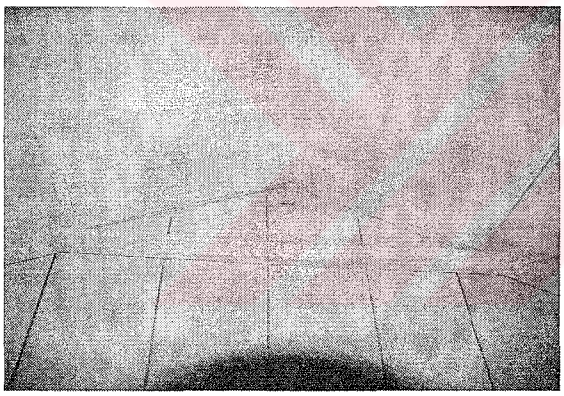

F.27 Okulun güney kanadında çatı arasında bir mekânın volta döşeme tavanı (2004)

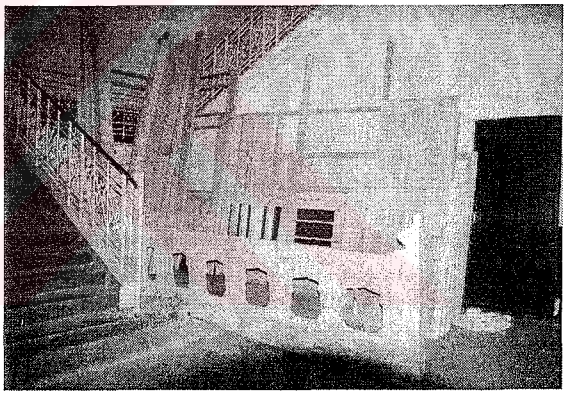

F.28 Okulun özgün detay ve malzemelerine göre yenilenen ahşap kapı ve pencere doğramaları (2004)

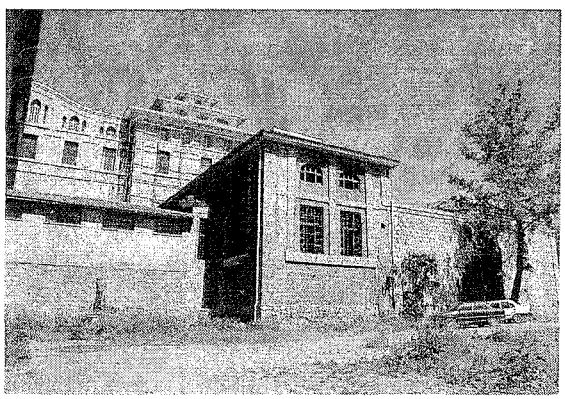

F.29 Okul hamamının batı cephesi (2004)

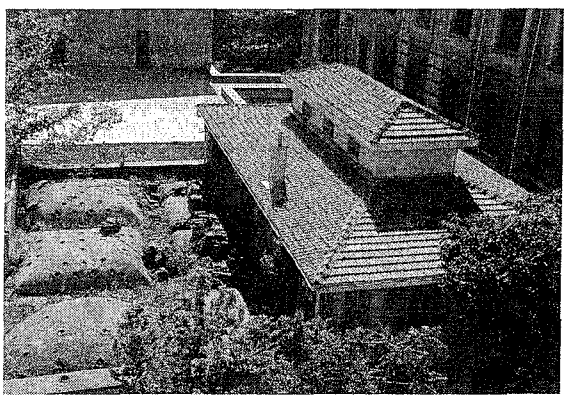

F.30 Hamamının soyunmalık ve ılıklık bölümlerinin üst örtüsü (2004)

EK 43 MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

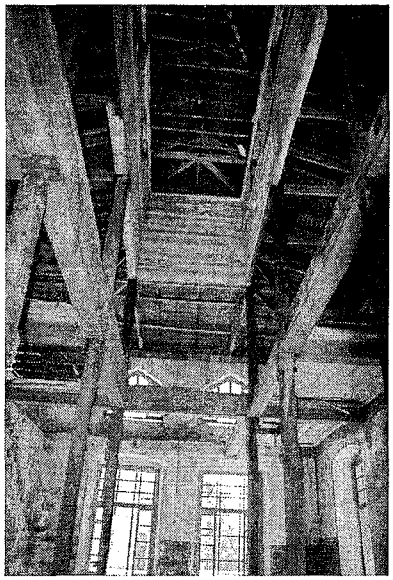

F.31 Hamamın soyunmalık bölümünün ahşap çatısı (2004)

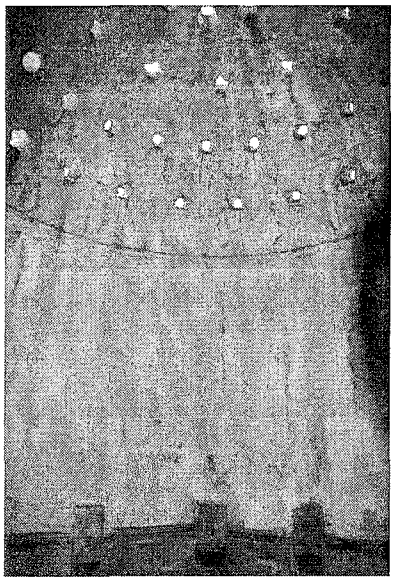

F.32 Hamamın sıcaklık bölümünden bir görünüş (2004)

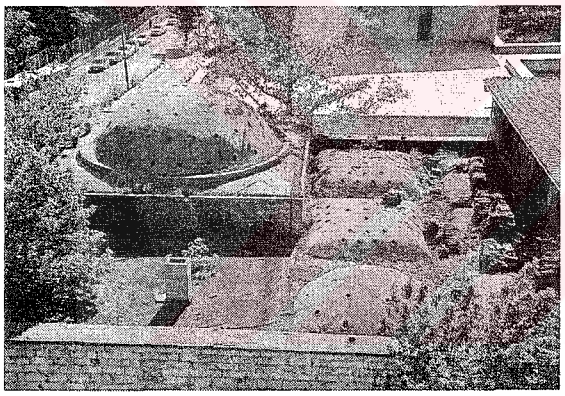

F.33 Hamamın ılıklık ve sıcaklık bölümlerinin üst örtüsü (2004)

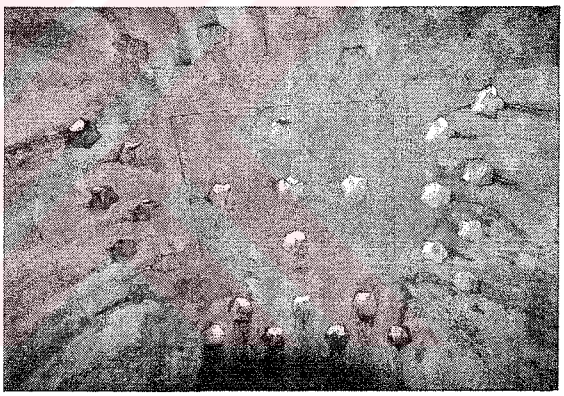

F.34 Hamamın ılıklık bölümündeki aynalı tonoz (2004)

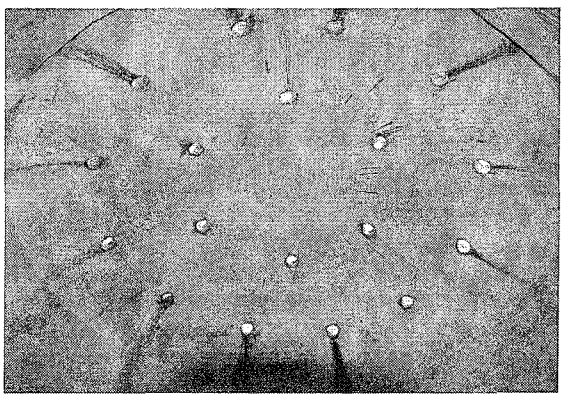

F.35 Hamamın ılıklık bölümündeki kubbe (2004)

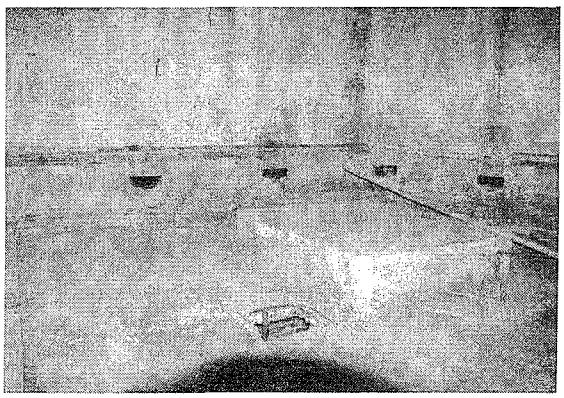

F.36 Hamamın sıcaklık bölümünde göbek taşı ve kurnalar (2004)

EK 44 EYÜP ASKERİ RÜŞTİYESİ

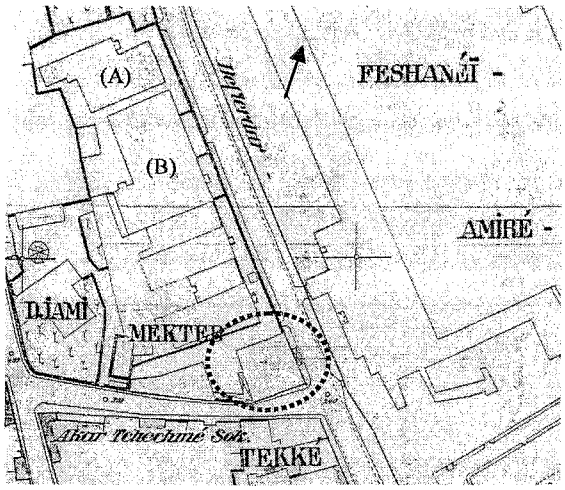

H.1 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda Eyüp Askerî Rüştiyesi, (A) Eyüp Belediye Başkanlığı binası, (C) Yıkılan kâgir yapı (İ.B.K.H.A.)

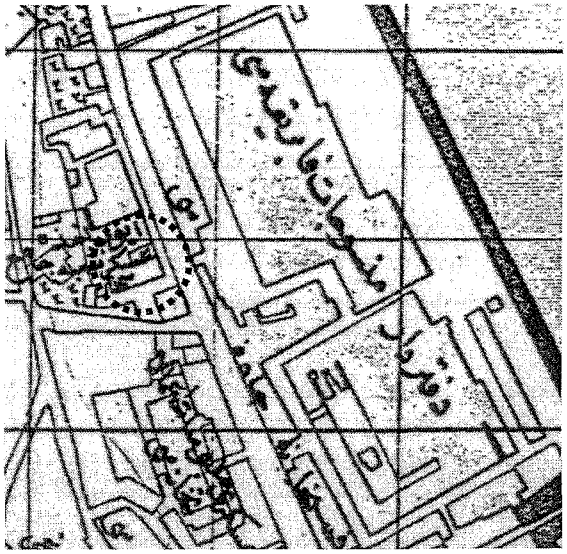

H.2 1923-1927 tarihli bir haritada okul ve "*Defterdar Mensucat Fabrikası*" (Feshane-i Amire) (İ.B.K.H.A./H.no:1118)

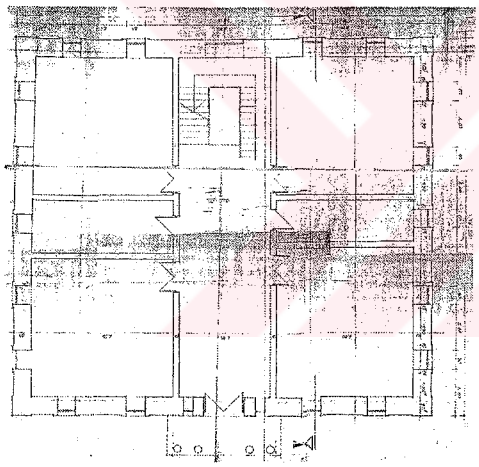

Ç.1 Okulun zemin kat planı (Eyüp Bld. Arş. Planlama Müdürlüğü Arşivi)

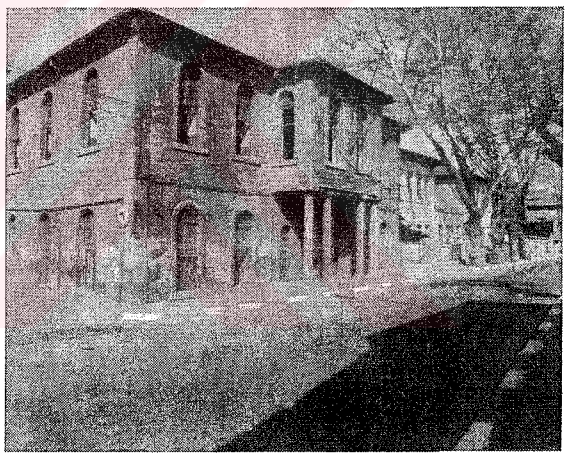

F.1 Okulun kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri (Eyüp Bld. Arş. Planlama Müdürlüğü Arşivi)

F.2 Okulun ahşap tavanlı giriş holü (Eyüp Bld. Arş. Planlama Müdürlüğü Arşivi)

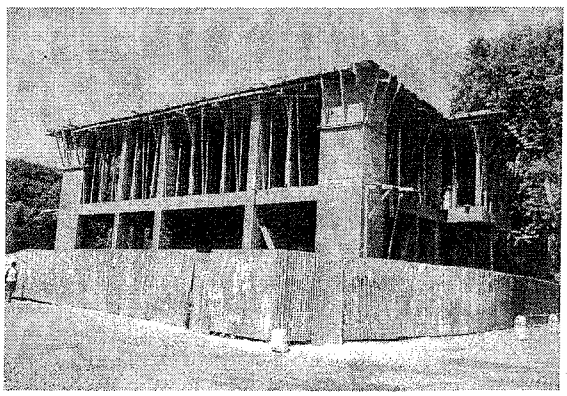

F.3 Betonarme taşıyıcılı olarak yeniden yapılan okulun kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri (2004)

Çizelge 1- MEKTEB-İ HARBİYE'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
15.09.1835	22/Ca/1251		54466	C.S.	Maçka'da inşaatı tamamlanan Mekteb-i Harbiye ve kışlanın masrafları olan yedi yük doksanbin altıyüzelli kuruştan arta kalan iki yük doksanbin altıyüzelli kuruşun ödenmesi hakkında Maliye'ye emir*.
06.10.1846	14/L/1262	1634		İ.MV.	Mekteb-i Harbiye'de bir rasad kulesi inşasından vazgeçilerek yerine bazı mühim inşaatın yapılması.
07.10.1846	14/Ş/1262		6572	İ.D.	Yapımı ve onarımı biten Mekteb-i Harbiye'nin 10 Ekim 1846 günü (Cumartesi) padişahın da hazır bulunacağı bir törenle açılması için irade-i seniyye*.
02.10.1850	25/Z/1266		7180,7187	C.M.	Smith tarafından Mekteb-i Harbiye meydanında yapılmasına başlanan manej binasının, yapılan taahüde göre daha fazla masraflı olduğundan henüz tamamlanmamış olduğu, fazla masrafların neden ileri geldiğinin sorulması hakkında müsvedde yazı*.
14.10.1850	07/Z/1266	37	19	HR.MKT.	1-Harbiye Mektebi'nde inşa edilen bina için mimar İsmit'in varakası ve Serasker Paşa'nın tezkiresinin gönderildiği. 2- Mekteb-i Tıbbiye talebesi Aleksandır Simartipa'ya ruhsat verilmesinin münasib görüldüğü.
31.07.1864	26/M/1281		36333	İ.D.	Yapımı tamamlanmış olan Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin masraflarının Maliye Hazinesi'nden ödenmesi için Maliye Nezareti'ne verilen emir*.
24.12.1864	25/B/1281	321	17	A.}MKT.MHM.	Harbiye Mektebi öğrencilerinin cimnastik talimi için talimhane meydanında inşa olunacak mahallin masraflarının ödenmesi.
çevrilemedi	30/R/1301	22	18	Y.PRK.ASK.	Harbiye Mektebi Hastananesi'nin bir bacasında, temizlenmemiş olmakdan yangın çıkmış ve söndürülmüş olduğu.
16.03.1890	24/B/1307	42	76	Y.MTV.	Harbiye Mektebi baytar sınıfı talebelerinin ameliyat görmeleri için ahırla birlikte hayvanlara mahsus bir hastahane inşası için Mekatib-i Askeriye Nezareti'nden talep olunan arazinin haritasının arzı.
04.04.1890	13/Ş/1307		5938	Ş.D.İ.	Nişantaşı'nda Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane yöresindeki kanalların inşa olunması hakkında irade-i seniyye**.
23.03.1893	05/N/1310	76	22	Y.MTV.	Harbiye Mektebi'ne ihsan olunan arsalara dair haritanın takdimi.
24.04.1893	07/L/1310	77	14	Y.MTV.	Harbiye Mektebi'nden Teşvikiye'ye giden cadde üzerindeki Barutcubaşı veresesi arsasının satın alınarak mektebe ilhakı.
09.07.1893	25/Z/1310	4	46	Y.PRK.ŞH.	Teşvikiye, Dolmabahçe, Harbiye Mektebi, Ermeni Maşatlığı, Taş Kışla ve Gazhane civarına kadar olan dereyi ve bu civardaki tarlaları sahipleriyle birlikte gösteren haritanın hazırlanmakta olduğu.
16.08.1893	04/S/1311	81	28	Y.MTV.	Harbiye Mektebi'nde icra edilmesi zaruri olan inşaat hakkında Tophane Müşiriyeti ve Umum Mekatib-i Askeriyye Nazırlığı'nın istizanı.
26.04.1894	19/L/1311	94	16	Y.MTV.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye civarından geçen yolların mektebin lağım sularına karıştığı ve tamirinin Evkaf Nezareti'ne aid olduğu.
07.06.1898	18/M/1316	40	55	Y.PRK.TKM.	Pangaltı'da bir askeri okulun yapımına dair mektup.
30.09.1901	16/C/1319	65	54	Y.PRK.BŞK.	Mekteb-i Harbiye, İdadiye ve Tıbbiye'nin, ayrıca askeriyeye ait tamire muhtaç olan diğer yerlerin tamirlerinin yapılması.

* Tuğlacı, 1981: 343-344; **Tuğlacı, 1993: 706.

Çizelge 2- MEKTEB-İ HARBİYE'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
1838-1839	1254	321	18865/B	HAT	Harbiye Mektebi'nde karakol hizmeti görmek üzere bir bölük teşkil edildiğine, talebenin dört bölük ittihaz olunduğuna, bunların tüfenk,süngü ve çantalarına ve talebeye yüzbaşı kılınçları verilmesi ve memurlarının yem bedellerine dâir. Harbiye Mektebi Müdürü Selim Sâtı' Paşa'dan...
1838-1839	1254	529	26068	HAT	Harbiye mektebinin üç kâtibi maaşlarına,..... dair.
25.08.1859	26/M/1276	289	30	A.}MKT.NZD.	Dersaadet'teki Protestan ve Katolikler'in mezarlığının Harbiye Mektebi karşısına nakli.
24.04.1865	28/Za/1281	330	33	A.}MKT.MHM.	Galatasaray, Mecidiye ve Gümüşsuyu kışlaları ile Mekteb-i Harbiye'nin 1279 senesi gaz bedeli ile sair masrafların ödenmesi.
09.12.1861	06/C/1278	383	58	A.}MKT.NZD.	Mekteb-i Harbiye, İlm-i Heyet ve Mimari Hocası Mehmed Bey'e tebdilen üçüncü, İlm-i Heyet ve Litoğrafya Hocası Muavini Tevfik Efendi'ye beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı itası; ilgili durumun Maliye Nezareti'ne bildirildiği.
09.03.1880	27/Ra/1297	3	77	Y.PRK.ASK.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye İdadi, İdadi-i Tıbbiye ve Askeri Rüştiyenin istihkak miktarı.
23.05.1882	05/B/1299	12	44	Y.PRK.ASK.	Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de su sıkıntısı çekildiğinden Küçük Taksim'deki Harbiye Mektebi'nin suyunun harice verilmemesi ile Maraş Kışlası'ndaki suyunu havuza akıtılmaması gerektiği.
16.02.1887	23/Ca/1304	38	57	Y.PRK.ASK.	Mekteb-i Harbiye ve rüştiye efradının 1302 senesi Temmuz ayına ait aylıklarının verildiği.
25.04.1889	24/Ş/1306	38	87	Y.MTV.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye ve Tıbbiye İdadileri ile Baytar Rüşdiye-i Askeriyesi talebelerinden Ramazan tatilini taşrada bulunan velileriyle geçirmek isteyenlere ve Bursa Mekteb-i İdadi ve Rüşdiye-i Askeriyesi memur, zabit ve şakirdanından ders tatilinde sılaya gideceklere verilecek atiyye hakkında Hazine-i Hassa Nezareti'nin tahriratı.
15.05.1892	18/L/1309	82	20	Y.PRK.ASK.	Harbiye Mektebi'nden mezun olan mülazım efendilerin taşra Ordu-yu Hümayun'larına gidekleri.
28.07.1892	04/M/1310	65	14	Y.MTV.	Harbiye Mektebi talebesi tarafından yapılan ve padişaha takdim olunan resimlerden dolayı duyulan memnuniyetin talebeyi sevindirdiğine dair Tophane Müşiriyeti ve Mekatib-i Askeriye Nezareti'nin tahriri.
11.08.1892	18/M/1310	65	76	Y.MTV.	Harbiye Mektebi'nde Erkan-ı Harbiye sınıflarında okutulmakta olan Taksim-i Arazi Fenni Muallimliği için Avrupa'ya gönderilen zabitler hakkında Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti ve Tophane Müşiriyeti'nin arizası.
07.03.1893	18/Ş/1310	88	89	Y.PRK.ASK.	Harbiye Mektebi'ni bitirenlerin listesi ile Tabye ameliyatı imtihanları yapılmayan Nureddin Paşa ile Binbaşı Kemaleddin Bey ve iki nefer şakirdanın imtihan olmak üzere hocalarıyla beraber Kağıthane, Okmeydanı ve Şişli taraflarına gittikleri.
19.08.1893	07/S/1311	81	59	Y.MTV.	Harbiye Mektebi talebesinden padişaha resim, levha ve harita takdim edenlerin taltifleri.
1892-1893	1310	92	93	Y.PRK.ASK.	8- Mekteb-i İdadi'de mevcud zabitan isimleri. 9- Mekteb-i İdadi'de müstahdem Mülkiye memurları listesi. 10- Mekteb-i İdadi Harbiye'deki şakirdan mevcudu. 11- Mekteb-i İdadi-i Tıbbiye'de mevcud zabitanın ve şakirdanın isimleri.
13.03.1894	05/N/1311	93	16	Y.MTV.	Paris'deki Politeknik Mektebi'nin kuruluşunun yüzüncü yılı münasebetiyle Mekteb-i Harbiye muallimlerinden Lekok Paşa'nın merasimde bulunmak üzere Paris'e gitmesine müsaade olunması.

Çizelge 2- MEKTEB-İ HARBİYE'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
23.12.1895	07/B/1313	109	30	Y.PRK.ASK.	Harbiye Mektebi Üçüncü Sınf şakirdanını hocaları refakatinde yapacakları tâbiye-i askeriye amelliyatı imtihanı için Feriköy ve Kağıthane'ye azimet edecekleri.
08.05.1898	17/Z/1315	137	90	Y.PRK.ASK.	Harbiye Mektebi talebelerinin tatbikat gezintileri.
24.10.1898	08/C/1316	145	116	Y.PRK.ASK.	İsveç ve Norveç kralının yaverlerinden Binbaşı Bonfeşted'in müsade-i seniyye ile yaverandan Yüzbaşı Said Efendi'yle Beyoğlu Kışla-i Hümayunu ve Harbiye Mektebi'ni ziyaretleri.
22.05.1899	12/M/1317	151	48	Y.PRK.ASK.	Mektebi İdadi-i Harbiye, baytar ve eczacı rüşdiye-i askeriyesinde sünnetsiz bulunan talebelerin isimlerinin takdimi.
23.03.1905	16/M/1323	47	37	Y.PRK.EŞA.	Harbiye Mektebi'nde muallimlik yapan müteveffa Fransız Muallimi Lukok Paşa'nın ailesine tekaud maaşı bağlanması talebi.
09.01.1907	24/Za/1324	292	141	Y.MTV.	Askeri rüşdiyeler ile mekatib-i harbiye muallim ve dahili zabitlerinin terfii ve tayinleri.
15.06.1908	16/Ca/1326	258	14	Y.PRK.ASK.	Harbiye Mektebinde Goltz Paşa'ya gösterilen ilgiden dolayı teşekkürünün arzedilmesi.
06.09.1920	22/Z/1338	69	55	DH.UMVM	Heybeliada'daki Kapalı İptidaiye Mektebi'ne yeni bir bina bulununcaya kadar Mekteb-i Harbiye binasına bitişik binanın okul olarak kullanılmasında mahzur olmadığı.
Çizelge 3- MÜHENDİSHANE ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1789-1790	1204	182	8394	HAT	Mühendishane'nin yeniden binasına dair.
1793-1794	1208	196	9783/-A	HAT	Bahçekapısı'nda Sultan Hamamı karşısında Aşir Efendi arsasındaki binada Mühendishane inşasına dair.
1793-1794	1208	196	9783/-C	HAT	Mühendishane inşası için alınması muvafık görülen Bahçekapı'da Sultan Hamamı'nda Aşir Efendi arsası'nın harita taslağı.
1802-1803	1217	110	4399	HAT	Tersane ve İrad-ı Cedid defterdarlarının yaptıracakları Mühendishane ile Topcular Kışlası vesair binalar hakkındaki takrirleri takdimine dair.
1834-1835	1250	490	24019	HAT	Tersanedeki Mühendishane'nin yeniden tanzim, maaş ve tayinlerine zamlar icrasına dair, hazine kaydıdır.
16.05.1847	01/C/1263	147	7635	DH.İD.	Mühendishane-i Berriye'nin kargir olarak genişletilmesine ve masrafların ödenmesine dair.
11.05.1849	17/C/1265	6/A	62	A.}TŞF.	İnşası biten Mühendishane-i Berriye-i Hümayun'un açılışına katılacaklar ile yapılacak merasim.
03.10.1849	15/Za/1265	203	11620	DH.İD.	Mühendishane-i Berriye pişgahındaki kayıkhanelerin iştirası.
10.12.1850	25/L/1265		44296	C.A.T.	Mühendsihane-i Berri-i Hümayun'un yapımı için Garabed Kalfa tarafından yapılmış keşif masrafların ödenmesine dair Sadrazamın arz tezkeresi*.
09.04.1856	03/Ş/1272	181	73	A.}MKT.NZD.	Mühendishane-i Amire'nin tamiri için kumpanya teşkil olunduğundan daha önce Siyodipe'ye verilen masrafın geri alınması.
08.05.1859	05/L/1275	281	21	A.}MKT.NZD.	Mühendishane İdadi öğrencilerinin Hendesehane'de ikametleri.
18.07.1861	09/M/1278	226	41	A.}MKT.MHM.	Mekteb-i Tıbbiyye'ye ve Mühendishane-i Beriyye'ye cari olan suyun mecrasının tamir olunması.
01.10.1861	25/Ra/1278	368	89	A.}MKT.NZD.	Mekteb-i Tıbbiye ile Mühendishane-i Berriye-i Hümayun'a ait olan su yollarının tamire muhtaç kısımlarının keşfi ile neticesinin bildirilmesi.

* Tuğlacı, 1993: 707-708.

Çizelge 3- MÜHENDİSHANE ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
01.01.1862	29/C/1278	389	6	A.}MKT.NZD.	Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un tamiri için harcanan meblağın Hazine'ce tesviyesi.
17.04.1862	17/L/1278	412	73	A.}MKT.NZD.	Mekteb-i Tıbbiye ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un su yollarının tamir edilmesi.
25.08.1862	29/S/1279	495	33634	DH.İD.	Mühendishane-i Berri'nin mefruşatıyla kaldırımlarının tamir masrafları.
17.06.1867	14/S/1284	564	39296	DH.İD.	Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un icra-yı tamiri.
25.06.1867	22/S/1284	385	83	A.}MKT.MHM.	Mühendishane-i Berri-i Hümayun tamire muhtaç olup, zabitandan bir komisyon nezaretinde tamiratın yapılması ve masrafın karşılanması.
11.02.1869	28/L/1285	434	91	A.}MKT.MHM.	Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un son keşif mucibince tamir masrafları tutarının tesviyesi.
21.08.1875	20/B/1292	706	49428	DH.İD.	Hasköy Humbarahane Kışlası'na, camiye ve Mühendishane'ye akan su mecralarının tamiri.
28.12.1880	26/M/1298	820	66122	DH.İD.	Mühendishane-i Berri-i Hümayun Dairesi'nin Kimya Dershanesi'ne dair.
20.04.1881	21/Ca/1298	827	66628	DH.İD.	Mühendsihane-i Berri-i Hümayun hamamının tehlikeli bir halde onarıma muhtaç olduğu Hendesehane Nezareti'nden bildirilmiş ve keşif sonucu 28.217 kuruşa onarılabileceği anlaşıldığından doksanyedi sene bütçesinden ödenerek Ebniye Komisyonu tarafından onarımın yapılmasına dair irade*.
15.11.1881	23/Z/1298	840	67513	DH.İD.	Kırkağaç Fişekhanesi ile Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un tamiri.
06.11.1882	24/Z/1299	867	69334	DH.İD.	Mühendishane-i Berr-i Hümayun'a memur İhtiyat Alayı'na ait bir bölük askerin ikamet eyledikleri mahallin tamiri.
03.01.1883	23/S/1300	871	69610	DH.İD.	Mühendishane-i Berri Harbiye Dairesi çatısının tamiri.
06.07.1884	13/N/1301	921	73088	DH.İD.	Mühendishane-i Berri su yollarının tamiri.
13.01.1885	26/Ra/1302	940	74466	DH.İD.	Mühendishane-i Berr-i Hümayun Harbiye Kışlası'nın tamiri.
1892-1893	1310	92	93	Y.PRK.ASK.	12- Mühendishane-i Berri'de mevcut zabitanın isimleri.
19.02.1907	06/M/1325	295	22	Y.MTV.	Mühendishane-i Berri-i Hümayun ittisalinde mevcud köhne ahşap evlerin satın alınarak bahçe yapılması.
Çizelge 4- TOPTAŞI ASKERİ RÜŞTİYESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
15.04.1866	29/Za/1282	353	81	A.}MKT.MHM.	Üsküdar'da Toptaşı Kışlası civarındaki harap miri binaların yerlerinin, masrafları ahali tarafından karşılanacak bir rüşdiye mektebi yapılmak amacıyla kendilerine verilmesini isteyen Maarif Nezareti tezkiresi ve eklerinin, icabı icra olunmak üzere gönderildiği.
13.02.1893	26/B/1310	74	119	Y.MTV.	Harbiye Mektebi Matbaası Müdürü Kaymakam Mustafa Bey'in vefatına binaen yerine Toptaşı Askeri Rüşdiyesi Müdürü Kolağası Vehbi Bey'in terfian tayini.
03.01.1908	28/Za/1325	304	203	Y.MTV.	Toptaşı Rüştiye-i Askeriyesi Dahiliye Mülazımı Hilmi Efendi'nin tebdi-li hava için Yakacık'a gitmesine izin talebi.
Çizelge 5- SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞTİYESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
06.12.1893	27/Ca/1311	87	194	Y.MTV.	Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi Arabi Muallimi Hicabi Efendi Medine Kadılığı'na tayin edildiğinden yerine diğer Arabi Muallimi Haşim Efendi'nin tayini.

* Tuğlacı, 1981: 346.

Çizelge 5- SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞTİYESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
07.05.1894	01/Za/1311	95	14	Y.MTV.	Harbiye Mektebi Dahiliye Yüzbaşısı Mustafa Efendi'nin bir derece terfiyle Soğukçeşme Ask. Rüşdiyesi'ne müdür tayini
23.04.1908	22/Ra/1326	308	125	Y.MTV.	Soğukçeşme Rüşdiye-i Askeriyesi Müdürü Binbaşı Cemil Bey'in tedavi için Firecik'e terhisi.
01.10.1914	10/Za/1332	218/-1	30	DH.İD.	Alemdar Caddesi'nin genişletilmesi için Soğukçeşme Rüşdiye-i Askeriyesi arsasında nizamından fazla alınan yere mukabil teneffüshane mahallinin arkasındaki beş binanın istimlaki için menfaat-ı umumiye kararı verilmesi hususunun ahkam-ı kanuniye ve menafi-i emanete uygunluğu derecesinin mülahaza edilmesi gerektiği.
24.10.1914	04/Z/1332	128	63	DH.UMVM	Soğukçeşme Rüşdiye-i Askeriyesi hademelerinden Mehmet Ağa'ya ait tarik bedeli nakdiyesinin memleketinde de kesilmesi üzerine bu gibilerden mezkur bedelin ne şekilde tahsil edileceğinin ilgili yerlere tebliği.
Çizelge 6- KOCAMUSTAFAPAŞA ASKERİ RÜŞTİYESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
30.09.1893	20/Ra/1311	84	24	Y.MTV.	Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi talebelerinden velisi bulunmayan bekar olanların Eylül sonuna kadar dışarı çıkarılmadan meşgul edilmesi.
Çizelge 7- FATİH ASKERİ RÜŞTİYESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
27.11.1903	08/N/1321	268	47	Y.MTV.	Fatih Askeri Rüşdiyesi Dahiliye Mülazım-ı Evveli Şevket Efendinin Adapazarı'na terhisi.
Çizelge 8- BEŞİKTAŞ ASKERİ RÜŞTİYESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
26.09.1888	20/M/1306	50	75	Y.PRK.ASK.	Hariciye Nazırının mahdumunun Beşiktaş Askeri Rüştiye'sine kaydı için alınan kart.
25.06.1892	30/Za/1309	63	152	Y.MTV.	Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi talebesinden Mustafa Efendi'nin Baytar Askeri Rüşdiyesi'ne kabulü hakkında Tophane Müşiriyeti'nin istizanı.
çevrilemedi	30/Za/1310	31	21	Y.PRK.BŞK.	İkinci Fırka-i hümayun kumandanlığına bağlı bazı zabitlerinin çocuklarının kuleli mekteb-i idadi ve Beşiktaş Rüşdiye-i askeriye mekteplerine kayıtlarının yapıldığı.
29.08.1893	17/S/1311	81	191	Y.MTV.	Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi talebelerinden dört çocukta hastalık şüphesi görüldüğü ve tedavilerinin yapıldığı.
20.05.1898	29/Z/1315	20	68	Y.PRK.ZB.	Beyoğlu mutasarrıf vekili İsmail Rıza'nın Beşiktaş Askeri Rüşdiye Mektebini bitiren oğlunun harbiye mektebine kaydedilmesi ile ilgil istirhamı. (tt)
09.09.1902	06/C/1320	234	57	Y.MTV.	Beşiktaş Rüşdiye-i Askeriyesi binasının tamiri.
19.06.1907	08/Ca/1325	299	57	Y.MTV.	Mekteb-i İdadi-i Tıbbi Muallimlerinden Binbaşı Derviş Efendi'nin Beşiktaş Rüşdiye-i Askeriyesi muallimliğine nakli.
16.05.1908	15/R/1326	309	127	Y.MTV.	Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi Müdürü Binbaşı Haydar Efendi'nin izin talebi.
02.10.1911	09/L/1329	19/-1	45	DH.İD.	Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi ittihaz olunmak üzere tahliyesine lüzum gösterilen Çırağan Sarayı karşısındaki askeriyeye ait binanın tahliye edilemiyeceği.

Çizelge 9- EYÜP ASKERİ RÜŞTİYESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
27.06.1908	28/Ca/1326	311	171	Y.MTV.	Eyüb Rüşdiye-i Askeriyesi Dahiliye Mülazım-ı Evveli Ahmed Şükrü Efendi'nin Trablusgarb'a terhisi.
Çizelge 10- HAYDARPAŞA ASKERİ BAYTAR MEKTEBİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
17.03.1920	26/C/1338	35	43	DH.EUM.AYŞ.	2- 16 Mart 1336 günü bir bölük İngiliz askerinin Üsküdar Merkez Posta ve Telgrafhanesi'ni işgal ederek muhaberatı engelledikleri ve Haydarpaşa Askeri Baytar Mektebi binası önüne nöbetçi yerleştirdikleri.
çevrilemedi	30/Ş/1339	255	66	MV.	Askeri Baytar Mektebi ile Tatbikat-ı Baytariye Mektebi'nin lağvı ve Umur ve muamelatının Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlı Baytar Mekteb-i Alisi'ne devri hakkında kaleme alınan kararname layihasının yürürlüğe konulması.
26.02.1922	28/C/1340	223	57	MV.	Askeri Baytar Mektebi ile Tatbikat-ı Baytarıye Mektebi'nin lağvı ve muamelelerinin Baytar Mekteb-i Alisine devri ve Baytar Mektebi'ndeki talebelerin hukuk-ı müktesebelerinin mahfuz tutulması.
09.07.1922	13/Za/1340	256	87	MV.	Askeri Baytar Mektebi ile Tatbikat-ı Baaytariye Mektebi'nin lağvı ve umur ve muamelatının Baytar Mekteb-i Alisi'ne devri hakknıdaki kararnamenin gecici maddesinin 4. fıkrasını tadilen kaleme alınan kararname layihasının uygun görüldüğüyle, bu konudaki tezkirenin arzı ve adı geçen kararname layihası.
Çizelge 11- MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
03.08.1893	20/M/1311	80	138	Y.MTV.	Tıbbiye Mektebi'nin binası eskimiş olduğundan Haydarpaşa Hastahanesi yanında bir bina inşası talebi.
05.11.1893	26/R/1311	95	29	Y.PRK.ASK.	1- Mekteb-i Tıbbiye binaları ve taksimatı ile programı ve oradaki tedris usulü.
10.02.1895	15/Ş/1312	15	20	Y.PRK.ZB.	Haydarpaşa Hastahanesi yakınındaki Mekteb-i Tıbbiye'nin temel atma töreni. Haydarpaşa Hastahanesi ameliyathanesinin açılış töreni.
11.02.1895	16/Ş/1312	15	29	Y.PRK.ZB.	Haydarpaşa'daki yeniden inşa edilecek Mekteb-i Tıbbiye'nin temel atma töreni. Haydarpaşa Hastahanesi ameliyathanesinin açılışı.
10.02.1896	26/Ş/1313	29	9	Y.PRK.HH.	Mekteb-i Tıbbiye dahilindeki yolların kaldırımlarının inşası ve gerekli tamiratın yapılması için Şehremaneti'ne tebliğ edilmesi isteği.
12.09.1896	04/R/1314	29	50	Y.PRK.HH.	Mektebi Tıbbiye'ye su ve havagazı borusu döşenmesi için hafriyatın icrası.
08.06.1898	19/M/1316	139	118	Y.PRK.ASK.	Haydarpaşa'da inşa edilen Mekteb-i Tıbbiye'ye ve onun bölümlerinin programlanmasına havi tezkire.
05.09.1898	18/R/1316	143	69	Y.PRK.ASK.	Rieder Efendi'nin Tıbbiye Mektebinde yapılması lüzumlu olan değişikliklerle ilgili raporu.
06.11.1898	21/C/1316	18	59	Y.PRK.ML.	Saltanat-ı Seniyye ile bazı devletler arasındaki ahidname girişimlerinin neticeye varamadığı. Çarşı-yı Kebirin tamiratı, Yedinci Ordu'nun masrafları, Mektebi Tıbbiye-i Askeriye masrafları ve devair-i askeriye ile devair-i mülkiye haftalıkları.
11.11.1898	26/C/1316	146	49	Y.PRK.ASK.	Mekteb-i Tıbbiye'nin ıslahı, Mekteb-i İdadi'deki programların değiştirilmesi hususunda Almanyalı Dr.Rider'in layihasının incelenmesi.
14.11.1898	29/C/1316	31	113	Y.PRK.EŞA.	Haydarpaşa'daki mektebin derhal açılması hakkında.
29.04.1899	19/Z/1316	99	35	Y.A.RES.	.....Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ile mülkiyenin ıslahı hakkındaki mazbataya dair.
11.03.1901	20/Za/1318	20	83	Y.PRK.ML.	..... Mekteb-i Tıbbiye binalarının inşası ve ikmali için Anadolu Şimendöfer Şirketi'nden alınan taş ve kum paralarının bakiyesinin ödenmesi.....

Çizelge 11- MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
19.04.1901	29/Z/1318	6	91	Y.PRK.TNF.	Haydarpaşa'da inşa olunan Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiye ve ebniye-i müteferria arsasının sathi ve yükseklik ölçüleri. g.a. tt
30.09.1901	16/C/1319	65	54	Y.PRK.BŞK.	Mekteb-i Harbiye, İdadiye ve Tıbbiye'nin, ayrıca askeriyeye ait tamire muhtaç olan diğer yerlerin tamirlerinin yapılması.
04.08.1902	29/R/1320	232	187	Y.MTV.	Haydarpaşa'da Mekteb-i Fünün-ı Tıbbiye inşası.
1902-1903	1320	192	25	Y.PRK.ASK.	Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiyesi kapısı üzerine yazılacak yazı.
1902-1903	1320	192	71	Y.PRK.ASK.	Mekteb-i Tıbbiye laboratuvarlarıyla teşrihhane ve ameliyathane tamamlanamadığından nazari tedrisat yapıldığı, bunun mahzurlu olduğu.
13.10.1903	21/B/1321	252	106	Y.MTV.	Haydarpaşa'da bulunan Mekteb-i Tıbbiye'nin teftişe tabi tutulduğu hapishane ve sair mahallerde emniyet tedbirleri alındığı.
01.11.1903	11/Ş/1321	207	43	Y.PRK.ASK.	Mekteb-i Tıbbiye inşası. Üsküdar, Kadıköy civarında vukuat olmadığı.
25.01.1904	07/Za/1321	255	50	Y.MTV.	Haydarpaşa'da askeri tıbbiye inşası hususu.
06.04.1904	20/M/1322	258	170	Y.MTV.	Haydarpaşa'da bulunan Mekteb-i Tıbbiye zemin katı demir parmaklıklarının ikmali.
12.03.1905	05/M/1323	272	19	Y.MTV.	Haydarpaşa'daki Mekatib-i Fünun-ı Tıbbiye dahilindeki caminin tefrişi.
12.06.1906	19/R/1324	287	128	Y.MTV.	Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiyesi bahçesine nebatat ekimi.
11.06.1907	29/R/1325	298	169	Y.MTV.	Kavak nam mahaldeki Mekteb-i Tıbbiye inşası sırasında yapılan rıhtıma dalgakıran yapılması.
21.09.1907	13/Ş/1325	302	85	Y.MTV.	Mekteb-i Fünun-u Tıbbiye-i Şahane'de plana göre yapılacak değişiklik.
29.09.1907	21/Ş/1325	302	144	Y.MTV.	Tıbbiye Mektebi talebelerinden hastalananlar için mektep içinde bir koğuşun veya hariçten bir yerin hastane şeklinde tefrişi.
15.09.1909	29/Ş/1327	10/-1	47	DH.MUİ.	Haydarpaşa'daki muhacir misafirhanesinin Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiye'ye terkinin mümkün olamıyacağı.
	tarihsiz	26	95	Y.PRK.HH.	Şehzadelerin sünnetine memur olan zevat ile Daire-i Fahire, Gümüşsuyu Kışlası, Mecidiye Kışlası, Darüşşafaka Mektebi, Mekteb-i Tıbbiye, Haydarpaşa Hastahanesi, Beylerbeyi Hastahanesi ve Mekteb-i Sanayi'de bulunan zevat ve kendilerine verilen para miktarı.
Çizelge 12- ASKERİ OKULLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
çevrilemedi	30/Ca/1278	382	54	A.}MKT.NZD.	Sınıf-ı askerinin dışında olup askeri okullarda ve hastahanelerde bulunan hizmetçi, kapıcı ve kandilcilere tahsis edilen tayinatların eskisi gibi aynen verilmesi.
16.05.1853	28/Za/1279	263	66	A.}MKT.MHM.	Dersaadet'te bulunan askeri okullar için alınacak odun ve kömürün kararlaştırılan fiyattan alınacağı.
04.09.1868	16/Ca/1285	419	25	A.}MKT.MHM.	Dersaadet Rüşdiye mektepleri, Daire-i Maarif, Mülkiye ve Lisan mektebi ile mahrec-i aklamın tamir ve tefrişi
12.08.1875	11/B/1292	478	74	A.}MKT.MHM.	Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiye İdadisi'nin İhtiyat sınıfının lağvedilip burdan tasarruf edilen parayla üç adet askeri rüşdiye mektebi teşkili.
23.09.1890	08/S/1308	45	59	Y.MTV.	Askeri rüşdiyeler ile programları aynı olan Mekteb-i İrfani mezunlarının askeri idadilere kabül edilmeleri hakkında Seraskerlik'in tahriratı.
30.03.1891	19/Ş/1308	70	128	Y.PRK.ASK.	Askeri Rüşdiye ve idadilerinde okutturulacak din dersleri muallim ve maaşlarının tayin edilmesi.

Çizelge 12- ASKERİ OKULLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
17.05.1891	09/L/1308	71	91	Y.PRK.ASK.	Askeri Rüşdiye'yi bitirmiş olan birkaç talebenin idadi sınıf-ı mahsusuna kayıtları.
02.07.1891	25/Za/1308	51	86	Y.MTV.	Askeri rüşdiyelerin proğramı ve tatbiki hususunda Askeri Mektebler Nezareti'ne izin verilmesine dair Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ce tanzim olunan mazbatanın takdim ve teferruatı hakkında Seraskerlik tahriratı.
1891-1892	1309	57	8	Y.A.RES.	Mekatib-i Rüşdiye ve Askeriye programlarının birleştirilmesine dair.
1891-1892	1309	56	51	Y.A.RES.	Mekatib-i Rüşdiye, Mülkiye ve Askeriye'nin programlarının birleştirilmesi hakkında.
1892-1893	1310	93	12	Y.PRK.ASK.	Avrupa devletlerindeki askeri okulların birbirine yakın özelliklerde olduğu.
24.08.1892	01/S/1310	66	5	Y.MTV.	Rüşdiye mektebinden mezun olan fakir talebelerin Mülkiye ve Askeriye mekteblerine leyî meccani olarak kabulü talebi.
09.09.1893	28/S/1311	82	116	Y.MTV.	İstanbul'daki Rüşdiye mekteblerinden çıkan bazı talebelerin Askeri mekteblere kabulü hakkındaki iradeye ve bu hususdaki mahzurlar.
03.07.1894	29/Z/1311	6	22	Y.PRK.NMH.	Londra Kütüphanesi'ne padişah tarafından gönderilen saraylara, camilere ve askeri okul ve kışlalara ait fotoğrafların isim listesi. a.g.y.tt
03.07.1894	29/Z/1311	98	99	Y.PRK.ASK.	Askeri okul ve kışlaların doğrama ve marangoz işlerinden alacaklı olan Marangoz Karfelli'nin alacaklarının ödenmesi.
04.11.1896	28/Ca/1314	7	32	Y.PRK.SGE.	İstanbul'daki askeri okullarda yapılan sıhhi teftişin neticesi.
22.01.1903	23/L/1320	189	84	Y.PRK.ASK.	Askeri kışla, hastahane, mektep ve benzeri binaların teftişi.
06.03.1904	19/Z/1321	257	17	Y.MTV.	Dersaadet'de bulunan askerlerle, askeri okullara verilecek haftalık yemek tarifesini mübeyyin cetvelin takdimi.
02.04.1904	16/M/1322	5	4	Y.PRK.MF.	Askeri Rüşdiyelerin lağvedilip Mülki Rüşdiyelere ilhak olunması.
02.02.1905	27/Za/1322	270	167	Y.MTV.	Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriyede dördüncü sınıf talebelerinden geçemeyenlerin tahsillerine devamına müsaade olunması talebi.
15.02.1908	12/M/1326	306	73	Y.MTV.	Askeri okullara muallim ve dahiliye zabıtanı tayini.
31.12.1912	21/M/1331	190	2	DH.İD.	Cihet-i askeriyeden devralınan Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye masarifi için Maarif Nezareti büdçesinden havalename istihsaline imkan bulunamayacağı.
07.03.1914	10/R/1332	186	18	MV.	Harbiye Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne devr edilecek askeri rüştiye mektepleri muhassasatının, bulundukları vilayetlere ianeten tesviyesi.
26.01.1916	20/Ra/1334	69	8	DH.UMVM	İhtiyaca binaen askeriyece işgal edilmiş okulların tahliyesine şimdilik imkan olmadığının Maarif Nezareti'ne bildirildiği.
28.03.1921	18/B/1339	119	18	DH.UMVM	Leyli Rüşdiye-i Askeriye'nin ilgasıyla ortada kalan hasta talebelerin Darülaceze'ye, sıhhatli olanlarının da Darüleytam'a verilebileceği hususunun Harbiye Nezareti'ne bildirilmesi.
	tarihsiz	75	2	Y.EE.	Askeri rüşdiye mekteplerindeki tedrisata dair Zeki Paşa ile sair zevattan mürekkep komisyonun mazbatası.

EK 46 ASKERİ HASTAHANELERE AİT BOA'NDEKİ BELGELER

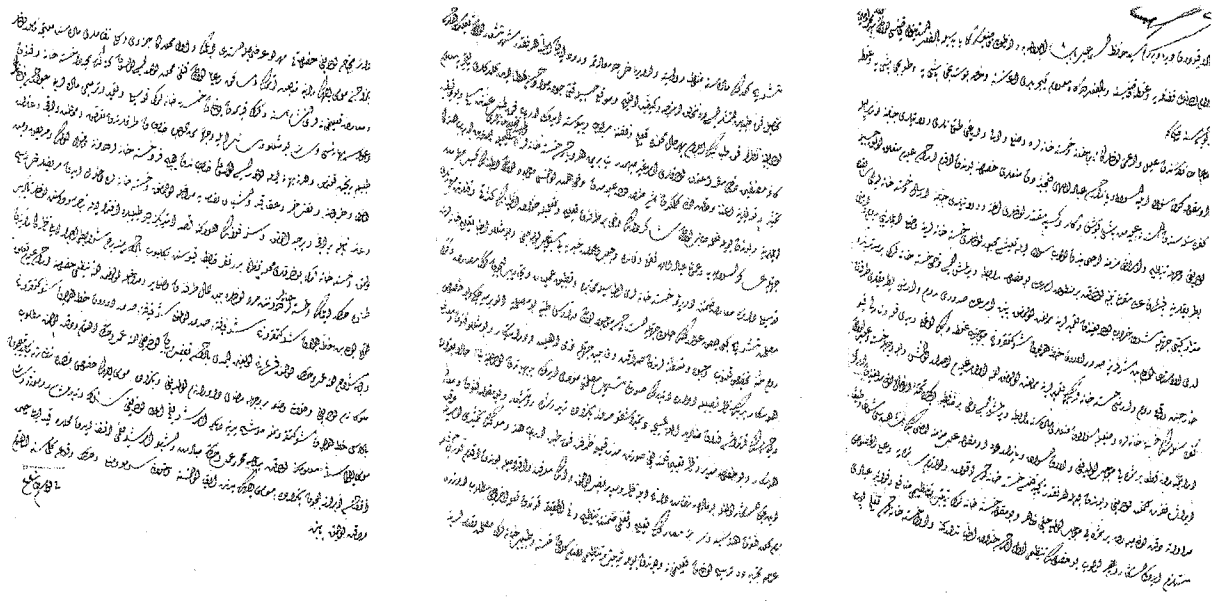

B.1 Askerî hastahaneler yapılması hakkında III. Selim dönemine ait M 1220/Nisan 1805 tarihli bir belge (BOA/C.S., no: 304)

Hâlâ kapudan-ı deryâ vezîrim Seyyid Hâfız İsmail Paşa iclâlehuya ve Anadolu Kazaskerliği payesiyle bi'l-fiil İstanbul kadısı olan Mevlana Mîr Mehmed Emîn edâmallahu teala fazailehuya ve Galata kadısına ve bilfiil dergâh-ı muallâm yeniçerileri ağasına ve hassa bostancıbaşıya ve topçubaşıya ve Galata voyvodasına hüküm ki

Reâyâ taifesinden alîl ve a'mâ olanların tâb-hâne ve hastahanelere vaz' ve eli ve ayağı tutanları vilâyetleri cânibine irsâliyle o makûlelerin suâl ile esvâk ve pazarda ibadullâhı ta'cîzden men'leri hususuna bundan akdem irâde-i aliyyem müteallik olmak hasebiyle kefere seelesinden Asitâne-i aliyyemde başıboş ve kâr ü kisbe muktedir olanları ahz ve vilayeti cânibine irsâl ve hastahanelerini sâbıkta olduğu vechile tanzim ve emrâz-ı müzmine ashâbından olup suâl ile taayyüşe mecbûr olanları hastahanelerine vaz' eylemelerini Rum ve Ermeni patriklerine bâ-fermân-ı âlî mukaddemâ tenbîh olundukda ber-mantûk-ı emr-i âlî bu hususa râbıta verilmiş ise dahi hastahanelerin bir müddetden beru metrûkiyetiyle cihetiyle müşrif-i harâb olduğundan ta'mîrlerine mümâna'at olunmamak bâbında emr-i âlî sudûru Rum ve Ermeni patrikleri tarafından lede'l-istid'â olbâbda şeref-rîz-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum mucibince Galata ve Beyoğlu ve Yedikule ve Narlıkapı hâricinde vâki Rum ve Ermeni hastahanelerinin ta'mîrlerine mümâna'at olunmamak üzere evâmir-i aliyyem ısdâr olunmuş ve bu vechile hasta ve alîl olan kefere seelesinin hastahanelere vaz'ıyla suâlden men'leri maddesine râbıta verilmiş ise de dahi bir zabıta-i ekîde tahtına idhâl olunamadığından ardı aranmayarak kat'â bir semereyi mucib olmadığı ve elân esvâk ve pazarda o makûle ilel-i müzmine ashâbının müşâhedesi şer'an ve tab'an îrâs-ı nefret etmekte olduğu ve bundan böyle her ne kadar te'kîd kılınsa hastahanelerde akvât ve levâzım-ı sâireye ve ale'l-husus müdâvâta dikkat olunamayarak bir semereyi mucib olmayacağı zâhir ve bu makule hastahanelerin tertîb ve tanzîmi menâfi ve fevâid-i ibâdı müstelzim idüğü âşikâr ve bâhir olup bu hususun tanzimi evvel emirde hazzâk etıbbâ tedârüküne ol hastahanelerde ta'allüm ile teşrîh görmek maddesine menût ve vâbeste ve Avrupa'dan Dersaadetime vürûd eden etıbbâ her ne kadar şöhret-şiâr olan ta'lîmgâhlarda tahsîl-i fenn-i tabâbet etmişler ise de tehâlüf-i emzice ve keyfiyyet-i ekalim ve mevki hasebiyle katı çok mevadda hata edegeldikleri bi't-tecrübe malum olduğuna nazaran fenn-i tabâbetin icrâsı beherhâl mahallinde taallüm ve tefennüne merbût ve peyveste idüğü erbâb-ı fenn-i tıbbın indinde müsellem ve bu dakîkaya kâffe-i musannifin dahi mukır ve mu'terif oldukları emr-i gayr-i mübhemdir binâberîn her diyârda hastahaneler ve tabîb ta'lîmhaneleri tanzîmiyle bu bâbda erbâb-ı hünerin teksîr ve tevfîrine itinâ ve dikkat olunagelmekten nâşi taraf-ı devlet-i aliyyemden dahi himmet olunması mevcûd olan etıbbânın kesb-i mehâretleri eylemelerine ve bundan böyle taallüme tâlib olan şâkirdânın dahi bir taraftan ta'lîm ve taallümüyle hazzâk etıbbânın kesreti ve fenlerinde meharetleri cihetiyle asâkir-i İslâmiyeye ve umûmen ibâdullaha nef' ü faide ve celb-i da'vât-ı hayriyyeyi müstevcib olacağı ve bu misillü etıbbâ ta'lîmhanelerinde tevsî'-i dâire-i maarif zımnında Avrupa hastahaneleri etıbbâsıyla muhâbere ve tatbîk-i ameliyât ve tecârîb için gerek masarif ve gerek maslahat-ı teşrîh gibi bazı avârızın hulûlü cihetiyle Asitâne'de mevcûd olan medâris-i tıbbiye bu maslahata elvermeyeceği ve bu husus Rum milletine tahsîs kılınıp vücûh -

EK 46 ASKERİ HASTAHANELERE AİT BOA'NDEKİ BELGELER

B.1 Askerî hastahaneler yapılması hakkında III. Selim dönemine ait 1220/Nisan 1805 tarihli belgenin devamı: (BOA/C.S, no: 304)

ve müteneffizlerinden sadâkat ve kabiliyet cihetiyle zî-ehliyet ve dirâyetkâr ve bu misillü fünûn ve ma'ârife heveskâr birinin nâzır nasbıyla idare ettirmek suretiyle teshîl-i maslahatı müeddi idüğü bedîhiyâttan olduğuna binâen hâlâ Boğdan voyvodasının karındaşı kıdvet-i sanâdîdü'l-milleti'l-mesihiyye Dimitraşko Meroz Beyzâde zîde reşedehu reviyyet-şi'âr ve bu makule fünûn ve maarife heveskâr ve bu hususa müdîr ve nâzır ta'yîn kılındığı surette müddet-i kalîle zarfında fenn-i tıbda erbâb-ı hüner ve ma'rifetin teksîri emrine dikkat edeceği âşikâr olmağla bu maddeye nezâret-i dâim ile nâzır ve müdîr nasb olunmak ve anın marifet ve ikdâmıyla bundan akdem Kuruçeşme nâm mahalde fünûn-ı hendesiyye ve sâir maârifin talîm ve taallümü zımnında tanzîm ve fi'l-hakîka kuvvetden fiile ihrâcı matlûb üzere arsa-i tecrübede tersîm olunan talîmhâne ve bundan böyle tertîb ve tanzîmi lâzım gelen hasta ve tabîbhanelerin maslahat-i lâzimelerine dâir muhtaç olduğu hususâtı mühürlü arzıhâliyle istid'â eylemek ve ol mahallerin cüz'î ve küllî nizâmları maddesinde milletçe memur olanlar beyzâde-i mûmâileyhin re'yine mütabaat etmek mesâkin-i reâyâ olan kangı mahallde olursa olsun kezâlik müceddeden hastahane ve fünûn ve maarif talimhaneleri inşâsına ve gerek kadîmden bulunan hastahanelerin tevsî ve ta'mîr ve termîmi maddelerine civârda bulunanların davası bahanesi ve sair bu misillü vesâil ile vechen mine'l-vücûh zâbitan taraflarından taarruz ve muhalefet ve akçe ve âidât talebiyle rencîde kılınmamak ve her ne behane ile olur ise olsun zabitandan hiç ferd hastahaneler derûnuna duhûl etmemek ve marîz ve meyyit duhûl ve hurûcuna ve nakl-i hamr ve akâkîr ve eşyâ-yı lâzimeye müdâhale olunmamak ve hastahanelere duhûl eden marîzlerden resm ve aid nâmıyla bir akçe bir habbe almamak ve siz filânın helâkine kasd ettiniz deyu tabîblere iftirâ ile zecr sevdasında olanlar tedîb olunmak ve hastahanelerin bulundukları mahalle nazaran birer nefer zabit kapısında bekleyip bâlâda münderic şerâiti icrâ ile nâzırın re'yinden taşra hareket eylememek ve hastahaneler derûnunda mürd olanlara beytü'l-mâl tarafından vaz'-ı yed ve müdâhale olunmamak üzere tanzîmi hususuna irâde-i aliyyem taalluk ettiği ol bâbda hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum şeref-yâfte-i sudûr olmağla şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum vech-i meşrûh üzre amel ve hareket olunmak fermânım olmağın imdi bâlâda tafsîl ve beyân olunduğu üzere amel ve harekete ihtimâm ve dikkat olunmak matlûb-ı mülûkânem olduğu ve hilâfı vaz'a bir vechile rızâ-yı dâverânem olmadığı ve beyzâde-i mûmâileyhin husus-ı mezbûra nezârete memuriyetiçün bâlâsı hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnumla muvaşşah yedine diğer emr-i şerîfim i'tâ olunduğu siz ki vezîr-i müşâr ve mevlânâ ve sâir mûmâileyhümsüz ma'lûmunuz oldukta bervech-i muharrer amel ve harekete mübâderet ve işbu emr-i şerîfimi iktiza eden mahallere kayd ile hîn-i iktizâda ibrâz için beyzâde-i mûmâileyhin yedinde ibkâ olunmasına ve hilâfı ser-i mû vaz' ve hareket vukua gelmemesine ihtimâm ve dikkat olunmak bâbında
Fi evâsıt-ı Muharrem sene 220

(Açıklama: Belge, Sn. Yücel Demirel ve Tarih Vakfı Osmanlıca Seminer grubu tarafından okunmuştur.)

EK 46 ASKERİ HASTAHANELERE AİT BOA'NDEKİ BELGELER

B.2 Taksim'de yapılan askerî hastahane hakkında II. Mahmud dönemine ait 25 S 1224/11-04-1809 tarihli bir belge (BOA/C.S., no: 287)

Telhîsi mûcibince tezkire sûreti verilmek buyruldu
27 S(afer) sene 24

Arz-ı bendeleridir ki,
Bîmârân topçuyân neferâtı için Beyoğlu nâm mahallde vâki' Taksim pîş-gâhında izzetlü Top-hâne Nâzırı Efendi bendeleri ma'rifetiyle müceddeden inşâsı irâde buyrulan haste-hânenin ber-mûceb-i defter keşf-i masârifi olan yedi bin otuz altı buçuk guruşdan mukaddem ale'l-hesâb verilen altı bin guruşdan mâ-adâ bâkî kalan bin otuz altı buçuk guruşun dahi i'tâ'sını nâzır-ı mûmâ-ileyh bendeleri işbu takrîr ile istid'â' eder. Manzûr ve ma'lûm-ı devletleri buyruldukta meblağ-ı küsûr-i mezkûrun dahi darb-hâne-i âmireden mazbût mukataât fâizinden i'tâ'sıçün baş muhâsebeye kayd olunup tezkiresi ve sûreti verilmek bâbında emr ü fermân devletlü saâdetlü sultânım hazretlerinindir.
.....sûret-dâde
Selh-i S(afer) sene 24

Bîmârân neferât-ı topçuyân için Beyoğlu nâm mahallde pîş-gâh-ı Taksim'de inşâ olunan haste-hâne bi-mennihi teâlâ inzimâm himmet-i seniyyeleriyle hitâme resîde olup ancak bundan akdem olunan keşfi mûcibince i'tâ' olunacak yedi bin otuz altı guruşun ceste ceste hazîne-i âmireden altı bin guruş ahz ü kabzı olunmuş ise de amele ve esnâf makulesine düyûn olduğu ma'lûm-ı devletleri buyruldukta bâkî kalan bin otuz altı guruşun dahi hazîne-i âmireden i'tâ'sıçün bir kıt'a hazîne tezkiresi terkîm ettirilmesi husûsuna fermân-ı şerîfleri ısdârı bâbında emr ü fermân devletlü saâdetlü sultânım hazretlerinindir.
Asıl keşfi ve ale'l-hesâbı baş muhâsebeden
.....
Ebniye-i mezbûrun asıl keşfi ve masârifi darb-hâne-i âmîreden mazbût mukataât fâizinden verilmek şartıyla tevârîh-i merkûmeden mübâşeret için suver (?) ve tezâkir verildiği mukayyeddir. Fermân devletlü saâdetlü sultânımındır.
Telhîs 25 S 1224

EK 46 ASKERİ HASTAHANELERE AİT BOA'NDEKİ BELGELER

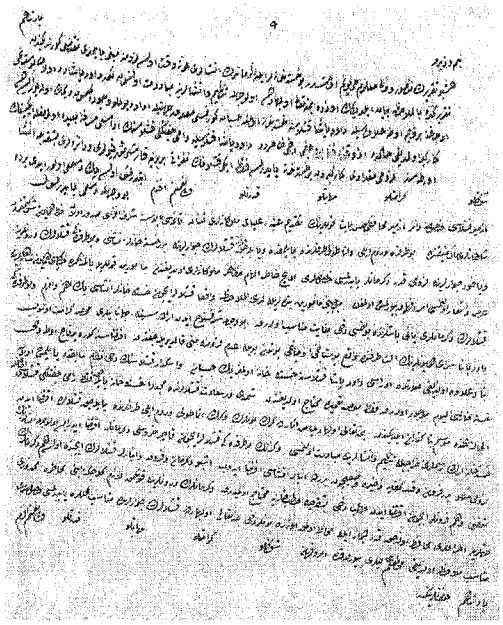

B.3 Askerî kışla, hastahane, değirmen ve fırınların inşası hakkında II. Mahmud dönemine (hd 1808-1839) ait tarihsiz bir belge (BOA/H.H., no: 29296)

Şevketlü kerâmetlü muhabbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim,

İzmir Kışlası husûsuna dâir İzmir muhâfızı Hasan Paşa kullarının takdîm-i atebe-i ulyâyı mülûk-âneleri kılınan kaime-i bâlâsına şeref-efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümâyûna şevket-makrûn şâhâneleri meâli münîfinden bu tarafta ve Rumeli ve Anadolu taraflarında yapılmakta ve yapılacak olan kışlaların civârlarına birer haste-hâneler inşâsı ve bu taraftaki kışlaların derûnlarına ve-yâhûd civârlarına lüzûmu kadar değirmenler yaptırılması husûsları lâyıh-i hatır ilhâm müzâhir-i mülûk-âneleri olduğundan me'mûrîn kullarıyla bil-müzâkere hâk-pâ-yi hümâyûn-u şâhânelerine arz ve iş'âr olunması emr-ü fermân buyrulmuş olmağla mûcibince me'mûrîn-i bendeleriyle lede-l ıtlâ' mülâhazât-ı vâkıâ kışlalar için haste-hâneler inşâsı pek ehemm ve elzem ve bu taraftaki kışlaların ve değirmenlerin yanı başlarında bulunması dahi begayet münâsib olarak bu vechile şeref sünûh eden irâde-i seniyye-yi cihân-bânîleri mahz-ı kerâmet olup Davutpaşa Sarayı hümâyûnlarının alt tarafında vâki' Bostancı Ocağı bundan böyle adem-i lüzûmuna mebnî kaldırılacağından iktizâ'sına göre birkaç oda dahi binâ' ve ilâve olunduğu sûrette orası Davutpaşa Kışlası'na haste-hâne olmağa pek çesbân ve Üsküdar Kışlası'nın dahi nizâm-ı sâbıkta yapılmış olan haste-hânesi el-yevm mevcûd olarak fakat bazı ta'mîre muhtac olduğundan şimdi Der-saâdet kışlalarında müceddeden haste-hâne yapılacak fakat Rami Çiftliği Kışlası olmağla el-hâletü hâzihi mevsim-i binâ' güzerân eylediğinden bî-menhî teâlâ evvel bahâr-ı meyâmin âsârda gerek bunların ve gerek Anadolu ve Rumeli taraflarında yapılacak kışlalarda iktizâ' eden haste-hânelerin resimleri ihrâcıyla tanzîm ve inşâlarına mübâderet olunması ve kezâlik bu taraftaki kışlalar için kaçar horoslu değirmenler iktizâ' eder ise ol vechile inşâlarının lüzûm-u misillû birer furuna ve kadr-i kifâye zahîre vaz'ı için birer de anbar inşâsı iktizâ' edüb iş bu değirmen ve furun ve anbarlar kışlaların içinde olsa hem değirmenlerin taaffünü ve hem furunlar için iktizâ' eden hatab dahi başkaca hatab-hâneye muhtac olmayarak değirmenlerin derûnlarına konulmak lazım geleceğine mebnî muhâtara mahzûru cihetleriyle etrâfları muhâfaza olacak kadar duvar ile muhât olmak üzere bunlar dahi bî-menhî teâlâ olunarak kışlaların civârlarında münâsib mahallere yaptırılması husûsları münâsib-i mülâhaza olunduğu muhât-ı ilm-i âlîleri buyruldukta emr ü fermân şevketlü kerâmetlü muhabbetlü kudretlü veliyy-ün-niam pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim vezîrim iş bu takrîrin manzûr ve meâli ma'lûm-u hümâyûnum olmuştur. Bu haste-hâneler ile değirmenlerin inşâları her ne vakit olsa lüzûmuna mebnî yapılmaları muktezî göründüğünden pâdişahım takrîrinde bil-mülâhaza beyân eylediğin üzere bî-menhî teâlâ evvel bahârda ol vechile tanzîm ve inşâlarına mübâdaret olunsun lâkin Davut Paşa'da olan Bostancı Ocağı'na birkaç oda ilâvesiyle Davut Paşa Kışlası'na haste-hâneler olmağa çesbân görülmesi masraf cihetiyle idâre yollu vücûda gelsin demek oluyor ise de kâr-gîr olmadığı hâlde az vakitte fenâ' bulacağı dahi zâhirdir ve Davutpaşa Kışlasıyla Rami Çiftliği Kışlası'nın arası mesâfe-i baîde olmamağla ikisinin ortasına lüzûmu mikdâr kâr-gîrden bir haste-hâne yaptırılsa fakat iki kışlanın neferâtı birbirine karışmamak ve kapular ve dâireleri başkaca inşâ ettirilmiş olsa pek vüs'lü olur idi bir de bu vechile resmi yaptırılsın.

(Açıklama: Belge, Sn. Yücel Demirel ve Tarih Vakfı Osmanlıca Seminer grubu tarafından okunmuştur.)

EK 47 ASKERİ HASTAHANELERE AİT TEKNİK ŞARTNAME

1291/1875-1876 Tarihli *"Fenn-i Mi'mârî"* Kitabındaki Teknik Şartnameye Göre Askerî Hastahanelerin Mimarî Özellikleri*

Fasl-ı Sânî
Haste-hâneler

Haste-hâne mevki'leri hastaların gönüllerine ferah vermek için şehrin en güzel en lâtif en a'lâ manzarası en ziyâde havâsı güzel (Rıfat, 1291: 96) *olan mahallerine ve mevâki' mezkûre fenâ havâdan rutûbetten sâlim olmak için münhatt zemînlerde ve kezâ şiddetli rüzgâra gelmemek ve susuzluğuna giriftâr olmamak için ziyâde mürtefi' mahallerde olmayıp âdî yükseklikte olmalıdır.*
Şartın en büyüğü galiba ön mahallerden uzak olması olduğundan ve şehirler ise bâ-müstahkem ve-yâhûd açık olduklarından eğer müstahkem ise istihkâmât-ı hârice ile sûr beynine ve-yâhûd şehrin kenarına ve eğer açık ise istenilen bir mahalle inşâ olunurlarsa da askerî haste-hânelerinin mümkün olduğu kadar kışlalara ve gurebâ haste-hânelerinin hânelere fukarâ' mahallerine kurbiyyeti dahi şarttır.

Haste-hânelerin Tertîbi

Haste-hâneler ya askerî ve-yâhûd mülkî olur ki ber-vech-i âtî ayrı ayrı beyân ile nihâyetinde teferruâtı dahi zikr olunur.
Askerî haste-hâneler- Bi-l-farz bir âlâylık bir haste-hâne inşâsı iktizâ ederse aded-i neferi 6 ile taksîm ederek hâric-i kısmet kadar yataklık haste-hâne yapmalıdır.
Meselâ âlâyın mevcûdu 2400 olsa 2400/6= 400 eder ki haste-hâne dahi 400 yataklık olmak lâzımdır.
Bundan anlaşılır ki ziyâde nefer için hesâb olunacak haste-hâne pek büyük olmak lâzım gelirse de sârî hastalıkların adem-i sirâyeti ve havânın hüsn-i te'sîri için 400:500 yataklıktan cesîm haste-hâne inşâsını caîz değildir.
Eğer ziyâde yataklık haste-hâne inşâsı lâzım gelirse mikdâr-ı sâbıkaya tatbîkan icâbına göre müteaddid münferid haste-hâne inşâ etmelidir (Rıfat, 1291: 97).
Asker köylere yerleşmiş ise haste-hâneleri zemînden 0,50:0,60 metre mürtefi' olmak üzere ahşaptan baraka teşkîl olunur.
Teferruât- *Haste-hâne teferruâtı ber-vech-i âtî ta'dâd olunan dâirelerdir ki müştemelâtı hurûf-i hecâ ile tefrîk olunmuştur.*
(1) Dâire *– Eczâ-hânedir ki müştemilâtından* (ا) *dâima isti'mâl olunmayan eczâların tertîbi ile alınmak lâzım geldikçe tartılması ve haltı vesâiresi için eczâcı dükkânlarının cephesi gibi bir mevki'* (ب) *biri rutûbetten muhâfaza olunacak eczâların vaz'ı için gayet yâbis diğeri rutûbete muhtâc olanların vaz'ı için rutûbetli iki mecrâdan ibârettir.*
(ج) *Ateş ve suya muhtâc olan muâlecâtın i'mâli için ateşlikli bir mahall.*
(د) *Nöbetci eczâcılarına mahsûs bir yatak odasıyla sâir eczâcıların ârâmına mahsûs odalar.*
(2) Dâire- *Etıbbâ dâiresidir ki müştemilâtından* (ا) *nöbetci tabiblerine mahsûs bir salon* (ب) *vizite ve konferans için cesîmce bir salon* (ج) *göz muâyenesi için penceresiz karanlıkça bir salon* (د) *azîm ameliyyât-ı cerrâhiyye icrâsı için gayet aydınlık cesîmce bir salon* (ه) *tabîblere mahsûs istirâhat ve yatak odaları.*
(3) Dâire- *Çamaşur-hânedir ki müştemilâtı* (ا) *su ısıtılıp çamaşır yıkamak için ateşlikli bir mahall* (ب) *çamaşır kurutmak için* (Rıfat, 1291: 98) *kafes ta'bîr olunur bir yer*** (ج) *yaz günleri çamaşır yıkamak için bir sundurma* (د) *yaz günleri çamaşır kurutmak için bir havlu.*

---

* Osmanlıca yazılmış olan özgün metindeki tüm sembol ve işaretlerin korunmasına çalışılmıştır. Sadece konu başlıkları ve metin içinde yer alan başlıklar koyu renkte yazılmıştır. Bu kitap ile 1300/1884-1885 tarihli *"Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî"*; 1303,1304/1887-1889 tarihli *"Fenn-i İnşâât"*; 1309/1893-1894 tarihli *"Fenn-i İnşâât ve Mi'mârî"*; 1312/1896 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* ve 1324/1908 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* kitaplarındaki *"Haste-hâneler"* başlığı altında verilen bilgiler hemen hemen birbirinin aynıdır.

** Osmanlıca özgün metinde yanlışlıkla *"yaz yer"* yazılmıştır.

EK 47 ASKERİ HASTAHANELERE AİT TEKNİK ŞARTNAME

*(4) **Dâire-** Elbise ve çamaşır ve-l-hâsıl yıkamağa sâlih bezlerden ma'mûl eşya mağazasıdır ki (ا) müteaddid dolablara taksîm olunmuş bir oda (ب) âdî cerrâhiyye bezlerine mahsûs küçük küçük birkaç oda.*
*(5) **Dâire-** Banyo mevki'leridir ki müştemilâtı (ا) külhân (ب) uyuz hastalar için bir mahall ile bir iki havuz (ج) hasta neferât için bir mahall ile mikdâr-ı kâfî havuzlar (د) hasta zâbitân için kezâ.*
*(6) **Dâire-** Matbahdır ki müştemilâtı (ا) usûl-ü tabh-hâne (ب) kiler (ج) rutûbete muhtâc olan erzâkın muhâfazasıçün bir bodrumdan ibârettir.*
*(7) **Dâire-**Teşrîh-hânedir ki müştemilâtı (ا) ameliyyât mahalli (ب) iskelet çıkarmak ve murâd olunan kemikleri almak için bir kaynatma mahalli (ج) ölüleri vaz' edecek bir mevki' (د) tâbût-hâne (ه) gasl-hâneden ibârettir.*
*(8) **Dâire-** Uyuz hastalarının çamaşırlarını bezleri yıkamak için iki parçadan ibâret bir çamaşur-hânedir.*
*(9) **Dâire-** Uyuz hastalarına "sülfür kalker" istihsâline mahsûs bir mahalldir.*
*(10) **Dâire-** Sedye ve arabaların vaz'ıçün bir dâiredir.*
*(11) **Dâire-** Haste-hâne müdîrine mahsûs üç dört odadan ibâret müdîr dâiresidir.*
*(12) **Dâire-** Karakol ve kapıcılara ve vekîl-i harclara ve ebvâbcılara ve muhâsebe ve tahrîrât kâtiblerine ve eczâcı amelelerine ve hidmetcilere mahsûs odalardır* (Rıfat, 1291: 99).
*(13) **Dâire-** Hidmetciler için kışlalarda olduğu gibi localara taksîm olunmuş bir haste-hâneden ibârettir.*
Zikr olunan teferruâttan başka bir takım fürûât vardır ki tafsîlleri iktizâ etmekle ber-vech-i âtî ta'rîf olunur.
***Koğuşlar-** Aynı cins hastalıklar için cesîm koğuşlar yapılırsa da her koğuşun yanlarına yine o cins hastalıktan gayet ağır hastalar için birer de küçük oda ve diğer yanlarına (şekil 155) de olduğu gibi ve kışlalarda söylendiği misillû taaffün borulu mahfûz abdest-hâne inşâ olunur. Pencereler mümkün olduğu kadar büyük ve cam çerçeveleri sürgülü üç parçadan ibâret olmalıdır ki koğuşun istenilen mahallinden havâ verilsin. Cesâmetleri ise karyolalar pencere önüne gelmemek ve pencerelerin arzı 1,20 olmak üzere hesâb olunmalıdır.*
***Nerd-bânlar-** Hastaları sedye ile çıkarabilmek için lâ-akall arzları 2 metre ve meylleri ½ olup beher on ayakta bir sahanlık olmalıdır.*
***Havlular-** Ağaçlarla müzeyyen gayet güzel bağçe hâline konulmuş müteaddid havuzlarla tezyîn olunmuş olmalıdır.*
***Revak-** Bir takımı kışlık olmak üzere kapalı ve bir takımı yazlık olmak üzere açık olup tahta döşenmiş olmalıdır.*

Haste-hânelerin Teşkîli

(şekil 156) da olduğu gibi ebniyeyi yıldız şeklinde yapmakta her ne kadar orta yere tabîbler eczâ-hâne müdîr dâiresi yapılarak muâyene ve idâresi (Rıfat, 1291: 100) *sühûletli olursa da ب ب zâviyelerine aydınlık ve havâ gelmediğinden pek de makbûl değildir.*
Mustatîlü'ş-şekl yapılırsa[*] gerçi pek dağınık bulunur fakat revâk hüsn-i sûretle müteessis bulunduğu için makbûldur.
Kezâ (şekil 157) de olduğu gibi haçvarî yapılırsa hem topca hem de revâkı hüsn-i sûretle müteessis bulunduğundan[**] daha ziyâde makbûldur.
Cenâhlı binânın haste-hâneye hiçbir vechile yarayamayacağı cihetle zikrinden sarf-ı nazar olunmuş ve fakat (şekil 158) de olduğu misillû zü-l-cenâheyn olursa en a'lâ usûl olmuş olur ki hem idâre ve muâyenece sühûletli hem de havâ ve ziyâca fâideyi hâvîdir.
Beşyüz yataklıktan azîm haste-hâne inşâsı lâzım gelirse bâlâda müteaddid münferid inşâsını bast etmiş ise de (şekil 159) da olduğu gibi bir yerde ve fakat araları boş bir birine merbût inşâ olunabilir.
Tenbiyye- Hastalar hâricden me'kûlât ve meşrûbâta müteallik şeyler getirtmemeleri için haste-hâneler dâiren-mâdâr duvarla muhât ve mazbût olmalıdır (Rıfat, 1291: 101).

---

[*] Osmanlıca özgün metinde yanlışlıkla "*yayılırsa*" yazılmıştır.
[**] Osmanlıca özgün metinde yanlışlıkla "*yolunduğundan*" yazılmıştır.

EK 48 ASKERİ HASTAHANELERE AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

1291/1875-1876 tarihli "*Fenn-i Mi'mârî*" kitabındaki hastahaneler ile ilgili çizimler

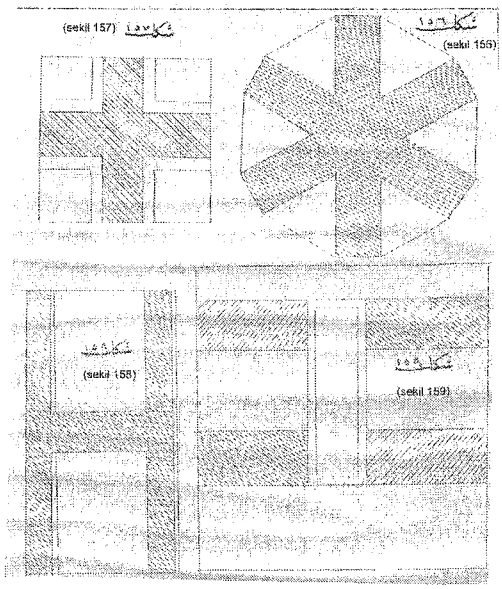

Ç.1 Farklı şekillerde tasarlanan hastahane yapıları (Rıfat, 1291: levha 25)

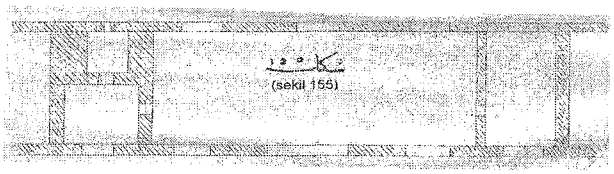

Ç.2 Bir hastahane koğuşunun planı (Rıfat, 1291: levha 24)

1322/1904-1905 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitabındaki hastahaneler ile ilgili çizimler

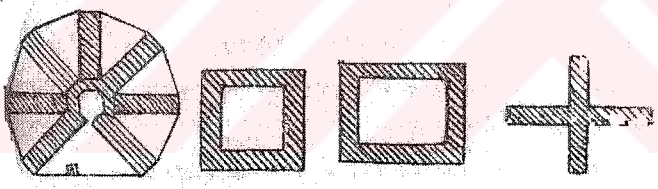

(sekil 340) (شكل ٣٤٠)

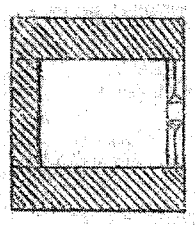

(sekil 341)
(شكل ٣٤١)

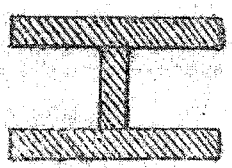

(sekil 342)
(شكل ٣٤٢)

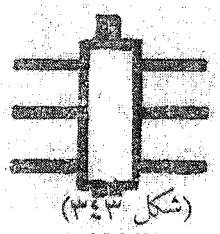

(sekil 343)
(شكل ٣٤٣)

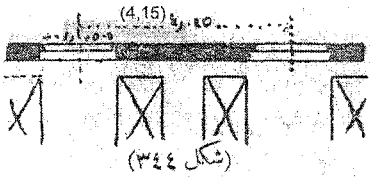

(sekil 344)
(شكل ٣٤٤)

Ç.3 Farklı şekillerde tasarlanan hastahane yapıları ve bir hastahane koğuşundaki yatakların yerleşim planı (1322: 554-556)

EK 48 ASKERİ HASTAHANELERE AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

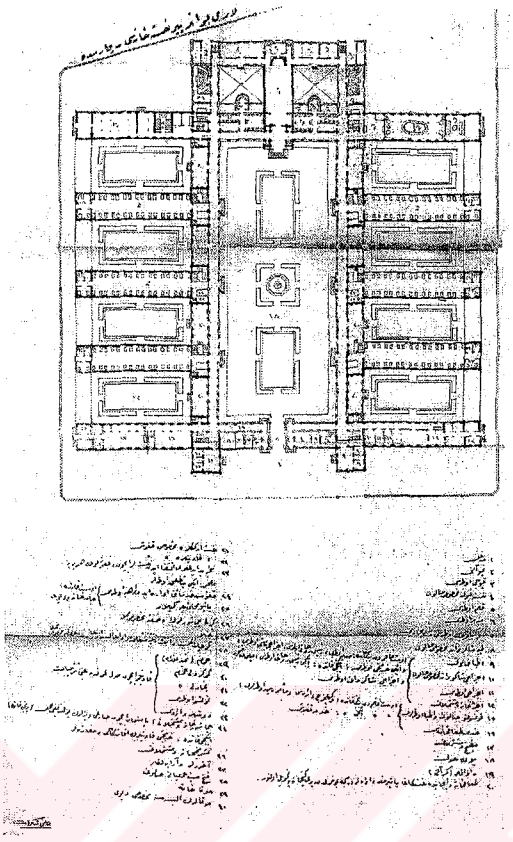

Ç.4 1322/1906-1907 tarihli "*Rehber-i İnşâât-ı Askeriyye*" kitabından Paris'teki "*Lari Buazyir* (?) *Haste-hânesi"*nin planı (1322: levha 2)

1) medhal, 2) kapu altı, 3) kapucu odası, 4) hasta kabule mahsûs salon, 5) kalem odası, 6) müdîr odası, 7) vekîl-i harcın odası ve yazı-hânesi, 8) tıbbiyye şâkirdânına mahsûs salon, 9) etıbbâ salonu, 10) eczâcı şâkirdânına mahsûs salon, 11) eczâcı odası, 12) eczâ-hâne ve müştemilâtı (üst katlardan birinci katta : müdîr odası, reis-i rûhânî odası, eczâcıbaşı odası, ve iki hidmetçi odası; ikinci katta: ikinci rûhânî odası, ve eczâcı şâkirdânı odası), 15) konsülto salonu ve etıbbâ odası, 16) hademe taâm-hânesi (üst katlardan birinci katta: vekîl-i harc dâiresi, me'murîn odaları üst katlardan ikinci katta: hademe koğuşu), 17) matbah ve müştemilâtı, 18) büyük havlu (avlu), *19) revaklar (kemer altı), 20) taâm-hâne ve îcâbında haste-gânı yatırmağa dâirelerdir ki bunlardan biri kütüb-hâneye tahvîl olunur, 21) hasta erkeklere mahsûs koğuş, 22) hasta kadınlara mahsûs koğuş, 23) tecrîd edilmeleri iktizâ eden hastalar içün koğuşların her birine mülhak iki yataklık odalar, 24) koğuşun hidmetini idâre eden rahibe odası, 25) banyo mahalli ile kiler (üst katta: câme-hâne ve deboyu), 26) kirli çamaşurların vaz'ına mahsûs mahall, 27) helâ, 28) küçük kilise ve onun ziynetine müteallik mevâdd ile elbise-i rûhânîyenin hıfzına mahsûs mahall, 29) hammâm (temizlenmek), 30) kükürtlü hammâm, 31) buharlı hammâm, 32) tütsü odası, 33) duşlar dâiresi (kadınlar için sol tarafta aynı tertîbât), 34) çamaşur-hâne ve müştemilâtı; pansuman için sargı ve bezlerin bulunduğu mahall (birinci kat) ikinci katta: hidmetçi kadınların ikamet-gâhı ve mağazalar, 36) teşrîh-hâne ve müştemilâtı, 37) âhûrlar ve arabalıklar, 38) feth-i meyyit ameliyyâtı salonu, 39) mevtâ-hâne, 40) mevtâların elbisesine mahsûs deboy.*

EK 48 ASKERİ HASTAHANELERE AİT ÇİZİMLER

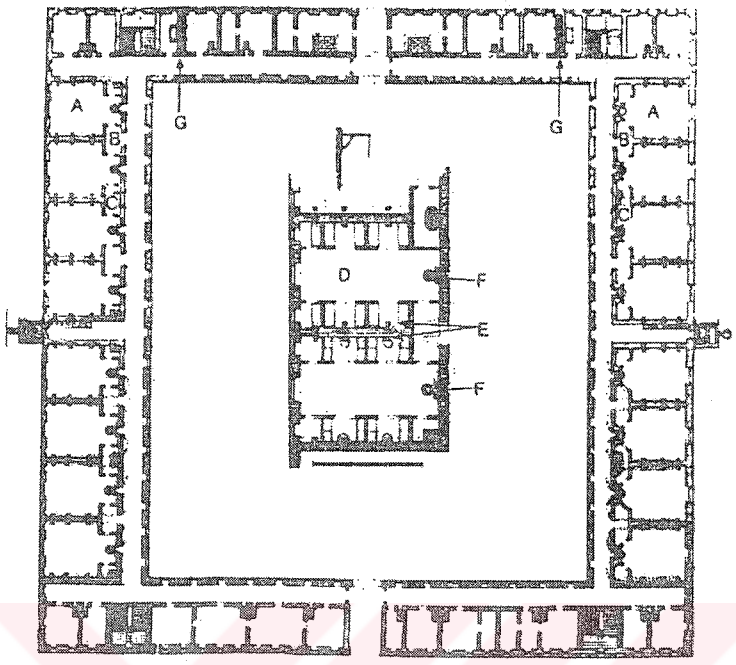

Ç.5 Almanya, Münih'te 1813'te inşa edilen "*Allgemeine Krankenhaus*"un planı (Terzioğlu, 1981: 28)

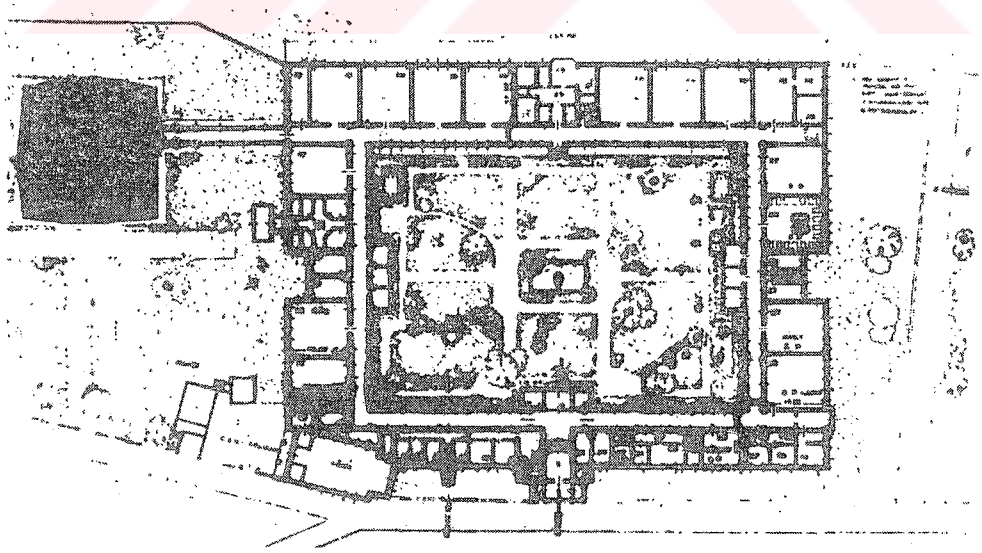

Ç.6 İstanbul, Yenibahçe'de 1843'te inşa edilen "*Gureba-i Müslimîn*" Hastahanesi'nin planı (Terzioğlu, 1981: 27)

EK 48 ASKERİ HASTAHANELERE AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki baraka tarzında yapılmış bir hastahanenin çizimleri

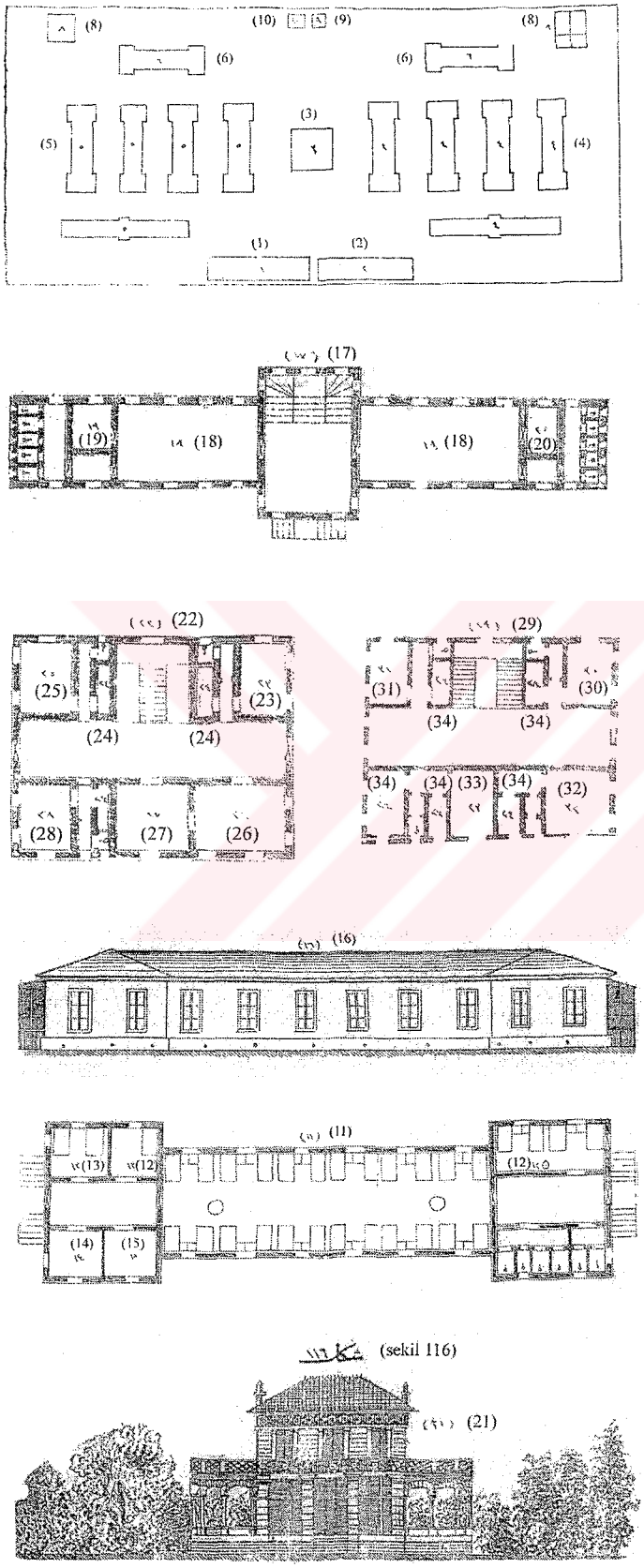

Ç.7 Barakaların vaziyet planı, bazı barakaların planları ve görünüşleri (Nuri, 1312: şekil 116)

Haste-hânenin umumî planı
1) nizâm karakolu
2) karantina dâiresi
3) sıhhiyye ve idâre dâiresi
4) emrâz-ı dâhiliyye hasta barakaları
5) emrâz-ı hâriciyye hasta barakaları
6) nekahet dâiresi
7) matbah ve çamaşur-hâne ve kiler
8) hammâm
9) gasl-hâne ve teşrîh-hâne
10) arabalık ve ahır
11) haste-hâne barakasının tafsilâtı levhası
12) zâbitân koğuşu
13) hususî tedâvî odası
14) yemek odası ve kahve ocağı
15) hidmet odası
16) haste-hâne barakasının mürtesim-i amûdîsi
17) nekahet dâiresinin tafsilâtı levhası
18) neferât koğuşları
19) teneffüs odası
20) ta'lîm-hâne
21) nekahet dâiresinin mürtesim-i amûdîsi
22) sıhhiyye ve idâre dâiresinin tafsilâtı
23) muayene konsültü odası
24) hidmetci odası
25) meclis ve kütüb-hâne
26) yâbis eczâ deposu
27) eczâ-hâne
28) eczacı odası
29) üst kat mürtesimi
30) müdîr odası
31) etıbbâ odası
32) kalem odası
33) nöbetci cerrâhları
34) nöbetci tabîbleri odası

EK 49 MALTEPE HASTAHANESİ

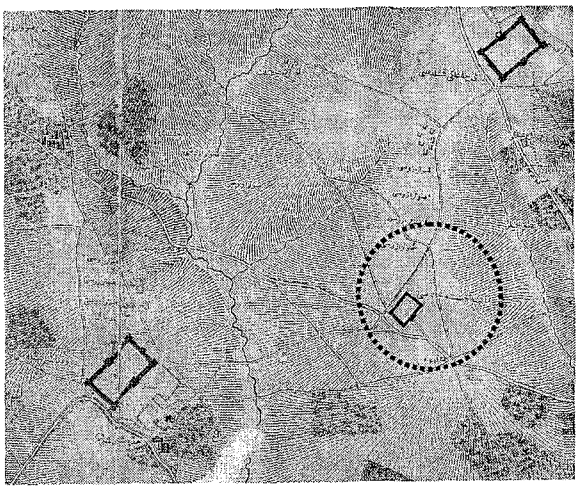

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda Maltepe Hastahanesi, Davutpaşa ve Rami kışlaları (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

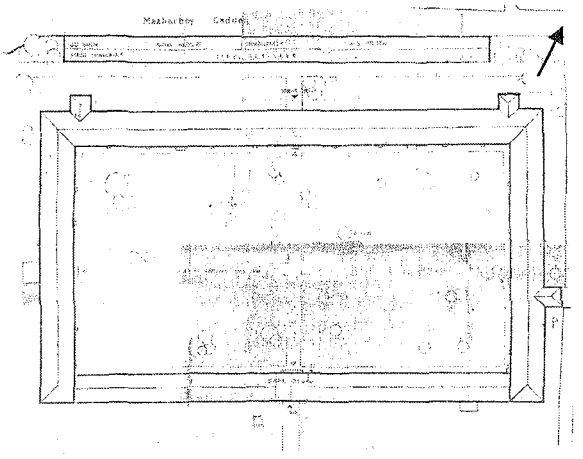

Ç.1 Hastahanenin vaziyet planı (1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

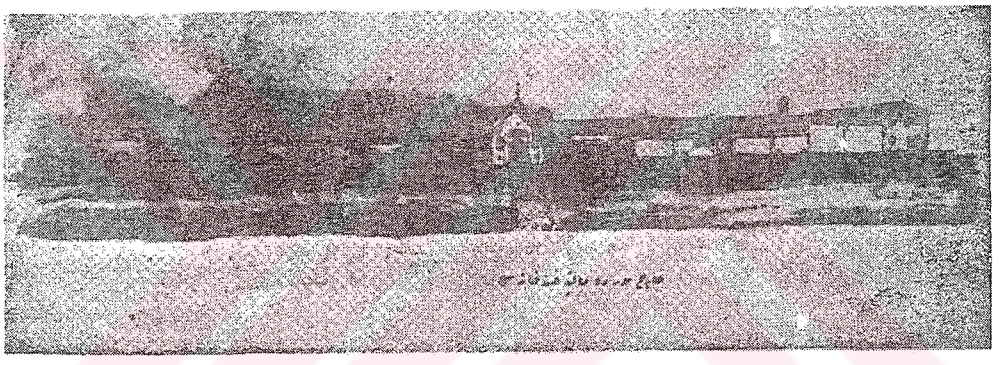

R.1 1830 tarihli bir resme göre hastahanenin güneydoğu cephesi (Özbay, 1981b: 109)

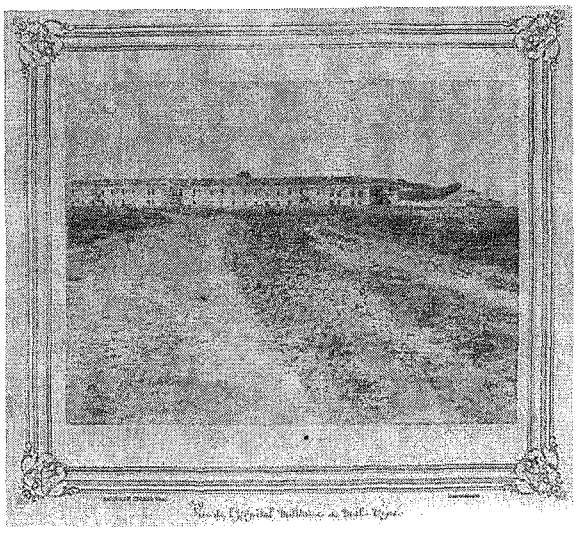

F.1 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta hastahanenin güneybatı cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arsivi/F.no: 82324)

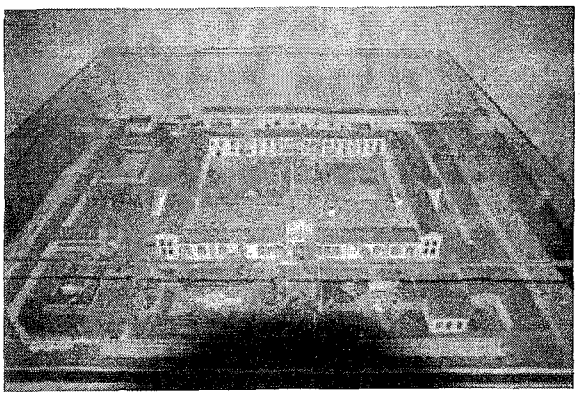

F.2 Hastahanenin maketi (2004/Çevik Kuvvet Arşivi)

EK 49 MALTEPE HASTAHANESİ

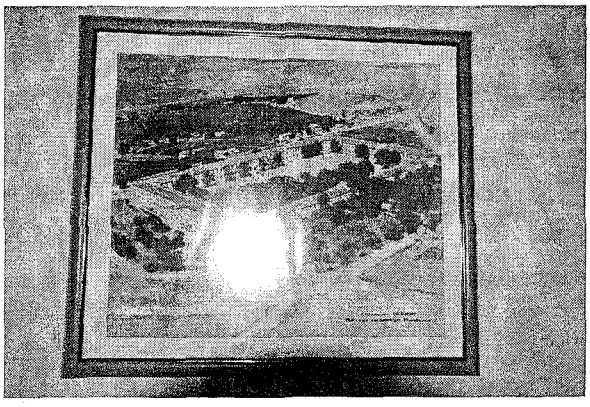

F.3 Hastahanenin ve yakın çevresinin görünüşü (tarihsiz/Çevik Kuvvet Arşivi)

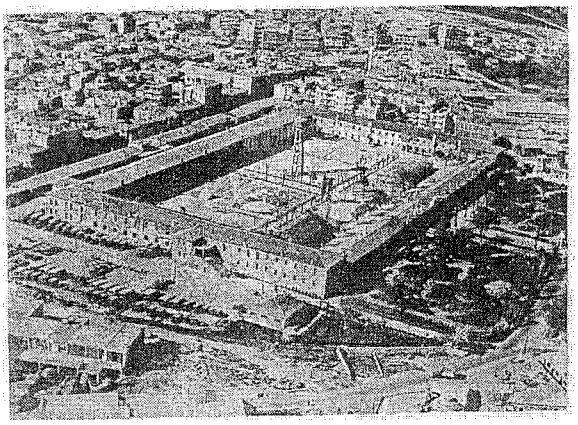

F.4 Hastahanenin ve yakın çevresinin görünüşü (Tuğlacı, 1993: 46)

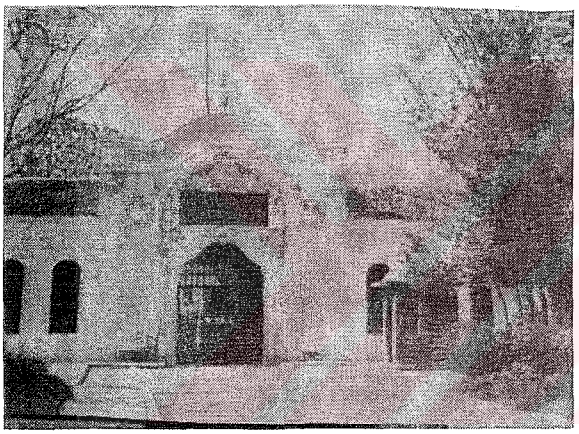

F.5 Hastahane yapısının güneydoğu cephesindeki asıl giriş kapısı (tarihsiz/Çevik Kuvvet Arşivi)

F.6 1995'te onarım gören giriş kapısı ve 1243/1826-1827 tarihli kitabeler (2004)

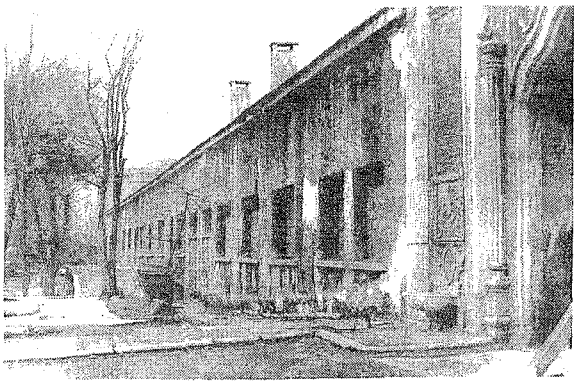

F.7 Hastahane yapısının güneydoğu cephesi (1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

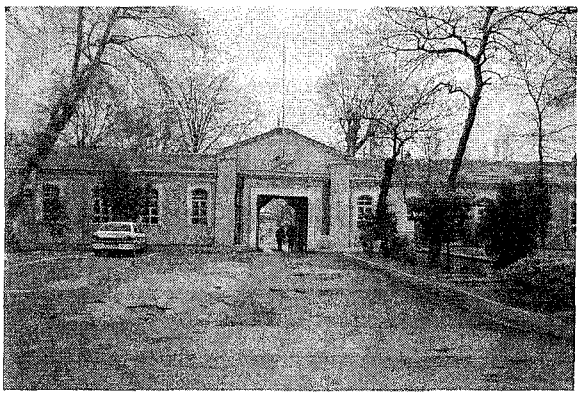

F.8 Güneydoğu kanadınındaki girişin orta avludan görünüşü (2004)

EK 49 MALTEPE HASTAHANESİ

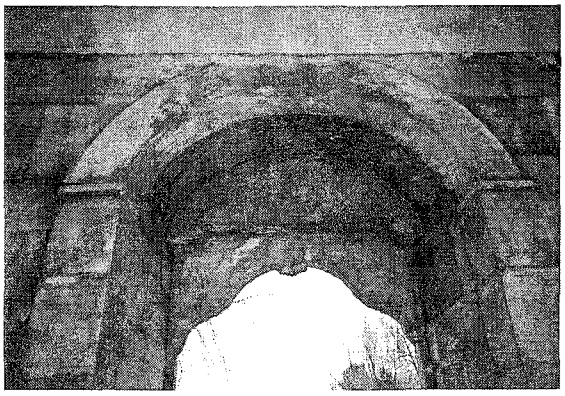

F.9 Hastahane yapısı asıl giriş kapısının iç kısmında sonradan boyanan taş yüzeyler (2004)

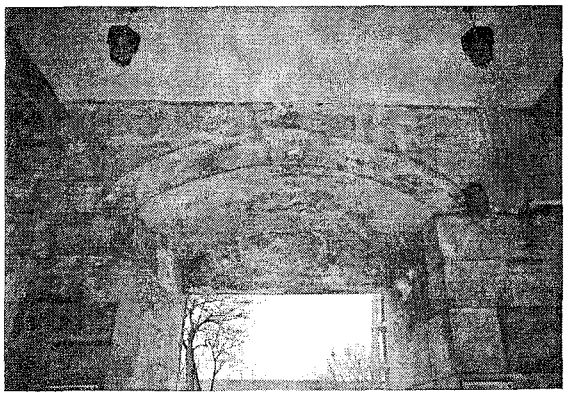

F.10 Giriş kapısının orta avluya açılan iç kısmında sonradan boyanan taş yüzeyler (2004)

F.11 Hastahane yapısının güneydoğu kanadında bir koridorun ve ahşap tavanın görünüşü (1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.12 Hastahane yapısının güneydoğu kanadında betonarme döşemeli bir mekânın görünüşü (2004)

F.13 Hastahane yapısının güneydoğu kanadında bir koridorun görünüşü (1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

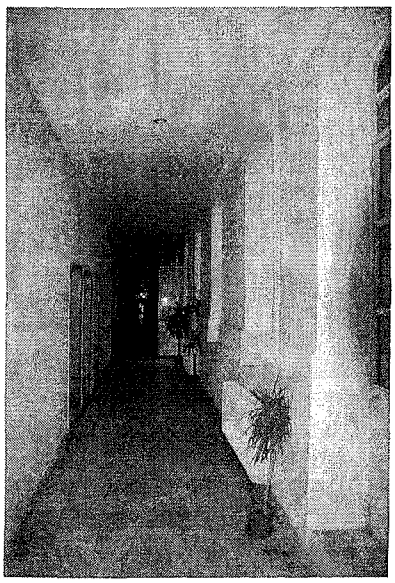

F.14 Hastahane yapısının güneydoğu kanadında bir koridorun görünüşü (2004)

EK 49 MALTEPE HASTAHANESİ

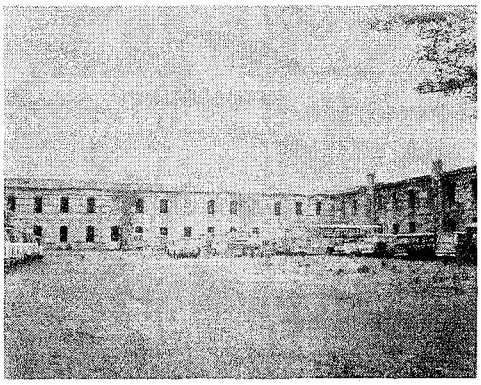

F.15 Hastahane yapısının orta avludan görünüşü
(1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

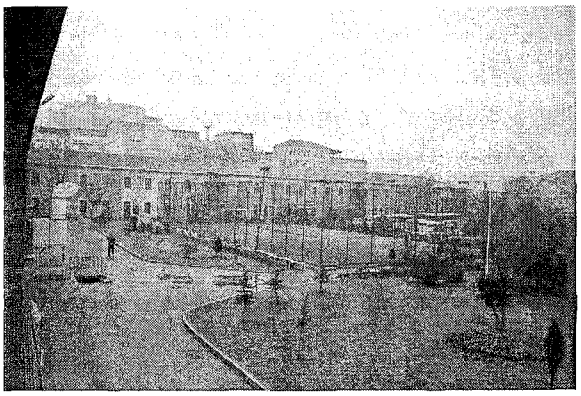

F.16 Hastahane yapısının kuzeydoğu kanadının orta avludan görünüşü (2004)

F.17 Hastahane yapısının orta avludan görünüşü
(1983/ II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

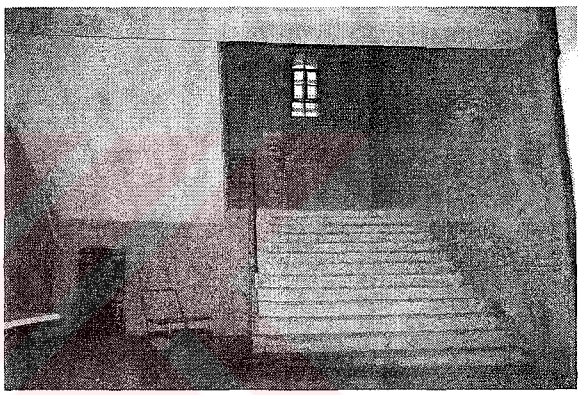

F.18 Hastahane yapısının kuzeybatı kanadındaki betonarme merdivenin görünüşü (2004)

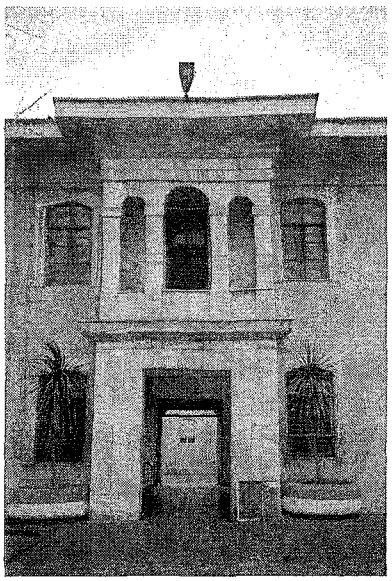

F.17 Hastahane yapısının kuzeybatı kanadındaki kapı ve geçidin orta avludan görünüşü (2004)

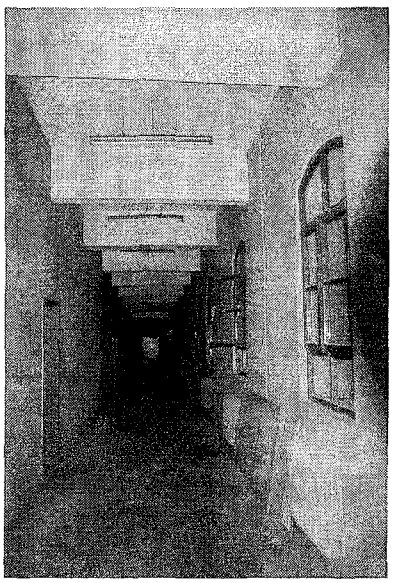

F.18 Hastahane yapısının kuzeybatı kanadında üst katta betonarme döşemeli koridor
(2004)

EK 49 MALTEPE HASTAHANESİ

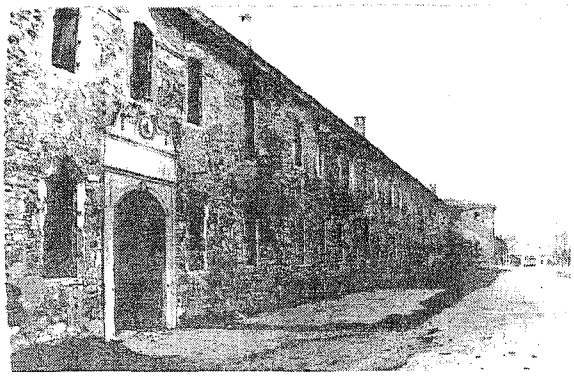

F.21 Hastahane yapısının kuzeybatı cephesi
(1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

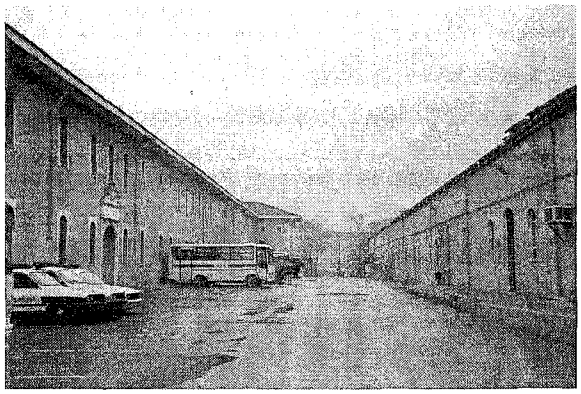

F.22 Hastahane yapısının kuzeybatı cephesi ve özgün ek yapı yerine yapılan yeni bina (2004)

F.23 Hastahane yapısının kuzeybatı cephesindeki giriş kapısı
(1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

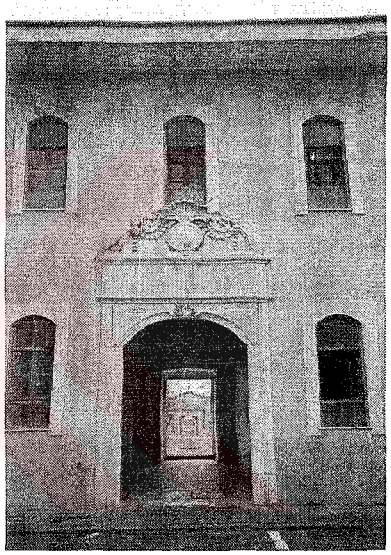

F.24 Giriş kapısı ve 1290/1873-1874 tarihli Abdülaziz'in tuğrası
(2004)

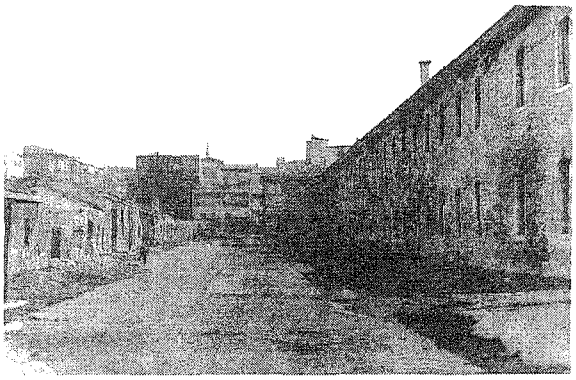

F.25 Hastahane yapısının kuzeybatı cephesi ve özgün ek yapı
(1983/ II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.26 Özgün ek yapı yerine yapılan yeni bina ve hastahane yapısının kuzeybatı cephesi
(2004)

EK 49 MALTEPE HASTAHANESİ

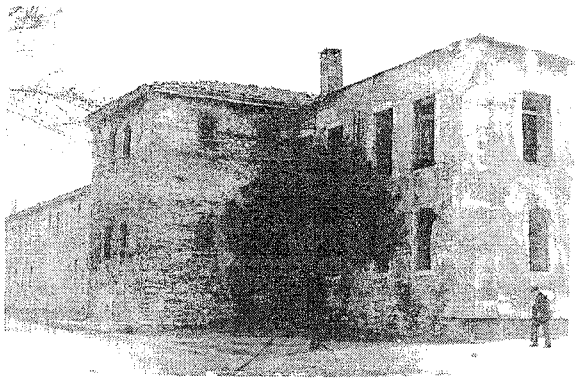

F.27 Hastahane yapısının kuzeybatı cephesindeki dışarı taşırılmış tuvalet bölümü ve duvarındaki çeşme (1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

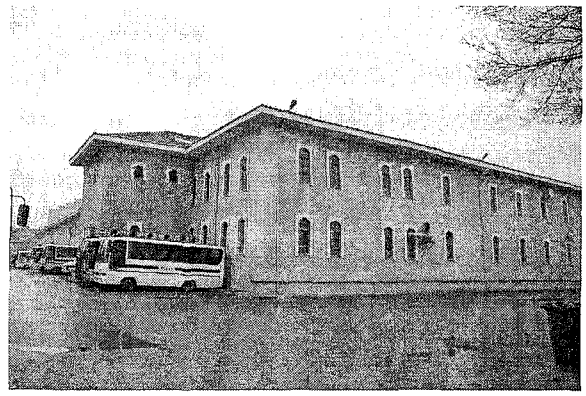

F.28 Hastahane yapısının kuzeybatı ve güneybatı cepheleri (2004)

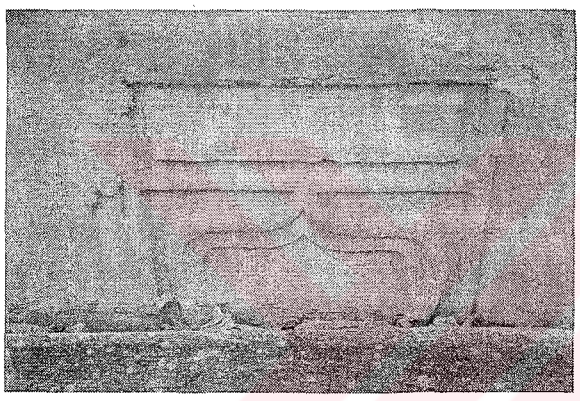

F.29 Hastahane yapısının kuzeybatı cephesindeki kapatılmış çeşmenin ayna taşı (2004)

F.30 Hastahane yapısının güneybatı cephesindeki metal kılıçlar (2004)

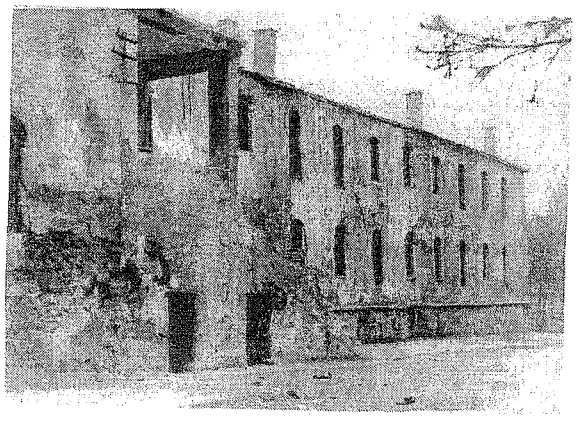

F.31 Hastahane yapısının güneybatı cephesi (1983/II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

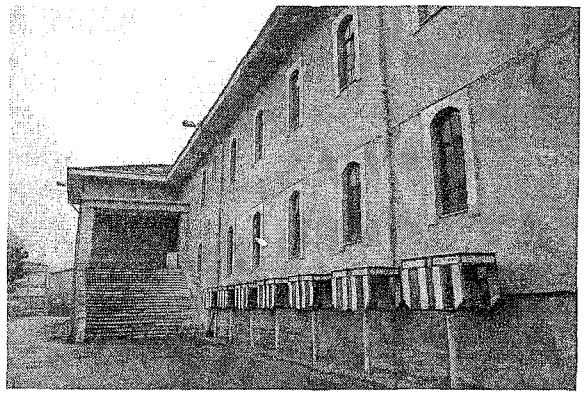

F.32 Hastahane yapısının güneybatı cephesindeki muhdes giriş (2004)

EK 50 BAB-I SERASKERİ HASTAHANESİ

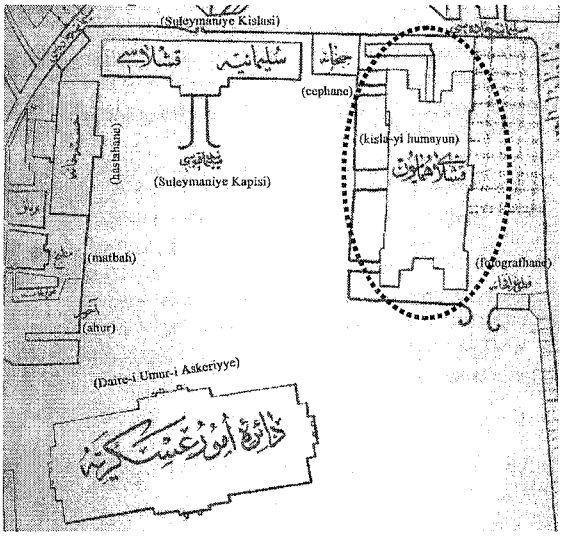

H.1 1875 tarihli Ayverdi Haritası'nda hastahane ve diğer yapılar (Eldem, 1979a: 119)

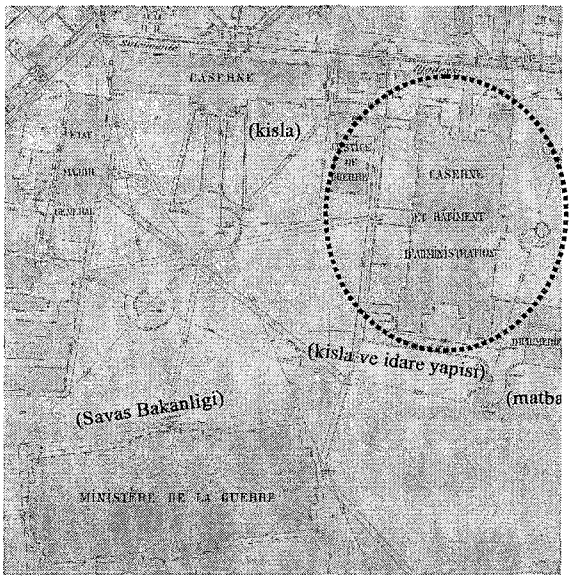

H.2 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda hastahane ve diğer yapılar (İ.B.K.H.A./H.no: 2841)

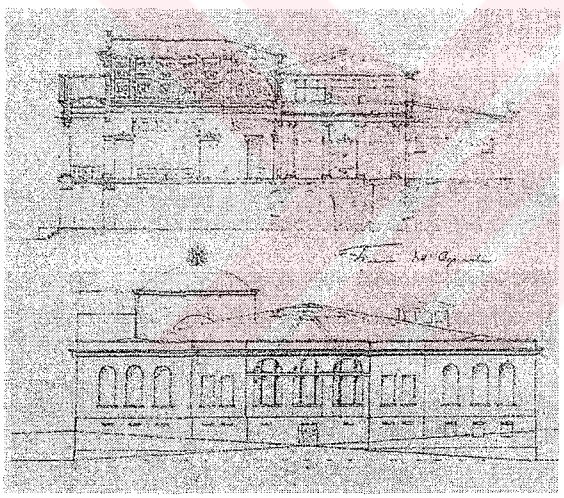

Ç.1 Hastahanenin mimar Gaspare Fossati tarafından hazırlanan 1841 tarihli çizimi (Can, 1994: 128)

F.1 Hastahanenin çatı feneri (Eldem, 1979a: 155)

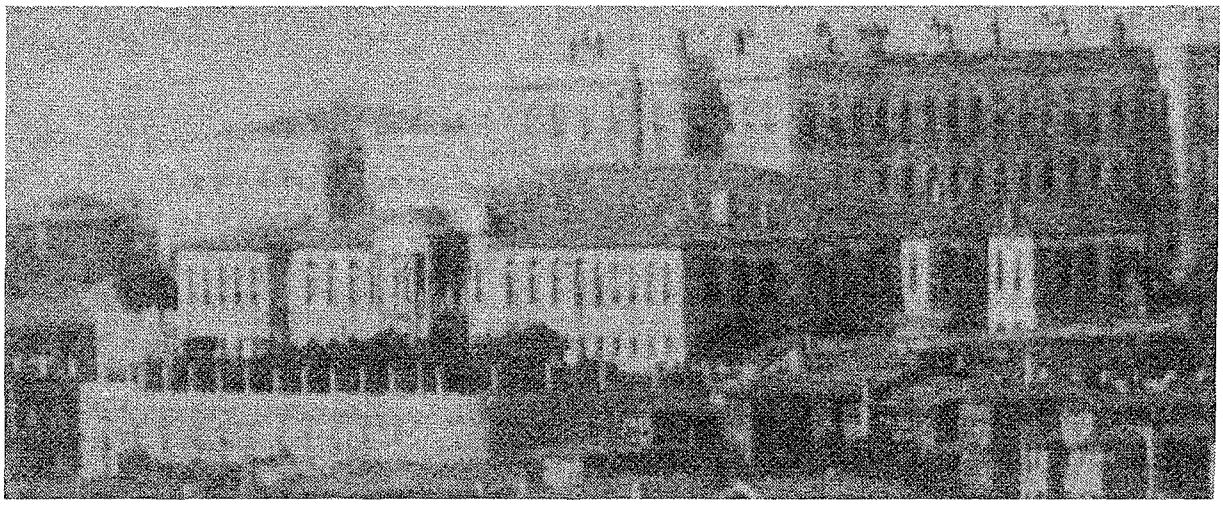

F.2 19. yüzyıla ait Lorando Albümü'nden hastahanenin doğu cephesi (Eldem, 1979a: 64)

EK 50 BAB-I SERASKERİ HASTAHANESİ

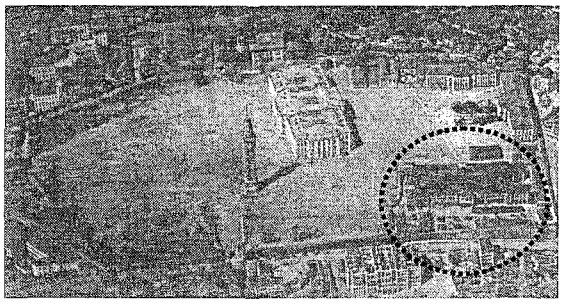

F.3 Sağda hastahane, ortada Harbiye Nezareti binası ve diğer yapıların görünüşü (tarihsiz/A.A.E.F.A/F.no: 3935)

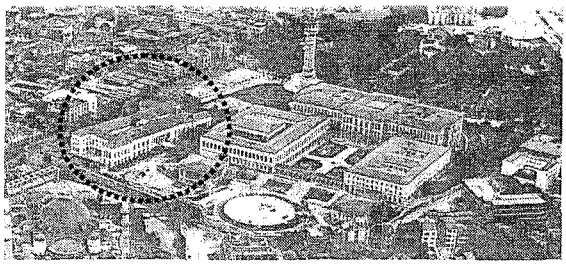

F.4 Solda hastahane, ortada Harbiye Nezareti binası ve diğer yeni yapıların görünüşü (tarihsiz/A.A.E.F.A/F.no: R.32775)

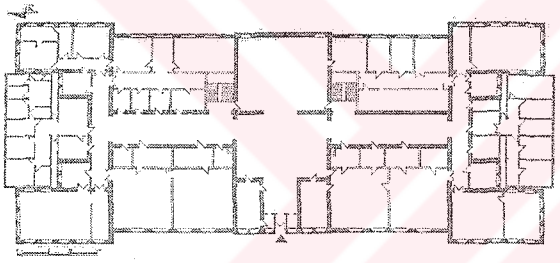

Ç.2 Günümüzde hastahanenin zemin kat planı (Yergün, 2002: 86)

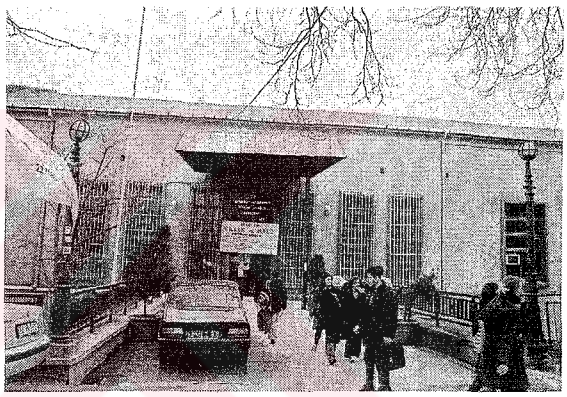

F.5 Hastahanenin batı cephesindeki değiştirilen giriş bölümü (2004)

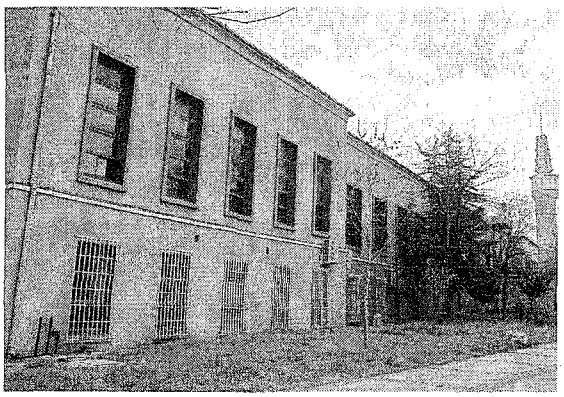

F.6 Hastahanenin batı cephesinde özgün şekliyle yarım daire kemerli iken sonradan düzatkılı hale getirilen pencereler (2004)

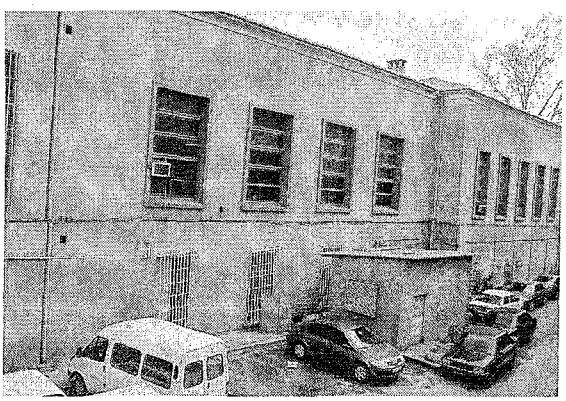

F.7 Hastahanenin batı cephesi ve muhdes ekler (2004)

EK 50 BAB-I SERASKERİ HASTAHANESİ

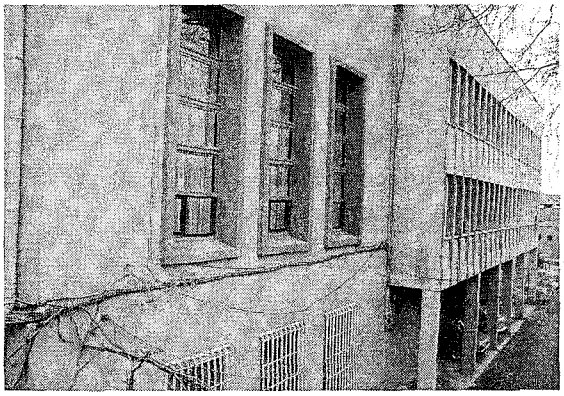

F.8 Hastahanenin güney cephesindeki girintili kısıma betonarme olarak yapılan muhdes bölüm (2004)

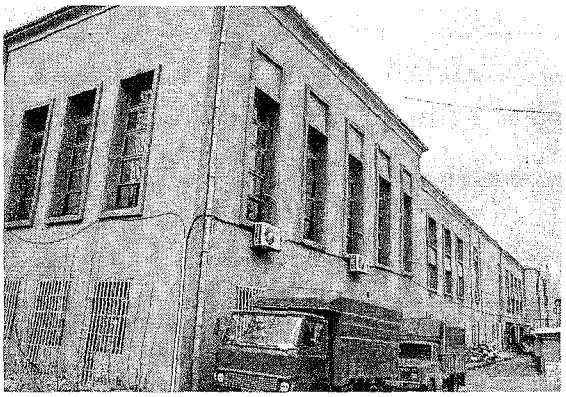

F.9 Hastahanenin doğu cephesi (2004)

F.10 Hastahanenin batı cephesinde taş örgü beden duvarı (2004)

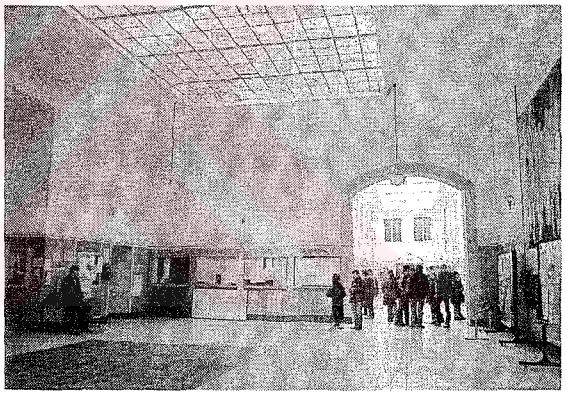

F.11 Yapının giriş kat holünden bir görünüş (2004)

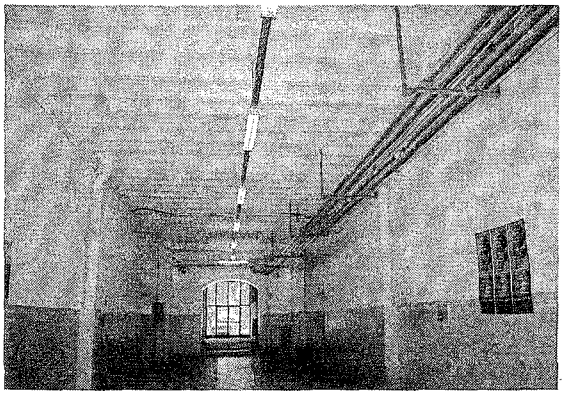

F.12 Hastahanenin zemin kat koridorundaki volta döşeme (2004)

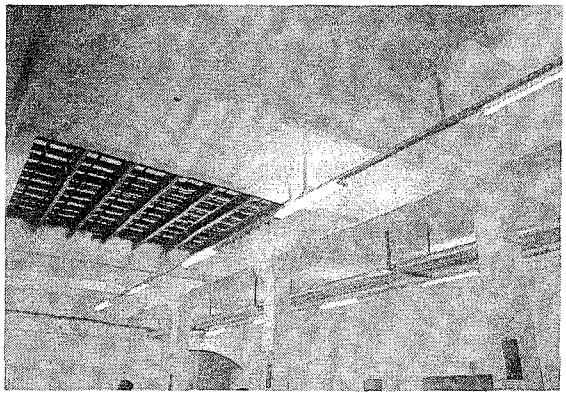

F.13 Hastahanenin zemin katındaki betonarme döşeme (2004)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

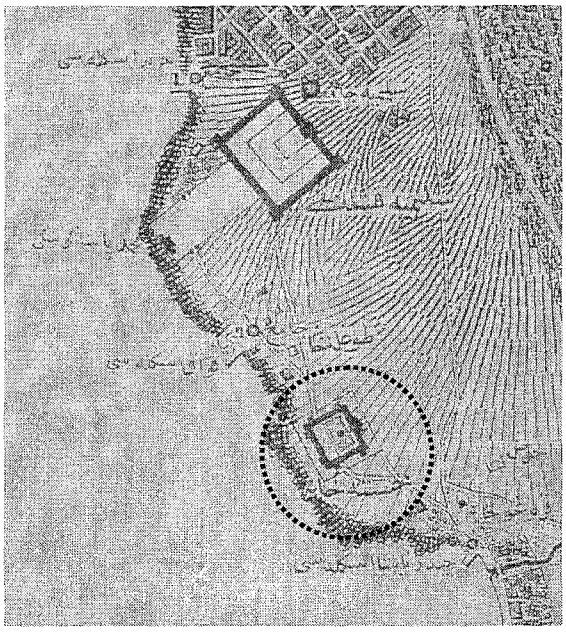

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda hastahane (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

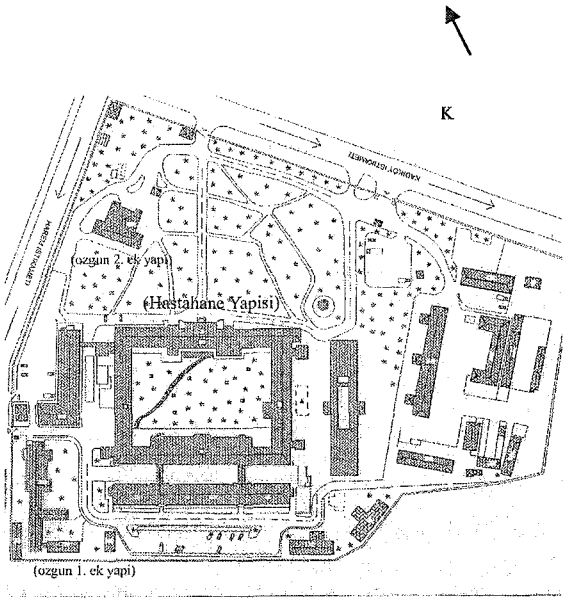

Ç.1 Hastahanenin günümüzdeki vaziyet planı (Hastahane Arşivi)

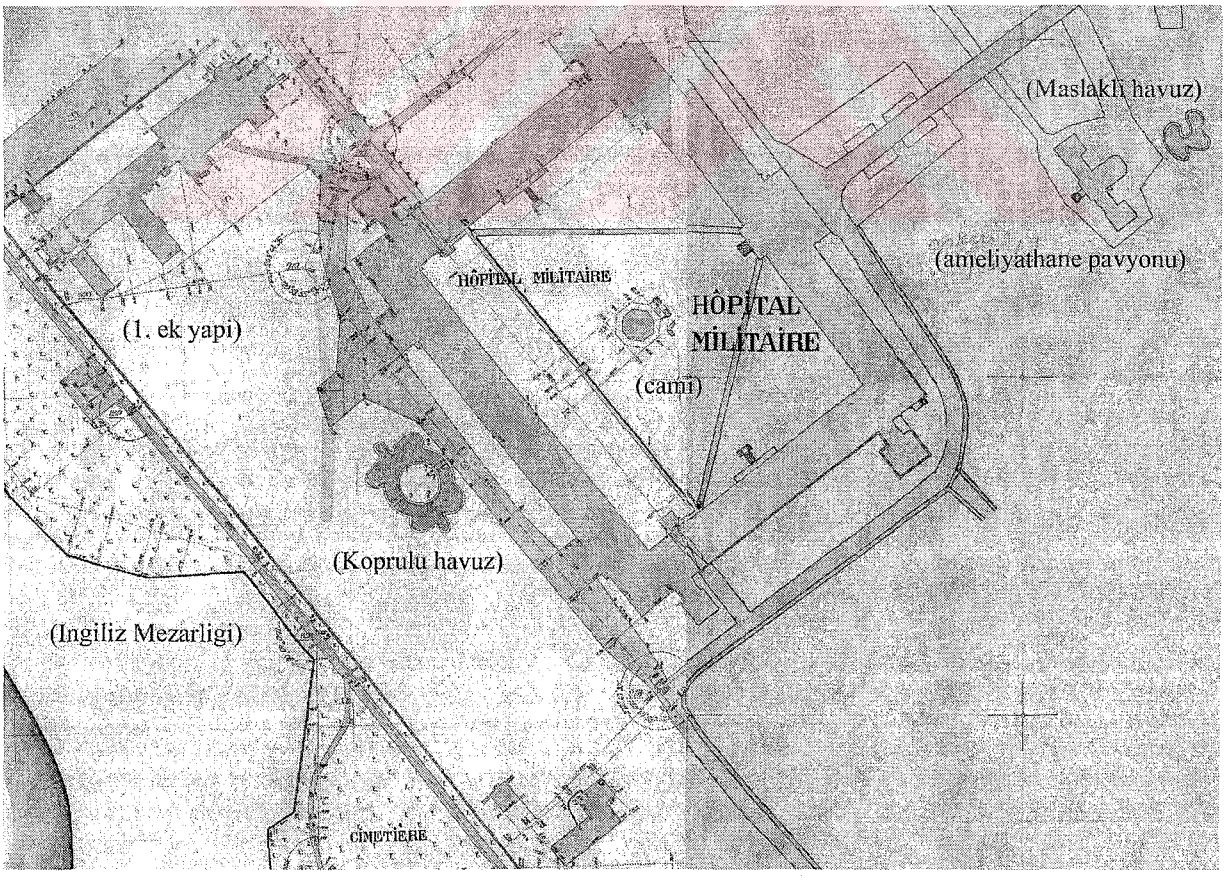

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda hastahane yapısı, cami, özgün ek yapılar, ameliyathane pavyonu ve havuzlar (İ.B.K.H.A./H.no: 2626)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

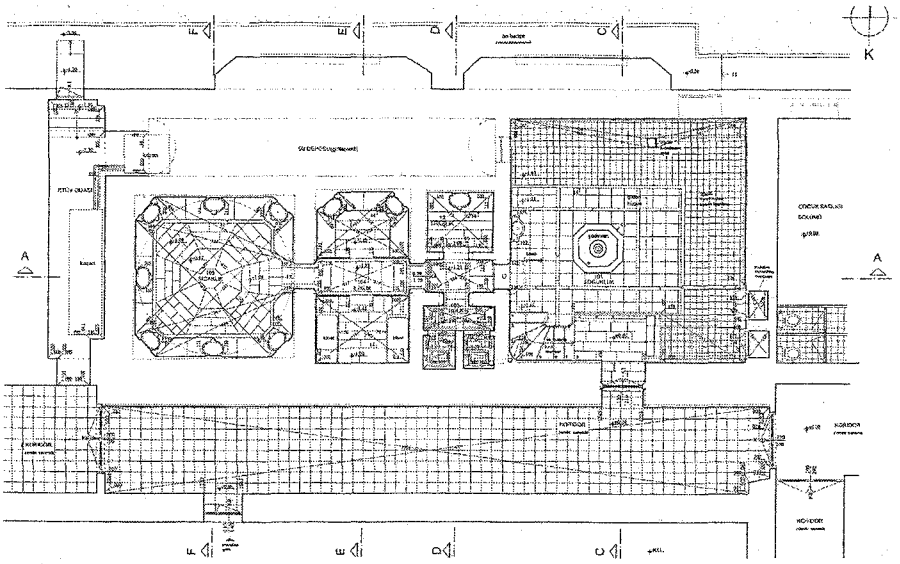

Ç.2 Hastahane hamamının planı
(Orhan, 2004/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

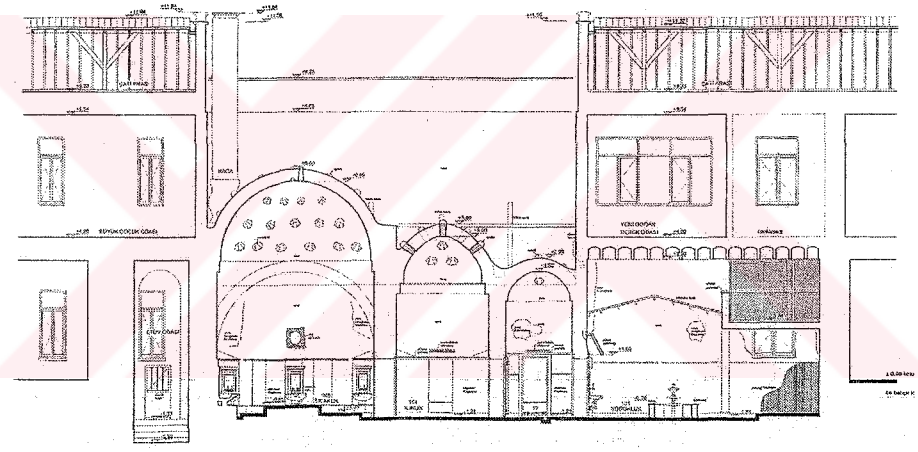

Ç.3 Hastahane hamamının kesiti
(Orhan, 2004/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

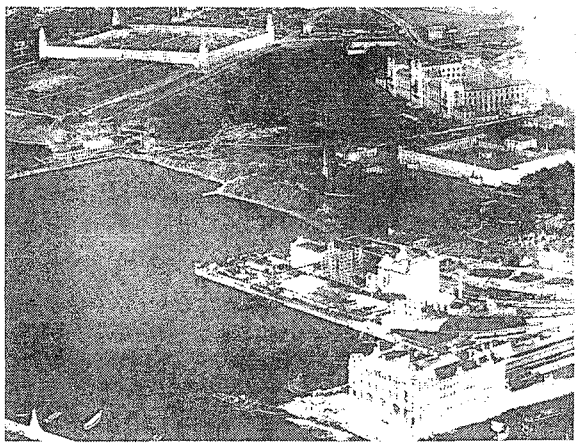

F.1 Haydarpaşa Garı, Haydarpaşa Hastahanesi, Mekteb-i Tıbbiye ve Selimiye Kışlası'nın görünüşü (tarihsiz/A.A.E.F.A/F.no: 8058)

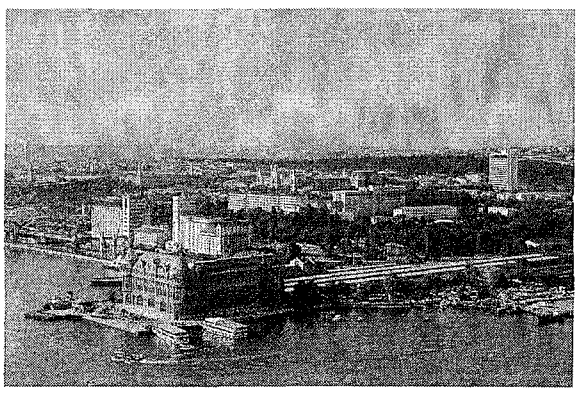

F.2 Haydarpaşa Garı, Haydarpaşa Hastahanesi, Mekteb-i Tıbbiye ve Selimiye Kışlası'nın görünüşü (2004)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

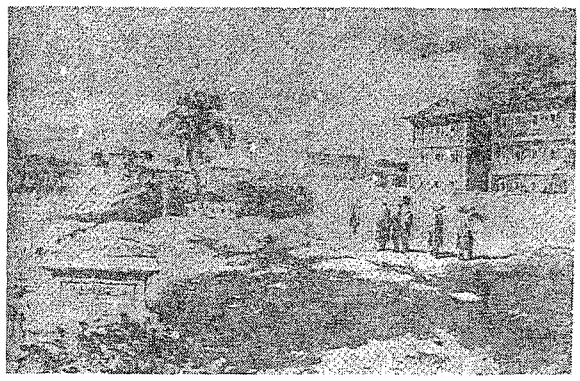

R.1 Hastahanenin ilk yapım yıllarına ait bir resim (Özbay, 1981a: 487)

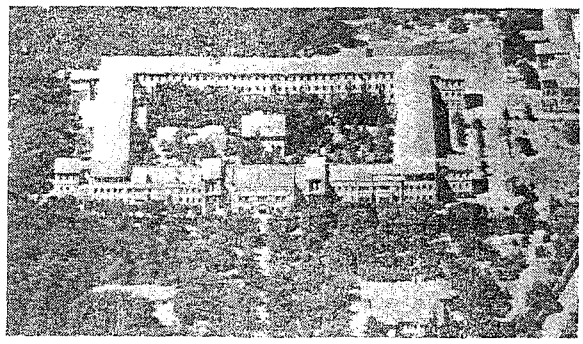

F.3 Hastahanenin görünüşü (Özbay, 1981a: 543)

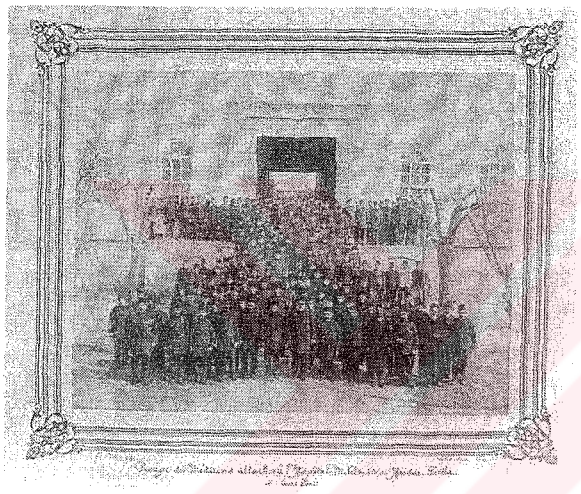

F.4 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta hastahanenin orta avluya açılan kapısı (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82331)

F.5 Hastahanenin batı kanadındaki orta avluya açılan kapı ve merdiven (2003)

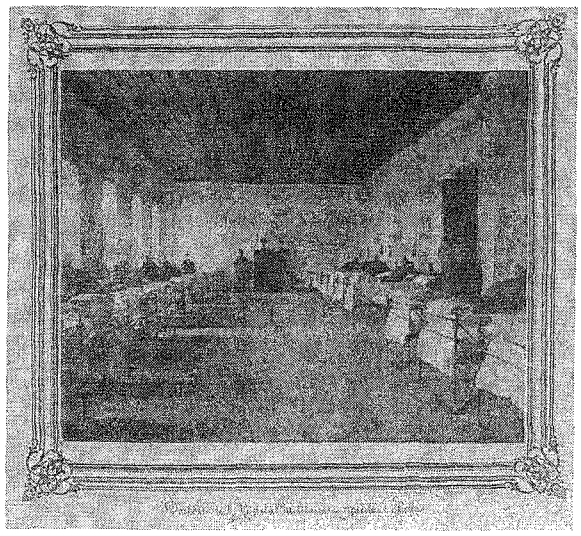

F.6 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta hastahanenin koğuşu (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82330)

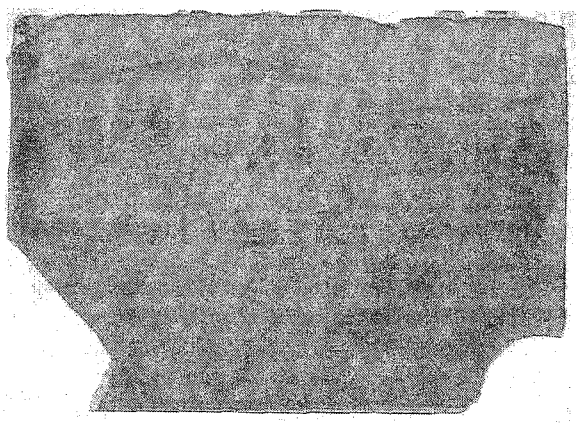

F.7 19. yüzyılda hastahanede kurulan barakalardan birinin görünüşü (tarihsiz/Hastahane Arşivi)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

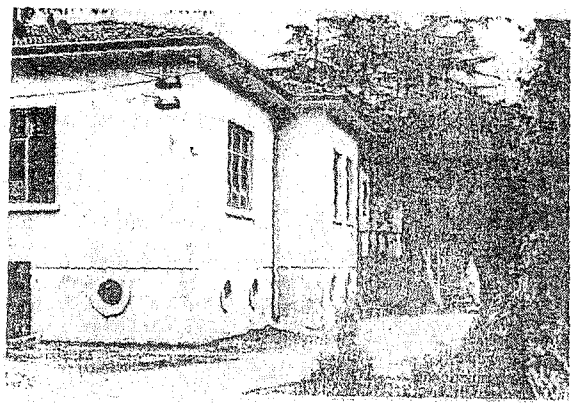

F.8 Hastahanenin 1895 tarihli günümüze ulaşamayan ameliyathane pavyonu (Göker, 1956: 18)

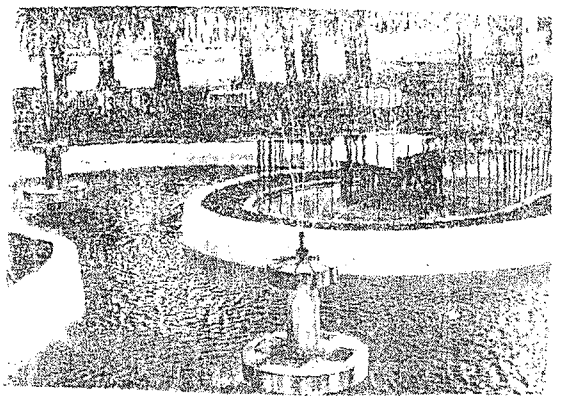

F.9 Hastahanenin günümüze ulaşamayan bir havuzu (Göker, 1956: 26)

F.10 Hastahane yapısının kuzey cephesi (2003)

F.11 Hastahane yapısının kuzey cephesindeki komutanlık girişi (2003)

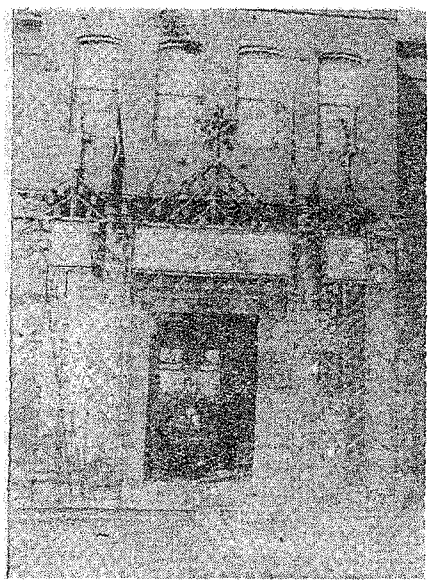

F.12 19. yüzyılda hastahane yapısının kuzey cephesindeki Taht Kapısı (Özbay, 1981a: 490)

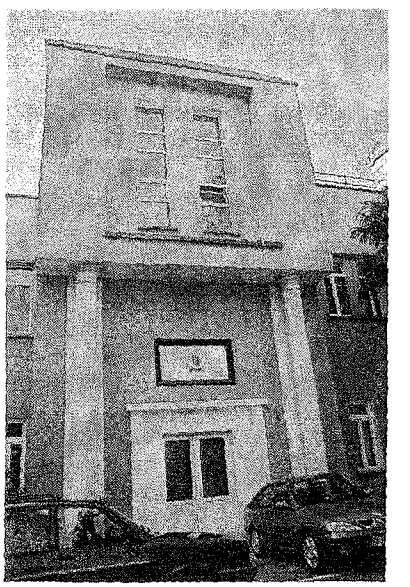

F.13 Hastahane yapısının kuzey cephesinde 1933 onarımda açılan kapı (2003)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

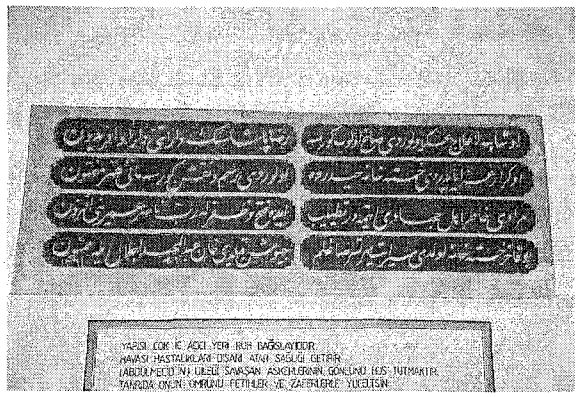

F.14 Hastahane yapısının giriş kapısı üstünden "Üruğ Salonu"na taşınan kitabenin sol parçası (2003)

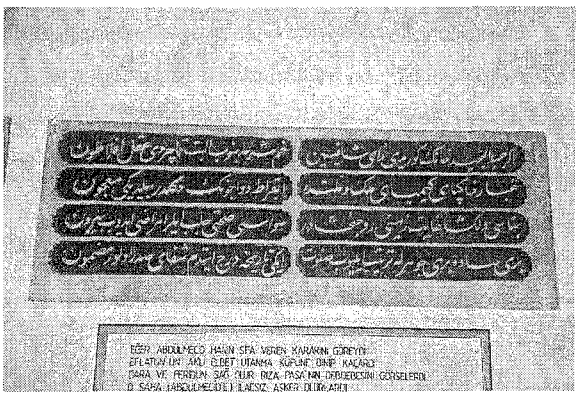

F.15 Hastahane yapısının kitabesinin sağ parçası (2003)

F.16 Hastahane yapısının batı cephesindeki Kavak Kapısı (2003)

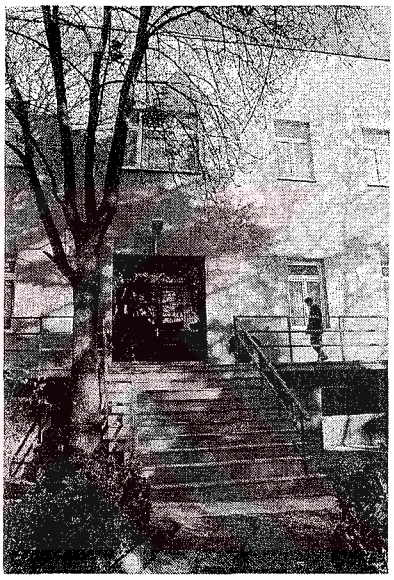

F.17 Hastahane yapısının kuzey kanadındaki kapının orta avludan görünüşü (2003)

F.18 Hastahane yapısının doğu kanadındaki Odun Kapısı'nın orta avludan görünüşü (2003)

F.19 Hastahane yapısının doğu cephesindeki Odun Kapısı (2003)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

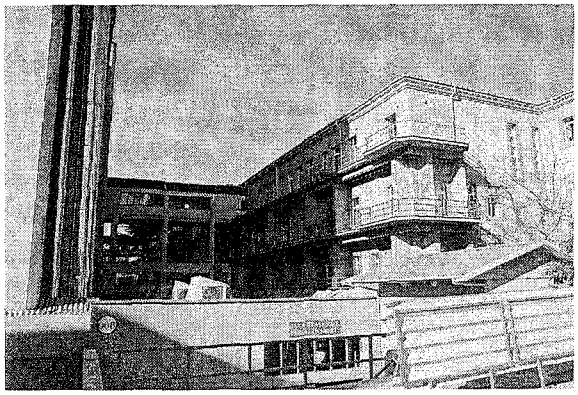

F.20 Hastahane yapısı ile güney yönünde 1990'da yapılan bina arasındaki geçidin görünüşü (2003)

F.21 Hastahane yapısındaki muhdes balkonlar ve güney yönündeki yeni bina (2003)

F.22 Hastahane yapısının güney kanadının orta avludan görünüşü (2003)

F.23 Hastahane yapısının doğu kanadında giriş kat kordiorundan bir görünüş (2003)

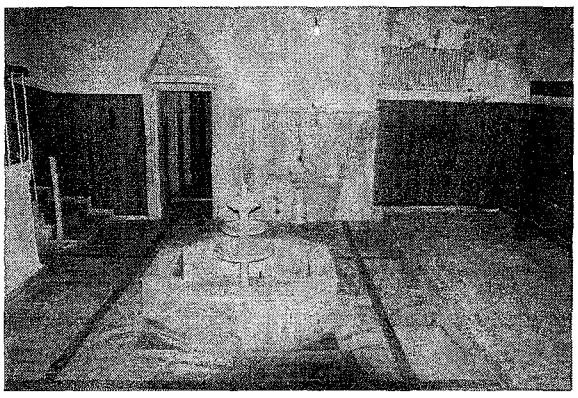

F.24 Hastahane yapısındaki hamamın soyunmalık bölümünden bir görünüş (2003)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

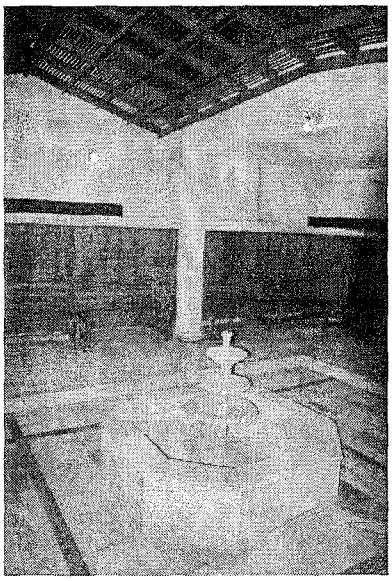

F.25 Hamamın soyunmalık bölümününden bir görünüş (2003)

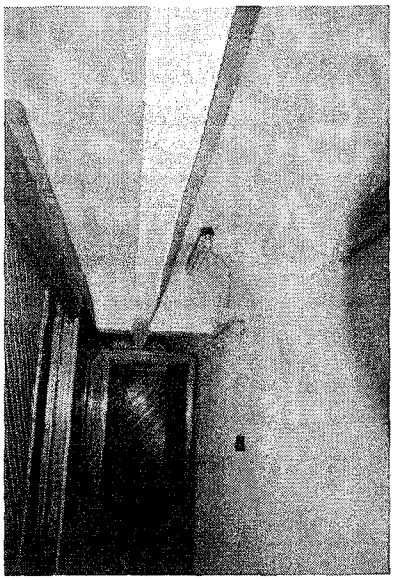

F.26 Hamamın soyunmalık bölümü galeri katı tavanının görünüşü (2003)

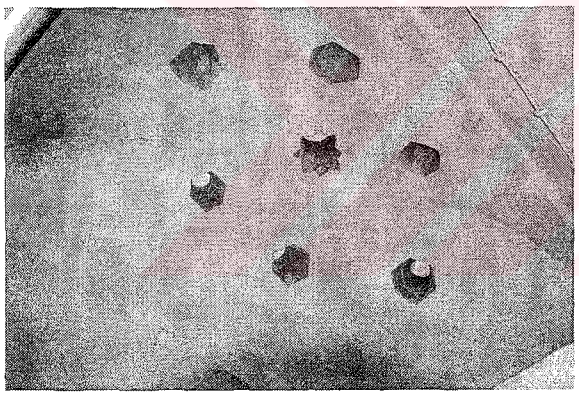

F.27 Hamamın ılıklık bölümünün üstünü örten tonoz (2003)

F.28 Hamamın ılıklık bölümünde sonradan yapılan 2 küvetten birinin görünüşü (2003)

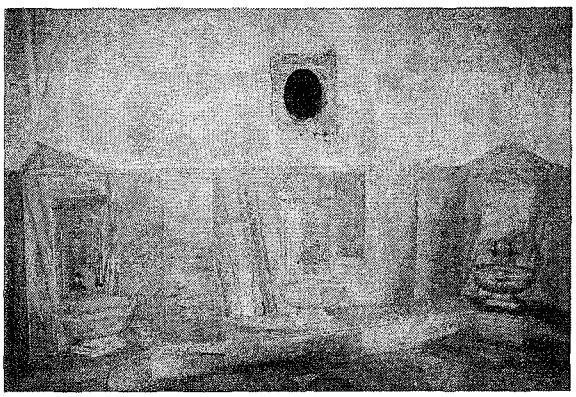

F.29 Hamamın sıcaklık bölümünden bir görünüş (2003)

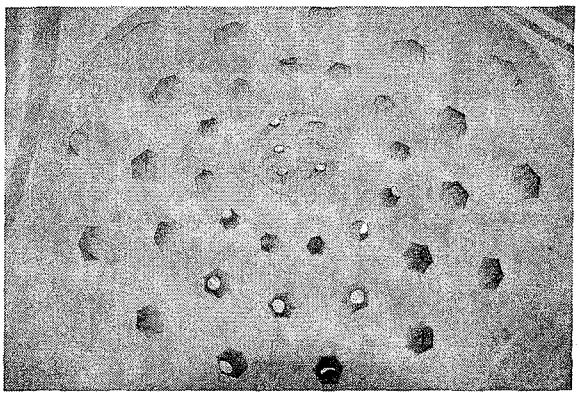

F.30 Hamamın sıcaklık bölümünün üstünü örten kubbe (2003)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

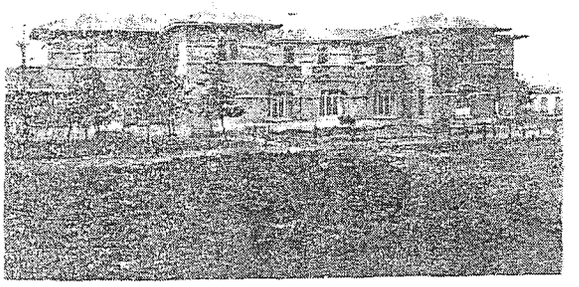

F.31 Hastahanenin özgün 1. ek yapısı
(Özbay, 1981a: 538)

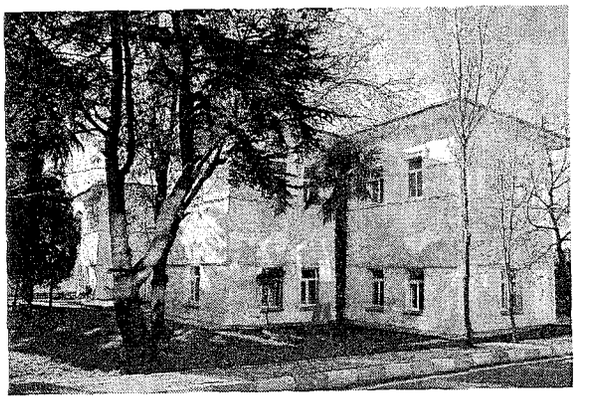

F.32 Hastahanenin özgün 1. ek yapısının doğu cephesi (2003)

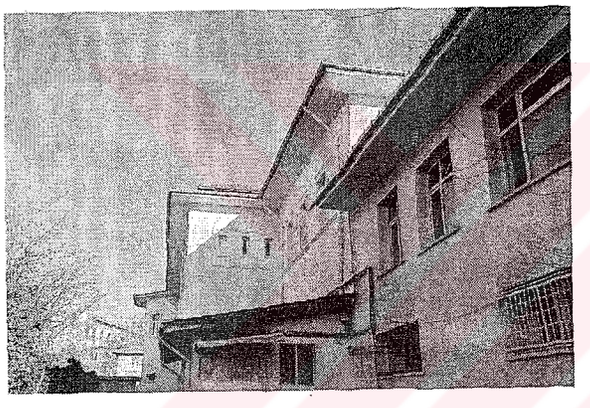

F.33 Hastahanenin özgün 1. ek yapısının batı cephesi (2003)

F.34 Hastahanenin özgün 1. ek yapısının batı cephesi (2003)

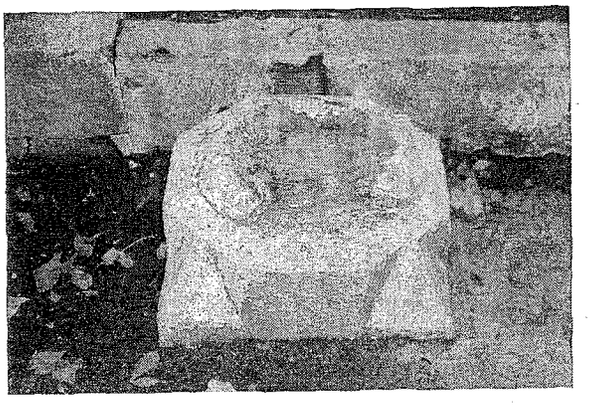

F.35 Hastahanenin özgün 1. ek yapısının önündeki mermer top kaidesi (2003)

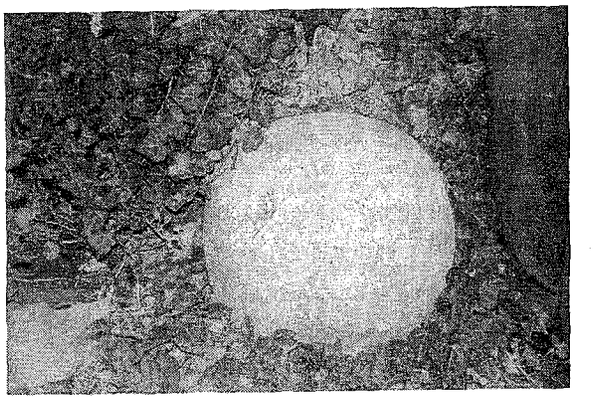

F.36 Kaideye ait mermer top (2003)

EK 51 HAYDARPAŞA HASTAHANESİ

F.37 Hastahanenin özgün 2. ek yapısının güney cephesi (2003)

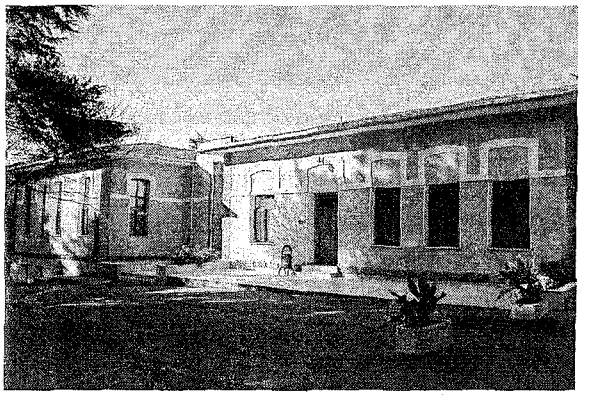

F.38 Hastahanenin özgün 2. ek yapısının doğu cephesi (2003)

F.39 Günümüzde banka olarak kullanılan limonluk (2003)

F.40 Hastahane yapısının batısına 1969'da yapılan bina (2003)

F.41 Hastahane yapısının güneyine 1990'da yapılan bina (2003)

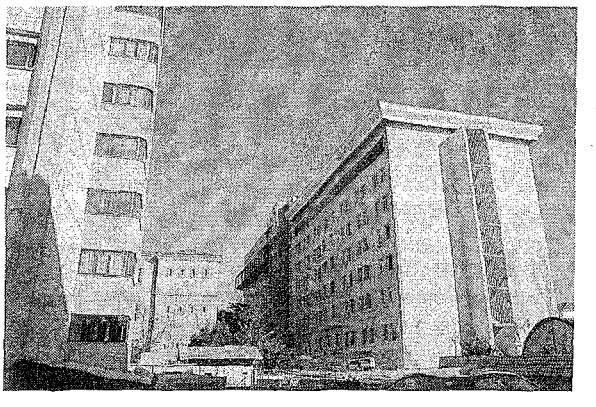

F.42 Hastahane yapısının doğusunda 2002'de inşasına başlanan bina (2003)

EK 52 GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ

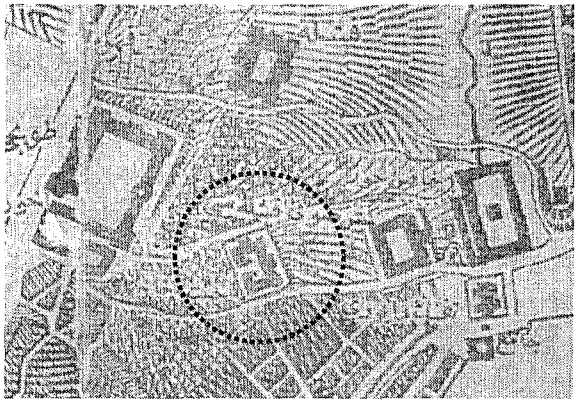

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda hastahanenin görünüşü (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

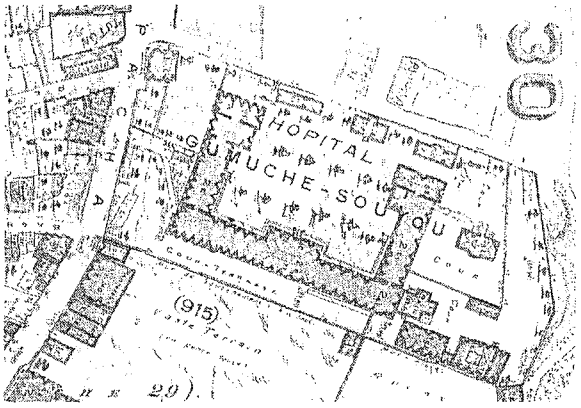

H.2 1926 tarihli J.Pervitich Haritası'nda hastahanenin görünüşü (tarihsiz yayın: 104)

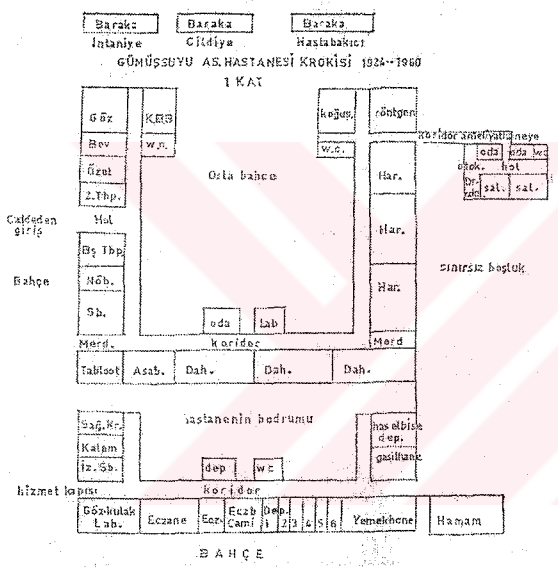

Ç.1. Hastahane yapısının 1924-1960 yılları arasındaki işlev şeması (Özbay, 1981: 430)

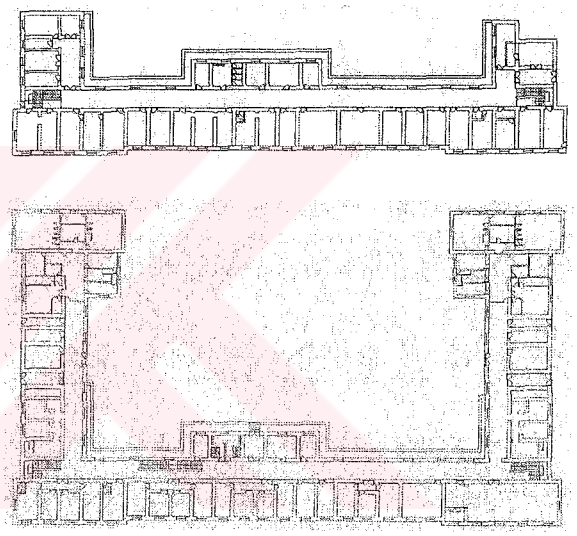

Ç.2 Hastahane yapısının bodrum ve giriş kat planları (tarihsiz/Hastahane Arşivi)

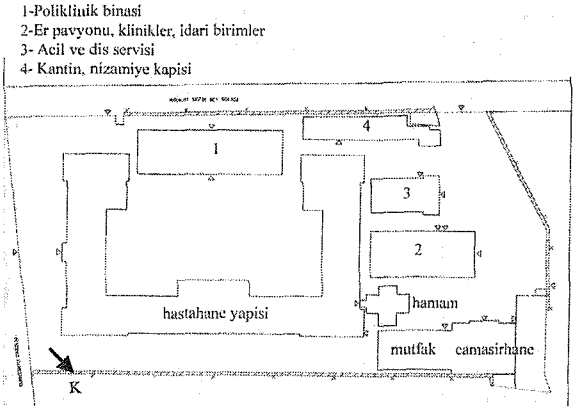

Ç.3 Hastahanenin günümüzdeki vaziyet planı (Hastahane Arşivi)

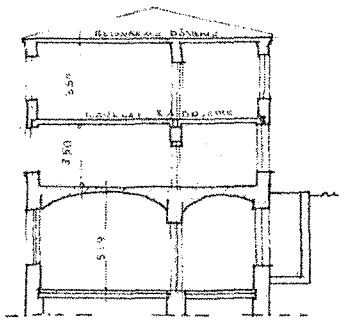

Ç.4 Hastahane yapısının 1967'de yapılan ilâve katını ve özgün tonoz döşemeyi gösteren kesit (tarihsiz/I Numaralı K.T.V.K.K. Arsivi)

EK 52 GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ

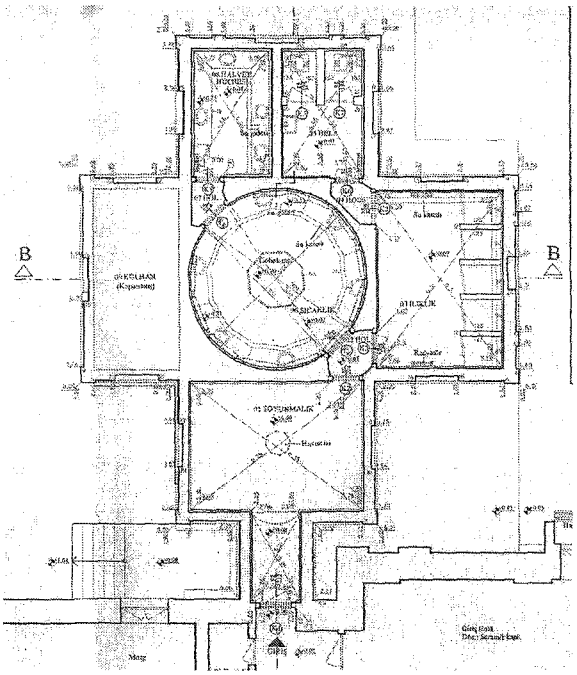

Ç.5 Hastahane hamamının planı
(Sunan, 2004/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

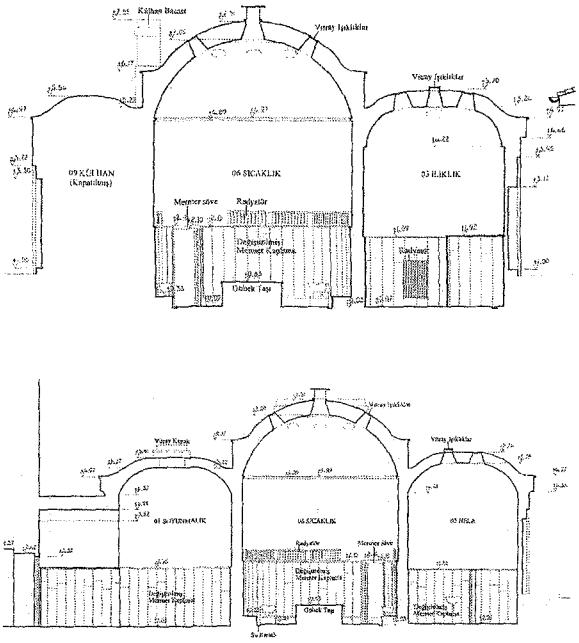

Ç.6 Hastahane hamamının kesitleri
(Sunan, 2004/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

F.1 Hastahane yapısının doğu cephesi
(1967?/I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.2 Hastahane yapısının doğu cephesindeki muhdes üst kat pencereleri, giriş merdivenleri ve giriş kapısı (2001)

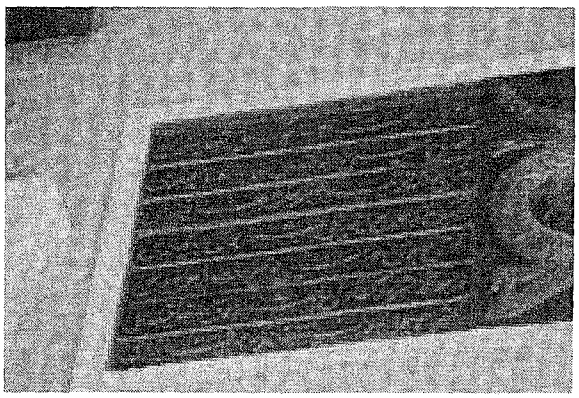

F.3 Hastahane yapısının giriş kapısı üstündeki 1263/1846-1847 tarihli kitabenin sol parçası (2001)

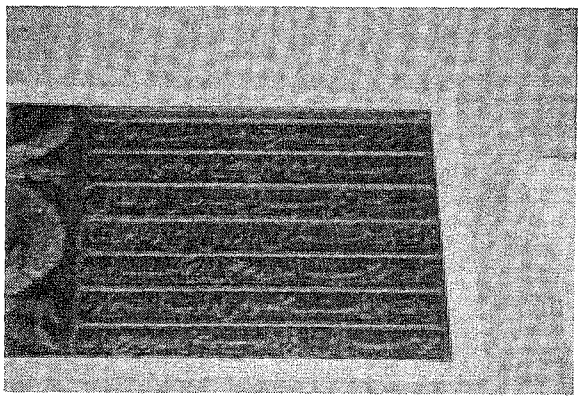

F.4 Hastahane yapısının giriş kapısı üstündeki 1263/1846-1847 tarihli kitabenin sağ parçası (2001)

EK 52 GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ

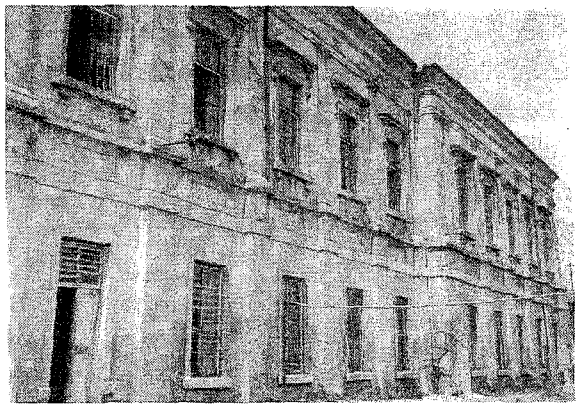

F.5 Hastahane yapısı cephesinden bir görünüş
(1967?/I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.6 Hastahane yapısının güney cephesi (2001)

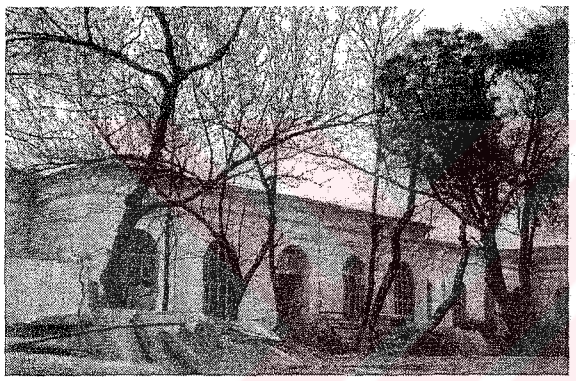

F.7 Hastahanenin orta avlusundan bir görünüş
(1967?/ I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

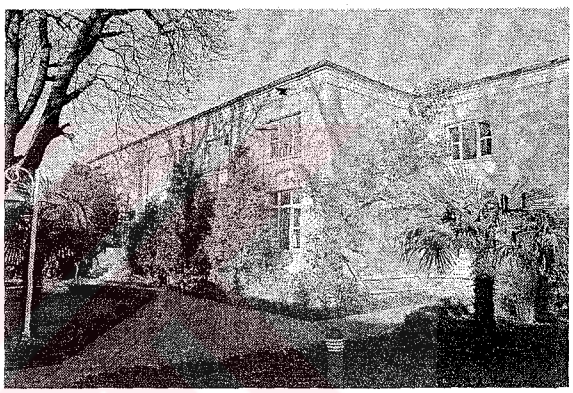

F.8 Hastahane yapısına 1967'de yapılan muhdes katın orta avludan görünüşü (2003)

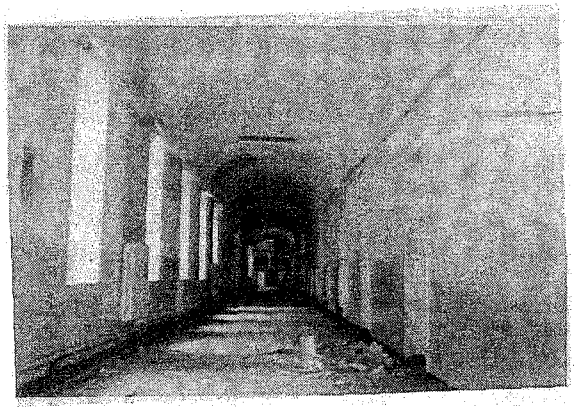

F.9 Hastahane yapısının tonoz örtülü bodrum kat koridorundan bir görünüş
(1967?/ I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.10 Hastahane yapısının asma tavanla kapatılan bodrum kat koridorundan bir görünüş
(2003)

EK 52 GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ

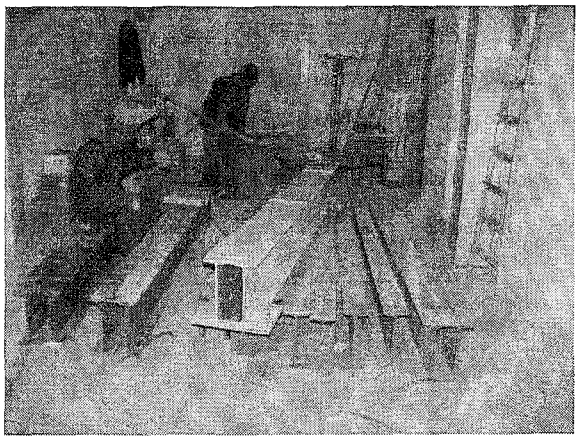

F.11 Hastahane yapısının güçlendirme çalışmasında kullanılan putreller (2003/Hastahane Arşivi)

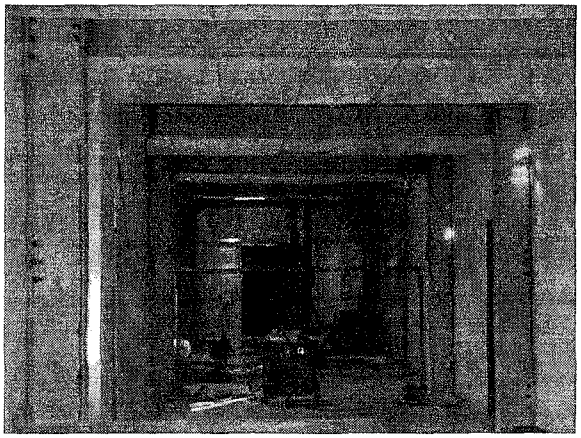

F. 12 Hastahane yapısının güçlendirme çalışmasında üst kat koridoruna yerleştirilen putreller ve asma tavan (2003/Hastahane Arşivi)

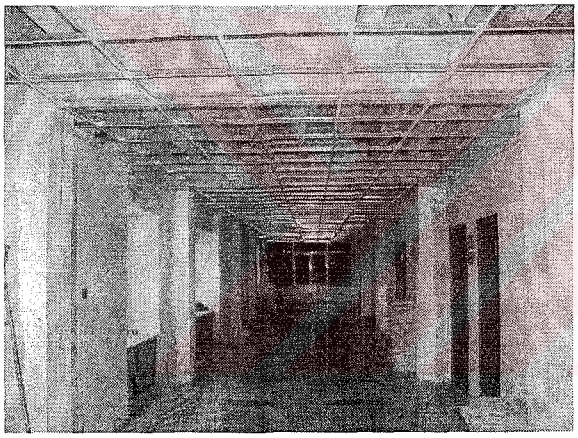

F.13 Hastahane yapısında alçı levhalarla kaplanan putreller (2003/Hastahane Arşivi)

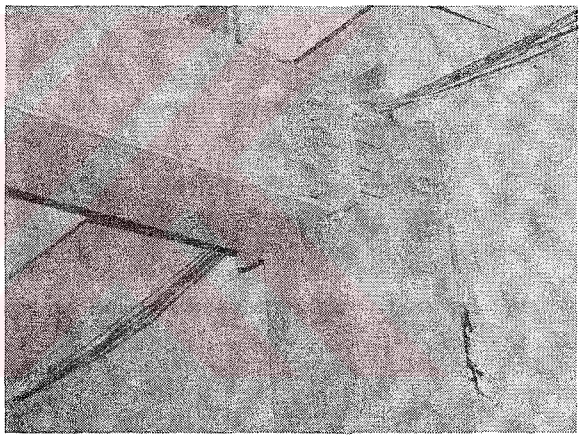

F.14 Hastahane yapısında putrellerin duvarla olan bağlantısı (2003/Hastahane Arşivi)

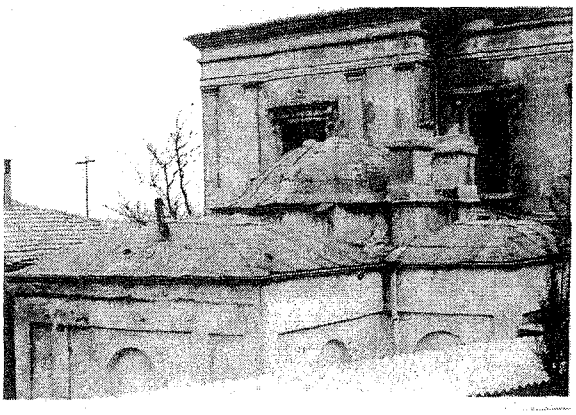

F.15 Hastahane hamamının üst örtüsü (1967?/ I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

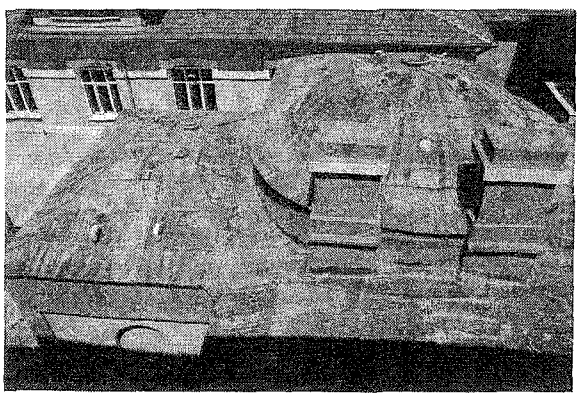

F.16 Hastahane hamamının 2000 yılında yenilenen kurşun kaplamaları (2001)

EK 52 GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ

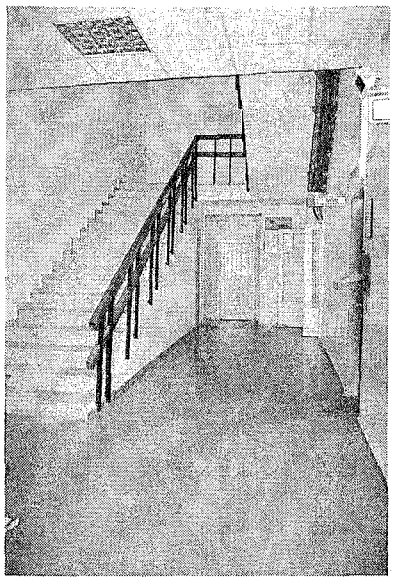

F.17 Hastahane yapısı bodrum katından hamamın girişi (2003)

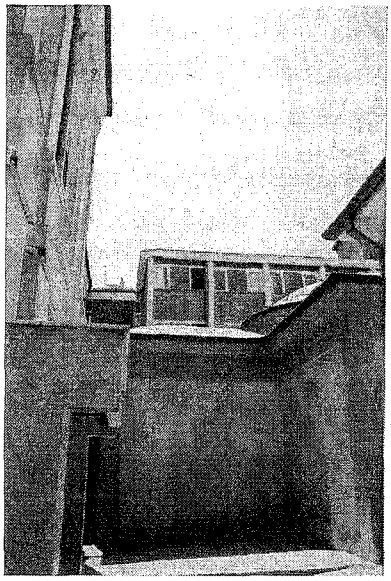

F.18 Hamamla hastahane yapısının arasındaki kapalı geçit (2001)

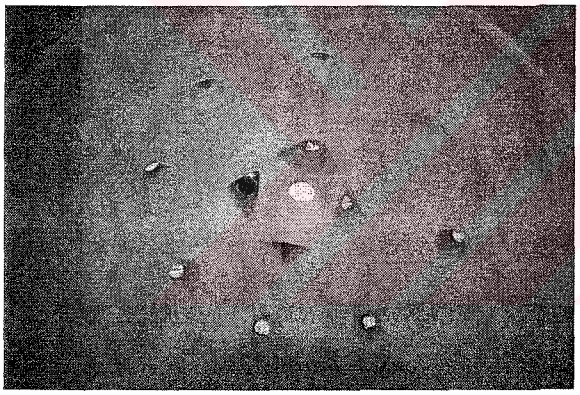

F.19 Hamamın sıcaklığının üstünü örten kubbede vitrayla kapatılan ışıklıklar (2003)

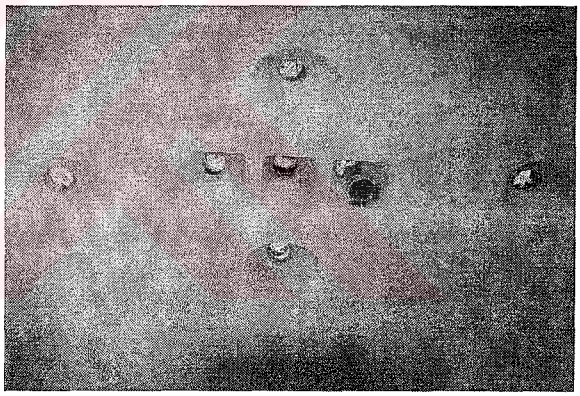

F.20 Hamamının soğukluğunun üstünü örten aynalı tonozda vitrayla kapatılan ışıklıklar (2003)

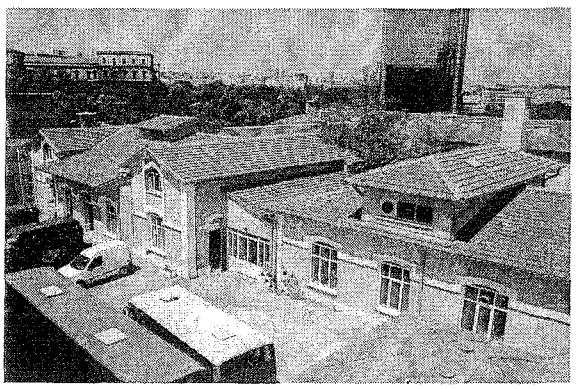

F.21 Hastahanenin mutfak ve çamaşırhanesi (2001)

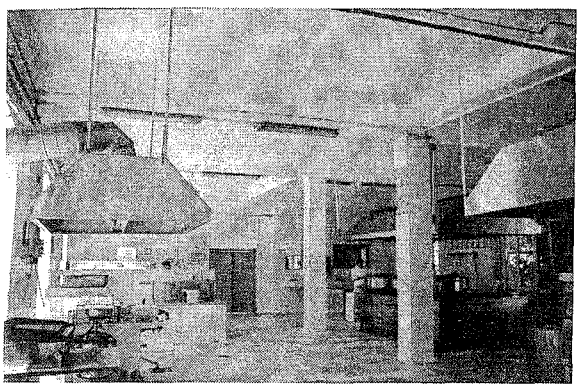

F.22 Hastahane mutfağının içeriden görünüşü (2001)

EK 52 GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ

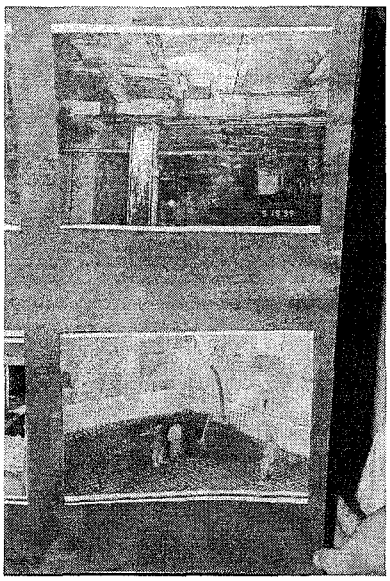

F.23 Mutfağın bodrum kattaki özgün volta döşemesi ve tabanına yapılan betonarme döşeme (1999)

F.24 Mutfağının üst katında çatı strüktüründeki 10x22 cm kesitli putrel (2003)

F.25 Mutfağın doğu cephesine yapılan muhdes ek (2001)

F.26 Çamaşırhanenin putrelleri ahşapla kaplı çatı strüktürü (2001)

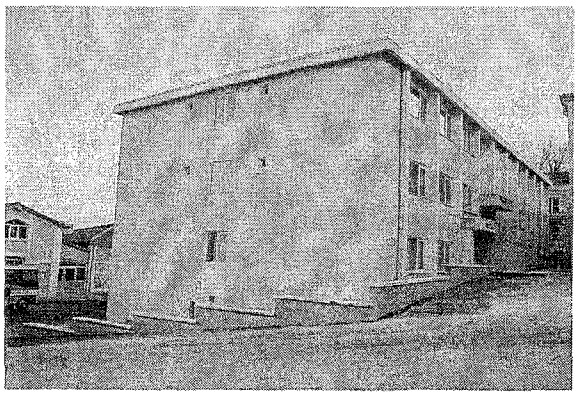

F. 27 1980 yılında yapılan ve hastahane yapısına bir geçitle bağlanan bina (2003)

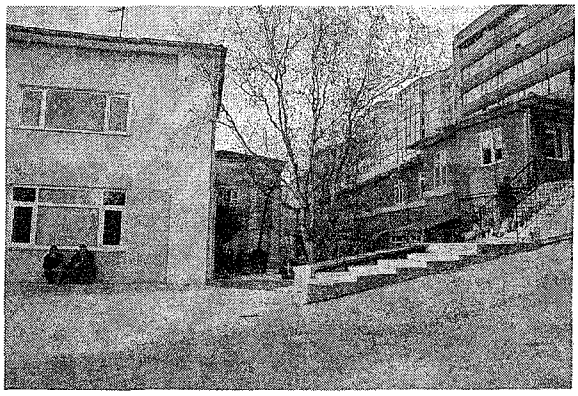

F. 28 Hastahanenin batısında 1967-1968 yıllarında yapılan binalar (2003)

EK 53 HADIMKÖY HASTAHANESİ

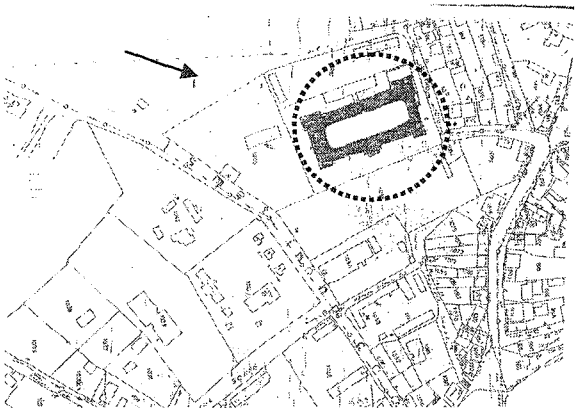

H.1 Hastahanenin günümüzdeki durumunu gösteren vaziyet planı (II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

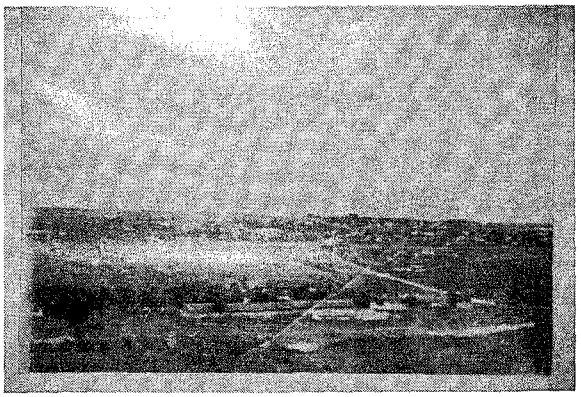

F.1 Hastahanenin eski bir fotoğrafı (tarihsiz/Hastahane Arşivi)

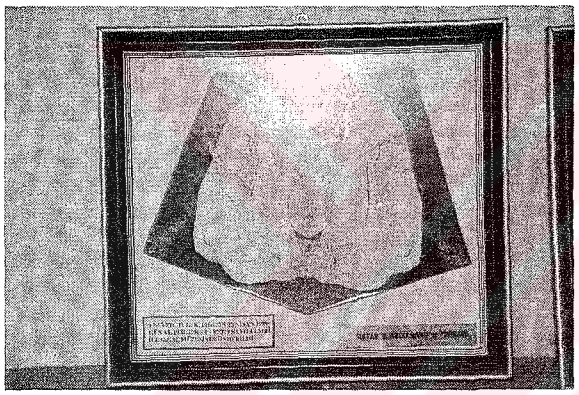

F.2 Hastahaneye ait II. Abdülhamit tuğralı Osmanlı arması (tarihsiz/Hastahane Arşivi)

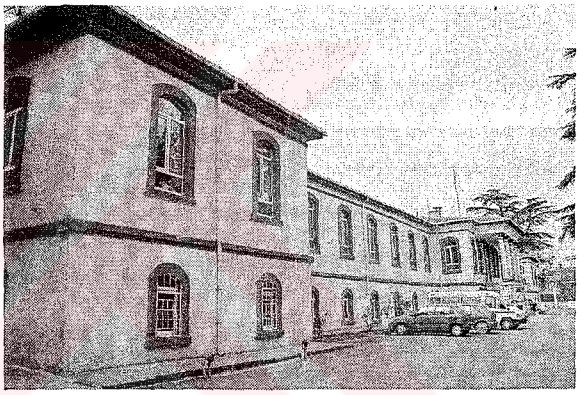

F.3 Hastahanenin doğu cephesi (2004)

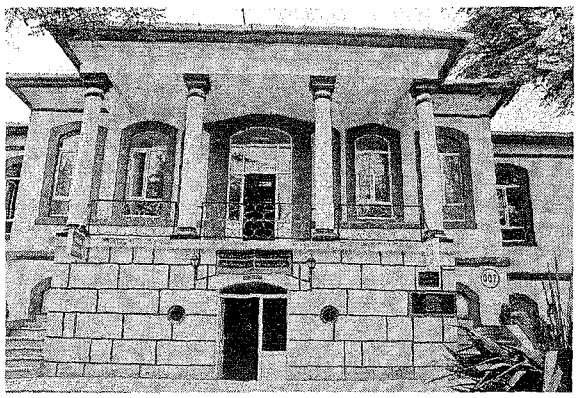

F.4 Hastahanenin doğu cephesindeki girişi (2004)

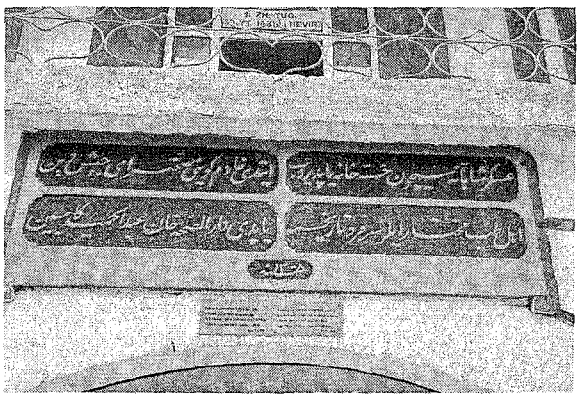

F.5 Hastahanenin 1308/1890-1891 tarihli kitabesi (2004)

EK 53 HADIMKÖY HASTAHANESİ

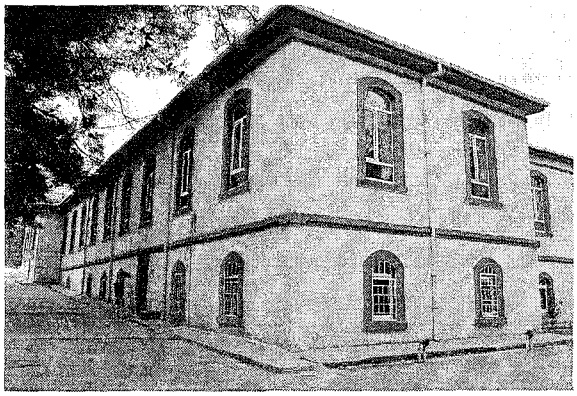

F.6 Hastahanenin güney cephesi (2004)

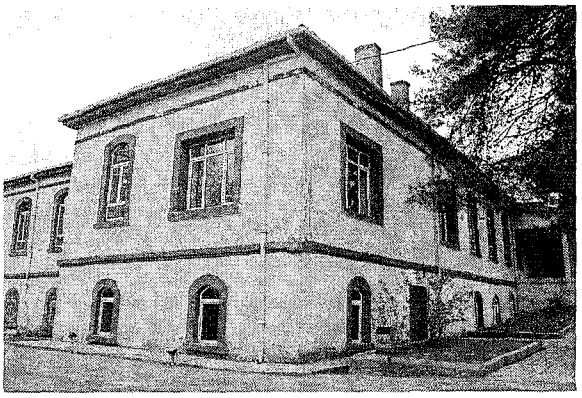

F.7 Hastahanenin kuzey cephesi (2004)

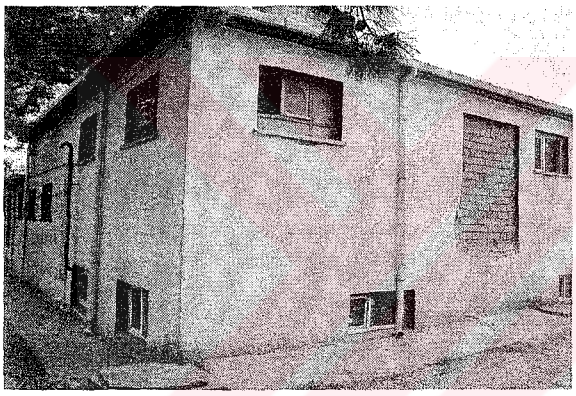

F.8 Hastahanenin kuzey ve batı cephelerinde değiştirilen pencere açıklıkları (2004)

F.9 Hastahanenin batı cephesi ve yeni ek yapı ile bağlantısı (2004)

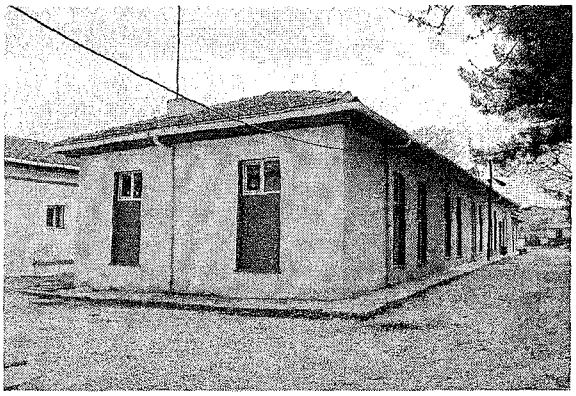

F.10 Hastahanenin batı yönündeki yeni ek yapı (2004)

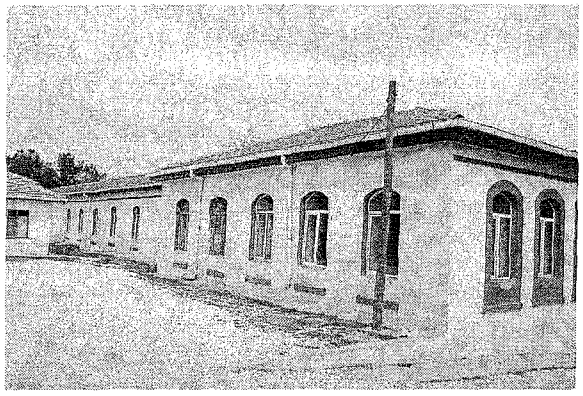

F.11 Hastahanenin batı cephesi (2004)

EK 53 HADIMKÖY HASTAHANESİ

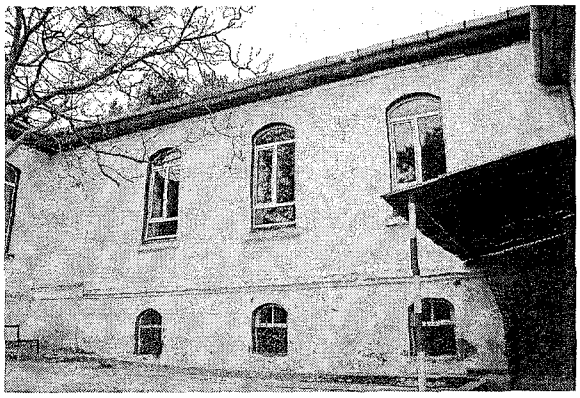

F.12 Hastahanenin orta avlusundan kuzey kanadının görünüşü (2004)

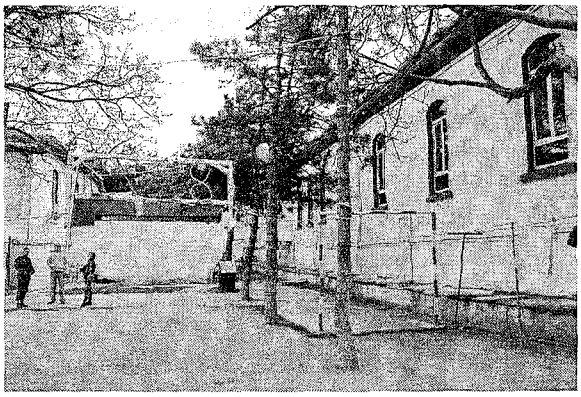

F.13 Hastahanenin orta avlusundan batı kanadının görünüşü (2004)

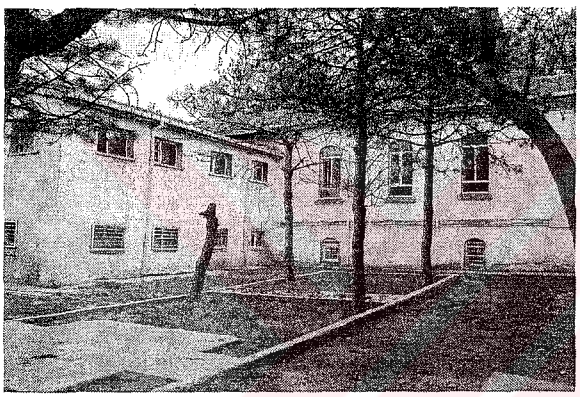

F.14 Hastahanenin orta avlusundan güney kanadının görünüşü (2004)

F.15 Hastahanenin doğusundaki tescilli çam ağaçları (2004)

F.16 Hastahanenin giriş kat koridorundan bir görünüş (2004)

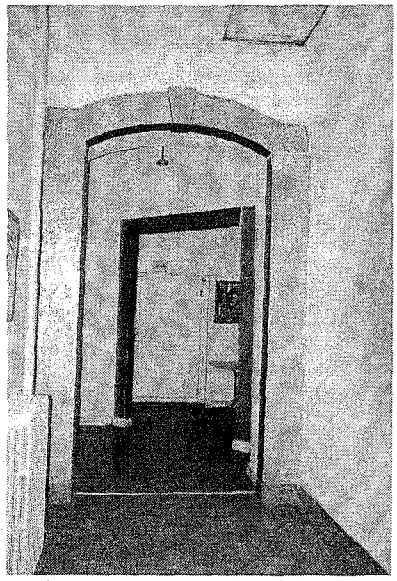

F.17 Giriş katında taş söveli koridor kapısı (2004)

EK 54 ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ

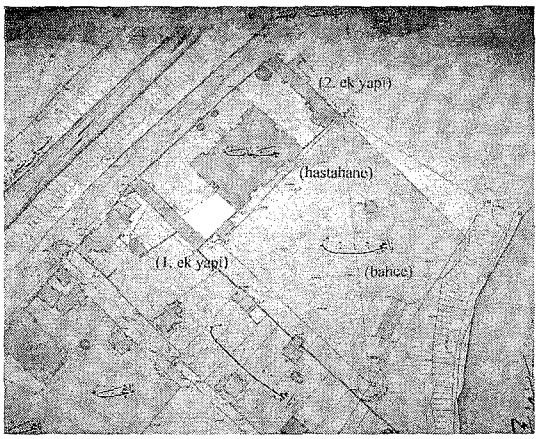

H.1 1918 tarihli Alman Sendika Haritası'nda hastahane yapısı ve özgün ek yapılar (I. Ordu B.M.K. Arşivi)

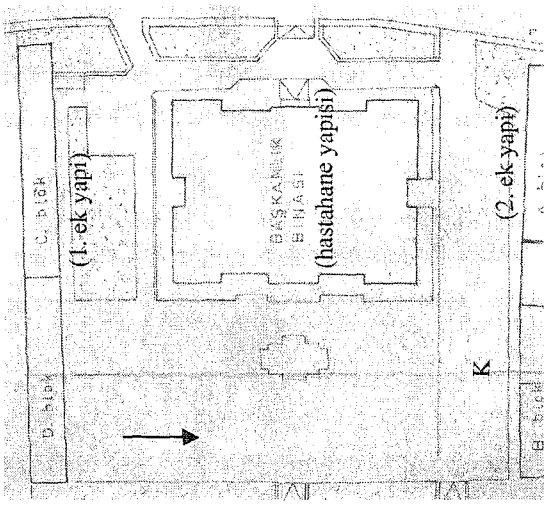

Ç.1 Hastahanenin günümüzdeki vaziyet planı (Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

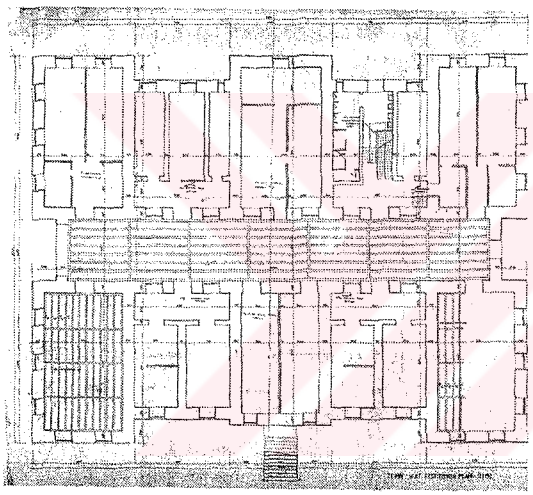

Ç.2 Hastahane yapısının zemin kat planı (tarihsiz/Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

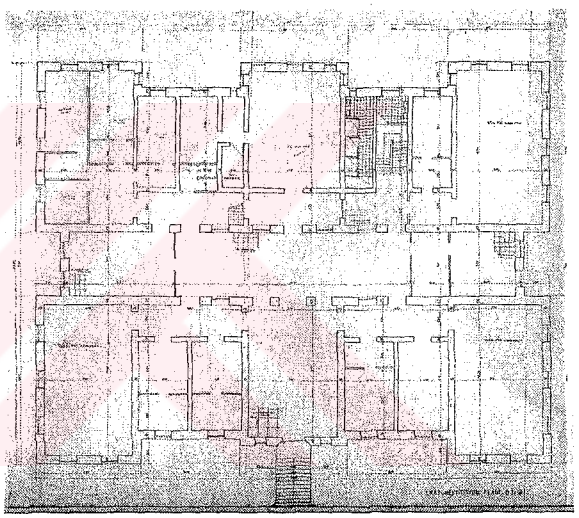

Ç.3 Hastahane yapısının üst kat planı (tarihsiz/Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

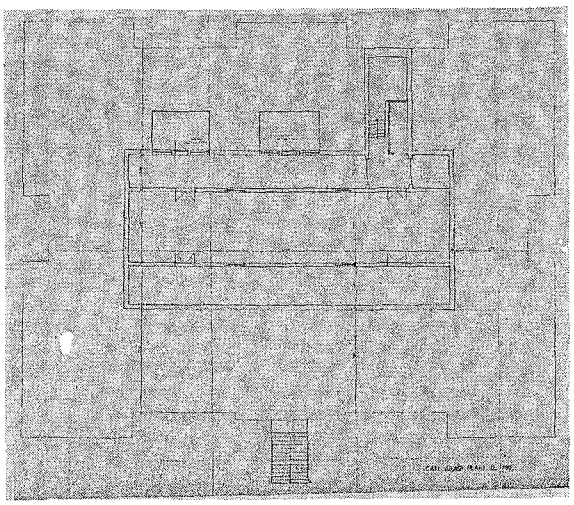

Ç.4 1985-1986 onarımında yapılan çatı katı (tarihsiz/Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

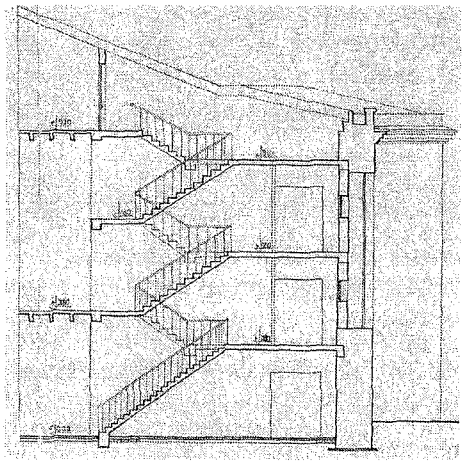

Ç.5 1985-1986 onarımında betonarme olarak yenilenen merdiven ve kat döşemeleri (tarihsiz/Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

EK 54 ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ

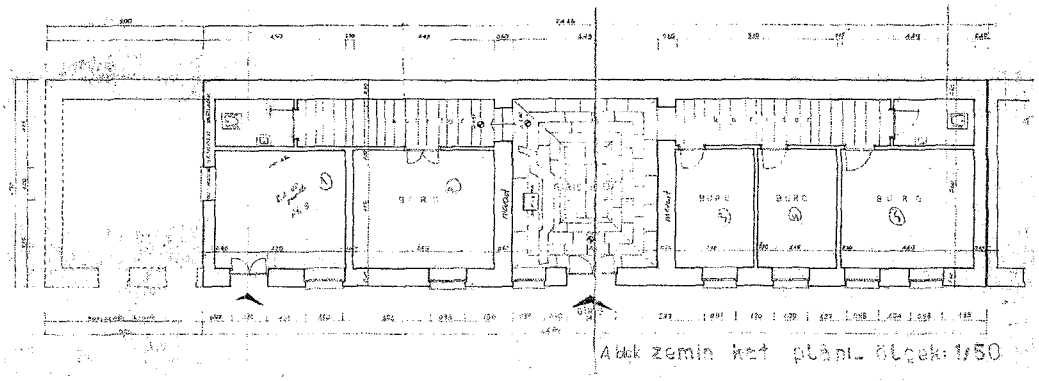

Ç.6. 1985-1986 onarımı için hazırlanan projeden hastahanenin özgün 2. ek yapısının ilk bölümünün planı (tarihsiz/Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

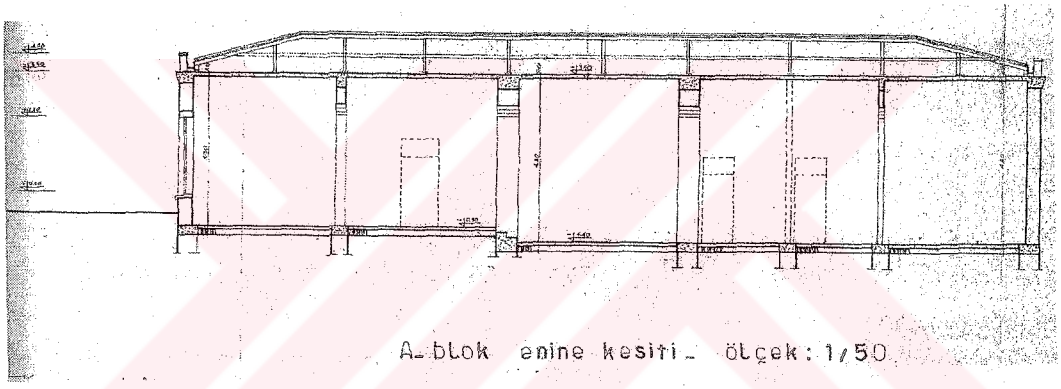

Ç.7. 1985-1986 onarımı için hazırlanan projeden hastahanenin özgün 2. ek yapısının ilk bölümünün kesiti (tarihsiz/Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

Ç.8. 1985-1986 onarımı için hazırlanan projeden hastahanenin özgün 2. ek yapısındaki hamamın kesiti (tarihsiz/Z. Belediyesi İmar Müd. Arşivi)

EK 54 ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ

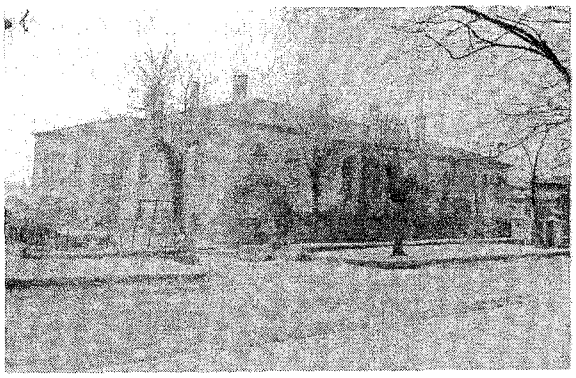

F.1 1984 tarihli bir fotoğrafta hastahane yapısının kuzey ve batı cepheleri (II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

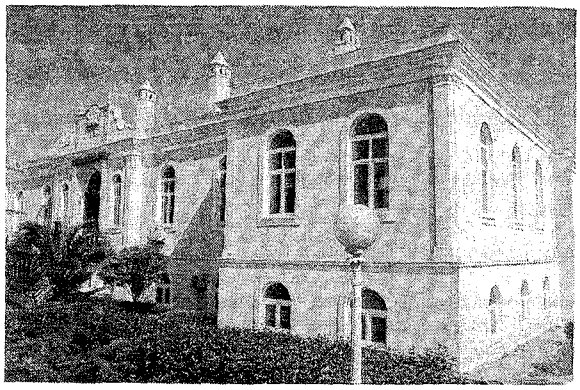

F.2 Hastahane yapısının batı ve güney cepheleri (2001)

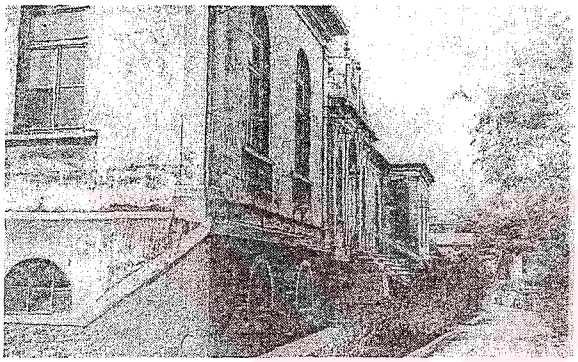

F.3 Hastahane yapısının batı cephesindeki giriş kapısı (Yıldırım, 1993: 345)

F.4 Hastahane yapısının batı cephesindeki giriş kapısı (2001)

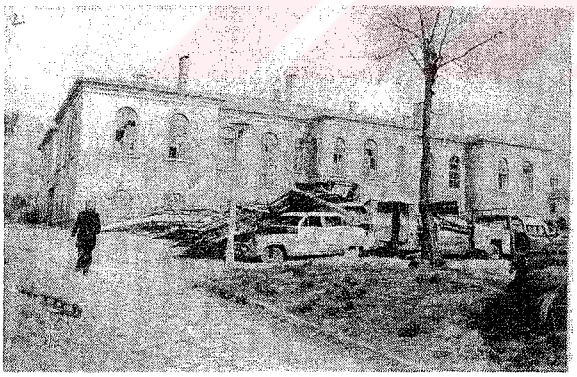

F.5 1984 tarihli bir fotoğrafta hastahane yapısının doğu cephesi (II Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

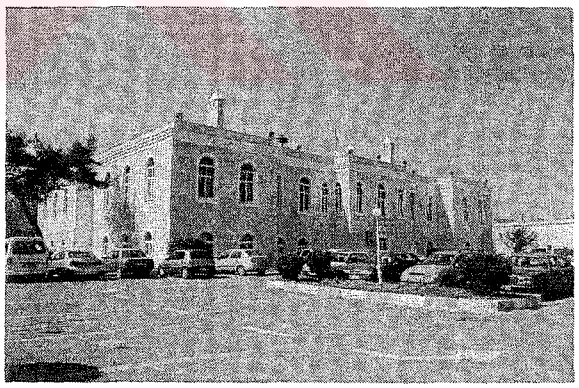

F.6 Hastahane yapısının doğu cephesi (2001)

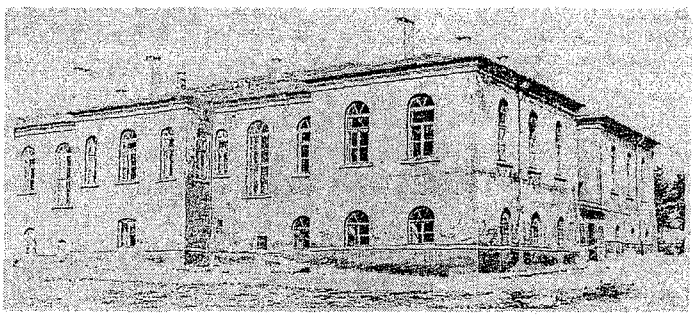

F.7 Hastahane yapısının doğu ve kuzey cepheleri (Yıldırım, 1993: 345)

EK 54 ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ

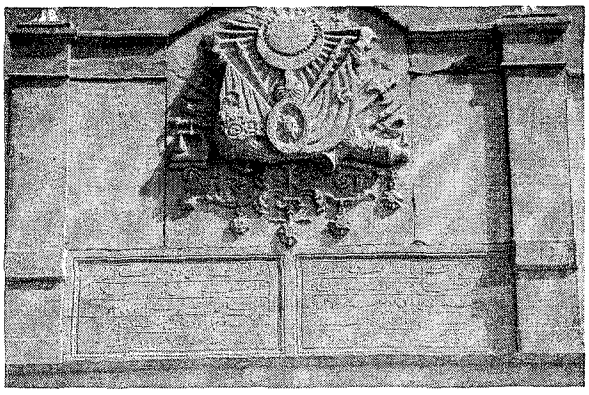

F.8 Hastahane yapısının batı cephesindeki Osmanlı arması ve 1311/1893-1894 tarihli kitabe (2001)

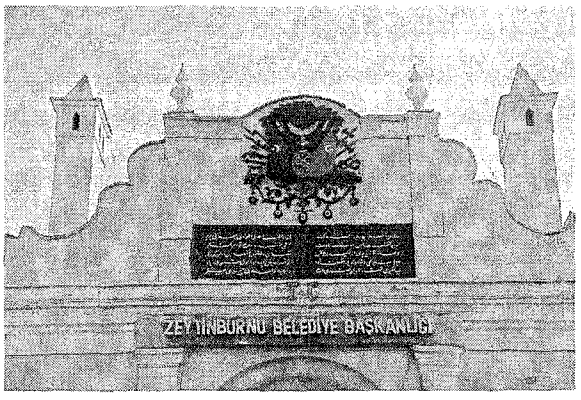

F.9 Hastahane yapısının renklendirilen Osmanlı arması ve kitabesi (2003)

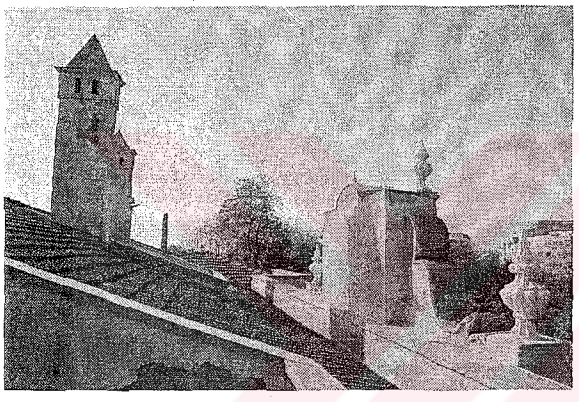

F.10 Hastahane yapısının Osmanlı arması ve kitabe taşının arka görünüşü (2003)

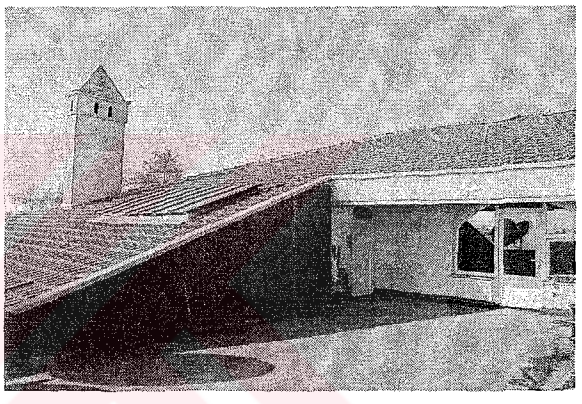

F.11 Hastahane yapısının 1984 onarımında değiştirilen çatı örtüsü ve teras (2003)

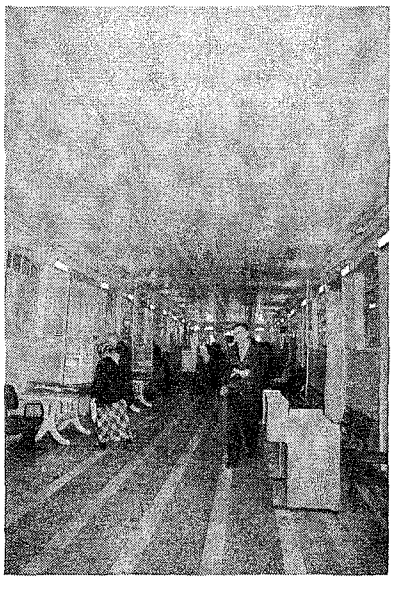

F.12 Hastahane yapısının zemin kat koridorundan bir görünüş (2003)

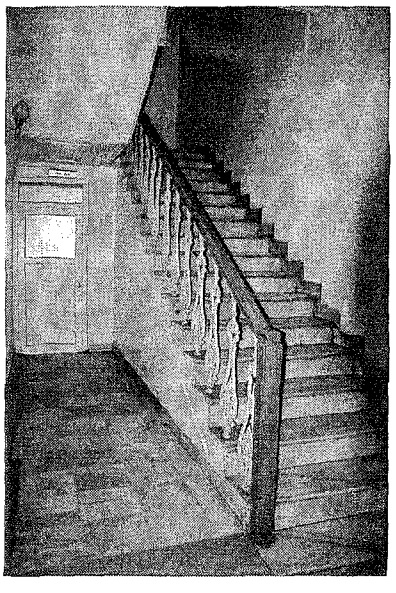

F.13 Hastahane yapısının betonarme olarak yenilenen merdiveni (2003)

EK 54 ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ

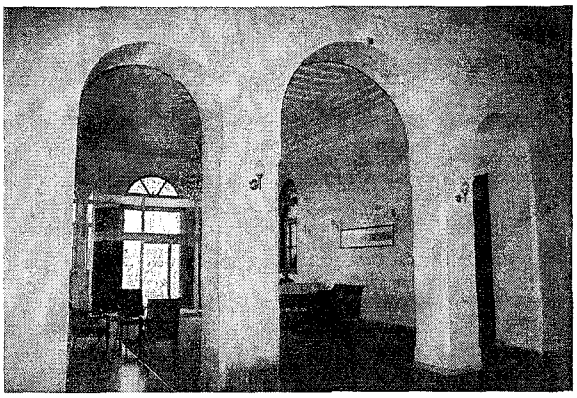

F.14 Hastahane yapısının üst katında giriş kapısının içeriden görünüşü (2003)

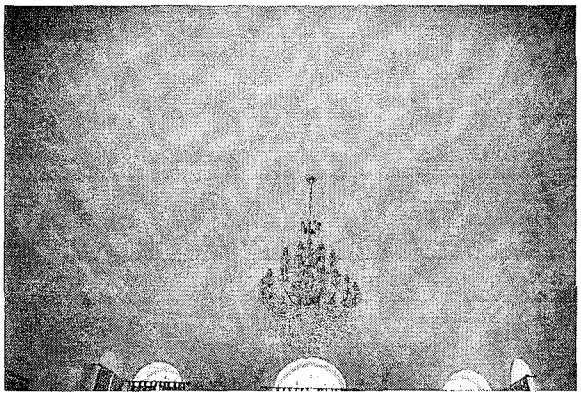

F.15 Hastahane yapısının üst katında "Başkanlık Odası" tavanının görünüşü (2003)

F.16 Hastahane yapısının 1984 onarımında yapılan çatı ışıklığı ve merdiveni (2003)

F.17 Hastahane yapısının üst kat koridorundan bir görünüş (2003)

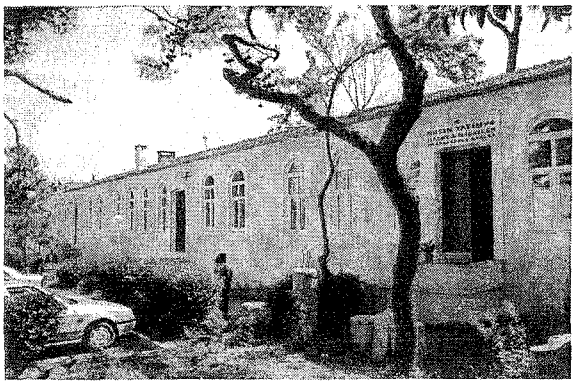

F.18 Hastahanenin özgün 1. ek yapısının kuzey cephesi (2001)

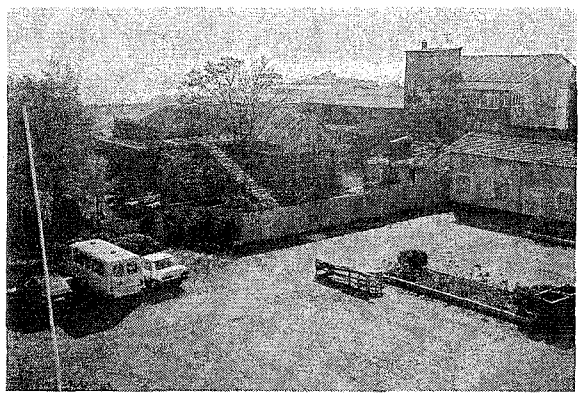

F.19 Hastahanenin doğusunda betonarme olarak yapılmakta olan Belediye'nin personel yemekhane binası (2003)

EK 54 ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ

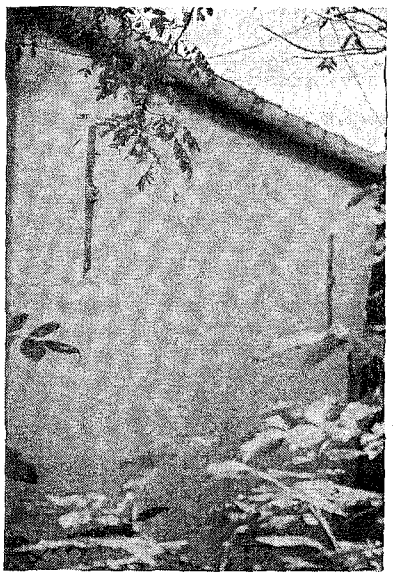

F.20 Hastahanenin özgün 1. ek yapısının güney cephesindeki metal kılıçlar (2003)

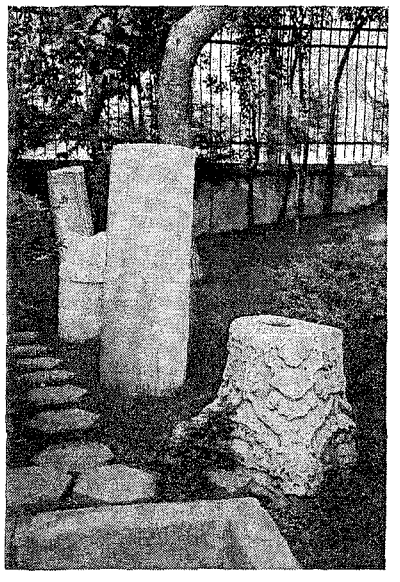

F.21 Hastahane bahçesindeki sütun başlığı ve sütun gövdesi parçaları (2003)

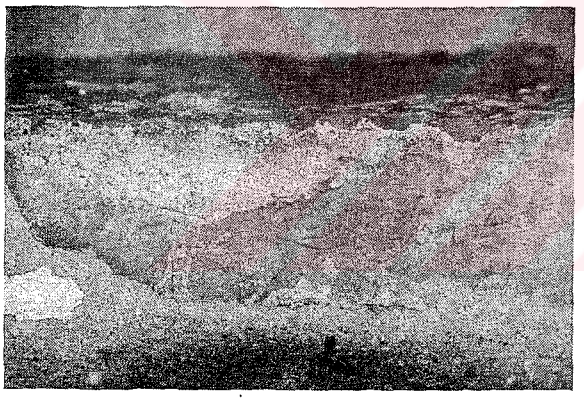

F.22 Hastahanenin özgün 1. ek yapısının merdiven parapetindeki Osmanlıca yazı damgalı dolu tuğla (2003)

F.23 Hastahanenin özgün 1. ek yapısındaki pasalı tavan (2003)

F.24 Hastahanenin özgün 2. ek yapısının güney cephesi (2001)

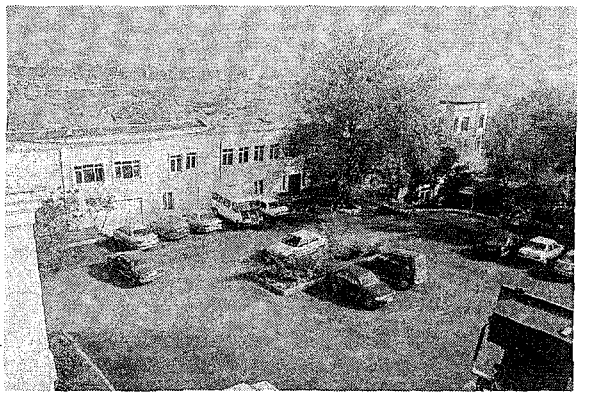

F. 25 Hastahanenin özgün 2. ek yapısının doğusuna yapılan muhdes ekler (2003)

EK 54 ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ

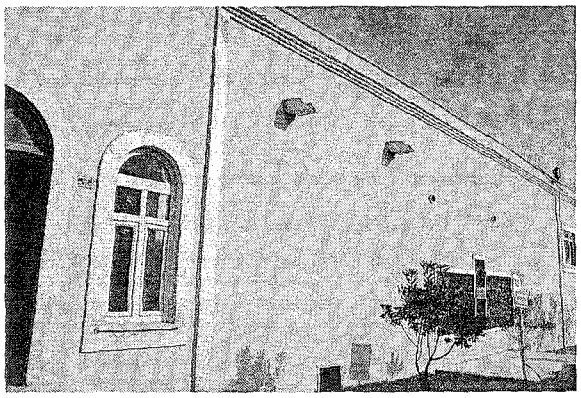

F.26 Hastahanenin özgün 2. ek yapısındaki hamamın güney cephesi (2003)

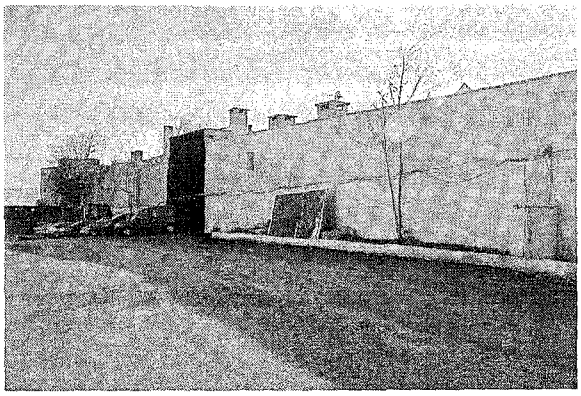

F.27 Hastahanenin özgün 2. ek yapısının kuzey cephesi (2003)

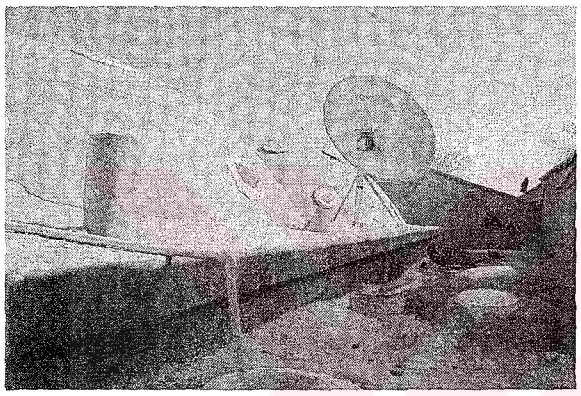

F.28 Hamamın üst örtüsü (2003)

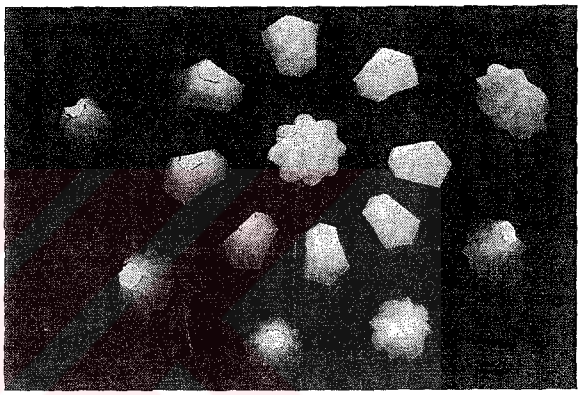

F.29 Hamamın sıcaklık bölümünün üstünü örten kubbedeki ışıklıklar (2003)

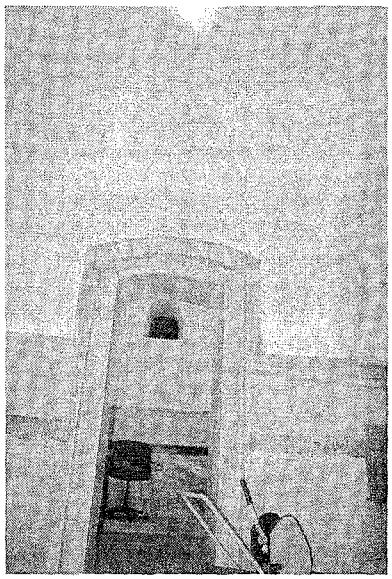

F.30 Hamamın ılıklık bölümünden bir görünüş (2003)

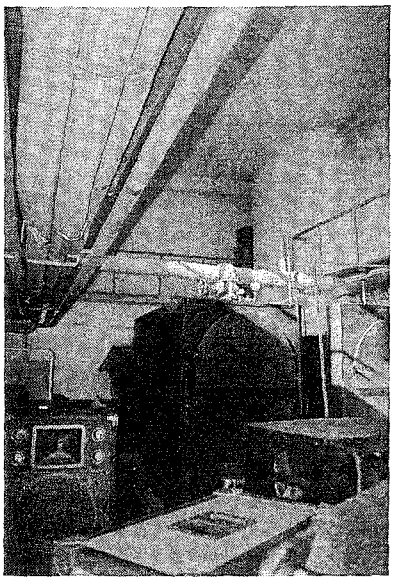

F.31 Hamamın yıkılan külhan bölümünün yerine yapılan kazan dairesinden bir görünüş (2003)

EK 55 YILDIZ HASTAHANESİ

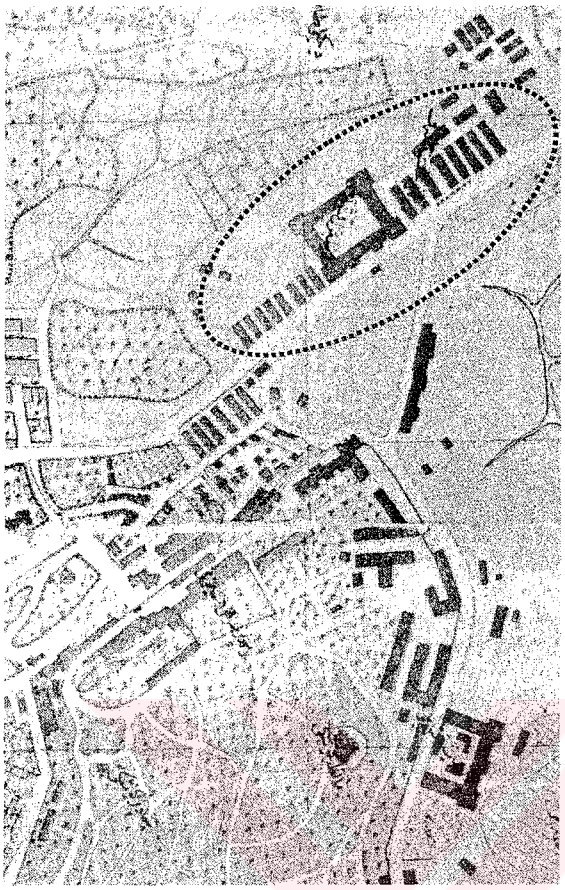

H.1 1918 tarihli bir haritada Yıldız Hastahanesi'nin barakaları ve Ertuğrul Kışlası (Tuğlacı, 1993: 655)

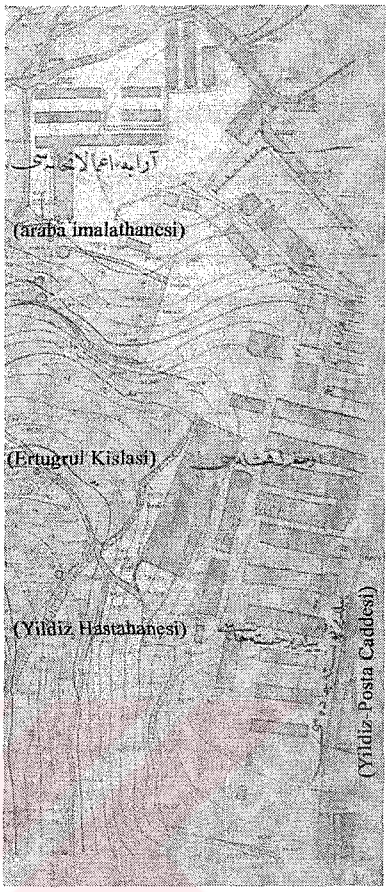

H.2 1926 tarihli Alman Sendika Haritası'nda Yıldız Hastahanesi'nin barakaları (İ.B.K.H.A./H.no: 2386)

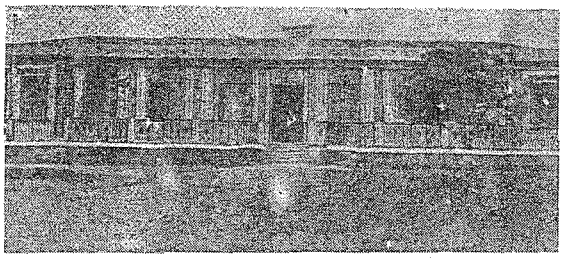

F.1 Yıldız Hastahanesi'nin barakalarından birinin görünüşü (Özbay, 1981: 326)

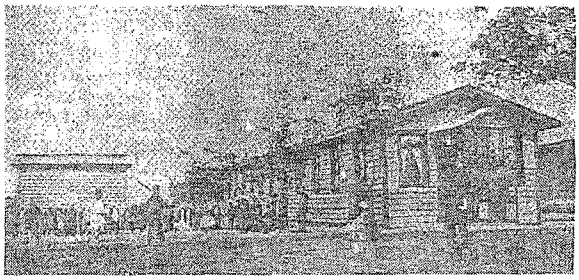

F.2 Yıldız Hastahanesi'nin ameliyathane olarak kullanılan barakasının görünüşü (Özbay, 1981: 327)

EK 56 SERVİBURNU HASTAHANESİ

H.1 20. yüzyıl başına ait İ.H.Ş. Haritası'nda Serviburnu Hastahanesi (İ.B.K.H.A/H.no: 1948)

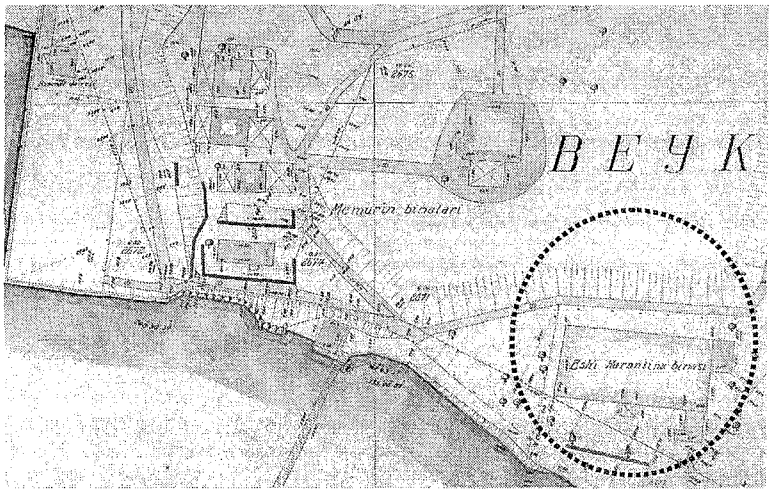

H.2 20. yüzyıl başına ait İ.H.Ş. Haritası'nda Serviburnu Hastahanesi (İ.B.K.H.A/H.no: 1647)

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Serviburnu Hastahanesi'nin denizden görünüşü (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

Çizelge 1- MALTEPE HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
1827-1828	1243	317	18668	HAT	Davudpaşa Kışlası teferrüatından Maltepe Hastahanesi'nin inşası bittiğinden miktarı kime teslim edilmesi arz olundukta, anahtarı Serasker Paşa'ya teslimi ve Serasker'de hekimbaşı ile istişare ederek iktiza eden hastaların nakline başlanması hakkında.
27.04.1831	15/Z/1246		330	C.S.H.	Yekta Efendi'nin ölümü üzerine onarımları yarım kalan Davutpaşa ve Rami kışlaları ile Maltepe Hastahanesi'nin Katip Osman Efendi marifetiyle yarım kalan onarımının tamamlanması*.
14.12.1831	09/B/1247		20555	C.ASK.	Davutpaşa ve Rami kışlaları ile Maltepe Hastahanesi'ni onarımla görevli Osman'ın, Davutpaşa Kışlası'nı onarmış olduğundan geri kalan alacağı 270 kesenin verilmesi için emir*.
1834-1835	1250	593	29058	HAT	Rami Çiftliği ile Davutpaşa kışlaları arasında yapılmakda olan iki cenahlı hastahanenin tehir-i inşası veyahut her ikisinin de inşasına devam edilmesi istizanını havi.
26.12.1838	09/L/1254		11934	C.A.	Rami Kışlası ile Maltepe Hastahanesi ve Dolmabahçe posta yolunun 112834 kuruşa keşifleri gereğince onarılmaları hakkında emir*.
17.02.1847	01/Ra/1263		7149	İ.D.	Fırtınadan cam, çerçeve ve kiremitleri kırılan Rami Çiftliği ve Davudpaşa kışlaları ile Maltepe Hastahanesi'nin, adı geçen kışlalardaki Kasr-ı Hümayunlar'ın ve Bab-ı Seraskeri'deki kasr ve yanmış kulesinin kurşunları bozulduğundan adı geçen yerlerin üç yük 58510,5 kuruşa keşifleri yapılmıştır. Keşiften itibaren bab-ı Seraskeri'deki kasr ile yanmış kulesinin onarımı bittiğinden diğer yerlerin de keşfi tecavüz etmemek ve tasarrufa riayet olunarak onarımlarına devam olunması hakkında irade**.
25.03.1849	01/Ca/1265		3775	İ.MV.	Seraskerlik, Rami, Davudpaşa kışlaları ve Maltepe Hastahanesi ile bir bölüm karakolların 2700 kiseye onartılması hakkında irade**.
04.12.1856	06/R/1273		23942	İ.D.	Toptaşı (Üsküdar) Kışlası ile Maltepe Hastahanesi'nin yapılan keşif üzerine onarılmasına ve masraflarının Maliye Nezareti'nce karşılanmasına izin veren irade-i seniyye***.
17.12.1856	18/R/1273	205	55	A.}MKT.NZD.	Toptaşı'ndaki Zabitan Dairesi ile Maltepe Hastahanesi'nin tamir giderlerinin ödenmesi.
28.12.1856	29/R/1273	206	70	A.}MKT.NZD.	Toptaşı Kışla-i Hümayun Dairesi ile Maltepe Hastahanesi'nin tamir ettirilmesi.
1857-1858	1274	83	64	A.}AMD.	Davutpaşa, Kadırga ve Münzevi Limanı ahırlarıyla bazı karakolların ve Rami Kışlası ve Maltepe Hastahanesi'nin tamirine harcanan paranın tesviye ve itası.
05.08.1861	27/M/1278	229	36	A.}MKT.MHM.	Seraskerlik kışlaları ile Rami Kışlası, Dersaadet, Galata karakolhaneleri, Davudpaşa ve kadırga limanları, Münzevi Ahırları ve Maltepe Hastahane'sinin tamiri.
06.10.1862	12/R/1279	242	70	A.}MKT.MHM.	Seraskerlik kapısı, Maltepe, Kuleli ve Haydarpaşa hastahanelerinin harap olan yerlerinin tamiri lüzumu.
24.11.1869	19/Ş/1286		41972	İ.D.	Maltepe Hastahanesi'nin üst katındaki yedinci koğuşun yıkılmış olan çatısının onarımına izin veren irade-i seniyye***.
01.02.1892	02/B/1309		99328	İ.D.	Davutpaşa ve Rami Kışlaları ile Maltepe Askeri Hastahanesi, Topkapı Caddesi'nin bazı mahallerinin kaldırımlarının tamirleri ve havagazı ile aydınlatılmaları hakkında sadarete yazılan emir****.

* Tuğlacı, 1981: 343; ** Tuğlacı, 1981: 343-344; *** Tuğlacı, 1993: 676; **** Tuğlacı, 1981: 346.

Çizelge 1- MALTEPE HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
07.12.1901	26/Ş/1319	177	75	Y.PRK.ASK.	Rami Kışlası ahırları, Davutpaşa ve Maltepe Hastahaneleri'nin tamiri için gerekli meblağın tesviyesi hakkında Maliye Nezareti'ne tebligat yapıldığı.
09.10.1902	07/B/1320	235	29	Y.MTV.	Rami ve Davutpaşa kışlaları ahurları ile Maltepe Hastahanesi'nin tamiri.
20.08.1906	29/C/1324	240	73	Y.PRK.ASK.	Maltepe Hastahanesi'nin eşya ve ecza-yı tıbbiyesi gibi ihtiyaçları ile tamiri ve su meselesi hususlarında hastahane Tabib-i Evveli Miralay Hüseyin bin Mustafa'nın raporu.
22.07.1914	28/Ş/1332	178	40	DH.İD.	Cihet-i askeriyece Maltepe Hastahanesi'ne nakliyatın kolaylaştırılması için tamir ve inşası istenen tarikler için İstanbul vilayet büdçesinde karşılık bulunmadığı.
Çizelge 2- MALTEPE HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
11.12.1866	04/Ş/1283	370	11	A.}MKT.MHM.	Bab-ı Seraskeri ve Maltepe hastaneleri Müdürü Tabib Miralay Salih Beyi'n harb sınıfına nakli.
09.12.1884	20/S/1302	24	57	Y.PRK.ASK.	Maltepe, İplikhane, Gümüşsuyu, Çamlıca, Kuleli ve diğer hastahanelerde bulunan hasta sayısı ile yerlerine gönderilecek malüller.
28.11.1893	19/Ca/1311	87	132	Y.MTV.	Askeri hastahaneleri teftişe memur Namık ve Rıza beylerin Maltepe Hastahanesi hakkında vermiş oldukları raporun takdimi.
14.12.1893	05/C/1311	88	43	Y.MTV.	Askeri hastaheneleri teftişe memur Doktor Namık ve Yaver Rıza beyler tarafından Maltepe Hastahenesi için verilen raporun takdimi.
21.12.1893	12/C/1311	88	102	Y.MTV.	Askeri hastahaneleri teftişe memur Doktor Miralay Namık ve Yaver Rıza beylerin Malta Hastahanesi hakkındaki raporları.
08.01.1894	01/B/1311	89	5	Y.MTV.	Askeri hastahaneleri teftiş eden doktor Namık ve Yaver Rıza beylerin Maltepe Hastahanesi hakkındaki raporu.
25.03.1894	17/N/1311	93	126	Y.MTV.	Doktor Miralay Namık Bey ile Yaver Rıza beylerin Maltepe Askeri Hastahanesi'ni teftiş ederek vermiş oldukları raporun takdimi.
03.04.1894	26/N/1311	92	106	Y.MTV.	Askerlere ve Maltepe Hastahanesi'ne lüzumlu ekmeğin az masrafa ve kolay temini için Davudpaşa'da yaptırılan fırına dair.
05.02.1895	10/Ş/1312	5	23	Y.PRK.SH.	Yıldız mevkii, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Bab-ı Seraskeri, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine musab vürud etmediği.
12.02.1895	17/Ş/1312	103	54	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii Haydarpaşa, Maltepe Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir Hastahaneleri'ne hasta vürud etmediği.
09.05.1895	14/Za/1312	5	35	Y.PRK.SH.	Maltepe Hastahanesi'nde yapılan umumi teftişe dair tanzim olunan rapor.
18.04.1896	05/Za/1313	111	7	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki Yıldız, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Sarayburnu Liman-ı Kebir Askeri hastahanelerine iki gündür hasta gelmediği.
02.03.1897	28/N/1314	118	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız Mevkii, Haydar Paşa, Maltepe, Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.

Çizelge 3- ANADOLU KAVAĞI HASTAHANESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
03.09.1890	18/M/1308	63	138	Y.PRK.ASK.	Seraskeri Sıhhiye Dairesi azasından doktor Miralay Lambeki Bey'in Liman Hastahanesi'ni teftiş ettiği.
14.11.1892	24/R/1310	86	109	Y.PRK.ASK.	Anadolukavağı Karantinahanesi'ne gelip giden vapurların sıhhi muamelesinin icra edildiği.
23.12.1892	03/C/1310	87	79	Y.PRK.ASK.	Anadolu Kavağı Karantinahanesi'nde muhtelif yerli ve yabancı devletlere ait olup maiyyetinde erzak ve yolcu bulunan gemiler ile ilgili malumat.
13.12.1892	04/C/1311	88	22	Y.MTV.	Haydarpaşa Hastahanesi'nden taburcu edilen efradın Kavak Karantina Hastahanesi'ne karadan sevkedildikleri.
14.12.1892	05/C/1311	88	45	Y.MTV.	Kavak Tahaffuzhanesi'nden çıkarılmalarını isteyen Harbiye Mektebi talebelerinin çektiği telgrafın arzı.
11.08.1894	09/S/1312	99	64	Y.PRK.ASK.	3- Anadolukavağı Karantinası'da memur sıhhiyenin emriyle Dersaadet'e hareket ettiği.
05.02.1895	10/Ş/1312	5	23	Y.PRK.SH.	Yıldız mevkii, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Bab-ı Seraskeri, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine musab vürud etmediği.
12.02.1895	17/Ş/1312	103	54	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii Haydarpaşa, Maltepe Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir Hastahaneleri'ne hasta vürud etmediği.
18.04.1896	05/Za/1313	111	7	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki Yıldız, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Sarayburnu Liman-ı Kebir Askeri hastahanelerine iki gündür hasta gelmediği.
02.03.1897	28/N/1314	118	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız Mevkii, Haydar Paşa, Maltepe, Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
01.10.1910	27/N/1328	4	68	DH.EUM.VRK.	Anadolukavağı Tahaffuzhanesi Gardiyanlarından Şükrü Efendi'nin Kale-i Sultaniye'den Dersaadet'e gelirken bindiği vapurda üzerine hücumla yaralandığı, salimen Dersaadet'e gelmekle beraber tedavi masrafı ve ailesinin maişeti için bir miktar atıye-i münasibe ihsanı hakkında arzuhal.
Çizelge 4- HAYDARPAŞA HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
02.02.1851	30/Ra/1267	29	67	A.}AMD.	Tamir edilen Haydarpaşa Hastahanesi'nde, sonradan tamire ihtiyaç duyulan mahallerin tamirat masrafları.
07.12.1851	13/S/1268	47	95	A.}MKT.MVL.	Kuleli Kışlası ile Haydarpaşa Hastahanesi'ndeki dairelerin tefrişat masrafının tediyesi.
13.12.1854	22/Ra/1271	62	96	A.}MKT.MHM.	İngiltere askerlerine tahsis edilen Selimiye Kışlası ile Haydarpaşa Hastanesi'nin tamiri.
07.05.1857	13/N/1273	222	98	A.}MKT.NZD.	Haydarpaşa Hastahanesi'nin bazı bölümlerinin tamiri.
20.09.1861	14/Ra/1278	367	42	A.}MKT.NZD.	Haydarpaşa Hastahanesi'nin tamiri gereken mahallerinin tamir ettirilerek masrafının tesviyesi.
06.10.1862	12/R/1279	242	70	A.}MKT.MHM.	Seraskerlik kapısı, Maltepe, Kuleli ve Haydarpaşa Hastahaneleri'nin harap olan yerlerinin tamiri lüzumu.
04.01.1864	24/B/1280	289	28	A.}MKT.MHM.	Haydarpaşa Hastahanesi civarındaki kirişhanenin başka bir yere nakledilerek yerinin İngiliz Askerleri Mezarlığı'na bırakılması.
16.04.1864	09/Za/1280	297	62	A.}MKT.MHM.	Haydarpaşa Hastahanesi'ne ilave edilen bahçenin etrafına çekilecek duvarların masrafının Hazine-i Celile'den ödenmesi.
04.05.1864	27/Za/1280	299	43	A.}MKT.MHM.	Haydarpaşa Hastahanesi civarında bulunan kirişhanenin başka yere nakledilerek buranın İngiliz Askeri Mezarlığı yapılması.

Çizelge 4- HAYDARPAŞA HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
07.08.1864	04/Ra/1281	308	37	A.}MKT.MHM.	Haydarpaşa Hastahanesi civarında bulunan kirişhanenin sahiplerinden satın alınarak İngiliz Mezarlığı'na devri.
03.08.1893	20/M/1311	80	138	Y.MTV.	Tıbbiye Mektebi'nin binası eskimiş olduğundan Haydarpaşa Hastahanesi yanında bir bina inşası talebi.
27.09.1893	17/Ra/1311	592	7	A.}MKT.MHM.	Haydarpaşa Hastahanesi'nde zuhur eden kolera dolayısıyla hastahane bahçesinde kurulacak barakalar hakkında.
03.10.1893	23/Ra/1311	84	61	Y.MTV.	Topkapı ile Yedikule dışındaki münasib yerlere kurdurulmak istenilen barakalardan bir kıtasının Gümüşsuyu ve iki kıtasının ise Haydarpaşa hastahaneleri bahçelerine kurdurulması.
25.03.1914	28/R/1332	234	56	MV.	Anadolu Şimendifer Kumpanyası'nın Bakora gaz deposu inşa etmek için Haydarpaşa Hastahanesi yakınındaki emlak-ı hakaniden bedeli vermiş olduğu doksan iki arşın metre murebba-i arazinin ferağına ruhsat verilmesi.
31.03.1914	04/Ca/1332	152	7	DH.İD.	Anadolu Şimendifer Kumpanyası'nın Haydarpaşa Hastahanesi yakınında memalik-i hakaniyeden bedeli evvelce ödenmiş arazi üzerine bazı şartlarla depo inşasına izin verildiği.
Çizelge 5- HAYDARPAŞA HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
07.12.1851	13/S/1268	47	95	A.}MKT.MVL.	Kuleli Kışlası ile Haydarpaşa Hastahanesi'ndeki dairelerin tefrişat masrafının tediyesi.
18.01.1858	02/C/1274	250	19	A.}MKT.NZD.	İngiliz askerleri için tahsis olunan Haydarpaşa'daki mezarlıkla ilgili problemin giderilmesi.
30.04.1873	02/Ra/1290	453	48	A.}MKT.MHM.	Alay, tabur ve askeri hastahanelerde istihdam edilmek için Haydarpaşa hastahanesinde bir cerrah dershanesi açılması.
24.10.1892	03/R/1310	86	17	Y.PRK.ASK.	Haydarpaşa Hastahanesi'nden teskire, maaş katık ve yol masrafları karşılanan zuefa-i askeriyenin hangi gün hangi iskelelere sevk edileceklerini belirtir listenin takdimi.
24.02.1893	07/Ş/1310	88	64	Y.PRK.ASK.	Haydarpaşa Hastahanesi'nde ve Üsküdar askeri cihetlerinde sağlık hizmetlerinin mükemmel olduğu hakkında.
26.02.1893	09/Ş/1310	88	65	Y.PRK.ASK.	Sıhhiye Dairesi doktorlarından Miralay Behçet Bey ile beraberindeki Alman doktorun Haydarpaşa Hastahanesini gezdikleri.
27.05.1893	11/Za/1310	78	94	Y.MTV.	Lion şehri umumi hastahaneleri cerrahı Jak Arno'nun Haydarpaşa Hastahanesi'ni gezme talebi.
06.06.1893	21/Za/1310	91	36	Y.PRK.ASK.	2- Haydarpaşa Hastanesi'nde tedavi gören zuafa-yı askeriyenin Humbarahane Hastahanesine nakledildikleri
22.10.1893	12/R/1311	592	17	A.}MKT.MHM.	*Haydarpaşa Hastahanesi kordonunda görev yapan polis ve jandarmalar ile sıhhiye heyetinde görevli askeri ve* mülki tabiblere verilecek maaşlar hakkında.
01.01.1894	23/C/1311	88	176	Y.MTV.	Haydarpaşa Hastahanesi'nin Kavak Kapısı'na konan jandarmaların yerlerine iade olunacağı.
27.04.1894	20/L/1311	94	23	Y.MTV.	Haydarpaşa Hastahanesi'ni teftiş eden Miralay Namık ve Binbaşı Rıza Bey'in müşterek arzı.
11.06.1894	07/Z/1311	97	51	Y.MTV.	Haydarpaşa ve Gültepe hastahanelerinde birer ameliyathane tesisi.

Çizelge 5- HAYDARPAŞA HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
19.06.1894	15/Z/1311	97	74	Y.MTV.	Yıldız Mevkii Hastahanesi ameliyathanesinin suret-i inşaası resmi tezkere ile arz ve istizan olunduğu ve Haydarpaşa Hastahanesi'nde inşaatı hitam bulan ameliyathaneye muktezi alat ve edevatın Doktor Marjuri tarafından verilecek deftere göre temin olunacağı.
18.01.1895	22/B/1312	102	52	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası, Haydarpaşa, Yıldız, Zeytinburnu ve sair hastahanelerdeki asakirin sıhhi durumu.
20.01.1895	24/B/1312	102	57	Y.PRK.ASK.	Yıldız, Haydarpaşa, Malta, Beylerbeyi, Daire-i Askeriyye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta gelişi.
05.02.1895	10/Ş/1312	5	23	Y.PRK.SH.	Yıldız mevkii, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Bab-ı Seraskeri, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine musab vürud etmediği.
10.02.1895	15/Ş/1312	15	20	Y.PRK.ZB.	Haydarpaşa Hastahanesi yakınındaki Mekteb-i Tıbbiye'nin temel atma töreni. Haydarpaşa Hastahanesi ameliyathanesinin açılış töreni.
11.02.1895	16/Ş/1312	15	29	Y.PRK.ZB.	Haydarpaşa'daki yeniden inşa edilecek Mekteb-i Tıbbiye'nin temel atma töreni. Haydarpaşa Hastahanesi ameliyathanesinin açılışı.
12.02.1895	17/Ş/1312	103	54	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii Haydarpaşa, Maltepe Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
17.05.1895	22/Za/1312	101	10	Y.MTV.	Hassa Ordusu miralaylarından Namık ve Seraskerlik yaverlerinden Binbaşı Rıza beylerin Haydarpaşa Hastahanesi'ndeki teftişlerini havi jurnali.
18.04.1896	05/Za/1313	111	7	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki Yıldız, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Sarayburnu Liman-ı Kebir Askeri hastahanelerine iki gündür hasta gelmediği.
02.03.1897	28/N/1314	118	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii, Haydar Paşa, Maltepe, Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
07.05.1899	27/Z/1316	150	88	Y.PRK.ASK.	Humbarahane, Beylerbeyi ile Haydarpaşa Hastahaneleri'nde tedavi edilen hasta askerlerin yol ve yiyecek masraflarının ödenerek tebdil hava için memleketlerine gönderildikleri.
15.03.1900	14/Za/1317	159	58	Y.PRK.ASK.	Mösyö Hanri Prot'un Haydarpaşa Haydarpaşa Hastahanesi'ni ziyareti için izin talebinde bulunduğu.
05.08.1901	19/R/1319	172	8	Y.PRK.ASK.	Haydarpaşa Hastahanesi'ne teftişe giden heyetin döndüğü .
28.01.1903	29/L/1320	190	12	Y.PRK.ASK.	Teftiş-i Askeri Komisyonu azalarının Haydarpaşa Askeri Hastanesi ile Kadıköy Nizamiye Jandarma ve Polis karakolhanelerini teftişi.
04.06.1903	08/Ra/1321	245	63	Y.MTV.	Haydarpaşa, Humbarahane ve Beylerbeyi Hastahaneleri'nde bulunan askerlerin tebdil-i hava ile memleketlerine gönderildikleri.
30.06.1903	04/R/1321	197	25	Y.PRK.ASK.	Humbarahane, Beylerbeyi ve Haydarpaşa Hastahaneleri'nden tebdil-i hava için memleketlerine izamı kararlaştırılan efradın mevcudu ile sevk yapılacak istasyon ve iskelelerin esamisi.
13.01.1904	25/L/1321	210	116	Y.PRK.ASK.	Malulin-i Askeriye Komisyonu marifetiyle Haydarpaşa, Beylerbeyi ve Humbarahane Hastaneleri'ndeki züefa-yı askeriyenin memleketlerine gönderilmesi.
12.02.1908	09/M/1326	306	37	Y.MTV.	Haydarpaşa Hastahanesi'nin havagazı ile tenviri.
24.03.1908	21/S/1326	307	121	Y.MTV.	Haydarpaşa Hastanesi'nden memleketlerine gönderilecek zuafa-yı askeriye.

Çizelge 5- HAYDARPAŞA HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
08.07.1908	09/C/1326	312	59	Y.MTV.	Haydarpaşa ve Kuleli Hastaneleri'ndeki zuafa-yı askeriyenin memleketlerine gönderilmesi.
13.02.1910	02/S/1328	240	1	DH.EUM.MH.	Üsküdar Mutasarrıflığı Askeri Tabibi Miralay Şevki Bey'in Mülga Selimiye Hastanesi'nin hesabından vermesi gereken paranın taksitle Askeri Tekaüd Sandığı'na yatırması.
25.07.1910	18/B/1328	240	96	DH.EUM.MH.	Üsküdar ve Kadıköy'de hastane bulunmamasından dolayı Haydarpaşa Hastahanesi'ne yatırılan hastaların masrafları ve ölenlerin cenaze masraflarının Belediye tarafından ödenmesi.
	tarihsiz	26	95	Y.PRK.HH.	Şehzadelerin sünnetine memur olan zevat ile Daire-i Fahire, Gümüşsuyu Kışlası, Mecidiye Kışlası, Darüşşafaka Mektebi, Mekteb-i Tıbbiye, Haydarpaşa Hastahanesi, Beylerbeyi Hastahanesi ve Mekteb-i Sanayi'de bulunan zevat ve kendilerine verilen para miktarı.
Çizelge 6- GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1857-1858	1274	87	2	A.}AMD.	2-Gümüşsuyu Hastahanesi'nin yıkılan çatısı ile su yollarının tamiri.
15.07.1859	14/Z/1275	759	29	A.}MKT.MHM.	Hassa Ordusu dairesindeki bazı karakolların cam ve çerçevelerinin yenilerek çatılarının aktarılması ve Gümüşsuyu Hastahanesi'nin saçaklarının onarımı masrafının karşılanması.
4.11.1862	12/Ca/1279		33878	İ.D.	Gümüşsuyu Hastahanesi'nin yapımının keşfinde 28375 kuruşa mal olacağı belirlenmiştir. Bu paranın Maliye Nezareti'nden ödenmesi için havale olunmuştur*.
28.09.1863	14/R/1280	278	54	A.}MKT.MHM.	Gümüşsuyu Kışlası ile Topçu Hastahanesi arasındaki arsaya süvari bölüğü için ahır yapılması.
29.11.1866	21/B/1283	369	13	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu Kışlası'nın tavanıyla arpa ve saman ambarlarının, Gümüşsuyu Hastahanesi hamam ve mutfak kapılarının tamir edilmesi.
20.05.1867	16/M/1284	382	55	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu Kışlası ile Gümüşsuyu Hastahanesi'nin tamir edilmesi.
21.10.1869	15/R/1286		41844	İ.D.	Gümüşsuyu Hastahanesi ile Beyoğlu Kışlası'nın Hacı Dimitri Kalfa tarafından onarılmasına dair irade-i seniyye**.
14.05.1885	29/B/1302		675155	İ.D.	Gümüşsuyu Hastahanesi bahçesi ile hastalar için bir havuz inşa edilmesine dair irade***.
13.06.1890	24/L/1307		92446	İ.D.	Gümüşsuyu Hastahanesi'nin iç kısımlarında tamire muhtaç yerlerin onarılması için 5863 kuruş gerekli olduğu tahmin edilmiştir. Bu yılki bütçenin tamirat faslından paranın ödenmesini emreden irade***.
07.09.1893	26/S/1311	82	95	Y.MTV.	Gümüşsuyu Hastahanesi'ne hademe olarak tayin edilen efradın ikameti için hastahane bahçesine bir baraka kurulması.
03.10.1893	23/Ra/1311	84	61	Y.MTV.	Topkapı ile Yedikule dışındaki münasib yerlere kurdurulmak istenilen barakalardan bir kıtasının Gümüşsuyu ve iki kıtasının ise Haydarpaşa hastahaneleri bahçelerine kurdurulması.
Çizelge 7- GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
29.11.1876	12/Za/1293	1	16	Y.PRK.ASK.	Tophane'ye mensup Gümüşsuyu Hastahanesi'nde bulunan doktor, hastabakıcı, müstahdem vs'nin isim ve miktarı.
09.12.1884	20/S/1302	24	57	Y.PRK.ASK.	Maltepe, İplikhane Gümüşsuyu, Çamlıca, Kuleli ve diğer hastanelerde bulunan hasta sayısı ile yerlerine gönderilecek maküller.

* Tuğlacı, 1981: 345; ** Tuğlacı, 1993: 700; *** Tuğlacı, 1981: 346.

Çizelge 7- GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
01.03.1894	23/Ş/1311	35	34	Y.PRK.BŞK.	Yıldız, Gümüşsuyu ve Beylerbeyi hastahanelerinin sağlık durumları hakkında Doktor Markiri'nin raporu.
13.04.1894	06/L/1311	31	4	Y.PRK.TKM.	Yıldız, Gümüşsuyu ve Beylerbeyi hastahanelerindeki sıhhi durum hakkında malumat.
20.01.1895	24/B/1312	102	57	Y.PRK.ASK.	Yıldız, Haydarpaşa, Malta, Beylerbeyi, Daire-i Askeriyye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta gelişi.
05.02.1895	10/Ş/1312	5	23	Y.PRK.SH.	Yıldız mevkii, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Bab-ı Seraskeri, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine musab vürud etmediği.
12.02.1895	17/Ş /1312	103	54	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii Haydarpaşa, Maltepe Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
18.04.1896	05/Za/1313	111	7	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki Yıldız, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Sarayburnu Liman-ı Kebir Askeri hstahanelerine iki gündür hasta gelmediği.
12.09.1896	04/R/1314	115	3	Y.PRK.ASK.	New York Heralds Gazetesi Muharriri Sidney Whitman'ın Gümüşsuyu Hastanesi ile ilgili intibaları ile Ermeni Mezalimini lazım gelen mahallere bildireceğini beyan ettiği.
02.03.1897	28/N/1314	118	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii, Haydar Paşa, Maltepe, Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
30.04.1897	28/Za/1314	123	58	Y.PRK.ASK.	Gümüşsuyu Hastahanesi'ne tedkikat için gönderilen Mirliva Ahmet Rıfat Paşa ve arkadaşlarının incelemeden sonra geri döndükleri.
30.04.1897	28/Za/1314	5	60	Y.PRK.SH.	Gümüşsuyu Hastahanesi'nden Beylerbeyi Hastahanesi'ne seksen hastanın teslimi.
30.04.1897	28/Za/1314	5	59	Y.PRK.SH.	Gümüşsuyu Hastahanesi'nden, Haydarpaşa Hastahanesi'ne hasta teslimi.
01.05.1897	29/Za/1314	123	110	Y.PRK.ASK.	Gümüşsuyu Hastahanesi'nin yatak mevcudu.
01.05.1897	29/Za/1314	123	109	Y.PRK.ASK.	Selânik'ten gelecek yaralı askerlerin Gümüşsuyu Hastahanesi'nde tedavi altına alınacakları.
01.05.1897	29/Za/1314	123	103	Y.PRK.ASK.	Sirkeci İstasyonu'na gelen yaralıların Dolmabahçe üzerinden Gümüşsuyu Hastahanesi'ne sevkleri, muayeneleri ve kendine giyecek verilmesi.
02.05.1897	30/Za/1314	123	130	Y.PRK.ASK.	Gümüşsuyu Hastahanesi'nin mevcud yatak sayısı ile hasta mikdarı.
02.05.1897	30/Za/1314	123	122	Y.PRK.ASK.	Sirkeci'ye gelen yaralı askerlerin Gümüşsuyu Hastahanesi'ne nakli.
03.05.1897	01/Z/1314	124	2	Y.PRK.ASK.	Yaralı Asâkir-i Şahane için çeşitli kişiler tarafından verilen ve Yıldız ve Gümüşsuyu Hastahanesi'ne sevkedilen eşyanın mikdarı.
08.05.1897	06/Z/1314	124	66	Y.PRK.ASK.	Yıldız ve Gümüşsuyu hastahanelerinde bulunan yaralı ile hazır yatak mikdarı.
05.06.1899	26/M/1317	22	109	Y.PRK.ZB.	Beyoğlu mutasarrıfının Gümüşsuyu Hastahanesi'ne yaptığı teftişle herşeyin muntazaman ve asayişin berkemal olduğu.

Çizelge 7- GÜMÜŞSUYU HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
18.08.1906	27/C/1324	240	74	Y.PRK.ASK.	Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Bahr-i Siyah Boğazı hastanelerinin ihtiyacı olan ilaç, yatak vs. malzemelerin temini ile buralarda çalışan hizmetlilerin elbiselerinin tedariki ve Bahr-i Siyah Boğazı'nda bulunan Liman-ı Kebir Hastanesi'nin yakınına istihkam inşasına başlanmasından dolayı yıktırılan hastanedeki hasta askerlerin nakledilği Rumelikavağı Kışlası'nın ihtiyacı karşılamaması üzerine Boğaz'da yaptırılacak hastahanenin bir an evvel inşası lüzumu.
16.05.1908	15/R/1326	309	122	Y.MTV.	Gümüşsuyu Hastahanesi'nde yatan hastalar için eşya itası.
Çizelge 8- GÜLHANE HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
26.05.1849	03/B/1265	8	30	A.}AMD.	Beyoğlu Kışlası, Kuleli ve Gülhane hastahanelerinin hamamlarında tamire muhtaç olan kısımların onarılması.
1.06.1849	10/B/1265		11104	İ.D.	Beyoğlu Kışlası'nın 2796 kiseye Kuleli ve Gülhane hastahanelerinin hamamlarının da onarıma muhtaç yerlerinin onarılması (2820) kuruşa hakkında irade (Tuğlacı, 1981: 344).
1854-1855	1271	61	94	A.}AMD.	Sivastopol ve diğer yerlerden gelen hastalar yalı ve konaklara sığmadığından Gülhane Hastanesi civarında bina inşası.
12.03.1855	22/C/1271	66	78	A.}MKT.MHM.	Asakir-i Şahane hastaları için Gülhane Hastahanesi civarına ek bina yapılması.
1857-1858	1274	87	73	A.}AMD.	3-Gülhane Hastanesi'nin tamir masrafının itası.
25.01.1862	23/B/1278	394	47	A.}MKT.NZD.	Mekteb-i İdadiye ittihaz olunan Gülhane Hastahanesi'nin tamire muhtaç olan yerlerinin tamir edilmesi.
Çizelge 9- GÜLHANE HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
12.12.1854	21/Ra/1271	95	33	HR.MKT.	Gülhane Hastahanesi'nde ölen Fransa asakiri için Silivrikapı civarında tesis edilecek mezarlığa ait projenin gönderildiği.
08.01.1901	17/N/1318	63	82	Y.PRK.BŞK.	Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan öğrencilerin görev yerlerine gitmeden önce bir sene Gülhane Hastahanesi'nde kalmaları.
13.08.1910	08/Ş/1328	45	66	DH.EUM.THR.	Polis memurlarından hastalananların tedavisi için Haydarpaşa Hastahanesi'nde yer bulunamadığından Gülhane Seririyat Hastahanesi'nde tedavileri lüzumu.
10.04.1910	29/Ra/1328	139	26	MV.	Gülhane Hastahanesi'nin alât, edevat ve müştemilatıyla Tıp Fakültesi'ne devir ve teslimi hususunun etraflıca tetkik edilerek uygun bir karar alınması için bir komisyon teşkili.
Çizelge 10- YILDIZ HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
10.04.1886	05/B/1303	4	84	Y.PRK.MYD.	Yıldız Sarayı civarında yapılan askeri hastahane için doktor ve müstahdem tayini. Tophane-i Amire'de açılan seyyar hastahaneye baraka yapılması.
30.04.1886	25/B/1303	32	38	Y.PRK.ASK.	Yıldız Sarayı civarında yaptırılan askeri hastahanelerin masarifatı.
28.06.1887	06/L/1304	10	4	Y.PRK.UM.	Ortaköy kasabasındaki kışlanın bitişiğinde bir hastanenin inşasına başlanılması.
27.11.1887	11/Ra/1305	29	7	Y.MTV.	Yıldız mevkiinde bulunan ahşap barakaların daimi hastaneye çevrilmesi veya Nişantaşı civarında bir mahallede hastane ve ona bağlı hamam, matbah vesair inşa ettirilmesi talebi ve bu konudaki keşifleri havi defterler.

Çizelge 10- YILDIZ HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
15.11.1892	25/R/1310	70	154	Y.MTV.	Berlin'den getirtilip Yıldız Hastahanesi arkasında kurulması irade olunan seyyar hastahanenin o mevkinin neresinde kurulacağının sorulduğu.
19.06.1894	15/Z/1311	97	74	Y.MTV.	Yıldız Mevkii Hastahanesi ameliyathanesinin suret-i inşaası resmi tezkere ile arz ve istizan olunduğu ve Haydarpaşa Hastahanesi'nde inşaatı hitam bulan ameliyathaneye muktazi alat ve edevatın Doktor Marjuri tarafından verilecek deftere göre temin olunacağı.
24.07.1899	16/Ra/1317	10	38	Y.PRK.KOM.	Ertuğrul Alayı Süvari hayvanatı ahırı ve Yıldız Hastahanesi'nin arkasında inşa edilecek ahırın masraflarını gösterir cedvel.
Çizelge 11- YILDIZ HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
17.05.1892	20/L/1309	82	30	Y.PRK.ASK.	Yemen'de Afar Muharebesi'nde yaralanmış olanların sakat kalmamaları için Yıldız Hastahanesi'nde tedavi edilmeleri.
çevrilemedi	30/M/1309	75	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız Hastahanesi'nde tedavi gören zabitler hakkındaki rapor.
01.03.1894	23/Ş/1311	35	34	Y.PRK.BŞK.	Yıldız, Gümüşsuyu ve Beylerbeyi hastahanelerinin sağlık durumları hakkında Doktor Markiri'nin raporu.
13.04.1894	06/L/1311	31	4	Y.PRK.TKM.	Yıldız, Gümüşsuyu ve Beylerbeyi hastahanelerindeki sıhhi durum hakkında malumat.
28.06.1894	24/Z/1311	36	90	Y.PRK.BŞK.	Yıldız Hastanesi etrafındaki kolera barakalarıyla hastane dahilindeki alat ve edevatın temizlenmesi.
18.01.1895	22/B/1312	102	52	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası, Haydarpaşa, Yıldız, Zeytinburnu ve sair hastahanelerdeki asakirin sıhhi durumu.
20.01.1895	24/B/1312	102	57	Y.PRK.ASK.	Yıldız, Haydarpaşa, Malta, Beylerbeyi, Daire-i Askeriyye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta gelişi.
05.02.1895	10/Ş/1312	5	23	Y.PRK.SH.	Yıldız mevkii, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Bab-ı Seraskeri, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine musab vürud etmediği.
12.02.1895	17/Ş/1312	103	54	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii, Haydarpaşa, Maltepe Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
15.10.1895	26/R/1313	107	44	Y.PRK.ASK.	Yıldız Sarayı Hastahanesi'nin yoklama pusulası.
18.04.1896	05/Za/1313	111	7	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki Yıldız, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Sarayburnu Liman-ı Kebir askeri hastahanelerine iki gündür hasta gelmediği.
02.03.1897	28/N/1314	118	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii, Haydar Paşa, Maltepe, Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
30.04.1897	28/Za/1314	123	89	Y.PRK.ASK.	Yıldız Hastahanesi yakınındaki hastahane için ihsan olunan paranın Lütfü Efendi aracılığıyla alındığı.
01.05.1897	29/Za/1314	123	100	Y.PRK.ASK.	Alasonya'dan Yıldız Hastahanesi'ne gelen yaralı askerlerin tedavileri.
03.05.1897	01/Z/1314	124	2	Y.PRK.ASK.	Yaralı Asâkir-i Şahane için çeşitli kişiler tarafından verilen ve Yıldız ve Gümüşsuyu Hastahanesi'ne sevkedilen eşyanın mikdarı.
08.05.1897	06/Z/1314	124	66	Y.PRK.ASK.	Yıldız ve Gümüşsuyu hastahanelerinde bulunan yaralı ile hazır yatak mikdarı.
27.06.1897	27/M/1315	6	10	Y.PRK.SH.	Yıldız Hastahanesi'nde sünnet olan çocukların muayene edildiği ve oyuncaklar dağıtıldığı.

Çizelge 11- YILDIZ HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
25.07.1897	25/S/1315	129	87	Y.PRK.ASK.	Yıldız Hastahanesi'nde yaraları iyileşen ve sakat kalan hastahaneden çıkabilecek durumdaki yaralı askerlerin isimlerini havi tanzim olunan defterin takdimi.
1897-1898	1315	138	79	Y.PRK.ASK.	İkinci Fırka'nın alay ve taburları ile Yıldız Hastanesi'nin mevcud ve gayr-ı mevcudiyle neferatından hudud tekarrüb eden 313 senesinde müstahak-ı istibdal olanların miktarı.
10.10.1901	26/C/1319	175	108	Y.PRK.ASK.	İkinci Fırka mensubu bütün alay ve taburlarla Yıldız Hastahanesi'nde terk-i tezkire eden efradın miktarını açıklayan defterin takdimi.
20.03.1905	13/M/1323	74	27	Y.PRK.BŞK.	İkinci Fırka'ya mensup Yıldız Hastahanesi'nde bulunan misafir erkan mustahdem, ümera, zabit, memur ve efradın rütbe, esami, mikdar, maaş ve sahip oldukları nişan ve madalyaları havi defter.
17.03.1910	05/Ra/1328	65	55	DH.MUİ.	Yıldız'daki karyola, bakır takım vesair eşyanın Cerrahpaşa Hastanesi'nde kullanılmak üzere Müessesat-ı Hayriye i Sıhhıye İdaresi'ne nakline müsade edildiği.
Çizelge 12- HADIMKÖY HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
04.05.1887	10/Ş/1304	9	104	Y.PRK.UM.	Hadımköy Askeri Hastanesi'nin temelinin kazımına başlandığı.
17.08.1887	27/Za/1304	41	30	Y.PRK.ASK.	İnşası irade buyurulan Hadımköy Hastahanesi'nin inşası.
Çizelge 13- HADIMKÖY HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
27.08.1899	20/R/1317	154	61	Y.PRK.ASK.	Çatalca Topçu Alaylarından Beylerbeyi ve Hadımköy Hastahanelerine gelen neferlerin miktarı.
29.08.1900	03/Ca/1318	163	58	Y.PRK.ASK.	Hadımköy Hastahanesi'nde tedavi edilen malul efradın Viyana treniyle İstanbul'a gönderileceği.
15.04.1902	06/M/1320	193	39	Y.PRK.ASK.	Çatalca Topçu alayları efradından Hadımköy Hastahanesi'nde tedavi görenlerin bir kısmının hava değişikliği ve ameliyat için Dersaadet'e sevki.
30.08.1902	26/Ca/1320	184	61	Y.PRK.ASK.	Hadımköy Hastahanesi'nde tedavileri yapılamayan erlerin İstanbul'a getirildiği.
1903-1904	1321	214	82	Y.PRK.ASK.	Sinekli ve Çerkezköy taraflarında görevli bulunan askerlerden ağır hasta olarak Hadımköy Hastahanesi'ne gitmek zorunda olanların hastahaneye taşınmaları için gerekli işlemin yapılması.
09.10.1904	29/B/1322	222	94	Y.PRK.ASK.	Çatalca alaylarından olup Hadımköy Hastanesi'nde yatan neferlerin Dersaadet Hastanesi'ne sevki.
16.03.1905	09/M/1323	227	39	Y.PRK.ASK.	Çatalca Topçu alayları asakirinden Hadımköy Hastahanesi'nde tedavide bulunan bir miktar neferin Viyana şimendiferiyle Dersaadet Hastahanesi'ne izamı.
Çizelge 14- ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
14.03.1883	05/Ca/1300	878	70069	İ.DH.	Zeytinburnu Hastahanesi kafeshanesinin inşaası ve saka ahırının tamiri.
07.02.1886	03/Ca/1303	979	77283	İ.DH.	Zeytinburnu Hastahanesi haricinde bir çamaşur kafeshanesi inşası ve saireye dair.
Çizelge 15- ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
04.07.1886	02/L/1303	2	50	Y.PRK.M.	Padişah tarafından Zeytinburnu Hastahanesi'ne hediye edilen hatm-i şerif cüzü, kelam-ı kadim ve delail-i şerifelerin teslim edildiğine dair makbuz koçanı
18.01.1895	22/B/1312	102	52	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası, Haydarpaşa, Yıldız, Zeytinburnu ve sair hastahanelerdeki asakirin sıhhi durumu.

Çizelge 15- ZEYTİNBURNU HASTAHANESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
20.01.1895	24/B/1312	102	57	Y.PRK.ASK.	Yıldız, Haydarpaşa, Malta, Beylerbeyi, Daire-i Askeriyye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta gelişi.
05.02.1895	10/Ş/1312	5	23	Y.PRK.SH.	Yıldız Mevkii, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Bab-ı Seraskeri, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine musab vürud etmediği.
12.02.1895	17/Ş/1312	103	54	Y.PRK.ASK.	Yıldız Mevkii Haydarpaşa, Maltepe Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
18.04.1896	05/Za/1313	111	7	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki Yıldız, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Sarayburnu Liman-ı Kebir askeri hastahanelerine iki gündür hasta gelmediği.
02.03.1897	28/N/1314	118	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız Mevkii, Haydar Paşa, Maltepe, Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
18.08.1906	27/C/1324	240	74	Y.PRK.ASK.	Gümüşsuyu, Zeytinburnu ve Bahr-i Siyah Boğazı Hastaneleri'nin ihtiyacı olan ilaç, yatak vs. malzemelerin temini ile buralarda çalışan hizmetlilerin elbiselerinin tedariki ve Bahr-i Siyah Boğazı'nda bulunan Liman-ı Kebir Hastanesi'nin yakınına istihkam inşasına başlanmasından dolayı yıktırılan hastanedeki hasta askerlerin nakledilği Rumelikavağı Kışlası'nın ihtiyacı karşılamaması üzerine Boğaz'da yaptırılacak hastahanenin bir an evvel inşası lüzumu.
21.01.1908	17/Z/1325	253	57	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Hastahanesi tabiblerinin Zeytinburnu Fabrikası'nda yaptıkları teftişlerde hastalık belirtileri tesbit ettikleri
Çizelge 16- SERVİBURNU HASTAHANESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
20.01.1895	24/B/1312	102	57	Y.PRK.ASK.	Yıldız, Haydarpaşa, Malta, Beylerbeyi, Daire-i Askeriyye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta gelişi.
05.02.1895	10/Ş/1312	5	23	Y.PRK.SH.	Yıldız mevkii, Haydarpaşa, Maltepe, Beylerbeyi, Bab-ı Seraskeri, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine musab vürud etmediği.
12.02.1895	17/Ş/1312	103	54	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii Haydarpaşa, Maltepe Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu, Serviburnu ve Liman-ı Kebir Hastahaneleri'ne hasta vürud etmediği.
02.03.1897	28/N/1314	118	52	Y.PRK.ASK.	Yıldız mevkii, Haydar Paşa, Maltepe, Beylerbeyi, Daire-i Askeriye, Humbarahane, Gümüşsuyu, Zeytinburnu Serviburnu ve Liman-ı Kebir hastahanelerine hasta vürud etmediği.
04.03.1906	08/M/1324	237	49	Y.PRK.ASK.	Serviburnu'ndaki Şehremaneti'ne ait tahaffuzhanenin Bahr-i Siyah Boğazı Alayının ihtiyacını karşılamak üzere askeri hastahaneye çevirilmesi hususunda sadır olan iradeye mebni yapılan tahkikatta bu tahaffuzhanenin hastahane olmaya elverişli olmadığının anlaşıldığı.
23.04.1908	22/Ra/1326	308	129	Y.MTV.	Debbağhane-i Amire ve Serviburnu Hastahanesi'nin tamiri.

Çizelge 17- ASKERİ HASTAHANELERİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
09.09.1856	08/M/1273	193	60	A.}MKT.NZD.	Bazı kışla, hastahane, liman, karakol ve ahırların tamiri için keşif yapılarak gönderilen defter muhtevasının icrası.
12.11.1892	22/R/1310	70	127	Y.MTV.	Almanya'dan celb olunarak Tophane'de bekletilen seyyar hastahane takımlarının kurdurulmak üzere mahalline gönderilmesi hususunun Seraskeriyye'den tebliğ olunduğu.
04.02.1895	09/Ş/1312	595	23	A.}MKT.MHM	.....Almanya'dan getirtilmesi düşünülen seyyar askeri hastahaneler.
20.02.1895	25/Ş/1312	595	38	A.}MKT.MHM	..... Almanya'dan getirtilecek seyyar askeri hastahaneler.
Çizelge 18- ASKERİ HASTAHANELERİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
1854-1855	1271	59	10	A.}AMD.	Fransa askerine muvakkaten hastahane olarak tahsis edilen Darülfünün yanındaki iki evin hekimlere tahsis edilmesi.
29.12.1854	08/R/1271	97	55	HR.MKT.	Fransız askerine tahsis edilen hastaneler ile asker için lazım olan Frenk yerelması vs.yi temin ve yetiştirmek için Çiftlik-i Hümayunlardan birisinin tahsisinin uygun olduğu ve eğer kabul edilirse ailesiyle beraber bu işe hazır olduğu.
25.01.1855	06/Ca/1271	100	34	HR.MKT.	Fransa askeri hastanesi için gerekli olan odunun verilmesi.
15.11.1861	11/Ca/1278	135	64	A.}MKT.MVL.	Bab-ı Zabtiyye'de inşa edilen hastanenin eşya ve aletlerinin askeri hastanelerden karyşılanamayacağı, inşaat masraflarının nakdi ceza gelirlerinden tesviye edildiği gibi bu ihtiyacın da mübayaa yoluyla karşılanıp masraflarının aynı gelirden tesviye edilmesi.
01.01.1862	29/C/1278	388	87	A.}MKT.NZD.	Sınıf-ı askerinin haricinde olup mekatib-i askeriye ve hastahanelerde bulunan hizmetçi, kapıcı ve kandilcilerin tayinatlarının aynen itası.
çevrilemedi	30/Ca/1278	382	54	A.}MKT.NZD.	Sınıf-ı askerinin dışında olup askeri okullarda ve hastahanelerde bulunan hizmetçi, kapıcı ve kandilcilere tahsis edilen tayinatların eskisi gibi aynen verilmesi.
10.11.1863	27/Ca/1280	283	32	A.}MKT.MHM.	Padişah ve Valide Sultan'a ait bazı çiftliklerin mahsulatının askeri hastahanelerde sarf olunmak üzere idare-i askeriyeye terk olunması.
12.01.1864	03/Ş/1280	289	90	A.}MKT.MHM.	Geliri ordu hastahanelerine harcanmak üzere askeriyeye verilmiş olan bağların idaresi hakkında.
14.12.1864	15/B/1281	320	20	A.}MKT.MHM.	Umur-ı Sıhhiye-i askeriyenin idaresi için Hastahaneler Meclisi namıyla bir heyet teşkili.
18.12.1881	26/M/1299	10	20	Y.PRK.ASK.	Dersaadet Hastahanesi'ne girip çıkan askeri hastaların günlük cedveli.
15.07.1882	29/Ş/1299	13	29	Y.PRK.ASK.	İstanbul askeri hastanelerine giren erkan hasta askerlerin miktarını mübeyyin cetveller.
07.01.1883	27/S/1300	16	12	Y.PRK.ASK.	Levazımat Dairesi'nden askeri hastahane ve fırkalara erzak sevkiyatı.
10.05.1883	03/B/1300	18	6	Y.PRK.ASK.	Dersaadet hastahanelerine girip çıkan askeri hastaların miktarı.
23.07.1885	10/L/1302	27	33	Y.PRK.ASK.	Dersaadet askeri hastanalerine giren ve çıkan askeri hastaların sayısını mübelliğ jurnal.
08.03.1888	25/C/1305	44	87	Y.PRK.ASK.	Dersaadet hastahaneleriyle Ordu-yı Hümayun fırka-i askeriye merkez ve mevki hastahanelerine girip çıkan hasta askerlerin miktarı.
05.08.1888	27/Za/1305	48	49	Y.PRK.ASK.	Dersaadet ve taşra askeri hastahanelerine giren çıkan askerlerin yevmiye miktarı.
21.11.1888	17/Ra/1306	52	14	Y.PRK.ASK.	Dersaadet hastahanelerine giren ve çıkan askeri hastaların günlük jurnali.

Çizelge 18- ASKERİ HASTAHANELERİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
25.10.1890	11/Ra/1308	3	28	Y.PRK.SH.	İstanbul'daki askeri hastahanelerde mevcut hastaların listesi.
19.03.1891	08/Ş/1308	70	92	Y.PRK.ASK.	İstanbul'da bulunan askeri hastahanelere girip çıkan hasteganın mevcudu.
06.02.1893	19/B/1310	88	31	Y.PRK.ASK.	Seyyar hastahaneler için Berlin'den sipariş edilen edevatın gümrükden alınarak Tophane Ambarlarına teslim edildiği.
21.11.1893	12/Ca/1311	4	68	Y.PRK.SH.	Dersaadet ve askeri hastahanelere günlük giren ve çıkan hastaların sayısını gösterir jurnaller.
22.11.1893	13/Ca/1311	87	77	Y.MTV.	Askeri Hastahanelerini teftişe memur Namık ve Rıza Beyler tarafından Daire-i Askeriye Hastahanesi hakkındaki raporların takdimi.
12.12.1893	03/C/1311	88	16	Y.MTV.	Askeri hastaneleri teftişe memur Hassa Ordusu Sertabib Vekili Miralay Namık ve Yaver Rıza beylerin Daire-i Askeriye Hastahanesi hakkında vermiş oldukları raporun takdimi.
16.12.1893	07/C/1311	88	58	Y.MTV.	Askeri hastahaneleri teftişe memur Doktor Namık ve Rıza beyler tarafından Daire-i Askeriye Hastahanesi için verilen raporun takdimi.
30.01.1894	23/B/1311	89	132	Y.MTV.	Askeri hastahaneleri teftişe memur edilen Dr. Miralay Namık Bey ile Yaver Binbaşı Rıza Bey tarafından tanzim edilen raporun takdimi.
05.03.1894	27/Ş/1311	97	29	Y.PRK.ASK.	Dersaadet'teki hastahanelere giren ve çıkan hastegan-ı askeriyye ile Ordu-yı hümayunlara ait hastahanelere giren ve çıkan hastegan-ı askeriyyenin miktarını gösterir cedveller.
15.07.1894	12/M/1312	99	89	Y.MTV.	Memleketlerine gitmeleri lüzumlu olan Dersaadet askeri hastahanelerindeki hasta askerlerin maaş ve katık pahası verilerek gönderildiklerini havi müzekkerenin takdimi.
21.03.1895	24/N/1312	103	79	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki askeri hastahanelerde kolera görülmediği.
03.04.1896	20/L/1313	110	75	Y.PRK.ASK.	Dersaadet Hastahaneleri'nde bulunan hasta askerlerin miktarı.
13.08.1896	04/Ra/1314	114	12	Y.PRK.ASK.	Almanyalı Doktor Kemiz'in Dersaadet'te bulunan askeri hastahaneleri gezmek istemesi.
03.07.1897	03/S/1315	128	101	Y.PRK.ASK.	Dersaadet hastahanelerine giren-çıkan askeri hastaların yevmiye jurnalleri.
19.01.1898	26/Ş/1315	94	43	MV.	Askeri hastanelerin ihtiyacı olan paranın, tertibat-ı fevkaladeye mahsuben Rüsûmât Emâneti'nden tertib ve itası hakkında.
13.04.1900	13/Z/1317	160	25	Y.PRK.ASK.	Dersaadet hastahanelerine giren ve çıkan askeri hastaların günlük jurnalleri.
24.06.1900	26/S/1318	6	39	Y.PRK.SH.	Dersaadet hastahanelerine giren ve çıkan askeri hastaların yevmiye jurnalleri.
27.09.1902	24/C/1320	6	78	Y.PRK.SH.	Dersaadet hastahanelerine giren çıkan hasta askerlerin yevmiye jurnalleri.
22.01.1903	23/L/1320	189	84	Y.PRK.ASK.	Askeri kışla, hastahane, mektep ve benzeri binaların teftişi.
16.01.1906	21/Za/1323	235	77	Y.PRK.ASK.	Salı Caddesi'ndeki askeri hastahanenin yandığı ve can kaybının olmadığı.
23.08.1906	03/B/1324	240	75	Y.PRK.ASK.	İstanbul'daki askeri hastahanelerin ihtiyac durumu.
02.02.1907	19/Z/1324	76	103	Y.PRK.BŞK.	Askeriye için alınacak seyyar hastane takımı, telgraf telefon makinesi vs. nin mübayaa edilmesi.

EK 58 ASKERİ KARAKOLLARA AİT BOA'NDEKİ BELGE

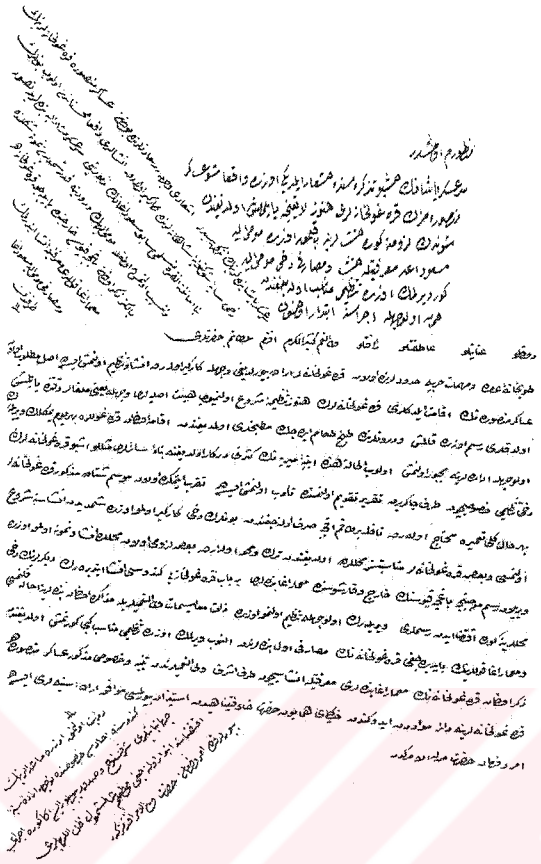

B.1 Askerî karakolların inşası hakkında II.
Mahmud dönemine ait 1249/1833-1834
tarihli bir belge (BOA/H.H., no: 593/29052)

Devletlü inâyetlü âtıfetlü re'fetlü veliyy-ün-niam kesîr-ül-kerem efendim sultânım hazretleri
Top-hâne-i âmire ve mühimmât-ı harbiyye hudûdlarında olan karakol-hâneler irâde buyurulduğu vechile kâr-gîr olarak inşâ ve tanzîm olunmuş ise de asıl matlûb olan asâkir-i mansûrenin ikâmet eyledikleri karakol-hânelerin henüz tanzîmine şurû' olunmayıp hey'et-i asliyyeleri vechile yani mülgalar vaktinde yapılmış oldukları resm üzere kalmış ve derûnlarında tabh-ı taâm edecek matbahları olmadığından ikâme olunan karakollara beher yevm yemeklik verilerek ol vechile idârelerine mecbûr olunmuş olup el-hâletü hâzihi husûsu için taraf-ı çakerîden takrîr takdîm olunmasında teeddüb olunmuş ise de takarrüb etmekte olan mevsim-i şitâda mezkûr karakol-hâneler beher hâl küllî ta'mîre muhtâc olarak nâfile bir takım akçe sarf olunacağından bunların dahi kâr-gîr olmak üzere şimdiden inşâsına şürû' olunması ve bazı karakol-hâneler münâsebetsiz mahallerde olduğundan terk ve mahvolunarak bazı lüzûmu olan mahallere inşâ ve numûne olmak üzere verilen resm mûcibince Bahçekapısı'nın hâric ve karşısında mi'mâr ağa bendeleri bir bâb karakol-hâneyi kendisi inşâ ettirerek diğerlerinin dahi mahallerine göre iktizâ eden resmleri verilerek ol vechile tanzîm olunmak üzere zât-ı maâlimât-ı (?) veliyy-ün-niamîleriyle müzâkere olunan bendelerine ihâle kılınması ve mi'mâr ağa kullarının yaptıracağı karakol-hânenin masârifi ol bendelerinden alınıp verilmek üzere tanzîmi münâsib gibi görünmüş olduğundan zikr olunan karakol-hânenin mi'mâr ağa bendeleri ma'rifetiyle inşâsı için taraf-ı eşref-i veliyy-ün-niamîlerinden tenbîh ve husûs-ı mezkûr asâkir-i mansûre karakol-hânelerine dâir mevâddan ettiğinden hâk-pây-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhîden istîzân buyrulması muvâfık irâde-i seniyyeleri ise emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir.
Ser-asker Paşa bendelerinin tezkiresidir iş'ârı vechile Der-saâdetlerinde bulunan asâkir-i mansûre karakol-hânelerinin dahi sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinde kâr-gîr olarak inşâları vâkıâ muhassenâttan olup bunların binâ emânetine Ankara mütesellimi Sabık Mesud Ağa'nın me'mûriyyeti Ser-asker-i müşârün-ileyh bendeleriyle tasavvur ve tensîb olunmuş olmakla mûma-ileyhin vürûduna kadar şimdiden numûne şeklinde yalnız zikr olunan Bahçekapısı hâricinde yapılacak karakol-hâne mi'mâr ağa kulları ma'rifetiyle inşâ ettirilmek ve masârifi mûma-ileyh Mesud Ağa tarafından rü'yet olunmak üzere mâ-adâlarının kendisine ihâlesi husûsunda ne vechile irâde-i seniyye-i cihân-bânîleri şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise ona göre icrâ-yı iktizâsına ibtidâr olunacağı muhât-ı ilm-i âlem-şümûl-ı zıll-ullahîleri buyruldukta emr ü fermân veliyy-ül-emr efendimizindir.
Manzûrum olmuştur
Ser-asker Paşa'nın işbu tezkiresinde iş'âr eylediği üzere vâkıâ şu asâkir-i mansûremizin karakol-hâneleri henüz lâyıkınca yapılmamış olduğundan şunların lüzûmuna göre inşâlarına bakılmak üzere mûma-ileyh Mesud Ağa marifetiyle inşâ ve masârifi dahi mûma-ileyhe gördürülmek üzere tanzîmi münâsib olacağından hemen ol vechile icrâsına ibtidâr olunsun.

EK 59 ASKERİ KARAKOLLARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELER

A) 1312/1896 Tarihli "*Fenn-i İnşâât*" Kitabındaki Teknik Şartnameye Göre Askerî Karakolların Mimarî Özellikleri*:

Karakol-hâneler

6- Gerek şehir dahîlinde gerek mevâki' lâzıme-i sâirede zabt ü rabt ve âsâyişin muhâfazası için bulundurulacak bir müfrezenin beytûtetine mahsûs yapılan binâlara karakol-hâne ta'bîr olunur. Bunların tertîbi karakol zâbitânına mahsûs olan odaların kapı yanlarında bulunması ve neferâta mahsûs olan koğuşların hıfz-el-sıhhiyye riâyeten bâlâda kışlalar hakkında zikr olunan kavâide-i itbâ'en inşâsı ve matbah vesâire misillû teferruâtlarının mükemmel olması iktizâ eder (Nuri, 1312: 113).

*Eğer süvâri karakol-hânesi inşâ edilecek ise hayvânâta mahsûs ahırlar süvâri kışlalarında söylendiği gibi tertîb ve teşkîl kılınmak mevâdd-ı muktezıyedendir. (Karakol-hâneler derûnunda iskân edecek asâkir-i şâhânenin mikdârına nazaran muhtelif cesâmette inşâ olunurlar işte şekil 115 de tabur merkezi ittihâz olunmuş iki bölüklük bir piyâde karakol-hânesinin mürtesim-i amûdî ve makta'-i ufkîsi irâe edilmiştir. "Mütâlaât" şehir dâhilînde bulunan istihkâm ve kal'a topçularının kışlaları piyâde ve nakliye taburlarının kışlaları dahi süvâri kışlaları gibi inşâ olunur)*** *. Hudûd üzerinde ve istihkâmat ve kal'alar civârında inşâ olunan kışlalar ile karakol-hâneler ve kuleler istihkâm fennînde görülen tedâfüî kışlalar tarzında pencere ve kapıları müdâfaaya sâlih ve mazgallı yapılır ki gerek buna dâir ve gerekse daha bu misillû cebe-hâneler ile ale-l-umûm gülleden mahfûz sâir ebniye-i askerîyyenin tafsîlâtı istihkâm-ı fennine âid olunduğundan burada zikrinden sarf-ı nazar edilmiştir*" (Nuri, 1312: 114).

B) 1303/1887-1888 Tarihli "*Usûl-i Keşf-i İnşâât*" Kitabındaki Teknik Şartnameye Göre Karakolların Mimarî Özellikleri***:

*" **(41) Otuz neferlik bir karakolhânenin tertîb ve tersîm edilen resmi üzerine keşf defterinin tanzîmi***

Tensîb edilen mevki' otuz neferlik bir karakol-hânenin inşâsı için evvelâ cesâmetinin hesâbıyla devâir-i lâzımesi ta'yîn ve tahdîd edilen tertîb ve madde (2) de beyân olunduğu vechile resmleri muktezâ olur ki ber-vech-i (1303: 138) *meşrûh karakol-hânenin devâir-i dâhilîsinden birincisi neferâta mahsûs bir koğuş ikincisi zâbitân ve hidmetçi odası üçüncüsü abdest-hâne ve helalardan ibâret devâir-i hâvî olmak lâzımgelir ki neferât koğuşunun cesâmeti fennî mi'mârînin tertîbat kısmında beyân olunduğu vechile bir nefer için arzânî bir buçuk zîrâ' hesâbıyla 30x1,5=45 tûlü ve gezinti mahâlliyle beraber boylar için 2x1,5=30,5 zîrâ' mahâll hesâb edildiği hâlde tûlü 45 ve arzı 30,5 zîrâ' olmak üzere mustatîl-el-şekil bir koğuşun inşâsı iktizâ edeceği zâhir olur. Zâbitân odasıyla ma' neferât hela ve abdest-hâneler kezâlik tertîbat bahsinde beyân olunan usûle tatbiken eb'âd-ı lâzımesiyle mikdârları ta'yîn ve tertîbine ve bu dâirelerin ittihâd ve iltisâkı için dahi tarîk-i muvâsala olmak üzere aralarında gezinti mahâllerine ihtiyaç olduğu müsellemdir.*

Ancak ber-vech-i meşrûh kırkbeş zîrâ' tûlünde bir koğuşun bir cihetine devâir-i mezkûre inşâ olunsa hem hendesesiz ve hem de dağınık bir sûrette olacağı ma' mafîye mahâllin müsâadesini gözetmek tabîî olduğundan mühendis olan zatın bu kadarca vüs'atı topluca bulundurmak üzere bir şekil tasarlaması sanatı iktizâsından bulunduğuna mebni neferât iki sıra yatmak üzere tertîb olunsa bile yine topluca olamayacağından karşı karşıya iki sıra olarak beytûtetleri şartıyla koğuşun hatt-ı münkesir üzere yapılması ve dâhilen dıl'ları on yedişer zîrâ' olarak bir murabba' icrâ'sına devâir-i mezbûre gezinti mahâllerinin tertîb ve teşkîli (1303: 139) *muvâfık ve hesâb-ı mutâbık geldiğinden levha 3 (şekil 4,5,6) da ol vechile tanzîm ve tertîb edilen resm-i musattah ve müsennem ve makta'ından mezkûr karakol-*

---

* Bu kitap ile, 1300/1884-1885 tarihli "*Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî*" kitabında karakollar hakkında verilen bilgiler birbirinin aynıdır.

** Sadece parantez içindeki bu paragraf 1300/1884-1885 tarihli kitapta yer almamaktadır. Metin daha sonra iki kitapta aynı şekilde devam etmektedir.

*** 1291/1875-1876 tarihli "*Fenn-i Mi'mârî*" kitabında da, 20 neferlik bir karakolun inşası hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir (Rıfat, 1291: 110-114).

EK 59 ASKERİ KARAKOLLARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELER

hâne aksâmının eb'âdı malûm ve iktizâ eden malzeme-i inşâsının cins ve eşkâl ve mikdârı da zîrde muharrer olduğu vechile ta'yîn edilerek masârifât-ı inşâiyesini ta'yîn eder ve keşf defterinin usûl-ü tanzîmi ise zîrde sûret-i muharreresinden müstebândır. Mezkûr karakol-hânenin tertîbatında ayrıca hidmetci odası matbah ve kiler ve odunluk ve kömürlük ve çamaşuy-hâne ve sâire teferruâtın lüzûmu derkâr ise de tertîbat-ı husûsi fennî mi'mâriye âid olup burada maksad-ı yalnız tertîbat-ı hâzıra üzerine masârifât-ı inşâiye-i ta'yîn ve iş'âr eden keşf-i amelini irâe olduğundan vech-i âtî üzere hesâbat-ı tehvîn ve tahfîf için ber-mûcib bâlâ başlıca aksâmı ahz ile neferât-ı mezkûreden sarf-ı nazar edilerek ameliyyât ihtisâr edilmiştir" (1303: 140).

EK 60 ASKERİ KARAKOLLARA AİT TEKNİK ŞARTNAMELERDEKİ ÇİZİMLER

1303,1304/1887-1889 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki karakollar ile ilgili çizimler

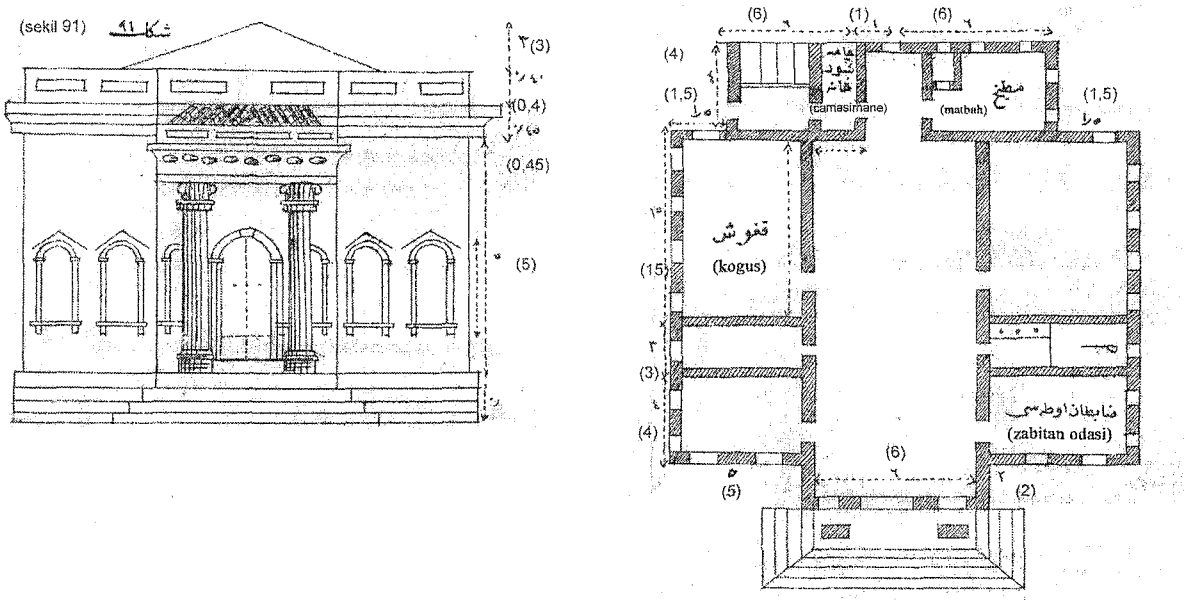

Ç.1 40 askerlik bir piyade karakolunun planı ve giriş cephesinin çizimleri (Reşid, 1303-1304: 37)

1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki karakollar ile ilgili çizimler

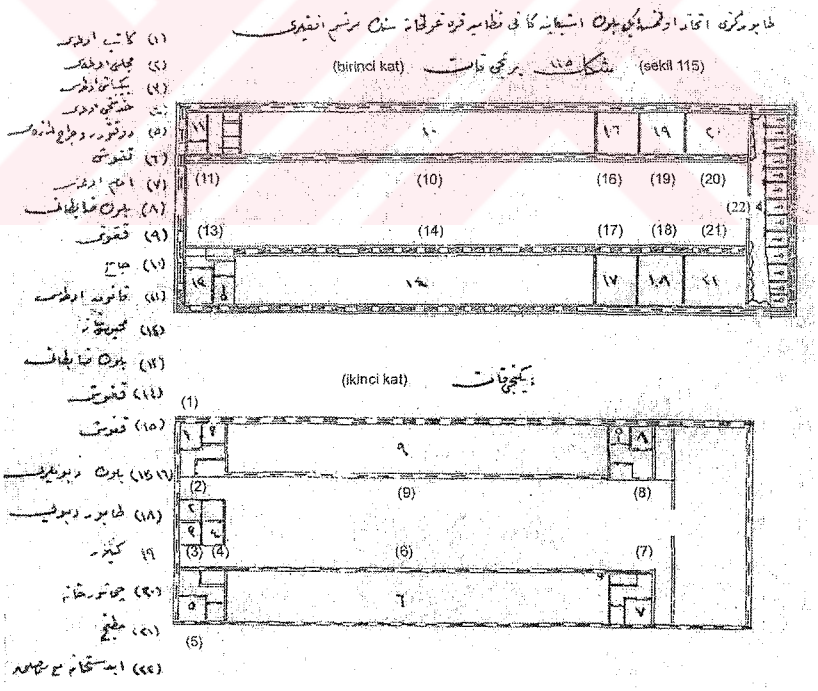

Ç.2 Bir karakolun kat planları (Nuri, 1312: levha 10)

Çizimdeki yazılar:
Tabur merkezi ittihâz olunmuş iki bölük istîâbına kâfi nizâmiyye karakol-hânesinin tersîm-i ufkîleri
(1) kâtib odası (2) meclis odası (3) binbaşı odası (4) hidmetçi odası (5) doktor ve cerrah dâiresi (6) koğuş (7) imâm odası (8) bölük zâbitânı (9) koğuş (10) cami' (11) kanûn odası (12) mahbûs-hâne (13) bölük zâbitânı (14) koğuş (15) koğuş (16,17) bölük debboyları (18) tabur debboyu (19) kiler (20) çamaşır-hâne (21) matbah (22) abdest-hâne musluk

EK 61 ASKERİ KARAKOLLARA AİT HARİTA

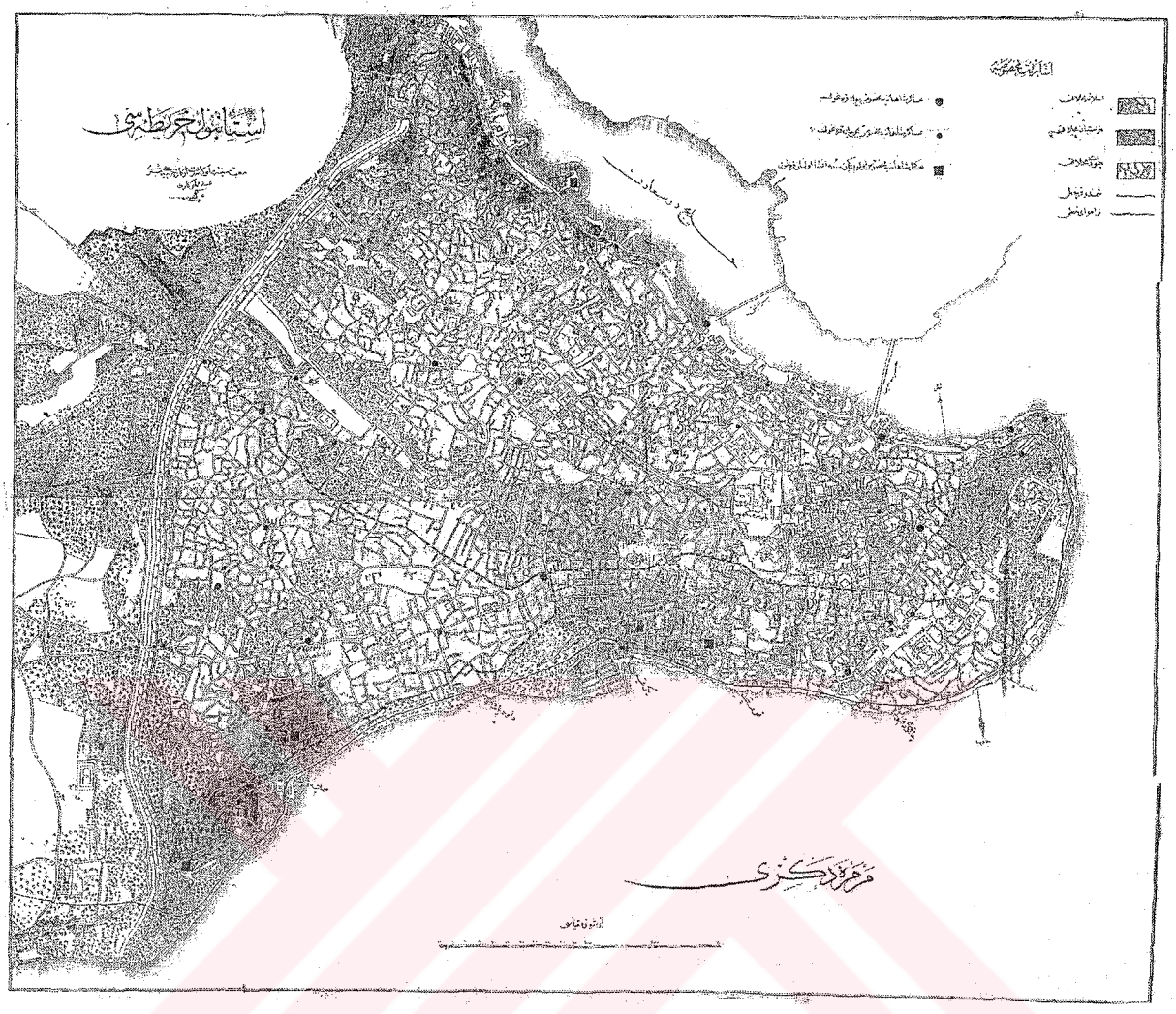

H.1 19. yüzyıla ait bir haritada tarihî yarımada sur içindeki askerî karakollar
(BOA/Y.EE., no: 64/6)

Harita'nın kenar yazıları:

İstanbul Harîtası
Maiyeti seniyye-i mülûk-âneleri erkân-ı harbiyye müşîri abd-i memlûk-âne Zeki

İşâret-i mahsûse
• *Asâkir-i şâhâneye mahsûs büyük karakol*
• *Asâkir-i şâhâneye mahsûs küçük karakol*
■ *Asâkir-i şâhâneye mahsûs olup geçen sene inşâ olunan karakol*

Harita'da işaretlerle gösterilen askerî karakollar:

• *Yalı Köşkü, Sarayburnu, Mekteb-i Tıbbiyye, Bâb-ı Alî, Hoca Hanı, Bağçe (Bahçe) Kapısı, Kadırga, Unkapanı, Vefa, Şehzadebaşı, Aksaray, Fatih, Şehremini*
• *Hapis-hâne-i Umumî, Çadır Anbar, Kesim-hâne, Çardaklı, Saraç-hâne, Küçükpazar, Değirmen, Avratpazarı, Altı Mermer, Çınar, Odabaşı, Mecîdiyye, Kocamustafapaşa, Silivrikapısı, Çarşamba, Cibali, Balat, Aya Kapısı, Çınar, Eğrikapı, Edirnekapısı, Zincirlikuyu, Hırka-i Şerîf, Yenibağçe, Topkapı, Gurebâ Haste-hânesi*
■ *Kumkapı, Langa, Fener, Sulumanastır, Yedikule*

(Açıklama: Yerleşim alanlarındaki bir dönem polis ve jandarma teşkilâtı tarafından kullanılan, sonradan askerî karakol işlevi verilen yapılar çalışma kapsamı dışında tutulduğundan, yukarıda adı geçen karakollardan sadece haritada "*Sarayburnu*" olarak gösterilen ve günümüzde mevcut olmayan askerî işlevli Topkapı Sarayı Karakolu'na (Aziziye Karakolu) tezde yer verilmiştir.

EK 62 ÇİNİLİ KARAKOL

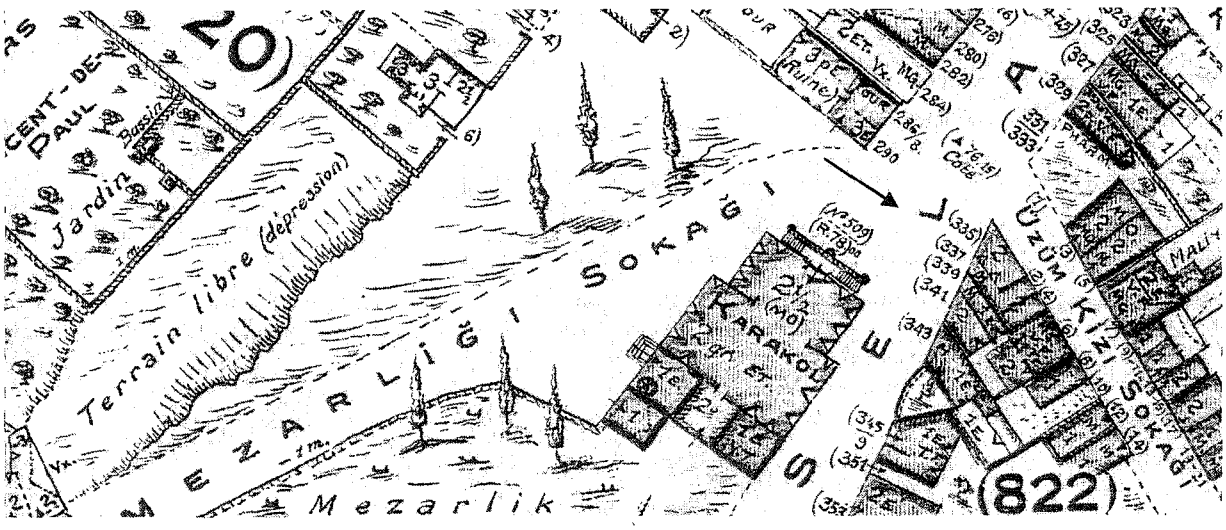

H.1 1930 tarihli J. Pervititch Haritası'nda Çinili Karakolu (tarihsiz yayın: 272)

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta karakolun batı cephesi (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

F.2 Karakolun batı cephesi (2004)

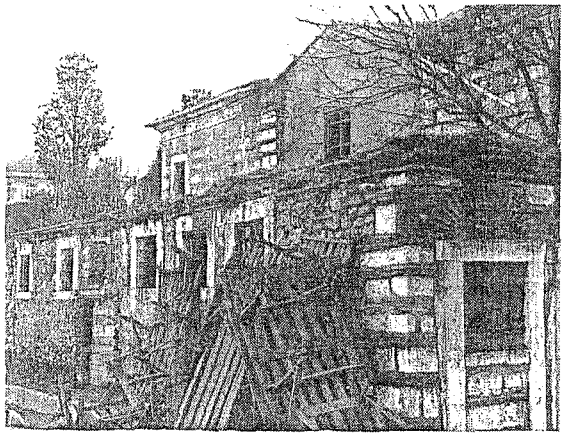

F.3 Karakolun doğu cephesindeki özgün ek yapı (1978/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.4 Karakolun ahşap kat döşemesi ve ahşap taşıyıcıları (1978/ III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

EK 62 ÇİNİLİ KARAKOL

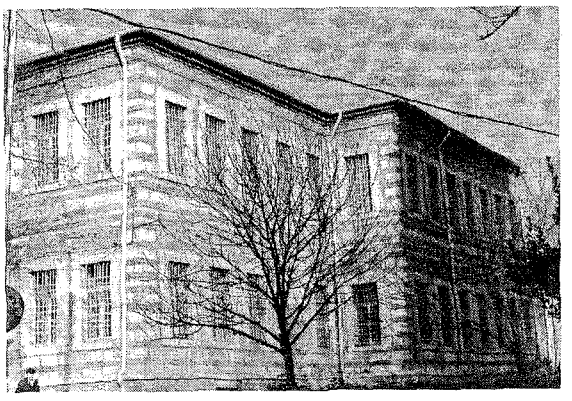

F.5 Karakolun güney cephesi (1996)

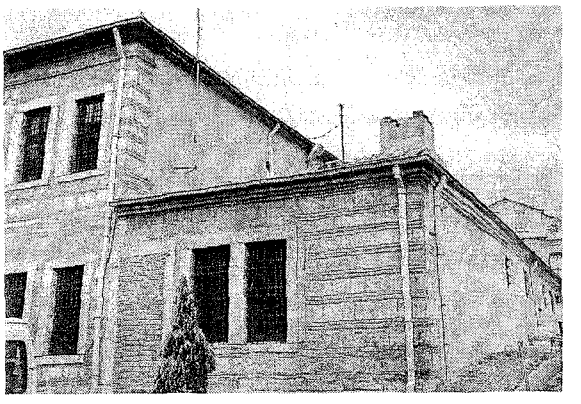

F.6 Karakolun özgün ek yapısının güney cephesi (2004)

F.7 Karakolun kuzey cephesi (2004)

F.8 Karakolun özgün ek yapısının kuzey cephesi (2004)

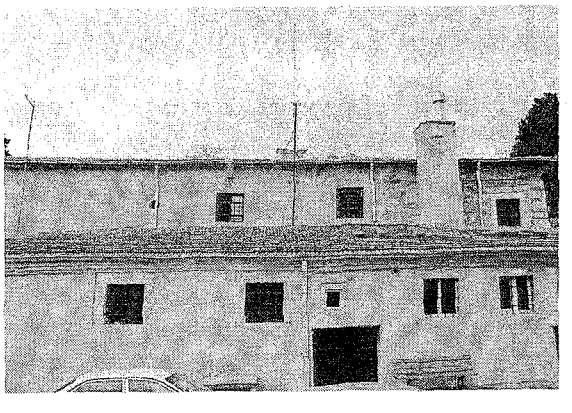

F.9 Karakolun özgün ek yapısının doğu cephesi (2004)

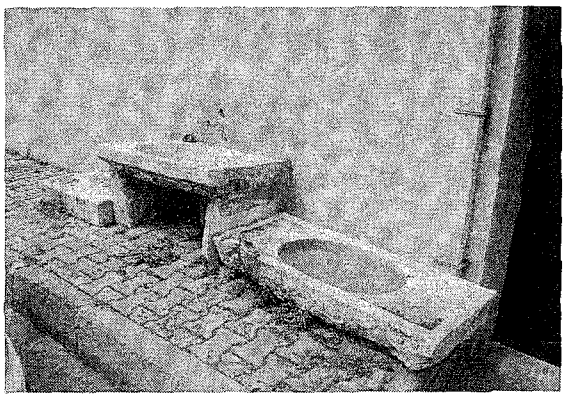

F.10 Karakolun hangi mekânına ait olduğu belirlenemeyen özgün mermer tekneler (2004)

EK 62 ÇİNİLİ KARAKOL

F.11 Karakolun 1258/1842-1843 tarihli kitabesi (2004)

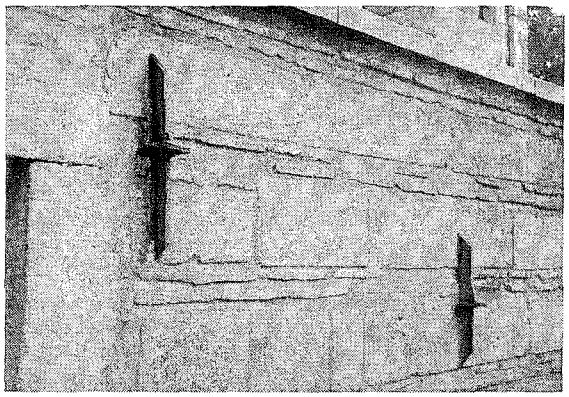

F.12 Karakolun merdiven duvarındaki metal kılıçlar (2004)

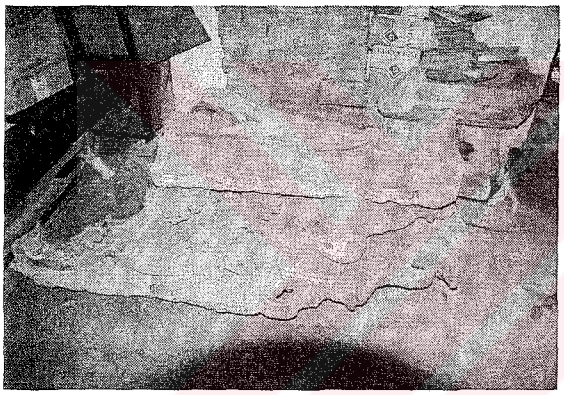

F.13 Karakolun bodrumunda bulunan özgün mermer çeşmenin parçaları (2004)

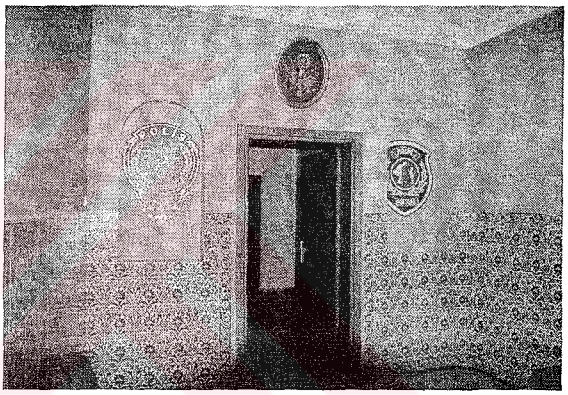

F.14 Karakolun giriş holündeki yeni seramik kaplamalar (2004)

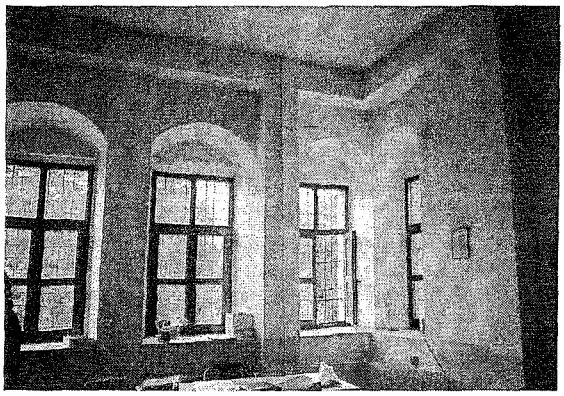

F.15 Karakolun üst katından bir iç mekân (2004)

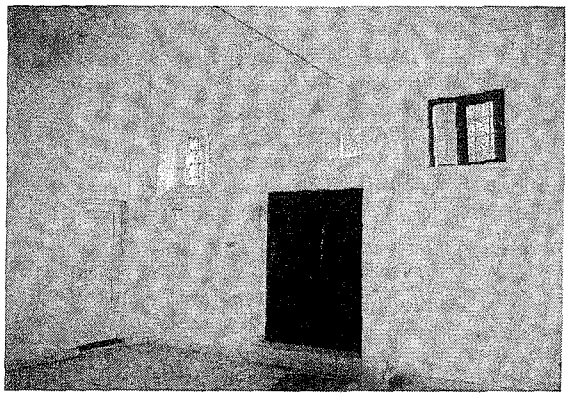

F.16 Karakolun özgün ek yapısından bir iç mekân (2004)

EK 63 ARNAVUTKÖY KARAKOLU

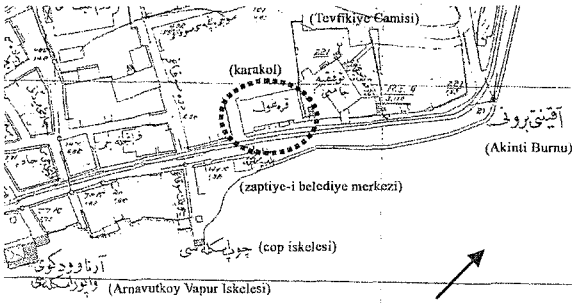

H.1 1926 tarihli Alman Sendika Haritası'nda karakol ve yakın çevre yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 2457)

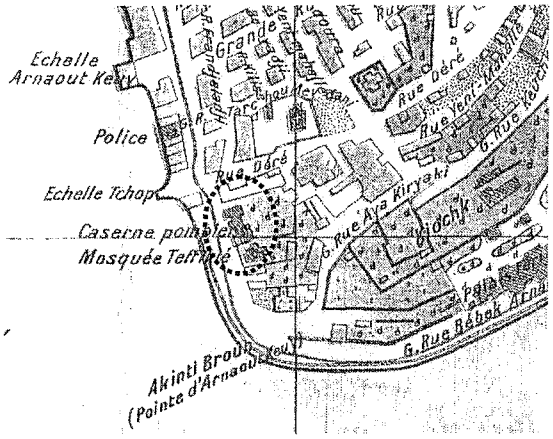

H.2 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda karakol (İ.B.K.H.A./H.no: 472)

F.1 19. yüzyılda Sébah&Joaillier tarafından çekilen bir fotoğrafta karakol, Tevfikiye Camisi ve diğer yapılar (A.A.F.E.A./F.no: 9332)

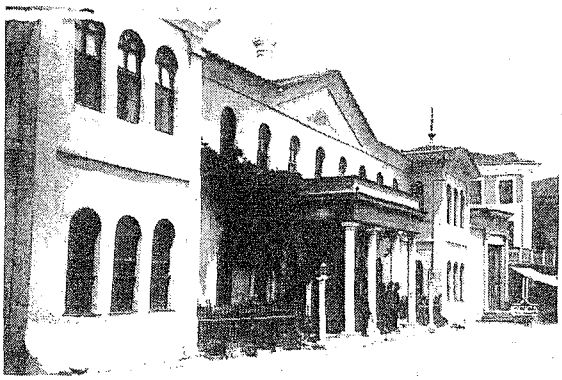

F.2 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta karakolun güneydoğu cephesi ve günümüze ulaşamayan giriş saçağı (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

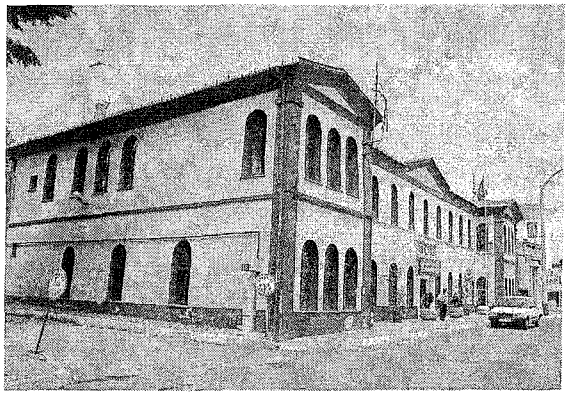

F.3 Karakolun güneydoğu ve güneybatı cepheleri (2004)

EK 63 ARNAVUTKÖY KARAKOLU

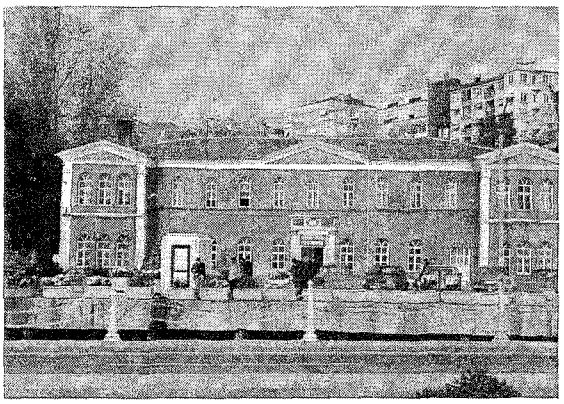

F.4 Karakolun güneydoğu cephesi (1996)

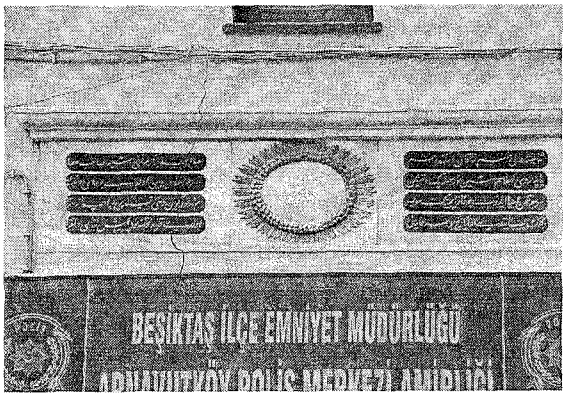

F.5 Karakolun 1259/1843-1844 tarihli kitabesi ve Abdülmecid'in yazısı kazınmış tuğrası (2004)

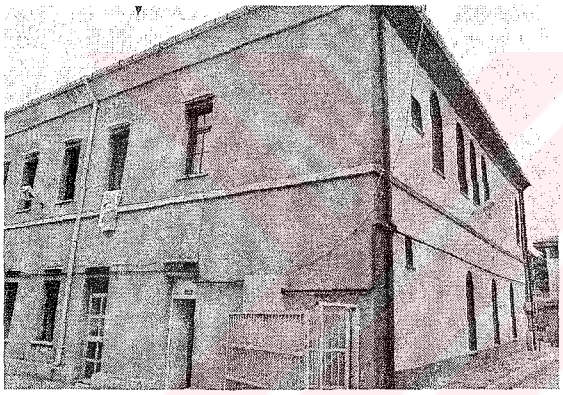

F.6 Karakolun güney ve kuzeybatı cepheleri (2004)

F.7 Karakolun kuzeybatı cephesi ve Tevfikiye Camisi (2004)

F.8 Karakolun arka bahçesindeki yapı kalıntısının güneydoğu cephesi (2004)

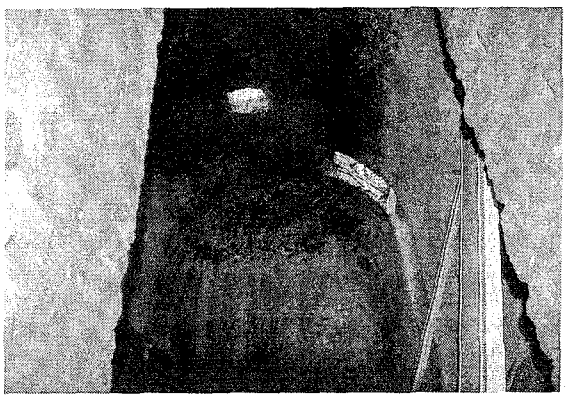

F.9 Yapı kalıntısının tonoz örtüsü (2004)

EK 64 MECİDİYE KARAKOLU

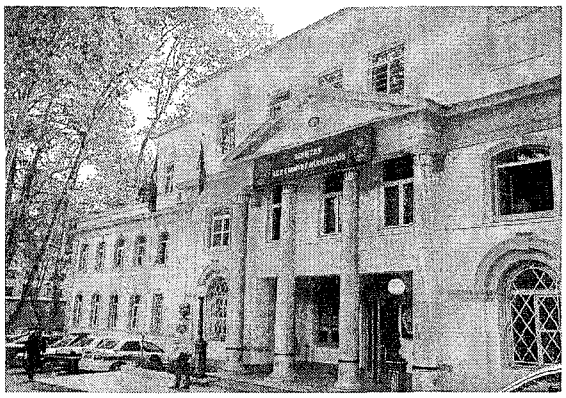

F.1 Karakolun doğu cephesi girişi ve muhdes kat (2004)

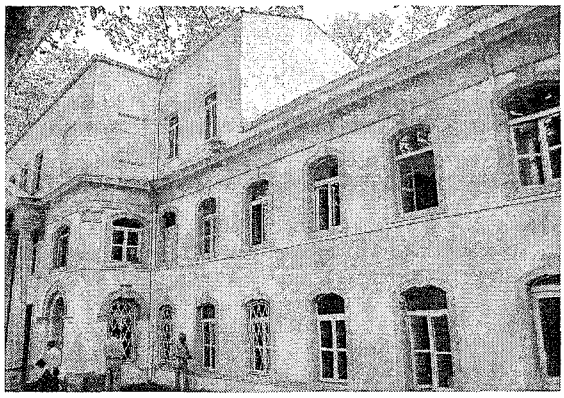

F.2 Karakolun doğu cephesi ve muhdes kat (2004)

F.3 Karakolun güney cephesi (2004)

F.4 Ek yapının batı cephesi (2004)

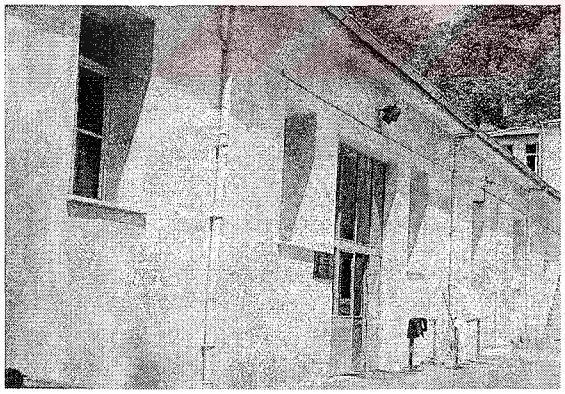

F.5 Ek yapının güney cephesi (2004)

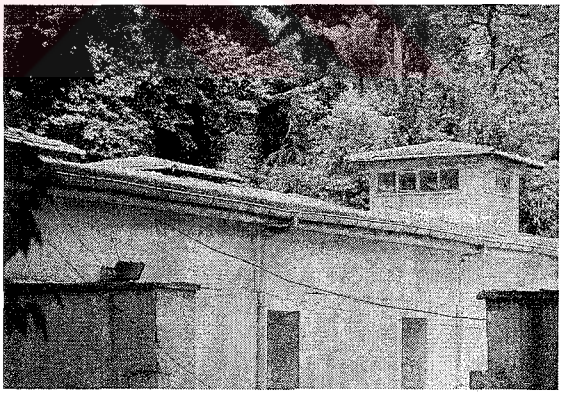

F.6 Ek yapının çatısındaki muhdes ışıklıklar (2004)

F.7 Karakolun doğu cephesinde alınlıktaki süsleme (1996)

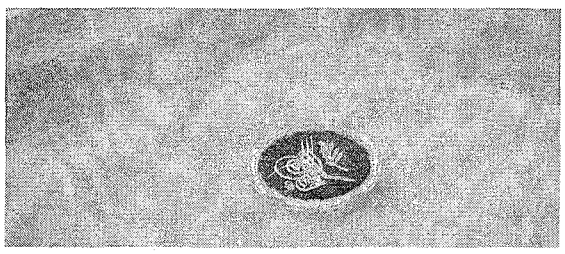

F.8 Alınlıktaki restore edilen Abdülmecid'in tuğrası (2004)

EK 65 MAÇKA KARAKOLU

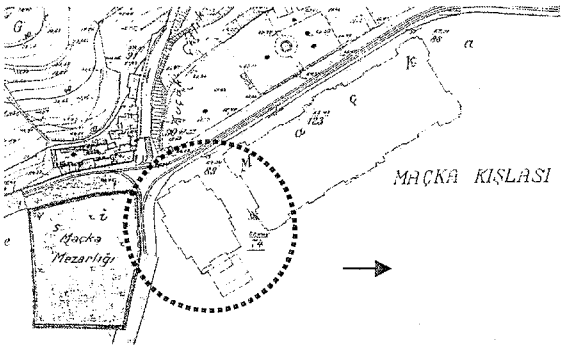

H.1 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda karakol ve silâhhane (İ.B.K.H.A./H.no: 1971)

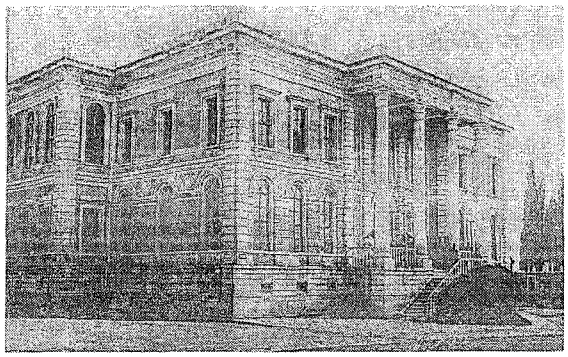

F.1 19. yüzyılda Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta karakolun güneybatı cephesi (A.A.E.F.A./F.no: R.24835)

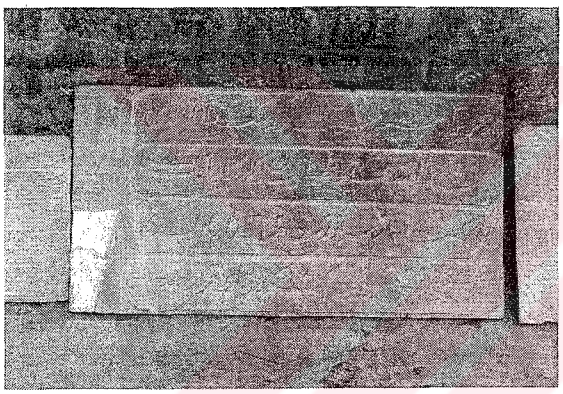

F.2 Karakolun kitabesinin 1325/1907-1908 tarihli parçası (1996)

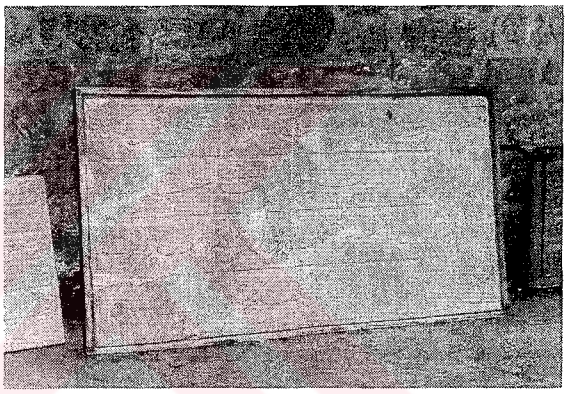

F.3 Karakolun kitabesinin 1327/1909-1910 tarihli parçası (1996)

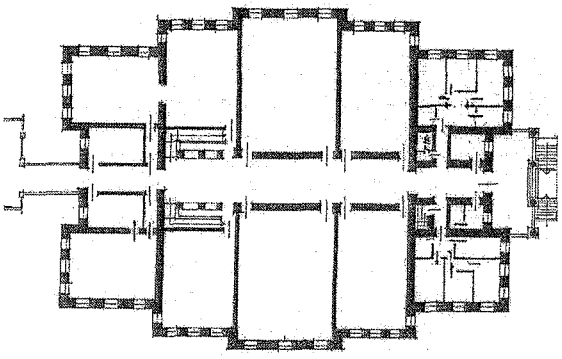

Ç.1 Karakolun giriş katının planı (1985/İ.T.Ü. Yapı İşleri ve Teknik Daire Bşk. Arşivi)

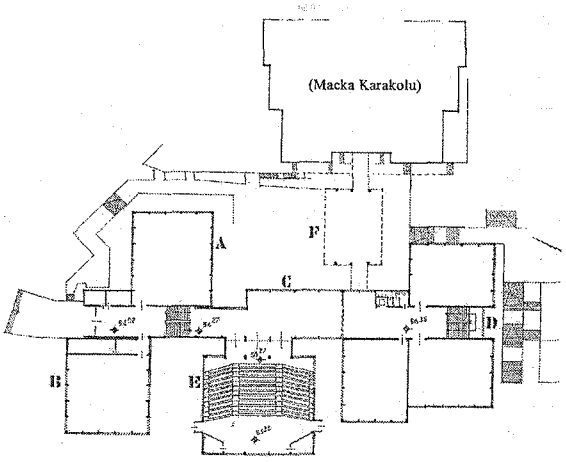

Ç.2 Karakolun kuzeydoğusuna yapılan ve bir geçitle karakola bağlanan yeni binalar (1985/İ.T.Ü. Yapı İşleri ve Teknik Daire Bşk. Arşivi)

EK 65 MAÇKA KARAKOLU

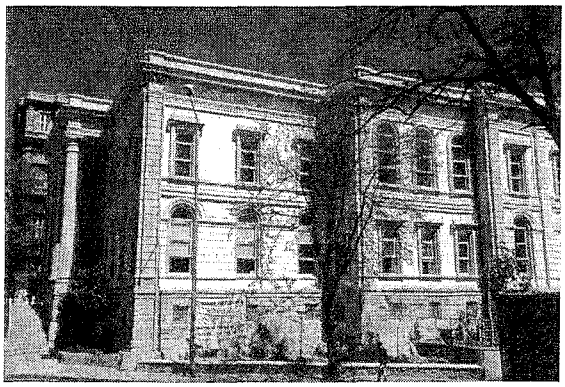

F.4 Karakolun güneydoğu cephesi (2003)

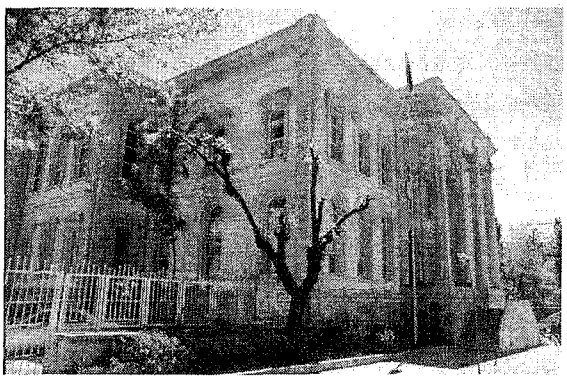

F.5 Karakolun güneybatı cephesi (2003)

F.6 Karakolun güneydoğu cephesi (2003)

F.7 Karakolun kuzeydoğusundaki yeni yapılar (2003)

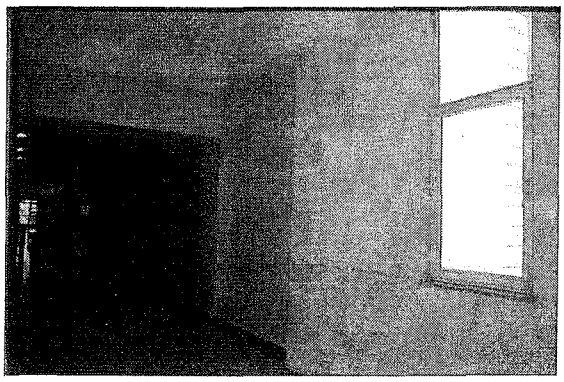

F.8 Giriş katta karakol ile yeni yapılar arasına yapılan geçit (2003)

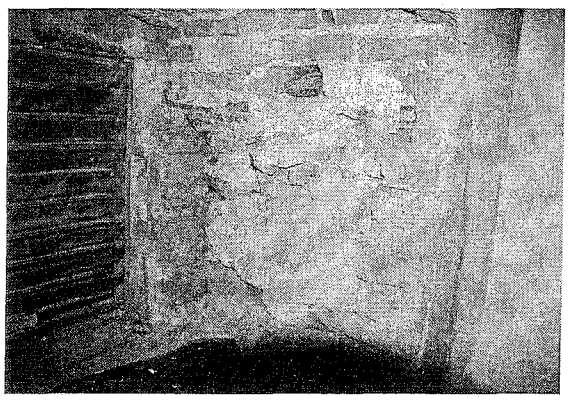

F.9. Bodrum katın moloz taş ve dolu tuğla örgülü dış duvarı (2004)

EK 66 YILDIZ SARAYI KARAKOLU (1)

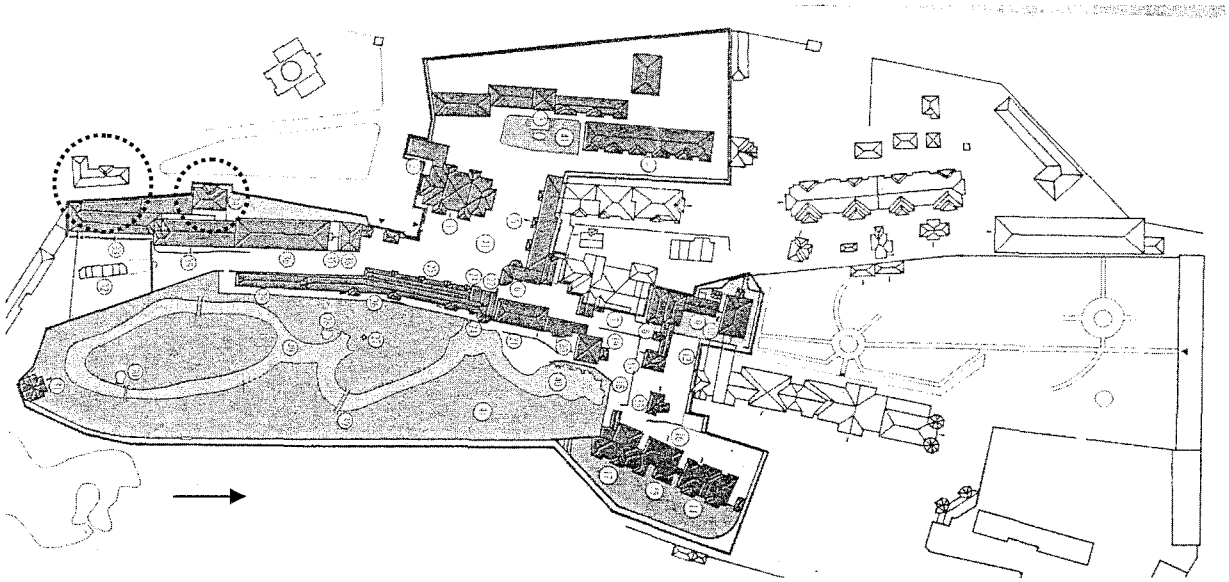

H.1 Yıldız Sarayı'nın vaziyet planı ve sarayın 2 karakol yapısı (Tuğlacı, 1993: 548)

F.1 Karakolun batı cephesindeki giriş bölümü (2004)

F.2 Karakolun batı cephesi (2004)

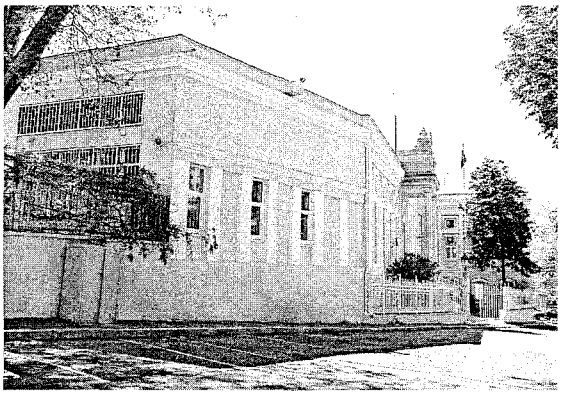

F.3 Karakolun kuzey cephesindeki muhdes ek (2004)

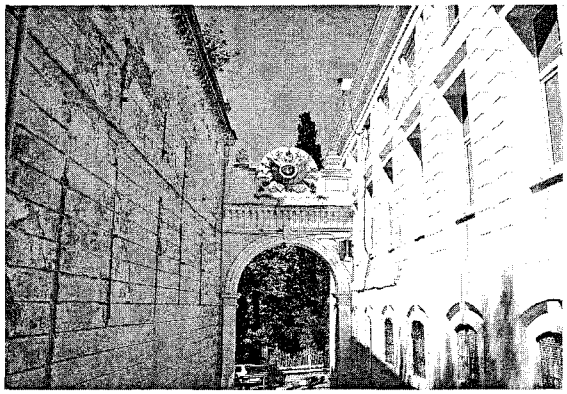

F.4 Karakolun güney cephesi ve su deposu ile arasındaki kemerli kapı (2004)

EK 66 YILDIZ SARAYI KARAKOLU (1)

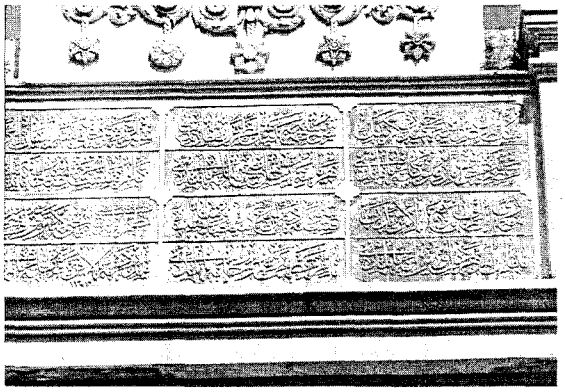

F.5 Karakolun 1303/1885-1886 tarihli kitabesi (1996)

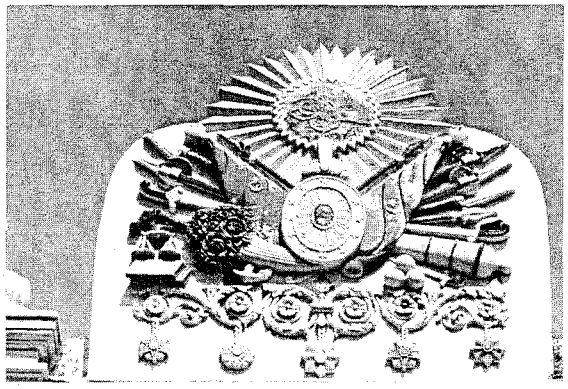

F.6 Karakolun II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (1996)

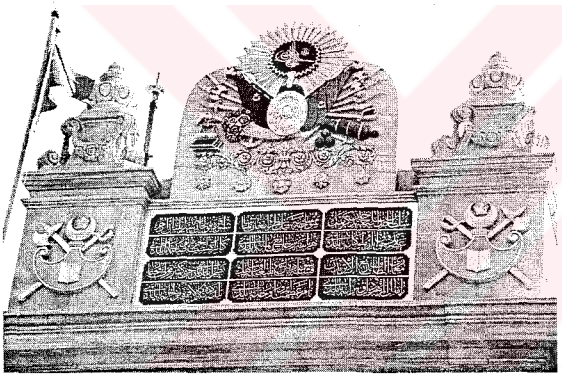

F.7 2002 yılında restore edilen Osmanlı arması ve kitabe (2004)

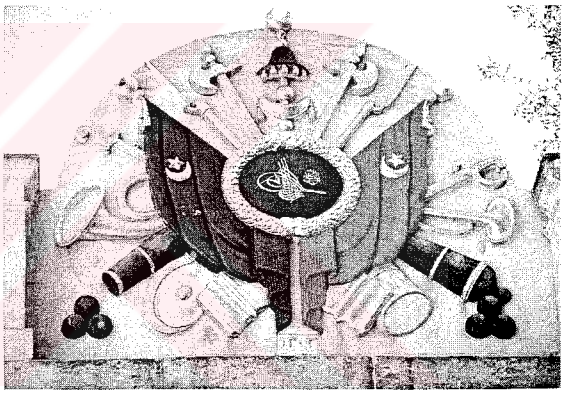

F.8 Karakol ve su deposu arasındaki kapının üstündeki II. Abdülhamid tuğralı, 1303/1885-1886 tarihli Osmanlı arması (2004)

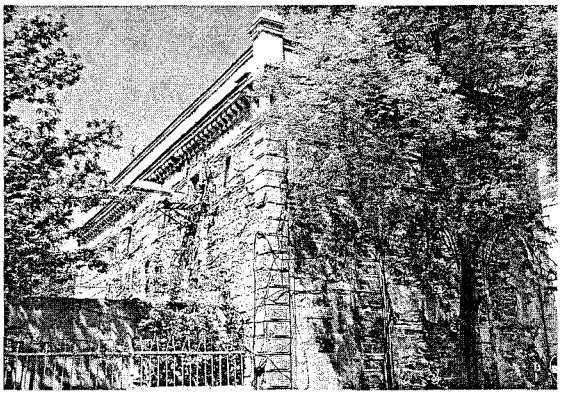

F.9 Su deposunun güney cephesi (2004)

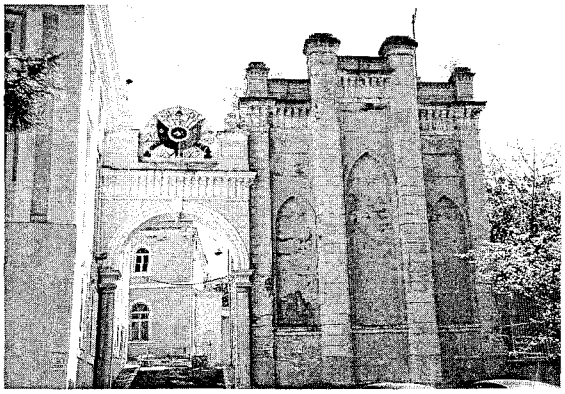

F.10 Su deposunun batı cephesi ve karakol ile arasındaki kemerli kapı (2004)

EK 67 YILDIZ SARAYI KARAKOLU (2)

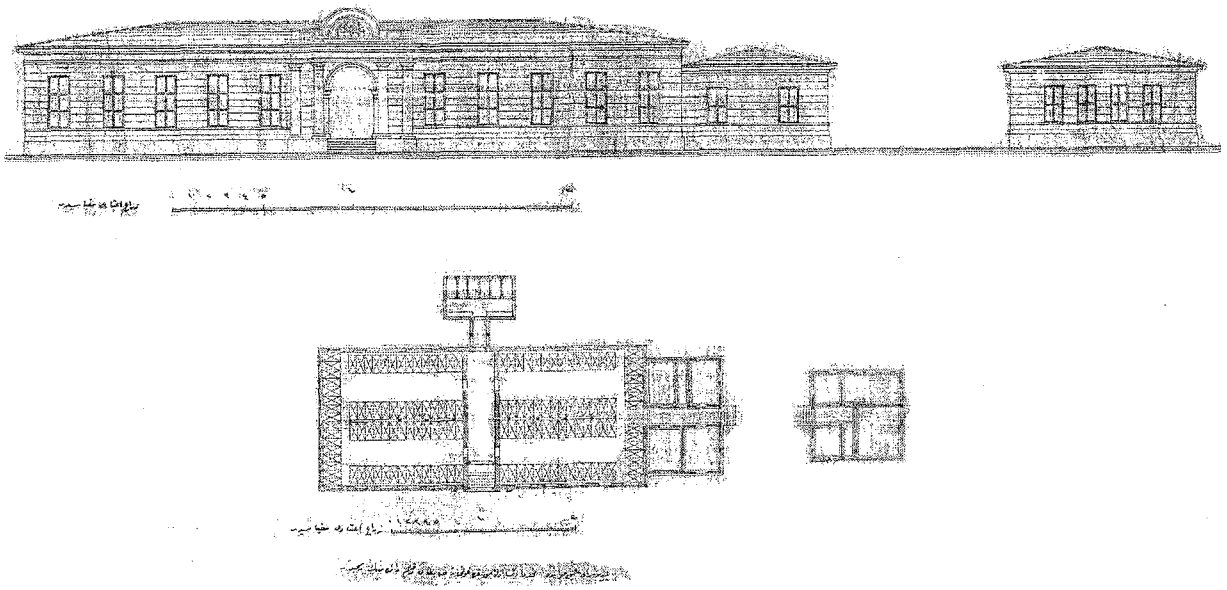

Ç.1 Yıldız Sarayı Karakolu için yapılan ancak uygulanmayan 19. yüzyıla ait çizimler (tarihsiz/BOA)

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Hamidiye Camisi ve Yıldız Sarayı Karakolu (Mimarlar Odası broşüründen)

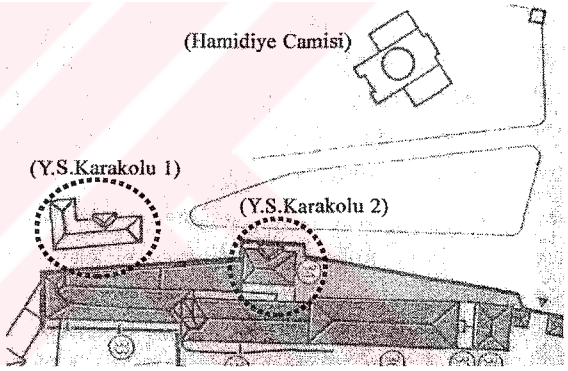

H.1 Yıldız Sarayı'nın 2 karakol yapısı (Tuğlacı, 1993: 548)

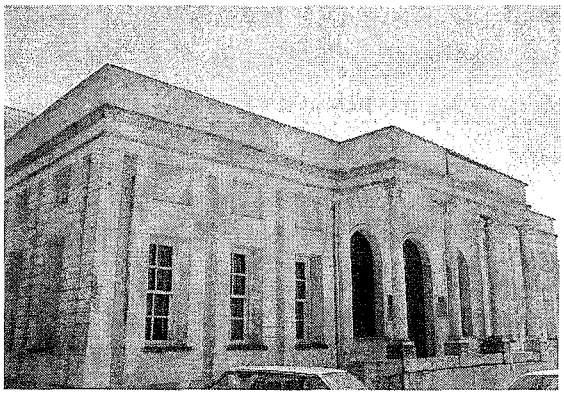

F.2 Karakolun batı cephesi (2004)

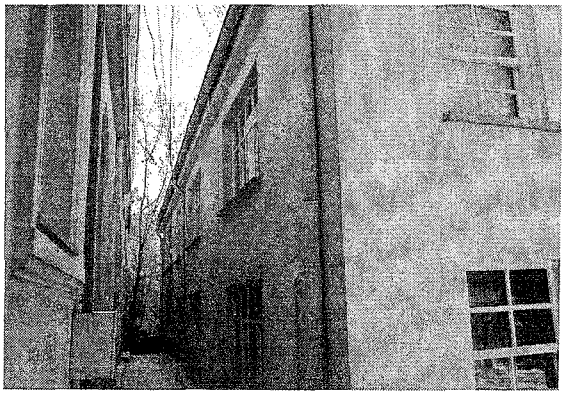

F.3 Karakolun doğu cephesi (2004)

EK 68 TOPÇU KARAKOLU

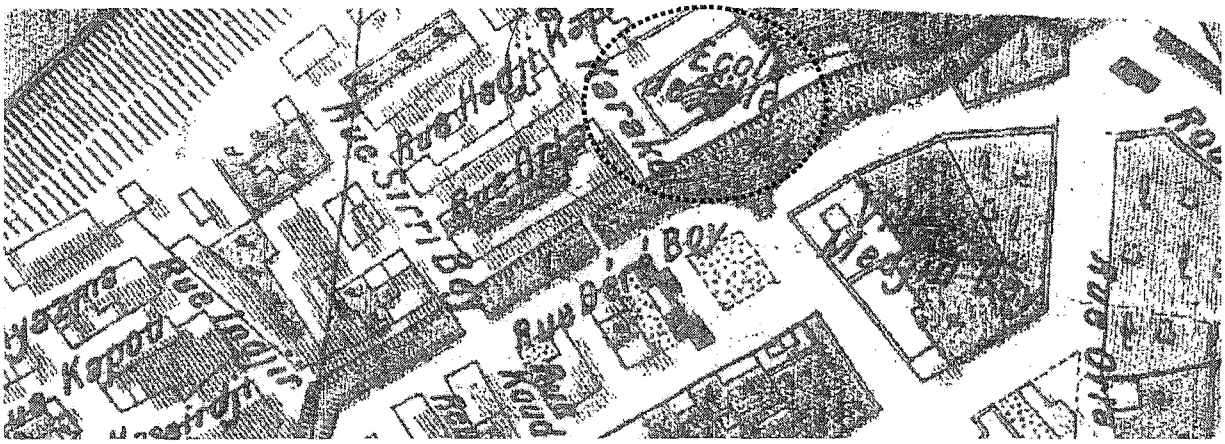

H.1 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda Topçu Karakolu (İ.B.K.H.A./ H.no: 472)

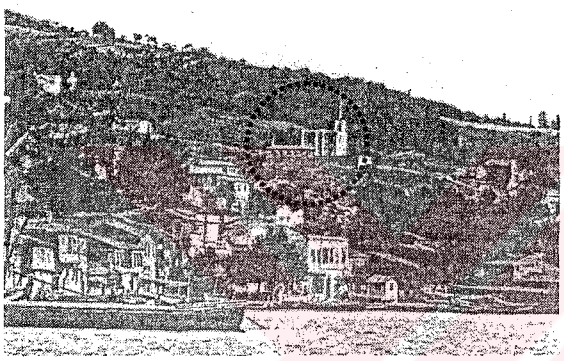

F.1 19. yüzyılda Sébah&Joaillier tarafından çekilen bir fotoğrafta karakol ve özgün ek yapısı (A.A.E.F.A./F.no: 9591)

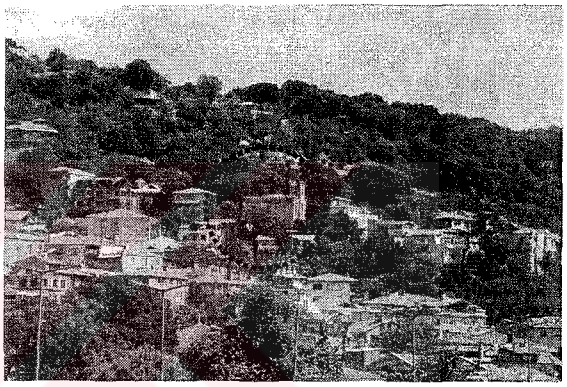

F.2 Karakolun batıdan görünüşü (1996)

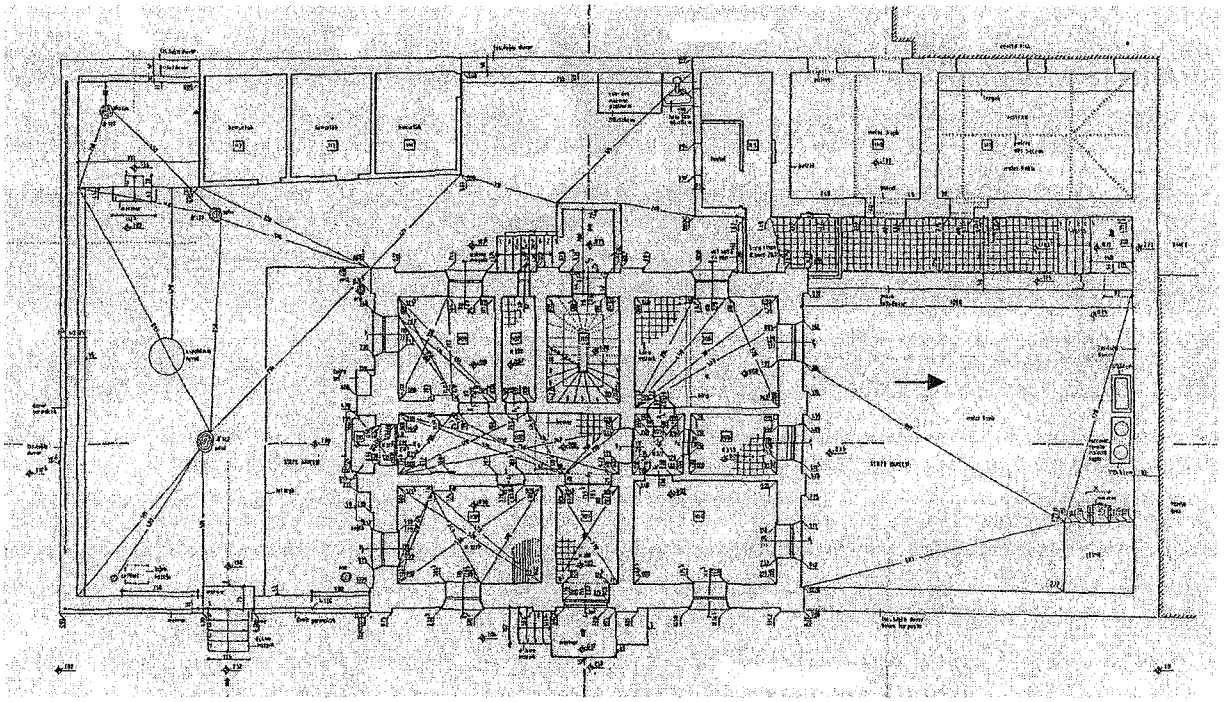

Ç.1 Karakolun ve özgün ek yapının giriş kat planı (1996/Çiftçi, 1996)

EK 68 TOPÇU KARAKOLU

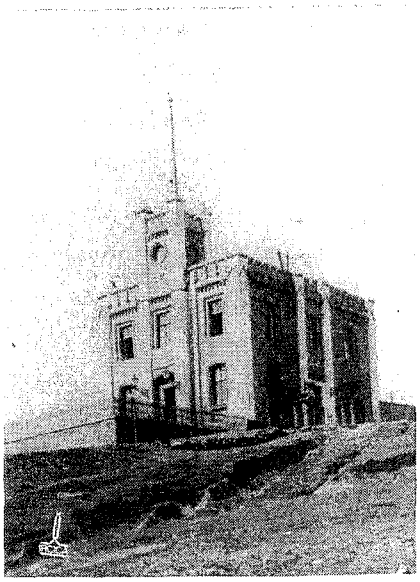

F.3 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta karakolun güney ve doğu cepheleri (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

F.4 Karakolun güney cephesi (1996)

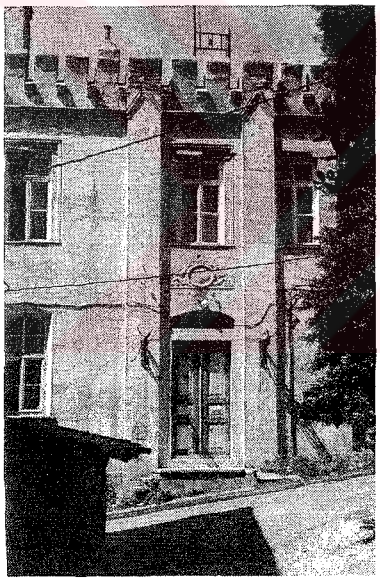

F.5 Karakolun doğu cephesi (1996)

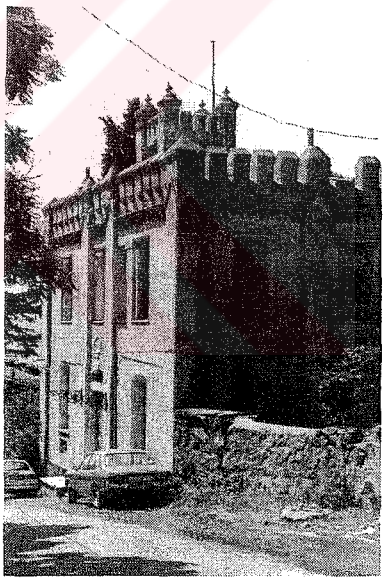

F.6 Karakolun kuzey ve doğu cepheleri (1996)

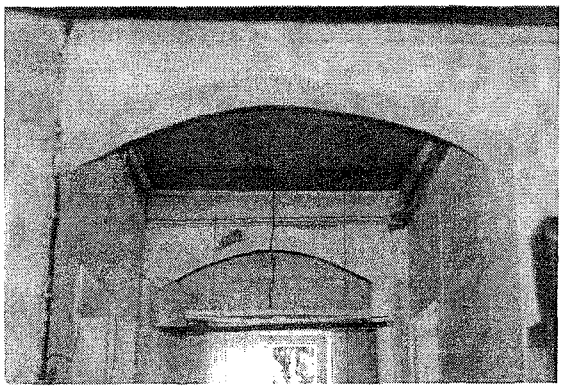

F.7 Karakolun üst katında holdeki kemerler (1996)

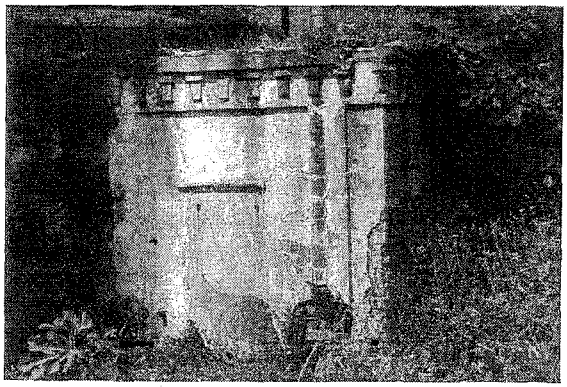

F.8 Karakolun arka bahçesindeki çeşme (1996)

EK 68 TOPÇU KARAKOLU

F.9 Karakolun çatısının onarım öncesi durumu (2002)

F.10 Karakolun özgün ahşap çatı strüktürü (2002)

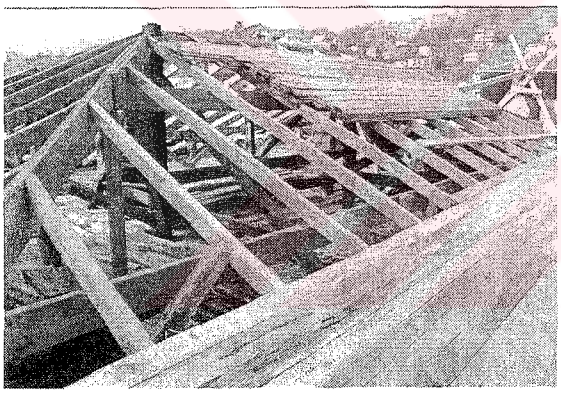

F.11 Karakolun yenilenen çatısı (2002)

F.12 Karakolun çatısında yapılan su izolasyonu ve parapette sıva onarımı (2002)

F.13 Karakolun çatısında kuzeyde (solda) kullanılan özgün kiremitler ve diğer bölümlerdeki yeni kiremitler (2002)

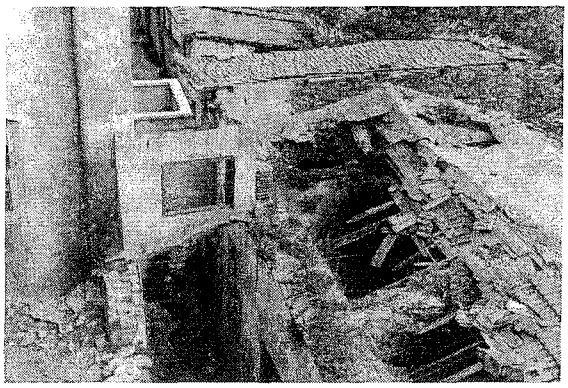

F.14 Karakolun batısındaki özgün ek yapı ve muhdes ekler (1996)

EK 69 MESARBURNU KARAKOLU

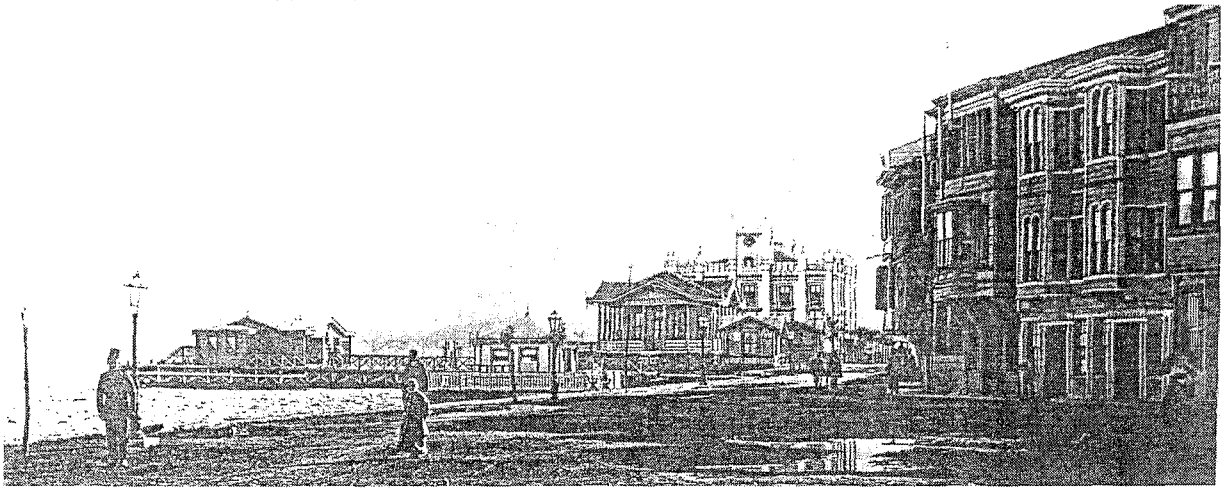

F.1 19. yüzyılda Sébah&Joaillier tarafından çekilen bir fotoğrafta karakolun kuzey cephesi ve Sarıyer İskelesi (A.A.E.F.A./F.no: 9583)

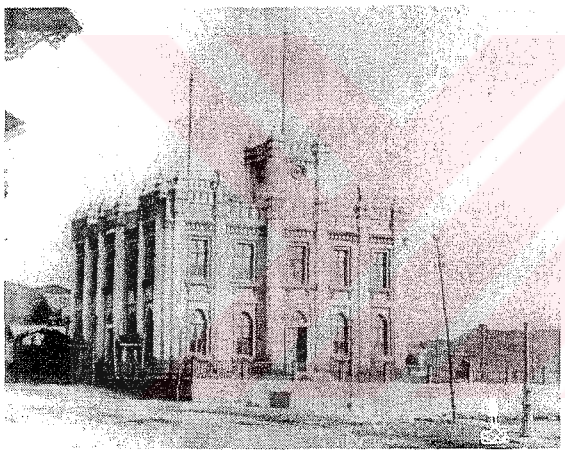

F.2 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta karakolun güney ve batı cepheleri (Yıldız Albümleri/IRCICA)

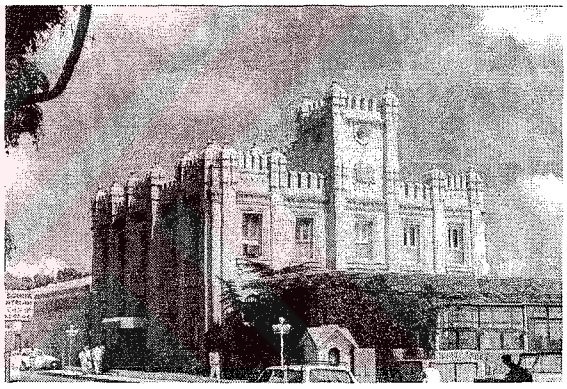

F.3 Karakolun güney ve batı cepheleri ile muhdes ek (1996)

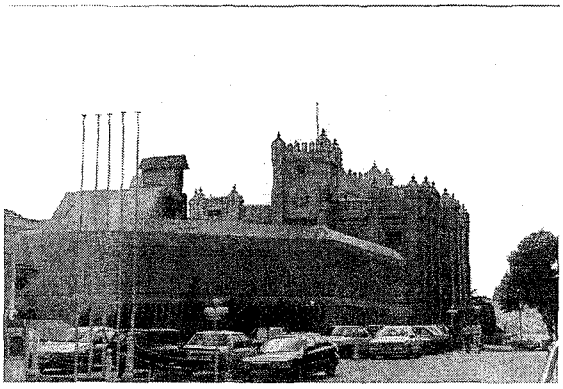

F.4 Karakolun kuzey cephesine bitişik olarak yapılan restoran işlevli yeni yapı (1996)

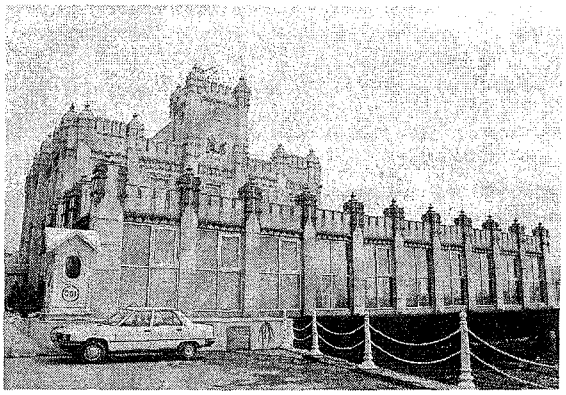

F.5 Karakolun güney cephesine bitişik olarak yapılan kafeterya işlevli yeni yapı (2004)

EK 69 MESARBURNU KARAKOLU

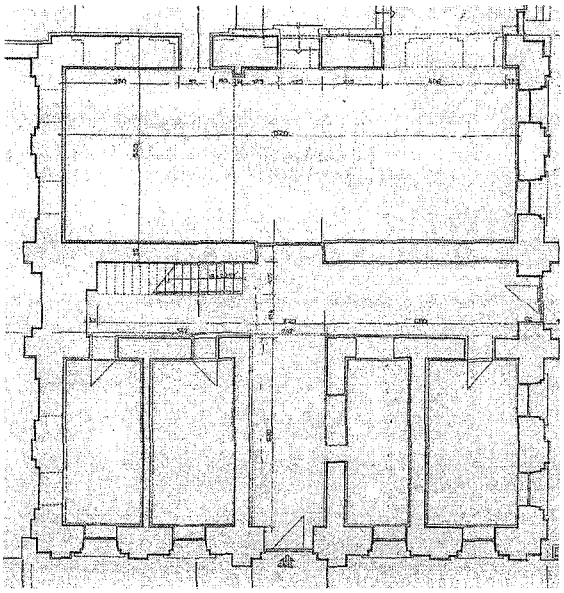

Ç.1 Karakolun zemin kat planı
(tarihsiz/S.S.G. Arşivi)

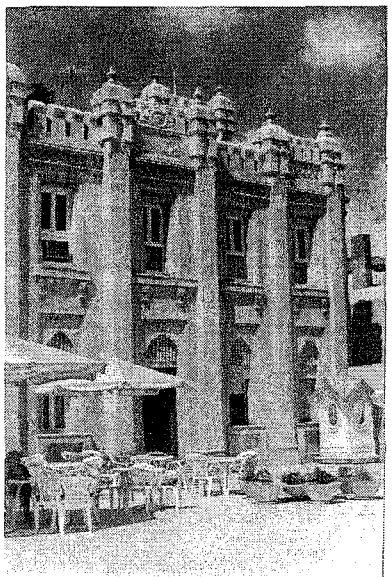

F.6 Karakolun doğu cephesi
(1996)

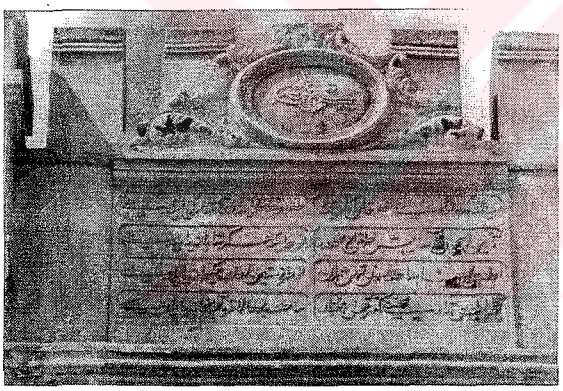

F.7 Karakolun doğu cephesindeki 1308/1890-1891 tarihli kitabe ve V. Mehmed'in 1327/1909-1910 tarihli tuğrası (1996)

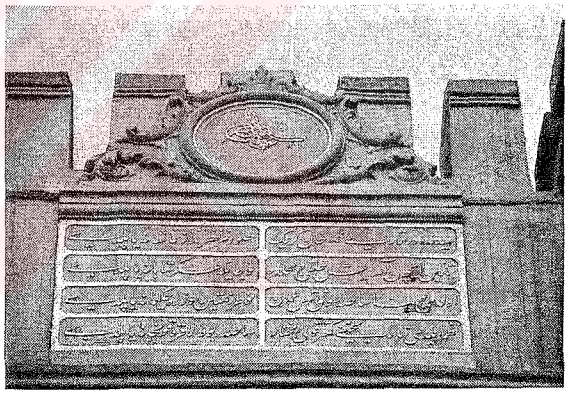

F.8 2000 yılında restore edilen güney cephesindeki kitabe ve tuğra (2004)

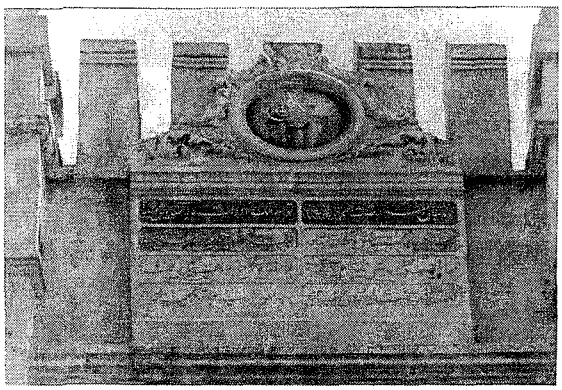

F.9 Karakolun batı cephesindeki 1327/1909-1910 tarihli kitabe ve V. Mehmed'in 1327 tarihli tuğrası (1996)

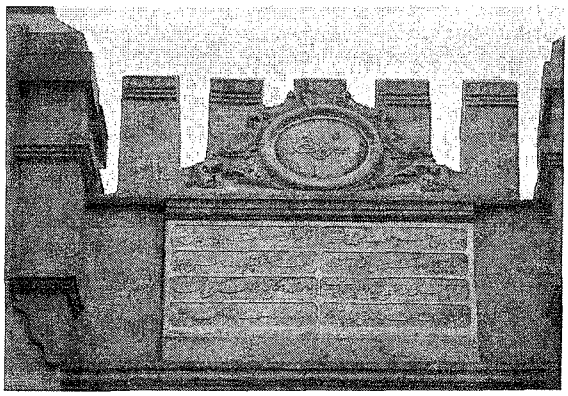

F.10 2000 yılında restore edilen batı cephesindeki kitabe ve tuğra (2004)

EK 69 MESARBURNU KARAKOLU

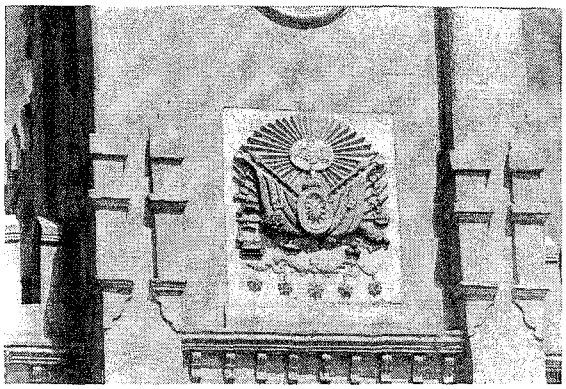

F.11 Karakolun güney kulesindeki Osmanlı arması (1996)

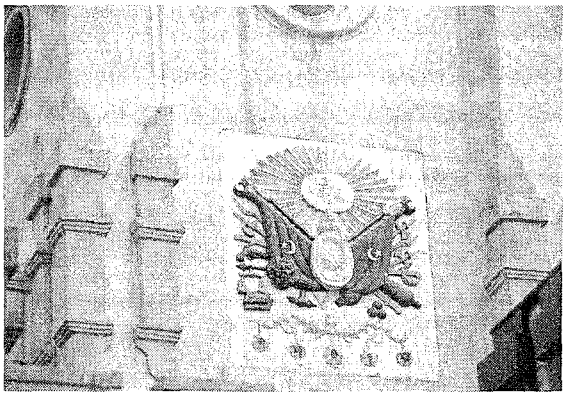

F.12 2000 yılında restore edilen Osmanlı arması (2004)

F.13 Karakolun terasa çevrilen çatısında iki kule arasındaki muhdes geçidin doğu cephesi (2004)

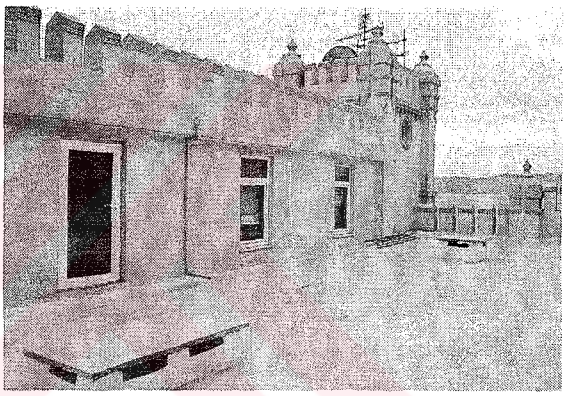

F.14 Karakolun terasa çevrilen çatısında iki kule arasındaki muhdes geçidin batı cephesi (2004)

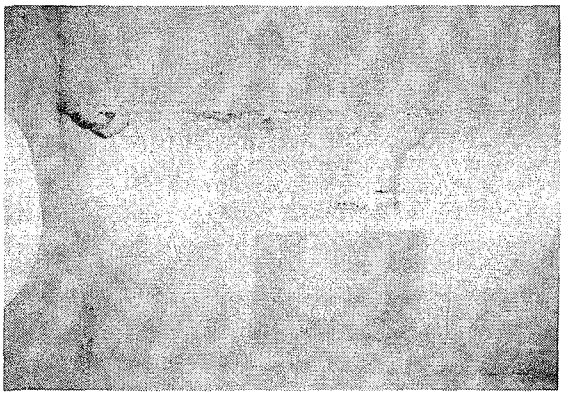

F.15 Karakolun güney kulesinin volta döşeme tavanı ve terasına çıkış açıklığı (2004)

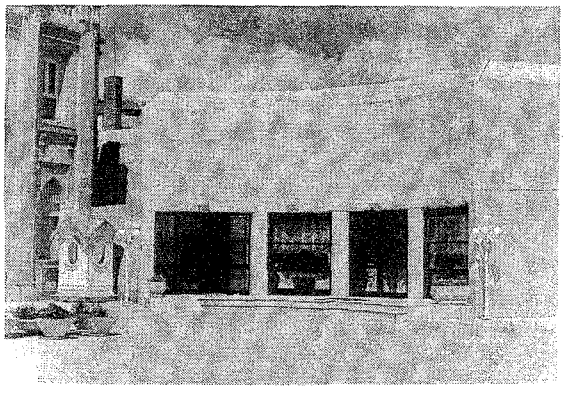

F.16 Karakolun kuzeyindeki restoranın güneydoğu cephesi (1996)

EK 70 PAZARBAŞI KARAKOLU

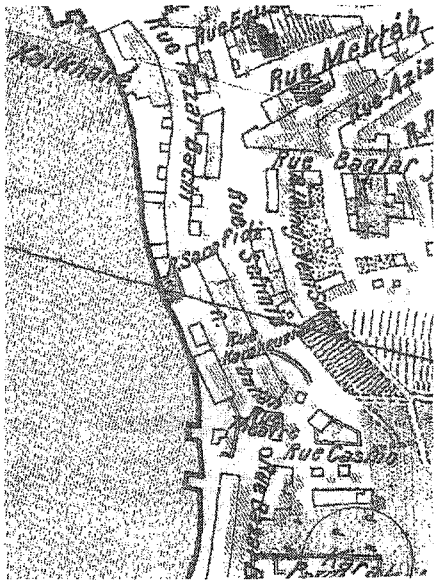

H.1 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda karakol (İ.B.K.H.A./H.no: 472)

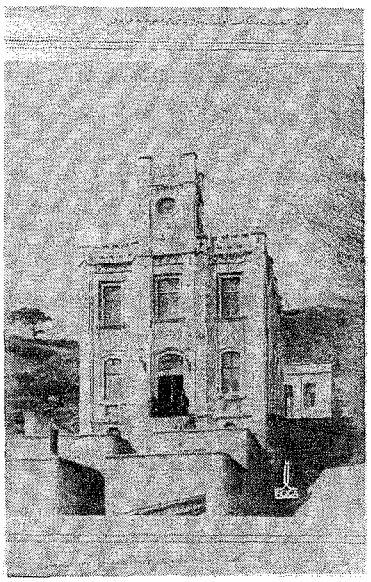

F.1 19.yüzyıla ait bir fotoğrafta karakolun doğu cephesi (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

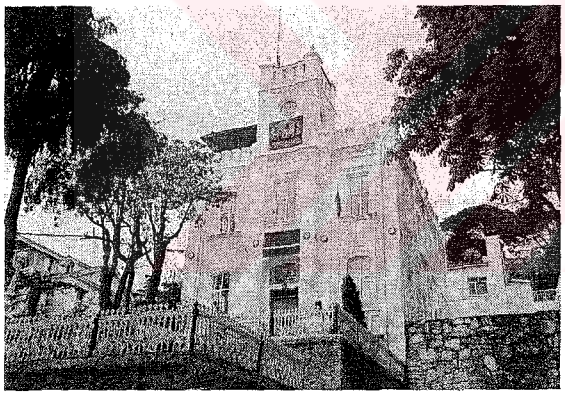

F.2 Karakolun doğu cephesi (2004)

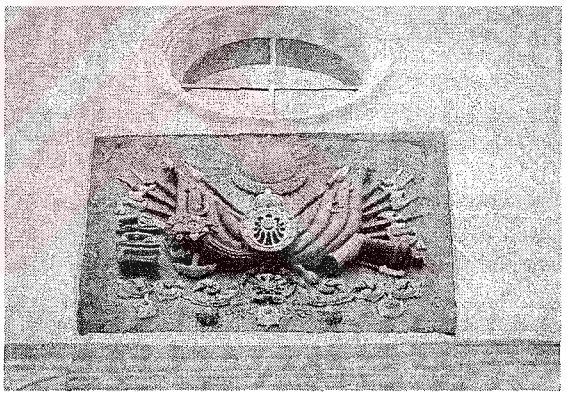

F.3 Doğu cephesindeki Osmanlı arması (2004)

F.4 Karakolun güney cephesi (1996)

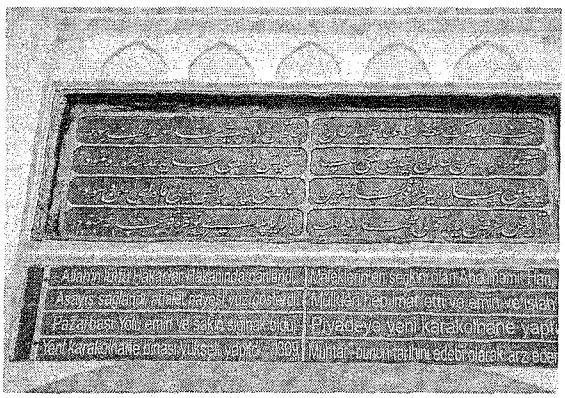

F.5 Karakolun 1309/1891-1892 tarihli kitabesi ve sadeleştirilmiş kitabe metni (2004)

EK 70 PAZARBAŞI KARAKOLU

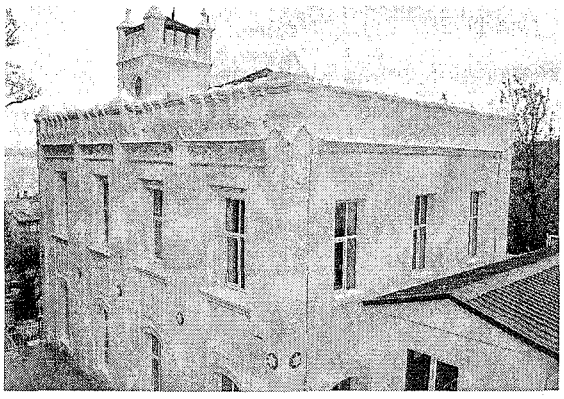

F.6 Karakolun kuzey ve batı cepheleri (2004)

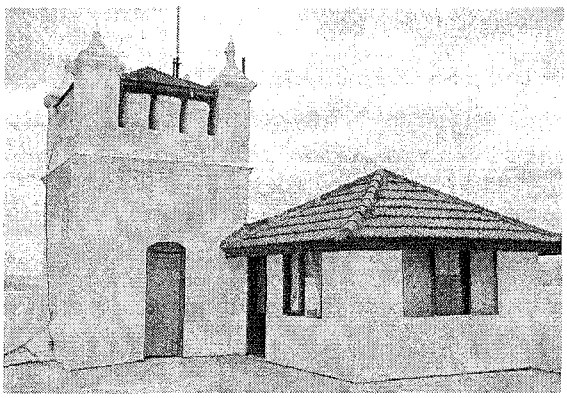

F.7 Karakolun terasa çevrilen çatısındaki muhdes yapı ve kulenin muhdes kırma çatısı (2004)

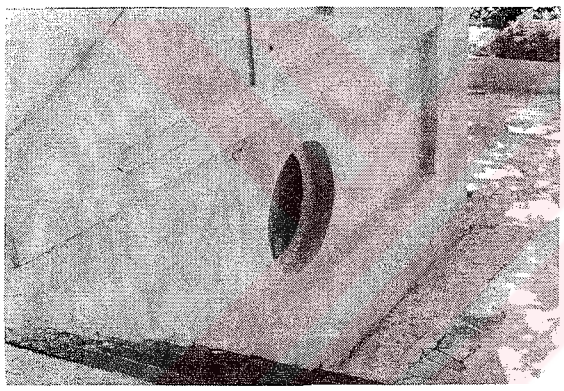

F.8 Karakolun güney cephesinde bodrum kat penceresi (1996)

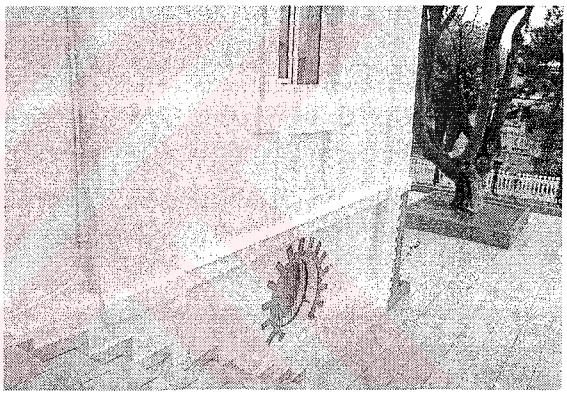

F.9 Bodrum penceresinde ve pilastrda tuğlayla yapılan süslemeler (2004)

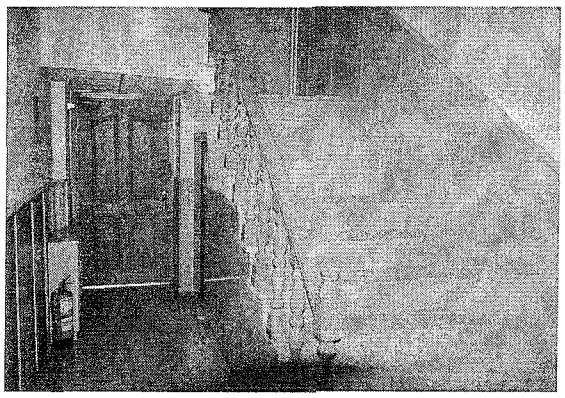

F.10 Karakolun betonarme olarak yenilenen üst kata çıkış merdiveni (2004)

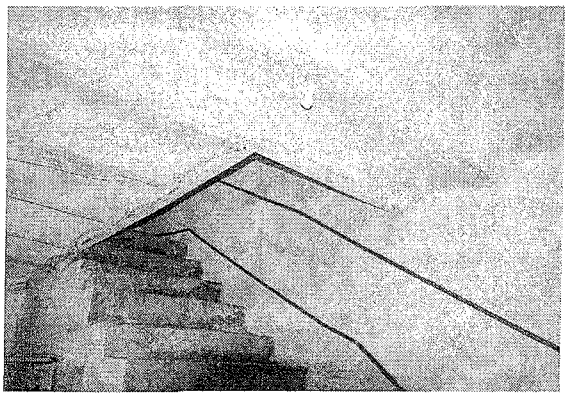

F.11 Bodrum katın volta döşeme tavanı (2004)

EK 70 PAZARBAŞI KARAKOLU

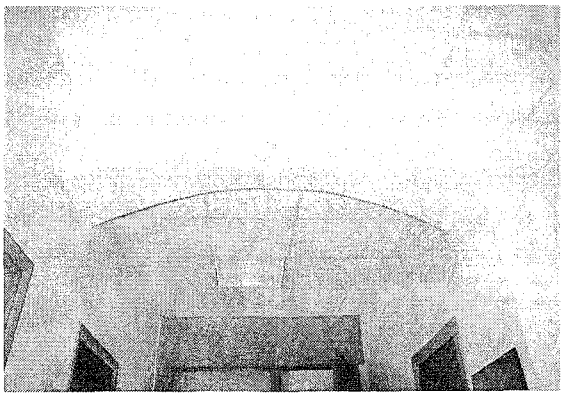

F.12 Karakolun üst kat koridorundaki asma tavan (2004)

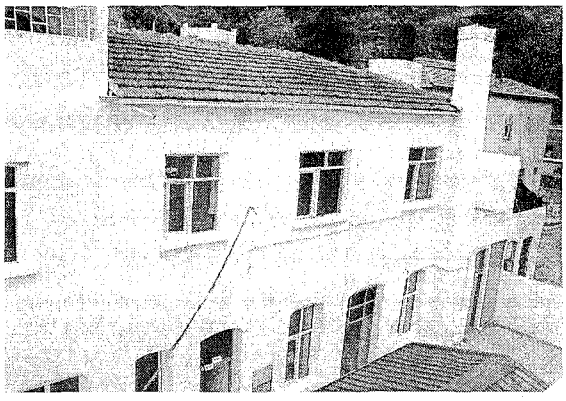

F.13 Karakolun özgün ek yapısının güney cephesi ve muhdes katları (2004)

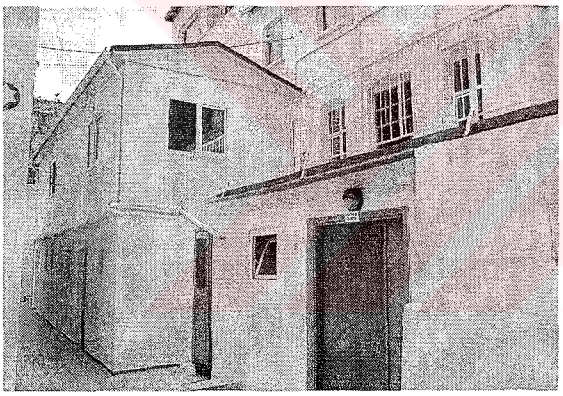

F.14 Karakolun batısındaki muhdes yapılar (2004)

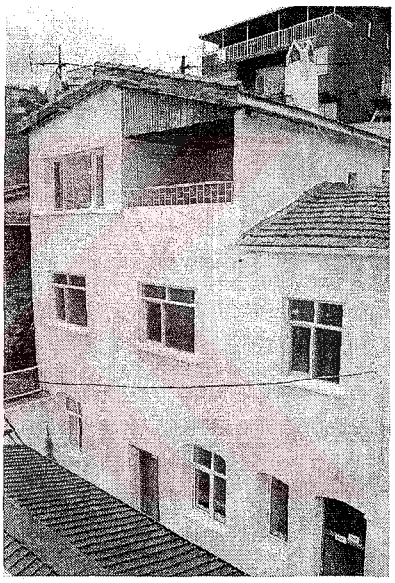

F.15 Özgün ek yapının muhdes katları (2004)

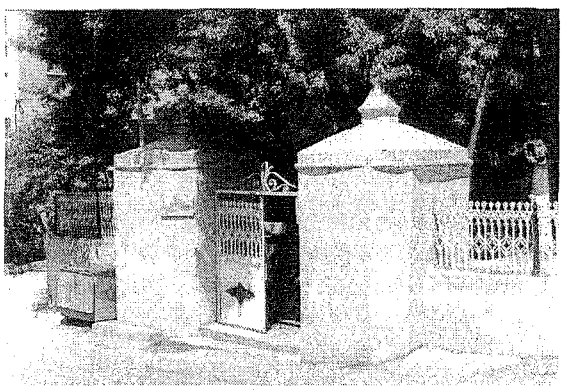

F.16 Karakolun özgün kâgir nöbetçi kulübeleri (1996)

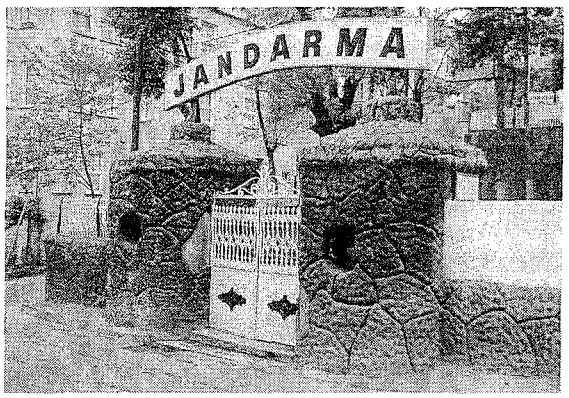

F.17 Taş görünümlü sıvayla kaplanmış kulübeler (2004)

EK 71 YENİKÖY KARAKOLU

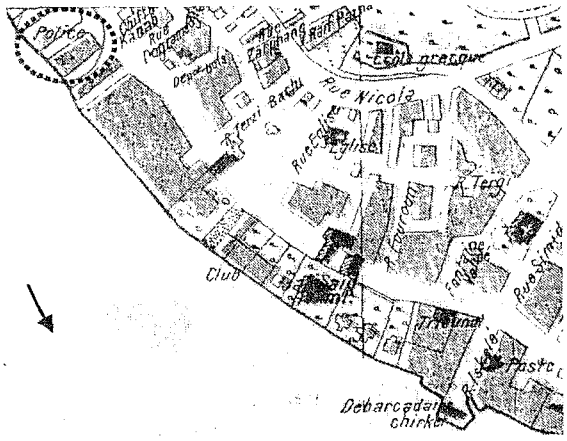

H.1 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda karakol (İ.B.K.H.A./H.no: 472)

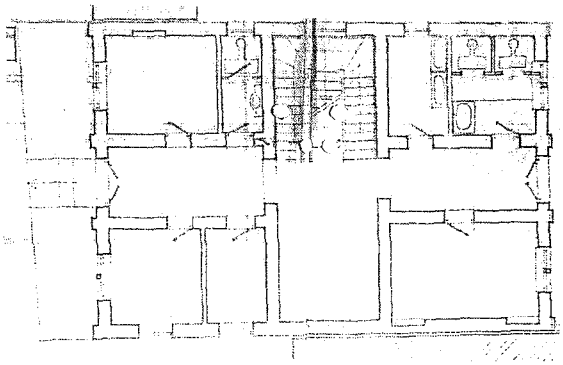

Ç.1 Karakolun zemin kat planı (tarihsiz/ S.A.Ş. Arşivi)

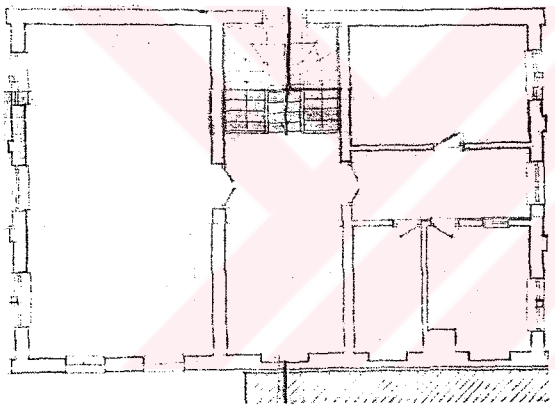

Ç.2 Karakolun üst kat planı (tarihsiz/S.A.Ş. Arşivi)

F.1 Karakolun güney cephesi (1997)

F.2 Karakolun batı cephesi (2004)

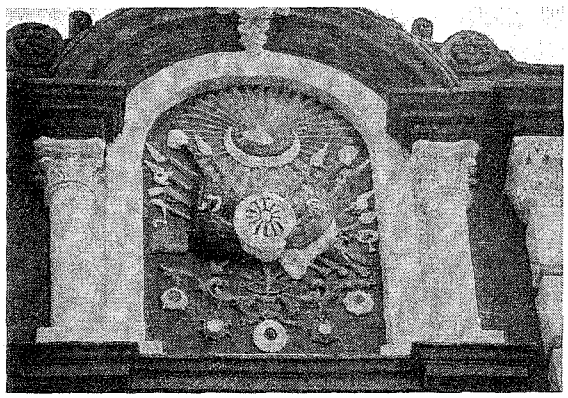

F.3 Batı cephesindeki 1318/1900-1901 tarihli, II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2004)

EK 71 YENİKÖY KARAKOLU

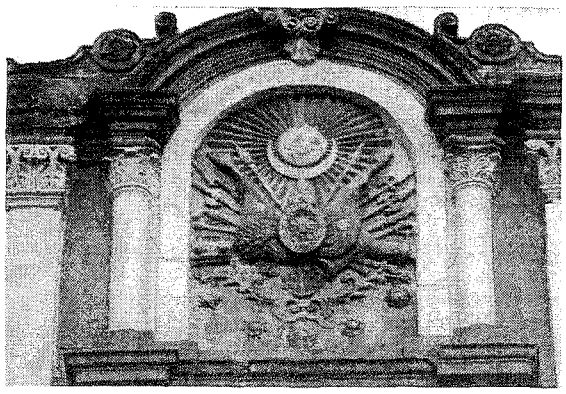

F.4 Doğu cephesindeki, 1318/1900-1901 tarihli, II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (1997)

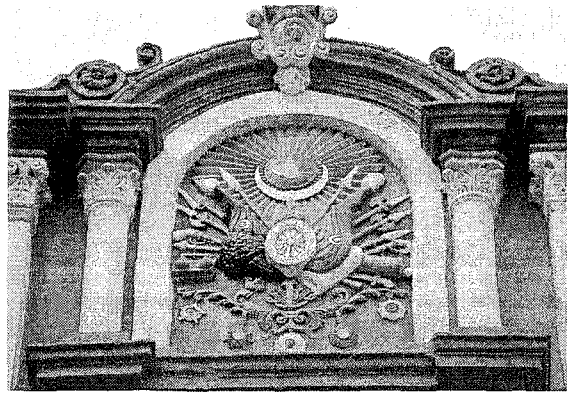

F.5 2002 yılında renklendirilen doğu cephesindeki Osmanlı arması (2004)

F.6 Karakolun doğu cephesi (1997)

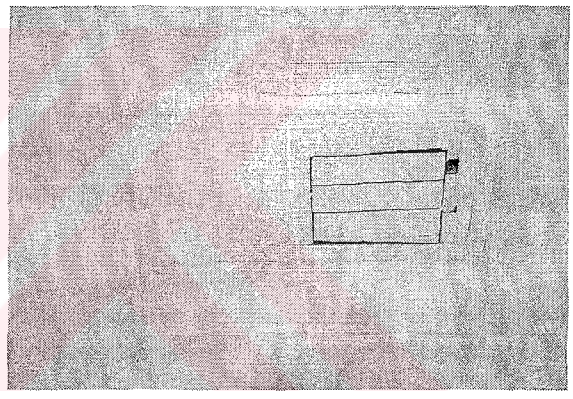

F.7 Karakolun üst katında doğu tarafındaki muhdes duvarlarla bölünmüş mekânın tavanı (2004)

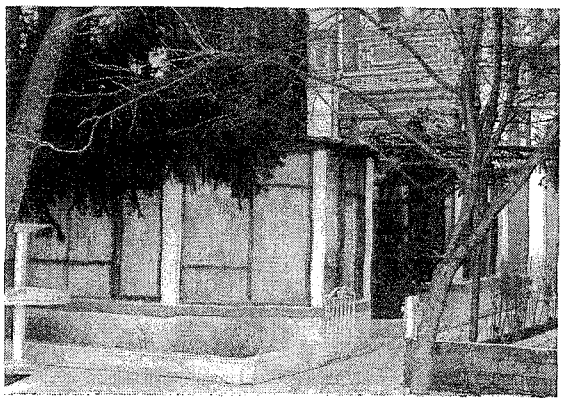

F.8 Karakolun doğusunda arka bahçedeki muhdes ek (1997)

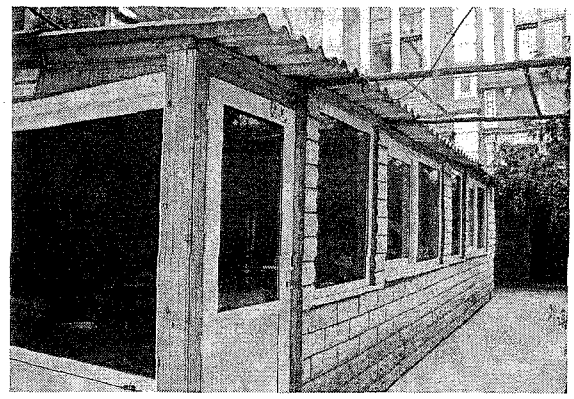

F.9 Arka bahçedeki sonradan büyütülen muhdes ek (2004)

EK 72 TOPKAPI SARAYI KARAKOLU (3)

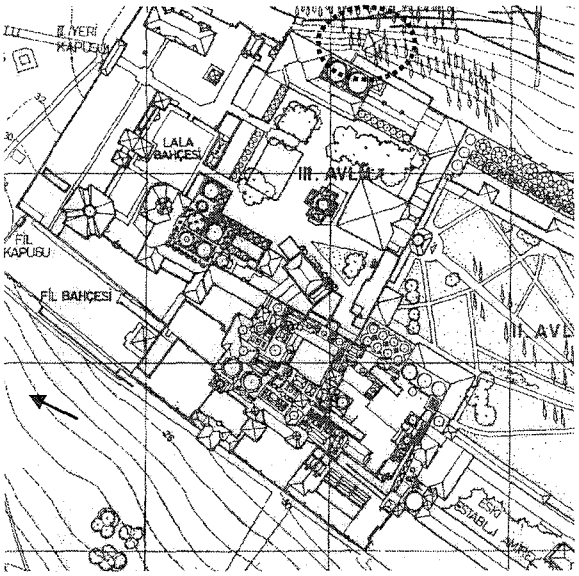

H.1 Topkapı Sarayı'nın günümüzdeki durumunu gösteren vaziyet planında karakol (Eldem ve Akozan, 1982: levha 6)

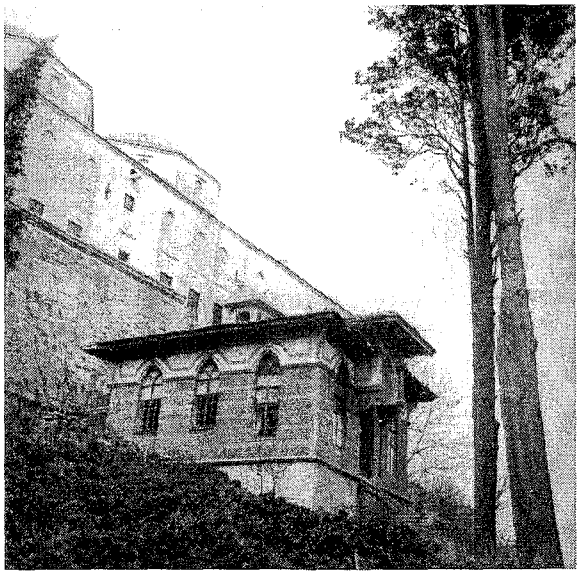

F.1 Fatih Köşkü'nün doğusunda yer alan karakolun doğu ve güney cepheleri (tarihsiz/Belediye Encümen Arşivi/F.no: 3238)

F.2 Karakolun kuzey cephesi (1997)

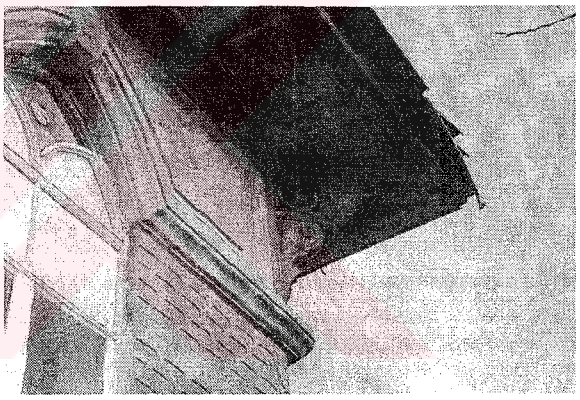

F.3 Karakolun ahşap saçağından detay (1997)

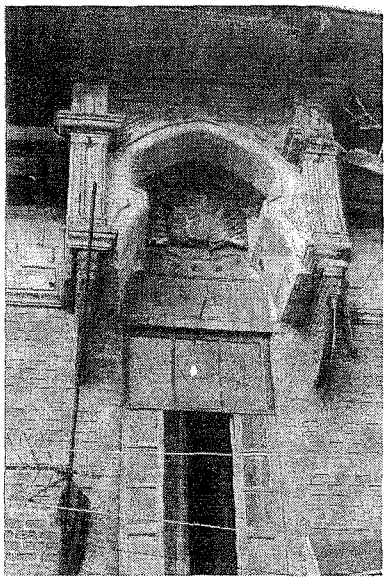

F.4 Doğu cephesindeki giriş kapısı üstündeki kitabe ve Osmanlı arması (1997)

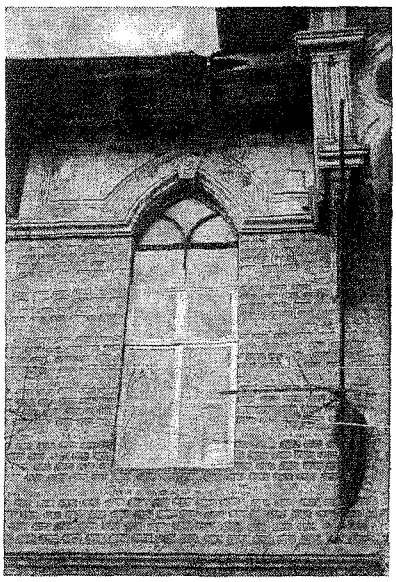

F.5 Doğu cephesinde ahşap saçaktaki bozulmalar (1997)

EK 72 TOPKAPI SARAYI KARAKOLU (3)

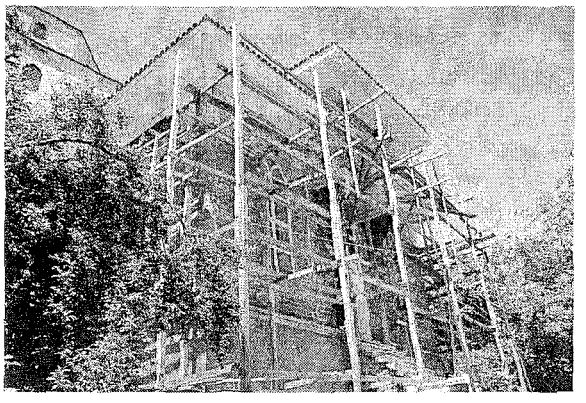

F.6 Karakolun doğu cephesi (2004)

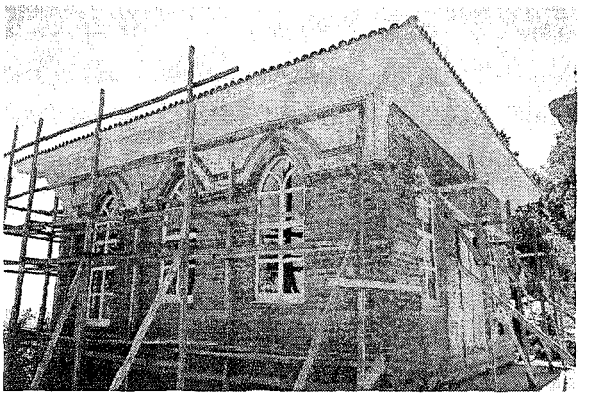

F.7 Karakolun kuzey ve batı cephesi (2004)

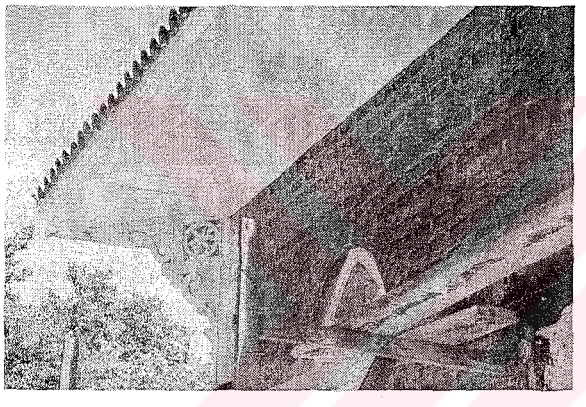

F.8 Batı cephesinde onarılan ahşap saçaktan detay (2004)

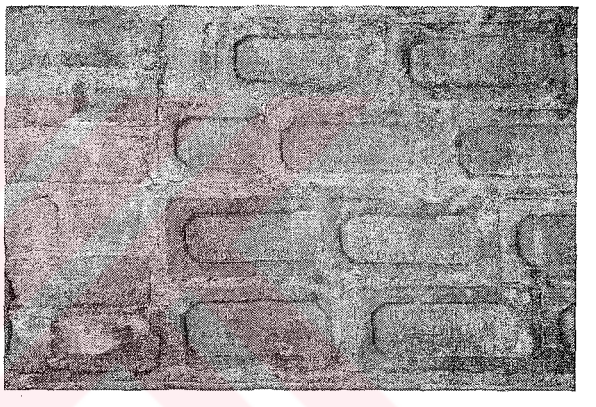

F.9 Karakolun beden duvarlarındaki "*M. PIERRE SALOMON BRIQETERIE DE TOUTES QUALITES*" yazılı damgalı tuğlalar (2004)

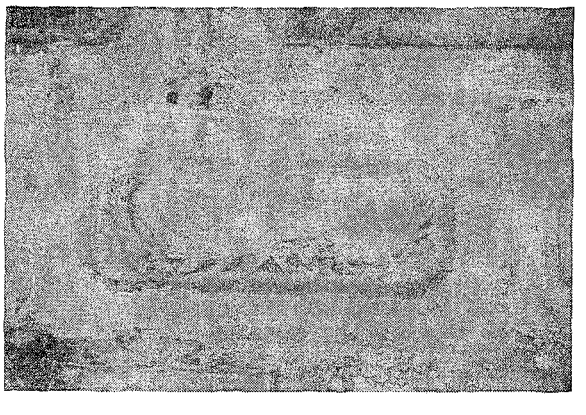

F.10 Karakolun beden duvarlarındaki "*BUYUKDERE*" yazılı damgalı tuğla (2004)

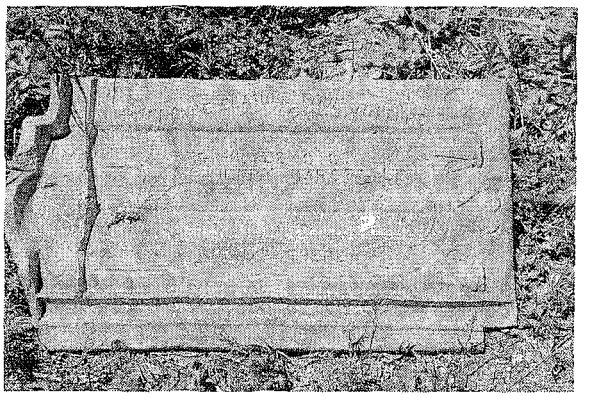

F.11 Karakolun "*GRANDE ECAILLE POUR TOITURE, BREVETES S.G.D.G. St. HENRY-MARSEILLE, ROUX-FRERES*" yazılı damgalı özgün ithal kiremidi (2004)

EK 73 TOPKAPI SARAYI KARAKOLU (1) (AZİZİYE KARAKOLU)

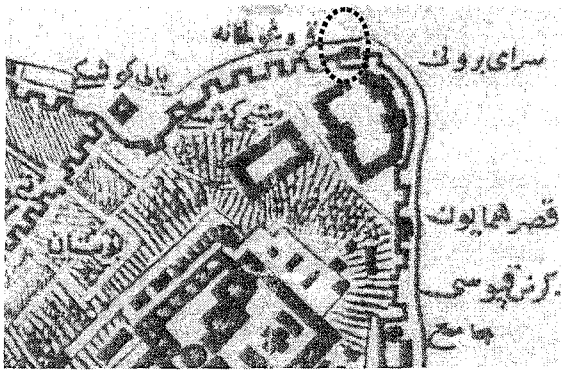

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda Topkapı S. Karakolu (1) (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

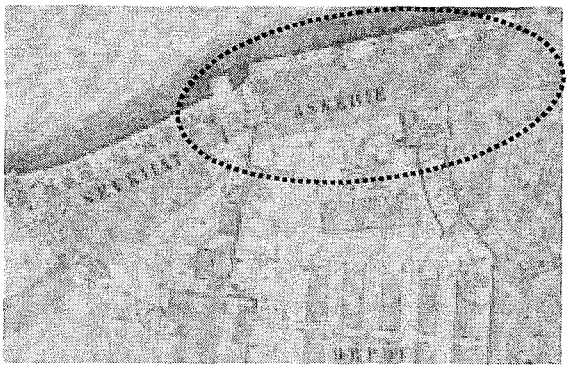

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda Topkapı S. Karakolu (1) (İ.B.K.H.A./H.no: 2712)

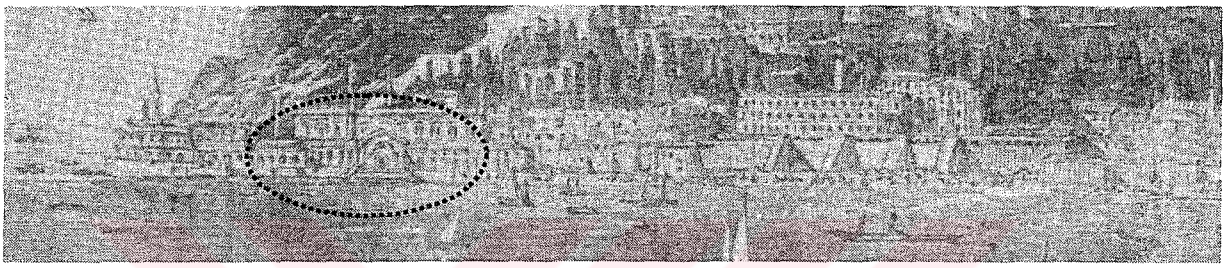

G.1 1862 tarihli bir gravürde Topkapı Sarayı Karakolu (1) (Eldem, 1979a: 38)

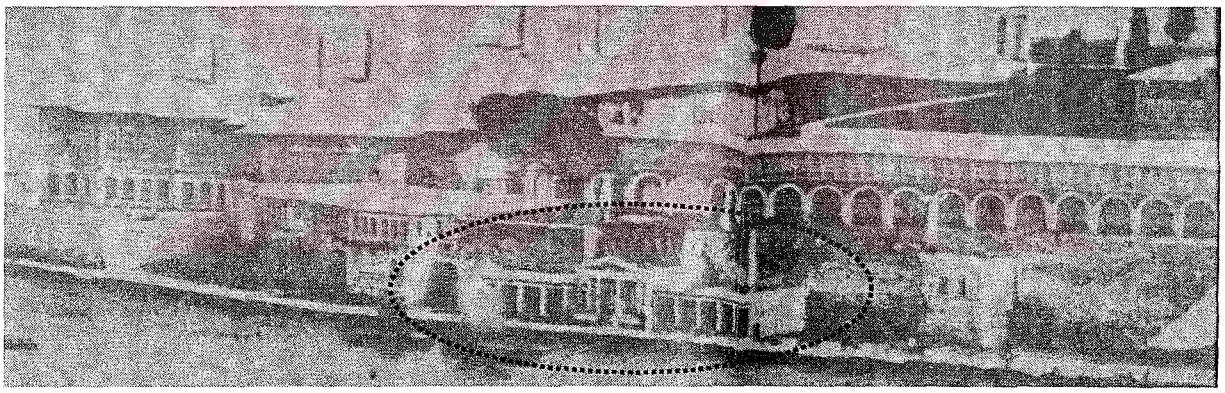

F.1 19. yüzyıla ait Lorando Albümü'nden Topkapı S. Karakolu (1) (Eldem, 1979a: 36-37)

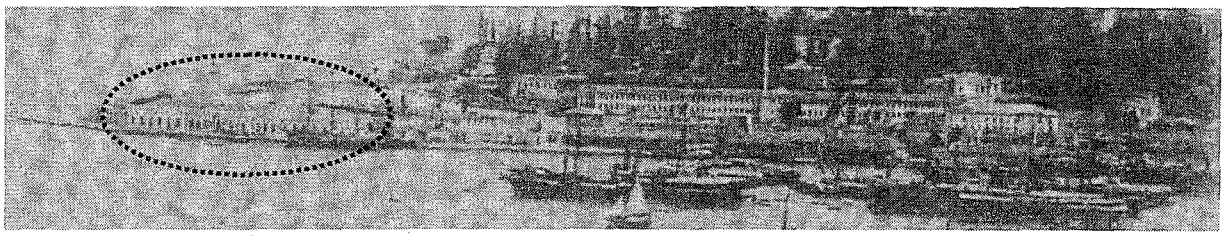

F.2 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Topkapı Sarayı Karakolu (1)
(Osmanlı Bankası Arşivi/Tahsin İspiroğlu Koleksiyonu)

F.3 Topkapı Sarayı Karakolu (1) (tarihsiz/Osmanlı Bankası Arşivi/Tahsin İspiroğlu Koleksiyonu)

EK 73 DOLMABAHÇE SARAYI ve KOŞUYOLU KARAKOLLARI

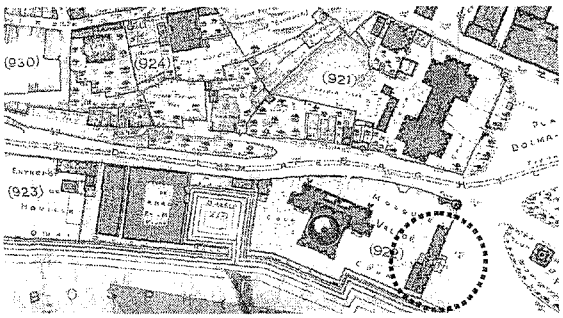

H.3 1926 tarihli J. Pervititch Haritası'nda Dolmabahçe Sarayı Karakolu ve çevre yapıları (tarihsiz yayın: 103)

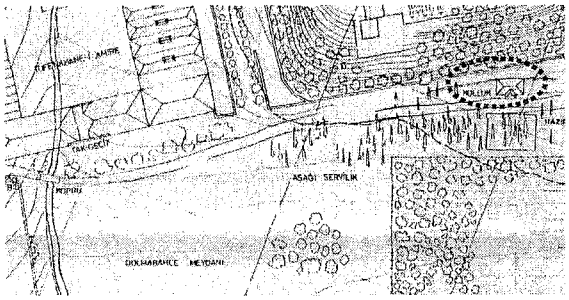

H.4 Dolmabahçe Sarayı'nın bir başka karakolu (Eldem, 1993: 24)

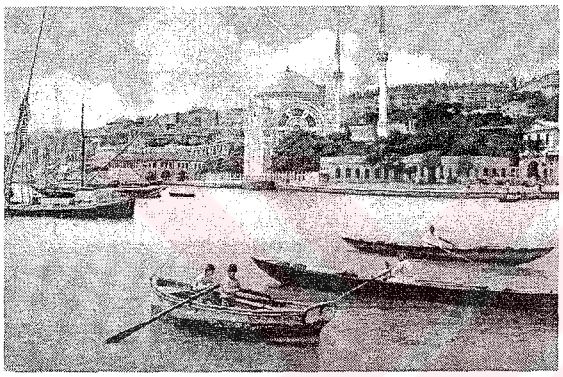

F.4 19. yüzyıla ait bir kartpostalda Dolmabahçe Sarayı Karakolu (A.Çiftçi Arşivi)

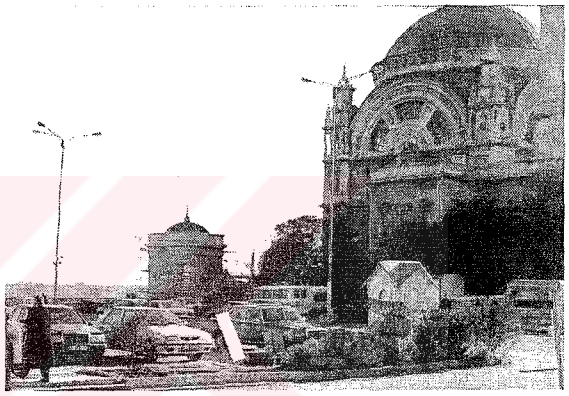

F.5 Karakolun doğu ucuna taşınan muvakkithane ve Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi (1997)

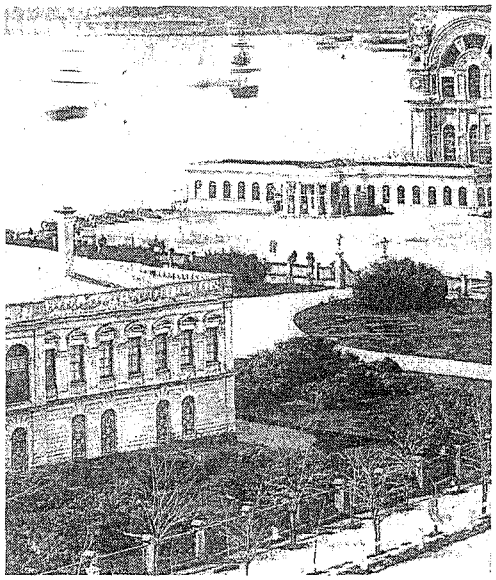

F.6 1855 tarihli bir fotoğrafta Dolmabahçe Sarayı Karakolu (Gülersoy, 1984: 14)

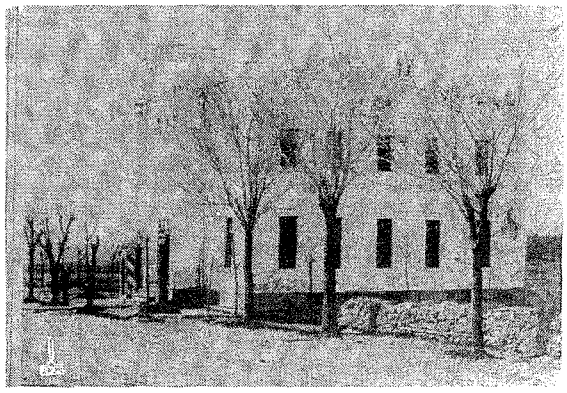

F.7 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Koşuyolu Karakolu (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

EK 73 BAĞDAT KÖŞKÜ KARAKOLU

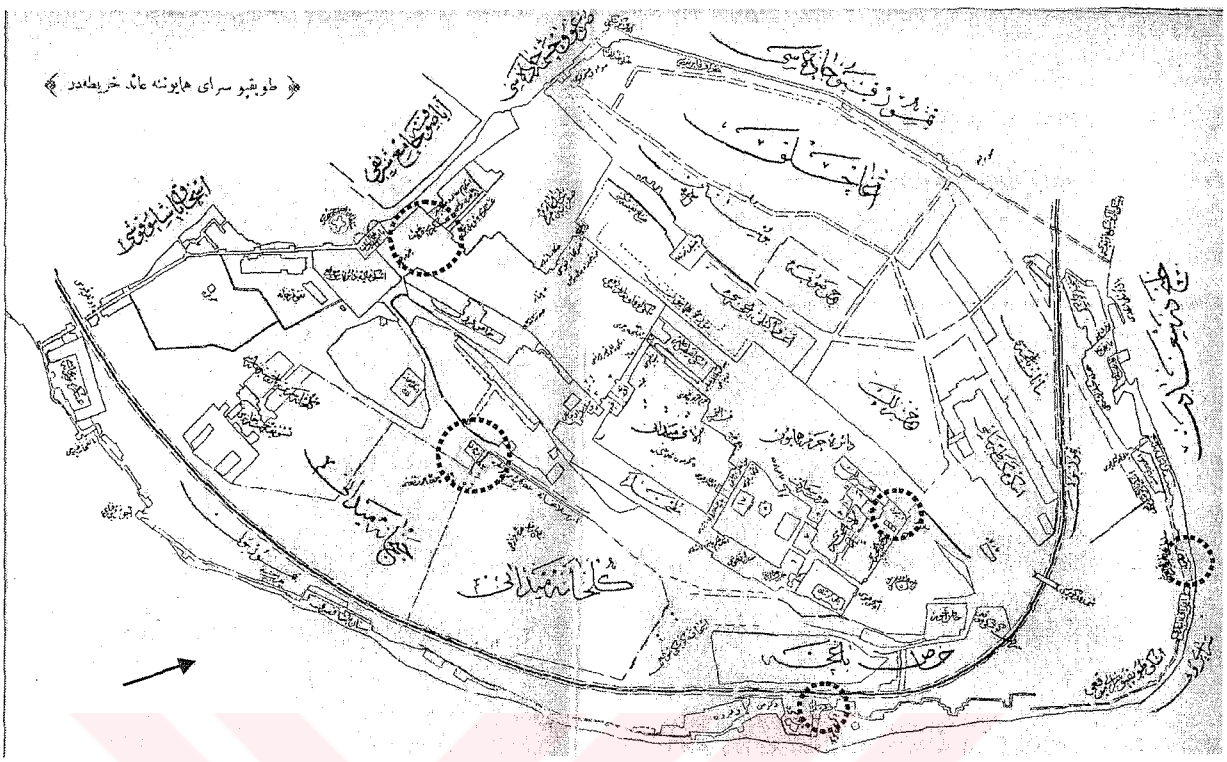

H.5 1908-1911 tarihli bir haritadan Topkapı Sarayı'nın vaziyet planı ve sarayın günümüzde mevcut olmayan 5 karakol yapısı (Eldem ve Akozan, 1982: levha 3)

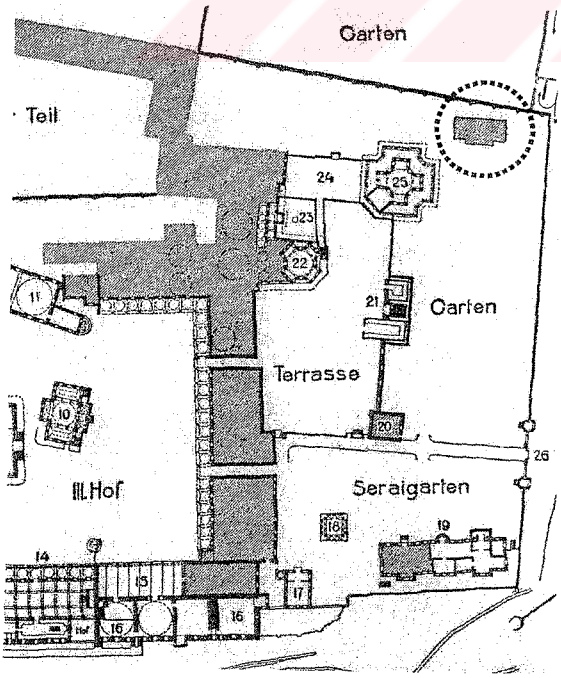

H.6 1909 tarihli Gurlitt Haritası'nda Bağdat Köşkü Karakolu (Eldem ve Akozan, 1982: levha 16)

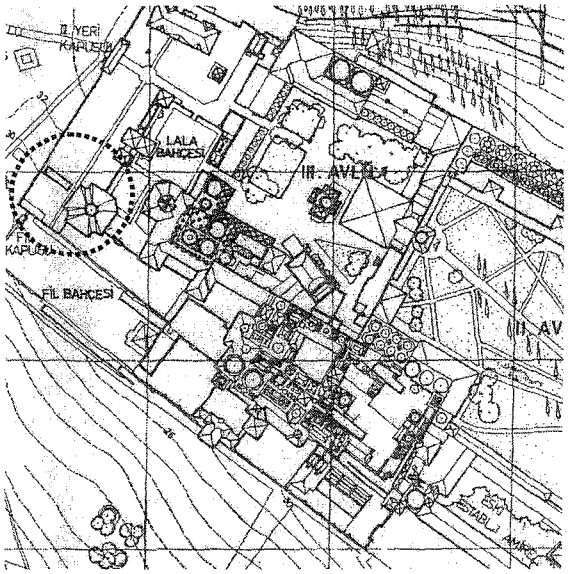

H.7 Topkapı Sarayı'nın günümüzdeki durumunu gösteren vaziyet planında Bağdat Köşkü ve önündeki havuz (Eldem ve Akozan, 1982: levha 6)

EK 73 BAĞDAT KÖŞKÜ ve TOPKAPI SARAYI (2) KARAKOLLARI

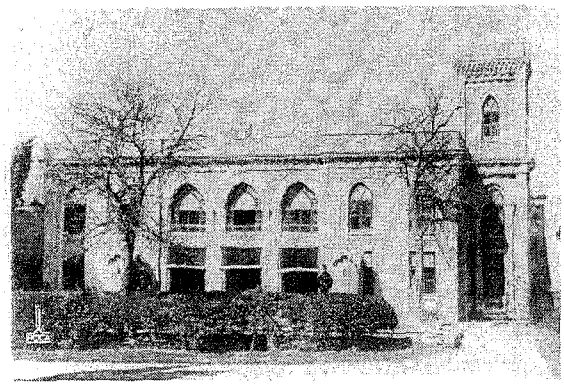

F.8 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Bağdat Köşkü Karakolu (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

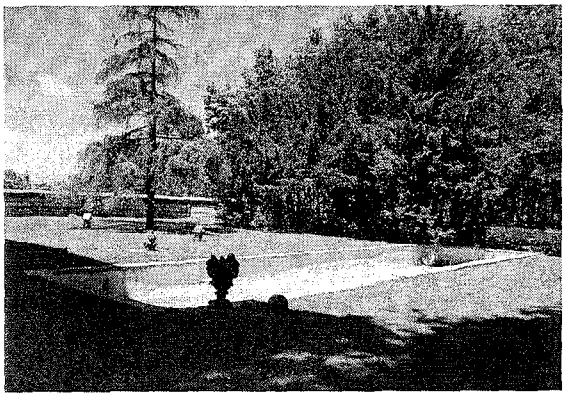

F.9 Bağdat Köşkü Karakolu önündeki günümüzde mevcut havuz (2004)

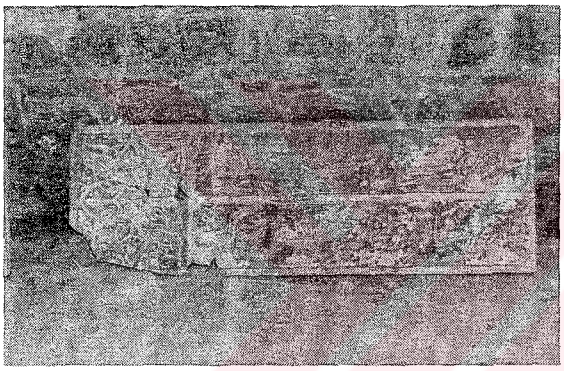

F.10 Bağdat Köşkü Karakolu'nun 1307/1889-1890 tarihli kitabesinin sol parçası (1996)

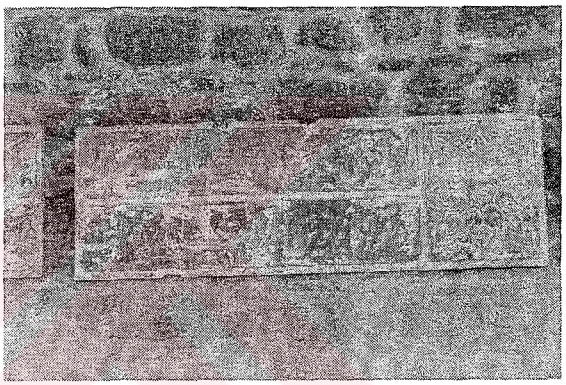

F.11 Karakolun kitabesinin sağ parçası (1996)

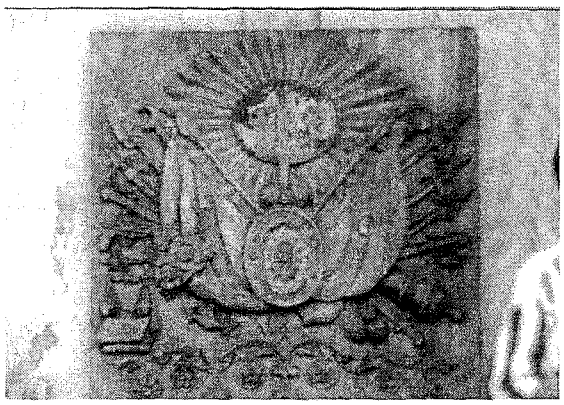

F.12 Bağdat Köşkü Karakolu'nun II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (1996)

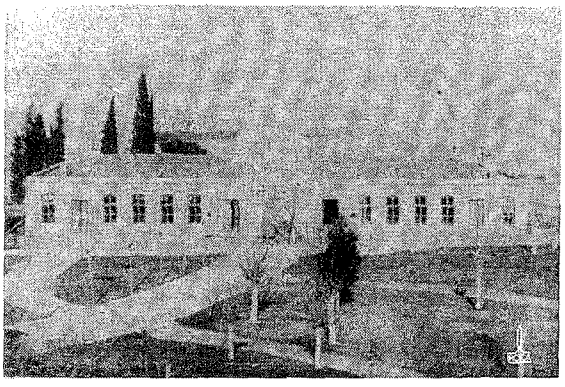

F.13 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Topkapı Sarayı Karakolu (2) (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

EK 73 BAĞDAT KÖŞKÜ KARAKOLU

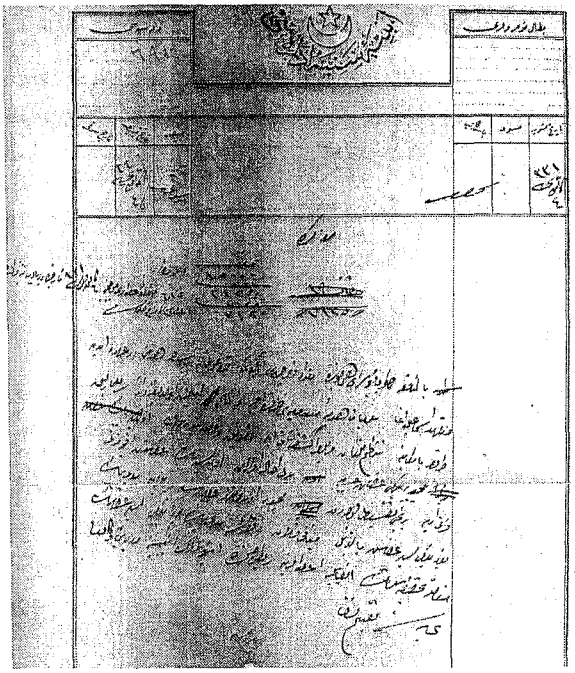

B.1 Bağdat Köşkü Karakolu'nun yıkılması ile ilgili
12-01-1013 tarihli bir belge
(Millî Saraylar Arşivi, Defter: 3787, no: 30)

Ebniye-i Seniyye İdâresi

Tarih: 4 kânûn-ı sânî sene (1)331

Müzekkire

15000
750
14250
7125
7125

685 numaralı i'tâ' emri mûcibince 6 kânûn-ı evvel sene 331 târihinde virilüb tenzîl olunan i'tâ'sı lâzım gelmişdir.
Bi-l-münakkasa Topkapu Serây-ı Hümâyûnu'nda Bağdad Kasr-ı cephesi önündeki karakol-hâne binâsının hedmini der-uhde eden müteahhid İsmail Ağa ameliyyât-ı hedm-i müddet-i muayyenesi zarfında icrâ' ve ikmâl itmiş olduğuna dâir ser-mi'mâr-ı esbak tarafından bi-l-muâyene tanzîm kılınan merbût keşf-i sânî ile tasdîk ve tahakkuk itdirilerek mecîdiyye yirmi guruş hesâbıyla bedel-i ihâle olan on beş bin guruşdan akçe tedenni farkı ile birinci taksit olarak mecîdiyye on sekiz guruş hesâbıyla verilen yedi bin yüz yirmi beş guruş bi-t-tenzîl mütebâkî kalan ber-vech-i bâlâ yedi bin yüz yirmi beş guruşun ..... tahkîkiyyesinin îfâsıyla i'tâ'-yi emrine rabtı zımnında iş bu müzekkire ebniye müdîriyyeti vekâlet-i âlîsine takdîm kılındı
Beyaz

EK 74 FERİYE KARAKOLU

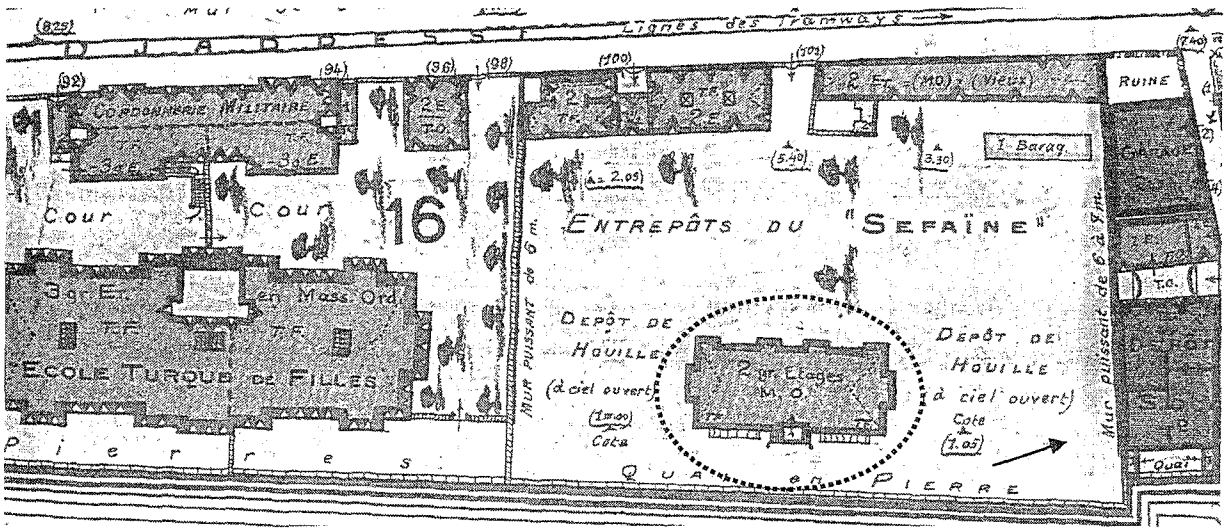

H.1 1927 tarihli J. Pervititch Haritası'nda karakol ve batısındaki ek yapılar (tarihsiz yayın: 47)

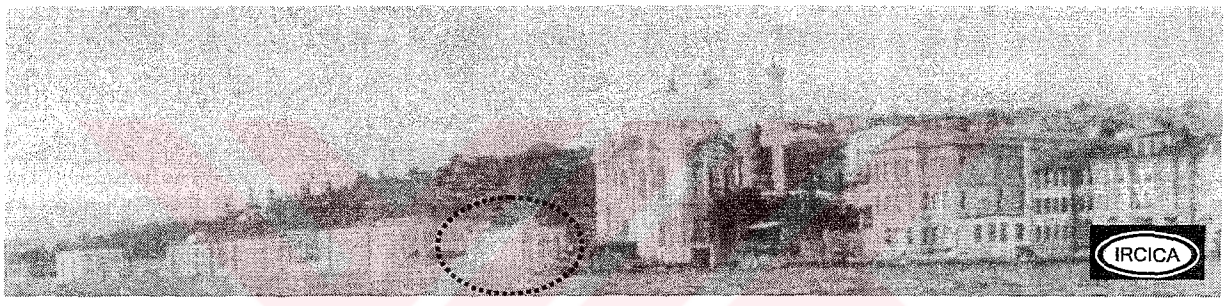

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Çırağan ve Feriye sarayları, karakol ve Ortaköy Camisi
(Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

F.2 Yıkılmakta olan karakolun güneyden görünüşü
(1966/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.3 Karakolun batıdan görünüşü
(1966/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

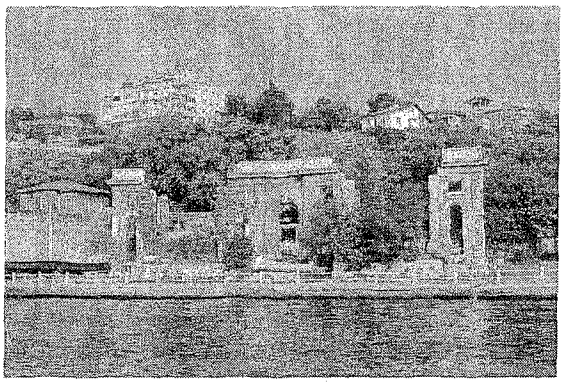

F.4 Karakolun doğu cephesi
(tarihsiz/K.E.Vakfı Arşivi)

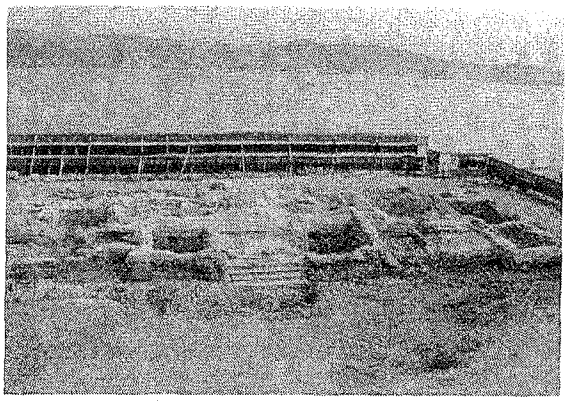

F.5 Yıkılan karakolun temelleri
(tarihsiz/K.E.Vakfı Arşivi)

EK 74 FERİYE KARAKOLU

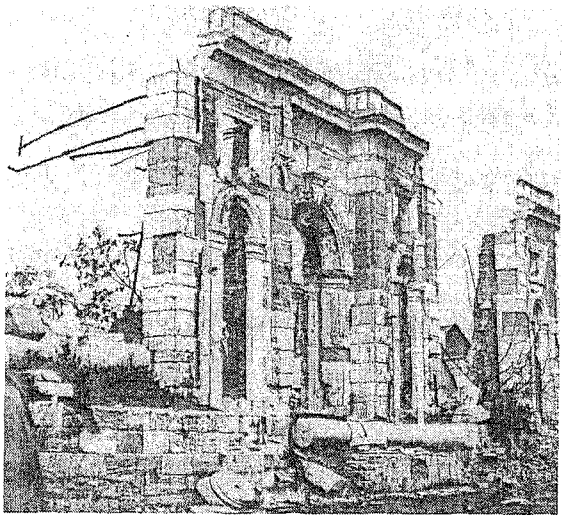

F.6 Karakolun doğu cephesi
(1966/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

F.7 Karakolun doğu duvarının içten görünüşü
(1966/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

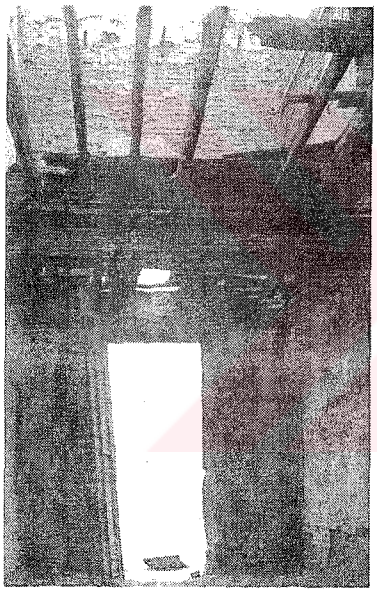

F.8 Karakolun ahşap kirişlemeli kat döşemesi (tarihsiz/Belediye Encümen Arşivi)

F.9 Doğu cephesindeki giriş kapısı (tarihsiz/K.E.Vakfı Arşivi)

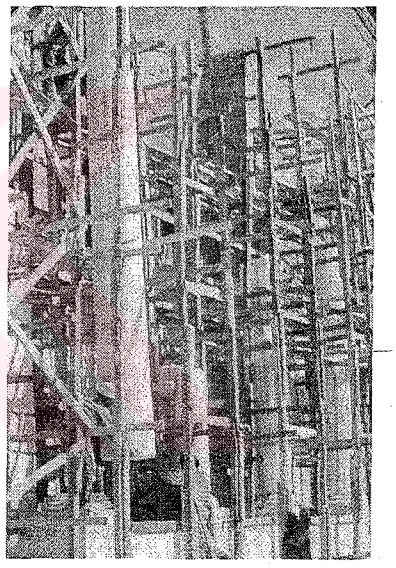

F.10 Rekonstrüksüyonda kullanılan özgün sütunlar
(tarihsiz/K.E.Vakfı Arşivi)

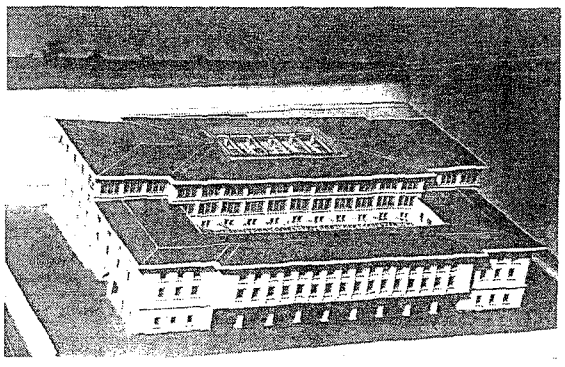

F.11 1950'lerde karakolun yerine yapılması planlanan binanın maketi
(tarihsiz/III Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

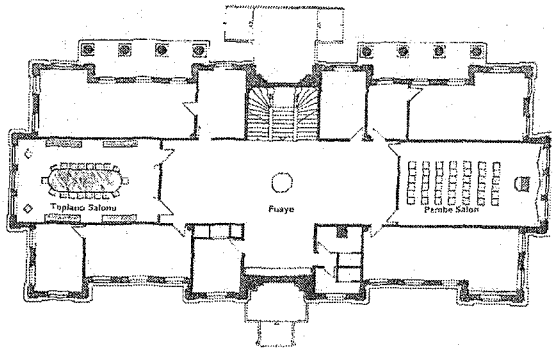

Ç.1 Rekonstrüksüyonu yapılan karakolun giriş kat planı (tarihsiz/K.E.Vakfı Arşivi)

EK 74 FERİYE KARAKOLU

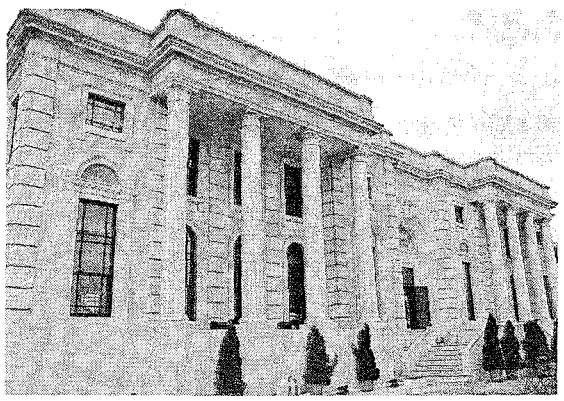

F.12 Karakolun doğu cephesi (2004)

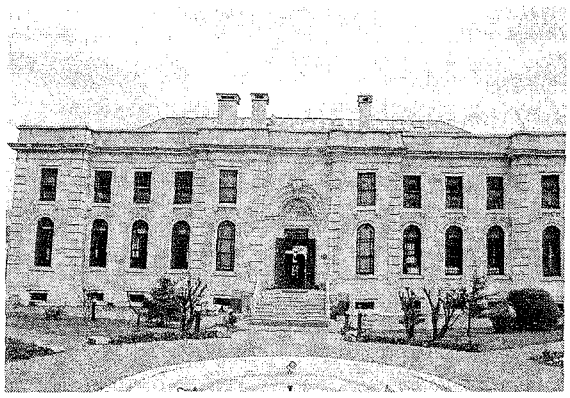

F.13 Karakolun batı cephesi (2004)

F.14 Karakolun kuzey cephesi (2004)

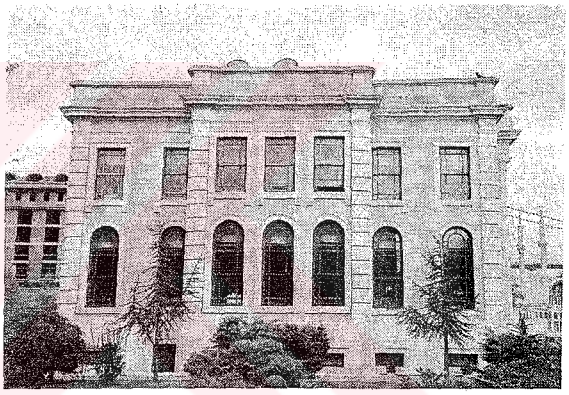

F.15 Karakolun güney cephesi (2004)

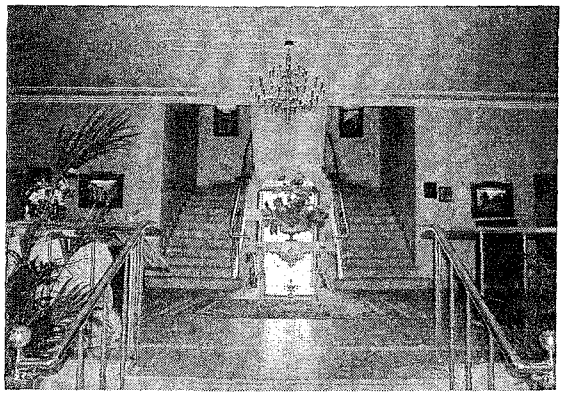

F.16 Karakolun giriş holünün görünüşü (2004)

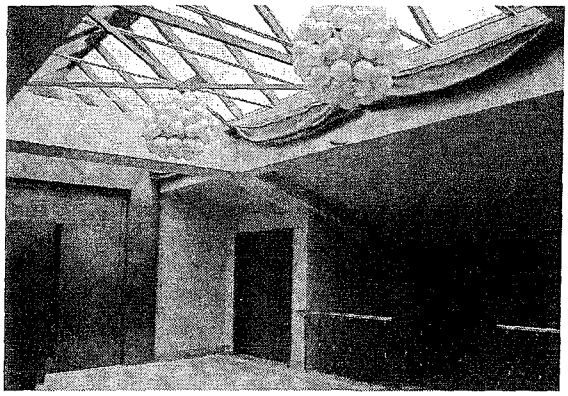

F.17 Karakolun çatı katındaki hol ve ışıklığın görünüşü (2004)

EK 74 FERİYE KARAKOLU

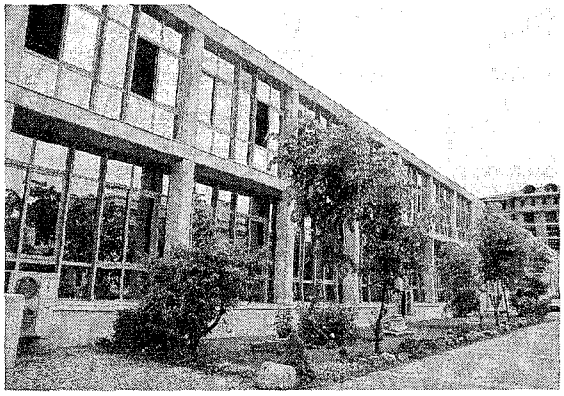

F.18 Karakolun batısındaki özgün ek yapıların yerine yapılan yeni binaların doğu cephesi (2004)

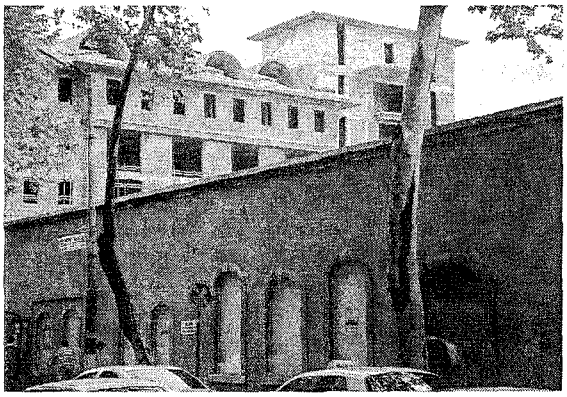

F.19 Kuzeydeki özgün ek yapının batı cephesi (2004)

F.20 Kuzeydeki özgün ek yapının korunan batı duvarının yeni yapının içinden görünüşü (2004)

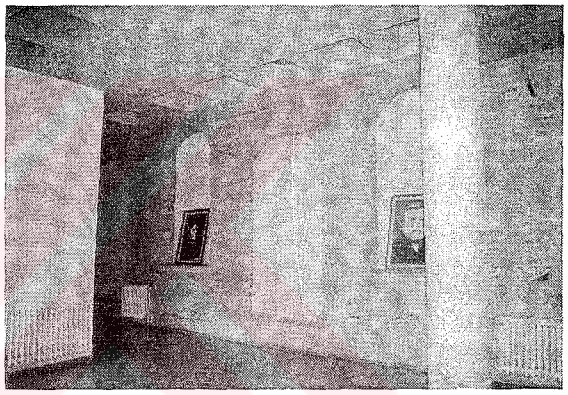

F.21 Özgün ek yapının korunan batı duvarının yeni yapının içinden görünüşü (2004)

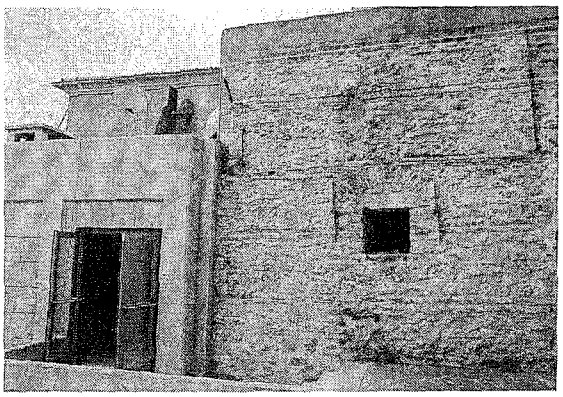

F.22 Güneydeki özgün ek yapının kuzey cephesi (2004)

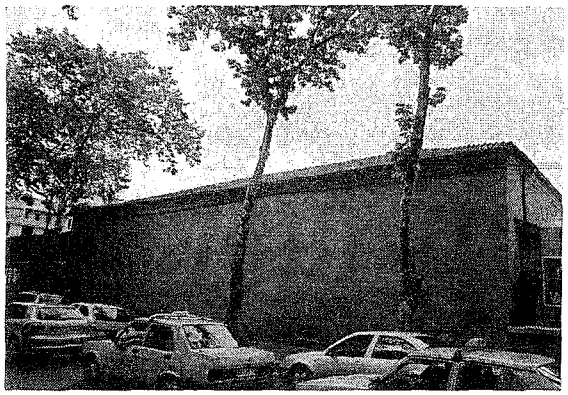

F.23 Güneydeki ek yapının batı cephesi (2004)

M. Tarih	H. Tarih	Dosya No	Gömlek No	Fon Kodu	İçerik
Çizelge 1- ÇİNİLİ KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
12.10.1921	10/S/1340	222	35	DH.EUM.MH.	Üsküdar'da Çinili merkezi ittihaz edilmek üzere Selamsız'daki İtfaiye Karakolu'nun tahliyesinin mümkün olmadığı.
Çizelge 2- ARNAVUTKÖY KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
01.09.1886	03/Z/1303	35	6	Y.PRK.ASK.	Büyükdere ve Sarıyer Karakolhanelerine memur, Sekizinci Alayın ikinci taburunun Birinci Bölüğünün Arnavudköyü Karakolu'ndaki üçüncü Bölükte tebdili.
15.09.1909	29/Ş/1327	3	58	DH.EUM.THR.	Arnavutköy Jandarma Karakolu'nun tamiri için Polis Bütçesi'nde tahsisat olmadığı için Jandarma Dairesi'nden tesviyesi gerektiği.
04.01.1921	24/R/1339	214	74	DH.EUM.MH.	Arnavutköy Polis Merkezi'nin tahliyesi ve İtfaiye Karakolu'nda ayrılan bölüme nakli dolayısıyla tamirat ve tadilatı için talep olunan meblağın avans suretiyle ödenmesi.
06.12.1921	06/R/1340	224	14	DH.EUM.MH.	Arnavutköy İtfaiye Karakolu'ndan polisler için ayrılan kısmın inşaat ve tamirat masrafları için tahsisat gönderildiği.
07.01.1922	08/Ca/1340	225	26	DH.EUM.MH.	Arnavutköy Polis Merkezi'nin İtfaiye Karakolu'nda ayrılan kısma nakli için gerekli olan tamirat ve tadilat masrafının avans olarak verilmesi talebi.
22.06.1922	25/L/1340	230	37	DH.EUM.MH.	Arnavutköy Polis Merkezi yapılmak üzere tamir ettirilen İtfaiye Karakolu'nun tamirat masrafının karşılanmasına müsaade talebi.
07.10.1922	15/S/1341	232	84	DH.EUM.MH.	Arnavutköy Polis Merkezi yapılmak üzere tamir edilen itfaiye karakolu için belirtilenden daha fazla tamir yapıldığı iddiasında olan müteahhidin bu iddiasını mahkemede isbat etmesi gerektiği.
Çizelge 3- MAÇKA KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
24.07.1878	24/B/1295			M.M.İ.	Sermimar Sarkis Bey'in Maçka Karakolu, Silahhane, Zincirlikuyu Kasrı ve Aziziye Camii binalarının yapılmasından dolayı birikmiş alacaklarının Hazine'den ödenmesi konusunda sunduğu talepnamesi ve talep ettiği alacaklarının ödenmesi için Maliye Nezareti'ne verilen irade-i seniyye*.
12.09.1878	14/N/1295	2797		İ.D.	Başmimar Sarkis Bey'in Maçka Karakolhanesi, Maçka Silahhanesi, Zincirlikuyu Kasrı binalarının yapım ve onarımından dolayı birikmiş alacaklarının Hazine-i Hassa'dan ödenmesi hakkında arz tezkeresi*.
23.11.1906	06/L/1324	242	37	Y.PRK.ASK.	Maçka Karakolu için on lira alındığı.
Çizelge 4- YILDIZ SARAYI KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
09.07.1888	29/L/1305	2	62	Y.PRK.M.	Yıldız Sarayı'nın bitişiğinde bulunan karakolun önünde inşa edilmekte olan havuzda çalışan amelenin yevmiyesini gösterir cetvel.
Çizelge 5- TOPÇU KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
04.09.1892	12/S/1310	66	73	Y.MTV.	Büyükdere Caddesi'nde Taşiskele'de muattal olan çeşmenin suyunu akıtmak ve Fıstıksuyu'nda yapılan askeri karakolhane önüne çeşme yaptırmak için Damadzade Mehmed Efendi Vakfı mütevellisinin müracaatına dair Seraskerlik mazbatası.

* Tuğlacı, 1993: 720.

M. Tarih	H. Tarih	Dosya No	Gömlek No	Fon Kodu	İçerik
Çizelge 5- TOPÇU KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
11.03.1922	12/B/1340	227	42	DH.EUM.MH.	Büyükdere merkez binasının tahliyesi ile tamir ettirilerek merkez ittihaz olunan Fıstıksuyu Karakolu pek tenha bir yerde olduğundan karantina binasının tahsisi lüzumu.
Çizelge 6- ÇIRAĞAN KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
04.11.1905	07/N/1323	234	23	Y.PRK.ASK.	Çırağan Paşa Dairesi ve Mecidiye Karakolunda bazı tamirata başlandığı.
Çizelge 7- YENİKÖY KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
02.09.1909	16/Ş/1327	20	16	DH.EUM.VRK.	Onyedinci Nişancı taburunun birleştirilmesinden sonra Yeniköy'deki Aziziye Karakolu'nun tahliye edilerek jandarma tarafından teslim edilmesi.
19.05.1919	19/Ş/1337	13	65	DH.EUM.KLU.	Yeniköy Jandarma Karakolu'ndaki Fransız jandarmaların ayrılışından sonra buraya gelen eşkiyanın karakoldaki neferlerin silahlarını alarak ateş ettikten sonra geri verdikleri ve köydeki jandarmaları tahkir ederek hadise çıkarmaya çalıştıklarının bildirildiği.
Çizelge 8- TOPKAPI SARAYI'NDAKİ KARAKOL ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
15.05.1901	26/M/1319	33	6	Y.PRK.HH.	Topkapı dahilindeki tamiri biten Cephane Karakolu'nun açılışı için izin talebi.
Çizelge 9- TOPKAPI SARAYI (AZİZİYE KARAKOLU) ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
28.02.1871	07/Z/1287	43674		İ.D.	....Mekteb-i Tıbbiye ittihaz olunan kışlanın ve mahall-i malumede kain karakolhanelerin muhtaç-ı tamir olan yerleriyle Aziziye Karakolhanesi su yollarının keşifleri mucibince mesarifi olan üçyüz ellibeşbin ikiyüz yetmiş üç kuruşun tesviyesi ve ifası istizanına dair Maliye Nezaret-i Celilesi'nin takriri ..... emreden irade*.
05.08.1900	09/R/1318	23	35	Y.PRK.MYD.	Yıkılan Aziziye Karakolhanesi yerine yenisinin inşası için yapılan keşif.
Çizelge 10- DOLMABAHÇE SARAYI KARAKOLU ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
02.12.1863	20/C/1280	35311		İ.D.	Dolmabahçe Sahilsarayı civarındaki karakolun köşesinden sarayın mevcut rıhtımı köşesine kadar olan rıhtımın onarımı ile yeni yapılacak rıhtımın keşfi üzere ihalesi 23.500 kuruş ile Kirkor Kalfa üzerinde kalmış olduğundan, gereğinin yapılması için ilgili nezaretlere emir ve müsaadenin verilmesi hakkında Sadrazamın arz tezkeresi ile Padişahın irade-i seniyyesi**.
16.07.1891	09/Z/1308	73	115	Y.PRK.ASK.	Dolmabahçe Karakolu önlerindeki topların yeri değiştirilmesi teklifi.
31.01.1900	30/N/1317	24	65	Y.PRK.ZB.	Ramazan bayramı dolayısıyla top atılacak olan Dolmabahçe Karakolu, Seraskerlik, Tophane-i Amire ve Beyoğlu Kışlası'na top ve mühimmat gönderildiği.
09.05.1908	08/R/1326	309	51	Y.MTV.	Dolmabahçe Karakolu'ndaki resmî günlerde atılan toplara ait malzemenin tamiri ve yenilenmesi.
Çizelge 11- ASKERİ KARAKOLLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
	tarihsiz	64	6	Y.EE.	Maiyyet-i seniyye erkan-ı harbiyesince çizilmiş; Müslim, Ermeni ve Yahudi mahalleri, tramvay ve şimendifer hatları ile askeri karakolları gösteren, İstanbul suriçi haritası.

* Tuğlacı, 1981: 345; ** Tuğlacı, 1993: 699-700.

Çizelge 11- ASKERİ KARAKOLLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
1833-1834	1249	593	29052	HAT	İstanbul'da bulunan askeri karakolhanelerin kagir olarak inşası ve numune şeklinde bahçekapısı haricinde Mimar Ağa marifetiyle bir karakolhane yaptırılarak masarıfının suret-i tesviyesi hakkında serasker paşadan sadarete.
1837-1838	1253	314	18509/.C	HAT	Bedel-i tayinat-ı askeriye'nin usul-i tevzii, hasta, mahbus ve mezun efradın tayin bedelleri hakkında nasım hareket edileceği ve karakol ve kışla etraflarında açılacak erzak dükkanlarının muntazam alış veriş için açtırılmalarına iktiza eden şerâit ile esnafların ve askerin gadrdan vikayesi hakkında tedabir ve seferberlikte askerin gıdayı nasıl tedarik edecekleri ve bu babda kaleme alınan Nizamname'nin Kanunname-i Hümayun'a zeyliyle düsturulamel tutulması hakkında.
13.05.1840	11/Ra/1256	46		İ.MV.	Selimiye Kışlası'nı onaran Seferoğlu Kevork ile 39 adet karakolhane ve tabyalarda çalışan işçilerin gecikmiş yevmiyelerinin Maliye Hazinesi'nden ödenmesini emreden irade-i seniyye*.
19.04.1847	03/Ca/1263	1944		İ.MV.	.... Saray-ı Cedid içinde bir karakolhane ile cephane anbarı, Hassa-Ordu-yı Hümayun erkanından Hüseyin Paşa tarafından inşa ve tamir ettirilmiş olup yapılan masrafların Maliye Hazinesi'nden ödenmesi için irade**.
04.01.1853	23/Ra/1269	59	53	A.}MKT.MVL.	Kışla, karakolhane, vali konağı ve saire gibi ebniye-i miriye inşasında fazla masraf yapılmaması.
1857-1858	1274	87	92	A.}AMD.	3-Rumeli ve Anadolu sevahili karakolhaneleriyle kordonlar ve Toptaşı Kışlası ahırı ve Saray-ı Cedid de kain taburların ikametgahı olan kışla ve etrafındaki karakolhanelerin tamiri.
31.05.1860	10/Za/ 1276	313	75	A.}MKT.NZD.	Sultanahmet civarındaki Dörtyol'da Zaptiye askerinin ikamet ettiği karakolhanenin tahliyesinden dolayı mahalli muhtar ve ileri gelenlerin verdiği mahzarın gönderildiği.
17.01.1863	27/B/1279	253	15	A.}MKT.MHM.	Kasımpaşa'daki askeriyeye mahsus kömür anbarı ile karakolhanenin Tersane-i Amire tarafından tamirine izin verilmesi.
01.11.1863	18/Ca/1280	282	29	A.}MKT.MHM.	Hudud boyunda inşa edilen karakol, kule, köprü ve istihkamlara yerleştirilecek askerin miktarının bildirilmesi.
05.12.1864	06/B/1281	319	63	A.}MKT.MHM.	Taksim Zabtiye Karakolu'nun eskiden olduğu gibi Topçu Askeri İdaresi'ne alınması hakkında bazı ifadeyi havi Tophane Müşirliği'nden gelen tezkirenin gönderildiği, gereğinin yapılması.
06.10.1866	26/Ca/1283	364	36	A.}MKT.MHM.	Zabtiye askeri karakolhanelerinden ihtiyaç duyanlarının tamirine başlanması.
10.11.1866	02/B/1283	367	45	A.}MKT.MHM.	Memleketeyn Beyi Şarli'nin, Dersaadet'te bulunduğu sırada maiyyetine tayin olunan zabitana verdiği kıymetli hediyeler ile Göksu Karakolhanesi zabitan ve askeri neferatına verdiği paranın kabulü.
20.02.1867	15/L/1283	374	82	A.}MKT.MHM.	Üsküdar, Rumeli ve Anadolu sahillerindeki Birinci Ordu'ya ait karakolhaneler ve sair askeri mevkilerinin tamir masraflarının ne şekilde karşılanacağı.
16.08.1868	27/R/1285	416	84	A.}MKT.MHM.	Bebek'te zaptiye askeri için yeniden inşasına lüzum görülen karakolhanenin yapılmasına izin verilmesi.
05.12.1868	20/Ş/1285	428	95	A.}MKT.MHM.	Bazı askeri kışlalar, karakolhaneler ve hastahanelerin ekmek ihtiyaçlarını karşılamak üzere Anadolu yakasında Kavak İskelesi civarında bir fırın inşa edilmesi, Rumeli yakasındaki kışla ve karakolhanelerin ekmek ihtiyacı için de Gülhane fırınının tahsis edilmesi.

* Tuğlacı, 1993: 681-682; ** Tuğlacı, 1981: 344.

Çizelge 11- ASKERİ KARAKOLLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
27.01.1873	27/Za/1289	446	26	A.}MKT.MHM.	1286 senesinde tamiratı yapılan karakolhanelerle Fatih Karakolhanesinin tamirat masraflarına fazladan harcandığı tesbit edilen paranın askeri binalar tamir ve inşası masrafları ile ilgili karar gereğince kabul edilerek hazineden tesviyesine izin verildiği.
10.11.1890	27/Ra/1308	46	47	Y.MTV.	Bab-ı Seraskeri kışlası ile mülhakatındaki karakolhanede bulunan eski minderlerin imhası hakkında Teftiş-i Askeri Komisyonu'nun mazbatası.
22.09.1891	18/S/1309	54	75	Y.MTV.	Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de bulunan karakolhane ile yanan ve yıkılan karakolhane yerlerinin niteliklerini bildirir *senedat-ı hakaniye tanzimi için* Meşihat, Daire-i Askeriye ve Defter-i Hakani'den birer memur tayin edilerek tahkikat yapılmasının sebepleri hakkında Defter-i Hakani Nezareti mazbatası ve buna dair irade.
27.11.1892	07/Ca/1310	71	40	Y.MTV.	Şimendöfer hattı boyunda inşası irade olunan yirmiüç süvari ve piyade karakolunun halkın yardımıyla inşa olunacağı.
11.02.1893	24/B/1310	74	107	Y.MTV.	Şarab İskelesi Nizamiye Karakolhanesi'nin iradeye rağmen cihet-i askeriyece zabıtaya teslim edilmemiş olduğu.
22.01.1894	15/B/1311	89	81	Y.MTV.	Askeri hastahaneleri teftişe memur Dr. Miralay Namık ve Yaver Binbaşı Rıza Beyler tarafından karakolhaneler hakkında verilen raporun takdimi.
29.04.1894	22/L/1311	94	38	Y.MTV.	Askeri hastehaneleri teftişe memur Doktor Miralay Namık ve Seraskerlik yaverlerinden Rıza Beyler tarafından karakolhaneler hakkında verilen rapor.
29.01.1905	23/Za/1322	270	134	Y.MTV.	Kışla *ve karakolların ahvalini tahkik için dolaşan şaki ve neferlerin derdesti için askeri müfreze tefrik edildiği.*
09.09.1910	05/N/1328	49	29	DH.EUM.THR.	Askeriyece zabtiyeye terkedilen Vefa Karakolhanesi kapı önündeki havagazı fenerinin eskiden olduğu gibi yakılmasının temini.
16.01.1911	14/M/1329	58	35	DH.EUM.THR.	Nişantaşı'nda karakol binasının tahliyesi gerektiği için askeriyeye aid olup tamir olunduğunda kullanılabilecek olan binanın polise terki hususunda gereğinin ifası.
26.02.1911	26/S/1329	25	99	DH.EUM.MH.	Askeri kışla, jandarma ve Polis karakollarında sarfedilen gazın ücretini vermek hususunda gösterilen itiraz ve sarfedilen gaza karşılık mazbata vermekten imtina ettikleri görüldüğünden bu hususun giderilmesi için emir *verilmesi talebi.*
11.04.1911	11/R/1329	86	4	DH.İD.	Kumkapı Karakolhanesi'nin cihet-i askeriyeye tesliminde zaruret olmadığı mütaalasıyla tahliye edilmemesine dair, İstanbul Polis Müdüriyeti talebinin Harbiye Nezareti'ne tebliği.
19.12.1912	09/M/1331	27	41	DH.MB.HPS.	*Müfreze-i Askeriye Karakolları'nın icar bedelinin,* Harbiye'ce, Jandarma Karakolu masrafının da Jandarma Bütçesi'nden ödenmesi gerektiği.
16.08.1913	13/N/1331	158	10	DH.İD.	Redif taburlarının mahalle aralarında bulunmaları mahzurlu olduğundan Vefa ve Kadırga'daki askeri karakolhanelerinin polis tarafından tahliyesi gereği.
05.10.1914	14/Za/1332	49	13	DH.EUM.MTK.	Eyüb'de polis tarafından kullanılan askeriyeye ait karakol binasının tahliyesi için oluşturulan komisyona Jandarma Alay Kumandanı Ahmed Bey'in de seçildiği.
03.02.1921	24/Ca/1339	215	46	DH.EUM.MH.	Kireçburnu'nda askeriyeye ait harap halde bulunan Fener Karakolu'nun polis karakolu ittihaz edilmek üzere *mevkiinin elverişli olup olmadığının* İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nce tedkik edilmesi

EK 76 BEYKOZ DERİ ve KUNDURA FABRİKASI

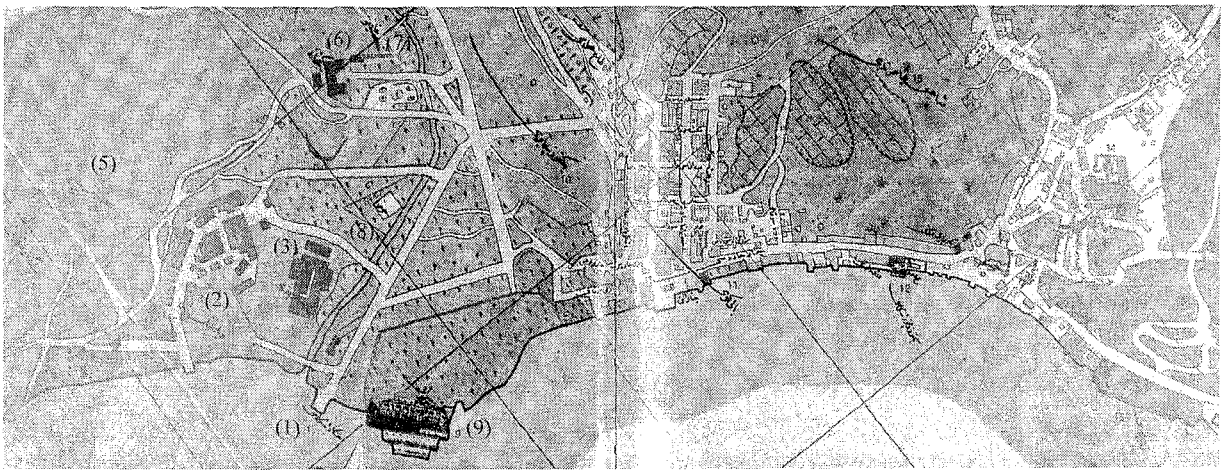

H.1 1909 tarihli bir haritada fabrika ve çevre yapıları:
1) Hünkâr İskelesi, 2) Debbağhane, 3) Kağıt fabrikası, 5) Tahaffuzhane, 6) Dikimhane, 7) Gazino, 8) Havuz, 9) Beykoz Kasrı (Küçükerman, 1988: 116-117)

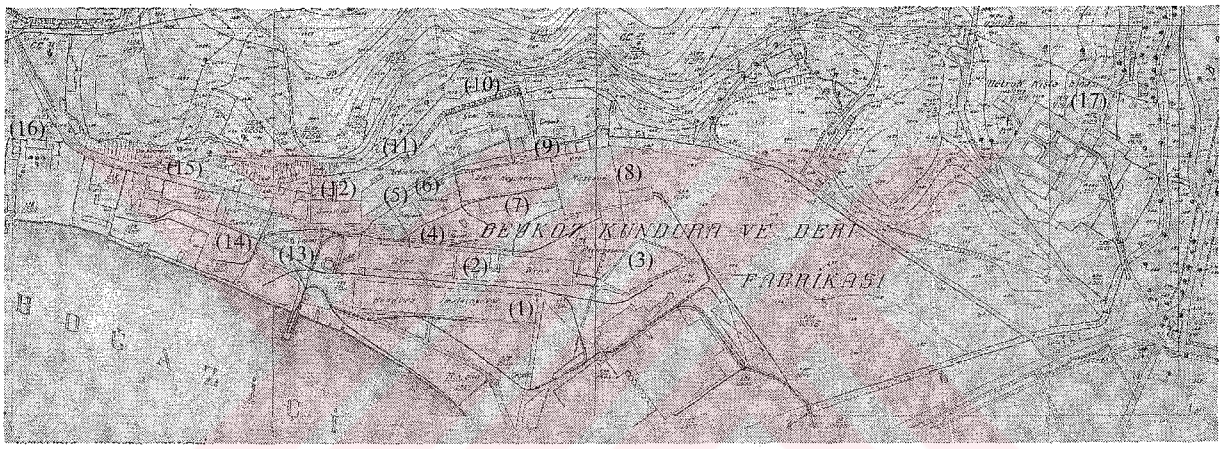

H.2 20. yüzyıl başına ait İ.H.Ş.'nin bir haritasında fabrika yapıları:
1) Kundura İmalathanesi, 2) Depo, 3) Marangozhane, 4) Kazan, 5) Kimyahane, 6) Demirhane, 7) Deri kuyuhanesi, 8) Kireçhane, 9) Çeşme, 10), Yeni perdahhane, 11) Türbin dairesi, 12) Sarı Kışla, 13) Çeşme, 14) Müdüriyet, 15) Su haznesi, 16) Çeşme, 17) Metruk kışla binası (dikimhane) (İ.B.K.H.A./H.no: 1947)

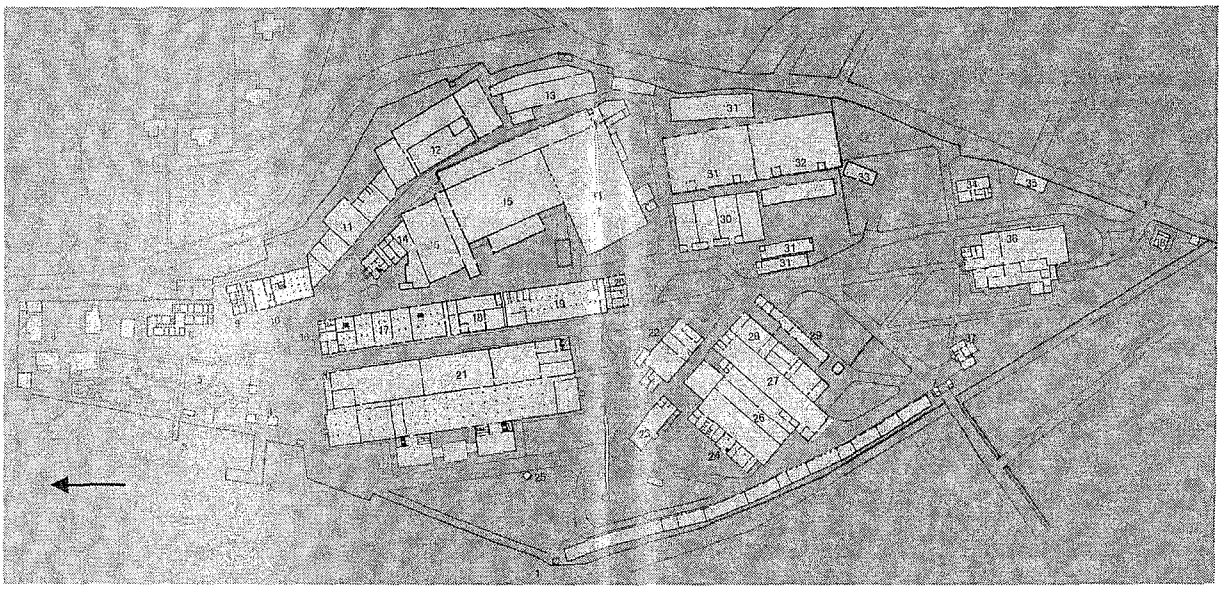

Ç.1 20. yüzyılın son çeyreğindeki durumuna göre fabrikanın genel yerleşim planı (Küçükerman, 1988: 232-233)

EK 76 BEYKOZ DERİ ve KUNDURA FABRİKASI

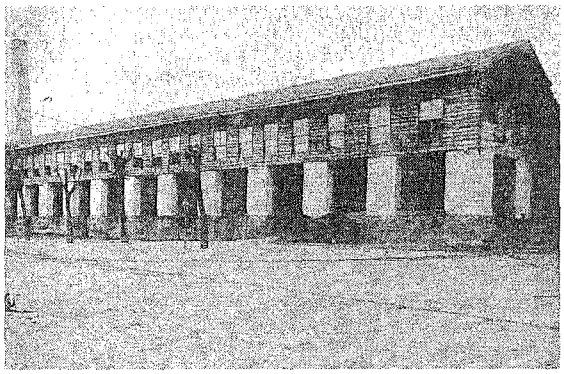

F.1 1915 tarihli bir fotoğrafta fabrikanın bir yapısının görünüşü (Küçükerman, 1988: 130)

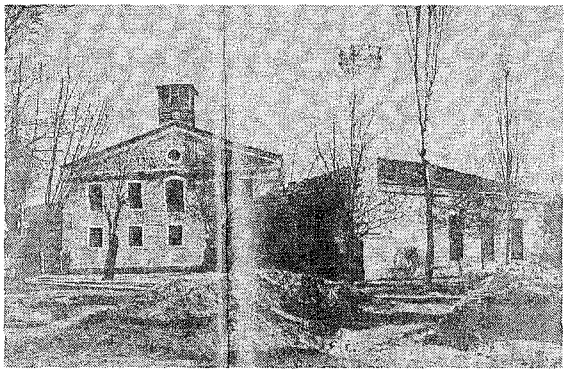

F.2 Fabrikanın perdahhane yapısı ve camisi (Küçükerman, 1988: 162-163)

F.3 Fabrika yapıları ve bahçedeki süs havuzu (Küçükerman, 1988: 256)

H.3 20. yüzyıl başına ait İ.H.Ş.'nin bir haritasında fabrika alanındaki "klorahane/dikimhane" yapısı (İ.B.K.H.A./H.no:

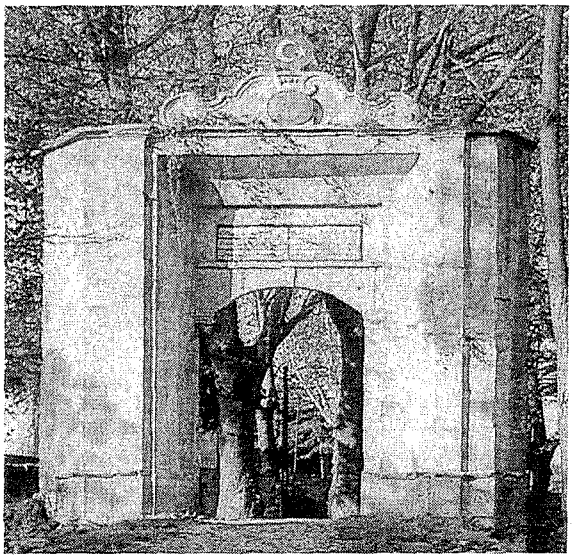

F.4 Klorahane/dikimhanenin bahçe giriş kapısı ve 1280/1863-1864 tarihli kitabesi (Küçükerman, 1988: 238)

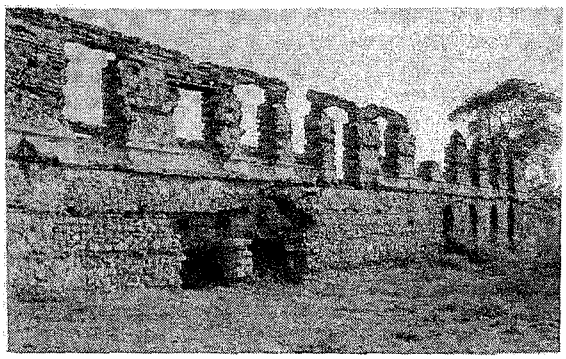

F.5 Metruk klorahane/dikimhane yapısının cephesinden bir görünüş (Küçükerman, 1988: 237)

EK 77 FESHANE-İ AMİRE

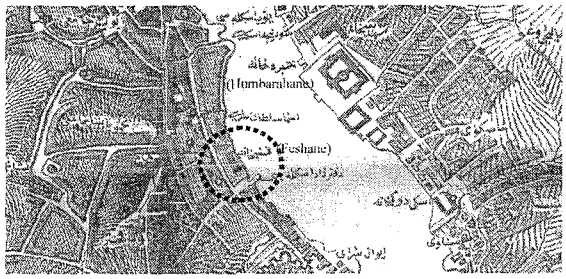

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda Feshane (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

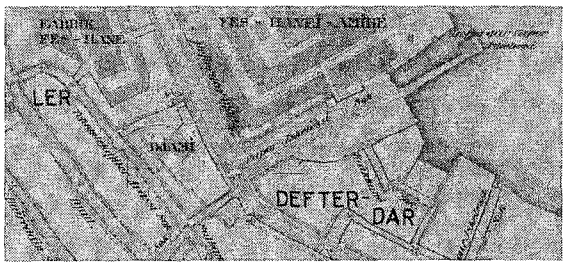

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda Feshane (İ.B.K.H.A./H.no: 2563)

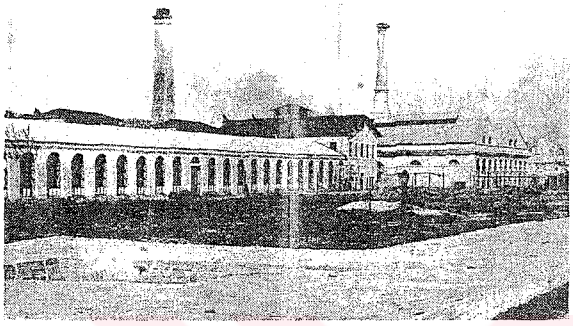

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta fabrika yapıları (Dölen, 1988: 216)

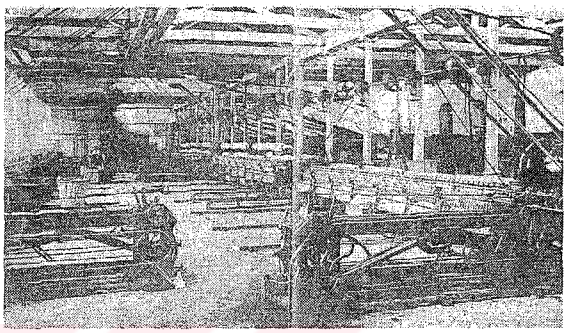

F.2 19. yüzyıla ait bir fotoğraftan "zabitan çuhasının tarak ve vargel dairesi"nin iç görünüşü (Dölen, 1988: 220)

F.3 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta dokuma salonu yapısı ve fabrikanın diğer yapıları (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

F.4 Fabrikanın dokuma salonu yapısının doğu cephesi ve giriş kapısı (2004)

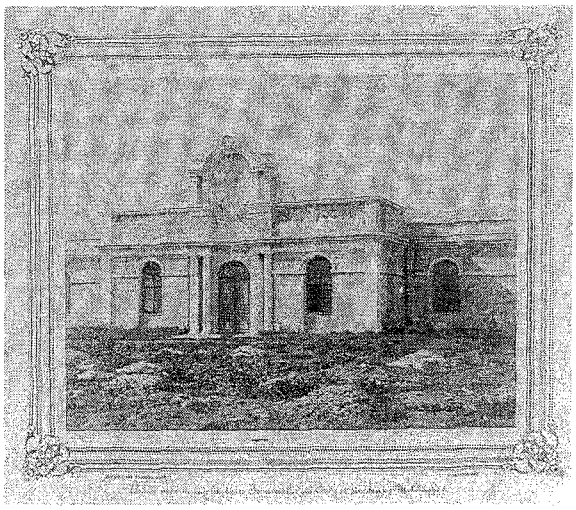

F.5 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta giriş kapısı (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82339)

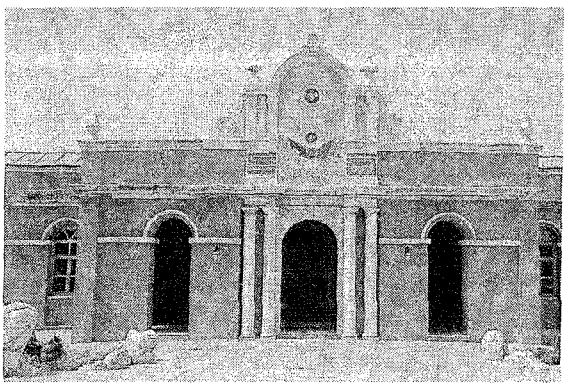

F.6 Doğu cephesinde giriş kapısı üstündeki 1303/1885-1886 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2004)

EK 77 FESHANE-İ AMİRE

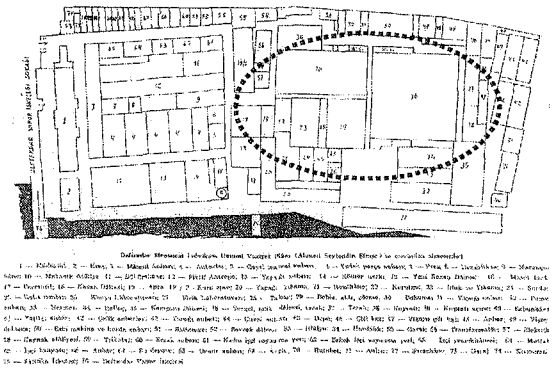

Ç.1 Fabrikanın "Sümerbank"a devredildiği dönemdeki vaziyet planı ve günümüzde mevcut olan dokuma salonu yapısı (Koçu, 1966: 4341)

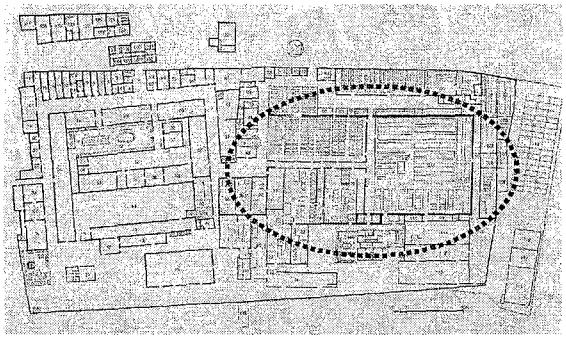

Ç.2 Fabrikanın "Sümerbank"a devredildiği dönemdeki vaziyet planı ve günümüzde mevcut olan dokuma salonu yapısı (Dölen, 1988: 200)

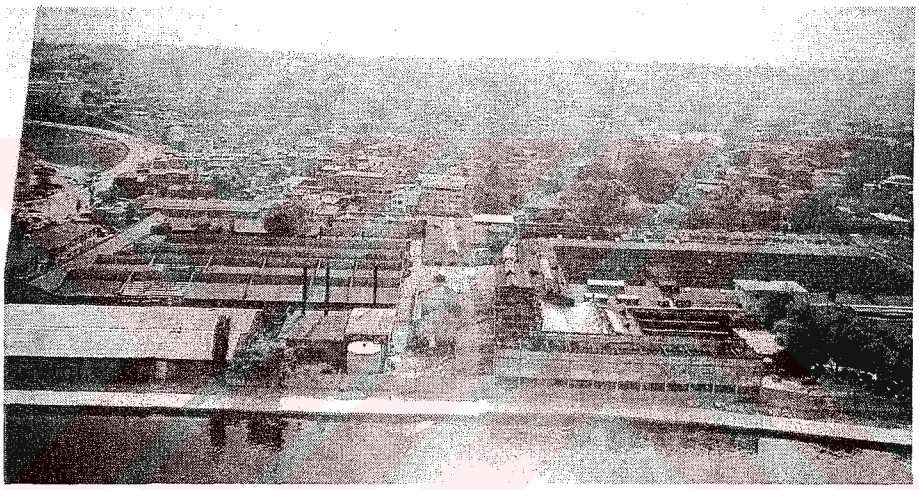

F.7 1986 yılındaki yıkım öncesinde fabrika yapıları ve çevresinin görünüşü (tarihsiz/F.K.M. Arşivi)

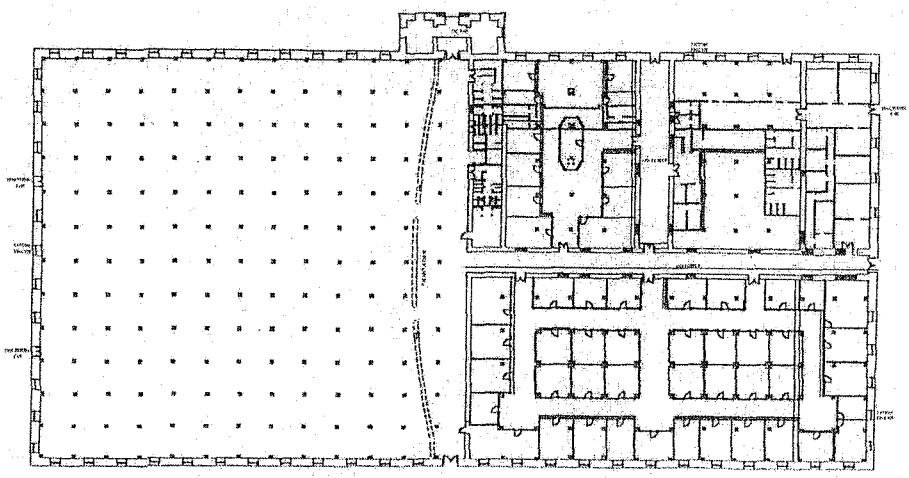

Ç.3 1992 ve 1998 yıllarındaki restorasyon sonrası günümüzde mevcut olan dokuma salonu yapısının zemin kat planı (F.K.M. Arşivi)

EK 77 FESHANE-İ AMİRE

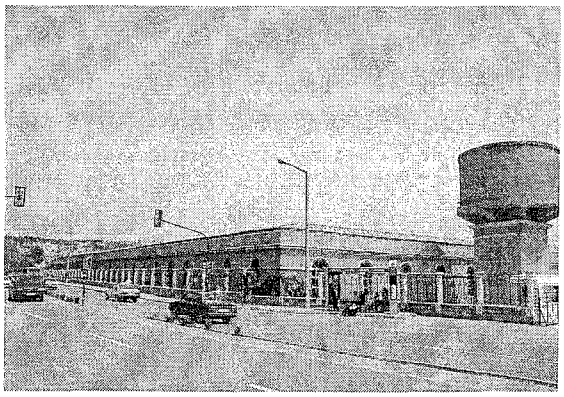

F.8 Dokuma salonu yapısının güney ve batı cepheleri (2004)

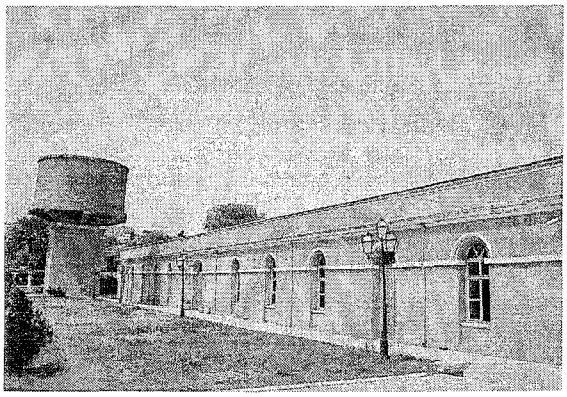

F.9 Dokuma salonu yapısının güney cephesi (2004)

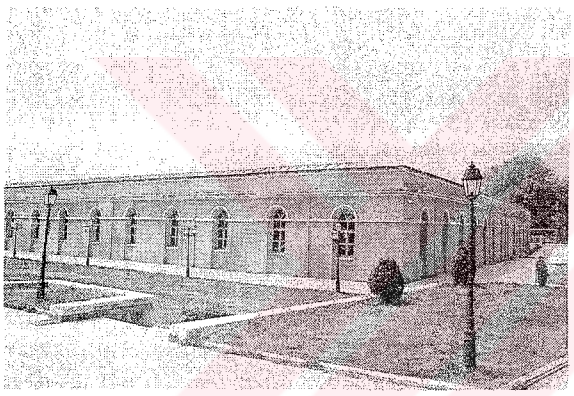

F.10 Dokuma salonu yapısının doğu ve kuzey cepheleri (2004)

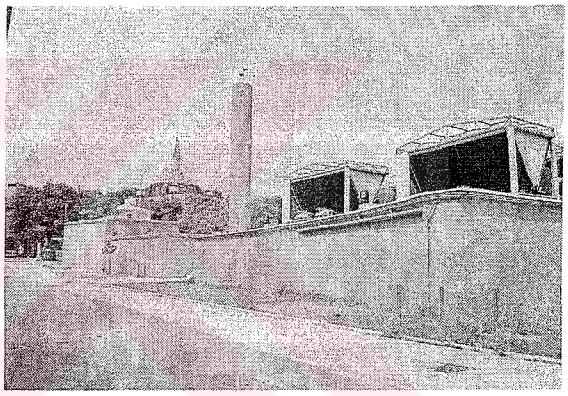

F.11 Dokuma salonu yapısının kuzeyindeki ısıtma merkezi ve diğer teknik birimler (2004)

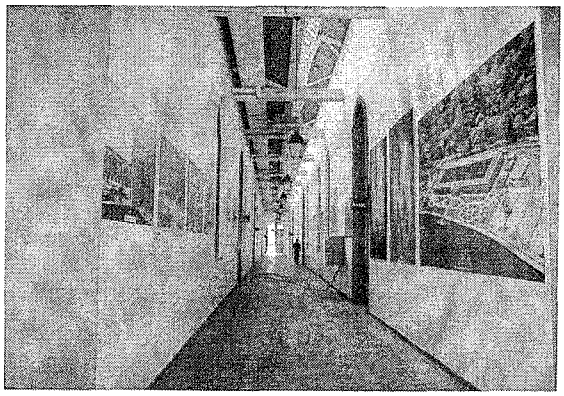

F.12 Dokuma salonu yapısının iç mekânında giriş koridoru (2004)

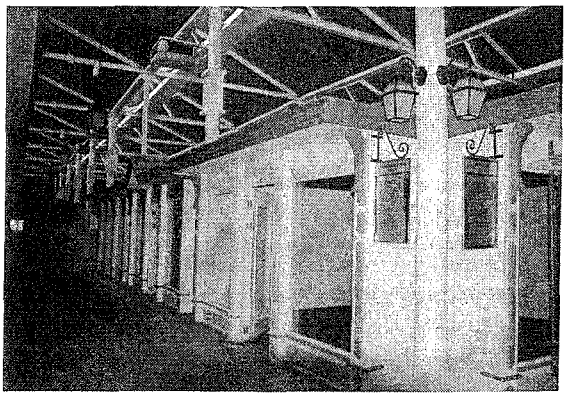

F.13 Dokuma salonu yapısının el sanatları çarşısı olarak düzenlenen bölümü (2004)

EK 77 FESHANE-İ AMİRE

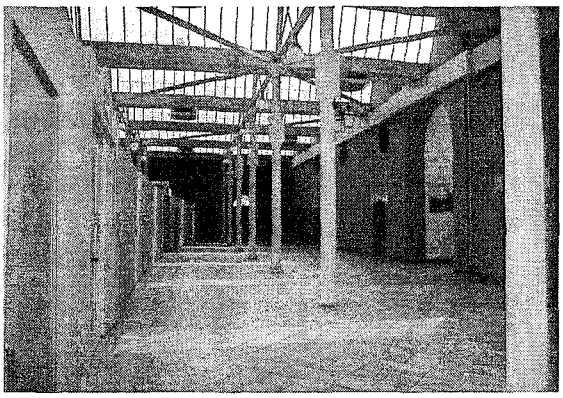

F.14 Dokuma salonu yapısının çok amaçlı salon olarak düzenlenen bölümünün girişi (2004)

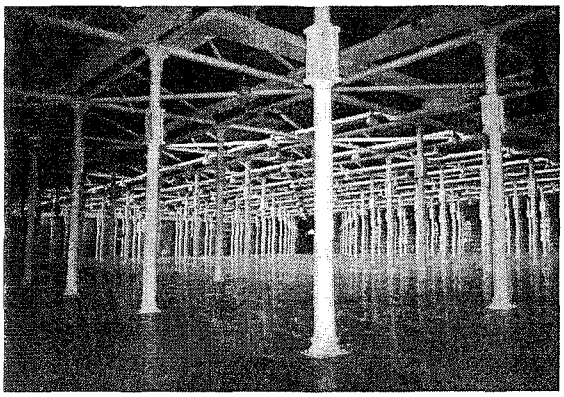

F.15 Dokuma salonunun görünüşü (2004)

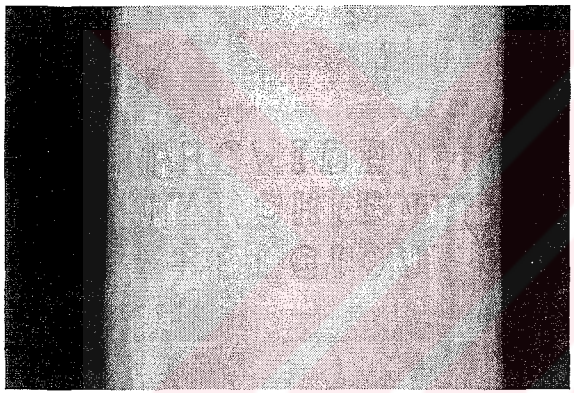

F.16 Dokuma salonu yapısının "*PROVIDENCE MARCHIENNE BELGIQUE*" yazısı damgalı döküm kolonları (2004)

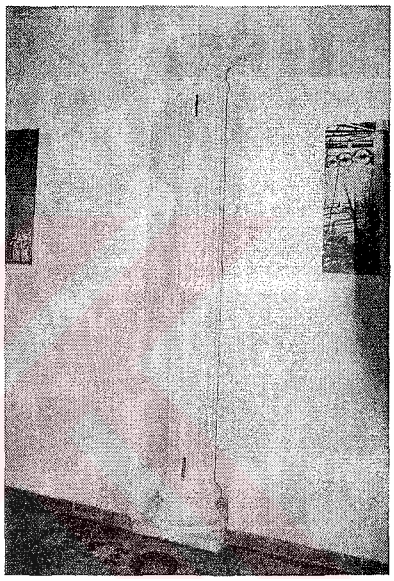

F.17 Giriş koridorundaki yivli döküm kolon (2004)

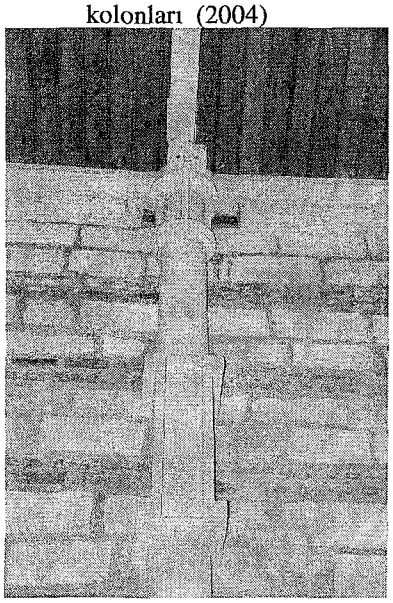

F.18 Dokuma salonu yapısının duvar kenarında döküm kolon ve putrel birleşme detayı (2004)

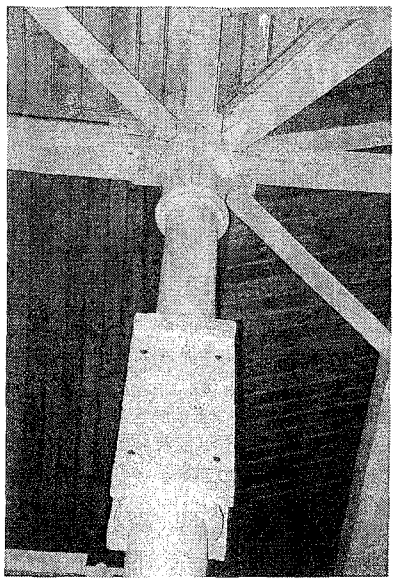

F.19 Dokuma salonu yapısının çatısında döküm kolonlarla putrellerin birleşme detayı (2004)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

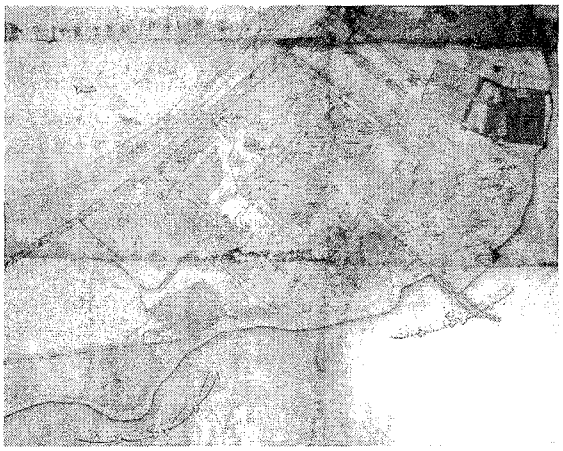

H.1 5 Ekim 1918 tarihli "*Zeytinburnu Mühimmât Fabrikası Umûmî Planı*" başlıklı Alman Sendika Haritası'nda Zeytinburnu Fabrikası ve yakın çevresi (I. Ordu B.M.K. Arşivi)

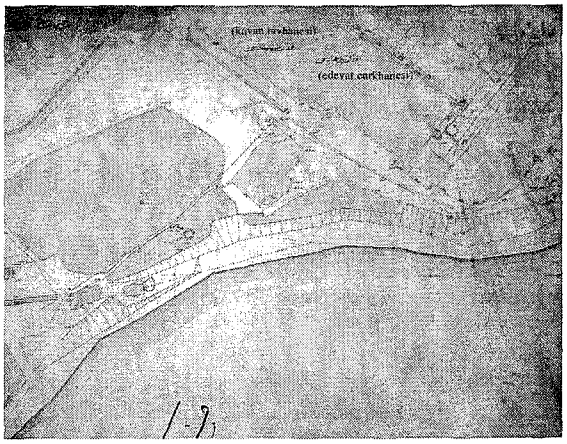

H.2 1918 tarihli Alman Sendika Haritası'nda deniz kıyısındaki fabrika yapıları (I. Ordu B.M.K. Arşivi)

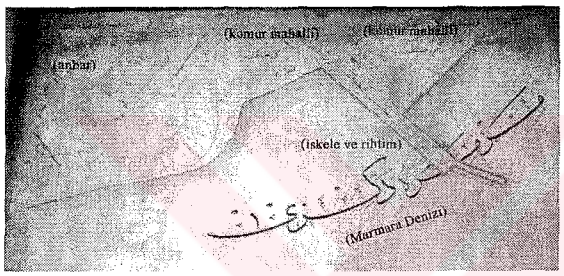

H.3 1918 tarihli Alman Sendika Haritası'nda deniz kıyısındaki fabrika yapıları (I. Ordu B.M.K. Arşivi)

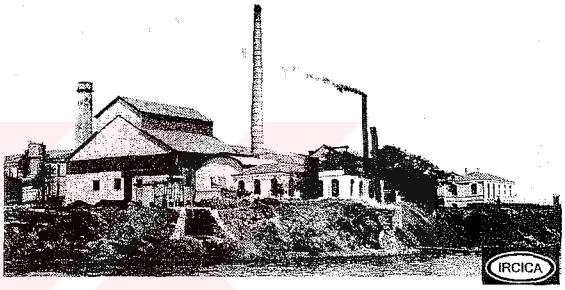

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta fabrikanın güneyindeki günümüzde mevcut olmayan yapılar (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

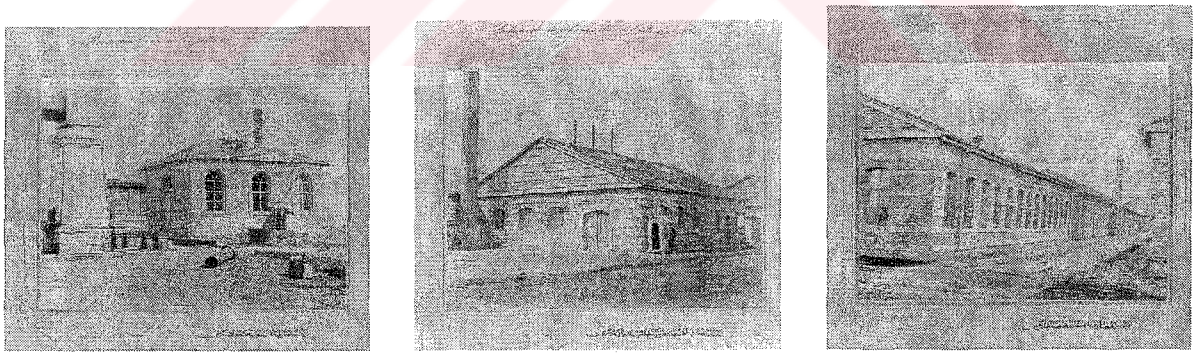

F.2-4 1880-1893 yılları arasında çekilen fotoğraflarda, solda fabrikanın günümüzde mevcut olmayan su çarkı ve sağda fişekhaneleri (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82536, 82514, 82533)

F.5 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta fabrikanın günümüzde mevcut olan 4. yapı grubunun kuzey cephesi (Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

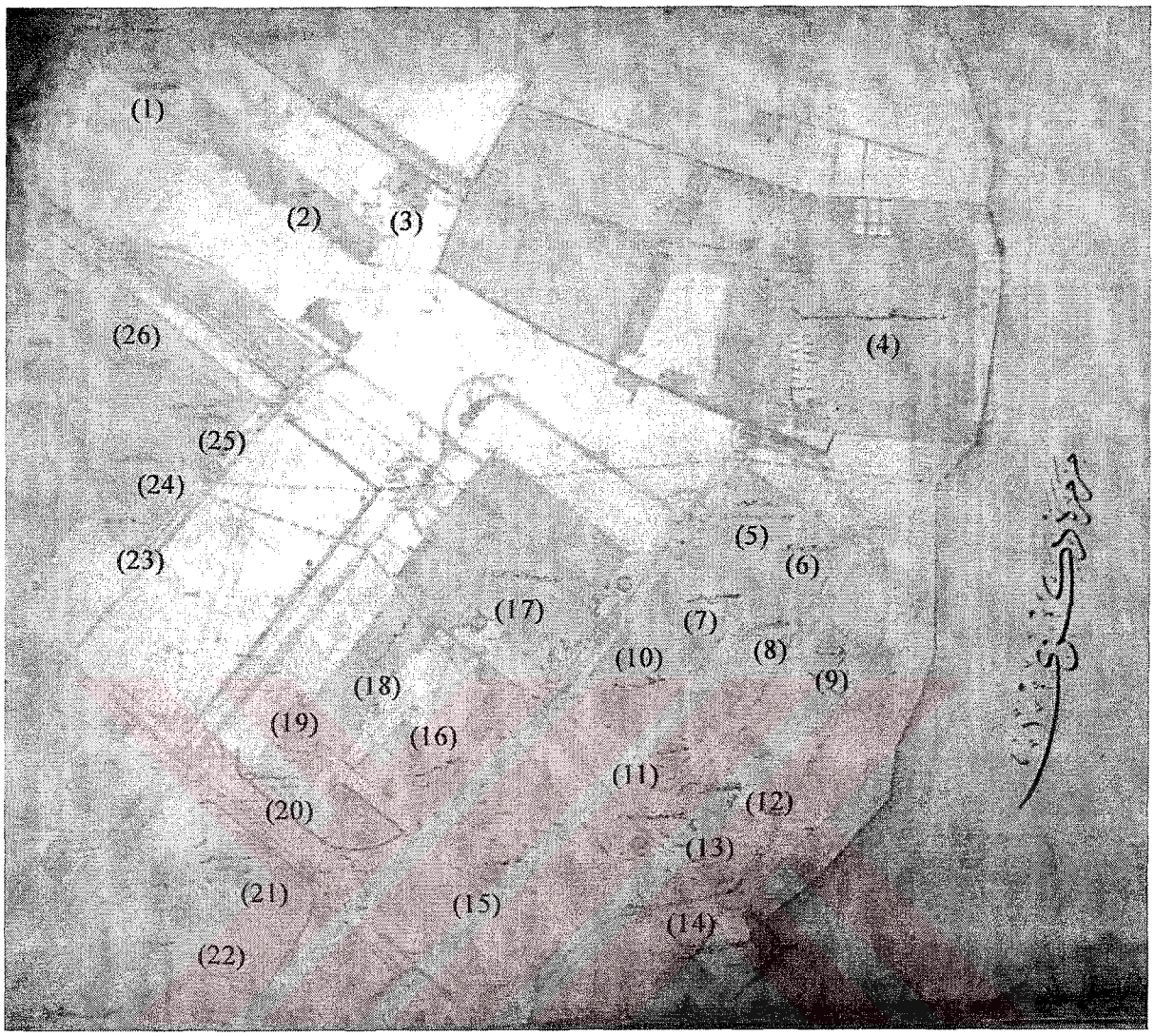

H.4 1918 tarihli Alman Sendika Haritası'nın 2 numaralı paftasında gösterilen fabrika yapıları (I. Ordu B.M.K. Arşivi)

1) *mekteb-i şâhâneleri* 2) *tekerlek-hâne* 3) *matbah* 4) *debbağ-hâne* 5) *şarapnel i'mâline mahsûs hidrolik presleri* 6) *misket i'mâlât-hânesi* 7) *kebîr pres* 8) *buhâr kazganları* 9) *kimyâ-hâne* 10) *çelik-hâne* 11) *gaz-hâne* 12) *buhâr kazganları* 13) *büyük tulumba (demir suyu için)* 14) *mermî şarapnel poligonu* 15) *nakkaş-hâne* 16) *marangoz anbarları* 17) *mermî i'mâlât-hânesi* 18) *marangoz-hâne* 19) *marangoz-hâne fen me'mûrluğu dâiresi* 20) *mermî-i mütenevvia fen me'mûrluğu dâiresi* 21) *müdîriyyet dâiresi* 22) *anbar* 23) *buhâr kazganları* 24) *demir hâdde-hânesi* 25) *şâh-merdân ocakları ve buhâr kazganları* 26) *bakır hâdde-hânesi*

Açıklama: Bu yapılardan günümüze sadece 19 ve 20 numara ile gösterilen ve fabrikanın 7. yapısı olarak belirtilen yapı ulaşabilmiştir.

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

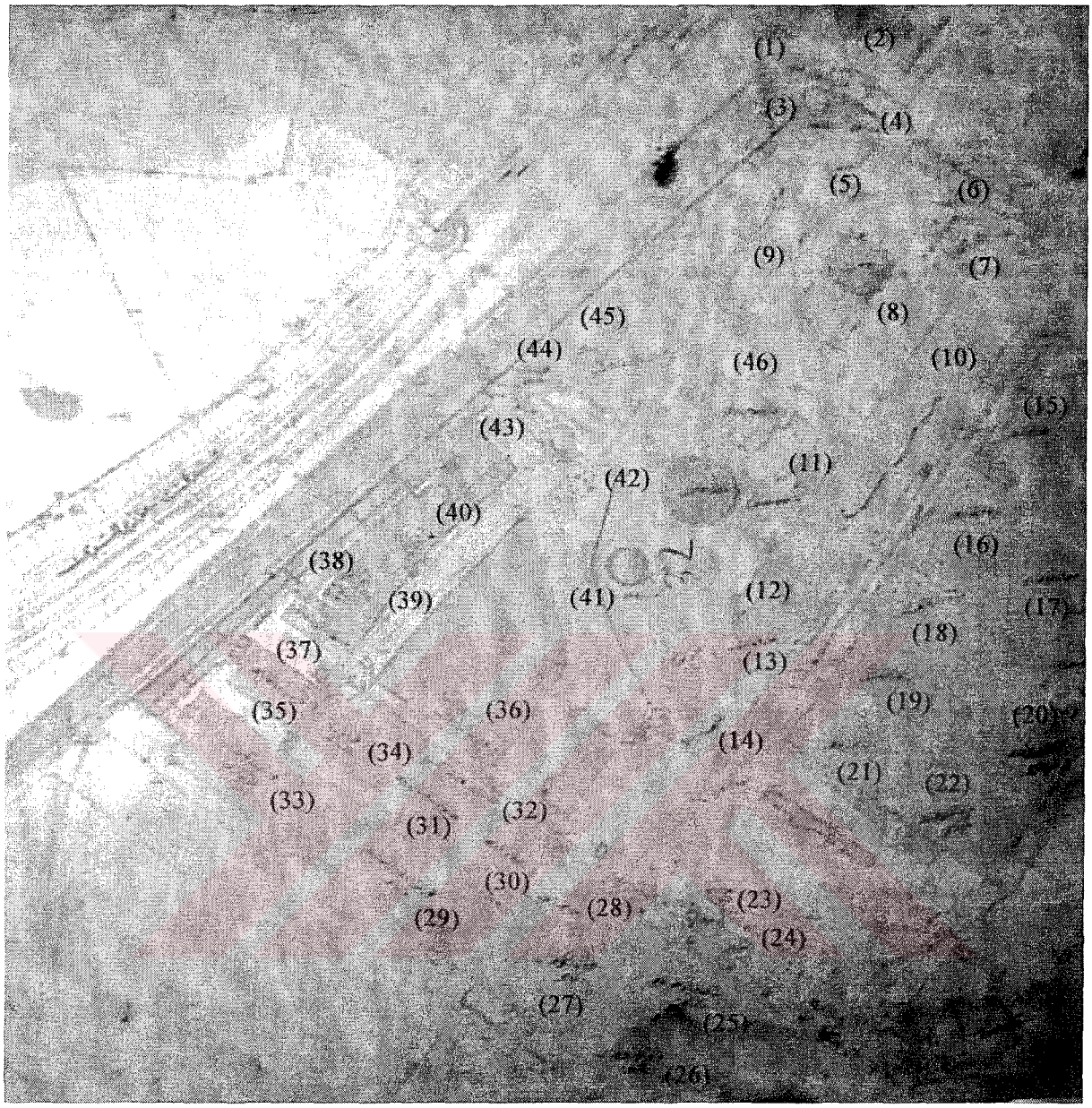

H.5 1918 tarihli Alman Sendika Haritası'nın 5 numaralı paftasında gösterilen fabrika yapıları (I. Ordu B.M.K. Arşivi)

1) *fabrikaların umûmî kuyusu* 2) *muhafaza bölüğü koğuşları* 3) *intizâr mahalli* 4) *kapı zâbiti* 5) *habs-hâne* 6) *buhâr kazganları* 7) *rüzgâr makinesi* 8) *havuz* 9) *koğuş* 10) *demir-hâne* 11) *gaz tesviye ocakları* 12) *makine* 13) *buhâr kazganları* 14) .... 15) *buhâr kazganları* 16) *pirinç kılıç-hânesi* 17) *maden döküm-hânesi* 18) *kılıç-hâne* 19) *buhâr kazganları* 20) *kundak fabrikası tesviye-hânesi* 21) *büyük çark-hâne* 22) *serî' atışlı kundak fabrikası* 23) *helâ* 24) *muâyene-hâne* 25) *şarjör ve mukavvâ kutu dâiresi* 26) *kovan birinci ameliyyât dâiresi* 27) *kovan ikinci ameliyyât dâiresi* 28) *dinamo dâiresi* 29) *kurşun ve kovan-hâne dâiresi* 30) *imlâ dâiresi* 31) *çinko sandık dâireleri* 32) *fişek fabrikası* 33) *kurşun ve gömlek i'mâlât-hânesi* 34) *kurşun presleri* 35) *kapsül i'mâlât-hânesi* 36) *fişek anbarı* 37) *fişek-hâne malzeme anbarı* 38) ..... *mahalli* 39) *fişek-hâne fen me'mûrluğu dâiresi* 40) *poligon* 41) ..... *deposu* 42) *büyük havuz* 43) *fişek-hâne kapısı* 44) *bekçi marka külbesi* 45) *fişek barakaları*

Açıklama: Bu yapılardan günümüze 2, 3, 8, 18-22, 25-35, 42 numara ile gösterilen birimlerin bulunduğu fabrikanın 1. yapısı, 2. yapısı (*havuz*), 3. ve 4. yapı grupları ile "*büyük havuz*" ulaşabilmiştir.

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

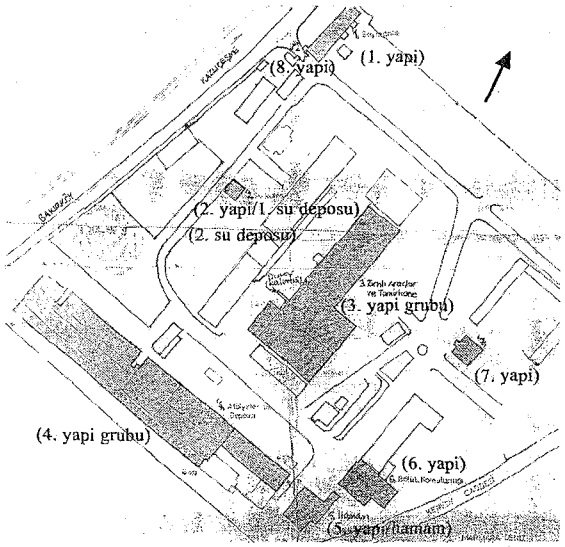

H.6 Fabrika alanındaki günümüzde mevcut tarihî yapılar (1991/I Numaralı K.T.V.K.K. Arşivi)

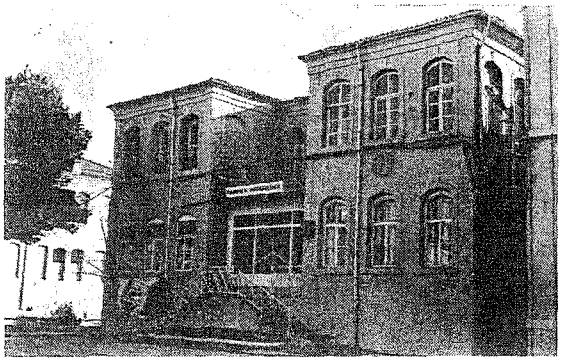

F.6 Fabrikanın 1983 yılında yanan eski müdüriyet binası (Tuğlacı, 1993: 299)

F.7 Fabrikanın 1. yapısının batı cephesi (2004)

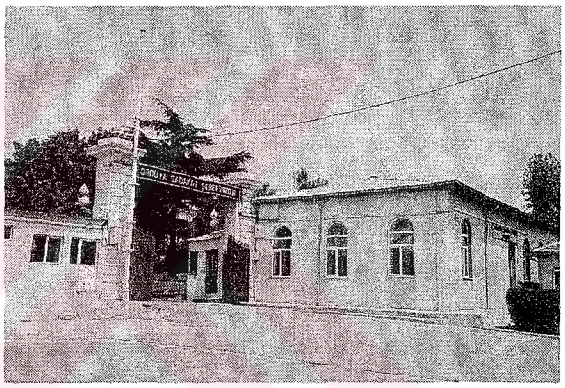

F.8 Fabrika alanının girişi ve fabrikanın 1. yapısının güney ve doğu cepheleri (2004)

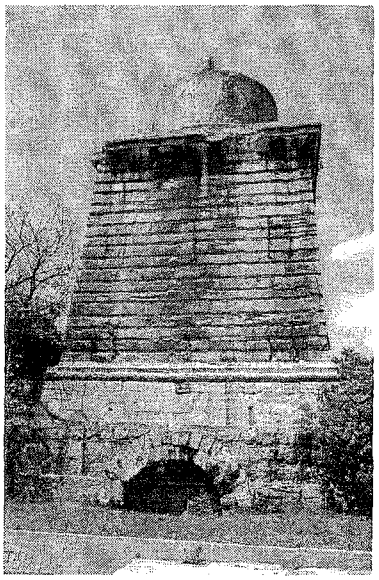

F.9 Fabrikanın haritada "*havuz*" olarak gösterilen 2. yapısı (2001)

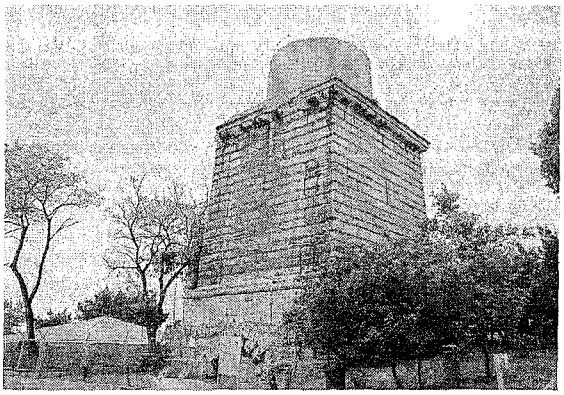

F.10 Fabrikanın 2. yapısının onarılan daire planlı üst bölümü (2004)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

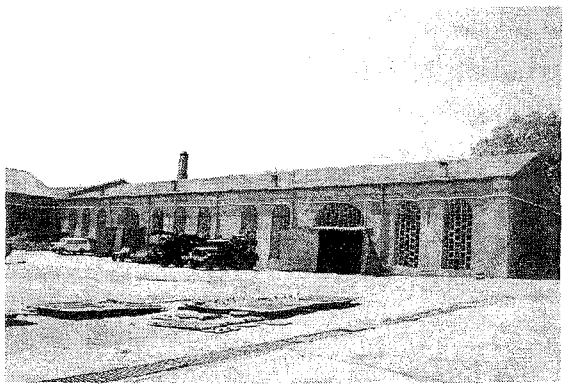

F.11 Fabrikanın 3. yapı grubunun 1. yapısının doğu cephesi (2001)

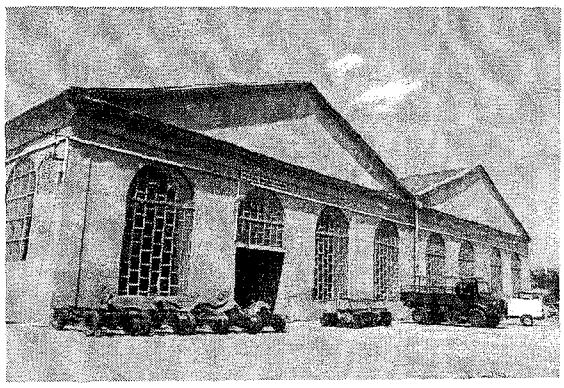

F.12 Fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısının doğu cephesi (2001)

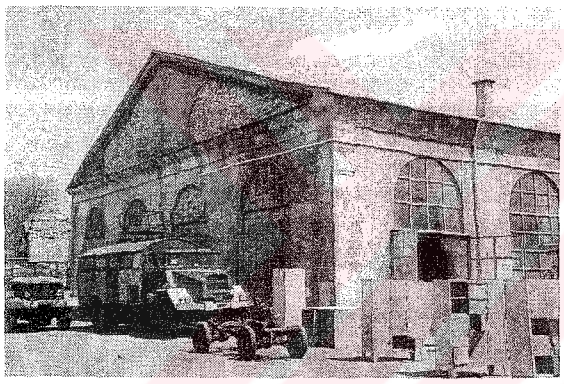

F.13 Fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısının batı cephesi (2001)

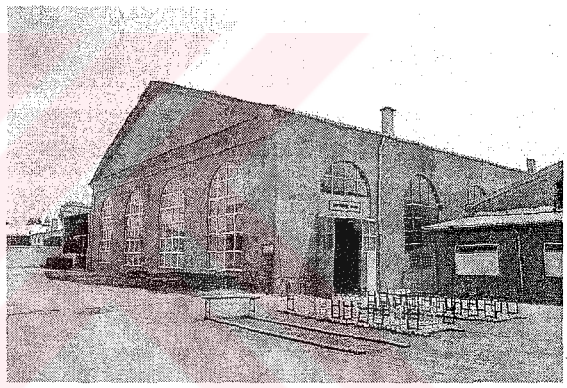

F.14 2003 yılı onarımından sonra fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısının batı cephesi (2004)

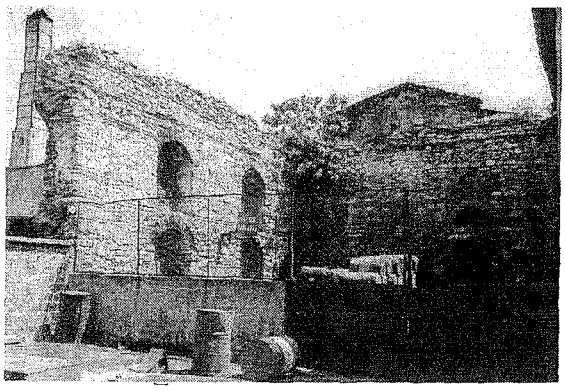

F.15 Fabrikanın 3. yapı grubunun batısındaki yapı kalıntısı (2001)

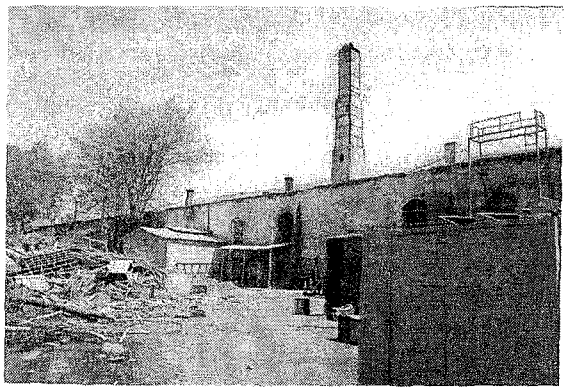

F.16 Fabrikanın 3. yapı grubunun 1. yapısının batı cephesi (2001)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

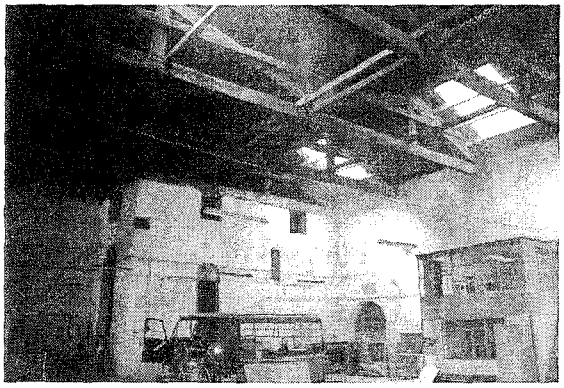

F.17 Fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısından bir görünüş (2001)

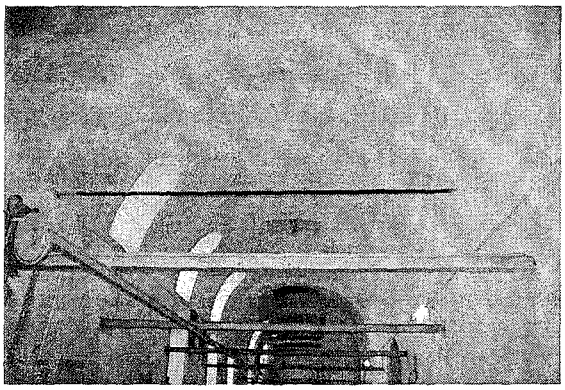

F.18 Fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısındaki dökümhanenin tonoz örtüsü (2004)

F.19 Fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısındaki 36x35 cm kesitli ahşap taşıyıcılar (2001)

F.20 Fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısının çatısından detay (2001)

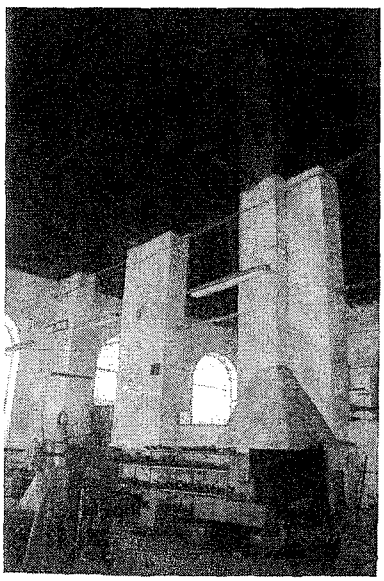

F.21 Fabrikanın 3. yapı grubunun 2. yapısından bir görünüş (2001)

F.22 Fabrikanın 3. yapı grubunun 1. yapısındaki ceraskalın görünüşü (2001)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

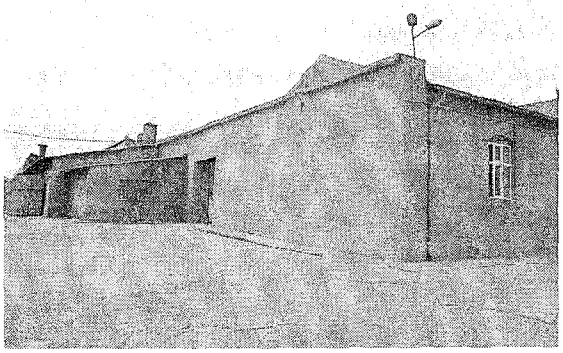

F.23 Fabrikanın 4. yapı grubunun güney cephesi (2004)

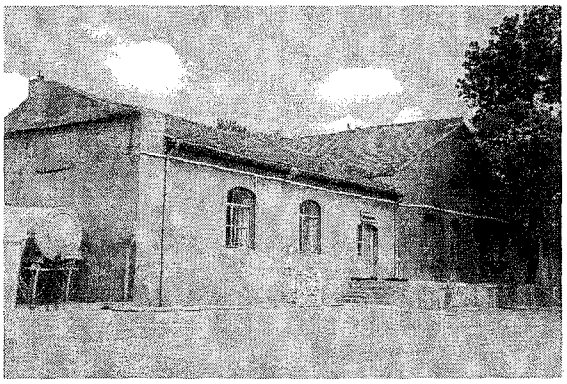

F.24 Fabrikanın 4. yapı grubunun doğu cephesi (2001)

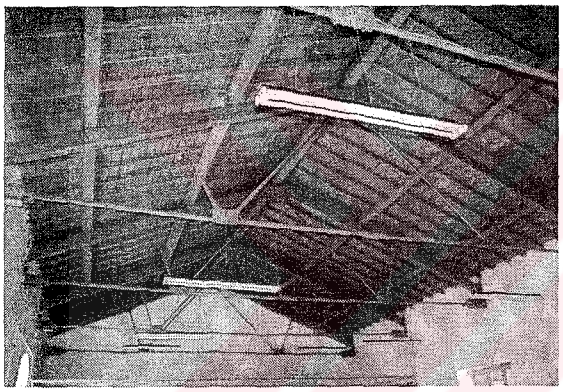

F.25 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümünde "Çamaşırhane" olarak kullanılan mekânın çatı strüktürü (2001)

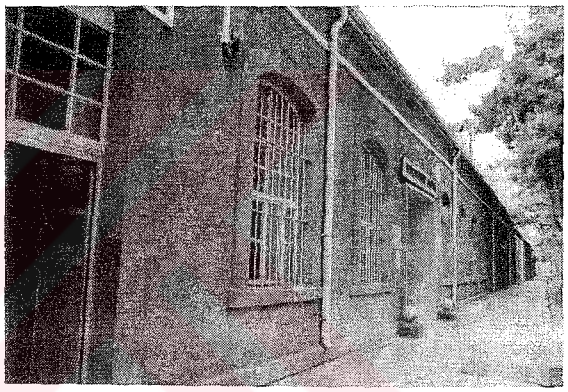

F.26 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümünün kuzey cephesi (2001)

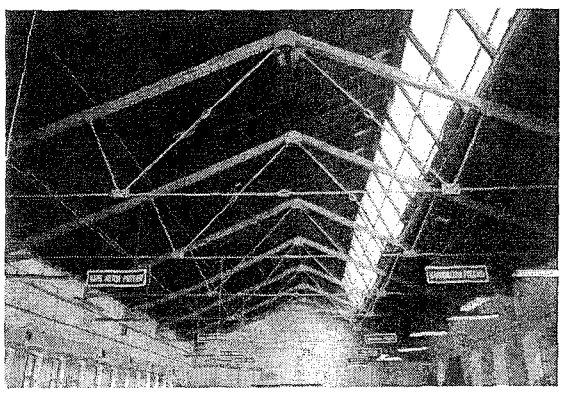

F.27 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümde "Yenileştirme" olarak kullanılan mekânın çatı strüktürü (2001)

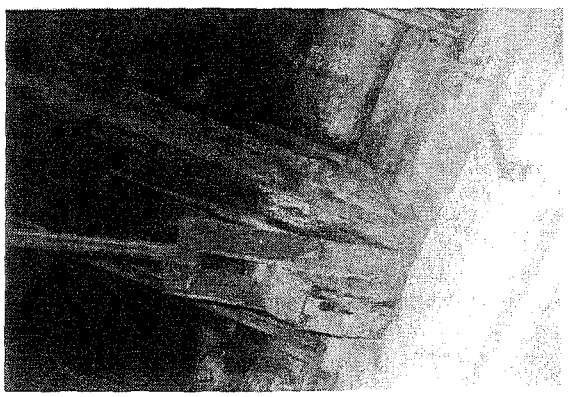

F.28 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümdeki "Yenileştirme" mekânın çatısından detay (2001)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

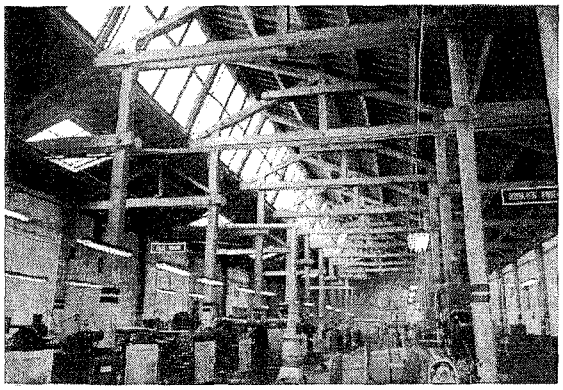

F.29 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümündeki "Çarkhane"nin ahşap çatı strüktürü ve 24x24 cm kesitli ahşap taşıyıcılar (2004)

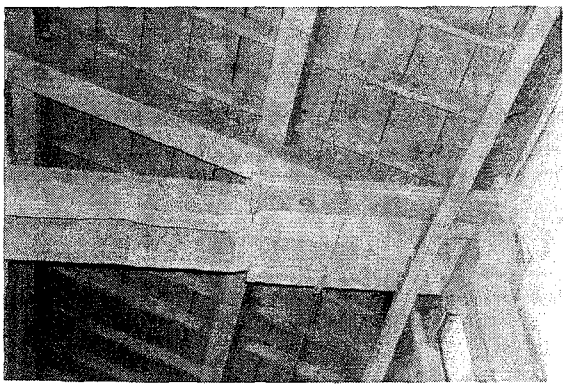

F.30 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümündeki "Çarkhane"nin çatı strüktüründen detay (2001)

F.31 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümdeki "Motor Düzen Kısmı"nda 21 cm çapındaki metal kolonlar (2001)

F.32 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümdeki "Çarkhane"sinde 1999 yılındaki deprem sonrası oluşan çatlak (2001)

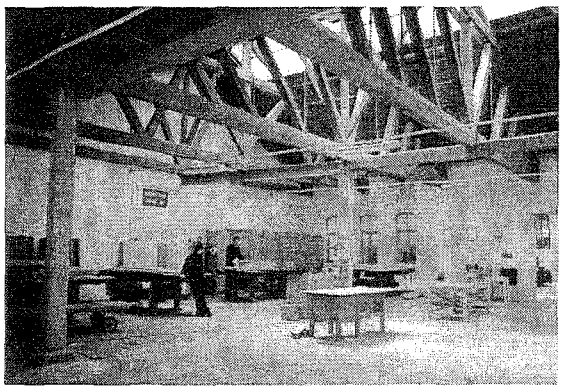

F.33 Fabrikanın 4. yapı grubunun birinci bölümdeki "Marangozhane"nin ahşap çatı strüktürü ve 24x24 cm kesitli ahşap taşıyıcılar

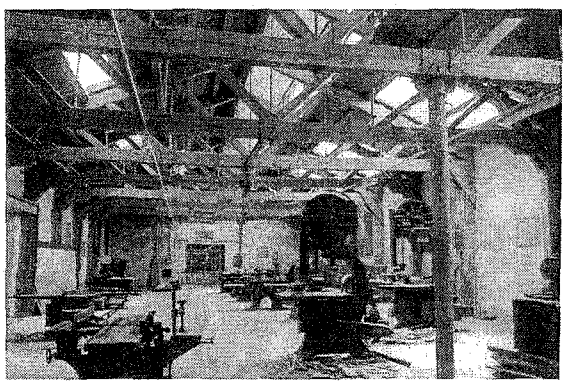

F.34 "Marangozhane"nin ahşap çatı strüktürü ve 21 cm çapındaki metal ve 26x27 cm kesitli ahşap taşıyıcılar (2001)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

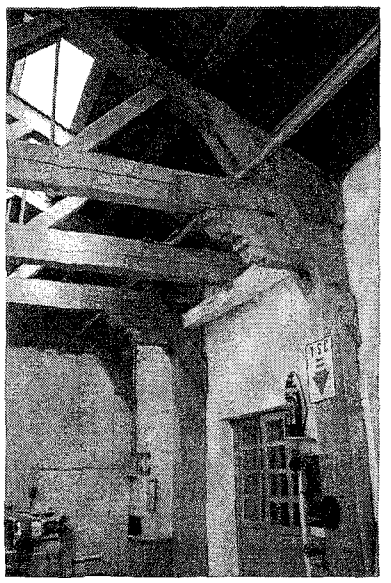

F.35 Fabrikanın 4. yapı grubunda "Marangozhane"deki 20x35 cm kesitli ahşap taşıyıcılar (2001)

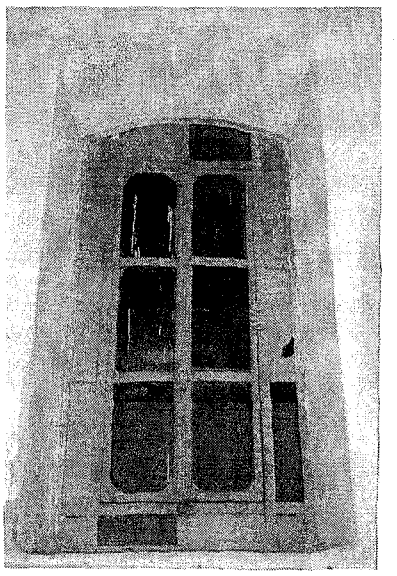

F.36 "Marangozhane"deki metal pencere doğramaları (2001)

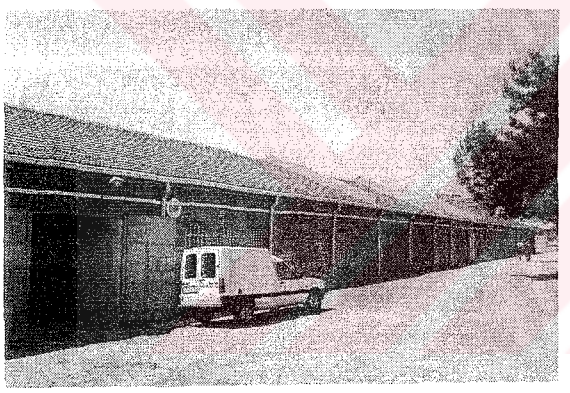

F.37 Fabrikanın 4. yapı grubunun ikinci bölümünün kuzey cephesi (2001)

F.38 Fabrikanın 4. yapı grubunun ikinci bölümünün ahşap çatı strüktürü (2004)

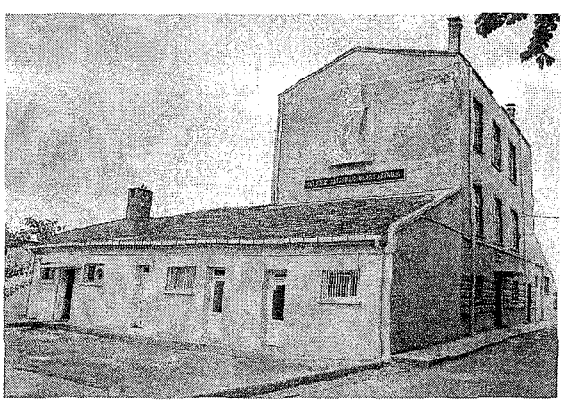

F.39 Fabrikanın 5. yapısı olan hamamın, 3 katlı sonradan yapılan soyunmalık bölümü ve muhdes ekleri (2004)

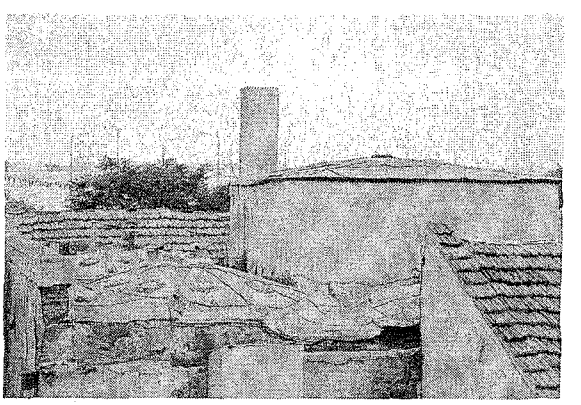

F.40 Hamamın kurşun kaplı üst örtüsü (2004)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

F.41 Hamamın soyunmalık bölümündeki dökme mozaik şadırvan (2004)

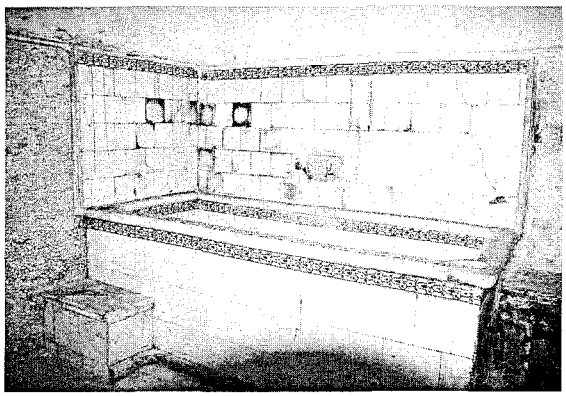

F.42 Hamamın ılıklığına sonradan yeleştirilen küvet ve ithal fayanslar (2004)

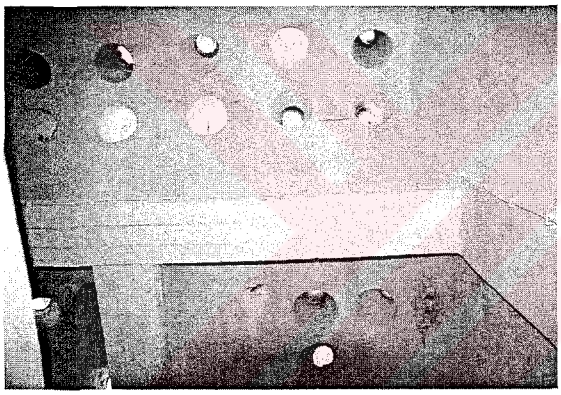

F.43 Hamamın ılıklığındaki tuvaletlerin tonoz örtüsü ve putrelli kirişler (2004)

F.44 Hamamın sıcaklığından bir görünüş (2004)

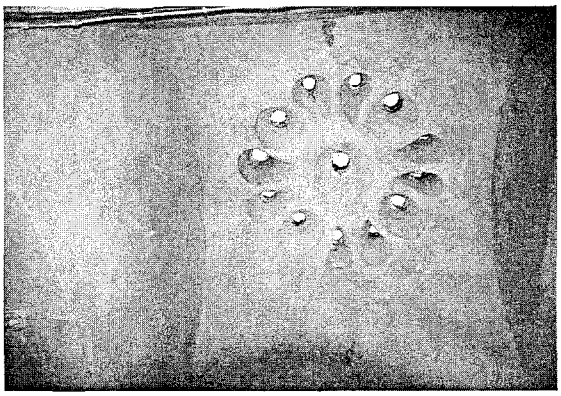

F.45 Hamamın sıcaklığının üstünü örten kubbe (2004)

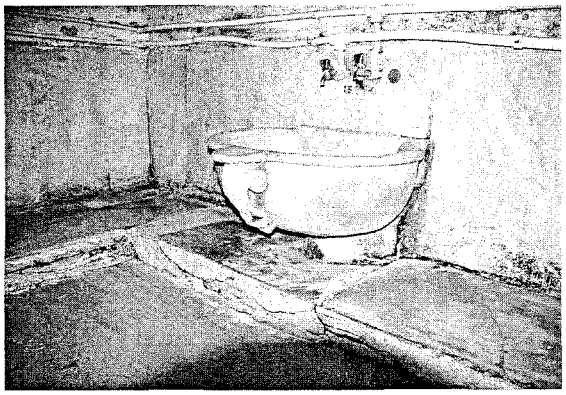

F.46 Hamamın sıcaklığında halvetteki bir mermer kurna (2004)

EK 78 ZEYTİNBURNU FABRİKASI

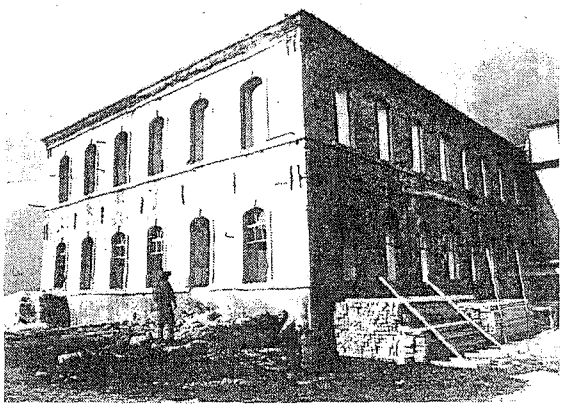

F.47 Fabrikanın 6. yapısının (demir dökümhanesi) 1983 yılında yandıktan sonraki görünümü (Tuğlacı, 1993: 301)

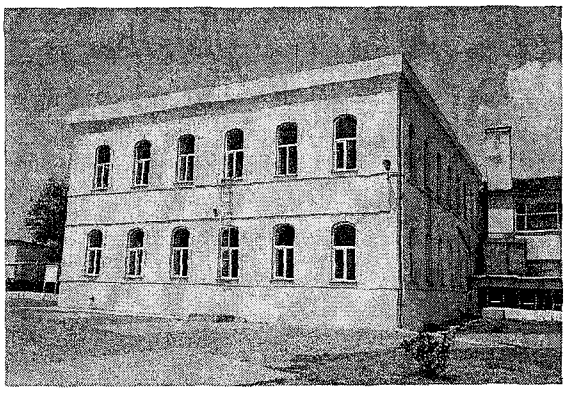

F.48 Fabrikanın 6. yapısının doğu cephesi (2004)

F.49 Fabrikanın 7. yapısının batı cephesi (Tuğlacı, 1993: 299)

F.50 Fabrikanın 7. yapısının batı cephesi (2001)

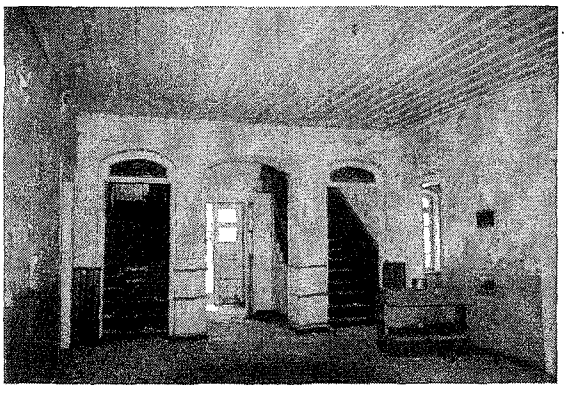

F.51 Fabrikanın 7. yapısının giriş holü ve ahşap kat döşemeleri (2001)

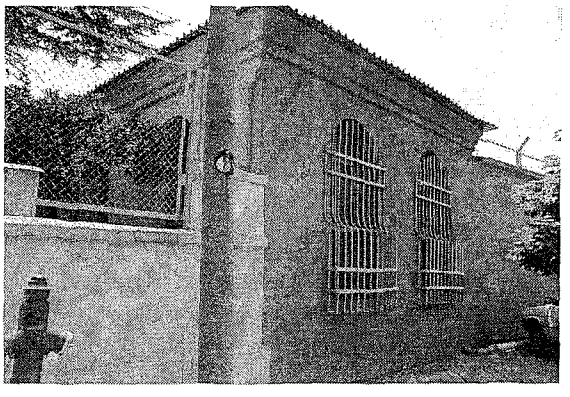

F.52 Fabrikanın 8. yapısının batı cephesi (2004)

EK 79 İPLİKHANE-İ AMİRE

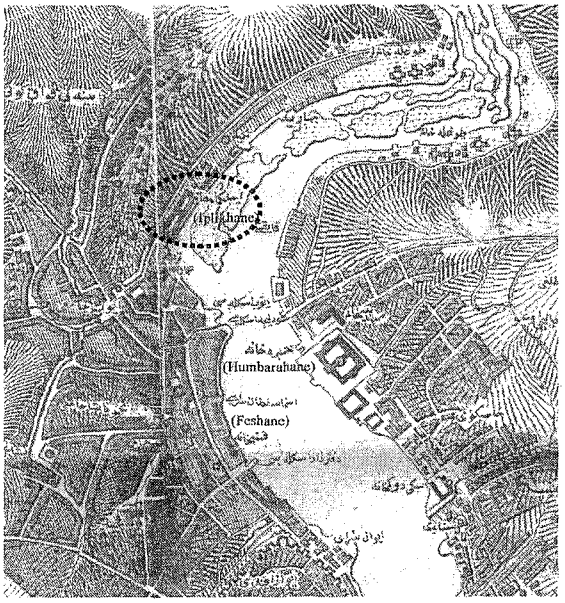

H.1 1268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda fabrika (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

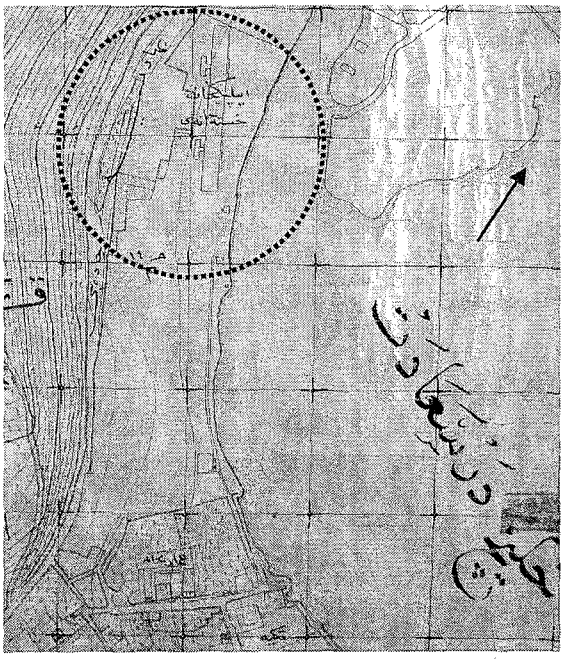

H.2 20. yüzyıl başına ait İ.H.Ş. Haritası'nda fabrika (İ.B.K.H.A./H.no: 5358)

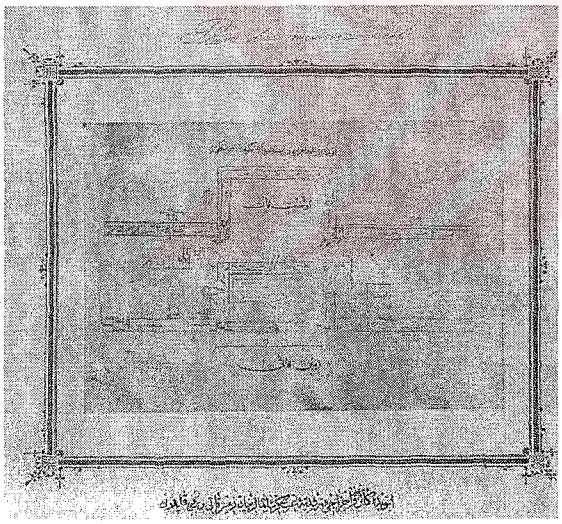

F.11880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan fabrikanın kat planları (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81077)

F.2 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta fabrikanın Haliç cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81080)

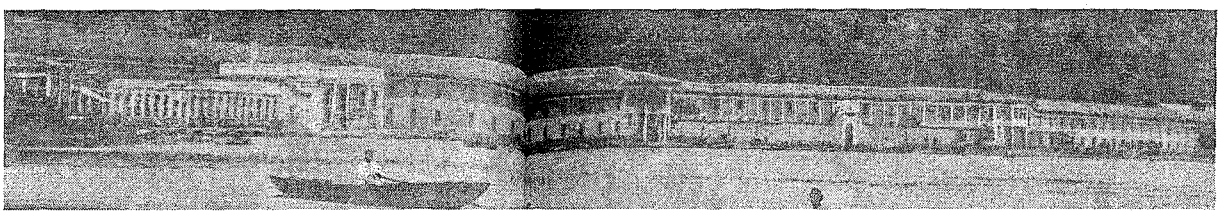

F.3 19. yüzyıla ait Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta fabrikanın doğu cephesi ve yanındaki Bostan İskelesi Karakolu (Eldem, 1979a: 210-211)

EK 79 İPLİKHANE-İ AMİRE

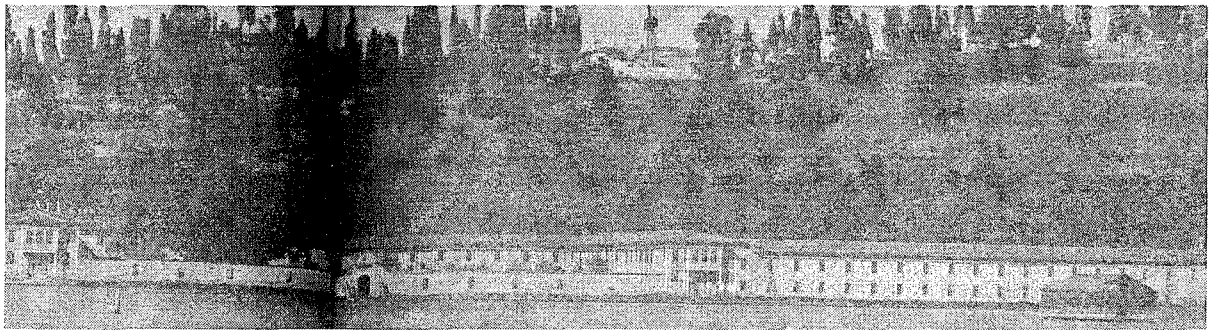

F.4 19. yüzyıla ait Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta fabrikanın doğu cephesi ve arkasındaki Eyüp Mezarlığı (Eldem, 1979a: 212-213)

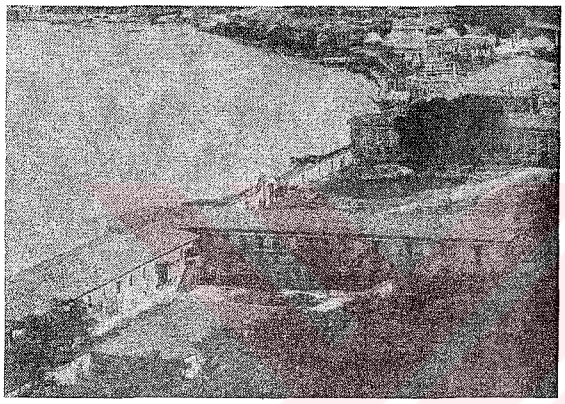

F.5 19. yüzyıla ait Kargopulo tarafından çekilen bir fotoğrafta fabrikanın batı yönünden görünüşü (Eldem, 1979a: 206)

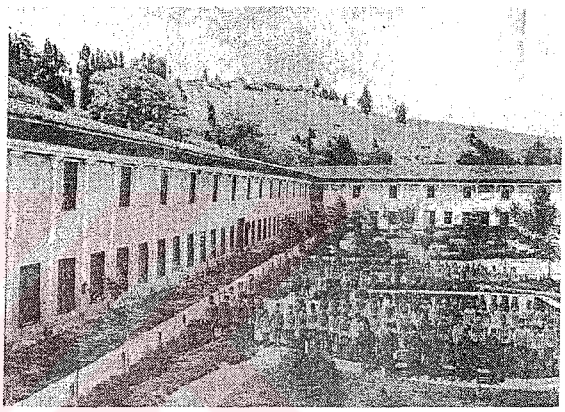

F.6 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta fabrikanın avlusundan bir görünüş (Dölen, 1988 : 236)

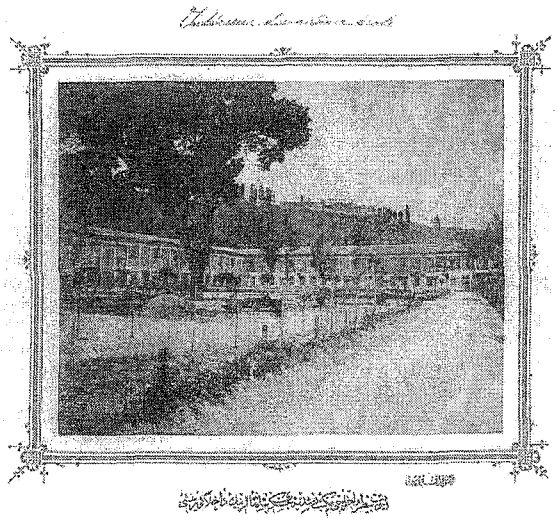

F.7 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta fabrikanın avlusu (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81078)

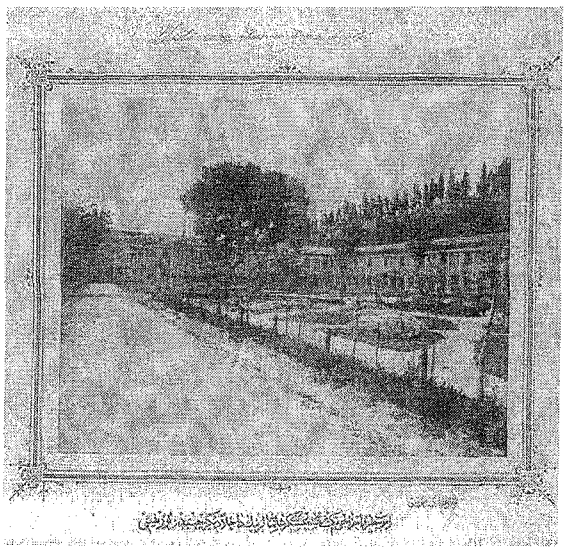

F.8 1890-1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta fabrikanın avlusu (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81079)

Çizelge 1- BEYKOZ DERİ ve KUNDURA FABRİKASI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
26.07.1846	01/Ş/1262	47	10	A.}MKT.	Asakir-i Hassa Ordusu Meclisi'nin idaresinde bulunan Beykoz Debbağhanesi ihtiyacı için mübayaa olunacak inek, öküz, koyun ve keçinin derilerinin tahsis edilen salhanelerde tuzlanması hususunun ilgililere bildirilmesine dâir Mehmed Reşid'in tezkiresi.
1854-1855	1271	63	9	A.}AMD.	İmalat masraflarındaki artışlara binaen Beykoz Debbağhanesi'nden Dikimhane, Saraçhane vesair mahallere verilen deri fiyatlarına zam yapılması.
30.07.1857	08/Z/1273	231	1	A.}MKT.NZD.	Asakir-i Hassa mülazımlarından Mehmed Emin Ağa'nın Hayyaliye Alayı'na (Dikimevi) veya Beykoz'da bulunan Debbağhane'ye nakledilmesi.
29.10.1860	13/R/1277	173	92	A.}MKT.DV.	Beykoz Fabrikası'nda imal edilerek Asakir-i Mısriye'ye gönderilen ihramlardan gümrük alınmaması.
03.11.1864	03/C/1281	316	76	A.}MKT.MHM.	Beykoz Debbağhanesi ve Klorahanesi mamulatı bulunan eşya bahasından elde edilen tasarruf miktarı ile yeni fiyatının kalem kaydı ile mezkur Debbağhane Müdürü Miralay Mehmed Bey'in taltifi hususundaki evrakın gönderildiği.
30.04.1893	13/L/1310	90	8	Y.PRK.ASK.	Selimiye Kışlası Misafirhanesi'nde Yemen mürettebatı olarak mevcut bulunan efradın Beykoz Debbağhanesi'ne gönderildiği.
29.09.1901	15/C/1319	65	52	Y.PRK.BŞK.	Bez ve fes fabrikası ile Unkapanı Değirmeni'nin tatili. Beykoz'daki debbağhane ve klorhane amelelerinin ücretlerinin ödenmemesi yüzünden çeşitli aksaklıkların ortaya çıktığı.
10.12.1904	03/L/1322	72	134	Y.PRK.UM.	Beykoz Teçhizat-ı Askeriye tertibinde mevcut bir mikdar meblağın, ait olduğu nezaret sandığına gönderileceği.
22.08.1910	17/Ş/1328	124	15	DH.MUİ.	İzmit'teki Aba Fabrikası'na Padişah tarafından tahsis edilen meblağın Beykoz Askeri Kundura İmalathanesi'ne aktarılması.
30.05.1917	09/Ş/1335	208	122	MV.	Levazımat-ı Umumiye Dairesi Beykoz Fabrikası'yla Unkapanı Değirmeni için sipariş edilen dinemo ve kabloya karşılık Avusturya Ganej Elektrik Fabrikası'na bakır ve kurşun ihracı.
Çizelge 2- İPLİKHANE-İ AMİRE ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
	tarihsiz	-1/-1	9108	EV.d.	Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından inşa olunan iplikhane ve çarhların masarıfatı.
1827-1828	1243	593	29067	HAT	Fes Nazırı'nın takriri mucebince Fes imali için Beykoz'da yapılması lazım gelen su dingi ile İplikhane'deki çarhların ikmali hususlarının mimar ağa marifetiyle keşfettirilmesi hakkında.
1832-1833	1248	580	28498	HAT	İplikhane'de mevcut eski ve yeni harçlarla alât ve edevatı sairenin tersane mahzenlerinde veya Cebehane-i Amire'nin bir tarafına vazil'e hıfzettirilmesi hakkında Harir Nazırı Ömer Lütfi Efendi'den sadarete.
1832-1833	1248	594	29135	HAT	İplikhane imal edilecek ipliğin Tersane-i Amire'ye ve asker elbiselerine yaramayacağı tebeyyün etmiş olduğundan yapılması tasmim olunan yeni çarhların imal ve adem-i imali hakkında istizanı havi Harir nazırı Ömer Lûtfi Efendi'den sadarete.
1837-1838	1253	553	27320	HAT	Eyüb'de kâin İplikhane arsasına ilâve olunan hamam arsasının dörtbin kuruşunun Tersane Hazinesi'nden itası ve teferruatı hakkında istizanı hâvi.

Çizelge 2- İPLİKHANE-İ AMİRE ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
05.05.1850	22/C/1266	6	73	A.}MKT.NZD.	Saray-ı Cedid'deki teberdaran koğuşları ile Has ahır ve Kuleli Kışlası ahırının ve İplikhane'deki koğuşların tamirine dair tezkire ve Ticaret Nazırı İsmail'in derkenarı.
08.11.1854	17/S/1271	68	91	A.}MKT.MVL.	İplikhane'ye gönderilen suçluların süresini doldurduktan sonra geciktirilmeden salıverilmeleri.
18.08.1873	23/C/1290	461	91	A.}MKT.MHM.	Riştehane (iplikhane) binasının Bahriye Nezareti'ne satılması hakkında yazılan muhabereli tezkire.
10.12.1879	26/Z/1296	1328	57	DH.MKT.	Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'dan Dersaadet'e gelen muhacirlerin iskanları için münasib bir yer bulununcaya kadar, geçici olarak İplikhane ve Humbarahane'de iskan edilmeleri.
27.12.1880	25/M/1298	819	66097	DH.İD.	İplikhane Hastahanesi Tabibi Namık Efendi'nin binbaşılığına dair.
09.12.1884	20/S/1302	24	57	Y.PRK.ASK.	Maltepe, İplikhane Gümüşsuyu, Çamlıca, Kuleli ve diğer hastanelerde bulunan hasta sayısı ile yerlerine gönderilecek malüller.
11.08.1885	29/L/1302	957	75654	DH.İD.	İplikhane Hastahanesi Müdüriyeti'nde müstahdem Bekir Sıtkı Efendi'nin rütbesinin binbaşılığa terfii.
26.02.1919	25/Ca/1337	37	32	DH.MB.HPS.M.	Dersaadet'de İplikhane Hastahanesi'ne sevk edilen tutukluların muhafazalarının Jandarma Alayı tarafından deruhde edileceği.
Çizelge 3- FESHANE FABRİKASI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
1836-37	1252	32085		HAT	Redif mansure askerleri için Feshane'de yapılan 10 bin fesin bedeli olan 350 bin kuruşun mansure hazinesinden ödenmesine dair irade tezkeresi*.
19.05.1840	16/Ra/1256	5	207	İ.HR.	Feshane için Avrupa'dan getirtilen çarkların konulacağı yerin inşası.
26.02.1841	04/M/1257	34	1627	DH.İD.	Yapılmakta olan Feshane-i Amire binasının inşa masrafı.
16.05.1842	05/R/1258	59	2927	DH.İD.	Feshane-i Amire'nin, yine Darbhane-i Amire tarafından idaresi.
03.12.1848	06/M/1265	8	32	A.}MKT.MHM.	Feshane fabrikatörü Ohannes'e berat-ı ali verildiği.
05.11.1850	29/Z/1266	17	58	A.}MKT.NZD.	Feshane-i Amire Fabrikatörü Hoce Ovannes'e, üstün gayretlerinden dolayı nişan verildiğinin Takvim-i Vekayi'de neşrine dair müzekkere. a.g.y. tt.
08.10.1853	05/M/1270	94	113	A.}MKT.NZD.	İspanya yapağının Feshane-i Amire vesair imalat mahallerinde kullanılması hususunda görüş bildirilmesi.
16.07.1854	20/L/1270	115	30	A.}MKT.NZD.	Tersane-i Amire'deki askerler için gerekli fanilanın Feshane-i Amire tarafından irsali.
16.11.1854	25/S/1271	120	95	A.}MKT.NZD.	Feshane-i Amire'de cerrahi alet imaline ayrılacak boş yer olmadığı.
31.01.1855	12/Ca/1271	65	2	A.}MKT.MHM.	Feshane-i Amire'nin islahatı hakkındaki müzekkere ile pusulanın irsali hakkında.
25.09.1856	24/M/1273	355	23399	İ.DH.	Asakir-i Nizamiye için Feshane-i Amire mamulatından fesler verildiği.
29.09.1857	10/S/1274	237	100	A.}MKT.NZD.	Ağnam-ı şahanenin iyi idaresi için Feshane'den kiralanmış olan meralara asıl sahipleri olduklarını iddia eden şahısların müdahalelerinin men'i.
04.12.1860	20/Ca/1277	201	61	A.}MKT.MHM.	Feshane-i Amire'de askeri çukası imaline muhassas yapağının itasına müteahhid olan Şükrü Efendi ve Varnalı David bazargan arasında tekevvün eden münazaanın Ticarethane de rüyet olunması.
23.12.1860	09/C/1277	444	18	A.}MKT.UM.	Feshane-i Âmire'de askeri çukası imaline ait Zifay yapağısının mübayii Şükrü Efendi ile aralarındaki davadan dolayı Varnalı David Bazerganın Dersaadet'e ihzarı.

* Tuğacı, 1993: 700.

Çizelge 3- FESHANE FABRİKASI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
10.05.1861	29/L/1277	472	31606	İ.DH.	Asakir-i Zabtiyeye Feshane'den alınan fes bahası.
19.05.1861	08/Za/1277	219	48	A.}MKT.MHM.	Asakir-i Zabtiye için Feshane-i Amire'den alınan feslerin bahasının tediyesi.
02.04.1863	13/L/1279	259	15	A.}MKT.MHM.	Asakir-i Nizamiye için Feshane'de imal olunan fes ve çukaya ait kirli yapağının Edirne'den satın alınması.
14.07.1863	27/M/1280	269	62	A.}MKT.MHM.	Hazine-i Hassa'ya bağlı Feshane-i Amire ve Zeytinburnu'ndaki fabrikanın eşyaları tesbit edilerek, ödenecek kira bedeli karşılığında Harbiye'ye devir ve teslim edilmesi.
29.05.1864	23/Z/1280	301	73	A.}MKT.MHM.	Feshane-i Amire ve Zeytinburnu fabrikalarında askeriye için imal ettirilen eşyanın bedelinin ne şekilde ödeneceği ile üretimin zamanında yapılabilmesi için yıllık ihtiyacın cins ve miktarının önceden belirlenmesi gerektiği.
24.07.1864	20/S/1281	307	1	A.}MKT.MHM.	Feshane ile Zeytinburnu fabrikalarında askerler için imal edilecek mallar hakkında.
28.11.1882	17/M/1300	15	37	Y.PRK.ASK.	Feshane-i Amire yanındaki saray arsasına inşa olunacak Çuka Fabrikası'nın keşf-i evvel defteri.
08.02.1884	11/R/1301	3	47	Y.PRK.MYD.	Feshane Fabrikası'nda yapılması gereken ıslahat, feshane raporu ve feshane varidat ve masarifi hakkında padişaha sunulan detaylı rapor.
05.02.1885	19/R/1302	25	32	Y.PRK.ASK.	Eyüp'deki Feshane Fabrikası'nın askeri ihtiyaçları karşılayacak nisbette istihsal yapabilmesi için tevsii hakkında ilk keşif defteri.
13.08.1885	02/Za/1302	8	50	Y..PRK.TKM.	Feshanede imal edilen kumaş ve feslerin gereken seviyeye ulaşabilmesi için alınması gereken tedbirler.
07.07.1886	05/L/1303	1353	82	DH.MKT.	Feshane'den Fatih Camii kapısına kadar harap olan yol kaldırımlarının tamiri.
29.07.1887	08/Za/1304	27	37	Y.MTV.	Feshane-i Amire'ce iyi cins fes imal olunmaması sebebi hakkında yapılan tahkikatın arzı.
30.05.1888	19/N/1305	33	50	Y.MTV.	Çalışmaya başlayan Feshane Fabrikası için bir miktar para gönderildiği.
18.04.1891	09/N/1308	71	30	Y.PRK.ASK.	Feshane ve İzmit fabrikalarındaki haftalık imalatın takdimi.
15.07.1891	08/Z/1308	73	109	Y.PRK.ASK.	Feshane-i Amire'de hazırlanan yirmi bin fesin şimendiferle merkez orduya gönderildiği.
21.06.1893	07/Z/1310	91	93	Y.PRK.ASK.	Feshane-i Amire yanında inşa edilen Fabrika-i Hümayunu için lazım olan alet ve edevatın gönderileceği.
16.07.1893	02/M/1311	93	40	Y.PRK.ASK.	Feshane-i Amire bitişiğinde yeniden inşa olunan Fabrika-yı Hümayun için gereken alat ve edevatın İngiltere'den getirtilerek yerleştirilmesi.
10.09.1893	29/S/1311	94	42	Y.PRK.ASK.	Feshane-i Amire ve yanındaki Fabrika-yı Hümayun için Londra'dan ithal edilen makine ile üç kazanın yerlerine nakilleri.
13.07.1894	10/M/1312	99	80	Y.MTV.	Dersaadet ve taşradaki polis komiser ve efradının elbiselerinin Feshane çuhasından yaptırılması.
24.05.1905	19/Ra/1323	229	55	Y.PRK.ASK.	Eyüp Sultan'da, Feshane arkasında zuhureden yangında meydana gelen hasar.
05.01.1910	23/Z/1327	20	43	DH.EUM.THR.	Eyüb'de Feshane Karakolu binası boşaldığından yangınları kısa zamanda önlemek için buraya bir itfaiye bölüğünün yerleştirilmesi talebi.
27.01.1911	25/M/1329	58	56	DH.EUM.THR.	Eyüp'de tahliye edilen Feshane Karakolhane binasına bir miktar itfaiye efradı yerleştirilmesi.
	tarihsiz	40	9	Y.PRK.HH.	Feshane fabrikasının planının dış kabı.

Çizelge 3- FESHANE FABRİKASI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
	tarihsiz	40	39	Y.PRK.HH.	Feshane dokuma tezgahlarında imal olunan eşyanın miktarı ve tutarı.
Çizelge 4- ZEYTİNBURNU FABRİKASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
23.07.1845	18/B/1261		4570/A	C.AT.	Zeytinburnu demir fabrikasının imalata geçebilmesini sağlamak için öncelikle kagir izabe fırını döküm yerinin birkaç ay içinde bitirilmesi ve bu arada Ada-i Kebir madeni işletilerek oradan getirilecek cevherin izabe fırınında eritildikten sonra dökümhane ve demirhanede imalata girişilmesi ve ayrıca fabrika tamamlanıp kapasitesi arttığında, Ereğili'den taşkömürü getirilmesine dair sadrazamın Maliye Nezareti'ne buyuruldusu*.
29.05.1849	06/B/1265	13	53	A.}MKT.MHM.	Zeytinburnu'nda inşa olan demir fabrikası için istimlak olunan arazilerin parasının az olduğunun tarla mutasarrıfı tarafından beyan olunduğu.
16.10.1862	22/R/1279	243	96	A.}MKT.MHM.	Silivrikapı'daki Çörekçi Çeşmesi'ne gelen suyun zayi olmasından dolayı yeni kanal açılarak Zeytinburnu Fabrikası'na bağlanması.
18.05.1863	30/Za/1279	263	92	A.}MKT.MHM.	Müteveffa Abdülkadir Bey'in veresesine ait olup, Zeytinburnu'ndaki Kapsülhane Fabrikası'na bitişik olan arazinin bedeli karşılığı fabrikaya dahil edildiği.
09.03.1873	10/M/1290	449	61	A.}MKT.MHM.	Üretimin Zeytinburnu ve Tersane-i Amire fabrikalarına kaydırılarak, Yalıköşkü Fabrikası ve civar arazisinin Rumeli Demiryolu Kumpanyası'na terki.
06.03.1881	05/R/1298	1	87	Y.PRK.MYD.	Zeytinburnu'nda inşa olunan fişek fabrikasının açılışı. Tophane-i Amire'nin Amerikan kumpanyalarından mübayaa ettiği fişeklerin hesabı.
05.04.1881	05/Ca/1298		66577	İ.D.	Zeytinburnu Fabrikası'nda yeni yapılan fişenkhaneden başka fabrika binasının etraf ve pencere çerçeveleri 173.325 kuruş masrafla onarımı doksan yedi senesi bütçesine dahil olunmak suretiyle ödenmesine dair irade**.
12.06.1881	14/B/1298		66781	İ.D.	Zeytinburnu Fabrikası'nda onarıma muhtaç bölümlerin onarılması 161.238 kuruş sarfiyle olabileceği Ebniye Komisyonu'nca bildirilmiş ve sözkonusu onarımın Tophane'nin bina inşaat ve onarımı faslından karşılanmasına dair irade**.
22.02.1885	07/Ca/1302		74645	İ.D.	Zeytinburnu Fabrikası'nın yeniden onarılmasına dair irade**.
30.12.1892	10/C/1310	28	105	Y.PRK.BŞK.	Zeytinburnu Fabrikası için Avrupa'ya sipariş verilen buhar kazanıyla teferruatının İstanbul'a geldiğinden, bunların gemiden boşaltılması için münasib bir yere duba yerleştirilmesi.
20.08.1893	08/S/1311	81	63	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nı muhafazaya memur askerlerin barınması için inşaatına başlanan koğuşun ikmal ettirildiği.
21.02.1899	10/L/1316	147	62	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu'nda inşa edilen mavzer fişek fabrikasının parasızlıktan tamamlanamadığı.
28.09.1899	22/Ca/1317	60	56	Y.PRK.BŞK.	Almanya'dan alınıp mavzer fişeği imalinde kullanılacak olan makine ve tezgahları koymak için Zeytinburnu Fabrikası'nda bina inşası.
15.10.1900	20/C/1318	164	56	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu'nda Fişek Fabrikası'nın inşası için gerekli paranın hazineden gönderilmesi isteği.

* Tuğlacı, 1993: 708; **Tuğlacı, 1981: 346.

Çizelge 4- ZEYTİNBURNU FABRİKASI'NIN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
1900-1901	1318	109	80	Y.A.RES.	Zeytinburnu Fabrikası'nın tamirine dair.
14.11.1904	06/N/1322	268	26	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nın ittisalinde bulunan arsanın fabrika adına istimlaki.
24.05.1906	30/Ra/1324	8	51	Y.PRK.TNF.	Zeytinburnu Fabrikası'nın tamiratı için gerekli levazımatın ihaleye komulduğu, talip olanların Hamidiye Hicaz Demiryolu Komisyonu'na müracaat etmeleri.
16.10.1906	27/Ş/1324	241	105	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fişek Fabrikası'nın ıslahı ve genişletilmesi.
20.12.1906	04/Za/1324	508	20	Y.A.HUS.	Zeytinburnu Fabrikası'nın genişletme çalışmaları.
17.03.1910	05/Ra/1328	138	19	MV.	Veliefendi ile Zeytinburnu Fabrikası arasındaki Valide Çiftliği arazisinde bir hapishane-i umumi inşası.
Çizelge 5- ZEYTİNBURNU FABRİKASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
20.02.1853	11/Ca/1269	72	98	A.}MKT.NZD.	Tophane-i Amire, Harbiye, Tüfekhane, Baruthane ve Zeytinburnu Fabrikası'nda çalışan memurların fazla olan maaşlarının emsallerinin seviyesine indirilmesi.
06.05.1889	02/M/1284	381	18	A.}MKT.MHM.	Yafa ve Kudüs hapishaneleri için Zeytinburnu Fabrikası'nda imal olunan parator takımının bedelinin Hazine'ce ödenmesi.
23.07.1886	21/L/1303	33	63	Y.PRK.ASK.	Ramazan'da iftar vaktinin ilanı için Zeytinburnu Fabrikası'na verilen top ve eşyanın Tophane'ye iade edildiği.
15.12.1887	29/Ra/1305	29	50	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası anbarında bulunan muhtelif çaplı eski dane, şarapnel ve peşrevlerin cins ve mikdarını havi defter ve bunların imalatta kullanılmak üzere feshi hakkında istizan. (Belge tarihi: 1305.Ra.30)
03.02.1889	02/C/1306	14	88	Y.PRK.AZJ.	Mavzer tüfekleri için Zeytinburnu Fabrikası'nda imal edilen kasaturalarla ilgili oluşturulan komisyon ve kasaturaların maliyet miktarı.
06.06.1889	07/L/1306	39	6	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nda Yıldız Sarayı için imal edilen eşya listesinin takdimi.
26.11.1889	03/R/1307	41	44	Y.MTV.	Tophane ile Zeytinburnu Fabrikası'nda Yıldız Sarayı için imal edilen eşyanın fiyatını gösteren cetvelin takdimi.
11.11.1891	09/R/1309	77	58	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası'nda imal olunan üç kalem eslihanın Maçka Silahhane-i Amiresi'ne vaz' olunduğu.
10.07.1892	15/Z/1309	64	41	Y.MTV.	Tophane ve Zeytinburnu silah fabrikalarının ıslahı için Karlsroche Fişek Fabrikası tarafından Berlin Sefareti'ne verilen takrir suretinin Seraskerlik'çe takdimi.
29.06.1893	15/Z/1310	92	3	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası için gelen kazanların nakline dair.
24.09.1892	03/Ra/1310	85	51	Y.PRK.ASK.	Fabrika-i Hümayun'un kömür ve demir madenleri masrafı inşaat malzemeleri masrafları ve maaş alamayan Zeytinburnu Fabrikası zabitlerinin birikmiş maaşları hakkında toplu müracaatları yönetmeliğe aykırı olduğu için cezalandırılmaları.
02.11.1892	12/R/1310	86	60	Y.PRK.ASK.	2- Fişenk imalatında kullanılmak üzere Baruthane'den Zeytinburnu Fabrikası'na barut gönderildiği.

Çizelge 5- ZEYTİNBURNU FABRİKASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
09.01.1893	20/C/1310	73	144	Y.MTV.	Erkan-ı Harbiye Mirlivası İzzet Paşa marifetiyle imal olunacak barut için Baruthane-i Amire'de hususi bir yer tahsisi ile gerekli olan alat ve edevatın Zeytinburnu Fabrikası'nda imali.
06.02.1893	19/B/1310	88	32	Y.PRK.ASK.	1- Zeytinburnu Fabrikası'nda imal edilen cephanenin muayenesi.
10.05.1893	23/L/1310	90	33	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası hastahane koğuşunda kazaen ateş zuhur ettiği ve sirayet etmeden söndürüldüğü.
30.05.1893	14/Za/1310	90	125	Y.PRK.ASK.	Humbarahane Kışlası Talimhanesi'nde mevcut eski güllelerin Zeytinburnu Fabrikası'na gönderileceği.
31.05.1893	15/Za/1310	91	4	Y.PRK.ASK.	Kırkağaç Fişenghanesi'nde bulunan bir miktar kurşunun Zeytinburnu Fabrikası'na gönderildiği.
26.04.1894	19/L/1311	94	14	Y.MTV.	Ramazan ayı münasebetiyle imsakın ilanı için Zeytinburnu Fabrikası'na gönderilen topun anbara teslim olunduğu.
05.12.1894	07/C/1312	101	84	Y.PRK.ASK.	2- Zeytinburnu Fabrikası'nda imal olunan silah ve mühimmatın muayenesi.
13.01.1895	17/B/1312	102	36	Y.PRK.ASK.	1- Zeytinburnu Fabrikası'nda su makinesinin işletilmesi.
02.03.1895	05/N/1312	103	66	Y.PRK.ASK.	1- İngiltere Sefareti tercümanlarından Mösyö Hugormarniç'in, Zeytinburnu Fabrikası'nda müstahdem John Bilir'in malulen emekliye ayrılması talebi.
02.02.1897	29/Ş/1314	33	91	Y.PRK.AZJ.	Zeytinburnu Fabrikası hakkında Kaymakam Mehmed Raşid'in yaptığı inceleme ve raporu.
25.04.1897	23/Za/1314	122	88	Y.PRK.ASK.	Selanik ve Zeytinburnu Fabrikası'na erzak ve silah sevkiyatı.
02.05.1897	30/Za/1314	123	123	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası'nda doldurulan fişek miktarı.
09.04.1899	28/Za/1316	149	51	Y.PRK.ASK.	Seyyar Topçu Alaylarının tamire muhtaç silah ve kılıçlarını tamir için Zeytinburnu Fabrikası'na gönderilmesi.
01.08.1899	24/Ra/1317	153	83	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası önlerinde İzmir Vapuru'ndaki çeşitli top mermilerinden iki bin küsurunun vapurdan mavnalara yüklenip fabrikaya yollandığı, kalanların da yollanacağı.
03.01.1900	02/N/1317	157	51	Y.PRK.ASK.	Boğaz İstihkâmat-ı Hümayun'daki toplarla yapılan atış talimlerinde kullanılıp daha sonra toplattırılan mermilerin Zeytinburnu Fabrikası'na gönderildiği.
18.02.1902	09/Za/1319	179	22	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası'nda üretilen fişenk ve kovanların tecrübe atışlarında kovanların hatalı olduğu ve kabule şayan olmadığının işarı.
14.04.1902	05/M/1320	228	29	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası dahilindeki mavzer fişek fabrikası için yeni makina aksamı sipariş olunduğu.
15.05.1902	07/S/1320	230	27	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nda fişenk imali için Krupp fabrikası ile mukavele yapıldığı.
27.05.1902	19/S/1320	230	105	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nda imal edilen kovan ve kurşunların Poligon'da muayenesi.
30.07.1902	24/R/1320	232	141	Y.MTV.	Zeytinburnu Fişenk Fabrikası mamullerinin tecrübesi.
17.06.1903	21/Ra/1321	196	86	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası sahilinde bulunan kömürün ateş aldığı.
15.10.1903	23/B/1321	252	128	Y.MTV.	Yeni icad olunmuş obüslerin Zeytinburnu Fabrikası'nda imal edilmesi hususu.
09.01.1904	21/L/1321	210	80	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası'nda imal edilen şarapnel ve kovanların tecrübe edilmesi için poligon-ı hümayuna bir miktar gönderilmesi.

Çizelge 5- ZEYTİNBURNU FABRİKASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
08.03.1904	21/Z/1321	12	118	Y.PRK.KOM.	Zeytinburnu Fabrikası'nda yapılan teftiş.
13.09.1904	03/B/1322	221	7	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası'ndan Yıldız Tamirhanesi'ne malzeme gönderildiği.
30.03.1905	23/M/1323	272	136	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrika-yı Hümayunu yanında Yunan tebaasından Maryona veresesinin tasarrufunda olan debbağhane ile kösele fabrikasının satın alınması.
06.11.1905	09/N/1323	280	36	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi ve Harbiye ambarındaki köhne silahların Zeytinburnu Fabrikası'na nakli.
12.01.1906	17/Za/1323	235	60	Y.PRK.ASK.	*Zeytinburnu Fişek Fabrikası'nda çalışmak üzere davet edilen Karlsruhe Fişek Fabrikası ustalarından* Mösyö Müller ile Oberle adındaki ustalara harcırah ödenip muamelelerinin kısa zamanda tamamlanması talebi.
18.05.1905	13/Ra/1323	229	24	Y.PRK.ASK.	Yemen'e gönderilen Selimiye Kışlası Aramsaz Seyyar Topçu Altıncı Bölüğü deposundaki boş kovan ve şarapnellerin Zeytinburnu Fabrikası'na teslim edildiği.
15.04.1906	21/S/1324	238	148	Y.PRK.ASK.	Bahr-i Sefid Boğazı'nın muhtelif mevkilerinden Zeytinburnu Fabrikası'na sevk olunacak olan güllelerin nakline başlanacağı.
15.05.1906	21/Ra/1324	286	111	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nın Mavzer fişeklerinin imali için kapasitesinin arttırılmasıyla, ıslahına teşebbüs olunduğu ve teferruatı.
19.12.1906	03/Za/1324	291	119	Y.MTV.	Zeytinburnu'ndaki kösele fabrikasının Tophane-i Amire'ce mübayaası.
24.03.1907	09/S/1325	296	48	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nda sivri uçlu kurşunlarla küçük çaplı Mavzer fişenklerinden hangisinin imal edileceği.
27.03.1907	12/S/1325	296	84	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nda istihdam olunan Kimyager Lineman'ın kontratının iki sene daha temdidi.
27.03.1907	12/S/1325	296	85	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nda tesis olunan çelik fırında çalıştırılacak ustanın maaşının fabrikatör Erhard'a verilmesi.
09.04.1907	25/S/1325	296	183	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nın günde yüz bin fişenk imaline elverişli hale getirilmesi. Orduların fişenk ihtiyacının karşılanması için Karlsruche Fabrikasıyla anlaşma yapılması.
23.05.1907	10/R/1325	298	40	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'ndaki Mavzer fişeği imalatının arttırılması.
17.06.1907	06/Ca/1325	247	88	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası'na gelen nakliye arabaları parçalarının teslim alındığı.
01.07.1907	20/Ca/1325	300	100	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'nda çalışan çelik ustası Mösyö Şung'un bir müddet için memleketine azimetinin münasib görüldüğü.
20.07.1907	09/C/1325	248	99	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fişenkhane Fabrikası tamir ve kontrol tezgahlarının mukavele gereği Berlin'den getirilerek zamanında yerleştirilmesi.
20.08.1907	11/B/1325	301	69	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası Çelikçi Ustası Mösyö Şonet'in kontratosu.
23.12.1907	17/Za/1325	304	124	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'ndaki Bazik Fırını'nı işletmek üzere Almanya'dan getirilen çelikçi ustası Mösyö Şchung'un kontratosunun uzatılması, maaşının Bank-ı Osmani'den Tophane veznesine verilmesi.
07.01.1908	03/Z/1325	305	26	Y.MTV.	Küçükçaplı Mavzer Fişengi imalinin temini Zeytinburnu'nda tesis olunan Fişenk Fabrikası'nın ıslahı.
21.01.1908	17/Z/1325	253	57	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Hastahanesi tabiblerinin Zeytinburnu Fabrikası'nda yaptıkları teftişlerde hastalık belirtileri tesbit ettikleri.

EK 80 ASKERİ FABRİKALARIN BOA'NDEKİ BELGELERİ

Çizelge 5- ZEYTİNBURNU FABRİKASI'NIN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	H. Tarih	Dosya No	Gömlek No	Fon Kodu	İçerik
08.02.1908	05/M/1326	306	8	Y.MTV.	Zeytinburnu Fişek Fabrikası'nda küçük çaplı Mavzer tüfeklerine mahsus fişeklerin imali.
11.02.1908	08/M/1326	306	32	Y.MTV.	Zeytinburnu Fişenk Fabrikası'nın noksanının giderilmesi.
15.02.1908	12/M/1326	306	76	Y.MTV.	Almanyalı Ustabaşı Karl Schmidtman'ın Zeytinburnu Fabrikası'nda istihdamı.
31.03.1908	28/S/1326	307	220	Y.MTV.	Zeytinburnu Fabrikası'ndaki fırını işletecek olan Almanyalı Çelik Ustası Mösyö Schung'un kontratosu.
20.11.1911	28/Za/1329	158	37	MV.	Zeytinburnu'na nakli kararlaştırılan marangozhane ile mermi fabrikasının münakasa ile ifasına dair.
28.10.1916	29/Z/1334	3	20	DH.EUM.1.Şb	Askerlikle ilişkisi olan Feridpaşazade Mübarek Bey, Ordu İkmal Şubesi'nin tezkiresi üzerine Zeytinburnu Fabrikası Müdürü Vithold Bey'in maiyetine tercüman olarak tayin edildiğinden, takibinden vazgeçildiği. a.g.tt.

EK 81 MAÇKA SİLAHHANESİ

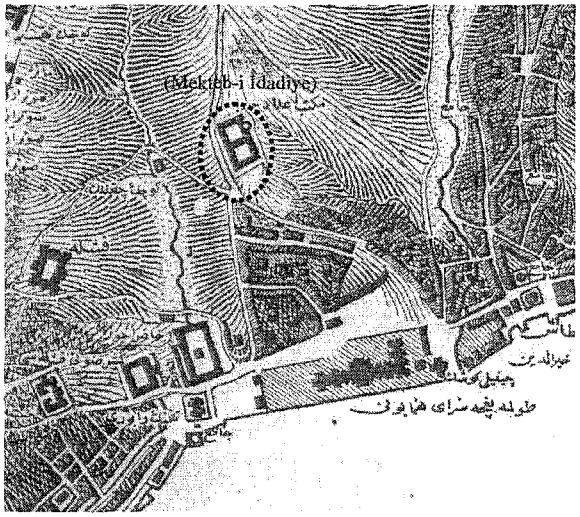

H.11268/1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda okula dönüştürülen Maçka Kışlası (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

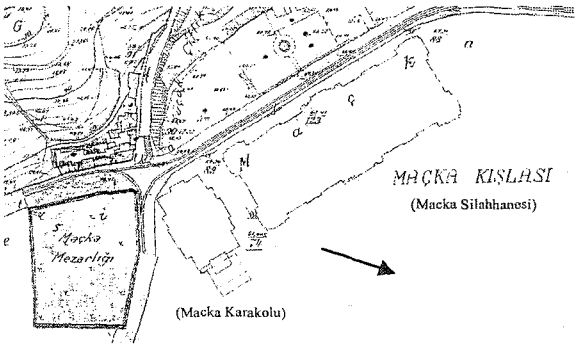

H.2 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda karakol ve silâhhane (İ.B.K.H.A./H.no: 1971)

G.1 Miss Pardoe'nin 1837 tarihli kitabında "*Mekteb-i Harbiyye*" olarak gösterilen Maçka Kışlası (Arslan, 1992: 210)

G.2 Moltke Haritası'nda "*Mekteb-i İ'dâdiyye-i Şâhâne*" adıyla gösterilen Maçka Kışlası (İ.B.K.H.A./H.no: 487)

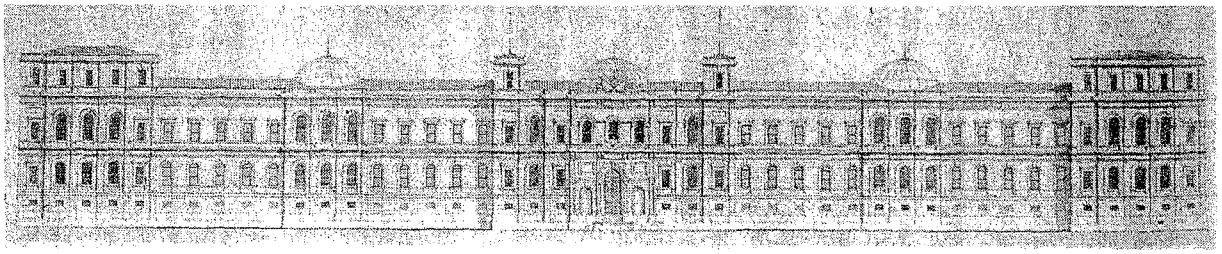

Ç.1 Silâhhanenin güneybatı cephesi (Tuğlacı, 1994: 664)

EK 81 MAÇKA SİLAHHANESİ

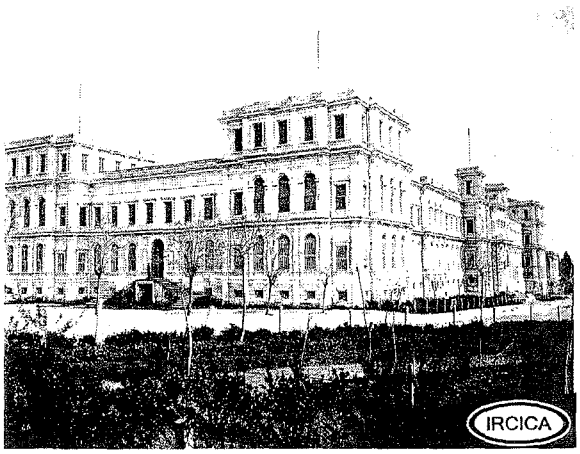

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta silâhhanenin kuzeybatı cephesi
(Yıldız Albümleri/IRCICA Arşivi)

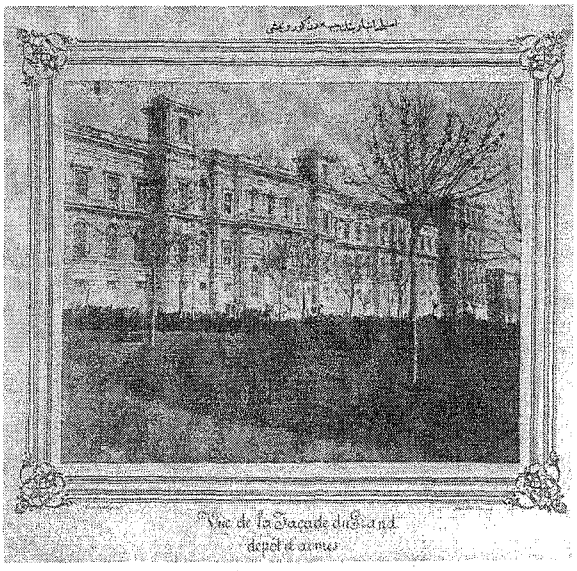

F.2 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta silâhhanenin güneybatı cephesi
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82092)

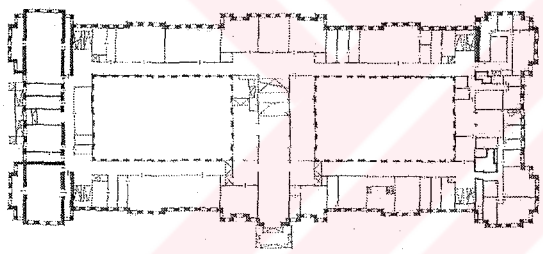

Ç.2 Silâhhanenin giriş kat planı (İ.T.Ü. Yapı İşleri ve Teknik Daire Bşk. Arşivi)

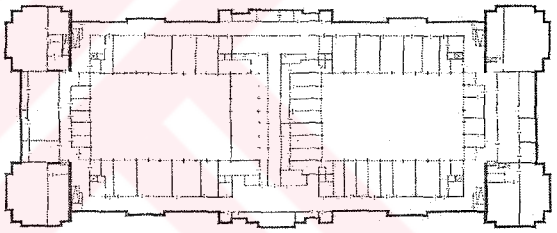

Ç.3 Silâhhanenin çatı katı planı (İ.T.Ü. Yapı İşleri ve Teknik Daire Bşk. Arşivi)

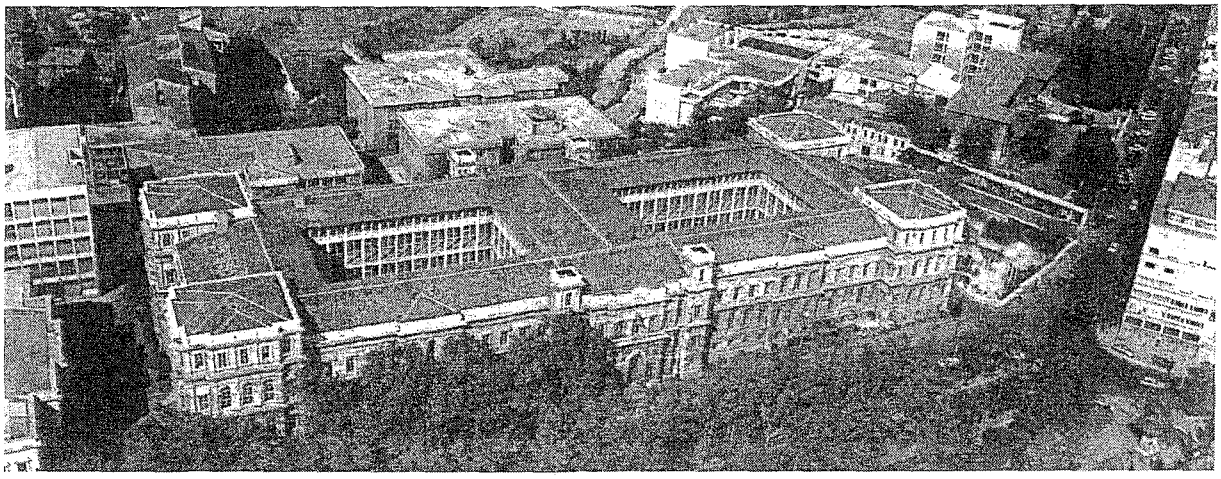

F.3 1980 yılına ait bir fotoğrafta silâhhanenin görünüşü (Tuğlacı, 1993: 665)

EK 81 MAÇKA SİLAHHANESİ

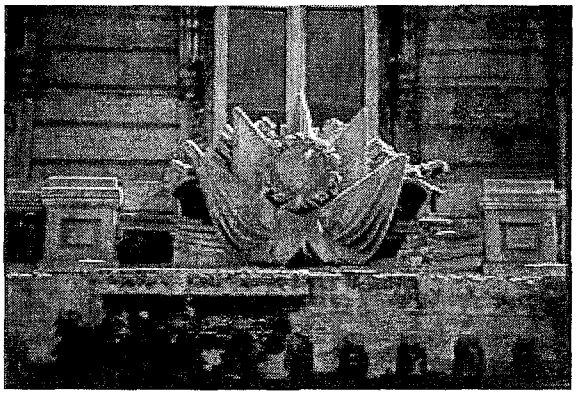

F.4 Silâhhanenin güneybatı cephesinde balkon parapetindeki Osmanlı arması (2001)

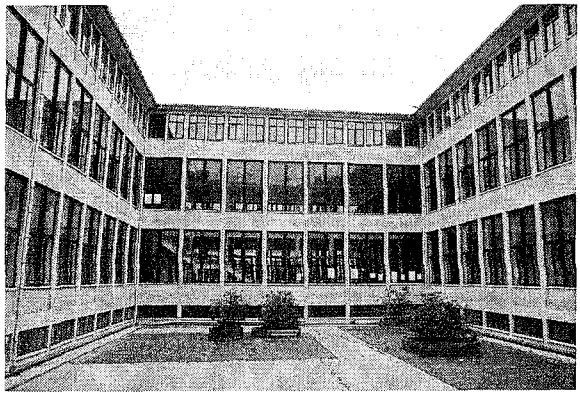

F.5 Silâhhanenin orta avlusuna bakan ve yenilenmiş olan cepheleri (2004)

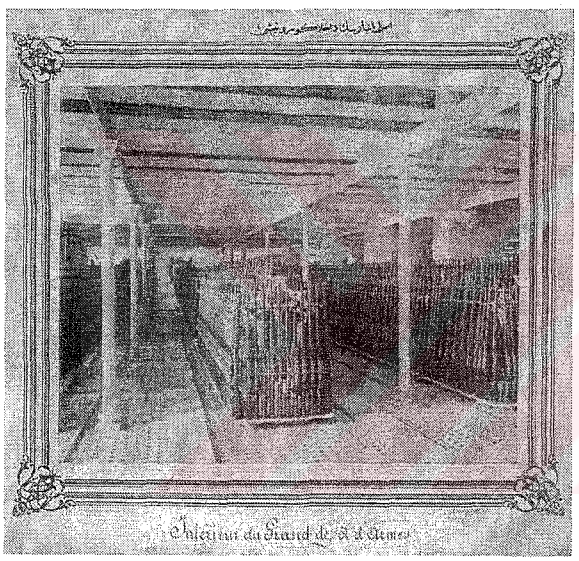

F.6 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta silâhhanenin içindeki metal taşıyıcılar (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82087)

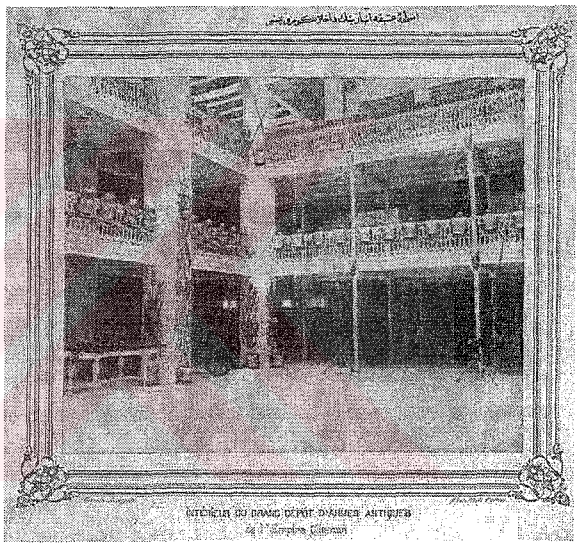

F.7 1880-1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen bir fotoğrafta silâhhanenin içi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82089)

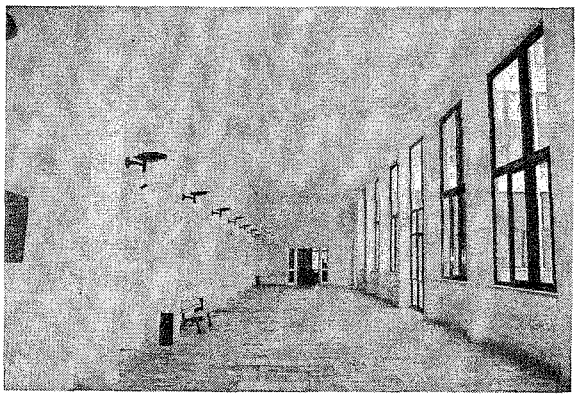

F.8 Silâhhanenin giriş katında, orta avluya bakan koridordan bir görünüş (2004)

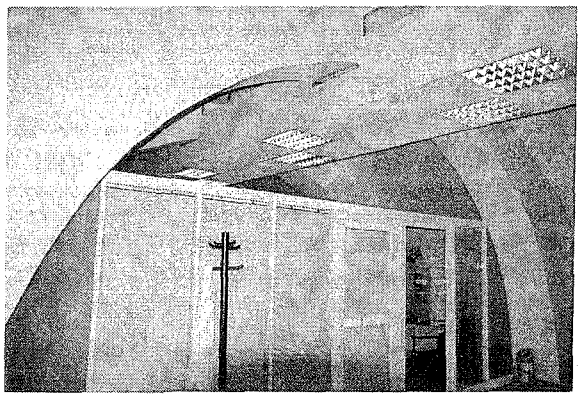

F.9 Silâhhanenin birinci bodrum katındaki taşıyıcı kemerlerin görünüşü (2004)

EK 81 MAÇKA SİLAHHANESİ

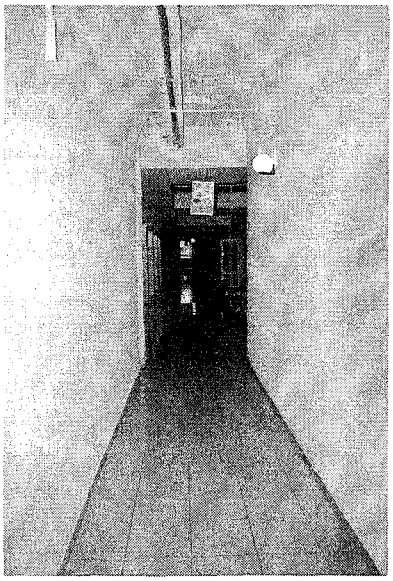

F.10 Birinci bodrum kattaki tonoz örtülü koridor (2004)

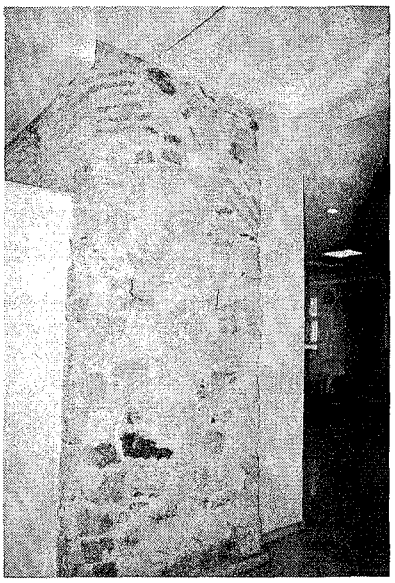

F.11 Birinci bodrum kattaki moloz taş örgü ayak ve tuğla kemer başlangıcı (2004)

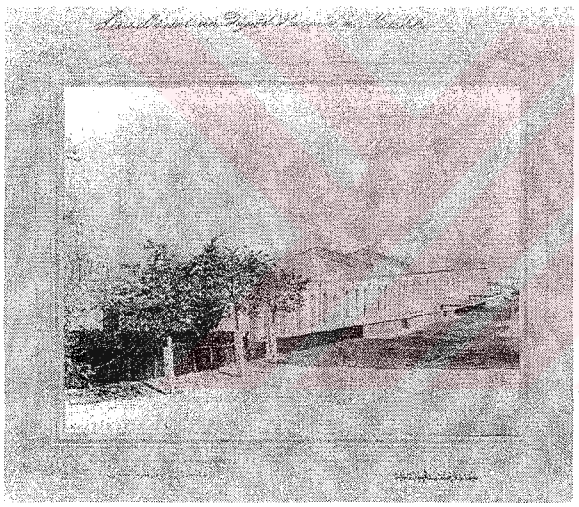

F.12 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta ek yapının güneybatı cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82557)

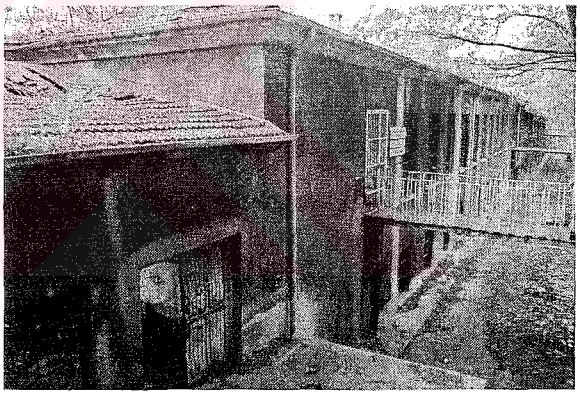

F.13 Ek yapının güneybatı cephesi (2004)

F.14 Ek yapının kuzeydoğu cephesi (2004)

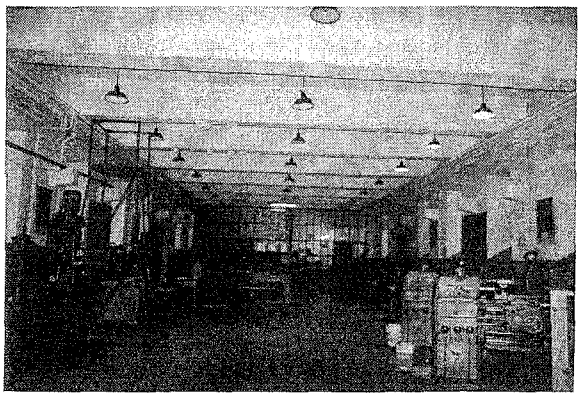

F.15 Ek yapının zemin katında betonarme tavanın görünüşü (2004)

EK 82 ORHANİYE SİLAHHANESİ

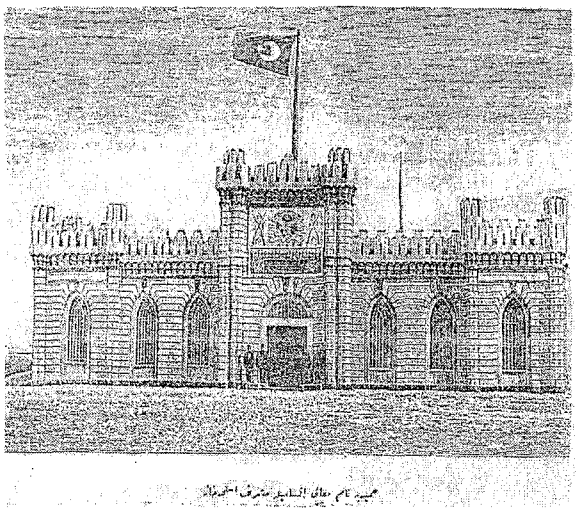

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta silâhhanenin güney cephesi (3 Kasım 1310/15 Kasım 1894 tarihli "*Servet-i Fünûn*" Dergisi, sayı: 192)

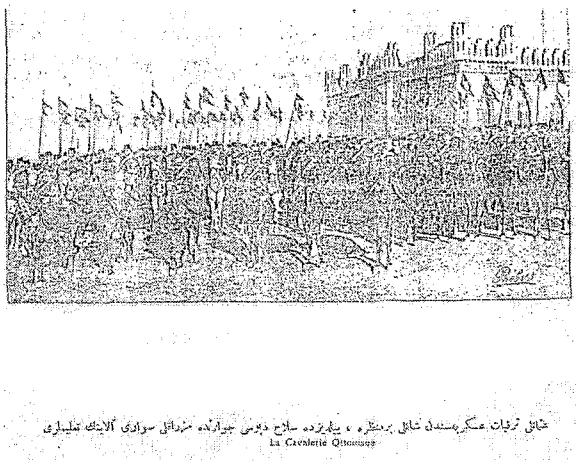

F.2 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta silâhhanenin önünde talim yapan mızraklı süvari alayı (14 Ocak 1325/27 Ocak 1910 tarihli "*Servet-i Fünûn*" Dergisi, sayı:973)

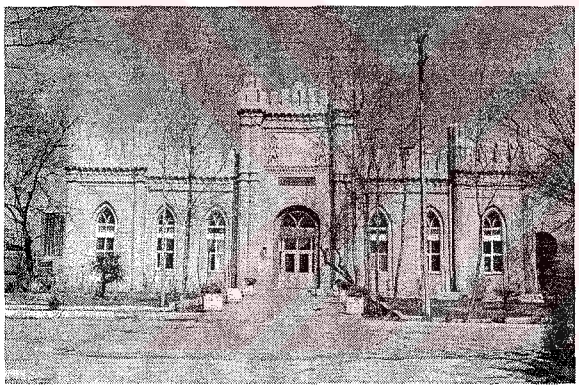

F.3 Silâhhanenin güney cephesi (2001)

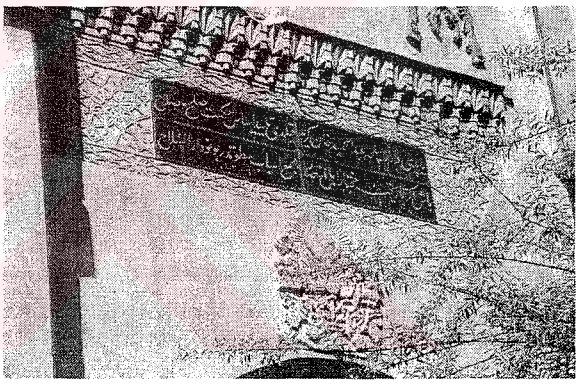

F.4 Silâhhanenin 1306/1888-1889 tarihli kitabesi ve II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2001)

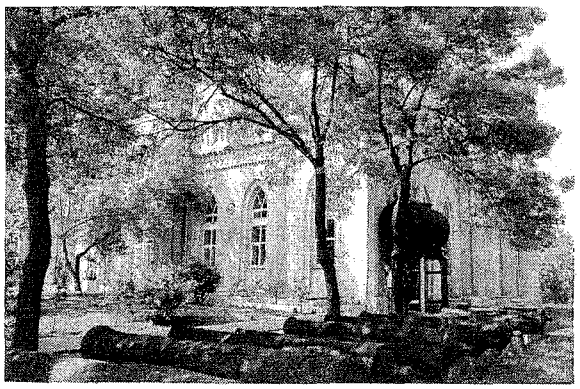

F.5 Silâhhanenin bahçesindeki tarihî toplar (2001)

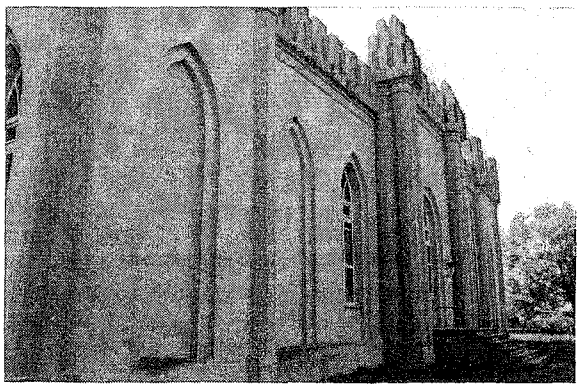

F.6 Silâhhanenin kuzey cephesi (2001)

EK 82 ORHANİYE SİLAHHANESİ

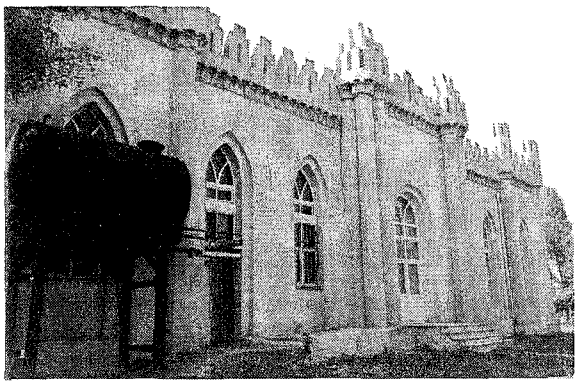

F.7 Silâhhanenin doğu cephesi (2001)

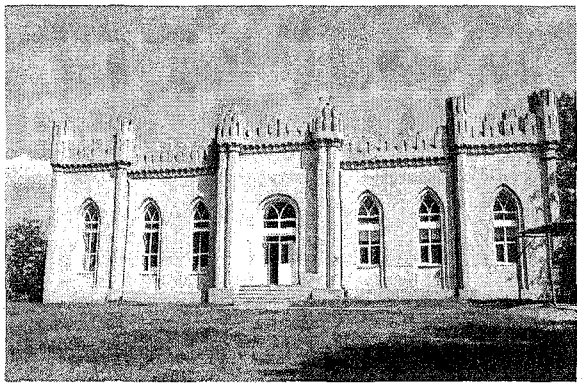

F.8 Silâhhanenin batı cephesi (2001)

F.9 Silâhhanenin güney cephesindeki giriş kapısı (2001)

F.10 Silâhhanenin koridorundan bir görünüş (2001)

EK 83 YILDIZ SARAYI ve TUĞLA HARMANI'NDEKİ SİLAHHANELER

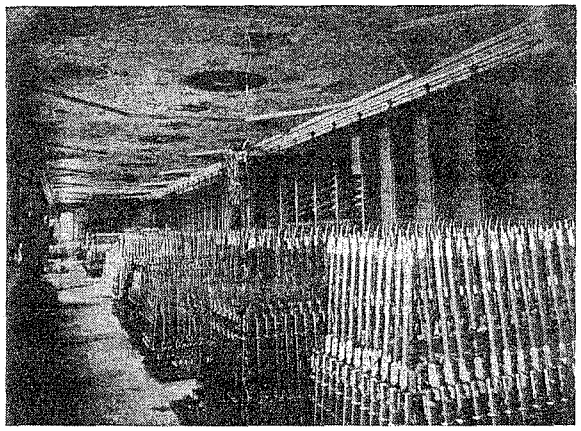

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta günümüzde mevcut olmayan Yıldız Sarayı Silâhhanesi'nin iç mekânı (Bilgin, 1988: 72)

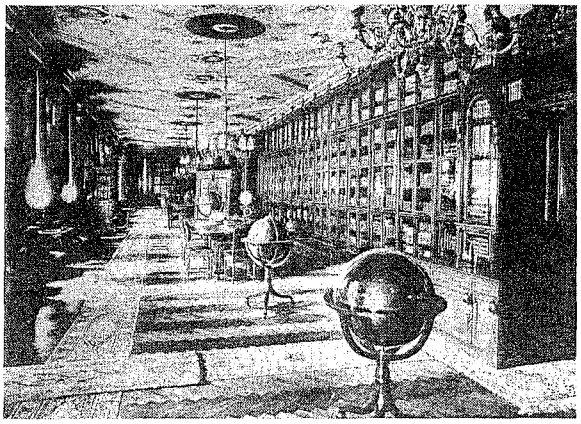

F.2 Yıldız Sarayı Silâhhanesi'nin sonradan kütüphane olarak kullanılan aynı mekânının görünüşü (Bilgin, 1988: 72)

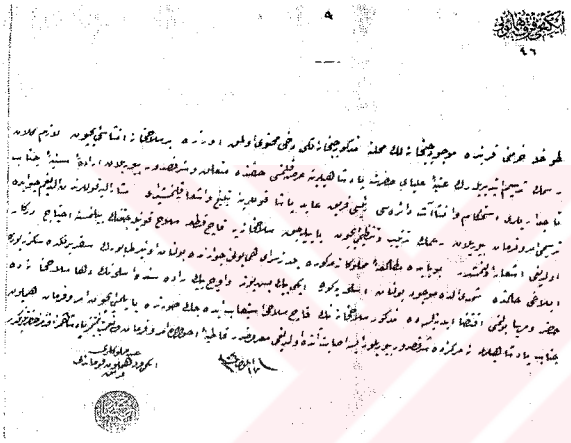

B.1 Tuğla Harmanı'nda silâhhane yapımı hakkında 17 M 1304/15-01-1886 tarihli bir belge (BOA/Y.PRK.ASK. no: 50/93)

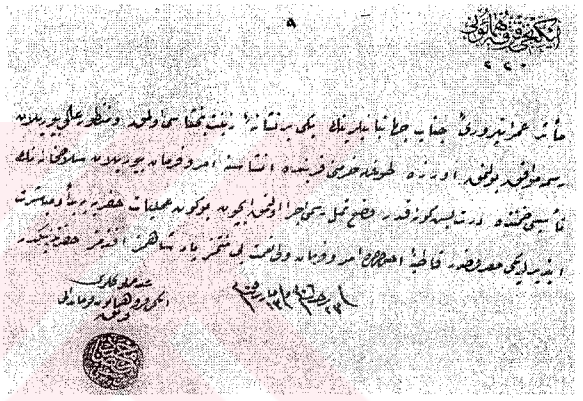

B.2 Tuğla Harmanı'nda silâhhane yapımı hakkında 23 B 1306/25-03-1889 tarihli bir belge (BOA/Y.PRK.ASK. no: 54/7)

Belge 1 *İkinci Fırka-i Hümâyûnu*
46

Tuğla Harmanı kurbinde mevcûd cebhânelik mahalline mezkûr cebhâneliği dahi muhtevî olmak üzere bir silâh-hâne inşâsı için lâzım gelen bir resmin tersîm ettirilerek atebe-i ulyâ-yı hazret-i pâd-şâhîlerine arz kılınması hakkında müteallik ve şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı tâc-dârîleri İstihkâm ve İnşâât Dâiresi Reîsi Ferîk Abîd Paşa kullarına tebliğ ve iş'âr kılınmıştı. Müşârün-ileyh kullarından aldığım cevapta tersîmi emr ü fermân buyrulan bir resmin tertîb ve tanzîmi için yapılacak silâh-hâneye kaç kıt'a silâh konulacağının bilinmesine ihtiyâc der-kâr olduğu iş'âr olunmuştur. Bu bâbda mütâlaa-i mülûk-âneme göre Yıldız Serây-ı Hümâyûnu civârında bulunan onbir taburun seferberlikte sekizyüze iblâğı hâlinde şimdi elde mevcûd bulunan eslihaya göre ikibin beşyüz ve üçbin râddesinde eslihanın daha silâh-hânede hâzır ve müheyyâ bulunması iktizâ eder ise de mezkûr silâh-hânenin kaç silâhı istîâb edecek sûrette yapılması için emr ü fermân-ı hümâyûn-u cenâb-ı pâd-şâhîleri ne merkezde şeref-sudûr buyrulur ise isâbet onda olduğu katıbe-i ahvâlde emr ü fermân velinimetimiz pâd-şâhımız efendimiz hazretlerinindir. Abd-i memlûkları İkinci Fırka-i Hümâyûn kumandanı Ferîk Mehmed Rıza Bin Mustafa Fi 17 Muharrem sene 304

Belge 2 *İkinci Fırka-i Hümâyûnu*
220

Meâsir-i umrân-perverî-i cenâb-ı cihân-bânîlerinin yeni bir nişâne-i zînet-bahşâsı olmak ve manzûr-ı âlî buyrulan resme muvâfık bulunmak üzere Tuğla Harmanı kurbinde inşâsına emr ü fermân buyrulan silâh-hânenin te'sîsi zımnında dört beş güne kadar vaz'-ı temel resm-i icrâ olunmak için bu gün ameliyyât-ı hafriyeye bed'an ve mübâşeret ettirildiği ma'rûzdur. Katıbe-i ahvâlde emr ü fermân velinimet bî-minnetimiz pâd-şâhımız efendimiz hazretlerinindir. Abd-i memlûkları İkinci Fırka-i Hümâyûn kumandanı Ferîk Mehmed Rıza Bin Mustafa Fi 23 Receb sene 306 13 Mart 305

Çizelge 1- MAÇKA SİLAHHAHESİ'NİN İNŞASI ve ONARIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
15.09.1835	22/Ca/1251		54466	C.A.	Maçka'da inşaatı tamamlanan Mekteb-i Harbiye ve kışlanın masrafları olan yedi yük doksanbin altıyüzelli kuruştan arta kalan iki yük doksanbin altıyüzelli kuruşun ödenmesi hakkında Maliye'ye emir*.
19.04.1847	03/Ca/1263		1944	İ.MV.	Mekteb-i Harbiye ile Mekteb-i İdadiye haline getirilen Maçka Kışlası'na sonradan ilave olunan bazı binalar, ... yapılan masrafların Maliye Hazinesi'nden ödenmesi için irade**.
11.02.1864	03/N/1280	292	34	A.}MKT.MHM.	Beyoğlu Topçu Kışlası ile Maçka'daki mekteb-i idadi arasındaki yolun yapımı için Mühendis Chanson'un verdiği teklifin münasip görüldüğü, masrafın Hazine'den karşılanması için kontrato yapılmasının uygun olduğu.
17.07.1864	13/S/1281	306	25	A.}MKT.MHM.	Mecidiye Kışlası'nın bazı mahallerinin tamiri ile Beyoğlu, Galatasaray, Gümüşsuyu ve Maçka kışlaları için yapılacak sarnıçların inşa edilmesi, masraflarının Tophane ve Bab-ı Seraskeri caniblerinden karşılanması.
08.02.1868	14/L/1284	399	35	A.}MKT.MHM.	Harbiye öğrencilerinin nakil ve ikametine tahsis edilen Maçka, Gülhane'deki taşkışlaların tamir masraflarının karşılanması.
26.08.1891	20/M/1309	53	84	Y.MTV.	Dolmabahçe'de Gazhane Caddesi'nde sahibi tarafından satılacak olan bostan, Yıldız Sarayı'na ve diğer büyük binalara nezareti ve kışla, silahhane gibi binalar arasında bulunması itibariyle kimin uhdesinde bostan olarak kullanılıyorsa üzerine bina yaptırılmaması hususunun Şehremaneti'ne tebliği mütalaasına dair Seraskerlik ve Hazine-i Hassa Nezareti'nin yazılar.
10.04.1892	12/N/1309	80	117	Y.PRK.ASK.	Maçka Silahhanesi'nde yapılacak tecrübehane ve marangozhane Asakir koğuşu ve zabitan odasının resminin takdim kılındığı.
01.05.1892	04/L/1309	62	7	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'nin inşa ve ikmali için gerekli paranın hazineden taksitle verilmesi hakk. Tophane Müşiriyeti'nin tahriri.
05.05.1892	07/L/1309		100163	İ.D.	Maçka Silahhanesi'nin eksiklerinin tamamlanması için keşif sonunda sarfı icabettiği ortaya çıkan 955.923 kuruşun üç dört ay zarfında tamamlanmak üzere Maliye Hazinesi'nce haftalara bölünerek ödenmesi Tophane Müşirliği'nin arzı üzerine icabının yerine getirilmesini emreden irade***.
21.09.1892	29/S/1310	67	115	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'nin döşeme ızgaraları ve ahşap tüfeklikler gibi aksamının tamamlandığı ve bu hususda hizmeti görülen kimselerin taltifleri hakkında Tophane Müşiriyeti'nin arzı.
1891-1892	1309	58	16	Y.A.RES.	Teşvikiye'deki silahhanenin tamiratı.
19.05.1895	24/Za/1312		2	M.İ.	....baraka tarzında ve sekiz bin iki yüz elli kuruş masrafla bir rasathane inşası, bunun Maçka'da bulunan Silahhane karşısındaki bahçeye veyahut Kadınefendi hazretlerinin ikamet ettikleri konağın karşısındaki dutluğa inşa olunmak üzere gerekli keşiflerin icrası hakkında çıkan irade üzerine zikrolunan rasathane Silahhane-i Hümayun bahçesinde yapıldığı, ileride diğer bir yerde mükemmel bir rasathane inşa olunduğu halde şimdiki bina Silahhane'ye kalacağı cihetle bu bahçeye inşası uygun görülmüş ve Mösyö Daranko marifetiyle keşfi yapılarak azr ve takdim kılınan proje mucibince yüz yetmiş lira masrafla bir rasathane yapılması kabil olacağı anlaşılmış olduğundan bu para ile yıllık masrafı olan on dokuz bin yedi yüz kuruşun Maarif tahsisatından tesviye edilmesini emreden irade-i seniyye***.

* Tuğlacı, 1981: 343; ** Tuğlacı, 1981: 344; *** Tuğlacı, 1981: 346.

Çizelge 2- MAÇKA SİLAHHAHESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
20.11.1902	19/Ş/1320	236	110	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi bahçesine bir silah müzesi inşa olunması.
23.04.1882	05/C/1299	12	24	Y..PRK.ASK.	Hamidiye Kışla-i Hümayunu mülhakatından Maçka Kışlası'nda ikamet üzere bulunan Hassa Altıncı Alay Dördüncü Tabur ümera ve zabitanının hamil oldukları nişanları ile esamisi.
07.11.1885	29/M/1303	11	12	Y..PRK.AZJ.	Padişahın Maçka Kışlası'na verdiği atiyyeye teşekkür.
24.11.1890	11/R/1308	67	38	Y.PRK.ASK.	Maçka Silahhanesi'ne mavzer tüfengi nakledilirken arabalardan birinin kırıldığı.
19.04.1891	10/N/1308	71	32	Y.PRK.ASK.	Almanya'dan gelip Tophane'de tamir edilen mavzer silahlarının Maçka Silahhanesi'ne teslim edildiği.
06.05.1891	27/N/1308	71	57	Y.PRK.ASK.	Teşkil edilen itfaiye Dördüncü Taburu'na verilecek silahların Maçka Silahhanesi'nden teslim alındığı.
10.11.1891	08/R/1309	77	49	Y.PRK.ASK.	Hassa Altıncı Alayı Taburu için gerekli rovelver ve kılıçların Maçka Silahhanesi'nden gönderildiği.
11.11.1891	09/R/1309	77	58	Y.PRK.ASK.	Zeytinburnu Fabrikası'nda imal olunan üç kalem eslihanın Maçka Silahhane-i Amiresi'ne vaz' olunduğu.
Çizelge 2- MAÇKA SİLAHHAHESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
23.03.1892	24/Ş/1309	80	70	Y.PRK.ASK.	Tophane-i Amire ve Topkapı Sarayı'ndan gönderilen tüfenklerin Maçka Silahhanesi'ne konulduğu.
25.03.1892	26/Ş/1309	60	89	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'ndeki silahların muhafazası hakkında Tophane Müşiriyeti ve Seraskerlik'in müşterek arizasının takdimi.
08.04.1892	10/N/1309	61	24	Y.MTV.	Almanya'dan getirtilen bir mühendis ile dört ustanın silahhanede işe başlayarak kırküçbin silahı muayene ettiği ve noksanlarını tamamladığı hakkında Tophane Müşiriyeti'nin tahriri.
21.04.1892	23/N/1309	61	77	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'nde bulunup tecrübe edilmekde olan mavzerler için Ahmed Paşa tarafından istenilen fişeklerin verilmesi hakkında Tophane Müşiriyeti'nin istizanı.
27.04.1892	29/N/1309	61	104	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'ndeki silahların muayenesine memur Ahmed Paşa ile Kaymakam Mehmed Bey'den alınan jurnallerin Tophane Müşiriyeti'nce takdimi. (Belge tarihi: Ramazan 30)
08.05.1892	11/L/1309	62	28	Y.MTV.	7.65 çapındaki mavzer tüfeklerinin muayenelerinin yapıldığı ve Maçka'daki silahhanede yerlerine konmağa başlandığı hakkında Tophane Müşiriyeti'nin tahriri.
15.05.1892	18/L/1309	62	66	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'nde bulunan silahların muayenesine memur Ahmed Paşa ile Kaymakam Mehmed Bey'den alınan jurnallerin takdimi hakkında Tophane Müşiriyeti'nin tahriratı.
24.05.1892	27/L/1309	82	47	Y.PRK.ASK.	1- Maçka Silahhanesi'ne vazolunan mavzer tüfekleri. 2- Marangoz fabrikasından Maçka silahhanesine gönderilen edevat.
06.06.1892	11/Za/1309	63	53	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'ndeki silahların muayenesine memur Mirliva Ahmed Paşa ile Muhsin Bey'den alınan jurnallerin Tophane Müşiriyeti tarafından takdimi.
11.06.1892	16/Za/1309	83	2	Y.PRK.ASK.	Mavzer eslihasından kasatura ve tüfenklerin Maçka Silahhanesi'ne teslim edildiği.
20.07.1892	25/Z/1309	64	97	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'nde bulunan silahların muayenesine memur Ahmed Paşa'dan alınan jurnallerin takdimine dair Tophane Müşiriyeti'nin tahriratı.
23.07.1892	28/Z/1309	83	61	Y.PRK.ASK.	Dersaadet'e getirtilen mavzer tüfenklerin Maçka Silahhane-i Hümayunu'na konulacağı.
07.09.1892	15/S/1310	67	6	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'ndeki tüfeklerin muayenesi için Almanya'dan getirtilen ustalara dair Tophane Müşiriyeti'nin arzı.

Çizelge 2- MAÇKA SİLAHHAHESİ'NİN KULLANIMI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
14.09.1892	22/S/1310	67	56	Y.MTV.	Maçka Silahhanesi'nde bulunan tüfeklerin tamiri için Almanya'dan getirilmiş olan ustaların istenen nitelikte olmadığına dair Tophane Müşiriyeti'nin tahriri.
24.09.1892	03/Ra/1310	68	14	Y.MTV.	Mavzer Fabrikası'ndan gelen küçük çaplı tüfeklerden otuzüçüncü kafilenin Maçka Silahhanesi'ne konduğu ve Mabeyn-i Hümayun'daki deftere kaydedildikden sonra defterin takdim olunduğu.
26.11.1892	06/Ca/1310	87	13	Y.PRK.ASK.	Maçka Silahhanesi'nden seyf itası ve vaz' olunan kasaturalı mavzer tüfenkleri hakkında.
07.12.1892	17/Ca/1310	71	124	Y.MTV.	Luid Kumpanyası vapurlarından Ongarya ile gelen mavzer tüfeklerinin Maçka Silahhanesi'ne konulduğu.
17.02.1893	30/B/1310	74	138	Y.MTV.	Kırkdördüncü kafile olarak gelen mavzer tüfenklerinin Maçka Silahhanesi'ne konulduğu.
29.05.1893	13/Za/1310	90	116	Y.PRK.ASK.	Maçka Silahhanesi ile Harbiye Anbarı'nda mevcut silahlardan ellibir aded eski silahın Tophane-i Amire Fabrikası'na gönderildiği.
13.06.1893	28/Za/1310	91	63	Y..PRK.ASK.	2- Maçka Silahhanesi'nden Selimiye Kışlası'ndaki askerin ihtiyacını gidermek üzere bir miktar kılıç ve kasatura alındığı.
19.08.1893	07/S/1311	94	9	Y.PRK.ASK.	Posta ile vurud eden silahların Maçka Silahhanesi'ne konulduğu.
17.10.1893	07/R/1311	85	58	Y.MTV.	Mavzer Fabrikası'ndan gelen 116 sandık mavzerin Maçka Silahhanesi'ne konduğu.
30.11.1899	26/B/1317	156	27	Y.PRK.ASK.	Beşinci Ordu ve Manastır vilayeti jandarma alayının süvarileri için Maçka Silahhanesi'nden alınan vinçester, henri tüfekleri, martini, süngü vs. silahlar. Fransa sefirinin Bahr-i Sefid Boğazı'ndan Dersaadet'e geçmek için istediği iznin verilmemesi ve İzmir'den gelen Amiral Marşal'in maiyetiyle geçtiği.
13.10.1901	29/C/1319	175	128	Y.PRK.ASK.	Kudüs ve İstanköy Kalesi için gerekli olan silah ve edevatın Maçka Silahhane-i Hümayunu'ndan ita kılındığı.
20.04.1908	19/Ra/1326	255	85	Y.PRK.ASK.	Ordulardan gelip Tüfekhane-i Amire'de tamir edilen tüfeklerin Maçka Silahhane-i Hümayunu'na nakledileceği.
27.09.1920	13/M/1339	220	113	MV.	Maçka Kışlası'ndaki Rus tüfek ve kartuşlarının satışının münasip görüldüğü.
21.09.1920	07/M/1339	220	93	MV.	Maçka Kışlası'ndaki Rus ve Bulgar tüfekleriyle bunlara ait cephanenin satılması.
19.06.1916	18/Ş/1334	132	9	DH.EUM.MH..	Niğde'de bulunan jandarma nakliye kıtalarına gönderilecek Şnayder tüfeklerinin Maçka Kışlası'ndan Emniyet-i Umumiye Dairesi'ne nakil ücretinin ödenmesi.
Çizelge 3- ORHANİYE SİLAHHANESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
01.04.1895	05/L/1312	103	92	Y.PRK.ASK.	Orhaniye Kışlası cihetindeki silahhane civarında mavzer tüfeklerinin zabitana talimi için talimhane inşası.
Çizelge 4- YILDIZ SİLAHHAHESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
24.11.1888	20/Ra/1306	14	62	Y.PRK.BŞK.	Yıldız Sarayı Silahhanesi için mavzer fabrikasına sipariş olunan rovelverlerin bedellerinin Hazine-i Hassa'dan ödenmesi gereği
14.02.1890	24/C/1307	42	32	Y.MTV.	Yıldız Sarayı'nda bulunan Silahhane Kasrı'nın tamir masraflarının kalemiye muamelelerinin Hazine'ce yapılması.
07.03.1894	29/Ş/1311	91	78	Y.MTV.	Saint Benova Lazarisleri adına gelen edevat arasından çıkan akümülatör ve telefonun Yıldız Sarayı Silahhanesi'ne gönderilip gönderilmemesi.

Çizelge 4- YILDIZ SİLAHHAHESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
13.02.1910	02/S/1328	49/-2	12	DH.MUİ.	Bedirhan Paşazade Mithat Bey'in biraderleriyle ailesine ait silahların ve evrakın Yıldız Silahhanesi'nden çıkarılarak kendisine iadesi.
09.06.1910	01/C/1328	144	7	Y.EE.	Yıldız Müzesi'nde mevcut yeni sistem askeri silahların Maçka Silahhanesi'ne teslimi lüzumuna dair 27 Mayıs 326 tarih ve 52 Nolu Yıldız Komisyonu Riyaseti'ne yazılan tezkire-i samiye.
Çizelge 5- TUĞLA HARMANI SİLAHHAHESİ ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
15.10.1886	17/M/1304	50	93	Y.PRK.ASK.	Tuğla Harmanı yakınında yapılacak silahhanenin çizimi ve kaç silah alacak büyüklükte olacağının sorulması.
25.03.1889	23/B/1306	54	7	Y.PRK.ASK.	Tuğla Harmanı yakınındaki silahhanenin inşasına başlanıldığı.
Çizelge 6- SİLAHHAHELER ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
23.10.1884	03/M/1302	24	28	Y.PRK.ASK.	Rüsumat müfettişleri tarafından tutulup Silahhane'ye konulması irade buyurulan silah ve fişenklerin gönderildiği.
25.03.1889	23/B/1306	3	35	Y.PRK.SGE.	Silahhane-i Seniyye'de maaşsız istihdam olunan iki neferin maaşla Tüfengi Bölüğü'ne kayıtları ricası.
18.07.1891	11/Z/1308	4	39	Y.PRK.SGE.	Silahhane'den alınan ve teslim edilen malzeme senedi.
Çizelge 6- SİLAHHAHELER ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
15.09.1891	11/S/1309	54	54	Y.MTV.	Hamidiye Silahhanesi'nde mevcud bulunan toplara memur cebel bölüğünde eksilen zabitan ve efradın Nümune ve Topçu İkinci Alayı'nın efrad-ı muallimesinden tamamlanması hakkında Seraskerlik tahriratı.
29.01.1892	29/C/1309	79	11	Y.PRK.ASK.	Silahhane, depo ve anbarlardan ihrac ve idhab olunan mühimmat ve eslihanın miktarı.
13.07.1892	18/Z/1309	83	46	Y.PRK.ASK.	Silahhane'ye ve kütübhaneye teslim edilen silah, albüm, harita vs.nin liste ve makbuzları.
22.08.1892	29/M/1310	65	136	Y.MTV.	Mabeyn Silahhanesi'ne gönderilen iki yüz elli mavzerin muayenesine aid raporun takdimine dair Tophane Müşiriyeti'nin tahriri.
11.09.1892	19/S/1310	85	2	Y.PRK.ASK.	Silahhane-i Atik'de mahfuz bulunan Amerikan Çam kütüklerinin mikdarı.
14.10.1892	23/Ra/1310	69	20	Y.MTV.	Silahhane'de tecrübeleri yapılan sekiz filintaya dair mazbata hakkında Silah Tecrübe ve Muayene Komisyonu'nun mazbatası.
23.11.1892	03/Ca/1310	87	2	.....	1- İkinci Fırka Silahhanesi'nde yapılan tamirat.
11.12.1892	21/Ca/1310	87	37	Y.PRK.ASK.	Hamidiye Silahhanesi cephaneliğindeki cephane miktarı gösterir pusulaya ihtiyaç olmadığı hususu.
06.09.1893	25/S/1311	94	36	Y.PRK.ASK.	Limonluk Kasr-ı Hümayunu'ndan Silahhane'ye teslim olunan eşyanın listesi.
06.09.1893	25/S/1311	82	84	Y.MTV.	Silahhane'ye konulmak üzere Mavzer Fabrikası'na sipariş edilen tüfeklerin gönderildiği.
11.09.1893	01/Ra/1311	94	43	Y.PRK.ASK.	Topkapı Sarayı ve Daire-i Kitabet'ten alınarak Silahhane'ye teslim edilen eşyalara ait makbuz ve ilmuhaberler.
19.09.1893	09/Ra/1311	83	94	Y.MTV.	Silahhane'ye konmak üzere Mavzer Fabrikası'nda imal ettirilmiş olan tüfeklerin Erkan-ı Harbiye Feriki Şakir Paşa'ya gönderildiği.
08.11.1893	29/R/1311	86	114	Y.MTV.	Silahhanelerde bulunan işaret tabancalarının tecrübe edilerek muhabere için kalelere verilmesi.
08.07.1894	05/M/1312	15	4	Y.PRK.MYD.	Padişaha mahsus mavzer fabrikasına sipariş edilen mavzer tüfeği ve revolverin silahhaneye teslimi.
12.09.1896	04/R/1314	7	27	Y.PRK.SGE.	Eski Silahhane'den yeni anbara konup muhafaza edilen kereste ve diğer eşyanın miktarı.

EK 84 ASKERİ SİLAHHANELERİN BOA'NDEKİ BELGELERİ

Çizelge 6- SİLAHHAHELER ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	H. Tarih	Dosya No	Gömlek No	Fon Kodu	İçerik
19.07.1900	22/Ra/1318	8	121	Y.PRK.SGE.	Silahhane Anbarı ve Kütübhane-i Hümayun'a teslim edilen eşya ile İnşaat Mağazası Anbarı'nda mevcud olan eşyanın listesi.
21.11.1902	20/Ş/1325	302	120	Y.MTV.	Silahhane ve Kereste Anbarı Müdürü Tahir Ağa'nın Belgrad Ormanlarından ağaç kesiminde çalıştırdığı amelelerin ücretlerinin tesviyesi.

EK 85 GÜLHANE'DEKİ DEPOLAR

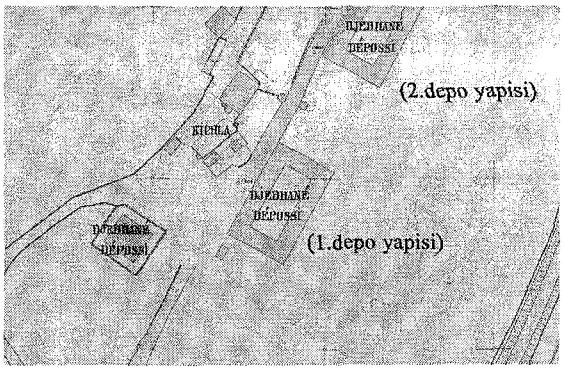

H.11913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda 1 ve 2. depo yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 2972)

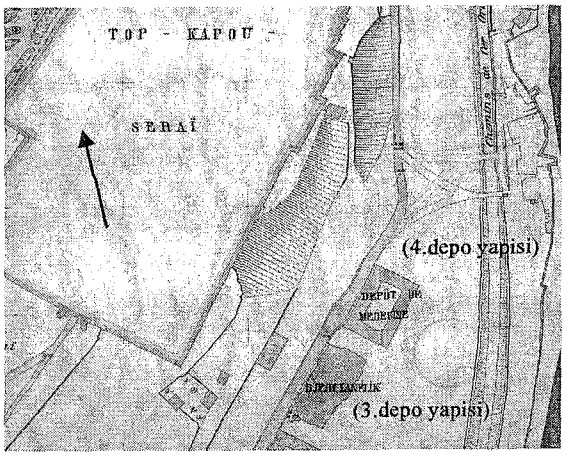

H.2 1913-1914 tarihli Alman Sendika Haritası'nda 3 ve 4. depo yapıları (İ.B.K.H.A./H.no: 2972)

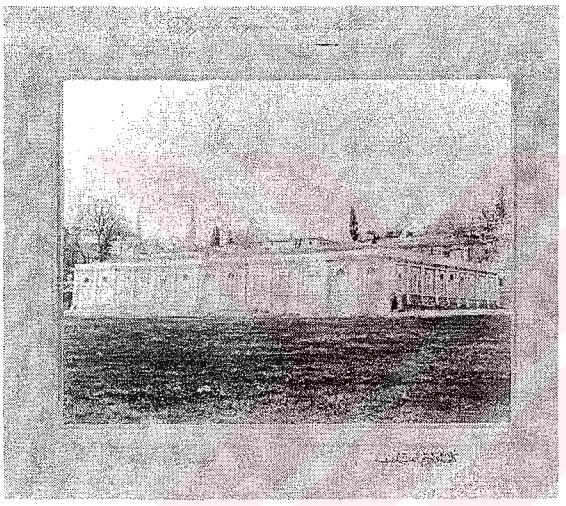

F.1 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta 2. deponun güneydoğu cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82510)

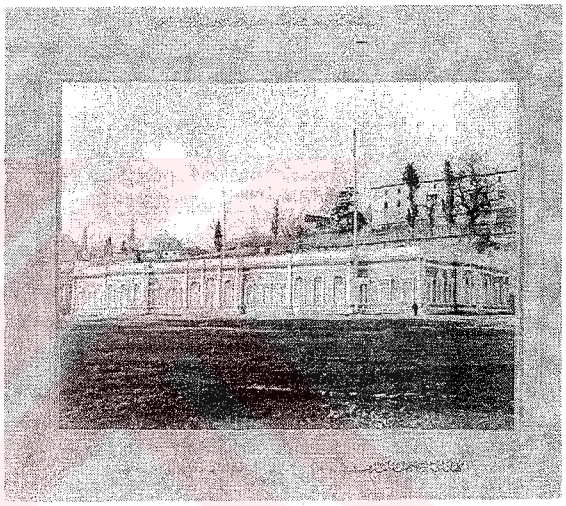

F.2 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta 3. deponun güneydoğu cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82516)

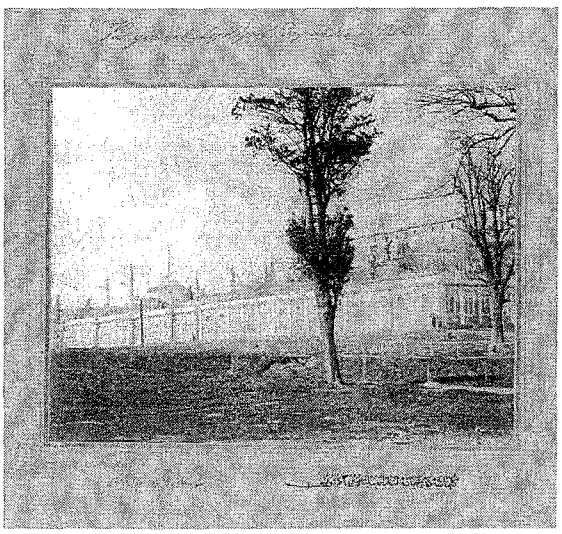

F.3 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta 4. deponun güneydoğu cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82522)

F.4 1918 tarihli bir fotoğrafta depo yapıları (A.A.E.F.A./F.no: 3930)

EK 85 GÜLHANE'DEKİ DEPOLAR

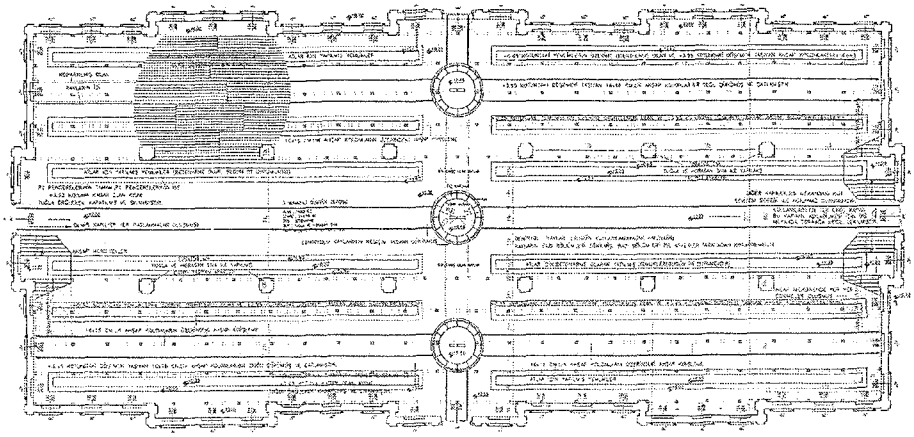

Ç.1 3. depo yapısının planı ve ortasına döşenmiş raylar (Gültekin, 1994)

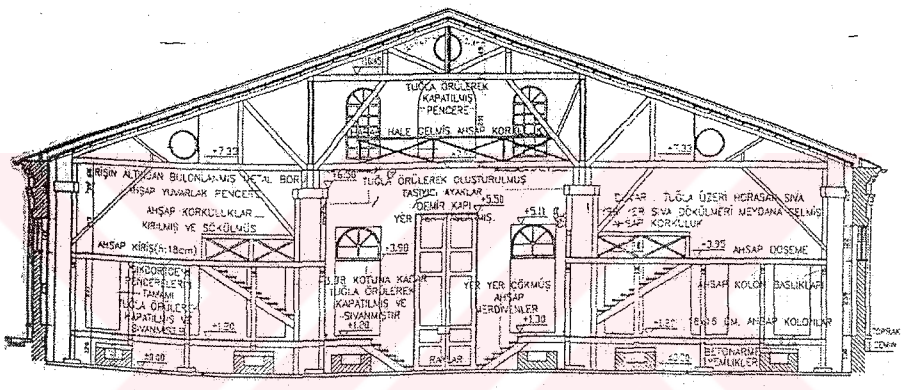

Ç.2 3. depo yapısının kesiti, muhdes betonarme yemlikler ve ahşap asma katlar (Gültekin, 1994)

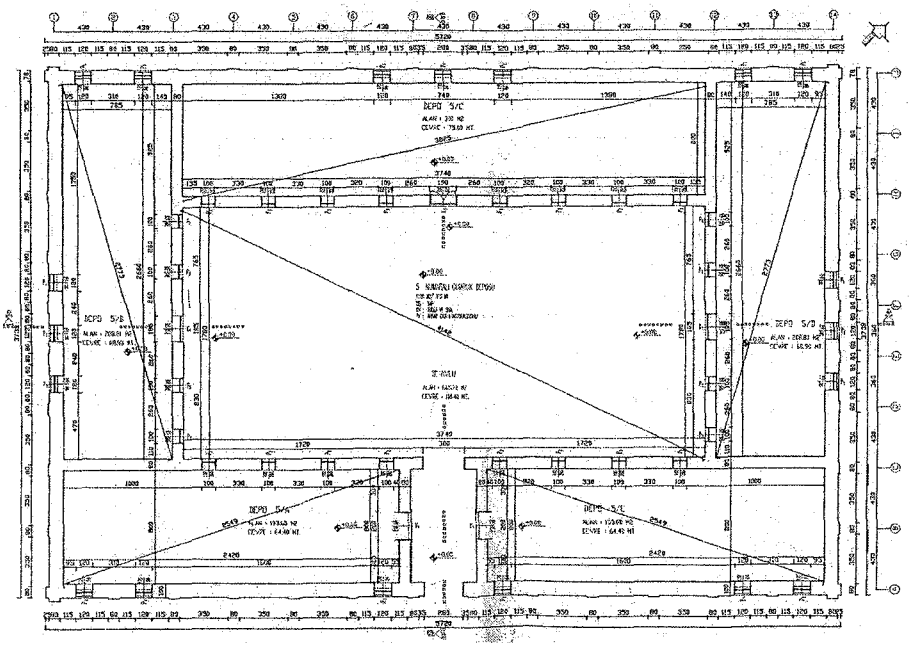

Ç.3 4. depo yapısının planı (Gültekin, 1994)

EK 85 GÜLHANE'DEKİ DEPOLAR

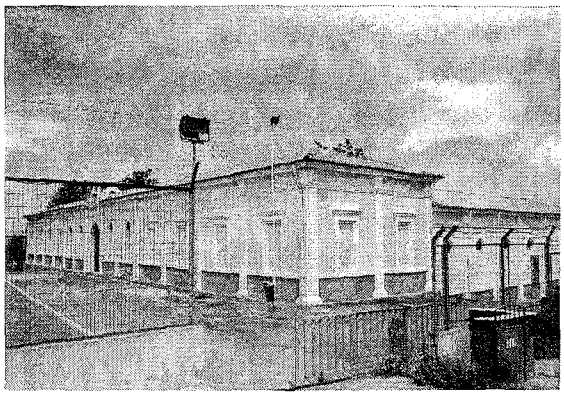

F.5 1. depo yapısının kuzeybatı ve güneybatı cepheleri (2001)

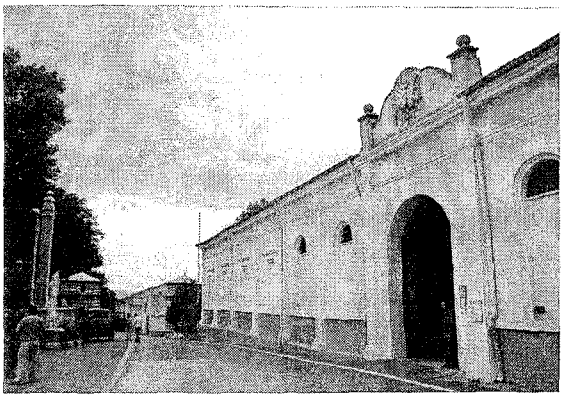

F.6 1. depo yapısının kuzeybatı cephesindeki avlu giriş kapısı (2001)

F.7 1. depo yapısının giriş kapısı üzerindeki 1313/1895-1896 tarihli, II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2001)

F.8 1. depo yapısının güneydoğu cephesi (2001)

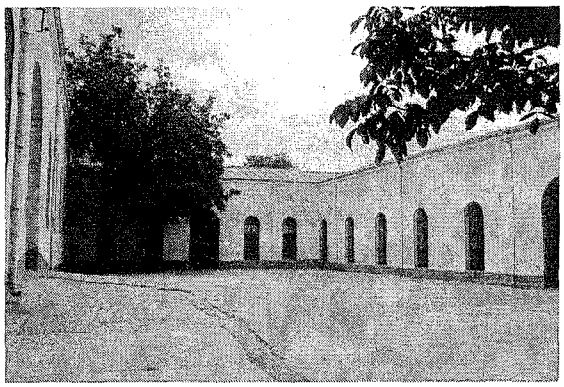

F.9 1. depo yapısının orta avlusundan bir görünüş (2001)

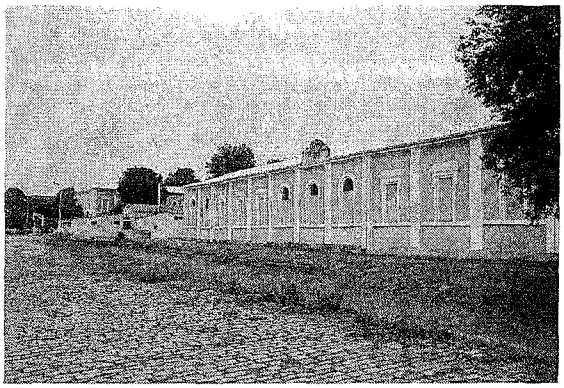

F.10 2. depo yapısının güneydoğu cephesi (2004)

EK 85 GÜLHANE'DEKİ DEPOLAR

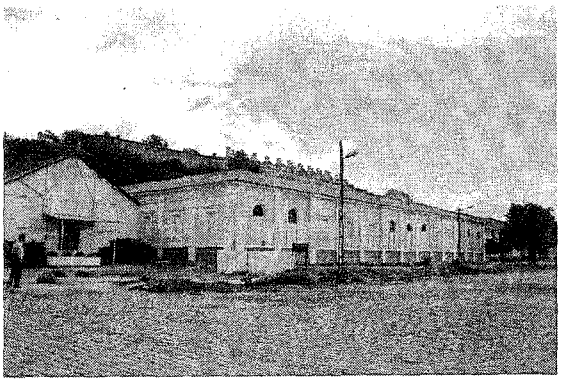

F.11 2. depo yapısının güneydoğu ve güneybatı cepheleri (2001)

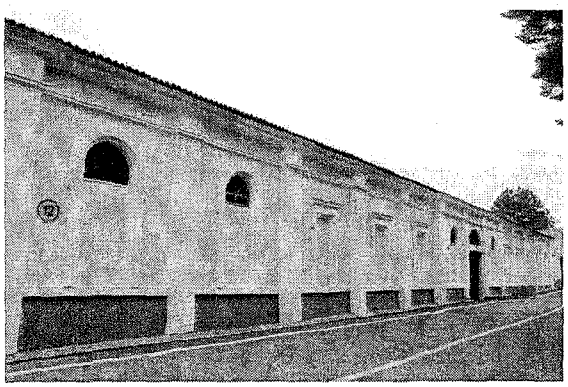

F.12 2. depo yapısının kuzeybatı cephesi (2001)

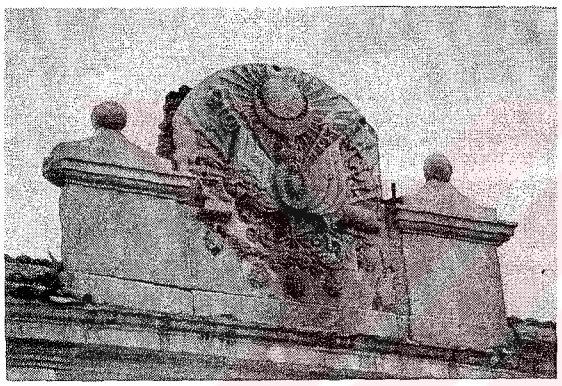

F.13 2. depo yapısının güneydoğu cephesindeki II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2001)

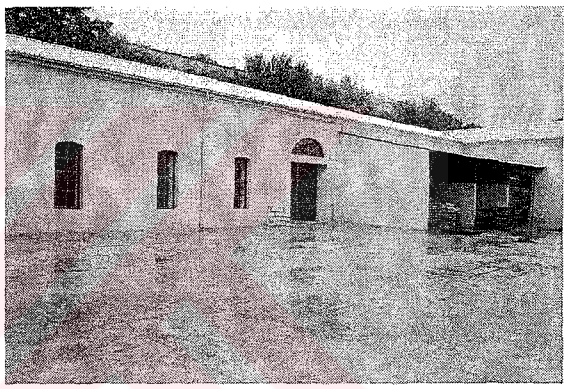

F.14 2. depo yapısının orta avlusundan bir görünüş (2004)

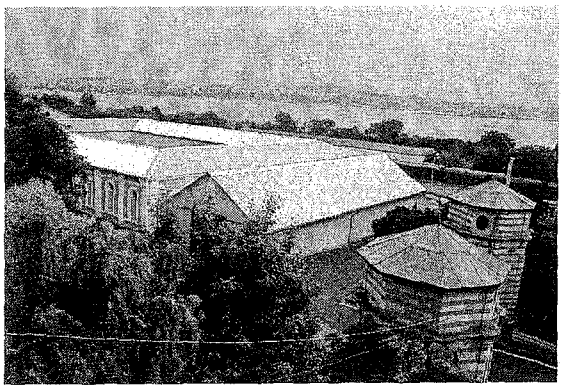

F.15 2. depo yapısının alüminyum panel kaplanarak yenilenen çatı örtüsü (2004)

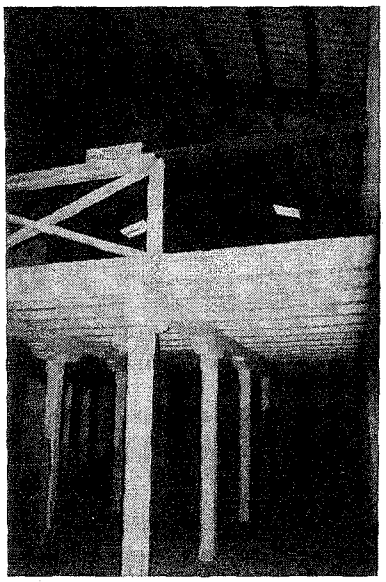

F.16 2. depo yapısının içindeki ahşap taşıyıcılı asma kat ve ahşap çatı (2001)

EK 85 GÜLHANE'DEKİ DEPOLAR

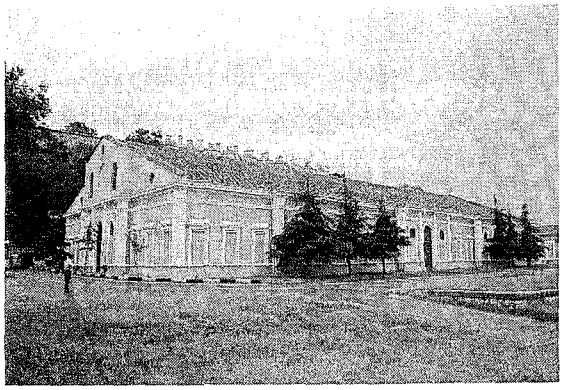

F.17 3. depo yapısının güneybatı ve güneydoğu cepheleri (2004)

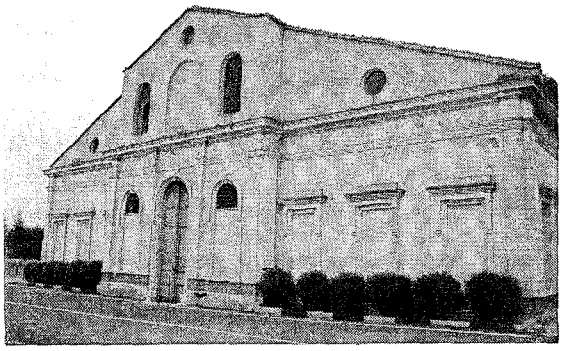

F.18 3. depo yapısının kuzeydoğu cephesi (2001)

F.19 3. depo yapısının kuzeybatı cephesi (2001)

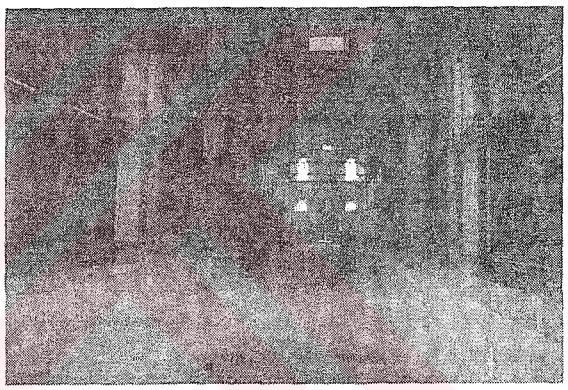

F.20 3. depo yapısının içinden bir görünüş (2001)

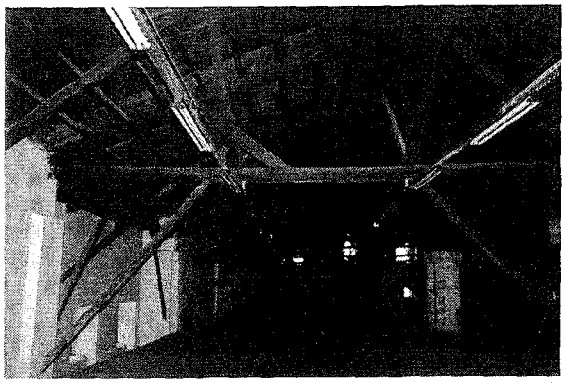

F.21 3. depo yapısının ahşap çatı sisteminden bir görünüş (2001)

F.22 3. depo yapısının içine döşenen rayların ortadaki birleşme yeri (2001)

EK 85 GÜLHANE'DEKİ DEPOLAR

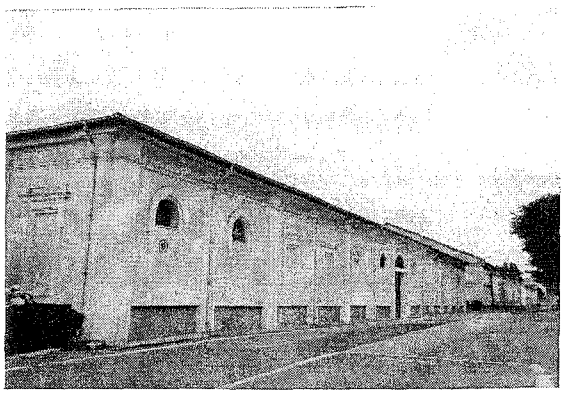

F.23 4. depo yapısının kuzeybatı cephesi (2001)

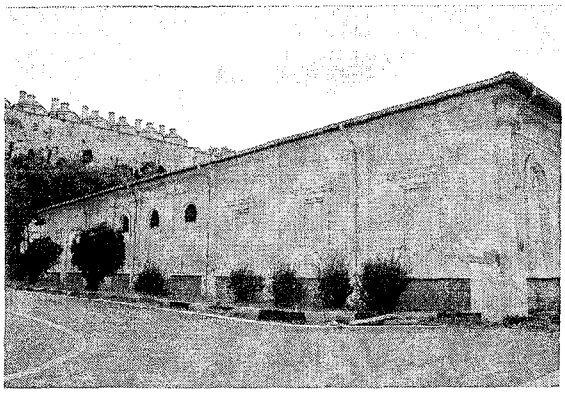

F.24 4. depo yapısının güneybatı cephesi (2001)

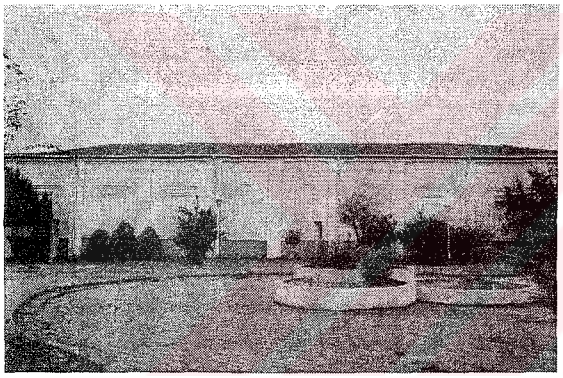

F.25 4. depo yapısının kuzeydoğu cephesi (2001)

F.26 4. depo yapısının orta avlusundan bir görünüş (2001)

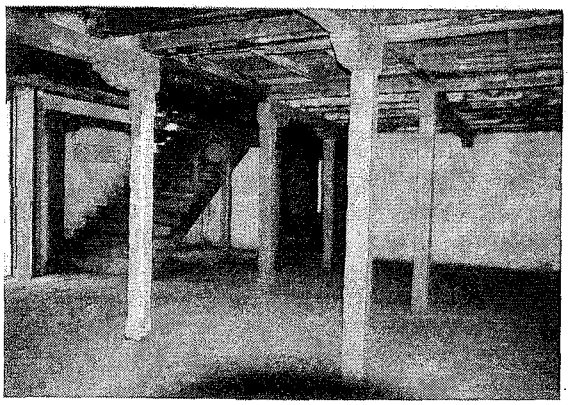

F.27 4. depo yapısının içinde ahşap taşıyıcılı asma kat (2001)

F.28 4. depo yapısının ahşap çatı sistemi (2001)

EK 86 KÜÇÜKYALI'DAKİ DEPOLAR

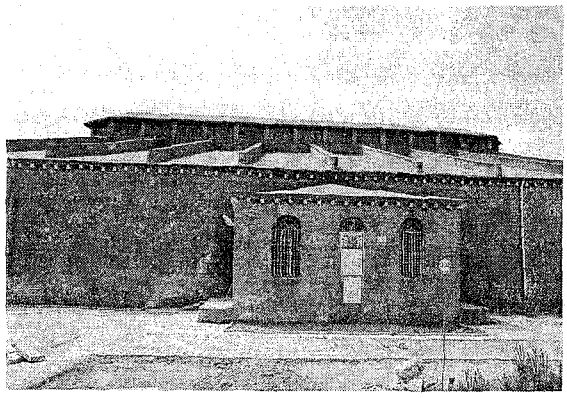

F.1 1. depo yapısının kuzey cephesindeki giriş bölümü (2004)

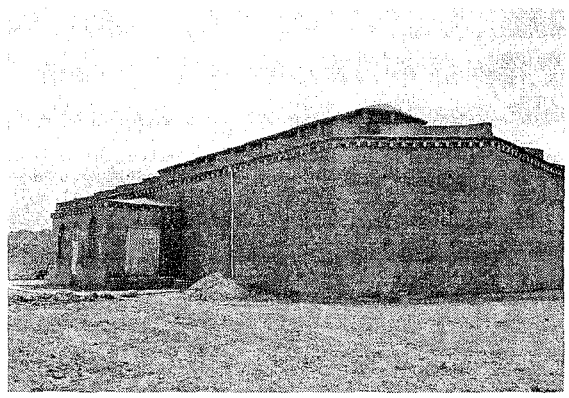

F.2 1. depo yapısının kuzey ve batı cepheleri (2004)

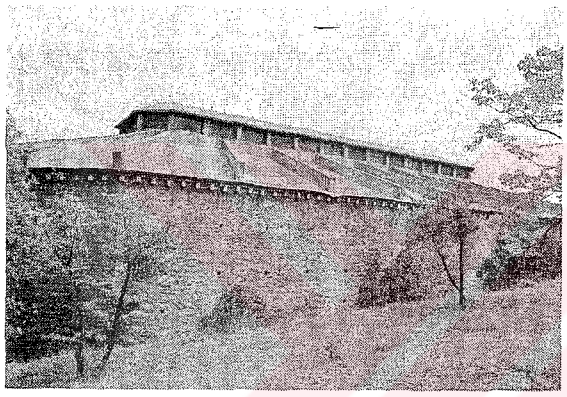

F.3 1. depo yapısının güney cephesi (2004)

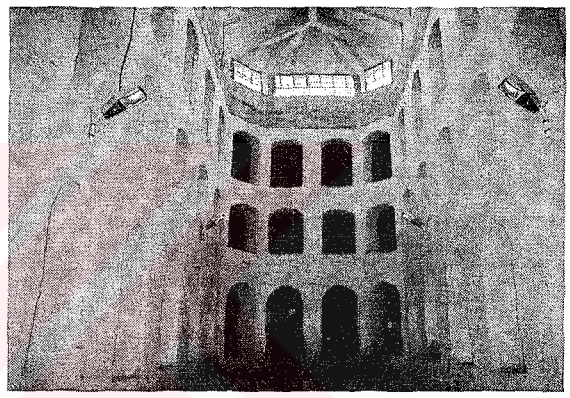

F.4 1. depo yapısının içeriden görünüşü (2004)

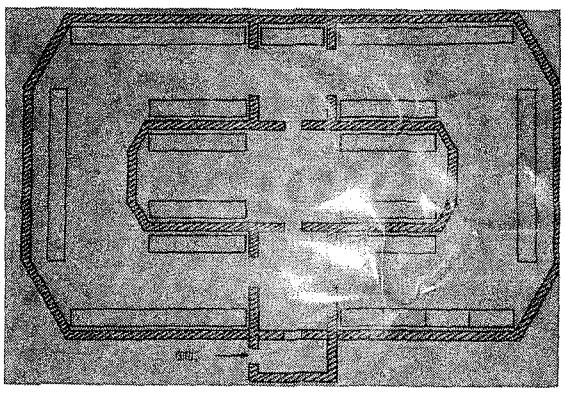

F.5 Depo yapısının plan krokisi (2004)

F.6 1. depo yapısının 1297/1879-1880 tarihli kitabesi ve II. Abdülhamid'in tuğrası (2004)

EK 86 KÜÇÜKYALI'DAKİ DEPOLAR

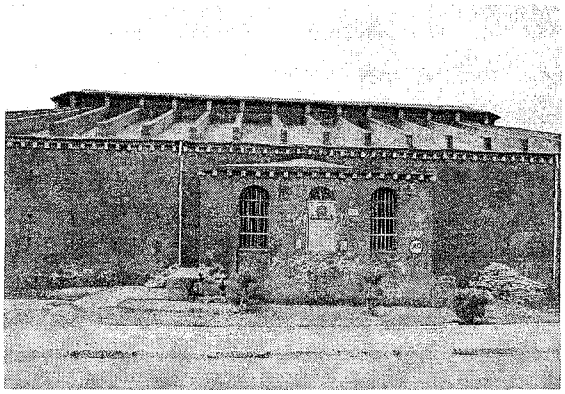

F.7 2. depo yapısının kuzey cephesindeki giriş bölümü (2004)

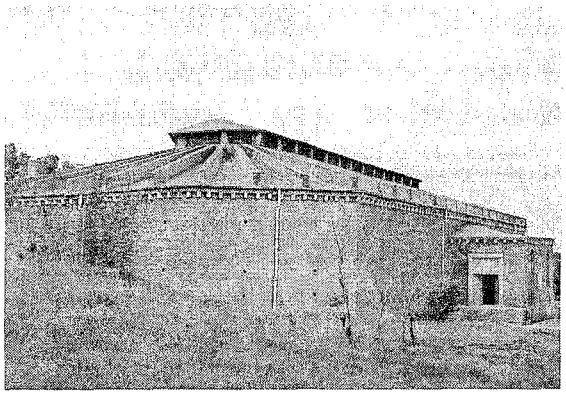

F.8 2. depo yapısının kuzey ve doğu cepheleri (2004)

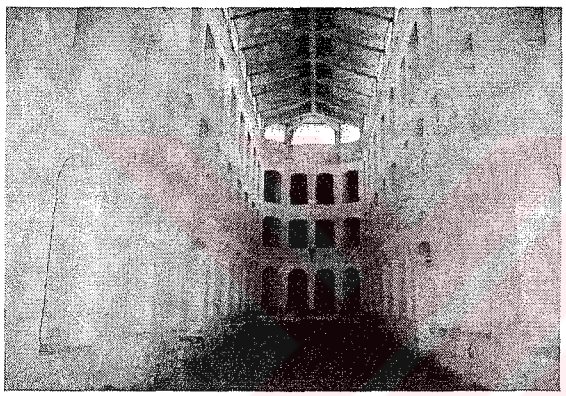

F.9 2. depo yapısının içeriden görünüşü (2004)

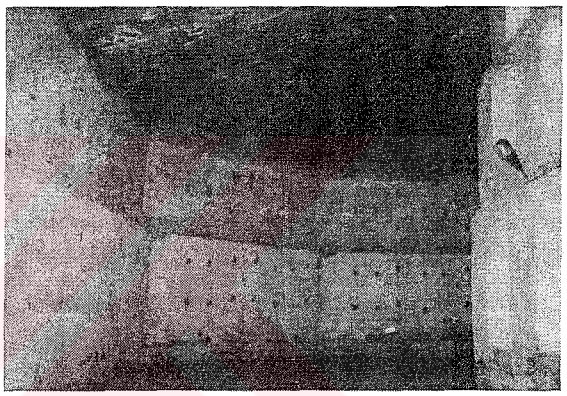

F.10 2. depo yapısının içeriden görünüşü (2004)

F.11 2. depo yapısının 1297/1879-1880 tarihli kitabesi ve II. Abdülhamid'in tuğrası (2004)

F.12 3. depo yapısının 1297/1879-1880 tarihli kitabesi ve II. Abdülhamid'in tuğrası (2004)

EK 86 KÜÇÜKYALI'DAKİ DEPOLAR

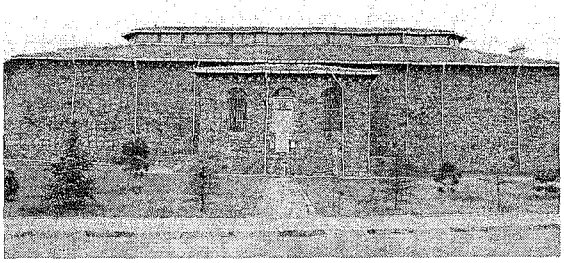

F.13 3. depo yapısının kuzey cephesindeki giriş bölümü (2004)

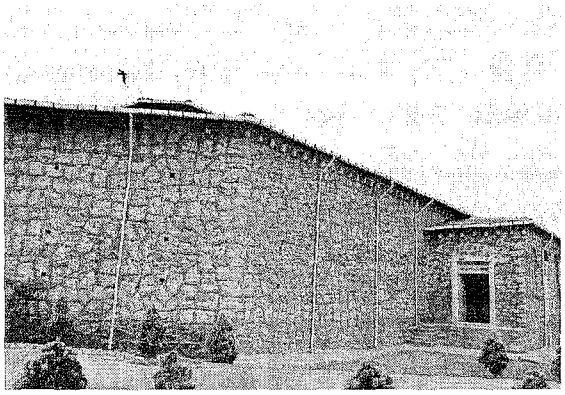

F.14 3. depo yapısının kuzey ve doğu cepheleri (2004)

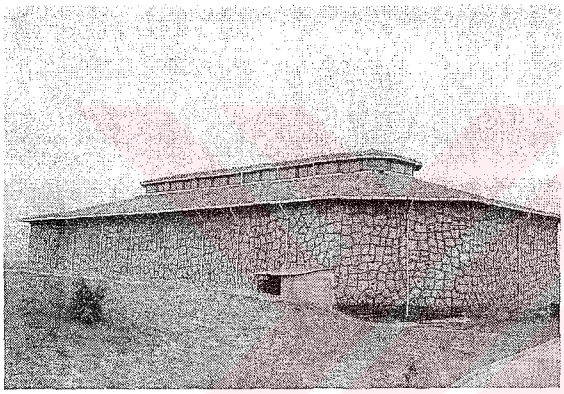

F.15 3. depo yapısının güney ve doğu cepheleri (2004)

F.16 3. depo yapısının içeriden görünüşü (2004)

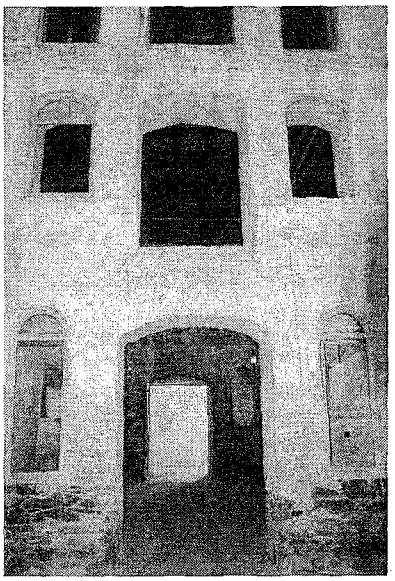

F.17 3. depo yapısının içeriden görünüşü (2004)

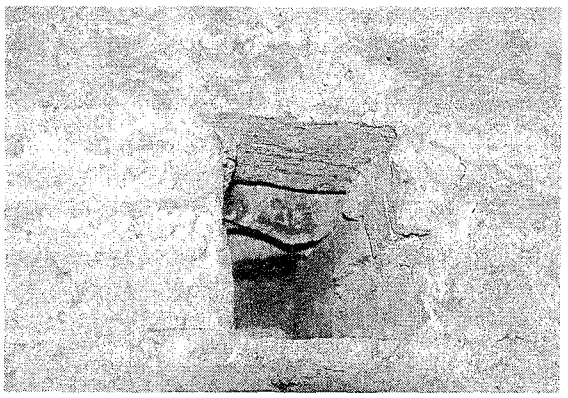

F.18 3. depo yapısının dış duvarlarındaki havalandırma deliği (2004)

EK 86 KÜÇÜKYALI'DAKİ DEPOLAR

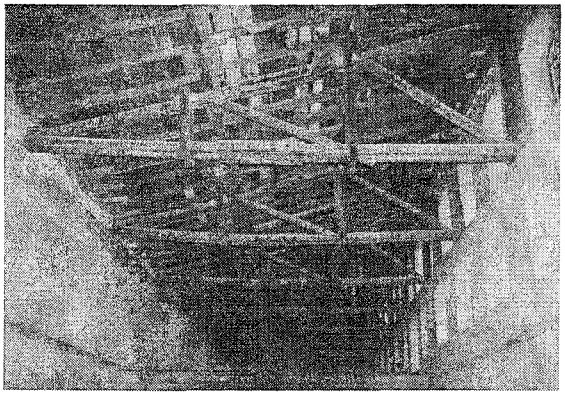

F.19 3. depo yapısının ahşap çatısından bir görünüş (2004)

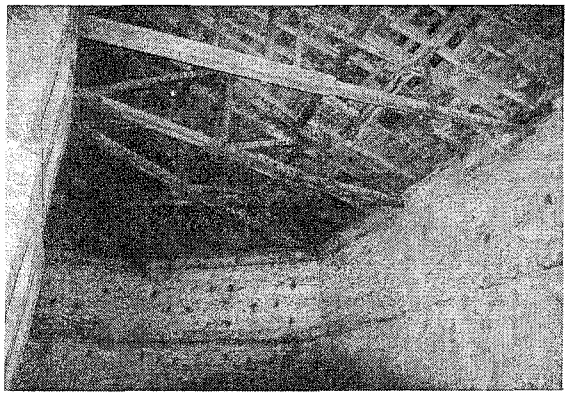

F.20 3. depo yapısının pahlı köşe kısmında ahşap çatının görünüşü (2004)

F.21 3. depo yapısının ahşap çatısında bir makasın görünüşü (2004)

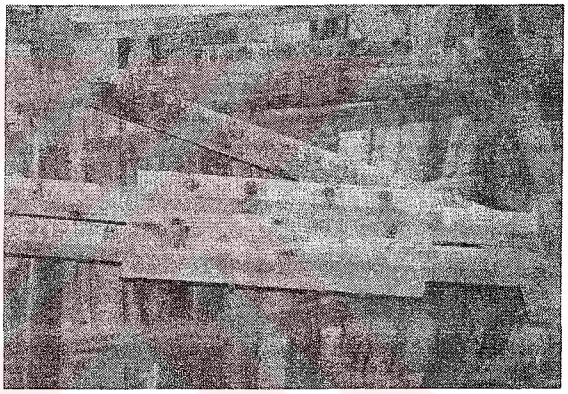

F.22 3. depo yapısının ahşap çatısından kiriş birleşme detayı (2004)

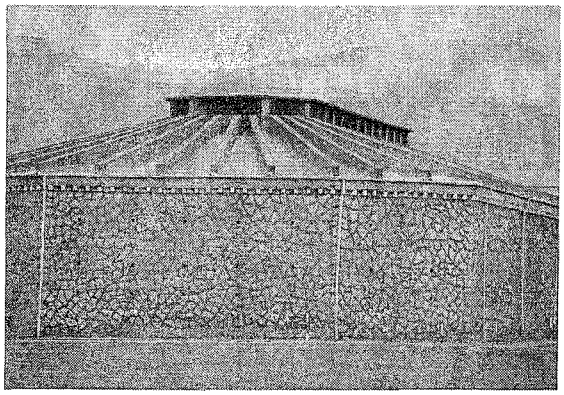

F.23 4. depo yapısının batı cephesi (2004)

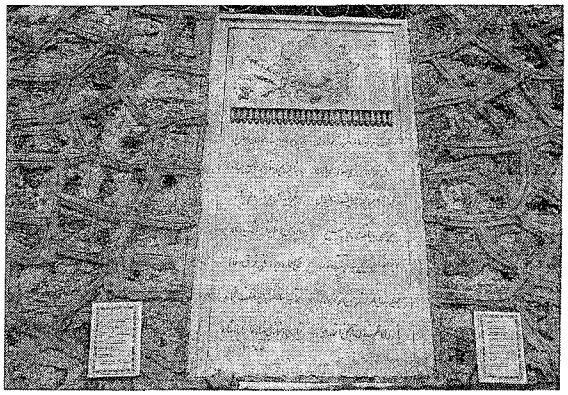

F.24 4. depo yapısının 1297/1879-1880 tarihli kitabesi ve II. Abdülhamid'in tuğrası (2004)

Çizelge 1- GÜLHANE'DEKİ ASKERİ DEPOLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
19.04.1847	03/Ca/1263	1944		İ.MV.	.. Saray-ı Cedid içinde bir karakolhane ile cephane anbarı, Hassa-Ordu-yı Hümayun erkanından Hüseyin Paşa tarafından inşa ve tamir ettirilmiş olup yapılan masrafların Maliye Hazinesi'nden ödenmesi için irade*.
13.09.1874	02/Ş/1291	477	8	A.}MKT.MHM.	Harbiye Anbarıyla Davutpaşa Gülhane cephaneleri ve barut mahzenleri, Karaağaç Anbarı mevcudunun, ithalat ve ihracat kayıtlarının tutulması için yazıcı istihdamıyla ödenecek maaşın karşılanması talebi.
29.06.1875	25/Ca/1292	703	49228	İ.D.	Gülhane Meydanı'nda inşa olunan anbarın iki cenahına birer anbar daha yaptırılmasına dair.
21.07.1875	18/C/1292	704	49310	İ.D.	Yalı Köşkü'nde inşasına başlanmış olan anbarın ikmaline dair.
15.09.1890	30/M/1308	64	46	Y.PRK.ASK.	Gülhane Anbarı'ndan Baruthane'ye nakl edilen silah ve cephanenin İstabul Anbarı'na nakl edildiği.
10.05.1894	04/Za/1311	95	40	Y.MTV.	Almanya'dan gelen 1500 sandık fişeğin Gülhane Cepharie Anbarı'na konduğu.
25.04.1900	25/Z/1317	8	109	Y.PRK.SGE.	Bir miktar mavzer tüfeğinin Yıldız Sarayı civarındaki tamirhanede tamir edildikten sonra Gülhane Cephane Anbarı'na sevk edildiği.
02.08.1900	06/R/1318	10	62	Y.PRK.KOM.	Gülhane Cephane Anbarı'nda mevcud fişeklerin kontrolü sırasında bir kısım sandıkların çatlak olduğunun anlaşıldığı.
01.11.1900	08/B/1318	10	68	Y.PRK.KOM.	Gülhane Cephane Anbarı'nda bulunan küçük çaplı mavzer fişeklerinin muayenesinin yapıldığı.
01.11.1900	08/B/1318	10	69	Y.PRK.KOM.	Gülhane Cephane Anbarı'ndaki mavzer fişekleri deposu tahkikatının yapıldığı.
29.08.1901	14/Ca/1319	10	97	Y.PRK.KOM.	Gülhane Cephane Anbarı'nda bulunan mavzer fişeklerinin durumunun tesbit edildiği.
01.10.1901	17/C/1319	175	40	Y.PRK.ASK.	Gülhane'deki Cephane Anbarı'nda yapılan kontrol.
15.10.1901	02/B/1319	176	6	Y.PRK.ASK.	Gülhane Cephane Anbarı'nda muayene sonucu sağlam ve çürük fişek miktarı.
28.05.1902	20/S/1320	230	112	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'nın muhafazası.
11.06.1902	05/Ra/1320	11	4	Y.PRK.KOM.	Dokuzuncu kafile olarak gelen mavzer fişeklerinin Gülhane Cephane Anbarı'na konulduğu ve getiren Tinos Vapuru'nun Galata ve Haydarpaşa'ya da yük taşıdığı.
29.07.1902	23/R/1320	232	137	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'ndaki mamulatın muayenesi.
03.09.1902	30/Ca/1320	233	188	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'ndaki fişenkler hakkındaki mazbatanın münderecatı.
10.09.1902	07/C/1320	234	73	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'ndaki mavzer fişeklerinin muayenelerinin yapıldığı.
06.10.1902	04/B/1320	185	23	Y.PRK.ASK.	Gülhane Cephane Anbarı'nda mevcut olan, İkinci ve Üçüncü Ordu-yı Hümayun ve diğer mevkilere gönderilen fişenk miktarları.
18.10.1902	16/B/1320	11	10	Y.PRK.KOM.	Topkapı Sarayı suru dahilindeki cephanelikte bulunan barutların Tophane-i Amire'ye nakledildiği.
13.01.1903	14/L/1320	11	19	Y.PRK.KOM.	Alman bandıralı Tasos adlı vapurla getirilen mavzer fişeklerinin Gülhane Cephane Anbarı'na taşındığı.
22.03.1903	23/Z/1320	241	136	Y.MTV.	Almanya'dan Gülhane Cephane Anbarı'na gelen mavzer fişenklerinin muayene neticesini bildirir rapor.
28.03.1903	29/Z/1320	11	39	Y.PRK.KOM.	Gülhane Cephane Anbarı'ndan ve Poligon-ı Hümayun'dan fişek alınarak tecrübe ve muayene yapıldığı.a.g.y.tt
14.09.1903	22/C/1321	11	86	Y.PRK.KOM.	Almanya'dan getirilerek Gülhane Cephane Anbarı'na teslim edilen fişeklerin kontrol edildiği.
21.02.1904	05/Z/1321	213	25	Y.PRK.ASK.	Topkapı Sarayı Muhafızı Ferik Ali Rıza Paşa'nın Gülhane Cephane Anbarı'nda mevcut fişeklerin durumu hakkında arizası.
13.03.1904	26/Z/1321	257	94	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı Muayene Heyeti'nin düzenlediği mazbata.

* Tuğlacı, 1981: 345.

Çizelge 1- GÜLHANE'DEKİ ASKERİ DEPOLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
24.03.1904	07/M/1322	215	38	Y.PRK.ASK.	Topkapı Saray-ı Hümayunu Levazımat-ı Askeriye Deposu'nda 1320 senesi Eylül ayı başından Şubat ayı nihayetine kadar altı ay zarfında vuku bulan ithalat ve ihracat ile mevcut eşyayı gösterir defter.
15.07.1904	01/Ca/1322	262	2	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'ndaki özürlü ve çürük silahlardan istifade.
15.08.1904	03/C/1322	263	15	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'na konulan fişeklerin durumu.
16.08.1904	04/C/1322	263	34	Y.MTV.	Gülhane Levazım-ı Askeriye Deposu'nun mevcudu.
18.03.1905	11/M/1323	272	64	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'nda yapılan muayenede bazı fişenklerin çatlak olduğu.
30.05.1905	25/Ra/1323	274	120	Y.MTV.	Tamirhane-i Hümayunda imal olunup Gülhane'deki Levazım-ı Askeriye Deposu'na konulan nakliye arabaları ve kantarmalar.
17.06.1905	13/R/1323	275	104	Y.MTV.	Gülhane Levazımat-ı Askeriye Deposu'nda vuku bulan ithalat ve ihracat.
05.07.1905	02/Ca/1323	276	4	Y.MTV.	Gülhane'de Levazımat-ı Askeriye Deposu'ndaki hediye melbusatın asakir ve hastahanelere tevzii.
05.09.1905	05/B/1323	277	164	Y.MTV.	Almanya'dan Gülhane Cephane Muhafaza Anbarı'na gelen mavzer fişeklerinin muayenesi.
12.02.1906	18/Z/1323	236	71	Y.PRK.ASK.	Gülhane Askeri Levazımat Deposu'nda mevcud bulunan askeri eşyaları gösterir cedvel ve defter.
13.04.1906	19/S/1324	238	74	Y.PRK.ASK.	Levazımât-ı Askeriye'nin Gülhane'deki Deposu'nda bulunan malzeme listesi.
15.04.1906	21/S/1324	285	131	Y.MTV.	Gülhane Levazımat-ı Askeriye Deposu'ndaki malzemeler.
13.05.1906	19/Ra/1324	286	99	Y.MTV.	Gülhane'deki Levazımat-ı Askeriye Deposu'nun iddiharâtıyla mevcudunu natık tanzim kılınan cetvel.
14.05.1906	20/Ra/1324	286	103	Y.MTV.	Gülhane Levazımat-ı Askeriye Deposu'nun nisan ayı stok ve mevcudunu mübeyyin cetvel.
17.10.1906	28/Ş/1324	290	94	Y.MTV.	Gülhane Levazımat-ı Askeriye Deposu'nun ihracatı ile mevcudunun beyanı.
16.12.1906	29/L/1324	291	105	Y.MTV.	Gülhane'deki Levazımat-ı Askeriye Deposu'nun idhalat ve ihracatı.
21.05.1907	08/R/1325	298	33	Y.MTV.	Fransa'dan mübayaa olunan koşum takımlarının Gülhane'deki Levazımat-ı Askeriye Deposu'nda muhafazaları.
15.06.1907	04/Ca/1325	300	12	Y.MTV.	Gülhane'deki Levazımat-ı Askeriye Deposu'nda bir ay zarfında vukubulan toplama ile mevcud.
15.06.1907	04/Ca/1325	299	23	Y.MTV.	Gülhane'de bulunan Levazımat-ı Askeriye Deposu'nun idhalat ve ihracatı.
15.10.1907	08/N/1325	303	22	Y.MTV.	Gülhane'de kain Levazımat-ı Askeriye Deposu'nun mevcudu.
22.12.1907	16/Za/1325	304	115	Y.MTV.	Gülhane Cephane Anbarı'nda eski yıllara ait küçük çaplı mavzer fişenklerinden istifade edilmesi.
17.02.1908	14/M/1326	306	90	Y.MTV.	Gülhane Levazımat-ı Askeriye Deposu'nun idhalat ve ihracatıyla mevcudunu mübeyyin cetvel.
14.05.1908	13/R/1326	309	110	Y.MTV.	Gülhane'deki Askeri Levazımat Deposu'nun mevcudunu gösterir cetvel.
14.06.1908	15/Ca/1326	258	2	Y.PRK.ASK.	Gülhane Levazımat-ı Askeriye Deposu'nda mevcut levazımat.
Çizelge 2- ASKERİ DEPOLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
1830-1831	1246	593	29065	HAT	Dolmabahçe'de yaptırılacak mebaniden mühimmat anbarlarının altı göziyle dane anbarı sonraya bırakılmak üzere şimdiden demirhane, saraçhane, marangozhane ve kereste anbariyle üç göz mühimmat anbarının inşaalarına mübaşeret olunması ve halen kullanılanların hedimden vikayeleri hakkında istizanı havi.
12-04-1853	03/B/1269	76	68	A.}MKT.NZD.	Hassa ve Dersaadet Orduları için inşa edilecek askeri depolarla ilgili iradenin gönderildiği.
05-08-1873	10/C/1290	460	63	A.}MKT.MHM.	Askeri levazımat deposu olarak kullanılan yalı köşkü ambarı yolu, demiryolu inşası nedeniyle kapandığından keşfi yapılıp yeniden açılmasına ve masrafının Hazine'den karşılanmasına karar verildiği.

EK 87 ASKERİ DEPOLARIN BOA'NDEKİ BELGELERİ

Çizelge 2- ASKERİ DEPOLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	H. Tarih	Dosya No	Gömlek No	Fon Kodu	İçerik
06.03.1884	09/Ca/1301	13	5	Y.PRK.HH.	Yıldız Sarayı civarında inşa olunan cephanelikler için sarfolunan eşyanın miktarı, fiyatı ve inşaatta istihdam olunan amelenin ücretleri.
15.03.1884	03/B/1305	31	37	Y.MTV.	Yıldız Sarayı civarında inşa edilecek cephanelik hakkında İnşaat Dairesi'nin mazbatası ve haritanın takdimi.
15.12.1899	12/Ş/1317	157	1	Y.PRK.ASK.	Boğaz alayları anbarından, müsadere edilmiş muhtelif silah ve cephanenin Kal'a-i Sultaniye'den İstanbul'a gönderildiği.
13.05.1916	10/B/1334	104	26	DH.UMVM	Sultanahmed'teki hapishane, Defter-i Hakani ve askeri elbise deposu binalarının Şehremaneti'ne bedelsiz bırakılması isteğinin Meclis-i Vükela'dan incelenmesi için Sadaret'e gönderildiği.
12.09.1920	28/Z/1338	45	60	DH.EUM.AYŞ.	Kağıthane civarındaki imalat-ı harbiye cephaneliklerinden birinin infilak etmesinin dinamitlerin patlamasıyla olduğu ve herhangi bir can kaybının meydana gelmediği
29.08.1921	24/Z/1339	55	82	DH.EUM.AYŞ.	İstanbul Çobançeşme'deki cephaneliklerin bir İngiliz askeri takımı tarafından işgal edildiği.

EK 88 ASKERİ FIRINLARA AİT TEKNİK ŞARTNAME

1312/1896 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* Kitabındaki Teknik Şartnameye Göre Askerî Fırınların Mimarî Özellikleri*:

Fırınların Usûl-ü İnşâsı

*107- Fırınlar iki nev' olup birisi börekçi fırını diğeri ekmekçi fırınıdır***. Fırın ta'bîr-i umûmisiyle yâd olunan börekçi ve ekmekçi dükkân ve mağazaları i'mâlât-ı sanâyi'nin teshîl ve tesrî'ni ve nefâset ve tahâretinin mükemmelliyetini te'mîn edecek sûrette tertîb ve inşâ olunmak iktizâ eder ise de bu cihet yalnız ebniye planını tanzîm edecek mühendisin erbâb-ı san'atdan malûmât-ı mükemmele ahzına mütevakkıf olup usûl-ü inşâsı adî kâr-gîr binaların aynı olduğundan bu bâbda tafsilât-ı i'tâ'sından sarf-ı nazar ile yalnız hidemât-ı tabhiyyeye mahsûs fırının usûl-ü inşâsından bahs olunacaktır. Fırın inşâsında müsta'mel malzeme ateş tuğlasıyla harârete en çok dayanan ot ve kayağan taşları olup malzeme-i ahcâriyeyi rabt ve telsik için isti'mâl olunan harç dahi Kağıdhâne civârından ihrâç olunan gayet özlü bir nev' sarı türâbdan yapılan çamurdan ibârettir. İş bu çamur harâretin te'sîriyle tahaccür ettiğinden ale-l-umûm fırınlar ile sâir ateşlikler inşâsında isti'mâl olunur* (Nuri, 1312: 91).

"Askerî Fırınları"

108- Askerî fırınlar iki nev' olup birisi hazarî ve diğeri seferî ekmek fırınlarıdır.
Hazarî ekmek fırınları dahi iki nev'dir birisi bâlâda ta'rîf ve beyân olunan ekmekçi fırınlarının aynı olup ancak asakîr-i mevcûdenin mikdârı ziyâde olup da yalnız bir fırın kifâyet etmediği hâlde yekdiğerine muttasıl müteaddid fırınlar yapılmak iktizâ edeceğinden 5:6 metre arzında fırınlar adedinin iş bu mikdâra (Nuri, 1312: 92) *hâsıl-ı zarbı kadar tûl ve bir metre irtifâ'ında bâlâda ta'rîf olunduğu vechile yapılan rıhtımın üzerine müteaddid kubbeler çevrilerek fırınlar inşâ olunur. Diğeri dahi (Kapan-ı Dakik)de kain mîrî değirmâni müştemelâtından olan fırınlar gibi Avrupakarî inşâ edilen fırındır ki bunlar dahi 3 metre arzında ve 7 metre tûlünde ve bir metre irtifâ'ında inşâ olunan rıhtımın vasatına ve arka cihetine hamam külhânları gibi ufak bir ocak inşâ ve bir ağzı iş bu ocağa ve diğer ağzı fırının sağ taraf-ı duvarında yapılacak bacaya müntehî olmak üzere ince ve dar (müceff) mecralar yapılıp iş bu mecralar helezônî birçok def'alar dolaştırılarak mezkûr rıhtımın sağ tarafındaki nısfını kâmilen ihâta ettiği gibi aynı vechile inşâ ve bir ağzı sol taraftaki duvar içinde bulunan bacaya müntehî olmak üzere yapılan bir mecra dahi nısf-ı diğeri ihâta etmiş ve bunların üzerlerine bâlâda beyân olunduğu vechile ateş tuğlası ferş olunarak döşeme inşâ olunmuştur. Ve iş bu iki mecranın vasatına 0,40 metre irtifâ'ında derûnî kâmilen müceff ve ocak ciheti açık bir bölme duvarı ile yine evvel irtifâ'da etrâf duvarları yapıldıktan sonra üzerine tam yassı bir ateş tuğlasının eb'âdı kadar fâsıla ile putreller vaz' ve aralarına mezkûr tuğlaların ferşiyle ufkî bir tavan teşkîl ve bunun üzerinde dahi tavanı teshîn için döşemede olduğu gibi müteaddid müceffler inşâ olunmuş ve bunların dahi birer uçları ocağa ve diğer uçları yan duvarlarındaki bacaya îsâl edilmiştir.*

---

* Bu kitap ile 1300/1884-1885 tarihli *"Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî"*, 1309/1893-1894 tarihli *"Fenn-i İnşâât ve Mi'mârî"* ve 1324/1908 tarihli *"Fenn-i İnşâât"* kitaplarında fırınlar hakkında verilen bilgiler birbirinin aynıdır. Çeviride özgün metindeki sembol ve işaretler korunmuş, sadece konu başlıkları koyu renkte yazılmıştır.

** Söz konusu kitapta ekmekçi fırınları ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *"Ekmekçi fırını inşâ etmek için evvelâ fırın mahâlli 5:6 metre arz ve tûlünde ve birer metre irtifâ'ında moloz taş ve sarı toprak harcıyla rıhtım inşâ olunduktan sonra börekçi fırınlarında olduğu gibi ön tarafına eteklik inşâ ve fırının vüs'at-ı dâhilisi 0,18:0,20 metre irtifâ'ında ot taşından dâirevî bir duvar ile tahdîd olunup ba'de üzerine bir metre irtifâ'ında basık bir kubbe yapılıp dâhili sarı çamur ile sıvanarak fırının gömleği ve rıhtımın üzerine eteklik taşının tesviyesini buluncaya kadar altı ufak çakıl taşı ve üstü toz olmak üzere üç dört anbar çakıl ile ol kadar toz vaz' olunduktan sonra üzerine yassı ateş tuğla veya ot taşı bilâ-harç ferş edilerek döşemesi ikmâl edilir. Bacasıyla yaşmağın tezyînâtı börekçi fırınlarının aynıdır. Ekmekçi fırınlarında mahrûkatın evvelâ fırının döşemesi üzerinde yakılıp fırın iyice kızdırıldıktan sonra ateş fırının ağzının sağ tarafına çekilerek orada bir mikdâr ateş mevcûd olduğu hâlde ameliyyât-ı tabhiyyenin icrâsı lâzım olduğundan ekmekçi fırınlarının sağ tarafları bir mikdâr mahrûkat bulundurmağa mahsûs olarak dâhilen dirsekleri inşâ edilir. Rıhtımın bâkî kalan kısmı 2,5:3 metre irtifâ'ına kadar duvar inşa' olunduğu gibi harâretin zâyi' olmaması için kubbenin üzeri dahi evvel irtifâ'a kadar doldurulup onun üzerine hamur yoğurmak için istenilen tarzda bir mahâll-i mahsûs inşâ edilir. Sekiz metre arz ve tûlünde bir rıhtımın üzerine yalnız üç köşesi muattal kalmak üzere inşâ kılınan fırında 300 kilogram ekmek tabh edilir"* (Nuri, 1312: 92).

EK 88 ASKERİ FIRINLARA AİT TEKNİK ŞARTNAME

Müceffler derûnunda mürûr-u zamân ile terâküm eden kurumun tathîri için duvarlar derûnunda ağızları demir kapaklar ile kapalı ve etrâfı çamur sıvalı müteaddid delikler mevcûd olduğu cihetle icâbında açılıp derûnî fırçalar ile temizlendikten sonra sedd edildiği gibi bacalar dahi kışla duvarlarındaki soba bacalarının tathîri için kullanılan müteharrik zincir ile bacaya muallâk süpürge ve fırçalar vâsıtasıyla tathîr olunur. Fırının ağzı âdî fırınlar gibi sürme demir bir kapakla kapanır ise de fırın dâhilînde ateş ve alev bulunmadığı cihetle kapısının üzerine ayrıca baca inşâ edilmemiştir.
(Kapan-ı Dakik) de kain askerî fırını bâlâda ta'rîf olunduğu cihetle dört çift olup bunların beherinde 250 aded ta'yîn somunu piştiğinden bir ağızda bin çift ve bir günde kırk bin çift ekmek tabh edilmektedir. İş bu fırın peksimet tabhı için te'sîs olunmuş olduğundan ve hamur yoğurmak ve peksimet kesmek ve ameliyyât-ı sâireyi îfâ etmek için neccâr ile müteharrik müteaddid âlât ve edevât hâvîdir. Seferî fırınlar dahi iki nev' olup birisi hîn-i seferde asker ile birlikte nakl olunmak üzere (Nuri, 1312: 93) *muhtelif sistemde i'mâl edilen sacdan ma'mûl mükemmel fırınlardır ki onların usûl-ü i'mâl-i fenn-i inşââta âid olmadığı cihetle tafsîl ve beyânından sarf-ı nazar olunmuştur.*
Diğeri askerîn muvakkaten ikamet edeceği konak mahâllerinde birkaç gün isti'mâl edilmek üzere masrafsız ve sühûletle i'mâl olunabilen muvakkat fırınlardır. Bu nev' fırınlar pek küçük kıtaât-ı askerîyenin hidemât-ı tabhiyyesini îfâ edebilecek kadar küçük yapılabilir Şöyle ki bir sırtın eteği bir mikdâr şâkulî hafr edilip hafr edilen mahâl üzeri kemervarî ve ön tarafı ile tabanı nısf-ı dâire şeklinde ya'nî hey'et-i umûmiyyesi dâhilen nısf-ı küre şeklinde oyularak güzelce tanzîm olunduktan sonra tabanına bir mikdâr kum üzerine iri toz ferş edildikten sonra üzerine çamur sıvanır (iri toz bulunmayan mahâllerde toz yerine kömür tozu ferş olunur ve kiremit mevcûd ise sıvanın üzerine kiremit döşenir) ve fırın ağzının üst tarafından açılan bir delik baca makamına kaim olur. Muvakkat fırın yapılacak sağrının toprağı gevşek olup da derûnî nısf-ı küre şeklinde oymak kabil olmaz ise sac ve-yâhûd teneke ile üzerini örttükten sonra onun üzerini harâretin zâyi' olmaması için çamur sıvayarak fırının üzerini örtmek ve döşemesiyle teferruât-ı sâiresini bâlâda ta'rîf olunduğu vechile yapmak iktizâ eder (Nuri, 1312: 94).

EK 89 ASKERİ FIRINLARA AİT TEKNİK ŞARTNAMEDEKİ ÇİZİMLER

1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki fırınlarla ilgili çizimler

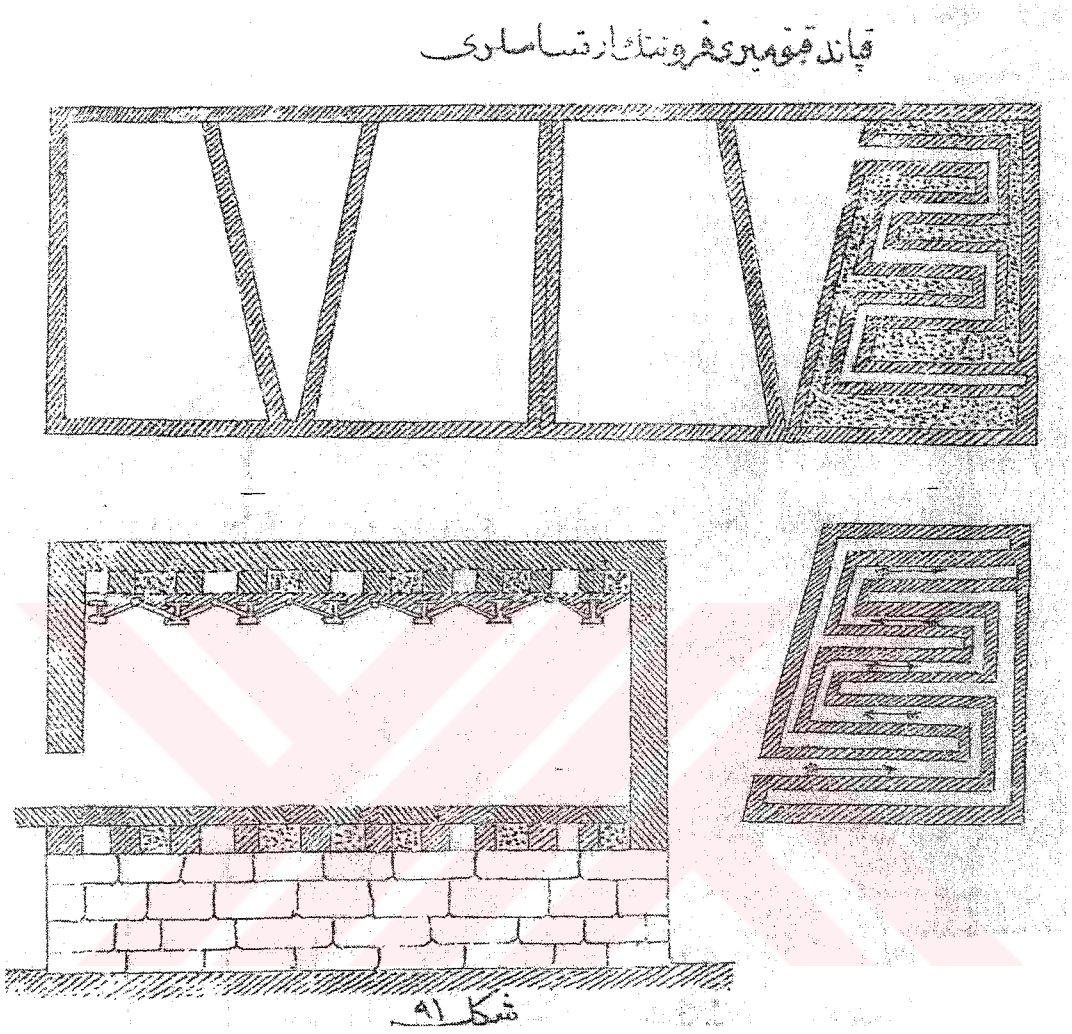

Ç.1 "*Kapan-ı Dakik mirî fırının irtisâmları*" yazısıyla Unkapanı'ndaki askerî fırının pişirme bölümünün planı ve volta döşemeli bölümün kesiti (Nuri, 1312: levha 11, şekil 91)

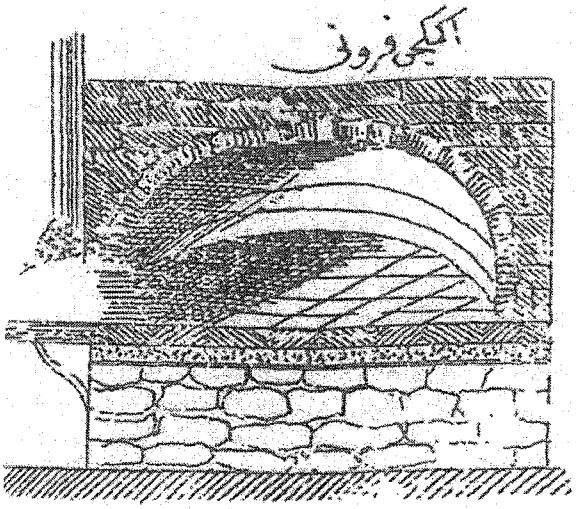

Ç.2 "*ekmekçi fırını*" yazısıyla bir fırının pişirme bölümünün görünüşü (Nuri, 1312: levha 11)

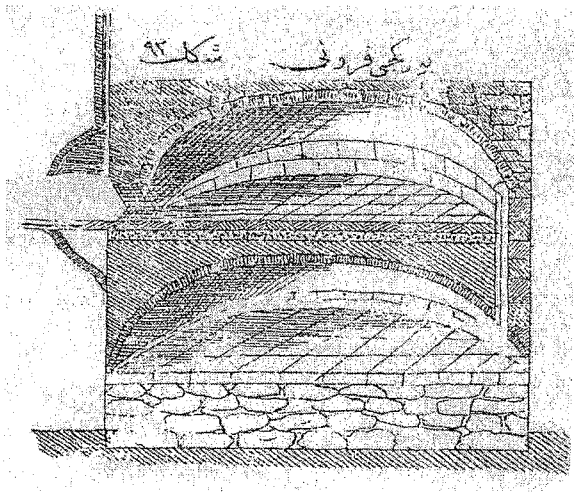

Ç.3 "*börekçi fırını*" yazısıyla bir fırının pişirme bölümünün görünüşü (Nuri, 1312: levha 11, şekil 92)

EK 90 DAVUTPAŞA FIRINI

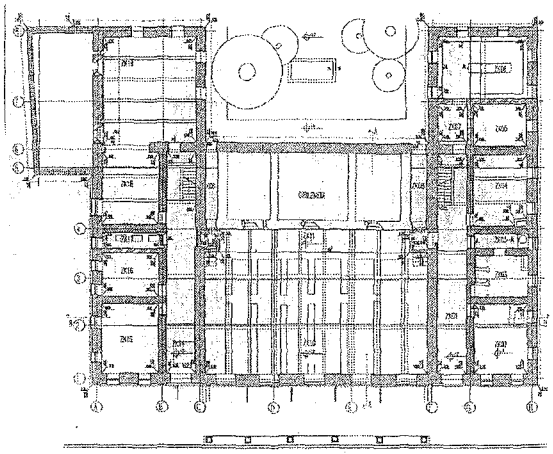

Ç.1 Fırının zemin kat planı
(Gürsoy, 2002/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

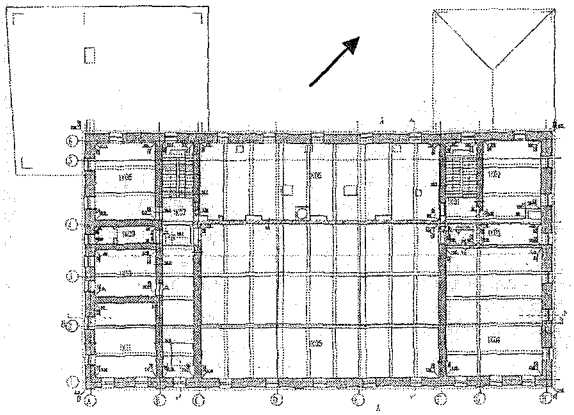

Ç.2 Fırının üst kat planı
(Gürsoy, 2002/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

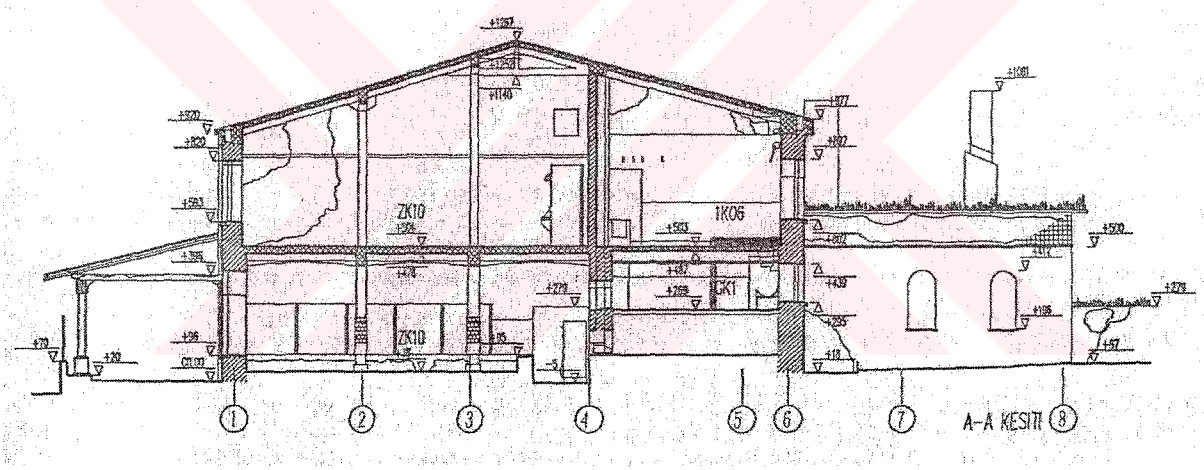

Ç.3 Fırının kesiti (Gürsoy, 2002/Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

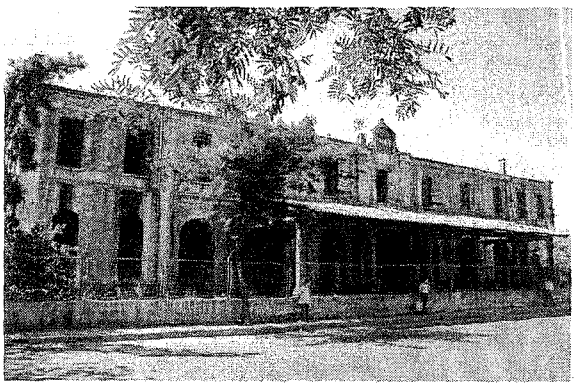

F.1 Fırının güneydoğu cephesi (2001)

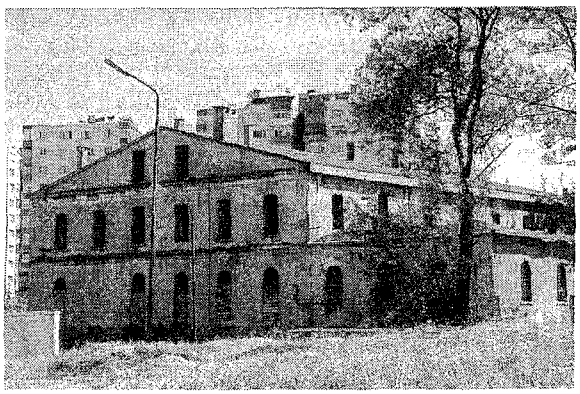

F.2 Fırının kuzeydoğu cephesi (2001)

EK 90 DAVUTPAŞA FIRINI

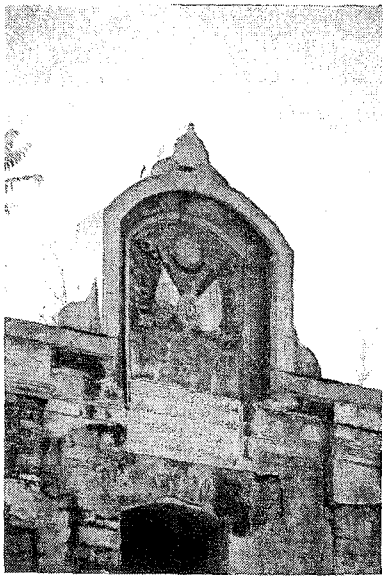

F.3 Fırının 1311/1893-1894 tarihli kitabesi ve II. Abdülhamid tuğralı Osmanlı arması (2001)

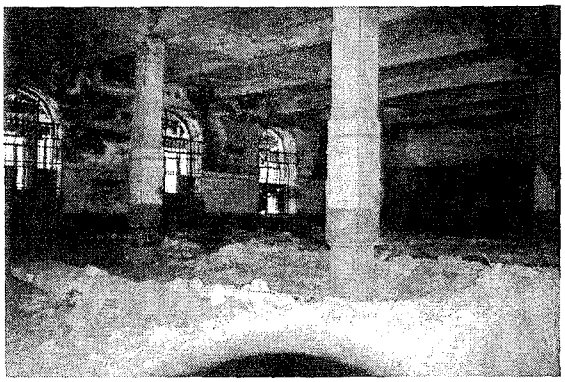

F.4 Fırının zemin katında kısmen yıkılmış tezgâhlar (2001)

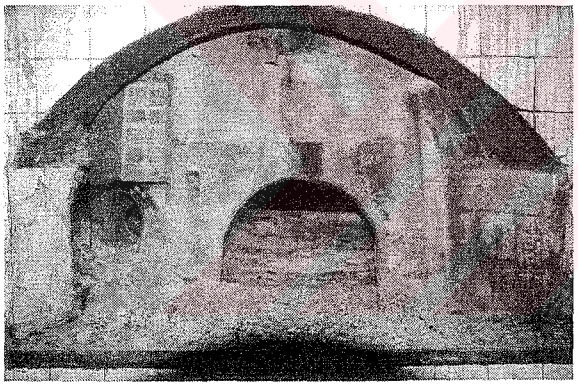

F.5 Pişirme yapılan fırının ağzı (2001)

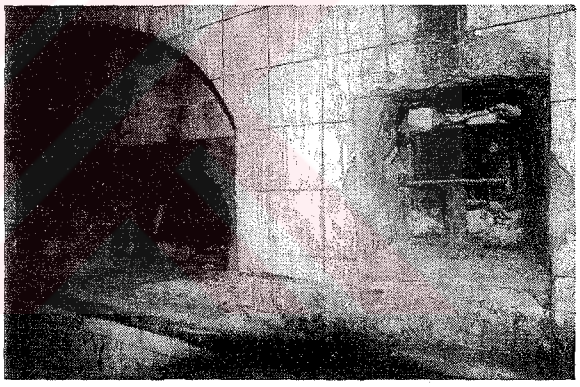

F.6 Fırında biriken kurumun toplandığı metal kapaklı baca (2001)

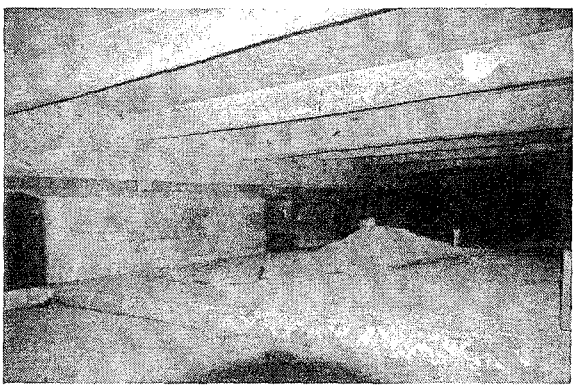

F.7 Galeri katındaki betonarme döşeme ve zemin kata bakan pencereler (2001)

F.8 Fırının üst katındaki betonarme döşeme (2001)

EK 91 UNKAPANI FIRIN ve DEĞİRMENİ

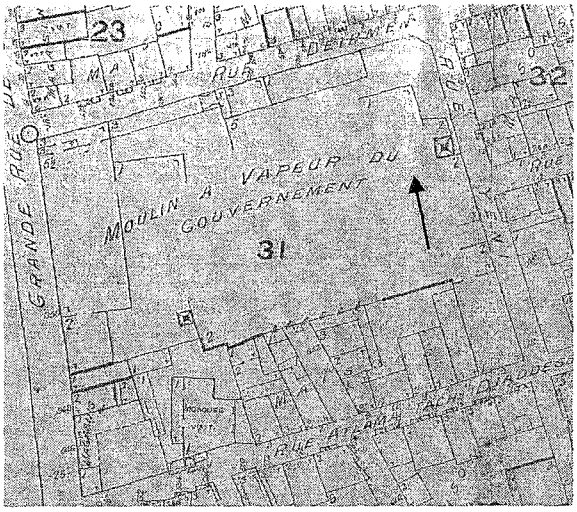

H.1 1904 tarihli Goad Haritası'nda fırın ve değirmenin bulunduğu parsel (Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

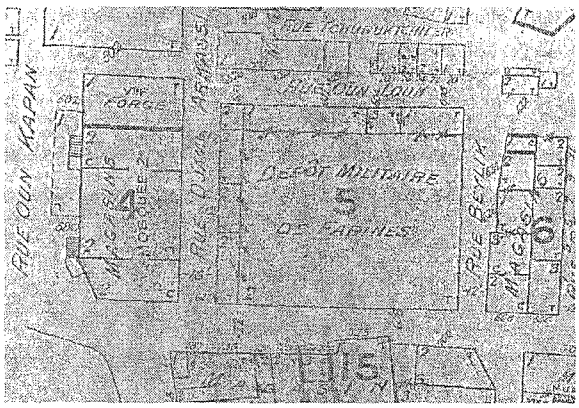

H.2 1904 tarihli Goad Haritası'nda fırın ve değirmenin kuzeyindeki askerî un deposu (Y.T.Ü. Restorasyon A.B.D. Arşivi)

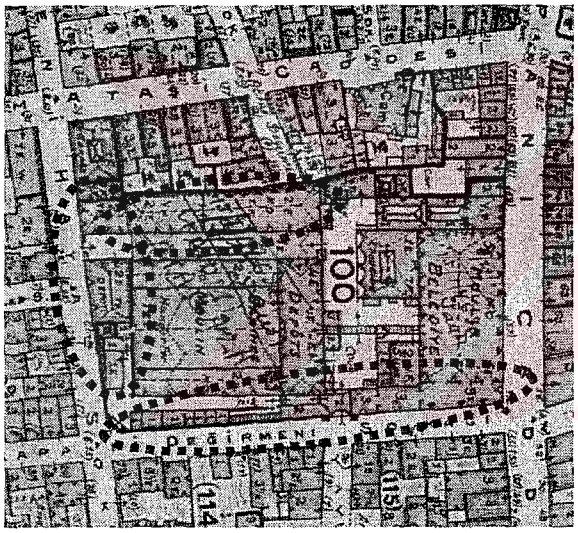

H.3 1933 tarihli J. Pervititch Haritası'nda fırın ve değirmen yapıları, işaretli olanlar günümüze ulaşan yapı kalıntıları (tarihsiz yayın: 164)

Ç.1 W. Fairbairn'in İngiltere'den getirttiği prefabrik değirmen yapısı (Batur, 1981: 340)

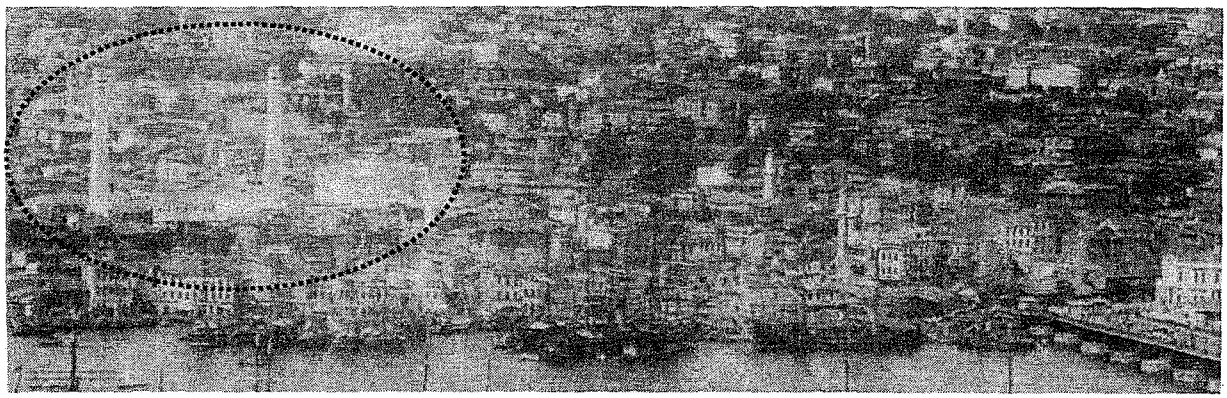

F.1 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Unkapanı fırın ve değirmen yapıları (Yapı Merkezi Arşivi)

EK 91 UNKAPANI FIRIN ve DEĞİRMENİ

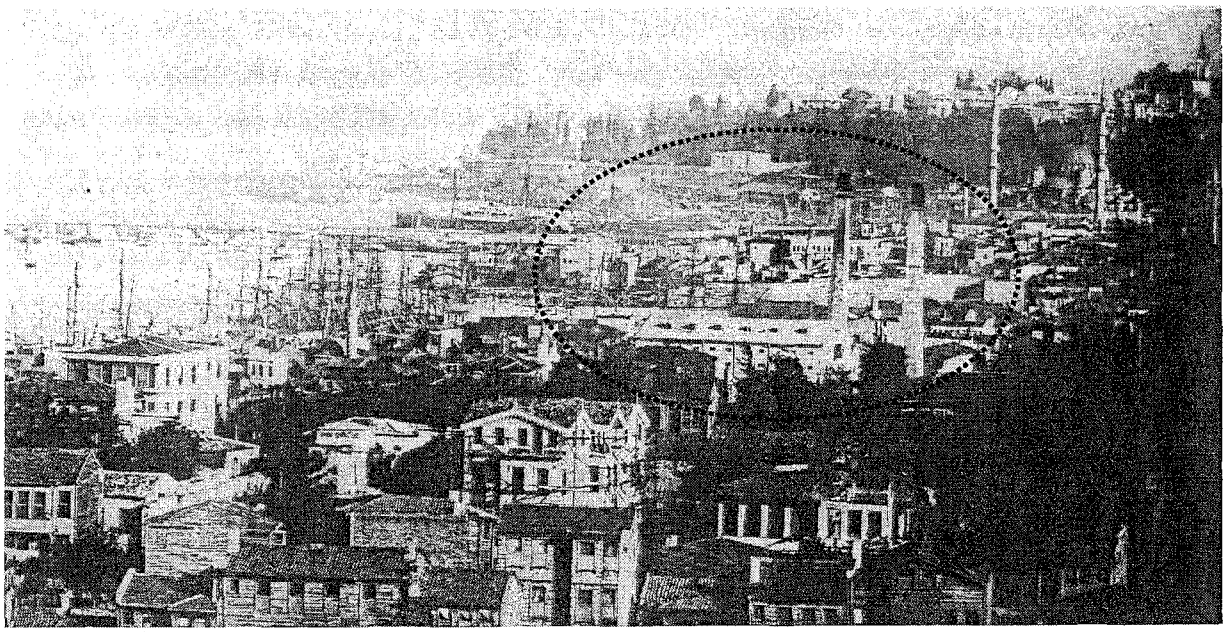

F.2 19. yüzyılda Sébah&Joaillier tarafından çekilen bir fotoğrafta Unkapanı fırın ve değirmen yapıları (A.A.E.F.A./F.no: 9218)

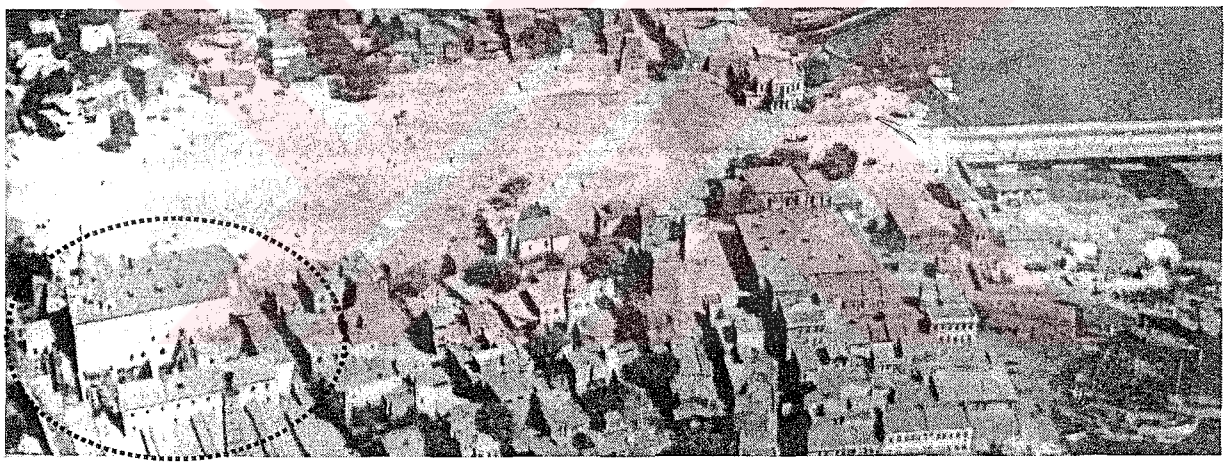

F.3 1939 yılında Atatürk Bulvarı yapılırken Unkapanı fırın ve değirmeni (Yapı Merkezi Arşivi)

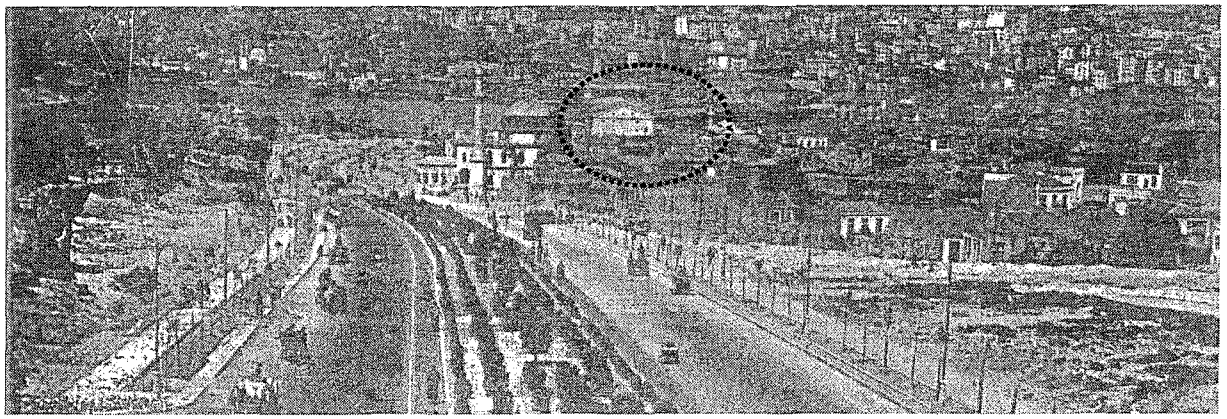

F.4 1940'lı yıllarda Atatürk Bulvarı ve Unkapanı fırın ve değirmeni (Yapı Merkezi Arşivi)

EK 91 UNKAPANI FIRIN ve DEĞİRMENİ

F.5 Fırın ve değirmenin bulunduğu otopark olarak kullanılan parsel (2004)

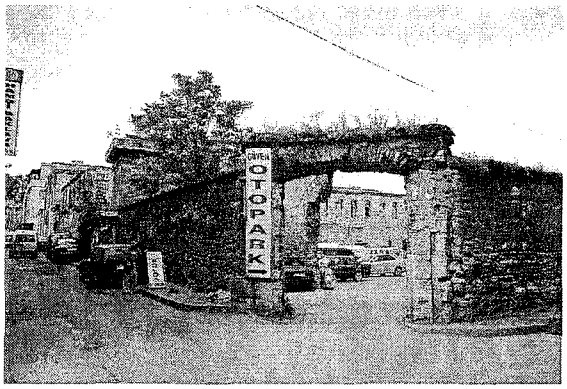

F.6 Parselin kuzeydoğu köşesindeki fırın ve değirmenin giriş kapısı (2004)

F.7 Parselin doğusundaki fırın ve değirmene ait bacanın kaidesi (2004)

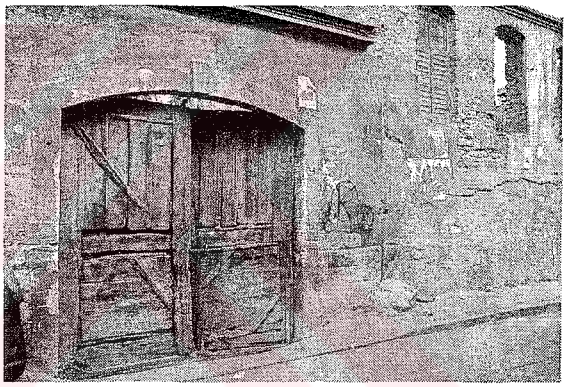

F.8 Parselin doğusundaki fırın ve değirmenin giriş kapısı (2004)

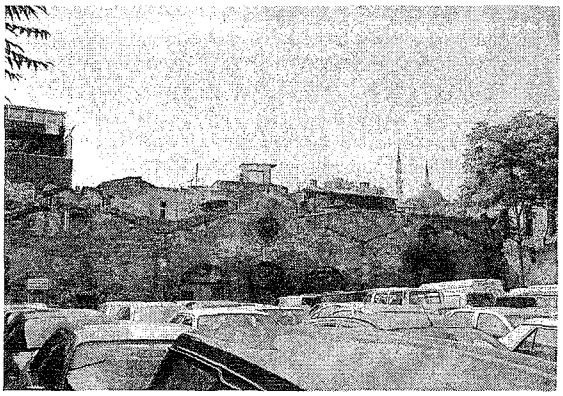

F.9 Parselin doğusunda fırın ve değirmenin yıkılmış bir yapısının beden duvarı (2004)

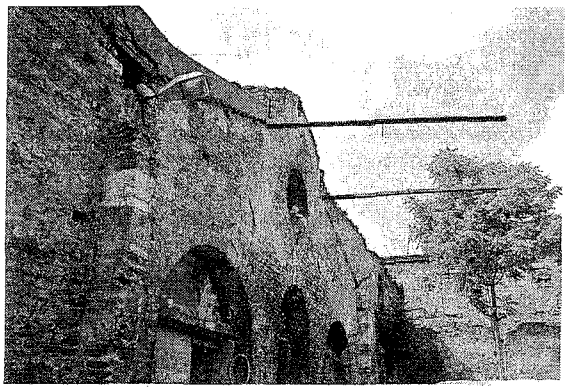

F.10 Parselin doğusundaki yıkılmış yapının çatı sisteminden kalan putreller (2004)

EK 91 UNKAPANI FIRIN ve DEĞİRMENİ

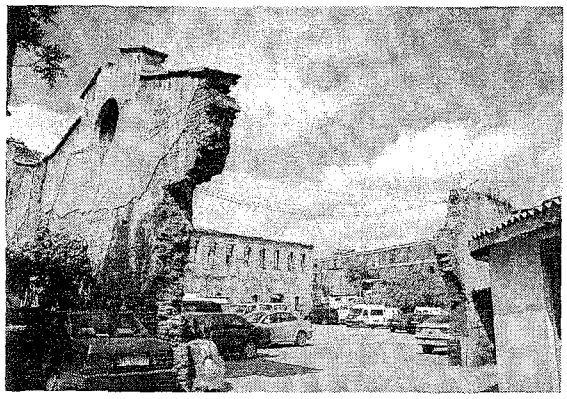

F.11 Parselin doğusundaki fırın ve değirmen yapısının duvar kalıntıları (2004)

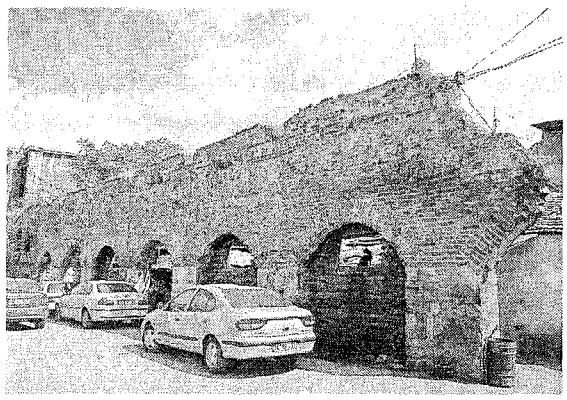

F.12 Parselin kuzeyindeki fırın ve değirmen yapısının duvar kalıntısı (2004)

F.13 Parselin güneyindeki fırın ve değirmen yapısının kuzey cephesi (2004)

F.14 Parselin güneyindeki fırın ve değirmen yapısının kuzey cephesi (2004)

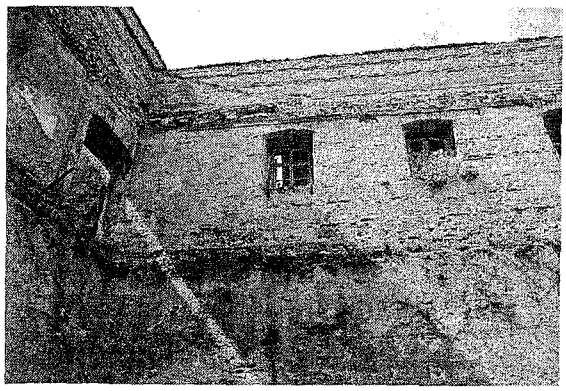

F.15 Parselin güneyindeki kat döşemeleri ve çatısı yokolmuş yapının içeriden görünüşü (2004)

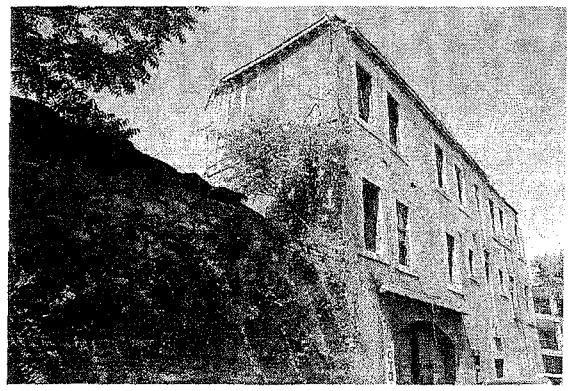

F.16 Parselin kuzeyindeki fırın ve değirmen yapısının kuzey cephesi (2004)

EK 91 UNKAPANI FIRIN ve DEĞİRMENİ

F.17 Parselin kuzeyindeki fırın ve değirmen yapıları
(1970/Hüsrev Tayla/Yapı Merkezi Arşivi)

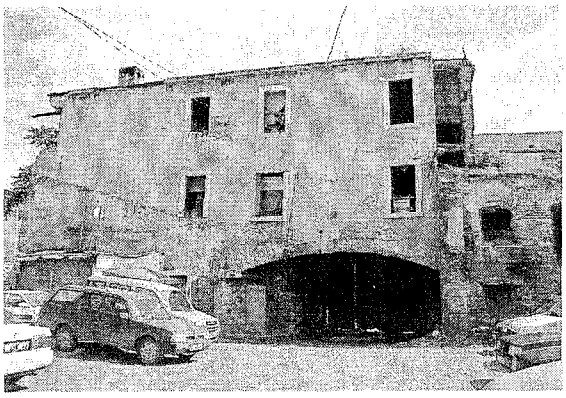

F.18 Parselin kuzeyindeki yapının güney cephesi (2004)

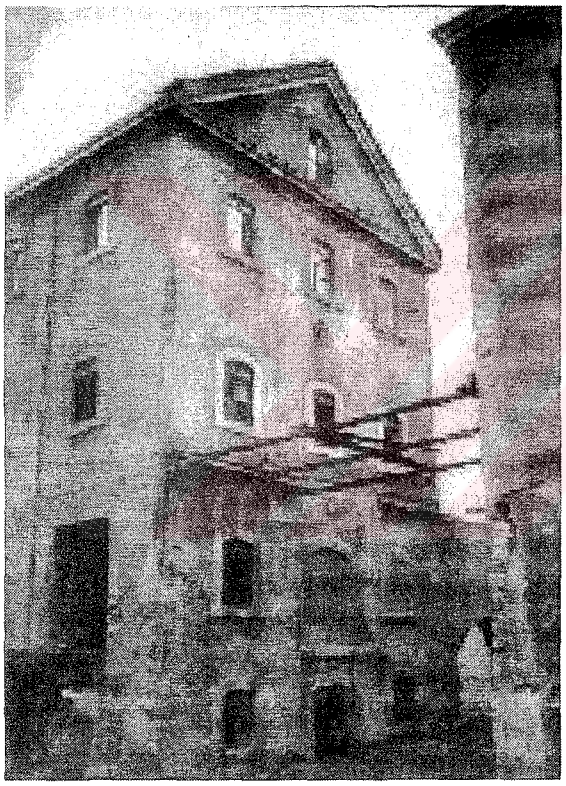

F.19 Parselin batısındaki günümüzde mevcut olmayan yapı
(1970/Hüsrev Tayla/Yapı Merkezi Arşivi)

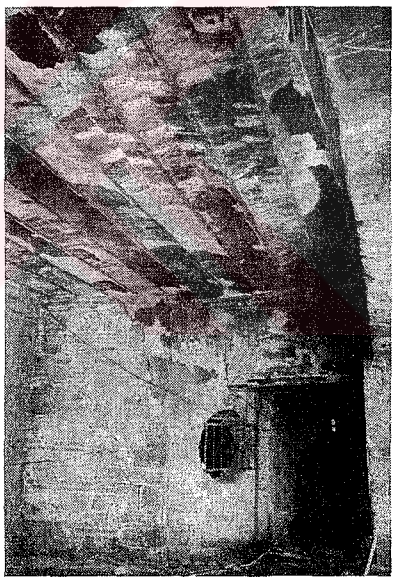

F.20 Parselin kuzeyindeki yapının volta döşemesi (2004)

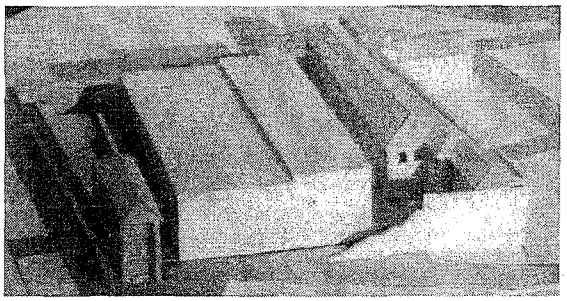

F.21 Parsel için 1987'de onaylanan çarşı, büro ve katlı otopark projesinin maketi
(Yapı Merkezi Arşivi)

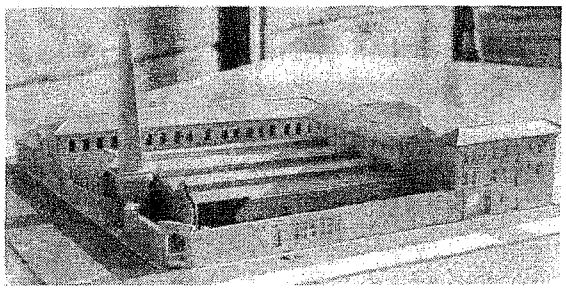

F.22 Parsel için 2003'te hazırlanan borsa, kültür ve iş merkezi projesinin maketi
(Yapı Merkezi Arşivi)

EK 92 KAVAK İSKELESİ FIRINI

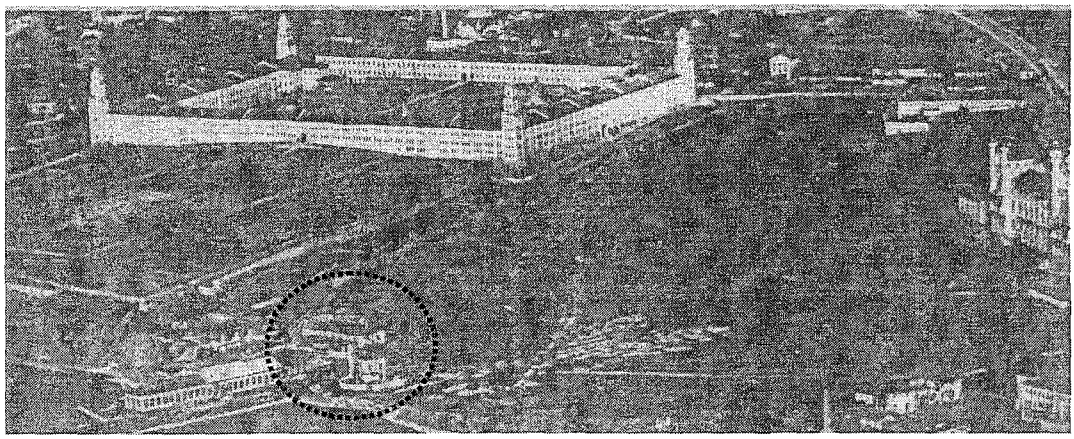

F.1 20. yüzyıl başına ait bir fotoğraftan Selimiye Kışlası, Kavak İskelesi, Kavak İskelesi Mescidi ve fırın yapısı (A.A.E.F.A./F.no: 8058)

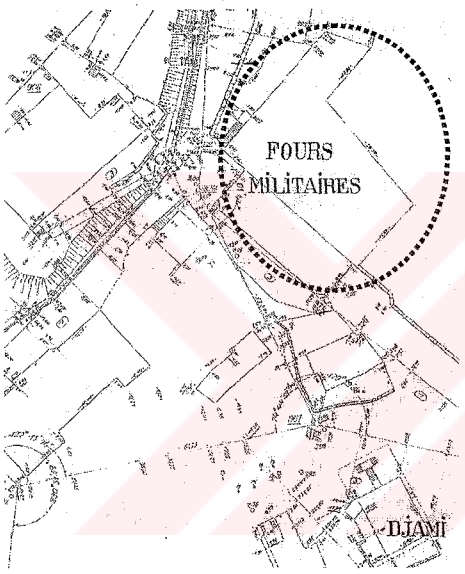

H.1 1913 tarihli Alman Sendika Haritası'nda fırın ve Kavak İskelesi Mescidi (İ.B.K.H.A./H.no: 2530)

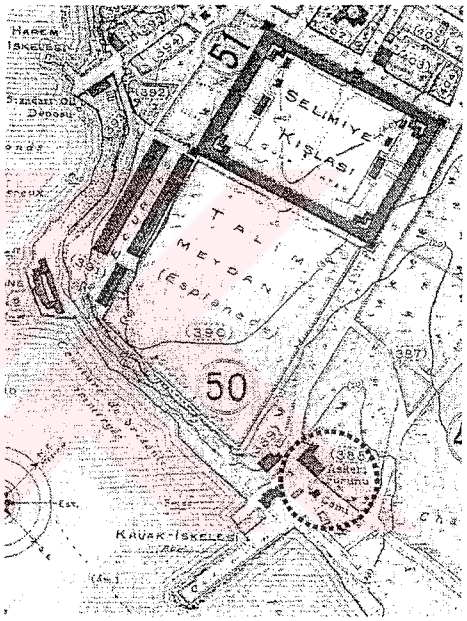

H.2 1930 tarihli J. Pervititch Haritası'nda fırın (tarihsiz yayın: 246)

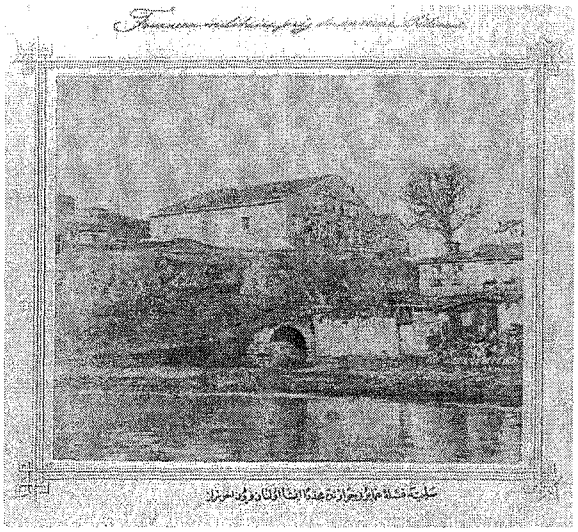

F.2 1880-1893 yılları arasında çekilen bir fotoğrafta fırın ve ahırlar (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82568)

Çizelge 1- DAVUTPAŞA FIRINI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
03.04.1894	26/N/1311	92	106	Y.MTV.	Askerlere ve Maltepe Hastanesi'ne lüzumlu ekmeğin az masrafa ve kolay temini için Davudpaşa'da yaptırılan fırına dair.
Çizelge 2- UNKAPANI FIRINI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
12.11.1850	7/M/1267	13385		İ.D.	..... Kapanıdakik'te (Unkapanı) bulunan değirmenin tamire muhtaç olan yerlerinin evvelce ve son defa yapılan keşiflerinde sarfolunması icab eden 37823 kuruşu aşmamak ve aşarsa kabul olunmamak şartıyla Hüsam Efendi tarafından tamir ettirilmesini emreden irade*.
17.03.1866	29/L/1282	351	35	A.}MKT.MHM.	Kapan-ı Dakik'de (Unkapanı) bir değirmenin askeri idareye terki (Belge tarihi Şevval 30).
22.12.1868	07/N/1285	430	37	A.}MKT.MHM.	Asakir-i Şahanenin ekmek tahsisatına gerekli olan unun öğütülmesi için Kapan-ı Dakik (Unkapanı)'deki vapur değirmenine lazım olan makinelerin celbiyle bedelinin tesviyesi.
01.04.1899	20/Za/1316	149	20	Y.PRK.ASK.	Unkapanı fabrikasında asker için pişirilen ekmeğin kaliteli olduğu.
28.09.1901	14/C/1319	24	29	Y.PRK.MYD.	Bez, Çuka, Fes Fabrikaları ile Unkapanı Değirmeni, Beykoz'daki Debbağhane ve Elbise Anbarı'nda işlerin durduğu ve sebebleri.
29.09.1901	15/C/1319	65	52	Y.PRK.BŞK.	Bez ve fes fabrikası ile Unkapanı Değirmeni'nin tatili. Beykoz'daki debbağhane ve klorhane amelelerinin ücretlerinin ödenmemesi yüzünden çeşitli aksaklıkların ortaya çıktığı.
08.10.1912	26/L /1330	135/-2	58	DH.İD.	Unkapanı'ndaki Askeri Dakik Fabrikası'na muttasıl arsanın fabrikaya ilaveten inşa olunacak silo için istimlaki muamelesinin ifası.
30.05.1917	09/Ş/1335	208	122	MV.	Levazımat-ı Umumiye Dairesi Beykoz Fabrikası'yla Unkapanı Değirmeni için sipariş edilen dinemo ve kabloya karşılık Avusturya Ganej Elektrik Fabrikası'na bakır ve kurşun ihracı.
29.10.1918	22/M/1337	97	4	DH.UMVM	Askeri malzeme naklinde zorluk çekildiğinden harap ve kullanılmaz halde bulunan Unkapanı Köprüsü'nün bir an evvel tamir edilmesi lüzumunun Şehremaneti'ne bildirildiği.
Çizelge 3- KAVAK İSKELESİ FIRINI ile İLGİLİ BOA'NDEKİ BELGELER					
5.12.1868	20/Ş/1285	428	95	A.}MKT.MHM.	Bazı askeri kışlalar, karakolhaneler ve hastahanelerin ekmek ihtiyaçlarını karşılamak üzere Anadolu yakasında Kavak İskelesi civarında bir fırın inşa edilmesi, Rumeli yakasındaki kışla ve karakolhanelerin ekmek ihtiyacı için de Gülhane fırınının tahsis edilmesi.
Çizelge 4- ASKERİ FIRINLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
21.10.1852	07/M/1269	61	77	A.}MKT.NZD.	Tophane-i Amire Defterdar Yokuşu'nda topçu askerinin ekmek ihtiyacını karşılayan fırının yabancılara satılmaması için önlem alınması.
04.04.1855	16/B/1271	71	81	A.}MKT.MVL.	Kırım Ordusu için kalita pişirilmesine mevcut fırınlar kifayet etmediğinden yeni bir fırın ile peksimet ve un anbarları inşası.
1857-1858	1274	88	83	A.}AMD.	Sabık Askeriye Ekmekçisi Haçik'in Tarabya kasrı civarındaki yıktırılan fırının inşası için gerekli paranın itası.

* Tuğlacı, 1981: 345.

Çizelge 4- ASKERİ FIRINLAR ile İLGİLİ BOA'NDEKİ DİĞER BELGELER					
M. Tarih	**H. Tarih**	**Dosya No**	**Gömlek No**	**Fon Kodu**	**İçerik**
18.10.1863	04/Ca/1280	280	93	A.}MKT.MHM.	Askerlerin nan-ı aziz tayinatının Dar-ı Şura-yı Askeri'de görevli zabitan marifetiyle tedarik olunan fırınlarda pişirilmesi.
5.12.1864	14/B/1281	320	19	A.}MKT.MHM.	Tophane-i Amireye mensup asakirin ekmeğini karşılamak üzere Zeytunburnu'nda iki fırın inşası.
23.04.1893	06/L/1310	89	89	Y..PRK.ASK.	Ortaköy'deki askeri fırının bacasının tamir edilirken ekmek üretiminin tatil edilmeyeceği.
09.10.1893	29/Ra/1311	94	103	Y.PRK.ASK.	İkinci Fırka'ya mensup taburların mevcutları arttığından ekmek ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni fırınlara ihtiyaç duyulduğu.
09.07.1894	06/M/1312	6	30	Y.PRK.SGE.	Depremin Bağdad Kasrı, Cephane ve Hazine-i Hümayun Karakolhanesi, Gülhane nan-ı aziz fırını üzerinde yaptığı hasarlar.
28.12.1894	01/B/1312	5	65	Y.PRK.ŞH.	Ortaköy Asakir-i Şahane ekmek fırınında kolera zuhuru.
23.01.1895	27/B/1312	102	62	Y.PRK.ASK.	Ortaköy'de Nizamiye fırınında arabacı, Göriceli Vehbi bin Mehmed'in koleraya yakalanarak vefat ettiği.
25.01.1895	29/B/1312	595	18	A.}MKT.MHM.	Ortaköy'deki Asakir-i Şahane ekmek fırınında görevli bir askerin yakalandığı hastalığın kolera olduğunun anlaşılmasıyla fırın çevresinde gerekli sıhhi tedbirlerin alındığı.
27.01.1895	01/Ş/1312	6	14/-C	Y.PRK.ŞH.	İkinci Fırka efradına ekmek pişirilmek üzere Beşiktaş ve Nişantaşı'nda iki fırının Asakir-i Şahane Fırınlar Memuriyeti'ne teslim edildiği.
28.01.1895	02/Ş/1312	595	19	A.}MKT.MHM.	Ortaköy'de Beylik Fırını civarında sağlıksız barakalarda ikamet edenlerin daha uygun mahallere nakli.
27.02.1901	08/Za/1318	167	77	Y.PRK.ASK.	İkinci Ordu-yı Hümayun'un fırınlar sırtında bulunan cephaneliğin bodrumunu su bastığı ve bunun tehlikeye sebep olduğu.
26.09.1908	30/Ş/1326	79	50	Y.PRK.BŞK.	Nizamiye anbar ve idarelerinden saray dairelerine bir şey verilmemesi kararlaştırılmasına mebni Harbiye'ye ait Ortaköy Fırını'nın bunun dışında bırakılmasına dair Hazine-i Hassa Nezareti tezkiresinin hülasası.

EK 94 ASKERİ YAPILARIN MUTFAKLARINA AİT TEKNİK ŞARTNAME

1312/1896 Tarihli "*Fenn-i İnşâât*" Kitabındaki Teknik Şartnameye Göre Askerî Mutfakların Mimarî Özellikleri*

Matbahlar

".....mücerred arsanın adem-i müsâadesine mebnî zarûrî olduğundan askerî matbahların fevk-al-hadd bir ihtiyâc mess etmedikçe binâ derûnunda bulunmamasına ve gâyet aydınlık olmasına dikkat ve i'tinâ olunmalıdır. Bunun için matbahlarda lüzûmu kadar pencere küşâd olunduğu gibi bir kattan ibâret olan matbahların çatılarına fenar ta'bîr olunan ve şekil 90'da irâe olunan tarzda büyük pencereler yapılarak hem matbah derûnu daha ziyâde tenvîr ve hem de derûnuna müntesir olan duman için hurûc edecek bir menfez daha istihsâl edilmiş olur.

Devâir-i askerîyye matbahlarının ocaklarını inşâ için matbahın münâsib bir cihetinde duvara muttasıl 1:2 metre arz ve lüzûmu kadar tûldeki mahalline ot taşları ferş edildikten sonra üzerine biri duvara muttasıl (Nuri, 1312: 85) *ve diğeri üzerlerine konulacak kazganların* (kazanların) *cesâmetine göre ondan 0,5:1 metre açık olarak yekdiğerine muvâzî ve 0,3:0,5 metre kadar irtifâ'ında ot taşlarından iki duvar inşâ olunup mezkûr duvarların üzerine ocak taşlarının kırılmasını men' için demirden kalın lamalar uzatıldığı gibi muharrer katın sühûletle yanması için ön tarafındaki duvara müteaddid menfezler küşâd edilir. Ba'zı kışla matbahlarında altında ayrıca külhânı hâvî yerli kazganlar mevcûd ise de hidmet ve isti'mâli güç olduğundan şimdilerde hemân metrûk gibidir*[**].

Asker kışlalarının matbahlarıyla büyük konak matbahlarında dahi bâlâda ta'rîf olunan ocaklardan başka bir de münâsib bir mahalline bu nev' bir yemek sobası konularak hidmet-i tabh-ı tesrî' edilmektedir.

Ocağı bacaya rabt etmek için ocak mahallinin üzerine baca mahalli açık kalmak üzere irtifâ'ı ocak sathından 1,5:2 metre kadar yüksek olmak üzere tam kemer ve-yâhûd baca ocağın bir kenarına tesâdüf etmiş ise bacaya doğru bir mâil kemer inşâ edilir.

Şimdilerde ekseriyyâ iş bu kemerlerin yerine ocak mahallinin arzı kadar duvardan açık olarak zemînden 1,5:2 metre kadar yüksekten ocak duvarlarına muvâzî putreller temdîd olunduktan sonra üzerine beden duvarlarına muvâzî bir duvar daha inşâ ve ikisi arasındaki kâr-gîr tavanın münâsib bir mahalli müceff bırakılarak oradan baca inşâ edilmektedir.

Dumanın çıkmasına mahsûs olan bacalar ya soba bacaları gibi binâ duvarı dâhilînde olur ve-yâhûd açıkta yapılır ve irtifâ'ları da lâ-akall binâ irtifâ'ını bir buçuk iki metre tecâvüz etmek ve eb'âd-ı sâiresi dahi matbahın cesâmetine göre ta'yîn olunmak iktizâ eder (Nuri, 1312: 86).

Üst katlarda tertîb olunacak matbahlar ile oda ve salonlarda yapılacak (şömine) ta'bîr olunan yerli sobaların altı be-heme-hâl kâr-gîr döşeme olmak iktizâ eder. Ya'nî kirişlemesi ahşâb inşâ olunacak ise bile (şömine) mahalline putreller temdîd ederek kâr-gîr döşeme yapmak ve isti'mâl olunacak bil-cümle sobâlâr için duvar dâhilînde ayrı ayrı bacalar yapmak muktezî olduğu gibi helâlar ile ziyâde kalabalık mahallerde hâsıl olacak taaffünâtı def' ve havayı tahdîd etmek için menfezleri döşemeden cüz'î mürtefi' olmak üzere tıpkı soba bacaları misillü bacalar tertîb ve inşâ etmek iktizâ eder" (Nuri, 1312: 87).

---

* Bu kitap ile 1300/1884-1885 tarihli *"Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî"* kitabının *"Matbahlar"* başlığı altında verilen bilgiler birbirinin aynıdır.

** Kitabın bu bölümünde konutlardaki mutfak mekânları ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *"Büyük konakların matbahları hemân bâlâda ta'rîf olunan usûle mesâbe inşâ olunur. Küçük hânelerde ocak için tahsîs olunan bir metre arz ve lüzûmu kadar tûldeki mahalli yarım metre kadar irtifâ'ında rıhtım inşâsıyla yükseldikten sonra üzerine ot taşı veya Malta ferş ve ba'de bir veya ikisi kazan vaz'ına mahsûs büyücek ve diğerleri tencere vaz'ı için küçük olmak üzere ot taşları münâsîb fâsıla ile dikine vaz' olunarak gözlere tefrîk edilir. Küçük binâlarda ehven olsun için her ne kadar ocaklar ekseriyyâ âdî ve yassı tuğlalardan yapılır ise de pek çabuk harâb olduğundan daha masârifli olur. Ateşli mahallerde tuğla isti'mâline mecbûriyyet hâsıl olur ise ateş tuğlası kullanılmalıdır. Ekser ahâlî hânelerinde ocak yerine maltız ve-yâhûd Frenk ocağı denilen ve sûret-i mahsûsada tertîb ve i'mâl olunan ot taşından ve-yâhûd dökme timur* (demir) *ve çiniden yemek sobaları kullanılmaktadır"* (Nuri, 1312: 86).

EK 95 ASKERİ YAPILARIN HAMAMLARINA AİT TEKNİK ŞARTNAME

1312/1896 Tarihli "*Fenn-i İnşâât*" Kitabındaki Teknik Şartnameye Göre Askerî Hamamların Mimarî Özellikleri*:

Hammâmların İnşâsı

"Asker kışlalarında ve konaklarda yapılan hususî hammâmlar ile ahâlîye mahsûs olan umûmî hammâmların tertîbâtı muhtelif olduğundan vüs'at ve cesâmet-i matlubelerine ve hammâm inşâ olunacak arsaya göre evvel-emirde yapılacak hammâmın câme-kân, soğukluk ve sıcak hâlvet ve banyo mahâlleriyle su haznelerinin ve külhânıyla teferru'ât-ı sâiresinin eşkâl ve taksîmâtını müş'ir bi-l-mikyâs mükemmel bir planı tersîm olunur.

Ba'de yapılacak hammâmın temelleri temel bahsinde beyân olunduğu vechile beden duvarlarının kalınlıkları nisbetinde geniş olarak sağlam tabakaya kadar hafr edilerek temel duvarları metîn kâr-gîr binâların temel duvarları gibi zemîn-i tabîî tesviyesine kadar inşâ olur Tesviyede câme-kân ile soğukluğun zemîni düzeltildikten sonra sıcak bulundurulacak aksâm-ı dâhilîyyesinin zemîni iş bu tesviyeden bir metre kadar münhatt bulunmak üzere hafr ve tesviye edilip ba'de şekil 91'de mürtesimi irâe olunduğu vechile etrâf-ı erbaasında bulunan temel duvarlarından birer metre açıkta ve yekdiğerinden kezâlik birer metre fâsıla ile makta'ları birer metre murabba'ında ve irtifâ'ları birer metre ya'nî temel irtifâ'ında olmak üzere menşûr-i murabba' şeklinde kâr-gîr ayaklar inşâ olunduktan sonra üzerlerine dört köşe demirler yatırılarak ve ayaklar ile temel duvarlarına demir bend ve kenedler ile rabt edilerek bir nev' ıskara teşkîl ve onun üzeri dahi harçsız olarak kapaklık kayağan taşları ferş edilerek döşemenin altı boş bırakılıyor ki iş bu boşluğun külhânla ittisâlâtı mevcûd olduğundan derûnuna alev ve sıcak duman dolarak hammâmın döşemesini ısıttığı cihetle iş bu boşluğa (cehennemlik) denir.

Cehennemliğin bir cihetinde ve zemîni cehennemlik tabanıyla aynı tesviyede olmak üzere ot taşlarından (külhân) denilen yerli ocak inşâ ve ocağın yanlarından cehennemliğe müteaddid menfezler küşâd edilerek üzerine dahi sıcak suya mahsûs olmak üzere üstüvânevî cesîm bir kazgan (kazan) *vaz' olunur ve iş bu kazganın sath-ı hâricîsi hâlis horasanlı harç ile tuğla duvar örüldüğü gibi kazganın cidârı üzeri dahi hammâmın cesâmetine* (Nuri, 1312: 87) *göre beş altı metre irtifâ'ında üstüvânevî duvar ile yükseltilerek sıcak su hazînesi inşâ edilir. Ve kazganın mevzû' bulunduğu külhânın ön tarafı fırınların ağızları gibi kemerli olarak inşâ ve demirden bir kapı vaz' edilir Külhânın hâricînde olarak kapısının üzerine matbah bacası misillû cesîm bir baca yapılıp külhânın kapısından odun atılır iken hârice çıkan duman o vâsıta ile def' edilir.*

Sıcak su hazînesinin (hazne) *yanına âdî çeşmelerin su hazîneleri misillû tuğladan hâlis horasanlı harçla lüzûmu kadar vüs'atta bir de soğuk su hazînesi yapılır. Gerek soğuk ve gerekse sıcak su hazînelerinin derûnlarının güzelce horasanlı harçla sıvanmasına ve harçtan hazîneye su götüren borular ile dâhile temdîd edilen sarf ve tevzî' borularının iyice rabt edilmesine dikkat ederek suyun sızmasına meydân verilmemelidir.*

Hammâmın camekân ve soğukluk gibi aksâm-ı hâricîyyesinin beden duvarları âdî kâr-gîr binâların beden duvarları misillû îcâb eden mahâllerinde kapı ve pencere küşâdeli olarak inşâ edilip aksâm-ı dâhilîyyesinin ya'nî sıcak bulunacak mahâllerinin beden duvarları döşemeden i'tibâren bir buçuk metre irtifâ'ına kadar iç tarafındaki yarım tuğla ve dış tarafındaki bir buçuk veya iki tuğla sihanında yekdiğerine muvâzî iki duvardan müteşekkîl olmak üzere inşâ ve bir buçuk metre irtifâ'ından sonra iş bu iki duvar birleştirilerek hammâmın cesâmetine göre irtifâ'-ı matlub hâsıl oluncaya kadar yek-pâre beden duvar misillû inşâ ve fakat kubbe bahsinde beyân olunduğu vechile kubbenin sıkletini binânın köşelerine tahmîl için kâmilen kemerli olarak yapılır. İşte bu vechile döşemeden i'tibâren bir buçuk metre irtifâ'ına kadar yekdiğerine muvâzî inşâ edilen iki duvar arasındaki boşluğa müceff ta'bîr olunup iş bu müceffin kâidesinde dahi cehennemliğe müntehî olmak üzere müteaddid menfezler bırakıldığı gibi külhânın mukabilinde bulunan beden duvarlarındaki müceffin üzerine beden duvarı dâhilînde birkaç baca inşâ ve kubbe hizasında üzerlerine tüfenglik ta'bîr olunan teneke borular takılır. Ba'de kubbe bahsinde ber-tafsîl-i beyân olunduğu vechile hammâmın kubbeleri inşâ ve üzerleri kurşunla setr ve tepe camları takıldığı gibi hammâm derûnuna yayılan su buharının def'i için dahi

---

* Bu kitap ile 1300/1884-1885 tarihli "*Piyâde ve Süvâri Sınıflarına Mahsûs ve Programına Muvâfık Fenn-i Mi'mârî*" kitabında "*Hammâmların İnşâsı*" başlığı altında verilen bilgiler birbirinin aynıdır.

EK 95 ASKERİ YAPILARIN HAMAMLARINA AİT TEKNİK ŞARTNAME

kubbe üzerinde bırakılan menfezlere tüfenglikler takılır. Ba'de kayağan taşlarının üzerine horasanlı hâlis harçla döşemelik mermerler ferş olunup îcâb eden mahâllere mermerden kurna ve kurnaların altlarına ayaklar ve üzerlerine musluk takılmasına mahsûs mermerden zank taşları vaz' olunur. Döşemenin dâiren mâ'dâr takrîben bir metre kadar arzındaki mahâlli asıl döşeme tesviyesinden 10:15 santimetre kadar yüksek yapılarak ve duvarlarına döşemeden i'tibâren 0,5 metre irtifâ'ında mermer kaplanarak (sedir) ta'bîr olunan yıkanılacak mahâl husûle getirildiği gibi ortasına dahi 0,5 metre kadar irtifâ'ında olmak (Nuri, 1312: 88) *üzere göbek taşı inşâ ve îcâb eden yerlerine yerli banyolar vaz' ve kurnaların aralarına mermer taşlar dikilerek kurnaların dâiresi tahdîd edilir ki bunlara da eteklik ta'bîr olunur. Ve soğukluk ile mahâl-i sâiresine mermerden süpürgelik ve icâb eden mahâllere sedd ve sedirler yapılır.*

Döşeme taşlarının fasl-ı müştereklerinden cehennemliğe suyun sızmasını men' için fasl-ı müşterekleri gayet mümtezic olmak üzere vaz' ve üzerlerini çimento ile güzelce setr etmek elzemdir Ba'de hammâmın beden ve bölme duvarlarının her iki yüzleri kireç horasan ve bir mikdâr çimentolu harçla iyice sıvanıp daha üzeri mermer sıva veya mermer badana edilerek ve teferruât-ı sâiresi dahi yapılarak hammâm binâsı ikmâl edilir.

Külhânda ihrâk edilen odun üzerindeki hazînede bulunan suyu ısıttığı gibi mahrûkatın harâret ve dumanı menfezlerden cehennemliğe ve oradan da müceffiere dolarak hammâmın döşemesiyle duvarlarını ısıtıp ba'de müceffler üzerindeki tüfengliklerden çıkar. Eskiden büyük hammâmların dâiren-mâdâr duvarlarında birçok künkten veya tuğladan bacalar inşâsıyla müceff hâsıl ettikleri gibi küçük hammâmların dahi kâmilen duvarlarını birbirine muvâzî inşâ ederek döşemeden kubbeye kadar tekmîl duvar arasını müceff yaparlar idi Hâlbuki hammâmın bir buçuk metreden yüksek bulunan duvarlarının sıcak bulunmasında bir kâide olmadığından şimdilerde duvarların yalnız sıcak bulunması muktezî olan bir buçuk metre irtifâ'ındaki aksâmını bir ve nihâyet üç tüfenglikli müceff yaparak az mahrûkatla daha serî' teshîn ediyorlar (Nuri, 1312: 89)".

EK 96 ASKERİ YAPILARIN HAMAMLARINA AİT TEKNİK ŞARTNAMEDEKİ ÇİZİMLER

1312/1896 tarihli "*Fenn-i İnşâât*" kitabındaki hamamlarla ilgili çizimler

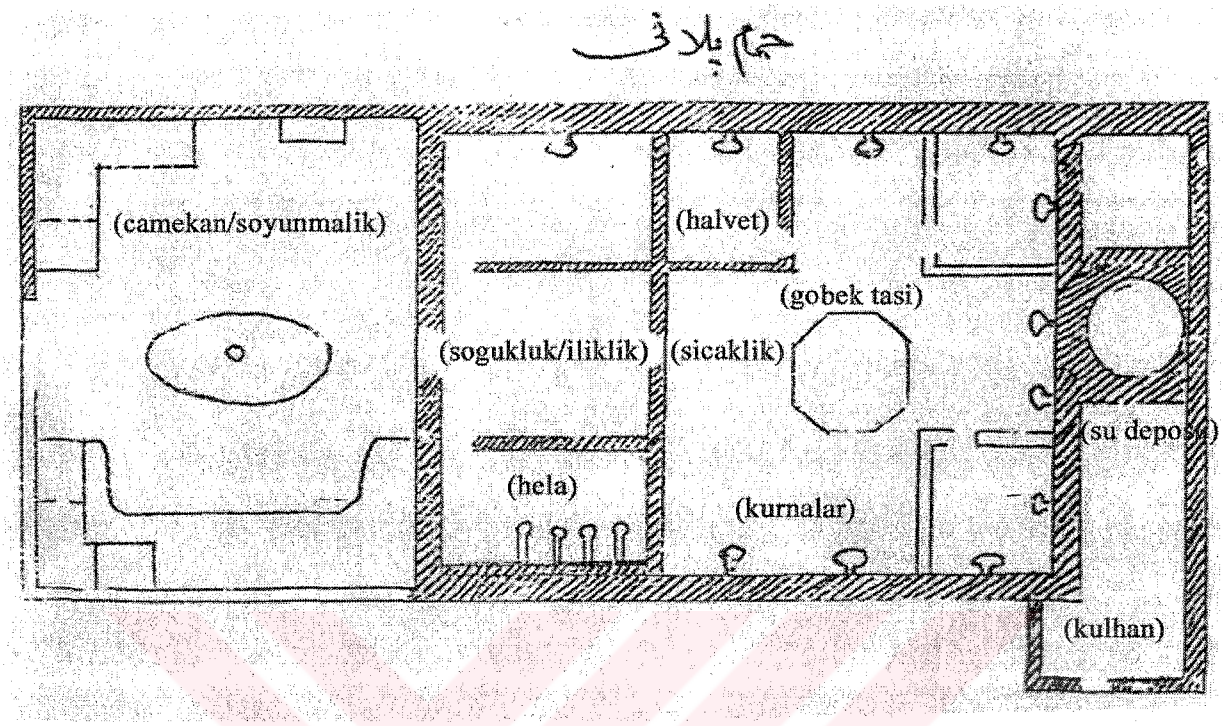

Ç.1 "*hammâm planı*" yazısıyla bir hamamın planı (Nuri, 1312: levha 11)

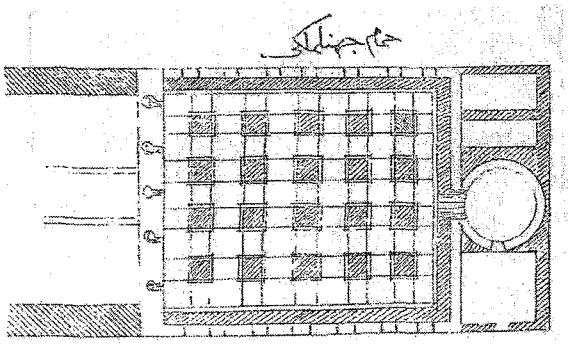

Ç.2 "*hammâm cehennemliği*" yazısıyla bir hamamın cehennemliğinin planı (Nuri, 1312: levha 11)

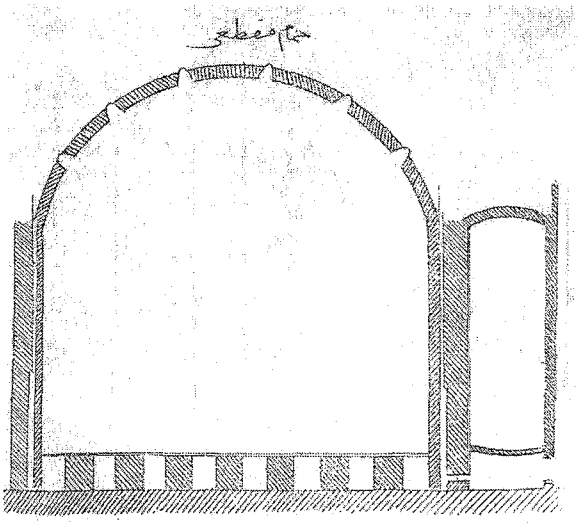

Ç.3 "*hammâm makta'ı*" yazısıyla bir hamamın sıcaklık bölümünün kesiti (Nuri, 1312: levha 11)

EK 97 T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI ile T.C. M.S.B. ARASINDA İMZALANAN PROTOKOL

2863 sayılı Yasanın 3388 sayılı Yasa ile değişik 10. maddesi uyarınca T.C. Kültür Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasında 15-03-1997 tarihinde imzalanan protokol:

PROTOKOL

Taraflar: Madde 1- Bu protokol 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17-06-1987 gün ve 3386 sayılı Kanun ile değişik 10. maddesi gereğince Kültür Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasında akdedilmiştir.

Amaç: Madde 2- Millî Savunma Bakanlığı'nın idare ve denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması, değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanmasıdır.

Tanımlar: Madde 3- Protokolde, Kültür Bakanlığı, "Bakanlık", Millî Savunma Bakanlığı "M.S.B.", Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu "Koruma Kurulu" olarak tanımlanmıştır.

Esaslar: Madde 4- a) Millî Savunma Bakanlığı'nın idare denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarında yapılacak tespit, envanter vb. çalışmalarında Bakanlıkça çalışma günü ve çalışan kişilerin kimlikleri önceden ilgili birliğe bildirilir. Bu çalışmalar, 2665 sayılı Askerî Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu ve Yönetmeliği hükümlerine göre Genelkurmay Başkanlığı'nın olumlu görüşünün alınması ve Millî Savunma Bakanlığı'ndan bir yetkilinin katılması şartıyla gerçekleşebilir.

b) Koruma Kurulları'na iletilmesinde Genelkurmay Başkanlığı'nca sakınca görülmeyen rölöve projeleri, fotoğraflar, avan projeler ve diğer dokümanlar değerlendirilmek üzere ilgili koruma kuruluna gönderilir. Kurul, bu proje, fotoğraf ve dokümanları 30 gün içinde gündemine alır ve gelişmelerden Millî Savunma Bakanlığı'na bilgi verir.

c) Genelkurmay Başkanlığı'nca arşivlenmesi sakıncalı bulunan proje, fotoğraf ve dokümanlar, ilgili kurula bir takım halinde elden verilir, onaylanmasını müteakip elden alınır.

d) c fıkrası dışındaki projeler (rölöve, restorasyon, kullanım projeleri) Millî Savunma Bakanlığı tarafından ilgili koruma kuruluna avan proje halinde verilir. Koruma kurulunun olumlu görüşü alındığı takdirde, uygulama ve detay projeler hazırlattırılarak koruma kuruluna onay için gönderilir.

e) 2863 sayılı Kanun'un 43. maddesinden kaynaklanan yayın hakkı Türk askerî tarihini ilgilendiren her türlü taşınır ve taşınmaz mal söz konusu ise Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınacak olumlu görüş üzerine kullanılabilir.

f) Millî Savunma Bakanlığı'nın idare ve denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları hakkındaki Koruma Yüksek Kurulu ilke kararları ve koruma kurulu kararları, Millî Savunma Bakanlığı'na tebliğ edilir. Millî Savunma Bakanlığı'na tebliğ edilmeyen kararlar hakkında açılabilecek davalar için hak düşürücü süre işlemez.

g) Tescili yapılmış korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarında 2863 sayılı Kanun'a, koruma kurulu kararlarına ve Koruma Yüksek Kurulu'nun ilke kararlarına aykırı uygulamada bulunulamaz.

Taraflar: Madde 5- 15-03-1997 tarihinde imzalanan bu protokol, (5) madde 3 sayfadan itibaren (ibaret) olup, imza tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

EK 98 ARMA, TUĞRA ve KİTABELERİN KALDIRILMASI HAKKINDAKİ KANUNLAR

A) Arma, Tuğra ve Saltanat Resimlerine Dair Kararname (31-05-1341 (1925)/2085)

Hükümet binalarında devairi resmiye ve mekteplerde bulunan arma ve tuğra ve saltanat resimlerinin Cumhuriyet mefhumu ile kabili telif görülmemesine mebni kaldırılmaların ..... icra Vekilleri Heyetinin 31 Mayıs 1341 tarihli içtimaında karagir olmuştur (Madran, 2002: 212).

B) Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilumum Mebanii Resmiye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun (28-05-1927/1057)

Madde 1: İçinde Devlete mütehattim bir vazife icra, yahut Hükümetin veya belediyelerin efrat ile zaruri ve kanuni olan münasebetlerini temine tahsis edilen binalarla alelumum mektep binalarında vaktiyle Osmanlı saltanatını temsil için konulmuş olan, yahut vaziyetlerine göre halen temsile delalet eden tuğra veya armalar ve bunlarla beraber olarak sultanların mediherini ihtiva eden kitabeler hakkında ikinci madde hükmü tatbik olunur. Bu katibii tuğra ve arma ve kitabe bulunan hususi binalar, bunlar kaldırılmadıkça veya örtülmedikçe yukarda zikr olunan faaliyetler ve münasebetlere tahsis olunamaz.
Madde 2: Birinci maddedeki kay iterin şumulü dahilinde olan tuğra ve arma ve kitabeler Devlet veya belediye malı olan binalarda bulunduğu halde kaldırılarak müzelere konur. Yerlerinden kaldırılmalarıyla gerek kendilerinin, gerek bulundukları binaların, bedii veya tarihi kıymetlerine halel gelecek olanlar, eserin ve bulunduğu mahalin bedii kıymetini nakisedar etmemek üzere münasip vesait ile örtülür.
Madde 3: Alakadar Vekaletlerin müracaatı üzerine Devlet binalarından hangi eserlerin kaldırılması veya örtülmesi lazım geldiğini tayin ve örtülmesi lazım ise şekli ve suretlerini tesbit ile karar vermek Maarif Vekaleti'ne aittir (Madran, 2002: 214).